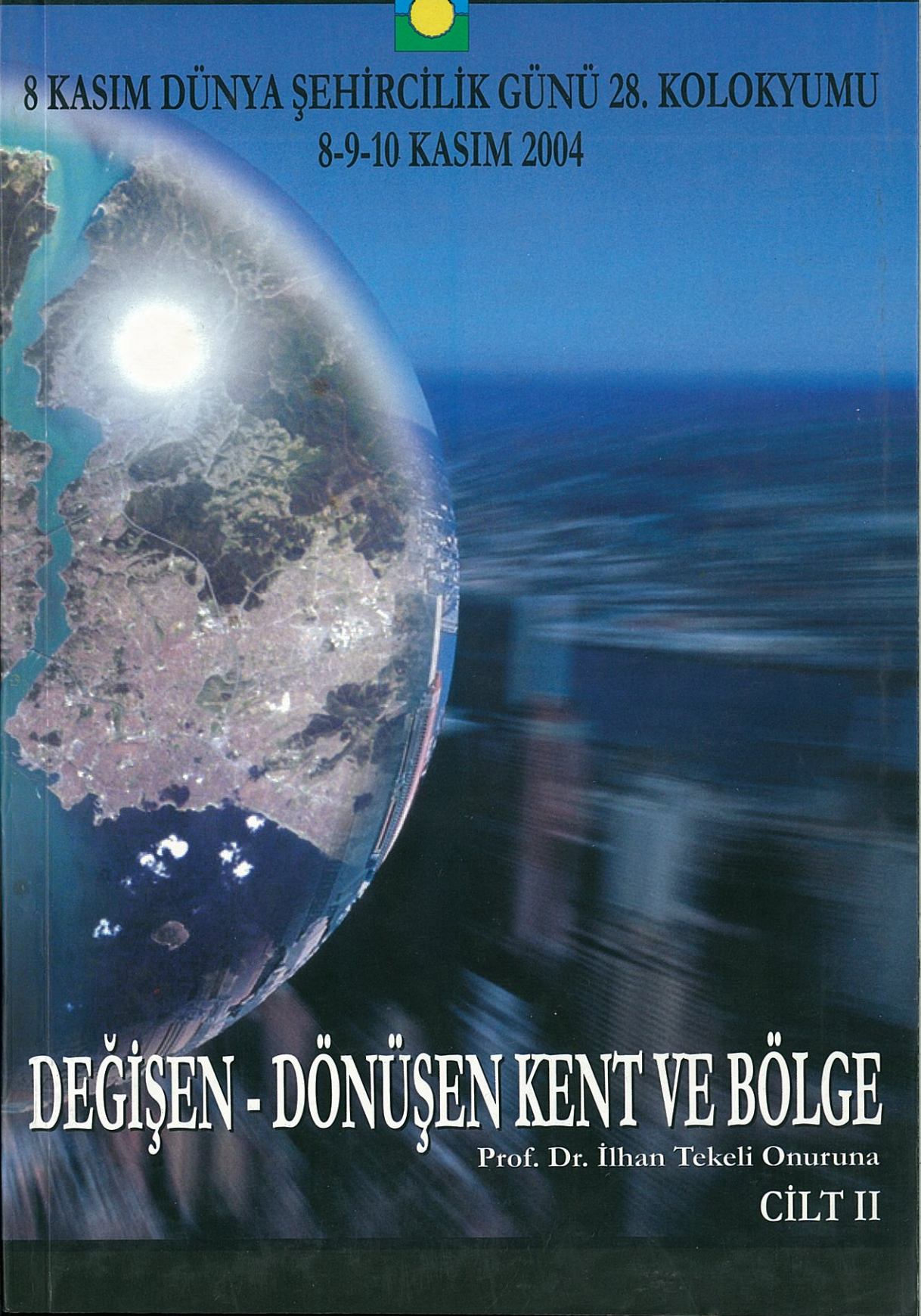
8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 28. KOLOKYUMU

8-9-10 KASIM 2004

DEĞİŞEN - DÖNÜŞEN KENT VE BÖLGE

Prof. Dr. İlhan Tekeli Onuruna

CİLT II

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
28. KOLOKYUMU

"DEĞİŞEN - DÖNÜŞEN KENT VE BÖLGE"

Prof. Dr. İlhan TEKELİ Onuruna

CİLT II

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK FAKÜLTESİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ

8-10 KASIM 2004 - ANKARA

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi,
İnönü Bulvarı, 06531, Ankara
tlf: (312) 210 2202, faks: (312) 210 1108

TMMOB Şehir Plancıları Odası
Hatay Sokak No:24/17 Kocatepe, Ankara
tlf: 417 87 70 faks: 417 90 55
www.spo.org.tr / e-posta spo@spo.org.tr

ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TMMOB Şehir Plancıları Odası ortak yayınıdır.
ODTÜ Mimarlık Fakültesi Ortak-Yayın Serisi _ ©2005, yazar (yayın kurulu kararı: 04.05.2005 / 2)

Yayın Türü:	*Bildiri Kitabı, Ortak Yayın, Hakemli*
Sayfa Düzeni:	*Güliz Korkmaz Tirkeş*
Kapak Tasarım:	*Yaser Gündüz*
Basıma Hazırlık:	*Aynur Yasemin Çakır, Güliz Korkmaz Tirkeş*
Basım Koordinatörü:	*Seyit Kapusuz*
Baskı ve Cilt:	*BRC Basım ve Matbaacılık, Ankara*

ISBN: 975-395-955-9 (tk)- 975-395-957-5

Kitabın içeriğinde kullanılan fotoğraflar ve diğer görsel malzemelerin telifi, aksi belirtilmedikçe yazara aittir.

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Telif sahibinin önceden yazılı izni olmadan kısmen ya da tamamen yeniden bastırılamaz, herhangi bir kayıt sisteminde saklanamaz, hiçbir şekilde elektronik, mekanik, fotokopi ya da başka bir araçla çoğaltılıp iletilemez.

İÇİNDEKİLER

CİLT I

KOLOKYUM PROGRAMI VII

AÇILIŞ KONUŞMALARI 3

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ 19

TEMATİK SUNUŞLAR

Urban and Regional Economics on New Pathways 25
Peter NIJKAMP

Global City - Regions: Implications for Planning Theory and Practice 63
Edward SOJA

Türkiye'de Kent - Bölgeleri Üzerine Düşünmek 73
İlhan TEKELİ

SN. İLHAN TEKELİ'NİN ESERLERİ ÜZERİNE SUNUŞLAR

Sosyal Sistemin Fiziki Mekandaki Organizasyonundan Bölgesel Adanmışlık Kuramına 93
Ayda ERAYDIN

Kentin Mekansal Çerçevesi: Tekeli'nin Özgün Bir Katkısı Üzerine .....
Kişisel Bir Değerlendirme 117
Murat GÜVENÇ

Kent ve Demokrasi: Bir Projenin Dönüşümü 123
Tarık ŞENGÜL

Dünya Şehircilik Günleri ve İlhan Tekeli 141
Aykut KARAMAN, Fatma ÜNSAL, Hürriyet ÖĞDÜL, Kevser ÜSTÜNDAĞ

Şehir Plancıları Odası ve İlhan Tekeli 153
TMMOB Şehir Plancıları Odası

KENTSEL BÖLGELERİN OLUŞUMU

Küreselleşme Etkisi İle Metropoliten Alanların Bölgesel Şehir Alanlarına Olası Kimlik Dönüşümü, Planlama ve Araçları Üzerine 159
Zeki Kamil ÜLKENLİ

Türkiye'de Bölgelerarası Eşitsizlik ve İç Göç Hareketlerinin Etkileşimi 173
Ferhan GEZİCİ, Berna KESKİN

Türkiye'de İmalat Sanayinin Mekansal Organizasyonunun Tarihsel Değişim Sürecinde Bölge-Kentlerin Değişen Rolü 191
N. Tunga KÖROĞLU, Bilge ARMATLI KÖROĞLU

YENİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR, TANIMLAR, UYGULAMALAR, PLANLAMA PRATİKLERİ

Değişen - Dönüşen Bilim ve Gerçeklikler Karşısında Planlama ve Temsil Sorunsalı 205
Buğra GÖKÇE

Hangi Planlama? Küreselleşen Kentler, Yerelleşen Planlama 223
Yeşeren ELİÇİN

Bölge Planlamanın İdeolojisi / Güncellenmiş Ulusal Bölge Planlama Stratejilerine Doğru Bir Sistem Yaklaşımı 237
Tuğrul KIRMIZI

Avrupa Şehirlerinin Kentsel Dönüşüm Sorunları ve Türkiye'de Oluşacak Olan Sorunlara Genel Bakış 251
Mustafa ERGEN

EKLENEN / EKLENEMEYEN KENTLER VE BÖLGELER

GAP Bölgesinde Tarihi Kent(ler)in Hikayesi: Kültürel ve Mekansal Yok Oluşun Son Yıllardaki Serencamı 263
Kamuran SAMİ

Küreselleşme - Yerelleşme Diyalektiğinde "Olmayan Kent" 275
Evrim ÖZKAN

Türkiye'de Bölgelerin Ekonomik Göstergeler Işığında Gelişmişlik Düzeyinin Değerlendirilmesi (1985-2000) 295
Özer KARAKAYACI

Desakota: Kentsel Bölge İçinde Gri Bölgeler 309
Hürriyet ÖĞDÜL

YENİ BÖLGESEL EKONOMİK ve POLİTİK İLİŞKİLER .....

Yerleşme Kademelerinin Belirlenmesi ve Yeşilırmak Havzası Yerleşme Merkezleri Sistemi 323
Hüseyin ÇİÇEK

Kentleşen Bölgeler Kapsamında Diyarbakır, Erzurum, Trabzon ve Bölgesel Etkileşimler 341
M.Oğuz SİNEMİLLİOĞLU
Havza Ölçeğinde Stratejik Planlama ve Kalkınma : 'Kelkit Platformu' Örneği 351
A. Faruk GÖKSU
Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Turizm 361
Ayfer YAZGAN GÜL, Oya AKIN

DÖNÜŞÜMÜN DEĞERLENDİRİLMESİ ve YENİ STRATEJİLER
Kentsel Dönüşüm: Başarı mı? Hata mı? 381
Feral EKE, Aysu UĞURLAR
Kentsel Dönüşüm Sürecinde İmar Planı Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme 401
Şaban İNAM, Tayfun ÇAY, Fatih İŞCAN
Değişen Dünya Düzeni İçinde Türkiye'de "Kent" ve "Kentleşme" Kriterlerinin Belirlenmesi 417
Gökçen KILINÇ
Kamu Yönetimi ve Mahalli İdareler Reformlarında Yasa Yapım Süreci ve Güç İlişkileri 429
Elvan GÜLÖKSÜZ

BÖLGESEL EŞİTSİZLİK ve SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME
Yerel Ekonomik Kalkınma ve Kentsel Dönüşüm 441
Tanyel Özelçi ECERAL
Kentsel Büyümenin ve Çevresinde Sürdürülebilir Gelişme Göstergelerinin Farklılaşmasıyla Belirlenebilen Kentsel Bölgeler ... 459
Levent ÖZAYDIN
30 Yıl Sonra Keban ve Ağın Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu .. 469
Birsen GÖKÇE

YENİ TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMELER, AKTÖRLER ve AĞLAR
Küresel - Yerelleşme Sürecinde Kentsel Kalkınmanın Önemi ve Sürdürülebilirliği: Kentsel Dinamikler ve Katılımcılık Açısından Genel Bir Bakış 489
Nuri Erkin BAŞER
AB'nin Toplum Tabanlı Kentsel Dönüşüme Yaklaşımı ve Türkiye'deki Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Etkinliği 507
Aylin ŞAHİNGÜR, Burcu MÜDERRİSOĞLU
Implementing Urban Regeneration in London: The Role of Community Development Trusts 521
Arzu KOCABAŞ

Bölgesel Kalkınmada Şehirlerarası Ağ Davranışına Dayalı Turizm Gelişimi 535
Hale ÇIRACI, Ebru KERİMOĞLU

YENİ TOPLUMSAL KATILIM ve ÖRGÜTLENME SÜREÇLERİ
Kocaeli Katılımlı Stratejik Planlaması; Büyük Ölçekli Sistemlerde Eylem Araştırması 553
Anlı ATAÖV
Kentsel Yenileme - Canlandırma Projesinde Katılımın Değerlendirmesi ve Trabzon Örneği 579
Zeynep YILMAZ
Travmatik Kentleşme Siyasetinin Yeni Kentli Kabulleri ve Olası Kent Kültürü Kurgusu 599
Funda ERKAL

CİLT II

KOLOKYUM PROGRAMI VII

KENT MERKEZİNİN DÖNÜŞÜMÜ
1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm Sürecinde Küresel Perspektiften İstanbul Örneği: Kent İçi Tarihi Alanların Yeniden Üretim Modelleri 613
Ebru GÜRLER
İstanbul Kent Merkezinin Dönüşümü ve Finans Merkezlerindeki Ofis Alanlarının Gelişimi Maslak Büyükdere Aksı 651
Ceren ERCOŞKUN, Özge YALÇINER
İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi - Değişimi 663
Mehmet ÇAKILCIOĞLU
Şehirlerin Gelişimi, Değişim ve Dönüşümüne Yönelik Müdahale Biçimleri ve Araçlarının Yeniden Düşünülmesi ve Yapılandırılması: Konuttan İşyerine Dönüşüm Sürecinin Ankara - Kızılay Örneğinde Araştırılması 677
Asım Mustafa AYTEN

KONUT ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ
Türkiye'de İllere Göre Konut Üretiminin Farklılaşması 703
Ali TÜREL
İstanbul'un Değişen Yüzü: Korumalı Yerleşmeler 717
Tüzin Baycan LEVENT, Aliye Ahu GÜLÜMSER

Yeni Kentsel Ayrışmalar, Kapalı Yerleşimler ve Özelleştirilen Kentsel - Kamusal Mekan: İstanbul Örneği 737
Hatice KURTULUŞ

KENTSEL DEĞİŞİM ve DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ
Yerelleşme ve Kentleşme Bağlamında Bir Kent: Mersin 745
Ahmet ÖZER
İzmir'de Yerel Mekansal Dönüşümlerin Küresel Parametreleri 757
M. Yıldırım ORAL
İzmir Sermayesinin Sektörel ve Mekansal Temelde İrdelenmesi 773
Saygın İKİZ
İstanbul Metropoliten Alanı ve Bu Alanda Yaşanan Yapısal Değişim. 795
Zekai AKAY, Sinan ÇETİZ, Semra KALKAN

KENTSEL ve BÖLGESEL / YEREL ÖRNEKLER ve MODELLER
Gelişmiş Bir Bölgede Yarışmacı, Yerel ve Sürdürülebilir Bir Bölge Planı Arayışı: Erzurum - Erzincan - Bayburt Bölge Planı..... 815
Ayşe Nur ÖKTEN, Betül ŞENGEZER, İclal DİNÇER
Az Gelişmiş Bir Bölgede Sanayi Örgütlenmesi: "Erzurum Alt Bölgesi Örneği"..... 831
Yiğit EVREN, Tuba İnal ÇEKİÇ, Ebru SEÇKİN
Kendini Dönüştüremeyen Kent: Yozgat..... 845
Nurgül PAKSOY

YENİ TEKNOLOJİLER ve MEKANSAL DÖNÜŞÜM
İletişim Altyapısının Kentsel ve Bölgesel Ağlardaki Yeri, Türkiye Uygulaması 861
Kenan GÖÇER
Küresel Sisteme Entegrasyonda Teknoloji ve Bilgi Üretiminin Mekansal Yığılma Noktaları: Teknoparklar 883
Çiğdem VAROL, Aydan SAT, Aslı GÜREL ÜÇER, Gülsen YILMAZ
İstanbul Metropoliten Alanında Dönüşüm ve Gelişmeyi Yönlendiren Araç Olarak Ar-Ge ve Teknoloji Kullanımı..... 903
Cengiz GİRİTLİOĞLU, Ayşe Şebnem YÜZER
İnternette Alışverişin Kentin Ekonomik ve Fiziksel Değişim ve Dönüşümüne Etkisi..... 919
Kemal Mert ÇUBUKÇU

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK
Kentlerde Yeni Yoksulluk Alanları: Zorunlu Göç İle Oluşan Gecekondu Bölgeleri: Diyarbakır Örneği 937
Rüstem ERKAN

Küreselleşme Sürecinde Kentsel İstihdam ve Sosyal Yapıdaki Değişimler: İzmir Örneği 951
Ercan TATLIDİL
Ekonomik Krizler Karşısında Ankaralı Yoksulların Yaşam Stratejileri 967
Hüseyin GÜL, Songül Sallan GÜL

ÖĞRENCİ PANELİ 989

KOLOKYUM DEĞERLENDİRME PANELİ 1023

ÖDÜL TÖRENİ 1057

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 28. KOLOKYUMU
DEĞİŞEN - DÖNÜŞEN KENT ve BÖLGE

KOLOKYUM PROGRAMI

1. GÜN - 8 KASIM 2004 (Kemal Kurdaş Salonu)

09.30 - 10.20	AÇILIŞ KONUŞMALARI
10.20 - 10.30	DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ *TMMOB Şehir Plancıları Odası*
	TEMATİK SUNUŞLAR *Oturum Başkanı: Ayda ERAYDIN*
10.30 - 11.10	Urban and Regional Economics on New Pathways *Peter NIJKAMP*
11.10 - 11.30	Ara
11.30 - 12.10	Global City - Regions: Implications for Planning Theory and Practice *Edward SOJA*
12.10 - 12.50	Türkiye'de Kent - Bölgeleri Üzerine Düşünmek *İlhan TEKELİ*
13.00 - 14.00	Öğle Arası

SN. İLHAN TEKELİ'NİN ESERLERİ ÜZERİNE SUNUŞLAR
Oturum Başkanı: Ali TÜREL

14.00 - 14.30 Sosyal Sistemin Fiziki Mekandaki Organizasyonundan Bölgesel Adanmışlık Kuramına
Ayda ERAYDIN

14.30 - 15.00 Yapılanma ve Kent Kuramları; 'Mekansal Çerçeve' Kavramının Potansiyel Katkıları Üzerine
Murat GÜVENÇ

15.00 - 15.20 Ara

15.20 - 15.50 Kentler ve Birlikte Tüketim: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan Politikalar ve Örgütlenmeler
Gülden BERKMAN

15.50 - 16.20 Kent ve Demokrasi: Bir Projenin Dönüşümü
Tarık ŞENGÜL

16.20 - 16.50 Dünya Şehircilik Günleri ve İlhan Tekeli
Aykut KARAMAN, Fatma ÜNSAL, Hürriyet ÖĞDÜL, Kevser ÜSTÜNDAĞ

16.50 - 17.10 Şehir Plancıları Odası ve İlhan Tekeli
TMMOB Şehir Plancıları Odası

17.10 - 17.30 ÖDÜL TÖRENİ

18.00 - 20.00 KOKTEYL

2. GÜN - 9 KASIM 2004 (A Salonu)

09.30 - 11.10 KENTSEL BÖLGELERİN OLUŞUMU
Oturum Başkanı: Zekai GÖRGÜLÜ

Küreselleşme Etkisi İle Metropoliten Alanların Bölgesel Şehir Alanlarına Olası Kimlik Dönüşümü, Planlama ve Araçları Üzerine
Zeki Kamil ÜLKENLİ

Türkiye'de Bölgelerarası Eşitsizlik ve İç Göç Hareketlerinin Etkileşimi
Ferhan GEZİCİ, Berna KESKİN

Türkiye'de İmalat Sanayinin Mekansal Organizasyonunun Tarihsel Değişim Sürecinde Bölge-Kentlerin Değişen Rolü
N. Tunga KÖROĞLU, Bilge ARMATLI KÖROĞLU

Niteliksiz Bölgeleşme ve Küresel Sisteme Eklemlenememe Sorunu: Anadoluda bir Siyasal Bölge Kent Olarak Ankara
Savaş Zafer ŞAHİN

11.10 - 11.30 Ara

11.30 - 13.00 YENİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR, TANIMLAR, UYGULAMALAR, PLANLAMA PRATİKLERİ
Oturum Başkanı: Sevgi AKTÜRE

Değişen - Dönüşen Bilim ve Gerçeklikler Karşısında Planlama ve Temsil Sorunsalı
Buğra GÖKÇE

Hangi Planlama? Küreselleşen Kentler, Yerelleşen Planlama
Yeşeren ELİÇİN

Bölge Planlamanın İdeolojisi / Güncellenmiş Ulusal Bölge Planlama Stratejilerine Doğru Bir Sistem Yaklaşımı
Tuğrul KIRMIZI

Avrupa Şehirlerinin Kentsel Dönüşüm Sorunları ve Türkiye'de Oluşacak Olan Sorunlara Genel Bakış
Mustafa ERGEN

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 16.00 EKLENEN / EKLENEMEYEN KENTLER VE BÖLGELER
Oturum Başkanı: Handan TÜRKOĞLU

GAP Bölgesinde Tarihi Kent(ler)in Hikayesi: Kültürel ve Mekansal Yok Oluşun Son Yıllardaki Serencamı
Kamuran SAMİ

Küreselleşme - Yerelleşme Diyalektiğinde "Olmayan Kent"
Evrim ÖZKAN

Türkiye'de Bölgelerin Ekonomik Göstergeler Işığında Gelişmişlik Düzeyinin Değerlendirilmesi (1985-2000)
Özer KARAKAYACI

Desakota; Kentsel Bölge İçinde Gri Bölgeler
Hürriyet ÖĞDÜL

16.00 - 16.20 Ara

16.20 - 18.00 YENİ BÖLGESEL EKONOMİK ve POLİTİK İLİŞKİLER
Oturum Başkanı: Tansı ŞENYAPILI

Yerleşme Kademelerinin Belirlenmesi ve Yeşilırmak Havzası Yerleşme Merkezleri Sistemi
Hüseyin ÇİÇEK

Kentleşen Bölgeler Kapsamında Diyarbakır, Erzurum, Trabzon ve Bölgesel Etkileşimler
M.Oğuz SİNEMİLLİOĞLU

Havza Ölçeğinde Stratejik Planlama ve Kalkınma : 'Kelkit Platformu' Örneği
A. Faruk GÖKSU

Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Turizm
Ayfer YAZGAN GÜL, Oya AKIN

2. GÜN - 9 KASIM 2004 (Paralel Oturum - B Salonu)

09.30 - 11.10 DÖNÜŞÜMÜN DEĞERLENDİRİLMESİ ve YENİ STRATEJİLER
Oturum Başkanı: Semahat ÖZDEMİR

Kentsel Dönüşüm: Başarı mı? Hata mı?
Feral EKE, Aysu UĞURLAR

Kentsel Dönüşüm Sürecinde İmar Planı Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme
Şaban İNAM, Tayfun ÇAY, Fatih İŞCAN

Değişen Dünya Düzeni İçinde Türkiye'de "Kent" ve "Kentleşme" Kriterlerinin Belirlenmesi
Gökçen KILINÇ

Kamu Yönetimi ve Mahalli İdareler Reformlarında Yasa Yapım Süreci ve Güç İlişkileri
Elvan GÜLÖKSÜZ

11.10 - 11.30 Ara

11.30 - 13.00 BÖLGESEL EŞİTSİZLİK ve SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME
Oturum Başkanı: Tamer GÖK

Yerel Ekonomik Kalkınma ve Kentsel Dönüşüm
Tanyel Özelçi ECERAL

Kentsel Büyümenin ve Çevresinde Sürdürülebilir Gelişme Göstergelerinin Farklılaşmasıyla Belirlenebilen Kentsel Bölgeler
Levent ÖZAYDIN

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye'deki Bölgesel Eşitsizliğe Olan Etkisi
Ayşe GEDİK, Sibel SÜER TOYBIYIK

30 Yıl Sonra Keban ve Ağın Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu
Birsen GÖKÇE

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 16.00 YENİ TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMELER, AKTÖRLER ve AĞLAR
Oturum Başkanı : Serap KAYASÜ

Küresel - Yerelleşme Sürecinde Kentsel Kalkınmanın Önemi ve Sürdürülebilirliği: Kentsel Dinamikler ve Katılımcılık Açısından Genel Bir Bakış
Nuri Erkin BAŞER

AB'nin Toplum Tabanlı Kentsel Dönüşüme Yaklaşımı ve Türkiye'deki Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Etkinliği
Aylin ŞAHİNGÜR, Burcu MÜDERRİSOĞLU

Implementing Urban Regeneration in London: The Role of Community Development Trusts
Arzu KOCABAŞ

Bölgesel Kalkınmada Şehirlerarası Ağ Davranışına Dayalı Turizm Gelişimi
Hale ÇIRACI, Ebru KERİMOĞLU

Zeytinburnu Pilot Projesi: Kentsel ve Bölgesel Mekanda Dönüşüm Bağlamında Bir Uygulama Örneği
Filiz ATAY, Ayşe GÖKBAYRAK, Züleyha BAYTOK

16.00 - 16.20 Ara

16.20 - 18.00 YENİ TOPLUMSAL KATILIM ve ÖRGÜTLENME SÜREÇLERİ
Oturum Başkanı: Sevin OSMAY

Kocaeli Katılımlı Stratejik Planlaması; Büyük Ölçekli Sistemlerde Eylem Araştırması
Anlı ATAÖV

Retrofitting Private Housing: Some Implications for Turkish Cities of Fifty Years UK Experience
Michael S. GIBSON

Kentsel Yenileme - Canlandırma Projesinde Katılımın Değerlendirmesi ve Trabzon Örneği
Zeynep YILMAZ

Travmatik Kentleşme Siyasetinin Yeni Kentli Kabulleri ve Olası Kent Kültürü Kurgusu
Funda ERKAL

3. GÜN - 10 KASIM 2004 (A Salonu)

11.00 - 13.00 KENT MERKEZİNİN DÖNÜŞÜMÜ
Oturum Başkanı: Baykan GÜNAY

İstanbul Şehir Merkezi Yakın Çevresindeki Konut Alanlarında Sürdürülebilir Mekansal Gelişimin Değerlendirilmesi
Nilgün ERGUN, Reyhan YİĞİTER

1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm Sürecinde Küresel Perspektiften İstanbul Örneği: Kent İçi Tarihi Alanların Yeniden Üretim Modelleri
Ebru GÜRLER

İstanbul Kent Merkezinin Dönüşümü ve Finans Merkezlerindeki Ofis Alanlarının Gelişimi Maslak Büyükdere Aksı
Ceren ERCOŞKUN, Özge YALÇINER

İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi - Değişimi
Mehmet ÇAKILCIOĞLU

Şehirlerin Gelişimi, Değişim ve Dönüşümüne Yönelik Müdahale Biçimleri ve Araçlarının Yeniden Düşünülmesi ve Yapılandırılması: Konuttan İşyerine Dönüşüm Sürecinin Ankara - Kızılay Örneğinde Araştırılması
Asım Mustafa AYTEN

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 15.40 KONUT ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ
Oturum Başkanı: Orhan KUNTAY

Türkiye'de İllere Göre Konut Üretiminin Farklılaşması
Ali TÜREL

İstanbul'un Değişen Yüzü: Korumalı Yerleşmeler
Tüzin Baycan LEVENT, Aliye Ahu GÜLÜMSER

Yeni Kentsel Ayrışmalar, Kapalı Yerleşimler ve Özelleştirilen Kantsel - Kamusal Mekan: İstanbul Örneği
Hatice KURTULUŞ

15.40 - 16.00 Ara

16.00 - 17.30 ÖĞRENCİ PANELİ

17.30 - 17.40 Ara

17.40 - 19.00 KOLOKYUM DEĞERLENDİRME PANELİ

3. GÜN - 10 KASIM 2004 (Paralel Oturum - B Salonu)

11.00 - 13.00 KENTSEL DEĞİŞİM ve DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ
Oturum Başkanı: Aykut KARAMAN

Yerelleşme ve Kentleşme Bağlamında Bir Kent : Mersin
Ahmet ÖZER

Globalleşmenin Geleneksel Konya Kent Formu Gelişim Sürecine Etkileri
Çiğdem ÇİFTÇİ, Serhat YENİCE

İzmir'de Yerel Mekansal Dönüşümlerin Küresel Parametreleri
M. Yıldırım ORAL

İzmir Sermayesinin Sektörel ve Mekansal Temelde İrdelenmesi
Saygın İKİZ

İstanbul Metropoliten Alanı ve Bu Alanda Yaşanan Yapısal Değişim
Zekai AKAY, Sinan ÇETİZ, Semra KALKAN

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 15.40 KENTSEL ve BÖLGESEL / YEREL ÖRNEKLER ve MODELLER
Oturum Başkanı: Özcan ALTABAN

Gelişmiş Bir Bölgede Yarışmacı, Yerel ve Sürdürülebilir Bir Bölge Planı Arayışı: Erzurum - Erzincan - Bayburt Bölge Planı
Ayşe Nur ÖKTEN, Betül ŞENGEZER, İclal DİNÇER

Bölge Kalkınması İçin Sinerjik Yönetim Modeli, Örnek Alan: Erzurum - Erzincan - Bayburt (İBBS Düzey2)
Nazire DİKER ÇAMLIBEL

Az Geliişmiş Bir Bölgede Sanayi Örgütlenmesi : "Erzurum Alt Bölgesi Örneği"
Yiğit EVREN, Tuba İnal ÇEKİÇ, Ebru SEÇKİN

Kendini Dönüştüremeyen Kent : Yozgat
Nurgül PAKSOY

3. GÜN - 10 KASIM 2004 (Paralel Oturum - D Salonu)

11.00 - 13.00 YENİ TEKNOLOJİLER ve MEKANSAL DÖNÜŞÜM
Oturum Başkanı: Hülya KOÇ

İletişim Altyapısının Kentsel ve Bölgesel Ağlardaki Yeri, Türkiye Uygulaması
Kenan GÖÇER

Küresel Sisteme Entegrasyonda Teknoloji ve Bilgi Üretiminin Mekansal Yığılma Noktaları: Teknoparklar
Çiğdem VAROL, Aydan SAT, Aslı Güler ÜÇER, Gülsen YILMAZ

İstanbul Metropoliten Alanında Dönüşüm ve Gelişmeyi Yönlendiren Araç Olarak Ar-Ge ve Teknoloji Kullanımı
Cengiz GİRİTLİOĞLU, Ayşe Şebnem YÜZER

İnternette Alışverişin Kentin Ekonomik ve Fiziksel Değişim ve Dönüşümüne Etkisi
Kemal Mert ÇUBUKÇU

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 15.40 KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK
Oturum Başkanı: Çağatay KESKİNOK

Kentlerde Yeni Yoksulluk Alanları: Zorunlu Göç İle Oluşan Gecekondu Bölgeleri: Diyarbakır Örneği
Rüstem ERKAN

Küreselleşme Sürecinde Kentsel İstihdam ve Sosyal Yapıdaki Değişimler: İzmir Örneği
Ercan TATLIDİL

Ekonomik Krizler Karşısında Ankaralı Yoksulların Yaşam Stratejileri
Hüseyin GÜL, Songül Sallan GÜL

KATILIMCILAR

AKAY Zekai, Şehir Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

AKIN Oya, Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

AKTÜRE Sevgi, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ALTABAN Özcan, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ATAÖV Anlı, Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

ATAY Filiz, Yüksek Mimar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü

AYTEN Asım Mustafa, Dr., Erciyes Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (Yozgat) Öğretim Üyesi

BAŞER Nuri Erkin, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

BAYTOK Züleyha, Mimar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü

BERKMAN Gülden, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÇAKILCIOĞLU Mehmet, Dr., Şehir Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

ÇAMLIBEL Nazire DİKER, Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÇAY Tayfun, Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÇEKİÇ Tuba İnal, Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÇETİZ Sinan, Şehir Yüksek Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

ÇIRACI Hale, Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÇİÇEK Hüseyin, Şehir Plancısı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Yüksek Lisans Öğrencisi

ÇİFTÇİ Çiğdem, Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÇUBUKÇU Kemal Mert, Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

DEMİRDİZEN Erhan, TMMOB Şehir Plancıları Odası Başkanı

DİNÇER İclal, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ECERAL Tanyel ÖZELÇİ, Dr., Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

EKE Feral, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ELİÇİN Yeşeren, Yrd. Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi

ERAYDIN Ayda, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ERCOŞKUN Ceren, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ERGEN Mustafa, Peyzaj Mimarı, Anhalt Universitesi Peyzaj Mimarlığı Yüksek Lisans Öğrencisi (Almanya), Gebze Yüksek Teknolojı Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Yüksek Lisans Öğrencisi

ERGUN Nilgün, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü Araştırma Görevlisi

ERKAL Funda, Şehir Yüksek Plancısı, TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Sekreteri

ERKAN Rüstem, Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

EVREN Yiğit, Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

GEDİK Ayşe, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

GEZİCİ Ferhan, Yrd. Doç. Dr ., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

GİBSON Michael S., Prof., London South Bank University, Faculty of Engineering, Science and the Built Environment

GİRİTLİOĞLU Cengiz, Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

GÖÇER Kenan, Dr., Şehir Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

GÖK Tamer, Prof. Dr., Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

GÖKBAYRAK Ayşe, Şehir Plancısı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü

GÖKÇE Birsen, Prof.Dr., Sosyoloji Derneği Başkanı

GÖKÇE Buğra, TMMOB Şehir Plancıları Odası II. Başkanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı

GÖKSU A. Faruk, Şehir Plancısı, ÇEKÜL Kelkit Platformu Danışma Kurulu Üyesi

GÖRGÜLÜ Zekai, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

GÜL Ayfer YAZGAN, Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Öğretim Görevlisi

GÜL Hüseyin, Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

GÜL Songül SALLAN, Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

GÜLÖKSÜZ Elvan, Yrd. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi

GÜLÜMSER Asliye Ahu, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

GÜNAY Baykan, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Öğretim Üyesi

GÜRLER Ebru, Şehir Plancısı

GÜVENÇ Murat, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

İKİZ Saygın, Şehir Plancısı, Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

İNAM Şaban, Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Jeodezi ve Fotogrametri Bölümü Öğretim Üyesi

İŞCAN Fatih, Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KALKAN Semra, Şehir Yüksek Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

KARADUMAN Serdar, TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi Başkanı

KARAKAYACI Özer, Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KARAMAN Aykut, Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

KAYASÜ Serap, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KERİMOĞLU Ebru, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KESKİN Berna, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KESKİNOK Çağatay, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KILINÇ Gökçen, Şehir Yüksek Plancısı, Bayındırlık ve İskan İstanbul İl Müdürlüğü İmar ve Afet İşleri Şubesi

KIRMIZI Tuğrul, Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KOCABAŞ Arzu, Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KOÇ Hülya, Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

KÖROĞLU Bilge ARMATLI, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KÖROĞLU N. Tunga, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KUNTAY Orhan, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KURTULUŞ Hatice, Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi

LEVENT Hürrem Betül, Şehir Plancısı,Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Yüksek Lisans Öğrencisi

LEVENT Tüzin BAYCAN, Yrd. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

MÜDERRİSOĞLU Burcu, Şehir Plancısı, Mimar Sinan Üniversitesi Kentsel Koruma ve Yenileme Yüksek Lisans Öğrencisi

NIJKAMP Peter, Prof., Free University of Amsterdam

ORAL M. Yıldırım, Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

OSMAY Sevin, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

ÖĞDÜL Hürriyet, Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÖKTEN Ayşe Nur, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZAYDIN Levent, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÖZDEMİR Semahat, Prof. Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Öğretim Üyesi

ÖZER Ahmet, Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZKAN Evrim, Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir Planlama Doktora Öğrencisi

PAKSOY Nurgül, Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (Yozgat) Araştırma Görevlisi

SAMİ Kamuran, Yrd.Doç.Dr., Dicle Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

SAT Aydan, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

SEÇKİN Ebru, Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

SİNEMİLLİOĞLU M. Oğuz, Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

SOJA Edward, Prof., University of California Los Angeles (UCLA) / London School of Economics (LSE)

ŞAHİN Savaş Zafer, Şehir Yüksek Plancısı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi, Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı

ŞAHİNGÜR Aylin, Mimar, Mimar Sinan Üniversitesi Kentsel Koruma ve Yenileme Yüksek Lisans Öğrencisi

ŞENGEZER Betül, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ŞENGÜL Tarık, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kamu Yönetim ve Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi

ŞENYAPILI Tansı, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

TATLIDİL Ercan, Prof. Dr., EgeÜniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

TEKELİ İlhan, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

TOYBIYIK Sibel SÜER, Şehir Yüksek Plancısı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

TÜREL Ali, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

TÜRKOĞLU Handan, Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

UĞURLAR Aysu, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÜÇER Aslı GÜREL , Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÜLKENLİ Zeki Kamil, Dr., Şehir ve Bölge Yüksek Plancısı

ÜNSAL Fatma, Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÜSTÜNDAĞ Kevser, Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

VAROL Çiğdem, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

YALÇINER Özge, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

YENİCE M. Serhat, Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

YILMAZ Gülsen, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

YILMAZ Zeynep, Mimar, Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

YİĞİTER Reyhan, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü Araştırma Görevlisi

YÜZER Ayşe Şebnem, Dr., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Güven BİLSEL (EÜ)
Prof. Dr. Fulin BÖLEN (İTÜ)
Prof. Dr. Seniha ÇELİKHAN (Gebze YTE)
Prof. Dr. Ayda ERAYDIN (ODTÜ)
Prof. Dr. Yaşar Bahri ERGEN (EÜ Yozgat)
Prof. Dr. Tamer GÖK (MÜ)
Prof. Dr. Sezai GÖKSU (DEÜ)
Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ (YTÜ)
Prof. Dr. Şule KARAASLAN (GÜ)
Prof. Dr. Aykut KARAMAN (MSÜ)
Prof. Dr. Ilgar KIRZIOĞLU (SDÜ)
Prof. Dr. Tansı ŞENYAPILI (ODTÜ)
Prof. Dr. Ali TÜREL (ODTÜ)
Doç. Dr. Gülden BERKMAN (ODTÜ)
Doç. Dr. Ferhan GEZİCİ (ŞPO-İstanbul)
Doç. Dr. Murat GÜVENÇ (ODTÜ)
Doç. Dr. H. Tarık ŞENGÜL (ŞPO)
Yrd. Doç. Dr. Rahmi ERDEM (Selçuk Ü)
Dr. Müge AKKAR (ODTÜ)
Dr. Mustafa DİKEÇ (ODTÜ)
Öğr. Gör. Sevin OSMAY (ODTÜ)
Erhan DEMİRDİZEN (ŞPO)
Ömer KIRAL (ŞPO)
Ü. Nevzat UĞUREL (ŞPO)

KOLOKYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Güven BİLSEL (EÜ)
Prof. Dr. Ali TÜREL (ODTÜ)
Dr. Müge AKKAR (ODTÜ)
Dr. Bilge A. KÖROĞLU (GÜ)
Dr. Oğuz ÖZBEK (SÜ)
Öğr. Gör. Sevin OSMAY (ODTÜ)
A. Mert BURNAZ (ŞPO)
Nevzat CAN (ŞPO)
Aynur Yasemin ÇAKIR (ŞPO)
Buğra GÖKÇE (ŞPO)
Yaser GÜNDÜZ (ŞPO)
Ayşe KALAYCIOĞLU (GAP BKİ)
Fermani KAYA (Tapu Kadastro Gen. Müd.)

Gülten KUBİN (ŞPO)
Ayşegül SABUKTAY (TODAİE)
Yrd.Doç.Dr. Nicel SAYGIN (İYTE)
Sema ARAS SÜLÜ (Çevre ve Orman Bakanlığı)
S.Zafer ŞAHİN (ŞPO Ankara Şubesi)
Ahmet Avşar ŞİMŞEK (İller Bankası)
Medine TUNA (ŞPO)
M. Sait YANMAZ (TAU)
A. Cenap YOLOĞLU (ŞPO Ankara Şubesi)

KOLOKYUM YÜRÜTME KURULU

Doç Dr. H. Tarık ŞENGÜL (ŞPO)
Yrd. Doç. Dr. Ela BABALIK (ODTÜ)
Yrd. Doç Dr. Nil DURUÖZ (ODTÜ)
Yrd. Doç. Dr. Serap KAYASU (ODTÜ)
Dr. Hülya YAKAR (ŞPO-İstanbul)
Osman BALABAN (ŞPO)
A. Mert BURNAZ (ŞPO)
Nevzat CAN (ŞPO)
Aynur Y. ÇAKIR (ŞPO)
Sertaç ERTEN (ODTÜ)
Yaser GÜNDÜZ (ŞPO)
Tunga KÖROĞLU (ODTÜ)
Tolga LEVENT (ODTÜ)
S. Zafer ŞAHİN (ŞPO-Ankara)
Meltem ŞENOL (ODTÜ)
A. Cenap YOLOĞLU (ŞPO-Ankara)

KENT MERKEZİNİN DÖNÜŞÜMÜ

OTURUM BAŞKANI: BAYKAN GÜNAY

1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm Sürecinde Küresel Perspektiften İstanbul Örneği: Kent İçi Tarihi Alanların Yeniden Üretim Modelleri
Ebru GÜRLER

İstanbul Kent Merkezinin Dönüşümü ve Finans Merkezlerindeki Ofis Alanlarının Gelişimi Maslak Büyükdere Aksı
Ceren ERCOŞKUN, Özge YALÇINER

İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi - Değişimi
Mehmet ÇAKILCIOĞLU

Şehirlerin Gelişimi, Değişim ve Dönüşümüne Yönelik Müdahale Biçimleri ve Araçlarının Yeniden Düşünülmesi ve Yapılandırılması: Konuttan İşyerine Dönüşüm Sürecinin Ankara - Kızılay Örneğinde Araştırılması
Asım Mustafa AYTEN

1980 SONRASI KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE KÜRESEL PERSPEKTİFTEN İSTANBUL ÖRNEĞİ: KENT İÇİ TARİHİ ALANLARIN YENİDEN ÜRETİM MODELLERİ

Ebru Gürler

GİRİŞ

Tarihi bir geçmişe sahip günümüz kentlerinde hızlı kentleşme süreci kentin çekirdeğinde değil, çeperinde gerçekleşmektedir. Kent (alt)merkezleri ve çevresinde yapı stoğu doygunluğa ulaşmış ve fiziksel büyümeye dayalı kentsel gelişme artık durmuştur. Günümüzde, küresel süreçte rekabet eden veya eklemlenmek için mücadele eden şehirlerin kent merkezlerinde yaşanan kentsel değişim ve dönüşüm çok boyutlu faktörlerle tetiklenmektedir. Dönüşen ya da dönüşecek olan kentsel alanlar ***sermaye bakımından*** *potansiyel alanlar*dır.

1960larda dünya kentleri oluşumu sebebiyle servis-yönelimli kentsel yeniden-üretim şeması ile kent-içi tarihi alanlar kentsel dönüşüm sürecinde önem kazanmaya başlamıştır. 1970lerde dünyadaki politiko-ekonomik ve sosyo-kültürel paradigma değişimi ile başlayan post-modern hareket, endüstrinin desantralize edilerek şehir dışına taşınması sonucunda kent-merkezleri potansiyel alanlar olarak ortaya çıkmıştır. 1980lere kadar, konut ve ticaret-yönelimli kentsel yeniden- üretim şemaları daha çok servis sektörü oluşumu, ofis gelişimi ve tarihi koruma müdahalelerini birleşik bir strateji olarak kullanmışlardır. 1980lerde küresel kentlerin oluşumu sebebiyle yeniden canlandırma- yönelimli kentsel yeniden üretim şeması ile kent-içi tarihi alanlar kentsel dönüşüm sürecinde odak kentsel alanlar haline gelmiştir. 1980 sonrasında, yeniden canlandırma-yönelimli kentsel yeniden üretim şeması ile kent-içi tarihi alanlar kentsel dönüşüm sürecinde odak kentsel alanlar haline gelmiştir (Gürler, 2002: 52, çeviri). 1990larda S.S.C.B'nin dağılarak Doğu Blok ülkelerinin politiko-ekonomik sisteme eklemlenmesi sebebiyle güç dengelerinde bir değişim yaşanmış ve küresel hareket doğrultusunda şehirlerin yeniden-yapılanmasını zorunlu kılmıştır.

Türkiye'de küresel kent kategorisinde komuta- kontrol, servis ve finansal işlevlerin odağında olan hakim-şehir *İstanbul*'dur. (Beaverstock, Taylor ve Smith, 1999). *Hakim-şehir*ler; küresel ekonomik sisteme eklemlenerek, küresel kent hiyerarşisinde statü elde etmek için kentsel yeniden-yapılanma müdahalelerinin yapıldığı küresel arenalardır. Sermaye yatırımları ile sembolleşen bu yapısal kararlar, kentsel yeniden-gelişim proje ve programları doğrultusuda kentsel stratejiler üretirler (Fainstein ve Gordon, 1992; Scott, 2001). *Küresel kent bölgeleri - bölge kentler* kategorisinde

yer alan İstanbul; beklenmedik küresel gelişim göstermek yerine, jeopolitik konumu ve uluslararası ekonomik ilişkilerdeki liderliği sayesinde ayırt-edici yerel potansiyele sahiptir. *İstanbul*; küreselleşme sürecine eklemlenen, tarihi birikimi olan küresel kentlere genel bağlamda benzer, durumsal bağlamda oldukça dinamik ve çeşitli kentsel yeniden-üretim süreçleri yaşamakta olan bir şehirdir. Kısaca, kentsel-durumsal nitelik sebebiyle İstanbul, küreselleşme sürecine eklemlenen veya eklemlenmekte olan diğer şehirlere oranla farklı dinamik ve sistematiklerle çalışmaktadır.

Dünyadaki bütün şehirler kentsel büyüme ve değişim süreciyle karşılaştığı gibi, İstanbul da kaçınılmaz olarak karşılaşmış ve tecrübe etmeye devam edecektir. İstanbul'daki kent-içi alanlar -özellikle, Boğaziçi silüeti ve tarihi kentsel dokusu itibarıyla- Osmanlı döneminden beri İstanbul'un planlaması bakımından temel bir meseledir. İstanbul'daki kentleşme sürecinde kentsel büyüme ve değişimin birbirine zıt yönlerde hareket etmesi çarpıcıdır. *Kentsel büyüme* tarihi çekirdekten dışarı doğru ve kentin çeperlerinde gözlemlenirken, *kensel değişim* Boğaz kıyısından tarihi çekirdeğe doğru gerçekleştirilmiştir. Başka deyişle, dönemler itibarıyla İstanbul'daki *kentleşme sürecinin bağlamı*ndaki değişimler, aynı zamanda *kentsel yeniden-üretim sürecinin içeriği*nde de başkalaşım yaratmıştır.

KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ: DİNAMİK ve (ALT) SÜREÇ KARAKTERİ[1]

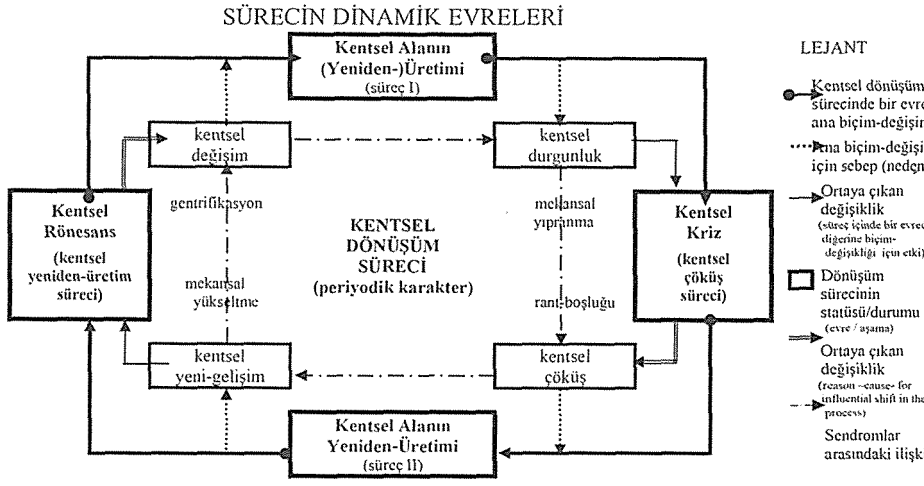
Kentsel dönüşüm süreci; dünyada ve Türkiye'de, dinamik ve sistematik karaktere sahip, periyodik alt-evrelerden oluşan bir süreçtir. *Kentsel alanın üretimi*, başlangıç evresidir. Kentsel durgunluk semptomu, kentsel bozulma sürecine yol açan *kentsel kriz* durumuna sebep olur. Kentsel yeniden-üretim sürecindeki kentsel dönüşümü işaret eden dört semptomun karakteristikleri aşağıda görüldüğü şekildedir (Şekil 1. Gürler, 2002: 226-227, çeviri):

1. *Kentsel durgunluk*, politiko-ekonomik krizlerin ve sosyal hareketlerin kentsel alan üzerine olumsuz yansıması durumudur. Bu semptom, kent-içi tarihi alanların mekansal yıpranma sürecine dahil olması bakımından başlıca sebeptir. Bu nedenle, özgün nüfus karakteristiklerinde keskin bir azalma ve kentsel çevre kalitesinde belirgin bir düşüş ortaya çıkar .
2. *Kentsel çöküş*, dışsal politiko-ekonomik faktörler ve sosyal kuvvetlerin kentsel alanlarda olumsuz sonuçlanması (etki) durumudur (Fainstein, 1983). Bu semptom, kent-içi tarihi alanların arazi değerierinde rant-boşluğu oluşumu bakımından başlıca sebeptir. Bu nedenle, marjinal getto alanlarının yayılımı olduğu kadar özgün nüfus karakteristiklerinde ve konut ile arazi değerlerinde değişken bir dalgalanma ortaya çıkar.
3. *Kentsel yeniden-gelişim*, içsel politiko-ekonomik ve sosyal kuvvetlerin kentsel alanlarda olumlu sonuçlanması (tepki) durumudur. Bu semptom, kent-içi tarihi alanların sosyo-ekonomik yeniden-yapılanma ve mekansal olarak yük-

seltme sürecinin oluşumu bakımından başlıca sebeptir. Bu nedenle, nüfüs yoğunluğunda belirgin bir artış ve konut ile arazi değerlerinde süreklilik gösteren bir düzen ortaya çıkar

4. *Kentsel değişim*, politiko-ekonomik güçlenmenin ve sosyal hareketlerin kentsel alan üzerine olumlu yansımasıdır. Bu semptom, kent-içi tarihi alanların gentrifikasyon ve sosyal filtreleşme süreçlerine dahil olması bakımından başlıca sebeptir. Bu nedenle, nüfus karakteristiklerinin reformasyonu ve kentsel çevre kalitesinde bir gelişim ortaya çıkar.

Kentsel alanın yeniden-üretimi, kentsel dönüşüm sürecinde hem ara-aşama hem de birbirini aralıksız izleyen alt-süreçtir. Ara aşamada, kentsel yeniden-gelişim semptomu, kentsel dönüşüm sürecine yol açan ***kentsel rönesans*** statüsünü ortaya çıkmasına sebep olur. Birbirini aralıksız izleyen alt-süreçte, kentsel değişim semptomu kentsel dönüşüm sürecinde kentsel alanın yeniden-üretimi durumunun ortaya çıkmasına sebep olur (Gürler, 2002: 227, çeviri).

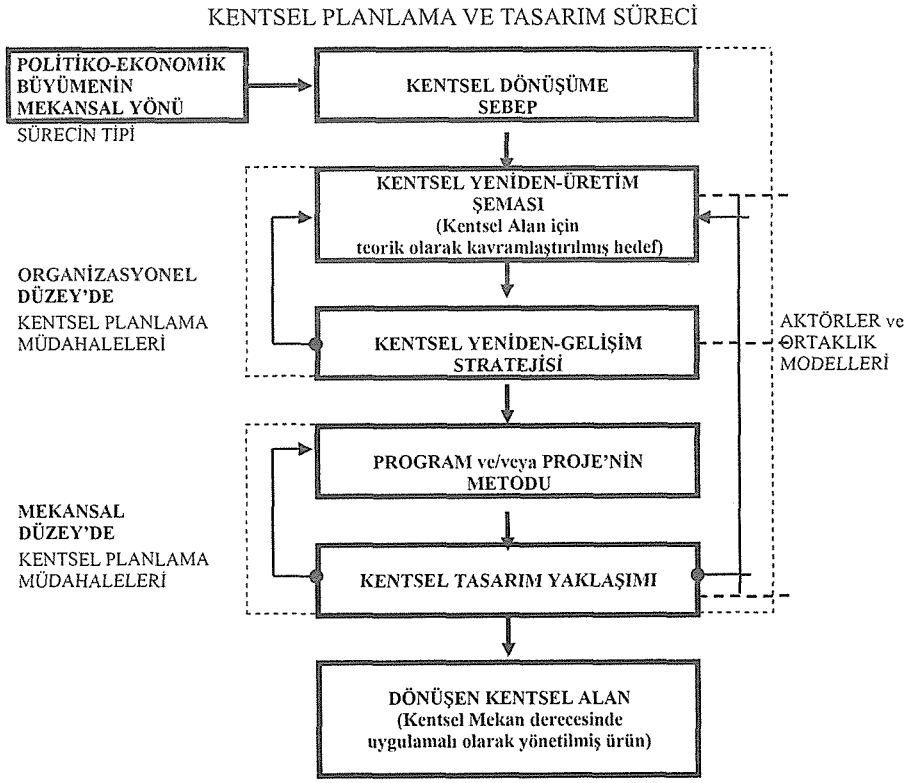

Şekil 1. Kentsel Dönüşüm Süreci'nin dinamik ve alt-süreçlerden oluşan karakteri[2] (Gürler, 2002: 228).

KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ: SİSTEMATİK KARAKTER[3]

Kentsel dönüşüm sürecinde *iki temel düzey* vardır: organizasyonel ve mekansal düzey. Kent-içi (tarihi) alanların kentsel dönüşümü hem organizasyonel hem de mekansal düzeyde planlama müdahaleleri ile kentsel yeniden-üretim sürecinde rol alan ve etkileşim içinde olan aktörler ile yürütülür (Şekil 2). *Sürecin organizasyonel düzeyi*; kentsel yeniden-üretim şeması ile eşleşen/ şemasına uygun kentsel yeniden-gelişim stratejisini belirlemekten oluşur. Bazı örneklerde, kentsel yeniden-gelişim stratejisi -kendisi- kentsel yeniden-üretim şemasının yerini alabilir. Bu düzeyde;

kentsel alan için teorik olarak kavramlaştırılmış hedef, gerek dönüşümün sebebine dayanarak gerekse de aktörlerin niyetine görece ile, süreç için strateji üretmek bakımından belirleyici kriterdir/ölçüttür (Şekil 2); örn.: MİA stratejisi, kentsel yenileme stratejisi, tarihi koruma stratejisi. *Sürecin mekansal düzeyi*; plan, proje ve/veya programın metodu ile eşleşen/ metoduna uygun kentsel tasarım yaklaşımı uygulamaktan oluşur. Bazı örneklerde, kentsel tasarım yaklaşımının içeriği -kendisi- süreç içindeki metodun yerini alabilir (Şekil 2); örn.: Battery Park, Londra Doklar Bölgesi, La Defance modeli. Hatta, süreç içindeki metot, kentsel yeniden-üretim şemasının yerini alabilir; örn.:UNESCO-kentsel rehabilitasyon ve Dünya mirasını koruma programları, ICOMOS-tarihi ve kentsel koruma programları, EU-Avrupa Mirasını koruma programları, HABİTAT-tarihi ve kültürel mirasın korunması ve rehabilitasyonuna yönelik kentsel gündem. Bu nedenle; her *kentsel yeniden-üretim süreci*, kentleşmeye yönelik politik ve ekonomik güdünün mekansal görüşüne/yönüne bağlı olarak, spesifik/özgül kentsel tasarım yaklaşımına sahiptir. *Dönüşen kentsel alan*, kentsel mekan derecesinde uygulamalı olarak yönetilmiş ürüne dayandırılmıştır.

Şekil 2. Dünya'da kentsel yeniden-üretim sürecinin sistematik karakteri[4]. (Gürler, 2002 : 94. çeviridir).

KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ: AKTÖRLER VE ORTAKLIK MODELLERİ[5]

Kentsel yeniden-üretim sürecinde, başlıca dört tip kamu-özel sektör ortaklıklarının müdahaleleri vardır: *kamu sektörü-yönetimli liderlik, kamu-özel sektör ortaklıkları, özel sektör-yönetimli liderlik, bölünmüş ortaklık.* Her müdahale tipi; kent-içi (tarihi) alanların kentsel yeniden-üretim süreci içinde farklı aktörlerin, kentsel dönüşüme (ve tarihi korumaya) yönelik farklı politik ve ekonomik hedeflerle, rol almasından ve/veya birbirleri ile etkileşiminden oluşmaktadır[6].

Bu gruplandırma aşağıda görüldüğü şekildedir (Şekil 3 ve 4).:

1. *Kamu sektörü-yönetimli liderlik modeli*[7], hükümet ve yerel yönetim içindeki lider politik aktörler ve planlama profesyonellerinden oluşur. Kentsel yeniden-üretim sürecinde hem operasyonel hem de mekansal düzeyde en otoriter tipte müdahalelerin üretildiği bir modeldir. Bu tip liderlik modelinde, iki alt-grup bulunur: kamusal liderlik ve sürdürülen liderlik[8]. Her iki alt-grup içinde temel benzerlik, kamu tarafından belirlenmiş kentsel yeniden-üretim sürecini esas almalarıdır. *Kamusal liderlik modeli*nde, planlama profesyonelleri elit koalisyonlar oluşturarak sürece özgü ekonomik stratejiler üretirler; örn: Pittsburgh, Rennes ve Hamburg deneyimleri. *Sürdürülen liderlik modeli*nde, yerel yönetimler politik koalisyonlar oluşturarak sürece özgü yeniden-gelişim politikaları üretirler; örn.: Glasgow, Sheffield, Montreal ve Vancouver deneyimleri[9].

2. *Kamu-Özel sektör ortaklıkları modeli*[10], her iki sektörden aktörler ile yarı-kamusal temsilcilerden oluşur. Kentsel yeniden-üretim sürecinde en etkin, verimli ve dengeli ortaklık modelidir. Ortaklık tarafından belirlenmiş kentsel yeniden-üretim sürecinde hem organizasyonel, hem de mekansal düzeyde müdahaleler esas alınır. Bu tip ortaklık modelinde, aktörler sektörel ortaklık koalisyonları oluşturarak sürece özgü yeniden-yapılandırma stratejileri üretirler; örn: Baltimore ve Houston deneyimleri[11]

   "Birçok şehirde, *yeniden-canlandırılmış çekirdek* oluşturmak bakımından *yeniden-yapılandırma stratejileri* başarılı olmuştur. Şehir merkezinde çalışan insan sayısı arttırılmış ve renove edilen alışveriş bölgelerinde turist ve banliyöde oturanlar otellerin, mağazaların ve restoranların sürekli müşterileri olmuşlardır. Çoğu *hükümet sponsorlu yeniden-gelişim örnekleri* yukarıda tanımlanan eğilimi göstermiş iken, bazı şehirlerde politik liderler daha çok *yeniden-pay edilen bütçe stratejisi*ni izlemişlerdir (Fainstein ve Campbell, 1996: 12; çeviridir, vurgu eklenmiştir)."

3. *Özel sektör-yönetimli liderlik modeli*[12], özel sektörden yatırımcılar, mülk sahipleri ve/veya yarı-kamusal temsilcilerden oluşur. Kentsel yeniden-üretim sürecinde hem operasyonel hem de mekansal düzeyde en liberal tipte özgül stratejilerin üretildiği bir modeldir. Bu tip liderlik modelinde, iki alt-grup var-

dır: denetimci-danışman liderlik ve bütçe destekli liderlik[13]. Her ikisinde de, yeniden-gelişim koalisyonları oluştururlar.

*Denetimci-danışman liderlik modeli*nde, kentsel dönüşüme yönelik aktiviteler kentsel politikalara ve yasalara bağımlıdır. *Bütçe destekli liderlik modeli*nde, aktiviteler ayrıca finansal desteğe de bağımlıdır, örn: Battery Park, Londra Doklar Bölgesi, New York-Times Meydanı, 42.Cadde[14].

4. *Bölünmüş ortaklık modeli*[15], her iki sektörden aktörler ile yarı-kamusal temsilcilerden oluşur. Kentsel yeniden-üretim sürecinde en pasif, elverişsiz ve vasat ortaklık modelidir. Ortaklık tarafından belirlenmiş kentsel yeniden-üretim sürecinde hem organizasyonel, hem de mekansal düzeyde müdahaleler esas alınır. Bu tip liderlikte, aktörler çok-sektörlü ortaklık koalisyonları oluşturarak sürece özgü yeniden-canlandırma stratejileri üretirler; örn: Liverpool, Marseilles ve Buffalo deneyimleri[16].

KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ		
AKTÖRLERİN / TEMSİLCİLERİN TİPLERİ		
KAMU SEKTÖR AKTÖRLERİ	**YARI-KAMUSAL TEMSİLCİLER**	**ÖZEL SEKTÖR AKTÖRLERİ**
* MERKEZİ YÖNETİM OTORİTESİ	* ULUSAL ve/veya ULUSLARARASI KURUMLAR	* TİCARİ / ENDÜSTRİ SEKTÖRLERİ
* YEREL YÖNETİM OTORİTESİ	* MESLEK ODALARI, * SEKTÖREL SENDİKALAR	* EMLAK ŞİRKETLERİ, * ARAZİ GELİŞTİRME KURUMLARI
	* ÜNİVERSİTELER * VAKIFLAR	* PLANLAMA ve TASARIM PROFESYONELLERİ
	* YEREL GRUPLAR - NGOs	* MÜLK SAHİPLERİ, * ÖZEL YATIRIMCILAR
KATEGORİK GRUPLAR		

Şekil 3. Kentsel Yeniden-Üretim Süreci-Aktörlerin tipleri (Gürler, 2002: 97).

KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ			
KAMU-ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIKLARIN TİPLERİ			
KAMU SEKTÖR-YÖNETİMLİ	**DENGELİ**	**ÖZEL SEKTÖR-YÖNETİMLİ**	**BÖLÜNMÜŞ**
KAMUSAL LİDERLİK MODELİ SÜRDÜRÜLEN LİDERLİK MODELİ	KAMU-ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIKLARI MODELİ	DENETİMCİ-DANIŞMAN LİDERLİK MODELİ BÜTÇE DESTEKLİ LİDERLİK MODELİ	BÖLÜNMÜŞ LİDERLİK / ORTAKLIK MODELİ
KATEGORİK GRUPLAR			

Şekil 4. Kentsel Yeniden-Üretim Süreci- Kamu-Özel Sektör Ortaklıkların tipleri (Gürler, 2002: 97).

KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ: YENİDEN-GELİŞİM STRATEJİLERİ[17]

Kentsel yeniden-üretim sürecinde başlıca üç tip yeniden-gelişim stratejileri vardır: *pro-aktif, kompleks, ilkel stratejiler*. Her müdahale tipi, kentsel yeniden-üretim süreci içinde sürece özgü/ özgül liderlik-ortaklık modelinin kapasitesine kentsel yeniden-gelişim çabalarından/ girişimlerinden oluşmaktadır. Liderlik-Ortaklık modelinin kapasitesi, yerel ekonomik yeniden-yapılandırma stratejilerinin tutumunu ve biçimini belirler[18]

Bu gruplandırma aşağıda görüldüğü şekildedir (Şekil 5):

1. *Pro-aktif stratejiler*, farklı alanlardan büyüme sektörlerini destekler, ki bu sektörlere kurumsal, politik ve toplum liderleri dahildir. Bu stratejiler her durumu analiz eden koalisyonlarla bağıntılıdır. Pro-aktif stratejiler, yüksek kazanç sektörlerinin bulunduğu şehirlerde ya kamusal liderlerce ya da kamu-özel sektörü ortaklıkları tarafından tercih edilir[19].
2. *Kompleks stratejiler*, farklı sektörler arasında arabuluculuk eder. Kompleks stratejiler çoğunlukla kamu-özel sektör ortaklıkları tarafından tercih edilir.
3. *İlkel stratejiler*, bir grup yatırımcı ve özel sektör aktörlerini kapsayan yatırım alanı oluşturur. Bu stratejiler oldukça genel, tepkisel/reaktif politikalar, örn.: vergi teşviği, ile bağıntılıdır. İlkel stratejiler, tek sektörlü veya çökmekte olan sektörlere sahip şehirlerde ya özel sektör-yönetimli liderliklerce ya da bölünmüş ortaklıklarca tercih edilir[20].

KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ				
YENİDEN-GELİŞİM STRATEJİLERİN TİPLERİ				
PRO-AKTİF STRATEJİLER		KOMPLEKS STRATEJİLER		İLKEL STRATEJİLER
BİRLEŞMİŞ, KALICI REJİM	⟷	DENGELİ REJİM	⟷	BÖLÜNMÜŞ, DEĞİŞKEN REJİM
ÖZEL TİCARİ ORTAM POLİTİKALARI		KENTSEL POLİTİKALAR		GENEL TİCARİ ORTAM POLİTİKALARI
BİR ÇOK EKONOMİK SEKTÖR		ÖZGÜL SEKTÖRLER		BİR KAÇ EKONOMİK SEKTÖR
KAMUSAL LİDERLİK veya OTORİTER ORTAKLIK	KAMU SEKTÖRÜ EGEMENLİĞİ	KAMU-ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIKLARI	ÖZEL SEKTÖR EGEMENLİĞİ	ÖZEL LİDERLİK veya BÖLÜNMÜŞ ORTAKLIK
HEDEFLİ veya PLANLI SÜREÇ DAHİLİNDE	YARI-HEDEFLİ SÜREÇ DAHİLİNDE	SÜRDÜRÜLEBİLİR veya KARMA SÜREÇ DAHİLİNDE	YARI-TEPKİSEL SÜREÇ DAHİLİNDE	TEPKİSEL veya PLANSIZ SÜREÇ DAHİLİNDE
KATEGORİK GRUPLAR				

Şekil 5. Kentsel Yeniden-Üretim Süreci - Yeniden-Gelişim Stratejilerinin Tipleri[21] (Gürler, 2002: 99).

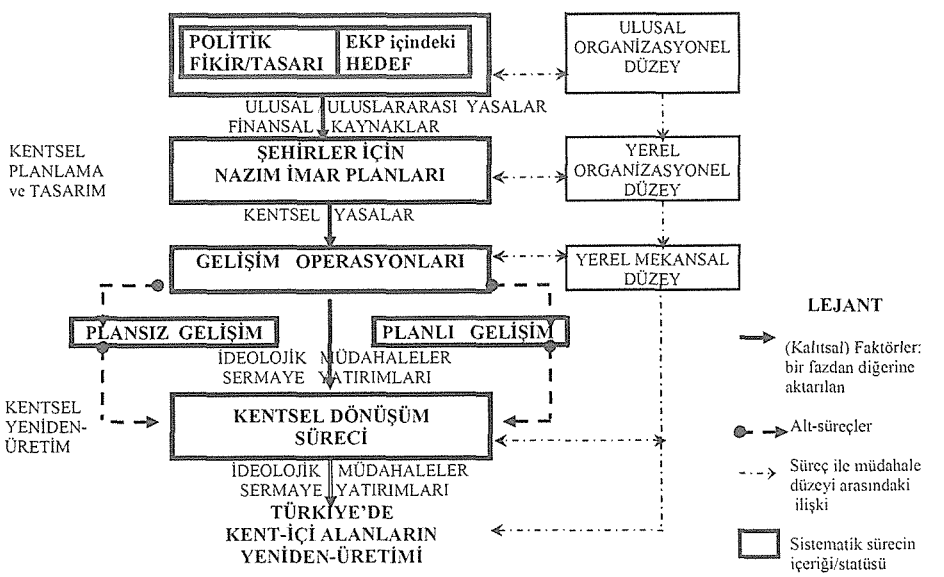
İSTANBUL'DAKİ KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ ÜZERİNE ANALİZ[22]

Kentsel yeniden-üretim sürecinde, alt-süreç olarak *üç tip gelişim modeli* bulunur. Bunlar alt-süreçler: Planlı gelişimler, Plansız gelişimler, Hibrid / Karma gelişimlerdir. İstanbul'a özgü bu tipik gelişim modellerinin genel karakteristikleri aşağıda belirtildiği şekildedir (Gürler, 2002: 206, çeviri).:

1. *Planlı gelişimler* iki sebepten kaynaklanır. Bazı planlı süreçler, ulusal yeniden-yapılanma programlarının sonucudur; örn.: Ortaköy, Beyoğlu-Galata Kulesi ve Çevresi. Bazıları ise, uluslararası bütünleşik yeniden-yapılanma programlarından etkilenmiştir; örn.: Fener-Balat Semti, Beyoğlu İstiklal Caddesi.

2. *Plansız gelişimler* iki sebepten kaynaklanır. Bazı plansız süreçler, teşvik edilmiş toplum hareketinin sonucudur -ki bu hareketler planlı gelişimlerden ya etkilenerek ya da kaynaklanarak ortaya çıkar-; örn.: Kuzguncuk. Bazıları ise, özel sermaye yatırımlarının potansiyel tarihi kent-içi alanlarda yoğunlaşması sonucunda ortaya çıkmıştır; örn.: Sultanahmet- Cankurtaran Bölgesi'ndeki sokaklar.

3. *Hibrid/ Karma gelişimler* iki sebepten kaynaklanır. Bazı planlı süreçler, turizm gelişimine yönelik özel sermaye yatırımlarıyla plansız süreç olarak başlamıştır; örn.: Ortaköy meydanı, Sultanahmet- Cankurtaran Bölgesi'ndeki

Şekil 6. Türkiye'de kentsel yeniden-üretim sürecini ortaya çıkaran sistematik fazlar/süreçler[23]. (Gürler, 2002: 207).

sokaklar. Bazı plansız süreçler, kamu sektörünün müdahaleleriyle planlı süreç haline evrilmiştir; örn.: Ortaköy meydanı, Beyoğlu Galata Kulesi ve Çevresi. Dolayısıyla, kent-içi tarihi alanlardaki kentsel yeniden-üretim sürecindeki bu tip müdahaleler *karma süreç* olarak varsayılmıştır.

Sonuç olarak; kent-içi tarihi alanlar, marjinal tüketimin hakim olduğu çökmüş/çökmekte olan kent alanını, toplu tüketimin yeniden-yapılandırılmış kentsel mekanlara gerek kentsel planlama ve tasarım yaklaşımı içindeki politiko-ekonomik güdü/neden ile gerekse de sermaye yatırımları ile dönüştürülmüştür. Bu noktada, kent-içi tarihi alanların kentsel imajını reforme etmek/yenilememek bakımdan 'kentsel yeniden-üretim süreci' belirleyicidir (Şekil 5; Gürler, 2002: 206, çeviri).

KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ - İSTANBUL ÖRNEĞİ[24]

İstanbul deneyimlerinde *kent-içi alanların kentsel dönüşümü*, 19.yy İstanbul'undaki kentsel büyüme hareketi sebebiyle tarihi dokusunu koruma nitelikli kentsel reformasyon yaklaşımı ile ortaya çıkmıştır. 19.yy'da dönemin sultanı liderliği ile gerçekleştirilen kentsel dönüşüm süreci iki temel motife dayanır. Birincisi; denetimci/danışman ortaklık modeli çerçevesinde *gelişim operasyonları* üreten *1837 Moltke Planı*'dır, ki bu plancının fonksiyonel kararını ve Sultanın korumacı ideolojisini yansıtan yeniden-düzenleme müdahaleleri içerir. İkincisi; Sultanın liderliği çerçevesinde *yeniden-gelişim operasyonları* üreten *1848 Ebniye Kanunları*'dır, ki bu kanunlar yangına karşı tasarım kodları stratejisi ile şehirdeki kentsel alanları tahribini engelleme müdahaleleri içerir. Bu iki motif, 20.yy'ın başlarından Cumhuriyetin ilanına kadar yeniden canlandırma-yönelimli kentsel dönüşüm şemasının temelleri haline gelmiştir (Gürler, 2002: 101-102).

Periyot I: Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)

Cumhuriyetçi Modernist İmaj-Yönelimli Kentsel Yenileme Yaklaşımı

Tek partili rejimde Cumhuriyetçi liderlik ve merkezi yönetim ağırlıklı ekonomik gelişme modeli Türkiye'nin ulus-devlet olarak kentleşmesini üretmiştir. Türkiye'nin gelişim-yönelimli, merkezi ve bağımsız politiko-ekonomisi, *kentsel yenileme yaklaşımını* ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, kent-içi alanlar 1930'dan 1970'e kadar kamulaştırma, arazi-kullanımı değişimleri ve yıkıp- yeniden yapma gibi yöntemler, kentsel dönüşüm sürecinde temel araç olmuştur. Kentsel planlamanın metodu, sosyo-ekonomik gelişimi gerçekleştirmek amacı ile ulusal bazda yorumlanan uluslararası modern hareket ve CIAM yaklaşımına dayanmaktadır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm sürecindeki fikir Cumhuriyetçi modernist imaj-yönelimli kentsel yenileme yaklaşımına dayandırılmıştır. Başlıca kent meydanlarına açılan bulvarlar, açık yeşil alanlar, kent-içi konut alanları ve kent parkları şehirde dönüşen kentsel alanlardır.

Periyot II: Savaş Sonrası Geçiş Dönemi(1950-1965)

Endüstriyel Modernist İmaj-yönelimli Kentsel Yenileme Yaklaşımı

Çok partili rejimdeki siyasi çekişmeler ve liberalleşme odaklı ekonomik gelişim modeli Türkiye'de emek-gücünün kentleşmesini üretmiştir. Kentsel planlamanın metodu, endüstriyel gelişim ve askeri yeniden-yapılanmayı gerçekleştirmek amacı ile modern harekete dayanmaktadır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm sürecindeki fikir endüstriyel modernist imaj-yönelimli kentsel yenileme yaklaşımına dayandırılmıştır. Başlıca kent meydanlarına açılan bulvarlar, tarihi MİA içindeki konut alanları ve Haliç kıyısındaki kent-içi endüstri alanları şehirde dönüşen kentsel alanlardır.

Periyot III: Endüstriyel Gelişme Dönemi (1965-1980)

Kapitalist Endüstri-Yönelimli Kentsel Canlandırma Yaklaşımı

Politik liderlik ve ithal ikameci ekonomik gelişim modeli Türkiye'de emek-gücünün kentleşmesini devam ettirmiştir. Türkiye'nin endüstri-yönelimli, denetimci ve otoriter politiko-ekonomisi *kentsel yeniden-canlandırma yaklaşımını* ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, kent-içi tarihi alanlar için arazi düzeyinde düzenleyici çerçeveler üreten 1973 yılı tarihi koruma yasaları, kentsel dönüşüm sürecinde tarihi ve kentsel koruma şeması bakımından temel araç olmuştur. Kentsel Planlamanın metodu, kapitalist endüstriyel gelişimi gerçekleştirmek amacı ile ekonomik kalkınma hedefine dayanmaktadır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm sürecindeki fikir Kapitalist endüstri-yönelimli kentsel yeniden- canlandırma yaklaşımına dayandırılmıştır. Tarihi MİA içindeki ticaret alanları ve Boğaziçi kıyısındaki boşaltılmış kent-içi endüstri alanları şehirde dönüşen kentsel alanlardır. 1960 sonrasında kentsel dönüşüm süreci bakımından ilk deneyim, turizm stratejisi ile başlangıç aşamasında dönemin koşulları sonucu devam ettirilemeyen Galata Kulesi örneğidir.

Periyot I (1923-1940) içinde, İstanbul'daki kentsel yenileme müdahaleleri CIAM yaklaşımı doğrultusundaki 1937 Prost Planı'na dayanır. *Periyot II (1940-1965)* içinde, UNESCO'nun mimari mirası koruma hedefi doğrultusunda mimari ölçekte tarihi koruma kavramı 1951 yılı kanunlarıyla kentsel planlama disiplini altında ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak, İstanbul'daki kentsel yenileme yaklaşımı genel olarak 1956-60 Högg Planı, 1958 Piccinato Planı ve yıkıp-yeniden yapma şeklindeki Menderes Operasyonlarına dayanır. Ardından, 1964 Tarihi Yarımada Koruma Planı, kent-içi alanlara yönelik tarihi ve kentsel koruma ilkelerini plan hükmü bazında oluşturarak, yasal çerçeve oluşturulmasında öncülük etmiştir. Bu plan, ICOMOS' un kentsel koruma tutumundan once, tarihi yarımadanın kentsel dokusu ve silueti baz alınarak kuşaklama ve kentsel gelişim yönetmelikleri oluşturulmuştur. Buna rağmen, Haussman operasyonları modelinde kentsel yenileme stratejisi ile büyük ölçekte kamulaştırma yapılmıştır, örn: Menderes Operasyonları. *Periyot III (1965-1980)* içinde, ulusal düzeyde 1967 yılında başlayan ekonomik kalkınma planları ile 1970 sonrası tarihi ve kentsel koruma kanunları, kentsel dönüşüm sürecine yönelik planlama çerçeveleri oluşturmuştur. Bu dönemde İstanbul'daki kentsel yeniden-canlan-

dırma yaklaşımı genel olarak 1971 İstanbul Nazım İmar Planına dayanır. UNESCO-ICOMOS tarihi koruma hedefi doğrultusunda 1972-1973 yılı tarihi koruma yasaları ile tarihi alanlar sit alanı olarak değerlendirilmeye ve 1974 yılı tarihi koruma yönetmelikleri ile tarihi kentsel dokunun ve kent siluetinin korunmasına yönelik yasal çerçeveler üretilmiştir.

Periyot IV: Endüstri-Sonrası Gelişme Dönemi(1980-1990)

Endüstri-sonrası piyasa-yönelimli Kentsel Rönesans Yaklaşımı

Politik liderlik ve ihracata yoğunlaşmış ekonomik gelişim modeli Türkiye'de sermayenin kentleşmesini üretmiştir. Türkiye'nin entegrasyon-yönelimli, desantralize ve liberal politiko-ekonomisi *kentsel rönesans yaklaşımını* ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, kent-içi (tarihi) alanlar 1980'den sonra tarihi ve kentsel koruma, uyarlanmış yeniden-kullanım ve rehabilitasyon gibi strateji ve yöntemler, kentsel dönüşüm sürecinde temel araç olmuştur. Kentsel planlamanın yöntemi endüstri-sonrası gelişimi gerçekleştirmek amacı ile post-modern harekete dayanmaktadır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm sürecindeki fikir Endüstri-sonrası piyasa-yönelimli kentsel rönesans yaklaşımına dayandırılmıştır. Hem tarihi yarımada hem de Boğaziçi kıyılarındaki kent-içi tarihi bölgeler şehirde dönüşen başlıca kentsel alanlardır. 1980 sonrasında kentsel dönüşüm süreci bakımından ilk deneyimler Boğaziçi örnekleridir: Üsküdar-Kuzguncuk, İcadiye Caddesi ve Beşiktaş- Ortaköy, Ortaköy Meydanı. Daha sonraki deneyimler Kent-içi alan örneklerine yoğunlaşmıştır: Beyoğlu, İstiklal Caddesi ve Beyoğlu, Galata Kulesi ve Çevresi.

Periyot IV (1980-1990) içinde, liberal ve girişimci politiko-ekonomik güdünün hedefi doğrultusunda, İstanbul'un kent-içi tarihi alanları *Endüstri sonrası piyasa-yönelimli Kentsel Rönesans Yaklaşımı* ile kentsel dönüşüm sürecinde yer almıştır. Bu dönemde, İstanbul'daki kentsel dönüşüm müdahaleleri tarihi ve kentsel koruma planları üreten 1980 İstanbul Nazım İmar Planına dayanır. 1982 yılı UNESCO-Dünya Mirası koruma programı ve 1989 yılı AB-Avrupa Mimari Mirası koruma programı kapsamındaki uluslararası anlaşmalar doğrultusunda kentsel koruma müdahaleleri farklı bir boyut kazandırmıştır. Bunun yanında, 1982 yılı turizmi teşvik kanunu ve 1987 yılı potansiyel kentsel alanları turizm merkezi ilan etme yönetmelikleri İstanbul'daki kentsel dönüşüm sürecine sermaye yatırımlarını arttırmıştır. Buna rağmen, Haussman operasyonları modelinde kentsel yenileme stratejisi ile büyük ölçekte kamulaştırma ile kentsel rehabilitasyon ve yenileme müdahaleleri yapılmıştır, örn: Dalan Operasyonları. Bu dönemde, ekonomik yapılandırma amaçlı yeniden canlandırma-yönetimli şema ile turizm-yönetimli şema dönüşüm sürecindeki kentsel alanları, 'kentsel mekan' şeklinde değiştirmiştir.

*1980*lerde; küreselleşme sürecine eklemlenerek dünya-kentleri hiyerarşisinde rol almak hedefiyle ulusal ve uluslararası sermayeyi teşvik ederek girişimcilik başlatılılmıştır. *Endüstri-sonrası piyasa-yönelimli kentsel rönesans yaklaşımı*[25] doğrultusunda kentsel yeniden-yapılandırma ve turizm endüstrisiyle bazı tarihi kentsel alanlar

piyasa mekanlarına dönüştürülmüştür. *Boğaziçi bölgesi örnekleri*nden Üsküdar/ Kuzguncuk— İcadiye Caddesi ve Beşiktaş/ Ortaköy Meydanı destek içeren toplum hareketi bakımından *"Reklam/ Teşvik Kuşakları"*nın önemini vurgulamaktadır. *Kent-içi tarihi bölge örnekleri*nden Beyoğlu/ İstiklal Caddesi ve Beyoğlu/ Galata Kulesi ve Çevresi girişimci ortaklıklar bakımından *"Yatırım Kuşakları"*nın önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu dönemdeki müdehaleler; tarihi potansiyel ve piyasa koşulları doğrultusunda mekanın statüsüne yönelik uygulanan girişimlerdir.

Periyot V: Endüstri-sonrası Bütünleşme Dönemi (1990- Günümüz)

Endüstri-Sonrası Rant-Yönelimli Kentsel Rönesans Yaklaşımı

Bölünmüş ortaklık türünde politik koalisyonlar ve özelleştirme nitelikli ekonomik gelişim modeli Türkiye'de sermayenin kentleşmesini devam ettirmiştir. Kentsel Planlamanın yöntemi endüstri sonrası entegrasyonu gerçekleştirmek amacı ile küresel sürece dayanmaktadır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm sürecindeki fikir endüstri-sonrası rant-yönelimli kentsel rönesans yaklaşımına dayandırılmıştır. Hem tarihi yarımada hem de Haliç kıyılarındaki kent-içi tarihi bölgeler şehirde dönüşen başlıca kentsel alanlardır. 1990 sonrasında kentsel dönüşüm süreci bakımından göze çarpan deneyimler tarihi yarımada örneklerine yoğunlaşmıştır: Eminönü/ Sultanahmet-Cankurtaran bölgesi ve Fatih/Fener-Balat semtindeki sokaklar.

Periyot V (1990-günümüz) içinde, liberal ve girişimci politiko-ekonomik güdünün hedefi doğrultusunda, İstanbul'un kent-içi tarihi alanları *Endüstri Sonrası Rant-Yönelimli Kentsel Rönesans Yaklaşımı* ile kentsel dönüşüm sürecinde yer almıştır. Bu dönemde, İstanbul'daki kentsel dönüşüm müdahaleleri 1995 İstanbul Alt-Bölge Nazım İmar Planı'na dayanır. 1996 HABİTAT- İstanbul Deklarasyonu ile tarihi ve kentsel korumaya yönelik ulusal ve uluslararası yasal çerçeveler İstanbul'da bütünleşmiş dönüşüm programları düzenlenmesine ve özel sektör sermaye yatırımlarının yapılmasını üreterek kentsel dönüşüm sürecine farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu dönemde sosyo-ekonomik rehabilitasyon amaçlı yeniden canlandırma-yönetimli şema ile turizm-yönetimli şema dönüşüm sürecindeki kentsel mekanları, 'kentsel atmosferler' şeklinde değiştirmiştir.

1990larda; küreselleşme süreciyle bütünleşip yarışan küresel-kentlerden biri olmak hedefiyle uluslararası sermayeyi kentsel alanda dolaştırarak girişimcilik geliştirilmiştir. *Endüstri-sonrası rant-yönelimli kentsel rönesans yaklaşımı*[26] doğrultusunda, kamu-özel sektör ortaklıkları ve tarihi miras endüstrisiyle bazı tarihi kentsel bölgeler *rant atmosferlerine* dönüştürülmüştür. *Tarihi Yarımada Örnekleri*nden Eminönü/ Sultanahmet-Cankurtaran Bölgesi ve Fatih/ Fener-Balat Semti kamu-özel sektör ortaklıkları bakımından destek veya direniş gösterilen *"Gelişim Koalisyonları"*nın önemini vurgular. Bu dönemdeki müdehaleler; kültürel potansiyel ve rant talebi doğrultusunda zamanın temsiline yönelik uygulanan girişimlerdir.

Boğaziçi Bölgesi Örnekleri: "Reklam/Teşvik Kuşakları"[27]

Boğaziçi örnekleri: özel sektör tarafından plansız başlayan sürecin kamu denetiminde planlı karma sürece evrilmesini ortaya koyar. Süreçte, sermaye yatırımlarıyla ve özel ortak müdahalelerle yeniden üretilen mekanları ve reklam kuşağının önemini vurgular.

Üsküdar / Kuzguncuk - İcadiye Caddesi
Beşiktaş / Ortaköy Meydanı

Üsküdar / Kuzguncuk: İcadiye Caddesi[28]

Kuzguncuk — İcadiye Caddesi kentsel doku ve Boğaziçi silueti bakımından konumsal bir öneme sahiptir. İcadiye Caddesi çizgisel tematik kentsel alan olup 3:2 oran, mimari kalite ve Boğaz manzarasına sahiptir. İcadiye Caddesi'ndeki en önemli kentsel elemanlar sıra-evler, az katlı tarihi konutlar, tarihi kilise ve kemer oluşturan ağaç tünelidir (Şekil 7). Konut ve ticaret gibi arazi kullanımlarında yüksek gelir grupları çoğunluktadır (Uzun, 2001). Dolayısıyla, İcadiye Caddesi günümüz İstanbul'unda en yüksek arazi rantına sahip kentsel alanlardan biridir (Emlak ajansları ile görüşme, 2002).

Kuzguncuk — İcadiye Caddesi deneyimi, İstanbul'da kent-içi tarihi sokak yenidengelişiminin *plansız süreci* şeklindeki kentsel yeniden-üretim sürecinin *ileri aşama* kategorisinde ilüstratif bir örnektir (Uzun, 2001). Caddenin kentsel dönüşümü, yerel toplum hareketindeki hedef bağlamında "kentsel sosyal hareket teorisi" ile açıklanabilir. Kentsel yeniden-üretimin ardındaki temel sebep, İcadiye Caddesini kültürel olarak sembolik mekan yapmak ve Caddenin miras kalitesini öne çıkarmak amacıyla yeniden-geliştirmektir. Bu durum, gelişmiş toplum ilgisinin/bilincinin bir yansımasıdır. Sonuç olarak, İcadiye Caddesi *yeniden-canlandırma yönelimli kentsel yeniden-üretim şeması* ile sosyo-mekansal yıpranmış mahalle sokağından, sosyo-ekonomik ve mekansal yükseltilmiş tarihi sokak haline dönüştürülmüştür (Tablo 1, 2 ve 3).

Sürecin organizasyonu, tarihi mahallenin sosyo-mekansal geliştirme *tema*sına dayanır. Bu nedenle, sosyal rehabilitasyon ve kentsel restorasyon *stratejileri* ile tarihi sokağın kentsel imajını tekrar üretmek amaçlanmıştır. Sosyal program ve mimari projeler *metod*u kullanılarak yerel toplum gelişimi ve mahallenin rehabilitasyonu sağlanmıştır. İcadiye Caddesinin dönüşümü sürecinde ünlü mimar Cengiz Bektaş *lider aktör*dür (Uzun, 2001). Bir başka deyişle, *1970*'lerdeki güncel kentsel dönüşüm yaklaşımı mimar Bektaş'ın (özel sektör) liderliği altında Kuzguncuk, İstanbul'da yorumlanmıştır.

1980'lerin başında, Kuzguncuk'un 'tarihi ve doğal kentsel sit alanı' olarak ilan edilmesi yerel toplumun özel sermaye yatırımı yapmalarını ve kamunun koruma planı müdahaleleri şeklinde düzenleyici çerçeveler oluşturmalarını teşvik etmiştir. Bu nedenle; yerel toplum hareketinin kamu-özel sektör ortaklığı altındaki plansız dönüşüm süreci, kentsel alandaki sosyal hayatı rehabilite ederek tarihi sokağın mekansal

KUZGUNCUK — İCADİYE CADDESİ

Şekil 7. Boğaziçi Örnekleri: Üsküdar / Kuzguncuk — İcadiye Caddesi

yükseltilmesini sağlamak amacıyla, İcadiye Caddesi için gelişim stratejilerini üretmiştir.

Kuzguncuk-İcadiye Caddesi deneyimi, süreç içindeki kentsel dönüşüm yaklaşımı bakımından Dünya deneyimlerindeki bazı benzer örnekleri andırır:

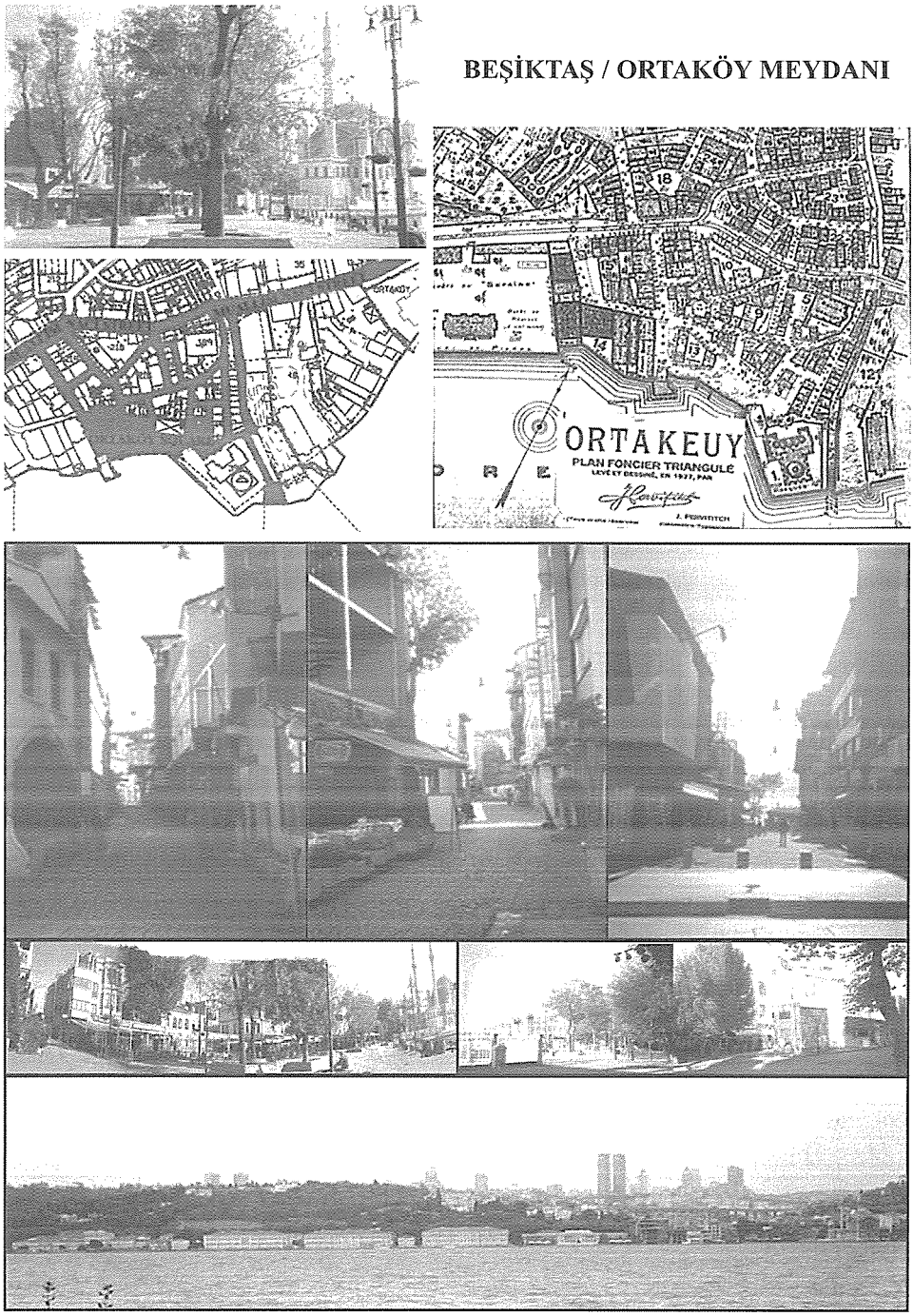
- 1970'lerin "New York— Times Square" deneyimindeki gentrifikasyon üreten yerel toplum hareketi ve özel sektör liderliği
- 1970'lerin "New York — Battery Park" deneyimindeki sürdürülebilir liderlik altında gelişim stratejilerinin planlı süreci ve özel sektör sermaye yatırımlarının bir finans merkezi yerine semt gelişimi ve post-modern kodlar yerine tarihi koruma metodu ile teşvik edilerek projelendirilmesi
- 1980'lerin Atlanta deneyimindeki yeniden-canlandırma yönelimli dönüşüm şeması ve tarihi bina renovasyonu
- 1990'larin "Puebla-Mexico City" deneyimindeki restorasyon çalışmaları, prestijli piyasa servislerinin organizasyonu ve özel sermaye yatırımları

Beşiktaş / Ortaköy: Ortaköy Meydanı[29]

Beşiktaş — Ortaköy Meydanı kentsel doku ve Boğaziçi silueti bakımından konumsal bir öneme sahiptir. Ortaköy Meydanı eşmerkezli tematik kentsel alan olup mimari kalite, deniz kıyısı erişilebilirliği ve Boğaz manzarasına sahiptir. Ortaköy Meydanın karakterindeki en önemli kentsel elemanlar Büyük Mecidiye Camii, organik sokak dokusu, tarihi yapılar ve anıtsal ağaçlardır (Şekil 8). Ticaret ve turizm gibi arazi kullanımlarında orta gelir grupları çoğunluktadır (IBB, Beşiktaş Belediyesi-görüşme, 2002). Dolayısıyla, Ortaköy günümüz İstanbul'unda orta-üstü değerde arazi rantına sahip kentsel alanlardan biridir (Emlak ajansları ile görüşme, 2002).

Beşiktaş — Ortaköy Meydanı deneyimi, İstanbul'da kent-içi tarihi meydan yeniden-gelişimine *karma süreç* şeklindeki kentsel yeniden-üretim sürecinin *gelişen orta aşama* kategorisine ilüstratif bir örnektir. Meydanın kentsel dönüşümü, özel sermaye yatırımlarındaki girişimci hedef bağlamında "rant-boşluğu teorisi" ve "sermayenin dolaşımı teorisi" ile açıklanabilir. Kentsel yeniden-üretimin ardındaki temel sebep, Ortaköy Meydanı'nı kültürel ve ticari rekreasyon mekanı yapmak ve alanın tarihi kalitesinden kazanç etmek/avantaj kazanmak amacıyla yeniden-geliştirmektir. Sonuç olarak, Ortaköy Meydanı *turizm-yönelimli kentsel yeniden-üretim şeması* ile çökmüş konut alanından, festival/rekreatif piyasa mekanına dönüştürülmüştür (Tablo 1, 2 ve 3).

Sürecin organizasyonu, fiziksel ve kültürel bakımdan mekansal olarak yükseltilmiş çevre geliştirme *tema*sına dayanır, ki bu alan Boğaziçi kıyısında açıkça semboliktir. Bu nedenle, bina renovasyonu ve restorasyonu *stratejileri* ile tarihi meydanın kentsel imajını tekrar üretmek amaçlanmıştır. Mimari projeler *metod*u, düzenlenecek

Şekil 8. Boğaziçi Örnekleri: Beşiktaş / Ortaköy Meydanı

meydan ve yenilenecek bina cepheleri için özel tasarım kodları üreten bir anlayışa dayanır.

1980'lerin başında, Ortaköy'de özel sektör liderliği modeli altında özel sermaye yatırımlarının yapılması yeniden-gelişim müdahalelerini *plansız* süreç şeklinde başlatmıştır. Bu *özel sektör yatırımları*nın ardındaki temel sebepler aşağıdaki bazı durumlara dayanmaktadır:

- 1970'lerin ilk yarısında Boğaziçi köprüsünün açılması, Ortaköy üzerine dikkat çekerek ilgi / rağbet üretmiştir
- 1970'lerin ikinci yarısında Ortaköy Meydanı'nın 'tarihi kentsel sit alanı' olarak ilan edilmesiyle piyasadaki talebi arttırmıştır
- Dönüşüm süreci içindeki liberal güdü/neden, 1980'lerin piyasasındaki arazi değerlerindeki rant boşluğu sonucunda, yüksek gelirli girişimci yatırımcıların oranının artmasına yol açmıştır.

Tarihi ve kentsel koruma yasaları ile turizmi teşvik kanunları, dönüşüm süreci içinde Ortaköy'deki *kamu müdahaleleri* bakımından farklı bir boyut oluşturmuştur. Sürece kamu sektörünün katılması, meydanın sürdürülebilir yeniden-gelişimi şeklinde sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, *1980'lerin sonunda* kentsel dönüşüm süreci, bütçe destekli ve denetimci/danışman kamu-özel sektör ortaklık modeli altında *planlı* sürece evrilmiştir.

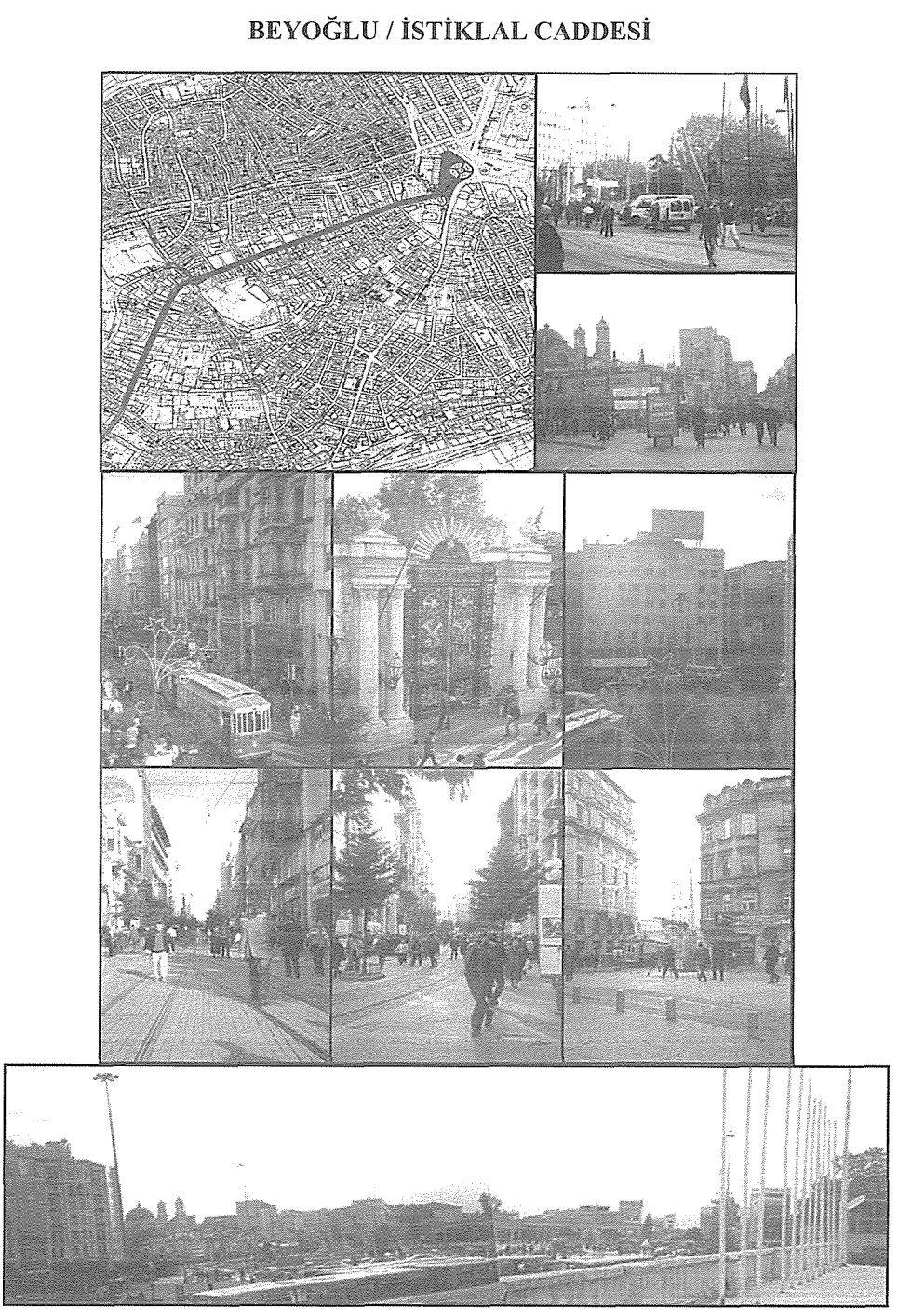
Beşiktaş — Ortaköy Meydanı deneyimi, süreç içindeki kentsel dönüşüm yaklaşımı bakımından Dünya deneyimlerindeki bazı benzer örnekleri andırır:

- Denetimci-danışman ortaklık modeli ile festival piyasa mekanı üretmek amacıyla "San Francisco - Ghridelli Square"ın tarihi koruma-yönelimli kentsel yeniden-gelişimi
- Kamu sektörü hedefindeki yönetilmiş kentsel büyüme teması doğrultusunda 'beklenmedik kentsel gelişime'[30], "New Orleans"ın tarihi kentsel alanlarında turizm-yönelimli kentsel yeniden-üretim şeması ile cevap vermek

Kent-İçi Tarihi Bölge Örnekleri: "Yatırım Kuşakları"[31]

Kent-içi tarihi alandan örnekleri: yerel yönetim tarafından planlı başlatılan sürecin özel sektör girişimi ile plansız karma sürece evrilmesini ortaya koyar. Süreçte, yönetim kararı ve kamu müdahaleleriyle yeniden üretilen mekanları ve "yatırım kuşağı"nın önemini vurgular.

Beyoğlu/ İstiklal Caddesi
Beyoğlu/ Galata Kulesi ve Çevresi

Şekil 9. Kent-içi Tarihi Bölge Örnekleri: Beyoğlu / İstiklal Caddesi

Beyoğlu: İstiklal Caddesi[32]

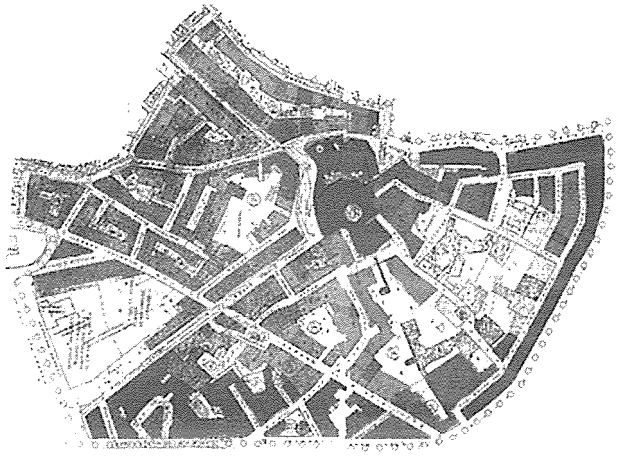
Beyoğlu — İstiklal Caddesi kentsel bakımından konumsal bir öneme sahiptir, ki bu doku Taksim meydanından Tünel meydanına kadar uzanmaktadır. İstiklal Caddesi çizgisel tematik alan olup 3:1 orana ve Avrupa tipi mimari kaliteye sahiptir. İstiklal Caddesinin en önemli kentsel elemanlar bitişik nizam tarihi binalar, çizgisel sokak dokulu Caddeyi dik kesen organik dokulu ara-sokaklar, tramvay ve yayalaştırılmış ticari nitelikli tarihi sokak olmasıdır (Şekil 8). Ticaret, ofis, servis ve rekreasyon arazi kullanımlarında yüksek-gelir grubundan ulusal ve uluslar arası sektörler çoğunluktadır (IBB, Beyoğlu Belediyesi-görüşme, 2002). Dolayısıyla, İstiklal Caddesi günümüz İstanbul'unda en yüksek arazi rantına sahip kentsel alanlardan biridir (Emlak ajanları ile görüşme, 2002).

Beyoğlu — İstiklal Caddesi deneyimi, İstanbul'da kent-içi tarihi sokak yeniden-gelişimine *planlı süreç* şeklindeki kentsel yeniden-üretim sürecinin *gelişen ileri aşama* kategorisine ilüstratif bir örnektir. Caddenin kentsel dönüşümü, yerel yönetimin (kamu sektörü) Beyoğlu'nun arazi değerini arttırmak hedefi bağlamında "büyüme-motoru teorisi" ile açıklanabilir. Sonuç olarak, İstiklal Caddesi *yeniden canlandırma-yönelimli kentsel yeniden-üretim şeması* ile alacakaranlık kuşağı niteliğinde çökmüş konut alanından, festival piyasa mekanı niteliğinde geleneksel kent merkezine dönüştürülmüştür (Tablo 1, 2 ve 3).

Süreci, kamu sektörü liderliği altında yeniden-gelişim müdahaleleri ile planlı süreç olarak teşvik eden *üç faktör* vardır. İlk faktör; Beyoğlu bölgesinin 1978'de *'tarihi kentsel sit alanı'* olarak ilan edilmesi ve 1980'lerde İstiklal Caddesi'nin Galatasaray-Tünel kısmının, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından Beyoğlu sit alanına dahil edilmesidir (Galata Kulesi ve Çevresi Bölge Düzenleme Projesi, 1988). Tarihi koruma proje ve/veya programlarını denetlemek amaçlı yasal çerçeveler, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983) ile üretilmiştir. İkinci faktör; tarihi caddenin turizm potansiyelini desteklemek amacıyla, *'turizm alanı'* olarak ilan edilmesidir. Turizm sektörünü yeniden-organize etmek amaçlı yasal çerçeveler, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu (1982) ve İstiklal Caddesinin turizm merkezi olarak ilan edilmesi (1989) ile üretilmiştir. Üçüncü faktör; İstiklal Caddesinin tarihi bakımdan *mimari kalitesi*dir. Tarihi koruma proje ve/veya programlarını denetlemek amaçlı yasal çerçeveler, 3584 sayılı Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğu Hakkındaki Kanun (1989) ile üretilmiştir.

1980 sonrası; radikal kentsel dönüşüm müdahaleleri, Dalan Operasyonları (1984-1989) ile başlamıştır. 1987'de Tarlabaşı Ulaşım Projesi ile İstiklal Caddesi ve Çevresi Projesi, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ve IBB Konseyi'nin onaylarıyla üretilmiştir. Bu müdahalelere karşı, Beyoğlu *1990*'larda düzgün konut işlevli arazi-kullanımını kaybeden çökmüş kentsel alan haline gelmiştir. (IBB, İstanbul Metropoliten Alan Alt-Bölge Nazım Plan Raporu, 1995: 31).

BEYOĞLU / GALATA KULESİ ve ÇEVRESİ

Şekil 10. Kent-içi Tarihi Bölge Örnekleri: Beyoğlu / Galata Kulesi ve Çevresi

1990 sonrası; kentsel dönüşüm müdahaleleri, ulusal ve uluslar arası sermaye yatırımları, turizmi teşvik kanunları ve tarihi koruma yasaları ile süreçte farklı bir rota oluşturmuştur. Dolayısıyla, kamu-özel sektör ortaklık modeli sonucunda planlı süreç ile plansız süreç birlikte çalışarak arazi değerini arttırıcı nitelikte kentsel dönüşüm sürecine yönelik teşvik ortaya çıkmıştır.

Beyoğlu — İstiklal Caddesi deneyimi, süreç içindeki kentsel dönüşüm yaklaşımı bakımından Dünya deneyimlerindeki bazı benzer örnekleri andırır:

- "New York — Battery Park" deneyimindeki hibrid / karma kentsel dönüşüm süreci ve sembolik mekan yaratmak amaçlı sermaye yatırımlarının olması
- "New Haven" deneyimindeki MİA gelişimi ve sosyo-ekonomik yeniden-canlandırma sağlamak amaçlı kent merkezi güçlendirmesi

Beyoğlu / Galata Kulesi ve Çevresi[33]

Beyoğlu - Galata Kulesi, Boğaziçi silueti bakımından konumsal bir öneme sahiptir. Galata kulesi, çizgisel uzantıları olan tek merkezli geleneksel meydan üzerinde yer alır, ki bu meydan mimari kalite ile Tünel meydanı bağlantısıyla İstiklal Caddesi'ne ve Karaköy bölgesi bağlantısıyla Tarihi MİA' ya erişilebilirliğe sahiptir. Galata'nın karakterindeki en önemli kentsel eleman organik sokak dokusu içindeki Galata Kulesidir (Şekil 10). Konut, Ticaret ve Rekreasyon gibi arazi kullanımlarında orta ve düşük-gelir grupları çoğunluktadır (IBB, Beyoğlu Belediyesi-görüşme, 2002). Dolayısıyla, Galata günümüz İstanbul'unda orta değerde arazi rantına sahip kentsel alanlardan biridir (Emlak ajansları ile görüşme, 2002).

Beyoğlu - Galata Kulesi deneyimi, İstanbul'da kent-içi tarihi meydan yeniden-gelişimine *planlı süreç* şeklindeki kentsel yeniden-üretim sürecinin *orta aşama* kategorisine ilüstratif bir örnektir. Meydanın kentsel dönüşümü, kamu sektörü müdahalelerindeki hedef bağlamında "rant-boşluğu teorisi" ve "büyüme-motoru teorisi" ile açıklanabilir. Kentsel yeniden-üretimin ardındaki temel sebep, İstiklal Caddesi'ndeki kentsel dönüşüm süreci ile üretilmiş teşvik edilen talep'e dayanır. Dolayısıyla, kamu sektörünün hedefi sosyal hayatı rehabilite etmek kadar tarihi kaliteyi yeniden kurmak ve Galata Kulesinin çevresini turist mekanı olarak yeniden-yapılandırmaktır (Şekil 10). Sonuç olarak, Galata Kulesi ve Çevresi *turizm-yönelimli kentsel yeniden-üretim şeması* ile alacakaranlık kuşağı niteliğinde çökmüş kentsel alandan, modernize edilmiş kentsel meydana dönüştürülmüştür (Tablo 1, 2 ve 3).

Sürecin organizasyonu, sosyo-mekansal iyileştirme ve yönetilmiş kentsel büyüme *tema*larına dayanır. Bu nedenle, sosyal rehabilitasyon ve kentsel restorasyon *stratejileri* ile tarihi alanın kentsel imajını tekrar üretmek amaçlanmıştır. Sosyal program ve mimari projeler *metodu* ki bu metot tasarım kodları içerir, ile turizm endüstrisi piyasasında talep oluşturmak amacıyla kullanılmıştır.

Süreci, kamu sektörü liderliği altında yeniden-gelişim müdahaleleri ile planlı süreç olarak başlatılmasını teşvik eden üç *faktör* vardır. İlk faktör; 1960'larda Galata Kule-

si için düzenlenmiş turizm yönelimli proje üretilmesidir (1967). İkinci faktör; 1970'lerde Galata'daki kentsel çöküş probleminin üstesinden gelmek için alt-merkezlerin oluşturulması hedefine dayanır. Üçüncü faktör; 1980'lerde Galata Kulesi ve Çevresinin, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından tarihi kentsel sit olarak ilan edilmesidir (Galata Kulesi ve Çevresi Bölge Düzenleme Projesi, 1988).

1990'ların ortasından sonra, özel sektör sermaye yatırımları İstiklal Caddesi'nde birbirini izleyen kentsel dönüşüm müdahaleleri ile canlanarak teşvik edilmiştir. Kentsel dönüşüm amacıyla Galata'da planlı sürecin başlatılması, Mimarlar Odası'nın (TMMOB-yarı kamusal temsilci) araştırma çalışmalarından etkilenilerek olmuştur. Bu nedenle, Galata'daki mimari yapılar ile tarihi çevre için tasarım kodları, kuşaklama politikaları ve koruma yönetmelikleri üretilmiştir (IBB, Haliç Kıyı Alanları— Projeler Entegrasyonu— Master Plan Raporu, 2001: 170).

Beyoğlu — Galata Kulesi ve Çevresi deneyimi, süreç içindeki kentsel dönüşüm yaklaşımı bakımından Dünya deneyimlerindeki bazı benzer örnekleri andırır:

- 1980 sonrası "Detroit" deneyimindeki beklenmedik kentsel gelişim ve servis-yönelimli bütçe destekli yeniden gelişim müdahaleleri
- "New Haven" deneyimindeki sosyo-ekonomik yeniden yapılanma stratejisi ve hibrid/karma süreç altındaki kentsel reahilitasyon programları metodu
- "San Francisco" deneyimindeki sosyal rehabilitasyon ve mekansal yükseltme müdahalelerini hareketlendirmek için kamu sektörü stratejisi olarak tarihi koruma tema'sı.

Tarihi Yarımada Örnekleri: "Gelişim Koalisyonları"[34]

Tarihi Yarımada örnekleri: yerel yönetim tarafından planlı başlayan sürecin kamu denetimli karma sürece hatta özel yatırımlarla plansız sürece evrilmesini ortaya koyar. Süreçte, kamu-özel sektör ortaklığı ile yeniden üretilen mekanları ve "gelişim koalisyonu"nun önemini vurgular

Eminönü/ Sultanahmet - Cankurtaran Bölgesi
Fatih / Fener-Balat Semti

Tarihi Yarımada'daki kentsel dönüşüm deneyimleri, süreç içinde kamu-özel sektör ortaklıklarının önemini vurgular. Bu örnekler kamu sektörü liderliği modeli ile planlı süreç olarak geliştirilerek, önce denetimci/danışman ortaklık modeli ile hibrid/karma sürece daha sonra ise özel sektör liderliği modeli ile plansız sürece evrilmiştir. Bu nedenle, İstanbul — Tarihi Yarımada deneyimlerinde kentsel alanın yeniden-üretimi, kamu ve özel sektör müdahaleleri ile "gelişim koalisyonları"[35] niteliğiyle gerçekleştirilmiştir (Gürler, 2002: 187, çeviri).

Eminönü - Sultanahmet: Cankurtaran Bölgesi'ndeki Sokaklar[36]

Sultanahmet- Cankurtaran Bölgesi, Kutlugün, Akbıyık ve Ahırpkapı Sokakları tarihi kentsel doku bakımından konumsal bir öneme sahiptir. Bu sokaklar; çizgisel tematik kentsel alanlar olup 2:1 orana, Osmanlı tipi mimari kaliteye ve Boğaziçi siluetinde Aya Sofya ve Sultanahmet Camiilerinin tarihi anıt olarak okunabildiği ilişkisel anlama sahiptir. Cankurtaran bölgesindeki en önemli kentsel elemanlar tarihi sur duvarları, İshakpaşa Camii, organik dokudaki (bitişik nizam) tarihi konutlar ve anıtsal ağaçlardır (Şekil 11). Konut, ticaret ve rekreasyon arazi kullanımlarında orta ve az-gelir grupları çoğunluktadır (Sn. Çiftçi -Türkiye CAT koordinatörü- ile görüşme, 2002). Dolayısıyla, Sultanahmet-Cankurtaran bölgesi günümüz İstanbul'unda değeri eritilmiş (en düşük) arazi rantına sahip kentsel alanlardan biridir (Emlak ajanları ile görüşme, 2002).

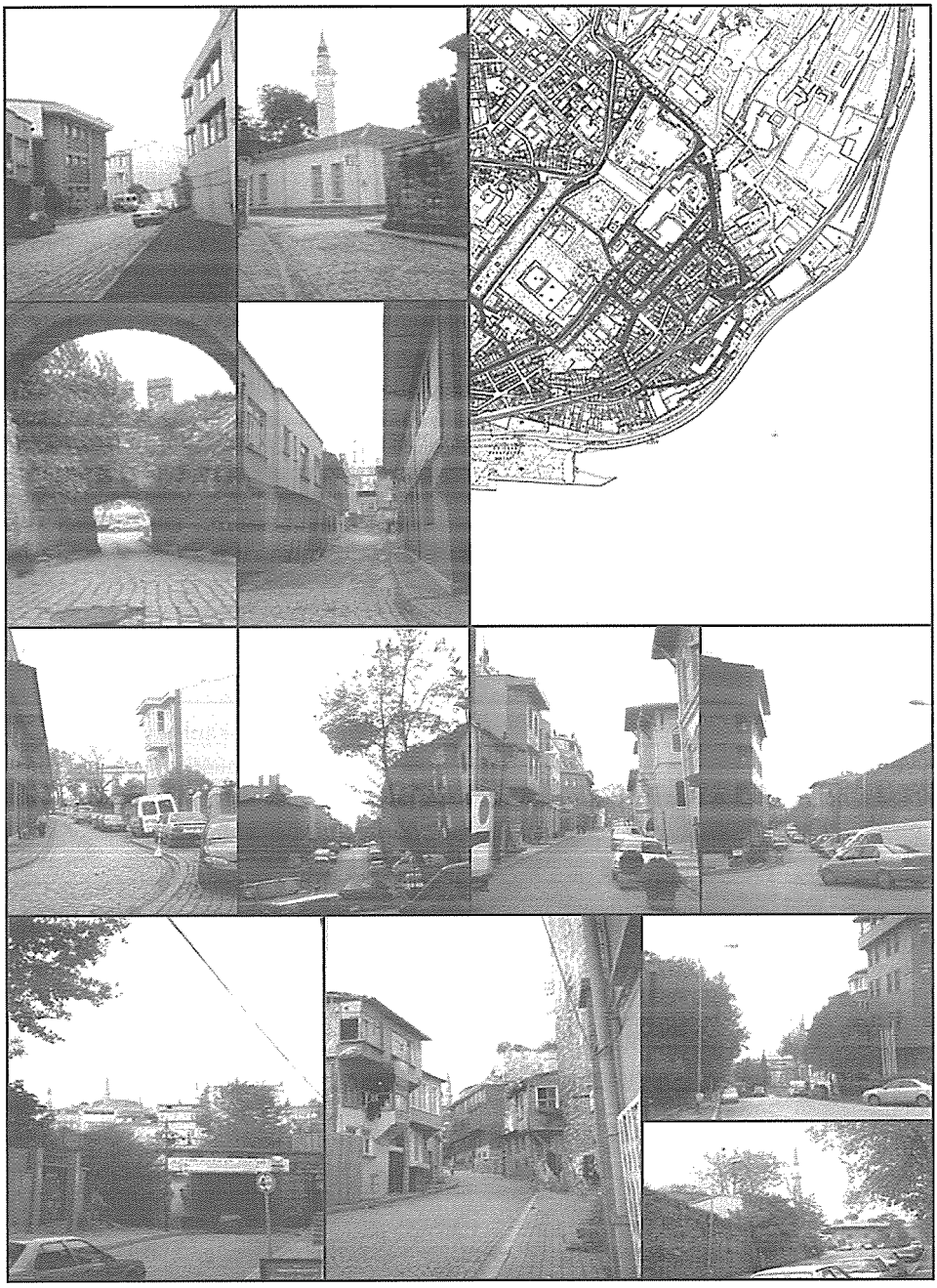
Sultanahmet—Cankurtaran deneyimi, İstanbul'da kent-içi tarihi bölge yeniden-gelişimine *plansız süreç* şeklindeki kentsel yeniden-üretim sürecinin *gelişen başlangıç aşaması* kategorisine ilüstratif bir örnektir. Tarihi bölgenin kentsel dönüşümü, özel sektör arazi geliştiricilerin (*arazi değerini yükseltmek*) hedefi bağlamında "rant-boşluğu teorisi" ve "sermayenin dolaşımı teorisi" ile açıklanabilir. Kentsel yeniden-üretimin ardındaki temel sebep, hem sosyo-fiziksel gelişim sağlamak hem de sermaye yatırımları yaparak arazi değerinin yükselmesi sonucunda kazanç elde etmektir. Sonuç olarak, Tarihi Sokaklar -özellikle de Akbıyık Caddesi- *turizm-yönelimli kentsel yeniden-üretim şeması* ile yıpranmış konut sokağından, mekansal olarak yükseltilmiş tarihi sokağına dönüştürülmüştür (Tablo 1, 2 ve 3).

Sürecin organizasyonu, bölgede tarihi olarak kaliteli turistik mekanlar üretmek amacıyla ekonomik yeniden-yapılandırma *tema*'sına dayanır. Bu nedenle, sermaye yatırım ve kentsel restorasyon *strateji*leri ile tarihi alanın kentsel imajını tekrar üretmek amaçlanmıştır. Tasarım ve renovasyon kodları içeren mimari projeler *metod*u, turizm endüstrisi piyasasında talep oluşturmak amacıyla kullanılmıştır.

Süreci, (özel sektör liderlik modeli baskın) denetimci/danışman ortaklık modeli altında yeniden-gelişim müdahaleleri ile plansız süreç olarak başlatan iki *faktör* vardır. İlk faktör, Cankurtaran bölgesinin 1956 yılında *'arkeolojik kentsel sit alanı'* olarak ilan edilmesidir (Tekeli, 1994). İkinci faktör, tarihi bölgenin Türkiye Rekabet Avantajı Komitesi —CAT- tarafından 2000 yılında *'Sultanahmet Turizm Kümesi'*nin bir parçası olarak ilan edilmesidir (Elektronik kaynak[37], 2002). Bir başka deyişle, Cankurtaran bölgesinin kültürel olarak kaliteli tarihi potansiyeli kentsel dönüşüm süreci içinde bir faktör haline gelmiştir.

Kentsel dönüşüm müdahaleleri, 1984 yılında özel sektör-arazi geliştirme kurumlarının yatırımları ile başlatılmıştır. Buna karşılık, yerel toplum hareketi, bir başka deyişle sivil toplum direnişi dönüşüm sürecinde bir dönemliğine durgunluk üretmiştir. Bu durum özel sektörün yerel toplum ile uzlaşması ve kamu sektörünün yeniden-gelişim müdahalelerini teşebbüs bazında destekleyerek aşılmıştır, ki bu müdahaleler

EMİNÖNÜ / SULTANAHMET — CANKURTARAN BÖLGESİ

Şekil 11. Tarihi Yarımada Örnekleri: Eminönü / Cankurtaran Bölgesi

tarihi binaların renovasyonu ve arazi-kullanımlarının değiştirilmesi niteliği taşır (Kalkan, 2002). 1990'lardaki kentsel dönüşüm süreci içinde yüksek-gelir grubundan aktörler özel sermaye yatırımları ile dikkat çekmektedir (Sn. Çiftçi ile görüşme, 2002).

Cankurtaran bölgesinde kentsel dönüşüm sürecine okunabilir şekilde dahil olan üç tarihi sokak vardır:

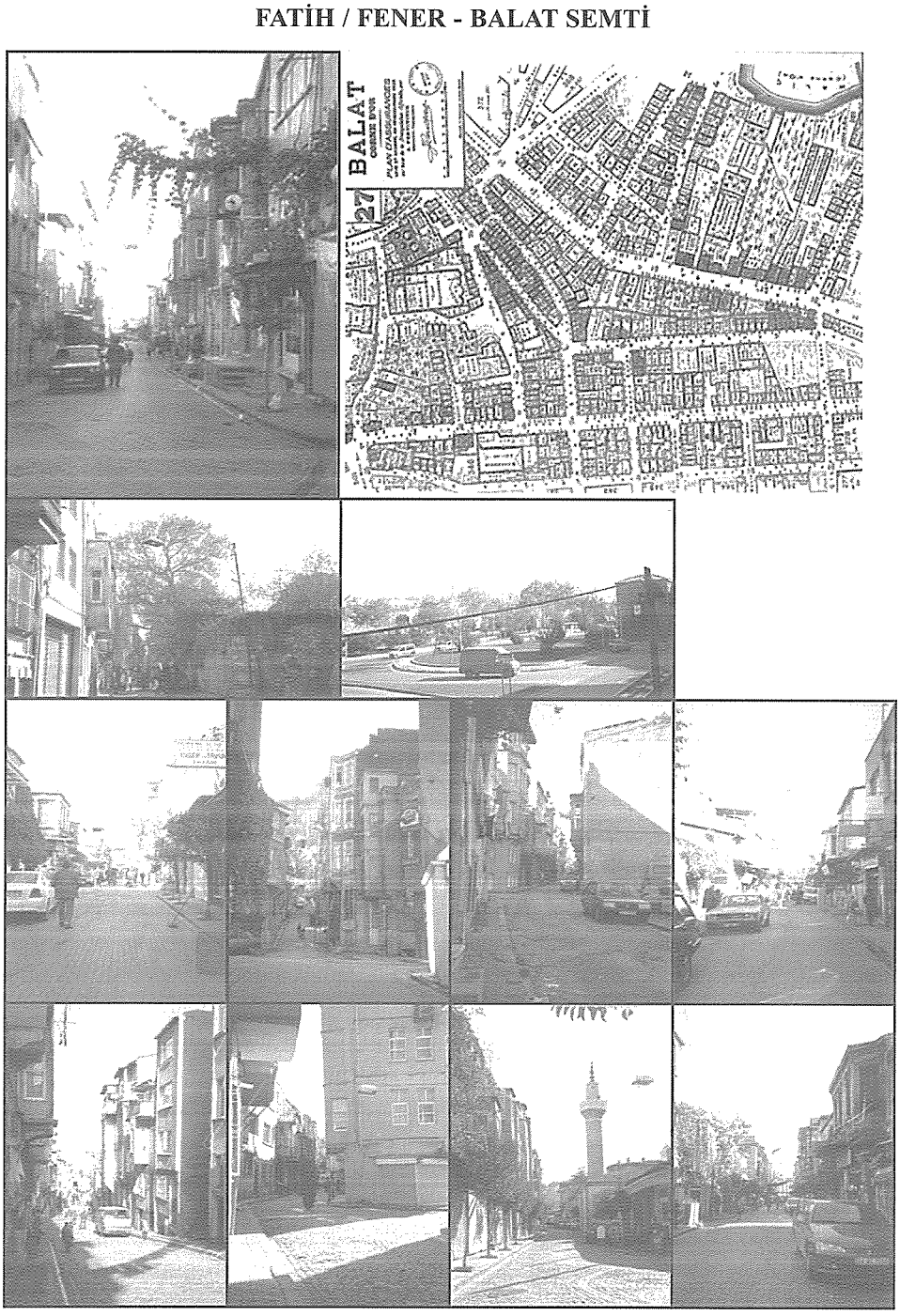
- *Ahırkapı Sokağı*— Özel sektör liderliğinde denetimci/danışman ortaklık modeli ile turizm yatırımı niteliği taşıyan müdahaleler;
  örn: Armada Otel ve Pansiyonlar, Restoranlar, Kültür Evi,
- *Akbıyık Sokağı*— Özel sektörden aktörlerin arazi geliştirme modeli ile turizm yatırımı niteliği taşıyan müdahaleleri;
  örn: Otel ve Pansiyonlar, Turistik dükkanlar, Kafe ve Restoranlar,
- *Kutlugün Sokağı*— Özel sektör liderliğinde denetimci/danışman ortaklık modeli ile turizm yatırımı niteliği taşıyan müdahaleler;
  örn: Four Seasons Otelinin Yapı Kredi Bankasının turizm yatırımları sonucunda uyarlanmış yeniden-kullanım projesi ile hapishaneden, turizm yapısına dönüştürülmesi

Sultanahmet — Cankurtaran bölgesi deneyimi, süreç içindeki kentsel dönüşüm yaklaşımı bakımından Dünya örneklerindeki "New Orleans — French Quarter" deneyimi ile kentsel dönüşüm yaklaşımı bakımından bazı benzerlikler andırır: Bu benzerlik, ortaklık modeli bakımından değil turizm-yönelimli kentsel yeniden-üretim şeması ve süreç içindeki sivil toplum direnişi bağlamında söz konusudur.

Fatih / Fener-Balat Semtindeki Sokaklar[38]

Fener-Balat, tarihi kentsel doku bakımından konumsal bir öneme sahiptir. Semtler tarihi konut mahalleleri olup Osmanlı ve Avrupa tipi mimari mozaik kalitesine ve Boğaz manzarasına sahiptir. Fener-Balat bölgesindeki en önemli kentsel elemanlar ızgara kentsel dokusundaki dar sokaklar, tarihi sur duvarları ve Haliç bölgesinin geçit kapılarıdır (Şekil 12). Konut ve ticaret gibi arazi kullanımlarında düşük-gelir grupları çoğunluktadır (IBB- Fatih Belediyesi ile görüşme, 2002). Dolayısıyla, Fener-Balat bölgesi günümüz İstanbul'unda eritilmiş/en düşük arazi rantına sahip kentsel alanlardan biridir (Emlak ajansları ile görüşme, 2002).

Fener-Balat deneyimi, İstanbul'da kent-içi tarihi mahallenin yeniden-gelişimine *plansız süreç* şeklindeki kentsel yeniden-üretim sürecinin *başlangıç aşaması* kategorisine ilüstratif bir örnektir. Tarihi bölgenin kentsel dönüşümü birincil olarak "büyüme-motoru teorisi" ve ikincil olarak "rant-boşluğu teorisi" ile açıklanabilir. Sonuç olarak, Fener-Balat bölgesi *kentsel koruma-yönelimli kentsel-yeniden üretim şeması* ile yıpranmış konut alanından, çok-amaçlı kentsel mekana dönüştürülmesi hedeflenmiştir. UNESCO'nun tarihi mirası koruma amaçlı rehabilitasyon programı metodu, şemanın temeli haline gelmiştir (Tablo 1, 2, 3).

Şekil 12. Tarihi Yarımada Örnekleri: Fatih / Fener-Balat Semti

Sürecin organizasyonu, kültürel miras ve sosyo-ekonomik yeniden-yapılanma *temalarına* dayanır. Bu fikir, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planındaki kentsel koruma ve rehabilitasyon hedefi ile doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla, tarihi kültürel bölge *stratejisi* tarihi mirasın yeniden-geliştirilmesi amacıyla kullanılmıştır (TBMM, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995).

Sürecin mekansal düzeyi; UNESCO, AB, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü ve Fatih Belediyesi'nin işbirliği sonucunda kamu-özel sektör ortaklık modeli ile gerçekleştirilmiştir. Kentsel değişim amacıyla planlı ve hedefli kentsel dönüşüm şeması, kentsel rehabilitasyon stratejisi ile gerçekleştirilmiştir(IBB-Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998).

1970'lerde; 1973 ve 1974 ulusal tarihi koruma yasaları doğrultusunda, Balat 'tarihi kentsel sit alanı' olarak ilan edilmiştir. 1990'larda ise Balat, UNESCO tarafından Dünya Miras listesine alınmıştır. Dolayısıyla, uluslararası yasal çerçeveler kentsel dönüşüm sürecine dahil olmuştur (IBB-Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998). Mimarlar Odası ve UIA'nın tarihi kentsel alanlar üzerine atölye çalışması tarihi yarımadadaki tarihi bölgelerin korunması konusuna olan vurguyu arttırmıştır.

1980'lerde; ulusal ve uluslararası tarihi ve kentsel koruma yasaları Fener-Balat bölgesi üzerine ilgi üretmiştir. Buna karşın, endüstrinin desantralize edilmesinden sonraki kentsel çöküş, arazi değerlerinde keskin bir düşüş ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle, Balat semti daha çok mekan bağımlılığı kadar finansal bütçesi kısıtlı olan düşükgelir grubu tarafından tercih edilmiştir. Dolayısıyla, Fener-Balat bölgesinde açıkça okunan sosyal değişim görülmüştür.

1990'larda; kentsel dönüşüm müdahalelerini tetikleyen başlıca teşvik faktörü tarihi kentsel koruma stratejisi ile Fener ve Balat semtlerinin rehabilitasyonu programının üretilmesidir (IBB- Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu, 1998). Çünkü, UNESCO'nun Fener- Balat semtini dünya mirası olarak onaylaması, yerel yönetim için yasal garanti, program için kamu ve özel kuruluşlardan finansal destek ve mimarlar arasında ortak karar oluşturmuştur (IBB- Fatih Belediyesi ile görüşme, 2002).

Fener-Balat bölgesi deneyimi, süreç içindeki kentsel dönüşüm yaklaşımı bakımından Dünya örneklerindeki "Mexico City-Puebla" deneyimi ile kentsel dönüşüm yaklaşımı bakımından bazı benzerlikler andırır:

- UNESCO'nun tarihi kentsel koruma ve sosyal rehabilitasyon programı
- Sürdürülebilir liderlik modeli ile kentsel dönüşüm sürecine yönelik rehabilitasyon programındaki sosyo-ekonomik hedef
- Tarihi yapıların renovasyon ve restorasyonu stratejisi.

Tablo 1. MATRİS — İstanbul Örneğindeki Kent-içi Tarihi Alan üzerine Modeller (Dönemler ve Kentsel Yeniden-Üretim)

ISTANBUL		ÜSKÜDAR : KUZGUNCUK İCADİYE CADDESİ	BEŞİKTAŞ : ORTAKÖY MEYDANI	BEYOĞLU : İSTİKLAL CADDESİ	BEYOĞLU : GALATA KULESİ ve ÇEVRESİ	EMİNÖMÜ : SULTANAHMET CANKURTARAN BÖLGESİ	FATİH : FENER-BALAT SEMTİ	BENZERLİK (ortak kriterler)
KONUM		Boğaziçi erişilebilirliği	Boğaziçi erişilebilirliği	Tarihi Doku	Tarihi Doku	Tarihi Yarımada	Tarihi Yarımada	Boğaziçi Silüeti Tarihi Kentsel Doku ve Mozaik sosyo-kültürel yapı Kentsel durumsal nitelik
MORFOLOJİ		Çizgisel Tematik Mekan	Konsantrik Tematik Mekan	Çizgisel Tematik Mekan	Konsantrik Tematik Mekan	Çizgisel Tematik Mekan	Çizgisel ve Konsantrik Tematik Mekan	
ARAZİ KULLANIMI		Tarihi Mahalle	Ticaret-yoğun Konut Alanı	İş ve Servis Merkezi	Ticaret-yoğun Konut Alanı	Tarihi Mahalle	Tarihi Mahalle	Sabit Yapı Stoğu
GELİR GRUPLARI		Yüksek Gelir Grubu	Orta Gelir Grubu	Yelpaze :Düşük-Yüsek	Yelpaze :Düşük-Yüsek	Düşük Gelir Grubu	Düşük Gelir Grubu	Gentrifikasyon
ARAZİNİN RANT DEĞERİ		Yüksek	Orta	Yüksek	Orta	Düşük / Aşındırılmış	Düşük / Aşındırılmış	Rant-Boşluğu, Arazinin rant değerinde dalgalanma
SÜREÇ		PLANSIZ	KARMA	PLANLI	KARMA	PLANSIZ	PLANLI	SÜREÇ (sınıflama)
AKTÖRLER		Toplum Hareketi + IBB Toplum Desteği	Özel Sektör + IBB Toplum Desteği	IBB + Özel Sektör Toplum Desteği	Özel Sektör + IBB Toplum Desteği	Özel Sektör + Toplum Hareketi + IBB	UNESCO + IBB Toplum Direnişi	Kamu-Özel sektör Ortaklıkları ve Sermaye
YASAL DAYANAK		1983 – 2863 No.lu Yasa 1983 – 2960 No.lu Yasa	1982 – 2634 No.lu Yasa 1983 – 2863 No.lu Yasa 1983 – 2960 No.lu Yasa 1987 – No.lu Yasa	1983 – 2863 No.lu Yasa 1983 – 2960 No.lu Yasa 1989 – 3584 No.lu Yasa	1982 – 2634 No.lu Yasa 1983 – 2863 No.lu Yasa 1987 – No.lu Yasa	1982 – 2634 No.lu Yasa 1983 – 2863 No.lu Yasa 1987 – No.lu Yasa	1983 – 2863 No.lu Yasa 1989 – 3584 No.lu Yasa	Doğal, Tarihi ve Kültürel değerleri koruma yasaları, Turizmi Teşvik Kanunları
AŞAMA		GELİŞKİN * Yerel bazda özel sermaye yatırımı * Toplum Konsensusu	ORTA –ilerleyen * Kamu kredisi * Kamu ve Toplum Desteği	GELİŞKİN –ilerleyen * Kamu kredisi * Kamu ve Toplum Desteği	ORTA * Kamu kredisi * Kamu ve Piyasa Konsesusu	BAŞLANGIÇ –ilerleyen * Özel sektör sermaye yatırımları * Piyasa Konsensusu	BAŞLANGIÇ * Özel sektör sermaye yatırımları * Toplum Konsensusu	SÜREÇ (sıralama)
1980 ÖNCESİ		Yıpranmış tarihi mahalle	Alacakaranlık Kuşağı	Geçiş Kuşağı Alacakaranlık Kuşağı	Alacakaanlık Kuşağı	Alacakaanlık Kuşağı	Yıpranmış tarihi mahalle	Kentsel Yeniden-Üretim:
1980 SONRASI		Reklam Kuşağı Tematik Mekan Yatırım Kuşağı	Reklam Kuşağı Festival Piyasa Mekanı Yatırım Kuşağı	(Şehir) Merkez Yeni İş Merkezi Festival Piyasa Mekanı	Modernleştirilmiş kentsel meydan Yatırım Kuşağı	Yatırım Kuşağı Tusristik-Tarihi Bölge	Hedef: karma kullanımlı bölge Kültürel-Tarihi Bölge	
SÜREÇ	ŞEMA	Tarihi - Kentsel koruma odaklı	Tarihi - Kentsel koruma ve turizm odaklı	Tarihi koruma ve turizm odaklı	Tarihi - Kentsel koruma ve turizm odaklı	Tarihi - Kentsel koruma ve turizm odaklı	Tarihi - Kentsel koruma odaklı	Yeniden-canlandırma yönetimli kentsel yeniden-üretim
	STRATEJİ	Rehabilitasyon Projeleri Toplum Hareketi	Restorasyon Projeleri Özel sektör yatırımları	Kentsel Yenileme, Özel sektör yatırımları, Kamu-Özel sektör ortaklıkları	Rehabilitasyon ve Restorasyon Projeleri, Kamu sektör yatırımları	Rehabilitasyon Projeleri, Toplum Hareketi, Özel sektör yatırımları	Rehabilitasyon Programları, Kamu-Özel sektör ortaklıkları	Kentsel Rönesans
	METOD	Restorasyon	Restorasyon Uyarlamaa-Kullanma	Restorasyon Adapte-Koruma	Restorasyon	Restorasyon Adapte-Koruma	Restorasyon	Kentsel ve Mimari Tasarım kodları

Tablo 2. ALGORİTMİK SENTEZ - 1980 sonrası Istanbul'da Kentsel Yeniden Üretim Modelleri (Dönemler ve Kentsel Yeniden Üretim Süreci)

İSTANBUL	1920ler	1930lar	1940lar	1950ler	1960lar	1970ler	1980ler	1980lerin ortası	1990lar	1990ların ortası	2000ler
		1937 Prost Planı		1951 Yasası 1958 Planı	1964 Tarihi Yarımada Planı	1971 N.İ.P	1980 N.İ.P		1995 Alt-bölge N.İ.P.*iptal*		
	Yasalar	Planlama Yönetmelikleri		Tarihi Koruma Yasaları		Tarihi Koruma Yasaları	Tarihi kalite ve Piyasa talebi	Turizmi Teşvik Yasaları	Kültürel kalite ve Rant talebi	Turizmi Teşvik Yasaları	Turistik-Tarih kalitesi
ÜSKÜDAR: KUZGUNCUK İCADİYE CADDESİ	Kentsel büyüme için siyasalar					*Mimar Bekta*ş	PLANSIZ SÜREÇ				GELİŞKİN AŞAMA
						Kültürel potansiyel	Toplum Hareketi	Mekansal yükseltme ve Kamu müdehalesi	Özel sektör yatırımları	Özel sektör yatırımları	
BEŞİKTAŞ: ORTAKÖY MEYDANI						*1973 Boğaziçi Köprüsü*	PLANSIZ SÜREÇ	KARMA SÜREÇ			ORTA AŞAMA
						Kültürel potansiyel	Özel sektör yatırımları	Kamu müdehalesi	Turizm	Özel sektör yatırımları	İLERLEYEN
BEYOĞLU: İSTİKLAL CADDESİ	Kentsel değişim için siyasalar					*Kentsel Çöküş*		PLANLI SÜREÇ			GELİŞKİN AŞAMA
						Yeniden-canlandırma ihtiyacı		Kamu müdehalesi Dalan operasyonları	Turizm	Kamu-Özel sektör ortaklıkları	İLERLEYEN Özel sektör yatırımları
BEYOĞLU: GALATA KULESİ ve ÇEVRESİ					*Kamu müdehalesi*	*Kentsel Çöküş*	PLANSIZ SÜERÇ	KARMA SÜREÇ			ORTA AŞAMA
					Turistik potansiyel		Yeniden-canlandırma ihtiyacı	Kamu müdehalesi	Turizm	Kamu-Özel sektör ortaklıkları	
EMİNÖNÜ: SULTANAHMET-CANKURTARAN BÖLGESİ								PLANSIZ SÜREÇ			BAŞLANGIÇ AŞAMASI
						Tarihi potansiyel	Turistik Potansiyel	Özel sektör yatırımları	Uyuşmazlık ve Süreçte Durgunluk	Uzlaşma ve mekansal yükseltme	İLERLEYEN Özel sektör yatırımları
FATİH: FENER – BALAT SEMTİ										PLANLI SÜREÇ	BAŞLANGIÇ AŞAMASı
						Tarihi potansiyel	*Kültürel potansiyel*	Kamu müdehaleleri	Yeniden-canlandırma ihtiyacı	Kamu-Özel sektör ortaklıkları	*Entegre Programlar*

Tablo 3. ALGORİTMİK SENTEZ- 1980 Sonrası Istanbul'da Kentsel Yeniden-Üretim Süreci

	KENTSEL YENİDEN-ÜRETİM SÜRECİ						
	GELİŞKİN AŞAMA	ORTA AŞAMA ilerleyen	GELİŞKİN AŞAMA ilerleyen	ORTA AŞAMA	BAŞLANGIÇ AŞAMASI ilerleyen	BAŞLANGIÇ AŞAMASI	
	1 ▲	1 ▲	1 ▲	1 ▲	1 ▲	4 ▲	
2000	1	1	1	1	2	3 (Toplum Hareketi)	2000
1995	1	1	1 KARMA (Ortaklık)	2 KARMA (Ortaklık)	4 KARMA (Ortaklık)	2 PLANLI (Kamu Sektörü)	1995
1990	1	KARMA (Ortaklık)	1	2 PLANLI (Kamu Sektörü)	3 (Toplum Hareketi)	4	1990
1985	1	2 PLANLI (Kamu Sektörü)	2 PLANLI (Kamu Sektörü)	2 PLANSIZ (Özel sektör)	4 PLANSIZ (Özel sektör)	5	1985
1980	2 KARMA (Ortaklık)	2 PLANSIZ (Özel Sektör)	4	4	4	4	1980
1975	PLANSIZ (Toplum Hareketi)	4	5	5	5	5	1975
1970	5	5	5	5	5	5	1970
1960	8	8	7	6	7	7	1960
1950	8	8	8	8	8	8	1950
1940	9	9	9	9	9	9	1940
1930	9	9	9	9	9	9	1930
1920	11 ▼	11 ▼	10 ▼	11 ▼	11 ▼	11 ▼	1920
	ÜSKÜDAR: KUZGUNCUK İCADİYE CADDESİ	BEŞİKTAŞ: ORTAKÖY MEYDANI	BEYOĞLU: İSTİKLAL CADDESİ	BEYOĞLU: GALATA KULESİ ve ÇEVRESİ	EMİNÖNÜ: SULTANAHMET-CANKURTARAN BÖLGESİ	FATİH: FENER-BALAT SEMTİ	
	ÇİZGİSEL TEMATİK ALAN	KONSANTRİK TEMATİK ALAN	ÇİZGİSEL TEMATİK ALAN	KONSANTRİK TEMATİK ALAN	KONSANTRİK TEMATİK ALAN	KONSANTRİK TEMATİK ALAN	
	BOĞAZİÇİ ÖRNEKLERİ		KENT-İÇİ TARİHİ ALAN ÖRNEKLERİ		TARİHİ YARIMADA ÖRNEKLERİ		
	ISTANBUL						

LEJANT

1	SÜREÇTE GELİŞİM	(Müdehale: Liderlik/Ortaklık Modelleri, Kentsel Kodlar)
2	SÜREÇTE BÜYÜME	(Müdehale: Sermaye Yatırımları, Gelişim Stratejileri)
3	SÜREÇTE DURGUNLUK	(Direniş: Uyuşmazlık)
4	YENİDEN-CANLANDIRMA	(Müdehale: Potansiyel, Uzlaşma ve Konsensus)
5	TARİHİ ve KENTSEL KORUMA YASALARI	(Yasal Çerçeveler)
6	TARİHİ KORUMA UYGULAMASI	(Uygulama)
7	TARİHİ KORUMA ÜZERİNE YOĞUNLAŞMA	(Yasal Yönetmelikler)
8	± OPERASYONLAR	(Direniş: Destek - Eleştiri)
9	İMAR PLANLARI	(Müdehale: Plan Hükümleri)
10	KENTSEL DEĞİŞİM	(Potansiyel)
11	KENTSEL BÜYÜME	

SONUÇ

Hem dünyada hem de Türkiye'de zaman içinde farklılaşan politiko-ekonomik güdü ve yerel-olabilirlik karakteristikleri göz önüne alındığında, kentsel dönüşüm yaratacak kentsel yeniden-üretim sürecine yönelik şablon niteliğinde tek, kesin ve basmakalıp bir *model*in akılcı olmadığı ortadadır.

Başka bir deyişle, zaman-mekan faktörlerine ve politiko-ekonomik büyümenin hedefine görece ile kentsel planlama ve tasarım yaklaşımları, farklı nitelikte çeşitli kentsel yeniden-üretim süreçlerini tayin eder. Bu noktada, kamu sektörü ağırlıklı gelişim operasyonları, kamu-özel sektör ortaklığı ağırlıklı dönüşüm programları ve sermaye yatırımları ile destek veya direniş içeren toplum hareketi gibi faktörler süreci şekillendiren önemli etkenlerdir. Bu nedenle, işleyebilirlik ve geçerlilik gibi koşulları sağlayan kentsel yeniden-üretim sürecinin gerçekleştirilmesi, şehir ile bütünleşecek dönüşen kentsel alanlar yaratmak konusunun tekrar irdelenerek çözümlenmesini gerekli kılar.

Kentsel dönüşüm süreci üzerine deneyimler/örnekler içindeki veriler, kentsel mekana dair bilgiyi *tasarım kodu* bazında sağlamaktadır. Özellikle kent-içi tarihi alanlarda, tasarımın kendisi *tasarım problemi* haline gelmektedir. Çünkü yasal çerçeveler ve koruma planları kadar sermaye yatırımının olması/olmaması durumu kent-içi tarihi alanlarda belirli tipte *süreçler* organize ederek kentsel tasarım yaklaşımını fiziksel mekan bağlamında kısıtlar. Ancak *kentsel tasarımın amacı* fiziksel mekan tasarımı ile kısıtlı değildir. Bu noktada, koruma ile elde edilen kentsel mekanlar'ın, hangi sebepten dönüşüm sürecine girdiği ve kimlerin ne tip stratejilerle mekan fikrini oluşturduğu süreç bakımından belirleyicidir. Başka bir deyişle, *sürecin tasarımı* önem kazanmaktadır. Organizasyonel bağlamda politika ve ekonomi, mekansal bağlamda şehir planlama, mimari, sosyoloji ve hukuk gibi disiplinlerle birlikte ve eşzamanlı çalışan stratejik ve etkileşimli bir mekanizma olan kentsel tasarım disiplininin önemi de artmaktadır.

Sürecin hem organizasyonel hem de mekansal düzeyde *örgütlenme*sinde, politiko-ekonomik büyümenin mekansal *hedef*inin dönüşüme sebep olan *faktör*e görece ile sürecin *tip*ini belirlenmesi kadar, süreç içinde rol alan aktörlerin birbirleri ile *koordinasyon*u da önem kazanmaktadır.

Aksi takdirde; marjinal tüketimin hakim olduğu çökmüş/çökmekte olan kent alanını, toplu tüketimin canlandırdığı kentsel mekanlara dönüştürülmesi pek mümkün değildir. *Kentsel dönüşüm sürecinin ardındaki mantık; kent alanını, kentin kendi bütününde işleyen yapısına yaşanabilir kentsel mekan olarak entegre eden bir amaca hizmet ediyor olmasıdır.* Bu tip kent mekanlarında sembolik sermayenin dolaşımı vardır, örneğin: Battery Park-New York, Puebla Kent merkezi-Mexico City, İstiklal Caddesi-İstanbul. Bu mantık kent bakımından her zaman olumlu sonuç vermeyebilir. Dönüşüm alanları kentin bütünden kopuk, yaşanamayan, müzevari alanlarda yaratabilirler. Bu tip kent mekanlarında ölü sermaye birikimi vardır, örneğin: 1980lerin bazı ofis mekanları ve yeni kent merkezleri, Londra Doklar Bölgesi. Dolayısıyla, kentsel dönüşüm sürecindeki yerel-olabilirlik -ki bu değişen kentsel alanlardır- kentsel tasarım yaklaşımını şekillendiren politiko-ekonomik güdü/nedene görece ile zaman içinde (dez)avantajlı konuma gelebilirler.

Kentsel dönüşüm süreci, özellikle metropoliten şehirlerin kent-içi alanlarında çokboyutlu bir öneme sahiptir. *Günümüz tüketim kültürü*, her şeyi olduğu gibi mekanla-

rı da yapıcı ve olumlu biçimde olduğu kadar yıkıcı ve olumsuz şekillerde tüketmekte oldukça sinirsiz olduğunu dikkate almalıyız. *Böylece, esas sebebin politik süreçler ve sermaye yatırımlarındaki değişken amaç olduğunu kavrayarak kentsel dönüşüm strateji ve politikalarını örgütlemek ve -şekilden çok- anlamsal, ilkesel ve sürece yönelik bir boyut daha kazandırmak mümkün olabilir.*

ÖNERİ

- **Sürecin Organizasyonu: Denetim ve Koordinasyon**

Kentsel Dönüşüm sürecinin oldukça dinamik ve kentsel-durumsal özellikler içeren farklı süreçler izlediği gözardı edilmeden şablon olmaktan çok stratejik bir perspektif doğrultusunda gelişmeler gündeme alınmalıdır. Bu noktada, en önemli vurgu *denetim ve koordinasyon* faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmalıdır ki organizasyonel ve mekansal düzeylerde sürecin işleyebilirliği sağlanabilsin. *Kentsel yeniden-üretim süreç ve müdahalelerini denetleyen-şekillendiren ilkesel ve yasal dayanaklar-çerçeveler geliştirilmelidir.*

- **Süreçteki Aktör Modeli: Kamu-Özel Sektör Ortaklıkları**

Türkiye'de yeni gelişmeye başlayana *arazi geliştirme sektörü* kategorisindeki kurumları, kent-içi tarihi alanlara çekerek küresel ilişkiler bazında müdehaleler üretilmelidir. Bu noktada, kentsel rönesans ve kentsel yeniden-yapılandırmaya ilişkin bölgesel ekonomik gelişim stratejilerini ulusal düzeyde yaklaşım olarak geliştirebilecek *kamu-özel sektör ortaklıkları*nın geliştirilmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla; kent bölgelerinin geleceğine yönelik vizyon üreterek, bütünleşmiş kentsel değişim-odaklı stratejiler ile uygulamayı koordine eden kurumların sürecin planlanmasında aktif rol alması gerekmektedir. örn: Avrupa tipi merkezi planlama sisteminde kamu sektörü-liderliğinde sürece dahil olan *Bölgesel Gelişim Kurumları*[39] ve *Kentsel Yeniden - Yapılanma Şirketleri*[40], Amerikan tipi stratejik planlama sisteminde özel sektör-liderliğinde sürece dahil olan *Kentsel Gelişim Konsorsiyumları*[41] ve Dünyanın çeşitli şehirlerindeki *Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları*[42].

- **Katılımcı — Uzlaşmacı Planlama Yaklaşımı**

Ekonomik sektörlerden ve yerel halktan destek almayan projeler/programların başarıya ulaşması neredeyse imkansızdır. Unutulmamalıdır ki, kentsel yeniden-üretim sürecindeki en etkili (f)aktörlerden biri olan *toplum hareketi*nin iki ucu vardır: fikir birliğine dayalı toplumsal desteği sürece katmak süreci hızlandırırken, fikir ayrılığına dayalı toplumsal direniş ile uzlaşmamak süreci durdurur. Dolayısıyla, kentsel ve ticari ortam politikaları üretilerek sürece yönelik ilkesel statejiler geliştirilmelidir.

- **Girişimci Hareket: Kentsel Mekana Sermaye Yatırımı**

Yangın, yıpranma, bakımsızlık veya *sahipsizlik* gibi kentsel alanın arazi değerinin aşındıran, kentsel krize yol açan spekülasyon ya da mülkiyet etkenlerin kent-içi tarihi alanlardaki dönüşümü farklı amaçlara/çıkarlara yönlendirmemesi için gerekli yasal denetimler-önlemler ve kentsel korumaya yönelik krediler ve vergi indirimi gibi politiko-ekonomik teşvikler ile *girişimcilik hareketi* desteklenmelidir.

- **Gelişkin Stratejiler: Sürdürülebilir Kentsel Yeniden-Yapılanma**

Kentsel yeniden-yapılanma vizyonu çerçevesinde *çok-işlevli arazi kullanımı*na ağırlık verilmelidir. Farklı ekonmik sektörleri (ticaret, servis, konut) bünyesinde barındıran kentsel bölgelerin ekonomik (yeniden)canlanması sağlanmalıdır. kentsel mekana sermaye yatırımında süreklilik ve tarihi koruma, yeniden-geliştirme gibi müdahaleleri yasal dayanaklara oturtan birleşmiş stratejilere ağırlık verilmelidir.

KAYNAKÇA

Akın, Nur. "Türkiye'de tarihi çevre koruma, örnekler ve sorunlar". *Mimarlık*. 2 (1988): 40-43.

Ashworth, G.J. & J.E. Tunbridge. The tourist-historic city: retrospect and prospect of managing the heritage city. New York: Pergamon P., 2000.

Beavwestock, J.V., Smith, R.G. and Taylor, P.J. "A Roaster of World Cities". *Cities* 16 (6) 1999: 445-458.

Castells, Manuel. The Urban Question: The Marxist Approach. Trans. by Alan Sheridan. London: Edward Arnold, 1977.

Çıracı, Hale and Erkut, Gülden. 2000'li Yıllarda İstanbul'un Altyapı beklentileri ve Mekansal Örgütlenme. İstanbul: ITO, 1998.

Deakin, N. & Edwards, J. The Enterprise Culture and The Inner City. London; New York: Routledge, 1993.

Dökmeci, Vedia; Dülgeroğlu, V. & Berköz, Lale A. İstanbul Şehir Merkezi Transformasyonu ve Büro Binaları. İstanbul: Literatür, 1993.

Erendil, Asuman Türkün. "Using Critical Realist Approach in Geographical Research: An Attempt to analyze the transforming nature of production reproduction in Denizli". Unpublished PhD Diss. METU, The Department of CRP. Ankara: 1998. 1-54.

Fainstein, Susan S. (et. al). Restructuring the City: The Political Economy of Urban Redevelopment. Revised Edition. New York; London: Longman, c1983; 1986.

Fainstein, Susan S., Gordon, I. & Harloe, Michael (eds). Divided Cities: New York and London in the Contemporary World. Oxford; UK: Blackwell, 1992.

Fainstein, Susan S. & Campbell, Scott (eds). Readings in Planning Theory. Oxford; UK: Blackwell, 1996 (a).

Fainstein, Susan S. &Campbell, Scott (eds). Readings in Urban Theory. Oxford; UK,: Blackwell, 1996. (b)

Feagin, Joe R. & Smith, Michael P. (eds.). The Capitalist City: Global Restructuring and Community Politics. Series of Ideas. Oxford; UK, Cambridge; Mass.: Blackwell, c1987, 1993.

Fox-Przeworski, J., Goodard, J., & De Jong, M. (eds.). Urban Regeneration in A Changing Economy: An International Perspective. Oxford: Clarendon P, 1991.

Gottdiener, Mark. The Social Production of Space. Austin: Univ. of Texas P, 1985.

Günay, Baykan.. "Kentlerin yeniden üretilmesi süreçleri üzerine". *Mimarlık.* 249 (1994): 11-14.

Günay, Baykan. Urban Design is a Public Policy. Ankara: METU-Faculty of Architecture P, 1997.

Gürler, Ebru. "A Comparative Study in Urban Regeneration Process: The Case of İstanbul". Unpublished MSc. Diss. METU, The Department of CRP. Ankara: 2002.

Gürler, Ebru. "Kentsel Yeniden Üretim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma: İstanbul Örneği". TMMOB Şehir Plancıları Odası, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu: Bildiriler. İstanbul: TMMOB / ŞPOist ve YTU, 2003. 113-158.

Gürsel, Yücel. "Tarihi çevreyi korumanın ekonomi politiği ". *Mimarlık.* 5 (1975): 18-20.

Harvey, David. The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization. Baltimore:J ohns Hopkins UP, 1985.

Harvey, David. Justice, Nature and the Geography of Difference. Cambridge, Mass.: Blackwell, 1996.

Harvey, David. The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change. Oxford: Oxford UP, 1989.

IBB. İstanbul Planlamasında Geçit Devresi Tedbirleri Şûra Zaptı. İstanbul: 1961.

IBB. Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu. (İstanbul Tarihi Yarımadası). Analiz ve Düzenleme Önerileri. İstanbul: IBB-Fatih Bel., AB, UNESCO Dünya Mirası Merkezi, Fransız Anadolu Araş. Ens.,1998.

IBB. Büyük İstanbul Nazım Plan Raporu. İstanbul: BINP Bürosu, 1971.

IBB. Galata Kulesi ve Çevresi Bölge Düzenleme Projesi. İstanbul: IBB-Beyoglu Bel.Başk, Planlama Müd, 1988.

IBB. İstanbul Metropoliten Alan Nazım Plan Raporu (1/50.000). İstanbul: IBB, 1980.

IBB. Ortaköy Meydanı ve Çevre Düzenlemesi. Proje /Tasarım Rehberi. İstanbul: Besiktas Bel Başk., Planlama Müd., 1988 (1993).

IBB. 1/ 50.000 Ölcekli İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu. İstanbul:Planlama ve İmar Daire Başk., Şehir Planlama Müd., 1995.

IBB. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, 2000 Yılı Faaliyet Raporu ve Tanıtım Kitabı. İstanbul: IBB, APK Daire Başkanlığı, Araştırma Müd., 2001.

IBB. Besiktas-Ortaköy-Balmumcu Nazim Imar Planı Raporu. ÖlÇek: 1/5000. İstanbul: Planlama ve İmar Daire Başk., Plan. ve İmar Müd., 2001.

IBB. 1/ 5.000 Ölcekli Haliç Kıyı Alanları -Projeler Entegrasyonu- Master Plan Raporu. İstanbul: Projeler Daire Başk., Yatırım Planlama Müd., 2001.

"İstanbul". İstanbul özel sayısı. *Mimarlık.* 1 (1987).

"İstanbul Metropoliten Alan Planlama Çalışmaları". *Mimarlık*. 1 (1987): 55-77.

Judd, Dennis & Parkinson, Michael. (eds). Leadership and Urban Regeneration: Cities in North America and Europe. V 37, *Urban Affairs Annual Reviews*. London: SAGE P., 1990.

Keleş, Ruşen. Kentleşme Politikası. 5.Baskı. Ankara: İmge, c1990, 2000.

Keskinok, Cağatay H. State and the (Re)production of Urban Space. Ankara: METU-Faculty of Architecture P (MFY) , 1997.

Kuban, Doğan. Tarihi Çevreyi Korumanın Mimari Boyutu: Kuram ve Uygulamalar. İstanbul:Yapı Endüstri Merkezi Yayın (YEM), 2000.

Scott, Allen J. The Urban Land Nexus and the State. London: Pion, 1980.

Scott, Allen J. & Dear, Michael (eds.). Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society. London: Methuen, 1981.

Scott, A.J. (ed). Global City-Regions: Trends, Theory, Politics. Oxford; US: Oxford UP, 2001.

Smith, Neil. The New Urban Frontier: Gentrification and The Revanchist City. New York: Routledge, 1996.

Şengül, Tarık H. Kentsel Çelişki ve Siyaset: kapitalist kentleşme süreçleri üzerine yazılar. İstanbul: WALD, 2001.

Tekeli, Ilhan (et. al.). Development of İstanbul Metropolitan Area and, Low Cost Housing. Turkish Social Science Association. Municipality of Greater İstanbul. İstanbul: IULA-EMME, 1992.

Tekeli, İlhan. The Development of İstanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning. Prep. by IULA-EMME in collaboration with YTU. İstanbul: Kent, 1994.

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, 1996.

TBMM Birinci Beş Yıllık (1963 — 1967) Kalkınma Planı. Ankara: 1962. (*ITO arşivi*).

TBMM .İkinci Beş Yıllık (1968 — 1972) Kalkınma Planı. Ankara:1967. (*ITO Arşivi*).

TBMM. Üçüncü Beş Yıllık (1973 — 1977) Kalkınma Planı. Ankara:1972. (*ITO Arşivi*).

TBMM. Dördüncü Beş Yıllık (1979 — 1983) Kalkınma Planı. Ankara: 1978. (*ITO Arşivi*).

TBMM. Beşinci Beş Yıllık (1985 — 1989) Kalkınma Planı. Ankara: 1984. (*ITO Arşivi*).

TBMM. Altıncı Beş Yıllık (1990 — 1994) Kalkınma Planı. Ankara: 1989. (*ITO Arşivi*).

TBMM. Yedinci Beş Yıllık (1996 — 2000) Kalkınma Planı. Ankara: 1995. (*ITO Arşivi*).

TBMM. Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık (2001-2005) Kalkınma Planı. Ankara: 2000. (*İTO Arşivi*).

Uzun, Nil C. Gentrification in İstanbul: A diaognastic study. Utrecht: Utrecht U., Netherlands Graduate School of Housing and Urban Research, 2001.

Ward, Anthony. "Resistance or Reaction? The Cultural Politics of Design". *Architecture and Behavior* 9.1. (1993). 39-68.

Ward, K.G. "Coalitions in urban regeneration: a regime approach". 29 (1997): 1493 — 1506.

NOTLAR

1. Gürler, 2002: 226-227, çeviri. *The dynamic character of urban transformation process.*

2. Bu şemanın oluşturulmasında başlıca teşvik aşağıdaki kaynakların sentezidir: Fainstein, 1983; Tekeli 1992, 1994; Smith, 1996; Keskinok, 1997, Erendil, 1998.

3. Gürler, 2002: 93, çeviri. *The systematic character of urban transformation process in the World.*

4. Bu şema'nın çıkartılmasında başlıca teşvik YL tezimdeki kaynakların bütünüdür.

5. Gürler, 2002: 95-96, çeviri. *Actors and Partnership Models in Urban Regeneration Process*

6. Judd ve Parkinson, 1990; Fainstein, 1983.

7. Kamu sektörü-yönetimli liderlik = "Public-led leadership".

8. Judd ve Parkinson, 1990.
Kamusal liderlik = "Public leadership",
Sürdürülen liderlik = "Sustained leadership".

9. Judd ve Parkinson, 1990: 28-29.

10. Kamu-Özel sektör ortaklıkları = "Public-private partnership".

11. Judd ve Parkinson, 1990; Fainstein, 1983, 1994.

12. Özel sektör-yönetimli liderlik = "Private-led leadership".

13. Fainstein, 1983.
Denetimci-danışman liderlik = "Supervized leadership",
Sürdürülen liderlik = "Subsidized leadership".

14. Fainstein, 1983.

15. Bölünmüş ortaklık = "Divided leadership/partnership".

16. Judd ve Parkinson, 1990: 28-29.

17. Gürler, 2002: 98, çeviri. *Redevelopment Strategies in Urban Regenration Process.*

18. Judd ve Parkinson, 1990; Şekil x.x: Judd ve Parkinson, 1990: 297; Fainstein, 1983.

19. Judd ve Parkınson, 1990: 295-307.

20. Judd ve Parkinson, 1990: 295-307.

21. Bu şemanın oluşturulmasında ana teşvik kaynağı: Judd ve Parkinson, 1990: 297.

22. Gürler, 2002: 205-206, çeviri. *Systematic Planning Phases resulting in Urban Regeneration Process in İstanbul, Türkiye.*

23. Bu şema'nın çıkartılmasında başlıca teşvik kaynakları: Keleş, 1990 ve Tekeli, 1992, 1994.

24. Detaylı bilgi için bakınız Gürler, 2002: 101-223. *Chapter 4: The Case of İstanbul*

25. Gürler, Ebru. (2002) "**Periyot IV: The Post-Industrial Development Periyot (1980-1990)** *The Post-industrial Market-oriented Urban Regeneration Approach*". YL Tez.; 136-181.

26. Gürler, Ebru. (2002) "**Periyot V: The Post-Industrial Integration Periyot (1990 to present)** *The Post-industrial Rent-oriented Urban Regeneration Approach*". YL Tez; 182-204.

27. "Reklam / Teşvik Kuşakları" = Advertisement / İncitement Zones

28. Gürler, 2002: 147-148, çeviri. *Bosphorous — Üsküdar / Kuzguncuk: İcadiye Street.*

29. Gürler, 2002: 158-159, çeviri. *Bosphorous — Beşiktaş / Ortaköy: Ortaköy Square.*

30. Beklenmedik kentsel gelişim = "uneven development".

31. "Yatırım Kuşakları" = Investment Zones

32. Gürler, 2002: 166-167, çeviri. *Inner-City / Beyoğlu: İstiklal Street.*

33. Gürler, 2002: 173-174, çeviri. *Inner-City / Beyoğlu: Galata tower and its environments.*

34. "Gelişim Koalisyonları"= Development Coalitions

35. gelişim koalisyonları = "development coalitions".

36. Gürler, 2002:188-189, çeviri. *Historical Peninsula /Eminönü - Sultanahmet: The Streets in Cankurtaran*

37. Elektronik kaynak: www.competetiveturkey.org, 2002. CAT, kamu kurumları, özel sektör, üniversiteler ve medya tarafından sposor edilmektedir.

38. Gürler, 2002: 195-196, çeviri. *Historical Peninsula — Golden Horn / Fatih: The Streets in Fener-Balat Neighbourhood.*

39. Bölgesel Gelişim Kurumları = "Regional Development Agencies" (RDA)

40. Kentsel Yeniden-Yapılandırma Konsorsiyumları = "Urban Regeneration Companies" (URC)

41. Kentsel Gelişim Konsorsiyumları = "Urban Development Consorsiums"

42. Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları = Real Estate Investment Trusts (REIT)

İSTANBUL KENT MERKEZİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE FİNANS MERKEZLERİNDEKİ OFİS ALANLARININ GELİŞİMİ: MASLAK- BÜYÜKDERE AKSI

Ceren Ercoşkun, Özge Yalçıner Ercoşkun

GİRİŞ

Son yirmi yılda dünya ölçeğinde gelişen küresel bir ekonomi ortaya çıkmıştır. Dünya üzerindeki belli başlı önemli kentler, teknoloji, bilgi ve hizmetlerin üretildiği sanayi sonrası üretim yerleri halini almaya başlamışlardır. Ekonomide meydana gelen küresel ilişki ağları ile dönüşüm ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, kentlerin merkezi iş alanlarındaki kentsel dokuyu değiştirmiştir. Metropoliten alanların merkezlerinde ofis binalarının sayıları yoğunlaşmaya başlamıştır. Benzer bir dönüşümde Türkiye'nin dünya ekonomisi ile en önemli ilişki noktası olan İstanbul kent merkezinde yaşanmıştır. 1980 sonrasında uygulanan liberal ekonomi politikaları ve dünya ekonomisini entegre olma çabaları sonucunda İstanbul kent merkezinin kent içindeki coğrafi konumu barındırdığı işlevler ve kent merkezi silüeti 80'li yılların ortalarına kadar pek de tahmin edilemeyen bir biçimde değişerek bugünkü mevcut durumunu almıştır.

Bu bildiride ortaya çıkan yeni küresel ekonomi ve özelliklerine kısaca değinildikten sonra, İngiltere ve Fransa'daki ofis alanlarının gelişimine kısaca değinilmiş ve 1960'lardan günümüze İstanbul yeni kent merkezi sayılan Maslak - Büyükdere aksının gelişimi ve bugünkü durumu Coğrafi Bilgi Sistemleri ve hava fotoğraflarından yararlanılarak incelenmiştir. Son bölümde aksın bugünkü mevcut durumunun değerlendirilmesi yapılmıştır.

KÜRESELLEŞME VE ENDÜSTRİ SONRASI KENT - KÜRESEL KENT

Pek çok kent tarihçisi kentlerin doğuşunu tarım devrimi ile ilişkilendirir. Tarım devriminden sonra kentlerin mekanını ve yapısını değiştiren en büyük ikinci devrim sanayi devrimidir. Buhar gücünün üretime girmesi ile birlikte daha az maliyetle daha hızlı ve çok sayıda üretmek imkanı doğmuştur. Bir bant üzerinde işçinin tek bir işi yapması mantığı üzerine kurulu fordist sistem gelişmiş ülkelerdeki pazarlar doygunluk seviyesine gelene kadar oldukça uygun bir üretim biçimi olarak görülmüştür. Fakat üretimle beraber insanların refah seviyelerinin artması çalışan işçilerin daha yüksek ücretler ve daha düşük çalışma saatleri talep etmelerine sebep olmuştur. Bunun yanında endüstri bölgelerinin yarattığı halk refah toplumlarını rahatsız etme-

ye başlamıştır. Dolayısıyla özellikle gelişmiş ülkelerdeki büyük şirketler daha ucuz üretim yapabilecekleri yerleri aramaya ve malları için doymamış yeni pazarlar aramaya mecbur kalmışlardır.

Fordist sistemin hitap ettiği pazarların tüketime doymuş olması, işçi ücretlerinin yükselmesi, bunun sonucu olarak maliyetlerin yükselmesiyle üretim alanları hem yeni pazar bulabilecekleri alanlara hem de ucuz işgücünün bulunduğu alanlara yani dünya geneline yayılmaya başlamıştır. 1970'lerin sonunda üretim alanlarının önemli kentlerden işgücünün ucuz olduğu bölgelere yayılması sonrasında üretim sürecinde bir takım problemler ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başında dünyanın çeşitli yerlerindeki üretim birimlerinin uzaktan yönetimi, aralarındaki eşgüdümün sağlanması ve malların uygun pazarda pazarlanması gelmektedir ki bunun sonucunda küresel yeni bir ekonomik sistem ortaya çıkmıştır (Sassen 1991).

Küreselleşme en basit tanımıyla dünya üzerindeki mal, insan ve bilgi hareketliliğinin artması olarak tanımlanabilir. Küreselleşmenin en büyük nedenlerinin başında ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler yatmaktadır. Uçaklar sayesinde dünyanın bir ucundan diğer ucuna çok kısa sürelerde ulaşım sağlanabilmekte, internet vasıtasıyla her dakika her bilgiye ulaşıp dünyanın diğer bir noktasıyla sesli yazılı ve görüntülü haberleşme gerçekleşebilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde servis sekstöründe çalışanlarının sayısının inanılmaz derece artması ile kent merkezlerindeki ofis alanlarının miktarıda artmıştır (Dale, 1999).

Peter Marcuse, Ronald Kempen'in belirttiği gibi kentler sürekli bir değişim süreci içindedir (Marcuse ve Kempen, 2000). İşte bu değişim özellikle son 20 yılda inanılmaz bir biçimde hızlanmakta ve değişimi kontrol eden aktörler değişmektedir. Küresel ölçekteki ekonomi finansal merkezler denilen dünya şehirlerinden yönetilmektedir. New York, Londra, Tokyo, Paris dünya ekonomisini kontrol eden en önemli küresel kentlerin başında gelmektedirler (Sassen, 1991).

- Dünya kentlerini Sassen şu şekilde tanımlar;
- Dünya kentleri dünya ekonomik sisteminin kumanda noktalarıdır.
- Dünya kentleri uzmanlaşmış ve finans sektörünün yoğunlaştığı alanlardır.
- Dünya kentleri buluşların ve hizmetlerin üretildiği yerlerdir.
- Dünya kentleri bu buluşların ve hizmetlerin aynı zamanda tüketildiği yerlerdir (Sassen 1994).

Yukarıda belirtilen bu özelliklerin ihtiyaç duyduğu çalışma alanları ofis yapılarıdır. Küresel sisteme eklemlenen kent merkezlerinde sosyal fiziksel değişimle birlikte hızlı bir şekilde ofis alanları gelişmiştir.

Küresel Kent Kavramı ve İki Örnek

Bugün dünyada dünya kenti olduğu tartışılmayan pek çok kent bulunmaktadır. Bu kentler dünyadaki kapitalin ve üretimin kontrol edildiği dünya ile iletişim, ulaşım, ve

politik bağları olan güçlü kentlerdir. Londra, Paris, New York, Tokyo bu kentlerin başında gelmektedir.

Dünya kentleri için pekçok sınıflama ve çalışma olmasına karşın bu çalışmada GaWc'nin yaptığı sınıflama esas kabul edilmiştir. Bu sınıflamada İstanbul'da üçüncü kademe dünya kenti olarak yer almakta bunun sebebi olarakta çevresinde kendisi ile rekabet edebilecek daha güçlü bir kentin olmaması gösterilmektedir (Beaverstock, Taylor, Smith, 1999). Finans merkezi olarak bakıldığında ise Avrupa'da Docklands (Londra) ve La Defense (Paris), ofislerin yoğun olduğu yeni finans merkezlerinin iki önemli örneğidir.

Londra uluslararası iş servislerinin, finans kurumlarının, hukuk kurumlarının, medya ve ilgili servislerin yer aldığı bir merkezdir. İngiltere'nin servis sektöründe çalışanlarının %31'i Londra'da çalışmaktadır. Docklands ise İngiltere'de üretici servis hizmetlerinin yoğunlaştığı en önemli alandır. 1981 yılında eski liman bölgesinin rehabilitasyonu için proje başlatılmıştır. Proje için Docklands geliştirme birliği adı altında bir birlik kurulmuş ve bölge ile ilgili tüm işlemleri bir bütün olarak bu birlik gerçekleştirmiştir.

En önemli bölgesi Isle of the Docks denilen bölge içinde yer alan Enterprise Bölgesidir. Alanın 195 hektarını oluşturmaktadır. 10 yıllık bir sürede gerçekleştirilmiştir. Merkezinde yer alan Canary Wharf ile birlikte Londra'nın yeni kent merkezinin oluşmasını sağlamıştır. Projenin başlamasından bugüne kadar toplam 2.3 milyon m^2 ofis alanı üretilmiştir. (http://www.lddc-history.org.uk/iod.html ziyaret tarihi 13.10.2002)

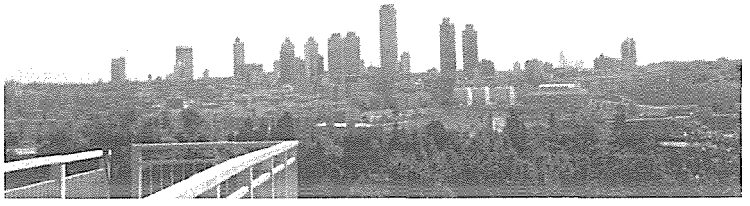
Diğer bir çarpıcı örnek ise Fransa'nın başkenti Paris'in yeni kent merkezini oluşturan La Defense bölgesidir. Tarihi 1960'larda La Defense bölgesini oluşturma komitesinin kurulması ile başlar. 1967'de bölgede ilk yüksek katlı ofis binası inşa edilir. 1969'da yapılan bir planla bölgede 1.5 milyon m^2 ofis alanı inşa edilmesi öngörülür. Bugün ise bölgede 160 hektara yayılmış alanda 2.5 milyon m^2 ofis alanı ve 140.000 ofis çalışanı yer almaktadır. Fransa'nın en büyük 20 şirketinin 15'inin ve dünyadaki en büyük 50 şirketinin ofisleri La Defense'da yer almaktadır (La Défense History and Stories, 1997).

İki finans merkezi de dünyanın en büyük şirket merkezlerinin yer aldığı ve dünya ekonomisinin kontrol edildiği önemli merkezlerdir. İki merkezde alt ve üst yapısıyla bir bütün olarak ele alınmıştır. İstanbul'un yeni merkezindeki oluşumlar bir sonraki bölümde incelenmiştir.

İSTANBUL VE İSTANBUL KENT MERKEZİ

İstanbul kenti tarih boyunca çeşitli uygarlıklarca yerleşim merkezi olarak seçilmiştir. İki kıtanın birbirine uzandığı bir noktada yer alan kent, Cumhuriyet tarihindeki birinci büyük değişimini 1950'lerden sonra kırdan kente başlayan büyük göç dalgası ile

yaşamıştır. Nüfus hızla artmış ve kent genişlemiş, gecekondu mahalleleri ortaya çıkmıştır. Kentteki ikinci büyük değişim ise 1980 sonrası liberal politikalarla birlikte dünya ekonomik düzenine entegre olma çabaları ile birlikte kentin merkezinde meydana gelmiş, yeni yüksek kulelerden oluşan kentin bilinen siluetini değiştiren yeni bir kent merkezi ortaya çıkmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. İstanbul'un yeni silüeti

Tablo 1. 1980-2001 arasında direkt yabancı yatırımcıların sektörel dağılımı (yatırımlar sektör bazında milyon $ bazındadır)

YIL	SANAYİ	%	TARIM	%	MADENCİLİK	%	SERVİS	%	TOPLAM
1980	88,76	91,51	--	--	--	--	8,24	8,49	97,00
1981	246,54	73,05	0,86	0,25	0,98	0,29	89,13	26,41	337,51
1982	98,54	59,01	1,06	0,63	1,97	1,18	65,43	39,18	167,00
1983	88,93	86,56	0,03	0,03	0,02	0,02	13,76	13,39	102,74
1984	185,92	68,51	5,93	2,19	0,25	0,09	79,26	29,21	271,36
1985	142,89	60,94	6,37	2,72	4,26	1,82	80,97	34,53	234,49
1986	193,47	53,15	16,86	4,63	0,86	0,24	152,81	41,98	364,00
1987	293,91	44,86	13,00	1,98	1,25	0,19	347,08	52,97	655,24
1988	490,68	59,80	27,35	3,33	5,62	0,68	296,87	36,18	820,52
1989	950,13	62,84	9,36	0,62	11,86	0,78	540,59	35,75	1,511,94
1990	1,214,06	65,23	65,56	3,52	47,09	2,53	534,49	28,72	1,861,20
1991	1,095,48	55,69	22,41	1,14	39,82	2,02	809,55	41,15	1,967,26
1992	1,274,28	70,02	33,59	1,85	18,96	1,04	493,13	27,1	1,819,96
1993	1,568,59	76,02	21,05	1,02	11,37	0,55	462,38	22,41	2,063,39
1994	1,107,29	74,94	28,27	1,91	6,20	0,42	335,85	22,73	1,477,61
1995	1,996,48	67,95	31,74	1,08	60,62	2,06	849,48	28,91	2,938,32
1996	640,59	16,70	64,10	1,67	8,54	0,22	3,123,74	81,41	3,836,97
1997	871,81	51,95	12,22	0,73	26,70	1,59	767,48	45,73	1,678,21
1998	1,018,29	61,84	5,75	0,35	13,73	0,83	609,67	37,01	1,647,44
1999	1,123,22	66,05	17,19	1,01	6,76	0,40	553,40	32,54	1,700,57
2000	1,115,20	36,45	59,74	1,95	6,32	0,21	1,878,87	61,4	3,060,13
2001	1,255,88	45,86	134,68	4,92	29,90	1,09	1,318,12	48,13	2,738,58
TOPLAM	17,060,94	54,42	577,12	1,84	303,08	0,97	13,410,30	42,78	3,135,144

Kaynak: Devlet Hazine Müsteşarlığı Yabancı Yatırımcılar 2001 Raporu

Kent merkezi kavramı 80'lerin başına kadar perakende ticaret yoğun olarak bulunduğu kent parçaları olarak kabul edilirdi. Bugün ofis alanı ihtiyacı duyan ve üretici servisler adı ile anılan hizmetlerin pek çoğu, o günlerde varolmayan adı bile duyulmamış hizmetlerdi.

1980'den sonra içe dönük ithal ikameci ekonomik politikalar yerine, bu değişikliklerin yapılmasının amacı dünya ile olan ekonomik ilişkileri arttırmaktı. Ekonomik politikalardaki bu değişimler sonucunda doğrudan yabancı yatırımların 1980'den itibaren arttığını görmek mümkündür. Esas çarpıcı olan 1980'de yapılan yatırımların %91'i sanayi ve üretim ile ilgiliyken servis sektöründeki yatırımların payı sadece sadece %8'di. 1980-2001 arası doğrudan yabancı yatırımcılar aşağıdaki tablodan incelendiğinde 1996'dan itibaren servis sektöründeki yatırımların sanayi sektörünü geçtiği görülmektedir.

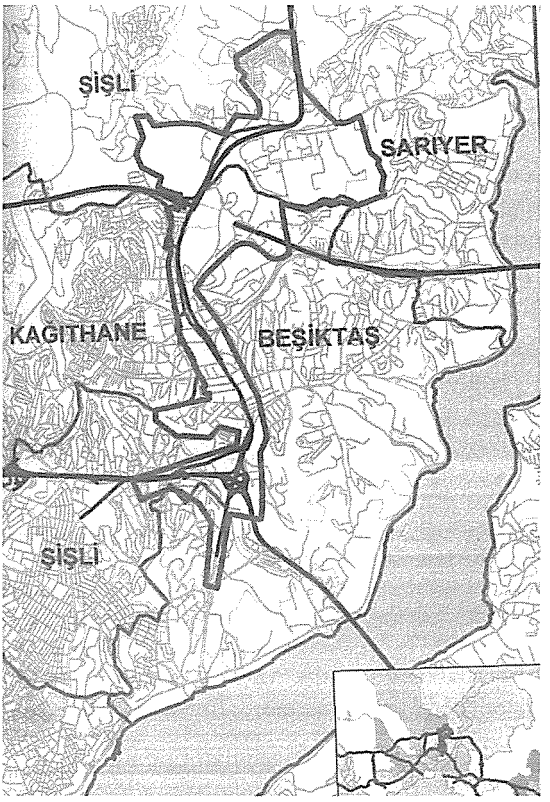
Ekonomik politikalardaki değişiklikler Türkiye'nin dünya ile en önemli etkileşim noktası olan İstanbul kent merkezini doğrudan değiştirmiştir. Türkiye nüfusunun %15'i, İstanbul'da yaşamaktadır. Endüstri üretiminin %34'ü, vergi gelirlerinin %43'ü, yine İstanbul'da üretilmektedir (Mortan, 2000). İstatistiklere bakıldığı zaman Türkiye'deki yabancı yatırımcılarım %60'ı merkez olarak İstanbul'u seçtiği anlaşılmaktadır (Özdemir, 2002).

Türkiye'deki tüm firmaların %86'nın merkezi, finans ve banka kurumlarının %74.6'sı, emlak şirketlerinin %62'si İstanbulda yer almaktadır (Berköz, 2000).

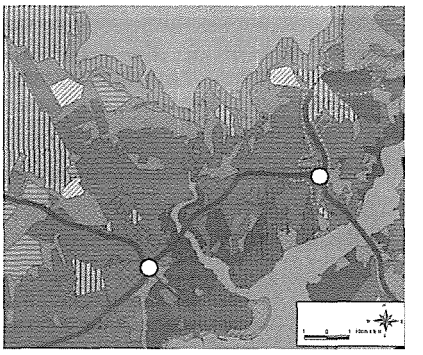
1960'larda işyerlerinin bir çoğu ve bankalar kentin merkezi sayılan Eminönü'nde ve çevresinde yer almaktaydı. Eminönü, hem kentin tarihi merkezi hemde deniz, otobüs, raylı ulaşım sistemlerinin kesim noktasında yer almaktaydı. Fakat merkezde aşırı sıkışıklık, parkyeri problemi, yeterli büyüklükte ofis alanının bulunmaması gibi sorunlar ortaya çıkmaya başladı. 70'lerin sonunda yabancı yatırımcıların da ülkeye gelmesi ile birlikte yeni ofis binalarının inşa edilebileceği bir alan ihtiyacı doğdu. Köprülerin yapılması, çevre yollarının kentin kuzeyinden geçmesi, çıkarılan ve ilan edilen turizm teşvik alanları şanslı aksı işaret etmişti bile; Maslak - Büyükdere Aksı'nı.

MASLAK BÜYÜKDERE AKSI

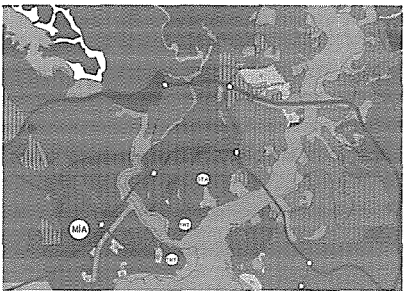
Maslak - Büyükdere aksı olarak adlandırılan bölge kentin Avrupa yakasında, kuzeyde Ayazağa güneyde Mecidiyeköy ile sınırlandırılabilecek Barbaros Bulvarı ve Büyükdere Caddesi'nin etrafındaki parsellerden oluşan sınırlı bir alandır (Şekil 2). Alanın bildiriye konu olmasının sebebi özellikle 1990'lardan sonra fiziksel ve sosyal çevresinde hızlı bir şekilde yaşanan dönüşümdür.

Şekil 2. Maslak — Büyükdere Aksının konumu

Şekil 3. 1980 Tarihli İstanbul Nazım İmar Planı
Kaynak: İstanbul Büyükşehir Bld. Pl. Dep.

Şekil 4. 1994 Tarihli İstanbul Nazım İmar Planı
Kaynak: İstanbul Büyükşehir Bld.Pl.Dep.

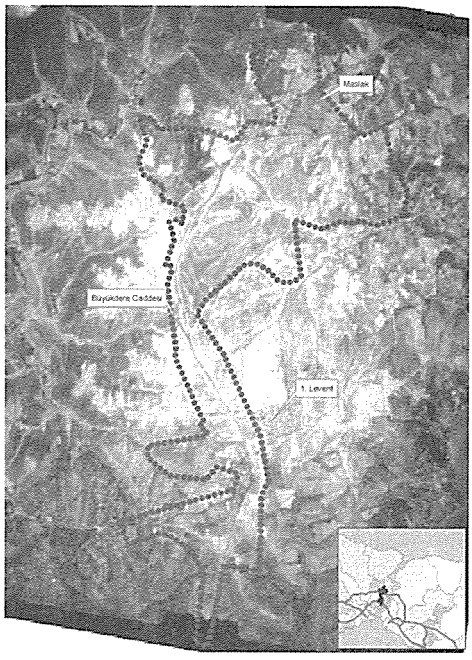
Aksın 1980'lerdeki mevcut durumu ve imar planlarındaki durumu incelendiğinde bugünkü gelişiminin kimsenin tahmin etmediği bir gelişim olduğunu söylemek çok da yanlış değildir.

1980 tarihli İstanbul metropoliten alan nazım planında aks mevcut gelişmeler ışığında sanayi aksı olarak gösterilmiştir (Şekil 3). Zaten 1960'dan itibaren 1980'li yılların sonuna kadar aks büyük fabrikaların yer aldığı bir sanayi aksı olarak gelişmiştir. 1994 tarihli planda ise yine mevcut durum göz önüne alınarak (Sabancı, Maya Binası vb.) aksta bir takım değişiklikler yaşandığı anlaşılmış ve 2. derece alt merkez olarak planda yer almıştır (Şekil 4).

Aksın gelişmesi için 1956, 1987, 1993 ,1996 tarihli hava fotoğrafları incelenmiştir. 1956 tarihli hava fotoğrafında aksta birkaç fabrika görünmekte, Büyükdere Caddesi'nin sağında ise 1. Levent mahallesinin yapıldığı görülmektedir (Şekil 5). Ulaşım açısından bölgenin kentten çok kopuk olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kent, o yıllarda henüz kuzeye doğru bir gelişme göstermemiştir. 1956-1987 tarihleri arasında aksı bütüncül olarak gösteren başka bir hava fotoğrafına ulaşmak mümkün

olmamıştır. Geçen otuz yılda kent nüfusu hızla artmış, kenttte sanayi tesislerinin ve sanayide çalışan insanların sayısı hızla artmıştır. 1987 yılına gelindiğinde aksın iki tarafında sağlı sollu büyük fabrikalar inşa edildiği görülmektedir (Şekil 6). Henüz ikinci köprü inşa edilmediği için Maslak tarafında birkaç fabrika yapısından başka bir gelişim görülmemektedir. Ama birinci köprünün etkisiyle özellikle Mecidiyeköy bölgesinde bina sayısında bir yoğunlaşma gözle görülebilmektedir. 1993 tarihli resimde ise Sabancı holding kuleleri inşa halinde görülmektedirler. Akstaki dönüşümler yavaş yavaş hızlanmaya başlamıştır (Şekil 7). 1996 tarihli resimde ise aks bugünkü haline çok benzer bir görünüm almıştır (Şekil 8). Bir çok fabrika binasının yerinde yüksek katlı ofis binaları yükselmeye başlamış özellikle de Maslak - Ayazağa kısmında ofis binaları yoğunlaşma göstermiştir. 2004 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin en yüksek binası İş Kuleleri, Sabancı Center'ın hemen karşısında yerini almış aksı izlemektedir.

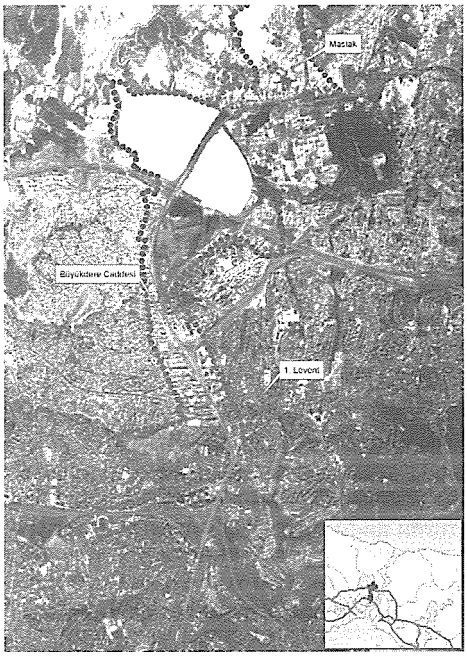
Aksın bugünkü durumunu incelemek için CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) den yararlanılmıştır. Alan ile ilgili veriler arazi çalışmalarından sonra bir veri tabanına girilmiş ve tematik haritalarla aksın bugünkü durumu analiz edilmiştir.

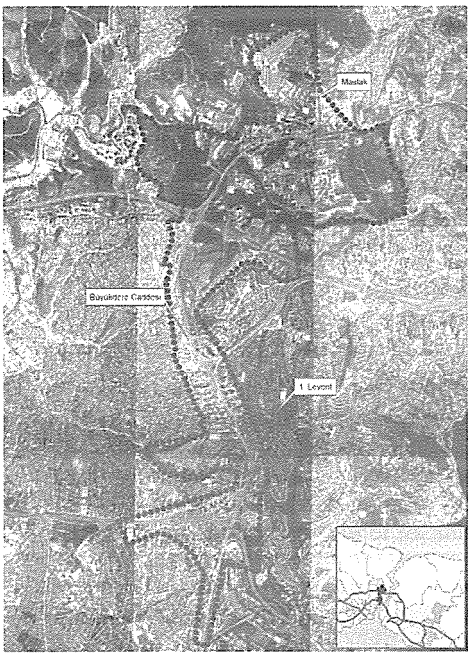
Şekil 5. 1956 Tarihli Hava Fotoğrafı
Kaynak: Harita Genel Komutanlığı Arşivi

Şekil 6. 1987 Tarihli Hava Fotoğrafı
Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi

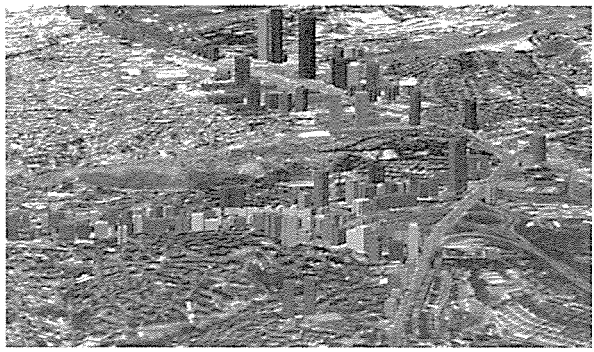
Şekil 7. 1993 Tarihli Hava Fotoğrafı
Kaynak Harita Genel Komutanlığı Arşivi

Şekil 8. 1996 Tarihli Hava Fotoğrafı
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi

Aksın bugünkü durumu ise birbirleriyle yarışan yükseklikteki ofis kulelerinin yan yana yükseldiği bir merkez olmuştur. Aksın mevcut durumu yapılan arazi çalışmalarıyla ortaya konmuş ve bu çalışmalar coğrafi bilgi sistemleri ortamında görsel hale getirilerek haritalanmıştır (Şekil 9). Arazi kullanımı incelendiği zaman aksta banka genel merkezlerinin, büyük holding merkezlerinin, yabancı şirketlerin merkezlerinin yer aldığı ve ofis alanı toplamının hızla arttığı görülmektedir (Şekil 10). Şirket dağılımına bakıldığı zaman ise finans kurumları, bilişim sektörüne ilişkin firmalar, karga ve lojistik firmaları, hukuka ilgili firmalar gibi üst düzey hizmet veren firmalar olduğu görülmektedir (Ercoşkun, 2002). Akstaki tüm bina alanının %30'unu ofis alanı, %11'i ticari servisler, %5 büyük firmaların merkezleri, %3'ü ise banka genel merkezi oluşturmaktadır. Aksın bugünkü silüeti 1980'lerdeki siluetinden oldukça farklı bir durumdadır (Şekil 1).

Akstaki kat adetleri incelendiği zaman Türkiye'nin en yüksek binası da içlerinde olmak üzere pek çok yüksek ofis binasının aksta yer aldığı görülür. Toplam alan olarak bakıldığında tüm ofis alanlarının %50'si 11 kattan yüksek ofis binalarından oluşmaktadır. Aksta bulunan en yüksek bina 52 katlıdır (Ercoşkun, 2002) (Şekil 11). Yüksek katlı binalar özellikle aksın güneyinde Mecidiyeköy civarında ve Boğaziçi köprüsü çıkışında ve aksın kuzeyinde Maslak - Ayazağa bölgesinde yoğunlaşmıştır.

Şekil 9. Maslak Büyükdere Aksının CBS ortamında oluşturulmuş 3 boyutlu görüntüsü

Şekil 10. Maslak Büyükdere Aksının arazi kullanım durumu

Şekil 11. Kat adetleri analizi

Aksta yer alan yüksek katlı ofis binalarının neredeyse tamamı 1989'dan bu yana inşa edilmiştir. Aksta kamu ve eğitim kurumları alanları dışında tüm parseller özel mülkiyete aittir.

SONUÇ

1980'lerden sonra yaşanan ekonomideki liberal yaklaşımlar, küresel ekonomi ile olan ilişkileri arttırmış, bunun sonucu olarak da Türkiye'nin dünya ile en önemli iletişim noktası olan İstanbul kent merkezi 1990'ların başından başlayarak hızlı bir şekilde kabuk değiştirmiştir. Sıkışık eski binalardan oluşan ve modern çağın gereklerine ayak uyduramayan geleneksel merkez önemini yitirmiş, kentin kuzeyinde iki köprü arasında modern, çok katlı teknolojik binaları ve belki de henüz tam olarak alışık olmadığımız fonksiyonları ile yeni bir kent merkezi ortaya çıkmıştır.

Maslak - Büyükdere Aksı'nın en önemli özelliklerinden biri tüm dünyada dünya kentlerinde bu tip finansal merkezler devlet ve özel sektörün kapsamlı ve programlı

bir şekilde bir bütün olarak ele alınıp planlanırken Maslak- Büyükdere aksı tamamen Türkiye'ye özgü metodlarla bu değişimi yaşamıştır. Parsel bazında, birbirinden kopuk, yeterli altyapısı olmayan, ulaşım ilişkileri çözülmeden yapılmış buzdan kuleler şeklinde kenti seyretmektedirler. Bu çalışma yapıldığı tarihte (2002) akstaki mevcut ofis alanının yaklaşık %60-70'lik bir kesimi kullanılmamaktaydı. Belki de bunun sonucu olarak görmekteyiz ki aksta yapılan dev gökdelenler bugün artık dev ofis kuleleri değil bu kulelerdeki insanların yaşayabileceği kalitede içine kapalı ev ve alışveriş merkezleri şeklinde olmaktadır (bkz. MetroCity).

Akstaki değişimin önümüzdeki onyıllarda da süreceği açıktır. Açık olan bir şey vardır ki kent plancılarının değişen ihtiyaçları görüp, ihtiyaçları karşılayacak yeni kentsel mekanları planlama vizyonu geliştirmesi gereklidir...

KAYNAKÇA

Beaverstock, J.V., Taylor, P.J., Smith R.G. (1999), "A roster of world cities", *Cities*, Pergamon Press, 16(6), p. 445-458

Berköz, L. (1998), "Locational preferences of Producer Service Firms in İstanbul", *European Planning Studies*, 6(3), p.333-349

Dale, O.J. (1999), *Urban Planning in Singapore, The Transformation of a City*, Oxford University Press, New York

Devlet Hazine Müsteşarlığı Yabancı Yatırımcılar 2001 Raporu

Ercoşkun, C., (2002) , *Transformation of İstanbul City Center and Office Space Development in Financial Centers: A Case Study on Maslak-Büyükdere Axis with GIS*, basılmamış yüksek lisans tezi, Jeodezi ve Coğrafi Bilgi Teknolojileri yüksek lisans programı, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Harita Genel Komutanlığı Arşivi

http://www.lddc-history.org.uk/iod.html ziyaret tarihi 13.10.2002

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama Departmanı Arşivi

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi

Kempen, R Peter, Marcuse,P.(2000*) Globalizing cities : a new spatial order*? edited by Peter Marcuse and Ronald van Kempen Oxford : Blackwell, p.1-21

La Défense History and Stories, EPAD Booklets, 1997

Mortan, K. (2000), *İstanbul, Bir Sosyo Ekonomik Değerlendirme*, İstanbul Valiliği Yayınları, İstanbul

Özdemir, A.D. (2002), "The Distribution of Foreign Direct Investors in the Service Sector in Istanbul", *Cities,* Vol. 19 Iss. 4, pp.249-259, Great Britain

Sassen, S. (1991), *The Global City*, New York, London, Tokyo, Princeton University Press, New Jersey

Sassen, S. (1994), *Cities in a World Economy*, Pine Forge, California

İSTANBUL MERKEZİ İŞ ALANININ GELİŞİMİ/DEĞİŞİMİ

Mehmet Çakılcıoğlu

İSTANBUL MERKEZİ İŞ ALANININ GELİŞİMİ/DEĞİŞİMİ

İstanbul tarihi boyunca uygun coğrafyası nedeniyle ticaret kontrol ve koordinasyon merkezi olmuştur. Önce Avrupa, Ön Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı denetim altında tutan ve Akdeniz'i bir iç deniz ve yüksek teknoloji içeren ulaşım ortamı olarak kullanan Roma İmparatorluğu sisteminin devamı Doğu Roma'nın Başkenti, sonra aynı sistemi devralan ve işleten, geliştiren bir Osmanlı İmparatorluğu başkentidir. Geliştirdikleri kurumlarla, tüm bu alanı denetim altında tutan, Nil Vadisi'nden ürün fazlasını, ipek yolundan Çin'in ipek ve baharatını, Kuzey Akdeniz'in zeytinyağını, şarabını toplayıp, Akdeniz'den gemilerle, karadan kervan yolları, kervansaraylar gibi dönemin üstün ulaşım teknolojisi ve örgütlenmesini oluşturarak tüm eski dünyaya dağıtan ticaret kanalları oluşturarak ve etkin bir askeri ve jandarma karışımı sistemle bu ticaret ağını ve sistemini koruyan-sürdüren iki imparatorluk başkenti İstanbul, bu niteliği ile 2500 yıldan daha eski metropol sıfatını taşımaktadır. Tarımsal üretimin değişimine dayanan eski dünya ticaretinde İstanbul 1. derecedeki metropoldür.

İstanbul geleneği, tarihi işlevi budur. Dolayısıyla kültürü de metropol kültürüdür. Eski dünyanın ticaret merkezi ve dolaylı denetimine sahip, Doğu Akdeniz havzasının direkt kontrolüne sahip İstanbul bu ticareti yürütmek için dünyanın her milletinden tüccarı da içinde barındırmıştır. Çok dinli, çok tapınaklı, çok dilli, kozmopolitan İstanbul Metropolünün kökü de budur.[1]

Tarihsel Gelişim ve Planlama Tarihçesi

Roma-Bizans Dönemi

İstanbul'un ilk yerleşme yapısının temelleri, Milattan önce 7. y.y.'da Megaralı Gerekler tarafından önce Kadıköy (Chalceodon) ve sonra şimdiki Sarayburnu civarında (Bizomtion) koloni şehirleri olarak kurulmuştur. Bu yerleşmelerden Bizantion, topografik avantajlarından ötürü önemini arttırmış ve bağımsız bir kent olmuştur.

M.S. 196 yılında Septimus Severus kenti işgal etmiş ve surları batıya doğru genişletmiştir. Bu dönemde yapılan hipodrdom, anıtsal yapılar, ana arterler ve meydanlar

yerleşme içini, surlar ise yerleşmenin makroformunu tayin etmektedir. Bu devirde surdışı gelişimi oldukça sınırlıdır.

Konstantin'le beraber İstanbul'da Roma imparatorluğu dönemi başlamış, şehrin adı Konstantinopolis olarak değişmiştir. Bu devirde Severus surları yıktırılmış ve yeni surlar daha batıda inşaa edilerek kent genişletilmiştir. Çevre gelişmelerden Galata ortaya çıkmış ve çevresi duvarlarla sınırlandırılmıştır. Sur kapılarına yönelen sur aksları, Ayasofya kilisesi, Çemberlitaş, Fatih'de Havariyyun Kilisesi, Sirkeci'de Neoriyon limanı ve tersanesi, Longa tarafında Elefterion limanı gibi şehrin odak noktaları oluşmuş, kent 14 fiziki bölgeye ayrılmıştır. Bu ayrıma temel teşkil eden faktörler, kent topografyasından doğan ana yollar ve kentin güney doğusundaki merkezden yayılan konsantrik eğrilerdir. Bu konsantrik yayılmada Grek şehri surları ve Severus devri surları esas alınmıştır.

I. Teodosyus zamanında bugüne kadar gelen iç surların inşasına başlanmış (413), Haliç ve Marmara surları 439'da tamamlanmıştır.

Kentin bu devirden sonra geçirdiği aşama 552 yılında Jüstinyenin idaresi sırasındadır. Jüstinyen zamanında Galata surlar ile çevrilmiş, bugünkü Ayasofyanın inşaatı başlamıştır. Haliç'e yapılan ilk köprü bu döneme rastlamaktadır. Bu devirde sonra kent Osmanlıların eline geçene kadar bir çok yönden gerilemiş, fakat genel yapısında önemli bir değişiklik olmamıştır.

Osmanlı Dönemi

İstanbul'un 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethi sonrasında kent yeniden imar edilmeye başlanmıştır. Osmanlı toplum yapısı, toplumun şehir ve şehirciliğe bakış açısı, kentin belediye ve idari yapısının zaman içindeki değişimi İstanbul' un Osmanlı dönemindeki yapılanma ve imar faaliyetlerinin temelini teşkil etmiştir.

1453 yıllarında 50.000 olan şehir nüfusu Anadolu ve Rumeli'den getirilen çeşitli etnik gruplarla 120.000'e ulaşmıştır. Suriçi, Eyüp ve Üsküdar'da ilk Türk mahalleleri oluşmuştur. Şehrin en büyük mabedi Ayasofya, camiye çevrilmiş, başta Topkapı Sarayı, Eyüp Sultan Cami ve türbesi olmak üzere birçok cami, medrese, hamam ve çarşı gibi yapılar inşaa edilmiştir. Fatih devrinde genel olarak Bizans fiziki strüktürü devam etmekle beraber İstanbul kısa bir sürede çehre değiştirmiş ve bir islam kenti görünümüne bürünmüştür.

15. yy. sonlarına doğru II. Beyazıd zamanında kent nüfusunun 200.000 olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde en büyük yapılanma Fatih külliyesi çevresindedir. Üsküdar önemini arttırmaya devam etmiş, yeni mahalleler kurulmuştur. 16. yy. başında şehrin silüetini etkileyen en önemli yapılanma, Beyazıt külliyesinin inşasıdır. Kent silüetine, Bizans strüktürünün değiştiğini kanıtlayan anıtsal İslam yapıları egemen olmuştur. Ulaşım ana yapısında da önemli değişim olmuş, Bizans'taki Beyazıt'tan sonra Marmara'ya paralel uzanan aks yerine, bu devirde Haliç'e paralel ve Edirnekapı'ya yönelik, batıya uzanan aks hakim duruma geçmiştir. Kentin dış bağ-

lantılarında kara ulaşımı önem kazanmış, İstanbul'un Trakya ile karayolu ilişkisi oldukça güçlenmiş, kent karayolu ile de beslenmeye başlamıştır. Edirnekapı ve Topkapı çevresinde pazar yerleri, han ve hamam gibi yapılanmalar başlamış, şehrin ticaret bölgesi ise bu dönemde Sirkeci ile Unkapanı arasında gelişmiştir.

Kent nüfusu Kanuni Sultan Süleyman zamanında 500.000'e kadar yükselmiştir. Sultan Selim ve Süleymaniye Camii bu dönemin anıt yapılarıdır. Kanuni zamanında Eyüp yöresine birçok cami ve medrese yapılmış, sahiller saraylarla donatılmıştır. Galata surları dışında yabancı elçilikler konumlanmaya başlamış, Kasımpaşa'da yoğun tersane faaliyetine paralel olarak nüfus gelişmiştir. Üsküdar kentin önemli yerleşim birimlerinden biri haline gelmiştir. Boğaz sahillerinin kentsel yerleşmelerle bezenmesi Kanuni zamanında başlamıştır. Bu dönemde Sur içinde Aksaray ve çevresi önemli bir yerleşim alanıdır.

17.yy.'da şehir nüfusunun 700-800.000'e ulaştığı tahmin edilmektedir. Haliç'in büyük bir kısmı dolmuş, Eyüp yerleşimi oldukça gelişmiştir. Beyoğlu gelişiminin henüz başlangıcındadır. Karşı yakada Üsküdar yayılmaktan daha fazla yoğunluğun artması şeklinde gelişmekte, depolama ve konaklama faaliyetleri artmaktadır. Beşiktaş'ta yüzyılın sonlarına doğru kentin gelişme yapısı belirlenmiş ve fonksiyonel bölünmeleri tamamlanmış durumdadır.

18.asırda şehrin makroformunu belirleyen en önemli yapılanma, Boğaziçi ve Haliç' in kentin organik bünyesiyle bütünleşmesidir. Kent sınırları çok gelişmemişse de Suriçi yerleşmesi göreceli olarak önemini yitirmiştir. Sur içinde meydana gelen büyük yangınlar, bu alandaki yerleşme dengesini sarsmıştır.

İstanbul'a kentin gelişimine yönelik ilk planlı girişim ve imar planlama çalışmaları 1836-37 yıllarında başlamıştır. Moltke tarafından bir imar planı çizilmiş, bu plandaki kararlar 1839 yılında bir ilmuhaber haline getirilmiştir. Kentin makroformunu etkileyen askeri tesislerin planlama ve uygulaması bu devirde olmuştur. Bu ilmühabere göre, İstanbul'da yeni yapılacak binalar kagir olacaktır. Geniş meydanlar bırakılıp geometrik form ve kurallara ağırlık verilecektir. Yapılacak yollar, 10-12-15-20 zira genişlikte olmak üzere dört kademeye ayrılmıştır (1 Zira=80cm).

Moltke'nin planında yer alan askeri tesisler büyük oranda uygulanmıştır. Moltke'nin planına göre, büyük askeri kışlalar ve çevresinde mahalleler inşa edilmiştir. Bu tür yapılaşma için en güzel örnek Selimiye mahallesidir. Bu devirlerde gelişen alanlar Boğaziçinde Beylerbeyi'dir. Üsküdar, Haydarpaşa aksına doğru gelişmiştir. Kentin gelişmekte olduğu bir diğer önemli bölgesi Beyoğlu olmuştur. Bu alandaki gelişim bir yönde Kasımpaşa'ya, öbür yönde Boğaz tarafında Tophane'ye kadar uzanmıştır. Beşiktaş, Boğaziçi boyunca yayılmasının yanısıra kuzeye doğruda gelişmiştir. 18.yy.'da Osmanlı Devletinin İstanbul'a yaptığı hizmet, vakıflar yoluyla imar ve bayındırlık işlerinden ibarettir.

Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'daki toplumsal ihtiyaçlar vakıf yoluyla karşılandığından devlet bünyesinde kentsel sorunlara eğilmek üzere bir örgütleşmeye

gerek duyulmamıştır. Osmanlı toplumunda 19 yy.' a kadar hizmetlerin bir bütün olarak mekanla ilişkisi ve arazi kullanışının düzenlenmesi vakıflar yoluyla gerçekleştirilmiştir.

19.yy.'da kentin batıya doğru surların dışında gelişimi çok kısıtlıdır. Kentin fiziki yapısındaki en önemli değişiklik ıslahat hareketleri paralelinde yapılmış olan kışlalar ve askeri tesislerdir. 19.yy.'ın ilk yarısında Pangaltı ve Nişantaşı henüz tam oluşmamıştır. Boğazda Kabataş ile Taksim arasında kalan hattın güneyi tamamen yapılanmıştır. Boğaz yer yer gelişen yerleşme merkezleri dışında ince bir hat şeklinde iskan ile dolmuştur. Maçka sırtları henüz dolmamış, Pangaltı, Nişantaşı, Akaretler'-de büyük çapta gelişmeler olmuştur. 1913 yılında Şişli'ye kadar gelen elektrikli tramvay, bu yönde gelişimin hızlanması sonucunu doğurmuştur.

19.yy. boyunca, Anadolu yakasında gelişme, Batı yakasına göre daha az olmuştur. Bu yüzyıl sonlarındaki demiryolu, gar, liman tesislerinin katkısıyla gelişimin hızlandığı görülmektedir. Üsküdar 19.yy. sonuna doğru Bağlarbaşı'na doğru yoğunlaşma olmuştur. Üsküdar ile Kadıköy arasında kalan kısımlar en yoğun yerleşme alanı olmuştur. Kadıköy 1860 yılında geçirdiği büyük yangından sonra, yeni ulaşım şebekesi ile gelişimini hızlandırmıştır. Moda ve Bahariye 1. Dünya Savaşı'nda yoğun bir yerleşme haline gelmiştir. Kalamış, Fener, Kızıltoprak ve Erenköy mevkilerinde mahalleler gelişmiştir. Boğazın Anadolu boyları, Batı yakasınına göre daha az gelişmiş durumdadır. Cumhuriyet devrinde sayfiye yeri olarak önem kazanan adalar 19.yy.'da hemen hemen bakir bir halde idi.

1826 yılında, İstanbul kadılığı kaldırılarak yerine İhtisap Nezareti kurulmuştur. Şehreminilik kurumu 1832 tarihine kadar devam etmiş ve bu tarihte lağvedilerek görevi Ebniye-i Hassa Müdüriyeti'ne devredilmiştir. 1848 yılında kentin planlama çalışmalarına yönelik "Ebniye Nizamnamesi" çıkarılmıştır. Bu nizamnamede kamulaştırma, binalara ruhsat verilmesi, yol genişlikleri, inşaatların denetimi ve bina yükseklikleri üzerine kurallar getirilmiştir. Bu dönemde, şehirdeki büyük yangınlardan sonra uygulanacak imar hareketlerini düzenlemek için mevzii plan yaptırılmaya başlanmıştır. Bir çeşit imar komisyonu olan, "Islahat-ı Turuk" komisyonu kurulmuştur. 1882 yılında çıkartılan Osmanlılar'ın ilk imar kanunu olan "Ebniya Kanunnamesi" ile, belediyelerin yapacakları imar uygulamalarının plan ve haritalara dayandırılması öngörülüyordu.

1855 tarihinde İhtisas Nazırlığı kaldırılarak şehremaneti yeniden kuruldu. Şehremaneti İstanbul'u 12 bölgeye ayırmış ve bu bölgelerden Beyoğlu ve Galata'yı daire kabul ederek ve bu bölgenin gerek akarları, gerek binaları ve gerekse bölgede oturanların istekleri dikkate alınarak belediye teşkilatının kurulmasına buradan başlamıştır. 1876'da (20), 1878'de (10), 1908'de tekrar (20) belediye dairesi kurulmuş, 1912 yılında ise daireler iptal edilerek, kent şehremaneti şeklinde bir yönetim başlamıştır. Bu yüzyıl merkezi kararların egemen olduğu bir dönem olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet Dönemi İstanbul'a tarihsel dönüşümün etkenleri yanında, iki önemli belirleyici daha getirdi. Birincisi, başkentin Ankara'ya taşınması, ikincisi ise, ard arda bir çok kent planlarının yapılmasıdır. Cumhuriyet sonrası İstanbul'un gelişiminde belirleyici olan en önemli etken, ülke ekonomisinde 1950'lerde ortaya çıkan dönüşümün, eski bir ticaret ve sanayi merkezi olarak İstanbul'a başka yerlerden daha önce ve daha şiddetli biçimde yansımasıdır.

Cumhuriyet'ten sonra 1923-1950 yıllarını kapsayan ilk dönem, ülke fiziksel yapısında önemli atılım kararlarını içeriyordu. Bu dönemde İstanbul bir çözülme süreci yaşamış, yüzyılın başında 1 milyonu aşmış olan kent nüfusu 1927'de 690.000'e düşmüş, 1935'te 740.000'e ve 1945'te 900.000'e varabilmiştir. Bu dönemde İstanbul'un nüfus artış hızı diğer kentlerin altındadır.

19.yüzyılda İstanbul'un sanayi bölgelerinin belirlenmesi, şehrin tarihi gelişiminin bir sonucudur. Eminönü ve Fatih'te bulunan sanayi, İstanbul limanının Sirkeci ile Balat arasındaki yerleşmesine paralel olarak gelişmiş; Fatih'in Kasımpaşa'da kurduğu tersane ile Haliç'te sanayi yerleşmeye başlamıştır. 1828'de Eyüp'te bir halat fabrikası ve feshane kurulmuştur. II. Mahmud döneminde tersanede buharlı gemiler inşa edilmiştir.

Cumhuriyet'ten sonra şehrin planlı olarak büyümesinin gerekliliği daha iyi anlaşıldığı için, 1937'de önce Prost tarafından yapılan nazım planda, şehrin 19.yy. gösterdiği gelişme eğilimleri bir düzene sokulmaya çalışılmış ve tarihi çekirdeğin bazı sınırlandırılmalara tabi tutulmasına ve sıhhileştirilmesine çalışılmıştır. Bu planda sanayi için bir alan ayrılmamış, ancak raporlarda sanayinin surlardan 500 m.lik bir tecrit sahasından sonra kurulabileceğinin belirtilmesi üzerine 1937'den 1954'e kadar surlar ve tecrit sahası dışında sanayi yerleşmiştir. 1937'de tamamlanan planda "Haliç boyunca uzanan sanayi, yolun güney dilimidir" şeklinde bir ifade vardır. Buradan Haliç çevresindeki sanayinin Haliç kenarında yerleşebileceği ifadesi çıkmaktadır.[2]

1950-1960 Dönemi

İstanbul, her dönemde göç için cazibe merkezi olmuştur. İlk göç dalgasıyla gelenler, Haliç çevresiyle sur dışındaki sanayi kuruluşlarının çevresinde yerleşmiş, Kağıthane ve Zeytinburnu'nda, ilk gecekondu mahallelerinin çekirdekleri oluşmuştur. Anadolu yakasında da Ankara Asfaltı (E5 Karayolu) üzerindeki sanayi kuruluşları çevresinde gecekondulaşma başlamıştır. 1951'de İstanbul'da gecekondu sayısı 8500 iken, 1957'de sadece Zeytinburnu 26 bin konutta 60 bin nüfusun yaşadığı bir mahalle haline gelmiş ve nüfusu hızla artarak ilçe olmuştur. Zeytinburnu'nun ardından Eyüp-Rami bölgesinin yakınlarında, şehre ikinci büyük gecekondu mahallesi olan Taşlıtarla ortaya çıkmıştır. İlk kez 1950'lerde Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle oluşan Taşlıtarla, daha sonra Anadolu'dan gelen göç akınlarıyla da büyümüştür.

1950'lerin üçüncü büyük gecekondu alanı Kağıthane çevresinde gelişmiş, yeni sanayi alanların açılması Halkalı, Maltepe gibi denetim dışı alanların parsellenerek gecekondulaşmasına neden olmuştur.

1950'lerin ortasına gelindiğinde İstanbul, batıda Yeşilköy, kuzeyde Levent, doğuda da Bostancı'ya uzanan bir alana yayılmıştır. Zeytinburnu, Bakırköy ve Yeşilköy birbirinden yeşil alanlarla ayrılmış yerleşmeler durumunda iken, şehrin Bostancı uzantısı bahçeli konutlardan oluşan seyrek bir yerleşme dokusuna sahipti.

1950 ve öncesinde sanayi geniş ölçüde küçük sanayi tarafından temsil edilmekteydi. Sanayileşme hareketinin ilk defa bir plana bağlanması, 1954 senesinde yürürlüğe giren Beyoğlu Nazım Planı ile olmuştur. Bu planda Haliç'in Beyoğlu sahilleri birinci sınıf gayri sıhhi müesseseler ile antrepolara tahsis edilmiş, Bomonti, Levent ve Abide-i Hürriyet ikinci ve üçüncü sınıf müesseselere tahsis edilen alanlar olarak belirtilmiştir. Kasımpaşa ve Kağıthane Deresi arası ile Kağıthane Atış poligonu arası ise 1. sınıf sanayilere ayrılmıştır.

1955 Planı ile Topkapı, Haznedar, İstinye sanayi alanlarına ilave yapılmış; Paşabahçe Şişe Cam, Beykoz deri fabrikalarının kuruluşları planla onaylanmıştır. 1955-1959 arasında mevzii planlar ve sanayi planları ile sanayi bölgeleri belirtilmiştir. 1957'de Bakanlar Kurulu'nun kararı ile, İstanbul İmar ve Planlama Müdürlüğü kurulmuştur.

1961'de Belediye, İstanbul planlaması için geniş ölçüde faaliyete girişmiş 1963'te Milli Güvenlik Kurulu, sanayi potansiyelini rasyonel bir işletme ve gelişme zeminine oturtabilmek için İstanbul Nazım Planı'nın yapılmasını ve sanayi bölgelerinin tespitini istemiştir. Bunun üzerine 7.5.1965'de (İstanbul Sanayi Nazım Planı ve Uygulama Mevzuatı Raporu) hazırlanmış ve kabul edilmiştir. 1966 Sanayi Nazım Planı olarak geçen bu planda kabul edilmiş sanayi alanları toplam 1140 ha.'dır. Bu planla, İstinye ve Haliç kıyıları sanayi sahaları iptal edilmiştir.

1960'larda bütün hızıyla süren gecekondulaşmanın yanında, kentsel mekanın biçimlenişini değiştiren ikinci olgu da, imarlı arsalar üzerinde apartmanlaşma olmuştur. Önce boş alanlar, daha sonra yeşil alanlar, parklar ve oyun alanları apartmanlarla dolmuştur.

Kentsel rantın ve maliyetlerin yükselmesi, büyük sanayinin, kent çevresine yayılma eğilimini pekiştirmiş, çeşitli özendirme önlemleriyle desteklenen, Yakacık-Tuzla-Çayrova-Gebze eksenine, Kartal-Maltepe sanayi alanları eklenmiştir.

Asıl gelişme kentin Anadolu yakasında görülürken, Avrupa yakasında da Zeytinburnu ve Bakırköy arasını doldurmuş olan sanayi alanları bir yandan Sefaköy, Halkalı ve Firuzköy'e ulaşmış, diğer yönden Eyüp-Rami-Gaziosmanpaşa bölgesinden kuzeye kayarak, Küçükköy-Alibeyköy ve Kağıthane'ye ulaşmıştır. Bu arada Şişli'den Maslak'a uzanan Büyükdere Caddesi'nin batısında da bir sanayi alanı oluşmuştur.

Sanayileşmenin hız kazanması gecekondulaşmayı etkilemiş, 1960-65 yılında Türkiye'deki iç göçün %22'si İstanbul'a yönelik gerçekleşirken, 1962'de 78.000 olan gecekondu sayısı, 10 yıl sonra 195.000'e çıkmıştır.

1970 Dönemi

1970'lerde İstanbul büyük bir nüfus yığılmasını etkisiyle konut ve ulaşım gibi temel altyapı gereksinmelerinde büyük boyutlara varan sorunlarla karşılaşmıştır. Bu yıllarda mekansal yapı açısından en önemli olgu Boğaz'ın iki yakasının bir köprü ile bağlanması olmuştur. Şehrin transit taşımacılık işlevini güçlendiren Boğaziçi köprüsü ve çevre yolları, hızlı büyüme sonucunda kısa sürede kentiçi ulaşım ağının omurgası haline gelmiştir.

1970'de, 1966 planı ile yeni önerilen sanayi alanları yeterli olmadığı ve gelişmelerin planlama sınırları dışındaki bölgelere kaydığı görülmüştür. Bu tarihte, küçük sanayi siteler halinde bir araya gelmeye başlamıştır.

1970'lerin bir başka olgusu olan otomobil üretiminin başlaması ise giderek özel oto sahipliğinin artmasını ve neticede Boğaziçi Köprüsü'nün yapımını getirmiş ve sonunda da, kenttin iki yakası arasındaki nüfus dengesini etkilemiş, İstanbul doğuda Bostancı- Maltepe- Kartal- Pendik- Gebze yönünde hızla yayılmış, batıda ise E-5 karayolu boyunca Silivri'ye dayanmıştır. 1970'lerde hız kazanan bir başka olgu da kentin iki yakası boyunca Marmara kıyılarında ortaya çıkan ikinci konut sahipliği olmuştur. Eskiden yazlığa gidilen alanlar batıda Yeşilköy, kuzeyde Sarıyer ve Büyükdere, doğuda Suadiye, Bostancı ve Adalar'la sınırlıyken, bu yıllarda, batıda Kumburgaz ve Silivri, doğuda Dragos ve Bayramoğlu ile Yalova ve Çınarcık'a kadar uzanan alanlar yazlık konut, site, motel ve çeşitli dinlenme tesisleriyle dolmuştur.

20.7.1969'da bir kararname ile kurulan İstanbul Nazım Plan Bürosunun, 1973, 1978, 1980 yıllarında yaptığı planlar İmar ve İskan Bakanlığı'na sunulmuştur. Ancak plan Bakanlıkça 1980 yılında onaylanabilmiştir.

1980 Dönemi

İstanbul Metropoliten alanı 1970-75 döneminde Silivri ve Gebze sınırları arasında, merkezde 50 km. yarıçaplı bir alandaki yerleşim iken, bu sınırlar 1980'de 60 km.'lik yarıçaplı bir alanı kapsar hale gelmiştir. Sınırlar batıda Tekirdağ ili Kınalıköprü ile doğuda Hereke sınırına dayanmaktadır.[3]

Nüfusu İstanbul metropoliten nüfusundan daha hızlı büyüme gösteren ilçelere bakıldığında, ya sanayi ya da sanayi dışı etkinliklerin yığılma gösterdiği ve bu yerleşimlerin, İstanbul Metropoliten Alanı'nın gelişme doğrultularında yer aldığı saptanmaktadır. Eyüp'ün merkeze göre dış kesimleri, Ümraniye ve benzeri yerleşmeler, bu doğrultuda yer almaktadır. Bunların yanısıra sanayi ve sanayi dışı sektörlerde yığılma gösteren Fatih, Eminönü ve Beyoğlu gibi geleneksel yerleşmelerin nüfus kaybına uğradığı görülmektedir. Sanayi dışı yığılma batıda Bakırköy'ün gelişme alanları Beşiktaş, Şişli'de, doğuda Kadıköy, Üsküdar ve gelişme alanlarında etkilerini göster-

mektedir. Bu dönemde İstanbul Metropoliten Alanı'nın biçimlenmesinde, önemli ulaşım aksları dışında, açılan Boğazköprüsü ve çevre yolları da etkili olmuştur. Üsküdar, Çamlıca, Kısıklı, Ümraniye alt alanlarında hisseli ifrazlı konut alanı gelişmelerininbu dönemde ortaya çıktığı görülmektedir.[4]

29.7.1980'de onanan İstanbul Metropoliten Alan Nazım İmar Planı'nda "planlı sanayi alanları içinde büyük ve küçük sanayi alanları için 5.6.1966 tasdik tarihli sanayi alanları Nazım Planı'nın ve 1966'dan sonra onanan sanayi alanları hükümlerinin geçerli olduğu" belirtilmiştir. 1980'de sanayi sektöründe 455.149 kişinin çalıştığı, bu sayının 1995'de 1.100.000 işçiye ulaşmasının beklenmekte olduğu, buna alan olarak imkan vermek için ilave 1100 ha. sanayi alanının daha ayrılması gerektiği raporda ifade edilmiştir. Küçük ve Büyükçekmece gölleri arasında Firuzköy-Esenyurt'ta, Halkalı, Kirazlı, Güneşli, İkitelli köyleri çevresinde, sınırlı olarak Kemerburgaz vadisinde, Ümraniye, Kurtköy, Şeyhli, Dolayoba, Gebze, Şekerpınar, Dilovası mevkiilerinde yeni sanayi alanları tesbit edilmiştir. Bu bölgelerde genel özellik, İstanbul içme suyu havzalarının dışında kalmalarıdır.

1990 Dönemi

İstanbul Metropoliten Alanı, son yıllarda gözlenen nüfus ve dolaylı olarak yerleşme eğilimleri makroformunu belirleyen konut alanlarının dışa doğru yayılma-saçaklanmasında, başlangıçta var olan ulaşım ağı yol gösterici olmuştur. İETT ve çevre belediyelerinin otobüse dayalı toplu taşımacılıkta yetersiz kalması sonucu, dolmuş-minibüs bu açığı kapatır duruma gelmiştir. Giderek bu durum, gecekondulaşma, hisseli ifrazlı yasa dışı oluşumların gelişmesinde özendirici rol oynamıştır.

Eski İstanbul nüfusunun yasadışı ve eski yerleşimlerin bulunduğu bölgeler, bu yeni ve dinamik yapı içinde yıkılıp yoğunlaşarak göreli olarak daha yavaş büyürken, çevre alanlar, altyapı ve planları olmadan hızla gelişmiştir. Yatırım kararları, şehirlerin gelişme yönünü, hızını ve nüfusun dağılımını önemli ölçüde etkilemiştir.

Bakırköy'de, göçlerle gelen nüfusun yerleşebileceği kırsal alanların çokluğu, ulaşım ağının ve bununla birlikte gelişen sanayi ve iş alanlarının yoğunluğu, büyümeyi hızlandırmıştır. Doğu-batı yönünde geçen E-5 karayolunun kuzeyinde kalan alanlardaki sanayi ve konut alanları, nüfusun büyük kısmını barındırmaktadır. Gaziosmanpaşa, Sarıyer İlçelerinde de büyük nüfus gelişmesi olmuştur. Eminönü nüfus kaybetmiş, Beyoğlu düzenli konut bölgesi olmaktan çıkmış, çöküntü alanlarına dönüşmüştür. Doğu yakasında Kartal ve Üsküdar gelişimini sürdürmüştür. E-5 boyunca hızla gelişen sanayi, çevresinde yasadışı yerleşmelerin oluşmasına yol açmış, yapılan imar planları ile sürekli arttırılan imar hakları bölgede nüfusun hızla artması sonucunu doğurmuştur.[5]

Nazım Plan Bürosu 1985 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlanmıştır.

Nazım Plan Bürosu İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlandıktan sonra 1989 yılında yeni bir yapılanmaya girmiş ve 1994 Mart ayında 1/50.000 ölçekli İstanbul

Büyükşehir Nazım Planı Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanmıştır. İstanbul' un geleceğine ilişkin temel tercihler çerçevesinde ve 2010 yılını hedefleyen bir perspektif içinde nasıl gelişeceğini ve şekilleneceğini gösteren söz konusu planın temel amacı; İstanbul'un evrensel kültürel, doğal özdeğerlerinin ve tarihi kimliğinin korunarak ülke ve bölge kalkınması ile uyumlu büyüme ve gelişmesi sağlanırken, küresel ekonomik gelişme süreci ve metropoller kademelenmesi içinde yerini alması olarak belirtilmiştir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1994 yılındaki yerel seçimlerden sonra 1/50.000 ölçekli Nazım Planın revizyonu için yeni bir yapılanmaya girmiş ve bu çalışmaların sonucunda hazırlanan 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planının Nazım Plan 1995 Kasımında Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanmıştır.

Söz konusu planın amacı; 2010 yılına kadar olan süreçte İstanbul'un; evrensel düzeyde taşıdığı tarihi, kültürel, doğal özdeğerlerine sahip çıkılarak; tarihi kültürel kimliği ile özdeş, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir dünya kenti statüsü kazandırmak üzere; ülke ve bölge kalkınması ile uyumlu büyümesi ve gelişmesi sağlanırken; dünyadaki ekonomik gelişme sürecinde dünya metropoller kademelenmesi içinde yerini alarak; dünya ve bölge ülkelerinin (Ortadoğu, Balkanlar, Avrupa ve İslam Ülkeleri) ekonomik yapıları ile bütünleşen, bölgesel fırsatları iyi kullanan ve bu yapılanmada öncü rol üstlenen tarih, kültür, bilim, sanat, siyaset, ticaret, hizmet, ağırlıklı bir metropoliten kent olarak koruma ve gelişme dengesinin kurulmasıdır.

Bu planın 3 temel stratejisi bulunmaktadır;

"İhtisaslaşma Kuralı
Metropoliten alan alt bölge bütünününde özellikle yeni yerleşmelerin konut-iş ilişkilerinin rasyonel bir biçimde çözülerek planlanması ve eski dokuda sağlıklı olmayan bu ilişkilerin bir program çerçevesinde iyileştirilmesi.

Merkezler Kademelenmesi Kuralı
Bu kapsamda Metropoliten alan alt bölge bütününde nüfus desantralizasyonunun sağlanabilmesi için kanat çekim merkezleri önerilerek, bunların 1. derece merkezler olarak gelişmelerinin sağlanması. Kent makroformunun lineer ve belli bir kademelenme çok merkezli gelişiminin oluşturulması.

Yoğunluk Kademelenmesi Kuralı
İstanbul bütünü içinde yapılan analizler doğrultusunda yaşanabilir yoğunlukların merkezden dışa doğru tedricen azaltılması ve ortalama mutlaka düşürülmesi" dir.

İstanbul tarihi boyunca uygun coğrafyası nedeniyle ticaret kontrol ve koordinasyon merkezi olmuştur ve bu kavramlara yönelik fonksiyonlar bugün için Merkezi İş Alanı olarak adlandırdığımız alanlarda kendini göstermiştir.

İstanbul'un planlama tarihçesi Merkezi İş Alanı kavramı açısından çok kısa bir şekilde incelendiğinde,

Merkezi İş Alanı bölgesinin tarihsel süreç içinde farklı karakterde oluşmuş alt bölgelerden meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Tarihi M.İ.A. bölgesi, kuruluşu Bizans Dönemi'ne kadar inen Eminönü-Fatih uzantısı, 19. yüzyılda gelişen Beyoğlu-Galata ve 1913'de tünel ve tramvayın gelmesiyle oluşan Şişli ve sonraki Beşiktaş uzantısı, son yıllarda gelişen, Levent-Maslak aksı M.İ.A.'nın bu alt bölgelerini içermektedir.

İstanbul için yapılan üst ölçekli planlarda MİA hep öncelikle alınan bir kavram olmuştur. 1980, 1994 ve 1995 planlarında MİA kavramı üzerinde durulmuş ve MİA'nın niteliksel ve niceliksel ne olması gerektiğine dair saptamalar yapılmıştır.

1995 onay tarihli 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı'nda Merkezi İş Alanı; ulaşım ve iletişimin yoğun olduğu; Metropoliten Alan, Metropoliten Bölge, ülke ve uluslararası boyutta yönetim, kontrol, koordinasyon fonksiyonları, finans kuruluşları, özelleşmiş, ihtisaslaşmış hizmet ve ticaret fonksiyonlarının bulunduğu alanlar olarak tanımlanmaktadır.

Söz konusu planda mevcut MİA alanının sınırları tespit edilmiş ve buna ek olarak da Merkezi İş Alanı (M.İ.A.) olarak Potansiyel Taşıyan Alanların Sınır Tespiti Çalışması yapılmıştır.

Çalışmalar sonucunda, MİA sınırlarının belirlenmesine ek olarak Kadıköy'ün I. derece alt merkez olarak geliştiği ve tüm Doğu yakasını, hinterlandı altında bulundurduğu anlaşılmakta, Üsküdar'ın ise, II. derece alt merkez olarak belirli bir hinterlandı olduğu gözlenmektedir. Bunların dışında Kartal, Maltepe, Pendik (Pendik daha alt sıralarda yer almaktadır) Ümraniye bazı kriterler açısından bakıldığında III. derece alt merkez niteliği taşıdıkları görünse de tüm III. derece merkezlerde ilçesine ve komşu ilçelere hizmet verebilecek nitelikte fonksiyonel gelişme, sosyal ve teknik alt yapı oluşmamıştır. Örneğin Ümraniye; nüfus yığılması yüksek, sanayi ile içiçe bir alt merkez niteliği taşımakta, ancak yerleşik nüfusa hizmet verecek standartta merkez ihtiyacı göstermektedir.

Kozyatağı'nda ise mevcut bir merkez olmamakla birlikte ulaşılabilirliği ve kolaylığı, çevresinde oluşmuş nitelikli konut yapısı, Carefour ve Metro gibi birer alışveriş merkezinin bulunması bu noktanın bir III. derece alt merkez potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

Batı yakasında ise tüm İstanbul Metropoliten Alanı'nı etkisi altına alan M.İ.A.'nın bulunması nedeni ile, I. derecede merkez olan Bakırköy'den sonra II. derecede bir alt merkez gelişememiştir.

Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Bağcılar III. derece alt merkez niteliği taşımaktadır. Ancak, doğu yakası için söylenen fonksiyonel nitelik ve sosyal ve teknik alt yapı yetersizliğini, bu merkezler için de söylemek mümkündür. Örneğin Bağcılar, nüfus yığılması şeklinde gelişmiş, yoğun bir yapılaşma sergilemekte ve Güngören ile birlikte kendi nüfusuna hizmet edebilecek sağlıklı bir merkez alanından yoksun bulun-

maktadır. Bakırköy'ün hinterlandında bulunması da böyle bir yerleşmeyi engellemiş olabilir. Bugün Bakırköy'den ayrılmış olan Bağcılar'ın, bu noktada kendi ilçesi ve aynı karakterde gelişen komşu ilçesi Güngören'e hizmet verebilecek bir merkez ihtiyacı bulunmaktadır.

III. derece merkez niteliğinde olan Zeytinburnu, M.İ.A. ve Bakırköy'ün; Eyüp, M.İ.A.'nın; Kağıthane, M.İ.A. ve Şişli'nin hemen yanında ve hinterlandında bulunduğundan alt merkez kademelenmesinde değerlendirilmemiştir. Küçükçekmece bazı kriterler ile kuvvetli bir merkez gibi görülmekle birlikte Büyükçekmece ve Avcılar alt merkezlerin hinterlandında yeralmaktadır.

Kentin lineer gelişmesi nedeni ile Batı yakasının ulaşılabilirliği, 30 km. bir mesafeden sonra rasyonalitesini kaybetmektedir. Yaklaşık Büyükçekmece'den itibaren, M.İ.A.'ya olan baskının azaltılması ve kentin merkezinden desantralize edilecek, nüfusa hizmet etmek üzere Metropolün uç noktasında kuvvetli bir alt merkez ihtiyacı doğmaktadır. Aynı gereksinim kentin Doğu yakasındaki uç noktada da ortaya çıkmaktadır.

İstanbul geneli için yapılan üst ölçekli plan çalışmaları göstermektedir ki, MİA içerisinde hangi fonksiyonların var olduğu ve nelerin var olması gerektiğine dair düşüncelerde çok farklılıklar bulunmamaktadır. Ancak, MİA sınırının tespiti konusunda çelişkiler yaşanmaktadır. MİA tanımına uyan fonksiyonları içeren fonksiyonları bünyesinde barındıran örnek olarak Altunizade bölgesi MİA alanı içerisinde sayılmamaktadır. Bu alanda MİA'nın tanımına uygun olarak Metropoliten Alan, Metropoliten Bölge, ülke ve uluslararası boyutta yönetim, kontrol, koordinasyon fonksiyonları, finans kuruluşları, özelleşmiş, ihtisaslaşmış hizmet ve ticaret fonksiyonları bulunmasına karşın İstanbul MİA'nın geleneksel bir anlayışla hala Avrupa yakasında tanımlanmasının bir nedeni yoktur.

Eski MİA'nın ekonomik ve fiziksel zorluklarının yanısıra, yani alanların sunduğu altyapı olanaklarının elverişliliği ile birlikte MİA'nın varolan plan kararlarının dışında spontane bir biçimde kendi fiziksel kabuğunu yırtarak kendine yeni alanlar yarattığı görülmektedir. Kamunun öngürdüğü plan kararları dışında gelişmeler salt bu konuda değil hemen hemen tüm fonksiyonlarda kendini göstermektedir. Kamu planlama konusunda yönlendirici olamamaktadır. Makro ölçekte yapılan planlar olmasına karşın bu planlarda yer alan stratejik karaların uygulamaya geçmesi konusunda yeterli politikalar üretilememektedir.

MİA kavramı planlama ile direkt uğraşan grupların dışında da tanımlanmaya çalışılmaktadır. Ör: Sanayi ve Ofis Emlakçıları Derneği standartlarına göre[6], "MİA": Ofis alanı ve iş hizmetlerinin en yoğunluklu olduğu alan olarak tanımlanmaktadır ve İstanbul MİA'sı, Beşiktaş - Maslak aksıdır. Bu alan, Beşiktaş, Fulya, Balmumcu, Zincirlikuyu, Esentepe, Şişli, Etiler, Akatlar, Levent ve Maslak'ı kapsamaktadır. "MİA Dışı Alan" ise, Kozyatağı, Altunizade, Kavacık, Merter ve havaalanı alanını kapsayan ve ofis alanlarının ikincil olarak yoğun olduğu alandır.

A sınıfı ofis binaları[7], İstanbul'un Merkezi İş Alanı olarak bilinen Levent-Zincirlikuyu-Maslak Bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Başlıca ofis banliyö alanları, Avrupa yakasında Güneşli-İkitelli ve Merter Bölgeleri, Asya yakasında ise Altunizade, Kozyatağı ve Kavacık'tır.

İstanbul MİA'sında yaklaşık 40 bina, banliyöde ise 108 bina A ve B sınıfı olarak tanımlanmıştır

İstanbul A sınıfı ofis stoğu 1.370.000 m² olup ofis binalarının yaklaşık %52'si MİA içinde yeralmaktadır.

İstanbul MİA'sında yaklaşık 40 bina, banliyöde ise 108 A ve B sınıfı binasının olması ofis binalarının da m² olarak %48'nin MİA dışında yer alması MİA'nın kendi kabuğunu kırdığının bir göstergesidir.

Mart 2002 tarihi itibarıyla, MİA'da yeralan A sınıfı ofislerdeki boşluk oranı %19 civarındadır.

Gayrimenkul piyasasında ortaya çıkan rekabet ortamı ve tüm dünyada kendini gösteren ekonomik durgunluk birçok uluslararası firmayi etkilemektedir. Bazı firmalar daha uygun oranlarda daha küçük alanlar aramaya başlamışlardır. MİA dışında yeralan A sınıfı ofislerde boşluk oranı %59 oranındadır.

MİA içinde yer alan B sınıfı ofislerde ise boşluk oranları %46 oranlarına yükselmiştir. Bunun nedeni büyük ölçüde, MİA içinde yeralan A sınıfı ofislerde boşluk oranların yükselmesi ile bağlantılı olarak fiyatların düşmesi ile birlikte rekabetin artmasıdır. MİA dışında yeralan B sınıfı ofisler ise, genellikle fizibilite çalışmaları yapılmadan gelişigüzel inşa edilmiş olup, %60'ın üzerindeki boşluk oranları ile piyasadaki en yüksek boşluk oranlarına sahiptirler.

İstanbul'un uluslararası küresel bir merkez olma hedefine bağlı olarak İstanbul'un bu rolü sürdürmesini gerekli kılacak, sağlayacak işlevlerin oluşmasına olanak tanıyacak bir mekanın, diğer bir değişle Merkezi İş Alanı'nın düzenlenmesinin gerekli olduğu hem kamusal planlama otoriteleri hem de özel sektör tarafından dile getirilmektedir. Bu mekan hem uluslararası ilişkilerin yer almasına olanak tanıyacak hem de bu nitelikte prestij binalarının yapılmasına da olanak verecek bir alan olmalıdır. Kamu, Merkezi İş Alanı'nın gelişeceği alanları öngörerek özel sektöre bir anlamda yol göstermelidir.

MİA için gereksinim duyulan alanların kamu tarafından arzı gerçekleşmediği sürece talep kendi alanını kendi yaratmaktadır. Merkezi İş Alanları başta olmak üzere, günümüz planlamasında yıllardır süregelen olay kamunun rolü yol gösterici olamaktan uzak, söz konusu bölgede, söz konusu işlev yerleştikten, bölgenin sosyo-ekonomik ve fiziksel yapısını değiştirdikten sonra söz konusu bölgeyi söz konusu işlevle tanımlamaktan öteye geçememektedir.

İstanbul için öncelikle yapılması gereken, bilgi üretiminin, örgütlenme ve eşgüdüm becerilerinin hangi alanlarda bulunduğunun, yoğunlaştığının ve büyüklüğünün saptanmasıdır. Gelişme potansiyeli ve dinamiklerinin yanı sıra, denetim ve etki alanı içine girmesi beklenen bölgelerin de yapı ve potansiyellerinin araştırılması gelişme yönlerini belirleyecektir. Mekansal ve yönetsel düzenlemeler bu gelişmenin uygun ortamını yaratmaya yönelik olmak zorundadır.

Yukarıda sözünü geçen ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı bugün için yürürlükte değildir. Konu ile ilgili çeşitli davalar sonucunda 1/50.000 ölçekli plan yapma yetkisinin Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na ait olduğu hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesinin 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı işlerliğini yitirmiş durumdadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 02.10.2004 tarihinde Çevre ve Orman Bakanlığı ile 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı yapımı için bir protokol imzalamıştır. Çalışmalar bugün için devam etmektedir. Buradaki büyük çelişki; Bayındırlık ve İskan Bakanlığının yayınladığı çeşitli genelgeler ile 1/50.000 ölçekli plan yapma yetkisinin kendisinde olduğunu defalarca belirtilmesidir. Plan yapma yetkisinde son durum şu şekildedir; 1/100.000 ölçekli planların yapım yetkisi Çevre ve Orman Bakanlığı'nda, 1/50.000 ölçekli planların yapım yetkisi Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nda, 1/25.000 ve daha alt ölçekli planların yapım yetkisi ise Büyükşehir Belediyelerindedir. Bu son cümle bile ülkemizde planlama konusunda yaşanan ve yaşanması ne yazık ki devam edecek kaosun net bir göstergesidir

NOTLAR

1. Keskin A., Diren M., "İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama Çalışmaları", Türkiye'de 16. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, İstanbul, 1992

2. İstanbul Nazım Plan Bürosu, Büyük İstanbul Nazım Plan Raporu, 1980

3. İstanbul Nazım Plan Bürosu, a.g.e.

4. AYSU, E., İstanbul Anakent Alanında Kentiçi Devingenlik Ölçüsü, İstanbul: Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, 1990

5. AYSU, E., a.g.e.

6. Pazar Raporu Mart 2002, NAI Pega Commercial Real Estate Services

7. A Sınıfı : Mümkün olan en yüksek teknik standart ve konforun olduğu ofis kullanımı için inşa edilmiş binalar. Profesyonel güvenlik, açık ofis alanı, kapalı park alanı, merkezi HVAC sistemi, sprinklerlar ve jenarator, A sınıfı ofislerde olması gereken unsurlardır. Uluslararası standartlarda A sınıfı ofisler için minimum kat alanı 500 m² olmasına rağmen, Türkiye'de bulunan bazı binalar daha düşük kat alanına sahip olmasına rağmen diğer kriterlerin karşılanması nedeniyle A sınıfında değerlendirilmiştir.

KONUTTAN-İŞYERİNE DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN ANKARA, KIZILAY ÖRNEĞİ'NDE ARAŞTIRILMASI

A. Mustafa Ayten

GİRİŞ

Sermaye birikimi rejimi kuramına göre kentlerin ve sahip oldukları mekanların bir değişim ve dönüşüm içinde olduğundan söz edilebilir. Bu değişim boyutunda üretim tarzlarında meydana gelen değişikliklerle beraber sermayenin yeniden üretilebilmesi mümkün olabilmiştir. Her bir sermayeye dayalı birikim rejiminin, farklı evrelerde içsel ve dışsal süre giden duruma uygun bir biçimde geliştiği ve hakim duruma geldiği görülmektedir.

Bu bakımdan, sermayenin oluşumu ve birikimi ile bu birikimin sosyal sınıflar arasındaki bölüşümü ve bu ilişkiler sisteminin mekansal yapıya olan yansıması incelenmek durumdadır. Bu ilişki içinde devlet ve piyasanın konumları ile bunların birbirlerine göre etkin olma durumlarının çerçevesi tanımlanabilir. Bu bağlamda, her dönemin kendine özgü koşullarında ortaya çıkan belirleyicilerin birikim rejimi içinde ele alınarak mekansal oluşum, değişim ve dönüşüm saptanabilir. Bu durum, sermayenin büyüdüğü ya da küçüldüğü bir başka deyişle kriz dönemleri olarak nitelendirilebilecek zamanlarda gerçekleşmektedir. Kuşkusuz, bu farklı aşamaların gerçekleşmesi birbirinden kopmamakta, birbirlerine eklemlenerek devam etmekte ve eski yapının yerini yenisinin aldığı bir düzlemde belirlenmektedir. Aslında meydana gelen bu yapı ile ortaya çıkan yeni bir yapıdaki eylemin zaman içindeki değişim boyutu dönüşüm olgusunu ortaya çıkartmaktadır. Kapitalist sistem içinde üretim, tüketim ve yeniden üretim döngüsü boyutunda krizlere karşılık sistem kendini yeniden üretebilmektedir. Harvey, sermaye birikimi süreçlerini merkez alan yaklaşımında *"Kriz durumuna yol açmadan aşırı birikim ve kar oranlarındaki düşüşe bir çözüm olacak biçimde, sermayenin finans kurumlarının dışına çıkarak yapılı çevreye yatırımlar yapılmasını öngörmektedir. Aynı zamanda sermayenin sosyal yatırım harcamaları şeklinde bilim ve teknolojiye yönelik yapacağı yatırımların işgücünün ve mekanın yeniden üretimini sağlayacağı belirtilmektedir. (Şekil 1) (Harvey, D. 1997, s. 206).*

Türkiye'de ve buna bağlı olarak başkent Ankara'da çerçevesinin belirlenebildiği siyasi ve iktisadi kategorilendirmeye dayalı üç ana birikim rejimi modeli vardır. Bunlar; a) *Sermaye birikiminin devlet tarafından yaratılma gayretleri kapsamında tica-*

ret sermayesinin gelişmesi, (1923-1954) b) Sermaye birikiminin hakimiyeti, ithal ikameci sanayileşme politikaları altında sanayi sermayesinin büyümesi ve ticaret sermayesinin güçlenmesi, (1954-1990) c) Sermayenin dışa açık koşullarda tekelleşmesidir. (Eraydın, A. 1988, s:25)

Buna paralel olarak sermaye birikiminin koşulları, oluşum evreleri ve mekanla olan etkileşimi boyunca gerçekleşen durum kent merkezinde gözlemlenebilir. Sermaye birikiminin yatırımlar şeklinde kentin merkezinde yoğunlaşması sonucunda belirli faaliyetlerin önemi artarak merkez bu yönde bir ağırlık kazanabilmektedir. Sermayenin yapılı çevre içinde kar oranlarını düşürmeden ve bir kriz durumuna girmeden gerçekleşebileceği çözüm ise merkezdeki en uygun alanları seçerek dönüştürmek olmuştur. Sermayenin belirli bir merkez dışında başka alanlara sıçrayarak büyümesi ve o alanlar da yoğunlaşması ise mevcut merkeze rakip bölgeleri doğurmuştur. Özeksizleştirme yolu ile merkezde sıkışıp kalmış, hareket serbestisini yitirmiş ve gerekli ortalama kar oranını sağlamada beceriksizleşmiş sermayenin hareket alanı genişleyerek artı değer bu yolla yeniden yaratılabilmiştir. Alışveriş merkezleri, iş merkezleri biçimindeki mekansal oluşumlar bu çerçevede ele alınabilir. Merkez içindeki konuttan işyerine doğru olan dönüşüm ise giderek yoğunlaşan ticaret sermayesinin büyüklüğüne uygun olarak varolan konut stoğunun bu yönde değerlendirilmesi ile gerçekleşmektedir.

Bu bildiri kapsamında, sermaye birikimi evreleri boyunca, mekansal gelişim, değişim ve dönüşüm kurgusu planlı ve plansız (piyasanın hakim olduğu) dönemler çerçevesinde; Ankara, Kızılay bölgesi içindeki alt bölgelerde, gerçekleştirilen alan araştırması sonuçları da dikkate alınarak Konuttan-İşyerine Dönüşüm sürecinde örneklenmektedir.

Araştırmanın dayandığı varsayımlar ise şunlardır:

- Sermaye birikiminin ekonomik süregiden duruma bağlı olarak oluşum evreleri ile kamu bürokrasisi ve siyasi karar alma odaklarının merkezi durumundaki Kızılay'daki planlı yada plansız bir biçimde oluşan mekan kullanımını konut-işyeri dönüşümünde görmek mümkündür.
- Metropoliten kent olgusu kapsamında gelişen merkezi iş alanları ile etki alanı kavramının yapısı işlevselliği değişime uğramaktadır. Sermaye birikimi yolu ile kentin dışındaki alanlarda yeni tüketim alanlarına yöneliş ile birlikte, kentin merkezinde hızla konuttan işyerine dönüşüm gerçekleşmektedir. Bu durum, kent merkezinde yoğunlaşma ve yaygınlaşma olarak tanımlanabilir.
- Kızılay'daki varolan işyeri kullanımı ile ilgili mekansal alan sunumunun yetersiz kalması, merkez ve civarında yer alan konutların bu talebi karşılamak üzere dönüşmesi sonucunu doğurmuştur.

- Konuttan-işyerine dönüşüm olgusu her dönemde gerçekleşmiş bulunan ancak, sermayenin hareketi ve ölçeğindeki büyümelere koşut olarak dönüşümün hızının arttığı veya yavaşladığı bir süreçtir.
- Sermayenin belirli bir yerde yoğunlaşması ve bu birikimin yapılı çevreye aktarılması Kızılay'da çok hızlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Yıkıp yeniden yapma, kat adedi ilaveleri ve mekansal kullanım değişiklikleri gibi uygulamalar bu durumun mekan üzerindeki yansımalarıdır.

Dönüşüm olgusu hakkında saptanmış bulanan varsayımların sınanması amacı ile, kuramsal içerikli çalışmaların yanı sıra, konuya ilişkin kaynak taramasında bulunmuş: Belediye Meclisi tutanakları, İmar İdare Heyeti kararları ile görsel belgelerden yararlanılmıştır.

Bu amaçla, belirlenmiş olan Kızılay bölgesi içindeki alt bölgelerde, gerçekleştirilen alan araştırması sonuçları da dikkate alınmış olup; Konuttan-İşyerine Dönüşümün durumu ve niteliği ortaya konmaktadır. Böylelikle, Ankara kentinin halen en önemli ve ağırlıklı merkezi olma işlevini sürdürmekte olan Kızılay merkezinin yapısal ve işlevsel durumundaki değişiklik bu dönüşümle ilişkilendirilmektedir.

KONUTTAN-İŞYERİNE DÖNÜŞÜM VE BELİRLEYİCİLERİ

Kent merkezleri, sermaye birikimlerinin gerek kamu gerekse özel sektörce kontrol altında tutularak, bu birikime uygun mekansal yapılanmanın gerçekleştiği karar alma ve uygulama bölgeleridir. Kent merkezlerinin gelişim ve değişim evresi içinde, sermaye ve emek bu alanlarda yoğunlaşırken, sermaye birikiminin merkez yerine çevrede yaygınlaşması ile tüketime bağlı mekansal örgütlenmeler, alışveriş merkezleri ortaya çıkmıştır.

Önceleri, kent merkezlerinde yer alan üretim faaliyetlerinden sanayi ve küçük sanayi faaliyetlerinin, çevre ve sağlık koşullarının düzenlenmesi amacı ile kentlerin dışına çıkartılması ile birlikte bu alanlarda sadece servis sektörü ile tüketimi ilgilendiren mekansal oluşumlar ve kısmen de konut kullanımları kalmıştır.

Kent merkezlerinin büyüklük ve nitelikleri, büyük ölçüde kentte üretilen mal ve hizmetlerin talep çevresinin büyüklüğü ile ilişkili oluşmaktadır. Her merkezin bir ilişki ve etkinlik çevresi bulunmaktadır. Bu çevre genişledikçe, tüketim eğilimleri güçlendikçe ve kentsel artı değer büyüdükçe, merkez fonksiyonlarında çeşitlenme görülmektedir. Bu durum, kent merkezindeki mekansal kullanım talebinin artmasına neden olmakta ve konut kullanımları işyerine dönüşmektedir.

Bu durumun ortaya çıkmasında sermaye ve sermayeyi elinde bulunduran sınıfların kent merkezini biçimlendirmedeki rolleri de etkili olmuştur. Sermayenin yatırım yaparak kar elde ettiği ticaret sektörü üzerinden elde edilen sermaye birikimi yapılı çevreyi etkileyecek bir büyüklükte gerçekleşmektedir.

Son dönemlerde, bilgi teknolojilerinin ve kullanımının hızla yaygınlaşması ile birlikte mekanın işlevsel ayrımı yerine, aynı mekanda birbirinden farklı işlevlerin birlikte yer aldığı ve gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Mekanda yaratılan esneklik sonucunda, mekan kullanıcısı işe ait faaliyetlerini konutunda yürütebilmektedir. Teknolojinin etkin kullanımının neden olduğu üretim yapısındaki değişimle beraber, işyerinin kullanım yoğunluğunun artması sermaye birikimini arttırmaktadır.

Diğer taraftan konut-işyeri farklılaşması ve konuttan-işyerine dönüşümü belirleyen en önemli etken kullanım değerinin farklılaşmasıdır.

Kapitalizm öncesi toplumsal yapıda konutların kullanım değeri ön plandadır. Kapitalist üretim yapısının kentlerde hakim olması ile birlikte, toprak rantının önem kazanması konutların kullanım değerinden çok kar amaçlı değişim değerini öne çıkartmıştır. Bu bağlamda *"Kullanım değeri, yaşamın kamusallığı ve kamusal etkinlikler sonucunda toprak üzerinde yaratılan değerdir. Değişim değeri ise, mülk sahibinin eline geçen şey, toplumsal olarak gerçekleşen üretim faaliyetinin yer seçim kararları ile kamusal tahsislerle yönlendirilmesi sonucunda yaratılan değerlerin malikinin sahip olduğu şeydeki yoğunlaşmış biçimidir." (Keskinok, Ç., 2000, s:49)*

Konutun kullanım değerini oluşturan özellikler, konutun kullanım amacıyla yaratılmış olan emeğin ürünü olmasıdır. Ancak, konut alınıp satılmak üzere üretilmiş olduğu için bir değişim değeri de bulunmaktadır. Bu bağlamda, konut kullanımlarının yerini işyeri kullanımlarının alması, işyeri açısından da bir kullanım ve değişim değeri oluşturmaktadır ve bu değerler farklılaşmaktadır. Özellikle, ihtiyacı duyulan fakat yeterli miktarda olmayan iş yeri kullanımının değerli hale gelmesi ve pahalılaşması ve sonuçta, rantın yükselmesi söz konusudur. Değişim değeri, bu dönüşümle beraber işyeri kullanımının değerini farklılaştırmaktadır. Burada, konuttan işyerine dönüşüm için yapılan harcamaların maliyetleri ile beraber ulaşım, teknik altyapı, yer seçimi, yapının fiziksel ömrü gibi özelliklerde etkendir.

Kent merkezi üzerinde baskı yaratan ve ekonomik dalgalanmalara koşut olarak değeri değişen ve gelişen arsaya dayalı artan rant olgusudur. Arsa rantının kullanımının ise sermayenin taleplerine uygun oluştuğu belirtilebilir. Çünkü, rantların en yüksek seviyede bulunduğu kentin merkezi bu rantların değerlendirildiği aynı zamanda sermaye birikiminin arttırıldığı bölgelerdir.

Kentsel arsanın kıt ve oldukça değerli olduğu kent merkezinde kentsel arsa maliyetleri ile birlikte fiziksel ve ekonomik ömrünü tamamlamış yapıların yıkılmasının getirdiği maliyetler ve yeni yapı inşaat maliyetleri değer artışını yükseltmektedir. Bu nedenlerle, kent merkezlerinde konut olarak planlanıp tasarlanan ve kullanılan mekanların yıkılarak yeniden yapılması tamamen kentsel rantın getirdiği işlevsel değişiklik baskısı ile açıklanabilir. Bu bağlamda, kentsel arsa haline gelmenin yol açtığı değer artışı ile birlikte arsa üzerinde sağlanan imar hakları doğrudan doğruya rant şeklinde sermaye kesimine gitmektedir. Bu açıdan konuttan-işyerine dönüşüm,

kullanım değerinden değişim değerine geçişteki kentsel rantın artırılmasını sağlayacak konumdadır.

Bu durum, planlama yolu ile ya da plansız bir biçimde piyasanın kontrolünde oluşmaktadır. Özellikle, imar planı, plan hükümleri ile imar yönetmeliklerine uygun bir biçimde merkez kullanımları değişebilmektedir. Çünkü, planı yapan ve uygulayan kesimler aynı zamanda kent merkezindeki kullanımların niteliklerini belirleyenlerdir. Bu karar vermenin bir sonucu olarak bölgeleme yolu ile birbirleriyle uyumlu işlevleri bir araya getirmek, imar amaçları yönünden ayrı bölgelere yerleşmeleri gerekenleri gruplandırmak gerekmektedir. Örneğin *"Konut bölgeleri için de perakende ticaretin bulunmasında bir sakınca görülmüyorsa, işlevsel bölgeleme bu yönde olmalıdır. Bir diğer ölçüt ise, hangi işlevlerin yer seçiminin denetlemenin daha kolay, hangilerinin kontrolünün daha güç ve olanaksız olduğuna ilişkindir. Özel büroların konut bölgeleri içine yerleşmesi engellenemiyorsa, bu işlevlerin bölgeleme kararına bağlanması ne ölçüde anlam taşımaktadır." (Akçura T., 1981, s. 2)* Bu bakımdan, mekana müdahalede yasal bir uygulama aracı olarak kullanılan, Bölgeleme etkisiz hale gelmiştir. Bu noktada, gerçekleşen parçacı planlama yaklaşımları ile piyasanın kontrolünde oluşan plan dışı gelişmelerin etkili olduğu belirtilebilir.

Konuttan-İşyerine dönüşüm; çeşitli imar uygulamaları ve düzenlemeleri kapsamında değerlendirilebilir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen kentsel yenileme mekana yönelik yapılan sosyal, ekonomik ve fiziksel nitelikli bir müdahale türüdür. Kentsel yenileme uygulamalarından ilki, yıkıp yeniden inşa etmek biçimindedir. Gerek imar planı kararları gerekse tekil bir imar parseli üzerinde yapılan imar planı tadilatları yolu ile yenileme gerçekleşmektedir. Bu yöntem yapısal ve işlevsel bakımdan özelliğini yitirmiş yapıların sağlıklaştırılmasında kullanılmaktadır. Konut yapılarının yıkımı, barınma işlevine olanak sunmayacak kadar kötü ve harap duruma gelmeleri ile ilgilidir. Konut dışı kullanımlar açısından ise mevcut ticaret kullanımının yeterli olmaması ve mekan talebinden doğan bir baskı doğrultusunda büyüme ve genişleme ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda, kent merkezlerinde ortaya çıkan yüksek değer artışlarına, rantlara taşınmaz sahipleri el koymak istemektedirler. Diğer bir yenileme ise, kullanım değişikliğine uygun olarak bina cephelerinin ve iç mekanın yeniden düzenlenmesine dönüktür. Çoğu zaman mekanı ticaret ve ofis kullanımlarına uygun hale getirmek üzere, mevcut kullanımın mekansal büyüklüğünde, plan şemasında ve dış cephede değişikliklerde bulunulabilmektedir.

Örneğin, imar yasamızda ve ilgili yönetmelikteki hükümlere göre (İmar Kanunu madde 21, 2. fıkra) belediyeden yapı izni almış yapılarda gerçekleştirilecek herhangi bir değişiklik durumunda belediyeden yapı izni alınmış olması gerekmektedir. Yasaya göre, bu gibi durumlarda bağımsız bölümlerin brüt alanı artmıyor ve nitelik değiştirmiyorsa yapı izni hiçbir vergi, resim ve harca konu olmamaktadır. Mekan içindeki kullanım değişikliği ile bina cephesinde gerçekleşen uygulamalarda proje tadilatı yolu ile belediyeye bildirilmesi şarttır. Ancak, işyeri açılması, ruhsat alınması ise kat maliklerinin oybirliği ile iznine dayalı olarak verilmektedir.

KONUTTAN-İŞYERİNE DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN TARİHSEL GELİŞİM EVRELERİ

Ülkemizde, 1923-1954 arası dönemde siyasi koşullar iktisadi koşullara göre daha belirleyici iken, 1954'den günümüze kadar olan dönemde ise iktisadi koşullar siyasi yapıyı biçimlendirmektedir.

Bu bakımdan, Konuttan İşyerine Dönüşüm Sürecinin Ankara'daki Mekansal Gelişim Evreleri içinde incelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, planlı gelişim ile piyasanın yönlendiriciliğindeki plansız gelişmeden söz edilebilir.

Planlı Gelişim Evresi ve Kent Merkezinin Dönüşümü (1928-1939)

Ankara'nın başkent olarak ilanı, dışa bağımlı bir ekonomiden ülkenin iç pazarının bütünleşmesini sağlayıcı iç kaynaklarını değerlendirici bir ekonomiye geçişin stratejik öğesi olarak kabul edilmektedir. Bu amaçla; makro ölçekte dengeli bir ekonomik kalkınma ile eşitlikçi mekansal yerleşim modeli benimsenmiştir. Bu yönde gerçekleştirilen imar faaliyetleri de planlı bir gelişmenin sonucudur. 1920 sonrasında kentin merkezini geleneksel dokuma ve kervan yollarına bağlı ticaret işlevlerinin yoğunlaştığı Saman Pazarı, At Pazarı, Çıkrıkçılar ve Tahtakale aksında yayılmaktadır. Eski kent olarak tanımlanan bu bölgede ticarete dayalı bir sermaye birikiminden bahsedilebilir. Nitekim, *"Eski kentteki apartmanlaşma olgusu dönemin ticari sermayesinin bir sonucudur. Bu binaların sahipleri tek kişi ya da aile sermayesi biçimindedir." (Şenyapılı, T, 1993, s.29)*

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, eski Ankara'nın imarına karşı yeni bir yerleşme alanının açılması tartışması bağlamında, eski kentin gelişimini destekleyenler doğrultusunda bir karar alınması halinde imar ve istimlak işlemleri ile büyük bir spekülasyonun gerçekleşebileceği üzerinde durulmaktadır. Cumhuriyetin kurucu kadrosu bunun yerine, yeni bir kent ve merkezini oluşturmak konusunda bir girişimde bulunmayı uygun bulmuştur. Ankara'nın düzenli ve planlı gelişmesini sağlamak amacı ile 583 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bu yasada; *"Yeni Ankara'nın eskisinin yanında kurulması, geleneksel doku üzerinde yoğunlaşan spekülasyonun başka alanlara sıçratılması ve konut sorunun kamu tarafından çözülmeye çalışılması benimsenmiştir." (Bademli, R.1995, s.11-16)* Ancak, Atatürk Bulvarı'nın açılması ve Yenişehir'de ilk yerleşmenin başlaması boş tarım arazileri üzerinde spekülasyonu arttırmıştır. 1924 tarihli Lörcher Planı ile Yenişehir bölgesinin gelişmesi hedeflenmiştir. Ancak, Yenişehir planının artan nüfus ve konut sıkıntısı yönünde yetersiz kalacağını sezen belediye yarışma yolu ile bir planın elde edilmesi gerektiği kanısına varmıştır. Bu yarışmanın açılmasından da, parçacı bir biçimde gelişen yapı stoğunun değerlendirilmesi yerine boş alanların yapılı alanlar haline dönüştürülmesi ve geleneksel dokuya yapılan eklemelerin etkisinin olduğu çok açıktır. Yarışma sonucunda uygulamaya geçirilen Jansen Planı'nda (1932) kentin merkezinin tek merkezli olması gerektiği, kenti kuzey ve güney ekseni boyunca kesen Atatürk Bulvarı'nın planlama açısından değerlendirildiği görülmektedir. (Şekil 2) Bulvarın güney kesiminde ticaret fonksi-

yonu yer almamakta olup, bu alanlara yönelik İmar İdare Heyeti'ne sunulan talepler de reddedilmektedir. Ancak, 1933 yılında Atatürk Bulvarı'nın sadece Sıhhiye ile Havuzbaşı arasındaki kuzey bölümüne dükkan izni verilmiştir. 1932-1937 yılları arası dönemde, İmar İdare Heyeti'nin almış olduğu kararlar incelendiğinde; kararların ifraz, parselasyon, konut dışı kullanımına yönelik taleplerin gerçekleşmesine dönük olduğu görülmektedir. Bu durum, Jansen planındaki Yenişehir bölgesinin kentin idari kullanımları ile konut kullanımlarının yer alacağı bir bölge düşüncesine aykırı gelişmeler olduğunu ortaya koymaktadır. Jansen planında Ulus civarında belirlenen dükkanlar bölgesi, arsa spekülatörlüğü yapanların siyasi baskısı ile Yenişehir konut bölgesine kaydırılmış ve ilk kez konut alanlarında işyerleri oluşmaya başlamıştır.

Diğer taraftan, Türkiye ekonomisini derinden etkileyen kriz sermaye birikimlerinin dolayısı ile kamulaştırmaların gecikmesine, aksayan kentsel yatırımlara neden olmuştur. Bununla birlikte, arsa spekülasyonculuğu ile artan arsa değerleri karşısında, plan dışına çıkma eğilimleri mevzii imar planı yapım sürecini hızlandırmıştır.

Sonuçta; O günkü koşullarda siyasal ve yönetimsel yapı içinde kentin planlamasını ve düzenli büyümesini sağlamaya çalışan plancının kararlarını uygulamak yerine, arazi sahipliliğine uygun biçimde ekonomik ve siyasi gücü fazla olan kesimlerin etkili olması bu dönüşümde etkili olmuştur.

Kentsel Plana Rağmen Plansız Dönem (1939-1957)

Bu dönem, Jansen Planı'nda alınan kararların uygulanamaması ve plancının işine son verilmesi nedeni ile belirsizliğin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu durumda, mekan üzerindeki gelişme ve değişimler tamamen plan dışı olarak gerçekleşmiş olmasına karşın, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik zorluklar nedeni ile yavaş gerçekleşmiştir. Ancak, savaş sonrası dönemde iktisadi politikalarındaki yeni tercihlerle başlayan sermaye hareketleri mekansal değişimin hızını arttırmıştır.

Bu gelişmeler doğrultusunda, artık eski kentin ticaretle uğraşan sermaye kesimi eski kentteki konutlarını bırakarak Yenişehir'e taşınmaktadırlar. Kentin bu bölgesinde artan kat yükseklikleri ile birlikte, zemin katlardaki dükkan oluşumlarının yanı sıra üst katlarda ticari kullanımların yaygınlaşma eğilimi ortaya çıkmıştır. İmar İdare Heyetine yapılan baskıların ağırlıklı olarak işyeri açma taleplerinden oluşması Yenişehir-Cebeci dışında bir yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir. İmar yoğunluklarının hızla artması ile beraber Jansen planı kapsamında tahmin edilen nüfus projeksiyonuna, 300.000 nüfusa 1950'li yılların başında ulaşılmıştır. Bu nedenle, kent içindeki arsalara yoğun bir talep gözlemlenmekte ve arsalar değer kazanmaktadır. Buna uygun bir biçimde, Bakanlar Kurulu'nun 20.10.1951 tarih ve 309 sayılı kararı ile çatı katı yapımına ve uygun görülen caddelerde bir tam kat ilave inşaat yapma izni ile 15.5.1952 tarihli Ankara Belediyesinin planda üç kat olarak yer alan Yenişehir ve Cebeci'deki konut alanlarında dört kata, Atatürk bulvarı boyunca ise beş kata izin vermesine dönük kararlarının yoğunluğun artmasına neden olduğu görülmektedir.

Planın geçerliliğini yitirdiği ve parçacı kararlarla bir kez daha imar yoğunluklarının arttırıldığı bu dönem 1957 yılında onanan Uybadın planı ile de geçerliliğini sürdürmüştür.

Yeni bir Kentsel Planlama ile Gelişim (1957-1969) Uybadın-Yücel Planı ile Bölge Kat Nizam Planı

1957 yılında yürürlüğe giren planın hazırlayıcılarından Yücel belediyede danışmanlık görevini yürütmesine karşın uygulama düzeyinde etkin olmamış, etkinlik İmar İdare Heyeti'nce verilen kararlarla devam ettirilmiştir. 17.06.1955 tarih ve 650 sayılı İmar İdare Heyeti'nin kararı ile inşaat emsal uygulaması başlatılmış ve bu karar bölge kat nizam planına dayanak teşkil etmiştir. Buna yönelik olarak, hazırlanan plan değişikliği önerisi Bakanlıkça kat artışlarının olumsuz sonuçlar doğurabileceği gerekçesi ile reddedilmiştir. İmar yoğunluklarının arttırılması yönündeki taleplerin artması karşısında; plan müellifinin olumsuz raporuna rağmen, Yenişehir bölgesindeki yapı adalarının Atatürk Bulvarı'na bakan kısımları 10 kata, Gazi Mustafa Kemal Bulvarı ile Ziya Gökalp Caddelerine bakan yüzleri 9 kata çıkarılmıştır. İmar İdare Heyeti Temmuz 1965'de imar yönetmeliğinde bir değişiklik yaparak kat nizamı planına üç maddelik bir plan notu ekleyerek, sözde çekme ve çatı katları yasaklayarak tüm kentte bir kat artışı daha getirmiştir.

Bu arada, 1965 yılında çıkarılan Kat Mülkiyeti Yasası ile birlikte; bir parselde çok sahipli konutları inşa etme yolu açılmış ve kentin mevcut dokusu içinde yıkıp yeniden yapma şeklinde inşa süreci başlamıştır. Bu yasa ile, bir konutun eğlence yeri, ticarethane ya da imalathaneye dönüşmesi ise sadece mülk sahibine bırakılmayıp, kat malikleri kurulunun oybirliği ile iznine bırakılmıştır. Özellikle, bu yasa ile başlangıçta fazla sermaye birikimine gereksinim duymayan yapsatçı tarafından konut üretimine geçilmiştir. Ancak, yapsat süreci ile apartman türü konut üretimi arsa rantlarının yükselmesine ve toplam konut maliyetinde arsa payının giderek artmasına yol açmıştır. Bu, yapım kesiminde kar ve rantın birleştirilerek sermayenin artmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca *"İstihdam yapısında meydana gelen değişmeler, üretim yapısı ve sürecinde ortaya çıkan değişiklikler ile bu değişmelerde rol oynayan teknolojik gelişim, altyapı olanaklarının arttırılmayışı kullanıcılara mevcut hukuk sistemi içinde kullanım değeri yerine değişim değerini öne çıkartan Kat Mülkiyeti Kanunu'ndan yararlanarak dönüşüme razı olmalarını sağlamıştır." (Şenyapılı, T., 1996, s.345)* Aynı zamanda, yapı stokunda yer alan konut birimlerinin konut dışı kullanımlara geçişi ek gereksinim yaratmakta ve istemi arttıran süreçler tarafından belirlenmektedir. Bu bakımdan, *"Ticaret ve işyeri kullanımlarının hane halklarını kolaylıkla kovabildikleri piyasada ticaret sermayesi iki kez kazançlı olmaktadır. Kat mülkiyeti ile parseller üzerinde bağımsız bölümlere ayrılmış taşınmazlar ticaret sermayesine genişletilmiş bir pazar sağlarken, ikinci olarak da ticaret sermayesi kendisi için gereken yapı birimlerini ilk yatırım maliyetinden kazanmakta ve bunların finansmanlarını hane halklarına yüklemektedirler." (Balamir, M., 1992, s.95).* Böylelikle, konut kullanımı içinde sabit sermaye yatırımı değiştirilmeden, sadece kullanım değiş-

şikliği ile ticaret sermayesinin kazançlı çıkması sağlanmıştır. Ancak, arsa rantlarının çok yükseldiği dönemlerde ticaret sermayesi sabit sermaye yatırımlarında bulunarak fiziksel ömrünü doldurmamış yapıları yıkarak yenilerini yapmaktan da çekinmemiştir.

Denilebilir ki, 1960'lı yıllarda kapsamlı bir biçimde uygulanan ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası sürecinde özel sermayenin geliştiği görülmektedir. Ortaya çıkan ve güçlenen özel sermayenin faaliyetlerini ticaretin çeşitli dalları oluşturmaktadır. Bu nedenle, özel sermayenin kent merkezinde boş bulabildiği arsaları bu yönde değerlendirmesinde, gerek İmar İdare Heyeti kararları gerekse bölge kat nizam planı ile kat mülkiyeti yasası etkili olmuştur.

Ankara Metropoliten Nazım Plan Bürosu Dönemi (1969-1984)

Ankara Metropoliten Nazım Plan Bürosu çalışmalarına başladığı sıralarda, Bölge Kat Nizamı planı yürürlükte bulunmaktadır. 1969-1982 arasında çalışmalarını sürdüren büro 1970-1975 arasındaki dönemde ilk etap çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Bu dönemde, kentin mevcut durumuna koşut, gelişme eğilimlerini ve potansiyellerini ortaya koymak üzere, yirmi yıllık zaman dilimini içine alacak şekilde 1990 Ankara Nazım İmar Planı oluşturulmuştur. Büroca benimsenen koridor şema ile kentin civarı ile sıkışmış halde bulunan kentsel yapılı çevrenin özellikle merkezin özeksizleştirilmesi hedeflenmiştir. Nüfus-işyeri dağılımlarına bağlı olarak perakende ticaret ve servis fonksiyonlarının toplandığı merkez ve alt merkez kademelenmesi değişmektedir. Ankara için seçilen kentsel gelişme biçimi ve yapısının alt bölgesel ihtisaslaşmayı, mevcut ve yeni alt bölgelerde alışveriş fonksiyonlarını geliştireceği, merkezde ise idari, kültürel ve ihtisaslaşmış ticaret fonksiyonlarının devam edeceği varsayımına dayanmaktadır. Yenişehir merkezi için, Maltepe yönünde bir gelişme ile birlikte mevcut yapıda yenilenmeler olacağı öngörülmüştür. Ancak A.M.A.N.P.B nazım plan şeması raporunda, *"Ulus ve özellikle Yenişehir'de parsel düzeyinde kat yükselmesine ve yenilenerek kullanım alanı artışlarının getirilmesi mevcut merkez yapısı içinde gerek merkez fonksiyonlarının kullanımı gerekse ulaşım ve dolaşım yönünden sorunları aşırı ölçüde arttıracağına değinilmektedir. (A.M.A.N.P.B, 1977. s.377).* Bu endişelere rağmen, İmar İdare Heyeti'nin almış olduğu yoğunluk artırıcı kararlar ile Bölge Kat Nizamı Planı'nın etkili olduğu görülmektedir. İmar İdare Heyeti'nin 2.11.1976 gün ve 1156 sayılı kararı ile Ankara Bölge Kat Nizamı planına ait değişiklikler incelenerek, 7.01.1977 tarihinde İmar ve İskan Bakanlığı'nca onaylanmıştır. Bu onaylanan plan kapsamında, Kızılay'da ana yollar boyunca kat adetlerindeki artışla birlikte gerçekleşen imar yoğunlukları kademeli bir biçimde azalmaktadır. Bu dönem içinde, büronun gücü kentin merkezinin hızla değişmesine engel olamamış; İmar İdare Heyeti'nce alınmış olan kararların uygulamaya geçirilmesi bu durumu doğurmuştur.

Yetkilerin Yerelleşmesi Dönemi (1984-)

1980 sonrasında başlayan, siyasi ve ekonomik yapıdaki değişikliklerle beraber, kurumsal yapıda da bir takım değişiklikler ortaya çıkmış ve yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu doğrultuda, A.M.A.N.P.B. kapatılmış, İmar İdare Heyetinin görevi son bulmuştur. Özellikle, ekonomi politikalarındaki tercih değişikliği, yeni liberal politikalarla beraber yerel yönetimlerin önemini arttırmıştır. Sermayenin kullanımı ve yeniden üretilmesi boyutunda yerel yönetimler merkezi yönetimin yerini almışlardır. Bu amaçla, hazırlanarak yürürlüğe sokulan 1984 tarihli imar yasası ile plan hazırlama, onama ve uygulama yetkisi belediyelere bırakılmıştır. Buna paralel olarak büyük kentlerde ortaya çıkan uygulamalar yeni belediye örgütlenmeleri olmuştur. Büyük kent ve ilçe belediyeleri şeklinde bir örgütlenme kurularak, kentin her bir bölgesinde yaratılan rantların denetimini sağlayan güçler parçalanmıştır. Bu durum, kentin fiziksel durumunu değiştirici bir etki yaratmıştır. Belediye yönetimi tarafından 1990 Nazım Plan Şeması'nın geçerliliğini yitirmeye başlamış olması nedeni ile 1986 yılında makro bir strateji planı hazırlatılmıştır. Bu plan bir nazım plan niteliğinde olmayıp, yapısal plan niteliğindedir. Planın merkeze ilişkin politika ve ilkelerine bakıldığında, Ulus ve Kızılay merkezleri açısından Kızılay lehine bir ihtisaslaşma güçlenirken, karar merkezleri, prestij ticaret ve seçkin hizmetler şeklinde Kızılay bölgesinde yoğunlaşmıştır. Kızılay bölgesinde yer alan ve planda konut bölgesi olarak belirlenen alanlarda ise mevcut yapı stoğunun işyerine dönük bir biçimde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Daha önceki dönemlerde başlayan dikey büyümenin yarattığı yapı stoğunun kullanımı içinde artık konut yer almamaya başlamış ve dönüşüm süreci hızlanmıştır. Sonuçta; birikim rejimine bağlı olarak Ankara'daki hakim planlama politikaları ve uygulamalarının etkinlik düzeyi, kent merkezlerindeki dönüşüm olgusu ile konuttan işyerine dönüşüm sürecini tablolarda görmek mümkündür. Bu tablolar değerlendirildiğinde; Ankara kenti için dönemin siyasi ve ekonomik yapısı içinde geliştirilen planlama politikaları ile planlamanın yerini piyasa koşullarının aldığı bir süreç gözlemlenmektedir. Bu açıdan, her dönemde uygulanmaya çalışılan planların kapsadığı ilkelerin, siyasi ve yönetimsel yapı ile tutarsızlık gösterildiği dönemlerde planın uygulanabilirlik sorunu ortaya çıkmıştır. Burada, süreçte rol oynayan aktörlerin tutum ve davranışları etkili olmuştur.

İkinci olarak, plan yapım süreci sonunda planın onanmasının uzun bir süre içermesi nedeni ile mekan üzerinde gerçekleşen plansız gelişmeler denetlenemez hale gelmiştir.

Üçüncü olarak, sermaye hareketlerini ivme kazandıran dönemlerde; İthal İkameci Sanayileşme Politikalarının hakim olduğu (1954-1980) dönem ile Sermayenin dışa açık koşullarda tekelleştiği (1980 sonrası) parçacı planlama yaklaşımları ağırlık kazanmıştır. Sermayenin gelişimi ve birikime uygun olarak ticaret faaliyetleri çeşitlenerek büyümüş önce kent merkezinde yoğunlaşma başlamış ve giderek mekan içinde yayılarak büyüme sürecini sürdürmüştür. Kuşkusuz bu durumu belirleyen,

planlamanın yerine piyasa koşullarının alması ve kentin, merkezinin buna göre biçimlenmesidir. (Şekil: 2, 3, 4, 5.)

KONUTTAN İŞYERİNE DÖNÜŞÜMÜN KIZILAY ÖRNEĞİNDE ELE ALINMASI

Konuttan-İşyerine Dönüşüm sürecinde siyasal ve yönetsel tercihlere göre biçimlenen ve ekonomik yapıyı etkileyen bir durumdan söz etmek mümkündür. Dönüşümün gerçekleşmesini sağlayan belirleyiciler seçilen bölgede yapılan bir alan araştırmasındaki anket soruları ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

a. Kızılay kent merkezindeki dönüşüm süreci sonucunda değişim değerini içeren mekansal kullanımların yoğunluk kazanmaları karşısında kullanım değerinin bulunduğu mekansal kullanımlar irdelenmektedir.

b. Sermaye birikiminin kullanımı ile birlikte mekansal düzeydeki iş yeri kullanımı ve kullanıcılarının nitelikleri irdelenmektedir.

Bu amaçla, Kızılay kent merkezinin yapısal ve işlevsel yapısı ile bu yapıda meydana gelen değişim hızındaki belirleyiciler beş sokakta 2000 yılında gerçekleştirilen bir anket çalışması ile örneklenmiştir. (Şekil 6) Bu sokakların seçilmesinde, kent merkezi içinde yer almalarının yanı sıra, 1965 tarihli Bölge Kat Nizamı Planında Konut bölgesi olarak belirlenmeleri ile mevcut konut stoğunun artık işyeri kullanımına geçişi etkili olmuştur. Alan araştırması ile ilgili bulguların değerlendirilmesinde, gerek sermaye birikiminin yapılı çevreye yansıma biçimleri gerekse yapılı çevrenin üretimi ile sermaye birikimi ilişkisinden hareketle konut ve konut dışı kullanımlar yerinde tespit edilmiş ve arazi kullanımına ilişkin veriler çıkartılmıştır.

Alan araştırmasını yapıldığı Kızılay bölgesindeki beş adet Sokağa ilişkin D.İ.E. 2000 Bina Sayım sonuçlarına göre elde edilen veriler tabloda belirtilmektedir. Benzer sonuçlara; yapmış olduğumuz anket sonuçlarında da ulaşılmıştır. (Tablo 1) 144 adet daire üzerinden gerçekleştirilen anket sayımlarına göre 25 adet konut yer alırken konut dışı kullanım 119 adettir. Günümüzde bu değerlerin işyerine yönelik olmak üzere arttığı bir gerçektir. Çünkü; yapılan çalışma dört yıl öncesindeki verilere göre temellendirilmektedir.

Tablo 1. Kızılay'da Anket Yapılan Sokaklardaki Konut ve İşyeri Sayısı Dağılımları

	Konut Sayısı	%	İşyeri Sayısı	%
Konur Sokak	115	18.3	512	81.7
Sümer 1 Sokak	31	7.8	369	92.9
Sümer 2 Sokak	64	24.1	202	75.9
Menekşe Sokak	58	9.8	534	90.1
Fevzi Çakmak Sokak	109	18.0	598	82.0
Toplam	377	17.0	2215	83.00

Bu bağlamda; yapı yapım sistemleri, yapılardaki kat adetlerinin dağılımı, hane sayılarındaki dağılım ile inşaat ruhsatları, alansal büyüklükler, mülkiyet bilgileri, kullanım türleri, işyerlerinin ciro durumu ayrıntılı bir şekilde saptanmıştır. Yapı yapım sistemleri incelendiğinde, yapsatçı üretim modeli ile, arsa sahibi ile yap satçının anlaşarak varolan konut talebini karşıladığı anlaşılmaktadır. Yap satçı daha hızlı ve seri konut üretebilmek amacı ile yeni yapım sistemlerinden yararlanmak durumunda kalmıştır.

Özellikle, ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile kent merkezindeki yapılı çevrenin bu yolla değişime uğradığı görülmektedir. Bu dönemde, inşaat teknolojisi bakımından ileri bir konumda olmayan Türkiye'nin bu teknolojiyi ithal ettiği, 1980 sonrasında uygulamaya başlanan dışa açık koşullardaki ekonomik büyüme süreci ile de bu durumun hızlandığı tespit edilmektedir. Buna uygun bir biçimde yapsatçı üretim modeli çerçevesinde kentin merkezinde yer alan ve eski yapı yapım sistemlerine göre inşa edilmiş yapıların yıkılarak yeniden inşa edildiği bir süreç başlamıştır. Daha sağlam ve dayanıklı yapı yapım tekniklerinin kullanılması sureti ile konut olarak kullanılmış yapı birimleri işyerine dönüştürülmüştür. Bunda, kuşkusuz imar yoğunluklarının arttırıcı yönde verilmiş olan kararlarında etkisi vardır.

Kat adetlerine göre dağılımlar açısından, kat adetlerinde meydana gelen artışlarla gelişim göstermiştir. Kat adetlerindeki artışlar, doğrudan doğruya yapsatçılar ile arsa sahipleri arasındaki kentsel arsa rantlarının paylaşımını arttırmıştır. Bu paylaşım ilişkileri içinde, sermaye birikiminin yoğunlaşarak daha başka alanlarda bu birikimin kullanılması sağlanabilmektedir. Kentsel arsa rantlarının değerlerinin bu alanlarda yüksek olması arsa sahipleri için kat adetlerine göre şekillenen ve yapsatçı ile paylaşımı öngören bir rantı oluşturmuştur. Konuttan işyerine dönüşüm olgusu kat adetlerinde meydana gelen artışlarla gelişim göstermiştir. Özellikle, yapı stoğunun yerini alan, yeni yapı stoğunun oluşturduğu bir imar düzeni içinde yaratılan ilave mekan bu oluşumu karşılamak için yeterli görülmektedir. Aynı zamanda, dikey yoğunlaşma ile beraber hane sayılarında da bir artıştan söz edilebilir. Artan hane sayısı işyeri kullanımı için ilave bir mekansal kullanım sağlamaktadır.

Kullanılan mekanın kapsadığı alanın büyüklüğünde, artan imar yoğunlukları önem taşımaktadır. Konuttan işyerine dönüşümle gerçekleşen süreçte, konut için kullanılan alanların mekanlar içinde değişiklik yapma sureti ile yeniden düzenlendiği belirtilmektedir. Alansal kullanımın büyüklüğünde değişkenlik gösterebilmektedir. Alan çalışmalarında belirlenen alansal büyüklük 120 m^2den fazladır. Bu durum; işyeri kullanımı için yeterli büyüklükte bir alansal kullanımın olduğunu ortaya koymaktadır. Mevcut yapı stoğunun konut ya da işyeri olarak kullanılmasına dönük olarak orta ve orta üst gelir grubunca kullanıldığı belirtilebilir.

Mülkiyet değerlerine bakıldığında; Kat Mülkiyeti esasına dayalı bir düzenleme ile birlikte ortaya çıkan dikey yoğunlaşma içinde bağımsız, ferdi mülkiyet yapısı ortaya çıkmıştır. Mülkiyetin dağılımı eşit bir biçimde dağılmaktadır. Mülkiyet değerleri açısından, kira değerinin yüksek oluşu dikkat çekicidir. Özellikle, kent merkezinde yer

alan konut stoğunun kiralık konut olarak değerlendirilmesi yerine kiralık işyeri olarak kullanımı mülk sahiplerine daha fazla rant sağlamaktadır. Nitekim, kira değerleri konut kullanımı için 250 milyon TL civarında iken, büro, ofis kullananlar için 400-500 milyon TL olarak gerçekleşmektedir. Bunda; Kızılay merkezi içinde, alt merkez olma özelliği gösteren ve her biri farklı ihtisas kolları şeklinde yoğunlaşarak mekan üzerinde yer alan kullanımların etkisinden söz edilebilir. Bu durum; kent merkezlerinin değişik bölümlerinde ortaya çıkan uzmanlaşma ile birlikte sermayenin yoğunlaşmasını ve mekansal kullanım değişikliğini doğurmaktadır. Ayrıca; Kat Malikleri Kanunu'nda tanımlanan ve kat maliklerinin oy birliği ile iznine tabi tutularak işyeri açılmasının mümkün olabilmesi de dönüşümü hızlandırmıştır. Böylelikle, diğer taraftan, konut kullanıcısı olan kesimlerinin konutlarını satarak ya da kiralayarak işyeri kullanımına zemin hazırlamışlardır. Bu kesimler, kentin merkezi dışında kalan bölgelerinde yerleşirken boş alan konut stoğu yeniden değerlendirilmiş ve işyeri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kuşkusuz bunda; Kızılay'ın kentin önemli bir merkez olma işlevini halen sürdürmesindeki mal ve hizmet sunumundaki çeşitlilik, idari, sosyal, kültürel olanaklarının fazlalığı ve ulaşılabilirliğin kolay oluşu gibi etkenler de önemlidir.

Gündelik yaşamın çeşitli zaman dilimlerinde değişik kullanıcı kesimlerce gerçekleştirildiği eylemlerle biçimlenmektedir. Bu biçimlenme salt gündüz zamanlarında değil, gece zamanlarında da gerçekleşmektedir. Böylece mekansal boyutta zamana göre gelişen ve değişen bir eylem ve kullanım söz konusu olmaktadır. Bu tarzdaki kullanımların boş zaman faaliyetleri şeklinde; çalışma alanı içindeki kültür-eğlence kullanımları olarak mekan üzerinde yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu alanlar tüketimin bireysel olmaktan çıkarak toplumsallaştığı eylem alanları olarak merkezin alt parçaları şeklinde örgütlenmektedir. Örneğin, Konur Sokak'taki konuttan işyerine dönüşüm olgusu bu durumu doğrular niteliktedir.

Bu bağlamda; alan araştırması sırasında gerçekleştirilen ve tespit edilen alan kullanımları şöyledir: Sırası ile; Konur 1, 2 ve 3. Sokaklar, Sümer, Menekşe ve Fevzi Çakmak Sokaklarında kullanımların dağılımları ayrıntılı bir biçimde saptanmış ve planlarda gösterilmiştir. (Şekil 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14)

Konur sokaktaki binalarda üst kat kullanımlarının nitelikleri şunlardır.

- Bu bölgede, eğlenme ve kültürel aktivitelerin yoğunluğu tespit edilmektedir. Bu tarz mekanların ihtiyacı olan kullanım büyüklüğü nedeni ile üst katlara doğru sıçramalar gerçekleşmektedir.
- Her türlü alanda faaliyet gösteren şirket statüsündeki işletmelerin sayısı fazla olmamasına karşın, kullanım alanları olarak daha geniş mekanları tercih etmeleri olağandır. Bu nedenle, daha önce konut olarak kullanılan ve ortalama büyüklüğü 100-120 m^2 civarında olan daireler, işletmeler açısından daha cazip hale gelmektedir.

- Serbest meslek hizmeti veren meslek gruplarına ait büro, ofis, muayenehane, yazıhane biçimindeki kullanımlarda daha az bir yoğunluğa rastlanmaktadır. Özellikle, bu türdeki meslek gruplarının çeşitli nedenlerle bu alanlardan taşındıkları ve ana ulaşım arterleri boyunca yoğunlaştıkları gözlemlenmektedir. Bu meslek gruplarının bu alanlardan ayrılmalarında; mevcut binaların eski ve yıpranmış oluşu, otopark yerlerinin ihtiyacı karşılamaması, asansör, yangın merdiven gibi teknik olanakların bulunmayışı etkendir.
- Bu bölgede meslek odaları, birlikler, vakıflar gibi sivil toplum kuruluşları ile, özel statüdeki dershane kullanımları ağırlıklıdır.

Sümer ve Menekşe sokakta yapılan tespitler şunlardır.

- Kamu mülkiyetinde bulunan lojman kullanımlarının yanı sıra konut kullanımı da mevcuttur. Konutlarda oturanların genellikle emekli olmaları ve orta-üst gelir grubuna dahil olmaları önemli bir veridir. Ancak, konut kullanıcılarının önemli bir bölümü bu bölgeden başka bir bölgeye taşınmayı düşünmemektedirler.
- Bölgede, yıkıp yeniden yapma şeklinde binaların inşa edildiği ve bu yapıların dershane ve otel olarak kullanıldığı görülmektedir. Yapı stoğu içinde 50-60 yıllık ömrü olan yapılar için herhangi bir fiziksel müdahalede bulunulmamıştır. Ancak, dairelerin plan şemasını değiştirici düzenlemeler tespit edilmiştir. Mekanda yaratılan bu düzenlemelerle beraber konut kullanımı yerini işyeri kullanımına ve bu kullanımın gerektirdiği alansal büyüklüğe bırakmıştır.

Sümer 2 Sokak ile Fevzi Çakmak Sokak'ta ise giyim ve konfeksiyon sektörüne dönük üretimin ve dağıtımın yapıldığı toptan ticaret biçiminde çalışan kullanımlar tespit edilmiştir. Bu tipteki oluşumlar, bu bölgede uzmanlaşmanın ve sermaye birikiminin yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda; işletme sahiplerince konut olarak kullanılan apartman dairelerini imalathane, atölye haline getirerek; ürettikleri ürünleri ise dükkanlarında satabilmektedirler. Böylece, üretim ve satış noktasının aynı yerde bulunması, ulaşım maliyetlerinin olmayışı gibi nedenlerle işletme karını en çoğa çıkartabilmektedir. Bunun yanı sıra , serbest meslek hizmetleri ile şirket temsilcilikleri de bu bölgede yoğunlaşmaktadır.

Sonuçta; kent merkezindeki sermayenin yoğunlaşması ile birlikte ortaya çıkan tüketim odaklı faaliyetlerin giderek büyümesi ve mekansal bir kullanım talebini ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda; Kızılay'da yapılı çevrenin yenilendiği bununda yıkıp yeniden yapmalar ya da mevcut kullanımın yerini başka bir kullanımın genellikle konut dışı kullanımın aldığı bir süreçte gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, 1990'lı yılların başından itibaren, sermayenin yaygınlaşarak büyümesi ve kendine yeni alanlar bulması ile değişmeye başlamıştır. Diğer yandan, arsa rantlarının kullanımının sermayenin taleplerine göre şekillenmesidir. Çünkü, rantların en yüksek seviyede bulunduğu kent merkezinde bu rantların değerlendirilerek sermaye birikimi arttırılması gözlemlenmektedir. Üzerinde belirli faaliyetlerin yoğunluk kazanma-

sı ile birlikte gerçekleşen ve bu faaliyetler sonucunda kar elde edilen bir sermaye birikiminin arttırıldığı bu aşamada kullanım değeri yerini değişim değerine bırakmıştır. Konuttan-işyerine dönüşüm olgusunda bu eğilimi görmek mümkündür.

SONUÇ

Bu bildiri çerçevesinde Ankara, Kızılay kent merkezindeki değişim ile beraber konuttan-işyerine dönüşüm süreci değerlendirilmiştir. Az gelişmiş bir ülkenin kapitalizmle bütünleşmeye çalışan başkentinin merkezindeki değişimin aşamaları şunlardır.

a. 1923-1950 arası dönem, mevcut merkezin yerini alan ve güçlenen yeni merkez olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Konut olarak belirlenen alanlar işyerine dönüşerek yeni merkezin oluşumu söz konusudur. Sermaye birikimi yeterli düzeyde olmamakla beraber yapılı çevredeki dönüşüm arsa spekülasyonuna dayalı olarak gelişmiştir.

b. 1950-1980 arası dönem, Kızılay kent merkezinde imar yoğunluklarının artması ve dikey büyümenin ortaya çıkışı olarak nitelendirilebilir. Yapılı çevrede meydana gelen dönüşüm ithal ikameci sanayileşme politikaları altında sanayi sermayesinin büyümesi ve ticaret sermayesinin güçlenmesi ile ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, siyasal iktidarda büyük kentlerde, özellikle Ankara'da gerçekleştirilen imar operasyonları ile mevcut kentsel doku yenilenmiş çok büyük imar yoğunlukları bu alanlarda sağlanarak ikinci defa spekülasyona neden olmuştur.

c. 1980 ve sonrası dönem, sermayenin dışa açık koşullarda büyümesi ve kent merkezinde ortaya çıkan yoğunlaşma ve kent merkezi dışındaki alanlara doğru yayılma biçiminde olmuştur. Bu durum, kent merkezindeki konut olarak kullanılan bölgelerin hızla işyerine dönüşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda merkez içinde uzmanlaşmaya dayalı olarak gelişen ve farklı hizmet alanlarına sahip olan alt merkez oluşumlarının da bu dönüşümü hızlandırıcı etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan, hizmetler sektörü ağırlıklı gelişen bir kent merkezinin yoğunlaşmasının neden olduğu kentsel arsa rant değerlerinin çok yüksek değerlere ulaşması karşısında, sermaye yatırım yapacağı alanlara yeniden belirlemiştir. Bu tarz gelişmenin mekan üzerindeki yansıması ise alışveriş merkezleri olmuştur.

Bu dönemleştirme, devlet ve piyasanın birbirlerine göre konumları, ile sermaye birikimine olan etkileri açısından yapılan bir değerlendirme sonucunda elde edilmiştir. Görülmektedir ki; ithal ikameci sanayileşme politikalarının uygulanması ile başlayan sermaye birikiminin ticaret sermayesi olarak yoğunlaşması ve bu durumun dışa açık koşullarda sermayenin hakimiyeti ile devam ettirilmesi kent merkezinin yapısal ve işlevsel dönüşümünü hızlandırmıştır. Bu açıdan; merkezde yer alan mevcut, kul-

lanılmaya hazır olan konut stoğunun işyeri biçiminde kullanılması mümkün hale gelmiştir.

Bu doğrultuda; varsayımlarla elde edilen araştırma bulgular, karşılaştırıldığında şu sonuçlara varılmıştır.

a. Sermaye birikiminin oluşumu ve gelişimi ile kentin planlı ve plansız (piyasa koşullarında) gelişmesi arasında bir paralellik bulunmaktadır. Özellikle, piyasa koşullarında ortaya çıkan durum arsa spekülatörcülüğünü hızlandırmış ve yapılı çevre dönüşmüştür.

b. Kızılay kent merkezinde konuttan işyerine dönüşüm süreci Ankara'nın ilk planlı gelişme döneminden günümüze kadar geçen dönem içerisinde devam etmiştir. Bilhassa, İmar İdare Heyeti kararları (1932-1984, Bakanlar Kurulu Kararları, Bölge Kat Nizamı Planı (1965) bu dönüşümde etkili olmuştur.

c. Kentin bugüne kadar olan gelişimi içinde Ulus merkezinin yanında Kızılay'ın ağırlığı oldukça fazladır. Kızılay, siyasal ve yönetimsel faaliyetlerinin olduğu kadar, mali, finansal ve ticari faaliyetlerinin odağı durumundadır. Bu faaliyetlerin ihtiyaç duyduğu alan kullanımlarının kent merkezinde karşılanabilmesi için dönüşüm kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak, plan kararlarında belirtilmiş olmasına karşın, Kızılay merkezine alternatif oluşturabilecek başka bir merkez alanı oluşturabilse idi, Kızılay'daki konut bölgeleri işyerlerine dönüşmeden varlıklarını sürdürebilirlerdi.

d. Kentsel gelişmeyi ve büyümeyi belirleyen mekansal politikaların ve stratejilerinin etkisizleştiği ve uygulanamaz hale geldiği anlaşılmaktadır. Bölgelemenin katı kuralları yerini parçacı planlama yaklaşımları ile proje tabanlı uygulamalara bırakmıştır.

Bu bildiri kapsamında ele alınan Kızılay merkezindeki dönüşüm örneğinde, yeniden üretilen ve tüketilen mekan içinde gelişen farklı değişim biçimlerinin planlama yolu ile sağlanması yerine piyasanın kontrolünde gerçekleştiği görülmektedir.

Bu çerçevede;

- Değişimle birlikte ortaya çıkan artı değerin çeşitli biçimlerdeki paylaşımının ortaya konulması,
- Artı değerin izlenerek denetim altına alınması ve bunun sonucunda sosyal, ekonomik faydanın sağlanarak sosyal eşitsizliklerin giderilmesi,
- Piyasanın kontrolündeki bir değişim yerine planlamanın kontrolünde bir değişim ve bu değişimin kamu yararı uyarınca gerçekleştirilmesi zorunludur.

KAYNAKÇA

AKÇURA. Tuğrul "İmar Kurumu Konusunda Gözlemler", Ankara, ODTÜ Yayınları, 1991

AYTEN, Asım Mustafa, Konuttan-İşyerine Dönüşüm Süreci, Ankara "Kızılay örneği" Yayımlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002

BADEMLİ, Raci, 1920-1940 Döneminde Ankara'nın Yazgısını Etkileyen Tutumlar, Mimarlık Dergisi 85/2-3, Ankara, 1985

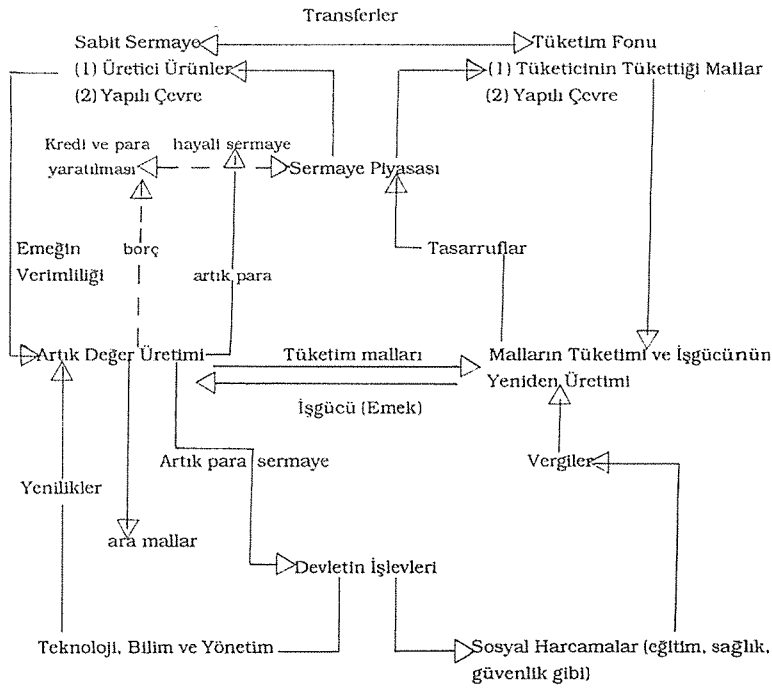
ERAYDIN, Ayda Sermaye Birikim Sürecinde Kentler, Defter Dergisi, Sayı: 5 Ankara, 1999

HARVEY. David Post Modernliğin Durumu, 1. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 1997

KESKİNOK, Çağatay "Kent Planlaması ve Uygulanmasında Menfaat İhlali ve Dava Açma Ehliyeti" Mekansal Planlama ve Yargı Denetimi, Yargı Yayınevi, İstanbul, Ekim, 2000

ŞENYAPILI, Tansı, Yeni Sorunlar Eski Çözümler, Günümüzde Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

ŞENYAPILI, Tansı Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, 1923-1960, Ankara, Kent Koop Yayını, 1983

Şekil 1. Sermaye Akış Şeması

Dönemin Genel İktisadi Koşulları	Araçlar ve Tercihler Plan Türü	Plan Kararları	Sonuçlar
I. Sermaye Birikimi Yaratılma Gayretleri (1923-1954)	Jansen Planı (1928-1938)	Gelişmeci, korumacı, bütüncül, tek merkez olgusu mevcut	Öngörülenler ile gerçekleşenler arasındaki tutarsızlık, arsa spekülasyonunun sürmesi
	Belirsizlik Dönemi (1939-1957)	Kentte göç sonucu oluşan konut sorunu, önemli politika değişiklikleri	Plan yerine siyasi-yönetimsel kararların etkinliği
II. İthal İkameci Birikim Rejimi Dönemi (1954-1980)	Uybadın-Yücel Planı (1957)	Planlama bütüncül fakat korumacı değil.	İmar yoğunluklarını artırdı, arsa spekülasyonuna ivme verdi
	Bölge Kat Nizamı Planları (1965)	Bütüncül plandan kopuk.	İmar yoğunluklarını artırıcı, altyapıya dönük baskı yaratıcı
	Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu Çalışmaları (1970-1980)	Yapısal plan, ekolojik ve korumacı, katılımcı, piyasa planlama dengesi kurucu	Piyasa koşullarında etkisiz olması
III. Dışa Açık Koşullarda Sermayenin Tekelleşmesi Dönemi (1980-....)	2015 Yapısal Plan Önerisi (1985)	Yapısalcı, özeksizleştirici, merkez yoğunluğu azaltıcı, piyasa eğilimlerine uygun, yenilemeci ve dönüşümcü	Uygulanamamış
	2025 Yapısal Plan Önerisi (2000)	Yapısalcı, özeksizleştirici, çok merkezli kent yapısı	Uygulanamamış, parçacı, tekil uygulamalar hakim olmuştur.

Şekil 2. Ankara Kentinde Hakim Planlama Yaklaşımları ve Özellikleri

Plan Adı	Piyasa Durumu	Kent Merkezindeki Durum
Jansen Planı (1928-1939)	- Siyasi ve yönetsel çevrenin arsa spekülatörlüğüne destek olması, - Emlak piyasası bulunmaması	- Tek merkez kavramı var - Mevcut merkez korunuyor, ancak yeni bir merkez oluşumu söz konusu
Belirsizlik Dönemi (1939-1957)	- Plan halen yürürlükte ancak uygulanamaması, - Yapılaşmanın siyasi ve yönetimsel kararlarla gerçekleşmesi	- Yenişehir'de merkezin tamamlanma aşamasına gelmesi - Tekil düzeyde dönüşüm olgusunun varlığı
Uybadın-Yücel Planı Dönemi (1957-1965)	- Yapsatçılığın başlaması ve hakimiyeti, emlak piyasasının buna uygun olarak düzenlenmesi, - Ticari sermaye birikiminin kentsel mekanı dönüştürma taleplerinin varlığı	- İmar yoğunluklarının artırılması - Yeni kent merkezindeki yapılı çevrenin değişikliğe uğraması - Konut-işyeri dönüşümünün başlangıcı
AMANPB Dönemi (1970-1980)	- Yapsatçılığın gelişmesi ve hızlanması - Yerel yönetimlerin emlak piyasasına girmesi - Yerel yönetimlerin kollektif tüketim hizmetlerini sunmaları	- Konut dışı kullanımların ağırlık kazanması - Konut alanlarının kent dışındaki alanlara yayılımının başlaması - Kızılay'ın Ulus'a baskın hale gelmesi - Konuttan işyerine dönüşümün hızlanması
2015-2025 Yapısal Plan Önerileri (1985-....)	- Büyük yapım şirketlerinin emlak piyasasında hakim duruma gelişi - Yerel yönetimlerin imar ve planlama konusunda yetkili olmaları, bu yolla denetimin sağlanması	- Yeni kent merkezinde yoğunlaşma (1984-90) - Merkezin özeksizleştirilmesi ve yeni merkez oluşumlarının desteklenmesi (kısmen başarılı olmuştur.) - Konuttan işyerine dönüşüm sürecinin tamamlanmak üzere olması (2000)

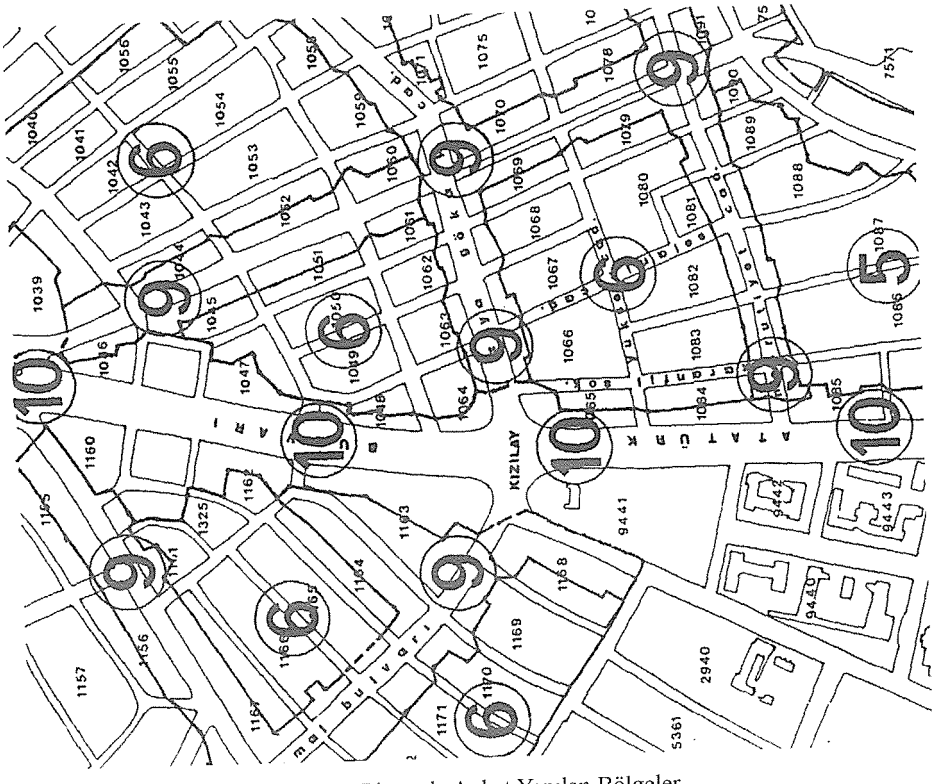
Şekil 3. Planlama-Piyasa Belirleyiciliğinde Kent Merkezinde Dönüşüm

SERMAYE BİRİKİMİ GELİŞİM EVRELERİ	AKTÖRLER (BELİRLEYİCİLER)	
I.KORUMACI VE DEVLETÇİ EKONOMİ POLİTİKALARI DÖNEMİ (1923-1954)	DEVLET	YEREL YÖNETİMLER
Tarımsal birikim ve üzerine gelişen sanayileşme	- Sermeya birikimini yaratmaya çalışıyor - Sosyal refah ve eşitlikçi - Mekana doğrdan planlama ile müdahale ediyor	- Etkinlikleri oldukça kısıtlı - Yerel düzeyde küçük sermayenin çıkarlarına dönük uygulamalar
II. İTHAL İKAMECİ BİRİKİM REJİMİ DÖNEMİ (1954-1980) Kentlerde sanayi birikimi ile beraber ticari birikim oluşumu	- Sanayi yatırımlarının gerçekleştiriliyor - Mekansal denetimde plan anlayışı hakim - Piyasanın da etkinliği başlıyor	- (1950-70) yerel unsurlar harekete geçiyor - (1970-80) merkez-yerel dengesi sağlanmaya başlıyor - kentsel yönetim anlayışı ile kollektif tüketim gerçekleştirilmesi
III. DIŞA AÇILMACI VE YENİ LİBERAL EKONOMİ POLİTİKALARI (1980-....) Sermayenin uluslararası niteliği ile kentlere yeni işlevler verilmesi	- Piyasanın belirleyiciliği - Devletin etkinliği azalıyor	- Kent işletmeciliğinin ağırlık kazanması - Önemli Yetkilerin yerel yönetimlere devri

Şekil 4. Sermaye Birikimi Evreleri İçinde Yer Alan Aktörler

SERMAYE BİRİKİMİ GELİŞİM EVRELERİ	AKTÖRLER (BELİRLEYİCİLER)	
I.KORUMACI VE DEVLETÇİ EKONOMİ POLİTİKALARI DÖNEMİ (1923-1954)	DEVLET	YEREL YÖNETİMLER
Tarımsal birikim ve üzerine gelişen sanayileşme	- Sermeya birikimini yaratmaya çalışıyor - Sosyal refah ve eşitlikçi - Mekana doğrdan planlama ile müdahale ediyor	- Etkinlikleri oldukça kısıtlı - Yerel düzeyde küçük sermayenin çıkarlarına dönük uygulamalar
II. İTHAL İKAMECİ BİRİKİM REJİMİ DÖNEMİ (1954-1980) Kentlerde sanayi birikimi ile beraber ticari birikim oluşumu	- Sanayi yatırımlarının gerçekleştiriliyor - Mekansal denetimde plan anlayışı hakim - Piyasanın da etkinliği başlıyor	- (1950-70) yerel unsurlar harekete geçiyor - (1970-80) merkez-yerel dengesi sağlanmaya başlıyor - kentsel yönetim anlayışı ile kollektif tüketim gerçekleştirilmesi
III. DIŞA AÇILMACI VE YENİ LİBERAL EKONOMİ POLİTİKALARI (1980-....) Sermayenin uluslararası niteliği ile kentlere yeni işlevler verilmesi	- Piyasanın belirleyiciliği - Devletin etkinliği azalıyor	- Kent işletmeciliğinin ağırlık kazanması - Önemli Yetkilerin yerel yönetimlere devri

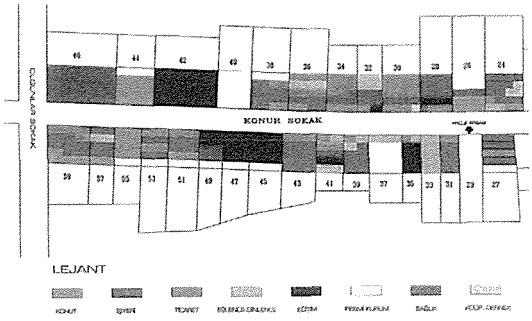
Şekil 5. Türkiye Siyasal-Ekonomik Yapı Çözümlemesi İçinde Kızılay'daki Dönüşüm Olgusunu izlemesi

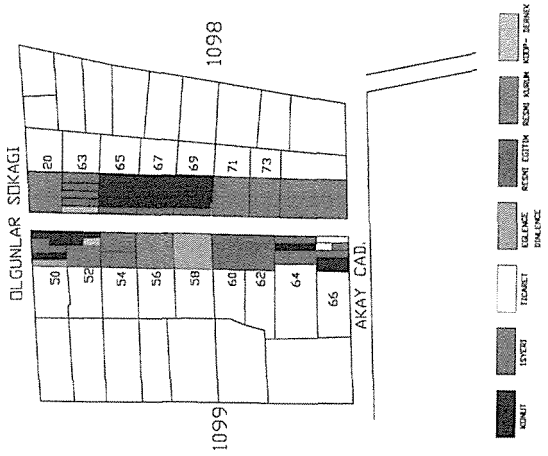
Şekil 6. Ankara Bölge Kat Nazım Planında Anket Yapılan Bölgeler

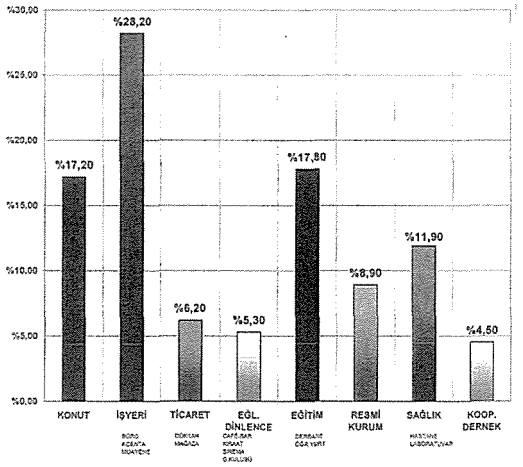
Şekil 7. Konur 2 Sokak Kullanım Tercihleri Dağılımı

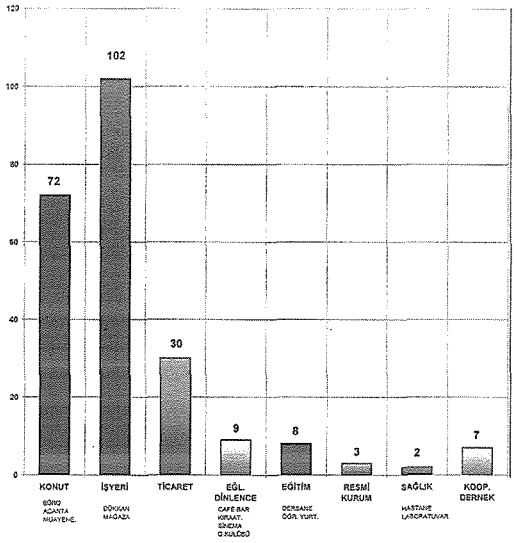
Şekil 8. Konur 2 Sokak Kullanım Tercihleri Dağılımı

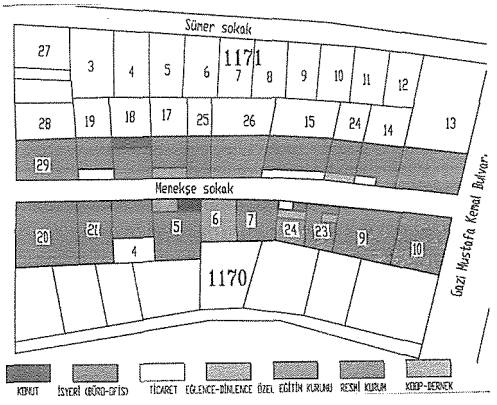
Şekil 9. Konur 3 Sokak Kullanım Tercihleri Dağılımı

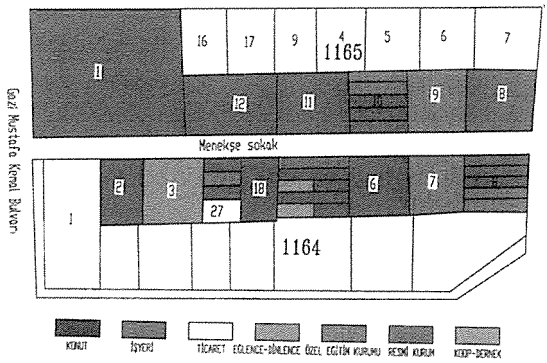
Şekil 10. Konur Sokak 2 Kullanım Alanının Sektörel Düzeyde Dağılımı

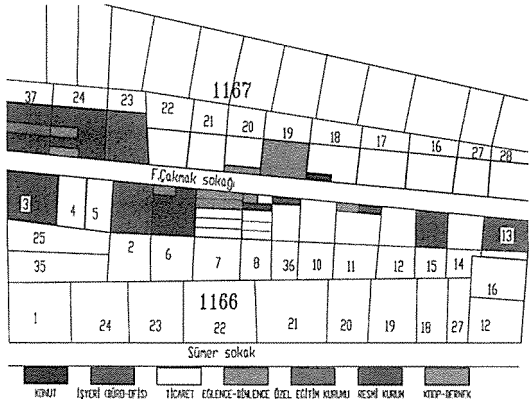
Şekil 11. Konur Sokak 2 Alan Kullanımı

Şekil 12. Sümer Sokak Alan Kullanımı

Şekil 13. Menekşe Sokak Alan Kullanımı

Şekil 14. Fevzi Çakmak Sokak Alan Kullanımı

KONUT ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ

OTURUM BAŞKANI: ORHAN KUNTAY

Türkiye'de İllere Göre Konut Üretiminin Farklılaşması
Ali TÜREL

İstanbul'un Değişen Yüzü: Korumalı Yerleşmeler
Tüzin Baycan LEVENT, Aliye Ahu GÜLÜMSER

Yeni Kentsel Ayrışmalar, Kapalı Yerleşimler ve Özelleştirilen Kentsel - Kamusal Mekan: İstanbul Örneği
Hatice KURTULUŞ

TÜRKİYE'DE İLLERE GÖRE KONUT ÜRETİMİNİN FARKLILAŞMASI

Ali Türel

GİRİŞ

Türkiye'de konut üretim kapasitesi son yirmi yılda büyük gelişme göstermiş, ve bu dönemde yapımına başlanan konut sayısının artan hanehalkı sayısına oranı pek çok yıl 1.00'dan büyük olmuştur. 1980'li yılların başından bu yana dış pazarlara açılarak hızlı gelişme gösteren inşaat sanayiinde büyük ölçekli devlet yatırımlarının da etkisiyle sermaye birikimi hızlanmış ve çok sayıda büyük sermayeli şirket ortaya çıkmıştır. Geleneksel olarak küçük sermayeli şirketlerin hakimiyetinde olan ticari (spekülatif) konut yapım sanayiinde giderek daha çok sayıda orta ve büyük sermayeli inşaat firmasının faaliyet göstermeye başlaması konut arzının artmasına katkı yapmıştır. Diğer taraftan 1980'li yıllarda Toplu Konut Fonu kredilerinin yaklaşık yüzde 85'inin konut kooperatiflerine verilmesi nedeniyle hem konut kooperatifi sayısı hem de kooperatifler tarafından inşa ettirilen konut sayısı artmış, konut kooperatifleri toplam konut üretiminin, inşaat ruhsatlarına göre yaklaşık üçte birini, yapı kullanma izinlerine göre ise dörtte birini gerçekleştirir duruma gelmişlerdir. Böylece hem ticari hem de kar amacı gütmeyen konut sunum kapasitesi bu dönemde büyük artış göstermiştir. Toplu Konut Fonu'ndan konut sektörüne sağlanan büyük finansmanın da etkisiyle konut sektörünün 1980-1981 yıllarında girdiği krizden hızla çıkarak yapımına başlanan konut sayısının 1987 yılında 500 bin düzeyine yükselmesinin ardından, Toplu Konut Fonu'ndan kredi verilen konut sayısı ve konut başına kredi miktarının giderek azalmasına karşın 1990'lı yıllarda yapımına başlanan konut sayısı genellikle 500 bin düzeyinde olmuştur. Talebi arttıran sübvansiyonlu kredi desteğinin çok azaldığı koşullarda da yüksek düzeyde arzın gerçekleşmesi, arzın dış faktörler kadar, iç faktörlerden de etkilendiğini ortaya koymaktadır. Arzı etkileyen iç faktörleri en önemlilerinin başında 1984 yılında planlama yetkisinin merkezi yönetimden belediyelere devredilmesiyle arsayı imara açmanın hızlanması ve kolaylaşması gelmektedir.

Ruhsatlı konut üretiminin ulaştığı yüksek düzey illere göre homojen dağılım göstermemektedir. İnşaat ruhsatı verilen konut sayısının aynı dönemde artan hanehalkı sayısına oranı bazı illerde 1.00'ın çok üzerinde, bazılarında ise çok altındadır. İllerin çoğunda artan hane sayısından daha fazla sayıda konutun yapımına başlanmakta, inşaat ruhsatı verilen konutların toplamının artan hane sayısına oranı bazı illerde 2-

3 düzeyine çıkarken, ruhsatlı konut sunumunun çok yetersiz olduğu doğu ve güneydoğu Anadolu illerinde ise bu oran 0.25'e kadar inmektedir. Bu çalışmada ruhsatlı konut arzının illere göre farklılaşmasının nedenleri incelenecektir.

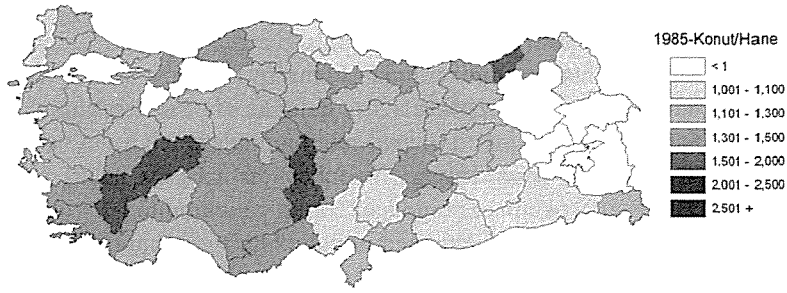
Yapımına başlanan konut sayısı arzı temsil ettiğinden arzın, illere göre farklılaşan inşaat maliyeti, arsa sunumu, konut yapımcılarının sayısı ile sermaye birikimleri, kooperatifleşme oranı gibi faktörlerle ilişkili olması beklenir. Ayrıca deniz kenarındaki illerde tatil konutuna olan büyük talebin hem kooperatifler hem de ticari konut yapımcıları tarafından karşılandığı bilinmektedir. Diğer taraftan yeni hanehalkları için yeterli sayıda ruhsatlı konut üretilemeyen illerde ruhsatsız konut yapımıyla açık kapatılmaktadır. Yerel yönetimlerin ruhsatsız konut yapımı konusundaki tutumlarının, ruhsatsız inşa edilen konut sayısının yanısıra ruhsatlı sunulan konut miktarını da belirlediği görülmektedir. Bazı illerde ruhsat alınarak yapımına başlanan konutların 3-4 katı kadar sayıda ruhsatsız konut inşa edilmektedir.

Bu çalışmada önce 1985-2000 döneminde illerdeki kentsel yerleşmelerde artan hanehalkı sayısına oranla yapımına başlanan konut sayısındaki farklılaşma ortaya konacaktır. Bölgelere ve illerdeki kentsel gelişmenin özelliğine göre farklılaşma, ve özellikle kentsel bölgede gelişmenin yoğunluğu ile ikinci konut gelişmesinin etkileri tanımlanacaktır. İkinci olarak illerde 1985-2000 döneminde konut üretim düzeyini belirlediği varsayılan fert başına GSMH, konut kooperatifi üyesi ve kredi verilen konut sayıları, nüfus artış hızı, mevcut konut stokunun yeterliliği, konut inşa maliyeti, kira düzeyleri gibi değişkenlerin etkileri regresyon modelleriyle belirlenecektir. Türkiye'de taşınmazlara ilişkin fiyat istatistikleri derlenip yayınlanmadığından, böyle bir analiz için en gerekli olan konut fiyatları değişkeninin yokluğunda sözü edilen modellerle elde edilebilen değişkenlerin illerde konut üretim düzeyini belirlemedeki etkileri tahmin edilecektir.

1980'li yıllardan itibaren mevcut illerin bölünmesi veya birden çok ilin ilçelerinin birleştirilmesiyle il sayısı arttırılarak 81'e ulaşmıştır. Farklı sayım yıllarında farklı sayıda ilin olması nedeniyle bu çalışmada kullanılan değişkenlerin 81 il için derlenmesi mümkün olamamıştır. Bu nedenle istatistikler, Siirt ve Mardin illeri de birleştirilerek (bu bölgede yeni oluşturulan iller için derlenen istatistikler bu iki il için ayrıştırılamamıştır) 66 il için hesaplanmış ve analizler 66 ile göre yapılmıştır.

İLLERE GÖRE KONUT STOKU VE YAPIMINA BAŞLANAN KONUT SAYILARI

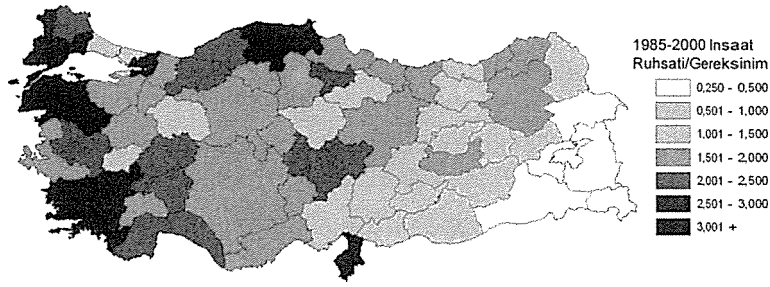
Belediye teşkilatı bulunan yerleşmeleri kapsayan Devlet İstatistik Enstitüsü'nün gerçekleştirdiği Bina Sayımları konut stokunun niceliksel ve niteliksel özelliklerini belirlemede kullanılan en önemli kaynaktır. Bu çalışmada 1984 ve 2000 tarihli son iki sayımın verileri, nüfus sayımları ve İnşaat İstatistikleri'nin verileriyle karşılaştırılarak illere göre konut stokunun yeterliliği ve gereksinmeyle ilişkili olarak konut üretim düzeyi hesaplanmıştır. Toplu Konut Fonu'nun 1984 yılında kurulmasının

Şekil 1. İllerde ortalama kentsel hane başına konut sayısı - 1985

Şekil 2. İllerde ortalama kentsel hane başına konut sayısı - 2000

Şekil 3. İllerde 1985-2000 döneminde kentsel hane başına inşaat ruhsatı verilen konut sayısı

ardından 2000 yılına kadar bazı yıllar yarım milyonun üzerinde konut biriminin yapımına başlanarak Cumhuriyet tarihinin en yüksek konut sunum düzeyine erişilmesi çalışmanın bu dönemi kapsamasının bir diğer nedenidir.

İlk olarak 1984 Bina Sayımı'ndan elde edilen "illerde toplam konut birimi sayıları", 1985 Nüfus Sayımında belirlenen illerin kentsel yerleşmelerindeki toplam hane sayılarına bölünerek illerde hane başına konut birimi sayısı hesaplanmıştır (Şekil 1). Bina sayımı ile nüfus sayımı arasında bir yıl fark olması nedeniyle hesaplanan oranların, 1985 yılı için gerçek oranlardan yüzde 2-3 kadar düşük olması beklenir. Beş

Doğu Anadolu ili (Ağrı, Bitlis, Erzurum, Muş ve Van) ile Bolu ve Bilecik için oranlar 1.00'in altında olup en düşük oran Erzurum için 0.811 olarak bulunmuştur. Diğer taraftan en yüksek oran 1.949 ile Nevşehir için hesaplanmıştır. Oranın 1.50-2.00 aralığında olduğu diğer iller Afyon, Denizli, Niğde ve Rize'dir. Türkiye'nin başta gelen kentsel bölgelerinden İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa için oranlar 1.10-1.20 aralığında ve birbirine yakındır. Adana için oran 1.07 ile diğer üç büyük kentsel bölgeden bir miktar düşüktür. Bu dört kentsel bölge için hesaplanan oranlar, yüzde 4-5 kadarı normal kabul edilen boş konutlar ve iki sayım arasında söz konusu olabilecek bazı mekansal kapsam uyuşmazlıkları dikkate alındığında, başlıca kentsel bölgelerde sayısal bakımda konut açığı veya fazlası sorunu bulunmadığını göstermektedir. Yukarıda belirtilen beş kentte hane başına konut sayısının 1.50'den büyük olmasının nedenini açıklamakta kullanılabilecek herhangi bir araştırma ve veri bulunmamaktadır.

1985-2000 döneminde her ilde yapımına başlanan konut sayısının aynı dönemde artan hane sayısına oranı hesaplanmıştır (Şekil 2). Bitlis için oran 0.25 ile en düşük, Aydın için ise 3.52 ile en yüksektir. Buna göre Bitlis'te yeni oluşan dört haneden yalnızca bir tanesi için bir ruhsatlı konutun yapımına başlanırken, Aydın'da artan her hane için ortalama 3.52 konutun yapımına başlanmış olmaktadır. Diğer taraftan gereksinmeden daha az sayıda konutun yapımına başlandığı 14 ilden İstanbul dışındakilerin tümü Doğu veya Güneydoğu illeridir. Bu illerin üçünde (Ağrı, Muş ve Van) 1985 yılı konut sayısının mevcut hane sayısından az olduğu yukarıda belirtilmiştir. Bitlis ile birlikte beş ilde inşaat ruhsatı-gereksinim oranının 0.50'den küçük olması, Türkiye'de konut üretiminin en çok olduğu dönemde bu illerde ruhsatlı sunumla konut gereksiniminin yarısından az sayıda konut üretilebildiğini ortaya koymaktadır.

En büyük beş kentsel bölgeden İstanbul'da gereksinimi karşılayacak sayıda konutun yapımına başlanamazken (oran 0.927'dir), Ankara, İzmir ve Bursa için oranlar, sırasıyla 1.595, 1.745 ve 1.528 ile birbirlerinde büyük farklılık göstermemektedir. Adana'da ise oran 1.146 ile İstanbul'dan yüksek, diğer üç kentsel bölgeden düşüktür.

Gereksinime oranla en çok sayıda konutun yapımına başlandiği illerin tümü sahillerde yer almaktadır. Oranların 2.50'den büyük olduğu bu illerde ikinci konut yapımının önemli olduğu Seymen ve Koç tarafından belirlenmiştir[1]. Ancak Diğer illerde artan gereksinimden çok sayıda konutun yapımına başlanmıştır. İmar planı yapma ve onaylama yetkisinin belediyelere geçtiği 1985 yılından itibaren sahillerde tatil konutu yapımı büyük hız kazanmıştır.

Konut sektörünün yüksek sunum düzeyine eriştiği 1985-2000 döneminin sonunda Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen 2000 Yılı Bina Sayımından elde edilen konut sayılarının iller toplamının, 2000 Nüfus sayımında belirlenen il kentsel nüfuslarına oranları hesaplanmıştır (Şekil 3). Oranın 1.00'dan küçük olduğu hiç bir il bulunmazken, 1.091 ile Hakkari oranı en düşük ildir. Şekil 1'de 1985 yılında konut açığı olduğu görülen illerle Şekil 2'de ruhsatlı konut sunumu çok yetersiz olan illerin hiçbirinde 2000 yılında konut açığı kalmamıştır. Ruhsatlı konut üretimi

artan hane sayısından az olan ve 1985 yılında önemli sayıda konut fazlası bulunmayan illerde gereksinimin ruhsatsız inşa edilen konutlarla karşılandığı anlaşılmaktadır.

Beş büyük kentsel bölgeden İstanbul'da 1984-2000 döneminde artan hane sayısının ancak yüzde 92.7'si kadar sayıda konutun yapımına başlandığı halde hane başına konut sayısı 1985 yılında 1.131'ten 2000 yılında 1.481'e yükselmiştir. 2981/3250 sayılı imar affı yasaları uyarınca İstanbul'da verilen 253 bin inşaat ruhsatı ve 312 bin iskan ruhsatının (yapı kullanma izninin), bu kapsamda tüm ülkede verilmiş olan ruhsatların yaklaşık yarısına eşit olması kaçak yapılaşmanın bu kentteki düzeyini göstermiştir[2]. 1986 yılına kadar inşa edilmiş binaları kapsamına alan bu yasalardan sonra da ruhsatsız konut yapımı büyük bir hızla sürmüştür. Nitekim İstanbul ilinde 1985-2000 döneminde konut sayısı 2.078.534 artmışken inşaat ruhsatı verilen daire sayısı 1.030.813, iskan ruhsatı verilen daire sayısı ise 291 bin olmuştur. Bu sayılar, İstanbul'da ruhsatsız inşa edilmiş konut sayısının inşaat ruhsatına göre 1.047.721, iskan ruhsatlarına göre ise 1.787.355 olduğunu göstermektedir. Ankara'da ruhsatlı konut üretiminin artan hane sayısından yüzde 60 kadar daha fazla olmasına karşın hane başına konut sayısının 1.112'den 1.204'e yükselmiş olması ruhsatsız konut yapımının toplam konut sunumu içindeki payının oldukça küçük olduğunu göstermektedir. İzmir'de 1985-2000 döneminde artan hane başına 1.745 konutun yapımına başlanmış ve hane başına konut sayısı 1.169'dan 1.468'e yükselmiştir. Adana ve Bursa'da ise 1985 hane başına konut sayısı, sırasıyla 1.077 ve 1.114'den 2000 yılında 1.484 ve 1.513'e yükselmiş. İki ilde artış oranlarının birbirlerine yakın düzeylerde olmasına karşın 1985-2000 döneminde artan hane sayısı başına Adana'a 1.146, Bursa'da 1.528 konutun yapımına başlanmış olması Adana'da Bursa'ya göre çok daha fazla sayıda ruhsatsız konut inşa edildiğini göstermektedir.

Hakkari ve Tunceli dışında tüm illerde hane başına konut sayısında 1985-2000 döneminde önemli artışlar olmuştur. Ruhsatlı konut üretimi İstanbul ve 13 doğu ve güneydoğu Anadolu illerinde artan aile sayısına göre yetersiz olmasına karşın hiç bir ilde konut açığı bulunmamakta, tersine 2000 yılında tüm illerde ruhsat alınarak inşa edilen konutlarla ruhsatsız inşa edilenlerin toplamı hane sayısından fazladır. Sayıca konut fazlasının en çok olduğu İstanbul'da hane sayısından 1.128.075 fazla konut bulunmaktadır. Ancak konut stoğu, bir bölümü ruhsatlı bir bölümü ruhsatsız inşa edilmiş olduğu için nitelik bakımından oldukça heterojendir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ruhsatlı konut üretiminin illere göre büyük farklılık göstermesinin nedenleri üzerinde durulacaktır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Önceki bölümde 1985-2000 döneminde illere göre ruhsatlı konut üretimi inşaat ruhsatları esas alınarak değerlendirilmiştir. Konut stokuna yeni konut yapımıyla gerçek eklemenin göstergesi iskan ruhsatları olmasına karşın Türkiye'de yapımı tamamlanan çok sayıda konutun iskan ruhsatı alınmadan kullanıldığı, bu nedenle Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından İnşaat İstatistiklerinin derlendiği tarihten bugüne kadarki

iskan ruhsatı verilen konut birimi (daire) sayısının inşaat ruhsatı verilen daire sayısının yarısı kadar olduğu bilindiğinden, iskan ruhsatı istatistiklerinin konut üretiminin değerlendirilmesinde kullanılması yanıltıcı olacaktır. Tüm taşınmaz yapılarla ilgili piyasalarda olduğu gibi konut piyasasında da talep artışının karşılığı olan arz artışı (diğer bir deyişle, piyasada oluşan dengesizliğin giderilmesi), inşaat ruhsatı ile iskan ruhsatı verilmesi arasında geçen süre kadar gecikmeyle gerçekleşmektedir. İnşaat ruhsatı verilen konutların büyük bölümünün yapımı iki yıl içinde bitirilmekte, ancak özellikle kooperatifler tarafından inşa ettirilen konutların yapımı çok daha uzun sürebilmektedir. 1985-2000 yılları arasında inşaat ruhsatı verilen ancak 2000 yılından sonra yapımı tamamlanan konut sayısının, konut sektörünün krizde olduğu 1985 yılından önce yapımına başlanan ve bu dönemde bitirilen konutların sayısından büyük olduğu tahmin edilebileceğinden, 1985-2000 dönemindeki inşaat ruhsatı sayısının konut stokuna eklenen yeni konut sayısından bir miktar büyük olduğu kabul edilebilir.

Konut piyasalarıyla ilgili ekonomik analizlerde yapımına başlanan konut sayısının (inşaat ruhsatları) konut arzını, yapımı tamamlanan konut sayısının (iskan ruhsatları) konut talebini temsil ettiği kabul edilmektedir. Konut yapımcıları bir yıl veya daha uzun sürenin sonundaki piyasa koşullarıyla ilgili öngörüleri uyarınca konutların yapımına başlamakta, başta öngördükleri süreyi fiyatların seyrini dikkate alarak kısaltıp uzatabilmektedir. İnşaat süresinin sonu için tahmin edilen talep ve fiyat düzeyleri yıl içinde toplam yapımına başlanan konut sayısını (arz miktarını), mevcut piyasa koşulları ve fiyatlar ise yapımı tamamlanarak piyasaya sunulan (talep edilen) konut sayısını belirlemektedir. Satmak için konut inşa eden konut yapımcılarının "spekülatif" olarak nitelendirilmeleri, üretimlerini ve piyasaya sundukları konutların miktarını konut fiyatlarının seyrine göre belirlemeleridir. Bu çalışmada 1985-2000 yılları arasında her ilde inşaat ruhsatı verilen daire sayıları arz olarak tanımlanarak, artan hane sayısı başına arzın illere göre farklılaşmasını belirleyen etmenler incelenmiştir.

Ülke bütününde zaman serisi verilerini kullanaran konut arzını inceleyen çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Muth[3] konut yapımcılarının üretim fonksiyonlarını tanımlamak suretiyle, fiyatı kent merkezinden uzaklıkla değişen arsanın ve arsa dışındaki girdilerin konut yapımındaki kullanımlarının mekansal farklılaşmasını ve birbirlerine ikamesini (capital-land substitution) ortaya koymuştur. Firma düzeyindeki bu tür arz fonksiyonlarının ampirik olarak sınanmasında kullanılabilecek en uygun veri kaynağı bir kentte bir zaman kesitinde toplanan verilerdir. Whitehead[4] İngiltere'de 1955-1972 döneminde yapımına başlanan ve yapımı tamamlanan konut sayılarıyla ilgili zaman serisi verilerini kullanarak arz ve talebi belirlediği varsayılan değişkenlerin etkilerini ekonometrik modellerle tahmin etmiştir. Özel sektör tarafından yapımına başlanan konut sayısıyla temsil edilen konut arzıyla ilgili tahmin edilen ekonometrik modellerde istatistiksel olarak anlamlı bulunan değişkenlerin tümü birlikte konut arz fonksiyonu;

$$PS = f(r, CC, P, FF, T)$$

olarak tanımlanabilir. Burada PS: özel sector tarafından dönem içinde yapımına başlanan konut sayısını, r: konut yapımcılarının kullandığı finansman kaynaklarının faiz oranını, CC: birim inşaat maliyetini, P: konut fiyatını, FF: konut finans kurumları tarafından kullanılan fonların miktarını, T: konut arzının artma veya azalma eğilimini (oran olarak) göstermektedir. Tahmin edilen tüm denklemlerde PS, CC ve P bulunulan dönem t, bir denklemde r bulunulan dönem t, diğerlerinde t-1, FF ise t-1 değerlerini almıştır. Tüm denklemlerde r ve CC için negatif, P, FF ve T için pozitif katsayılar tahmin edilmiştir.

ABD için yapılan iki çalışmada, geliştirilen dinamik "rasyonel beklenti" modelleri tahmin edilmiştir[5]. Poterba tarafından geliştirilen konut yatırım fonksiyonunda yeni konut yapımı için yatırımın, konutun satılıncaya kadarki sürede beklenen reel (enflasyondan arındırılnış) fiyatı, alternative inşaat projelerinin reel fiyatları ve inşaat sektöründe ücret seviyesi (inşaat maliyetini temsil ettiği kabul edilebilir) ile ilişkili olduğu kabul edilerek 1974-1972 dönemini kapsayan verilerle arz elastikiyetleri tahmin edilmiştir. Topel ve Rosen tarafından yapılan diğer bir çalışmada ise Poterba'nın rasyonel beklenti modeli daha geliştirilmiştir. Rasyonel beklentinin konut yapımcılarının beklenen talep artışından önce yatırım yapmalarını öngörmektedir. Bu durumda gelecekte beklenen enflasyon arz fonksiyonuna katılmaktadır. ABD için 1963-1983 yıllarını kapsayan zaman serisi verileri kullanılarak tahmin edilen regresyon modellerinde bağımsız değişkenler reel konut fiyatları, reel faiz oranı, beklenen enflasyon oranı, inşa edilen konutun beklenen satış zamanını gösteren bir değişken ve önceki dönemlerde yapımına başlanan konut sayıları yer almıştır. Son iki değişken için negatif işaretli katsayılar, konut arzının fiyat esnekliği olarak da -3 gibi yüksek bir katsayı tahmin edilmiştir.

Yeni konut arzıyla ilgili daha yakın zamanda geliştirilen modellerde planlama sisteminin ve kararlarının arsa ve konut arzı ile fiyatlarına etkileri tanımlanmaya çalışılmıştır. Ekonomistlere göre arazi kullanım planlarıyla bir taraftan dışsallıkların konrol altında tutulması, kentsel altyapı ve diğer kamu servislerinin sunum ve kullanımında rasyonelliğin ve etkinliği sağlanması ve taşınmaz yatırımcıları için belirsizliklerin ve risklerin azalması olanaklı hale gelirken aynı zamanda kentlerin çevresindeki boş arazilerin imara açılmasında seçmeci davranıldığı için arsa sunumunda kısıtlamalar ve fiyat artışları ortaya çıkmaktadır. Harrison[6] planlamanın konutla ilişkisini tartışırken konut arz ve fiyatını etkileyen iki tür planlama kararlarının altını çizmiştir. Bunlardan birincisi yapılaşma yoğunluğunun sınırlandırılması, ikincisi ise arsa arzının kısıtlanması. Harrison arsa arzının kısıtlanmasının arsa ve konut fiyatlarının artmasına, kentsel mekanın belirli yerlerinde yoğunluk kısıtlamasının ise daha yaygın kentsel gelişmeye yol açacağını belirtmiştir. Hem arsa arzının kısıtlanması hem de yoğunlukların sınırlandırılması kararlarının birlikte alınmasının fiyatlarda önemli artışa sebep olacak en kötü seçenek olduğunu vurgulamıştır. Dünya Bankası uzmanlarının yayınlarında planlama sistemleri esnek olan, özellikle imar planı dışın-

daki araziler üzerinde konut inşa etmek için yapılan mevzii imar planı başvurularının kısa sürede sonuçlandığı ülkelerde konut üretiminin çok geliştiği, sürenin uzun olduğu veya genellikle kabul edilmediği ülkelerde ise herkese yeterli sayı ve fiyatta konut üretilemediği vurgulanmaktadır. İngiltere ve ABD planlama sistemleri ile konut üretimi ilişkileri üzerine yapılan bir çalışmada, İngiltere'nin planlama sisteminin daha merkezi yapılı ve kısıtlayıcı olamasına karşın her iki ülkede de planlamayla getirilen kısıtlamaların konut arzını azalttığı, fiyatları ve yoğunlukları attırdığı ve İngiltere'de konut seçimini daralttığı sonucuna varılmıştır[7].

Kent planlama systeminin ve kurumlarının ortadan kaldırılması düşünülemeyeceğine göre, kent plancıları için geçerli olan soru ülkedeki planlama uygulamasının arsa ve konut piyasalarının işleyişinde etkinlik kayıplarına yol açan ve toplam refahı olumsuz olarak etkileyen sonuçlar yaratıp yaratmadığıdır. Türkiye'deki arsa ve konut sunum sistemlerinin incelendiği Konut Politikası Geliştirme çalışmasının bulgularına göre planlama sistemimiz oldukça esnek sayılabilecek bir yapıda işlemesine karşın özellikle orta ve alt gelir gruplarının ödeyebilecekleri fiyat ve büyüklüklerde arsa üretilememekte, bu nedenle dar gelirliler ruhsatsız arsa piyasasına yönelmekte veya işgalle arsa edinmektedir[8]. İnşaat ve iskan ruhsatı harçları da dar gelirlilerin kendi konutlarını üretmelerini teşvik etmeyecek, hatta caydıracak kadar yüksektir. Kamu mülkiyetindeki arsaların yanısıra özel mülkiyetteki arsaların da mülkiyet hakları korunanamaktadır. İmar ve parselasyon planları bulunan arsaların Bursa'da yüzde 20.5'i, Şanlıurfa'da yüzde 45.3'ü işgal edilerek üzerinde gecekondu yapılmıştır[9]. Bazı kentlerde kamu kurumlarının arsa sunumundaki payı oldukça yüksektir. Ankara'da 1970-1993 döneminde kentsel arsa piyasasına eklenen imarlı arsaların yüzde 53.75'i başta Belediye olmak üzere kamu kurumlarınca üretilmiş ve büyük çoğunluğu kooperatiflere tahsis edilmiştir. Ayrıca pek çok kooperatif imar planı bulunmayan alanlardan ucuz fiyattan satın aldıkları arazileri mevzii planlarla imarlı arsa haline getirerek üzerlerine konut inşa etmektedir. Bu saptamalar arsa arzının, konut yapımının kooperatifler gibi örgütlü gruplarca gerçekleştirilmesiyle ilişkili olduğunu, bir yerleşmede kooperatifleşme düzeyinin arsa sunum düzeyinin de göstergesi olabileceğini ortaya koymaktadır.

Plan kararlarıyla ilişkili olarak arsa sunumunun konut arz fonksiyonuna katıldığı bir model Barmley, Bartlett ve Labert tarafından geliştirilmiştir[10]. Bu fonksiyonda konut üretimi karlılığın (fiyat eksi inşaat maliyeti), yeni konut yapımı için ayrılmış imarlı arsa miktarı ile mevcut politikalar ve sınırlamaların ışığında gelecekte konuta ayrılabilecek arsa miktarının gecikmeli (lagged) fonksiyonu olarak tanımlanmıştır:

$$Q_j = S_{-1} \{[P_j - C(W_j, U_j, E_{cj}, N_j/A_j)], L_{sj}, L_{cj}, L_{pj}\}$$

Bu fonksiyonda Q_j: yeni konut arzını, S-1: değişkenlerin 1-2 yıl önceki dönem değerlerinin fonksiyonunu, C: inşaat maliyeti fonksiyonunu, W: inşaat sektöründeki ücret düzeyini, U: işsizlik oranını, E_c: inşaat sektöründeki istihdamı, N/A: nüfus yoğunluğunu, L_s: yeni konut yapımı için ayrılmış imarlı arsa miktarını, L_c: gelecekte konut

için arsa arzının önündeki sınırları, L_p: konut yapımı için arsa sunumuyla ilgili planlama politikalarını temsil etmektedir.

Bu modelin bazı eleştiriler getirilen ekonometrik tahmini konusuna girmeden Whitehead modeli ile bu modelde yer alan bağımsız değişkenler bir arada tanımlanacaktır:

- Konut fiyatı
- Konut inşa maliyeti
- Konut yapımcılarının finansman maliyeti
- Konut satın alanlara sağlanan finansmanın toplam tutarı
- Konut yapımı için sunulan ve gelecekte sunulabilecek arsa miktarı
- Bulunulan dönemde konut yatırımlarının artma veya azalma eğilimi.

Yapımına başlanan konut sayısı bağımlı değişken olarak alınarak yukarıda tanımlanan bağımsız değişkenlerin zaman serisi verileri elde edilebildiği taktirde böyle bir konut arzı modeli oluşturularak katsayıları tahmin edilebilirdi. Ancak Türkiye'de iller düzeyinde yukarıdaki ilk beş değişkenden hiçbirisi derlenmemektedir. İlk değişken olan konut fiyatı istatistikleri ve diğer taşınmaz malların fiyatlarıyla ilgili istatistikler Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından derlenip yayınlanmamaktadır. Yalnızca 19 il için 1994 yılından başlayan konut kiraları istatistikleri Tüketici Fiyatları İstatistiklerinin içinde derlenmektedir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından her yıl için ilan edilen birim konut inşa maliyeti ülke ortalaması niteliğinde olup illere göre ayrıştırılmamaktadır. İnşaat İstatistiklerinde inşaat ve iskan ruhsatı alınırken yapımcıların verdikleri tahmini maliyetler inşaat istatistikleri içinde yayınlanmakla birlikte illere göre konutlar standart hale getirilemediği için tutarlı bir veri olarak kabul edilemez. Konut yapımcıları tarafından banka kredisi hem çok az kullanılmakta hem de bu konuda yayınlanan herhangi bir veri bulunmamaktadır. Konut satın alanlara sağlanan finansmanla ilgili olarak bankaların verdikleri kısa vadeli gayrimenkul kredileri illere göre ayrıştırılmamıştır. Toplu Konut İdaresi'nin çoğunlukla kooperatiflere verdiği kredilerle ilgili veriler, illere göre kredi verilen konut sayısı olarak mevcuttur. Arsa sunumu konusunda belediyeler herhangi bir istatistik toplamamaktadır. Böyle bir bilgi gerektiğinde özel bir çalışmayla kent bütünü imar planı ve mevzii imar planı uyarınca imara açılan arsa miktarları hesaplanabilmektedir. Yaklaşık 3200 belediyeyi kapsayan arsa sunum verisi derlenip yayınlanmadığı için büyle bir veriye dayanan ampirik analiz yapılması mümkün değildir.

Tüm illeri kapsayan zaman serisi verilerinin yokluğu nedeniyle arz fonksiyonunun katsayılarının ekonometrik analizle tahmin edilmesi mümkün olmadığından önceki bölümde Şekil 2 olarak sunulan 1985-2000 döneminde artan hane sayısı başına her ilde verilen inşaat ruhsatı sayıları konut arzını temsil eden bağımlı değişken olarak alınıp bu oranın illere göre farklılaşmasını belirlediği düşünülen bağımsız değişkenler tanımlanarak oluşturulan regresyon denklemleri tahmin edilmiştir.

AMPİRİK ANALİZ SONUÇLARI

Tahmin edilen denklemler aşağıda özetlenmiştir. Bağımlı değişken YNET00HH her modelde 1985-2000 döneminde hane başına inşaat ruhsatı verilen konut sayısıdır.

Model 1

Bağımlı Değişken: YNET00HH

	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	t	Güvenilirlik Derecesi
	B	Std. hata	Beta		
(Constant)	.252	.458		.550	.585
SECNDHOM	.606	.164	.337	3.705	.000
COOPPRHH	1.029	.361	.287	2.847	.006
POPGRRAT	-.684	.229	-.256	-2.986	.004
CREDPRHH	.317	.254	.103	1.249	.217
GNPCH	3.441E-04	.000	.145	1.587	.118
DUPRHH85	.799	.355	.202	2.250	.028

R	R2	Düzeltilmiş R2	Tahminin Std. Hatası
.796	.634	.597	.52060

Bağımsız değişkenlerden, SECNDHOM: ikinci konut yapımının yoğunlaştığı illeri (1-0 değeri olarak), COOPPRHH: illerde 2003 yılında aktif konut kooperatiflerinin ve faaliyetini durdurmuş kooperatiflerin üye sayıları toplamını, POPGRRAT: illerin 1985-2000 yılları arasında nüfusun artış oranını, CREDPRHH: her ilde Toplu Konut İdaresi tarafından kredi verilen konut sayısının 1985 hane sayısına oranını, GNPCH: ilde kişi başına milli gelirin 1994-2000 döneminde artış oranını ve DUPRHH85: 1985 yılında ilde hane başına konut sayısını temsil etmektedir. Tahmin edilen katsayılara göre ikinci konut yapımının yoğunlaştığı illerde konut arzı yüksektir. Kooperatifleşme oranıyla konut arzı arasında beklendiği gibi pozitif ilişki bulunmaktadır. Önceki bölümde tanımlandığı gibi kooperatifleşmenin yüksek olduğu illerde arsa arzının da çok olması beklendiği için kooperatif konutlarıyla birlikte diğer konut sunum biçimlerinin de arzının arttığı anlaşılmaktadır. Nüfus artış hızı değişkeni için negative işaretli bir katsayının tahmin edilmiş olması beklenenin tersi bir durumdur. Bu değişkenin illerin ruhsatlı konut sunumunun gereksinime göre yetersiz olmasına yol açan etmenleri de temsil ettiği tahmin edilebilir. Genellikle "Stok Uyarlama Modellerinde" kullanılan tablodaki son değişken için tahmin edilen istatistiksel olarak güvenilir pozitif katsayı 1985 yılında hane başına konut sayısının ortalamanın üzerinde olduğu illerde diğerlerine göre daha çok ruhsatlı konut üretildiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, önceki dönemde arz yetersizliği sorunu olan illerde bu sorunun sürdüğü ortaya çıkmaktadır. Hane başına kredi verilen konut sayısı ve fert başına milli gelir artış miktarı değişkenleri için bu denklemde pozitif işaretli ancak istatistiksel olarak güvenilir olmayan katsayılar tahmin edilmiştir. Denklemin R2

değerine göre modele katılan bağımsız değişkenler bağımlı değişkendeki farklılaşmanın yaklaşık 2/3'ünü açıklayabilmektedir.

Model 2

Bağımlı Değişken: YNET00HH

	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	t	Güvenilirlik Derecesi
	B	Std. hata	Beta		
(Constant)	1.136	.243		4.680	.000
SECNDHOM	.536	.166	.298	3.229	.002
COOPPRHH	1.365	.340	.381	4.011	.000
POPGRRAT	-.741	.235	-.277	-3.151	.003
GNPCH	3.410E-04	.000	.144	1.523	.133
CREDPRHH	.392	.260	.127	1.507	.137

R	R2	Düzeltilmiş R2	Tahminin Std. Hatası
.776	.603	.569	.53794

Tahmin edilen ikinci regresyon modeline, öncekinden farklı olarak hane başına 1985 yılı konut sayısı değişkeni katılmamıştır. Tahmin edilen katsayıların işaretlerinde değişiklik olmamış, yanlızca hane başına kredi verilen konut sayısı değişkeninin istatistiksel güvenilirlik derecesi artmış, ancak R2 azalmıştır.

Model 3

Bağımlı Değişken: YNET00HH

	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	t	Güvenilirlik Derecesi
	B	Std. hata	Beta		
(Constant)	1.057	.206		5.119	.000
SECNDHOM	.599	.143	.334	4.188	.000
COOPPRHH	1.787	.301	.499	5.938	.000
POPGRRAT	-.776	.199	-.290	-3.905	.000
CREDITDU	-1.248E-05	.000	-.392	-4.949	.000
GNPCH	5.857E-04	.000	.247	2.972	.004

R	R2	Düzeltilmiş R2	Tahminin Std. Hatası
.841	.707	.683	.46182

Tahmin edilen üçüncü modele bağımsız değişken olarak CREDPRHH değişkeninin yerine, kredi verilen konut sayısının 1985-2000 döneminde ilde inşaat ruhsatı verilen konut sayısına oranını temsil eden CREDITDU değişkeni katılmışır. Tüm değişkenler için istatistiki olarak güvenilirlik derecesi en yüksek düzeyde katsayılar tahmin edilmiş ve R2 yükselmiştir. Ancak CREDITDU değişkeni için tahmin edilen katsayının eksi işaretli olması beklenen beklenen bir sonuç değildir. Kredilerin yaklaşık yüzde 85'inin kooperatifler tarafından inşa ettirilen konutlar için verilmiş olma-

sı ve kooperatifleşme oranını temsil eden değişkenin denkleme katılmış olmasının bu sonucun nedeni olduğu düşünülebilir. Bu öngörüyü sınamak için Model 4'e kooperatifleşmeyi temsil eden değişkenin yerine 1985'te hane başına konut sayısı değişkeni konulmuş ve CREDITDU değişkeni için gene eksi işaretli ancak güvenilirlik düzeyi yüzde 8.9'a düşmüş bir katsayı tahmin edilmiştir. İllere göre inşaat maliyeti verisinin yokluğunda inşaat ruhsatları istatistiklerinde yayınlanan yapımcıların verdikleri tahmini maliyetlerden hesaplanan 1991-2000 dönemi ortalamaları bağımsız değişken olarak çeşitli denklemlere katılmış, ancak hiçbir denklemde istatistiksel olarak anlamlı katsayı tahmin edilememiştir.

Model 4

Bağımlı Değişken: YNET00HH

	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	t	Güvenilirlik Derecesi
	B	Std. hata	Beta		
(Constant)	.382	.474		.806	.423
SECNDHOM	.993	.160	.553	6.203	.000
POPGRRAT	-.918	.232	-.343	-3.951	.000
CREDITDU	-4.920E-06	.000	-.155	-1.727	.089
DUPRHH85	1.331	.344	.335	3.867	.000

R	R2	Düzeltilmiş R2	Tahminin Std. Hatası
.747	.558	.529	.56263

Yukarıda belirtilen 19 il için 1994=100 olarak alındığı DİE Tüketici Fiyatları Endeksinden elde edilen kira endeksi ile aynı illerin kapsandığı 1994 yılı DİE Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi'nden elde edilen illerin ortalama gelir düzeyleri verileri kullanılarak yapılan tahminlerde kira endeksi için artı işaretli katsayılar elde edilmesine rağmen istatistiksel olarak anlamlı denklemler tahmin edilememiştir.

SON BİR DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak ülke düzeyinde konut arzı modelini tahmin etmek için gerekli verileri Türkiye'de elde edebilmek olanaklı değildir. Özellikle iller düzeyinde inşaat maliyeti derlenip yayınlanmamakta, arsa arzı ile ilgili veriler ise ancak her belediyede özel bir çalışmayla elde edilebilmektedir. Taşınmaz istatistiklerinin bulunmaması ise taşınmaz piyasalarıyla ilgili çalışma ve tahmin yapmayı olanaksız hale getirmektedir. Sözü edilen kısıtlamalar nedeniyle bu çalışmada, Türkiye'de en fazla sayıda konutun yapımına başlandığı 1984-2000 döneminde illerde verilen inşaat ruhsatlarının ilişkili olduğu değişkenler tanımlanmaya çalışılmıştır. Tahmin edilen regresyon modellerinden ikinci konutların ve kooperatifleşmenin yoğunlaştığı illerle milli gelirde en çok artışın olduğu illerde inşaat ruhsatı verilen konut sayısının daha fazla, nüfus artışının yüksek olduğu illerde ise daha az olduğu belirlenmiştir. Kamu fonla-

rından verilen sübvansiyonlu konut kredilerinin büyük çoğunluğu kooperatifler tarafından inşa ettirilen konutların finansmanı için kullandırıldığından, konut kredilerinin ticari sunum biçimlerinin hakim olduğu konut arzına etkisi belirlenememiştir. Bu bulgular Türkiye'de konut sunumuyla ilgili temel sorunun talep yetersizliği ile ilişkili olduğunu, konut talebini etkilemekte başta gelen etmen olan konut kredilerinin, finansman piyasasında uzun vadeli ve ödenebilir koşullarda kredi veren bir sistemin kurulamamış olması nedeniyle böyle bir işlev göremediğini göstermiştir. Enflasyonun ve faizlerin düşmesiyle konut kredisi sistemi kurulabilecek olmasına karşın, düşük gelirli hanehalklarının konut kredisi kullanabilmeleri iyi düzenlenmiş bir sübvansiyon sisteminin geliştirilmesini gerektirecektir.

Çalışmanın önemli bir bulgusu ruhsatsız yapılaşmanın denetlenemediği illerde ruhsatlı konut sunumunun, gereksinime oranla yeterli düzeyde sağlanamamasıdır. Birçok doğu ve güneydoğu illerinin yanısıra İstanbul'da da ruhsatlı konut yapımı gereksinimden az, ruhsatsız olarak inşa edilen konut sayısı ise çoğu yerde gereksinimden çok fazla sayıdadır. Yirmi yıl once çıkarılan imar affı yasalarıyla ruhsatsız konut yapımının bir spekülatif gelir elde etme yolu haline gelmiş olması bu yöndeki beklentileri arttırmıştır. Ruhsatsız konut yapımının önlenmesi günümüzde başta gelen bir hedef olmuş ve ceza yasasına bu konuda cezai hükümler konulmuş olmasına karşın dar gelirlilerin konut gereksinimlerini karşılayacak düzenlemeler yapılmadan bu hedefe ulaşılabilmesi olanaklı görülmemektedir.

Sonuç olarak makro bir çalışma için gerekli verilerin bulunmaması böyle bir çalışmanın önünde önemli bir engel olmakla birlikte, özellikle yerel yönetimlerin arsa arzı, konut sunumuyla ilgili olarak sivil toplum kuruluşlarının da potansiyellerini kullanma yönündeki girişimleri ve ruhsatsız yapılaşma konusundaki tutumlarının, konut arz ve talebini belirleyen diğer koşulların, özellikle üreticilerinin gelişmişlik düzeyinin yerel düzeyde çalışmalarla belirlenmesi, konut arzının iller arasında farklılaşmasını nedenlerini belirlemede en büyük katkıyı sağlayacaktır.

NOTLAR

1. Seymen, Ülker Baykan; Koç, Hülya (1996) — Türkiye'de Kıyı Yerleşmelerinde Tatil Konutları, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi:17, Ankara.

2. Türel, Ali (2002) — Housing Provision in Istanbul: Dominance of Unauthorised Housebuilding (İstanbul'da Konut Sunumu: Ruhsatsız Konut Yapımının Hakimiyeti), Housing Cultures —Convergence and Diversity başlıklı ENHR Konferansına sunulan tebliğ; Viyana 1-5 Temmuz, 2002.

3. Muth, Richard F. (1969) — Cities and Housing, University of Chicago Press.

4. Whitehead, Christine M. (1974) — The UK Housing Market: An Econometric Model, Farnborough, Saxon House.

5. Bramley, Glen; Bartlett, Will; Lambert, Christine (1995) — Planning, The Market and Private Housebuilding, UCL Press.

6. Harrison, A. J. (1977) — Economics and Land Use Planning, Croom Helm London.

7. White, Michael; Allmendinger, Philip (2003) — Land-Use Planning and The Housing Market: A Comparative Review of the UK and the USA, , Cilt 40, Sayı 5-6, Sayfa 953-972.

8. Türel, Ali (2003) — Konut Politikası Geliştirme Çalışması: Konut Politikaları, Bulgular, Öneriler; Konut Kurultayı (Bildiriler Kitabı), Sayfa 61-83, 21-23 Mayıs 2002, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, TMMOB Şehir Plancıları Odası.

9. Eraydın, Ayda (2003) - Konut Politikası Geliştirme Çalışması: Kentsel Arsa Politikaları, Bulgular, Öneriler; Konut Kurultayı (Bildiriler Kitabı), Sayfa 121-146, 21-23 Mayıs 2002, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, TMMOB Şehir Plancıları Odası.

10. Bramley, Glen; Bartlett, Will; Lambert, Christine (1995) — a.g.e.

İSTANBUL'UN DEĞİŞEN YÜZÜ: KORUMALI YERLEŞMELER

Tüzin Baycan Levent, Aliye Ahu Gülümser

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın sonlarında kentleşmenin en belirgin özelliği belirli kent topluluklarının hızlı gelişimi olmuştur (Webster, 2001). *Korumalı yerleşmeler*[1] bu gelişimin tipik bir örneğidir. Korumalı yerleşmelerin kökleri İngiltere'de İ.Ö.300'lere dayanmaktadır. Bu dönemde, Romalı askerlere, onları yerleşik düzene geçirmektense, ordudaki hizmetlerine karşılık kentin geniş ve savunmalı, duvarlarla çevrili kısmında arazi ve mülk verilmiştir. Daha sonraları, duvarlar iç ve dış tehditlere karşı savunma aracı olarak kullanılmıştır (Housing, City Planning, Land and Environmental Planning Department, 2003). Duvar ve sınıf ayrımı sistemi İngiltere'de çok kökleşmiştir. Bugün hala bu sistemin mirası İngiliz peyzajında, duvarlı kiliseler, kaleler olarak görülmektedir. (Blakely and Snyder, 1997b).

Her ne kadar korumalı yerleşmeler kentlerin oluşumu kadar eski olsa da (Blakely and Snyder, 1997b), son dönemlerde konut piyasasının yeni gelişim eğilimi olarak önem kazanmaktadırlar. Günümüzde korumalı yerleşmeler küresel sosyo-ekonomik değişimlerle, geliştiricilerin pazarlama stratejileriyle, mimari kavramların yayılmasıyla ve uluslararası göçmenlerin hayat tarzlarıyla şekillenmektedirler (Blakely and Snyder, 1997b). 1960'ların sonu ve 1970'lerde emekliler için geliştirilen konut alanlarının nazım planlarının yapılmasına kadar, az sayıda korumalı yerleşmeye rastlanmaktaydı (Housing, City Planning, Land and Environmental Planning Department, 2003). Ancak korumalı yerleşmelerin sayısının bu tarihten itibaren hızla arttığı gözlenmektedir. Blakely ve Snyder (1997), Amerika Birleşik Devletlerinde 7-8 milyonluk bir nüfusu kapsayan 3 milyon üniteden fazla, yaklaşık 20.000 korumalı yerleşme saptamışlardır. Ancak, McGoey (2003)'un yaptığı tahminler, Blakely ve Synder'ın tahminlerini 2 kat daha fazla olarak ortaya koymaktadır. Her ne kadar duvarlı ve korumalı yerleşmeler bir Amerikan olgusu olarak ortaya çıkmışlarsa da (Blandy et al., 2003), günümüzde, korumalı yerleşmeler küresel bir olguya dönüşmekte ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hızla büyümekte, Amerikan şehirlerinden İngiltere ve diğer Avrupa şehirlerine hızla yayılmaktadır (Moobela, 2003). Korumalı yerleşmeler ülkeden ülkeye, kentten kente ve gelişmeden gelişmeye farklılaşsa da, ortaya çıkmalarının nedenleri benzerlik göstermektedir. Sonia Roitman (2003) bu

nedenleri: güvensizliğin artması, suç korkusu, devletin vatandaşlara temel hizmetleri sunumundaki başarısızlık, sosyal eşitsizlikleri artırmak, sosyal kutuplaşma ve geliştiriciler tarafından teşvik edilen uluslararası bir eğilim olması, olarak tanımlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı konut piyasasının en önemli yönlendirici güçlerinden biri olan korumalı yerleşme olgusunu incelemektir. Çalışma, korumalı yerleşme geliştirici firmaları ile yapılan derinlemesine görüşme sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda, İstanbul'da yer alan korumalı yerleşmelerin üretim ve pazarlama süreçlerini değerlendirmektedir. Yapılan değerlendirmeler, İstanbul'da yatay, yarı-yatay, dikey ve karma olmak üzere dört farklı tipolojide korumalı yerleşme gelişimini ortaya koymaktadır. İkinci bölümde korumalı yerleşmeler ve gelişim süreçleri konusundaki literatür incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise İstanbul'daki korumalı yerleşmeler, ortaya çıkan tipolojileri ve gelişim özellikleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde korumalı yerleşme geliştirici firmaları ile yapılan derinlemesine görüşme ve anket sonuçları değerlendirilmekte ve korumalı yerleşme gelişimlerindeki eğilim ve farklı tipolojik gelişmeler temel alınarak üretim ve pazarlama stratejileri değerlendirilmektedir. Beşinci bölüm ise korumalı yerleşmelerin İstanbul kent mekanına olan etkilerini tartışmakta ve çalışmanın sonuçlarını değerlendirmektedir.

KORUMALI YERLEŞMELER VE GELİŞİM SÜREÇLERİ

Korumalı yerleşmeler, kentleşme sürecinde kendine-yeterli, belirli bir kimlikle oluşturulmuş ve ayrılmış toplulukları esas alan banliyöleşme eğiliminin bir parçasıdır. Korumalı yerleşmelerin birçok tanımı yapılmakta ve yapılan tanımlar ülkeden ülkeye değişmektedir. Kavram ile ilgili bir görüş birliği yoktur ve literatürde pek çok kavram bu olgudan söz etmek üzere kullanılmaktadır (Landman, 2000b). Araştırmacılar tarafından kullanılan bu kavramlar arasında; "korumalı yerleşmeler"[2], "korumalı kuşatılmış bölgeler"[3], "sınır şehirler"[4], "kapalı komşuluklar"[5], sayılabilir. Tüm bu farklı kavramların ortak özellikleri temelinde korumalı yerleşmeler için genel bir tanım "içerdekiler ve dışarıdakilerin var olduğu özelleştirilmiş fiziksel alanlar" olarak verilebilir. Bu fiziksel alanlar ticaret, rekreasyon, sanayi veya konut alanları olabilir, ancak bu çalışmada konuta dayalı korumalı yerleşmeler değerlendirilmektedir.

Korumalı yerleşmeler 21. yüzyılın en hızlı büyüyen konut tipleridir. Korumalı yerleşmeler; (i) güvenlik umudunu temsil etmekte; (ii) bir topluluk ve kimlik hissini arayan tüketicilerin dikkatini çekmekte; (iii) rekabetçi bir ortamda geliştiriciler için önemli bir pazar stratejisi sunmakta; (iv) davetsizi dışarıda tutmakta; (v) genellikle çekici konforlu koşullar sağlamakta; ve (vi) emlak değerlerini arttırmaktadırlar (Baron, 1998; Bible and Hsieh, 2001; Blakely and Snyder 1997a-b; 1999; Grant, 2003; McGoey, 2003; Townshend, 2002; Webster et al., 2002).

Konforları, güvenlik ve pahalılık dereceleri ile farklılaşan pek çok korumalı yerleşme vardır (Gooblar, 2002). Pek çok araştırmacı kendine göre korumalı yerleşme

tipolojileri tanımlamıştır (Blakely and Snyder, 1997a-b; Burke, 2001; Luymes, 1997). Bu sınıflandırmalarda, korumalı yerleşmeler etnik gruplar, gelir düzeyi, erişilebilirlik gibi çeşitli faktörlere, bu faktörlere bağlı nedenlere ve etkilere dayanmaktadır (Blakely and Snyder, 1997a-b; Burke, 2001; Luymes, 1997; Landman, 2000a). Bu tür yerleşmelerin temel tipolojisi Blakely ve Snyder tarafından tanımlanmıştır. Bu tipolojide, 3 ana kategori bulunmaktadır; (1) yaşam tarzı toplulukları, (2) prestij toplulukları ve (3) güvenlik bölgesi toplulukları. Örneğin, Amerika Birleşik Devlerinde, Güney Kaliforniya'daki emekli toplulukları ile oluşturulmuş korumalı yerleşmeler yaşam tarzı topluluklarına örnek oluşturmaktadır (Blakely and Snyder, 1997b). Türkiye'deki korumalı yerleşmeler hitap ettikleri üst gelir grubu ile prestij toplulukları olarak gelişmektedir (Arradamento, 2003). Güney Afrika'daki korumalı yerleşmeler ise ülkedeki yüksek suç oranı nedeniyle oluşturulan güvenlik bölgesi yerleşmelerine örnek gösterilebilir (Landman, 2000).

Duvarlar, korumalı yerleşmelerin rekabetçi gayrimenkul piyasasında başarılı olmaları için bir avantajdır (Luymes, 1997). Bir konutu duvarlarla çevrelemek geliştiriciler için bu konutu daha pahalıya pazarlamak için bir yöntemdir. Korumalı yerleşmelerde kullanılan "duvar" bir pazarlama elemanı olarak görülmekte ve tüketiciler duvarların içinde olduklarını düşündükleri prestij sahibi topluluklar içinde olmayı talep etmektedirler (Rosen, 1993). Davis (1992)'in tanımlamasına göre de ev sahipleri kendilerine denk gördükleri kişiler ile birlikte çevrelenme eğilimindedirler. İçinde yaşayanlar için korumalı yerleşmeler yaşam tarzı seçimidir.

Kentle birlikte modernleşen konut piyasasında, üreticiyle tüketicinin birbirinden kesin hatlarla ayrılması ve dolaşıma giren malların diğer bir deyişle konutun ve üzerine inşa edildiği arsanın standartlarının kesin ve yoruma açık olmaması gereklidir (Bilgin, 1998). Korumalı yerleşmelerin üretimi de aslında konut piyasasının modernleştiğinin bir göstergesidir. Korumalı yerleşmeler görünürde bu standartlarını, yönetim planlarını ve projelerini geliştirirken belirlemektedir. Geliştirici firmalar korumalı yerleşmeleri, güvenlik, itibarlı bir yaşam isteği, yeni yaşam tarzı arayışları ile ortaya çıkan piyasadaki talebi karşılamak için inşa etmektedirler (Webster, 2002). Bazı emlak sahipleri için, duvarlarla çevrelemek kentteki değişiklikler nedeniyle etkilenecek emlak değerlerini koruma mekanizmasıdır. Pek çok şehir plancısı için ise, korumalı yerleşmeler kentsel ve kamusal hayattan fiziksel ayrışmayı temsil etmektedir (Gooblar, 2002).

Konutların metalaştırılması aslında emlak yönetiminin ticarileştirilmesidir (Wu, 2003). Diğer bir deyişle, emlak yönetim şirketleri veya geliştirici firmalar, yerel yönetimler gibi yönettikleri yerleşmelere hizmet götürme sorumluluğunu üstlenmektedirler. Foldvary (1994), korumalı yerleşmelerin, kamu hizmetlerinin özelleştirilerek sunulduğu en etkili biçim olduğunu savunmaktadır. Emlak geliştirici firmalar da, paket halindeki hizmetleri, satışları desteklemek, arttırmak için kullanmaktadırlar.

Korumalı yerleşme gelişimleri, geliştiricilerin perspektifinden bakıldığında bir süreçtir. Geliştiriciler projeye yatırım yapıp yapmayacaklarına karar vermeden önce

"Gelişim Süreci" denilen bir dizi evreleri izlemektedirler. Gelişim süreci 3 temel evre içermektedir (Miles, et al., 1996; U.S. Department of Housing and Urban Development, 2004):

> ***Ön Gelişim Evresi:*** Bu evre; pazar analizi, konut arz talebinin, birim tiplerinin ve hedef müşterilerin saptanması, proje için uygun alternatif alanların bulunması, ekibin oluşturulması ve aktörlerin organizasyonunun yapılması gibi inşaat öncesinde yapılması gereken tüm işleri kapsamaktadır.
>
> ***Gelişim Evresi:*** Bu evre; seçilmiş alan için daha detaylı analizler içermektedir. Bu evrede, temel göstergeler; çevre, komşuluk ve yasal faktörlerdir. Bu faktörlerin analizi ve finansal kaynakların sağlanması ile proje başlar. Bu evre inşaat evresidir.
>
> ***Son Gelişim Evresi:*** Bu evre sürecin en önemli aşamasıdır. Bu evre boyunca pazarlama stratejileri sürece hâkim olur. Pazarlama stratejilerinin yanı sıra, son kullanıcıların gereksinimleri ve yerleşmenin yönetimi bu evrenin önemli faktörlerindendir. Süreç yönetim yapısının ve esaslarının oluşumuyla sonuçlanır.

Bu çalışmada, söz konusu evreler kapsamında İstanbul'daki korumalı yerleşmelerin gelişim süreci değerlendirilmektedir. İzleyen bölümde İstanbul'da gelişen korumalı yerleşmelerin tipolojik özellikleri tanımlanacak ve sonraki bölümde ise bu tipolojiler temelinde korumalı yerleşmelerin gelişim süreçleri değerlendirilecektir.

İSTANBUL'DAKİ KORUMALI YERLEŞMELER VE KORUMALI YERLEŞME TİPOLOJİLERİ

Türkiye, korumalı yerleşme olgusu ile 1980ler sonrasında yeni toplu konut kanununun oluşumu, ekonomik ve politik değişiklikleri izleyen dönemde tanışmıştır. İlk korumalı yerleşmeler büyük kentlerde ve metropollerde ortaya çıkmıştır. Bugün bu tip yerleşmeler sadece büyük kentlerde değil aynı zamanda küçük kentlerde ve özellikle kıyı bölgelerinde, ikinci konut olarak konut pazarındaki paylarını arttırmaktadırlar.

Türkiye'de korumalı yerleşmeler için 5 temel geliştirici bulunmaktadır. Bunlar; (i) Kooperatifler, (ii) Toplu Konut İdaresi, (iii) Toplu Konut İdaresi Desteği ile Yerel Yönetimler, (iv) Özel Girişimciler, (v) Türkiye Emlak Bankası (Özüekren, 2000). Genellikle bu geliştiriciler, özellikle geliştiriciler arasındaki özel girişimciler, aynı zamanda inşaat firmaları ve/veya gayrimenkul yatırım firmaları olabilmektedir. Özel girişimciler yatırımlarını özellikle Türkiye'nin en hızlı büyüyen şehri İstanbul'a yapmaktadırlar.

1980'lerde yeni bir sosyal sınıfın ortaya çıkmasıyla, korumalı yerleşmeler geliştiriciler için farklı bir pazar ve belli alt pazarları hedeflemek için bir alternatif olmuşlardır. Büyük ölçekli gayrimenkul yatırım projeleri geliştiren şirketler bu yeni sınıfın

oluşumunun farkına vararak projelerini bu yönde geliştirmişlerdir (Bali, 2002). Korumalı yerleşmeler, gelişen Merkezi İş Alanları'nın çevresinde; Avrupa Yakası'nda Göktürk-Kemerburgaz, Zekeriyaköy-Demirciköy, Bahçeşehir, Büyükçekmece, Anadolu Yakası'nda ise Beykoz, Çekmeköy-Dudullu ve Ömerli'de yeni konut bölgeleri olarak gelişim göstermişlerdir (Colliers Rescoe, 2003). Yerleşmeler, genellikle, İstanbul'un kuzeyinde geniş orman alanlarının bulunduğu bölgelerde geliştirilmişlerdir. Bu yeni konut gelişim alanlarında yeni konut projeleri için talep genellikle güvenlikli, sosyal konforlarla donatılmış, villa tipi duvarlı yerleşmelerdir. Büyüklük, fiyat ve inşaat izni açısından uygun arazinin kısıtlılığı nedeniyle konut talebi şehir merkezinde çok büyük bir artışa sahip olmamasına rağmen, korumalı yerleşmeler şehir merkezinde de dikey olarak gelişmektedirler.

J. F. Perouse'un "Mekânsal Ayrışma Süreci" (Tempo Dergisi, 2003), çalışmasına göre, İstanbul'da yaklaşık 400 korumalı yerleşme kurulmuş ve yaklaşık 60-70 bin kişi bu yerleşmelerde yaşamaktadır. J. F. Perouse (1999, 2001) korumalı yerleşmelerde yaşayan insanların genellikle medya, spor ve finans dünyasından veya uluslararası kuruluşlardan olduğunu belirtmektedir. 2000'den bu yana, yeni inşa edilmiş toplam korumalı konut alanı yaklaşık 30 milyon metrekareye ulaşmıştır (Colliers Rescoe, 2003). Konut gelişimindeki bu yeni eğilim son 10 yılda İstanbul'un her iki yakasında da merkezi iş alanlarının çevresinde gelişmiştir.

Korumalı yerleşmeler, kentten kente değişen farklı tiplere ve karakteristiklere sahiptirler. Ancak, yaptığımız değerlendirmeler İstanbul'da genellikle 4 tip korumalı yerleşmenin bulunduğunu göstermektedir. Bu tipler birim özelliklerine ve arazi kullanım karakteristiklerine göre belirlenmiştir. İstanbul'daki korumalı yerleşmeler için yaptığımız sınıflandırma aşağıdaki gibidir:

Dikey Korumalı Yerleşmeler: Bu tip gelişimler genellikle şehir merkezinde veya merkezi iş alanına yakın alanlarda konumlandırılmış yüksek katlı binalardır. Rezidans ve otel-ev olarak adlandırılabilirler. Genellikle bir alışveriş merkezi veya ofis kuleleri ile birleştirilmiş ve kent elitleri için inşa edilmişlerdir.

Yatay Korumalı Yerleşmeler: Müstakil birimlerdir. Boyutlarına göre geniş alanlara ihtiyaç duyarlar, genellikle şehir çeperlerine yerleştirilmişlerdir. Birimler bitişik, ayrık nizam müstakil evlerdir. Üst ve üst orta gelir grubu çocuklu aileler için inşa edilirler.

Yarı-Yatay Korumalı Yerleşmeler: Apartman bloklarıdır. Gerek şehir içi gerekse şehir dışında kurulabilirler. Üst ve orta düzey gelir grubu için inşa edilirler.

Karma Tip Korumalı Yerleşmeler: Yeni yerleşmeler veya uydu kentlerin bir tipidirler. Diğer tip korumalı yerleşmelerin en az 2 ve/veya 3'ünü birlikte bünyelerinde barındırırlar. Temelde kendi kendine yetebilen küçük kasabalardır ve herhangi bir gelir sınıfı için inşa edilebilirler.

İzleyen bölümde, geliştirici firmaların perspektifinden söz konusu dört farklı tip korumalı yerleşmenin gelişim süreçleri ve üretim-pazarlama stratejileri yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen veriler temelinde değerlendirilmektedir.

İSTANBUL'DAKİ KORUMALI YERLEŞMELERİN GELİŞİM SÜREÇLERİ

Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmanın amacı İstanbul'daki konut piyasasının en önemli yönlendirici güçlerinden biri olan korumalı yerleşmeleri gelişim süreçleri açısından incelemektir. Bu çalışma, İstanbul'da 1990 ve sonrası kurulmuş ve bir önceki bölümde sınıflandırılmış olan; dikey, yatay, yarı yatay ve karma tip korumalı yerleşmeleri kapsamaktadır. Kapsam içine alınan yerleşmelerde aranan tek özellik içerdekiler ve dışarıdakilerin var olduğu kontrollü girişli özel konut alanları olmalarıdır. Büyüklük, nüfus kapasitesi gibi faktörler ayırt edici unsurlar olarak değerlendirilmemiştir. Bu bölümde geliştiricilerin korumalı yerleşme üretim ve pazarlama stratejilerine odaklanarak, söz konusu dört farklı tipolojiye göre anket sonuçları değerlendirilecektir.

Değerlendirme bu dörtlü tipolojinin karşılaştırılması üzerine kurulmuştur. Bu karşılaştırma 2 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm geliştirici firmalara ve geliştirici firmaların korumalı yerleşmelere ve konuta ilişkin görüşlerine odaklanırken, ikinci bölüm korumalı yerleşmelerin özellikleri ve üretim-pazarlama stratejilerine dayanmaktadır.

Korumalı Yerleşme Geliştirici Firmaları ve Özellikleri

Korumalı yerleşme geliştirici firmaları genellikle 30-50 çalışanı olan orta ölçekli firmalardır. Bu firmalar, konut geliştirme dışında müteahhitlik de yapmaktadırlar. Korumalı yerleşme geliştirici büyük ölçekli firmalar ise konut geliştirme yanında turizm, sanayi gibi farklı sektörlere de açılmaktadırlar. Bu firmalar, genellikle anonim şirket ya da halka da açık gayrimenkul yatırım ortaklıkları olan yerli ortaklı firmalardır.

Yapılan görüşmelerde firmalar konutu bir ihtiyaç olarak tanımlamakta ancak bir yatırım aracı olarak kar amacı güdüldüğü gerçeğini de belirtmektedirler. Korumalı yerleşmelerin bir ihtiyaç olduğunu ve bu ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıktıklarını savunmaktadırlar. Firmalar korumalı yerleşmenin pazar payını çok farklı yorumlamaktadırlar. Firmaların %33'ü korumalı yerleşmelerin pazar payının %0-5 arasında değiştiğini söylerken, firmaların %33'ü bu payın %15 olduğunu belirtmekte, %34'ü ise pazarın %50 ve üstü payına sahip olduğunu düşünmektedirler. Korumalı yerleşme geliştiren firmaların projelerde olmazsa olmaz dedikleri faktörler arasında; güvenlikli ve kontrollü giriş, yeşil alanlar, çevre duvarları, sosyal tesisler ve sosyal yaşam sayılabilir. Yaşam kalitesi ölçütleri olarak firmaların ortak görüşleri otopark alanları, sosyal yaşam, konfor ve güvenlik olmakla birlikte önemli bir çoğunluk bun-

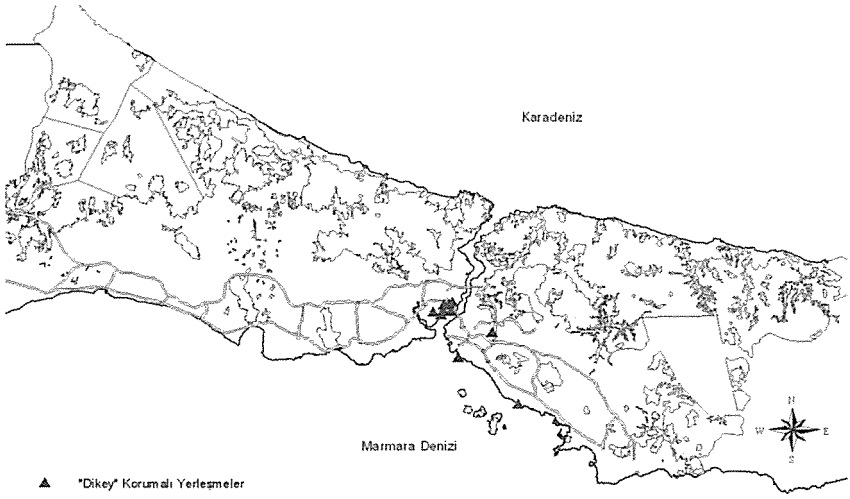
lara havuz, yeşil alan ve güvenliği de katmaktadırlar. Yatırım nedenlerinin talep fazlalığı olduğunu vurgulayan firmalar, en az bir korumalı yerleşme projesi üretmişlerdir. Genellikle tek proje üretmiş olmalarının nedeni o proje için kurulmuş şirketler olmalarından kaynaklanmaktadır. Konut dışında ürettikleri korumalı yerleşmeler ise genellikle ofis, alışveriş merkezi veya sanayi yerleşmeleri olmaktadır. Korumalı yerleşmelere olan talebin, buna paralel olarak bu tür yerleşmelerin pazar payının da artacağına inanan firmalar korumalı yerleşmelerin yaygınlaşmasında güvenlik, moda ve prestij unsurlarının önde geldiğini belirtmektedirler.

Korumalı Yerleşmeler ve Özellikleri

Dikey Korumalı Yerleşmeler - İstanbul'daki Rezidanslar

Bu tür yerleşmeler, 1990larda kent elitleri için özellikle şehir merkezindeki arazi rezervlerinin kısıtlılığı nedeniyle dikey olarak gelişen yüksek katlı bloklarda rezidans olarak üretilen yerleşmelerdir. Rezidanslar tüketiciler için bir moda olarak üretilmişlerdir. Ortak özellikleri genellikle bir alışveriş merkezi veya ofis binaları ile birleştirilmiş olmalarıdır, BJK Plaza ve Akmerkez rezidans türü yerleşmelere örnek olarak verilebilir. Genellikle boyutları 70 ila 532 metrekare arasında değişen stüdyo tipi dairelerdir (Görgülü, 2002).

Bu konut tipinde 24 saat güvenlik, sağlık, ambulans, temizlik, CCTV, teknik destek, spor merkezi ve aynı zamanda alışveriş, restoran, toplantı salonları, misafir oteli, açık ve kapalı otopark hizmetleri verilmektedir. İlk örnekler BJK Plaza, Akmerkez Rezidans, Polat Tower Rezidans, ve Elit Rezidans'tır. Bu çalışma kapsamında değerlendirilen 10 rezidanstan 7'si Avrupa yakasında, 3'ü ise Asya yakasında yer almaktadır. Rezidansların İstanbul kent mekânında dağılımları Harita 1'de verilmektedir.

Harita 1. İstanbul'daki Rezidanslar (Baycan Levent ve Gülümser, 2004)

Avrupa yakasında yer alan rezidanslar şehir merkezinde Beşiktaş ve Şişli İlçelerinde, ofis binalarının ve alışveriş merkezlerinin çok hızla geliştiği yerlerde bulunmaktadırlar. Asya yakasındaki rezidanslar ise alt iş merkezleri Ümraniye, Kadıköy ve Kartal'da yer almaktadır.

Rezidanslar, genellikle 20 katın üzerinde yüksek binalardır. Ancak bu binalar alışveriş ve/veya ofis blokları ile bütünleşerek bir kompleks oluşturmaktadırlar. Rezidans geliştirici firmalar kent merkezinde yer alan kendilerine ait arsa rezervleri üzerinde projelerini geliştirirken, bazı firmalar da arazi sahibi firmalarla ortak yeni bir şirket kurarak rezidansları bu yeni oluşum bünyesinde geliştirmektedirler. Rezidansların gelişiminde pazar analizi, arz talep analizi gibi proje öncesi yapılması gereken tüm analizler yapılmaktadır. Bu analizler doğrultusunda çıkan talebi karşılamak üzere rezidans üretimine geçilmektedir. Üretim sürecinde kredi kullanımı İstanbul'daki geliştirici firmalar tarafından tercih edilmeyen hatta itibar düşürücü bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu kriz ve aynı zamanda dünyada yaşanan 11 Eylül krizine bağlı olarak yüksek yapılara olan talebin düşüşü projelerin kendini sübvanse edememesine böylelikle kredi kullanılmasına neden olmuştur.

Rezidanslar şehir merkezinde inşa edilmesi nedeniyle, ana arterlere yürüme mesafesi uzaklığında bulunmaktadırlar. Şehir merkezinde olmalarının en önemli avantajı erişilebilirliktir. Bu konum itibariyle rezidansların yükseldiği arsalar genellikle satın alınmak yerine ya firmanın kendisine ait olmakta ya da ortaklık kurulan şirketlere ait olmaktadırlar. Gayrimenkul geliştirme firmaları ise devamlı piyasayı gözlemekte olduklarından boş arazilere dair projeler geliştirmekte ve arsa sahibi firmalara sunmaktadırlar. Özellikleri ve konumları nedeniyle bu arsaların değerleri genellikle çok yüksektir. Projelerin hedef kitleleri üst ve üst orta gelir düzeyinde yer alan evli, çocuklu veya çocuksuz üniversite mezunu ailelerdir. Rezidansların çevresi de üst, üst orta ve orta gelir gruplarıyla çevrili olup suç oranının düşük olduğu planlı konut ve ticaret bölgeleridir. Rezidansların mülkiyet biçimi genellikle apart otel mülkiyetidir. Ancak işletmeler konut olarak satışa sunmakta ve kullanımı da bu yönde olmaktadır. Teslim edilen daireler tamamı bitmiş beyaz eşyalı olarak teslim edilmektedir. Kullanılan beyaz eşyaların markaları da yine pazarlamada önemli bir unsur teşkil etmektedir. Şehrin altyapı bakımından zaten donanımlı bölgelerinde kurulan bu yerleşmeler sadece arsa sınırları içinde altyapıyı oluşturmakta, gerek projelerin konsepti gerekse değişen teknoloji ile birlikte oluşturulan altyapı özellikle yüksek iletişim donatılarını içermektedir. Tek bir binada tüm sosyal kültürel tesisleri barındıran bu binalar aynı zamanda restoran, bar, çamaşırhane gibi pek çok hizmeti de sakinlerine sunmaktadırlar. Bu çalışma kapsamında incelenen projelerde en az %50 doluluk mevcuttur. Gerek dünya çapında gerekse ulusal düzeydeki krizler nedeniyle satışlar tahmin edilenden çok sonra tamamlanmıştır. Satışların hızlanmasını da amaçlayan ödeme seçenekleri satışlar esnasında esneklik kazanmış, bankaların verdiği özel krediler, kişiye özel ödeme seçenekleri gibi pek çok farklı ödeme seçenekleri ile satış yapılmıştır. Bu yerleşmelerin pazarlama sloganı genellikle farklı yapı özelliklerine ve sunulan hizmetle yaratılan yeni yaşam biçimlerine odaklanmaktadır.

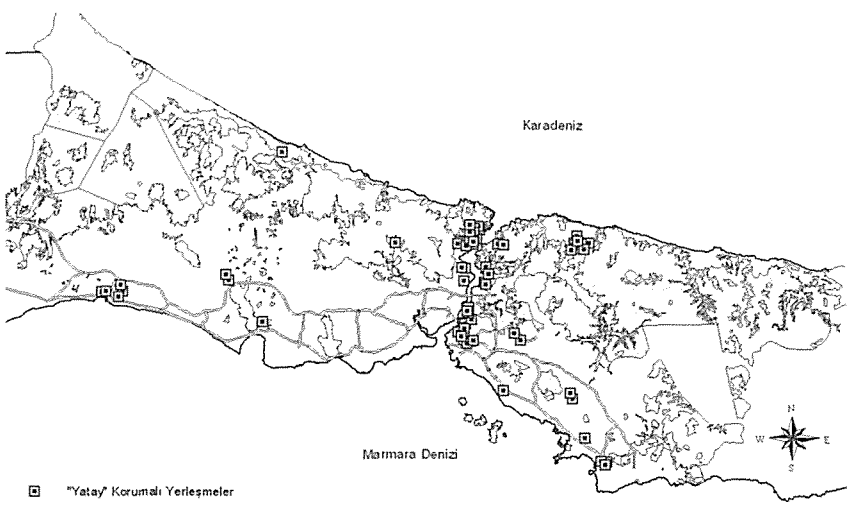
Genellikle satışların sonunda başlangıçta hedeflenen kitle değişmiş olmaktadır. Bunun nedeni olarak yaşanan kriz ile İstanbul nüfusundaki yapı değişikliği öne sürülmektedir. Gerek satışlar devam ederken, gerekse satışlar bittikten sonra el değişimi gözlenmektedir. İkinci el satışlarında genellikle değer artışı da gözlenmektedir. Bu artış %10 ila %20 arasında değişim göstermektedir. Yaz kış oturulan bu yerleşmelerde bir diğer önemli husus da yönetim sistemidir. Genellikle geliştirici firmanın yönetiminde yaşama başlayan yerleşmeler inşaatın tamamlanması ile birlikte mal sahiplerinin isteği üzerine ya özel bir yönetici kurumuna devredilmekte ya da mal sahipleri tarafından bir taşeron firmaya verilmektedir. Ancak geliştirici firmalar teknik desteklerini inşaat bitimi sonrasında da devam ettirmektedirler.

Projelerin kente katkısı konusundaki genel görüş, şehre ve yakın çevreye daha iyi bir altyapı sağlamaları, güvenli alanlar yaratmaları ve özellikle de atıl durumdaki arazilere işlev kazandırmaları olarak ifade edilmektedir.

Yatay Korumalı Yerleşmeler - İstanbul'daki Müstakil Konutlar

İkinci tip korumalı yerleşmeler, villa, ayrık nizam konutlar gibi müstakil konutlardan oluşan yatay korumalı yerleşmelerdir. Bu yeni konut eğilimi İstanbul'un Avrupa ve Asya yakalarının iş merkezleri etrafında, son 10 yıl içinde gelişmiştir.

Büyüklük, fiyat ve inşaat izni bakımından kent merkezinde uygun arazi kısıtlılığı nedeniyle bu yerleşmeler İstanbul'un çevresinde ve banliyölerinde gelişmişlerdir. Tüm projeler değil ama özellikle öncü projeler konsept veya lüks konut projeleri olarak ortaya çıkmıştır. Öncü projeler arasında Avrupa yakasında Kemer Country ve Alkent 2000, Asya yakasında Kasaba sayılabilir. Diğer projeler bu öncü projelerin etrafında inşa edilmişlerdir.

Harita 2. İstanbul'daki Yatay Korumalı Yerleşmeler (Baycan Levent ve Gülümser, 2004)

Harita 2'de görüldüğü üzere, yatay korumalı yerleşmeler İstanbul Boğazı kıyılarında ve kentin kuzeyinde, Karadeniz'e doğru yayılmaktadırlar. Yatay korumalı yerleşmelerin Avrupa yakasına kıyasla esas olarak konut bölgesi olan Asya yakasında daha fazla geliştiği görülmektedir.

Yatay korumalı yerleşmeler korumalı yerleşme tipolojisinde en çok rağbet gören projelerdir. Bu projelerde de tıpkı rezidanslarda olduğu gibi tüm piyasa analizleri yapılmakta ve analizler sonucu ortaya çıkan talep doğrultusunda korumalı yerleşmeler teşvik verilmeyen bölgelerde ya da kent çeperinde inşa edilmektedir. Bu konumlarından dolayı yatay korumalı yerleşmeler ya da villa kentler en yakın kent merkezine 15-20 dakikalık mesafededirler.

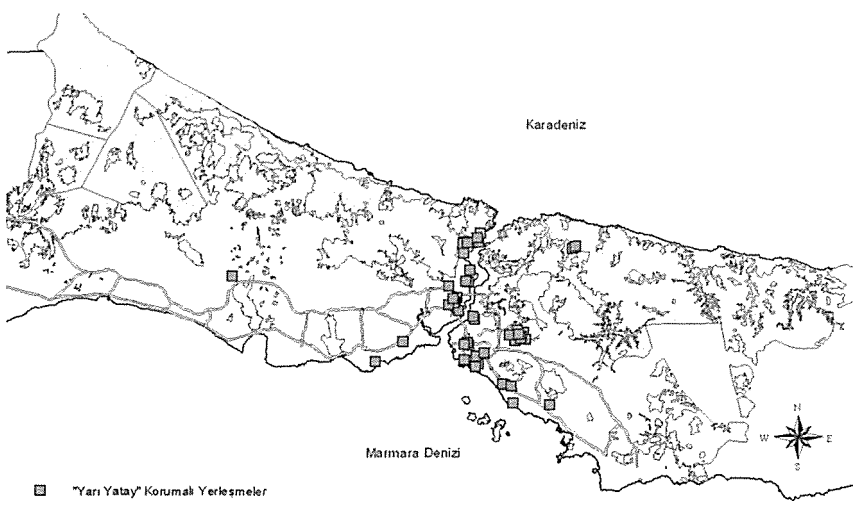
Arsa sahipleri genellikle geliştirici firmalardır. Birden çok ortakla üretilen bu projelerdeki eğilim projeye yönelik, ya projenin adına ya da başka bir isim altında bir proje şirketi oluşturmak şeklindedir. Projeler için kullanılan araziler genellikle pahalı düzeyde araziler olup, arazi maliyeti toplam maliyetin %30'u civarında bir meblağ oluşturmaktadır.

Villa kentler, gerek donatıları gerekse kullanılan standartları nedeniyle üst orta ve üst gelir düzeyine hitap etmektedir. Genellikle yüksek eğitimli kesime yönelik geliştirilen bu projelerde hedef alınan aile tipi kent merkezinde sokaklarda çocuklarına rahat rahat oyun oynatamayan evli ve çocuklu aile profilidir. Bu projeler çoğunlukla belde belediyelerinde kurulmakta ve çevre halkı ise gelir düzeyi alt ve alt orta olan hatta kimi zaman düşük gelirli kırsal kesim oluşturmaktadır. Kimi zaman planlı kimi zamansa plansız alanlarda gelişen bu yerleşmelerde planlar, ya projelerle birlikte oluşturulmakta ya da var olan planlarda konut bölgesi olarak tahsis edilmiş alanlardan meydana gelmektedir. Özellikle bu tip yerleşmelerin tercih edilme nedenini oluşturan deprem korkusu tüm projelerde detaylı bir deprem etüdü yapılmasını sağlamaktadır. Bazı projelerde, örneğin Kasaba, diğer doğal afetler için de önlemler alınmaktadır. Kasaba projesinde tüm proje alanını yıldırımdan korumak amaçlı paratoner düzeneği kurulmuştur. Bu projelerde, orman arazileri başlıca çevre unsurlarındandır. Hatta proje alanı içinde kalan orman alanları da bulunmaktadır. Altyapılar genellikle tarlalarla ve orman arazileri ile çevrili bu yerleşmelerde geliştirici firmaların kendileri tarafından temin edilmektedir. Geniş alanları kaplayan bu projeler küçük birer kent oluşturmaları nedeniyle ve büyük altyapı kapasiteleri nedeniyle belediyeye devredilmektedir. Bunlara örnek olarak telefon terminalleri, posta hizmetleri verilebilir. Öncü projeler dışındaki projelerin yer seçimleri genellikle bölgede gelişen diğer projelerin yakın çevresi olmaktadır. Kentin çeper bölgelerinde kurulmaları dolayısıyla proje geliştirici firmaları ve yönetim tarafından bütün hizmetler sağlanmaktadır. Kamu hizmetleri ise yerleşmelerin girişlerine kadar kamu tarafından, yerleşme içinde ise geliştirici firma ya da yönetim tarafından sağlanmaktadır. Yerleşmelerde doluluk oranı %50'nin üstündedir. Pazarlama yöntemleri, kimi zaman hiç reklam yapmadan ilk etapları satılan projelerde gazete, e-mail, bill board kullanmak yoluyla duyurmak şeklindedir. Birer marka olarak tanıtılan bu yerleşme-

lerde hedef kitle değişimi gözlenmemektedir. Ayrıca hedef kitle yelpazeleri çok geniş tutulmaktadır. Kat mülkiyeti olarak tapulanan birimler tamamı bitmiş beyaz eşyalı olarak teslim edilmektedir. Yerleşmeler her projede olduğu gibi önce geliştirici firma tarafından daha sonra ise özel bir firma tarafından yönetilmektedir. Projelerin geliştikleri bölgelerde genellikle çevre halkın gelirinde bir artış gözlenmektedir. Yaz nüfusunda bazı durumlarda değişiklik gözlense de yerleşme sakinleri konutlarını her mevsim kullanmaktadırlar. Bu tip projeler altyapı, istihdam ve atıl durumdaki arazilerin yasal nitelikli işlev kazanması gibi etkilerle kente katkıda bulunmaktadırlar.

Yarı-Yatay Korumalı Yerleşmeler- İstanbul'daki Konaklar

Bu tip korumalı yerleşmeler yatay korumalı yerleşmelerle aynı eğilimi göstermektedirler. Ancak yatay korumalı yerleşmelerden farklı olarak çok sayıda yarı yatay korumalı yerleşmeler şehir merkezinde bulunmaktadır. Apartman blokları ile genellikle eski Türk evi örneği olan Konaklar biçiminde üst, üst orta ve orta gelir grubuna hitap etmek üzere inşa edilmektedirler. Avrupa yakasında yarı yatay korumalı yerleşmelerin çoğu yüksek sosyetenin oturduğu ilçelerde kurulmuşlardır. Asya yakasındaki yarı yatay korumalı yerleşmeler ise bu yakanın merkezinde yeni konut gelişim bölgelerinde yer almaktadırlar (Harita 3).

Harita 3. İstanbul'daki Yarı Yatay Korumalı Yerleşmeler (Baycan Levent ve Gülümser, 2004)

Yarı yatay korumalı yerleşmeler genellikle 500 kişi veya daha çok nüfus kapasitesine sahip projelerdir. 90 ila 570 metrekare arasında değişen birimlerde bekar, evli çocuksuz, çocuklu olmak üzere pek çok aile tipine uygun daireler bulmak mümkündür. Ortalama kat yükseklikleri 5 ila 6 kat ya da 15 ila 20 metre arasında değişen yarı yatay korumalı yerleşmeler, normal bir apartman görünümündedirler. Normal bir

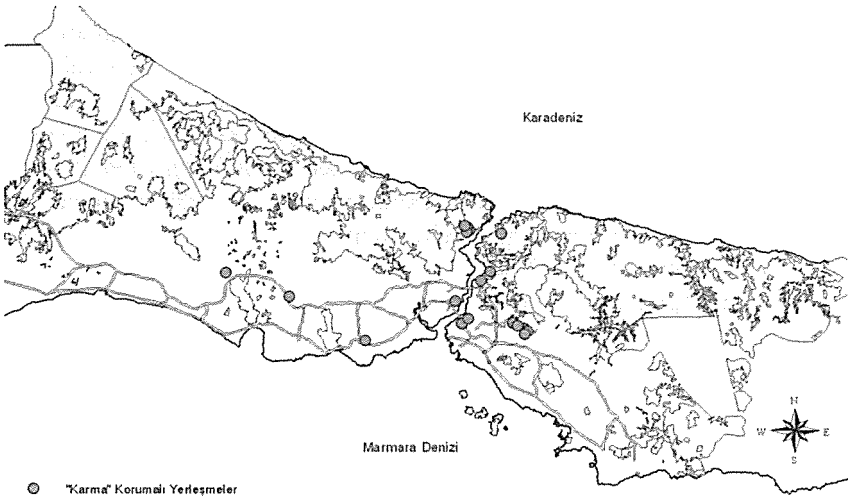
apartmandan farkları ise güvenlik sistemleri ve sağlanan diğer servislerdir. Bu tip projelerin geliştirilmesindeki başlıca etken genellikle zaten piyasada yer alan şirketlerin tüketiciler tarafından güvenilir firmalar olarak görülmeleridir. Firmalar projelere yatırım yapmadan önce eski müşterilerine danışmakta ve pazarda yapılması gereken tüm analizleri yapmaktadırlar. Gerek eski müşterilerle gerekse pazar analizlerine bağlı olarak ortaya çıkan talep sonucu hiçbir teşvik ve kredi almadan firmalar yatırım yapmaktadır. Projeler geliştirilirken tüm sektörlere danışılmaktadır. Projeler genellikle şehir içinde geliştirildiklerinden, ana arterlere oldukça yakın konumda bulunmaktadırlar. Genellikle firmalara ait arsalar üzerinde inşa edilen, bu yerleşmelerde arsa maliyeti toplam maliyetin %40ına denk gelmekte ve pahalı olmaktadır. Üst ve üst orta gelir düzeyinde olan yüksek eğitimli her tipte aileye hitabeden yarı yatay korumalı yerleşmelerin çevresinde genellikle alt ve alt orta gelir düzeyine sahip bir kesim yaşamaktadır. Konut alanı olarak ayrılan ve planları var olan bu bölgelerde geliştirilen korumalı yerleşmelerde deprem etüdü her blok için ayrı ayrı yapılmaktadır. Doğal afetler yine önem verilen bir diğer husus olmaktadır. Bu yerleşmelerin konumlandığı alanlarda genellikle ya orman ya da deniz çevre faktörü olarak bulunmaktadır. Konutlarda manzara önemli bir pazarlama faktörüdür. Karayolu ulaşımı kent içi merkezi konumlarından dolayı kamu tarafından sağlanmaktadır. Kentin altyapısından yararlanan yerleşmeler tüm altyapıyı yerleşme içerisinde her birime ulaşacak biçimde düzenlemektedirler. Bu projeler genellikle daha önce farklı tipolojilerdeki korumalı yerleşmelerin de bulunduğu alanlarda geliştirilmektedir. Ulaşım hariç tüm hizmetleri sağlayan geliştirici firma ve yönetim inşaat esnasında her türlü tehlike ve soruna karşı önlem almaktadır. %50'den fazla bir doluluk oranına sahip olan bu projelerin halen satışlarına devam edilmektedir. Gazete, e-mail, billboard, telefon, web sitelerini reklam ve duyurma amaçlı kullanan geliştirici firmaların hedef kitleleri satışlar esnasında değişim göstermemektedir.

Konutlar, tamamen bitmiş beyaz eşyalarla donatılmış birimler olarak kat mülkiyeti esasına göre teslim edilmektedir. Bu yerleşmelerde el değişimine rastlanmakta, birimler zaman içinde değer kazanmaktadırlar. Yerleşmelerin yönetimi, tamamlanmamış etaplar olduğu takdirde geliştirici firmalar tarafından, tamamlanmış projeler için ise mal sahipleri tarafından taşeron firmalara yaptırılmaktadır. Çevre gelir düzeylerini etkilemeyen bu projelerin bölgedeki varlığı sonrası suç oranında artış gözlenmektedir. Yaz kış kullanılan bu yerleşmeler herhangi bir yeni tesis açılmasına sebep olmamıştır ancak yeni tesislerin açılması beklenmektedir. Geliştirici firmalara göre projeler, güvenli alan, istihdam ve atıl durumdaki arazilerin yasal olarak işlev kazanmasını sağlamaktadır.

Karma Tip Korumalı Yerleşmeler - Town / City

Geniş arazilere ihtiyaç duyan karma tip yerleşmeler küçük kentler oluşturma eğilimindedirler. Genellikle "town" veya "city" (kent) son ekleri ile anılan bu yerleşmelerin isimleri yeni bir banliyö veya uydu kent kurma kaygısını vurgulamaktadırlar. Bu tip korumalı yerleşmeler, İstanbul'un kuzeyinde, Avrupa yakasında yeni gelişim

bölgesi olan Göktürk ve Asya yakasında yeni konut bölgesi Ümraniye'de gelişmektedirler. (Harita 4).

Harita 4. İstanbul'daki Karma Tip Korumalı Yerleşmeler (Baycan Levent ve Gülümser, 2004)

Bu yerleşmeler yabancı mimarlar tarafından projelendirilmiş ve 1990 sonrası ortaya çıkmışlardır. Etap etap yapılan bu yerleşmeler en az 1500 kişilik nüfus kapasitesine sahiptirler. Birim tipleri stüdyo dairelerden villalara kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Ortalama kat yüksekliği rezidansları bünyesinde barındırmadığı sürece 2 ila 5 kat, 10 ila 20 metre arasında değişmektedir. Bu alanlarda sosyal merkez ve rekreatif alanlar çok önemlidir. Bu nedenle projenin %50 sinden fazlası rekreatif alan olarak ayrılmıştır. Projelerin geliştirme kararları her türlü girdi mevcut olduğu takdirde yapılmaktadır. Genellikle geliştirici firma arsaya sahip, fikri geliştirmiş, projeyi oluşturmuş ve parası olan firmalardır. Firmalar bu tarz yatırımlar yaparken zaten piyasada var olmalarını ve güvenilirlik ve saygınlıklarını kullanmaktadırlar. Hedef kitlelerini geniş tutmalarından dolayı analizlere oldukça önem vermektedirler. Analizler sonucu ortaya çıkan talep doğrultusunda projeler geliştirilmektedir. Teşvik ve kredi kullanılmamaktadır. Arsa maliyeti toplam maliyetin %40ıdır ki bu da pahalı olarak nitelendirilmektedir. Hedef kitle olarak yüksek eğitimli üst gelir grubu, evli çocuklu aileler düşünülmektedir. Yerleşmenin çevresindeki gelir seviyesi orta düzeydedir ve suç oranı da diğer korumalı yerleşmelere kıyasla daha yüksektir. Planlı bölgelere kurulan karma tip korumalı yerleşmelerde deprem etütleri derinlemesine yapılmakta, yapay göl, deniz, orman gibi doğal çevre elemanları kullanılmaktadır. Fauna ve flora korunmaktadır. Karayolu ulaşımına sahip olan yerleşmelerde diğer altyapı donatıları bulunmadığından geliştirici firma tarafından sağlanmaktadır. Genellikle golf, binicilik gibi özel spor tesis alanları ile bütünleştirilen bu yerleşmelerde yeni bir yaşam

tarzı yaratma gayesi ön plana çıkmaktadır. %100 doluluğun sağlandığı bu alanların gelişiminde örnek alınan yerli ve yabancı projeler bulunmaktadır. Satışlarda ödemenin aylık ve kredili olarak sağlanması, satışların hedeflenenden önce tamamlanmasını sağlamaktadır. Genellikle özel bir tanıtım, pazarlama ve halkla ilişkiler firması kullanılmayan projelerde bu işler firmanın kendi bölümlerince yapılmaktadır. El değişimi gözlemlenen karma tip yerleşmelerde teslim şekli olarak beyaz eşyalı bitmiş birimler kat mülkiyeti olarak verilmektedir. İkinci el satışlarında gayrimenkul değer kazanmaktadır. Genellikle mal sahipleri tarafından, ya bir taşeron firma ya da özel bir yönetim şirketine devredilen yönetim tarafından genel hizmetler dışında uydu yayını sağlamak, oto yıkama, süresiz teknik servis gibi başka hizmetler de sunulmaktadır. Bu yerleşmelerin çevresinde suç oranı ve gelir düzeyi paralel olarak artmaktadır. Çevrede birçok tesis açılmaktadır. Yaz nüfusu değişim göstermemektedir. Projeler istihdam sağlamaktadır. Geliştirici firmalar bu yerleşmelerin kente en büyük katkılarının istihdam sağlamak olduğunu belirtmektedirler.

Korumalı Yerleşmelerin Üretim ve Pazarlaması: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme

Mevcut konut eğilimleri değerlendirildiğinde, 1980lerden bugüne kadar olan süreçte ortaya çıkan bu yeni tip konut gelişimleri, korumalı yerleşmeler, kent gelişimi ve kentin yayılmasını belirleyen etkin bir faktör olmaktadır. Bunun temel sebebi korumalı yerleşme gelişimlerinin yanı sıra başarılı olan ve bir marka haline gelen öncü projelerdir.

Geliştiriciler için, bu konut tipi ilk olarak bir ihtiyaç piyasası iken şimdilerde bir yatırım piyasası haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, korumalı yerleşmelere ihtiyaç veya talep olsun ya da olmasın, geliştirici firmalar emlak değerlerini durağan bir şekilde güçlendirmek ve korumak için yeni duvarlar inşa etmektedirler. Bu da geliştiricilere tüketicileri tarafından güvenilen olma imkânını sağlamaktadır. Ortaya konan 4 farklı tip korumalı yerleşmenin pek çok karakteristiği benzerlik göstermektedir. Bu benzer karakteristikler şöyle sıralanabilir: çekici bir peyzajla yükselen duvarlar, kontrollü girişler, 24 saat güvenlik, sosyal imkânlar, yönetim biçimleri. Gelişim öncesi yapılan tüm analizler sonucu ortaya çıkan talebi karşılamak için üretilmiş olmaları ve İstanbul'un orman alanlarında ve depreme dayanıklılık açısından uygun zemin koşullarına sahip alanlarda konumlandırılmış olmaları da ortak özellikleri arasında sayılabilir. Korumalı yerleşmeler, kontrollü girişlerle, oturanlarına duvarlarla çevrili, güvenli bir ortam yaratarak, yeni bir yaşam tarzı sunmaktadır. Sunulan bu yaşam tarzı alışıldık standartların yanı sıra, ileri teknoloji, şehrin tüm olanaklarının ve kamu hizmetlerinin kesintisiz ve sorunsuz yerine getirilmesini de beraberinde getirmektedir. Kamu hizmetleri giriş kapısına kadar kamu tarafından sağlanmakta yerleşme içinde ise işletmeciler tarafından dağıtılmakta ve böylelikle özelleştirilmektedir. Bu özelleştirme talepler doğrultusunda, satış anında vaat edilen hizmetlerin de farklılaştırılmasına, çeşitlendirilmesine imkân vermektedir. Bunlar; eğitim, sağlık ve gelişmiş sosyal tesisler, kimi zaman alışveriş alanları, fatura takibi ve ödenmesi gibi

çoğaltılabilinecek hizmetlerdir. Yeni bir yaşam tarzı sunan korumalı yerleşmeler, servis sektörünün en üst düzeyde hizmet verdiği alanlar olarak böylelikle kentte yeni bir istihdam yaratmaktadırlar.

Tüm bu ortak karakteristiklerinin dışında, kentten kente farklılaşan korumalı yerleşmeler göz ardı edilemeyecek farklılıklar göstermektedirler (Tablo 1). En temel ayırt edici faktör konumları ve konumlarından dolayı ortaya çıkan diğer farklılıklardır. Dikey korumalı yerleşmeler şehir merkezinde konumlandırılarak, tek bir bina içinde tüm hizmet birimlerini bir araya getirmek durumunda kalmışlar ve kentin tüm olanakları ile bütünleşmiş bir yaşam oluşturmaya gayret göstermişlerdir. Buna karşılık kent çeperinde konumlandırılan yatay korumalı yerleşmeler, kurulu oldukları alan içinde en temel ihtiyaçların karşılanacağı biçimde hizmet birimlerini bulundurarak ve bunlara ek farklı birimlerle çekiciliklerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Yarı yatay korumalı yerleşmelerde sağlanan konum çeşitliliği, bu tipolojinin kendi içinde bile farklılaşmasına zemin oluşturmaktadır. Karma tiplerde ise özellikle farklı, stüdyo, villa, daire gibi birim tipleri hizmetlerin çeşitliliğini sağlamaktadır. Konum farklılıkları, arsa maliyetleri arasındaki farkı da yaratmaktadır. Kent çeperinde konumlandırılan yerleşmelerin daha az maliyetli olması beklenirken dikey korumalı yerleşmelere göre toplam maliyetleri daha yüksektir. Doğal çevre faktörleri de bir diğer ayırt edici özelliktir. Şehir düzenine entegre edilmiş olan dikey ve yarı yatay korumalı yerleşmelerde, doğal çevre faktörleri manzara olarak değerlendirilirken, yatay ve karma korumalı yerleşmelerde bu faktörler manzaranın yanı sıra rekreatif amaçlı kullanılmak üzere düzenlenerek proje içine dahil edilmektedir.

Geliştirici firmalar, geliştirmiş oldukları projelerin genellikle başarılı olduğunu savunmaktadırlar, başarılarını ise firmalarının güvenilirliğine, doğru hedef belirlemelerine ve hedef için doğru ve uygun proje geliştirmelerine bağlamaktadırlar. Giderek bu tip yerleşmelere artan talep, değişen yaşam standartları ve yaşam biçimleri bu tip yerleşmelerin üretiminin hızlanmasını ve yayılmasını desteklemektedir. Bununla birlikte pazar stratejileri, projelerin kapsamları ve hitap ettikleri kesim de değişmekte ve genişlemektedir. Korumalı yerleşmeler artık sadece üst gelir düzeyine değil orta gelir düzeyine de hitap etmeye başlamıştır.

Korumalı yerleşmelerin gelişmesi eğilimi pek çok soruyu da beraberinde getirmektedir. Bu sorular: İstanbul duvarlarla belirlenmiş sokaklardan mı meydana gelecek? Böyle bir yaşam gerçekten ülkemizde bir ihtiyaç mı? Korumalı yerleşmelerin planlamada ayrı bir yerleri olması gerekir mi? Yoksa bu tip yerleşmeler toplu konut olarak mı değerlendirilmeye devam edilmelidir? İçerdekiler gerçekten aradıkları yaşamı bulabiliyorlar mı? olarak sıralanabilir.

SONUÇ

Modernleşme süreci ile birlikte yaşanan sosyo-ekonomik değişimler sonucu, konut piyasasında korumalı yerleşmeler yeni bir gelişim eğilimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Korumalı yerleşmeler, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sayısal olarak artmakta, alansal olarak yayılmakta ve kentsel çevreyi radikal olarak dönüştürmektedir.

İstanbul'daki korumalı yerleşmeler de sosyo-ekonomik değişimler sonucu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan yeni sosyal sınıf ve yaşam standartlarının yükselmesi geliştirici firmaları yeni pazar stratejileri yaratmaya yöneltmiştir. Bu pazar stratejilerinden en etkini kaybolmuş sosyal değerleri tekrar canlandırmak ve kalabalık şehirden kaçma ihtiyacına yapılan vurgu olmuştur. Genellikle "bir yaşam tarzı" veya "mahalle" gibi argümanlar pazarlama stratejilerini belirlemiştir. Pazarlama stratejileri bazen dekorasyonla, yeni bir reklam türüyle veya bazen de akıllı evler gibi farklı inşaat teknolojileri uygulamaları ile zenginleştirilmektedir. İlk örnekler olan öncü korumalı yerleşme projeleri her ne kadar büyük ölçekli projeler olsa da, ikincil projeler kullanıcıyı diğerlerinden özel ve ayrıcalıklı hissettirmek için oluşturulan projeler olmuşlardır. Bu hissi kuvvetlendirmek ve hedef tüketicileri çekmek için, geliştirici firmalar isimlerini kullanmaktadırlar. Bu isimler genellikle yabancı dilde "town", "country", "city", "village", gibi kelimelerle tüketiciyi psikolojik olarak etkilemek ve onları bekleyen yeni bir yaşamın olduğunu gösterme amacıyla kullanılmışlardır. Fakat bu pazar stratejileri günümüzde tüketiciyi çekmek için yeterli olmamaktadır.

Korumalı yerleşmeler İstanbul konut piyasasının yönlendirici gücü olarak, artık sadece üst gelir grubu ailelere değil, aynı zamanda orta gelir grubu ailelere de hitap etmektedirler. Korumalı yerleşmelerin bu yayılışı gerek kullanıcı hayatını gerekse şehir gelişimini etkilemektedir. İstanbul bu yerleşmelerle şekillenmekte ve dönüşüme uğramaktadır. Korumalı yerleşmeler İstanbul'un ciğerleri olarak adlandırılan kuzey kesimindeki orman arazileri çevresinde konumlanmaları ve yayılmaları nedeniyle çevresel olarak önemli bir tehdit oluşturmaktadırlar. Özellikle, iki tip korumalı yerleşme; yatay ve yarı yatay korumalı yerleşmeler, geniş arazilere ihtiyaç duyduklarından doğal alanlar üzerinde büyük baskı yaratmaktadırlar. Diğer yandan, her ne kadar sosyal imkânlarıyla ve aktiviteleri ile bu yerleşmeler "mahalle" kavramını geri getirmiş olsalar da bu komşulukların tek başlarına ve ayrık kaldıkları gözlenmektedir. Konut ve kent gelişimindeki bu mevcut eğilim İstanbul'un bu yeni gelişimi kontrol etmek için hiçbir stratejisi bulunmadığını göstermektedir. Tam tersine, bu yeni tip konut gelişmeleri kentsel yayılmayı ve gelişimi belirlemektedir. Hem İstanbul'da hem de diğer metropoller ve büyük kentlerde hızla yayılan bu gelişim planlama alanında stratejilerin belirlenmesi ve kentsel gelişim üzerindeki etkilerin ve tehditlerin kontrol altına alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Korumalı Yerleşme Tipolojileri ve Özellikleri

	DİKEY	YATAY	YARI-YATAY	KARMA
KONUM	Kent Merkezi	Kent Çeperi	Kent İçi, Çeperi	Kent Çeperi
BİRİM BÜYÜKLÜĞÜ (m^2)	70—532	140—320	90—570	80—456
HEDEF KİTLE	Üst Gelir - Evli Çocuklu	Üst Gelir-Evli Çocuklu	Üst-Üst Orta- Orta Gelir Evli Çocuklu-Çocuksuz	Üst-Üst Orta Gelir - Karma Aile
ALTYAPI	Şehirden Sağlıyor	Kendi Sağlıyor	Kendi Sağlıyor - Kentten Alıyor	Kendi Sağlıyor
ÇEVRE ÖZELLİKLERİ	Kentsel Çevre	Doğal Çevre	Kentsel Veya Doğal Çevre	Doğal Çevre
ÇEVREDEKİ GELİR DÜZEYİ	Orta - Alt Orta	Alt Orta-Alt- Kırsal	Üst-Üst Orta- Orta	Alt Orta- Alt
ÖZEL HİZMETLER	Otel Hizmetleri-İleri Teknoloji	Kamu Hizmetleri - İleri Teknoloji	Ulaşım Hariç Kamu Hizmetleri	Kapsadıkları Tiplere Göre Değişken
ÖDEME SEÇENEKLERİ	Özel Ödeme Şekilleri	Kredi-Peşin-Özel Ödeme Şekilleri	Kredi-Peşin	Kredi-Vadeli
PAZARLAMA	Yeni Yaşam - Farklı Yapı Özellikleri	Yeni Ve Rahat Yaşam	Güvenlik - Ayrıcalık	Özel Spor Tesisleri
ARSA MALİYETİ /TOPLAM MALİYET	%30	%40	%40	%40
ŞEHRE KATKI	Altyapı, Güvenli Alanlar, Atıl Durumdaki Arazinin İşlev Kazanması	Altyapı, İstihdam, Atıl Durumdaki Arazinin İşlev Kazanması	Güvenli Alanlar, İstihdam, Atıl Durumdaki Arazinin İşlev Kazanması	İstihdam
PROJE BAŞARI DÜZEYİ	Başarılı - Başarısız	Başarılı	Başarılı	Başarılı

KAYNAKÇA

ARREDAMENTO MİMARLIK, (2003), Dosya: Kapalı Siteler, Vol. 07-08/2003, pp.56-77, İstanbul

BALİ, R., (2002) Modern Sitelerde Yaşam: "Çılgın Kalabalıktan Uzak", Arkitera Forum, İstanbul

BAYCAN LEVENT, T., ve GÜLÜMSER, A., A., (2004) Production and Marketing of Gated Communities in İstanbul, 44th European Congress of the European Regional Science Association, Regions and Fiscal Federalism, CD-ROM, 25-29 August 2004, Porto, Portugal

BİLGİN, İ., (1998). Türkiye'nin Modernleşme Süreci İçinde Konut Üretimi, Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Kongresi'nde sunulan tebliğ, 10-12 Aralık 1998, ODTÜ, Ankara

BLAKELY, E.J., and SNYDER, M.G., (1997a), Gating America, California

BLAKELY, E.J., and SNYDER, M.G., (1997b), Fortress America: Gated Communities in the United States, Brookings Institution and the Lincoln Institute of Land Policy

BLANDY, S., LISTER, D., ATKINSON, R., FLINT, J., (2003) Gated communities: A Systematic Review of the Research Evidence, CNR Paper 12, UK

BURKE, M. (2001), The Pedestrian Behaviour of Residents in Gated Communities, Paper Presented in Australia: Walking the 21st century- 20th to 22nd February 2001, Perth, Western Australia

COLLIERS RESCOE, (2003), Gayrimenkul Piyasası 2003-Türkiye, Istanbul

DAVIS, M., (1992) City of quartz, Excavating the future of Los Angeles, Vintage Books, New York

DAVIS, M., (1992), Fortress Los Angeles: The Militarization Of Urban Space, Sorkin, M. (Ed.), Variation On A Them Park: The New American City And The End Of Public Space, Noonday Pres, New York

FOLDVARY, F., (1994), Public Goods and Private Communities, Aldershot: Edgar Elgar

GARREAU, J, (1991) Edge City: Life On The New Frontier, Doubleday, New York

GOOBLAR, A., (2002), Outside the Walls: Urban Gated Communities and their Regulation within the British Planning System, European Planning Studies, Vol. 10, No.3

GÖRGÜLÜ, T., (2002), İstanbul'da 1980'den Bugüne Alternatif Yaşam Çevrelerinde Değişen Eğilimler, Konut Kurultayı'nda Sunulan Tebliğ, 22-24 Mayıs 2002, Istanbul

GRANT, J., (2003) Planning Responses To Gated Communities, Presented at the Conference: "Gated communities: building social division or safer communities?", Glasgow, September 18-19, 2003

HOUSING, CITY PLANNING, LAND AND ENVIRONMENTAL PLANNING DEPARTMENT (City Division), (2003), Gated Communities and The Restriction of Access to Public Places (*Draft, March 2003)*

LANDMAN, K., (2000a), Gated Communities And Urban Sustainability: Taking A Closer Look At The Future, Proceedings: Strategies for a Sustainable Built Environment, Pretoria, 23-25 August 2000

LANDMAN, K., (2000b), Planning in The African Context: Reconsedering Current Approaches to Gated Communities in South Africa, Pretoria

LANDMAN, K., (2000c), The Urban Future: Enclosed Neighborhoods?, Paper Presented at the Urban Future Conference , Johannesburg, South Africa, 10-14 July 2000

LOW, S., M., (2001), The Edge and The Center: Gated Communities and The Discourse of Urban Fear, American Anthropologist 103(1): 45-58, 2001

LOW, S., M., (2003), Behind the Gates: Life, Security, and the Pursuit of Happiness in Fortress America, New York: Routledge

LUYMES, D., (1997), The Fortification of Suburbia: Invetigating the Rise of Enclave Communities, Landscape and Urban Planning Vol. 39, pp. 187-203

McGOEY, C. E., (2003), Gated Community: Access Control Issues. Crime Doctor, 2003 http://www.crimedoctor.com/gated.htm . Accessed in 29/10/2003.

MILES, M., E., HANEY, R., L., BERENS, G., (1996), Real Estate Development : Principles and Process, Washington, D.C. : Urban Land Institute

MOOBELA, C. (2003) Gated Communities: The Evolutionary Pattern Of Social Networks in Urban Regions, Paper Presented at the Conference: "Gated communities: building social division or safer communities?", Glasgow, September 18-19, 2003

ÖZÜEKREN, Ş., YİRMİBEŞOĞLU, F., (2002), Konut Alanlarının Geliştirilmesinde Ve Sürdürülebilmesinde Kamu-Özel Sektör Ortaklıkları, Konut Kurultayı'nda Sunulan Tebliğ, 22-24 Mayıs 2002, İstanbul

PEROUSE, J.F., (1999), Les Figures du Risque Dans le Discours Publicitaire des Cites Privees: le Cas d'Istanbul, Istanbul

PEROUSE, J.F., (2001), Les Cites Securisees des Territoires peripheriques de l'Arrondissement d'Eyup (Istanbul) ou les Mirages de la Distinction, Istanbul

ROITMAN, S., (2003) Who Segregates Whom, Presented at the Conference: "Gated communities: building social division or safer communities?", Glasgow, September 18-19, 2003

ROSEN, P., (1993), Houston Residents Retreat Behind Walls, Barricades, Houston Post, December 5, 1993

TEMPO DERGİSİ, (2003), Siteler Sosyal Çatışma Yaratacak, http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/00777/, Accessed in 29/10/2003

TOWNSHEND, I.J. (2002), "Age-Segregated And Gated Retirement Communities In The Third Age: The Differential Contributions Of Place-Community To Self-Actualisation", Environment And Planning B, Vol. 29, No. 3, Pp. 371-396.

U.S. DEPARTMENT OF HOUSING AND URBAN DEVELOPMENT, (2004), The Housing Development Process, http://www.hud.gov/local/fl/working/farmworker/housedevprocess.cfm, Accessed in 01.06.2004

WEBSTER, C., (2001), Gated Cities of Tomorrow, Town Planning Review 72 (2), 149-169

WEBSTER, C., (2002). Property Rights and The Public Realm: Gates, Green Belts, and Gemeinschaft. Environment and Planning B: Planning and Design 29: 397-412

WEBSTER, C., GLASZE, G., FRANTZ, K., (2002), The Global Spread Of Gated Communities, Environment and Planning B: Planning and Design 29 (3) : 315-320, 2002

WU, F., (2003), Rediscovering The Gate Under Market Transition: From Work-Unit Compounds To Commodity Housing Enclaves, Presented at the Conference: "Gated communities: building social division or safer communities?", Glasgow, September 18-19, 2003

NOTLAR

1. Türkiye'de korumalı yerleşme, kapalı yerleşme, kapalı site olarak adlandırılan bu yerleşme tipi yabancı literatürde gated communities, gated cities, enclave cities gibi farklı kavramlarla tanımlanmaktadır.

2. Blakely ve Snyder (1997b), Davis (1992), Landman (2000a-b) ve Low (2003) çalışmalarında kavramı "gated communities" olarak kullanmışlardır.

3. Grant (2003) çalışmasında kavramı "Gated enclaves" olarak kullanmıştır.

4. Garreau (1991) çalışmasında kavramı "Edge cities" olarak kullanmıştır.

5. Landman (2000c) çalışmasında kavramı "Enclosed neighborhoods" olarak kullanmıştır.

YENİ KENTSEL AYRIŞMALAR, KAPALI YERLEŞMELER VE ÖZELLEŞTİRİLEN KENTSEL KAMUSAL MEKAN: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Hatice Kurtuluş

1980'li yıllardan itibaren metropoliten kentlerde ortaya çıkan yeni bir yerleşim biçimi 1990'larda kent bilimcilerin dikkatini çekecek bir fenomen haline geldi. Literatüre Blekley'in çalışmasıyla "kapalı cemaatler" olarak geçen bu yeni yerleşimler, belirli kentlerin çevresinde, modern kentlerin tipik suburblerinden niteliksel ve biçimsel olarak tamamen farklı bir öbekleşmeyi ortaya çıkarıyordu. Bu yerleşimler öncelikle neo-liberal politikaların eğitim, sağlık, konut edinme gibi alanlarda yarattığı yeni ayrışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan çatışmalara karşı güvenlik ihtiyacından kaynaklı kapalı yerleşimler olarak ele alınmaktaydı. Dünyada artan eşitsizlikler ve yoksulluk kentlerde suç oranlarının artmasına neden oluyor ve yeni ekonomiden fayda sağlayan kesim ile zarar gören kesim arasındaki gerilim daha güvenli yerleşim talebini yaratıyordu. Bu ele alış tarzına göre kent içi şiddet ve kozmopolitenleşmeden kendini arındırmak üzere kentin dışında kamuya kapalı, kendi güvenlik sistemini kurmuş bir yerleşimde yaşama talebi kapalı cemaatleri yaratmaktadır. Bu ele alış tarzı bu yeni fenomeni analizinde belirli bir boyutu oluşturmaktadır. Kentsel mekanın sert bir biçimde sınıflara göre ayrışmasına neden olan bu gelişmenin çok daha geniş bir arka planı bulunmaktadır.

Öncelikle bu yerleşim biçimi sadece güvenlik ihtiyacından değil belirli sınıflar için değişen simgesel sermayenin yaşam tarzı yoluyla ifade edilmesi ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan yeni ekonomilerin hayli esnekleştirdiği mal ve hizmet üretimine karşın güvenli bir yatırım alanı olan arazi ve konut pazarının büyük sermaye sahipleri için çekim alanı haline gelmesi büyük ölçekli inşaat yatırımlarına neden olmaktadır.

Amerika'nın Kaliforniya bölgesinde başlayan bu yeni yerleşme biçimi dünyanın diğer ülkelerindeki metropoliten alanlarda da belirgin bir ayrışma içinde hızla çoğalmaya başladı. Burada ulus devlet olarak genel gelişmişlik seviyesinden daha çok metropoliten kentlerin küresel pazarla bütünleşme dereceleri belirleyici kriteri oluşturmaktaydı. Amerikan kentlerinde ortaya çıkan bu gelişme hızla Güney Afrika, Hindistan, Endonezya ve Türkiye gibi ülkelerde olduğu kadar kapitalist kentleşme süreci ile yeni tanışan post sosyalist ülkelerin belirli kentlerinde de ortaya çıkmaya başladı.

Başlangıçta modern kapitalist kentin alt kentleşmesinin yeni bir boyutu gibi algılanan bu yerleşmelerin, kentsel alandan özelleştirilmiş arazide, kamuya kapalı ve yönetsel olarak özerk öbekler olduğu dikkati çekince, bu yerleşmelerin modern kentlerin tipik orta sınıf banliyölerinden farklı yeni bir olgu olduğunun farkına varıldı. Bu üç özellik modern kentin küresel kapitalizmle birlikte girdiği dönüşüm sürecinin habercilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin kamusal gözüne kapalı, kent yönetiminden bağımsız ve bir çeşit ortak özel mülkiyete dayalı olarak özelleştirilmiş kentsel arazinin üzerine inşa edilen bu yeni adacıklar modern kent planlaması, kent yönetimi ve kentsel aidiyetler açısından radikal bir dönüşüme işaret etmektedir.

Ekonomideki küresel ve ulusal liberalizasyon Türkiyenin politik ekonomik ve sosyal yapısında önemli değişimlere yol açtığı izlenmektedir. Bu dönüşümün mekansal etkileri ise metropoliten alanlar başta olmak üzere hızla ortaya çıkmaya başladı. Dünyadaki örneklerine benzer biçimde kapalı yerleşimler özellikle İstanbul'da hızla çoğalmaya başladı. Gerçek patlama ise 1990'lı yıllarda yaşanmaya başladı. Bu yıllar kentin yükselen orta ve üst orta sınıflarının küresel yeni tüketim kültürü ile bütünleşmeye başladıkları ve yaşam tarzlarının değiştiği yıllardır. Dünyanın ünlü dekorasyon dergilerinin ardarda Türkiye yayın hayatına girmesi çok uluslu reklam ve tanıtım şirketlerinin Türk ortaklarıyla emlak pazarına girmeleri, sayıları hızla artan mimarlık ve iç mimarlık büroları ve artan inşaat malzemesi ithalatı bu değişimin göstergeleriydi.

2000'li yıların başında İstanbul'da bu türden kapalı konut alanı sayısı 200 civarındadır. İstanbul'un çeperi kartopu efekti denilebilecek hızda bu tür yerleşimlerle yeniden biçimlenirken, büyük alışveriş merkezleri (shopping mall), gecekondular ve duvarlar ve demir parmaklıklarla çevrili kapalı yerleşimler bir çeşit patchwork görüntüsü oluşturmaktaydı. Bu yeni metropolitan form aynı zamanda kentsel kamusal mekanda ciddi boyutta bir erozyona neden olmaktadır. Kentsel mekan, kamusal olarak paylaşılan bir alan olmaktan çıkıp sınıfsal olarak ayrışmakta ve özelleşerek birbirine kapalı öbekler haline dönüşmektedir.

Kapalı konut alanlarının "kapalı cemaatler"(gated communities) yada "kapalı adacıklar" (gated enclaves) olarak adlandırılması metropoliten bölgelerdeki kentleşmenin bu yeni boyutuna işaret etmesi açısından anlamdır. Bu yeni yerleşim biçimi modern kentin gelişim sürecinde yeni bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Çünkü klasik anlamda modern kentin yada modern metropolün kentsel alanı kamuya açık bir mekansal düzenlenişe sahiptir ve sınıfsal ayrışma da ağırlıkla yoksul göçmen gettoları yada düzenli gelirli orta sınıfların alt kentleri olarak mekana yansımakta ve bu alanlar her zaman kamuya açık yerler olmaktadır. Oysa yeni kapalı konut alanları orada yaşayan cemaat dışındakilere kapalı oluşuyla modern kentten çok şehir devletlerinde soyluların yaşadığı kaleli kentlere benzemektedir.

Bir çeşit kalede yaşayan bu cemaatler için kentlilik ve kentsel aidiyetler de önemli dönüşümler meydana gelmektedir. Kendisini yaşadığı kentin kentlisi olarak görmekte zorlanan toplumsal gruplar bu yeni yaşam alanlarında mekana bağlı bir cemaat

aidiyeti geliştirmektedirler. Fishman klasik modern kentin orta sınıflarının yerleştiği alt kentlerden bahsederken bunun bir burjuva ütopyasına dayalı olduğundan bahsetmektedir. 1950'ler ve 1960'ların geniş alt kentleri gerçekten de fordist kapitalizmin altın dönemi olan bu yıllarda refahtan payını alabilen düzenli gelirli ücretliler yada profesyonel meslek sahibi orta sınıflar için ulaşılması gereken bir yaşam hedefidir. Ancak Fishman'ın sözünü ettiği burjuva ütopyasının pek çok yönüyle gerçekleşmesi burada sözünü ettiğimiz kentten ayrışmış yeni kentsel adacıklar sayesinde mümkün olmaya başlamıştır.

İstanbul'daki kapalı konut alanlarının ortaya çıkışı ve kentleşme sürecinde yarattığı yeni boyut, bu fenomeni ortaya çıkaran temel dinamik olan yeni liberal ekonomi politikalarına ve küresel akışlara bağlı olduğu için gelişme düzeyi farklılıklarına rağmen dünyadaki pek çok metropoliten alanda aynı zamanda yada kısa aralıklarla ortaya çıkmaktaydı. İstanbul'daki kapalı konut alanları Batı ve Doğu'daki benzerlerinden bazı farklılıklarla ayrılırken bazı yönleriyle de tam bir benzerlik taşımaktaydı. Örneğin Batı ve Doğudaki benzerlerinde güvenlik gereksinimi bu yerleşimlerin ortaya çıkmasında en etkin neden olurken İstanbul örneğinde kentsel şiddetin sözü edilen boyutlarda olmadığı görülmektedir. Diğer yandan yeni bir yaşam şeklini taşıması bakımından ise tam bir benzerlik hali ortaya çıkmaktadır. Farklı ülkelerde yapılan araştırmalarda kapalı yerleşimlerde yaşamayı tercih eden toplumsal grupların dünyanın hemen her yerinde küresel tüketim kültürünün sembollerinin taşıyıcısı gruplar olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni kentsel elit bu semboller aracılığı ile temsil edilmektedir. Konut ve konutun içinde bulunduğu yerleşim de bu sembollerden biri olmaktadır. İstanbul'daki kapalı konut yerleşmelerinde yapılan saha çalışmalarında bu türden bir yerleşimde yaşamayı öncelikle güvenli olduğu için seçtiklerini söyleyenlerin sayısı oldukça yüksek olmakla birlikte İstanbul'da kent içi şiddet oranlarının benzer yerleşimlerin ortaya çıktığı diğer ülkelerden çok düşük olması "güvenlik" söyleminin de yeni kentsel elitin tüketim sembollerinden biri olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Amerikanın geniş metropoliten alanlarında beyaz orta ve üst orta sınıflarla yoksul siyahlar ve göçmenler arasındaki kentsel gerilim, ya da Endonezya'daki yerli zenginlerle yoksul Çinliler arasındaki kentsel gerilim ya da Güney Afrikada azınlık olan beyazlarla çoğunluğu temsil eden siyahlar arasındaki kentsel gerilim İstanbul'da yaşanmamaktadır. Ancak buna rağmen küresel olarak dolaşan mal ve hizmetler arasında yer alan özel güvenlik teknolojileri ve hizmetleri İstanbul'daki kapalı konut alanlarında yeni tüketim kültürünün bir parçası olarak kullanılmaktadır.

Yine İstanbul için, küresel bir başka eğilim kapalı konut alanlarının oluşmasında etkili olmuştur. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kentsel gelişme sektörünün sermaye birikiminde geniş olanaklar sağlayabilecek bir sektör olarak büyük sermaye grupları için çekici hale gelmesidir. 1990'larda gayrimenkul piyasasındaki genişleme ve marka ürünler ve taklitlerinin tüketimindeki artışa, kapalı konut alanlarını birer prestijli yerleşim alanı olarak piyasaya sunulmaları süreci eşlik etmektedir.

İstanbul metropoliten alanındaki kapalı yerleşimler, ekonomik, sosyal ve mekansal olarak geniş bir içerik içinde analiz edilmesi gerekmektedir. Ancak zamanın sınırlılığından dolayı bu bildiride konunun bir boyutu olan "kentte kamuya kapalı bir mekansal oluşumun" modern kent için ne anlama geldiği politik, sosyal ve kültürel bir içerik içinde çözümlenmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmanın verileri İstanbul'da yukarıda sözü edilen üç tipteki kapalı konut alanlarını temsil etme özelliğine sahip üç kapalı konut alanında gerçekleştirilmiş küçük ölçekli ampirik araştırmaya dayanmaktadır. Saha araştırma yöntemi olarak bu yerleşimlerde profesyonel olarak çalışanlar (restoran çalışanları, yüzme havuzu yöneticisi, güvenlik görevlisi, bahçıvan gibi) ve çok sınırlı sayıda yerleşim sakiniyle (çoğunluğu görüşmeyi reddettikleri için) yapılan derinlemesine mülakatlar kullanılmış, diğer yandan İstanbul'daki lüks emlak piyasasını takip eden dekorasyon ve emlak dergilerinin yazı işleri müdürleri ve muhabirleriyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.Yine bu yerleşimleri pazarlayan firma ve emlak şirketleri yetkilileri ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Derinlemesine araştırmada bu yerleşimlerin kuruldukları arazinin yerleşime açılma süreci, imar ve koruma yasalarıyla çelişkilerin çözüm yolları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Burada sunacağım bildirinin de ana ekseni olan kentsel mekanın özelleştirilerek kamuya kapatılması aynı zamanda olguyu araştıran sosyal bilimciler için de bir yöntem sorunu yaratmaktadır. Özelleştirilmiş arazide kurulan bu kapalı sitelere araştırma yapmak üzere girmek mümkün olmadığı gibi, yerleşim yönetimi ve güvenlik personelleri de site yaşayanlarınca konulmuş katı giriş kurallarını esnetememektedirler. Araştırma sürecindeki bir başka zorluk ise çok az sayıda yerleşimci mülakatı kabul etmesine rağmen onların da sorulan sorulara verdikleri cevapların sınırlılığıdır. En rahat cevapladıkları sorular burada yaşamanın onlara sağladığı avantajlar ve bu yerin ne kadar İstanbul içinde ne kadar elit ve özel bir yer olduğuna ilişkindir. Buradaki konutu edinme süreçleri, gelir kaynakları ve yaşadıkları konut alanının çevresindeki yerleşimlerle ilgili sorulara cevap vermek istememektedirler.

Araştırma sürecinde araştırmacının da çarptığı kamuya kapalılık burada yoğunlaşılacak olan konudur. Modern kentin konut ve konut çevresi alışkanlığının 1990'larda iyice açığa çıkan değişen yüzü ve yarattığı kentsel ayrışma ve kentsel kamusal alanın erozyonu bu çerçevede ele alınacaktır.

1980'lerin sonlarında İstanbul'da görünür hale gelen üç tip kapalı yerleşim vardır. *Bunların birincisi* geniş alt kentler diyebileceğimiz, Batı'daki orta sınıf suburblere benzer uydu kentlerdir. Ancak gerek arazi üretim süreci ve finansman biçimleri, gerekse hitap ettikleri kitle ve satış politikalarıyla sundukları yaşam çevresi tasarımında kentin seçkinleri için tasarlanmış ve diğerlerine kapalı bir uydu kent yaratılma süreci dikkati çekmektedir. Kamu kaynaklarının da kullanıldığı bir finansman modeliyle üretilen bu uydu kentlerin yönetimleri ve içsel hizmetlerinin ise özel firmalar tarafından sağlanması planlanmaktadır. Yeni ve göreceli olarak refahı yükselmiş olan orta ve üst orta sınıflar için kötü yapılaşmış bir üçüncü dünya metropolite-

ninden, tam bir modern yaşam tarzı sunacak biçimde planlanmış ve kaliteli malzeme ve iyi mimari tasarımla inşa edilen çevre düzeni sağlanmış bir uydu kente taşınmak önemli bir yaşam tarzı değişimidir. İstanbul'da Bahçeşehir bunun en iyi örneğini oluşturmaktadır. Bu tür bir yerleşim kentsel fonksiyonları da barındıran ve bu sayede çalışma saatleri dışında kalan zamanın bu yerleşim içinde geçirilmesini sağlayan özelliklere sahiptir. Okul, hastane, postane, eczane, süpermarket, ulaşım hizmetleri, lokantalar ve diğer kamusal mekanlarıyla bir alt kent olarak oluşmaktadır. Kamusal hizmetlerin neredeyse tümü özel firmalar tarafından sağlanmakta, kente giriş güvenlik kontrolünün yapıldığı bir ya da birkaç kapıdan sağlanmakta ve yerleşime başka bir noktadan giriş yüksek duvarlar ve tellerle engellenmektedir. Bu yerleşimlerde yaşayanlar ve ziyaretçileri için kente giriş çok sıkı güvenlik kontrolü altında olmamakta sadece kapılar ve özel güvenlik görevlilerinin gözetiminde giriş yapılmaktadır. Bu yerleşimlerin genişliğine de bağlı olarak (örn. Bahçeşehir 20-25 bin kişi) çok sıkı bir güvenlik kontrolü yoktur ama yine de yabancıların yada kentin geri kalanının girişini yasaklayan bir kapalılık söz konusudur. *Kentin çeperinde çevresi daha düşük gelirlilerin düzensiz ve düşük maliyetli konutlarıyla çevrili bir alanda, bu çevreye kapalı ve bu çevreyi görmezden gelen kapalı bir yerleşimin varlığı modern kentin belki de sosyal devlet politikaları nedeniyle tam olarak ayrıştıramadığı kamusal mekandaki kesin ayrışmaya işaret etmektedir.*

İstanbul'da ortaya çıkan kapalı konut alanlarının *ikinci tipi* ise gelirleri kısa sürede hızla artan ancak bu artışın konjonktüre bağlı olarak değişebileceği yeni bir kentli sınıf için yaratılan yerleşmelerdir. Lüks apartman blokları ve orta büyüklükteki villalardan, ortak yüzme havuzundan ve fitness alanından, profesyonel olarak yapılan çevre düzeninden oluşan kapalı yerleşimlerdir. Çoğu zaman hiçbir kamusal hizmetin (hastane, eczane, okul vs.) bulunmadığı, bu hizmetlerin kentten sağlandığı bir yerleşimdir. Güvenlik elemanlı ve kameralı kapılar ve duvar ya da demirlerle çevrili olmalarına karşın çok sıkı bir güvenlik sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Burada yaşayanlar kapalı yerleşimin iç servis hizmetleri için ödenecek yüksek maliyetlerden kaçınmakta daha çok kendi ev ve bahçelerine yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Bu nedenle de pahalı güvenlik sistemlerini ve yerleşim içi donanımları kurmamaktadırlar. Bu tür alanlarda yerleşenlerin birbirleriyle sınıfsal ve kültürel bağları da oldukça zayıf ve çoğu zaman da değişken olduğu için bu ikinci tip yerleşime kapalı bir cemaat demek oldukça zordur. Bu grubun kentle olan ilişkisi daha yoğun olarak sürmekte olduğundan, ziyaretçilere karşı göreceli olarak esnek bir giriş sistemi bulunmaktadır.

İstanbul'da kapalı cemaatler olarak adlandırılabilecek *üçüncü tip* yerleşimler ise kentle tam bir ayrışmaya işaret eden, dışarıya karşı sıkı önlemlerle kapalı bir yerleşimlerdir. Belirli sayıda lüks ve büyük villa-köşk-konaktan oluşan, sınıfsal ve kültürel olarak birbirine yakın yerleşimcilerden oluşan ve İstanbul emlak piyasasının en pahalı konutlarının bulunduğu yerleşimlerdir. Kentsel elitin temsilinde önemli bir kriter oluşturan bu yerleşmeler dışarıya tamamen kapalı, çevrelerinden işgücü çalıştırmak konusunda bile isteksiz, oldukça yüksek maliyetlerle sağlanan çevre düzeni

ve kendi özerk yönetsel yapıları bulunmaktadır. Çoğu zaman kentten kamusal hizmetleri talep etmemekte bu hizmetleri kendileri özel firmalardan satın almaktadır. Çünkü kuruldukları araziler imar planı açısından sorunlu ve kentsel hizmetlerin henüz ulaşmadığı arazilerdir ve yine çevrelerinde kaçak yapılaşmalarla oluşmuş gecekondu yerleşimleri bulunmaktadır. Bağlı bulundukları köy muhtarlıkları ya da yerel belediyeler bu hizmetlerin kamusal olarak sunulmasına olanak vermemektedir.

Dışarıya kapalılık dereceleri birbirinden farklı olsa da kapalı yerleşmelerin yarattığı kentten ayrışmış özel adacıklar modern kentteki kamusal mekanın aşınmasını birlikte getirmektedir. İstanbul metropoliten alanı içerisindeki sermaye birikimi süreçleri ve sınıfsal öğelerle doğrudan bağlantılı ancak o kentin kent yönetimi ve kamusal mekanından bağımsız (özerk) olarak varolan kapalı yerleşimler, kent yönetimi, planlama ve kamusal olarak paylaşılan kent mekanı açısından ciddi soru işaretleri barındırmakta ve yeni kentsel yapılanmanın bazı radikal boyutlarını ortaya koymaktadır.

Kamuya kapalı kentsel adacıkların ortaya çıkış hızı, mülkiyet ilişkileri, yerel yönetsel yapılar ve sınıfsal ilişkilerindeki dönüşüm hızıyla paralel gitmemektedir. Çeşitli dirençler nedeniyle göreceli olarak daha yavaş değişen planlama ve yönetim aygıtı kenti yeniden organize etmekte zorlanmaktadır. Kapalı yerleşimlerde yaşayanların gerek kendi yakın çevrelerindeki kentsel alanla gerekse de kentin geniş kent politikasıyla bağlarının kopması kentsel kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde de ciddi sorunları birlikte getirmektedir. Özellikle kayırmacılık ilişkilerinin bir politik kültüre dönüşmüş olduğu Türkiye'de kentin varlıklı kesimlerinin kentsel hizmetlere ulaşılmasındaki etkin rolleri hesaba katıldığında, bu kesimlerin kendi özel kapalı yerleşmelerine çekilmeleri kentsel hizmetlerin daha yoksul kesimler için daha da zayıflayacağını tahmin etmek zor değildir. Dünyanın pek çok büyük metropolünde sosyal devletinde çöküşüyle birlikte kentin merkezi alanlarında kentsel kamusal yatırımların azaldığı açıkça izlenmektedir.

Bu yeni kentleşme biçimi, kentli kamusal yaşamdan ortaya çıkmış olan "sivil toplum" kavramını da yeniden sorgulamayı gerektirmektedir. Diğer yandan ise bu yerleşimlerde yaşayanlar, bu yerleşimin koyduğu kurallara uyacaklarına dair bir sözleşme imzalayarak bu cemaatin bir parçası olmaktadırlar. Bu sözleşme de yine kentli medeni haklara ve geniş hukuk ve anayasal sistemle çelişkiler barındırmaktadır. Kapalı cemaatin üyeleri kendilerini sivil toplumun geniş hak ve özgürlüklerinden sınırlamakta ve daha dar bir haklar ve özgürlükler alanına gönüllü olarak geçmektedirler.

Şüphesiz bu yeni yerleşim biçimi kentsel toplumda bariz bir ikilem (dilemma) yaratmaktadır. Bir yanda kendini daha güvenli ve ayrıcalıklı bir yaşam tarzı için kentten soyutlayan varsıllar, diğer yandan bu ayrışmanın yarattığı dışlanma ve derinleşen kentsel yoksulluk. Bu sürecin radikal sonuçlarından biri kentsel sınıfsal çatışmanın artmasıdır.

KENTSEL DEĞİŞİM ve DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ

OTURUM BAŞKANI: AYKUT KARAMAN

Yerelleşme ve Kentleşme Bağlamında Bir Kent: Mersin
Ahmet ÖZER

İzmir'de Yerel Mekansal Dönüşümlerin Küresel Parametreleri
M. Yıldırım ORAL

İzmir Sermayesinin Sektörel ve Mekansal Temelde İrdelenmesi
Saygın İKİZ

İstanbul Metropoliten Alanı ve Bu Alanda Yaşanan Yapısal Değişim
Zekai AKAY, Sinan ÇETİZ, Semra KALKAN

YERELLEŞME VE KENTLEŞME BAĞLAMINDA BİR KENT: MERSİN

Ahmet Özer

"Benim adım Mersin, 1950-1960'lı yıllarda genç, şirin az gelişmiş ama umut doluydum. Güzelliğim baş döndürücüydü. Renk, ışık ve çiçektim. Klikya geçmişini selamlamış kıyılarımda ilk saldırılar başladı. Sustum ve direndim. Sonra Karadenizli Müteahhitler geldi. Belediyecilerle birlik olup çalkantılı bir dönemi başlattılar. Beni büyütmek adına özensiz, düzensiz, kontrolsüz günah kuleleriyle her yanımı doldurdular. Kıyılarımın tümü beton yığınları ardında kayboldu. Adeta "Kör" oldum. Yıllar akıp gittikçe bu ağır beton yığınları, ihanet ... belgesi gibi kıyılarımın son soluk alanlarını da yuttu...

Artık bana güzel diyen yok...Yorgunum, küskünüm yalnız ve kırgınım...Çünkü geçmişime, güzelliğime ve öz varlığıma kıyanlara karşı koyan hiç olmadı.. Zaman akıyor.. Hala saldırıyorlar.. Artık saldırganlara verebilecek bir şeyim kalmadı.

Kapılarımı düne açamıyorum. Kapılarımı yarınlara hiç açamıyorum.Yüksek sesle düşünün ve sorun;'Mersin nerede?,Ben neredeyim?'Ve buruk bir el sallayın bana; 'Hoşçakal güzel Mersin, Hoşçakal düşler kenti, Hoşçakal yitik kent." N. Ergene

GİRİŞ

Bilindiği üzere *kentleşme,* demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel bir değişmeyi ifade eder. *Demografik açıdan kentleşme*, nüfusun kırsal ve tarımsal alanlardan kentlere akmasıdır. *Ekonomik kentleşme,* tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfusun başta sanayii olmak üzere tarım dışı faaliyetlere (sektörlere) kayması ve orada yoğunlaşmasıdır. *Sosyo-kültürel kentleşme* ise demografik ve ekonomik kentleşmeye uğrayan nüfusun kentin normlarını ve yaşayış biçimini yeni bir tarz olarak benimsemesi, yaşaması, yani *"kentlileşmesi"* demektir.

Kentleşme, isminden de anlaşıldığı gibi başlamış ve devam eden bir süreci, bir değişmeyi ifade eder. Gerçek anlamda bir kentleşmenin meydana gelmesi için bu üç unsurun (başka bir deyişle bu üç değişmenin) bir arada yaşanması gerekir. Bunlardan birinin eksik olması durumunda o ülkede veya o kentte gerçek anlamda bir kentleşmeden ve sosyolojik anlamda bir kentlileşmeden bahsedilmez.

Türkiye'ye baktığımızda ise bu bağlamda şunları görüyoruz:

Demografik açıdan bakıldığında, son yıllarda göç başta olmak üzere diğer nedenlerle kentlere yaşanan *mobilite* sonucu meydana gelmiş olan oluşum, kentleşmeden

ziyade *"demografik şişmeyi"* yani nüfus büyümesini göstermektedir. Çünkü kentlere gelen nüfusun yoğunluğu karşısında ekonomik, sosyal ve kültürel kentleşme sağlanamamıştır. Tarımda makineleşmeye geçilmesi, kırsal alanda miras yoluyla arazilerin bölünerek küçülmesi, yeni yatırım alanlarında baraj göl aynaları altında çokça yerleşim yerinin kalması, iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi, kırsal alanın iticiliğine karşın kentin çekiciliği büyük nüfus akımlarına yol açmıştır. En önemlisi de son yıllarda Güneydoğuda yaşanan sıcak çatışma ortamının yaratmış olduğu büyük çaptaki *"göç ve kaç hareketleri"*, başta Güneydoğudaki kentler olmak üzere Türkiye'nin (özellikle kıyı şeridinde yer alan bazı) büyük kentlerinin nüfuslarını 10 yıl içinde 2'ye hatta bazı yerlerde 3'e katlamıştır. Yönetsel ve kentsel hizmet sunumları ve onun temsilcileri gelen bu yoğun nüfusu dönüştürmek bir yana bu dalga karşısında adeta "acz"e düşmüştür.

Ekonomik açıdan baktığımızda ise bu nüfusu istihdam edecek bir sanayii olmadığı gibi bu anlamda yeni sanayii politikaları da geliştirilememiştir. Dolayısıyla gelen nüfus kentlerin varoşlarına sürüklenerek orada kendi olanakları çerçevesinde konut ve barınma ihtiyacını genellikle de *gecekondulaşma* biçiminde çözmüş bu süreç giderek her kentte iki ayrı kent meydana getirmiştir: Kent merkezleri ve gecekondu alanları. Gecekondulara ve kentlerin varoşlarına yerleşen nüfus ekonomik bir dönüşüme uğramadığı için iş bulma, uzmanlaşma ve farklılaşma sürecini yaşamamış, bu olanaklardan gereğince faydalanamadığı için de gerçek anlamda kentli olamamış, yani sosyo-kültürel kentleşme sürecini yaşamamıştır.

Sosyo-kültürel açıdan ise, bu süreç *anomik kentleşme, yabancılaşma* ve *arabeskleşme* olgularının dramatik olarak yaşanmasına yol açmış; köyde iken mutlu yaşayan insanlar kentte çok daha mutlu olmanın hayaliyle geldikleri için büsbütün mutsuz olmuşlardır. Öyle ki kentsel yaşam olanakları, araç ve gereçleri bu kesime uzansalar dokunacak kadar yakın ama olanaksızlıklar yüzünden asla ulaşamayacakları kadar uzak olduğu için "kentsel umutları" *kentin beton bariyerlerine* çarparak tuzla buz olmuştur. Hal böyleyken kırsal alandan gelenler köylü olmaktan çıkmış ama kentli de olamamış, kentlileşememiş, arada kalmıştır.

Merkezi ve yerel yönetimler ise sorunları çözerek, gelen nüfusu kent sürecine entegre etmeleri ve kentlileşmelerini sağlamaları gerekirken yönetim zafiyeti, yasal, idari ve mali güçlükler nedeniyle bunu gerçekleştirememiştir. Sonuçta gelenler; kentlileşmek yerine kentleri birer büyük köy haline çevirmiştir.

Sorunlara doğru teşhisler konulmaz ve doğru çözümler üretilmezse bu süreç daha da büyüyerek devam edecek, böylece sorunlar içinden çıkılamaz hale gelecektir. Bunun da sonucunda kentlerin varoşlarında gelecekte kapanması zor derin toplumsal çalkantılar ve bunalımlar yaşanabilir. O nedenle bugünden tedbir almak gerekir. Çünkü yarın geç olabilir.

MERSİN'İN TARİHİ GELİŞİMİ

Mersin Anadolu'nun en eski yerleşim birimlerinden birinin üzerinde kurulmuştur. Bu yerleşim yeri J. Garstang'ın kazılarından anlaşıldığı üzere, Neolitik çağda Anadolu'nun ilk merkezlerinden biri olduğu anlaşılan Yumuktepedeki yerleşimin limanı Zephyrium liman kenti Tarsus, Soli (Pompeopolis) le birlikte (onların arasında) yer almıştır.

Daha sonra 170 yıllık bir süreçte Mersin, sahildeki birkaç evden metropol bir kent haline gelmiştir. Mersin'in bu gelişme serüveni kısaca şöyledir:

18 yüzyıl sonlarında kuraklık nedeniyle göç eden Avşar oymağı yörede üç köy kurar. II. Mahmut tarafından, Tarsus'u da içine alan bu bölgeyi yönetmek üzere görevlendirilen Koloğlu Mehmet Ağa 1830'lu yılların başında Göğceli bucağına gelir ve şimdiki Yoğurt Pazarı mevkiinde Yörüklerin ve köylülerin alışveriş etmesi için bir Pazar kurar. Bu pazarda Karataş'tan getirilen tuz, Kıbrıs'tan getirilen mallar (testi, çanak çömlek) köylülerin getirdiği mallarla (dokumalar, meyve, sebze, süt ürünleri, halı, deri, yün, kıl, aba giysileri ile) değiştiriliyordu. Halk bu pazar yerine "mersinlik" diyordu. Zamanla burada balıkçılar, bahçeciler ve gezgin satıcıların kurduğu "huğ" denilen saz ve kargı (Mersin'in Silifke'ye doğru çıkışında kargının bol bulunduğu yere bugün hala Kargıpınarı deniyor) ile yapılmış çamurla sıvanmış evler çoğaldı. Suriyeli gemiciler yelkenlileriyle buradan kereste, odun, kömür taşımaya başladılar. Böylece 1837'de Göğceli bucağına bağlı Mersin köyü kurulmuş oldu.

1837'de Göğceli bucağına bağlı kurulan Mersin köyünün hızla büyümesini sağlayan birkaç gelişme önemli rol oynadı:

1832-1839 yılları arasında Çukurova'yı işgal ederek bağımsız bir eyalet gibi yöneten Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Mısır ve Suriye'den getirdiği tarım işçileri ile pamuk ve şeker kamışı ekimine önem vermiş, bu da bölgede kısmen de olsa tarımda bir canlanmaya yol açmıştır. Bu canlanmanın etkileri cılız da olsa Mersin'de görülmeye başlar. (Artan, 2001,115)

İkinci önemli gelişme Amerikan iç savaşı (1861) ile başlamıştır. Amerika'daki iç savaşta kullanılan barutun hammaddesi pamuktu. Kuzey ve Güney arasında genellikle de pamuk tarlalarında yürütülen savaş hem pamuk üretimini hem de barut yapımını azaltıyordu. Bunun üzerine yola çıkan Amerikalı ve İngiliz misyonerler pamuk üretecekleri alanlar aramaya başladılar. Pamuk üretimi için buldukları alanlardan biri de Çukurova ve dolayısıyla Mersin Ovası'ydı. Amerikalı misyonerlerin (Çukurova'yı ve Mersin'i) pamuk üretmek için devreye sokmaları beraberinde Mersin'in kaderini değiştirecek veya etkileyecek birkaç gelişmeyi de başlatmıştır.

Bunlardan biri şudur: Amerikalı misyonerler Mersin'i pamuk için uygun bir yer olarak tespit ettiler ancak bölgede pamuk üretimini gerçekleştirecek kalifiye bir işgücü yoktu, dolayısıyla bu da pamuk üretimiyle ilgili projenin uygulamaya sokulmasını tehlikeye sokuyordu. Çünkü pamuk üretimi belli bir bilgi ve beceri gerektirmektedir.

Bunun üzerine arayışa geçen Amerikalılar Toroslarda bulunan birkaç Ermeni köyüne ulaşırlar. Ermenilerin eli bu işe yatkındır ama sayıları yeterli değildir. Bölgede bulunan göçebe Yörükler ise bu işten anlamamaktadır. Arayış sürer ve sonunda aranan işgücü (daha önceki deneyimin de etkisiyle) Mısır'da bulunur. Böylece pamuk üretiminde çalıştırılmak üzere Mısır'dan Müslüman Fellah Araplar Mersin'e getirilir ve pamuk üretimi başlar. Ancak bu kez başka bir sorun vardır: Üretilen pamuğu Amerika'ya nakletmek için gemicilikten anlayan kimse yoktur. Bu işten anlayanlar ise Beyrut'tan getirilir. Beyrut'tan gelen Arap nüfus Mısırdakinin tersine Hiristiyandır. Böylece Müslüman Mısırlı Araplar, Yörükler, Ermeniler, Türkmenler Mersin'i adeta kültürel bir mozayik haline getirirler. Bu mozayik üretimin bir araya getirdiği verimli bir mozayiktir. Ancak pamuğun Amerikaya gemilerle nakli sırasında çoğunluk Ermeni olmak üzere birçok Mısır ve Lübnan kökenli Arap Amerika'ya göç eder. Geri kalanlar ise Mersin'i yurt edinir ve yerleşirler; evlilikler yoluyla çoğalır, evbark sahibi olurlar.

Son yıllarda iki göç dalgası (1. göç dalgası, 1970'lerden sonra ekonomik koşullardan dolayı meydana gelirken; 2. göç dalgası, 1990 sonrası yaşanan çatışma ortamından dolayı meydana gelen göç ve kaç hareketiyle gelen zorunlu göçlerden oluşmaktadır) ile Güneydoğu'dan gelen çok sayıda Kürt nüfus bu mozaiği adeta tamamlar.

Üçüncü gelişme Süveyş Kanalı'nın yapımı için gerekli olan kerestenin Toroslardaki ormanlardan kesilerek Mersin Limanından gönderilmesidir. Bu gelişme ile Mersin Limanı hem daha gelişmiş hem de daha önem kazanmıştır.

Dördüncü gelişme de Lübnan'da yaşanan mezhep çatışması sonucu ayrılanların Mersin'e gelmesidir. Ayrıca Suriye'nin Lazkiye kentindeki Alevi Araplar da Mersin' e gelip yerleşirler. Bu iki göçte de daha önce Mersin'e buralardan gelen ya da getirilmiş olan Arap nüfusun ve yeni gelenlerin kereste ve nakliye işinden anlamalarının payı büyüktür. Nitekim ağaçları keserek kıyıya getiren ve oradan (iskeleden) sevk eden Lazkiye ve Trablusşam bölgelerinden gelen Araplar Mersin'de Lazkiye mahallesi oluşturmuşlardır. Bunlara Beyrut'tan gelenler de katılır. Bir kısmı bahçecilik bir kısmı da kiremit ve tuğla işleriyle uğraşmaya başlar. Kiremit ve tuğla işleriyle uğraşanların oluşturduğu mahalleye "Kiremithane", bahçecilikle uğraşanların oluşturduğu mahalleye "Bahçe Mahallesi", huğ çardaklarda oturanların oluşturdukları mahalleye de "Çardak Mahallesi" denmiştir. (Bu mahalleler bugün hala aynı isimleriyle mevcuttur)

Öte yandan limanın gelişmesi, taşıma ve yükleme işlerinde çalışacak olan güçlü kuvvetli işgücünü gerektirmiş, bu ihtiyacı karşılamak üzere devreye Lübnan'dan gelen Araplar girmiş, daha sonra Kıbrıs, Girit ve çevre illerden (genellikle Niğde'den) gelen nüfus da bunlara katılmıştır.

Ayrıca o dönemdeki koşullar içerisinde ticaretle uğraşan Fransız, İtalyan Levantenlerin, ulaşım işlerini yürüten Almanların varlığı ve bu varlığa binaen ilgili devletlerin Mersin'de konsolosluklar, temsilcilikler açmış olması, giderek artan dış bağlan-

tılar kentin bir limana dönüştüğünü göstermekte ve kültürel çoğulculuğu daha da çeşitlendirmektedir.

Görüldüğü gibi 18. yüzyılın sonunda küçük bir köy iken gittikçe büyüyen ve gelişen Mersin aynı zamanda sosyolojik olarak ta adeta bu tempoya uygun bir yüksek grafik sergileyerek tam bir mozaik kent haline gelmiştir. 19. (ve 20.) yüzyılda Müslüman, Hiristiyan, Musevi her dinden; Türk, Kürt, Arap, Ermeni, Rum, Fransız, İtalyan ve Alman olmak üzere her milletten; Mısırlı, Lübnanlı, Kıbrıslı, Suriyeli gibi çeşitli memleketten; Giritli, Niğdeli, Urfalı gibi bir çok kentten irili ufaklı, çok ve çeşitli insan bir arada barış içinde ve kardeşçe yan yana yaşamış ve aynı mezarlığa ölülerini gömmüştür.

19. yüzyılın sonlarına doğru tarımın gelişmesi pamuk ve tarıma dayalı sanayilerin kurulması, Adana-Mersin demiryolunun yapılması (1886) ve Bağdat hattına bağlanması, belediyenin (1880) ve gümrük teşkilatının kurulması Mersin'i sadece ticari yönde değil aynı zamanda kentleşme yönünden de derinden etkilemiş, yukarıda sayılanlar birer kentsel gelişme dinamiği olarak rol oynamıştır. Bu gelişme trendine bağlı ve ona parelel olarak kent yeni idari kimlikler kazanmıştır. 1852 yılında Göğceli Bucak Merkezi Mersin'e taşınmış, 1864 yılında Göğceli, Kazanlı ve Elvanlı bucakları birleştirerek Mersin kazası kurulmuş, 1888'de Adana'ya bağlı bir sancak haline gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Kasım 1918'de, Mersin İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal ediliyor. Kasım 1919'da yapılan bir antlaşma sonunda İngilizler yönetimi Fransızlara bırakıyor ve çekiliyor. Bu arada yer yer çatışmalar devam ediyor. Kasım 1920'de Fransızlar da tedricen çekilmeye başlarken, çatışmalar da artarak devam ediyor. 3 Ocak 1922'de Türkiye heyeti Mersin'e giriyor. 4 Ocak 1922'de son Fransız askeri de törenle Mersin'i terk ediyor. 1930'da merkezi Silifke olan İçel ilinin lav edilerek (Serbest Fırkaya büyük çoğunlukla oy vermesi bunda bir etken olmuştur) 1933'te Mersin iliyle birleştirilmesi sonucu İçel ili adını almıştır. (Artan, 2001, 116)

Birinci Dünya Savaşı sonrasında rehaveti üstünden attıktan sonra tekrar atağa kalkan kentte 1961'de Mersin Limanı, 1962 Ataş Rafinerisi, 1985'te serbest bölgenin kurulması ticari açıdan; Çukurova Sanayi, Akdeniz Gübre, Anadolu Trakya Cam Sanayi, Soda Kromsan tesisleri sanayii alanında; 1992'de kurulan üniversite eğitimde; Ortadoğu'nun en yüksek binası (52 kat) Merit ve Hilton gibi otellerin açılması turizmde; 1994'te Büyük Şehir Belediyesinin kurulması yerel yönetim alanında birer aşama olmasına rağmen Mersin henüz istenen konuma ve aşamaya gelmiş değildir. Yeni gelişmeler beraberinde yeni sorunlar getirmiş, kent bir yandan demografik olarak büyürken öte taraftan kentsel sorunlar da büyümüş, son çeyrek yüzyılda bu sorunlar içinden çıkılamaz bir hal almıştır. Gelinen noktada Mersin kendini yeniden yaratmanın, tabiri caizse ikinci büyük atağını başlatmanın çabası içindedir. Bunun için önce sorunları doğru teşhis etmek, ardından uygun çözümler üreterek çağdaş yönetişim teknikleri ve olanaklarıyla, cesurca uygulamaya geçirmek gerekmektedir.

MERSİN'İN KENTLEŞEMEME İLE İLGİLİ SORUNLARI

Mersin'in kentleşme sorunları demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel kentleşme ve değişme ile yakından ilişkilidir. Bu belirlemenin ışığında Mersin'e baktığımızda şunları görüyoruz.

Kent Demografik Olarak Büyümekte Ama Dönüşememektedir

Mersin demografik olarak kentleşememiş, ancak almış olduğu göçler sonucu bir "demografik şişme" ya da "nüfus büyümesi" ile karşı karşıya kalmıştır. Resmi rakamlara göre 1990 yılında 422.350 olan Mersin'in kent merkezi nüfusu, 1997 yılında 500 bine yükselmiştir. Gayri resmi tespitlere göre ise kentin gerçek nüfusu bu rakamın çok üzerindedir. Resmi rakamı baz alsak bile 7 yıl içinde yaklaşık 80 bin civarında bir nüfus artışı ile karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. Bugün ise kent nüfusunun bir milyon civarında olduğu tahmin ediliyor. Kaldı ki Mersin günümüzde Silifke - Adana hattında ve hinterlandında iç içe geçmiş bir çok yerleşim biriminin merkezinde yer alan *"Bölgesel Birleşik Bir Kent"*i temsil etmektedir ve bu haliyle "*mega bir kentte*" doğru ilerlemektedir.

Mersin'de meydana gelen bu nüfus artışının temelde üç kaynağı vardır. Birincisi ve en önemlisi Doğu ve Güneydoğu'dan gelen göçlerdir. Bu bölgelerden gelen göçler toplam artışın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. İkinci göç kaynağı başta emekliler olmak üzere diğer klasik göç nedenleriyle gelenlerden oluşuyor. Artışın üçüncü kaynağını ise nüfusun, özellikle kenar mahallelerde, iç dinamikleriyle (yani yüksek doğurganlığın) meydana getirdiği artışlar oluşturmaktadır.

Mevcut kentsel olanakların dışında Mersin'in bir deniz şehri olması, ikliminin ılıman olması, ucuz bir kent olduğu yolundaki kanaat, inşaat ve narenciye sektörlerinden ötürü iş bulma umudunun yüksek olması Mersin'i göç alan bir merkez haline getiren diğer çekim (cazibe) nedenleri olarak sayılabilir.

Fakat Mersin'e gelen bu yoğun nüfus dönüşemediğinden kaçınılmaz bir sosyolojik gerçeklik olarak Mersin'i kendi ölçülerine göre "dönüştürmeye" çalışmaktadır.

Mersin Ekonomik Olarak Kimliğini Bulamamıştır

İlk geldiğim yıllarda gözlemlerim sonucu Mersin'in kimliksiz bir kent olduğunu görmüş ve bu kavramı (bazı tepkiler pahasına) mevcut realiteyi ifade ettiği için o zaman ortaya atmış ve tartışılmasını istemiştim. Aradan geçen sürede bu kavramın çeşitli kesimler tarafından tartışıldığını ve yerleştiğini görüyorum. Çünkü aklın yolu birdir ve doğru bir tahlil bu kentin kimliğini hala bulamadığını ortaya koymak durumundadır. Ancak bu tespitin bir rütbelendirme ya da Mersin için öngörülen bir kimlik olmadığı, aksine çağdaş ve gelişmiş bir kimlik yaratmak için bir çıkış noktası olduğu unutulmamalıdır.

Bir kentin kimliği kentte ki onlarca alan ve sektör arasında o kente damgasını vuran işlevlerin toplamıdır. Örneğin bu kadar göçe ve onca sorununa rağmen Mersin'in

doğusunda yer alan Adana Sanayii, Mersin'in batısında yer alan Antalya ise turizm kentidir. Mersin doğusunda bulunan Adana'ya özenmiş ama bir "Sanayii Kenti" olamamış, batısında yer alan Antalya'ya özenmiş fakat bir "Turizm Kenti" de olamamış, arada kalmıştır. Nitekim Adana'da kişi başına düşen milli gelir 4000 dolar civarında iken Mersin'de 2500 dolar civarındadır ve bu rakam yukarı çıkacağına Körfez Kriz(ler)inin etkisiyle daha da aşağıya doğru inmiştir. Antalya'da 200 bin turistik yatak kapasitesi varken Mersin'de turistik yatak kapasitesi hala 5 bin dolayındadır. Bu alandaki olanakları ve potansiyelleri yüksek olmasına rağmen bir "turizm kenti" de olamamıştır, Mersin.

Mersin bir liman kenti olmasına rağmen, liman da kentin kalkınmasında ve bir kimlik oluşturmasında motorize bir güç olamamıştır. Mersin'de üniversite bulunmasına ve elverişli iklim koşullarına rağmen hala bir üniversite ve kongreler kenti haline gelememiştir. Kıyı yağmacılığı, portakal ve limon bahçelerinin katledilmesine yol açarak Mersin'in bir narenciye üretim merkezi olmasını da engellemiştir. Dolayısıyla Mersin hala kimliğini bulamamış, deyim yerinde ise arada olma konumunu sürdürmektedir. Mersin'in Sanayii, turizm ve narenciye alanındaki konumunu aşağıdaki örnekler çok çarpıcı bir biçimde sergilemektedir: Mersin'de "fabrikalar caddesi" var ama fabrikası yok; Mersin'de "plaj yolu" var ama plajı yok; Mersin'de "portakal mahallesin"de portakal, "zeytinlibahçe mahallesinde" zeytin bahçesi yok. Kent ismi olan ama cismi olmayanların kenti haline gelmiş ya da getirilmiş, "absürd" bir durumu ifade ediyor

Ama Mersin hem sanayii, hem turizm hem de üniversite ve kongre şehri olabilecek potansiyellere fazlasıyla sahiptir. Sorun bunları dönüştürme konusunda bir azim ve kararlılık ortaya koyacak olan yönetim kapasitelerinin bulunup ortaya çıkarılması ve bu alanlarda düşünülen veya düşünülecek olan projelerin realize edilerek hayata geçirilmesinde yatıyor.

Mersin Sosyo-Kültürel Açıdan "Kentlileşme" Sürecini Tamamlayamamıştır

Mersin'e göç ederek gelen göçzedeler, ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle normal kent alanlarında bir konut edinemedikleri için kentin civar mahallelerine ve varoşlarına sürüklenerek ya bir barınarak ya da bir gecekonduda barınma ihtiyaçlarını kendi olanakları çerçevesinde "pratik olarak" çözme yolluna gitmişlerdir. Genellikle ilk gelenlerin oluşturdukları kentsel adacıklar, ardıllarının gelmesiyle büyümüş ve giderek her mahallede o yöreden veya ilden, ilçeden gelen insanlardan oluşan hemşehrilerin oluşturdukları adacıklar meydana gelmiştir. Şırnaklılar Mahallesi, Mardinliler Mahallesi, Batmanlılar Mahallesi gibi. Kent, gelen insanlara gerekli olanakları sunup onları Mersinlileştiremediği için, gelen insanlar hemşehrilik güdüleriyle bir araya toplanarak kendi eski kentsel veya kırsal yaşam ortamlarını yeni kente taşımışlar ve onları yeniden üretmişlerdir. Bu bölgelere taşınan ortak kader genellikle kültürel ve sosyal birliğin de ötesinde işsizlik, yokluk ve yoksulluktur. Dolayısıyla kentlerin varoşlarında biriken bu yeni yerleşim alanları yokluk, yoksulluk işsizlikle beslenerek her türlü gelişmeye açık bir hal ve dinamizm meydana getirmektedir. İşte bu süreç

kentte gelenleri köylü olmaktan çıkarmış ama kentli de yapamamıştır. Kültürel yabancılaşma girdabıyla karşı karşıya kalan bu kesim, modern kentsel olanaklardan faydalanmanın, iş bölümü ve uzmanlaşmanın, kentsel yaşam pratiklerinin ve olanaklarının (eğitimin ve sağlık hizmetlerinin) uzağında kalmış ya da bırakılmışlardır.

Sonuçta bugün Mersin'e baktığımızda bir isim (Mersin adı) altında üç ayrı kent görebiliriz: Biri sembolik olarak Hilton-Merit hattında yer alan; caddelerinde kadillakların ve limuzinlerin görüldüğü; ortalama yıllık geliri 20-30 bin dolar civarında seyreden; bahçesi, havuzu olan lüks konutlarda oturan kesimlerin oluşturduğu bir Mersindir. Öbürü bu "merkezi Mersin"i çepeçevre sarmış; kente göç ederek gelmiş kesimlerin oluşturduğu varoşların Mersin'idir. Ortada ise ucuz kent, ılıman iklim sevdasıyla gelen emeklilerin oluşturduğu, orta gelirlerinin veya emeklilerinin Mersin'i bulunuyor.

Bu üç kesim açısından her bakımdan var olan farklılıklar ve düşük gelir grupları, özellikle yüksek gelir grubundakilerin yaşam, üretim ve tüketim kalıpları tarafından uyarılmakta hatta kimi zaman kışkırtılmaktadır. Hedef bu üç kesimli Mersin'i bir Mersin haline getirmek olmalıdır. Elbette ki kesimler ve (Mersin'deki) bölgeler arası farklılıkları tamamiyle yok etmek mümkün değil ama asgari seviyelere çekmek mümkündür.

KENTSEL YAŞAMDA "HAK" VE "GÖREV" KAVRAMLARI

Bir kentte yaşayan insanları *"kenttaş"* olarak tanımlamak mümkündür. Kenttaşların yaşam grafiği içinde kent üzerinde bazı *"hak"*ları olduğu gibi kente karşı bazı *"görev"*leri vardır. Hak ve görev kavramları bir madalyonun iki yüzü gibi ayrılmaz iki parça olarak birbirlerini tamamlarlar. Kenttaşlardan kente karşı görevlerini yerine getirmeleri isteğinde bulunmak için onlara bazı kentsel hakları kullanma olanaklarını tanımak gerekir. Diğer bir deyişle görev kavramının ön koşulu hak kavramıdır. Ya da bu kavramın tekabül ettiği hakların tecellisidir.

Bir kenttaşın kent üzerindeki hakları alt yapısı olan çağdaş bir konut, temiz çevre, temiz hava, imarlı düzgün alanlar, geniş caddeler, yeşil alanlar, dinlence yerleri, taşıma olanakları, eğitim, sağlık hizmetleri gibi sürekli ve günlük yaşamda ihtiyaç duyulan olanakların sağlanmasıdır. Bu olanakları kentin yönetiminden merkezi ve yerel düzeyde sorumlu olanlar yaratırlar ve kenttaşların kullanımlarına sunarlar. Bunlar çağdaş bir yönetimin dolayısıyla çağdaş bir kentin temel gerekleridir.

Kenttaşlar bu hakları kullanma karşısında bazı görevleri otomatik olarak yerine getirme ile sorumlu hale gelirler. Bu görevler, kentin ihtiyaçlarını karşılamak için gelir ve yaşam düzeyine bağlı olarak kendine tekabül eden mali yükümlülüğü yerine getirmek biçiminde gerçekleştirilir. Bunu da iki biçimde karşılar: Birincisi, merkezi yolla vergi verir. (Gerçek bir yerel yönetim sisteminde bu vergileri yerel yönetimler toplar) İkincisi, kentte kendisi ile ilgili verilen beledi hizmetlerin karşılığını kent yönetimine (belediyeye) öder. Su parası, emlak vergisi, çevre temizlik vergisi

gibi. Çünkü her kentte yaşamanın bir maliyeti vardır ve bu karşılanıp doğru kullanıldığında kentte hizmet olarak geri döner. Birey çağdaş bir kentte yaşıyorsa veya böyle bir kentte yaşamak istiyorsa bunun bedelini ödemek durumundadır. Bu işin mali yönünü oluşturur. Kenttaşların kentsel yaşam için vermiş olduğu paraların yerinde kullanılıp kullanılmadığını denetlemesi, bu nedenle denetim mekanizmaları kurması şeffaf, katılımcı ve demokratik yerel yönetim geleneğinin oluşması için önemli bir adım olacaktır.

İşin başka bir boyutu da kentsel yaşamı kolaylaştıran kamusal araç gereçlere karşı sorumlu davranılmasıdır. Diğer bir deyişle kente karşı suç işlenmemesidir. Sorumluluk duygusuna sahip kenttaş/yurttaş suç işleyenleri uyarır veya ilgililere bildirir. Bu durumun kurumlaşması için "kent suçları" kavramı yerleşmeli ve bu suçlara bakan özel ihtisas mahkemeleri kurulmalıdır. Eğer yukarıda zikredilen ekonomik, sosyal, kültürel hak ve olanaklardan faydalandırma sağlanırsa kenttaşların sosyo-kültürel ve ekonomik düzeyleri yükseleceğinden bu gibi suçlar ve olumsuzluklar da olmayacak ya da çok azalacaktır.

Günümüzde artık modern çağdaş kentler hatta ülkeler bu durumun ne kadar gerçekleşip gerçekleşmediğine bakarak tespit edilmektedir. Yolları düzgün olmayan, binaları çürük dişler gibi dizilmiş, imar planları ve yapılaşmaları rüşvet kokan, sıkışık, plansız gelişi güzel gelişmiş, içinde mutsuz ve stresli insan kalabalıklarının koşuştuğu, birbirlerini iterek veya ezerek bir yerlere ulaşmaya çalıştıkları kentlerin varlığı gelişmemişliğin kanıtı sayılırken; yolları düzgün, alt yapı sorunlarını çözmüş, imarı insan yaşamını ve insan mutluluğunu esas alan, yeşil alanları ve kent möblesiyle ferah ve yaşanabilir mekanlar sunan güzel, planlı bir biçimde gelişen, içinde üretken, verimli ve mutlu insanların yaşadığı kentler ise gelişmişliğin ölçütü sayılıyor. Birinci şıkta sayılanların yaşanmaması için ikinci şıkta sayılanların yerine gelmesi gerekiyor.

Sonuç itibariyle yönetenler kentte yaşayanlara çağdaş kentsel olanaklar sundukları oranda onlardan görevlerini yerine getirmelerini isteyebilirler. Bu karşılıklı olumlu etkileşim kentin toplam enerjisini, kentin mutluluğu için harekete geçirecektir. Peki bütün bu işleri kim yapacak? Birinci kritik soru budur. Elbette bu konuda (başta merkezi hükümetler olmak üzere) yerel yönetimlere büyük görevler düşüyor. Peki yerel yönetimler bu görevleri yapacak, bu devasa işlerin üstesinden gelecek durumda mı? İşte cevaplandırılması gereken ikinci kritik soru da budur.

YEREL YÖNETİMLERİN DURUMU

Genellikle "yerel yönetimler demokrasinin beşiğidir" deniliyor. Bunun başlıca nedeni yerel yönetimlerin site (kent) devletlerinde ortaya çıkması ve demokrasinin merkezi olmaktan ziyade yerel orijinli olmasıdır. Bugün bile uluslararası zirveler, örneğin Rio Deklarasyonu (1992) ve Habitat II (1996) eylem planı "sorunların çözümü için yetkinin hizmete en yakın birimlere bırakılması" formülasyonunu ileri sürüyor-

lar. Bu vurgu, yerel yönetimlerin hükümet ve sivil sektörle birlikte üçüncü önemli bir aktör olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye'de nüfusun dörtte üçünün kentlerde yaşıyor olması; devletin küçültülmesi çabaları ve ekonomiden el çektirilmesi tartışmalarına karşın hala sosyal ve kentsel yatırım alanlarının kamusal bir alan teşkil etmeye devam etmesi ve bu yatırımların yerel yönetimlerce gerçekleştirilmesinin benimsenmesi ve artık dünyada katı merkeziyetçi yönetim anlayışının çökmesi yerel yönetimlerin (ve yerel yönetimler içinde belediyelerin) ne denli önemli olduklarının birer göstergesidir.

Ancak bu gün bu kadar önemli olan ve giderek daha da önemi artan yerel yönetimler, sorunları çözmede gerekli yetkinliğe ve etkinliğe sahipler mi? Bu soruya bugün maalesef olumlu bir cevap vermek olanaklı değil. Çünkü Türkiye'de yerel yönetimler üç nokta da tıkanarak sorunları çözmenin adresi olmaktan ziyade sorunun bizzat adresi haline gelmiştir. *Yasal alanda*, *idari alanda* ve *mali alanda* meydana gelen bu tıkanıklık sadece yerel yönetimlerin değil aynı zamanda Türkiye'nin de önünü tıkamaktadır. 70 yıl önce günün koşullarına ve ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla çıkarılan *yasalar* bugün artık, nüfus olarak artmış, ihtiyaçları çoğalarak çeşitlenmiş olan toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. *İdari alanda,* vesayetçi ve katı merkeziyetçi anlayışın benimsenmesi, bütün sorunların Ankara'da tespit edilmesi, bütün çözümlerin Ankara'da üretilmesi ve bütün kaynakların Ankara'dan aktarılması anlayışı bugün iş görmekten uzaktır. Topluma 70 yıl önce emekleme çağında giydirilen bu elbise bugünkü gelişmişlik karşısında dar gelmekte ve o nedenle patlayarak dökülmektedir. *Mali açıdan,* öz kaynaklara dayalı olarak gelişecek bir öz ve özerk yönetimden ziyade merkeze muhtaç hale getirilmiş ve üstelik merkezdeki kaynakların tasarrufunu nesnel bilimsel ölçülerden ziyade partizanlığa açık siyasal tasalluta terk etmiş bir mali rejim iş üretmekten, sorun çözmekten dolayısıyla çağdaş bir kentleşmeyi yaratmaktan uzaktır. O halde sorun acildir; çözümü de bir o kadar aciliyet arz etmektedir.

SONUÇ VE BAZI ÖNERİLER

Birinci öncelikli çözüm merkezin kendini düzeltmesini, sistemin yeniden yapılandırılmasını, Cumhuriyetin demokratik bir öze kavuşturulmasını gerektirmektedir. Başka bir çalışmayı gerektiren bu konu merkezin yerel yönetimleri ademi merkeziyetçi bir anlayışla güçlendirmelerini gerektiriyor

Bunun için yıllardır muhalefetteyken siyasi partiler tarafından seslendirilen ama iktidara gelindiğinde bir türlü çıkarılamayan Yerel Yönetimler Yasası çıkarılmalıdır. "Yerel Yönetimler Reformu" olarak da dile getirilen bu yasa toplumun ve belediyelerin tümü göz önüne alınarak çıkarılmalı, göstermelik bir biçimde işi rötuşlarla geçiştirmemelidir. Aksi taktirde iktidardaki siyasal partilerin bugünkü genel ve yerel konumları ve çıkarları gözetilerek, merkezde toplanmış yetkileri yerel devretmeyi içine sindiremeyerek, orasından burasından birtakım rötuşlarla yapılacak bir değişiklik "kaş yapıyım derken göz çıkarmak" olur ki böyle bir değişiklik Türkiye'ye zaman

kaybettirmekten başka bir işe yaramaz. Böyle bir düzenleme zaten giderek yükleri artan kentleri ve o kentlerin yönetimlerini daha da zor durumda bırakır, bu da sorunların daha da ağırlaşmasına neden olur. Gerçek anlamda çağdaş ve modern kentleşmenin önünü tıkar. Bugün zaten yeterince zorluk vardır; buna yenilerini eklemenin gereği yoktur. Unutulmamalıdır ki gerçekçi bir yerel yönetim reformu sadece beledi sorunları çözmekle kalmaz aynı zamanda Türkiye'nin yıllardır cebelleştiği ve zaman kaybettiği diğer bazı siyasi, sosyal ve kültürel sorunların çözülmesine de büyük katkılar sağlar. Sonuç itibariyle bu konuda yapılacak şey, yerel yönetimlerin idari ve mali sorunlarını çözen onlara kaynakla birlikte yetki aktarımını sağlayan, tam özerk bir yerel yönetimin önünü açmaktır. Bu amaç ve anlayışla, AB'ye girmek için çaba sarf eden Türkiye'nin kendini "Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartı" ile uyumlu hale getirmesi, Türkiye'nin sadece AB'ye girişini hızlandırmakla kalmayacak aynı zamanda çağdaş ve gelişmiş Türkiye'nin, çağdaş ve gelişmiş kentlerin ve yerel yönetimlerin önünü de açmış olacaktır.

Kuşkusuz merkezi düzeyde yapılanların yanı sıra yerel düzeyde de yapılacak çok iş vardır. Bunun için yapılacak şey Mersin'de "nüfus emme kapasiteleri" yaratmaktır. Yani sanayileşmeye hız vermektir. Sanayii Mersin'i "üretmeden tüketenlerin kenti" olmaktan çıkarmanın ötesinde yeni iş alanları ve istihdam kapasiteleri sayesinde bu kesimlerin ekonomik gelir düzeylerinde ve giderek sosyal ve kültürel yaşam koşullarını yükselterek olumlu değişmeler meydana getirecek, yani "kentlileşme sürecini" hızlandıracaktır. Bununla birlikte Mersin'in bir turizm kenti olarak potansiyellerini açığa çıkararak (hizmet sektörünü) canlandırmak kentin gelir ve istihdam kapasitesini arttıracak iç ve dış bağlantılar yoluyla bir canlılık meydana getirecektir. Ayrıca Mersin Üniversitesi sayesinde Mersin bir bilgi merkezi ve kongreler kenti haline gelebilir. Mersin'de yapılacak bilimsel araştırmalar, her yıl gelen on binlerce öğrenci, binlerce öğretim üyesi ile toplumun aydınlanmasına ve refahına katkıda bulunabilir, bulunması gerekir. Böyle bir ortamda Mersin'in iklimi, coğrafi konumu, turizm kapasitesi dikkate alınırsa Ortadoğu çapında bir kongre merkezi haline gelmesi gerekiyor. Bu durumda Ortadoğu'nun ve hatta Türkiye'nin çeşitli yerlerinden firmalar, kurumlar, üniversiteler, kongrelerini, konferanslarını, fuarlarını düzenlemek için Mersin'i tercih edeceklerdir.

Yukarıda izah edilen senaryonun gerçekleşmesi Mersin'i gerçek kimliğine kavuşturabilir. Turizmini dışlamayan bir sanayii şehri ve aynı zamanda üniversite ve kongreler kenti olabilir. Mersin'in bu vizyonu vardır. Bu potansiyelleri vardır. Doğru kararlar etkin ve verimli bir yönetim, insana değer veren bir üretim ve bilginin ışığı bunu sağlayabilir.

İZMİR'DE YEREL MEKANSAL DÖNÜŞÜMLERİN KÜRESEL PARAMETRELERİ

M. Yıldırım Oral

AMAÇ VE KAPSAM

Türkiye'de şehir planlamada sürekliliğin korunamadığı, uygulama sürecinde sapmaların ortaya çıktığı, plan hedeflerinin sürekli olarak ve sakıncalı bir biçimde tartışılır halde tutulduğu, üstelik bütün bunların planların yürürlüğe girmelerinin peşisıra hemen oluştuğu bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedenlerinden biri olarak; *şehir planlama çalışmalarında küresel etkilerin doğru hesaplanamayışından kaynaklanan yaklaşımlar* olduğu düşünülmelidir. Bu nedenle bildiride kolokyumun temasına uyularak, ülkemizde planların üretilmesinde var olan söz konusu eksikliklerin giderilebilmesi doğrultusunda plancıların bireysel becerilerine yeni kazanımlar sağlamalarında katkıda bulunmak istenilmiştir. Böylesi bir amaç için deneysel alan olarak, tarih boyunca yoğun küresel etkiler altında kaldığı bilinen İzmir ve çevresinin ele alınmasının, doğru tercihlerden biri olacağı kabul edilmelidir. Bu nedenle bildirinin kapsamında 5000 yıllık geçmişi olduğu belirlenen İzmir'de bu süre boyunca ortaya çıkan mekansal değişimler en genel biçimde inceleme konusu yapılacaktır. Şehirsel ve bölgesel değişimler, geçmişte oluşmuş çeşitli dönemsel olgularla karşılaştırılıp değerlendirilecek, böylece mekansal oluşumlar üzerinde etkili olduğu kabul edilebilecek temel etmenler belirlenmeye çalışılacaktır. Böylece bu değişkenlerden ağırlıklı olarak küresel eğilim taşıyanları kestirmeye çalışmak, sonuç olarak da yerel yönetici ve plancıların küresel düşünce becerilerini artırmaları durumunda; daha akılcı, daha uzun vadeli ve kalıcı, toplumsal yararları daha yüksek nitelikte kararlar üretebilecekleri varsayımını tartışmak ve değerlendirmek mümkün olabilecektir.

Böylesine bir değerlendirmede, küreselleşmenin tarihsel bir süreç olduğu ancak gelişen çağdaş fiziki ve toplumsal teknolojiler nedeniyle yeni bir evreye girdiği, hızlandığı, yeni bir biçim ve kapsama girdiği göz ardı edilmemelidir. Bu yeni evrede küreselleşmenin, kültürel farklılıkları da aşarak amaçlarına erişmek için yepyeni siyasi ve toplumsal araçları kullanmaya başladığı görülmektedir. Benzer çalışmaların diğer şehirsel yerleşmelerle ilgili olarak da sürdürülmesi bu araçların kamu oyunca anlaşılır hale gelmesini sağlayacak ve bu durum doğal olarak giderek plancıların işlerini etkinleştirecektir. Ayrıca konuya ilişkin tartışmalar genel yararlarının yanı sıra her bir planlama çevresinde ayrı ayrı, bu çalışma da ise İzmir için, küresel oluşumlar içinde

şehir ve çevresinin gelecekteki mekan organizasyonuna ait kestirimler ve kabuller yapılması olanağını da beraberinde getirecektir.

Yasal ve yönetsel çerçeveden bakıldığında son çeyrek asır içinde Türkiye'de şehir planlama ve imar olaylarının, ülkenin genel siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısındaki oluşumlara koşut yoğun bir değişim içine girdiği görülmektedir. Ayrıca tüm diğerleri gibi ülkedeki benzer oluşumların üzerindeki küresel etkilerin izleri de artık kolayca okunabilmektedir. Dünya'da elektronik devrimin ortaya çıkması, haberleşme ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması süreci ile birlikte gelişen bu yeni küresel dönem, sanayi devrimini gereğince aşamamış olan Türkiye'yi ve İzmir'i de etkisi altına almıştır. Bu yeni dönem doğru algılanabilirse gerek ülke gerekse bölge olarak geleceği güven altına almak mümkün olabilecektir.

Kısaca söylemek gerekirse şehirsel yerleşmelerin değişimini fiziki çevresel olaylar kadar küresel siyasi, sosyal, ekonomik gelişmeler de etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Bu bildiride ayrılan süre ve verilen yer kadarıyla, İzmir'de şehirsel biçimlenme ve yapılanmayı yüzyıllar boyunca yönlendirmiş bulunan temel belirleyiciler gözden geçirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak görülecektir ki şehirliler bu değişim ve oluşumları kestirebildikleri ve doğru hesaplayabildikleri sürece mekanlarını koruyup geliştirebilirler.

İZMİR'DE GEÇMİŞTEKİ MEKANSAL DEĞİŞİMLERİN VE DÖNEMSEL OLAYLARIN KISA ÖZETİ

Bu noktada 5000 yıldan söz açıldığına göre öykü baştan alınacak olursa, İzmir M.Ö. 3000'li yıllarında Antik Dönem'de ilk yerleşmesine, bir *Aiol* şehri olarak kavuşmuştur (Şekil 1). Smyrna'nın Aiol öncesi, Hititler de dahil olmak üzere bazı izlere sahip olduğu söylenir. Daha sonra ise İ.Ö. 800'de batı Anadolu'da yer alan 12 adet İonia yerleşmesine ek olarak 13'ncü bir yerleşme olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. İzmir ve çevresi, böylesine uzun geçmişe sahip dünyanın önemli şehirsel bölgelerinden biri. Tarihçiler arasında, çağlar boyunca işgaller, çatışmalar ve depremlere rağmen yaşamasına neden olarak; tarımsal varlıkları, doğal çevresi, uzun mesafe ulaşım düğüm noktası oluşu ve çekici ikliminin yanı sıra yaşayanlarında gelişen üstün siyasi sezgiler de gösterilmektedir. İzmir ve çevresi dünyada sürekliliği olan en eski şehirsel yerleşme alanlarından biri olmasının yanı sıra en hareketli yapılanmalara da sahne olmuştur. Bu kadar uzun bir ömrü olan şehrin çok değişik etnik grupların istilasına ve yerleşimine uğradığı, söz konusu sezgilerin ve toplumsal savunma içgüdüsünün, bunun sonucunda doğal olarak oluştuğu da söylenebilir. Örneğin Symrna'lıların ilk dünya deneyimini, kovuldukları için kendilerine sığınan Kolophon'luların misafir oldukları bu şehri ele geçirmeleri ile yaşadıkları bilinmektedir.

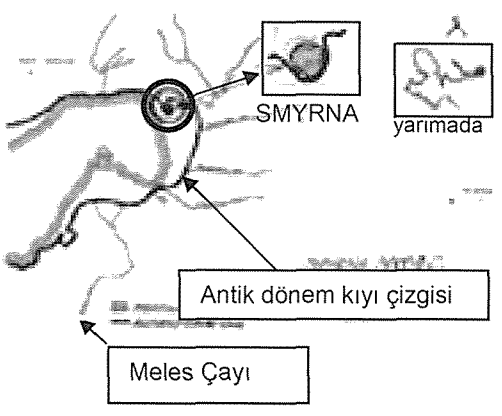
Antik Dönem

Antik dönemde İonia'nın 12 yerleşmesinin (Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Phokaia, Khios, Eriythrai, Samos, Miletus, Myus, Priene) ve Smyrna'-

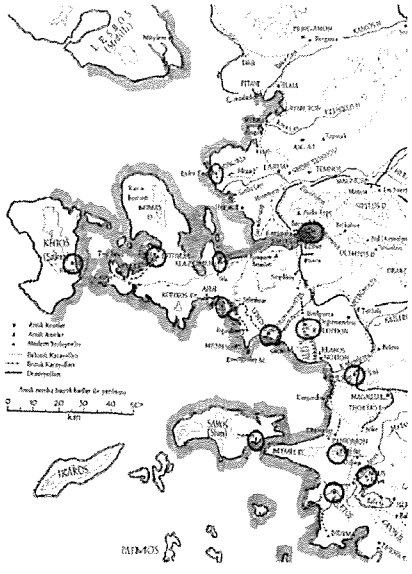
nın bölgedeki konumları Şekil 2'de, İzmir'in "Smyrna" olarak ilk konum yeri ise Şekil 1'de görülmektedir. Smyrna yaklaşık olarak İ.Ö. 3000'de bir Aiol şehri olarak kurulmuş. Bir koloni şehri. İlk kolonistler kuracakları yerleşmeler için iki temel çevresel ölçüt aramaktaydılar. Denize yakın orta yükseklikte bir tepe veya anakaraya dar bir şeritle bağlanan bir yarımada. Smyrna'nın her iki ölçüte de uymakta olduğu görülür. İ.Ö. 800'de ise şehir, Aiollerden İonlara geçmiş. Bu değişimin sonucu olarak Smyrna İonia birliğine üyelik için başvurmuş, ancak başlangıçta 12 şehrin dışında üye almama hususunda İonlar direnmişler. Smyrna bu konumunu, önemini yitirerek de olsa İ.Ö. 300 yılına kadar korumuş. Bir geri kalma döneminde sonrasında, bu tarihte Büyük İskender tarafından Pagos Dağı (Kadifekale) eteklerinde, Meles Çayı'nın batısındaki yerine taşınarak yeniden kurulmuş (Şekil 3). Şehrin İskender tarafından yeniden kurulmasıyla Ephesos'luların önerisiyle onüçüncü üye olarak İonia Birliğine alınması aynı döneme rastlamaktadır. Bundan sonra Smyrna'nın yoğun bir biçimde Helenistik Dönemi, *"özgür şehir"* statüsü ile yaşamış olması dikkati çekmektedir.

İzmir'in bu yeni yerinde Roma Dönemi'nde hayli gelişme gösterdiği bilinmektedir. Zaman içinde Roma, Bizans, Selçuklu, yine Bizans ve Osmanlı dönemlerini yaşamıştır. Tarih içinde farklı siyasi ve yönetimsel ortamlar geçirmiş, çatışmalar ve çelişkiler görmüştür. Örneğin iç liman kalesinde Rodos Şövalyeleri'nin, geri alanda ise Türklerin yerleştikleri ve çatışarak egemenlik yarışında olduğu dönemler bulunmaktadır.

Fiziki açıdan bakıldığında ise, İzmir'in merkezde sahip olduğu körfez ve çevresel topografyanın, *Gediz Nehri ve Meles Çayı'nın güzergahları ile denize kavuştuğu noktaların, mekansal* belirleyici özellikler taşıdığı görülmektedir. Yörede yerleşenle-

Şekil 1. İzmir'in antik dönemde kurulan bir AİOL şehir olarak körfezdeki konumu

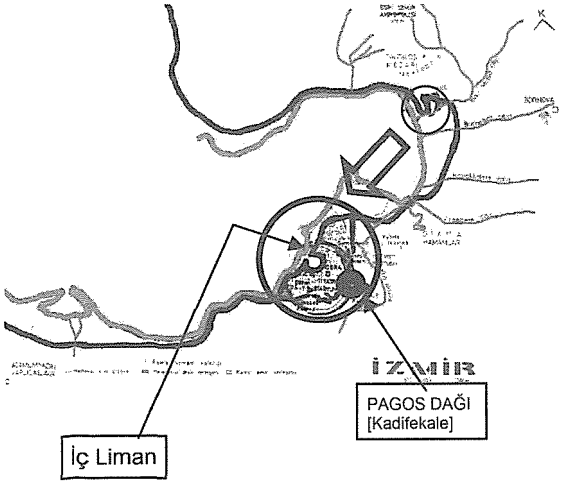
Şekil 2. Batı Anadolu İonia şehirlerinin ve Smyrna'nın antik dönemde konumları

rin sürekli olarak bu fiziki çevre ile gelişigüzel oynadıkları, zaman zaman ise bu çevrenin kıymetini bilerek korumaya çalıştıkları, kutsal gördükleri ve çevreye uyum gösterdikleri, kimi zaman ise fiziki ve doğal koşullara rağmen karşı davranış ürettikleri tarih boyunca somut olarak izlenebilmektedir. Bu dalgalanmada siyasi, ekonomik ve toplumsal yönleriyle küresel faktörlerin doğrudan etkisi olduğu düşünülmelidir.

Selçuklu — Osmanlı Dönemi

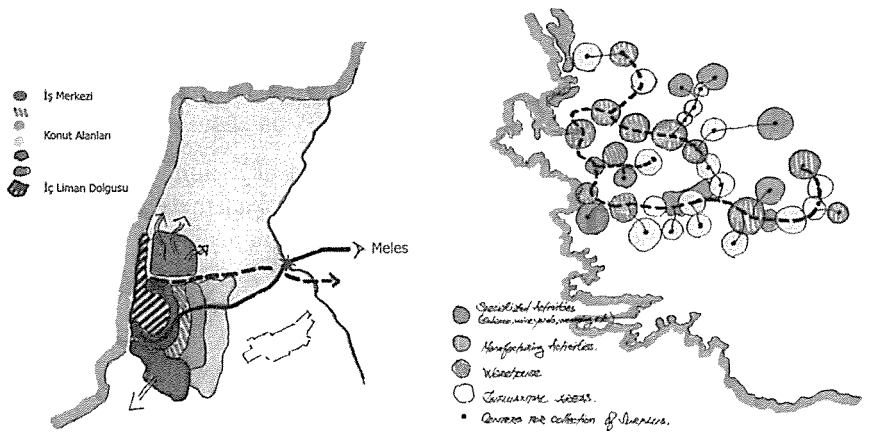
İzmir'de Osmanlı Dönemi'nde ***17. yüzyılda*** küçük bir iç liman ve bunun çevresinde odaklanmış bir iş merkezi yer almaktaydı. Küçük üretim (zanaat) ve dış ticaret merkezi işlevini yükümlenmişti. Merkezi Saruhan (Manisa) olan ve ekonomik yönden dışa henüz tam açılamamış bir bölgenin içinde ancak bu düzeyde kalmış bir uzmanlaşması vardı. Anadolu'nun içlerinden gelen uzun kervan yollarının düğümlendiği bir son liman işlevini taşıyordu. Rolü uzun mesafe kervanlarının güvenle konaklanması ve getirdikleri malların depolanmasını sağlamaktan ibaretti. Şehrin ana aksı bu kervan yolunu iç limandaki rıhtıma eriştiren yerleşme içindeki devamı idi. İlerde görüleceği gibi söz konusu aks bu rolünü 19. yüzyılda da sürdürmüştür.

İzmir'in içinde bulunduğu bölge, önceleri Gediz ve Bakırçay'ın verimli arazilerinin üzerinde kendi içinde bir yerleşmeler kademelenmesine de sahipti. Yine bu dönem de dahi, söz konusu yerleşmelerin kendi iç dinamikleriyle batı Anadolu'da bir bölge bütünleşmesi yarattıklarından söz edilebilir. Bu dönemde Osmanlılar denetim sorumluluğunu vilayet örgütlenmesi çerçevesinde merkez olarak Manisa'ya vermiş durumdadırlar. Ekonomik denetim henüz baskınlaşmamış görünmektedir. Siyasi denetim ile çakıştırılarak iki işlevin birden Manisa'da aynı kurumlarca yürütülmesi 17. yüzyıl sonuna kadar sürdürülmüştür.

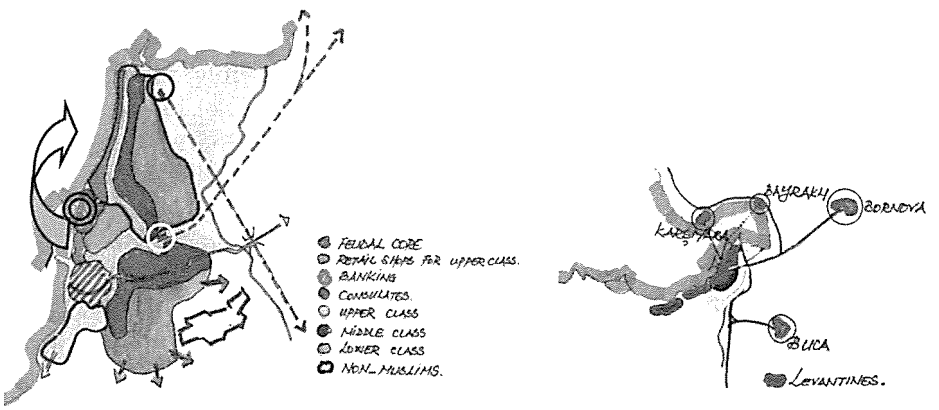
Şekil 3. Büyük İskender'in yeniden kurduğu şehir (İ.Ö. 300)

18. yüzyılın başından itibaren ise Batı Anadolu'daki bölge yapısında yeni karşılıklı etkileşim biçimlerinin ortaya çıkmaya başladığı saptanabilmektedir. Artık iç dinamiklerle dengede duran yapı bozulmaya ve bu dengelere dayalı gelişmiş olan ulaşım sistemi de yetersiz olmaya başlamıştır. Bölgedeki yerel üretim ilişkileriyle dengeli olarak gelişmiş bulunan uzun mesafe kervan ticareti değişim içine girmiştir. Dış ticaret biçim ve içerik değiştirmiş, bu da İzmir'e yeni bir toplumsal örgütlenme biçimini tanıtmış, uzmanlaşma ve farklılaşma eğilimleri yön değiştirmiştir. *18. yüzyılın ikinci yarısında* Girit'in Osmanlı'ya geçmesiyle, diğer Ege Adalarıyla birlikte İzmir' in hinterlandı genişlemiş, yerleşme merkezindeki iş alanlarına talep artmış, merkezin yayılma eğilimleri oluşmuştur. Bu nedenle iç limanın doldurulması bu döneme rast-

Şekil 4. İzmir'in Arazi Kullanış Yapısı, Osmanlı Döneminde; 18. Yüzyılın İkinci Yarısında

Şekil 5. 19 Yüzyılda Yeni Bölgesel Bütünleşme

Şekil 6. 19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'in Arazi Kullanış Yapısı

Şekil 7. Çekirdek Yerleşmenin Banliyöleşmesi

lamaktadır. İç limanının sığlaşması, yeni gemilerin girişine elverişli olmamaya başlamasının yanısıra, merkezin geri alandaki üst gelir gruplarının yerleşmelerini istila edememesi de bu dolgunun nedeni olarak gösterilebilir. Bu döneme ait bir arazi kullanış şeması **Şekil 4'de** gösterilmektedir. Bu döneme ilişkin ilgi çekici bir başka mekansal oluşum da hanlarda görülmektedir. *Han* yapıları biçim değiştirmeye, ağırlıklı olarak depolama, tasnif ve satış işlemlerini içermeye başlamıştır. Kervanların bakımı yerleşme dışına itilmiş, daha çok kısa mesafe kervanlarınca kullanılmaya ve avlusuz yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde İzmir'de bugünkü anlamıyla ***otel*** kullanımları da belirmeye başlamıştır.

19. yüzyıl başında artık dış ticarete konu olan tarımsal ürün yelpazesi genişlemiş, bölge alanı Bakırçay ve Gediz Vadileri'nden çıkarak Küçük ve Büyük Menderes Vadileri'ne de kaymıştır. Avrupa Devletleri'nin Dünya üzerindeki kurduğu sömürgecilik ve yarattığı teknolojilerle sanayileşmeye başlaması sonucu alım gücü değişmiş, Batı Anadolu'dan talep edilen ürün miktarı artmıştır. Bu durum Avrupa'nın Anadolu üstüne kurduğu emperyalist amaçların habercisi olarak da kabul edilmelidir.

Gelişen bu talep yoğunluğu bölgedeki ürün deseninin değişimini ve miktarlarının artmasını da etkilemiştir. Ayrca bölgedeki yerleşimlerin kademelenme biçimleri de bu durumdan etkilenmektedir. Osmanlı Devleti değişen bu dengeler sonucunda bölgenin yönetim yapısına da müdahale etme zorunluluğu görmüş, hemen *19 yüzyıl başında (1811)* İzmir'i Saruhan'ın (Manisa) yönetimsel otoritesinden çıkararak Aydın'a bağlamıştır. Ekonomik ilişkileri yeni biçimiyle ele almak yerine sadece yönetim sistemine dokunmanın yeterli olamayacağını henüz görememiştir. Gerçekte ise Osmanlı yönetiminin, bölgede oluşan yeni ekonomik bütünleşme biçiminin, İzmir'in yerinin doğru belirlenmesini gerektirdiğini kabul etmesi zorunluydu. Sonucunda ise *19. yüzyılın ikinci yarısında* İzmir şehri, yeni kurulan vilayetin ve bölgenin merkezi olarak ilan edilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti bölgedeki idari merkezini İzmir'e kaydırmakla geçte olsa kamusal yönetimin yeni beliren *ticari denetim kurumlarıyla* aynı alanda yerleşmesinin zorunlu olduğunu kabul etmiş olmaktadır.

Kısacası 19. yüzyılda yeni bir bölgesel bütünleşme oluşuyor. Bölge merkezi ilk önce Aydın'a sonrasında da yeni kurulan İzmir vilayetinin merkezi olarak İzmir şehrine taşınmış. 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşan bu yeni düzen kendi yatırım konularını da gündeme getirmeye de başlamış. Malların depolanmasında ve ihracatındaki birikmeler nedeniyle zorluklar çekilmeye başlanmış ve taşıma güçlüklerinin çözümü için projeler geliştirilmiş. Bu aşamada bir Fransız - Belçika ortak sermaye şirketi liman için fizibilite çalışmaları yaparak Osmanlı Devleti ile anlaşmış ve rıhtımın inşaatı 1868'de tamamlanmış. Yine aynı dönemde ulaşım sisteminin dışa dönüklüğünü sağlamak gerekmiş ve *İzmir - Aydın ve İzmir - Kasaba (Turgutlu) hatları* verilen dış imtiyazlarla inşa edilmiş. Aynı dönemin gelişmiş teknolojisiyle, buharlı tren - buharlı gemi entegrasyonu sağlanmış. Bu sistem içinde kısa mesafe kervanları ile demiryolu ilkönce rekabete girmiş sonra ise aralarında anlaşmalara vararak birbirle-

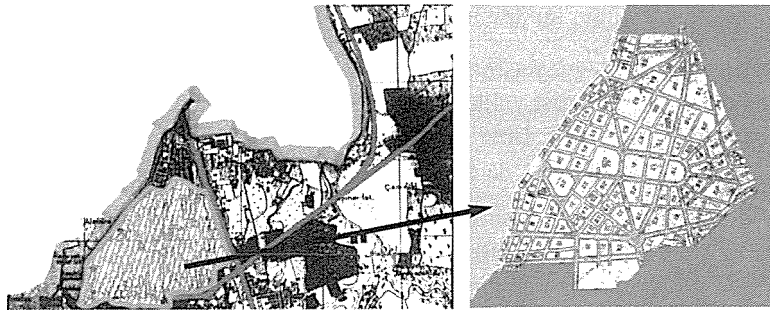
rini tamamlayıcı bir ulaşım sistemine dönüşmüş. *Böylece 19. yüzyıl sonlarında kervan - demiryolu - gemi ulaşımı bütünleşmesi de oluşmuştur (Şekil 5 & 6).*

Bu dönemde İzmir çekirdek yerleşmesini ilgilendirecek bir başka önemli olgu ise körfezi dolma riski ile karşıkarşıya bırakan Gediz'in yatağının değiştirilerek kuzeyde körfezin dışına taşınmasıdır. Bu tarihe kadar körfez öylesine bir dolgu süreci içindeydi ki, 20. yüzyılda denizden hayli içerlerde yer alan Menemen yerleşmesi, 18. yüzyıl başlarına ait haritalarda bile henüz deniz kıyısında görülmektedir. 19. yüzyıl sonunda arazi kullanış yapısı da değişime uğruyor. İzmir şehirsel alanı, yeni bölgesel oluşumlar ve artan dış ticaret ilişkileri ile birlikte genişliyor. Ağırlıklı olarak kuzeye doğru, iki demiryolu istasyonu arasında bir gelişme gösteriyor. Mevcut ulaşım şebekesi tarımsal artık ürünü limana taşımakta zorlanıyor. Kasaba (Turgutlu) ve Aydın demiryolu hatları inşa ediliyor (Şekil.6). Bu gelişme önceki asırdan beri süregelen, kervanlar köprüsü girişinin şehrin bölge ile bağlantısını sağlayan en önemli koridor olma özelliğine de son veriyor.

19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yeni bir şehirsel değişim süreci ise, "Levanten" olarak adlandırılan Avrupa kökenli sosyal grupların tercihleriyle İzmir'de banliyö yerleşmelerinin oluşmaya başlaması. Levantenler mikro klima özellikleriyle de çekici olan; Buca, Bornova, Bayraklı ve Karşıyaka'da yerleşmeyi tercih ederek İzmir şehrinin yayılmasına eylemli olarak neden olmuşlardır. Bu davranışların bir planlama çalışmasına göre yapıldığına dair her hangi bir belge elde bulunmamaktadır.

Cumhuriyet - Atatürk Devrimleri - Tek Parti Dönemi

Kurtuluş ve bağımsızlık sürecinden geçilerek erişilen cumhuriyet yönetiminin, ilk yıllarından itibaren benimsediği bilinen planlı bir ekonomik gelişmeden söz edilebilir. Bu durum gerçek anlamı ile planlı bir ekonomiyi değil ancak merkezi, düzenleyici ve denetleyici bir anlayışı göstermektedir. Bağımsız ve tasarrufa dayalı bir ekonomi siyasetine sahip oluşu, programlara yönelmek istemesi bu dönemin özellikleridir. Cumhuriyet beraberinde çağdaşlaşma girişimlerini getirmiş, bunun toplumsal yaşama ve teknolojiye yansımaları olmuştur. Modernleşmenin bu dönemdeki izleri

Şekil 8. Kurtuluş sonrası Alsancak'ta yangın yeri

Şekil 9. Yangın yerinde Renè Danger planı ve uygulaması

Anadolu'daki tüm şehirlere yansımıştır. Bunun İzmir'de yaratmış olduğu en önemli mekansal değişim kurtuluş günü ortaya çıkan yangın sonrası boşalan Alsancak'daki geniş yangın yeridir (Şekil 8). Barok anlayışın bir ürünü olan bu plan mimar Renè Danger'in çalışmalarıyla uygulanmıştır. İzmir'in bu planla yeni bir döneme girdiği kabul edilmelidir (Şekil 9).

Çok Partili 1. Dönem (1950 sonrası)

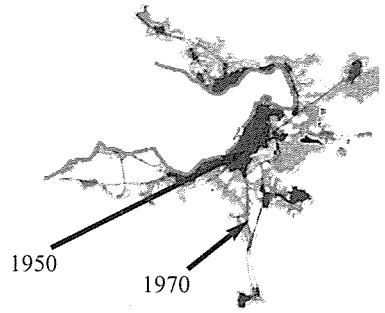
Bu dönemin belirgin özelliği dünya açısından iki kutupluluğun oluşması, soğuk savaş yılları, ideolojik çatışlar devri olması. Türkiye'de ise çok partili siyasi yapılanmaya geçilmesi, İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulması, 1960 Anayasası, DPT'nin kuruluşu, 6785 /1605 sayılı İmar Kanunu yürürlüğe konması, bakanlıklar arası imar koordinasyon kurulunun oluşturulması, merkezi idarede bölge planlama ve metropoliten planlamanın kavramlaştırılması, nazım plan büroları kurulması, eğitimde şehir ve bölge planlamanın kurumsallaştırması bu dönemin topluca getirdikleridir. Ancak planlama kurumu açısından anlamlı olan bütün bu gelişmeler, dönemin baskın siyasi anlayışı olan serbestleştirme uygulamaları ile çelişmekte.

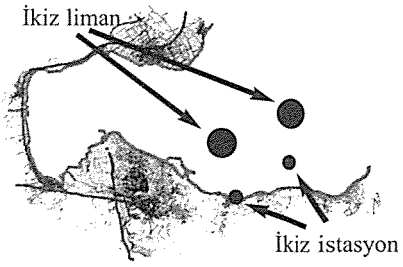
Söz konusu çelişki ne yazık ki planlama düşüncesinin aleyhine çalışıyor. 1950'lerden sonra geliştirilen siyasetlerle planlama anlayışının seyreltildiği ve planlamaya içeriksiz ve yararsız bir kavram olarak bakıldığı bilinmekte. Bu dönemde artan dış borçlanmanın ve bunun içte özendirilen tüketim anlayışı ile birlikte yürütülmesinin birlikte getirdiği dar boğazlar bulunmaktadır. Bu anlayışın baskın çıkması, planlama yaklaşımlarını da geriletmiş olsa gerekir. Sonuç olarak siyasi tercihlerin etkisiyle şehirlerin büyümesi, gecekondulaşması, imar hareketleri üzerinde bir türlü denetimin kurulamamış olması bu dönemi hatırlatmaktadır.

İzmir'in de bu olgu içinde kaldığı görülmektedir (Şekil 10). Şehrin topoğrafik eşikleri de zorlayan bir biçimde ll olarak yayılması ve temel şehircilik ilkeleri hiçe sayılarak yerleşme çekirdeğinde nüfusun yoğunlaşması, Alsancak, Karşıyaka ve Mithat Paşa Caddesi kıyı bantlarında denizin klimasını engelleyen hem de kıyı boyunca yüksek yapı emsal uygulamaları, tarihsel yerleşme çekirdeğinin bulunduğu çanağın çevresindeki yamaçların kaçak yapılarla işgal edilmesi, vb. gelişmeler; diğer şehirlerde de benzerleri görülen bu döneme özgü uygulamaların İzmir'e yansımasıdır.

Cumhuriyetin getirdiği çağdaşlaşma girişimlerinin etkisi ile olsa gerekir, yukarıda da belirtildiği bazı gibi modernist yaklaşımlarla bu dönemde planlamanın kurumlaşmasının istendiği görülmektedir. İmar planlama yarışmaları düzenlenmekte, şehirlerin planları için yabancı uzmanlara da danışılmaktadır.

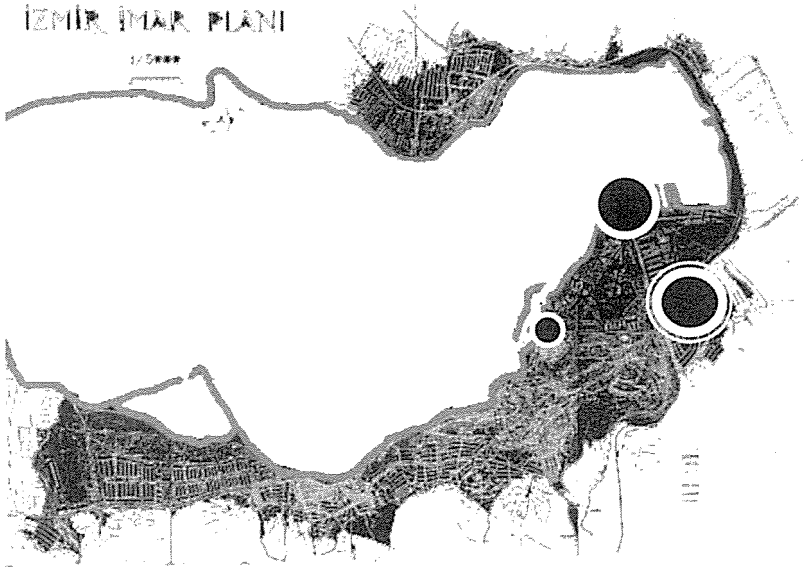
1950'lilerde ikinci bir limanın demiryolu istasyonu ile bağlantılı olarak Alsancak'da inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu dönemde bölgenin dışa açılmasının, ikiz ana istasyonlar ve limanlar ile sağlanması da istenilmektedir (Şekil 11). Ayrıca İzmir imar planı için bir yarışma da düzenlenmiştir. Yarışmanın şartnamesinde Punto'da (Alsancak) bir ana liman, Halkapınar'da bir ana istasyon garı, sanayi alanları ve üniversite için yer gösterilmesi ve yeni bir fuar alanı ayrılması öngörülmekteydi. Söz

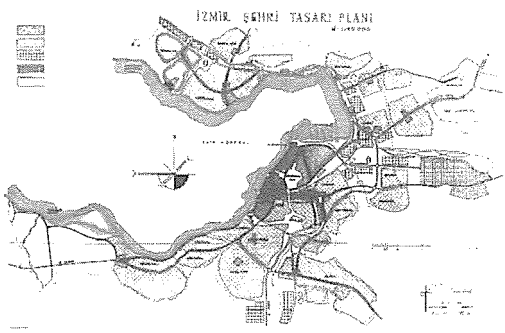
Şekil 10. 1950 ve 1970 yıllarında İzmir'de yerleşme sınırları

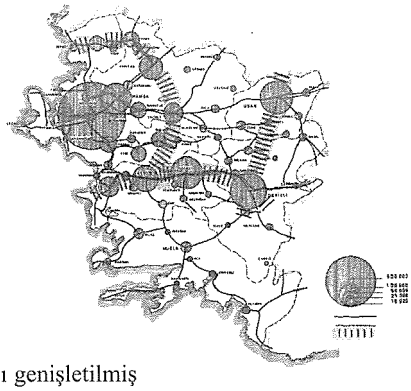
Şekil 11. 1950'de ikiz liman, ikiz demiryolu istasyonu

Şekil 12. Aru, Özdeş, Canbolat grubunun birincilik ödülü aldığı imar planı

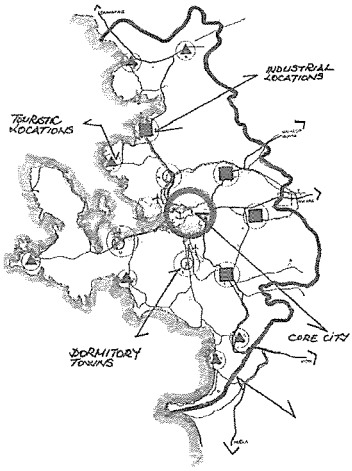
konusu yarışmada birincilik ödülü alan plandan da anlaşılacağı gibi tasarımın sınırları içinde önceki dönemin banliyö gelişmelerinden Buca ve Bornova yerleşmeleri sınır içine alınmamaktadır (Şekil 12). Bu tarihte İzmir Belediye sınılarının yalnızca merkezdeki yerleşme ile Karşıyaka'yı kapsamakta olması bu duruma neden olmuş olabilir. Ancak çevre banliyölerinin öteden beri İzmir ile bir yerleşme bütünlüğü içinde olduğu izlenmektedir. Bu nedenle daha sonra İzmir Belediyesi'nin imar danışmanı olarak işe başlayan *Bodmer'in* bu durumu göz ardı etmediği ve hazırladığı önerde plan alanını genişlettiği, çevredeki yerleşmeler için de öneriler getirdiği görülmektedir (Şekil 13).

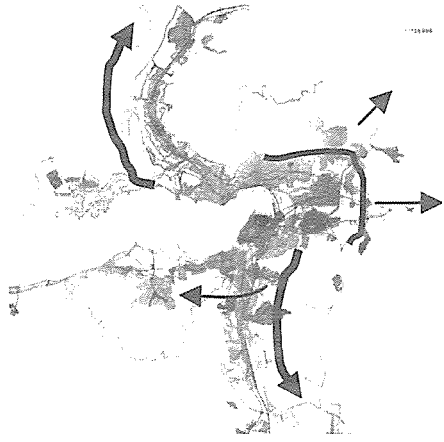

Şekil 13. 1959'daki BODMER planı ile tasarım alanı genişletilmiş

Şekil 14. Ege Bölgesi Bölge için bir planlama şeması

Şekil 15. İzmir Metropoliten Bölgesi

Şekil 16. İzmir Nazım Planı 1973

1963 yılında uygulanmakta olan imar planı ise *Aru - Bodmer* planlarının bir sentezidir. Ancak zaman içinde bu imar planı, tadilatlar, verilen kat ve yoğunluk artışlar ile başkalaştırılmıştır.

Türkiye'de bu dönemle ilgili olarak hatırlanılması gereken bir özellik ise büyük şehirlerin merkezi olarak planlanması amacıyla nazım plan bürolarının kurulmuş olmasıdır. İzmir'de de bir *Nazım Plan Bürosu'nun* kurulması, böylece İzmir ve yakın çevresindeki 14 belediyenin birlikte planlarının yerinde elde edilmesine ilişkin çalışmalar 1965'de başlamıştır. Ayrıca mekan organizasyonunun boyutlarının genişletilmesi, *metropoliten bölge ve metropoliten alt bölgeler* anlayışının getirilmesi de bu dönemdedir. Bu planlama çalışmalarında, İmar ve İskan Bakanlığı - Bölge Planlama Dairesi'nin yürüttüğü Ege Bölgesi çalışmalarıyla bağlantılar kurulduğu bilinmelidir. Bölge düzeyinde gelişme önerilerinin şema olarak ele alınması (Şekil 14), bu giri-

şimlerin İzmir Metropoliten Bölgesi kavramıyla bütünleştirilerek geliştirilmesi (Şekil 15), İzmir Büyük Şehir Bütünü tanımının getirilmesi ve bu adlandırma ile onaylanarak mücavir sahanın denetlenebilir duruma getirilmek istenmesi, bu dönemde planlamanın örgütlenmesi adına gerçekleştirilmiş olumlu değişimlerdir. 1973 yılında ise İzmir Nazım Planı'nın bu kademeli ilişkiler süreci içinde onaylanarak yürürlüğe konulduğu bilinmektedir (Şekil 16).

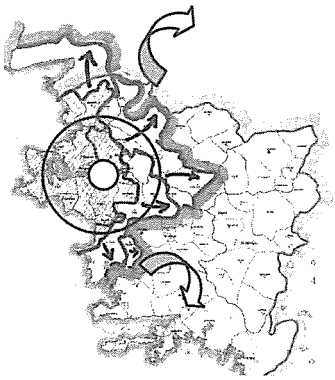
1960'lardan sonra ortaya çıkan ve yukarıda belirttiğimiz yeni planlı gelişme anlayışı, 1965'den 1980'lerin başlarına kadar belki de ilk adımlarını atmakta ve uyum devresini yaşamaktaydı. Ne yazık ki bu devrenin kendine özgü koşulları nedeni ile, ayrıca ulusal ve uluslararası ekonomik gelişmelerin, bu arada baskın siyasetin etkileri ile de ortaya çıkan başarısızlıklar eleştiri konusu edilmiş, 1980'lerin başında bu planlı gelişim sürecine son verilmiştir. Bütün bu değişimin, planlamanın yerelleştirilmesi savı ile birlikte gerçekleştirilmesi ise daha sonraki gelişmelerin alt yapısını da hazırlamıştır..

Çok Partili 2. Dönem - Günümüzde Küreselleşme (1980'lerden sonrası)

Türkiye'de 1980'lerde ortaya çıkan değişimler; dünyadaki yeni küreselleşme biçimleri, özelleştirme, serbest piyasa ve devletin küçültülmesi söylemleriyle üst üste düşen bir döneme rastlamaktadır. Ülke bir anlamda kendince bu yeni gelişmelere ayak uydurmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin genel olarak küresel gelişme ve değişimlerin olumsuz etkilerinden kendini korumakta zorluk çektiği, sorunlarla karşılaştığı bilinmektedir. Ulusal çıkarları doğrultusunda bunları önleyememektedir. Ayrıca ülkede belirli aşamalarda, koşulları, sınırlayıcıları ve yönlendirici faktörleri henüz hazır olunmadığı halde, dönüşüm süreçlerine karar vermek ve bunları uygulamak yer etmiş toplumsal bir davranıştır. Her konuda merkezi yönetim anlayışının sürdürülüyor olmasına karşın planlama, sanki kamu yönetimi sisteminden kopuk bir süreçmiş gibi, yerelleştirilmek istenmiştir. İmar yasası ise, yeni kurumlaşmanın gerekli koşulları hazırlanılmadan ve planlamanın kademeli bir süreç olduğu ihmal edilerek yeniden düzenlenip yürürlüğe konmuştur. Bu durum planlamanın temel ilkeleri açısından tamamen çelişkili, tüm işlevsellikleri, kuramları ve kavramları anlamsızca eskiten bir tutumla birlikte ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde; Ankara, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere bağlı bulundukları bakanlık örgütü ile birlikte, geçen dönem kurulmuş, kurumlaşması ise henüz tamamlanmamış nazım plan bürolarının çalışmalarına, yerlerine *etkin seçenekler* oluşturulmadan son verilmiştir. Gerçekte ise ülkedeki tüm büyük şehirler gibi İzmir gelişi güzel irileşmesini bu dönemde sürdürecektir. Üstelik sürekli gelişen etkileşim alanına karşın planlama-uygulama sisteminin çökmesi nedeniyle büyüyen *şehirsel ve bölgesel sorunlarıyla birlikte* (Şekil 17).

Yerine bir *başka revizyon çalışması* öngörülmeksizin 1973 yılı İzmir Nazım Planı'nda delikler açılmış, bu planın temel yatırımlarının zamanlaması değiştirilmiş, plan önceliklerinde karmaşalar ortaya çıkmış, Çeşme otoyolu, kordon yolu dolgusu ve

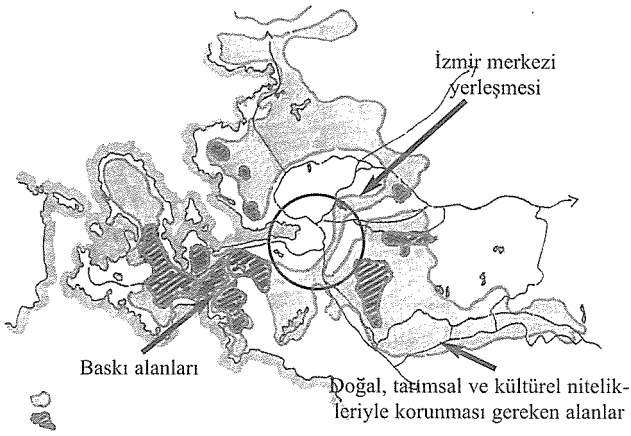

Şekil 17. İzmir metropoliten etki alanının genişlemesi

Şekil 18. Kordon yolu viyadükleri

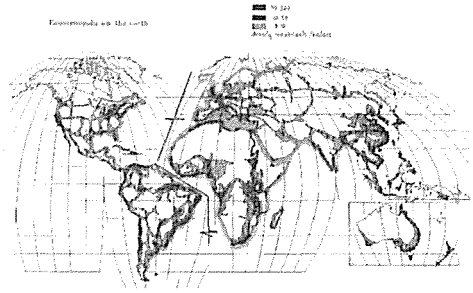
Şekil 19. Yarım kalmış bir yüksek yapı

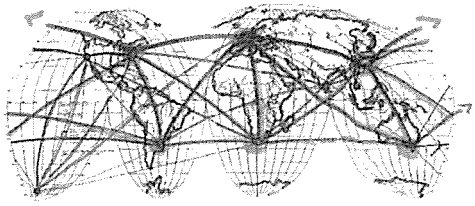
Şekil 20. İzmir ve yakın çevresinde güncel baskı alanları

viyadükleri gibi; planının içeriğinde bulunmayan projeler gündeme getirilmiş, gökdelenler gibi; bir planlama anlayışına dayalı olmayan özentili düşünce ve projeler oluşturulmuş (Şekil 18 & 19). İç ve dış tutarlılıklardan yoksun, sözde proje temelli yaklaşımlar geliştirilmiş. Perakende ticaret alışveriş merkezlerine kaymış. Bunun sonucunda duraksamış ve tamamlanması gecikmiş yatırımlar, boşa giden emek ve sermaye, şehirsel görünümü olumsuzca etkileyen yarım kalmışlıklar, işlevi gecikmiş uygulamalar İzmir'de yaygınlaşmıştır. Bu dönemde metropoliten-bölgesel ölçekte ise, yarattıkları baskılarla doğal ve kültürel varlıkları tehdit eden ve bunların gek nesillere aktarılmasını tehlikeye atan gelişmeler meydana gelmektedir (Şekil 20).

GELECEK İÇİN KESTİRİMLER

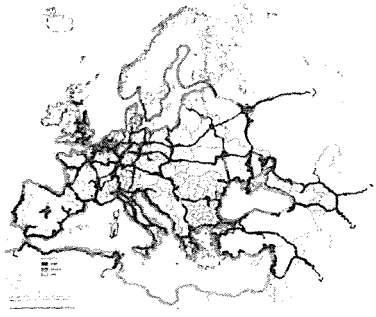
Bulunduğumuz dönemde ise, dünyada elektronik devrim ve iletişimin hızlanması, bilgi çağının oluşması, tek kutuplu bir dünyaya doğru eğilimlerin artması belirginleşmektedir. Türkiye'de AB'ne giriş tartışmaları iyice güncelleşmiş ve yoğunlaşmış. Bu durumda, yaşanan deneyimlerden de yararlanarak, ülkenin ve İzmir'in geleceğini yönlendirmek için küresel etkiler altında gelişebilecek bazı kestirimlerden yararlanılması zorunlu olmaktadır. Kestirimler ve öngörüler için bazı varsayımlara da gereksinim duyulabilir. Örneğin varsayımlar arasında; Dünyanın tek kutuplu durumunun kesinleşerek süreceği, büyük bir olasılıkla artık küresel bir sıcak savaşın olmayacağı ancak genel dengeyi bozmayan taktik savaşların süreceği, diplomatik ve sosyal teknolojideki becerilerin savaşların yerini alacağı, nüfus artış oranlarında düşme olacağı ve dünya nüfusunun, doğal kaynaklara ölçü alındığında doyma noktasına erişmeden denetlenebileceği, bunlar arasında öne çıkmaktadır. Bu durum 21. yüzyılın sonlarında, mevcut yerleşmelerin gelişme eğilimleri ile yerleşilebilirlik koridorları da göz önünde bulundurularak, kıtalar arası bir şehirleşmeyi gündeme getirecektir (Şekil 21). Küresel şehirleşmenin, temel yerleşme parametrelerinin de yönlendiriciliği ile kıtalar arası bir doyum sürecine girmesi beklenmektedir. Dünya

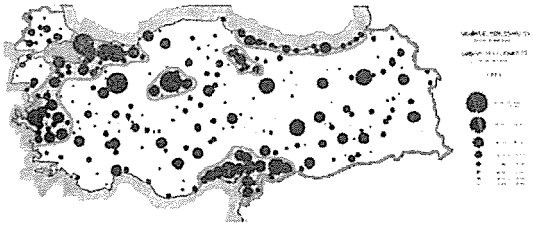

Şekil 21. Ekumanapolisin küresel geleceği

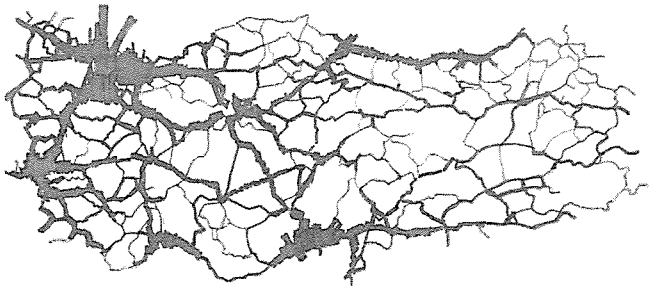
Şekil 22. Küresel şehirleşme odakları ve ulaşım- iletişim aksları

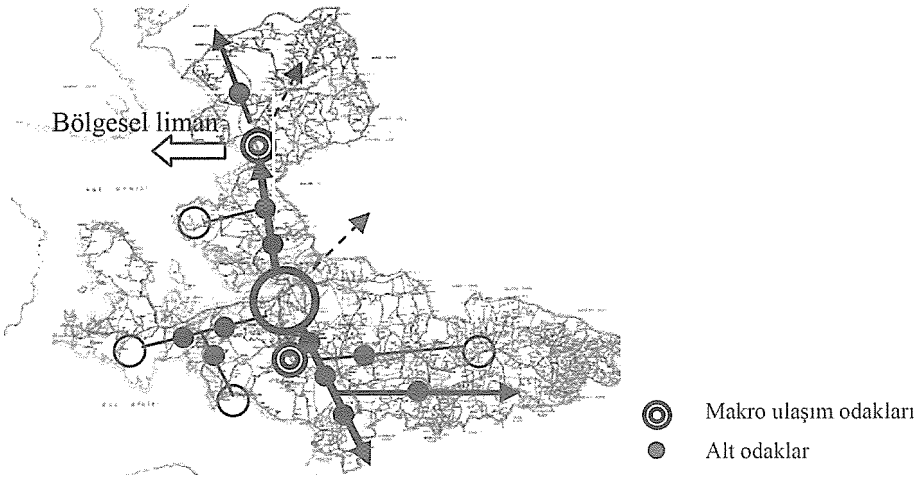

Şekil 23. Ekumanapolisin Türkiye ve Avrupa'da ortaya çıkışı

Şekil 24. Küresel şehirleşmenin Türkiye uzantısı ve yerleşmelerin kademelenmesi

Şekil 25. Türkiye'de mevcut karayolları trafik hacimleri

Şekil 26. İzmir ve çevresinin gelecekteki varsayımlara göre gelişme öngörüleri

coğrafyasında bugün uluslararası ekonomik ilişkiler ve mekansal oluşumlar izlendiğinde 9 adet odağın ortaya çıktığı belirlenebilmekte. Tek merkezliliğin kademesel olarak ve kıtalar arası bir görünüm kazanacağı da hesaplanabilmektedir (Şekil 22).

Bu odakların doyum göstermesi ve de-santralize olarak yayılma ve alt-merkezleşme sürecine girmesi kaçınılmazdır. Böylece oluşmakta olan bu süreç içinde *diğer ikincil ve üçüncül odaklar yarışma içine girerek global paylar elde etmeye* çalışacaklardır.

Türkiye ve İzmir de, gerekli kestirimleri yaparak küresel ilişkilerin gerektireceği hamleleri ve değişimleri yapmak, böylesine bir küresel oluşumdan en çok faydayı elde edebilmek durumundadır. Görüldüğü gibi dünya coğrafyası ve tarihsel bakış açısı gerekli deneyimleri ülkeye kazandırmıştır ve konum olarak da bunu elde edebilecek bir çevre içindedir.

21.yüzyılın beraberinde tek merkezli bir dünyaya ancak *hoşgörü, bilgi, gönüllü birliktelik, eşgüdüm, uzlaşma* çağının göstergelerini taşıyan bir oluşumla yöneleceği,

çeşitli kaynaklardan ve küresel eğilimlerden anlaşılmaktadır. Bu yüzyılın ikinci yarısında, küresel şehirleşmenin ve odaklaşmanın Avrupa ayağı ise *Marmara, İstanbul, Ege ve İzmir'i kapsayan bir oluşum* içine girecektir (Şekil 23 & 24). Küresel *ulaşım ve iletişim* hatları da bunu kanıtlamaktadır (Şekil 22). Ayrıca İzmir ve Ege Bölgesi'nin ülke içinde konumu da bu görünümü tamamlamaktadır (Şekil 24 & 25)

Bu bilgiler İzmir'in önündeki dönemlerde karşılamak durumunda kalacağı sorunları kestirmek için gereklidir. Ayrıca alacağı siyasi, yönetimsel, toplumsal ve ekonomik tüm önlemleri ve gerçekleştirmek durumda olduğu tüm *yatırımların tanımlanması* için yaşamsal önemdedir. Böylece bunları tamamlayacak ve bunlara karşı önlemler geliştirebilecek plancı tavırlarının da neler olabileceği ortaya çıkacaktır. Üstelik bu çalışmaların bölgesel ölçekteki gereksinimi net olarak belirmektedir. İzmir'in bugüne kadar kabul edilen metropoliten etki alanlarının tanımı da bu durumu kanıtlamaktadır. Söz konusu etki alanları, il ve Ege bölgesi sınırları ile birlikte *Şekil 17'de* görülmektedir. Bu şekil ek olarak; günümüzde büyük şehirler için 50 km.lik yarıçapı esas alan 5216 sayılı yasanın ön gördüğü sınırı da içermektedir.

Sonuç olarak yukarıdaki güçlü varsayımları da gözeterek İzmir için bazı öngörüler geliştirmek mümkün olacaktır. Mekansal (Şekil 26) ve kavramsal nitelikteki bu öngörüşlerin en temel olanlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- İzmir Avrupa - Asya arasında kıtalararası ulaşım ve iletişim akslarının üzerinde kalmaktadır. Gerek üretim-ticaret gerekse sosyal amaçlı taşıma ve yolculuklar için İzmir'in Anadolu ile *karayolu ve demiryolu koridorları* güçlendirilmelidir (Şekil 26).
- Bunun önemli bir düğüm noktası olarak Çandarlı'da inşa edilmesi söz konusu edilen *yeni bölgesel liman projesinin*, küresel ölçekte beklenen alt odaklar arası yarışmanın bir gereği olarak da yaşama geçirilmesi sağlanmalıdır. (Şekil 26)
- Bölge içindeki yerleşmelerin kesinleştirilecek bu *koridorlar üzerinde odaklanarak* geliştirilmesi, yönlendirilmelidir.
- Bu odaklanma süreci içinde İzmir'in gerek ekonomik gerekse sosyal yaşamı için yaşamsal önemi olan bölgesindeki doğal-kültürel ntelikler *mutlak koruma* altına alınarak geliştirilmelidir. *Merkez yerleşme* bu alt odaklanmalar ile *rahatlatılmalı*, metropoliten merkezde üst düzey *uzmanlaşmış hizmet* aktivitelerine kademeli olarak artan bir ağırlık kazandırılmalıdır.
- Toplumsal *uzlaşma, eşgüdüm ve bütünleşme* projelerine ağırlık ve öncelik kazandırılmalıdır.
- Maddesel ve toplumsal teknoloji, *günlük yaşam ve uygulamalara* yansıtılmalı, bir uyum içine kesinlikle alınmalıdır. *uluslararası* kültür ve ekonomik ilişkilerin içinde giderek artan bir biçimde tutulmalıdır.

Bu tür gelişmeler süreklilik ve direnç gerektirmektedir. İzmir her şeyden önce böylesine bir anlayışa ve kurumsallaşmayavuşturulmalıdır.

Not: Son söz olarak bu bildirideki içeriğin oluşmasında, değerli bilgi kaynaklarından yararlandığım; Sevgili hocalarım: Rauf Beyru, Mübeccel Kıray, Esat Turak'a. Sevgili meslektaşım: Çınar Atay'a. Mensubu olmaktan her zaman gurur duyacağım İzmir Nazım Plan Bürosu'ndaki sevgili büyüklerim: Settar Parsa ve Tankut Ünal'a, teşekkürlerimi sunarım

KAYNAKÇA

Beyru, Rauf - 18. ve 19. Yüzyılda İzmir - 1973 / İzmir.

Beyru, Rauf - 19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam - Literatür Yayınları 41 - 2000 / İstanbul.

Beyru, Rauf - İzmir Şehrinin Gelişme ve Planlama Tarihçesi. Yayınlanmamış Rapor. İMPB 1972-İzmir.

Turak, Esat - Bildiri - 1. Milli Fiziki Plan Semineri. 1970 - Ankara

Kiray, Mübeccel B. - Örgütleşemeyen Kent: İzmir . 2. Baskı 1998 / İstanbul.

Atay, Çınar - Tarih İçinde İzmir - Tifset Yayıncılık - 1978 - İzmir.

Report on İzmir Metropolitan Planning Studies, (Unpublished Official Report) İ.M.P.B.1978

Ege Bölgesi - Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni. İmar ve İskan Bakanlığı - Ankara.

Metropoliten Alan Pl. Deneyimleri.İMPB - Türkiye'de Metropoliten Planlama D. S. 1978 - İstanbul.

Calhoun, John B., Space and Strategy of Life, Ekistics, June 1970 p. 425.

Doxiadis, C.A., A City for Human Development, Ekistics, June 1968 p. 374.

Papaioannou, John G., Future Urbanisation Patterns: A Long-Range, World-Wide View,Existics,1970,p.368.

Bean, George E., Eski Çağda Ege Bölgesi. Arion Yayınevi - İstanbul 2001.

Oral, M. Yıldırım, " The evaluation of the development of urban and regional potentials of İzmir metropolitan area with regards to the expected changes in the information technology", 37. Isocarp Congress 2001 Utrecht - Netherlands.

İZMİR SERMAYESİNİN SEKTÖREL VE MEKANSAL TEMELDE İRDELENMESİ

Saygın İkiz

SERMAYENİN BİRİKİM SÜREÇLERİ VE İZMİR BAĞLAMI

Sermaye kapitalizmden önce de var olan bir olgudur. Sermayeyi birikmiş zenginlik olarak algılamak, metalaşma sürecinin başlamasını nedenleyen egemen kapitalist ilişkilerin tarihsel evriminin deşifrasyonunu yapamama sonucunu doğurabilir. Çünkü kapitalizm ile sermayenin anlamı, kendini büyütme bağlamlı değerlendirilmeye başlanmıştır. Sermaye özgün, değişen koşullar içerisinde varlığını büyüterek var olmayı başarabildiği ölçüde sermayedir. Kısaca geçmiş birikimler kapitalizm için, yalnızca daha fazla sermaye biriktirebilme amaçlı kullanıldığı ölçüde sermayedir. (Wallerstein, Tarihsel Kapitalizm,1996). Kapitalizmin metalaşma zincirini yayma süreci krizlere uğramış, ancak kapitalizm farklı birikim rejimlerinde krizlerini aşma amaçlı stratejiler geliştirerek bugüne gelmiştir. Burada söylenebilecek olan, kapitalist sermayenin kendisini yeniden ve daha fazlasıyla üretebilecek çıkışları bulduğudur.

Dünya ekonomisi; üretim ilişkilerini, üretim ile dolaşımı ve tüketim alanlarını bir arada kapsayan birikim rejimlerinin çeşitli süreçleri arasındaki ilişkiler olarak algılandığında, gelişmiş merkez ülkeler ve azgelişmiş çevre ülkeleri arasında kapitalistleşme dolayısıyla sermaye birikim süreçleri açısından farklı ancak birbirleriyle ilişki içerisinde bir oluşum olduğu ortadadır. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan yeni üretim ilişkileri bağlamlı şekillenen kapitalist örgütlenme ağının dünya geneli üzerindeki etkisi, bağlayıcı ve karşı konulamaz olmuştur. Aydınlanma felsefesinin doğurduğu modernite projesi ile meşruiyetini sağlam temeller üzerine oturtmuş kapitalizm, tarihsel evrimi içerisinde dünyayı gelişmiş ve azgelişmiş veya merkez - çevre ülkeler olarak ayırmıştır. Sermayenin, kapitalist örgütlenme içerisinde kendisini büyütme sürecine daha önce girmiş merkez ülkeler 'gelişmiş kapitalistler' ile kapitalistleşme ve bağlamlı olarak da modernite eksiği olan çevre ülkeler arasında kurduğu bağlayıcı ilişki, girdiği krizlerle şekillenen kapitalist birikim rejimleri çerçevesinde farklı zaman kesitlerinde farklı oluşumlar içerisinde, kapitalist sermayenin nihai hedefi olan büyüme ereği doğrultusunda örgütlenmiştir. Bu yapılanma içerisinde oluşturulan kuramlarda asıl olan, kapitalizmin temel ilişkilerinin merkez tarafından şekillendirildiği ve merkeze kıyasla kendi içerisinde modernleşme ve kapitalistleşme eksiği taşıyan azgelişmiş çevre ülkelerin, bu ilişkilere göre konum aldığıdır. Merkez ve

çevre ülkelerinin birikim rejimleri ve düzenleme biçimleri birbirleriyle ilişkili olmakla birlikte farklılıklar taşımaktadır.

Mekan da bu oyunun kendini aktörleriyle birlikte ürettiği bir sahne olmuştur. Bu sahne kuşkusuz mekan üzerinde homojen bir bütünlük içerisinde var olmamıştır. Tarihsel süreç içinde kapitalizm; metalaşma zincirini yayma sürecini dünya ölçeğinde, farklı ilişki boyutlarında derinleştirmiştir. Bu açıdan kapitalizmin sermaye birikim süreçlerini ve bu birikim süreçlerinin mekansal örgütlenme üzerindeki yapılanmasını, farklı mekan ve zaman aralıkları temelinde irdelemek gerekliliği açıktır.

İZMİR SERMAYESİNİN SEKTÖREL VE MEKANSAL TEMELDE İRDELENMESİ

Çalışma, Cumhuriyet Dönemi süresince oluşturulan İzmir Ticaret Odası Üye Kayıtları'ndan meydana gelen veri tabanı kullanılarak İzmir ekonomisinin analizini yapmak amacı üzerine kurgulanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda aktarılan aşamalar izlenmiştir.

İzmir Ticaret Odasının, firmaların faaliyet gösterdikleri alanlara göre oluşturduğu 68 işkolu grubu; faaliyet sahalarının birbirleriyle yakınlıkları göz önünde bulundurularak 17 temel grup altında toplanarak irdelenmiştir. Böylece alt işkollarının her biri analize tabi tutulurken, birbirleriyle yakın ilişkili grupların bir bütün oluşturduğu yapının da analize tutulmasına olanak tanınarak, çalışmanın anlamlı bir bütün içerisine sokulması sağlanmıştır. Bu bağlamda alt işkolu gruplarının da göz önünde bulundurulduğu 17 temel grup, sektörel özellikleri, kapsadıkları firmaların faaliyet durumları, sermaye dereceleri, hukuksal örgütlenme yapıları, kurulma yılları ve terk edilmiş firmaların terk yılları temelli analize tabi tutulmuştur. İkinci aşamada, firmaların faaliyet alanları doğrultusunda oluşturulan 17 temel grup kapsamında kurulan 73158 adet firmanın yer seçtiği alanlara göre dağılımının belirlenmesi amacıyla, İzmir Büyükşehir Bütünü 53 alt alana bölünmüştür. Analizin detaydaki farklılaşmaları gözden kaçırmadan anlamlı bir bütün içerisinde gerçekleştirilmesine olanak tanıması amacıyla, oluşturulan 53 alt alan mekansal konumları ve içlerinde barındırdıkları firmaların sektörel özellikleri göz önünde bulundurularak oluşturulan 18 üst bölge altında toplanmıştır. Ve 18 üst bölge, kapsadığı alt alanlar da dikkate alınarak veri tabanının olanak tanıdığı kriterler esasında analize tabi tutulmuştur.

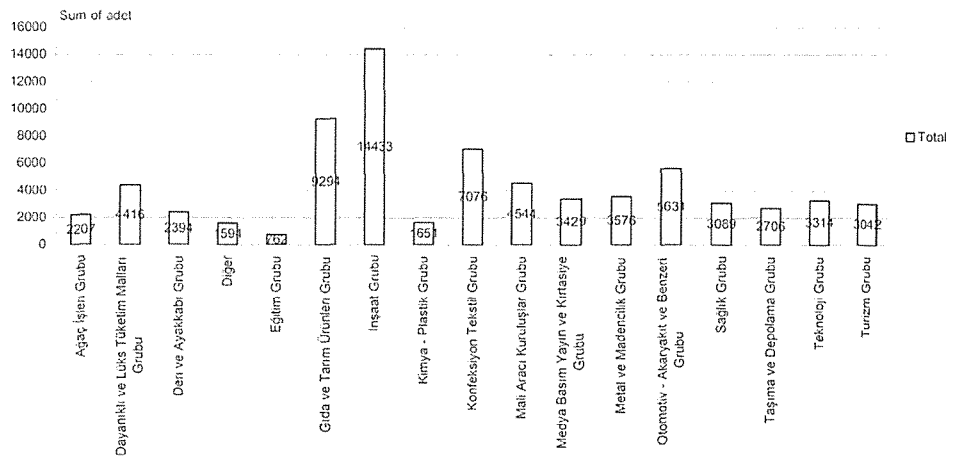
Çalışmanın temelini oluşturan ve yukarıda aktarılan analiz bölümü, belirli kriterler temelinde, İzmir sermayesinin sektörel ve mekansal farklılıklar bazında açılmasına olanak tanımakta ve bir çevre ülkesi olan Türkiye'nin üçüncü büyük şehri İzmir'in sermaye yapısını İzmir Büyükşehir Bütünü içerisinde çözümlemektedir.

İZMİR SERMAYESİNİN SEKTÖREL YAPISININ ANALİZİ

İzmir Ticaret Odası faaliyet kollarına göre belirlenmiş meslek grupları, 17 sektörel grupta irdelenmiş ve aşağıdaki grafikte Büyükşehir bütünü içindeki firmaların sektö-

rel dağılımı verilmiştir. Söz konusu grafik sektörel ağırlığı belirleme açısından önem arz etmektedir.

Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi İzmir Büyükşehir Bütünü içerisinde bulunan firmaların %20'si (14.433 adet), inşaat sektörü kapsamında faaliyet göstermek amacıyla kurulmuştur. Bu oran inşaat sektörünün İzmir genelinde ki baskın yapısının bir göstergesi olarak algılanabilir. Geçmiş yıllar itibarıyla yapılan incelemeler sonucu inşaat sektörünü 1960-1970 yılları arasında, İzmir Büyükşehir Bütünü içerisinde kurulan firmalar bazında ilk sıraya yükseldiği de tespit edilmiştir. İzmir'de inşaat sektörünün diğer sektörlere oranla açık farkla ilk sırada yer alması; nüfus potansiyeli açısından Türkiye'nin üçüncü büyük şehri olan İzmir'in, ivmesi yüksek bir göçle karşı karşıya kalması dolayısıyla hızlı şehirleşme olgusuna ve bu bağlamda ortaya çıkan konut talebine bağlı olarak açıklanabilir. Ayrıca, oluşturulmaya çalışılan yeni sermaye birikim süreçleri açısından şehirsel alanlar üzerinde oluşan yoğun değeri kullanma amacının ulusal iktisadi politikalarla da desteklenmiş olması ve inşaat sektörünün üretken sermayede ki krizlerin telafisine olanak sağlayacak bir çeşitliliğe sahip olması da diğer etkendir.

Şekil 1. İzmir Kent bütünü İçerisinde Kurulan Firmaların Sektörel Dağılımı

İnşaat sektörünü aldığı % 13'lük pay ile (9.294 adet) gıda ve tarım ürünleri grubu izlemektedir. İzmir'in hinterlandında bulunan büyük tarımsal potansiyel nedeniyle, gıda ve tarım ürünleri sektörünün gelişimine olanak tanıyacak ortama sahip olduğu bilinmektedir. Nüfus yoğunluğunun yüksekliği ve geniş iç pazar potansiyeli de gıda sektörünün İzmir'de gelişmiş olmasında önemli bir unsurdur.

Bu iki gurubu İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan firmaların %10'unun (7.067 adet) kapsamında barındıran tekstil ve konfeksiyon grubu izlemektedir. İzmir, tekstil ve konfeksiyon sektöründe önemli bir yere sahip olmasına rağmen Bursa, Deniz-

li, Gaziantep gibi şehirlerin gerisinde kalmıştır. İzmir sermayesi 1980 sonrası tekstil ve konfeksiyon sektöründe, bu illerin ihracat bağlamlı yakaladığı çıkışı yakalayamamıştır. Sektörün alt faaliyet kolları dikkate alındığında daha çok iç pazara dönük ticari faaliyetlerin ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Bu durum sektörün "sayılan illerle kıyasla" geri kalmasının başlıca unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Bu sektörleri yukarıdaki grafikten de izlenebildiği gibi, aldığı %8'lik pay ile otomotiv-akaryakıt grubu, %6'lık pay ile mali aracı kuruluşlar grubu ve dayanıklı-lüks tüketim malları gurubu, %5'lik pay ile metal ve madencilik grubu, medya basım yayın ve kırtasiye grubu ve ayrıca teknoloji grubu, %4'lük pay ile sağlık grubu, turizm grubu ve taşıma depolama grubu, %3'lük pay ile deri-ayakkabı grubu ve ağaç işleri grubu izlemektedir.

Tablo 1. Geçmiş Yıllar İtibarıyla İzmir Kent Bütününde Yer Seçen Sermayenin Sektörel Dağılımı

SEKTÖRLER	1944	1945-49	1950-59	1960-69	1970-79	1980-89	1990-2002
Ağaç işleri Grubu	4	4	22	66	161	382	1568
Dayanıklı ve Lüks Tüketim Malları Grubu	3	2	48	90	320	881	3072
Deri ve Ayakkabı Grubu		2	29	68	141	455	1699
Diğer 'Başka Yerde Sınıflandırılamayan Gruplar'	5	4	45	52	108	342	1038
Eğitim Hizmetleri Grubu			1	4	15	82	660
Gıda ve Tarım Ürünleri Grubu	37	36	154	296	635	1856	6280
İnşaat Grubu	4	12	60	245	1359	3402	9351
Kimya ve Plastik Grubu			8	16	75	285	1267
Konfeksiyon ve Tekstil Grubu	14	12	79	152	464	1283	5072
Mali Aracı Kuruluşlar Grubu	22	11	76	121	438	722	3154
Medya Basım Yayın ve Kırsatiye Grubu	5	3	46	79	161	600	2535
Metal ve Madencilik Grubu	4	2	42	79	223	737	2489
Otomativ ve Akaryakıt Grubu	6	5	57	103	498	1242	3720
Sağlık Malzemeleri ve Hizmetleri Grubu	5	3	26	44	139	393	2479
Taşıma ve Depolama Grubu	7	1	21	41	159	475	2002
Teknoloji Grubu		1	11	34	100	468	2700
Turizm Grubu	3		14	50	143	459	2373

İzmir genelinde 1960'lara kadar gıda ve tarım ürünleri grubu, firmaların sektörel dağılımında ilk sırada yer alırken, 1960'ların ikinci yarısından itibaren inşaat grubu kapsamında kurulan firmaların, gıda ve tarım ürünleri grubu kapsamında kurulan firmaların önüne geçtikleri ve 1970-80 yılları arasından itibaren de ilk sırayı aldıkları görülmektedir. Gıda ve tarım ürünleri sektörü, Ege Bölgesi'nin geniş tarım potansiyeline ve İzmir'in nüfus potansiyeli bağlamlı iç pazar olanaklarına dayalı olarak, gelişimini bütün dönemlerde sürdürmesine karşın, hızlı kentleşme ve diğer sektörleri harekete geçirici yapısı dolayısıyla inşaat sektörünün gerisinde kalmıştır. Ancak 1970-80 yılları arasında inşaat sektörü kapsamında kurulan firmalarının toplamı, gıda ve tarım ürünleri grubu kapsamında kurulan firmaların toplamının 2.14 katı iken, 1980-90 yılları arasında 1.83'e, 1990-2002 yılları arasında ise 1.49 olarak tespit edilmiştir. Bu durum genel olarak *inşaat sektörünün gerileme trendi içerisine girmesi bağlamlı yorumlanabilir.*

Konfeksiyon ve tekstil grubu kapsamında kurulan firmalar, 1960- 1969 yılları arasında İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan tüm firmaların %10'nunu oluştururken, bu oran 1970-79 yılları arasında %9'a düşmüştür. Türkiye'nin 1980 sonrası ihracata yönelik büyüme stratejisi tercihi içerisinde öncelikli gelişim gösteren bu sektör, İzmir genelinde kurulan firma bazında değerlendirildiğinde öne çıkmamıştır. Nitekim 1980-89 arasında sektör kapsamında kurulan firmaların genel içerisinde aldığı pay %9'da kalırken, 1990-2002 yılları arasında ancak %10'a çıkmıştır.

Dayanıklı ve lüks tüketim malları grubunu kapsamında kurulan firmalar her dönemde İzmir genelinde kurulan toplam firma sayısının %6'sını oluşturmuşlardır. Sektörün iç piyasaya yönelik faaliyet göstermesinin bu oluşumda payı büyüktür. 1990'ların başında piyasaya giren yabancı markaların artması ve yaşanan kısa dönemli refah artışı paralelinde sektör önemli bir artış ivmesine yakalamasına karşın 1990'ların ikinci yarısının istikrarsız ortamında bu durum İzmir genelinde tersine dönmüştür.

Otomotiv sektöründe İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan firma sayısı diğer tüm sektörlerde olduğu gibi 1980 sonrası artış göstermiştir. Ancak sektörün kapsamında kurulan firmaların sayısal toplamı İzmir genelinde kurulan tüm firmaların sayısal toplamı ile kıyaslandığında 1980 sonrası sektörde oransal bir artış olmadığı ortaya çıkmaktadır. 1970-79 yılları arasında sektör kapsamında kurulan firmaların toplamının İzmir geneli içerisinde aldığı pay %10 iken, bu pay 1980-89 yılları arasında %9'a, 1990-2002 yılları arasında ise %7'ye düşmüştür.

Deri ve ayakkabıcılık grubu, tarihsel dönemler içerisinde kapsamında kurulan firma sayıları temelli değerlendirildiğinde, grubun 1960-69 yılları arasında İzmir geneli içerisinde aldığı %4,4'lük pay ile daha ön planda olduğu saptanmıştır. Yıllara göre kurulan firma sayılarına bakarak yapılacak değerlendirmede ise, deri ve ayakkabıcılık grubunda kurulan firma sayısının yıllar itibarıyla sık aralıklarla azalma ve yükselme gösterdiği gözlenmektedir. Bu durum grubun dış pazar bağlantılarının ve iç piyasa talebinin istikrarsız ve yıllara göre değişebilen bir yapıda olduğunun göstergesi-

dir. 1970-79 yılları sektör kapsamında kurulan firma sayısının toplamı İzmir geneli içerisinde kurulan tüm firmalar bazında %2.74'e kadar düşmüş ancak bu pay 1980'ler ile birlikte ihracat amaçlı kurulan firmaların da etkisi ile %3,2'ye ulaşmıştır. 1990-2002 yılları arasında sektörün genel içerisinde aldığı pay %3.3 olarak tespit edilmiştir.

Medya basım yayın ve kırtasiye grubu kapsamında kurulan firma sayısında 1970'lerin ikinci yarısından 1980'lerin sonuna kadar artış ivmesi görüldüğü, 1990'ların başıyla birlikte bu ivmenin ikiye katlandığı ancak 1994 krizinin etkilerine bağlanan istikrarsız ortam sonucu 1995 sonrası kurulan firma sayısının düşme trendine girdiği görülmektedir. Grubun 1970-79 yılları arasında İzmir genelinde kurulan tüm firmalar temelinde aldığı %3,13'lük pay, 1980-89 yılları arasında %4,27'ye, 1990-2002 yılları arasında %4,93'e yükselmiştir.

Dönemler itibarıyla *mali aracı kuruluşlar grubu* diğer gruplarla kıyaslandığında grup, 1923-1944 döneminde genç cumhuriyetin mali piyasalardaki yeni yapılanmasının getirisi ile diğer tüm gruplar içerisinde aldığı %18'lik pay dolayısıyla gıda ve tarım ürünleri grubunun ardından ikinci sırayı almıştır. II. Dünya Savaşı sonrası 1945-49 yılları arasında oran %11, 1950-59 arasında %10, 1960-69 yılları arası %8 ve 1970-79 yılları arası %9 olarak gerçekleşmiştir. Grubun genel içerisinde aldığı en düşük oranlar ise %5 ile 1980-89 ve %6'lık oran ile 1990-2002 yılları arasındaki dönemler olarak gözükmektedir. Mali aracı kuruluşlar grubu içerisinde ele alınan sigortacılık alt grubu kapsamında kurulan firmaların sayısının ise özellikle 1980 sonrası yüksek bir ivme ile artmış olduğu gözlenmiştir. Sigortacılık sektöründeki artış ivmesinde, 1980 sonrası uygulanan yeni liberal politikaların kitlelerin güvence gereksinimlerini karşılamalarında öne çıkarttığı alternatif oluşumun etkisinin de olduğu söylenebilir. Bankalardan ve borsa-döviz işlemi yapan kuruluşlardan oluşan para işlemleri ile ilgili kuruluşlar grubunda kurulan firma sayısının yıllara göre göstermiş olduğu aşırı dalgalanmalar da finans piyasasındaki istikrarsız ortamın yansıması olarak algılanabilir.

Metal ve madencilik grubu kapsamında, belirlenmiş zaman kesitleri içerisinde kurulmuş olan firmaların İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan tüm firmalar arasında almış olduğu pay 1960'lı ve 1970'li yıllarda gösterdiği düşüş dışında yakın oranlarda seyretmiştir.

Kimya ve plastik grubu kapsamında kurulan firma sayısının 1970'li yılların ikinci yarısından sonra belirgin şekilde artmaya başladığı görülmektedir. Bu artış sektörün genel içerisinde geçmiş on yıllık periyotlar zarfında aldığı %1'lik payın 1980-89 ve 1990-2002 yılları arasındaki dönemde %2'ye çıkmasını sağlamıştır.

Teknoloji grubu, elektrik ve elektronik alt grubu firmaları dolayısıyla 1945-49, 1950-59 yılları arasında diğer 17 grup içerisinde %1 pay alırken, 1960-69 ve 1970-79 yılları arasında payını %2'ye yükseltmiş, 1980-89 yıları arasında bilgisayar hizmetleri grubunun da devreye girmesi ve elektrik-elektronik grubunda gerçekleşen artış

ivmesi ile %3'lük paya ve özellikle 1990 - 2002 yılları arasında sektörde kurulan firmalarda görülen önemli artış ile genel içerisinde %5'lik paya ulaşmıştır. 1990 sonrası sektör içerisinde kurulan firma sayısının artış ivmesi diğer sektörlerdeki artış ivmesinin önünde olması önemli bir eğilime işaret etmektedir.

Dönemler itibariyle *taşıma ve depolama* grubu değerlendirildiğinde sektörün 17 grup içerisindeki 1990 sonrası dönemde 1950'lerden itibaren %3 olan payının 1990 - 2002 arası dönemde %4'e yükseldiği görülmektedir.

Turizm grubunda kurulan firmaların 1990 yılıyla birlikte önemli bir artış trendine girdiği ve 1998 yılında en üst seviyesine ulaşan bu tirendin 1990 - 2002 yılları arasında tüm gruplarda kurulan firmalar arasında diğer on yıllık periyotlarda aldığı %3'lük payı %5'e kadar çıkardığı görülmektedir.

Eğitim grubuna dahil firmaların 1980'e kadar %1'in altında pay aldığı, 1980 sonrası dönemde ise özellikle devletin yaptığı yasal düzenlemeler ile özel sektörün eğitim alanından pay alma koşullarının kolaylaştırılması paralelinde oranın yükseldiği görülmektedir. Eğitim grubunda kurulan firmaların sayısı *1997 yılında en üst noktasına ulaşmış ve bu yıldan sonra düşüş* başlamıştır.

Dönemler itibariyle yapılan analiz sonuçlarına göre *sağlık sektöründe* kurulan firmaların kurulan tüm firmalar içerisindeki oranının en yüksek seviyesine %4.8 ile 1990-2002 yılları arasında ulaştığı görülmektedir. Bu pay 1960-69, 1970-79 ve 1980-89 yılları arasındaki dönemlerde yaklaşık %3 olarak tespit edilmiştir. Bu oluşum 1990 sonrası özel sektörün sağlık hizmetleri üzerindeki payını arttırdığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ağaç işleri grubu çatısı altında kurulan firmaların diğer 17 grup içerisinde aldıkları pay 1950 sonrasını on yıllık periyotlardaki bütün dönemlerde benzerlik göstermektedir. Sektör içerisindeki en temel dönüşüm ise kapsamında kurulan firmaların özellikle Karabağlar bölgesinde yığılmaları olmuştur.

İki alt grubun bir arada ele alınması ile oluşturulan *çeşitli maddeler ithalatı ve başka yerde sınıflandırılamayan ticaret grubu*, iki alt grubu temelinde belirgin farklılıklar göstermektedir. Başka yerde sınıflandırılamayan ticaret grubu yıllar itibariyle kapsamında kurulan firma bazında artış göstermezken, 1980 sonrası çeşitli maddeler ithalatı grubu kapsamında faaliyet gösteren firmalarda artış gözlenmiştir. Yıllar itibarıyla istikrarsız bir seyir gösteren bu artışın ivmesi, 1989-94 yılları arasında yükselmiş, 1994 yılı sonrası duranlığa girmiş, 1999 yılı sonrası azalma trendi içerisine girmiştir. Grup kapsamında yıllar itibarıyla kurulan firma sayısının döviz kuru azalış ve yükselişleriyle doğrudan ilişki halinde olduğu sezilebilmektedir.

Tablo 2. İzmir Sermayesinin Sektörel Farklılıkları Temelinde İstikrar Düzeyleri

Sektörler	Kurulan Firmalar	Faaliyet Halinde Olan Firmalar	Firmaların Faaliyet Halinde Kalma Yüzdeleri
Ağaç İşleri Grubu	1108	2207	50,20
Dayanıklı ve Lüks Tüketim Malları Grubu	2143	4416	48,53
Deri ve Ayakkabı Grubu	1032	2394	43,11
Diğer	633	1593	39,74
Eğitim Grubu	453	762	59,45
Gıda ve Tarım Ürünleri Grubu	4301	9294	46,28
İnşaat Grubu	6690	14433	46,35
Kimya - Plastik Grubu	872	1651	52,82
Konfeksiyon Tekstil Grubu	3199	7076	45,21
Mali Aracı Kuruluşlar Grubu	2188	4544	48,15
Medya Basım Yayın ve Kırtasiye Grubu	1610	3429	46,95
Metal ve Madencilik Grubu	1910	3576	53,41
Otomotiv - Akaryakıt ve Benzeri Grubu	2949	5631	52,37
Sağlık Grubu	1862	3089	60,28
Taşıma ve Depolama Grubu	1443	2706	53,33
Teknoloji Grubu	1877	3314	56,64
Turizm Grubu	1635	3042	53,75
Toplam	35905	73157	49,08

İZMİR SERMAYESİNİN SEKTÖREL FARKLILIKLARI TEMELİNDE SERMAYE BÜYÜKLÜĞÜ

Sektörel farklılıklarına göre İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan firmaların sermaye yapılarının analizi, fevkalade sermaye derecesine sahip firmaların sektörler içerisinde bulunma oranları temelinde yapılarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Başka yerde sınıflandırılamayan gruplar bağlığı altında bulunan çeşitli maddeler ithalatı alt grubu kapsamında kurulan firmalar sermaye büyüklüğü açısından en öndedir. Bu grubu mali aracı kuruluşlar grubu izlemektedir. Sektörler arasında içlerinde barındırdıkları firma sayısı açısından önde gelen inşaat ve gıda sektörlerinin en büyük sermaye derecesine mensup firmaları bulundurma oranının düşük olması dikkat çekicidir. Ayrıca teknoloji ve sağlık grubu, sermaye büyüklüğü açısından güçlü firmaları diğer gruplara kıyasla daha az oranda bulundurmalarına rağmen, istikrar düzeyleri temelinde diğer gruplara kıyasla daha olumlu bir yapı içerisinde bulunmaktadır.

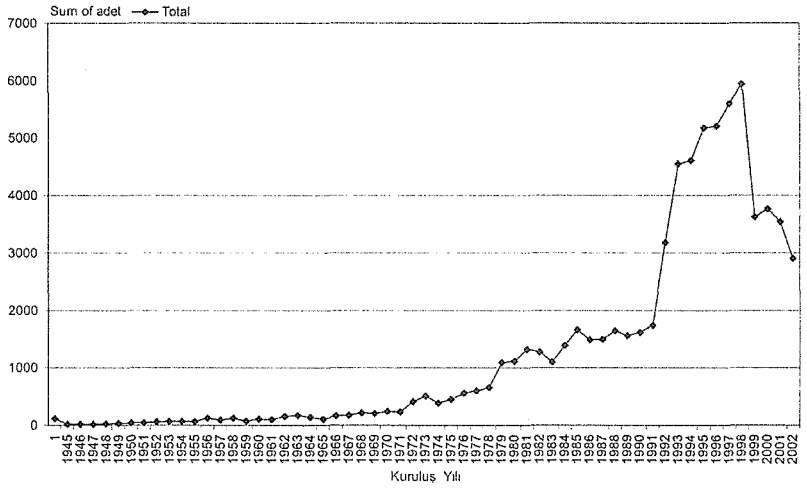
Tablo 3. İzmir Sermayesinin Sektörel Farlılıkları Temelinde Sermaye Büyüklüğü

Sektörler	Toplam Firma Sayısı	Fevkalade sermaye derecesine mensup firma sayısı	Fevkalade firmaların bulunma yüzdesi
Ağaç İşleri Grubu	1108	247	22,29
Dayanıklı ve Lüks Tüketim Malları Grubu	2143	496	23,15
Deri ve Ayakkabı Grubu	1032	279	27,03
Diğer 'Başka Yerde Sınıflandırılamayan Gruplar'	633	223	35,23
Eğitim Grubu	453	97	21,41
Gıda ve Tarım Ürünleri Grubu	4301	959	22,30
İnşaat Grubu	6690	1084	16,20
Kimya - Plastik Grubu	872	230	26,38
Konfeksiyon Tekstil Grubu	3199	799	24,98
Mali Aracı Kuruluşlar Grubu	2188	624	28,52
Medya Basım Yayın ve Kırtasiye Grubu	1610	270	16,77
Metal ve Madencilik Grubu	1910	424	22,20
Otomotiv - Akaryakıt ve Benzeri Grubu	2949	715	24,25
Sağlık Grubu	1862	282	15,15
Taşıma ve Depolama Grubu	1443	287	19,89
Teknoloji Grubu	1877	297	15,82
Turizm Grubu	1635	297	18,17

İZMİR KENT BÜTÜNÜ İÇERİSİNDE KURULAN FİRMALARIN YILLARA GÖRE YOĞUNLUĞU

İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan 73157 adet firmanın, kurulmuş oldukları yıllar temelinde dağılımı aşağıdaki grafikte verilmektedir.

İzmir sermayesi sektörel çeşitliğini ithal ikamesine dayalı ekonomik model altında oluşturmuştur. 1960'larda çeşitlenmeye başlayan sektörel yapılanmanın, 1970'ler ile birlikte giderek yerleşmesi ve İzmir'in aldığı büyük göçe bağlı olarak artan nüfusu dolayısıyla iç pazar potansiyelinin büyümesinin etkisiyle, özellikle 1970'lerde İzmir Kent Bütünü içerisinde yer seçen firmaların sayısı artmıştır. Türkiye genelinde ithalata yönelik birikim rejiminin tıkanması dolayısıyla 1980 sonrası egemen yeni liberal politikalar bağlamlı ihracata yönelik büyüme modeline geçilmesiyle, 1980 öncesi oluşmuş olan sektörel çeşitlilik temelinde, İzmir içerisinde kurulan firma sayısında ki artış ivmesi sürmüştür. (ithal ikamesine yönelik ekonomik modelin krize girdiği 1979 ve 1980 yıllarında İzmir'de kurulan firma sayısında ki artış durmasına rağmen belirgin bir düşüş göstermemiştir.) 1980 sonrası egemen olan yeni liberal poli-

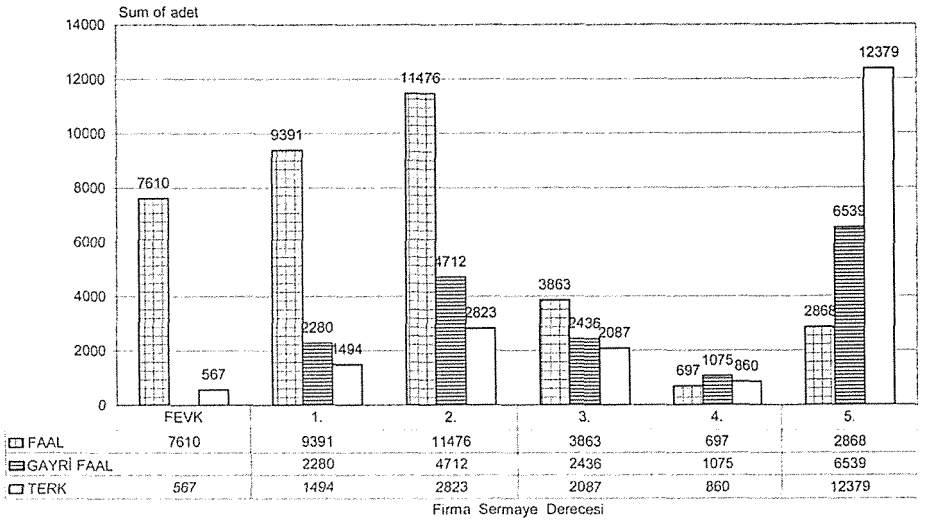

Şekil 2. Yıllara göre kurulan firma yoğunluğu

tikalar bağlamlı ihracata yönelik birikim rejiminin, uluslararası pazarda avantajını arttırma amacı doğrultusunda, iş gücü maliyetlerini ucuz ücret politikaları aracılığıyla aşağıda tutmasının getirisi olarak, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren iç piyasanın tıkanma sürecine girdiği söylemi, İzmir Kent Bütünü içerisinde 1986 yılı sonrası kurulan firma sayısının artmamasının temel nedenlerinden biri olarak görülebilir. Politik ve ekonomik olarak sınırına dayanan bu oluşum, 1989 yılında ülkenin mali piyasalarının da 1980 sonrası girilen dışa açılma süreci paralelinde uluslararası piyasalara açılması ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu yeni düzenleme sayesinde alınan dış krediler bağlamlı olarak ücretlerin yükseltilmesi, 1990'ların başından 1994 yılı krizine kadar iç piyasayı spekülatif bir şekilde hareketlendirmiştir. Ancak 1994 krizinin etkisini bir iki yıl içerisinde göstermeye başlaması, 1999 ve 2001 krizlerinin hızlandırıcı etkisi ile şekillenen 1990'ların ikinci yarısının istikrarsız ortamı içerisinde, İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan firma sayısında hızlı bir azalış yaşanmış olduğu grafikten izlenebilmektedir.

İZMİR KENT BÜTÜNÜ İÇERİSİNDE KURULAN FİRMALARIN FAALİYET DURUMLARI VE SERMAYE DERECELERİNE GÖRE ANALİZİ

İzmir Ticaret Odası tarafından firmalar sermaye dereceleri temelinde beş grup altında toplanmıştır. En büyük sermaye derecesine mensup firmalar fevkalade olarak ifade edilmek üzere, büyükten küçüğe doğru firmalar; fevkalade, 1. derece, 2. derece, 3. derece, 4. derece ve 5. derece firmalar olarak ele alınmıştır. Firmaların faaliyet durumları ise, faaliyet halinde bulunan firmalar için faal, faaliyet halinde olmayan ancak fiili olarak üye kayıtları ticaret odasınca silinmemiş firmalar için gayri faal ve faaliyet dışı kalmış kayıtları da ticaret odası üye kayıtlarından silinmiş firmalar için

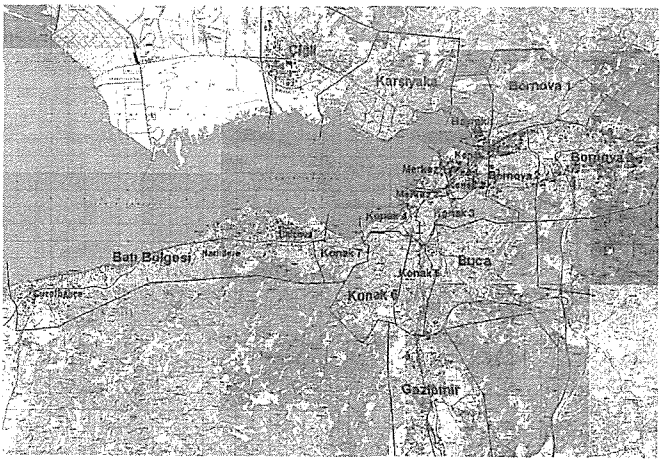
Şekil 3. Firmaların sermaye derecelerine göre faaliyet durumları

terk olarak tanımlanmıştır. Bu bağlam içerisinde İzmir Kent Bütünü içerisinde yer seçmiş firmaların analiz edilmesi, sermaye yapısının niteliği hakkında fikir sahibi olma olanağı yaratmaktadır. Aşağıdaki grafikte firmalar, sermaye dereceleri temelinde faaliyet durumları da göz önünde tutularak gruplandırılmıştır.

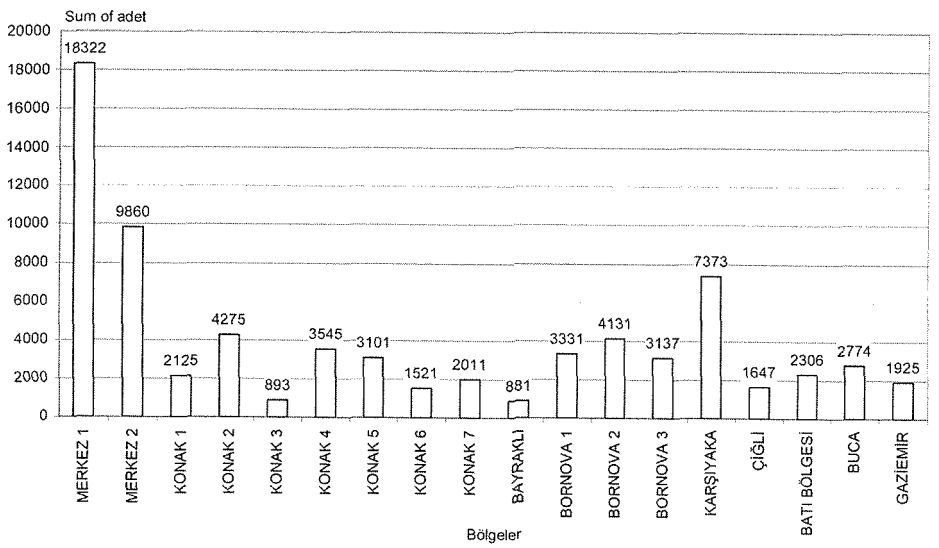
İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan firmaların 2002 yılı itibarıyla %49'u faaliyet halindedir. Firmaların faaliyet halinde kalma oranı yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi firmaların sermaye büyüklüğü arttıkça artmaktadır. Halen faaliyet halinde olan firmaların %21'i (7610 adet) fevkalade sermaye derecesine mensup firmalardan, %26'sı (9391 adet) 1. derece, %32'si (11476 adet) 2. derece, %11'i (3863 adet) 3. derece, %2'si (697 adet) 4. derece, %8'i (2868 adet) 5. derece sermaye derecesine sahip firmalardan oluşmaktadır. Faaliyet durumlarına bakılmaksızın İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan tüm firmaların %30'unun en küçük sermaye derecesi olan 5. derece sermaye grubuna mensup olması da, iflas mekanizmasının küçük sermaye grupları üzerinde etkili olduğunu açık olarak ortaya koyan bir veridir.

İZMİR SERMAYESİNİN MEKANSAL DAĞILIMI

İzmir Ticaret Odası veri kayıtlarında bulunan 73158 adet firma ilk etapta İzmir Kent Bütünü içerisinde oluşturulan 53 alt alana adres verilerine göre dağıtılmıştır. İkinci etapta 53 alt alan, coğrafi konumları başta olmak üzere içlerinde barındırdıkları sektörlerin paralellikleri, yerleşimlerin fiziksel, sosyal yapılarının benzerlikleri gibi iç dinamikleri temelinde bir araya getirilerek oluşturulan 18 temel bölge altında analize tabi tutulmuştur. Aşağıdaki haritadan bu 18 temel bölge izlenebilmektedir.

Şekil 4. 18 temel bölge

Şekil 5. Firmaların 18 temel bölgeye dağılımı

Tablo 4. Firmaların mekansal dağılımları ve mekanlarda ki istikrar düzeyleri

BÖLGELER	Firma Sayısı	Bölgelerde Kurulan Firmaların Faaliyet Oranı %
MERKEZ 1	18322	41
MERKEZ 2	9860	39
KONAK 1	2125	50
KONAK 2	4275	54
KONAK 3	893	40
KONAK 4	3545	40
KONAK 5	3101	57
KONAK 6	1521	51
KONAK 7	2011	42
BAYRAKLI	881	54
BORNOVA 1	3331	54
BORNOVA 2	4131	56
BORNOVA 3	3137	71
KARŞIYAKA	7373	48
ÇİĞLİ	1647	74
BATI BÖLGESİ	2306	55
BUCA	2774	61
GAZİEMİR	1925	70
Genel Oran	73158	49

Merkez Bölgesi

İzmir sermayesinin yoğun olarak, kent merkezi olarak tanımlanan bölge üzerine yığılmıştır. İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulmuş olan 73.158 adet firmanın %38'inin yüzölçümü olarak İzmir kent bütününün küçük bir parçasını oluşturan (28.182 adet firma) kent merkezi içerisinde sıkıştığı görülmektedir. Ve halen faaliyet halinde bulunan 35 905 firmanın da %32'si (11393 adet firma) kent merkezinde bulunmaktadır. Ancak merkez içerisinde yer seçme eğiliminde olan firmaların faaliyet halinde kalabilme durumlarında görülen istikrarsızlık da göz ardı edilmemelidir. İzmir metropoliten alanı içerisinde kurulan firmaların faaliyet halinde kalma oranı %49 olmasına karşın bu oranın kent merkezinde %40 olması merkezin etkisinin azalma eğiliminde olduğunun işareti olarak algılanabilir. 1960'larda İzmir genelinde kurulan firmaların %60'ı kent merkezinde kurulurken, 1970'lerde bu oranın %53'e, 1980'lerde %47'ye, 1990-2002 aralığında ise %33'e düşmüş olduğu tespit edilmiştir. Bu oluşumda kent merkezinin üretim faaliyetlerinden arınmasının da payı vardır.

Mevcut durum içerisinde, İzmir sermayesinin önemli bir bölümü şehir merkezi kapsamında yer almaktadır. Bölge ayrıca bazı sektörler açısından temel yer seçim alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu sektörleri açarsak; mali aracı kuruluşlar grubu kapsamında faaliyet halinde olan firmaların % 50'si, medya basım yayın ve kırtasiye grubu kapsamında faaliyet gösteren firmaların %50'si, sağlık grubu kapsamında faaliyet

gösteren firmaların %50'si (yoğunluklu olarak Kahramanlar semtinde), teknoloji grubu kapsamında faaliyet gösteren firmaların %48'i (yoğunluklu olarak Çankaya semtinde), eğitim grubu kapsamında faaliyet gösteren firmaların %39'u, tekstil ve konfeksiyon grubu kapsamında faaliyet gösteren firmaların özellikle ticaret sektörü yoğunluklu olmak üzere %44'ü, deri ve ayakkabıcılık grubu kapsamında faaliyet gösteren firmaların %39'u (yoğunluklu olarak ayakkabıcılık sektörü firmaları Kemeraltı'nda, dericilik sektörü firmaları Basmane civarında) kent merkezi içerisinde bulunmaktadır.

Konak 1 Bölgesi: Kapsamında bulundurduğu firma sayısının çokluğundan da algılanabileceği gibi sermayenin öncelikli yer seçim alanlarından olan bölgeyi, otomotiv, metal - madencilik grubu gibi Merkez Bölgesi'nde yer seçemeyen sektörlerde faaliyet gösteren firmaların yoğun olarak tercih ettiği görülmektedir. Sermayenin bölgeye biçmiş olduğu bu rolün, bölge içerisinde oluşturulan 1. Sanayi Bölgesi gibi planlı alanlarda da desteklendiği görülmektedir. Planlılığın ve plansızlığın iç içe geçtiği Konak 1 Bölgesi, 17 sektörel grubu oluşturan alt işkolu grupları bazında irdelendiğinde oldukça çeşitlilik göstermektedir.

Konak 2 Bölgesi: Bölge içerisinde İzmir genel ortalamasının üzerinde bulunan inşaat sektörü, özellikle asansör, elektrik, ısıtma, soğutma, klima tesisatı alt işkolu grubu ve sıhhi tesisat alt işkolu grubunda gelişim göstermektedir. Bu alt gruplarda bölge, bulundurduğu firma sayısı açısından İzmir kent bütünü içerisinde başı çekmektedir. Konak 2 Bölgesi gıda ve tarım ürünleri sektöründe ise, özellikle gıda tüketim maddeleri imalat ve ihracatı alt grubu kapsamında olmak üzere tüm alt gruplarda ön plana çıkmaktadır. İzmir genelinde gıda ve tarım ürünleri imalat ve ihracatı alt grubu kapsamında faaliyet gösteren firmaların %22'si Konak 2 Bölgesi içerisinde yer seçmiştir.

Konak 3 Bölgesi: Başta gıda ve tarım ürünleri grubu olmak üzere dayanıklı tüketim malları grubu, deri ve ayakkabı grubu ile konfeksiyon tekstil grubunun bölge içerisinde ki bulunma oranlarının, İzmir genelinin üzerinde olmak kaydıyla öne çıkmış oldukları görülmektedir.

Konak 4 Bölgesi: İzmir genelinde en önde gelen dayanıklı tüketim malları, gıda ve inşaat grupları altında faaliyet gösteren firmaların Konak 4 bölgesinde İzmir genel ortalamasından da fazla olmak kaydıyla yoğunlaştığı görülmektedir. Genel olarak bölge sermaye yapısının, etki alanındaki nüfus potansiyelinin genel ihtiyaçlarını karşılamak amacını gütmesi dolayısıyla, Konak 4 Bölgesi'nde gıda ve dayanıklı tüketim malları grubu kapsamında kurulan firma oranı yükselmektedir. Ayrıca yerleşik nüfus potansiyelinin belirli bir düzeyin üzerinde olduğu, konut içi yenilemelerin yoğun gözlendiği ve konut üretiminde ki kar marjının yüksek tüm bölgelerde olduğu gibi, Konak 4 Bölgesi içerisinde kurulan inşaat grubu firmaları da oldukça fazladır.

Konak 5 Bölgesi: Yukarıdaki verilen grafikler incelendiğinde bölgenin sektörel kimliğine ağaç işleri grubunun damgasını vurduğu görülmektedir. Metal işleri grubu da bölge içerisinde İzmir genelinde aldığı payın oldukça üzerinde pay almaktadır. Özellikle ağaç işleri sektörü firmaları bu bölgede, plansız bir süreç sonucu 1980 öncesinde kısıtlı olarak, 1980 sonrası ise yoğun bir artış ile yer seçmeye başlamışlardır. Sektör, iç dinamiklerinin ölçek ekonomisine uygun bir ortam yaratması sonucu, ulaşım ve alt yapı olanaklarının kolay sağlanabildiği, pazara yakın bu alana çökmüştür. Biraradalığı esas alan sektör içerisinde İzmir Kent Bütünü içerisinde faaliyet gösteren firmaların %31'i Konak 5 Bölgesi kapsamında kurulmuştur. Metal işleri grubunun bölge içerisinde İzmir ortalamasının üzerinde pay almış olmasında, sektörün ağaç işleri grubu ile olan ilişkisinin payı vardır. Ayrıca İzmir'in güney çıkış ve girişinin temel aksı üzerinde bulunan bölgenin, otomotiv ve akaryakıt grubu firmalarınca yoğun olarak tercih edilmiş olması doğal bir sonuç olarak görülebilir.

Konak 6 Bölgesi: Öncelikli olarak içerisinde barındırdığı nüfusa yönelen bölgelerde olduğu gibi, Konak 6 Bölgesi'nde de dayanıklı tüketim malları ve gıda grupları altında faaliyet gösteren firmalar öne çıkmıştır. Bölgenin eski yapılaşan alanlarında görülen yenileme ihtiyacı ve özellikle yeni yerleşim alanları oluşumu dolayısıyla Konak 6 Bölgesi kapsamında inşaat grubu çatısı altında faaliyet gösteren firmalar da oldukça fazladır.

Konak 7 Bölgesi: Bölgenin daha çok kendi nüfus hinterlandına bağlı sektörlerde öne çıkmış olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Konak 7 Bölgesi içerisinde gıda ve dayanıklı-lüks tüketim malları grubu kapsamında faaliyet göstermek amacıyla kurulmuş firmalar yoğun olarak yer seçmişlerdir. Konut alanlarının eskimeye başlaması ve konutların yeni alışkanlıklar paralelinde yenilenme talebi nedeniyle ve ayrıca yeni konut üretiminin bölge içerisinde kar marjının yüksekliği, inşaat sektörünün özellikle bina yapım onarım alt işkolu grubu kapsamında kurulan firmalarının, Konak 7 Bölgesi içerisinde yoğun olarak yer seçmelerine neden olmaktadır.

Bayraklı Bölgesi: Bayraklı Bölgesi kapsamında kurulan firmaların sektörel dağılımları bölge içerisinde belirgin farklılıklar göstermektedir. Bölgedeki firmaların otomotiv-akaryakıt grubunda bulunma yoğunluklarının, İzmir genelinin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu oluşum, alanın coğrafi konumunun geniş bir alanın erişebilirliği içerisinde kalması ve alanda lokal olarak yer seçmiş ilgili yatırımların yoğunluğu nedeniyledir. Gıda ve tarım ürünleri grubunun öne çıkmış olması da alanın coğrafi konumuyla doğrudan ilişkili olarak ortaya konulabilir. Özellikle 1990 sonrası bölge içerisinde ticaret amaçlı firmaların kurulmasında görülen hareketlenme orta vadede bölgenin niteliğinde önemli bir değişimin yaşanma olasılığının habercisi olarak görülebilir.

Karşıyaka Bölgesi: Karşıyaka inşaat sektöründe İzmir genel ortalamasının oldukça üzerinde firma bulundurmaktadır. Bu durum, Karşıyaka Bölgesi'nde ki mevcut konut sakinlerinin konutları üzerindeki yenileme talepleri ve konut üretiminin kar marjının görece yüksekliği bağlamlı olarak anlamlandırılabilir. İnşaat grubunun bina

onarım alt grubu kapsamında faaliyet göstermek amacıyla kurulan firmaların bölge içerisindeki yoğunluğu bu yaklaşımı desteklemektedir. Bostanlı semti de özellikle son 10 yıllık süreçte Turizm grubu firmalarıyla öne çıkmıştır. Özellikle büyük ve nitelikli toplu konut yatırımları, büyük alışveriş merkezleri ve yaratılan rekreasyon alanları Alan 2'deki turizm yatırımlarının artmasına neden olmaktadır.

Karşıyaka Bölgesi'nde yer seçen firmaların ağırlıklı olarak semt merkezi etki alanı içerisinde yer seçtiği adres temelli irdelemelerde görülmektedir. Ancak 1990'ların ikinci yarısından itibaren merkezin ağırlığını kaybettiği saptanmıştır. Bu oluşumun temel nedeni olarak yaratılan yeni tüketim alışkanlıkları doğrultusunda oluşturulan ve içerisinde bir çok hizmet fonksiyonunu da bulunduran büyük alışveriş merkezlerinin kurulması görülebilir.

Çiğli Bölgesi: Çiğli içerisinde yer seçen firmaların sektörel dağılımları genel olarak İzmir Kent Bütünü'nde görülen genel dağılım ile paralellik göstermektedir. Bölge, İzmir Kenti'nin kuzey çıkış noktası olan Anadolu Caddesi üzerinde ve Ata Küçük Sanayi Bölgesi'nde yer seçen otomotiv ve akaryakıt grubu firmaları dolayısıyla ilgili sektörde İzmir genel ortalamasının üzerine çıkmaktadır. Ayrıca Bölge içerisinde bulunan Atatürk Organize Sanayi Bölgesi'nin bulunması da bu sektörel dağılımda belirleyici olmaktadır. Kimya ve plastik grubu ve metal madencilik gruplarının İzmir genelinin üzerinde olması da bu bağlam içerisinde değerlendirilmelidir.

Batı Bölgesi (Balçova - Narlıdere- Güzelbahçe): Batı bölgesinde kurulan firmaların sektörel dağılımında, inşaat ve gıda-tarım ürünleri grubu kapsamında ki firmalar İzmir genelinde üstünde olmak kaydıyla yüksek yer seçme eğilimi göstermektedir. Bu gruplar kapsamındaki firmaların nitelikleri incelendiğinde, daha çok bölgesel etki alanındaki pazarı kullanma amacına yönelmiş oldukları gözlemlenmektedir. Ayrıca bölgede yer seçen çiçekçilik, balıkçılık gibi faaliyet kollarında ki firmaların yoğunluğu Batı Bölgesi'nde gıda ve tarım ürünleri grubunun öneminin artmasını sağlayan başka bir unsur olarak kabul edilebilir. Batı bölgesinde turizm grubu firmalarının da yoğun olarak yer seçtikleri görülmektedir. Bölgenin kıyı oryantasyonlu yapı göstermesi, turizm sektörü kapsamındaki yatırımların gelişimini hızlandırmaktadır.

Buca - Gaziemir: Buca Bölgesinin özellikle Kaynaklar'da kurulan Yaş Sebze Meyve Hali ve Et Entegre Tesislerinin etkisi ile, gıda ve tarım ürünleri grubu kapsamında kurulan firmalar bazında İzmir genelinin üzerinde bir yığılım gösterdiği görülmektedir. Yeni gelişen konut bölgeleri ve yerleşik alanlarda görülen yenilemeler dolayısıyla da Buca İlçesi kapsamında inşaat grubunun da öne çıktığı söylenebilir. Ayrıca Buca Seyhan Mahallesi içerisinde ağaç işleri sektörü kapsamında faaliyet gösteren firmaların yoğun olarak bulunması Buca genelinde bu sektörü ön plana çıkarmıştır.

Gaziemir İlçesinde bulunan Ege Serbest Bölgesi içerisinde faaliyet gösteren firmaların özellikle hazırlanan tablo ve grafiklerde diğer grubu olarak tanımlanan ve başka yerde sınıflandırılamayan grupların içerisinde bulunan çeşitli maddeler ithalatı alt

grubu kapsamında faaliyet göstermeleri dolayısıyla Gaziemir İlçesi'nde diğer grubu ön plana çıkmaktadır.

Bornova Bölgesi: Bornova İlçesi'nin bazı sektörlerde İzmir geneline kıyasla ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Deri ve ayakkabıcılık grubu firmaları özellikle Işıkkent'te kurulan Ayakkabıcılar Sitesi'nin de etkisi ile, konfeksiyon ve tekstil grubu firmaları Çamdibi'nde kurulan Manifaturacılar ve Tekstilciler Sitesinin etkisi ile, taşıma ve depolama grubu firmaları Pınarbaşı'nda bulunan Ambarlar ve Nakliyeciler Sitesi etkisi ile, metal grubu Doğanlar Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Hurdacılar Sitesi ve Çamdibi'nde bulunan Metal İşleri Sanayi Sitesinin etkisi ile, otomotiv grubu Bornova İlçesi sınırları içerisinde bulunan sanayi sitelerinin etkisi ile, kimya plastik grubu firmaları Bornova İlçesi'nin doğusunda ve özellikle Ankara Caddesi üzerinde yer seçmelerinin etkisi ile Bornova İlçesi'nde, İzmir Kent Bütünü genelinde bulunma düzeylerinin üzerinde yer seçmişlerdir.

Bornova İlçesi içerisinde özellikle son on yılda belirli sektörlerde faaliyet göstermek amacıyla oluşturulan siteler önemli mekan parçaları olarak öne çıkmışlardır. Bornova ilçesinin güneyinde ve doğusunda bulunan bölgeler üzerinde, gerek oluşturulan siteler içerisinde gerekse dışarısında olmak üzere, özellikle kent merkezinden uzaklaşma eğilimi içerisinde olan sektörler yoğun gelişim içerisinde bulunmaktadır.

Tablo 5. Zaman Kesitleri İçerisinde Kurulan Firmaların Mekansal Dağılımı

Bölgeler	-1944	1945-49	1950-59	1960-69	1970-79	1980-89	1990-99
MERKEZ 1	58	38	221	463	1594	4429	11519
MERKEZ 2	26	29	283	463	1127	2229	5703
KONAK 1	2	0	22	39	222	534	1306
KONAK 2	6	8	32	93	202	656	3278
KONAK 3	2	0	13	29	92	195	562
KONAK 4	4	0	35	90	374	791	2251
KONAK 5	1	2	9	33	145	488	2423
KONAK 6	0	0	3	9	55	254	1200
KONAK 7	0	2	5	38	166	431	1369
BAYRAKLI	3	0	7	16	67	161	627
BORNOVA 1	1	1	7	23	102	407	2790
BORNOVA 2	3	4	19	37	142	823	3103
BORNOVA 3	3	2	11	16	86	387	2632
KARŞIYAKA	7	4	38	107	497	1265	5455
ÇİĞLİ	0	1	2	15	34	177	1418
BATI BÖLGESİ	2	2	7	30	98	351	1816
BUCA	1	4	18	33	96	294	2328
GAZİEMİR	0	1	7	6	40	192	1679
İzmir Bütünü	**119**	**98**	**739**	**1540**	**5139**	**14064**	**51459**

İzmir sermayesinin sektörel farklılıkları temelinde mekansal dağılımının belirlenmiş zaman kesitleri içerisinde aktarıldığı çalışmada, İzmir Büyükşehir Bütünü içerisindeki sektörel çeşitliliğin 1960'lar ile birlikte oluşmaya başladığı ve 1970'lerde kurulan firma sayısının artmasıyla kendi içerisinde bir ölçek ekonomisi yaratarak kökleştiği görülmektedir.

1970'li yıllardan itibaren dünya kapitalizminin gelişme dinamiklerinde (fordizm krizi) yaşanan kriz, gelişimi son yirmi yılda ivmelenen elektronik ve bilgi işlem teknolojilerini de arkasına alarak tüm dünyayı tek bir pazara dönüştürme yoluyla yeni bir çıkış örgütlenmesi içerisine girmiştir. Ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesine dayanan bu küreselleşme olgusu içerisine dahil olmak amacıyla Türkiye, 1980'lerde dönüşümünü başlatmıştır. Bu dönüşümün seçmesi ihracata yönelik büyüme modeli olarak belirlenmiştir. Ancak 1980 sonrası ihracata yönelik büyüme oryantasyonlu ekonomik model içerisinde ihracata yönelik bazı alt gruplarda görülen artışı dışarıda bırakırsak, İzmir ekonomisinin genel olarak 1980 öncesi ithalat ikamesine dayalı model içerisinde oluşan sektörel ağırlık üzerinden geliştiği söylenebilir. Bu durum İzmir sermayesinin genel olarak iç piyasaya yönelik faaliyet alanlarına yönelmesini nedenlemiştir. Kuşkusuz ihracata yönelik faaliyet gösteren firma sayısında artış olmuştur. Ancak bu artış genel olarak İzmir sermayesinin birikim stratejisini uluslar arası pazar bağlantıları üzerinden şekillendirebileceği yoğunlukta değildir. Nitekim İzmir'de 1980 sonrası kurulan firma sayısının yoğunluğu yıllara göre analiz edildiğinde, İzmir ekonomisinde belirleyici kriter olarak; iç pazar olanakların belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

1980'lerde dış pazarda rekabet avantajı yaratmak ve ihracatı arttırmak amacıyla, işgücü maliyetleri üzerinde düşük ücret politikaları özel sektör çalışanlarının yanında, kamu personeli üzerinde de uygulanmıştır. Düşük işgücü maliyetine dayalı birikim rejiminin gerek politik alanda, gerekse iktisadi anlamda tıkanmasıyla 1990'lar ile birlikte iç piyasayı hareketlendirici ve gelir dağılımı adaletsizliğini kısmen çözücü kaynak aktarımı yapılarak hane halkı gelirleri yukarıya çekilmiştir. (Yeldan, 2001) Böylece iç pazarda alım gücünün artışı sağlanarak olumlu hareketlilik yaşanmıştır. Bu durum İZTO'nun üye kayıtlarının yıllara göre gösterdiği artış trendinde de görülmektedir. İç piyasaya dönük sermaye yapısında görülen ve temeli dış kredi olanaklarıyla sağlanan bu spekülatif artış kısa sürmüş ve bu suni durum 1994 ekonomik krizi ile başlayan süreç sonucu daralmaya başlamıştır. Özellikle 1990'ların ikinci yarısı Türkiye genelinde olduğu gibi İzmir'de de kamu kesimi finansman açıklarının ve finanssal serbestleştirmenin olanaklı kıldığı dış kaynaklı kısa vadeli spekülatif sermaye girişlerinin de etkisiyle inişli çıkışlı, bol krizli bir oluşum içerisinde geçmiştir. Sonuç olarak 2002 yılı itibariyle 1990'ların başında suni şekilde artan firma sayısı dengelenmiş gözükmektedir. 1980'ler ve özellikle 1990-2002 yılları arasında faaliyet dışı kalan firmalarda görülen yoğunluk, İzmir sermayesinin anılan yıllarda genel bir istikrarsızlık ortamı içerisinde bulunduğunun göstergesidir. Nitekim İzmir Kent Bütünü içerisinde kurulan firmaların ancak %49'u faaliyet halinde kalabilmiş-

tir. Özellikle küçük sermaye yapısına sahip firmaların 1990 sonrasının istikrarsız ortamından yoğun olarak etkilendikleri saptanmıştır. İflas mekanizmasında görülen yoğun hareketliliğin özellikle küçük sermaye yapıları üzerinde etkili olması, orta vadede İzmir sermayesinin daha istikrarlı bir yapı içerisine bürüneceğine yönelik söylemlerin üretilmesine araç olabilmektedir. Sonuç olarak; İzmir'de iç piyasaya yönelik faaliyetlerin firma temelinde çoğunlukta olması, kentin ulusal bağlamda oluşan makro ekonomik krizlerden büyük ölçüde etkilenmesine neden olmaktadır.

İzmir sermayesinin sektörel bazda dağılımı her ne kadar 1980 öncesi yapılanmanın devamı niteliğini genel olarak gösterse de, bazı sektörlerin ağırlıkları değişim göstermektedir. Örneğin inşaat sektörü nün tüm sektörler içerisinde almış olduğu pay azalırken, sağlık, turizm, eğitim,teknoloji hizmetlerinde artış yaşanmaktadır. *Ancak asıl değişim İzmir Büyükşehir Bütünü içerisinde yer seçen sermayenin mekansal yer seçim kriterleri üzerinde yaşanmaktadır.* Belirli sektörlerin belirli alanlarda yoğunlaşma hızları artmakta ve İzmir kent bütünü içerisindeki alanların sektörel kimliklerinde belirli sektörler belirleyici olmaktadır. Bu süreç gerek planlı müdahaleler sonucu oluşturulan uzmanlaşmış sitelerle, gerekse plan dışı süreçler sonucu sektörlerin kendi iç dinamikleri sonucu oluşan yer seçim kriterleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Özellikle İzmir Büyükşehir Bütününün doğusu planlı olarak oluşturulan belirli bir sektörde uzmanlaşmış alanlar açısından ön plana çıkmaktadır. (Pınarbaşı Ambarlar Sitesi, Işıkkent Ayakakbıcılar Sitesi, Çamdibi Manifaturacılar ve Tekstilciler Sitesi gibi...) Kentin doğu çıkış bölgesindeki bu oluşum kentin güney ve kuzey çıkış bölgelerinde de görülmektedir. Ayrıca bu bölgelerde planlı oluşturulan uzmanlaşmış alanlar dışında, özellikle üretim faaliyetlerinde bulunan firmaların yoğun yer seçme eğilimi içerisinde bulundukları görülmektedir. İzmir kent bütünü içerisinde üretim fonksiyonlarını kent merkezinden desantrilize olmalarının payı bu oluşum üzerinde belirleyici bir etkendir. Üretim fonksiyonları kent merkezinden özellikle 1980 sonrası ve 1990'larda ivmesi artan bir hızla uzaklaşmaktadır. Bu durum özellikle yeni küresel ekonomik düzen içerisinde kent merkezine biçilen kontrol merkezi olma rolü ile çakışmaktadır. Ancak İzmir şehir merkezi sermayenin yer seçimi açısından, kent bütünü içerisindeki ağırlığını, bulundurduğu firma sayısı yönünden kaybetme eğilimi içerisinde gözükmektedir. Bu oluşum kısmen üretim fonksiyonlarının şehir merkezi içerisinden çıkma eğilimi ile ilişkilendirilebilse de, hizmet sektörü açısından da şehir merkezinin ağırlığını kaybetme eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Bu eğilim şehir merkezinin arazi kullanım normlarının yetersizliği ile ilişkilendirilebilir. Nitekim son yıllarda Alsancak Limanı Gerisi, Bayraklı ve Turan bölgelerinde yeni bir kentsel arazi kullanımı örüntüsüne sahip bir merkezi iş alanı yaratılması konusunda söylemler ve projeler geliştirilmektedir. Ancak İzmir sermayesinin kendi iç dinamikleri ile böylesine sermaye yoğun bir dönüşümün altını doldurması mümkün gözükmektedir. Nitekim 1980 sonrası kurulan firma bazında diğer tüm gruplarda görülen artışın, finans piyasasının doğrudan göstergesi olarak görülen para ile ilgili kuruluşlar aynı artış ivmesi ile yansımaması da, İzmir'in kendi iç potansiyeli ile kent merkezi dönüşümünü sağlayamayacağını gösteren önemli bir parametredir. "İzmir

Kent Bütünü içerisinde kurulmuş olan 73.158 adet firmanın %38'inin yüzölçümü olarak İzmir Kent Bütününün küçük bir parçasını oluşturan (28.182 adet firma) kent merkezi içerisinde sıkıştığı görülmektedir. Ve halen faaliyet halinde bulunan 35.905 firmanın da %32'si (11.393 adet firma) kent merkezinde bulunmaktadır. Ancak merkez içerisinde yer seçme eğiliminde olan firmaların faaliyet halinde kalabilme durumlarında görülen istikrarsızlık da göz ardı edilmemelidir. İzmir metropoliten alanı içerisinde kurulan firmaların faaliyet halinde kalma oranı %49 olmasına karşın bu oranın kent merkezinde %40 olması merkezin etkisinin azalma eğiliminde olduğunun işareti olarak algılanabilir. 1960'larda İzmir genelinde kurulan firmaların %60'ı kent merkezinde kurulurken, 1970'lerde bu oranın %53'e, 1980'lerde %47'ye, 1990-2002 aralığında ise %33'e düşmüş olduğu tespit edilmiştir."

İzmir'de sermaye, kentsel alan içerisinde yoğun bir arayış içerisindedir. Bu arayışın çıkışı gerek İzmir sermayesinin iç potansiyeli, gerekse dış etkenlerin yönlendiriciliği kapsamında zaman içerisinde oluşacaktır. 1980 öncesi ithal ikameci dönemin ulusal kalkınmacılık ideolojisi içinde şehirler ancak ulusal ekonomik modeldeki konumlarıyla önem kazanıyorlardı. Şehirlerde üretim ve hizmet fonksiyonları iç içe geçmişti. İzmir bu bağlamda konumunu Türkiye düzleminde oturtabilmişti. İzmir 1980 sonrası bu yapılanmayı genel olarak sürdürdü. Ancak 1980 sonrası kısmen ve 1990 sonrası hızlı bir ivme ile İzmir'deki sermayenin kent mekanı içerisinde dağılımı, üretim ve hizmet fonksiyonları açısından, yeni bir anlayış içerisinde şekillenmekte ve kent mekanı kademelenmeden ziyade birbirini ve kendisini tanımlayan bir ağ ilişkisi üzerine temellenmekte görünüyor. Metropoliten alan içerisinde düşünüldüğünde ise ayrımlar şekillenmeye başlamakla birlikte kent kendisini, ne sadece ticaret ve hizmet, ne de üretim merkezi olarak tanımlama yoluna gitmektedir.

İzmir yeni birikim modelinin getirdiği anlayış çerçevesinde; ya kontrol ve üretim merkezi olarak varlığını güçlendirerek sürdürecek ve kendi hinterlandı içerisinde bir bölge merkezi olacak ya da Türkiye'nin küresel sermaye ile eklemlenme kapısı olarak öne çıkmış olan İstanbul'un tamamen etki alanı içerisinde büyük şehir olma tercihini yapacaktır. İzmir kendisini, 1980 sonrası üretim faaliyetleriyle öne çıkmış şehirlerin İstanbul ile eklemlenmesinden daha farklı bir platforma oturtabilme potansiyelini taşımaktadır. Çünkü sermaye yapısı yoğunluklu olarak kendi iç dinamikleri ile ayakta kalabilmektedir ve mevcut yapısıyla halen Türkiye'nin üçüncü büyük kentidir. İzmir yeni düzene, kısmen İstanbul bağlantılı olmak kaydıyla ve baskın olarak kendi iç dinamiklerinin getirdiği avantajla, kendi özgünlüğü içerisinde girmesi ile konumunu, geleceğe gerçek bir bölge merkezi olarak taşıyabilir.

KAYNAKÇA

Avcıoğlu, D. (1969). *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın.* Ankara: Bilgi Yayınevi

D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü. (1995). *Habitat II Dünya Deneyimleri Kapsamında İzmir Bağlamına Nasıl Bakılabilir: Bir Gelişmenin Anatomisi.* İzmir.

Gülalp, H. (1987). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri.* Ankara: Yurt Yayınevi

İzmir Ticaret Odası. (2002). *Mevcut ve geçmiş üye kayıtları.* İzmir

Karluk, S.R. (1999). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim.* İstanbul: Beta

Sönmez, M. (1982). *Türkiye Ekonomisinde Bunalım 2.* İstanbul: Belge.

Tekeli, İ. (1991). Kent Planlama Konuşmaları. *Kentleşmeye Kapital Birikim Süreçleri Açısından Bakmanın Sağladığı Olanaklar.* Ankara: TMMOB Mimarlar Odası

Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: İletişim Yayınları

Wallerstein, I. (1991). *Tarihsel Kapitalizm.* (Necmiye Alpay, çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basımı 1983)

http://www.izto.org.tr

İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI VE BU ALANDA YAŞANAN YAPISAL DEĞİŞİM

Semra KALKAN, Sinan ÇETİZ, Zekai AKAY

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı İstanbul Metropoliten Alanı'nda yaşanan yapısal değişimlerin ortaya konulmasıdır. Bunun için öncelikle dünyada yaşanan metropolitenleşmenin nasıl geliştiğine, gelişmiş ve gelişmekte olan dünya kentlerinde metropollerin nasıl bir yapı gösterdikleri ve bu bağlamda İstanbul Metropoliten Alanı'nın yaşamakta olduğu sürecin taşıdığı özellikler belirlenmeye çalışılmıştır.

İstanbul'un yükleneceği yeni misyonlar içersinde hep bir dünya kenti olan İstanbul' un finans yönü, borsası ve hangi etki alanında hangi uluslararası yatırımların merkezi olabileceği tartışılmaktadır. Ancak İstanbul'un bir dünya kenti olarak oluşturacağı yeni mekansal yapılın hangi süreçlerde belirleneceği ve böyle bir dünya kenti için altyapının geliştirilmesi ötesinde kente bugünkü mekansal yapıdan farklı hangi tür fonksiyonların geleceği de fazlaca tartışma konusu olmaktan uzaktır. Gerek dünyada gerekse ülkemizde metropolleşmenin kriterleri konusunda detaylı analizler yapan, konuyu aydınlatan çalışmalar yapılagelmektedir. Biz bu makalede daha çok İstanbul' un nasıl ve ne kadar büyüdüğünü, belli eşikleri hangi yöntemlerle aştığını irdelemeye çalıştık.

METROPOLİTEN ALANLAR

Dünyada hızlı bir kentleşme yaşanmaktadır. Bu hızlı kentleşme genelde büyük kentlerde nüfusun yoğunlaşması şeklinde gerçekleşmektedir. 1950 yılından günümüze kadar olan sürede kentlerde yaşayan nüfus dünya genelinde toplam 3 kat kadar artmıştır. Bu artış gelişmiş ülkelerde iki kat, gelişmekte olan ülkelerde ise 4 kat olarak gerçekleşmiştir. Büyük kentlerde 1960-80 yılları arasında yaşayan nüfus bir milyar kişi artmış, bu artışın yarısından çoğu da gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde olmuştur. Bu nedenle dünyanın nüfus açısından en hızlı büyüyen, 15 kenti arasında gelişmiş ülke kentlerinden hiç birisi bulunmazken Sao Paulo, Lagos, Karaçi, Seul, Bogata, Bombay Kalküta ve Pekin gibi gelişmekte olan ülkelerin kentleri yer almaktadır.

Dünyada yaşanan hızlı kentleşmenin önemli bölümünü gelişmekte olan ülkelerindeki nüfus artışı özellikle büyük kentlerde aşırı nüfuslara sahip olan metropol kentleri oluşturmaktadır. Bu kentlere genelde nüfus ölçütü temel alınarak metropoliten kentler denilmesine karışın bu kentler gerek kentsel yapıları açısından gerekse kentin ulusal ve uluslararası fonksiyonları açısından gelişmiş ülkelerin metropoliten alanlarından çok büyük farklılıklar içermektedir.

Metropoller çevrelerinde ve bölgelerinde; kademeli olarak tüm dünyadaki kontrol güçleriyle tanımlanmaktadır. Bu tanımlama genel olarak finansal kontrol ile ortaya çıkmaktadır. Dünyadaki 1000 büyük şirketin ülkelere dağılımı incelendiğinde ABD, Japonya ve İngiltere'nin çarpıcı biçimde görülmektedir (Businessweek Global 1000, her yıl yenilenen liste). Dünyanın en büyük 1000 şirketinin 3/4'ü bu üç ülkede bulunmaktadır. Gelişmiş-sanayileşmiş ülkeler bu listeye farklı büyüklüklerde girmekte; ancak gelişmekte olan ülkelere bu listede rastlanamamaktadır.

Metropoliten alanlar, içinde bulundukları kentsel alanlarda, çeşitli ölçütler açısından kent üstü mekanlar olarak tanımlanabilir, ancak metropoliten alanlarda uluslararası nitelikte bir ortak tanım ve bu çerçevede ortak özellikler ve göstergeler bulunamamaktadır. (Yoğunluk, egemenlik alanı, metropol büyüklüğü, nüfus limitleri, sektörel yoğunlaşma vb.)

İstanbul kendine özgü kentsel yapıya uygun olarak, gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliklerini içeren Türkiye kentsel yerleşim sistemi içinde, kent üstü yerleşim birimi olarak tanımlanabilir. İstanbul, metropolitan alan genelinde çeşitli değişimler yaşamaktadır. Temelde bu değişimler İstanbul'un Türkiye'nin hakim kenti olmasından kaynaklanan özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul 1923 yılından beri, ülkenin kentsel yapısı üzerinde uygulanan ulusal politikalara uygun olarak biçimlenmiştir. Bu politikalar gereği 1940'lara kadar ülke çapında yaratılan dengeli istihdam yaratıcı yatırımlara bağlı olarak; kent belirli büyüklük ve dengeli gelişme hızıyla mekansal değişimler geçirmiştir.

1940 yılından sonra ise İstanbul, az gelişmiş ülkelerdeki metropol yapının getirdiği genel kentleşme hızları içerisinde mekansal ve sosyo ekonomik değişimleri yaşamaya başlamıştır. Türkeye'nin yerleşme yapısında başlayan hızlı değişmenin 10 yıl sonrasında başlayan planlı kalkınma hareketi paralelinde ortaya çıkan bölge planlama çalışmaları ise birçok bölgesel planın bilimsel kararlılık ve yoğun çalışmalarla bitirilmesine karşın uygulama olanağı bularak İstanbul Metropoliten Alanı'nı yönlendirme açısından başarılı bir süreç olmamıştır.

Dünya Kentleri Nasıl Dönüşüyor?

Dünya genelinde 1970'lerin ortalarından sonra ekonomideki yeniden yapılanma sürecinin yansımaları görülür. O tarihten başlayarak ekonominin yeniden yapılanması sonucunda üretim biçimlerinde değişim ve sanayisizleşme Avrupa ve Amerika kentlerinde sosyal ve mekansal açıdan önemli değişimlere yol açmıştır. Bu süreçte iflas eden fabrikalar kapanmış, ülke ve dünya ölçeğinde ulaşım teknolojileri ile işgü-

cü olanaklarına göre yer seçmiştir. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa ve Amerika'nın kent merkezlerini terk eden bu işlevlerden geriye kalan büyük boş alanlar kentsel yenilemenin konusu olmuşlardır. Bu durumun yarattığı sosyal, ekonomik ve mekansal etkiler 1990'lara kadar sürmüştür. Dağıtım, finans, bankacılık, üretici hizmetler kent ekonomilerinde daha fazla ağırlık kazanmaya başlamışlardır.

Özellikle internetin gelişimi ile firmalar çalışma koşulları ve ücretleri çok daha esnek olan işgücünü istihdam edebilecekleri yeni alanlara taşımışlardır. Bu koşullar altında oluşan "siber mekan"da yaratılan "siber ekonomi" yepyeni bir mekansal örüntü ortaya çıkarmıştır. Çok uluslu şirketlerin idare ve kontrol birimleri Tokyo, New York, Londra gibi az sayıda küresel kentte toplanırken üretim, satış ve diğer işlevler dünyanın diğer kentlerine yayılmıştır. Böylece 1980'lerin imalat ağırlıklı geleneksel merkezi yerini bankacılık ve üretici servis faaliyetlerinin yoğunlaştığı yeni kentsel merkeze bırakmaya başlamıştır.

Yükselişteki enformasyon teknolojilerine dayalı yeni faaliyetler kent merkezlerinde sanayi ve imalattan boşalan eski yerleri değil yeni kent ve alanları tercih etmiştir. Böylece hem kentlere hem de onların işsizlerine yeni olanaklar sunmuşlardır.*(1)*

Avrupa'da ve İngiltere'de Kentler Nasıl Dönüşüyor?

II. Dünya Savaşı sonrasında ise köhneleşmiş mahallelerin yeniden geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Hükümet kapsamlı planlama yaklaşımı çerçevesinde nüfusu ve sanayiyi kent çeperlerine desantralize etmeye, kent içi alanları ise yeniden geliştirmeye odaklanmıştır.

1970'lerde planlamanın kapsamı sosyal ve ekonomik boyutları da içerecek şekilde genişletilmeye başlanmıştır. Çünkü İngiltere kentsel yoksulluğu yeniden keşfetmiş, kentsel gerilemeyi kontrol altına almaya yönelmiştir. Yıkıp yeniden yapmak yerine mevcut konutların koşullarının mülk sahiplerince iyileştirilmesi için önlemler geliştirilmiştir. Bu yeni uygulama sürecinde konut sahipleri de yerel yönetimle ortaklık biçiminde sürece dahil edilmeye başlanmıştır. Mahalle sosyal geliştirme ve yenileme projeleri daha öncekilerden farklı olarak yerel ölçekte sosyal yenilemeyi ve ekonomik gelişmeyi içerecek şekilde kapsamca genişletilmiştir.*(2)*

1980'lerde ise ekonomik durgunluk, artan işsizlik ve buna bağlı artan sosyal güvenlik harcamaları yenileme uygulamalarının piyasa süreçlerinde şekillenmesine neden olmuştur. Planlamanın rolü ekonomik verimliliğin artırılmasına odaklanmıştır. Özelleştirme süreci yenilemenin yapısına da yansımış, piyasaya duyarlı esnek planlama yaklaşımı ve bunun yarattığı kent dışı gelişmeler etkin olmuştur. *Kentlerin küresel talepleri karşılayacak şekilde yeniden yapılanması ve yarışabilirliklerinin artırılması esas olmuştur.* Kentlerin yarışabilirliğinin artırılmasına yönelik projelere bu nedenle öncelik verilmiş, proje yönetimi kamu-özel sektör ortaklığına dayalı ve merkezi hükümete bağlı kentsel gelişme şirketlerince yürütülmüştür.

1980 sonrası Avrupa'da yerel yönetimler daha özerk bir yapıya geçmişler, merkezi hükümetten gelen kaynakları yitirmişlerdir. Amerika'dan esinlenilerek büyük iş-alış-

veriş merkezleri, kongre merkezleri, spor tesisleri vb gibi emlak piyasalarını tetikleyecek ve yatırımcıları ve turistleri çekecek mega projeler uygulanmaya başlanmıştır. Bu projelerin çoğu kamu-özel ortaklıkları ile yapılmakta, sanayinin kent dışına çıkması ile boşalan alanlarda, terk edilen dok ve antrepolarda kent ekonomisini canlandırmak, yatırımları ve nüfusu çekmek amacına yönelmektedirler. *(2)*

Japon Kentleri Nasıl Dönüşüyor?

Japonya kentleşmeyi Türkiye gibi 1945 sonrası, dünyanın gelişmiş diğer kesimlerinden ortalama bir yüzyıl sonra, çok daha kısa sürede ve hızlı biçimde yaşamıştır. Avrupa ve Kuzey Amerika kentleşmeyi bir buçuk yüzyıldan fazla bir sürede sindirerek yaşarken ve 1945'lerde kentleşmenin ileri düzeyindeki sorunlarıyla uğraşırken Japonya modern anlamda kentleşmeye ancak o tarihten sonra başlamıştır. *(3)*

Japonya'da savaş ve depremlerin ardından kentlerin yeniden yapılanması Avrupa ve Amerika'da olduğundan daha yoğun bir süreç olarak yaşanmıştır. Savaş ve deprem Japon kentlerinin 60 yılı bulan dönüşüm sürecinde çok belirleyici iki etkendir. Son derece esnek bir planlama yaklaşımıyla, "soruna-duruma özel" organizasyon ve proje tipleri seçimiyle, mülk sahiplerini projelere katmadaki titizlik ile başarılı sonuçlar alınmıştır.

Avrupa 1945'lerde metropol alanlardaki aşırı nüfus ve fonksiyon yoğunlaşmasına önlem olarak desantralizasyona yönelmişken Japonya bu politikayı 1960'larda uygulamaya başlamış, Tokyo'nun çeperlerinde yeni kentler kurmuştur. 1980'lerden sonra kent çeperlerinden merkeze dönüş ve kent ile kırın uyumlu birlikteliği anlamındaki "rurbanizm" kavramlarını hayata geçirmeye başlarken yine Avrupa'yı model almıştır. 1990'larda rurbanizm yaklaşımı ile 60'ların yeni kentlerini bugünün Tokyo'sunun gereksinimlerine uygun dönüştürmeye başlamıştır.

1963'de çıkarılan Yeni Kentsel Konut Gelişme Alanı Yasası ve ona bağlı yasal düzenlemeler metropol kentlerdeki aşırı nüfus birikiminin önüne geçmek ve hem nüfusun hem kentsel işlevlerin görece daha dengeli dağılımını sağlamak amacını taşıyordu. Bütün bu uygulamalar kentleşmede desantralizasyon politikasının yansımalarıydı. Yeni Kent Yasası ile Tokyo'nun kuzey, güney, doğu ve batı uçlarında dört adet yeni kentin temelleri atıldı. Nüfus kapasitesi 500 bine varan bu kentler kamu eliyle yapıldı. Metropolün 30-50 km çeperlerinde yer alan bu gelişmeler demiryolu ağlarının olağanüstü gelişimiyle desteklendi. 60'lar Japon ekonomisinin zirve dönemleriydi ve orta gelir grubu için arsa ve konut fiyatları yeni kentlerde çok daha uygundu. Böylece desantralizasyon yani kent merkezinden kaçış bilinçli olarak ve koşulların da desteklemesiyle gerçekleşti. *(4)*

1960'larda neredeyse yalnızca "barınma-uyuma" gereksinimi esas alınarak yaratılan geniş konut alanlarından oluşan yeni kentler 1980'lere gelindiğinde değişen sosyal gereksinimlere yanıt vermekte yetersiz kalmaya başladı. Nüfus daha da yaşlanıyor, çocuk sayısı azalıyordu. Japonlar artık işlerinden evlerine seyahat süresinin 2 saati aşmasından memnun değillerdi. Uzaktaki evlerine vardıklarında ise daha canlı-daha

yaşayan -zevkli yaşam çevrelerini talep etmeye başlamışlardı. Yeni kentlerde çarşı alanları atıl duruyor, konut alanlarının bir kısmı doldurulamıyordu. Bu yeni toplumsal taleplerin karşılanması için yeni kentlerin merkezlerinde "yenileme" yapılmaya başlandı. Bu çeper kentleri "yatakhane" olmaktan çıkarmak amacıyla bazı kentsel işlevleri çekecek önlemler alınmaya başlandı. *Kentin her bir merkezi sahip olduğu kimliği yeniden tanımlayacak, konut-konut dışı işlevleri kaynaştıracak yepyeni bir yaklaşımla projelendirilmeye başlandı.*

Sanayinin yapısında da bir dönüşüm yaşanıyordu. 1960'ların başlarında, Japon ekonomisinin hızlı büyüme döneminde, kentlerin çeperlerinde görülmeye başlayan ağır sanayi yatırımlarının genişleme eğilimi ve bundan kaynaklanan arsa talebi arazi fiyatlarının yükselmesine yol açtı. Bir yandan da nüfusun metropollere akışının nedenlerinden biri oldu. 1980 sonrasında ise büyük alan gerektiren yükleme boşaltma alanları, kirletici-rahatsız edici sanayi türleri artık diğer Asya ülkelerine terk edilmeye başlanmıştı. Japonya artık daha uzmanlaşmış sanayi dallarına yöneliyor, bunlar ise çok daha farklı alan kullanımları gerektiriyordu. Büyük alanlı sanayiler kent merkezini boşaltıp kent dışlarına çıkmaya başladı. Yeni tip sanayiler ise konut-eğlence-kültür-rekreasyon-eğitim gibi diğer başlıca kent işlevleriyle bir arada konumlandırılmaya başlandı. Eski tip sanayi ve ulaşım tesislerinden boşalan büyük merkezi alanlar da kentsel yenileme projelerine konu olmaya başladılar.*(5)*

Kalkınma Planları ve Ana Hedefleri

I. 1962:Temel sanayi dallarının ve ülke çapında ulaşım ağının geliştirilmesi,
II. 1969: Ulusal kalkınmayı bölgesel düzeyde dengelemek için gelişme olanaklarını artırmak,
III. 1977: Daha insancıl ve çevre dostu yaşam çevrelerinin sağlanması,
IV. 1987: Plan çok merkezli, desantralize bir ülkeyi yaratmak olarak özetlenebilir.*(3)*

1980'lerin başlarında Tokyo'nun merkezinde işyeri alanına hızla artan talep arazi fiyatlarında olağanüstü bir artışa neden oldu. Kentsel Yenileme (Urban Renaissance) bölgesel gelişmede yeniden düzenleme ve özelleştirme politikaları ile öne çıkarıldı ve aşırı liberal "kolay para" politikası ile birlikte özellikle Tokyo metropoliten alanında arsa spekülasyonunu teşvik etti.

1987'de Tatil Beldesi Geliştirme Yasası ile Banliyö Alanları İyileştirme Yasası çıkarıldı. İlki yatırımcılara altyapısı gelişmiş, donanımlı tatil beldesi alanları sunmayı amaçlıyordu. Ama, arazi spekülasyonunun uzak ve az nüfuslu alanlara kadar sıçramasında da önemli rol oynadı. Turizm yatırımcılarının arazi kullanımını ülke çapında dönüştürmelerini teşvik etti. Bu gelişmeler; orman alanlarının golf sahalarına, kayak merkezlerine, otel ve motel alanlarına ve diğer tatil beldesi tesislerine dönüşmesini kapsıyordu. Tarım alanlarının dönüşümü daha çok işçilere banliyölerde konut alanları açmak amacıyla gerçekleşmiştir.*(6)*

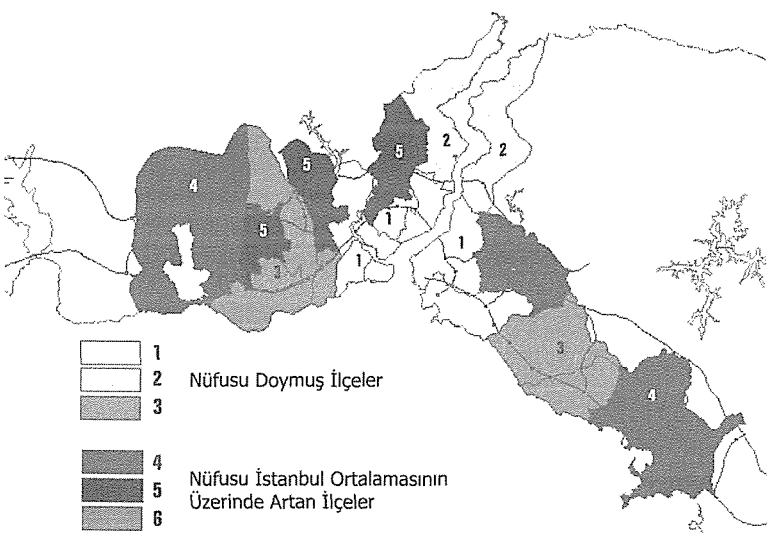
En yaygın olarak kullanılan proje tiplerinin dönüşümdeki payı ise şöyle özetlenebilir: Arazi Yeniden Düzenleme (LRA) projeleri öncelikle savaşla tahrip olmuş kentlerin yeniden inşasında kullanılan büyük çaplı kamu projeleri olarak başarıyla uygulanmaya başlanmış, ardından kentsel dönüşümün etkin araçlarından biri olmuştur. Avrupa ve Amerika'da 1980 sonrasında yoğunlaşan kamu-özel sektör ortaklı, ekonomik verimliliği esas alan projelerin benzerleri Japonya'da da çok sayıda uygulama alanı bulmuştur. Küresel gereksinimlere yönelik "kent turizmi" ağırlıklı ve çeşitli işlevleri konut ile birlikte konumlandıran projeler kent merkezlerinde köhneleşmiş alanlarda, sanayi vb. işlevlerden boşalmış bölgelerde, felaket riski yüksek konut alanlarında "yenileme-rehabilite etme-canlandırma" amaçlı olarak uygulanmaktadır.(7)

İSTANBUL METROPOLİTEN ALANINDA YAŞANAN YAPISAL DEĞİŞİM

İstanbul kentini belirli bölgelere ayırarak kentsel gelişimi incelendiğinde; kentin kanat alanlara doğru nasıl büyüdüğü daha açık olarak anlaşılmaktadır.

Aşağıda verilen bölgelemede ilçe nüfusunun il nüfusu içindeki oranının zaman içindeki değişimi esas alınmıştır. Yapılan gruplama sonucunda benzer özellikler gösteren 6 bölge ortaya çıkmıştır.

Bu bölgelerin İstanbul nüfusu içindeki oranları dağılımı yıllara göre incelendiğinde; İstanbul Metropoliteninin eski kenti ve Boğaziçi yerleşimlerini oluşturan 1 ve 2. Bölgelerin doyum noktasına ulaştığı ve nüfus büyüklüklerinin İstanbul nüfusu içindeki oranlarının azaldığı, buna karşın 3, 4, 5 ve 6. Bölgenin -farklı büyüme hızlarında- sürekli artış içinde olduğu görülmektedir.

Harita 1. İstanbul'un büyüyen ilçeleri

Tablo 1. İstanbul Nüfusunun Gelişme Bölgeleri ve Yıllara Göre Oransal Dağılımı

		İstanbul Nüfusu İçindeki Oranı				
	İLÇELER	1970	1980	1990	1997	2000
1. Bölge	Fatih, Eminönü, Beyoğlu, Şişli, Eyüp, Beşiktaş, Üsküdar, Kadıköy.	55,0	45,0	34,0	28,3	25,8
2. Bölge	Sarıyer, Beykoz.	4,8	4,5	4,6	4,6	4,6
3. Bölge	Bakırköy, Zeytinburnu, Güngören, Bahçelievler, Maltepe, Kartal.	14,6	18,1	21,2	20,3	19,5
4. Bölge	Avcılar, K.Çekmece, B.Çekmece, Çatalca, Silivri, Pendik, Tuzla.	8,4	10,4	14,5	17,0	19,1
5. Bölge	Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Esenler, Kağıthane.	14,5	17,3	19,6	22,2	23,0
6. Bölge	Belde belediyeleri, Ümraniye, Sultanbeyli.		3,4	7,0	7,6	7,9
İSTANBUL		100	100	100	100	100

İstanbul Metropoliten Alanı'nın ülke nüfusu içindeki oranı 1970 yılından 2000 yılına kadar olan 30 yıllık dönemde % 6,3 oranında artarak % 15'e çıkmıştır. Bu artış 1940'dan sonra hızlanarak artmıştır. İstanbul nüfusunun Marmara Bölgesi içindeki oransal artışı da Türkiye genelindeki artışa paralel bir eğilim göstermektedir. 1970 yılından günümüze artış oranı % 11'dir. İstanbul 1980 yılından itibaren Marmara Bölgesi nüfusunun yarısından fazlasını oluşturmuktadır.

İstanbul'un Türkiye nüfusu içindeki gelişimini incelediğimizde ise aşağıdaki tablo ile karşılaşmaktayız:

Tablo 2. İstanbul İlinin 1970'den Günümüze Nüfus Gelişimi

Yıllar	İstanbul Toplamı	Doğu Yakası	Doğu Nüfus Oranı %	Batı Yakası	Batı Nüfus Oranı %	Türkiye Nüfusu	İst/TR % Oranı	İst/MAR % Oranı
1970	3.019.032	695.094	23,0	2.281.249	75,6	35.605.000	8,5	44,2
1975	3.904.588	1.029.184	26,4	2.820.388	72,2	40.437.279	9,7	48,4
1980	4.741.890	1.401.710	29,6	3.264.393	68,8	44.736.957	10,6	50,3
1985	5.842.985	1.810.725	31,0	3.914.215	67,0	50.664.458	11,5	52,7
1990	7.309.196	2.460.916	33,7	4.734.857	64,8	56.473.035	12,9	55,0
1997	8.711.755	3.450.928	37,5	5.747.890	62,5	62.810.111	13,9	54,5
2000	10.018.735					67.823.907	14,8	57,7

Tablo 3. İstanbul Nüfusunun 1985 ve 1990 Yıllarında; Metropol, İl, Büyükşehir ve Kentli Nüfus Olarak Artış Oranları

YILLAR	1985	1990	1997	YILLIK ORT. ARTIŞ %
B.ŞEHİR NÜFUSU	5.475.982	6.620.241	8.321.230	4,3
KENTLİ NÜFUS	5.560.908	6.753.929	8.506.026	4,4
İL NÜFUSU	5.842.985	7.309.590	9.198.809	4,7

İstanbul'un Türkiye nüfusu içindeki büyüklüğünün artması yanında; ülkemizde en yoğun sanayileşme-kentleşmenin olduğu Marmara Bölgesi içinde de hızla büyüklüğünün artması, İstanbul'un metropol ölçeğinde değil, hala kent ölçeğindeki hızlı büyümesinin devam ettiği ortaya çıkmaktadır.

İstanbul'un kent olarak hızla büyümesinin yanında 1990 yılındaki büyükşehir, kent nüfusu, il, metropol nüfus artışlarına bakıldığında bu değerlerin 1985 nüfus değerlerinden farklı olduğu görülmektedir. Bu değişimler İstanlbul'un il sınırları içindeki büyümesinin, giderek kentin kanatlarına yayıldığını göstermektedir. Bu aşamadan sonra, gelecek evrede ketsel alanın büyümesi, kentin kırsal kesimlerindeki nüfus artışı sonucunda kentsel alanın büyümesi, kentsel alanda yoğunluk artışı ve Gebze-Silivri hattı dışında yoğun bir konut-işyeri uzantısının İstanbul yerleşik alanına eklenmesidir.

1982 Anayasası'nın 127. maddesinde, önceki anayasalarda bulunmayan "Büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir" hükmü ile özel yönetim biçimlerinin düzenlenmesine olanak sağlanmıştır.

1984 yılında 2972 sayılı Yerel Seçimlere ilişkin yasa, merkezdeki belediyenin sınırları içinde birden çok ilçe bulunan illerde, birer anakent meclisi ve ilçelerde de birer ilçe belediye meclisi oluşturulmasını öngörmüştür. Yerel seçimlerle ilgili yasadan sonra, 195 sayılı KHK ile düzenlenmiş, daha sonra büyükşehir belediyelerinin yönetimine ilişkin 3030 sayılı yasa çıkarılmıştır.

Yerel yönetimlerle ilgili 1988 yılında çıkarılan 335 sayılı KHK ile bir değişiklik yapılmış, anakent belediyesi sınırları içinde, ilçe belediyeleri yanı sıra, yeni belediyeler -belde belediyeleri-kurulmasına olanak sağlanmıştır. Belde belediyelerinin kurulması için, anakent belediye meclisinin kararı, il idare kurulunun uygun görüşü ve İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu'nun karar vermesi gerekmektedir. Yeni kurulan belediyenin birden çok ilçenin yönetimsel sınırları içinde olması durumunda, Bakanlar Kurulu kararıyla ayrıca ilçe sınırlarının da yeniden düzenlenmesi gerekir.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu 2004 yılında yeniden ele alınarak (Kanun No:5216, RG: 23.7.2004) yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin İstanbul için en önemli yanı il sınırının Büyükşehir Belediye sınır olarak belirlenmesi ve belde belediyesi statüsünün kaldırılarak tüm ilin Büyükşehir çatısı altında toplanmasıdır.

İstanbul Metropolünün Gelişmesinde Özgün Unsurlar

Kentler gelişirken; kendi tarihsel, sosyal ve politik mozaiklerinin gerektirdiği uyum mekanizmalarını mutlaka oluştururlar. Bunların bir kısmı gerçek hedefler ve oluşumlar üzerine yükselirken, bir kısmı da daha grift bir yol izler ve politikalar içinde formüle edilerek özgün yöntemler olarak karşımıza çıkarlar.

İstanbul'un büyümesi ve gelişmesinde üç olgunun önemli etki yaptığı gözlenmektedir:

1. Boğaz geçişleri ve buna bağlı çevre yolları sistemi
2. İslah imar planları,
3. İstanbul Mücavir Alanı içinde ve dışında belde belediyelerinin oluşumu,
4. 1999 Marmara Depremi sonrası çeperlere yayılma eğilimidir.

Boğaz Geçişleri ve Çevre Yolları

Ülkemizde nüfusu belli bir düzeye gelen ve kentleşme hızı artan yerleşmelerde kent içi karayolu geçişleri etüd edilerek çevre yolu projeleri geliştirilir. Bunun en kapsamlı ve etkili örneğini İstanbul'da görmekteyiz. 1970 yılında hizmete giren Boğaziçi Köprüsü ardından 1972 yılında çevre yolları tamamlanmıştır. Asya'yı Avrupa'ya bağlama ve transit trafiği kent içi trafikten ayırma amacı taşıyan bu proje sonuçta kentin "fiziki gelişme omurgası"nı oluşturmuş ve kent içi arterler haline dönüşmüştür. Kentin davranış modelini değiştiren, kendi talebini yaratan ve doyum noktasına gelen bu omurga kısa sürede yetersiz kalmış ve 1989 yılında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ve takibeden yıllarda ikinci kuşak çevre yolları hizmete açılmıştır. İkinci köprü ve çevre yolları tasarımında "erişme kontrollu" model benimsenmiş ve Trafik Kanunu'nda yapılan hız artışıyla güvenlik ve taşıma kapasitesi artırılmıştır.

Birinci köprü ve çevre yolları batıda Kağıthane, Bayrampaşa, Güngören, Bahçelievler, Küçükçekmece, Avcılar ve Büyükçekmece; doğu yakasında Ümraniye, Kartal, Pendik ve Tuzla'nın hızla büyümesine neden olmuştur. İkinci köprü ve çevre yolları ise batıda Gaziosmanpaşa, Esenler, Çatalca ve Hadımköy; doğu yakasında Sultanbeyli, Samandıra ve Sarıgazi'nin hızla büyümesine neden olmuştur.

Bu gelişme, İstanbul nüfus tablosunda önemli değişikliklere yol açmıştır. 1970-75 döneminde sadece Eminönü ilçesinde nüfus kaybı gözlenirken, 1975-80 döneminde buna Fatih ve Beyoğlu, 1985-90 döneminde Şişli ve Beşiktaş ilçeleri eklenmiştir. Bu, bir yandan İstanbul'un Avrupa yakasındaki çekirdeği oluşturan ilçelerin merkezi fonksiyonlarındaki artış; diğer yandan kanatlardaki ilçelerin, il ortalamasının üzerinde artan nüfuslarıyla açıklanabilir.

Birinci köprü ve çevre yolları sanayinin kent içindeki dağılımında da önemli değişiklikler yaratmıştır. 1970'lere kadar Eminönü, Bakırköy, Zeytinburnu, Kağıthane ve Beyoğlu ilçelerinde yoğunluşan sanayi, köprüler ve çevre yollarının yarattığı ulaşım kanallarını kullanarak hızlı bir desantralizasyon sürecine girmiştir.

Küçük ölçekli ve üretim sürecinin düşey parçalanmasına son derece uygun olan, göreli olarak emek yoğun işkolları (tekstil, konfeksiyon, deri işleme, metal hırdavat vb.) büyük ölçüde İstanbul ve Beyoğlu yakasında kalmaya devam ederken; kimya, demir-çelik, cam, deniz ve kara taşıt araçları montajı gibi sermaye yoğun sanayiler Anadolu Yakasına taşınmışlardır.*(8)*

1990'larda ise Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ve çevre yollarının sunduğu ulaşım olanaklarıyla, il sınırlarını da aşarak, doğuda Gebze Sanayi Bölgesi; batıda, yıllarca bütün teşviklere karşın dolmayan Çerkezköy Sanayi Bölgesi doyuma ulaşmış; Çorlu, Babaeski bölgesine desantralize olmaya başlamıştır.

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ise; batıda İkitelle Küçük Sanayi Bölgesi (30.000 işyeri, 7.765 ha.), doğuda ise Tuzla Organize Deri Sanayi Bölgesinde *(9)* (220 parsel, 642 ha.) toplanarak kısmen desantralize edilmiştir. *(10)*

İslah İmar Planları

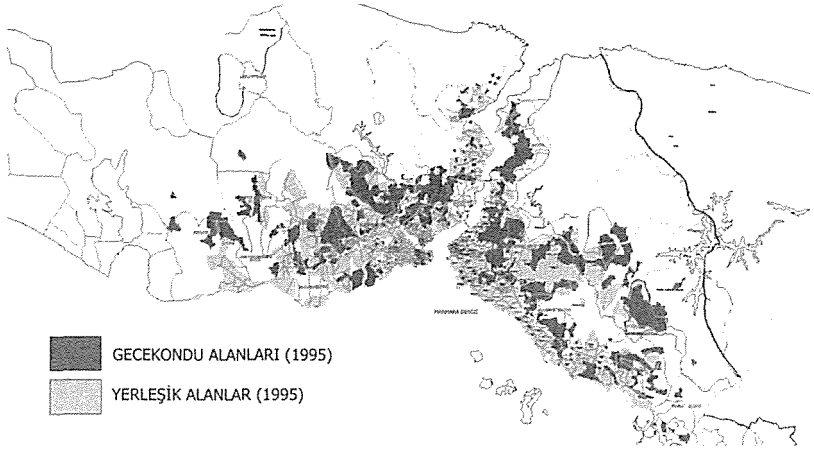
Türkiye'de 1948'ten bu yana 15 imar affı yasası çıkarılmıştır. 2981 sayılı İmar Affı Kanunu *(11)*, imar ve gecekondu mevzuatına aykırı inşa edilmiş ve inşa halindeki yapılar hakkında uygulanacak hükümleri düzenlemek üzere çıkarılmıştır. "Uygulamaların örnek teşkil etmemesi" ilkesi kanunda yer almıştır (Madde 20). Ancak, 22.5.1986 tarihinde 3290 sayılı kanunla uygulamaların örnek teşkil etmesinin önü açılmıştır. Bu kanunla, "Zorunlu hallerde ve süratle gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma istidadı gösteren alanlarda islah imar planı niteliğinde, o bölgedeki yapılaşmanın şekil ve şartlarını gösteren planlara göre uygulama yapılabilir. Bu planlarda imar kanununun plan yapma şart ve standartları aranmaz. Ancak h=12.50 m.yi aşamaz" hükmü getirilmiştir.

Bugün bile, bu yolla yasallaştırılan kaçak yapıların kesin miktarı, arazi büyüklüğü, bu şekilde kaç planın onaylandığı -kamuoyuna malolmuş birkaç örnek dışında- bilinmemektedir.

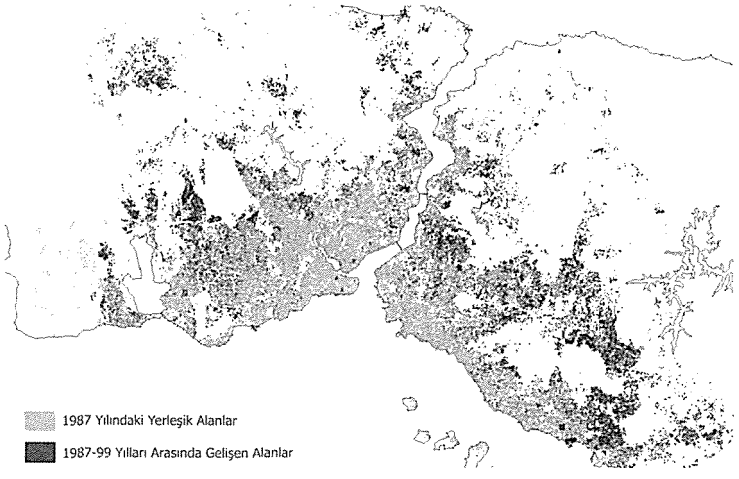
Böylece "ruhsatsız yapılar" hakkındaki 2981 sayılı kanun, 3290 sayılı kanunun getirdiği değişikliklerle yeni bir kentleşme modeli yaratmıştır. Planlamanın temel işlevlerinden olan "arazi kullanımı ve yoğunluk önermesi" ile sosyal ve teknik altyapı standartları konusundaki düzenlemeler "devre dışı" kalmıştır.

Bugün, İstanbul'da 2981/3290 sayılı kanun çerçevesinde onaylanan Islah İmar Planları'nın toplam alanı 30.000 hektara yakındır.

Bu yapılanma biçimi, sosyal ve teknik altyapısı yetersiz bir kentsel gelişme olmakla birlikte: İstanbul metropoliten alanının büyümesini destekleyen bir olgudur. Bu olgunun çok sayıda parametresi vardır. (göreli) Ucuz arsa, yüksek yoğunluk, sosyal-teknik kümelenmeye olanak tanıyan pazarlama modeli, toprak sahibi (apartman dairesi değil) yapan mülkiyet yapısı, proje özgürlüğü vb.

Harita 2. Kaçak Yapılaşma Alanlarının 1995 Yılındaki Durumu

Harita 3. 1987 ile 1999 Yılları Arası Yerleşim Alanlarının Mekansal Gelişimi
Kaynak: (Harita 2 ve 3) İstanbul Kaçak Yapılaşma Kronolojisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü, İstanbul Şehircilik Atölyesi, İstanbul 2004

Belde Belediyeleri

İstanbul'un Gelişimi bölümünde anlatıldığı gibi: İdari yapı 1984 yılından günümüze yasama kararları ve idari kararlarla 11 kez değişmiştir: Büyükşehir oluşumu, ilçe bölünmesi, ilçe olma kararları, il olma kararı, yeni belediye kurulması, mücavir alan sınır değişiklikleri. Bunlardan bir tanesi İstanbul'un kentsel gelişmesi açısından önemli özellik göstermektedir; "Belde belediyeleri kurulması": Belediye Kanunu uyarınca (madde 7) nüfusu 2.000 kişiyi aşan bir köy (yasal süreçlerin sonunda) belde

belediyesine dönüşür. O köyün idari sınırları -genellikle- belediye sınırı olarak tescil edilir.

İstanbul'un mekansal gelişimi ve büyümesinde 1989 yılından bu yana idari yapıdaki değişiklikler önemli rol oynamıştır. Büyükşehir belediyelerinin kurulması *(12)* İmar Kanunu'nun plan onama yetkisini yerel yönetimlere devredilmesi, kentleşmeye yeni bir hareket getirmiştir. İstanbul açısından bakıldığında, bu iki değişikliğin ötesinde 30 yıldır planlama ve akademik çevrelerce dile getirilen "İstanbul'un kanatlara yayılması" hedefini gerçekleştiren olgu, belde belediyelerinin kurulması ile oluşmuştur.

Tablo 4. İstanbul'da Kurulan Belde Belediyeleri (Adet):

YILLAR	1960-69	1970-79	1980-89	1990-99	2000-03
BELDELER	3	1	9	22	5

Mücavir alan sınırları içinde nüfusu 2000 kişiyi aşan köy yerleşmelerinde 1580 sayılı Belediye Kanunu çerçevesinde belde belediyelerinin kurulmasıyla, o köyün sınırı belde belediyesi sınırı haline dönüşmektdir. Bunun doğal sonucu İmar Kanunu kapsamında, plan onama mercii de belde belediyesi olmaktadır. Böylece İstanbul Metropoliten Alanı "bütünlüğü" içinde İmar Kanunu'nun verdiği yetkiyle çok sayıda bağımsız "İmar Adaları" ortaya çıkmıştır.

Metropoliten analizlere ve büyüme stratejilerine dayanmayan, aksine (fonksiyon ve yoğunluk açısından) bunlarla çelişen "plan" kararlarıyla hızlı bir dönüşüm-yapılaşma başlamıştır.

8 milyon nüfuslu İstanbul Metropolitenini desantralize etme konusunda; başlangıçta nüfusu 2000 olan bu belde belediyeleri önemli bir "dinamizm" göstermişlerdir. Bu dinamik nüveler hızla gelişerek bugün büyük nüfuslara ulaşmışlardır.

Marmara Depremi

1999 Marmara Depremi sonrasında, İstanbul'da yer seçim ölçütleri açısından önemli değişiklikler yaşanmıştır. Kişilerin alım güçlerine göre; öncelikli olarak daha sağlam zeminli semtlere karşı bir talep artışı olmuş, İstanbul'un kuzey alanlarında, içme suyu havzası ve orman içi bölgelerde az katlı yeni yerleşimlerde yoğunluklar yaşanmıştır. Yer değiştirme hareketinde ikinci şekil ise bulunduğu semtten ayrılamayan kişilerin daha sağlam ve az katlı yerleşimlere karşı yaptıkları taleplerdir. Burada inşaat kaliteleri tercihi belirleyen ana faktördür. Üçüncü şekil ise semtini ve binasını değiştiremeyenlerin oturdukları binada üst katlara taşınmak şeklinde gelişen taleptir. Genel olarak baktığımızda; İstanbul içinde zemin yapısına, semt içinde ise inşaat kalitesine, bina içinde ise üst katlara doğru bir yer değiştirme yaşanmıştır.

İstanbul'da deprem nedeniyle yaşanan yer değiştirme taleplerinin niceliksel boyutu net olarak bilinmemesine karşın bu konuda yapılan istatistiksel çalışmalar olgunun ne kadar önemli oranlara ulaştığının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

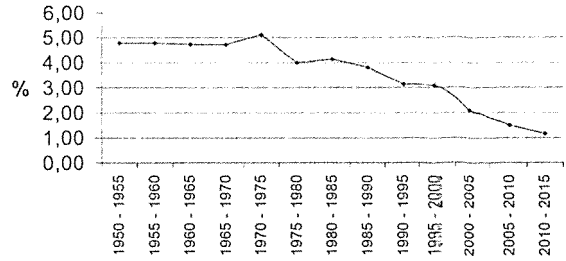
İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yaptırdığı deprem araştırmasına göre *(13)*; 1999 Marmara Depremi sonrasında 1.100.000 kişi (%11), kent içinde daha güvenli bölgelere taşınmış, 1.800.000 kişi (%18) ise taşınmayı düşünmektedir.

İstanbul Gelecekte Nasıl Büyüyebilir?

Öncelikle ülke ve İstanbul nüfusunun gelişiminde son 10 yılda önemli değişiklikler olmuştur. 1945 yılından sonra ilk kez 1990-2000 döneminde nüfus artış hızı binde 20'nin altına düşmüştür. Kentli nüfusun oranı son on yılda önemli artmaya devm ederek 1990 yılında yüzde 59 iken 2000 yılında yüzde 64.9'a yükselmiştir. Ancak İstanbul nüfus artış hızında Antalya ve Şanlıurfa'dan sonra üçüncü sıraya gerilemiştir. 1990-2000 döneminde Antalya'nın ve Şanlıurfa'nın yıllık nüfus artış hızı % 4 olarak gerçekleşirken İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı % 3 olarak gerçekleşmiştir. Özetle, *İstanbul'un nüfus artış hızı yavaşlamıştır.*

Tablo 5. İstanbul 1950-2015 Nüfus Artış Hızları.

Yıllar	Yıllık Ortalama Artış 1950-2015
1950 - 1955	4,78
1955 - 1960	4,78
1960 - 1965	4,73
1965 - 1970	4,72
1970 - 1975	5,12
1975 - 1980	4,00
1980 - 1985	4,14
1985 - 1990	3,81
1990 - 1995	3,15
1995 - 2000	3,11
2000 - 2005	2,10
2005 - 2010	1,50
2010 - 2015	1,16

İstanbul kaçak yapılaşma, yeni köprüler - çevre yolları ve belde belediyeleri örgütlenmesi kullanarak daha ne kadar zaman büyüyebilir?

23.7.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5216 sayılı *yeni* "Büyükşehir Belediyesi Kanunu" ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi sınırları il sınırına dayanmıştır. Bunun doğal sonucu belde belediyeleri kaldırılmış, büyükşehir belediyesi yönetimi içine alınarak, ilçe belediyeleri yanında "ilk kademe belediyesi" adı altında büyükşehirle "bütün-

leştirilmiştir". Bütünleşme, yönetim ve altyapı hizmet bütünleşmesi yanında "nazım plan" bütünleşmesini de getirmiştir.

Artık İstanbul il sınırları içindeki tüm alanlar tek bir nazım plan tarafından yönetilecek, yoğunluk, arazi kullanımı kararları ve gelişme politikaları tek merkezden yönlendirilecektir. *İstanbul artık "belde belediyeleri modeli" ile büyümesini sürdüremeyecektir.*

Ülkemiz en kapsamlı imar affını 1980 lerin ikinci yarısında yaşamıştır. O tarihlerden beri artık doğrudan imar affı çıkarılması yolunda bir girişim bulunmamaktadır. 1999 Marmara Depremi ve Yapı Denetimi Kanunu'nun yürürlüğe girmesi imar affının teknik ve politik olarak savunulmasını güçleştirmektedir. Uluslararası hukuk da bu konuda engelleyici hükümler taşımaktadır. Birleşmiş Milletler Hukuku ve Avrupa Birliği uyum yasaları bu konuda önemli ve etkin bir çerçeve oluşturmaktadır. *İstanbul artık imar affı ve "islah imar planları" ile büyümesini sürdüremeyecektir.*

İstanbul için Boğaz geçişleri önemini her dönemde korumuştur. Köprüler ve çevre yolları ile bu eşik 10 yıl arayla 2 kez aşılmıştır. 1990 sonrasında 3. köprü için kamuoyuna yansıyan 6 senaryo üretilmiştir. Bunlardan 2 tanesi Boğaziçi Köprüsü'nün kapasitesini artırmayı amaçlamakta, 4 tanesi ise daha kuzeyde alternatif güzergahlar önermektedir. Boğaziçi Köprüsü'nün kapasitesini artırma seçeneği yoğun yapılaşmış bölgede düzenlemeler gerektirdiği, kuzey alternatiflerinin ise orman alanlarından geçmesi nedeniyle önemli kısıtlamaları vardır.

Birinci köprü kapasitesini artırmaya yönelik seçenekler ağırlıkla finansal çözüm beklerken, ikinci, kuzey seçeneğinde temel doğal kaynaklardan olan orman alanları eşik oluşturmaktadır. ÇED öncesi ikinci köprü ve çevre yolları uygulaması kolaydı. Yaklaşık 300 hektar orman alanının otoyola dönüştürülmesi ile sonuçlanacak üçüncü kuzey geçişi zor olacaktır.

İstanbul'un fiziki dönüşümünde tarihi bir öneme sahip bir başka proje sessizce devam ediyor. 2004'de temeli atılan ve 2008 yılında hizmete girmesi beklenen boğaz tüp tüneli İstanbul'un önümüzdeki metropoliten gelişmesine damgasını vuracaktır. Tüp tünel İstanbul'un ulaşım sistemi konusunda önemli bir dönüşümü daha gerçekleştirecektir: İşletmeye girmesini takiben kısa sürede "insanların taşınması"nın ulaşımın temeli olduğu "toplumsal kabul" görecektir. Doğu-batı yönünde 76 km.lik entegre bir ulaşım sistemi planlayan bu proje İstanbul'a metropoliten ulaşım kolaylığı getirecektir. Bu nedenle, *İstanbul, 2008 yılına kadar karayolu bağlantılı Boğaz geçişleri projelerini ertelemelidir.*

SONUÇ: İSTANBUL'UN GELECEĞİ

İstanbul'un -bir anlamda Türkiye'nin- son 30 yılda kentsel büyüme için bulduğu yöntemler konusundaki gözlem ve değerlendirmelerimizi aktardık.

İstanbul'un fiziki büyüme konusunda önüne çıkan hukuki ve coğrafi engelleri üç yöntemle aştığını gördük (1. Köprüler ve çevre yolları, 2. İslah İmar Planları, 3. Belde belediyeleri). Zaman içinde bunlar üstüste binerek, birbirinin etkisini artırarak İstanbul'un desantralize olmasında ve büyümesinde tayin edici katkılarda bulunmuştur. Bu üç olgu, burada; çok yönlü eleştirel bir bakışla analiz edilmemiş, sadece İstanbul'un büyümesi ve desantralize olmasına katkıları açısından değerlendirilmiştir. Marmara Depremi bir dış veri oluşturarak daha önce başlamış olan çeperlere yayılma eğilimini güçlendirmiştir.

İstanbul bu büyümenin bedelini ağır bir bilançoyla ödemiştir. Bilançonun aktifinde büyük bir nüfus ve 60 km'ye yayılan bir metropoliten alan bulunmaktadır. Pasifinde ise; daralan orman alanları, doğal yapısı bozulmuş kıyı, düşük standartlı kentsel yapılaşma ve daha burada sayılamayacak uzunlukta bir liste yer almaktadır.

Azalma eğilimine giren nüfus yığılması, yeni Büyükşehir Belediye Kanunu ve Avrupa Birliği süreci İstanbul'a yeni olanaklar sunmaktadır. İstanbul artık doğalgazla ısınıyor ve temiz hava soluyor, ulaşımda giderek artan oranda raylı sistem kullanıyor. İslah imar planlarıyla yapılaşmış düzensiz alanlar, rehabilitasyon gerektiren kentsel sit alanları (Tarihi Yarımada, Beyoğlu) ve deprem konusunda alınması gereken tedbirler (İstanbul Deprem Master Planı) önümüzdeki 10 yıllık dönemde İstanbul'un önündeki ödevlerdir.

İstanbul'u doğu-batı aksında katedecek Boğaz Tüp Tünel Geçişi bağlantılı 76 kilometrelik raylı sistemin terminal noktalarındaki kentsel dönüşüm ihtiyacı ve yerel ulaşım ağıyla entegrasyon projeleri İstanbul Metropoliteninin desantralizasyonunun önemli omurgasını oluşturacaktır.

Ek. İstanbul'un Alt Bölgelere Göre (1970-2000) Nüfus Dağılımı

BÖLGELER		1970 NÜFUS %	1980 NÜFUS %	1990 NÜFUS %	1997 NÜFUS %	2000 NÜFUS %
1.BÖLGE						
BATI YAKASI	FATİH	13,8	10,0	6,3	4,7	4,1
	EMİNÖNÜ	4,5	4,7	1,1	0,7	0,6
	BEYOĞLU	7,5	5,2	3,1	2,5	2,3
	ŞİŞLİ	7,5	5,5	3,4	2,8	2,7
	EYÜP	3,8	9,9	5,4	2,8	2,5
	BEŞİKTAŞ	4,5	3,4	8,9	2,2	1,9
DOĞU YAKASI	ÜSKÜDAR	4,8	0,4	2,9	5,1	4,9
	KADIKÖY	8,0	4,0	2,7	7,6	6,6
1.BÖLGE TOPLAMI		**55,0**	**45,0**	**34,1**	**28,4**	**25,8**

2.BÖLGE						
BATI YAKASI	SARIYER	2,3	2,5	2,3	2,5	2,4
DOĞU YAKASI	BEYKOZ	2,5	2,4	2,2	2,1	2,2
2.BÖLGE TOPLAMI		**4,8**	**4,9**	**4,6**	**4,6**	**4,6**
3.BÖLGE						
BATI YAKASI	BAKIRKÖY	3,7	3,5	3,0	2,4	2,1
	ZEYTİNBURNU	3,9	2,6	2,3	2,5	2,4
	GÜNGÖREN	1,3	2,3	2,9	3,0	2,7
	B.EVLER	1,9	3,6	4,7	4,8	4,7
DOĞU YAKASI	MALTEPE	1,6	3,0	3,5	3,7	3,6
	KARTAL	2,1	3,0	4,9	3,9	4,1
3.BÖLGE TOPLAMI		**14,6**	**18,1**	**21,2**	**20,3**	**19,5**
4.BÖLGE						
BATI YAKASI	AVCILAR	0,4	0,7	1,7	2,3	2,3
	K.ÇEKMECE	2,6	4,1	4,8	5,0	5,9
	B.ÇEKMECE	0,5	0,8	2,0	3,1	4,0
	ÇATALCA	1,8	1,1	0,9	0,8	0,8
	SİLİVRİ	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1
DOĞU YAKASI	PENDİK	1,5	2,1	3,2	3,7	3,8
	TUZLA	0,4	0,6	0,8	1,0	1,2
4.BÖLGE TOPLAMI		**8,4**	**10,4**	**14,5**	**17,0**	**19,1**
5.BÖLGE						
BATI YAKASI	BAĞCILAR	0,3	2,0	4,2	5,3	5,6
	G.O.PAŞA	4,2	4,6	5,4	7,1	7,6
	BAYRAMPAŞA	4,1	3,6	2,9	2,6	2,5
	ESENLER	1,1	2,4	3,5	3,7	3,9
	KAĞITHANE	4,8	4,7	3,7	3,5	3,4
5.BÖLGE TOPLAMI		**14,5**	**17,3**	**19,6**	**22,2**	**23,0**
6.BÖLGE						
BATI YAKASI	BELDE BLD		0,1	0,5	0,6	0,7
DOĞU YAKASI	SULTANBEYLİ+ ÜMRANİYE+ BELDE BLD		3,3	6,5	7,0	7,9
6.BÖLGE TOPLAMI			**3,4**	**7,0**	**7,6**	**7,9**

NOTLAR

1. ÖZDEMİR, Dilek. "Yeniden Canlandırma Projelerinde Kültür, Turizm ve Emlak Piyasaları Üzerine Kurulu Stratejilerin Başarı(sızlık) Koşullarının İncelenmesi", Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, Yıldız Teknik Üniversitesi, Haziran 2003.

2. KESKİN, Devrim, SÜRAT, Öykü, YILDIRIM, Özge. "Londra'nın Sürdürülebilir Kentsel Yenileşme Deneyiminden Türkiye ve İstanbul Özelinde Yenileşme Çalışmalarında Nasıl Faydalanılabilir ?", Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, Yıldız Teknik Üniversitesi, Haziran 2003.

3. KUROKAWA, Takashi. "Japanese Experience in Urbanization", World Bank Seminar, July 28, 2001.

4. TAKEO, Ochi. "New Town Planning", September 2003. (Japon Uluslar arası İşbirliği Ajansı'nın Eylül-Ekim 2003'de Tokyo'da düzenlediği "Kapsamlı Şehir Planlama" Kursu'nun dökümanıdır).

5. ISHII, Kisaburo. "Japanese Cities and History of City Planning", September 2003 (Japon Uluslar arası İşbirliği Ajansı'nın Eylül-Ekim 2003'de Tokyo'da düzenlediği "Kapsamlı Şehir Planlama" Kursu'nun dökümanıdır).

6. SATO, Yohei. "History of Modern Legislation for Physical Planning in Japan", Ekim 2003 (Japon Uluslar arası İşbirliği Ajansı'nın Eylül-Ekim 2003'de Tokyo'da düzenlediği "Kapsamlı Şehir Planlama" Kursu'nun dökümanıdır).

7. TOKUNAGA, Yukihisa. "Urban Development Project in Japan", City Bureau, Ministry of Construction, Government of Japan, Japan Land Readjustment Association, Tokyo, July 1996.

8. GÜVENÇ, Murat. "Metropol Değil Azman Sanayi Kenti". İstanbul Dergisi, 1993 Sayı 5

9. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı, 1995.

10. İstanbul il sınırları içinde çeşitli işkollarında 140 civarında küçük sanayi sitesi bulunmaktadır.

11. İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapıları Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun bir Maddesinin Değiştirilmesi Hk. Kanun. RG: 9 Temmuz 1984 No. 18335

12. 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında KHK'nin Değiştirilerek Kabulü hk. Kanun. RG: 9.7.1984, RG No. 18453

13. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, APK Daire Başkanlığı, Araştırma Müdürlüğü "Deprem ve Kent Araştırması" Raporu, İstanbul, Nisan 2003, Sayfa 4.

KENTSEL ve BÖLGESEL / YEREL ÖRNEKLER ve MODELLER

OTURUM BAŞKANI: ÖZCAN ALTABAN

Gelişmiş Bir Bölgede Yarışmacı, Yerel ve Sürdürülebilir Bir Bölge Planı Arayışı: Erzurum - Erzincan - Bayburt Bölge Planı
Ayşe Nur ÖKTEN, Betül ŞENGEZER, İclal DİNÇER

Az Gelişmiş Bir Bölgede Sanayi Örgütlenmesi: "Erzurum Alt Bölgesi Örneği"
Yiğit EVREN, Tuba İnal ÇEKİÇ, Ebru SEÇKİN

Kendini Dönüştüremeyen Kent: Yozgat
Nurgül PAKSOY

GELİŞMEMİŞ BİR BÖLGEDE YARIŞMACI, YEREL VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR BÖLGE PLANI ARAYIŞI: ERZURUM - ERZİNCAN - BAYBURT BÖLGE PLANI

Ayşe Nur Ökten, İclal Dinçer, Betül Şengezer

GİRİŞ

Bölge olgusunun tanımı ve rolü, kalkınma ile ilgili değerler dizgesinin değişimine bağlı olarak farklılaşır. 1970'li yıllardan başlayarak ortaya çıkan *gelişme, kalkınma* anlayışları yerelliği ve geleneksel olanı bir potansiyel, hatta küresel rekabette bir avantaj olarak görerek, modernizasyonun evrensel ve iddialı modellerinden ayrılmaktadır. 1970 öncesi modellerde bölgesel kalkınma politikalarının ana amacı bölgeler arası dengesizlikleri azaltmaktır. Bu amaç için izlenen ana strateji "yeniden bölüşümdür". Bu bölgesel gelişme paradigmasının temel süreçleri ekonomik büyüme, modernizasyon ve merkezi kararlarla belirlenen planlamadır.

Dünyada özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan ekonomik bunalıma çözüm arayışları kapsamında yeni teknolojilerin ortaya çıkışı, üretimin yeni biçimlerde örgütlenmesi, üretim sürecinin ayrışması, tüketici grupların farklılaşması gibi yapısal dönüşümler yaşanmıştır. Bu süreç, dünya sistemine eklemlenebilenler ve eklemlenemeyenlerden oluşan ikili bir yapı ortaya çıkarmıştır. Kapitalist gelişme içinde, dünya sistemine eklemlenebilen kentlerin önemi ve işlevleri artarken, sistem ile bütünleşemeyen kentler ve bölgelerde gelişme sorunu daha da belirginleşmiştir. Küresel sermayenin mantığına göre çalışan bir ekonomide kimi kentler ulus devleti aşan bir öneme sahip olmakta, buna karşılık dünya sistemi ile bütünleşemeyenler makûs talihleri ile baş başa kalmakta, bu durumu kendi kendilerine aşmaları ise mümkün olamamaktadır.

Geri kalmışlığın ulusal sınırlar içindeki bir dengesizlik problemi olduğu dönemden farklı olarak "geri kalmış bölge" sorunu bölgesel ve küresel bir probleme dönüşmüştür. Dolayısıyla, bölgesel kalkınma meselesi bambaşka bir açıdan ele alınmakta, her bölge ulusal sınırlarla tanımlanması gerekmeyen daha büyük bir bölgenin içindeki konumuna ve rolüne göre tartışılmaktadır. Buna bağlı olarak, sorunlar, potansiyeller ve üstünlükler de küresel ilişki ağları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımın doğası gereği, yerel kimlik, coğrafi - kültürel - ekonomik ilişki ağları gibi bölgeye özgü nitelikler önem kazanmaktadır. Bölge içinde birliğin ve huzurun sağlanabilmesi için yapabilirliği ve yerelliği ön plana çıkartıcı destek programlarıyla az gelişmiş bölgelere proje geliştirmeye yönelik kaynak aktarımı sağlanmaktadır.

Dünya ekonomisindeki hızlı değişim ve talep farklılaşmaları yerel motiflerin keşfini, değerlendirilmesini ve dolayısıyla, yerelliklerin yeniden üretilmesini beraberinde getirmektedir. Keşfedilmemiş yerel potansiyeller ile dünya sisteminde yer kapma olanaklarının yakalanması, geri kalmış bölgelerin kalkınmasının ipuçlarını vermektedir. Böylece yerel özellikler yeni bir kaynak haline gelmeye başlamaktadır. Öte yandan, her bölgenin başka bölgelere ve küresel ağlara eklemlenmesi sürecinde standartlaşma olgusu başat niteliktedir. Çünkü parçalanmış ve coğrafi olarak dağılmış üretim süreci, küresel olarak örgütlenen pazarlama ağları ve bu ağların yaşamasını sağlayan elektronik iletişim ağı, aynı kodlama sistemini kullanan küresel bir dil, küresel ölçütler, küresel üretim teknolojileri ve tüketim kalıpları gerektirmektedir.

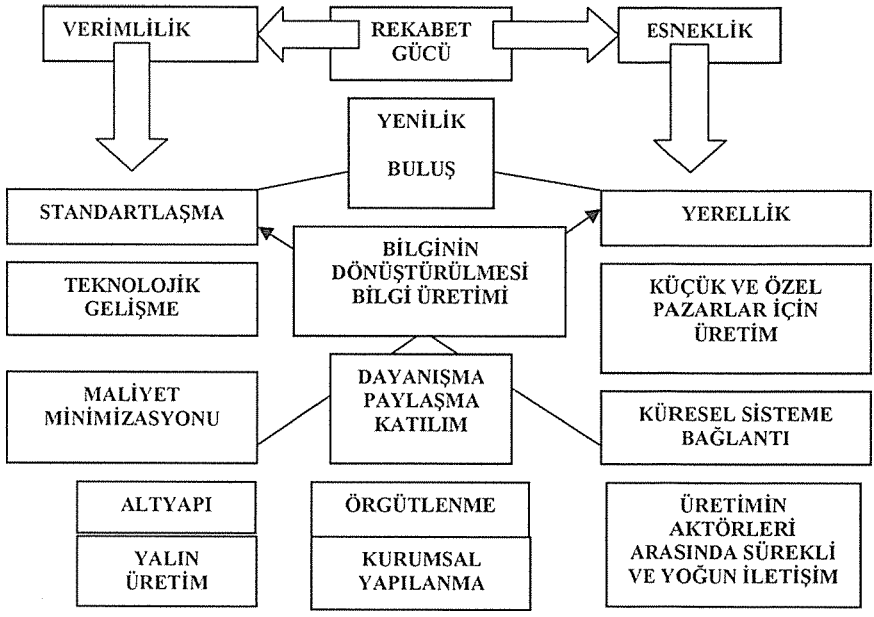
Bütün bu çerçevede modernist yaklaşımlar eleştirilirken, post-modernist miyop yaklaşımlarla çözüm üretmek de sınırlı kalmakta, sinerjiyi yaratacak, kalkınmayı sağlayacak, çevreyi koruyup geliştirecek çözümlere ulaşılamamaktadır. Diğer yandan, ulus devletin sosyal devlet işlevinin zayıflaması nedeniyle geri kalmış bölgelere ivme verme gücü de zayıflamıştır. Burada öne çıkarılan nokta yerelleşme, yerelde organize olma ve yerelin harekete geçmesinin sağlanmasıdır. Bu çerçevede her ne kadar ulus devletin gücü ve etkisinin zayıfladığı belirtilmekle birlikte, özellikle az gelişmiş bölgelerde yerelin harekete geçirilmesinde temel rol yine de devlete düşmektedir. Yerelde kurumsal yapılanmanın tanımlanması ve yerele ivmeyi verecek kaynağın ve insan gücünün organizasyonu devlete düşen görevler olmaktadır. Devletlerin sorumluluğunu arttırmaya ve bölgesel ölçekte kültürel çeşitliliğin önemini hatırlatmaya yönelik dönüşümler prensip olarak pek çok çalışmada ortaya konmaktadır (Deakon, 1996;Thomas,1996). Bunun yanı sıra uygulama alanında geliştirilen AB politikaları ile bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, bölgeler arası gelir düzeyindeki ve diğer yaşam koşullarındaki farklılıkların azaltılması ve kalkınmanın yaygınlaştırılması konularında yeni düzenlemeler yapılmaktadır[1]. Birliğin bu konudaki temel politikası, özellikle Yapısal Fonlar aracılığı ile geri kalmış bölgelerde, yerli yatırımcıyı eğitmek, teşvik etmek ve yapılacak yatırımların verimliliğini sağlamak üzere kurumsal altyapıyı güçlendirmektir. Bu yeni yaklaşım biçimi modernist yaklaşımlardan farklı, devlete sosyal devlet işlevini kısmen hatırlatan, kısmen de Birlik olarak bizzat kendisinin üstlendiği bir yapıya işaret etmektedir. Ancak uygulamadaki başarının değerlendirilmesi için vakit henüz erkendir ve bölgelerin gelişimlerinin düzenli olarak izlenmesi gerekmektedir.

BÖLGESEL KALKINMADA YENİ DEĞERLER SİSTEMİ VE GERİ KALMIŞ BÖLGE OLGUSU

Yeni bölgesel kalkınma politikalarında amaç, "yarışan bölgeler yaratmak"tır. Yarışan bölgelerin yaratılmasındaki strateji; kaynak yaratmak, kaynakları verimli kullanarak bölgedeki yapısal değişmeyi ve kalkınmayı sağlamaktır. Tabanda üretilen projelerle gelişme öngörülmekte, bu projelerin oluşturulmasında altyapıyı güçlendirme, projeler arasında entegrasyonu sağlama, bütünleştirerek sinerji yaratacak bir yerel kurum-

sallaşmaya işaret edilmektedir. Yerel üretim sistemlerinin dönüştürülmesi ve uyarlanması, bilginin üretimi ve dönüştürülmesi, içsel ve dışsal gelişme mekanizmalarının yaratılması bölge planlamanın yeni kapsamını oluşturmaktadır. Böylece bölgesel kalkınma konusundaki yeni değerler sisteminde, "rekabet gücü", "yenilik - bilgi", "yerellik", "sürdürülebilirlik" kavramları öne çıkmaktadır.

Yarışan bölgeler yaratmanın temeli olan rekabet ve yeni bilgi üretebilme gücü ile yerellik ve sürdürülebilirlik kavramlarının bir arada var olabilmesi ise güç bir sürece işaret etmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Bölgesel Kalkınmada Yeni Değerler Sistemi ve İlişki Ağları

Şekil 1'de tanımlanan değerler sistemi ve ilişki ağları özellikle geri kalmış bölgelerin kalkınması konusundaki tartışmalarda problemleri tanımlamaya yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda;

Birinci problem olarak "Uyum Süreci"ni tanımlamak mümkündür. Bu süreçte küresel ekonomide rekabetçi olabilmek için

- Bölgeye özgü-yerel bilginin küresel ekonomide pazarlanabilir bilgiye dönüştürülmesinin başarılması ve
- "Örtülü bilgi"nin (tacit knowledge), "kodlanmış bilgi" (codified knowledge) haline getirilmesi beklenmelidir. Bu ise bir paylaşım ve öğrenme sürecidir.

İkinci problem; "Karşılıklı Güven" konusudur. Bilginin paylaşımı için aktörler arasında karşılıklı güven ortamının koşullarının sağlanması çok önemlidir. Etkileşim, paylaşım ve güven koşullarının sağlanmasında;

- Uzun soluklu ilişkiler
- Kültürel ortamın sürekliliği
- Yüksek sıklıkla yinelenen ilişkiler
- Yüz yüze ilişkiler
- Paylaşılabilen, ilişkilerin kolay kurulduğu, algılanabilir mekânın varlığı önem taşımaktadır.

Üçüncü problem; bilgi ile öğrenme arasında, katılım ile paylaşım arasında ve tüm bunlarla mekan arasındaki ilişkilerin kurulmasındaki zorluklardır.

Dördüncü problem; sürdürülebilirliktir ve "yerel özelliklerin", "dayanışma ve paylaşım kültürünün", "öğrenme süreci"nin sürdürülmesi temel konulardır.

Sürdürülebilirlik kavramının tartışılmasında ise

- Koruma,
- İçsel (endojen) gelişme ve
- Özümleme konuları temel çerçeve olmaktadır.

Koruma kavramının algılanmasında doğal çevrenin korunması ve bu bağlamda, meraların, havzaların korunması anlaşılırken, aynı zamanda toplumsal-kültürel kimlik öğelerinin korunmasının önemi ihmal edilmemelidir. Bu kavramlardan söz edildiğinde tarihsel-kültürel değeri olan mekânlar anlaşılmakla birlikte, daha da çok, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği, geleneksel yöre ürünlerinin ve üretim tekniklerinin korunması ile geleneksel ilişki ağları algılanmalıdır.

İçsel gelişme kavramı ise;

- Yöresel yeteneklerin, bilgi birikiminin değerlendirilmesi;
- Sektörler arası tamlaşmanın ve yığılma etkisinin gözetilmesi;
- Kısa-orta-uzun vadeli projelerin birlikte tasarlanması ve programlanması konularına işaret edilmektedir.

"Özümleme" kavramı ise;

- Gelişen sektörler için uluslar arası standartlarda işgücünün eğitilmesi;
- Üretilen mal ve hizmetlerin bölgesel pazarlarda da tüketilmesi;
- Mekansal düzenlemelerin yerel kullanımları desteklemesi konularına odaklanmaktadır.

Bu kavramlar sürdürülebilirliğin ancak koruyarak, içselleştirerek ve özümseyerek mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda geri kalmış bir bölgede bu sürecin zorluğuna bir kez daha dikkat çekmek gerekmektedir. Çünkü geri kalmış bir bölgenin küresel rekabet ortamında yarışacağı ve bu yarışmacı özelliğini sürdürürken karşı karşıya kalacağı en temel çelişkilerin;

- Küresel standartlara uyum ile yerel kalabilme çelişkisi,
- Rekabetçi olma çabası ile sürdürülebilirlik çelişkisi,
- Ekonomide ve kurumsal yapıda hızlı değişme amacıyla; *"bilinen, hazır ve evrensel modellerin bölgeye uyarlanması"* ile yerel öğrenme ve buluş ortamının yaratılmasıyla ortaya çıkması beklenen *"o bölgeye özgü üretim örgütlenmesi ve kurumsal yapılanma"* çelişkisi
- Esnek, çabuk, *parçacı çözümler* ya da projeler ile uzun erimli, *bütüncül çözümler* ya da planlar çelişkisi şeklinde gruplandırmak mümkündür.

Bu çelişkiler

- Gelişen sektörler için *uluslararası standartlarda* işgücünün eğitilmesi;
- Üretilen mal ve hizmetlerin *bölgesel pazarlarda* da tüketilmesi;
- Mekânsal düzenlemelerin yerel kullanımlara eklemlenmesi,
- Yöresel *yeteneklerin* değerlendirilmesi;
- Sektörler arası *tamlaşmanın* gözetilmesi;
- *Yığılma* etkisinin her açıdan değerlendirilmesi;
- Kısa-orta-uzun vadeli projelerin *birlikte tasarlanması ve programlanması* konularına odaklanmaktadır.

Bu konular bir dizi ekonomik, toplumsal, demografik ve coğrafi operasyonun yapılmasını gerektirmektedir. Bölge ekonomisinin büyümesi ve kişi başına gelirin yükselmesi için bölgedeki yatırım miktarının, istihdamın ve üretim verimliliğinin artırılması zorunludur. O nedenle, yapılması gereken ilk iş bölgenin göreli üstünlüklerinin saptanması, kalkınmaya ivme verebilecek yatırımların ve yöre insanının kolaylıkla gelişme gösterebileceği sektörlerin belirlenmesidir. Dolayısıyla, ilk başta gelen hedefler, yörenin uzmanlaştığı sektörleri geliştirmek ve zaman içinde bölgenin kaynaklarının en iyi biçimde kullanılmasını sağlamak üzere sektörel yapıyı değiştirmek olmalıdır. Sektörel yapının değiştirilmesi kadar her sektörün içindeki, her işletmenin üretim verimliliğini arttırmak da öncelikli hedeflerdendir. Bölgenin iç pazarını genişletmek ve dış pazarlara girmek, bölgenin potansiyellerinin doğru kullanılması kadar ekonomi dışı etkenlere de bağlı olan hedeflerdir. Bölgenin rekabet gücünü arttırmak hedefi ise, özellikle, dış piyasaya girebilmek için temel koşuldur.

"GERİ KALMIŞ BÖLGE"- "BÖLGESEL KALKINMADA YENİ DEĞERLER SİSTEMİ" VE ERZURUM-ERZİNCAN-BAYBURT BÖLGE GELİŞİM PLANI

Erzurum Düzey II Bölgesi[2] için hazırlanan bölge planı çalışmaları 2004 yılı Ocak ayında imzalanan protokol[3] çerçevesinde başlamıştır. Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerini kapsayan Erzurum Düzey II Bölgesi bu metinde "EEB Bölgesi" olarak anılacaktır. Çalışmalar, ilk aşamada yapılan ikincil kaynak araştırmalarıyla başlamış, Şubat ve Mart aylarında bölgede, yerinde yapılan gözlemler, derinlemesine görüşmeler ve alandaki diğer bilgi toplama işlemleriyle sürdürülmüştür. Her sektörde EEB

içerisinde benzer sorunlara, benzer potansiyellere ve kimliklere sahip alt bölgeler aranmıştır.

Üst Ölçekli Plan Politika ve Stratejiler: ÖUKP ve DAP

EEB Bölgesi planlama çalışmalarında iki üst ölçek plan yol gösterici niteliktedir. DPT tarafından hazırlanan bu planlardan birincisi Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP)dır[4]. Plan dokümanında; temel amacının;

> *"2004-2006 döneminde AB'den sağlanacak sınırlı kaynaklar ölçüsünde Türkiye'nin AB ile ekonomik, sosyal ve mekansal boyutlar itibarıyla uyum sağlamasına yönelik olarak tarımsal verimliliğin artırıldığı, girişimciliğin özendirildiği, rekabet gücünün, insan kaynaklarının ve istihdam yaratma kapasitesinin geliştirildiği, altyapı hizmetlerinin iyileştirildiği, giderek bilgiye dayalı ekonomiye dönüşen, çevreye duyarlı ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltıldığı bir yapıya ulaşılmasıdır"* şeklinde tanımlandığı görülmektedir (DPT, 2003:79)[5].

ÖUKP'nda dört adet "Gelişme Ekseni" tanımlanmıştır. Bu eksenler;

- İşletmelerin rekabet gücünün artırılması,
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve istihdamın artırılması,
- Altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve çevrenin korunması,
- Bölgelerin ekonomik gücünün artırılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasıdır.

Görüldüğü üzere, dört eksen de AB'nin bölgesel politikaları kapsamında düzenlenmiştir ve Yapısal Fonlardan yararlanmak üzere Birlik normlarına uygun olarak geliştirilmiştir. Sonuncu eksen diğer üç ekseni kapsamakta olup, EEB Bölgesi Gelişim Planı'nda temel alınan eksendir. ÖUKP'nın temel kararları olan KOBİ'ler için destek sistemlerinin geliştirilmesi, küçük ölçekli altyapıya dönük yatırımların desteklenmesi, insan kaynaklarını geliştirmeye yönelik faaliyetlere önem verilmesi ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi kararları yerellik ve sürdürülebilirlik ilkelerini esas alan yapısıyla EEB Bölge Gelişim Planı'nın yukarıda dile getirdiği tartışmalarından uzak kalmamaktadır. Bu kararların yanı sıra, ÖUKP'da bölgelerin turizm potansiyelini harekete geçirici proje ve faaliyetler ile tarım ve tarım dışı sektörlerin desteklenmesi ve böylelikle kırsal alanda kalkınmanın hızlandırılmasının öngörülmesi "bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltıldığı" bir yapıya ulaşmada temel adımlar olarak gözükmektedir.

EEB Bölge Gelişim Planı için yol gösterici nitelik taşıyan ikinci plan DPT tarafından Doğu Anadolu Bölgesi için, 1998 yılında başlatılan Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana Planı'dır. 16 ili[6] kapsayan ve 2000 yılında tamamlanan DAP Ana Planı ile bölgenin; ekonomik, sosyal ve kültürel yönden sürdürülebilir kalkınmasını, iç dinamiklerini harekete geçirerek sağlamak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, bölgede kişi başına gelirin ve istihdamın artırılması, potansiyel alanlarda ekonomik yapının

çeşitlendirilmesi, bölge içi gelir farklılıklarının azaltılması, eğitim-sağlık hizmetleri ile kent altyapısının kalite ve düzeyinin yükseltilmesi, kentsel ve kırsal alanda refah düzeyinin ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, toprak ve su kaynaklarının korunması için gerekli planlamaların yapılması hedeflenmektedir.

DAP Ana Planı'nda:

- Ekonomik Hedefler başlığı altında: *Kişi başına geliri ve istihdamı artırmak*
- Sosyal Hedefler başlığı altında: *Kalkınmayı hızlandıracak aktivitelerin yaygınlaştırılması*
- Çevresel Hedefler başlığı altında: *Çevreyi korumak, iyileştirmek ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak,*
- Mekânsal Hedefler başlığı altında: *Alt bölge merkezlerini birer sanayi ve hizmet merkezi olarak geliştirmek ve doğu batı göçünün önünde bir filtre oluşturmak*

  yönünde hedefler geliştirilmiştir.

Her iki plan da "geri kalmış bölge"lerin küresel rekabet ortamında iç dinamiklerini ortaya çıkarmaya, yerelliklerini keşfederek sürdürmeleri yönünde ivme vermeye yönelik hedefler getirmektedir. Avrupa Birliği ile uyum sürecinde hazırlanan bu planlarda Birliğin bölge politikaları, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak üzere geliştirdiği hedefler ve insana yatırım yapma politikasına verdiği önemin gözetildiği anlaşılmaktadır. Nitekim gerek ESDP dokumanı ve gerekse ESPON dokümanları bu konuda bir altyapı oluşturmuş durumdadırlar[7].

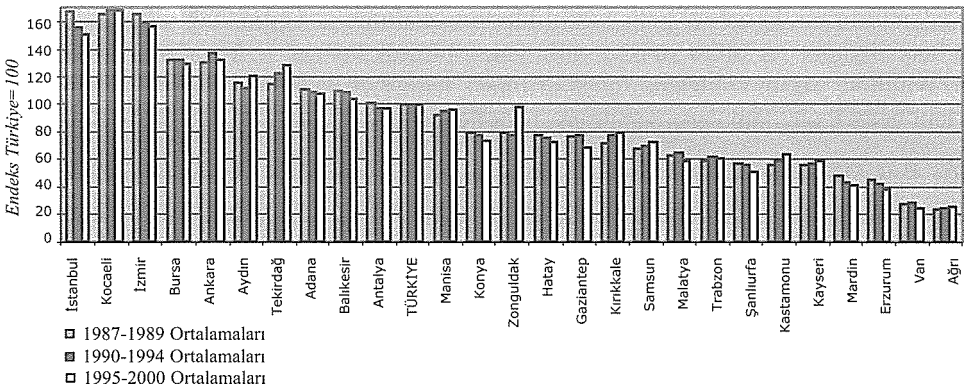
Erzurum-Erzincan-Bayburt Bölgesi ve Geri Kalmış Bölge Özellikleri

ÖUKP dokümanında içlerinde Erzurum Bölgesinin de yer aldığı 12 İBB'nin gelişme düzeyleri konusunda şu değerlendirmeye yer verilmektedir:

> *"Ekonomik ve sosyal göstergelerden de görülebileceği gibi ÖUKP kapsamındaki 12 adet İBB Düzey-II bölgesi, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları açısından ülkenin en geri kalmış yörelerini oluşturmaktadır. Kendi aralarında küçük farklılıklar olmakla beraber, bu bölgelerin ortak özelliği azgelişmiş yörelere özgü tarım sektörü ağırlıklı bir yapı sergilemeleridir. Bununla birlikte, tarımsal verimlilik düşük ve tarımda gizli işsizlik oranları yüksektir. Tüm bu nedenlerle bu bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru, sermaye ve genç işgücünü de içeren yoğun bir göç yaşanmakta ve göç olgusu azgelişmişlik kısır döngüsünü beslemektedir. Etkin kamu politikaları ile dışsal müdahaleler olmadığı sürece, bu bölgelerin kendi içsel dinamikleri ile mevcut kısır döngüyü kırmaları zor görünmektedir"*[8].

Bu genel değerlendirme kapsamında EEB Bölgesinin 26 bölge içindeki konumu çeşitli göstergeler açısından incelendiğinde;

EEB Bölgesinin kişi başına üretilen GSYİH endeksi açısından en yüksek değer olan Kocaeli Bölgesi'nin 1/4'ünden daha az değere sahip olduğu görülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Düzey II İstatistiki Bölge Birimlerinin 1987-2000 yılları arasındaki GSYİH değerleri
Kaynak: http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ouk/ukp2.pdf. s:54, (20.01.2005)

Bu haliyle diğer 12 bölge ile birlikte Türkiye ortalamasının yarısı büyüklüğünde GSYİH değerine ulaşmaktadır ve 26 bölge içinde sondan 3. sırada bulunmaktadır.

- Doğu Anadolu Bölgesi genelinde GSYİH'nın sektörler itibariyle paylarına bakıldığında ise[9] tarım sektörünün % 25 (Türkiye ortalaması %13), sanayinin %12 (Türkiye ortalaması %25), ticaretin %17 (Türkiye ortalaması %22), kamu hizmetlerinin %12 (Türkiye ortalaması %4) olduğu görülmektedir. Bölgede tarım ve kamu hizmetlerinin hâkim olduğunun izlendiği bu veriler EEB Bölgesi'nde kişi başına yaratılan GSYİH değeri ile karşılaştırıldığında anlamlı hale gelmektedir. Şöyle ki; 1990 yılında EEB bölgesinde kişi başına GSYİH değeri 617.242 TL (Türkiye ortalaması 1.487.082 TL) iken bu değer 2000 yılında ancak 635.864 TL'ye ulaşabilmektedir (Türkiye ortalaması 1.760.856 TL)[10]. Kişi başına gelirin Türkiye ortalamasının yaklaşık 1/3'ne yakın olması bölgedeki geri kalmışlığın en somut göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır.
- 58 adet değişkeni içeren ve bölgelerin 2003 yılına ait sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasını yansıtan verilerde[11] ise EEB Bölgesi 22. sıradadır. Bu değer EEB Bölgesinin sadece ekonomik açıdan değil, sosyo kültürel yapı açısından da geri kalmış olduğunu göstermektedir.
- Bölgedeki yüksek doğum oranına (Erzurum: 3.51, Türkiye ortalaması: 2.53) karşın, nüfus artış hızının Türkiye ortalamasının (%0 18) yarısından da az olması (%0 7) EEB Bölgesi'nin nüfus kaybettiğini göstermektedir. Bölgenin toplam nüfusu 1990 yılında 1 254782 iken 2000 yılında 1 351 588'e yükselmiştir. Nüfus artışına kır kent ayrımı ile bakıldığında kırsal nüfusun azaldığı görülmektedir. 1990'da 668 360 olan kırsal nüfus 2000 yılında %0 -14.6'lık değer ile (Türkiye ortalaması %0 4.1'dir) azalarak 577 475'e düşmüştür. EEB Bölgesi kentsel nüfus artış hızı (%0 27.8) Türkiye ortalamasına (% 026.8) eşit iken, kırsal yerleşmeler boşalmaktadır.

- 2000 yılı verilerine göre EEB Bölgesinde tarım sektöründeki istihdamın oranının %63 olması ve bunun Türkiye ortalamasından (%48) daha yüksek değer taşıması bölgedeki gizli işsizliğin ve geri kalmışlığın en somut göstergesidir. Bunun yanı sıra imalat sanayindeki %4'lük değer Türkiye ortalaması olan %14'ün oldukça altındadır ve EEB Bölgesi sanayi istihdamı açısından ÖUKP verilerine göre 26 bölge içinde son beş il içinde yer almaktadır
- Öte yandan, EEB Bölgesinin Türkiye tarım üretimi içindeki payının düşük olması (%2) ve kırsal nüfus başına düşen tarımsal üretim değerinin Türkiye ortalamasının altında kalması, tarımdaki verimliliğin düşüklüğünü göstermektedir.
- Bu verilerin yanı sıra EEB Bölgesinde Erzurum il merkezi dışında büyük kent olmaması, nüfusu 20.000'i aşan ilçe merkezinin sadece sekiz adet olması bölgedeki kentsel gelişmelerin zayıflığını ifade etmektedir. İlçe merkezlerinin kimliği kırsal özellikler taşımaktadır ve tarımsal faaliyetler dışındaki sektörler gelişmemiş durumdadır. Tarım dışı sektör olarak sadece toplumsal hizmetlerin ağırlık taşıması ise kamu kesiminin bölgenin ekonomisindeki rolünü yaşamsal kılmaktadır.
- Bölgenin ikliminin soğuk ve yağışlı olması, topografyanın sert ve yer yer aşılamaz oluşu bölgenin erişilebilirliğini zayıflatmakta, küçük ölçekli ve mekânda dağılmış olan işletmeleri hâkim kılmaktadır. Bu yapının sonucu olarak dar bir bölgesel pazar oluşmakta ve çok az bölgesel ihracat gerçekleşebilmektedir.

Buna karşılık;

- Bozulmamış bir doğal çevrenin varlığı,
- Bölgenin hayvancılıkta göreli üstünlükler taşıması ve
- Maden rezervinin taşıdığı olanaklar dikkate alındığında EEB Bölgesinin
- Turizm, organik tarım, tarıma dayalı sanayi ve maden vb. hammaddelere dayalı sanayi konusunda yatırımlar için uygun ortamlara sahip olduğunu söylemek mümkündür.

ERZURUM-ERZİNCAN-BAYBURT: GERİ KALMIŞ BİR BÖLGEDE YARIŞMACI YEREL VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGE PLANI ARAYIŞI

Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi yönünde uzun yıllardan beri geliştirilen politikalar sonuçsuz kalmıştır. ÖUKP tespitine göre, EEB bölgesi benzeri 12 bölge daha geri kalmışlık zincirini kıramamıştır. 1990'lı yıllar ile birlikte AB kurumlarının üye ve aday ülkelerin karşı karşıya oldukları gelişmişlik farkları sorununu dikkate alması ve bu yönde politikalar geliştirmesi yeni bir sürece işaret etmektedir. Birlik bünyesinde yer alan fonlar, bu fonların kullanılmasının denetimi, üye ve aday ülkelerin gelişme programlarında insana, yerel özelliklere, bu özellikle-

rin keşfedilerek dünya pazarlarına sunulması konularına yapılan yatırımların payının artması Türkiye'nin geri kalmış bölge sorunu için yeni umut ışıkları yakmaktadır. ÖUKP ve bu kapsamda üyelik öncesi Türkiye'nin kullanımına açılması programlanan fonlar bu konudaki ilk uygulamalardır[12].

EEB Bölgesinde Tarım Sektörü: Yerel Özellikleri ve Sürdürülebilirlik Potansiyeli Yarışmacı Olmasına İmkan Veriyor mu?

Yukarıda sunulan çerçevede; EEB Bölgesinin, yerel özelliklerinin küresel pazarda rekabet edebilirliğinin ve aynı zamanda da sürdürülebilirliği çok eksenli olarak başarmasının koşullarını tartışmak gerekmektedir. Bu gerekliliğin ilk koşulu olarak, yukarıda sıralanan azgelişmişlik değerlerinin tümünün değiştirilmesi ve bu doğrultuda kişi başına düşen gelirin yükselmesi ve toplumsal kalkınmayı sağlamak temel amaç olarak belirlenmelidir. Potansiyelleri göz önüne alındığında (Şekil 3), bölge ekonomisini canlandırmanın yolu öncelikle *tarım sektörünün* geliştirilmesinden geçmektedir. Bölge tarımında verimliliğinin artması, iç pazarın genişlemesi, rekabet gücünün artarak dış pazarlara çıkabilme başarısı ana hedefler olarak benimsenebilir. Bu konuda daha yüksek potansiyele sahip alt sektör ise *hayvancılıktır*. Özellikle sığır varlığı konusunda Erzurum'un ülkede birinci sırada yer aldığını, koyun varlığının bugün azalmış olmakla birlikte geçmişte dış ticarete konu olduğunu, kümes hayvancılığı için uygun koşulların geliştiğini belirtmek mümkündür. Bölgenin arıcılık konusundaki yüksek rekabet olanağı ise bölgedeki bitki türlerinin zenginliğinden ve uygun çevre koşullarının yarattığı korunaklı ortamlardan kaynaklanmaktadır. Bu türlerin yanı sıra yeni bir alan olarak balıkçılığın geliştirilmesi için uygun üç büyük havza (Aras, Fırat, Çoruh) söz konusu edilmektedir[13]. Bu ürünler bölgenin yerel özelliklerini taşıyan, dış pazarlarda rekabet edebilecek ürünleridir. Yapılması gereken işlem bu ürünlerin verimliliğinin artırılması, pazarlama koşullarının geliştirilmesidir.

Tarım sektörünün ve özellikle hayvancılık alanının temel sorunları; işletmelerin küçük, tarım topraklarının dağınık olmasından kaynaklanmaktadır. Hayvan varlığının gün geçtikçe azalması, hayvan barınaklarını da içeren altyapı koşullarının yetersizliği, makine ve araç eksikliği hayvancılıkta verimsizliğe neden olmakta ve bu durum kırsal alandaki nüfus erozyonunu doğurmaktadır. İşletme sermayesinin olmaması, teknoloji ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan nedenlerle hayvancılık giderek gerileyen bir sektör haline gelmektedir. Bunun dışında hayvancılık ile bitkisel üretim arasındaki girdi-çıktı ilişkisinin planlı olmayışı sektördeki dikey tamlaşmayı engellemekte, yayım çalışmaları kapsamında pazarlama, dış ticaret vb. konulara yer verilmemesi dış pazarlara açılma konusundaki sorununu büyütmektedir. Sektörün bu yapısı giderek kırsal alanın nüfus kaybetmesini getirmekte, nüfus kaybının işgücü çağında yüksek olması sektördeki işgücü kalitesini geriletmekte, bu ise sektörün gerilemesini doğurmaktadır. Dolayısıyla, içine girilen bu kısır döngüyü kırmak giderek zorlaşmaktadır.

Kırsal alanda yaşayan ve ağırlıkla tarım sektöründe çalışan nüfusun çeşitli kurumlar aracılığıyla verilen yeni bilgileri benimsemediği veya doğru uygulamadığı konusu da bir diğer sorun alanını oluşturmaktadır. Bunun dışında mevcut donanımın verimli kullanılmadığı, hayvancılıktaki ana işgücü olan kadınların ve gençlerin eğitiminin ihmal edildiği de temel sorunlar arasındadır. Mevcut teknik destek birimlerinin çiftçiyle gerektiği gibi ilişki kuramıyor olması da hedef kitlenin doğru tanımlanamadığını ve erişilemediğini göstermektedir.

Yerel ve Sürdürülebilir Gelişme İçin "Dar Bölgeli Polarize Model"

EEB Bölgesinin topografyasından kaynaklanan çok parçalı yapısı bölgedeki toprak özelliklerini, iklim ve su varlığını, doğal bitki örtüsünü birbirinden farklılaştırmakta ve homojen alt bölgeler ortaya çıkmaktadır (Şekil 4). Bu özellikler arazi kullanıma, kültürel yapıya, ekonomik ve toplumsal ilişkilere yansımaktadır. Topografyanın sınırlayıcılığı nedeniyle kentsel merkezlerin hizmet sunabildiği alanlar çok sınırlıdır ve bölgede yalnızca bazı ilçe merkezleri kentsel hizmetler sunabilecek niteliktedir.

Bu veriler EEB Bölgesel Gelişme Planı açısından yol gösterici olmaktadır. Bölgedeki topografya ve iklim koşullarının sabit bir veri olduğu göz önüne alındığında bu verilerin ortaya çıkardığı dar bölge sistemini değiştirmenin olanaklı ve akılcı olmadığı kabul edilmelidir. Bu nedenle; dar bölgeler

- yeniden örgütlenme ve dayanışmayı kolaylaştırıcı bir coğrafi potansiyel olabilir,
- geleneksel ilişkilerin yeni kurumlar aracılığıyla ağ ilişkilerine dönüşmesini kolaylaştırır ve
- kırsal yapı içinde homojen dokulara (mekansal, ekonomik, toplumsal, kültürel) olanak verir.

Dar bölgeli yapının bir potansiyel olarak kabul edilmesi ve bölgenin geri kalmışlığının azaltılmasında bir araç olarak görülmesi gerekmektedir. Fakat bu konudaki ön koşul kalkınmaya ivme verecek farklı süreçlerin bölgede eş anlı olarak başlatılmasıdır.

1. Süreç içerisinde;

- Bölgenin bütününe kalkınma ivmesi ve hizmet verecek olan "bölgesel gelişme kutupları" planlanır.
- Bölgesel gelişme kutuplarının batı, Kafkasya ve yakın doğu ile ilişkileri güçlendirilir.
- Her alt bölgeye, bölgenin bütüncül kalkınmasında bir rol verilir.
- Alt bölge merkezleri bölgesel kutuplara bağlanır.

Süreç 2'de;

- Her alt bölge kendi içinde çalışan bir ağ olarak planlanır.

- Her alt bölge merkezi, kendi alt bölgesi içindeki bir ulaşım, iletişim ve yönetişim ağının odağı haline getirilir.
- Alt bölge merkezlerinin birbirleriyle bağlantıları kurulur.
- Her alt bölgede yerel dayanışma ve katılımı gerçekleştirilecek kurumsal yapılanmaya gidilir.

Süreç 3 ise eş anlı dönüşümlerdir. Bu kapsamda; kurumsal yapı, eğitim altyapısı, ekonomik sektörlerin yapısı, bölgesel piyasanın yapısı, ulaşım, bilişim, üretim alt yapısı eşanlı dönüşümlere tabi tutulur.

Süreç I'de adı geçen "bölgesel gelişme kutupları" olarak Erzurum ve Erzincan kutupları üretimin pazarlanması ve yenilikçi bir ortam için bölgenin dışarıya açılan kapıları olabilir. Bayburt ise Erzurum'un ve kendi hinterlandının Karadeniz'le bağlantısı üzerinde işlev üstlenebilir.

Alt bölge merkezleri ise içinde yer aldıkları bölgelerinin kilit noktalarıdır. Bu noktada dar bölgeleri örgütleyecek alt merkezlerin geliştirilmesi çok önemlidir. EEB Bölgesinde belirli ilçe merkezlerinin birer alt merkez olarak planlanması önceliklidir. Ancak bu odakların gelişebilmesi için üretim ve dağıtımı kolaylaştıracak şekilde doğanın izin verdiği ölçüde ulaşım ağının güçlendirilmesi yol standartlarının arttırılması gerekmektedir.

Tarım Sektörünün "Dar Bölgeli Polarize Model" İçinde Gelişme Olanağı

Tarım sektörü ve özellikle hayvancılığın bölgenin göreli üstünlüğü olduğu göz önüne alındığında bu sektörün desteklenmesi, verimliliğinin arttırılması hem sürdürülebilirlik açısından hem de bölgenin rekabetçi gücünü arttırmak açısından önemlidir. Bölgede "dar bölgeli polarize model" önermesinin başarıya ulaşabilmesi ile tarım sektöründeki bu göreli üstünlüklerin değerlendirilebilmesi konuları birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. Bunlar arasında özellikle işletmeler arası örgütlenmenin (proje ve sermaye geliştirme ile pazarlama konularında) başarılması önemlidir. Bu ise "dar bölge" içinde çok daha kolaylıkla başarılabilecek bir iştir. Bölgelerin ortak yerel ürünlerine ait uzmanlaşmış bilgilerin paylaşılması, teknik desteğe ve ürün eğitimine erişilebilirliğin artırılması bölgeye ve sektöre önemli olanaklar sunmaktadır. Dar bölge ölçeği, bölgesel üretimin planlanmasını kolaylaştırmak, rekabetçi ortamlarda hızlı hareket edebilme kabiliyetini getirmek; değişme baskısı karşısında dirençli davranabilmeyi başarmak konularında bölgesine olanaklar sağlamaktadır.

Tarım sektörünün iç yapılanması kadar, kırsal alana hizmet verecek, dar bölge kentsel merkezinin yerinin saptanması ve planlanması da bir o kadar önemlidir. Bu merkezlerin kendi art alanlarına hizmet vermede verimli olabilmeleri için gerekli nüfus büyüklüğüne sahip olmaları, erişilebilirlikleri ve sektörel, sosyo kültürel donatılarının yeterli olması öncelikli koşullardır. Bu merkezlerin hinterlantları ile uyumlu kültürel özellikler taşımaları da ihmal edilemeyecek konulardır.

SONUÇ YERİNE: KALKINMA İVMESİNİ VERECEK İKİ AKTÖR

Devlet ve Bölgesel Kalkınma Ajansı

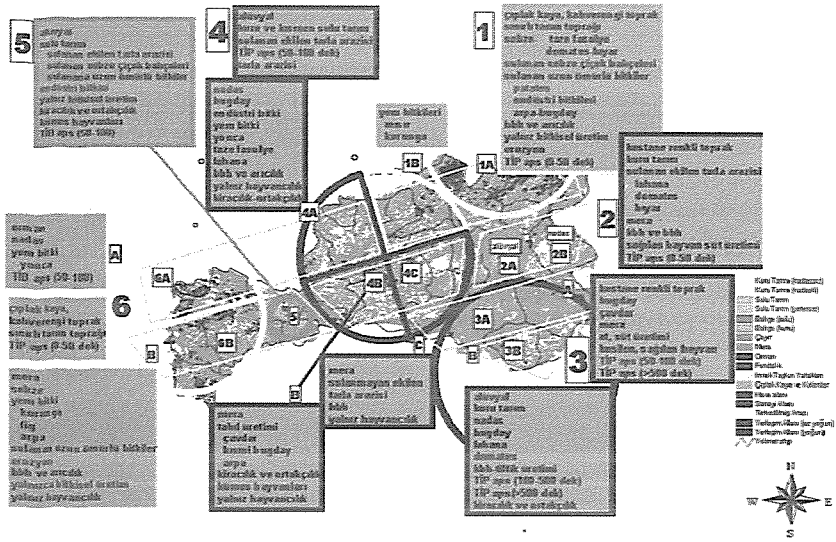
Tarımsal işletmeler arası örgütlenmeyi başarmak, kırsal alanın merkez kentlere erişilebilirliğini sağlamak; sektörel, sosyo kültürel donatıları yeterli hale getirmek ve böylelikle kırsal alanda kalkınma ivmesini vermek konusunda iki aktöre çok önemli görevler düşmektedir. Bunlardan birincisi olan devletin"eş anlı dönüşümler"i planlaması ve eşgüdüm içinde yönetmesi gerekmektedir. Bu kapsamda

- Alt yapının geliştirilmesi (büyük projeler- ulaşım, erozyon, sulama),
- Bölge ve alt bölge merkezlerinde toplumsal hizmetlerin sunumunun örgütlenmesi ve koordinasyonu,
- İnsan kaynaklarının iyileştirilmesi (eğitim, sağlık),
- Kurumsal yapıda değişiklikler (yönetim, örgütlenme, yasal düzenlemeler),
- Ulusal - yerel dengelerinin kurulması yönündeki temel konulardan söz etmek gerekmektedir.

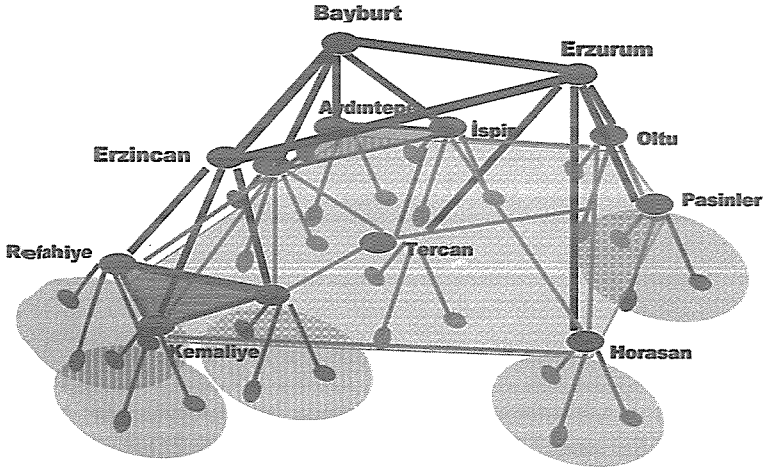
Bölgesel Kalkınma Ajansları ise öncelikle, kamu ile özel sektör, merkez ile yerel, küresel ile yerel arasında bir buluşma noktası yaratmak durumundadır. Böyle bir bölgede, Bölgesel Kalkınma Ajansı'nın asal görevi farklılıkların doğru değerlendirilmesi ve bir potansiyele dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir. BKA'nın birincil işlevi bölge içindeki farklı ekonomik ve toplumsal kimlikleri coğrafi boyutlarıyla birlikte tanımak olmalıdır. Her biri bir alt bölgenin fiziksel yapısı içinde gömülü bu kimlikler bölgenin bütünü için çeşitlilikten kaynaklanan bir potansiyel oluşturur. BKA, bu farklılıkları örgütlemek ve aralarında eş güdümü sağlamak misyonunu benimsemelidir. Bölgenin rekabetçi, verimli, esnek ve yenilikçi olabilmesinin temel koşulu tabandan katılımın sağlanması, farklı alt bölgeler arasında iş birliğinin, paydaşlıkların temsil kuşkusuna yol açmayacak biçimde gerçekleştirilmesidir.

İkinci ana konu, toplumsal ve kurumsal dönüşümlerin yeterince hızlı, köklü, gerçek ve sağlıklı olması meselesidir. Bir başka deyişle, sorun esnekleşme ve hızlı uyum sürecinin sürdürülebilirlik ilkelerini zedelemeden tamamlanmasıdır. Bu dengenin sağlanmasında, BKA'nın bölgede bütüncül ve uzun erimli bir perspektifi hayata geçirmesinin çok önemli rolü olacaktır. Bu bağlamda devletin kalkınma stratejileri ile yerel-bölgesel gelişme stratejileri arasında bağlantı kurmak, çelişkileri tartışmak ve kaldırmak da BKA'nın önemli işlevleri arasında yer alacaktır.

Üçüncü ana konu, geri kalmış bir bölgede gelişmeye ilk ivmenin verilmesiyle ilgilidir. İlk ivmenin verilmesinde önerilen modellerden birisi yerel inisiyatiflerin yabancı -bölge dışı- sermaye ile buluşması için uygun, gerekli ortamın yaratılmasını, bölgenin yarışmacı avantajlarının öne çıkarılmasını önerir. Bölgesel potansiyeller için evrensel reçeteler sunan modellerdeki indirgemeler bölgeye gömülü toplumsal ve kültürel kimliklerin bu reçeteler nedeniyle yok olabileceğini gözden kaçırmaktadır. Dahası, böylesi bölgelerin rekabetçi nitelik kazanması, katılımcı süreçlerle gelişmesi kurumsal yapılanmanın ötesine geçen, daha derin dönüşümleri gerektirmektedir.

Şekil 3. EEB Bölgesi Tarım Sektörünün Yapısı

Şekil 4. EEB Bölgesinde Dar Bölgeli Polarize Gelişim Modeli

Yeni bölgesel gelişme paradigmalarına karşı çıkıştaki bu sav, tam olarak alternatif bir model önerisine dayanmamakla birlikte, bölgedeki gelişme ve değişmelere ilk ivmeyi verme görevinin kamu tarafından üstlenilmesi gereğine işaret etmektedir (Keune et.al. 2004) Doğrudan yabancı yatırımların bölgede kaynak yaratmak açısından çok önemli rol oynadığı pek çok metinde yer almaktadır. Ancak, bu yatırımların bölgeye gelmesi bölgedeki ulaşım altyapısına, işgücünün niteliklerine, yatırım maliyetlerine ve başka yatırımcıların da burada yer seçmiş olmasına ya da yer seçme olasılığına bağlıdır. Bölge dışından gelecek yatırımlar için çoğu zaman devlet güvencesi ve/veya kamu yatırımlarının bölgedeki varlığı belirleyici olabilmektedir. Bu noktada BKA'nın önemli görevlerinden birisi de, kamu ile özel sektör arasında, merkez ile yerel arasında bir buluşma noktası yaratmak olacaktır. EEB Bölgesi benzeri gelişmemiş bir bölgede ise BKA'nın işlevi bölgeye rekabetçi nitelik kazandırmakla sınırlı olamaz, hatta bu işlev öncelikli olmayabilir, bu tür bölgelerde BKA'ların öncelikli konuları, bölge dışında yatırım yaparak sermaye sahibi olmuş bölge insanını aracı olarak kullanmak suretiyle yatırımcıları sektör, coğrafi yer ve yöntem seçiminde yönlendirici olmaktır.

KAYNAKÇA

Keune, M., J P Kiss ve A. Toth (2004) Innovation, Actors and Institutions: Change and Continuity in Local Development Policy in two Hungarian Regions, IJURR 28.3, 586-600.

Smyth, P., T. Reddel ve A. Jones (2004) Social Inclusion, New Regionalism and Associational Governance: The Queensland Experience, IJURR 28.3, 601-15.

Allen, S. ve M. Storper, (2003) Regions, globalization and development, Regional Studies, 37 (6-7), 579 - 593.

Enright, M. (2000) The globalization and the localization of competitive advantage: policies towards regional clustering. İçinde: N. Hood ve S. Young (eds) The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development. MacMillan Press, London, ss. 303-331.

Deas, I. ve, K.G. Ward (2000) The European Partnership Model and the Chancing Role of Regional Development Agencies: A Regional Development Perspective, Governance, Institutional Change and Regional Development içinde ss. 11 - 36. (eds) M. Dauson, H. Halkier, G. Cameron, Asgate Publishing, UK.

Baker, S., Kousis, M., Richardson, D., Young, S. (1997) (eds) The Politics of Sustainable Development: Theory, Policy and Practice within the European Union, Routledge, içinde:

NOTLAR

1. Ayrıntılı bilgi için bkz: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/index_en.htm

2. 28.08.2002 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilen İstatistikî Bölge Birimi Sınıflandırması-İBBS Düzey II (NUTS II) kapsamında Erzurum Düzey II Bölgesi Doğu Anadolu Bölgesi'nin dört alt bölgesinden biri olarak Erzurum-Erzincan ve Bayburt illerinden oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: http://www.dpt.gov.tr/bgyu/

3. DPT, UNDP, AÜ ve YTÜ arasında 19. Aralık. 2003 tarihinde imzalanan "Erzurum Erzincan Bayburt Gelişme Projesi Hakkında Protokol" başlıklı protokol.

4. 2001 yılında kabul edilen AB Katılım Ortaklığı Belgesi ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programın eki olarak hazırlanan Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP), 2004-2006 döneminde AB'den sağlanacak mali yardımların programlandığı dokümandır.

5. ÖUKP'de ulusal düzeydeki bölgesel gelişme stratejisi tespit edilirken 26 adet İBB Düzey-II bölgesi arasında en az gelişmiş olan 12 adet İBB Düzey-II bölgesine (Kastamonu, Samsun, Trabzon, Erzurum, Ağrı, Malatya, Van, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Konya ve Kayseri) odaklanılmıştır.

6. Bu iller Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Gümüşhane ve Bayburt'tur. Ayrıntılı bilgi için bkz: http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dap/ozet.pdf

7. Ayrıntı için bkz: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/

http://www.espon.lu/online/documentation/programme/

8. Ayrıntılı bilgi için bkz: http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf 48. (20.01.2005)

9. Ayrıntı için bkz; http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dap/ (20.01.2005)

10. Ayrıntı için bkz: http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ (20.01.2005)

11. Ayrıntı için bkz: http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ (20.01.2005)

12. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: : http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ (20.01.2005)

13. Atatürk Üniversitesi, EEB - Tarım Araştırma Grubu.

AZ GELİŞMİŞ BİR BÖLGEDE SANAYİ ÖRGÜTLENMESİ "Erzurum Alt Bölgesi Örneği"

Yiğit Evren, Tuba İnal Çekiç, Ebru Seçkin

GİRİŞ

Ekonomik coğrafya literatüründe son yirmi yıldır bölge kavramının yeniden keşfine paralel olarak küresel ekonominin günümüzde geldiği noktada iki eğilimden söz edilmektedir (Enright, 2000). Bunlardan birincisi, ulusal korumacı stratejilerin zayıflaması ve iletişim teknolojilerindeki hızlı dönüşüme bağlı olarak sermaye birikimi ve yatırımların hareket yeteneğinin artmasıyla birlikte bölgesel ekonomilerin dışa açılarak rekabetin küreselleşmesidir. Bu durum küresel sisteme eklemlenebilen ve eklemlenemeyen bölgeler ikilemini daha da güçlendirerek kapitalist ekonomilerde bölgeleri birbirleri ile yarışmaya itmiştir.

İkinci eğilim, yarışmacı avantaj ve stratejilerin bölgelerarası yarışta yerelleşmesidir. Öyle ki, küresel ekonomide ileri derecede buluş ve yenilik dizgesine sahip firmalar, özellikle Avrupa'da mevcut buluşçu merkezleri güçlendirme eğilimi içine girmiştir (Tödtling, 1994). Bu durum, küresel ekonomiden bu güne kadar dışlanmış bölgelerin, büyük bir olasılıkla gelecekte de dışlanmaya devam edeceğinin bir göstergesidir (Dicken, 1998). Gelinen bu noktada gelişmiş veya azgelişmiş ülke ayrımı gözetmeksizin pek çok ülke, ulusal kalkınma politikalarında yerel ölçek ve bölge kavramlarına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Yaşanan bu süreçte bir yanda öğrenme temelli ekonomik gelişme, yerel ölçekte gelişmenin ve dolayısıyla yarışmacılığın ekonomik ayağını oluştururken (Nijkamp ve Geenhuizen, 1999; Morgan, 2001); diğer yanda bölgesel kalkınma ajanslarının desteğinde firmalar arası ağların tabandan tavana politikalar ile yönetilmesi bu sürecin politik/örgütsel ayağını oluşturmaktadır (Collis ve Webb, 1999; Deas ve Ward, 2000). Öte yandan, üretimin coğrafi yoğunlaşması (diğer bir deyişle yığılmalar) yarışmacılığın mekansal içeriğini doldurmaktadır (Porter, 1990).

Bu çalışmada ağırlıklı olarak yığılmalar ve yığılma stratejileri incelenmektedir. Literatürde batı merkezli olarak ortaya çıkan ve bölgelerarası yarışta geride kalmış bölgelere rekabetçi olmaları yönünde tavsiye edilen bu stratejilerin, ülkemizde birçok açıdan geri kalmış olan Erzurum-Erzincan-Bayburt (EEB) Bölgesi örneğinde tartışılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Buradan hareketle, YTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün de içinde bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanmakta olan

EEB Bölgesel Gelişme Planı için toplanan veriler ve bu süreçte özellikle sanayi sektörü bağlamında yapılan tartışmalar çalışmanın ampirik ve teorik temellerini oluşturmaktadır.

Bildiri üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yığılmalar ve yığılma stratejileri eleştirel bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. İkinci bölümde EEB Bölgesi'ndeki sanayi sektörünün mevcut yapısı ve sektörün yerel gelişme potansiyeli değerlendirilmektedir. Üçüncü ve son bölümde ise YTÜ çalışma ekibinin EEB Bölgesi için öngördüğü "dar bölgeli polarize model" bağlamında bölgede gerçekçi bir sanayi örgütlenmesine ilişkin bir dizi ipucu sunulmaktadır.

YIĞILMALAR VE YIĞILMA STRATEJİLERİ

Yığılmaların literatürde henüz herkes tarafından kabul gören bir tanımı olmamasına karşın, bu konuda geliştirilmiş en popüler kavramsal çerçeve şüphesiz Michael Porter'a aittir. Porter'e göre yığılmalar, belirli bir alanda faaliyet gösteren, fiziksel açıdan birbirlerine yakın yer seçmiş ve aralarında organizasyonel anlamda birbirlerini tamamlayacak şekilde güçlü bağlar bulunan firma veya kurumlar topluluğudur (Porter, 1990).

Bu tanımdan hareketle yığılmalar, bir yandan mekansal bir yoğunlaşmaya işaret ederken, diğer yandan özellikle buluş ve yenilik dizgesi literatüründe sektörel bir yoğunlaşma anlamına gelmektedir. Her ne kadar Porter, yığılmaları fiziksel bir sınır ile betimlemekten kaçınsa da, "coğrafi yakınlık" yığılma kavramının vazgeçilmez bir öğesidir. Öyle ki Bangalore'daki yazılım, Omaha'daki "tele-pazarlama", Güney Dakota'daki "kredi kartı işlemciliği", Sidney ve Manila'daki "bilgi işleme ve data giriş" gibi "mekansız" olması beklenen sektörlerde bile bir fiziksel yığılma eğilimi gözlenmektedir (Enright, 2000). Bu noktada, yığılmaların coğrafi boyutu Porter'a göre bir kent veya bir bölge ile tanımlanabileceği gibi, içinde yer almanın üyelerine çeşitli yarışmacı üstünlükler sağlayacağı bir grup ülke de yığılma oluşturabilir.

Sektörel açıdan ise, yığılmalar, bir ekonomide birbirlerine karşılıklı olarak bağlı (interdependent) farklı ekonomik aktivitelerin yoğunlaşması anlamına gelmektedir (Oosterhaven, J. ve diğerleri, 2001). Diğer bir deyişle yığılmalar, ortak veya birbirini tamamlayan ürünlere, üretim sürecine, çekirdek teknolojiye, hammadde ihtiyacına, işgücü yeteneğine ve ortak dağıtım kanallarına dayalı sistematik bir ilişkinin gerçekleştiği pozitif dışsallıklar[1] yaratan platformlardır. Bu çerçevede karşılıklı işbirliği ve güvene dayalı "informel bağlantılar" yığılmaların en az coğrafi yakınlık kadar önemli bir diğer yarışmacı avantajını oluşturmaktadır (DETR, 2000).

Ancak, pek çok yazar tarafından küresel ekonominin motorları olarak kabul edilen Silikon Vadisi, Toyota City, Üçüncü İtalya ve Sakaki gibi ünlü sanayi yığılmalarının da, hem kendi aralarında hem de küresel sistemdeki diğer yığılmalar ile yarıştığı ve bu yarışta kazananlar olduğu kadar, zayıflayarak kaybedenlerin de varolduğu unutulmamalıdır. Örneğin, geçtiğimiz yüzyılda İngiltere'deki kaşık ve çatal imalatının

yoğunlaştığı Sheffield sanayi yığılması, yarışmacı avantajlarını günümüzde Japonya'daki Seki Bölgesi ile yarış halinde olan Solingen Bölgesi'ne kaptırmıştır. Benzer bir şekilde Birmingham'daki el işçiliğine dayalı silah sanayi, küresel rekabete uyum sağlamakta zorlanmış ve bu gün için eski gücünü yitirmiştir. Bu örneklerden çıkartılabilecek temel sonuç, yığılmaların bir yaşam döngüsüne sahip olduklarıdır. Bu döngü, yığılmanın yenilik, buluş veya iç yatırımla ortaya çıktığı embriyonik basamak ile başlayıp, pazarın yeterince geliştiği ve üretim süreci ile ilgili tüm işlemlerin rutine bağlandığı, sırasıyla büyüme ve olgunluk dönemi ile devam ederek, fiziksel ve sektörel anlamda bir arada bulunmanın avantajlarının negatif dışsallıklar yaratmaya başladığı çürüme ve çökme dönemi ile sona ermektedir (Rosenfeld, 2002: 6).

Buradan hareketle, başarılı bir yığılmanın yaşam süresinin uzunluğu, söz konusu yığılmanın ağırlıklı olarak yeni yarışmacı avantajlar geliştirme ve yeteneklerini yeni pazarlara uygun hale dönüştürme becerisine bağlıdır (Kantor, 1995). Dolayısıyla, yığılmalar ve yığılmaların sürdürülebilirliğine ilişkin bir dizi kavramlar grubu ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, yığılmaları ileri götüren "yenilik, imitasyon ve girişimcilik" üçlüsüdür. Tek bir firmanın başarısı, teknolojik açıdan gelişmesine, yeni ürün ve tasarımlarını korumasına bağlı iken; bir yığılmanın başarısı, yeni buluş ve bilgilere erişmesine, bunları üretim sürecine dahil etmesine ve yeni girişimlere atılmasına bağlıdır. Bu süreçte sanıldığının aksine "imitasyon" en az yenilik kadar önemlidir. Çünkü imitasyon, firmalara yeni buluşları uygulamaya dönüştürme olanağı sağlayarak onları daha fazla yeniliğe teşvik eder.

İkinci kavram grubu, "şebekeler ve bağlantılar"dır. En başarılı yığılmalar, fikir, buluş ve bilginin firmadan firmaya hızlı aktarımının sağlanabildiği yığılmalar olarak tanımlanmaktadır. Bu durumu gerçekleştirmenin en önemli yollarından biri yaygın ve seçkin bir şebeke-ağ kurmak ve yığılmayı oluşturan firmaların bu sisteme katılabilecekleri bağlantı noktalarını (sivil toplum kuruluşları, bölgesel kalkınma ajansları vs.) oluşturmaktır.

Üçüncü kavram grubu ise "endüstri liderleri ve benchmarking"dir. Her başarılı yığılmanın arkasında çoğunlukla bir grup yenilikçi firma bulunur. Bu firmalar genellikle küçük ama özelleşmiş ya da hızlı büyüyen pazarlara yönelik üretim yaptıklarından, sektörlerinin liderleri konumundadırlar; dolayısıyla içinde bulundukları yığılmanın rekabet gücünü doğrudan etkileyebilecek kapasiteye sahiptirler. Bu çerçevede *"benchmarking"*, sözü edilen endüstri liderlerine ait başarılı üretim ve pazarlama becerilerinin yığılma içindeki diğer firmalar tarafından model olarak benimsenmesi ve adaptasyonu sürecini ifade etmektedir.

Gelinen bu noktada, başarılı yığılmaların deneyimlerinden hareketle, tavsiye edilen bir dizi stratejiyi uygulayarak sektörel ve mekansal anlamda yığılmalar oluşturmak, pek çok ülkede iktidarların politik yelpazedeki konumlarından bağımsız olarak benimsedikleri önemli bir bölgesel gelişme politikası haline gelmiştir. Özetle, seçilen hedef sektörlerde firmalara, bir arada bulunmanın avantajlarından yararlanacakları ayrıcalıklı ve sürekli gözetilen bir ekonomik ve sosyal ortam yaratmak yığılma

stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda az gelişmiş bölgelerde yığılma oluşumunu destekleyecek altı eylemden söz etmek mümkündür.

İlk eylem, ülke bütününü ile kıyaslandığında bölgenin hangi alt sektörlerde yoğunlaştığının belirlenmesidir. Bunu, aktörler arası sistematik ilişkilerin saptanması takip etmelidir. Bu süreçte, kişisel ilişkilere ve ortak davranışlara dayalı olan örtük bilgi ve yeniliklerin nasıl hareket ettiğinin belirlenmesi, en az üretime konu olan ileri ve geri linklerin tanımlanması kadar önemlidir.

İkinci eylem, kurumlar ve işverenler arasında birlikteliğin sağlanmasıdır. Yığılmaya ait bir birliğin kurulması, ortak bir yığılma kimliğinin oluşturulması için bir başlangıç noktası olacaktır. Bunu izleyen aşamalarda iletişim kanallarının güçlendirilmesi ve firmalar arası işbirliğinin teşvik edilmesi atılacak en önemli adımlardır.

Üçüncü eylem, yığılmanın özelliklerine ve ihtiyaçlarına yönelik servislerin belirlenerek bunların en verimli şekilde sunulmasıdır. Örneğin, Danimarka'da çiçek üretimini desteklemek için hava kargo sistemini geliştirmek, veya Napa Vadisi'nde şarapçılık için özel okullar açmak gibi "problem merkezli yaklaşımlar", yığılmaların rekabet güçlerini artırmalarına yardım edecektir. Ayrıca piyasa araştırmaları yapmak ve yayınlamak, ürün test laboratuvarları kurmak ve şirketlere danışmanlık hizmetleri vermek de bu süreçte izlenmesi gereken standart uygulamalar arasında yer almaktadır.

Dördüncü eylem, özelleşmiş bir işgücünün yaratılmasıdır. Az gelişmiş bir bölgede insan kaynaklarının geliştirilmesi, yığılmanın gelecekteki performansını doğrudan etkileyeceği için, bölgede eğitim düzeyinin yükseltilmesi çok önemlidir. Bu bağlamda, "yığılma beceri merkezleri" oluşturularak eğitim programlarının revize edilmesi, firmalar ile eğitim kurumları arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ve daha sonraki aşamalarda bölgelerarası yığılma ittifaklarının kurulması, atılması gerekli adımlardır.

Beşinci eylem, etkin teşvik politikalarının benimsenmesidir. Burada söz konusu olan, firmaların yüksek ölçek ekonomilerine ulaşmalarını sağlamak ve işbirliği olanaklarını güçlendirmek amacıyla bireysel girişimler yerine çoklu firma projeleri için fonlar oluşturmak ve teşvikleri bu doğrultuda yönlendirmektir.

Altıncı eylem, bölgenin pazarlanması ve markalaşmanın sağlanmasıdır. Bu süreçte yığılmaların tanıtımının yapılması, yığılmaya ait güçlü birkaç markanın oluşması için bölge içi ve dışı ortaklıkların araştırılması ve sürekliliği olan bir ihracat networkünün oluşturulması, bölgeyi yarıştığı diğer yığılmalardan farklı kılacak eylemlerin başında gelmektedir.

Her ne kadar bu eylemler, yığılma stratejilerine standart birer reçete kimliği katıyor gibi gözükse de, uygulamada çeşitli kriterlere göre bazı farklılaşmalar göze çarpmaktadır (Enright, 2000). Örneğin, ekonomik tabanın kaynağına göre yığılma stratejileri, organik, transplant veya hibrit olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır. Orga-

nik yığılma stratejileri, varsa bir bölgedeki yığılmayı tanımlayarak, bölgenin mevcut ekonomik temelini geliştirmeye ve derinleştirmeye dayanmaktadır. Mevcuttaki firmalara odaklanarak bilgi akışının sağlandığı, firmalar arası ilişkilerin geliştirilerek işbirliği olanaklarının araştırıldığı ve altyapı darboğazlarının ortadan kaldırılarak insan kaynaklarının geliştirildiği bu stratejiler, ABD, İspanya, İtalya, Avusturya ve Yeni Zellanda gibi pek çok gelişmiş ülkede denenmiş ve büyük ölçüde başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

Ancak, küresel ekonomide her bölgenin bu örnekler kadar güçlü ulusal ekonomilere sahip oldukları söylenemez. Bu doğrultuda uygulanan transplant yığılma stratejileri, bölge dışından, yerel ekonomik yapıya uygun firmaları (ve yan sanayilerini) bölgeye çekmek ve yerel ekonomi ile güçlü ilişkiler kurmalarını sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır. Son yirmibeş otuz yıldır özellikle İrlanda, İskoçya, Galler, Kuzey İrlanda, Malezya ve Singapur'da denenen bu stratejiler, çabuk sonuçlar vermeleri açısından az gelişmiş veya gelişmekte olan bölgeler için cazip birer seçenek olabilir. Fakat, dışarıdan gelen firmaların bölge içi rekabet koşullarını ağırlaştırarak, uzun vadede yerli firmaları piyasadan silme riski gözardı edilmemelidir. Ayrıca "transplant" firmaların yerel ekonomiye hangi düzeyde eklemlenecekleri sorgulanması gereken bir diğer konudur. Hibrit yığılma stratejileri ise, adından da anlaşılacağı gibi, organik ve transplant yığılma stratejilerinin birlikte uygulandığı karma stratejilerdir.

Öte yandan, devlet müdehalesinin düzeyine göre bir değerlendirme yapıldığında yığılma stratejileri "müdehaleci" veya "hızlandırıcı" olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. İlk grupta yer alan stratejilerde devlet, yerel firmaların korunması amacıyla bölge ekonomisinde doğrudan müdahale yoluyla aktif bir rol oynarken, hızlandırıcı stratejilerin uygulandığı durumlarda bu rol, yerelin rekabet yeteneğini köreltmemek amacıyla, piyasa tarafından üstlenilir.

Bu noktada, hangi strateji benimsenirse benimsensin, oluşturulacak yığılmaların başarısı, öncelikli olarak yukarıda değinilen altı maddeli standart çerçeveden ne ölçüde ve nasıl uzaklaşıldığına bağlıdır. Örneğin, sektörel kararlar verilirken ya yeterince seçici davranılmayarak fazla sayıda alt sektör hedeflenmekte ya da çoğu kez bilgi teknolojileri, yazılım, iletişim, biomedikal ve biyoteknoloji gibi son dönemlerin popüler sektörleri tercih edilmektedir. Bu durum, birbirinden kopya edilerek oluşturulmuş tek tip yığılmaları ortaya çıkartarak, oluşturulmak istenen yığılmanın küresel rekabet gücünü azaltmaktadır (Enright, 2000). Dolayısıyla, oluşum sürecinin ilk aşamalarında bulunan yığılmalar için, doğru saptanmış ve niş pazarlara yönelik verimli çalışacak, bir ya da birkaç sektörün seçilmesi, özellikle geri kalmış bölgeler için daha doğru bir karar olacaktır. Bu bağlamda, bölgelerin makro ekonomik koşullarının, gelişmişlik düzeylerinin ve yığılma yaratma becerilerinin gözardı edildiği standart bir reçete yerine, bölgeleri rakiplerinden farklı kılacak özgün politikalar benimsenmelidir.

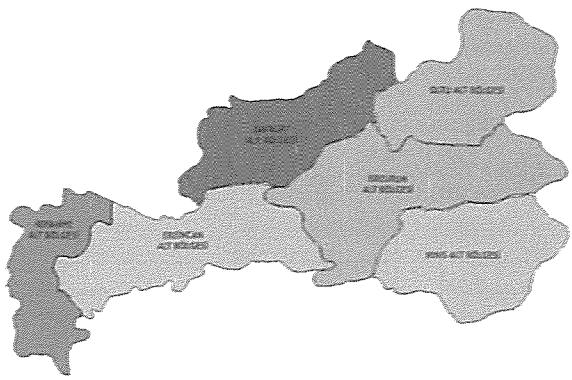
Az gelişmiş bölgelerdeki yığılmalara ilişkin bir diğer konu ise, bu tip bölgelerin uygulamada karşılaşacakları darboğazların nasıl aşılacağı ile ilgilidir. Bu darboğaz-

lar, fiziksel altyapı eksiklikleri, sermayeye erişme kısıtları, zayıf teknolojik ve kurumsal yapı ile bölgesel izolasyon olarak sıralanabilir. Bu gibi durumlarda güçlü ve etkin bir devlet otoritesinin desteğine ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır.

EEB'DE SANAYİNİN MEVCUT YAPISI

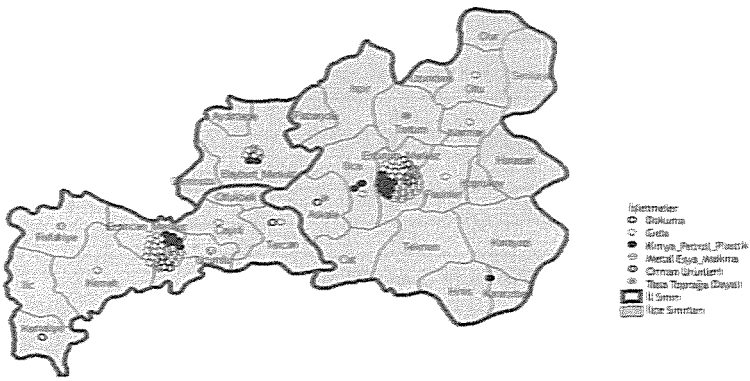
EEB Bölgesi sanayi sektörünün mevcut yapısı iki aşamalı olarak değerlendirilmiştir. Birinci aşamada, bölgedeki toplam işgücünün ülke genelinde sektörel uzmanlaşmaları sorgulanmıştır. Bunun yanısıra; bölge içinde yer alan 31 adet kentsel merkezin (DİE 2000 yılı verilerine göre) lokasyon hesapları yapılarak, işgücünün sektörel anlamda yoğunlaşmaları tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise; Erzurum, Erzincan ve Bayburt Sanayi ve Ticaret Odaları'ndan alınan veriler doğrultusunda, sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yapısal özellikleri ve coğrafi dağılımları incelenerek, sanayinin sektörel ve mekansal yoğunlaşmasına ilişkin ipuçları aranmıştır. Elde edilen bu ipuçları, yerleşme nüfuslarının yapısal özellikleri, topoğrafya, karayollarındaki trafik yoğunluğu ve erişilebilirlik bilgileri ile desteklenerek; Dar Bölgeli Polarize Model'e altlık oluşturacak ve sanayi sektörü açısından bölgesel gelişmeyi yönlendirebilecek altı adet alt bölge tanımlanmıştır (Şekil 1). Bu bildiri kapsamında, EEB Bölgesi'nde yer alan işletmelerin değerlendirildiği ikinci aşama sonuçları aktarılmaktadır.

Kırsal ve kentsel alanda nüfus kaybeden, ekonomik ve sosyal altyapı anlamında ise Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden biri olan EEB Bölgesi'nde sanayi sektörünün temeli 1950'lerde kamu kesimi tarafından atılmıştır. Kuruluşundan bu yana geçen yarım asırlık sürede sanayi sektörü, bölgesel işgücünün yoğunlaştığı tarım sektörünün gölgesinde kalarak beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Bu gün mevcut yapısı bakımından ağırlıklı olarak düşük katma değerli ürünleri üreten sanayi sektörü, genel anlamda bölgedeki tarımsal üretimin değerlendirilmesine yönelik bir yapı göstermektedir. Bölgede, özellikle tarım ve hayvancılık sektörlerinde teknoloji açısından belirli bir düzeye ulaşılmış olmasına karşın, genel anlamda sanayi sektörü yeni ve ileri teknolojiye dayalı yatırımları gerçekleştirmekten uzaktır (YTÜ-EEB Sanayi Raporu, 2004). Bölgedeki yatırım ortamı değerlendirildiğinde, yeterli sermaye birikiminin oluşmamış olması sanayi odaklı bir gelişimin önündeki en büyük engeldir. Girişimcilere tanınan yerel olanaklar kısa vadede karlı gözükse de, Erzurum-Erzincan-Bayburt Bölgesi uzun vadede özellikle bölge dışından yatırımcılar tarafından tercih edilmemektedir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2002: 63-66). Mevcut işletmelerin sayısının yeni yatırımlar için yığılma avantajları yaratacak büyüklüğe henüz erişememiş olması ve uzun geçen kış mevsiminin bazı sanayi işletmeleri için ekstra maliyetler getirmesi, bu durumun temel nedenleri olarak sıralanabilir.

Şekil 1. Alt Bölgeler
Kaynak: YTÜ - EEB Sanayi Mevcut Durum Raporu, (2004)

Bu noktada, nitelik ve nicelik olarak az gelişmiş bir sanayi sektörünün oluşturduğu mütevazi yığılmanın, yapısal özellikleri ve işleyiş biçimi bakımından tanımının yapılması, bu bölge için önerilecek sanayi örgütlenmesinin tutarlı olması için özel bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede, sanayi sektörü yapısı gereği coğrafi açıdan; bir yerelleşme eğilimi göstermekte ve yerel bir yığılmaya işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, bölgede, sanayinin çeşitli alt sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler işgücü ve pazar olanakları açısından başta Erzurum'da olmak üzere Erzincan ve kısmen de Bayburt kent merkezinde yığılmış durumdadır (Şekil 2).

Şekil 2. İşletmelerin Coğrafi Dağılımı
Kaynak: Erzurum-Erzincan-Bayburt Sanayi ve Ticaret Odaları, (2004)

Firma sayısı ve firmaların bölge ekonomisindeki payı açısından, EEB Bölgesi'ndeki yığılmanın yoğunluğu değerlendirildiğinde; seyrek bir yığılma görülmektedir. Erzurum, Erzincan ve Bayburt illeri Sanayi ve Ticaret Odaları'ndan derlenen veri tabanına göre bölge genelinde sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısı 130'dur.

Bu işletmelerin bölge içinde yarattığı istihdam olanakları da son derece kısıtlı olup, sektörün bölge ekonomisindeki payı da oldukça düşüktür (Tablo 1, Şekil 3).

Tablo 1. GSYİH' nın Sektörel Dağılımı (%)

	ERZURUM	ERZİNCAN	BAYBURT	TÜRKİYE
Tarım	22.9	33.8	24.8	13.4
Sanayi	9.8	12.1	4.4	28.4
Hizmetler	67.3	54.1	70.8	58.2
TOPLAM	100	100	100	100

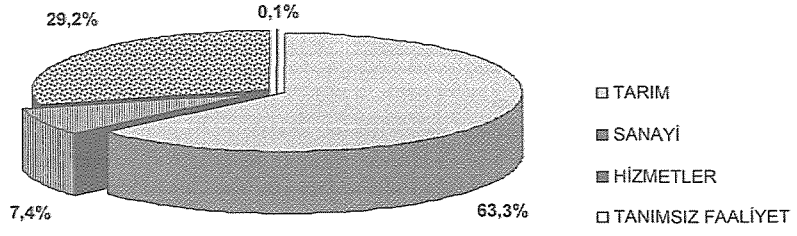
Kaynak: DPT, 2000

Ayrıca, yatayda tamlaşmanın düzeyini tanımlayan genişlik kriteri açısından, birbiri ile ilgili alt sektörlerin oluşturduğu yelpaze, EEB Bölge'sinde dar bir yığılmanın varlığına işaret etmektedir. Bölgede sanayinin sadece altı alt sektörü yer almaktadır. Dar bir ürün yelpazesine sahip bu sektörlerde faaliyette bulunan işletmelerin % 36.2'sini gıda sektöründe üretim yapan işletmeler oluşturmaktadır. Gıda sektörünü % 20.8'lik bir pay ile metal eşya ve makine sanayi ve % 20'lik bir oran ile plastik sanayi izlemektedir. Çalışan sayısı açısından bölge genelinde ikinci en büyük sektör olan dokuma ve giyim sanayi, işletme sayısı açısından değerlendirildiğinde ise beşinci sırada yer almaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Alt Sektörlerde Mevcut İşletme Sayısı ve Büyüklükleri

SEKTÖR	İŞLETME SAYISI	%	İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ			
			1-9	10-49	50-149	150-
GIDA	**47**	**36,2**	**14**	**24**	**1**	**2**
METAL EŞYA/ MAKİNA	**27**	**20,8**	**9**	**12**	**1**	**1**
PLASTİK	**26**	**20,0**	**10**	**10**	**1**	
TAŞ VE TOPRAĞA DAYALI SANAYİ	**13**	**10,0**	**5**	**5**	**1**	**1**
DOKUMA/ GİYİM	**12**	**9,2**	**1**	**7**	**1**	**1**
ORMAN ÜRÜNLERİ MOBİLYA	**5**	**3,8**	**2**	**2**	**1**	
TOPLAM	**130**	**100,0**	**41**	**60**	**6**	**5**

Kaynak: Erzurum-Erzincan-Bayburt Sanayi ve Ticaret Odaları

Şekil 3. Bölgedeki Toplam İşgücünün Sektörel Dağılımı
Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE.

Bölgede 50-149 ve 150'den fazla işçi çalıştıran işletmelere rastlanmakla beraber, imalat sanayinde genellikle küçük ve orta ölçekli firmalar çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Sanayi ve Ticaret Odalarının yaptıkları anketlerde çalıştırdıkları işçi sayısını açıklayan 112 firma baz alındığında, kamuya ait işletmeler hariç, yaygın işletme büyüklüğü aralığı 10-49 kişi olarak görünmektedir. Ancak, bölge genelinde küçük ve orta ölçekli firmaların varlığına karşın, ekonomik coğrafya literatüründe sıkça değinilen küçük ve orta ölçekli işletmelerin oluşturduğu bölgesel ekonomilerle özdeşleştirilen işbirliği ortamı ve esneklik gibi özellikler bu bölge için söz konusu değildir. Aynı sektörde faaliyet gösteren firmalar arasında fiyat kırarak rakip firmalara mal sattırmamaya dayalı rekabet anlayışı (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2002) ve gerekli örgütlenme araçlarının eksikliği, arzu edilen işbirliği ortamının yaratılması yönünde en önemli engelleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bölgedeki yığılmanın derinliği, diğer bir deyişle düşeyde tamlaşmanın düzeyi, bölgede sığ bir yığılmanın varlığına işaret etmektedir.

Diğer taraftan, başta 10.000 kişiye düşen patent ve faydalı model sayısı olmak üzere çeşitli kriterlere göre Türkiye'deki bölgelerin bilgi ve teknoloji yoğunluğunun ölçüldüğü araştırmalar (Çelebi ve Saral, 2002) EEB Bölgesi'nin ülkemizin buluşçuluk ve öğrenebilirlik sisteminden dışlanmış ve en geri kalmış bölgeleri arasında yer aldığını göstermektedir. Bu çerçevede, EEB sanayi sektöründe faaliyet gösteren kamu ve özel sektör işletmelerinin büyük bir çoğunluğu, iç pazarın taleplerini karşılama becerisine sahip iken, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler, ölçekleri gereği bölge dışı pazarlara ulaşmakta zorlanmaktadırlar. Yeterli ölçüde dış pazarlara ulaşamayan bu küçük işletmelerde uzun süreli düşük kapasite kullanımı problemi de yaşanmaktadır (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2002). Dolayısıyla, bu bölgedeki yığılmanın düşük buluşçuluk kapasitesine sahip olduğu söylenebilir.

Son olarak, yukarıda yapısal özellikleri ile tanımlanan EEB Bölgesi'ndeki yığılma, sosyal ve fiziksel altyapı hizmetlerine erişebilirlik ve firmalar arası bilgi akışının gerçekleşmesi açısından önemli problemler yaşamaktadır. Bu kapsamda, EEB Bölgesi'ni, gerek yapısal özellikleri, gerekse de işleyiş biçimi açısından, başarılı bir yığılmanın sahip olabileceği dışsal ekonomik avantajları yaratacak yeterli işletme sayısına ulaşamamış bir bölge olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

SONUÇ: EEB'DE SANAYİ ÖRGÜTLENMESİ İÇİN İPUÇLARI

Yığılmalar ve yığılma stratejileri, son dönemlerdeki bölge ve bölgesel kalkınma tartışmalarında önemli bir yer tutan, dolayısıyla, özellikle bölge plancılarının kayıtsız kalamayacağı kavram ve söylemlerin başında gelmektedir. Türkiye'nin AB'ye uyum süreci çerçevesinde attığı somut adımlar[2] bağlamında, bölge planlamanın ülkemizde yeniden önem kazanması, bu gün daha çok akademik çevrelerde tartışılan yığılma stratejilerinin, yakın bir gelecekte uygulama örnekleri ile politik platformlarda da gündeme geleceğine olan inancı güçlendirmektedir. Örneğin, halen hazırlanmakta

olan EEB Bölgesel Gelişim Planı ve bu bölgede bir Bölgesel Kalkınma Ajansı'nın kurulmasına yönelik yerel çabalar, bu durumun somut birer göstergesidir.

EEB Bölgesel Gelişim Planı'nın temelinde, amacı, yerel firma ve kurumlar arasında güvene dayalı bir işbirliği ve rekabet ortamını hızlı ve etkin bir biçimde yaratmak olan, Dar Bölgeli Polarize Bölgesel Gelişme Modeli yatmaktadır. Bu modele göre, bölgesel gelişmeyi yönlendirecek benzer özelliklere sahip yerleşmelerin oluşturduğu alt bölgeler tanımlamak ve bu alt bölgelerde farklı kademelerde yerleşme kutupları yaratmak esastır. Dolayısıyla, sanayi yığılmaları, Dar Bölgeli Polarize Model'in hayata geçirilebilmesi için gerekli en önemli araçlardan biridir.

Araştırmamızın geldiği bu aşamada, EEB Bölgesi'nde gerçekçi bir sanayi örgütlenmesine yönelik beş ipucundan söz edebiliriz. Bunlardan ilki, oluşturulmak istenen yığılmanın türü ile ilgilidir. EEB sanayi sektörünün yığılma yaratma kapasitesi göz önüne alındığında, bu bölgeden (Türkiye'nin sanayi sektöründe aktivite zenginliğine sahip, gelişmiş batı bölgelerinden farklı olarak) ulusal ekonominin motoru olacak ve yüksek buluşçuluk düzeyine sahip geniş bir yığılma yerine, sanayinin belirli alt sektörlerinde uzmanlaşmış ve niş pazarlara yönelik bir üretimi kollektif bir anlayışla gerçekleştirecek, dar ancak derin bir yığılma yaratması beklenmelidir. Daha önce de vurgulandığı gibi, EEB Bölgesi'nin sanayi sektöründe en temel sorunlardan biri, firmaların aynı üretim zincirinde olmalarına karşın, birbirlerine mal ve sipariş vererek zinciri tamamlama becerisine sahip olmamalarıdır. Bu durumda, sadece 130 işletmenin bulunduğu EEB sanayi yığılmasında, firma sayısının belirli bir büyüklüğe erişmesinin yanı sıra, firmalar arası işbirliği olanaklarının geliştirilmesi de öncelikli hedefler arasında yer almalıdır.

İkinci ipucu, sektörel yoğunlaşmanın, sanayinin hangi alt sektörlerinde gerçekleştirileceği ile ilgilidir. EEB Bölgesi'ndeki sanayi sektörü (zayıf yapısı gereği) desteklendikleri takdirde bölgenin kalkınmasında önemli bir rol oynayacak sanayi dışı üç sektör ile girdi çıktı ilişkisi kuracak şekilde geliştirilebilir. Dolayısıyla, bölgedeki yerleşme kademelenmesindeki değişikliğe ve bu değişikliğin getireceği talebi karşılamaya yönelik inşaat sektörü ile elektrik-gaz ve su üretimi dışında, özel olarak hedeflenebilecek alt sektörler aşağıdaki üç ana grupta toplanmaktadır:

Tarım ve hayvancılık grubu: EEB Bölgesi'nde başat ekonomik aktivite, bitkisel ve hayvansal üretimdir. Buna göre, yöreye özgü tarımsal ürünlerin uluslararası standartlarda hem iç pazara, hem de dış pazarlara yönelik üretimini gerçekleştirecek gıda ve ambalaj sanayi; özellikle kış aylarında çiftçinin talebini karşılayacak yem sanayii; ve bölgedeki hayvancılık sektörüne eklemlenebilecek deri işleme ve deri ürünleri üretimi, bölge için geliştirilebilecek alt sektörlerdir.

Maden çıkarma ve işleme grubu: EEB Bölgesi'nde bulunan ve inşaat sektöründe yalıtım malzemesi üretiminde hammadde olarak kullanılan perlit ve ponza gibi zengin maden rezervlerinin çıkartılması ve bunların bölge içinde işlenmesi ile sanayi sektöründe bir canlanma yaratılabilir.

Turizm grubu: Özellikle kış turizmine yönelik ekonomik aktiviteler EEB Bölgesi için ayrı bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, örneğin kış ve dağ sporlarına yönelik malzeme ve motorlu araç sanayi (kayak ve kar motorsikleti üretimi ile lift ve teleferiklerin bakım ve onarımı); su ve ısı geçirmez özelliğe sahip tekstil ürünleri (çadır ve kamp gereçleri vs.) ve yerel beceri ve birikimin değerlendirilmesine yönelik el halısı ve kilim üretimi, yerel ekonomide yarışmacı üstünlükler taşıma potansiyeline sahip diğer alt sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü ipucu, mekansal yığılmanın bölge içinde nerede oluşturulacağına ilişkindir. Dar Bölgeli Polarize Model bağlamında benimsenen yaklaşım, tüm hedef sektörler için tek bir merkezde yığılma oluşturmak yerine, gelişmeyi, Şekil 1'de tanımlanan alt bölgere dengeli bir biçimde dağıtmaktır. Buna göre, sanayi sektörü için kabaca iki türlü mekan kullanımı söz konusu olabilir. Turizm grubunda çalışacak olan alt sektörler ile güçlü lojistik desteğe ihtiyaç duyan firmalar (ağırlıklı olarak) işgücü, ulaşım ve iletişim olanakları bakımından, Erzurum ve Erzincan gibi görece yüksek kademeli kentsel merkezlerde yer seçebilecek iken, madencilik alt sektöründe faaliyet gösterecek işletmelerin, hammaddeyi bulunduğu yerde çıkartıp işleyerek yarı ürün haline getirmeleri teşvik edilebilir. Benzer bir biçimde, tarıma ve özellikle hayvancılığa dayalı sanayinin gelişimi için, bölgede oluşturulan kırsal karakterli alt bölgelerin merkezleri uygun olacaktır.

Dördüncü ipucu, yığılma oluşumunun süresi ile ilgilidir. EEB gibi az gelişmiş bir bölgede, seyrek bir yığılmadan, yoğun bir yığılmaya doğru yapısal bir dönüşümü gerçekleştirmek son derece güç ve zaman gerektiren bir süreçtir. Bu nedenle, uygulama aşamasında etaplar oluşturulurken, orta ve uzun vadede olmak üzere, gerçekçi hedefler belirlenmelidir. Bu noktada, sabırlı sermaye (patient capital) kavramı, üzerinde önemle üzerinde durulması gereken bir diğer ipucu olarak karşımıza çıkmaktadır. EEB Bölgesi bağlamında, sabırlı sermaye, yatırımcı ve kurumlar olmak üzere iki boyutta ele alınabilir.

Yatırımcı olarak sabırlı sermaye, bölge ekonomisinde güçlü ileri ve geri linklere sahip bir çapa (hub) rolü oynayacak (diğer bir deyişle, bölgede çarpan ve hızlandıran etkisi yaratma kapasitesine sahip) kobi ölçeğinde firmaları temsil etmektedir. Bu firmalar, yan sanayi ve müşterilerini, EEB yığılmasının genişliğinin sınırlı olması nedeniyle, özellikle ilk aşamalarda bölge dışından bulmak zorunda kalacaklarından, en azından bir süre için yüksek taşıma ve işlem maliyetlerine (transaction costs) katlanmak durumunda olacaklardır.

Bu noktada, akla bu ölçüde "sabırlı" bir yatırımcının nereden bulunacağı sorusu gelmektedir. Bu sorunun cevabını üç şekilde vermek mümkündür; ya bölge içinde yeterli sermaye birikimine erişmiş, ancak yerel ekonomiye olan güvensizliği nedeniyle bölgede yatırım yapmaktan çekinen bir girişimci ikna edilecektir, ya bölge dışından bir yatırımcı çok cazip koşullarda bölgeye çekilecektir, ya da bölge içi ve bölge dışı sermaye arasında ortaklıklar kurulacaktır. Ancak, her üç seçenekte de yatırımcının bölgedeki sabırlı kurumlar tarafından yalnız bırakılmaması gerekmektedir. Örneğin,

söz konusu firma(ların) iş hacmi açısından yerel ekonomiye eklemlenebilmesi için, ona uzun vadeli ve düşük faizli kredi olanağı tanıyacak sabırlı finans kurumları ile desteklenmesi şarttır. Ayrıca, pazarlama desteği vermek ve yeni ortaklıklar oluşturmak adına bölgede kurulabilecek kalkınma ajansına, arge ve eğitim desteği vermek adına bölgedeki üniversitelere, ve son olarak, hedeflenen üretim biçiminin ihtiyaç duyacağı toplumsal davranış biçiminin oluşması adına diğer eğitim kurumları ve sivil toplum örgütlerine büyük sorumluluklar düşmektedir.

KAYNAKÇA

Amin, A. ve Thrift, N. (1995) Globalization, institutional 'thickness' and the local economy. İçinde: P.Healey, S.Cameron, S.Davoudi, S.Graham ve A.Madanipour (editörler) *Managing Cities*, John Wiley, Chichester, ss. 91-108.

Collis, C. ve Webb, D. (1999) Regionan development Agencies and the New Regionalism in England, *Regional Studies*, 34.9 ss. 857-873.

Çelebi, D. ve Saral, G. (2002) Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde Türkiye: Bölgelerin buluş yapma kapasiteleri ve öğrenebilirlikleri. *10. Ulusal Bölge Bilimi Kongresi.* ss. 235-246, 17-18 Ekim 2002, İstanbul.

Deas, I. ve Ward, K.G. (2000) The European Partnership Model and the Chancing Role of Regional Development Agencies: A Regional Development Perspective, Governance, Institutional Change and Regional Development içinde ss. 11-36. (derleyenler) M. Dauson, H. Halkier, G. Cameron, Asgate Publishing, UK.

DETR (2000) *Planning for Clusters*. Department of Environment, Transport and the Regions, London.

Dicken, P. (1998) *Global Shift: transforming the world economy*, London: Paul Chapman Publishing.

DİE (2000) *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara.*

Enright, M. (2000) The globalization and the localization of competitive advantage: policies towards regional clustering. İçinde: N. Hood ve S. Young (editörler) *The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development.* MacMillan Press, London, ss. 303-331.

Kantor, R.M. (1995) *World Class,* New York, Simon & Schuster.

Morgan, K. (2001) *The Exaggerated Death of Geography: Localised Learning, Innovation and Uneven Development,* The Future of Innovation Studies Konferansı'nda sunulan bildiri, the Eindhoven Centre for Innovation Strategies, Eindhoven University of Technology, 20-23 Eylül 2001.

Nijkamp, P. ve Geenhuizen M. (1999) Regional policy beyond 2000: learning as device, *European Spatial Research and Policy*, Vol. 6, No:2, ss.5-20.

Oosterhaven, J. ve diğerleri (2001) Clusters, Linkages and Interregional Spillovers: Methodology and Policy Implications for the Two Dutch Mainports and the Rural North. *Regional Studies*, Vol. 35.9, pp. 809-822.

Porter, M.E. (1990) *The Competitive Advantage of Nations.* London: Macmillan.

Rosenfeld, S.A., (2002) *Creating Smart Systems: a guide to cluster strategies in less favoured regions*, Regional Technology Strategies, Carrboro, USA.

Tödtling, F. (1994) 'The uneven landscape of innovation poles: local embeddedness and global networks'. İçinde: A.Amin and N.Thrift (editörler), *Globalization, Institutions, and Regional Development in Europe* (Oxford: Oxford University Press), ss. 68-90.

YTÜ (2004) *EEB Bölgesel Gelişim Planı: Sanayi mevcut durum raporu (2004).* Yiğit Evren ve Tuba İnal Çekiç.

NOTLAR

1. Bu kapsamda "hard" ve "soft" olmak üzere iki tür dışsallıktan söz edilmektedir. Bunlardan hard dışsallık, ucuz donanım, kolay parça temini, özelleşmiş servislere erişim, kalifiye işgücü ve potansiyel ortakların temini ile ilişkilendirilirken; soft dışsallık örtük bilgiye erişme olanağı ile pazar ve ağ olanakları olarak tanımlanmaktadır. (Rosenfeld, 2002).

2. NUTS istatistiki birimlerinin oluşturulması ve bu birimlerde faaliyet göstermesi beklenen bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına yönelik yasal düzenlemeler.

KENDİNİ DÖNÜŞTÜREMEYEN KENT: YOZGAT

Nurgül Paksoy

YOZGAT İLİNİN GENEL YAPISI

Ülke genelinde ekonomik bakımdan gelişememiş, kırsal bir niteliğe Yozgat ilinin yerel dinamiklerini belirlemede ilin genel yapısını tanımlama ve irdeleme önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu kapsamda, Yozgat ilinin tarihi, coğrafi, sosyo-ekonomik yapısına değinilmektedir.

Anadolu'nun erken iskan bölgelerinden biri olan Yozgat, M.Ö. 4000 yıllarına kadar uzanan bir tarihe sahip kırsal bir kent niteliğindedir. Bu kapsamda, ilde turizm potansiyeli olarak çok önemli Hitit kalıntıları bulunmaktadır.

İlin yüzölçümü 14.123 km² olup ülke topraklarının % 1.82'sini oluşturmakta ve alan bakımından Türkiye'nin 15. sırada yer alan ili konumundadır.

İl, Kızılırmak'ın İç Anadolu Bölgesi'ne çizmiş olduğu geniş bir yay içinde yer alan Bozok Platosu üzerindedir. Ankara-Sivas-Kayseri üçgeni arasında yer alan Yozgat iline, batısında bulunan Kırıkkale 142 km., Kırşehir 112 km., güneyinde Kayseri 197 km., Nevşehir 202 km., doğusunda Sivas 224 km., kuzeyinde Tokat 207 km., Çorum 104 km. uzaklıktadır. Demiryolu ulaşımına bakıldığında, 1930 yılında işletmeye açılan Ankara-Kayseri demiryolunun 141 km.'si il sınırlarından geçmektedir ve bu hat üzerinde 10 adet istasyon bulunmaktadır. Demiryolu batıda Kırıkkale'nin Çerikli istasyonu dolaylarında il topraklarına girerek, ilin güneybatı sınırı boyunca uzanarak Yerköy ilçesine ulaştıktan sonra, Şefaatli ilçesinden geçerek güneye yönelerek Kayseri'ye bağlanmaktadır. Kayseri'de ikiye ayrılan hattan güneye giden İskenderun limanı ve güneydoğu sınırına ulaşırken, kuzey doğuya ayrılan hat doğu illerine gitmektedir. Yük taşımacılığı açısından büyük önem taşıyan demiryolunun il merkezine uğramadan böylesine bir bağlantısının olması dikkat çekicidir. Zamanında il merkezinden geçmesi düşünülen ve il merkezinde gar binası dahi yapılan demiryolu hattının bu şekilde bağlanmasının ardında politik-kültürel bir yapının sınırlayıcı etkisi olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca, başlıca yeraltı kaynakları çinko-kurşun cevherleri ile krom, manganez, fluorit ve Sorgun linyit yataklarıdır.

NÜFUS VE GÖÇ DURUMU

Yozgat, nüfus varlığı olarak orta büyüklükte bir il durumdadır. 2000 yılı itibarı ile il nüfusu 682.919 değeri ile Türkiye genelinde nüfus bakımından iller arasında 33. sırada yer almaktadır. Nüfus artış hızı ise %16.48'dir.

Tablo 1'den da anlaşılacağı üzere nüfusta, 1927'den 1950'lere kadar hızlı bir büyüme olmuştur. Bunun sebebi olarak doğurganlığın yüksek olması gösterilmektedir. 1950'lerden sonra il dışına göç hareketinin başlaması ile birlikte nüfus gelişimi olumsuz yönde etkilenerek nüfus artış hızı yavaşlamaya başlamıştır. 1960'tan sonra, Yozgat ilinin ekonomik koşulların yol açtığı ve 1975-1980 arasında önemli boyutlarına ulaşan il dışına göç harekete de, nüfus artış hızının çok düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde il nüfusu yıllık ortalama binde 1.6 oranında artış gösterirken, ülke genelinde nüfus artışı binde 20.7 olmuştur. 1950-2000 döneminde, nüfusu yalnızca %113 büyüyen Yozgat'taki nüfus artışı ülke genelindeki artışın yarısı kadardır.

Tablo 1. Sayım Yıllarına Göre Ülke ve İl Nüfusu ile Yıllık Nüfus Artış Hızları

YILLAR	Türkiye(1)		Yozgat(2)		(%)
	Nüfus	Artış Hızı(%0)(**)	Nüfus	Artış Hızı(%0)(**)	(2) / (1)
1927	13.648.000	-	208.628	-	1.53
1935	16.158.018	21.10	261.821	28.39	1.62
1940	17.820.950	19.59	276.611	10.99	1.55
1945	18.790.174	10.59	287.371	7.63	1.53
1950	20.947.188	21.73	324.469	24.28	1.55
1955	24.064.763	27.75	391.880	37.75	1.63
1960	27.754.820	28.53	402.400	5.30	1.45
1965	31.391.421	24.63	437.883	16.90	1.39
1970	35.605.176	25.19	464.410	11.76	1.30
1975	40.347.719	25.01	500.371	14.92	1.24
1980	44.736.957	20.65	504.433	1.62	1.13
1985	50.664.458	24.88	545.301	15.58	1.08
1990(*)	56.664.035	21.71	579.150	12.04	1.03
2000	67.803.927	18.28	682.919	16.48	1.01

(*) 2000 Genel Nüfus Sayımı'ndaki idari bölünüşe göre
(**) Yıllık nüfus artış hızını kapsamaktadır.
Kaynak: DİE

İl nüfusun yavaş artmasının en önemli nedeni, il ekonomisinin nüfusa yeterli iş olanakları yaratamaması ve nüfusun iş bulmak amacıyla il dışına göç etmesidir. İç Anadolu Bölgesi illerinin diğer illere olan nüfus kaybı Yozgat ili için de geçerli olup bölgede Sivas ve Kırşehir illerinden sonra en yüksek negatif göç hızına sahip üçüncü ildir (Tablo 2). Göçün olumsuz etkilerine karşın, ilde doğurganlık düzeyi ve doğal artış hızı ülke ortalamasının üzerindedir.

Tablo 2. 1985-1990 Dönemi Net Göç ve Net Göç Hızı

	Türkiye	İç Anadolu Bölgesi	Yozgat
1990 Nüfusu(2)	50.518.291	8.936.499	509.405
İçe göç	4.065.173	671.609	20.843
Toplam göç içindeki pay(binde)	1.000	165	5
1990 nüfusu içindeki pay(binde)	80	75	41
Dışa Göç	4.065.173	821.715	55.345
Toplam göç içindeki pay(binde)	1000	202	14
1990 nüfusu içindeki pay(binde)	80	92	109
Net Göç(1)	-	150.106	-34.502
Net Göç Hızı (Binde) (2)	-	-17	-68

(1): Türkiye toplamında iç göç dış göçe eşittir.
(2): 1990 nüfusundan 0-4 yaş nüfusu çıkarılmıştır.
Kaynak: DİE

Kentleşme oranı da düşüktür; nüfusun ancak %36 kadarı kent sayılabilecek yerleşmelerde yaşar. Ama bunların en büyüğü olan Yozgat bile nüfus bakımından küçük bir şehir sayılır.

İLİN EKONOMİK YAPI ANALİZİ

İl ekonomik yönden analiz edildiğinde; il ekonomisinde tarım ve hayvancılık sektörünün hakim olduğu görülmektedir. 2001 yılı itibariyle il gayri safi hasılası içinde tarım sektörü %28.4, ulaştırma ve haberleşme sektörü % 22.7, sanayi sektörü %12.1 ve ticaret sektörü %10.6'lık bir paya sahiptir.

Yozgat ilindeki istihdama baktığımız zaman, nüfusun yaklaşık yüzde 70'i'ü tarım, yüzde 20'si ticaret ve yüzde 10'u imalat sektöründe çalışmaktadır. İlde istihdam edenlerin sayısında 1980-2000 döneminde sürekli bir artış görülmektedir. Bu dönemde toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı azalırken hizmet ve sanayi sektörlerinde istihdam edenlerin oranında bir artış gözlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. 1980-2000 Dönemi İstihdamın Sektörel Dağılımı

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	İyi Tanımlanmamış Faaliyetler
1980	82.0	3.4	14.1	0.5
1985	84.0	2.6	13.2	0.2
1990	80.9	3.2	15.6	0.4
2000	77.3	3.7	19.0	0.0

Kaynak: DİE, "2000 Genel Nüfus Sayımı" Nüfusun Sosyo-Ekonomik Nitelikleri

Tarıma ayrılan topraklar il yüzölçümünün %36'sına yakın ve birçok ile göre oldukça yüksek sayılacak bir orana erişir. Tarlaların en büyük kesimi (%84) tahıla ayrılmıştır. Bunların başında ekili toprakların 2/3 kadarını kaplayan buğday gelir. Yozgat

yılda 600.000 tonu aşan ürünü ile Türkiye'nin en önemli buğday üretim alanlarından biridir. Diğer tarım ürünleri arasında başlıcaları şeker pancarı, baklagiller ve bazı yumrulu bitkilerdir (soğan, patates). Hayvancılık ve hayvan ürünleri ilin geleneksel gelir kaynaklarında biridir. Özellikle koyun ve sığır sayısının çokluğu dikkati çeker.

Yozgat'ta ticaret kesiminin il gayri safi yurtiçi hasılasından (GSYİH) aldığı pay 1996 yılında (1987 yılı üretici fiyatlarıyla) %10,5'tir. Söz konusu oran İç Anadolu Bölgesi için %22,4 ülke geneli için %21,4'tür. Merkez ilçede, Boğazlıyan'da ve Yerköy'de olmak üzere İlde 3 adet ticaret borsası mevcuttur. Bu borsalarda daha çok tahıllar, baklagiller, canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler ile şekerpancarı, soğan vb. işlem görmektedir. Baklagillerin ve tahılların büyük bir bölümü il dışına satılmaktadır. Sebze, meyve ve imalat sanayi ürünleri (tekstil, konfeksiyon, dayanıklı tüketim malları, makine teçhizat, metal eşya sanayi ürünleri v.b.) büyük ölçüde il dışından gelmektedir.

İldeki imalat sanayi gelişimine baktığımızda; Cumhuriyet'in ilk yıllarında son derece geri kalmış bir düzeyde idi. 1970'li yılların başında il imalat sanayi, 1972'de işletmeye açılan Tekel bira fabrikası dışında tümüyle küçük işletmelerden oluşmaktaydı. Bununla birlikte, 1972 yılında ilin kalkınmada ikinci derecede öncelikli iller kapsamına alınması sanayide bir canlanma başlamıştır. Yatırım teşviklerinden de yararlanılarak özellikle taş ve toprağa dayalı sanayi alanlarında bazı yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu yatırımların diğer bir özelliği de yerel ya da büyük sermaye ile değil, yurt dışında çalışan işçilerin kurduğu işçi şirketlerince gerçekleştirilmiş olmasıdır. Ayrıca, bu yıllarda kooperatiflerce yapılan yatırımlar da bulunmaktadır. İlde 1998 yılında organize sanayi bölgesinin faaliyete geçmesi, sanayi sektörünün gelişimini hızlandırmıştır. İl imalat sanayinde gıda ile taşa ve toprağa dayalı sektörler, il ekonomisinin büyük potansiyelini oluşturan ana sektör niteliğindedir.

2002 yılı Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı sonuçlarına göre, Yozgat ili sanayi sektöründe faaliyet gösteren işyeri sayısı 1. 414, ortalama çalışan sayısı 6.841 kişidir. Türkiye genelinde, sanayi işyerleri sayısının %5'ini ve çalışan sayısının % 3'ünü oluştururken, İç Anadolu Bölgesi'ndeki sanayi işyeri sayısının %3.2'sini ve çalışan sayısı %2.4'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca, il sanayinde faaliyet gösteren işyerlerinin %96.7'si (1368 işyeri) imalat sanayinde, % 2.4'ü (12 işyeri) elektrik , gaz ve su sanayinde ve %8'i (12 işyeri) madencilik ve taş ocakları sektöründe faaliyet göstermektedir. İl imalat sanayi verilerine göre bölgede yaratılan katma değerin Türkiye toplam katma değerinin %2'sini, İç Anadolu Bölgesi'nin de %1.7'sini yaratmaktadır.

İlde küçük ve orta ölçekli işletmelere bakıldığında ise,1992 yılı verilerine göre 889 işletme ve işletmelerde 2.142 kişi çalışmaktadır.

Yozgat Ticaret ve Sanayi odasından alınan verilere göre, KOBİ kapsamında ilde (merkez ve ilçelerde) yer alan imalata yönelik işletmelere baktığımızda; 160 işletme bulunmaktadır. Bu tesislerin, 52 adeti anonim şirket, 2 adet kolektif şirket 106 adet limited şirkettir. Bu 160 adet küçük ve orta boy işletme sahiplerinin %87'sinin Yoz-

gatlı olduğu, %13'ünün Yozgatlı olmadığı (Yozgat dışından olduğu) tespit edilmiştir. Yatırımcıların büyük çoğunluğunun Yozgatlı olması, ilin yatırım açısından avantajlı bir konuma sahip olmaması ve bu nedenle yatırım bakımından tercih edilmemesinin bir sonucudur. Ayrıca, işletme sahiplerinin % 90'ı Yozgat'da ikamet etmektedir.

İle yapılan yatırımlarda sermaye genel anlamda yerel girişimciler tarafından geçmiş yıllarda elde etmiş oldukları ticari kazançlardan, son dönemlerde ise il geneline verilen yatırım teşviklerinden sağlanmaktadır.

Tablo 4. İlde Bulunan KOBİ Kapsamındaki Tesislerin Sektörel Dağılımı

Sektör	Firma Sayısı	Firma Sayısı (OSB)	Toplam Firma Sayısı	Çalışan Sayısı
Tekstil-Konfeksiyon	6	3	9	1 200
Mobilya- dekorasyon	15	4	19	474
Çimento-tuğla-inş malz.	20	4	24	470
Plastik ürün-pvc kaplama	20	2	22	150
Tarım alet-ekip-oto sanayi	6		6	110
Kalorifer kazan ısı sistemleri	4	1	5	78
Un-yem-kepek-unlu mamuller	35		35	450
Et-süt-yumurta muh. Gıda mad.	25		25	515
Tıbbı malz. Medikal-sağlık		3	3	75
Tarım ilaçları		1	1	10
Diğer (madencilik-day.tük.mal petrol ür.)	15		15	280

Kaynak: Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası Verileri, 2004

Yozgat ili, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan gelişmişlik düzeyinin ölçülmesine yönelik bir gösterge olan sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 64. sırada yer almaktadır. İnsani Gelişme İndeksi (İGE) değerinde, Türkiye genelinde 60., bölgede yer alan 13 il arasında ise son sırada bulunmaktadır. Sonuç olarak, bu iki indekse göre Yozgat, orta düzeyin altında gelişmiş bir il niteliğindedir.

İlde GSYİH 2001 yılı itibari ile 711,9 trilyon TL. değerinde olup, ülke genelinde 50. sırada ve kişi başına düşen GSYİH 852$ değeri ile de 74. sırada yer almaktadır. Bu da, Yozgat'ın Türkiye genelinde en alt düzeyde bir gelişmişlik konumuna sahip il olduğunu gösteren önemli bir göstergedir. İl fiziki bakımdan (ulaşım, altyapı imkanları, insan gücü, vb.) olanaklara sahip olmasına karşın ekonomik bakımdan kalkınmanın gerisinde kalmaktadır.

İLDE YER ALAN KAMU KURULUŞLARI

İlde yer alan kamuya ait tesislerin sayıca az olduğu dikkat çekicidir. İlde kamuya ait tesislerin başında, Tekel Bira Fabrikası gelirken bu tesis 2004 yılı başında özelleştirilmiştir. Bunun dışında kamuya ait, et ve süt entegre tesisleri ile Şeker Fabrikası bulunmaktadır.

Tekel Bira Fabrikası, 15 Milyon Litre/yıl kapasiteli, 293 daimi işçi ve 91 geçici işçi olmak üzere toplam 398 kişi istihdam edilmektedir. Tarıma dayalı sanayi olarak 1972 yılından bu yana üretimde bulunan fabrikanın ihtiyacı olan 4 bin ton tokak cinsi beyaz biralık arpa Yozgat'ta hiç ekilmediğinden Konya ve Karaman illerinden getirilirken, ilk defa 2002 yılında Özel İdare Bütçesinden tohumluk olarak satın alınan 200 ton biralık arpanın çiftçiye dağıtılması suretiyle ekimi yaptırılmıştır.

Et ve Süt Entegre Tesisleri: Yaklaşık 14 hektarlık bir alan üzerine kurulu olan tesisin toplam kapalı alanı 10735 metrekaredir. Yaklaşık olarak 150 kişiye iş imkanı sağlamaktadır.

Şeker Fabrikası: 405.000 Ton/yıl pancar işleme kapasiteli olup, yılda 62.775 ton şeker, 16.412 ton melas 106.000 ton küspe elde edilmektedir. Şeker Fabrikasında 71 sözleşmeli personel, 6 adet memur, 189 daimi işçi ve 323 geçici işçi olmak üzere toplam 589 kişi görev yapmaktadır.

Organize Sanayi Bölgesinin yatırıma açılması ve Ekonomik OHAL Yasası (4325 Sayılı Kanun) ile birlikte sanayide bir canlılık başlamıştır.

İLDE GELECEĞE DÖNÜK PROJELER VE YATIRIMLAR: YEŞİLIRMAK HAVZASI GELİŞİM PROJESİ

İdari bölünüşe göre Yeşilırmak Havzası; Giresun, Erzincan, Gümüşhane, Ordu, Sivas, Amasya,Tokat, Çorum, Samsun ve Yozgat illerinin tamamını veya bir kısmını kapsamaktadır. Ancak; DPT tarafından hazırlanan Yeşilırmak Havzası Gelişim Projesi, Samsun, Amasya, Çorum, Yozgat ve Tokat olmak üzere, 5 ili kapsamaktadır. Yeşilırmak Havzası, 3.873.280 hektarlık bir alanı kaplayarak, Türkiye yüzölçümünün %5'ini oluşturmaktadır. Havza sınırları içerisinde; 10 il, 44 ilçe, 14 belde ve 2568 köy bulunmaktadır.

Yeşilırmak Havzası toplam nüfusu, 5.806.773 kişidir. Havzanın nüfus artış hızına bakıldığında 1970 yılında %6 iken 1997 yılında - %3'e düşmüştür. Bunun en önemli nedeni, göç olgusudur. 1985-1990 yılları arasında göç oranı - %7'dir. Türkiye'nin nüfus artış hızı 1970 yılında %13 iken, 1997 yılında da %11'e düşmüştür. Havzanın doğurganlık oranı, 2,73 ile Türkiye ortalamasına yakındır. Şehirleşme oranına baktığımızda, 1970 yılında %25 iken 1997'de %50'ye çıkmıştır. Aynı şekilde Türkiye'de %38'den %59'a çıkmıştır.

GAP'tan sonra Türkiye'nin ikinci büyük projesi olan Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi'nde, sektörel gelişmeleri hızlandırmak üzere tarım, hayvancılık, su ürünleri,

kentleşme, eğitim, sağlık, altyapı ve belediye hizmetleri, çevre, enerji, ulaştırma haberleşme, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi, merkez köylerin desteklenmesi, turizm, kültür ve göç politikaları ile ilgili diğer alanlarda sektörel analizler yapmak ve öncelikleri belirlemek amaçlanmaktadır.

Proje kapsamında, plan bölgesinde kırsal ve kentsel gelişmeyi sağlamaya yönelik kamu yatırımlarını belirlemek, özel kesim yatırımlarını özendirici politika ve uygulamaları ortaya koyarak, bölgesel gelişmeyi kamu, yerel yönetimler ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde geliştirmek de yer almaktadır.Yozgat ilinin bu proje kapsamında olması şüphesiz ilin ekonomik bakımdan kalkınmasına büyük fayda sağlayacaktır.

DİĞER YATIRIMLAR

İlde bu proje dışında gerçekleşen yatırımlar, kamu yatırımları ve diğer projeler olarak ele alınmıştır.

Tablo 5. 2004 Yılı Yatırımların Sektörler İtibarı ile Dağılımı

PROJENİN		
SEKTÖRÜ	SAYISI	YILI ÖDENEĞİ (Milyar TL)
Tarım	2	6.250
Ulaşım	4	9.000
Eğitim	14	13.701
Sağlık	3	3.301
Genel İdare	3	691
Altyapı	4	2.712
TOPLAM	30	35.655

Kaynak: Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası Verileri, 2004

DİĞER PROJELER

1-Yozgat Üniversitesi'nin kurulması
2- Balışeyh-Yozgat-Yıldızeli demiryolu hattı
3- Kırıkkale-Yozgat-Sivas E-88 ve Çorum-Yozgat-Kayseri Yolunun Acil Eylem Planı kapsamına alınması
4- Yaşlılar ve özürlüler bakım ve rehabilitasyon merkezi
5- Doğalgaz projesine Yozgat Merkez ve Sorgun'un dahil edilmesi
6- 2000 baş damızlık gebe düve yetiştirme projesi
7- 500 baş damızlık düve yetiştirme projesi

YOZGAT'IN GELİŞMİŞLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yozgat'ı tanımlamaya çalıştığımızda ortaya uluslararası sistemden kopuk, süreç içinde fazla gelişemeyen, kırsal nitelikli bir kent çıkmaktadır. İlde erişebilirlik üst düzeyde olmasına ve kalkınmada her türlü teşvik desteğine rağmen sektörel anlamda (sanayi, ticaret, vb.) yatırım ve dolaylı olarak istihdam alanında beklenen hamle bir türlü gerçekleştirilememiştir. İli gelişmemişliğe sevk eden, gelişmeyi engelleyen unsurlar belirlenerek, diğer taraftan da gelişmeyi sağlayacak olanaklara bakmak Yozgat'ın yapısını anlamamızı sağlayacaktır.

İLDE GELİŞMEYİ ENGELLEYEN FAKTÖRLER

Yerel ekonomik gelişmeyi engelleyen faktörlere baktığımızda il genelinde yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar bulunmaktadır. İl bilindiği gibi göç veren bir yapıya sahiptir. Göç veren kesimin genellikle, çalışma yaşındaki nüfustan oluşması işgücü yapısını olumsuz etkilemektedir.

İlde girişimcilik anlamında Yozgatlı olmak, Yozgat'ı kalkındırmak gibi yerel bilinç ve girişimcilik ruhu gelişmemiştir. Bu da sektörel anlamda yeni yatırım olanaklarını sınırlamaktadır.

Sektörel olarak sorunlara baktığımızda; tarım sektöründe gelişmeyi engelleyen en önemli sorun tarımsal işletmelerin yapısından kaynaklanmaktadır. Küçük ve parçalı tarımsal işletme yapısı ihtisaslaşmayı, dolayısıyla verim artışını engellemektedir. Ayrıca, tarımda sulanabilecek tarım alanlarının çok küçük bir bölümü sulanabilmekte dolayısı ile üretim düşmekte ve verimlilik azalmaktadır. Bununla birlikte, tarımla uğraşan kesimin modern tarımsal yöntemler konusunda bilgi sahibi olmaması da tarımsal verimliliği düşüren başka bir sorun teşkil etmektedir. Hayvancılıkta ise verimliliğin düşük olması ve yeterli tesis bulunmaması sorun yaratmaktadır.

Sanayide; imalat sanayinin gelişmesini engelleyecek enerji, ulaşım ve iletişim sorunu bulunmamasına rağmen doğal kaynaklarının ve ilin imalat sanayi ürünlerine talebinin yetersizliği, ilin büyük tüketim merkezlerine (Ankara hariç) hammadde kaynaklarına uzak oluşu, imalat sanayinin rekabet gücünü azaltmakta ve gelişimi engellemektedir. İlde organize sanayi bölgesinin bulunmasına rağmen sanayi yatırımlarının buraya çekilememektedir. Atıl durumda bekleyen tesislerin yanı sıra, OSB'de boş parsellerin bulunması sanayi gelişimi açısından olumsuzluk yaratmaktadır. Tablo 6'da OSB'de proje aşamasında olan ve yarım kalan yatırımlar verilmektedir.

Tablo 6. Organize Sanayi Bölgesinde Proje Aşamasında Olan ve Yarım Kalan Yatırımlar

Sektör	Firma Sayısı
Tekstil Konfeksiyon Sanayi-Ayakkabı	5
Plastik sanayi	6
İnşaat sanayi	3
Metal sanayi	1
Medikal-kozmetik	1
Tarım aletleri-makine	2
Kağıt sanayi-matbaa	3
Gıda ve paketleme sanayi	7
Mobilya ve dekorasyon ürünleri	2

Kaynak: Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası Verileri, 2004

İlde yapılan araştırmalar sonucunda; sanayi gelişiminde son yıllarda il genelinde artık tekstil sektöründe bir gelişme dikkati çekmiştir. Bunu sektörel anlamda değerlendirdiğimizde, sektörün ağırlıklı olarak yurtiçine kapalı bir yapıda büyümesi, dış pazarlara açılamaması gibi bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Riski yüksek olan tekstil sektöründe (marka oluşturma-moda-değişen talep-vb. faktörler nedeni ile) gelişmenin ileri teknoloji kullanılmadan, yetersiz altyapı ve teknikle yapılması ne derecede gelişmeyi sağlayacağı şüphelidir.

Diğer taraftan, tarihi ve kültürel bakımdan zengin bir turizm potansiyeline sahip ilde bu potansiyeli yeterince değerlendirilememektir. İlde üniversitenin olmaması ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan gelişmesini de yavaşlatmaktadır.

Bunların yanı sıra ülke genelinde son dönemlerde yaşanan krizler diğer illerde olduğu Yozgat ilini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Kısacası; ilin geri kalmış yapısı, kendini geliştirememiş bir niteliğe sahip olmaması yeni yatırımların önünü tıkamaktadır. Büyük merkezlerin sahip oldukları avantajlardan dolayı yatırım eğilimleri bu merkezlerde yoğunlaşmaktadır. Yerel anlamda kalkınmayı sağlamak, yerelde sahip olunan olanakların kullanılarak bir an önce hayata geçirilmesi ile mümkün olacaktır.

GELİŞME OLANAKLARI

Yerel ekonomik gelişmeyi sağlayan olanaklara baktığımızda; ilde, ulaşım imkanlarına baktığımızda karayolu ulaşımda İç Anadolu'yu doğu illerine bağlayan bir geçiş noktasında yer almaktadır. Karayolu ulaşımının yanı sıra demiryolun ulaşım olanaklarına sahip olması sanayi yatırımları ve ticaret sektörü açısından önemli bir unsurdur. Diğer taraftan il, Ankara-Sivas-Kayseri üçgeni arasında, büyük tüketim merkezlerine yakın bir konumda yer almaktadır.

İldeki haberleşme altyapısı bakımından güçlüdür. İlin enerji açısından sorununun bulunmaması ve doğal gazın organize sanayi bölgesine ulaşmış olması sanayinin gelişimi açısından avantaj teşkil etmektedir.

İlde, organize sanayi bölgesinin bulunması ve bu sanayi bölgesinde yeni kurulacak yatırımlar için belirli sayıda sanayi parselinin bulunması sanayinin gelişimi için önemlidir. Ayrıca; genç nüfus yapısının oransal olarak yüksek olması işgücü açısından avantaj sağlamaktadır.

Tarihi ve turistik değerler açısından ilin sahip olduğu değerler, turizmin gelişmesi açısından önemlidir.

İlin, devlet yardımları açısından kalkınmada öncelikli yöre kapsamında olması, yatırımların ve istihdamın teşvik edilmesi amacıyla 29.01.2004 tarihinde kabul edilen 5084 sayılı kanun kapsamında Yozgat ilinin de yer alması il yatırımlarının artmasında itici bir güç olmaktadır(5084 sayılı kanun, kişi başı GSYİH tutarı 1500 ABD doları veya daha az olan illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak suretiyle yatırımları ve istihdam imkanlarını artırmayı amaç edinmektedir) .

SONUÇ

Yozgat ili ekonomik ve sosyal gelişmişlik açısından geri kalmış ve kırsal yapısından sıyrılamamış bir niteliğe sahiptir. İlin avantajlı bir coğrafi konuma, doğal kaynak ve insan gücü potansiyeline sahip olmasına karşın bu derecede geri kalması dikkat çekicidir.

Genel anlamda gelişmişlik farkı, coğrafi yapı, iklim özellikleri, talep düzeyi yüksek iç ve dış pazarlara uzaklık, kırsal yerleşim birimlerinin çokluğu ve dağınıklığından kaynaklanmaktadır. Sosyal ve ekonomik göstergelere yansıyan mekansal farklılaşma yerleşme sorunu olarak ortaya çıkarken, gelişmemiş olarak nitelendirilen geri kalmış yörelerde ekonomik durgunluk, yatırım ve hizmet eksikliği giderek belirginleşmektedir. Bu kentlerde geri kalmışlığa bağlı yaşanan yoğun bir göç olgusu da mekansal dağılımı değiştirmektedir.

Geri kalmış yada azgelişmiş il olarak Yozgat'ı ekonomik anlamda tanımlamaya çalışırsak, ilde üretim düzeyi düşük ve teknoloji yetersizdir. Ekonomisi tarıma dayanmakta, sanayisi gelişememiştir.Yeraltı kaynakları başta olmak üzere, doğal kaynakları kendi olanaklarıyla yeterince değerlendirilememektedir. Sermaye, teknoloji ve nitelikli insan gücü bakımından yetersizlikler de söz konusudur. İlde, ekonomik bakımdan geri kalmışlık sermayenin ve sanayinin yetersizliği ile daha da belirginleşmektedir. Tüm bu koşullar sermaye birikimini engellemektedir. Böylece il açısından gelişimi engelleyen kısır bir döngü oluşmaktadır.

Yozgat ilinin gelişememiş yapısında, insan faktörü de ön plana çıkmaktadır. Tipik bir İç Anadolu kenti Yozgat kırsal yapısından kopamamış, adeta kendi içine kapalı kal-

mış bir konumdadır. 1960'tan sonra, ilinin ekonomik koşulların yol açtığı ve 1975-1980 arasında önemli boyutlarına ulaşan il dışına göç hareketi ile, ilin kültür yapısında değişime yol açmıştır. Yapılan mülakatlardan edinilen bilgiye göre, ilde eskiden olan kültür ve sosyal yapı halen devam etmekte olsa ise Yozgat'ın bugün daha gelişmiş düzeyde olacağını söylemek doğru olacaktır. Göç nedeni ile kentten kopuş, işsizliğin yanı sıra ilde ekonomik bakımdan geliri yükselten ailelerin ili terk ederek daha büyük kentlere yerleşmeleri ile de gerçekleşmektedir. Kesin olmamakla beraber Yozgat dışında yaşayan Yozgatlı sayısı yaklaşık 1.5 milyon gibi yüksek bir değerdedir. Ankara başta olmak üzere, İstanbul, Bursa, Aydın, Antalya gibi illere olan yoğun bir göç olgusu söz konusudur.

Yozgat'lı olanın Yozgat'ta kalmayışı ve ile yatırım yapmayışı, yerel girişimcilerin Yozgat'a olan yatırımlarının sınırlı olması ve yukarıda belirtilen ilin gelişmesini engelleyen diğer nedenlere dayanarak, ilin bugünkü gelişememiş, kendisi dönüştürememiş yapısını daha iyi anlamamızı sağlamaktadır.

Kısacası; yerel bağlamda gelişemeyen Yozgat ilinde ekonomik kalkınmanın başarılabilmesi için kalkınmanın hedeflerinin iyi belirlenmesi, sağlam kaynaklara dayandırılması ve bu kaynakların harekete geçirilmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

Uygun Yatırım Alanları Araştırması-Yozgat,Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Araştırma Müdürlüğü, Eylül 2004, Ankara.

Hatipoğlu, S., Yozgat Kalkınma Projesi, 2004, İMPA Matbaacılık, İstanbul.

İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Mayıs 2003, DPT, Ankara.

Yerel Ekonomik Gelişme Programı- Yozgat, Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası, Şubat 1998, Yozgat.

Yozgat İli 2003 Yılı Yıllık Sanayi ve Ticaret Durum Raporu, Yozgat Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 2003, Yozgat.

Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası Verileri, 2004.

"2000 Genel Nüfus Sayımı" Nüfusun Sosyo-Ekonomik Nitelikleri, DİE.

www.die.gov.tr

www.dpt.gov.tr

www.yozgat.gov.tr

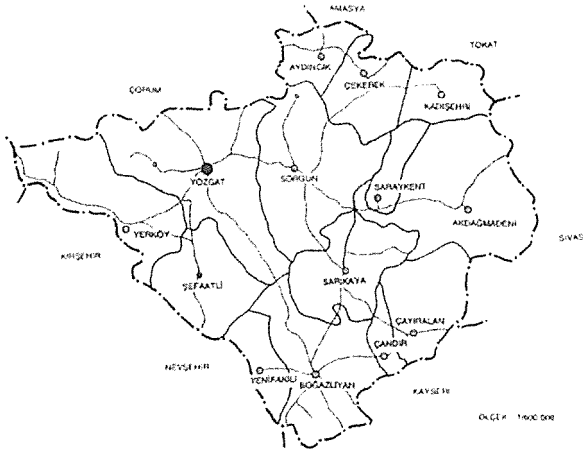
EK.1 İlin Tanımı (Genel Bilgiler)

	Türkiye	İç Anadolu Bölgesi	Yozgat
Yüzölçümü (km²)	774.815	186.100	14.072
Nüfüsu (2000)	67.803.927	11.608.868	682.919
Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (2000) (binde)	18.28	15.78	16.48
Nüfus Yoğunluğu (2000) (kişi/km²)	88	62	49
Şehirleşme Oranı (2000) (%)	64.9	69.2	46.1
Toplam Doğurganlık Hızı (2000)	2.53	2.54	2.84
Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2000)	4.50	4.42	5.42
Okur-Yazarlık Oranı (2000) (%)	87.3	90.3	86.2
Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı (2000) (%)	8.0	9.4	4.4
Tarımda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı (2000) (%)	48.4	46.8	77.3
Sanayiide Çalışanların Toplam İstihdama Oranı (2000)	13.4	10.5	%3.7
Hizmetler Sek.ÇalışanlarınT.İstihdama Oranı (2000) (%)	38.2	42.7	19.0
Onbin Kişiye Düşen Yatak Sayısı (2001) (adet)	23	26	13
İmalat Sanayii İşyeri Sayısı (10+) (2001) (adet)	11.293	1.593	16
Teşfik Belgelerinin Toplam Yatırım Turarı (2003) (trilyon TL)	26.003.4	3.414.8	6.6
Sanayii Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Değeri (2001 cari) (%)	100.0	10.8	0.19
Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçinde Yeri (2001 cari)(%)	100.0	15.9	0.9
Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın Türkiye İçinde Yeri (2001 cari) (%)	100.0	16.2	0.4
Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Türkiye Sıralaması (2001 cari)	-	-	50
Kişi Başına Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla (2001 cari)($)	2.146	2.036	852
Kişi Başına Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla Türkiye Sıralaması (2001cari)	-	-	74
Banka Sayısı (2002)	54	-	8
Banka Şube Sayısı (2002) (adet)	6.064	1.012	34
Şube Başına Düşen Kişi Sayısı (2002)	11.598	11.839	21.109
Kişi Başına Banka Mevduatı (2002) ($)	1.175	1.555	267
Banka Mevduatını Türkiye İçindeki Yeri (2002) (%)	100.0	22.6	0.23
Mevduat/Milli Gelir Oranı (2001) (%)	61.3	80.7	30.4
Kişi Başına Banka Kredileri (2002) ($)	379	428	26
Banka Kredilerini Türkiye İçindeki Yeri (2002) (%)	100.0	19.3	0.07
Kredi/Milli Gelir Oranı (2001)(%)	18.3	26.6	4.4
Kredi/Mevduat Oranı (2002) (%)	32.3	27.5	9.6
Kişi Başına Elektrik Tüketimi (2002) (kWh)	1.479	1.122	575
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003)	-	-	64
Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Grubu	-	-	4. Derece

Ek 2. 2002 GSİS I aşama Geçici Sonuçlarına Göre Yozgat'ta İşyeri Sayısı ve İstihdam

Sektörler	İşyeri Sayısı	İstihdam
Madencilik ve Taş Ocakları	12	357
İmalat	1.368	6.049
Elektrik, Gaz, Su	34	435
İnşaat	157	410
Toptan ve Perakende Ticaret	5.304	9.002
Otel, lokanta ve kahvehane	829	1.503
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	1.760	2.336
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	124	453
Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri	339	778
Eğitim	42	278
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	130	373
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Hizmet Faaliyetleri	467	766
Genel Toplam	10.566	22.740

Ek 3.Yozgat İl Haritası

YENİ TEKNOLOJİLER ve MEKANSAL DÖNÜŞÜM

OTURUM BAŞKANI: HÜLYA KOÇ

İletişim Altyapısının Kentsel ve Bölgesel Ağlardaki Yeri, Türkiye Uygulaması
Kenan GÖÇER

Küresel Sisteme Entegrasyonda Teknoloji ve Bilgi Üretiminin Mekansal Yığılma Noktaları: Teknoparklar
Çiğdem VAROL, Aydan SAT, Aslı Güler ÜÇER, Gülsen YILMAZ

İstanbul Metropoliten Alanında Dönüşüm ve Gelişmeyi Yönlendiren Araç Olarak Ar-Ge ve Teknoloji Kullanımı
Cengiz GİRİTLİOĞLU, Ayşe Şebnem YÜZER

İnternette Alışverişin Kentin Ekonomik ve Fiziksel Değişim ve Dönüşümüne Etkisi
Kemal Mert ÇUBUKÇU

İLETİŞİM ALTYAPISININ İLLERİN SOSYO EKONOMİK GELİŞMİŞLİKLERİNE ETKİSİ TÜRKİYE UYGULAMASI

Kenan Göçer

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) İnsani Kalkınma İndeksi (HDI) raporlarındaki sıralamada, Türkiye'nin ekonomik olarak kendisinden az gelişmiş ülkelerin gerisinde olmasından hareketle; ekonomik ve sosyal değişkenler arasındaki ilişkinin il gruplarına göre irdelenmesi ve sözkonusu sıralamada iletişim altyapısının yeri çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur (UNDP., 2001)

Çalışmanın amacını; Türkiye'deki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen faktörlerin saptanması, sosyal ve ekonomik göstergeler arası ilişkinin il kümelerine göre nasıl değiştiğinin analizi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinde üye ve aday ülkeler içindeki yerinin belirlenmesi oluşturmuştur. Başlıca şu hedeflere ulaşılmaya çalışılmıştır:

1- Türkiye'deki illeri çok sayıda değişken kullanarak gelişme performanslarına ve benzerliklerine göre gruplayarak (İl Kümelerine Ayırarak) sosyo-ekonomik gelişme düzeylerine göre farklılaşmaları ortaya çıkartan faktörleri saptamak.

2- Her bir il kümesi içinde ekonomik değişkenler ile sosyal değişkenler arasındaki ilişkinin boyutunu ölçülerek, karşılaştırma yapmak.

3- Türkiye genelinde 80 ilin ekonomik ve sosyal değişkenler ile yüksek düzeyde bağıntılı olduğu değişkenleri saptamak.

Çalışmada illerin sosyo-ekonomik gelişme düzeylerini ölçen indeksin belirlenmesinde, gelişme indeksi ile bağıntılı değişkenlerin çıkarılmasında ve illerin gelişmişliklerine göre gruplanmasında "genel faktör" (General Factor) analizi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin büyük bir bölümü faktör analizi sonucunda tek bir genel faktörün altında çıktığında ve toplam varyansın önemli bir kısmı birinci faktör tarafından açıklandığında, genel faktör oluşmaktadır. Literatürde, söz konusu faktöre "genel faktör" (general factor), adı verilmektedir. (DPT, 1996; Calvin, 2002)

Faktör analizi için SPSS paket programında temel bileşenler tekniği kullanılmıştır. Rotasyon için ise genel faktörü bulmak üzere, birinci temel bileşende mümkün olduğu kadar fazla varyansın açıklanması gerekmektedir. Bu yüzden faktör yükleri matrisinin satırlarını göz önünde bulundurularak, her satırdaki değerleri büyütüp l'e yak-

laştırırken, diğerlerini küçültülerek 0'a yaklaştıran dik döndürme yöntemlerinden "quartimax" tekniği kullanılmıştır. (Tatlıdil, 1996; Calvin, 2002)

ÇALIŞMANIN ALANI VE DEĞİŞKENLER

Genel faktörün elde edilmesi için yapılan faktör analizinin alanı, 80 il bazında 1997-1999 yılları arası verilerden oluşmaktadır. 81. il olan Düzce, Bolu il sınırları içinde alınmıştır. Bazı verilerin 1990-1997 arasındaki ortalaması alınmıştır. Değişkenlere ait veriler illere göre yapılan analizlerde değişkenler aşağıdaki gibi dokuz grupta oluşturulmuştur:

1- Ekonomik Değişkenler: Girişimciliğe Yönelik Değişkenler, Mali Değişkenler, Turizm Değişkenleri, Ekonomik Büyümeye Yönelik Değişkenler

2- Sosyo-Demografik ve Fiziksel Altyapı Değişkenleri: Nüfus Değişkenleri, Sağlık Değişkenleri, Fiziksel Altyapı Değişkenleri, Eğitim Değişkenleri, Sosyal Güvenli Gelişme indeksi için toplam 60 değişken kullanılmıştır. Değişkenler ve kaynakları Tablo 1'de verilmiştir. Değişkenler 1997-1999 yılları arasındaki döneme aittir. Ancak, okullaşma oranı değişkenleri 1996 yılına, tadilata ihtiyacı olmayan binaların oranı ile konut yoğunlukları 2000 yılına aittir.

Sosyo-ekonomik yapıyı analiz etmek amacıyla DPT, DİE ve uluslararası çalışmalarda yaygın olarak kullanılan değişkenler bu çalışmada da kullanılmıştır. Kentlerin karşılaştırılmasında kolaylık sağlaması ve hata payını azaltmak için değişkenlerden uygun olanları nüfusa bölünmüştür. Son yıllarda gerek AB, gerekse UNDP'nin çalışmalarındaki değişkenlerde kadın ve erkekler ayrı ayrı analizlere alınmaktadır. Bu çalışmada da başta eğitim ve işgücü olmak üzere, değişkenler kadın, erkek bazında ayrılmıştır. Kamu yatırımları gibi değişkenler yıldan yılda değişiklik gösterdiğinden, belli bir dönemdeki yıllar için sabit fiyatlar ile ortalamaları alınmıştır.

Genel Faktör İçin Açıklanan Varyans: 60 değişken kullanılarak yapılan faktör analizinde birinci temel bileşen üzerinde maksimum varyansı açıklayarak, illere göre bir gelişme indeksi çıkarmak çalışmanın amacını olmuşturmaktadır. Tablo 2'te faktör analizi sonucunda 60 temel bileşenden 9 tanesinin özdeğeri 1'den büyük çıkmıştır. Rotasyon sonrası birinci temel bileşenin toplam varyansın %52,41'ünü açıkladığı görülmektedir. Birinci temel bileşen toplam varyansın yarıdan fazlasını açıklamaktadır. Toplam açıklanan varyans ise % 83,45'tir. Birinci temel bileşen, açıklanan toplam varyansın da %63'ünü açıklamaktadır. Birinci faktör; toplam varyansın yarıdan fazlasını açıklamasından dolayı genel faktör olarak adlandırılmıştır. (DPT, 1996; Calvin, 2002) Faktör analizi için ekonomik ve sosyal değişkenler kullanıldığından söz konusu olan faktör aynı zamanda bir gelişmişlik faktörüdür. Genel faktör ile fazla bağıntılı olan değişkenlerin doğrusal bileşenleri sonucu oluşan birinci faktör skoruna da, bu yüzden sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi denilmiştir. (DPT, 1996)

Tablo 1. Gelişme İndeksi İçin Seçilen Değişkenler

	EKONOMİK DEĞİŞKENLER	
	GİRİŞİMCİLİĞE YÖNELİK DEĞİŞKENLER	
1	Toplam Şirket Sayısı	Sanayi ve Tic Bak.
2	Toplam Kooperatif Sayısı	Sanayi ve Tic Bak.
3	Küçük Sanayi İşyeri Sayısı	Sanayi ve Tic Bak.
4	Özel Banka / Kamu Banka Sayısı	Türkiye Bankalar Bir.
5	Özel Sektördeki SSK'lı Sayısının Kamu Sektörü İçindekilere Oranı	Çalış. ve Güv. Bak.
	MALİ DEĞİŞKENLER	
6	Kişi Başı Banka Kredileri (1995-1997 Ortalamaları 1998 Fiyatlarıyla)	DİE
7	Kişi Başı Banka Mevduatı (1995-1997 Kişi Başına Ortalamaları 1998 Fiyatlarıyla)	DİE
8	Bucak ve Köy Nüfusu Başına Köy Bütçe Geliri	DİE
9	Kişi Başı Genel Bütçe Vergi Geliri	DİE
10	Kişi Başı Ortalama Kamu Yatırımları (1990-1997-1998 Sabit Fiyatlarıyla)	DİE
11	Gelir Vergisi Sayılarının İl Nüfusu İçindeki Oranı	DİE
12	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (Konut)	DİE
13	Katma Değer Vergisi Sayılarının İl Nüfusu İçindeki Oranı	DİE
14	Kurumlar Vergisi Sayılarının İl Nüfusu İçindeki Oranı	DİE
15	Kişi Başı Yatırım Teşvikleri (1996-1997 Ortalaması)	DİE
16	Kamu Yatırımlarının Ülke İçindeki Oranı (1990-1997 Ortalaması 1998 Sabit Fiyatlarıyla)	DİE
	TURİZM DEĞİŞKENLERİ	
17	Kisi Başı İl Nüfusuna Göre GSİYH (Otel ve Lokantacılık)	DİE
18	Ortalama Turist Geceleme Sayısı	Turizm Bak.
	EKONOMİK BÜYÜMEYE YÖNELİK DEĞİŞKENLER	
19	Bitkisel ve Hayvansal Üretimin Ülke İçindeki Oranı	DİE
20	Kişi Başı GSYİH (Sanayi)	DİE
21	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (İnşaat)	DİE
22	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (Toptan ve Perakende Ticaret)	DİE
23	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (Ulaştırma)	DİE
24	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (Mali)	DİE
25	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (Konut)	DİE
26	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (İthalat Vergisi)	DİE
27	GSYİH İçinde İthalat Vergisinin Ülke İçindeki Oranı	DİE
28	Kişi Başına Yaratılan Katma Değer (İmalat Sanayi İçinde)	DİE
29	Kişi Başı Sanayi Elektrik Tüketimi	DİE
	SOSYO-EKONOMİK VE FİZİKSEL ALTYAPI DEĞİŞKENLERİ	
	NÜFUS DEĞİŞKENLERİ	DİE
30	Kentleşme Oranı	DİE
31	İl ve İlçe Merkezi Nüfus Artış Hızı	DİE

32	Kırsal Alan Nüfus Artış Hızı	DİE
33	SAĞLIK DEĞİŞKENLERİ	DİE
34	10 Bin Kişiye Düşen Uzman Doktor Sayısı	DİE
35	10 Bin Kişiye Düşen Pratisyen Doktor Sayısı	DİE
36	10 Bin Kişiye Düşen Diş Doktoru Sayısı	DİE
37	10 Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı	DİE
38	0 Yaş Grubunun Toplam Ölümler İçindeki Oranı (Orantılı Ölüm Oranı)	DİE
39	65 Yaş Üstü Yaş Grubunun Toplam Ölümler İçindeki Oranı (Orantılı Ölüm Oranı)	DİE
	FİZİKSEL ALTYAPI DEĞİŞKENLERİ	
40	2000 Yılı Bina Başına Konut Sayısı (Konut Yoğunluğu)	DİE
41	Kişi Başı Konut Elektrik Tüketimi	DİE
42	Kırsal Yerleşim Yerinde Toplam Asfalt Yol Oranı	DİE
43	Yeterli İçme Suyu Olan Kırsal Yerleşimin Toplam Köy Nüfusuna Oranı	DİE
44	10 Bin Kişiye Düşen Motorlu Karataşıtı	DİE
45	10 Bin Kişiye Düşen Otomobil	DİE
46	Kişi Başına Düşen Telefon	Türk Telekom
47	Tadilata İhtiyaç Olmayan Binaların Toplam Binalara Oranı	DİE
	EĞİTİM DEĞİŞKENLERİ	
	EĞİTİM DEĞİŞKENLERİ	
48	İlkokul Okullaşma Oranı	DİE
49	Ortaokul Okullaşma Oranı (Erkek)	DİE
50	Ortaokul Okullaşma Oranı (Kız)	DİE
51	Lise Okullaşma Oranı (Erkek)	DİE
52	Lise Okullaşma Oranı (Kız)	DİE
53	Üniversite Okullaşma Oran (Erkek)	DİE
54	Üniversite Okullaşma Oranı (Kız)	DİE
55	Yıl İçinde Sinemaya Gidenlerin Sayısı	DİE
56	ÖSS'yi Kazananların Oranı	Milli Eğitim Bak.
	SOSYAL GÜVENLİK DEĞİŞKENLERİ	
57	Emekli Sandığından Maaş Alanların İl Nüfusu İçindeki Oranı	DİE
58	Erkek SSK'lıların Toplam İl Nüfusu İçindeki Oranı (Aynı Zamanda Ekonomik Değişken)	DİE
59	Kadın SSK'lıların Toplam İl Nüfusu İçindeki Oranı (Aynı Zamanda Ekonomik Değişken)	DİE
60	Özel Sektör Yatırım Teşvikleri İstihdamı (1991-1997 Ortalaması)	DİE

Tablo 2. Genel Faktör İçin Açıklanan Varyanslar

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Açıklanan Varyans%	Toplam Açıklanan Varyans %	Rotasyon Sonrası Özdeğerler	Rotasyon Sonrası Açıklanan Varyans	Rotasyon Sonrası Açıklanan Varyansların Toplamı
1	31,70	52,83	52,83	31,45	52,41	52,41
2	6,22	10,36	63,20	6,20	10,34	62,75
3	2,62	4,36	67,56	2,20	3,66	66,41
4	2,34	3,90	71,46	2,06	3,44	69,85
5	2,11	3,51	74,97	1,92	3,20	73,05
6	1,46	2,43	77,40	1,90	3,16	76,21
7	1,39	2,32	79,72	1,77	2,95	79,15
8	1,17	1,94	81,67	1,40	2,34	81,49
9	1,07	1,78	83,45	1,18	1,96	83,45

İLLERİN GELİŞME İNDEKSİYLE İLİŞKİLİ DEĞİŞKENLER

Her satırda, bir değişkeni faktörler açısından katsayılarla ifade etmek mümkündür. Söz konusu katsayılara da her faktöre verilen ağırlığı göstermesi bakımından, faktör yükleri (factor loadings) denir. Tablo 3'de rotasyon sonrası genel faktör ile ilişkili olan değişkenlerin faktör yapı yükleri görülmektedir. Faktör yapı yükleri değişken ile faktör arasındaki bağıntıyı göstermektedir. Mutlak değer olarak büyük katsayılar faktörün değişken ile karşılıklı olarak yakın ilişkili olduğunu açıklar.

Faktör matrisi farklı bir biçimde yorumlanabilir. Faktörler ister dik olsun, ister olmasın, faktör ağırlıkları, orijinal değişkenin bağımlı değişken ve faktörlerin bağımsız değişkenler olduğu çoklu regresyon eşitliğinde, standartlaştırılmış regresyon katsayılarıdır. (Akgül, 1997)

Faktör yükleri ile değişkenlere bakıldığında gelişme indeksi faktörü ile yüklemi en fazla olan değişken SSK'lı oranı değişkenidir. Değişkenin faktör üzerindeki yüklemi 0,93'tür. SSK'lı oranı, kamu ve özel sektörde çalışan SSK'lı erkek sayısının il nüfusu içindeki oranıdır. Oranın yüksek olması kentteki üretime katkı yapan ve iş güvenliğine sahip nüfusun, gelişme indeksi adı verilen genel faktörle yüksek oranda bağıntılı olduğunu göstermektedir.

Genel faktör ile 0,93'lük yüklemle bağıntılı olan diğer bir değişken ise, kişi başına düşen telefon sayısı değişkenidir. İletişim çağında telefon sayısının genel faktörle bağıntısının yüksek olması önemlidir. Haberleşme altyapısı başta hizmet sektörü olmak üzere sanayi üretimi ve pazarlaması için en önemli parametrelerden biridir. Özellikle internetin hizmet sektörü üzerinde; ulusal ve uluslararası boyutta entegrasyon için getirdiği kolaylıklar, kurduğu bağlantılar ve zaman tasarrufu kentlerin gelişmesi için her geçen gün vazgeçilmez özellik kazanmaktadır.

Genel faktör ile üçüncü sırada 0,92'lik yüklem ile kişi başına konut elektrik tüketimi değişkeni bağıntılıdır. Konut ve sanayide elektrik tüketimi ayrılmış olarak analize katılmıştır. Konut tüketimi konforu ifade ettkiği için sosyal yönü olan bir değişkendir. Sanayi üretimi ise ekonomik boyutu olan bir değişkendir. Kişi başına konut elektrik tüketimi, ailelerin tüketim standardını ölçmek için önemli bir parametredir. Çünkü konut içi birçok aktivite elektrikli aletlerle yapılırken, her geçen gün söz konusu elektrikli aletlerin kullanımı yaygınlaşmakta ve çeşitlenmektedir. Konut elektrik tüketimi yükleminin sanayi elektrik tüketiminden yüksek çıkması, sanayileşmenin sosyo-ekonomik gelişmişlik ile bağıntısının güçlü olmadığı konusunda ipuçları vermektedir.

Sırasıyla genel faktör ile yüksek düzeyde yüklemi olan değişkenler; on bin kişiye düşen diş hekimi sayısı (0,92) ve on bin kişiye düşen uzman hekim sayısıdır. (0,91) İllerdeki sağlık göstergeleri arasındaki farklılaşmayı saptamak için, uzman doktor, pratisyen doktor ve diş doktoru gibi farklı değişkenler kullanılmıştır. Diş hekimi ve uzman doktor sayılarının genel faktör üzerindeki yükleminin fazlalığı, illerdeki sağlık standardı açısından uzmanlaşmanın önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Genel faktör üzerinde 0,91'lik yüksek yüklemi olan değişken, altıncı sıradaki on bin kişiye düşen otomobil sayısıdır. Lüks tüketim grubunda olması nedeniyle otomobil sayısı önemli bir refah göstergesidir.

Yedinci ve sekizinci sıradaki genel faktör üzerinde yüklemi olan değişkenler sırasıyla; kurumlar vergisi verenlerin il nüfusu içindeki oranı (0,89) ve kişi başı genel bütçe vergi geliridir. (0,88) SSK'lı oranı, kişi başı genel bütçe vergi geliri ve kurumlar vergisi verenlerin oranı gibi değişkenler, bir yönüyle genel faktör üzerinde çok fazla yüklemi olurken, diğer yönüyle de kayıtlı ekonominin boyutunu vurgulamaktadır. Başka bir deyişle ekonominin kayıt altına alınması illerin sosyo-ekonomik gelişmesinde önemli rol oynayacaktır.

Genel faktör üzerinde dokuzuncu sırada, 0,87'lik yüklemi olan değişken, kız öğrenciler için lise okullaşma oranı olmuştur. Türkiye'de kentlere göre kız ve erkek öğrencilerin okullaşma oranlarında önemli bir farklılaşma vardır. Bu yüzden okullaşma oranlarında cinsiyet açısından değişkenler kız ve erkek olmak üzere ayrı ayrı alınarak analize katılmıştır. Kız öğrencilerin okullaşma oranının genel faktör üzerindeki yüklemi erkeklerden daha fazla çıkmıştır. Erkek öğrenciler için kullanılan lise okullaşma oranı değişkeninin, 60 değişken içinde genel faktör üzerindeki yüklemi 0,66 ile 40. sıradadır.

Kız öğrencilerin okullaşma oranı kentlerin gelişmişlikleri ile karşılıklı ilişki içindedir. Ekonomik faktörlerin yanısıra özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki feodal yapı, kız öğrencilerin okullaşma oranında etkilidir. Ancak farklılaşma ilkokuldan sonra önem kazanmaktadır. İlk okulda zorunlu eğitimden dolayı önemli bir farklılaşma olmadığı için kız ve erkek öğrenciler karma olarak analize katılmış-

tır. Zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması, cinsler arası okullaşmada, farklılaşmayı azaltıcı etkisinden dolayı önem kazanmaktadır.

Genel faktör üzerinde 0,85'lik yüklemi olan bir diğer değişken ise örgütlü üretim için önemli ip uçları veren kooperatif sayısı değişkeni olmuştur. Kooperatiflerin içinde; konut yapı kooperatifi, tüketim kooperatifi, motorlu taşıt kooperatifi, temin tevzi kooperatifi, küçük sanat kooperatifi, toplu işyeri kooperatifi ve diğer kooperatiflerin toplamı alınmıştır.

Özel banka sayısının kamu banka sayısına oranının ise 0,85'lik bir yüklemi vardır. Girişimcilik açısından önemli bir parametre olan değişken, kamu sektörü ile özel sektörün kentlerdeki dağılımını ve farklılaşmayı vermektedir. Başka bir deyişle özel sektörün kamu sektörüne göre daha etkin olması sosyo-ekonomik gelişme için gereklidir.

Onüçüncü sırada genel faktör üzerinde etkisi olan değişken ise 0,85'lik yüklemle il nüfusuna göre kişi başına GSYİH içindeki inşaat değeri olmuştur. 1984 -2000 yılları arasında DİE tarafından yapılan bina sayımında, belediye sınırları içinde konut sayısı yaklaşık 7 milyondan, 16 milyona çıkarak nüfus artışının üzerinde bir büyüme göstermiştir. Bu yüzden inşaat, ekonominin büyümesinde önemli bir parametre olmuştur. (DİE, 2001) Konut yatırımlarının ekonomik etkileri başta inşaat sektörü olmak üzere ilgili diğer sektörleri de etkilemektedir. Toplu Konut İdaresi tarafından 1996 yılında yaptırılan "konut yatırımlarının ekonomik etkileri" adlı araştırmada her 1 milyarlık konut yatırımının ekonomide 2,52 milyar liralık üretim artışına neden olduğu ortaya çıkmıştır. (Eraydın ve diğ, 1996) İnşaat sektöründe yatırımların fazla olmasında kalifiye insan gücüne ihtiyaç duyulmamasının etkisi vardır. Bu alana yapılan yatırımlar başlangıçta diğer yan sektörleri etkiler. Bu durum ekonomik açıdan büyümeye neden olur. Ancak, inşaat sektörü, imalat sanayi gibi üretim sürekliliği olan bir sektör olmadığından, büyüme de süreklilik ve istikrar olmaz.

İnşaat değişkeninin ardından, genel faktöre 0,84'lük yüklem ile bağıntılı olan değişken il nüfusuna göre GSYİH içinde ithalat vergisi değişkenidir. Türkiye ekonomisinde ithalatın büyümede etkisi büyük olduğundan, kentlerin uluslararası ticaret içindeki yeri daha da öne çıkmaktadır. (Dinler, 2002b) İthalat vergisi, kentin uluslararası ekonomik sistemle entegrasyonunun boyutunu göstermektedir. Türkiye'de ithalatın yaklaşık %10'unu tüketim malları, %70'ni ara mallar ve kalan %20'lik payını ise sermaye malları oluşturmaktadır. Ara mal ve sermaye malları ithalatının oranının büyük olması, ihracat için fırsatlar yarattığından ekonomik krizleri azaltıcı ve engelleyici etkisi olmaktadır. (DPT, 2000)

İl ve ilçe merkezi nüfus artışının, genel faktör üzerinde 0,3'lük, kırsal nüfus artış hızının ise 0,49'luk yüklemi çıkmıştır. Batıdaki kentlerin ekonomik ve sosyal dinamiklerin etkisiyle nüfusları artarken, doğudaki kentlerde özellikle 1990'lı yıllardaki siyasi olayların etkisiyle kent nüfusu artmıştır. Bu yüzden kent nüfusu artışının hem

Tablo 3. Rotasyon Sonrası Faktör Yapı Yükleri

Sıralama	Değişkenler	Birinci Faktör Yüklemi
1	Erkek SSK'lıların Toplam Nüfus İçindeki Oranı	0,931
2	Kişi Başına Düşen Telefon Sayısı	0,93
3	Kişi Başı Konut Elektrik Tüketimi	0,921
4	10 Bin Kisiye Düşen Diş Doktoru Sayısı	0,918
5	10 Bin Kişiye Düşen Uzman Doktor Sayısı	0,913
6	10 Bin Kişiye Düşen Otomobil Sayısı	0,912
7	Kurumlar Vergisi Sayılarının İl Nüfusu İçindeki Oranı	0,892
8	Kişi Başı Genel Bütçe Vergi Geliri	0,884
9	Lise Okullaşma Oran (Kız)	0,872
10	Katma Değer Vergisi Sayılarının İl Nüfusu İçindeki Oranı	0,871
11	Özel Banka / Kamu Banka Sayısı	0,854
12	Toplam Kooperatif Sayısı	0,849
13	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (İnşaat)	0,847
14	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (İthalat Vergisi)	0,841
15	Ortaokul Okullaşma Oranı (Kız)	0,84
16	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (Toptan ve Perakende Ticaret)	0,829
17	10 Bin Kişiye Düşen Motorlu Karataşıtı	0,829
18	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (Konut)	0,825
19	Gelir Vergisi Sayılarının İl Nüfusu İçindeki Oranı	0,823
20	10 Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı	0,812
21	Toplam Şirket Sayısı	0,811
22	Özel Sektördeki SSK'lı Sayısının Kamu Sektörü İçindekilere Oranı	0,806
23	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (Mali)	0,8
24	ÖSS'yi Kazananların Oranı	0,794
25	Özel Sektör Yatırım Teşvikleri İstihdamı (1991-1997 Ortalaması)	0,786
26	Kişi Başı GSYİH (Sanayi)	0,779
27	Kişi Başına Yaratılan Katma Değer (İmalat Sanayi İçinde)	0,778
28	Kadın SSK'lıların Toplam İl Nüfusu İçindeki Oranı	0,777
29	İlkokul Okullaşma Oranı	0,777
30	Ortaokul Okullaşma Oranı (Erkek)	0,776
31	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSYİH (Ulaştırma)	0,775
32	Kişi Başı İl Nüfusuna Göre GSİYH (Otel ve Lokantacılık)	0,759
33	Emekli Sandığından Maaş Alanların İl Nüfusu İçinde Oranı	0,752
34	GSYİH İçinde Ithalat Vergisinin Ülke İçindeki Oranı	0,729
35	2000 Yılı Bina Başına Konut Sayısı (Konut Yoğunluğu)	0,706
36	Ortalama Turist Geceleme Sayısı	0,704

37	Kisi Başı Yatırım Tesvikleri (1996-1997 Ortalaması)	0,702
38	Yıl İçinde Sinemaya Gidenlerin Sayısı	0,688
39	Bucak ve Köy Nüfusu Başına Köy Bütçe Geliri	0,667
40	Lise Okullaşma Oranı (Erkek)	0,667
41	Üniversite Okullaşma Oranı (Kız)	0,661
42	Özel Sektor İmalat Sanayi İşyeri Başına Çalışan Sayısı	0,654
43	Kırsal Yerleşim Yerinde Toplam Asfalt Yol Oranı	0,644
44	Kişi Başı Belediye Bütce Geliri İl ve İlçe Merkezleri Nüfusuna Göre	0,64
45	Kişi Bası Sanayi Elektrik Tüketimi	0,62
46	10 Bin Kişiye Düşen Pratisyen Doktor Sayısı	0,617
47	Kamu Yatırımlarının Ülke İçindeki Oranı (1990-1997 Ortalaması)	0,574
48	Bitkisel ve Hayvansal Üretimin Ülke İçindeki Oranı	0,553
49	Küçük Sanayi İşyeri Sayısı	0,512
50	Kırsal Alan Nüfus Artış Hızı	0,487
51	Üniversite Okullaşma Oranı (Erkek)	0,474
52	Yeterli İçme Suyu Olan Kırsal Yerleşimin Toplam Köy Nüfusuna Oranı	0,412
53	Kentleşme Oranı	0,411
54	Tadilata İhtiyaç Olmayan Binaların Toplam Binalara Oranı	0,395
55	Kişi Başı Banka Kredileri (1995-1997 Ortalamaları 1998 Fiyatlarıyla)	0,383
56	65 Yaş Üstü Yaş Grubunun Toplam Ölümler İçindeki Oranı (Orantılı Ölüm Oranı)	0,325
57	Kişi Başı Banka Mevduatı (1995-1997 Kişi Başına Ortalamaları 1998 Fiyatlarıyla)	0,284
58	Kişi Başı Ortalama Kamu Yatırımları (1990-1997-1998 Sabit Fiyatlarıyla)	0, 199
59	İl ve İlçe Merkezi Nüfus Artış Hızı	-0,3
60	0 Yaş Grubunun Toplam Ölümler İçindeki Oranı(Orantılı Ölüm Oranı)	-0, 422

geri kalmış, hem de gelişmiş illerde görülmesinden dolayı genel faktör üzerinde fazla yüklemi olmamıştır.

Oysa kır nüfus artışı olan iller hem gelişmiş il kategorinde yer almakta, hem de bu illerin kent merkezi nüfusu artmaktadır. Bu yüzden analize kent ve kır nüfus artışı ayrı ayrı değişkenler olarak alınmıştır. Başka bir deyişle batıdaki gelişmiş kentlerde hem kır, hem de kent nüfusu artmıştır. Doğudaki geri kalmış kentlerde ise sadece kent nüfusu artmıştır. Bu yüzden kır nüfus artışının, genel faktör üzerinde kent nüfus artışına göre yüklemi daha fazla olmuştur.

Üretim göstergelerine yönelik değişkenlerden kişi başına imalat sanayi katma değer değişkeninin genel faktör üzerinde 27. sırada 0.77'lik bir yüklemi vardır. Sanayi üretimine yönelik değişkenin genel faktör üzerindeki yüklemi, kişi başı konut elektrik tüketimi, bin kişiye düşen otomobil sayısı, liseli kız öğrencilerin okullaşma oranı, 10

bin kişiye düşen diş hekimi ve uzman doktor sayısı gibi refah seviyesi değişkenlerinin çok altında kalmıştır. Bu durumun en önemli nedeni, sanayinin ülkeye dengeli dağılmaması, belli bölgelerde toplanmasıdır. Aynı zamanda bazı sanayi kentlerinin hak ettiği sosyal göstergelere ulaşamamasının da etkisi vardır. İmalat sanayi üretimi düşük, ancak sosyo ekonomik gelişme indeksi yüksek olan illerden Muğla, Antalya gibi illerin varlığı da, imalat sanayi üretimi ile genel faktör arasındaki bağıntının az olmasına neden olmuştur.

İLLERİN GELİŞME İNDEKSLERİNE GÖRE SIRALANMASI VE GRUPLANMASI

Genel Faktör üzerinde yüklemi olan değişkenlerin, faktör ile doğrusal bileşenleri sonucu elde edilmiş skorları, illerin gelişme indeksi olarak belirlendikten sonra kademeli olarak gruplanmıştır. Skorlar, rotasyon sonrası oluşmuş değişkenlerin yüklemlerinin tek bir vektör üzerindeki ortak ifadesidir. Tablo 5'de genel faktörden gelişme indeksi ve kademeli sıralanmasıyla elde edilmiş üç ayrı il kümesi görülmektedir. Gelişmişliklerine göre kademelenen üç il kümesi, ekonomik değişkenler ile sosyal değişkenler arasındaki ilişkinin saptanması için kanonik korelasyon analizi için de kullanılmıştır. 80 il bazında gelişmişlik sırasına göre birinci küme 27, ikinci küme 27, üçüncü küme ise 26 ilden oluşmaktadır.

Bütün iller, kanonik korelasyon analizindeki çoklu normal dağılım varsayımı nedeniyle birbirlerine yakın sayıda, gelişmiş, azgelişmiş ve geri kalmış olarak adlandırılararak ayrılmıştır. Bütün illeri üç il kümesine ayırmak kanonik korelasyon için uygun olurken; illerin gelişmişliklerine göre daha ayrıntılı değerlendirme yapmak ve mekansal dağılımdaki farklılaşmayı gözlemlemek için yeterli olmamaktadır.

İl kümelerinin mekansal dağılımı değerlendirildiğinde; birinci il kümesi Marmara'nın tamamı, Ege kıyıları, Akdeniz kıyıları ve Konya ile Ankara İstanbul bağlantısı sağlanacak şekilde İç Ege'yi çevreleyerek genel faktör ile yüklemi fazla olan değişkenler bazında bir homojen bölge oluşturmuştur. Kayseri, Adana üzerinden birinci il kümesi ile birleşmiştir. İç Ege ise coğrafi olarak birinci il kümesinin arasında olmasına rağmen, gelişem indeksinde ikinci il kümesi içinde yer almıştır. Birinci il kümesinde Antalya, Bursa'nın ardından beşinci, Muğla ise altıncı sıradadır. Antalya ve Muğla'nın gösterdiği gelişme performansında turizmin payı büyüktür. Diğer yandan Denizli, son yıllardaki imalat sanayi alanındaki performansı ile Adana'nın üzerinde onikinci sıraya yerleşmiştir. En gelişmiş 27 il kümesi ülkedeki ekonomik faaliyetlerin yaklaşık % 90'nını gerçekleştirmektedir. Kalan 53 il ise yaklaşık %10'unu gerçekleştirmektedir. Ülke nüfusunun % 59,7'sini barındıran ilk 27 il, kamu sektörü imalat sanayisinin %82,41'ini, özel sektörün ise % 92.7'sini üretmektedir. Ülkeye gelen turistlerin % 96,79'u birinci il kümesinde konaklamaktadır. Şirketlerin %93'ü birinci il kümesinde açılmıştır. (Tablo 4)

İkinci il kümesi ise, güneyde Gaziantep üzerinden başlayarak Karadeniz'de Giresun'a dik uzanan, Giresun'dan doğuda Artvin'e, batıda ise Bartın'ı kapsayan bir homojen bölge oluşturmuştur. İç Anadolu'da Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kırıkkale illeri Karadeniz'e bağlanarak ikinci il kümesinde yer almıştır. Ayrıca birinci il kümesinin arasında bir "ada" görünümünde olan İç Ege'deki Kütahya, Afyon, Isparta ve Burdur da ikinci kümede yer almıştır. İkinci dereceden gelişmiş il kümesi, Karadeniz kıyıları, büyükşehirler dışındaki İç Anadolu illeri (Aksaray ve Yozgat dışında) ve İç Ege'den oluşmaktadır. İkinci il kümesinin en gelişmiş ili olan Gaziantep, yaratılan imalat sanayi katma değer açısından gelişmiş il kümesinde olmasına rağmen, sosyal değişkenler açısından kendi kategorisinin gerisinde kaldığı için ikinci kümede yer almıştır. İkinci dereceden gelişmiş 27 il kümesi ülke nüfusunun % 25,6'sını barındırmakta, kamu, imalat sanayi katma değerinin %16'sını, özel sektör ise %6,8'ini üretmektedir.

Tablo 4. Genel Faktör Skorlarına Göre Oluşturulmuş Üç İl Kümesinin Değişken Bazında Farklılaşması

Gelişme İndeksine Göre Kademeli İl Kümeleri	Birinci 27 İl Kümesi	İkinci 27 İl Kümesi	Üçüncü 26 İl Kümesi
Toplam İl Nüfusu Oranı %	59,69	22,54	17,77
Toplam Şirket Sayısının Oranı %	93,01	5,22	1,77
Toplam Turist Geceleme Oranı %	96,79	2,91	0,3
Kamu Sektörü İmalat Sanayi Toplamının Oranı %	82,41	16,05	1,53
Özel Sektör İmalat Sanayi Toplamının Oranı	92,66	6,77	0,57
İmalat Sanayi Toplamının Oranı %	90,32	8,89	0,79
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Oranı %	54,93	25,63	19,44
Kişi Başı 1997 Ortalama Kamu Yatırımları (1998 Sabit Fiyatları İle, Milyon TL)	12,1	9,13	11,9
Kişibaşı Konut Elektrik Tüketimi	0,31	0,2	0,12
Toplam İl Nüfusu Oranı %	59,69	22,54	17,77

Üçüncü il kümesinde ise toplam 26 ilin; 21'i Doğu, Güneydoğu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde homojen alan oluşturmaktadır. Yozgat, Çankırı, Aksaray, Kilis ve Osmaniye üçüncü il kümesinde yer alan diğer illerdir. Üçüncü il grubu içinde homojen bölge dışındaki illerin beşi de il kümesinin en üst sıralarında bulunmaktadır.

80 il, gelişmişliklerine göre üç gruba ayrıldığında, birinci il kümesindeki illerin tamamı, diğer kümelerde ise büyük bir kısmı birbirine komşudur. Üçüncü il kümesi, ülke nüfusunun % 19,4'ünü oluşturmasına rağmen, toplam yaratılan imalat sanayi katma değerinin % 0,8'ini üretmektedir. Üçüncü grup il kümesi bitkisel ve hayvansal üretimin % 17,44'ünü sağlamaktadır. Üçüncü il kümesindeki illerde kişi başı konut elektrik tüketimi gelişmiş il kümesinin yaklaşık üçte biri kadardır. (Tablo 4)

İkinci il kümesinde bulunan 27 ilin, 1990-1997 yılı kişi başı ortalama kamu yatırımlarının ortalaması 9,13 milyon TL (1998 Sabit Fiyatları) ile gelişmiş ve geri kalmış il kümelerinin altındadır. (54) Birinci gelişmiş il kümesinde kamu sektörü imalat sanayi ve nüfusun fazla olması nedeniyle kamu yatırımları fazla olmuştur. Geri kalmış üçüncü il kümesinde ise GAP gibi büyük kamu yatırımları gerektiren projeler ile olağanüstü hal uygulanan illerdeki kamu maaşlarının fazla olmasından dolayı kişi başı kamu yatırımları ikinci il kümesinden daha fazla çıkmıştır.

Tablo 5. Birinci Faktör Skorları İle Elde Edilmiş Gelişme İndeksleri ve İl Grupları

Sıralama	Birinci Grup	İndeks	Sıralama	İkinci Grup	İndeks	Sıralama	Üçüncü Grup	İndeks
1	İstanbul	2,64	28	Gaziantep	0,42	55	Aksaray	-0,42
2	Ankara	2,27	29	Burdur	0,4	56	Çankırı	-0,59
3	İzmir	2,01	30	Samsun	0,36	57	Erzurum	-0,6
4	Bursa	1,6	31	Rize	0,33	58	Erzincan	-0,61
5	Antalya	1,45	32	Karabük	0,32	59	Osmaniye	-0,67
6	Muğla	1,4	33	Isparta	0,31	60	Diyarbakır	-0,67
7	Kocaeli	1,37	34	Nevşehir	0,29	61	Kilis	-0,76
8	Tekirdağ	1,24	35	Trabzon	0,17	62	Yozgat	-0,78
9	Yalova	1,15	36	Amasya	0,12	63	Ş.Urfa	-0,86
10	Eskişehir	1,11	37	Karaman	0,11	64	Adıyaman	-1
11	Denizli	1,09	38	Artvin	0,05	65	Gümüşhane	-1,01
12	Adana	1,07	39	Giresun	0,02	66	Kars	-1,02
13	Balıkesir	1,06	40	Kastamonu	-0,03	67	Tunceli	-1,02
14	Aydın	1,01	41	Elazığ	-0,06	68	Mardin	-1,04
15	Edirne	0,95	42	Kütahya	-0,08	69	Van	-1,09
16	Kırklareli	0,94	43	Çorum	-0,09	70	Iğdır	-1,14
17	İçel	0,89	44	Malatya	-0,11	71	Bayburt	-1,15
18	Çanakkale	0,83	45	Kırşehir	-0,11	72	Batman	-1,2
19	Manisa	0,64	46	Kırıkkale	-0,13	73	Ardahan	-1,3
20	Bolu	0,64	47	Sinop	-0,14	74	Siirt	-1,47
21	Sakarya	0,63	48	Afyon	-0,16	75	Bingöl	-1,48
22	Kayseri	0,61	49	Niğde	-0,22	76	Ağrı	-1,71
23	Zonguldak	0,6	50	Sivas	-0,23	77	Bitlis	-1,73
24	Bilecik	0,5	51	Bartın	-0,26	78	Hakkari	-1,88
25	Konya	0,47	52	Tokat	-0,37	79	Şırnak	-1,99
26	Uşak	0,46	53	Ordu	-0,39	80	Muş	-2,01
27	Hatay	0,44	54	Kahraman maraş	-0,41			

Tablo 4.9. Birinci Faktör Skorlarına Göre Sıralanmış Kademeli 8 İl Kümesi

	Birinci Grup	İkinci Grup	Üçüncü Grup	Dördüncü Grup	Beşinci Grup	Altıncı Grup	Yedinci Grup	Sekizinci Grup
1	İstanbul	Denizli	Sakarya	Rize	Afyon	Bartın	Kilis	Bayburt
2	Ankara	Adana	Kayseri	Karabük	Kütahya	Tokat	Yozgat	Batman
3	İzmir	Balıkesir	Zonguldak	Isparta	Çorum	Ordu	Ş.Urfa	Ardahan
4	Bursa	Aydın	Bilecik	Nevşehir	Malatya	Kahraman maraş	Adıyaman	Siirt
5	Antalya	Edirne	Konya	Trabzon	Kırşehir	Aksaray	Gümüşhane	Bingöl
6	Muğla	Kırklareli	Uşak	Amasya	Kırıkkale	Çankırı	Kars	Ağrı
7	Kocaeli	İçel	Hatay	Karaman	Sinop	Erzurum	Tunceli	Bitlis
8	Tekirdağ	Çanakkale	Gaziantep	Artvin	Afyon	Erzincan	Mardin	Hakkari
9	Yalova	Manisa	Burdur	Giresun	Niğde	Osmaniye	Van	Şırnak
10	Eskişehir	Bolu	Samsun	Kastamonu	Sivas	Diyarbakır	Iğdır	Muş

Birinci il kümesinde sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Muğla, Kocaeli, Tekirdağ, Yalova ve Eskişehir bulunmaktadır. Birinci il kümesi toplam nüfusun % 36'sını barındırmakta, GSYİH içinde ithalat vergisi payının % 71'ini gerçekleştirmekte, toplam turist gecelemelerinin % 85,97'sini sağlamakta, toplam şirketlerin % 84'ünü içermekte, sinemaya gidenlerin % 75'ini kapsamakta ve imalat sanayi toplam katma değerinin % 68'ini üretmektedir. (Tablo 4.11) Birinci il kümesinde il ve ilçe merkezlerinde ve kırsal alanda nüfus artışı gösteren tek il kümesidir. İl ve ilçe merkezinde 1990-1997 arasında nüfus artış ortalaması % 31,10 olarak gerçekleşirken, kırsal alandaki nüfus %16,26'lık bir artış göstererek, diğer il kümelerinden farklılaşmıştır. En gelişmiş ve geri kalmış il kümeleri arasında özellikle kız çocukların okullaşmasında büyük boyutlarda farklılık vardır. Birinci il kümesinde kız öğrencilerin lise okullaşma oranı ortalaması % 45 iken, bu oran geri kalmış sekizinci il kümesinde % 6,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Birinci il kümesinden diğer il kümelerine geçildiğinde; GSYİH içinde ithalatın payında, turist geceleme sayısında, şirket sayısında ve sinemaya gidenlerin sayında keskin bir düşüş vardır. (Tablo 4.11, Tablo 4. 12)

Birinci gruptaki en önemli gelişme Batı Akdeniz'de görülmüştür. Batı Akdeniz'de Antalya ve Muğla ilk grupta yer alırken, Adana ve İçel ise Doğu Akdeniz'de ikinci grupta yer almıştır. Batı Akdeniz'deki illerin gelişmesinde en önemli etken turizm olmuştur. Son on yılda Türkiye'nin turizmdeki ortalama reel büyümesi Avrupa Birliği içinde İrlanda'dan sonra % 5,3 ile ikinci sırada gerçekleşmiştir. (WTTC, 2002) Antalya ve Muğla'nın turizmdeki büyümeleri ülke içinde en gelişmiş iller kategorisine girmelerine neden olmuştur. (Tablo 4.9, Tablo 4.10)

Tablo 4.10. Avrupa Birliği ve Türkiye'de 1990-2000 Yılları Turizmdeki Büyüme

İrlanda	5,6	Almanya	3,2
Türkiye	5,3	Hollanda	3,1
Finlandiya	5	İngiltere	2,8
İsveç	4,4	Belçika	2,6
İspanya	3,8	Lüksemburg	2,3
Portekiz	3,7	Yunanistan	2,2
Fransa	3,5	Danimarka	2,1
Avusturya	3,5	İtalya	2

Kaynak WTTC Raporu, Expo Touristik Dergisi

İkinci il kümesinde Denizli, Adana, Balıkesir, Aydın, Edirne, Kırklareli, İçel Çanakkale, Manisa ve Bolu yer almıştır. Batı ve Güney Marmara'da Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Orta Ege'de Manisa, Denizli ve Kıyı Ege'de Aydın ikinci il kümesinde homojen bölge oluşturmuştur. İkinci il kümesinde Denizli son yıllardaki imalat sanayi üretimindeki performansından dolayı Adana'nın üzerinde en gelişmiş il durumundadır. İkinci il kümesi toplam nüfusun %14'ünü kapsamakta, turist gecelemelerinin % 10,35'ini sağlamakta, sinemaya gidenlerin % 5,9'ini içermekte ve imalat sanayi katma değeri üretiminde %13,68'lik paya sahiptir. İkinci il kümesi bitkisel ve hayvansal üretim ile diğer il kümelerinden ayrılmaktadır. İkinci il kümesindeki iller verimli ovaların bulunduğu ve tarıma dayalı sanayinin geliştiği Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer almalarından dolayı toplam bitkisel ve hayvansal üretimin % 23.79 sağlayarak il kümeleri içerisinde birinci sırada yer almıştır. (Tablo 4.11) Son yıllarda özellikle tekstil alanındaki ihracata yönelik büyüme Denizli'nin gelişmesinde en önemli etkendir. Denizli turizm alanında da gelişme göstermiştir.

Üçüncü il kümesinde Sakarya, Kayseri, Zonguldak, Bilecik, Konya, Uşak, Hatay, Gaziantep, Burdur ve Samsun yer almıştır. Üçüncü il kümesinde Doğu Marmara'da Sakarya, Bilecik, Doğu Akdeniz'de Gaziantep, Hatay komşu iken, diğer iller İç Anadolu, Batı Karadeniz ve İç Ege'ye dağılmıştır. Üçüncü il kümesinde yer alan iller ülke nüfusunun % 13,5'ini oluşturmakta, sinemaya gidenlerin % 9,6'sını içermekte, turist gecelemelerinin % 0,52'sini kapsamakta ve imalat sanayi katma değerinin % 9,62'ini, bitkisel ve hayvansal üretimin ise % 15.3'sini üretmektedir. Üçüncü il kümesi büyük oranda, Orta Anadolu dahil olmak üzere kuzeyindeki ve güneyindeki büyük şehirlerin bulunduğu il kümesinden oluşmaktadır. Üçüncü il kümesinden sonraki il kümelerine geçişte, imalat sanayi katma değeri, ithalat vergisi, sinemaya gidenlerin oranı gibi değişkenlerde büyük düşüşler başlamaktadır.

Tablo 4.11. Genel Faktör Skorlarına Göre Oluşturulmuş Kademeli 8 İl Kümesinin Değişken Bazında Karşılaştırılması

İl Kümeleri	1	2	3	4	5	6	7	8	Toplam
1997 Nüfus İçindeki Payı %	36,08	14,14	13,5	5,93	8,23	9,86	7,65	4,6	100
İmalat Sanayi Katma Değer Payları %	68,44	13,67	9,62	2,93	3,72	1,18	0,28	0,16	100
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Payları %	19,96	23,79	15,32	7,45	9,93	10,59	8,35	4,63	100
GSYİH İçinde İthalat Vergisi Payları %	71,71	11,31	8,45	2,26	2,77	1,8	1,4	0,31	100
Turist Geceleme Payları %	85,97	10,35	0,52	2,74	0,06	0,17	0,12	0,07	100
Şirket Toplamları Payları %	84,41	5,3	4,6	1,65	1,67	1,12	0,91	0,35	100
Sinemaya Gidenlerin Payları	75,22	5,89	9,6	1,41	3,07	4,41	0,3	0,09	100

Tablo 4.12. Genel Faktör Skorlarına Göre Oluşturulmuş Kademeli 8 İl Kümesinin Değişken Bazında Karşılaştırılması (Ortalama Değerler)

İl Kümeleri	1	2	3	4	5	6	7	8	Ortalama
1990-1997 İl ve İlçe Merkez Nüfus Artışı	31,1	22,22	17,34	20,99	21,49	24,64	31,48	45,97	26,9
1990-1997 Kırsal Alan Nüfus Artışı	16,26	-4,96	-7,3	-29,5	-22,12	-16,49	-23,02	-27,95	-14,38
Kentleşme Oranı	70,29	55,01	55,43	51,3	52,77	50,68	51,65	50,7	54,73
Liseli Kız Öğrencilerin Okullaşma Oranı	45,06	38,02	31,24	32,12	25,82	19,19	14,67	6,89	26,63
Özel Banka Kamu Banka Oranı	2,11	1,18	1,11	0,73	0,61	0,71	0,45	0,28	0,9
Kişi Başı 1990-1997 Ortalama Kamu Yatırımları 1 (998 sabit fiyatlarıyla, milyon TL)	17,58	9,39	8,08	7,43	12,82	8,04	14,55	10,40,	11,04
0 Yaş Grubunun Toplam Ölümler İçindeki Oranı(Orantılı Ölüm Oranı)	6,63	6,56	9,58	5,21	8,47	12,19	14,58	15,81	9,88
65 Yaş Üstü Yaş Grubunun Toplam Ölümler İçindeki Oranı (Orantılı Ölüm Oranı)	56,54	60,35	58,10	64,24	59,81	54,92	52,14	45,58	56,46

Üçüncü il kümesinde büyük şehirlerin sayısı fazla olduğu için sinemaya gidenlerin oranı ikinci il kümesinden daha fazla çıkmıştır. Orta gelişmişlikteki il kümelerindeki il ve ilçe merkezlerinde nüfus artış hızı, daha gelişmiş ve geri kalmış il kümelerinden yavaş olmuştur. Üçüncü il kümesinin diğer il kümelerinden ayrılan en belirgin demografik özelliği, il ve ilçe merkezlerindeki 1990-1997 arasındaki nüfus artış hızının %17,34 ile en alt düzeyde gerçekleşmiş olmasıdır. 1990-1997 arasında gelişmiş il kümelerinde nüfus artışında ekonomik ve sosyal faktörler daha belirleyici iken, geri kalmış il kümelerinde siyasal nedenler il ve ilçe merkezlerine olan göçte daha etkili olmuştur. (Tablo 4.12)

Dördüncü il kümesinde Rize, Karabük, Isparta, Nevşehir, Trabzon, Amasya, Karaman, Artvin, Giresun ve Kastamonu yer almıştır. Dördüncü gruptaki illerden Isparta, Karaman ve Nevşehir dışındaki yedi il Karadeniz'de yer almaktadır. Dördüncü kümedeki iller ülke nüfusunun % 5,9'unu oluşturmakta, üretilen katma değerin % 2,9'unu, bitkisel ve hayvansal üretimin ise % 7.5'ini üretmekte, ithalat vergisinin % 2,6'sını sağlamakta, turist gecelemelerinin % 2,7'sini içermekte ve sinemaya gidenlerin % 1.4'ünü oluşturmaktadır. Dördüncü kümeden itibaren sanayi üretiminde, ithalat vergisinde, şirket sayılarında, önemli bir düşüş olmuştur. (Tablo 4.11) Dördüncü il kümesindeki illerin büyük kısmının Karadeniz kıyısında bulunması, üçüncü il kümesinden daha fazla turist çekmesine neden olmuştur. Dördüncü il kümesini diğer kümelerden ayıran farklılaşma kırsal nüfusun azalmasında görülmüştür. Dördüncü il kümesinde 1990-1997 yılları arasında ortalama % -29,50 ile en fazla kırsal nüfus azalması gerçekleşmiştir. (Tablo 4.12)

Dördüncü il kümesini diğer kümelerden ayıran bir başka önemli farklılaşma kişi başı kamu yatırımlarının en az olmasına rağmen, ölümler içinde 0 yaş grubu ortalama ölümlerin en düşük, 65 yaş üstü ölenlerin oranının ise en yüksek olmasıdır. Ölenler içinde 65 yaş üstü oranının yüksek olması, doğumda yaşam beklentisinin dördüncü il kümesinde diğer illerden fazla olduğunu göstermektedir. Doğumda yaşam beklentisinin birinci il kümesinde değil de dördüncü il kümesinde yüksek olması, gelişmişlikle güçlü bir ilişki içinde olmadığını göstermektedir. Dördüncü il kümesinin 7 ili hava kirliliğinin az olduğu Karadeniz Bölgesi'ndedir. İklim şartlarının, doğumda yaşam beklentisi üzerinde etkisi olabilir. (Tablo 4.12)

Doğu'da Sivas, Malatya ve Elazığ, Orta Anadolu'da Kırşehir'den başlayıp, Kırıkkale, Çorum üzerinden Karadeniz'de Sinop'a kadar uzanan iller beşinci kümenin komşu illeridir. İç Ege'de ise Kütahya ve Afyon komşu illerdir. Beşinci il kümesinde bulunan Niğde ise beşinci kümedeki hiç bir il ile komşu değildir. Beşinci il kümesi toplam nüfusun % 8,86'sını içermektedir. Toplam imalat sanayi üretiminin % 3,75'ini üretmektedir. Son yıllarda imalat sanayi üretiminde öne çıkan Çorum, Malatya ve Elazığ gibi illerin beşinci il kümesinde yer alması, imalat sanayi üretimi açısından beşinci il kümesini dördüncü kümesinin önünde yer almasına neden olmuştur. (Tablo 4.11)

Bitkisel ve hayvansal üretim oranı ve toplam şirket sayısı gibi ekonomik göstergelerde de beşinci il kümesi, dördüncü il kümesinin üzerindedir. Ancak kız çocuklarının okullaşma oranı gibi bazı sosyal göstergelerde beşinci il kümesi, dördüncü il kümesinin gerisindedir. İç bölgelerde bulunan beşinci grup illeri, sanayi ve birkisel üretimde dördüncü kümenin ilerisinde olsa da, sosyal göstergeleri yetersiz olduğu için gelişme indeksinde alt sırada yer almıştır.

Altıncı il kümesinde Bartın, Tokat, Ordu, K.Maraş, Aksaray, Çankırı, Erzurum, Erzincan, Osmaniye ve Diyarbakır yer almaktadır. Altıncı il kümesinden itibaren Orta Anadolu'dan Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'e doğru bir kayma başlamıştır. Bu küme ülke nüfusunun % 9,86'sını oluşturmaktadır. Sanayi üretiminin %1,2'sini sağlamakta, sinemaya gidenlerim % 4,4'ünü oluşturmakta ve tarımsal üretimin % 10,6'sını üretmiştir. Sinemaya gidenlerin oranının dördüncü ve beşinci il kümelerinden daha fazla olmasının nedeni Diyarbakır'da sinemaya gidenlerin oranının fazla olmasıdır. Bu ilde özellikle siyasi filmlere olan talep, diğer illere oranla daha fazladır.

Yedinci il kümesinde Kilis, Yozgat, Şanlıurfa, Adıyaman, Gümüşhane, Kars, Tunceli, Mardin, Van ve Iğdır yer almıştır. Yedinci il kümesinde Yozgat ve Gümüşhane dışındaki iller, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almıştır. Yedinci il kümesi toplam nüfusun %4,65'ini oluşturmasına rağmen sanayi üretiminin sadece % 0,28'ini gerçekleştirmiştir. Tarım ve hayvancılık yedinci kümede en önemli ekonomik faaliyettir. Toplam ülke üretiminin % 8,35'ini oluşturmaktadır. (Tablo 4.11)

Sekizinci il kümesinde ise Bayburt, Batman, Ardahan, Siirt, Bingöl, Ağrı, Bitlis Hakkari, Şırnak ve Muş yer almıştır. Sekizinci kümede Ardahan ve Bayburt dışındaki iller Doğu ve Güneydoğu'da homojen bir bölge oluşturmuştur. Ülkenin en geri kalmış il kümesi olan sekizinci il kümesi toplam nüfusun % 4,6'sını barındırmasına rağmen ülkedeki toplam sanayi üretiminin sadece % 0,16'sını üretmiştir. Sekizinci il kümesi, il ve ilçe merkezleri nüfus artışı 1990-1997 döneminde siyasi olayların etkisiyle % 45,97 ile diğer bütün il kümeleri içinde ilk sırada yer almıştır.

Sonuç olarak en gelişmiş ilk 10 il İç Anadolu, Marmara, Ege ve Batı Akdeniz'de dağılırken, en geri kalmış sekizinci küme Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da homojen bölge oluşturmuştur. İkinci grup gelişmiş il kümesi ise Batı Marmara'dan Denizli'ye kadar uzanan alanda homojen bir bölge oluşturmuştur. Gelişmiş iller Marmara'nın tamamı, Ege ve Akdeniz kıyıları ile İç Anadolu'daki büyük şehirlerden oluşurken, az gelişmişliğe doğru giderken iller İç Anadolu, İç Ege ve Karadeniz kıyıları üzerinden Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya doğru yönelmektedir. Gelişmiş iller ile geri kalmış iller homojen bölge oluştururken orta gelişmişlikteki iller İç ve Orta Bölgeler ile Karadeniz kıyılarında kopuk olarak dağılmaktadır.

Sadece en gelişmiş birinci il kümesinde sanayi üretiminin oranı tarım ve hayvancılık üretiminin oranından fazladır. Kalan 70 ilde bitkisel ve hayvansal üretim oranı sanayi üretim oranından daha fazladır. Bütün il kümelerinde kentleşme oranı

%50'nin üzerindedir. Bütün il kümelerinde il ve ilçe merkezi nüfusu artarken sadece birinci il kümesinde hem kır, hem de kent nüfusu birlikte 1990-1997 yılları arasında artmıştır. Bütün il kümelerinde özel sektörde çalışanların oranı kamu sektöründe çalışanlardan fazla olmakla birlikte son iki il kümesinde birbirine yaklaşmıştır. En geri kalmış il kümesindeki il ve ilçe merkezleri nüfus artış oranı en gelişmiş il kümesinden fazladır. Nüfus artışında siyasal nedenler, ekonomik faaliyetlerden daha fazla etkili olmuştur. Kamu yatırımları ile gelişmişlik arasında doğrusal bir ilişki yoktur. Kişi başı kamu yatırımları, gelişmiş ve geri kalmış illerde daha fazladır. Doğumda yaşam beklentisi sosyo ekonomik gelişme düzeyi yüksek olan iller yerine Karadeniz illerinde daha fazla çıkmıştır.

SONUÇLAR

Faktör analizi skorlarına göre kümeleme yapıldığında illerin büyük kısmı kendi sosyo-ekonomik düzeylerine uygun yerlerde çıkmıştır. Buna karşılık Kocaeli, Mersin, Gaziantep gibi illerde ekonomik göstergeler, sosyal göstergelere göre daha iyi düzeyde iken; Artvin, Burdur, Nevşehir gibi illerde ise tam tersine sosyal göstergeler, ekonomik göstergelere göre daha iyidir. Ekonomik göstergeleri daha iyi durumda olan illerde eğitimli iş gücü ihtiyacına yönelik yatırımlara öncelik verilmelidir. Sosyal göstergeleri daha iyi durumda olan illerde ise ekonomik yatırımlar kısa sürede karşılığını alabilir.

Homojen il gruplarının saptanması, gelişmiş, az gelişmiş ve geri kalmış illerin ülke içinde nasıl dağıldığını gösterdiğinden planlama açısından önemli açılımlar sunmaktadır.

Marmara'nın tamamı, Ege ve Akdeniz kıyıları ile Konya, Ankara, İstanbul bağlantısı sağlanacak şekilde İç Ege'yi çevreleyen iller gelişmişlik açısından homojen bölge oluşturmuştur. En gelişmiş il kümesinde turizm sektörü nedeniyle Antalya ve Muğla'nın sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi Adana ve Kocaeli gibi sanayi ilerinin üzerinde çıkmıştır. İkinci dereceden gelişmiş iller, Karadeniz kıyıları, büyük şehirler dışındaki İç Anadolu illeri ve İç Ege'den oluşmuştur. Geri kalmış iller ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

Faktörlerden bağımsız olarak değişken bazında bir değerlendirme yapıldığında 60 değişken içinde kişi başına düşen telefon sayısı, SSK'lı nüfusun il içindeki oranı ile bazı refah seviyesi göstergeleri illerin sosyo-ekonomik gelişmişlikleri ile yüksek düzeyde bağıntılı çıkmıştır.

Yeni ekonomi kavramının en önemli parametresi olarak iletişim altyapısının, kentlerin ulusal ve uluslararası entegrasyon sürecinin hızlanmasında, bilginin dünya içinde dolaşımını arttırarak ülkeler arasındaki bağlantıların kurulmasında, sanal ortamda ticaret yapılmasında, sınırlar ötesi sermaye hareketlerinin akışında, ülke ekonomilerinin birbirlerine bağımlı hale gelmesinde ve web dünyasının oluşmasında oynadığı

rol ile, her geçen gün kentlerin sosyo-ekonomik gelişme düzeyleri ile ilişkisi artmaktadır.

Bu çalışmada da kişi başına düşen telefon sayısı değişkeninin illerin sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ile bağıntısının yüksek çıkması özellikle planlama alanında önemli açılımlar sunmaktadır. Ülkenin hemen her köşesinde altyapısı hazır olmadan yarım kalmış düşük kapasite ile çalışan organize sanayi bölgeleri ekonomik kalkınmaya dinamizm getirememekte ve verimsiz üretim yapmaktadır. Bu bölgelerde özellikle iletişim altyapısı yatırımları sonucunda, elektronik ticaretin artışı, zamanında teslim ve stok maliyetlerinin düşmesi, bürokratik işlemlerin azalması, depolama için kullanılan binaların daha etkin kullanımı ile maliyetler azalarak verimlilik sağlanabilir iç ve dış piyasalar ile entegrasyon gelişebilir.

Kentlerin sosyo-ekonomik gelişmesi ile değişken bazında yüksek düzeyde bağıntılı olan diğer bir değişken SSK'lı nüfusun il içindeki oranı olmuştur. SSK'lı nüfusun oranı, ekonomik olduğu kadar sağlık ve emeklilik sigortası ile ailenin sosyal güvenliğini sağlamasından dolayı İnsani Kalkınma İndeksi'ne (HDI) benzerlik gösteren sosyo-ekonomik bir boyutu vardır. Aynı zamanda ekonominin kayıt altına alınması konusunda da ipuçları vermektedir.

Ülkemizde sosyal güvenliği olmadan kayıt dışı çalışan nüfusa özellikle eski doğu bloğu ülkelerinden gelen kaçak işçilerin eklenmesi ile var olan sorun giderek artmaktadır. SSK primlerinin yüksek olması, kaçak işçi ile üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve cezai yaptırımların uygulanmaması, üreticileri kayıt dışı ekonomiye yöneltmektedir. Kentlerin sosyo-ekonomik gelişme düzeylerinde iyileşme sağlamak için ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Böylece, kamu sosyal güvenliğe yönelik harcama yapmak amacıyla daha fazla vergi toplayabilir.

Kentleşme kuramları içinde sanayileşme, ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarındaki değişimin en önemli göstergelerindendir. Sanayileşmiş ülkelerin sosyal göstergelerinin, sanayileşememiş ülkelere göre daha iyi durumda olması beklenir. Ancak, iller bazında yapılan bu çalışmada imalat sanayi göstergesi ile sosyo-ekonomik gelişme arasında yüksek düzeyde bağıntı çıkmamıştır. Sanayi üretimine yönelik değişkenlerin kentlerin sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyiyle bağıntısı, kişi başı konut elektrik tüketimi, bin kişiye düşen otomobil sayısı, liseli kız öğrencilerin okullaşma oranı, 10 bin kişiye düşen diş doktoru ve uzman doktor sayısı gibi refah seviyesi değişkenlerinin altında kalmıştır.

Çalışma ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında, kentsel sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin ülke genelinde daha dengeli dağılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Ancak, az gelişmiş ülkelerin kıt kaynakları nedeniyle bölgeler arası dengesizliği azaltacak, özellikle de sosyal politikalara yönelik yatırımlar yapamamaktadırlar. Bu yüzden bölgeler arası gelişme farklarını azaltacak kuramlar içinde oldukça önemli yeri olan "kutupsal gelişmeye" yönelik plan bölge önerilerinde bulunulmuştur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde GAP çerçevesinde Gaziantep ve Şanlıurfa önemli birer kutup merkezi olmaya aday durumundadır. GAP ağırlıklı olarak tarıma dayalı üterimi hedeflemektedir. Özellikle tarıma dayalı sanayiye yönelik teşvikler verilerek bölgenin kalkınması sağlanabilir. DPT raporlarında GAP ürünlerine yönelik ileride pazar bulma sorunlarının çıkacağı öngörülmektedir. GAP ürünlerinin büyük bir kısmının AB pazarına, Gümrük Birliği'nin tarımsal ürünleri kapsamamasından dolayı, girmesi zor olacaktır. GAP için en uygun pazar yaklaşık 450 milyon nüfuslu Hazar ve Karadeniz havzaları olabilir. Bu pazarlara yönelik kara, deniz ve demiryolu ulaşım bağlantıları sağlanmalıdır. VIII. Kalkınma Planı'nda yer alan Kars-Tiflis demiryolu projesi, GAP ürünlerini Hazar havzasına taşımak için oldukça önem taşımaktadır. Demiryolu, GAP bölgesinin ürünlerini Kafkasya yanında Karadeniz'de de uygun bir limana bağlantı yapacak şekilde birleştirilebilir. Böylece Güneydoğu Anadolu illeri için kentlerin sosyo ekonomik gelişmişlik düzeylerinde bölgelerarası barışa ve entegrasyona katkı sağlayarak bir yükselme sağlanabilir.

Antalya ve Muğla'nın turizm sayesinde birçok sanayi kentini gelişme indeksinde geçmesi turizmin önemini vurgulamaktadır. Turizm, geri kalmış bölgelerin sosyo-ekonomik gelişme düzeylerinin yükseltilmesinde önemli bir araçtır. Özellikle Doğu Akdeniz, GAP, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'i kapsayacak şekilde deniz kum, güneş turizmi dışında, kültür turizmi, kış turizmi, eko-turizm, termal ve inanç turizmi potansiyeli geliştirilebilir. Turizm geri kalmış bölgelerin modernleşmesinde, daha laik bir toplumun oluşmasında ve özellikle kız çocukların okullaşma oranlarının artmasında etkili olabilir.

Turizm, Türkiye için önemli bir olgu olduğu kadar, en ufak terörist saldırıdan etkilenecek kadar da kırılgan bir olgudur. Bu yüzden turizm konusundaki riskler azaltılmalıdır. Riski azaltmak için mevcut turizmin arz ve talebindeki bölgesel bağımlılık giderilebilir. Bunun için AB ülkeleri dışında da pazar aranmalı ve turizm ülkenin bütününe ve 12 aya yayılmalıdır.

Sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasındaki dengesizlik, batı bölgeleri için de geçerlidir. Özellikle İç Ege'de Afyon, Kütahya, Isparta, Burdur gibi iller daha gelişmiş illerin arasında kalmışlardır. Kütahya, Afyon, Isparta, Antalya ve Burdur arasında ulaşım bağlantısı yapılarak sağlık ve kültür turizmi geliştirmeye yönelik plan bölgesi oluşturulabilir. Bu illerin, doğu illerinin aksine, başta okullaşma açısından sosyal göstergeleri daha iyi durumdadır.

KAYNAKÇA

DPT, 1996. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, DPT, Ankara.

Calvin P., 2002. Factor Analaysis, Depatrment of Psychology Research Design And Data Analysis, University of Nebraska, Lincolin.

Tatlıdil, H., 1996 Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Akgül, A., 1997. Tıbbi Araştırmalarda İstatistiksel Analiz Teknikleri, Faktör Analizi, Kanonik Korelasyon Analizi, Ankara.

Barbara, G., Linda, S., 2001. Using Multivariate Statistics, Factor Analysis, California.

Berry, B., 1965. Brain The Identification Of Forces Of Rural Poverty, Areas of Economic Stress In Canada, Queens University, Kingston.

Berry, B Cook, K., Ray, D., 1965. Identification of Declining regions, An Empirical Study of The Dimensions of Rural Poverty, Kingston, Ekonomik Çöküntü Alanları Konferansına Sunulan Bildiri, Ontario, January, 21-22.

Borts G.H., 1950. The Equalization of Returns And Regional Economic Growth, American Economic Review, **50**, 319-347.

Borts, G.H., ve Stein, J.L., 1964. Economic Growth in A Free Market, New York.

UNDP., 2001 Human Development Report, Oxford University Press, New York And Oxford.

KÜRESEL SİSTEME ENTEGRASYONDA TEKNOLOJİ VE BİLGİ ÜRETİMİNİN MEKANSAL YIĞILMA NOKTALARI: TEKNOPARKLAR

Çiğdem Varol, Aydan Sat, Aslı Gürel Üçer, Gülsen Yılmaz

GİRİŞ

Teknolojideki ilerlemeler, toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıları etkilemiş ve bir dönüşüm süreci içine sokmuştur. Özellikle 1970 ekonomik krizinden sonra sermaye dolaşımlarında ve üretim yöntemlerinde "teknoloji" referanslı bir dizi değişim meydana gelmiş ve bu değişimler mekansal biçimlenmeler üzerinde de etkili olmuştur. Bu değişimle ortaya çıkan yeni sistem Castells (1996)'e göre hem "bilgiye dayalı" hem de "küresel"dir. Bilgiye dayalıdır çünkü, üretkenlik ve rekabet gücü, bilgi-temelli ekonomiyi etkin olarak kullanma ve üretme kapasitesine bağlıdır. Küreseldir çünkü; üretim, tüketim ve dolaşım aktiviteleri ve sermaye, işgücü, hammadde gibi diğer bütünleyici faktörler, ekonomik aktörler arasındaki ilişkiler ağı ile küresel ölçekte organize edilmektedir. Günümüz koşullarında üretkenlik küresel ağda oynanan yarış ile artmaktadır ve bu "küresel ağ" 20. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen Bilgi Teknoloji Devrimi'nin yarattığı yeni ekonomik düzendir (Castells, 1996:67).

Bilgi temelli yeni ekonomik düzende, bilginin ve teknolojinin üretilmesinde yenilikçi kapasiteler ön plana çıkmakta ve küresel sistemle bütünleşmede yenilikçi kapasitelerin artırımı ülkelerin temel kalkınma hedefleri arasında yer almaktadır. Yenilikçi üretimi gerçekleştiren firmaların yığılma mekanları olarak "teknoparklar" önemli düğüm noktalarını oluşturmaktadır. Bu yığılma mekanlarının yarattığı yenilikçi kapasite, bir yandan bölgenin rekabetçiliği artırırken, diğer yandan da sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerden farklı olarak, Türkiye'de teknoparklara son yıllarda geliştiği görülmektedir. Türkiye'de teknoparkların gelişim süreci incelendiğinde, teknopark kurma düşüncesinin ilk olarak 1980'li yıllarda oluşmaya başladığı ve ilk proje çalışmasının 1990 yılı başında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) girişimiyle başladığı görülmektedir. Teknoparklarla ilgili mevzuat oluşturmak amacıyla teknoparkların kuruluş, işleyiş ve teşviklerini içeren yönetmelik 1996 yılında çıkarılmıştır. Bu tarihten sonra küresel ekonomiye entegrasyon ve dünyada rekabet edebilirlik ilkeleri doğrultusunda, özellikle üniversite-sanayi işbirliği gerçekleştirmeye yönelik, bilim ve teknolojinin son uçları uygulamaya aktaracak, ileri teknoloji üretimini ve kullanımını teşvik edecek teknoparklar

oluşmaya başlamıştır. Bilgi, sermaye ve teknolojinin bir araya gelmesi ile kurulan TÜBİTAK - MAM ve ODTÜ-Teknopolis Türkiye'deki teknoloji geliştirme merkezlerinin ilk örnekleridir. Merkezi yönetim kurumları, üniversiteler ve özel sektörün oluşumlarında aktif olarak rol aldığı bu merkezlerin sayıları giderek artmaktadır.

Bu çalışma, yenilikçi firmaların yığılma mekanları olan "teknopark"lar örneğinden hareketle Türkiye'deki yenilikçi üretim kapasitesini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak yenilikçilik, ulusal yenilikçi sistemler ve teknopark kavramları tartışılıp, dünyadaki bu konudaki farklı yaklaşımlar incelenecektir. Daha sonra Türkiye'deki teknoparkların gelişim süreci, ilgili yasal düzenlemeler, teşvikler ve aktörler belirlenerek; Türkiye'deki teknoloji ve bilgi üretim potansiyelleri ile üniversite-sanayi işbirliği, Ankara'daki üç önemli üniversitenin bünyesinde oluşturulan teknoparklar (ODTÜ-Teknokent, Bilkent-Cyberpark, Hacettepe-Teknoloji Geliştirme Bölgesi) incelenerek ortaya konmaya çalışılacaktır.

YENİLİKÇİLİK VE YENİLİKÇİLİĞİN MEKANSAL BAĞIMLILIĞI

Yenilik Kavramı

Günümüzdeki "yeni ekonomi" tartışmaları göz önüne alındığında, yenilik kavramı ve yenilik süreci bilim ve teknoloji ile doğrudan ilişkili olarak kurgulanmakta ve yeni ekonominin güç kaynağını da, bilim ve teknoloji alanında ortaya konan yeni fikirler, yeni bulgular oluşturmaktadır. Yaşadığımız çağda, yenilik kavramı, bilim ve teknolojiyi ekonomik ya da toplumsal bir faydaya dönüştürmeyi ifade etmektedir.

Yenilik kavramı, hem bir süreci (yenileme/yenilenme) hem de bir sonucu ifade etmektedir. Süreç olarak yenilik, bir fikri pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir imalat ya da dağıtım yöntemine, yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürmeyi ifade eder (TÜBİTAK, 1997). Bu dönüştürme sürecinin ekonomi açısından sonucu ise özetle, "bilginin ticarileştirilmesi"dir (Babacan, 2001:1).

Yenilik sürecinin başlıca ürünü haline gelen teknoloji; üründe, üretim sürecinde ya da yönetim organizasyonundaki gelişmeleri kapsar. Yeni teknolojinin üretimi, yayılımı ve kullanımında en önemli girdi AR-GE faaliyetleridir. Stoneman'a (1995) göre Schumpeter'in teknolojik değişim konusundaki üçlemesi aynı zamanda AR-GE faaliyetleriyle de ilgilidir. Şöyle ki; *temel AR-GE*, herhangi bir uygulama ya da kullanım amacı düşünülmeden geliştirilen deneysel veya teorik araştırmaları ifade ederken; *uygulamalı AR-GE*; belli bir amaç ve hedef doğrultusunda geliştirilen uygulamaya yönelik çalışmaları kapsamakta ve *deneysel AR-GE* ise mevcut bilgiyi kullanarak yeni ürün, süreç ve sistemler geliştirmeye yönelik sistematik çalışmalar bütününü oluşturmaktadır (López-Bassols, 1998:1).

Yenilik ve yenilikçi sistem çalışmaları incelendiğinde; yenilikçiliğin çoğunlukla özel sektörde yer aldığı; yenilikçi firmaların kamu eliyle geliştirilmiş teknolojiyi temel

aldıkları ve teknolojik bilgi avcılarının, firma dışı teknolojiyi elde etme yeteneğine sahip olabilmek için kendi AR-GE'lerini geliştirdikleri görülmektedir (Alic, 1994).

Öte yandan devlet de iki şekilde yenilikçiliğe destek sağlamaktadır (Alic, 1994):

- Doğrudan; kamu tarafından kolaylıkla elde edilebilecek bilginin miktarını artıracak AR-GE harcamalarına ağırlık vererek
- Dolaylı; AR-GE ile tasarım ve geliştirme ürünleri piyasaya süren özel sektörü teşvik ederek;
    - AR-GE ile geliştirilen yeni bilgi üretimini maddi olarak destekleyerek
    - Hem yeni hem de mevcut bilginin yayılımını ve uygulamasını destekleyerek
    - Özel sektördeki girişimciliğin risklerini azaltarak (belli sanayi kolları için ticari koruma getirerek), ödülleri artırarak (patent miktarları) ya da her ikisini de uygulayarak (vergi tercihleri).

Ulusal çerçevede yenilik üretimi "Ulusal Yenilikçi Sistem (UYS)" kavramı ile tanımlanmaktadır (Freeman, 1995; Patel, 1995). Ulusal yenilikçi sistem, bilim ve teknolojiyi küresel sistemde üretmenin ve üretilen bilim ve teknolojiyi hızla ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürmenin altyapısını sağlamaktadır. Bu anlamda küreselleşme ve ulusal yenilikçi sistem arasında birbirini tamamlayan ve birbirlerinin gelişmesine neden olan bir ilişki bulunmaktadır (Archibugi ve Michie, 1997; Cantwell ve Janne, 1999).

Ulusal Yenilikçi Sistemler (UYS)

1992 yılında Mjoset tarafından "ekonomideki yenilikçi aktivitelerin yönünü ve miktarını etkileyen kurumlar ve ekonomik yapılar" olarak tanımlanan *Ulusal Yenilikçi Sistemler (UYS)*, bilim ve teknoloji üretmeye yönelik kurumsal mekanizmaların ötesinde, bilimsel ve teknolojik bulguları ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürebilmenin kurumsal mekanizmalarını da içerdiğinden büyük önem taşımaktadır (Kenny, 1995). Zira, bilimsel ve teknolojik bulguları ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürme yeteneğine sahip bulunmayan herhangi bir ülke, sektör ya da işletmenin geleneksel korumacılığın ortadan kalktığı, uluslararası rekabete açık bir dünyada varlığını sürdürmesi mümkün değildir.

UYS genel olarak;

- ürün ya da üretim yöntemlerine ilişkin yeni teknolojileri edinebilme, özümseyip kullanabilme, bu teknolojilerin ekonominin bütün etkinlik alanlarına yayılmasını sağlayabilme;
- ürün geliştirme, yeni ürün tasarımlayabilme, yeni ürün tasarımıyla birlikte üretim yöntemini de geliştirme, yeni yöntem tasarımlayabilme;
- geliştirilen ya da yeni bulunan üretim yönteminin gerektirdiği üretim süreci (proses) makinalarını tasarımlayabilme ve üretebilme;

- sayılan tasarım ve üretim süreçlerini besleyen teknolojik araştırma-geliştirme faaliyetini sürdürebilme, gereksinim duyulan teknolojileri bilimsel bulgulardan kalkarak üretebilme, ve o teknolojilerin kaynağını oluşturan bilimi üretebilme;
- araştırma, geliştirme, tasarım, üretim (imalat), pazarlama süreçlerinin hem kendi içlerindeki hem de aralarındaki ilişkileri düzenleyen ve daha ileri düzeylerde yeniden üreten organizasyon yöntemlerini geliştirebilme

yeteneklerine sahip ulusal kuruluşların oluşturduğu bir sistemi ve aralarındaki ilişkileri ifade eder. UYS, sayılan bu yeteneklerin var olabilmesi ve sürdürülebilmesi için gerekli olan her tür kurumu içermektedir (TÜBİTAK, 1997; Babacan, 2001).

UYS, mevcut üretim ve kurumsal altyapıya bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Güçlü bir UYS için "yenilikçi ağlar" olarak adlandırılan "kalkınma blokları" büyük önem taşımaktadır. Porter (1990), sanayi gelişiminde bu blokların etkin rol oynadığından bahsetmektedir. Büyük ölçekli, Fordist sanayine sahip güçlü ülkelerde UYS, büyük oranla devlet programlarıyla desteklenen AR-GE faaliyetlerine dayanmaktadır. Öte yandan, seri üretimden farklı biçimde sanayilerle uğraşan daha küçük ülkelerde AR-GE faaliyetleri yeteri kadar öne çıkamamaktadır. Bunlar göz önüne alındığında, ulusal yenilik sistemini belirleyici 3 önemli faktörden bahsedilebilir: ülkenin büyüklüğü, uzmanlaşmaya imkan verme düzeyi; ülkenin dünya sistemindeki rolü ve doğal kaynakların farklılıklarına dayanan ulusal farklılıklar (Kenny, 1995). Teknolojik yenilik, teknolojik bilginin girdilerine ihtiyaç duyduğundan, herhangi bir UYS'yi analiz ederken ülkenin hangi bilgide, ne ölçüde yeterli ya da yetersiz olduğunun bilinmesi ve dışarıdan alınan bilgiyi kullanabilme ve içselleştirebilme kapasitesinin dikkate alınması gerekmektedir (Alic, 1994).

YENİLİKÇİ AKTİVİTELERİN YIĞILMA MEKANI OLARAK TEKNOPARKLAR

Küreselleşmenin bir yandan uluslararası bilgi akışını kolaylaştırdığı, diğer yandan da ulusal farklılıkların ve teknolojik uzmanlaşmanın artmasına neden olduğu tartışılmaktadır. Ülkeler tarihsel rekabet avantajları olan konularda teknolojik uzmanlaşma yolunu seçerek (Cantwell ve Janne, 1999) yabancı AR-GE firmaları için bir çekim noktası olmaktadır. Büyük firmalar da küresel stratejileri doğrultusunda araştırma faaliyetlerini farklı coğrafi mekanlara dağıtarak, ileriki günlerde teknolojik gelişmenin bütünleyici yollarına ulaşmak eğiliminde bulunmaktadırlar. Bu çerçevede, küreselleşme ile birlikte teknolojinin mekansal karakteristikleri tanımlanmakta, teknolojinin kümülatif ve bağlam-bağımlı (context-dependent) olduğu iddiaları mekanın önemini ön plana çıkarmaktadır.

Teknolojinin ve yenilikçi faaliyetlerin belli mekansal noktaları seçme eğilimleri son yıllarda yapılan pek çok ampirik çalışmayla da ortaya konmuştur. Belli bir coğrafyaya bağlı olan yenilikçiliğin yayılmasında coğrafi mesafe önem taşımaktadır (Jaffe,

1986; Jaffe vd., 1993). Bilginin bir coğrafi mekandan diğerine yayılımı bir maliyetle mümkündür ve bu yayılım en iyi yüz-yüze görüşmelerle sağlanabilmektedir (Dosi, 1988). Bu durumda yenilikçi faaliyetlerin coğrafi olarak yığılmaları kaçınılmazdır (Cantwell, 1991; Feldman, 1993; Almeida ve Kogut, 1997; Cantwell ve Janne, 1999). Bu yığılma alanları belli kaynakların mekansal olarak yoğunlaştığı, yenilikçi kapasiteyi geliştiren ve harekete geçiren alanlardır.

Yenilikçi faaliyet mekanlarını bazı araştırmalar kentlerin oluşumu olarak ele alırken, diğer bazı araştırmalar bu faaliyetleri bölgelere, kümelere veya koridorlara yerleştirmektedir. Bazı araştırmalar ise öğrenme ve yenilikçi sistemlerin çok ölçekli bir süreci içerdiğini ve bu oluşumları teknopoller adı altında planlı gelişen 'yenilikçi çevreler (innovative milieux)' şeklinde ortaya koymaktadır. Bunlar; yüksek teknoloji firmalarının oluşturduğu bölgesel sanayi kompleksleri (Silikon Vadisi örneği) olabildiği gibi, tamamen araştırma komplekslerinden oluşan bilim kentleri; ve hükümetlerin veya üniversite bağlantılı girişimlerin sonucu ortaya çıkan kentsel teknoloji parkları olarak da tanımlanmaktadırlar (Phillips ve Yeung, 2003).

Teknoparklara Genel Bir Bakış

1970'li yıllarda gelişmiş ülkeler rekabetçi kapasitelerini artırmak amacıyla bilime dayalı teknoloji üretimini desteklemiş, bu doğrultuda üniversite-sanayi işbirliğinin ve yeni girişimlerin yoğun olarak oluşmasını sağlayacak mekanizmalar ve ortamlar yaratmışlardır. Üniversite araştırmalarının ticarileştirilmesi; bilim parkları ve kuluçka merkezleri, üniversite şirketleri, bağımsız girişimler ve ortaklıklar yolu ile desteklenmektedir (Lowe, 1993). Teknoloji temelli yeni firmaların oluşumunda ve küçük ve orta ölçekli girişimlerin artmasında uygun ortamların yaratılması hükümet politikalarına girmiştir. Bu anlamda mülk temelli (property-based) girişimler kentsel ekonomik canlanmanın teşvik edilmesine ve büyüme odakları yaratılmasına imkan verebilecektir. Mülk temelli bilim parkları, ulusal ve bölgesel kalkınmayı sağlamakta (Massey ve Wield, 1992; Massey ve diğerleri, 1992), küçük ve orta ölçekli firmalarda araştırma ve geliştirme, ve yenilikçiliği teşvik etmekte istihdam olanakları yaratmakta ve yeni risk sermayesi oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Kentsel ve bölgesel çalışmalarda teknoloji ve bilgi üretim merkezleri olarak tanımlanan mülk temelli bu girişimler; farklı niteliklere sahip gelişmelerin in yer aldığı girişimci bölgeleri, iş parkları, teknoloji parkları, araştırma parkları, yenilikçi merkezler ve bilim parkları gibi çeşitli adlar altında tanımlanmaktadır. Teknoparklar olarak genel anlamda ifadelendirilecek olan söz konusu girişimler, yenilikçi yeni firmaları ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini destekleyen oluşumlar olarak karşımıza çıkmakta ve farklı ele alışlarla tanımlanmaktadır (Ay, 1996).

Teknoparklar İngiltere Bilim Parkı Birliği tarafından üniversitelerle resmi bağlantıları olan, bilgi temelli iş oluşumlarını destekleyen ve alan içinde teknoloji transferinin gereçekleşmesinden sorumlu yönetim işlevinin olduğu girişimler olarak tanımlanmaktadır (Massey ve diğerleri, 1992;14). Diğer taraftan Singapur Bilim Konseyi

(1987) bir teknoparkın, teknoloji üretilmesini sağlayacak tamamen araştırma ve geliştirme organizasyonlarından oluşması hedefini taşıması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu tanımlamalardaki en önemli unsur yenilikçilik faaliyetlerini teşvik eden, üniversite ve kamu araştırma kurumlarının araştırma potansiyeli ile, sanayi kuruluşlarının ileri teknolojiler temelindeki yaratıcı girişimciliğini buluşturan önemli odaklar olmalarıdır.

İlk teknopark 1952 yılında ABD'de Kuzey Kaliforniya'da kurulan Stanford Araştırma Parkı'dır. Bunu 1959 yılında Kuzey Carolina'da kurulan Research Triangle Park izlemiştir. Amerika'da teknoloji temelli firmaların Stanford Üniversitesi ve Massachusets Teknoloji Enstitüsü (MIT) etrafında çoğalmaları, İngiltere'de bilim parkları gelişimi için bir model oluşturmuştur. Ekonomideki teknoloji temelli firmaların artırılması için İngiliz Hükümeti mülk temelli teknoparkları teşvik etmiş ve bu şekilde dünya krizi sonrası yerel ekonominin canlandırılacağına inanmıştır. 1972'de Edinburgh'da Heriot-Watt Üniversitesi Teknoparkı ve ardından Cambridge Teknoparkı kurulmuştur (Başer, 1991, Güleç, 1994).

Teknoparkların çok çeşitli amaçları vardır. Massey ve diğerlerinin (1992; 21) teknoparklara ilişkin tanımladığı amaçlardan en önemlileri şunlardır:

- Üniversite-sanayi işbirliğini teşvik etmek ve üniversitelerden teknoparklara teknoloji transferini sağlamak
- Teknoloji temelli yeni firmaların oluşumunu desteklemek
- Akademisyenler tarafından başlatılan spin-off firmaları teşvik etmek
- Mevcut teknoloji temelli firmaların büyümesini sağlamak
- Yeni teknolojileri içeren firmaları alana çekmek
- Firmalar arasında sinerji yaratmak
- Yerel ekonominin performansını artırmak
- Özellikle sanayinin çöküş yaşadığı yerleşimlerin imajlarını yenilemek
- Dolaylı ve dolaysız olarak yeni iş sahaları yaratmak
- Bölgedeki mevcut ve yeni firmaların rekabetçiliğini artırmak

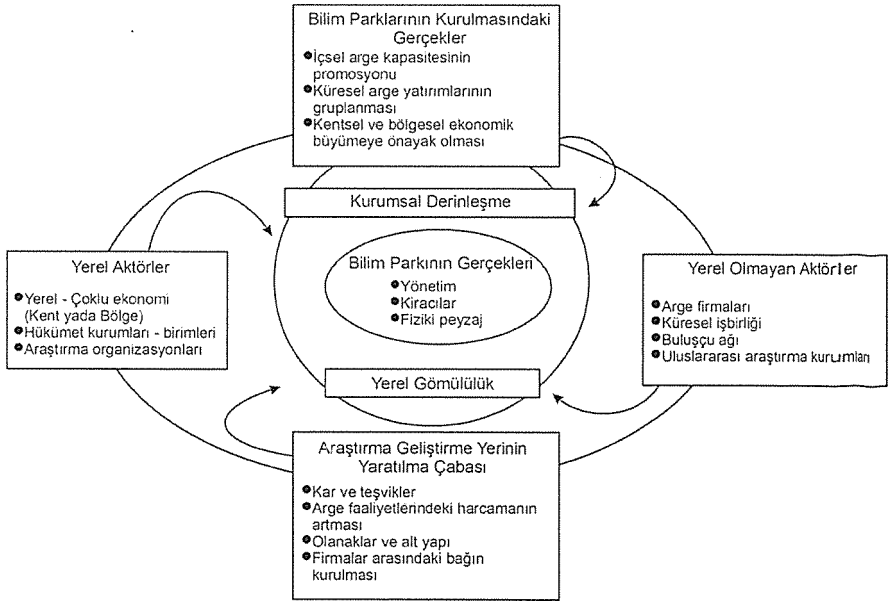
Üniversiteler teknopark oluşumlarını pek çok sebeple desteklemektedir. Bunlardan en önemlileri; sanayide kullanılabilecek nitelikte araştırmalar yapabilmek ve bu çalışmalarda özel sektör desteği alabilmek; araştırma sonuçlarını ticarileştirebilmek; ve genelde üniversite yakınında konumlanan teknoparklarda spin-off firmaları teşvik etmek olarak sıralanabilir. Ticari faaliyetler üniversitelere hem prestij kazandırabilecek, aynı zamanda kira gelirleri, danışmanlık ücretleri sebebiyle araştırma geliri sağlayabilecek ve üniversite öğrencileri ve çalışanları için geçici ve kalıcı iş olanakları sağlayabilecektir (Westhead ve diğerleri, 2000).

Teknoparkları Yeniden İrdelemek

AR-GE aktivitelerinin geliştirilmesi ve yayılmasındaki rolünü anlamak için teknoparkların içeriğini biraz daha derinden irdelemek gerekmektedir. Phillips ve Yeung (2003) teknoparkın oluşumunda ve gelişiminde büyük rol oynayan aktörleri ve

mekana yönelik bazı kriterleri ve bunların karşılıklı etkileşimlerini sürecin gerçekleştiği farklı mekansal ölçeklerle ilişkili olarak irdelemektedirler (Şema 1). Başlangıç olarak teknoparklar AR-GE aktivitelerinin mekansal yığılma noktaları olarak tanımlanmakta ve teknoparklarda olması gereken aktörler (firmalar, araştırmacılar ve mühendisler) ve diğer kurumlar tanımlanmaktadır (Phillips ve Yeung, 2003:711).

Teknoparklarda iki önemli aktör grubundan bahsedilebilir; *yerel olmayan aktörler* ve *yerel aktörler*. Yerel olmayan aktörler farklı ağların kesişme noktası olan teknoparklardan faydalanmak isteyen çeşitli uluslararası ve küresel şirketlerin hisse sahipleridir. Farklı kentsel/bölgesel ekonomilerdeki AR-GE firmaları, çok uluslu şirketler, yenilikçi ağlar ve uluslararası araştırma enstitüleri bu aktörlere örnek olarak verilebilir. Öte yandan, yerel aktörler, genellikle yerel/bölgesel ekonomideki firmaları, kamu enstitülerini ve araştırma organizasyonlarını içerir. Bu aktörler "yerel"dir, çünkü teknoparkın bir AR-GE mekanı olarak yaratılması için kullanmaya gönüllü oldukları kaynakları ve kurumları vardır. Bu kaynaklar ve kurumlar yerel normlar, prensipler, pratikler ve kurallar açısından yerele gömülüdürler (Cox and Mair, 1988; Cox, 1998). Yerel ilişkiler, AR-GE mekanlarının yaratılması için gerekli motivasyonun ve çabanın oluşumunu sağlamaktadırlar. Phillips ve Yeung (2003) yerel ya da yabancı olduğuna bakmaksızın AR-GE firmalarını ve küresel şirketleri, teknoparkların oluşumunda önemli faktörler olarak kabul etmektedir. Yerel aktörler kadar yerel olmayan aktörler de yerel ekonomiyi ve teknoparkı aynı ölçüde etkilemektedirler. Bu etkileşimin gerçekleştiği mekanlar küresel AR-GE yatırımlarını kendilerine çekerken, "yüksek-teknoloji toplumları"nı oluştururlar (Castells ve Hall, 1994).

Kaynak: Phillips ve Yeung (2003)

Teknoparkların kompleks yapısını anlamada diğer önemli bir konu *kurumsal yapı niteliği* (institutional thickness) ve yerel ve yerel olmayan aktörlerin bu mekanlara olan *gömülülük*leridir (Yeung, 2000; Amin, 2001; Jessop, 2001). Şema 1'den de izlenebileceği gibi teknopark kavramının merkezinde bu iki kavram yer almaktadır. Bu anlamda *kurumsal yapı niteliği* firmaların aktivitelerinin mekansallaştırılmasında önem taşımaktadır (Dicken ve Malmberg, 2001). Kurumsal çerçeveyi oluşturmak adına birlikte çalışan bu aktörler hem yerel hem de yerel olmayan aktörler için uygun "kurumsal yapıyı" belirleyerek teknopark içinde AR-GE aktivitelerinin yoğunlaşmasını gerçekleştirirler. Belli AR-GE aktivitelerinde uzmanlaşmayı başarabilmiş teknoparkların bulunduğu mekanlarda *kurumsal yapı niteliği* ve *yere gömülülük* düzeylerinin önemli faktörler olduğu görülmektedir (Phillips ve Yeung; 2003: 712). Sağlanan avantajlar ve teşvikler, faaliyetler ve altyapı ve firmalar arası bağlantılar AR-GE firmalarının teknoparklara gömülülüğü etkileyen temel faktörler olarak belirlenmiştir.

Geçmişteki yenilik yayılımı ve büyüme-kutbu teorisi üzerine gerçekleştirilen kavramsallaştırma çabalarında, AR-GE aktiviteleri ile bölgesel kalkınma arasındaki doğrudan ilişki vurgulanan en önemli noktaydı (Higgins and Savole, 1987). Günümüz yığılma ve kümeleşme avantajları üzerine geliştirilen teoriler ise mekansal olarak birada olmanın ekonomik avantajlarını açıklamaktadır (Porter, 1990; 1998; Ellison and Glaeser, 1999). Pazara ve arza yakınlık, bilgi paylaşımı ve harcamalardaki azalışlardan (Westhead ve diğerleri, 1998) oluşan ekonomik avantajların yanısıra, yenilikçilik ve öğrenme konusunda da mekansal biraradalığın etkileri son dönemde ağırlıklı olarak tartışılmaktadır.

Bu çerçevede Türkiye'deki yenilikçi üretim mekanları Ankara'daki teknoparklar üzerinden değerlendirilmekte, bu değerlendirme öncesinde Türkiye'de teknopark oluşum süreci, bu süreçte etken olan yerel/yerel olmayan aktörler ve bu aktörler arasındaki etkileşimler incelenmektedir.

TÜRKİYE'DE TEKNOPARKLARIN GELİŞİM SÜRECİ: AKTÖRLER, YASAL DÜZENLEMELER ve TEŞVİKLER

1990'lı yıllara kadar Türkiye bilim politikalarının ayırt edici özelliği, bilimin önem verilen belirli alanlarında yetkinleşmek iken, 1990'lı yıllarda teknolojide yetkinleşmek, bilim ve teknolojinin ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürülebilmesi, yani yenilikçilik becerisi ön plana çıkmış, bilim ve teknoloji politikaları ulusal yenilikçi sisteminin kurulması üzerine oturtulmuştur.
(http://www.tubitak.gov.tr/bulten/btyk.htm).

Türkiye'de teknoloji politikası başlangıç aşamasındadır, gelişmiş ülkelerde ise bilim ve teknoloji politikasının geliştirilmesine ve bu kapsamda üniversite - sanayi işbirliği içinde AR-GE faaliyetlerine önem verilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde bilim ve teknoloji politikasının geliştirilmesine ve bu kapsamda üniversite-sanayi işbirliği içinde AR-GE faaliyetleri çok büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de teknoloji politikası başlangıç aşamasındadır. Mevcut durumda Türkiye gayrisafi yurt içi hasılasına oranla dünyanın önde gelen ülkelerine göre AR-GE için çok az harcama yapmaktadır. Dünya örnekleri incelendiğinde, AR-GE'ye ayrılan payın gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı Çin'de %17, ABD'de %2, Japonya'da %6, 15 AB ülkesinde ortalama %2 düzeyinde olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise bu oran sadece %0,67 seviyesindedir. Türkiye'de AR-GE harcamaları TÜBİTAK-Teknoloji İzleme ve Değerlendirme Başkanlığı (TİDEB, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB kapsamında yapılmaktadır. İlk kez 2004 yılında TÜBİTAK koordinasyonluğunda kullandırılmak üzere AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesi için bütçeye ayrı bir ödenek koyulmuştur. 2010 yılı tahminlerine göre bütçede yer alacak ödenekler ile Türkiye'nin AR-GE harcama büyüklüğünün gayrisafi yurtiçi hasılasının %2 sine kadar çıkarılması öngörülmektedir (Çelik, 2004).

Türkiye'de ulusal AR-GE düzeyi, gayrisafi yurtiçi hasıladan ayrılan payın çok kısıtlı olması ile birlikte; bilim-teknoloji-sanayi politikalarındaki belirsizlikler, kamu sektöründe AR-GE' ye yönelik altyapı yatırım yetersizliği, özel sektörün teknoloji transferi ile sınırlı ve daha çok iç pazara yönelik üretimle yetinmesi, üniversitelerin temel araştırma ile sınırlı kalmış olan kapasitesini bunun dışında geliştirmek için destek ve motivasyona sahip olmaması nedenleriyle, gelişmiş ülkelerdeki düzeye ulaşamamıştır (www.tubitak.gov.tr).

Ulusal yenilikçi sistemin kurulması ve AR-GE düzeyinin arttırılması yönünde atılan önemli adımlardan biri; teknoparkların gelişmesi ile yenilikçi kapasitenin kentsel mekana yansımasıdır.

Türkiye'de teknopark hareketi, düşünce olarak ilk defa 1986 yılında gündeme gelmiş ve daha sonra, kalkınma planlarında yer almaya başlamış, bilim ve teknolojinin sonuçlarının uygulamaya aktarılması ve üniversite-sanayi işbirliğinin tartışıldığı ortamlarda konuşulmaya başlanmıştır. Türkiye'de teknopark olgusu çerçevesinde ilk adım 1991 yılında itibaren atılmış, KOSGEB'in girişimi ile ODTÜ'de Yenilik Merkezi türünde, Teknoloji Geliştirme Merkezi açılmıştır. Türkiye'de teknoparkların evrim süreci değerlendirildiğinde, 1980'li yıllarda teknopark kurma düşüncesinin oluşmaya başladığı ve 1990 yılı başında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nın Türkiye'de teknoparkların kurulması ile ilgili ilk proje için çalışmalara başladıkları görülmektedir. Teknopark olgusunun 1990lı yıllarda dünyadaki gelişme trendi, Türkiye'de teknoparkların gelişim sürecini tetikleyici olmuştur. 26 Haziran 2001 tarihinde çıkartılan "4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu" ile yasal zemin sağlamıştır. Bu yasal zemine göre teknoparkların kuruluş esaslarında teknoparkların kuruluş aşamasında, gözönünde bulundurulması gereken önemli noktalar belirtilmiştir. Buna göre,

- Parkın içinde yer alacak firmalara teknoloji, know-how, uzmanlık, yetişmiş uzman öğrenci, güçlü laboratuar imkanları, özel cihazlar v.b. olanakları sağlayabilecek güçlü üniversite veya araştırma kuruluşlarının varlığı,
- Deneyimli akademisyen ve sanayicilerden oluşan uyumlu ve etkin bir yönetim,
- Devletin ve yerel yönetimlerin, özellikle altyapı çalışmalarındaki katkılarının sağlanması,
- Teknopark kurulacak yerin, üniversite ve sanayiye yakın olması,
- Seçilen arazinin genişlemeye müsait olması,
- Yatırım harcamaları ile, başlangıç yıllarında park yönetimi ve işletme giderleri için önemli ölçüde gerekli olan finansman temini,
- Çok dikkatli hazırlanmış, detaylı bir iş planı,
- Küçük ve orta ölçekli firmalara, çalışma alanı sağlayabilecek altyapı
- Teknopark kurulacak alanın, çevredeki pazarlara ulaşmada kolaylık sağlayacak ulaşım imkanları gereklidir (http://www.stradigma.com).

Ayrıca, 3624 Sayılı Yasa ile 12.4.1990 tarihinde faaliyete geçen KOSGEB, kuruluş yasasında belirlenen esaslar çerçevesinde, üniversitelerle yaptığı işbirliklerinde finansal kaynak sağladığı için, daha kolay kurulan ve yaşama şansı bulan inkübatörlerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

Teknoparklarda yer seçen firmalara aşağıda belirtilen mali avantajlar sunulmaktadır;

- AR-GE'ye yönelik Tübitak-TİDEB (Teknoloji İzleme ve Değerlendirme Başkanlığı) ve Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) destekleri ve KOBİ'lere yönelik KOSGEB desteklerinin yanı sıra çeşitli uygulamacı kuruluşlar tarafından sağlanan devlet yardımlarından yararlanmak,
- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu kapsamında; bu bölgedeki yazılım ve AR-GE faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar ve bölgede çalışan araştırmacı, yazılımcı, ve AR-GE personelinin ücretleri 2013 yılına kadar kurumlar vergisinden muaf tutmak,
- Bu bölgelerde ürettikleri ve sistem yönetimi, iş uygulamaları, sektörel, internet, mobil, askeri komuta kontrol uygulama yazılımı şeklindeki hizmetlerde de Katma Değer Vergisi'nden muaf tutulmaktadır.

Teknoparkların firmalara sunduğu diğer avantajlar ise şöyle sıralanabilir;

- AR-GE faaliyetlerinin teşvik edilerek, üretim yöntemlerinde yenilik geliştirmek, teknolojik bilgiyi ticarileştirmek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ileri teknolojilere uyumunu sağlamak,
- İleri teknoloji sağlayacak yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandıracak teknolojik alt yapıyı sağlamak,

- Ayrıca teknokent bünyesindeki faaliyetlere katılan üniversite personeli, yaptıkları araştırma sonuçlarını ticarileştirmek ve bu bölgelerde şirket kurabilme hakkı sağlamaktadır (http://www.dunyagazetesi.com.tr).

Türkiye'deki Teknopark Uygulamaları ve Projeleri

İlk teknopark örnekleri, kamusal ve özel modelde teknopark yapılanmalarıyla, Türkiye'de 3 büyük kent olan Ankara, İstanbul ve İzmir'de görülmüş, daha sonra Gebze, Eskişehir ve Konya'da kurulan teknoparklar ile sayıları artmıştır.

Türkiye kentlerinde KOSGEB desteğiyle birçok üniversite içinde benimsenen bu modelin dışında bulunan şirket statüsünde teknoparklar da yapılanmaya başlamıştır (Babacan, 1995). İtaş- İzmir Teknopark Ticaret AŞ. ilk şirket statüsündeki teknopark olarak teknoparkların gelişim sürecinde önemli bir yere sahiptir. Gebze Organize Sanayi Bölgesi Teknoparkı ise, Türkiye'deki diğer teknoparklardan farklı olarak üretim/sanayi odaklı olarak gelişen tek teknoparktır.
(http://www.dunyagazetesi.com.tr)

4691 sayılı yasa hükümleri doğrultusunda gerekli hazırlıklar ile Sanayi Teknoloji Bakanlığı tarafından istenen koşulları yerine getirerek Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile kuruluş yetkisi verilen ve üniversite öncülüğünde kurulan Teknopark'lar ve bu teknoparklara ilişkin veriler Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Türkiye'deki Teknoloji Geliştirme Merkezleri, 2004

Teknoloji Geliştirme Merkezleri	Yer	Yıl	Firma	Alan (ha)	KOSGEB Desteği
TÜBİTAK—MAM	Gebze	1992	22	56	yok
Ortadoğu Teknik Üniversitesi Teknoparkı	Ankara	1991	136	80	var
Cyberpark (Bilkent Üniversitesi)	Ankara	2001	47	56	*
İzmir Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İzmir/Urla	2002	11	225	yok
Arı Teknokent (İTÜ)	İstanbul	2002	26	85	var
Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Ankara	2003	24	41	yok
Kocaeli Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi (KOÜ—Teknopark A.Ş.)	Yeniköy	2003	*	20	yok
ATAP Anadolu Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Eskişehir	2003	12	50	yok
Yıldız Teknik Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İstanbul	2003	20	20	*
Selçuk Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Konya	2003	*	32	yok
İstanbul Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İstanbul	2004	*	*	var

* bilgi bulunamamıştır.

Kaynaklar: Babacan, 1995; Beyhan, 2001; http://www.dunyagazetesi.com.tr; http://www.tubitak.gov.tr; http://www.stradigma.com; http://teknopark.kou.edu.tr

Tahsis edilen alan büyüklüğüne göre en büyük teknopark İzmir Teknoloji Geliştirme Bölgesi (225ha)'dir. Teknoparkların %40'ı (4 teknopark) 10-40 ha alana, %50'si (5 teknopark) 50-80 ha alana, %10'u (1 teknopark) ise 200 hektardan daha fazla alana sahiptir. Firma sayısına göre teknoparklar değerlendirildiğinde teknoparkların %75'inde 10-30 firmanın, %12.5'inde 30-50 firmanın ve %12,5'inde de 100 den fazla firmanın yer aldığı görülmektedir. Teknoparkların gelişimlerini tamamlamadıkları gözönüne alındığında, ilerideki yıllarda firma sayılarının artacağı öngörülmektedir.

ANKARA'DAKİ TEKNOPARK UYGULAMALARI: ODTÜ TEKNOLOJİ GELİŞTİRME MERKEZİ, BİLKENT ÜNİVERSİTESİ-ANKARA CYBERPARK VE HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGESİ

ODTÜ Teknoloji Geliştirme Merkezi

ODTÜ Teknokent Türkiye'nin ilk ve en büyük teknoloji geliştirme merkezidir. 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası kapsamında ODTÜ-Teknokent yönetici şirketi olarak görev yapan Teknopark A.Ş., 1991 yılında kurulmuştur. ODTÜ Geliştirme Vakfı, Ankara Sanayi Odası, Özelleştirme İdaresi, EBİ A.Ş. ve Ortadoğu Yazılım A.Ş. Şirketin ortaklarını oluşturmaktadır. ODTÜ-Teknokent, ODTÜ içerisinde batı sınırında 80 hektara yakın büyüklükte olan arazi üzerinde konumlanmıştır ve şehrin ana büyüme aksı olan batı koridorunda yer almaktadır. Yakın çevrede yerleşik üniversiteler ve ulusal araştırma merkezleri ile dinamik bir ilişki halindedir. Teknokentte öncelikli sektörler bilişim, elektronik, savunma sanayi, ilaç kimya ve otomotiv sektörüdür (http://metutech.metu.edu.tr/).

ODTÜ Teknokent'in en önemli özelliği, teknokent içinde savunma sanayiye yönelik olarak ayrı bir düzenlemeye gidilerek bölge içinde sektörün ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir alt bölge oluşturulmuş olmasıdır. 34 araştırma merkezi ile 100'ün üzerindeki laboratuvarı ile ODTÜ AR-GE projeleri için önemli bir fırsattır. Üniversite ve ODTÜ Teknokent firmalarının işbirliği bu noktada önem kazanmakta ve üniversite sanayi işbirliğinde ortak projelerin üretilmesine imkan vermektedir. ODTÜ Teknokentte 2003 Nisan verilerine göre toplam 136 firma yer almaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında ODTÜ Teknokentte AR-GE çalışmaları yürüten ileri teknoloji, yenilik yaratıcılık ve bilgiye dayalı faaliyetlerde bulunan girişimcilere öncelik tanındığı görülmektedir (http://metutech.metu.edu.tr; ODTÜ'LÜ, 2004: 44-45).

ODTÜ Teknokent'in bugünkü iç dinamikleri personel sayısı ve niteliği, firmaların sektörel dağılımı vb. göstergeler üzerinden 2004 Temmuz verileri temel alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. ODTÜ Teknokent'te yer alan firmaların sektörlere göre dağılımı incelendiğinde firmaların yarısından fazlasının bilişim sektöründe (%55) yer aldığı, daha sonra savunma (%21) ve elektronik (%10) sektöründe çalışan firmaların var olduğu görülmektedir.

ODTÜ Teknokent'te yer alan firmaların personel sayılarına göre dağılımı incelendiğinde daha çok, az personel ile çalışan firmaların yoğun olduğu tespit edilmiştir. Firmalara ilişkin veriler değerlendirildiğinde, toplam firmaların yarısından fazlasının (%75) 10 kişiden az personel çalıştırdığı, 10-50 kişi arasında personel çalıştıran (%22) yani orta büyüklük kapsamında olan firmalarında azımsanmayacak miktarda olduğu ve 50 kişiden fazla personel çalıştıran (%3) firma sayısının ise oldukça az olduğu görülmektedir.

ODTÜ Teknokent'de çalışan personelin mesleklere göre dağılımı incelendiğinde firmalarda %68 oranında mühendislerin çalıştığı görülmektedir. ODTÜ Teknokent'de çalışan personelin yasal durumu değerlendirildiğinde personelin yarısından fazlasının (%71) 4691 sayılı yasa kapsamında AR-GE personeli olduğu ve ücretlerinin 2013 yılına kadar kurumlar vergisinden muaf tutulduğu görülmektedir.

Bilkent Üniversitesi- Ankara Cyberpark

Ankara'nın Bilim ve Teknoloji Parkı olan Ankara Cyberpark Bilkent Üniversitesi ile birçok teknoloji ve yazılım şirketi bulunan Bilkent Holding işbirliği ile Bilkent Üniversitesi Kampüs alanı içinde kurulmuş; bilgi ve iletişim teknolojilerinin diğer ileri teknolojilerle birleştiği bir merkez olarak planlanmıştır. Ankara Cyberpark özel bir üniversiteye bağlı olarak, kamu kaynakları kullanılmadan, özel bir girişim olarak kurulan ilk teknopark olması nedeni ile Türkiye teknoparkları içinde önemli bir yere sahiptir (http://www.cyberpark.com.tr).

Çoğunluğu bilişim ve elektronik alanında 47 şirket ve 500'den fazla AR-GE personeli ile faaliyet gösteren Ankara Cyberpark 3 temel hedefi bulunmaktadır. Bunlar; ileri teknoloji ve yazılım geliştirme alanında faaliyet gösterecek firma kuruluşlara dünya kalitesinde etkin ve uygun maliyetli teknopark hizmetleri sunmak, ileri teknolojiler alanında çalışan yerli ve uluslararası şirketleri bir araya getirerek bu şirketlerin kendi aralarında ve civarındaki üniversitelerle sinerji yaratmalarını sağlayacak mekanizmalar kurmak, ve ileri teknolojiler üretme potansiyeli olan yerli şirketlerin kurulmasını ve mevcut küçük şirketlerin büyümesini teşvik edecek destek mekanizmaları oluşturmaktır (Bilkent Dergisi, 2004: 36-37).

Ankara Cyberpark'ın bugünkü iç dinamikleri personel sayısı ve niteliği, firmaların sektörel dağılımı vb. göstergeler üzerinden 2004 Temmuz verileri temel alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu veriler doğrultusunda yapılan değerlendirmeye göre Ankara Cyberpark'da faaliyet gösteren firmaların sektörel dağılımı incelendiğinde firmaların yarısından fazlasının (%65) yazılım ve bilişim teknolojileri dalında faal oldukları görülmektedir. Bilgisayar, iletişim, elektrikli ve elektronik sistemler imalatında faaliyet gösteren firmaların ikinci derecede (%20) önem taşıdığı görülmekte daha sonra sırasıyla; telekomunikasyon (%10) ve savunma sanayiinde (%5) faaliyet gösteren firmaların yer aldığı görülmektedir. Yapılan değerlendirmede yazılım ve bilişimin temelindeki firmaların baskın olduğu Cyberpark'da bazı firmaların birden çok sektörde faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Ankara Cyberpark'da faaliyet gösteren firmaların personel sayısı incelendiğinde firmaların yarısından fazlasında (%60) 10 kişinin altında personel çalıştırdığı görülmektedir. Bu durum az elemanla gelişmesini devam ettirebilen küçük firmaların varlığına işaret etmektedir. Personel sayısı 10-50 kişi arasında olan firmaların oranı %34 iken, personel sayısı 50nin üzerinde olan firma sayısının çok az olduğu (%6) görülmektedir. Çalışanların dağılımı açısından Ankara Cyberparkın İngilteredeki örneklere benzediği görülmektedir. Ankara Cyberpark'da çalışan personelin yasal dağılımı incelendiğinde yasa kapsamındaki personel sayısının yasa kapsamı dışındaki personel sayısının yaklaşık 2 katı olduğu görülmektedir.

Ankara Cyberpark'da çalışan 576 personel bulunmaktadır. Faaliyet gösteren firmalarda çalışan personelin mesleklerine göre dağılımına göre en çok (%25) bilgisayar mühendisinin istihdam edildiği daha sonra elektrik-elektronik mühendislerinin (%17) Ankara Cyberpark'da çalıştıkları görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Cyberpark'ın ilk etap binalarının tamamlandığı ve inşaatı devam eden diğer binaların da tamamlanması ile 10 yıllık gelişme süreci sonunda 500'ün üzerinde şirket ve 10 binin üzerinde nitelikli yazılım geliştirme ve AR-GE personelinin faaliyet göstermesi ön görülmektedir. Ankara Cyberpark'ın sağlayacağı ithal ikamesi avantajı dışında yaklaşık 10 yıllık yatırım süreci sonrasında Türkiye'ye yılda 200 milyon USD'nin üzerinde bir ihracat katkısı sağlanması beklenmektedir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Cyberpark'ın hem bugün hem de gelecekte ekonomik kalkınma için önemli bir yere sahip olduğu açıkça görülmektedir.

Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi

Ankara'da Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü'nde teknolojik bilgi üretmek, üründe ve üretim yöntemlerinde yenilik geliştirmek, ürün kalitesini ve standardını yükseltmek, verimliliği arttırmak, maliyetleri düşürmek, teknolojik bilgiyi ticarileştirmek amacıyla; Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi kurulmuştur. Teknoloji Geliştirme Bölgesinin faaliyet göstereceği alanlar yeni endüstriyel ürün ve yeni teknoloji üretimi, proje bazında AR-GE ve yazılım geliştirme çalışmaları olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Hacettepe Teknokent A.Ş. Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Kampüsü'nde yer almaktadır. Teknoloji Geliştirme Bölgesi olarak seçilen alanın tamamı Hacettepe Üniversitesi'nin mülkiyetindedir.

Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nin işbirliği ile oluşan Teknoloji Geliştirme Bölgesindeki öncelikli faaliyet alanı yeni endüstriyel ürün ve yeni teknoloji üretimi olacaktır. Her iki üniversite de, ilgili birimlerinin sahip olduğu potansiyel ve işbirliği ile, ithal edilerek sağlık sektöründe kullanılan medikal malzemeleri, çeşitli cihaz, analizör ve benzeri ekipmanları, ecza ve kimya sektöründe kullanılan kimyasalları, seramik, polimer vb. yüksek teknoloji ürünü malzemeleri, özel üretimlere yönelik sistemleri üretebilecek veya üretmek isteyen girişimcilere her türlü bilimsel ve teknolojik desteği verebilecek seviyededir. Hacettepe Üniversitesi Tek-

noloji Geliştirme Bölgesi'nde, bilgisayar yazılımları, bilgisayar teknolojileri, bilgi teknolojileri, internet teknolojileri, portal kurulumu ve işletmeciliği, simülasyon, elektronik, meteoroloji ve coğrafi bilgi sistemleri, tıbbi yazılım gibi bilişim sektöründe faaliyet gösteren girişimciler de yer alacaktır. Çeşitli sektörlere yönelik temel, uygulamalı, istatistik, mali vb. yazılımların üretilmesi beklenen çıktılardır. Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi tamamlandığında çok uluslu işletmelerin sayısının 50 dolayında olması hedeflenirken, bölgede 125 dolayında yabancı ortaklığın ve 75 dolayında da yerli girişimcinin yer alması beklenmektedir.

Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nde 15 Nisan 2003 tarihinden itibaren, şirketlere yer verilmeye başlanmıştır. Mevcut durum değerlendirildiğinde, 20 şirket müracaat etmiş olup, halen 12 şirket ile sözleşme yapılmıştır. Ayrıca 8 şirketin başvurusu kabul edilmiş olup sözleşme aşamasına gelinmiştir, bu 8 şirketin müracaatlarını yapması beklenmektedir (http://www.hacettepeteknokent.com.tr/).

Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nin bugünkü iç dinamikleri personel sayısı ve niteliği, firmaların sektörel dağılımı vb. göstergeler üzerinden 2004 Kasım verileri temel alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nde yer alan firmaların sektörlere göre dağılımı incelendiğinde firmaların yarısından fazlasının bilişim sektöründe (%63) yer aldığı, daha sonra medikal (%17) ve elektronik (%8) sektöründe çalışan firmaların var olduğu görülmektedir.

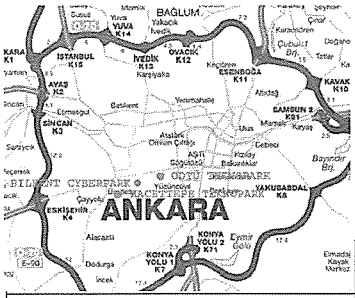
Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nde yer alan firmaların personel sayılarına göre dağılımı incelendiğinde daha çok, az personel ile çalışan firmaların yoğun olduğu tespit edilmiştir. Firmalara ilişkin veriler değerlendirildiğinde, toplam firmaların yarısından fazlasının (%54) 10 kişiden az kişi çalıştırdığı görülmektedir. 10-50 kişi (%33) ve 50den fazla kişi çalıştıran (%13) yani orta büyüklük kapsamında olan firmalarında azımsanmayacak miktarda olduğu görülmektedir.

Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nde çalışan personelin mesleklere göre dağılımı incelendiğinde firmalarda en çok mühendislerin (%51) çalıştığı görülmektedir. Hacettepe Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nde çalışan personelin yasal durumu değerlendirildiğinde personelin yarısından fazlasının (%54) yasa kapsamı dışında olduğu görülmektedir.

Ankara'daki Teknoparkların Değerlendirilmesi

Ankara'da yer alan teknoparklar değerlendirildiğinde; tamamının üniversite öncülüğünde kurulduğu ve hem kentin ana gelişme aksı olan hem de üniversitelerin yer aldığı Güney-batı Ankara koridorunda yer seçtikleri görülmektedir. Teknoparkların bugünkü iç dinamikleri ele alındığında ise (Tablo 3); firmaların sektörel dağılımı, firmaların çalıştırdıkları personel sayısı, personelin yasal durumu ve personelin niteliği gibi göstergeler açısından birbirlerine büyük oranda benzedikleri görülmektedir.

Tablo 3. Ankara'daki Teknoparkların Değerlendirilmesi

	ODTÜ - TEKNOKENT	CYBERPARK - BİLKENT	HACETTEPE TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGESİ
Bilişim sektöründeki firmalar	%55	%65	%63
10 dan az personel çalıştıran firmalar	%75	%60	%54
Yasa kapsamında çalışan personel	%71	%65	%46
Yasa kapsamındaki mühendis	%68	%63	%51

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde bilgi çağını yaşayan toplumların ekonomik kalkınmasını belirleyen ve şekillendiren en önemli etken, teknolojik gelişme ve bilimsel alandaki ilerlemedir. Teknoloji alanındaki değişimin çok süratli olması, yeni üretilen teknolojinin çok kısa bir süre sonra yeterliliğini ve geçerliliğini kaybetmesi, sadece teknoloji ithali ile kalkınmanın artık mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Küresel alanda rekabet imkanı ancak araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile bilginin üretilmesi ve üretilen bilginin uygulamaya aktarılmasıyla sağlanabilmektedir.

Yerel ve bölgesel ekonomik kalkınmada teknolojik bilgi ve yenilikçilik önem kazanmakta ve AR-GE aktiviteleri doğrudan yerel/bölgesel ekonomik kalkınmayı etkileyerek, küresel sisteme entegrasyonda teknoloji üretme/geliştirme becerisini hareketeye geçirmektedir. Ulusal çerçevede yenilik üretimi ve bu üretim süreçlerini besleyen teknolojik AR-GE faaliyetlerini ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürebilmenin kurumsal mekanizmaları ulusal yenilik sistemini tanımlamaktadır. Türkiye'nin uluslararası rekabetçi piyasada yer alabilmede ve ulusal yenilik sistemini kuvvetlendirmede teknoparklar önemli bilgi üretim merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma parkı, bilim parkı, yenilik/girişim merkezi gibi farklı terimlerle ifade edilen ve Türkiye'de genel olarak teknoparklar olarak adlandırılan teknoloji geliştirme merkezleri, teknoloji tabanlı yeni işletmelerin oluşumunu amaçlayan, üniversite veya araştırma kurumu bağlantılı, üniversite- sanayi- devlet işbirliğinin somut sonuçların alındığı en önemli ortamlar olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik ve sosyal şartlar dünyanın çeşitli ülkelerinde hatta aynı ülkenin çeşitli yörelerinde farklılıklar gösterdiğinden, her ülke için teknoparkların örgütlenişi, amacı, sunmakta olduğu hizmetler ve idari yapıları da birbirinden oldukça farklı bir yapı gösterirler.

Türkiye'deki teknopark uygulamalarında, dünyadaki pek çok örnekte görüldüğü gibi devlet tarafından doğrudan ve dolaylı teşvikler sağlanmaktadır. Çoğunlukla üniversite önderliğinde oluşturulan teknoparklar, özellikle köklü üniversitelerin yer aldığı büyük şehirlerde yoğunlaşmaktadırlar. Üniversiteler teknoparklara, üretimde kullanılabilecek nitelikte araştırmalar yapabilmek ve bu çalışmalarda özel sektör desteği alabilmek, araştırma sonuçlarını ticarileştirebilmek, ticari faaliyetlerden prestij ve gelir sağlayabilmek (kira gelirleri, danışmanlık ücretleri ile araştırma gelirleri) ve üniversite öğrencileri ve çalışanları için geçici ve kalıcı iş olanakları sağlayabilmek amacıyla destek vermektedirler.

Türkiye'de teknopark uygulamaları bölgesel ve ulusal kalkınma, yenilik ve istihdam sağlama, rekabet edebilme gibi önemli katkılar sağlaması açısından çok önemlidir. Hem özel hem de üniversite dışındaki kamu sektörünün AR-GE faaliyetlerine yeterince önem vermemesi çözümlenmesi gereken bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknoparklar, mevcut teknik/teknolojik yapısı, AR-GE yapısı, finansman durumu, mevcut sanayiinin durumu ve diğer gerekli olan altyapı imkanları göz önünde bulundurularak, belirli bir program dahilinde üniversite sanayi iş birliğinin yeniden tanımlanması ile geliştirilmelidir. Sonuçta, yeni dünya düzeninde Türkiye'de yeni ortaya çıkan ve sayıları bugün 16'ya ulaşmış ve giderek artmakta olan teknoparklar uluslararası pazarda rekabet üstünlüğü ve yeni bir rol kazandıracaktır.

Henüz gelişme aşamasında olan Ankara'daki teknoparklarda yerel ve yerel olmayan aktörlerin yer aldığı görülmekte, işgücünün niteliği ve sektörel uzmanlaşma gibi firmaların iç yapıları ele alındığında ise; firmaların yenilik yaratma potansiyelinin yüksek olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili yapılacak sonraki çalışmalarda teknoparkların yerel ekonomik performansı ve toplumsal yapıyı nasıl etkilediği, mekansal birlikteliğin ve firmalararası ilişkilerin yenilikçilik yaratmadaki etkisi ve firmaların uluslararası yenilikçi ağlara dahil olma potansiyeli üzerinde durulması gereken konulardır.

KAYNAKÇA

ALIC, J. (1994) "The Dual Use of Technology: Concepts and Policies," Technology in Society, 16 (2), 155-172.

ALMEIDA, P. ve KOGUT, B. (1997) "The exploration of technological diversity and the geographic localization of innovation", *Small Business Economics*, 9, 21-31.

AMIN, A. (2001) "Moving on: institutionalism in economic geography", *Environment and Planning A*, 33(7), 1237-1241

ARCHIBUGI, D. ve MICHIE, J. (1997) "The globalization of technology: a new taxonomy", *Cambridge Journal of Economics*, 19, 121-140.

AY, M. (1996) *Teknoparkların Dünyadaki Durumu ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

BABACAN, M. (1995) Dünyada ve Türkiye'de Teknoparklar, Asil Ofset Matbaası, İzmir

BABACAN, M. (2001) "Yenilik Pazarlamasında Teknoparkların Misyonu" 6.Pazarlama Kongresi (http://www.stratejiyonetim.net/muazzez_babacan_teknopark.htm, 28.09.2004)

BAŞER, H.C. (1991) "İngiltere'de Teknoparklar II", *Eskişehir Sanayi Odası Bülteni*, 235, 12-13.

BEYHAN, B. "Kuramlar ve dünya tecrübesi bağlamında Türkiye'nin yüksek teknoloji bölgecikleri oluşturma çabası" *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 28(1-2), 15-82.

BİLKENT DERGİSİ (2004) Türkiye'nin Silikon Vadisi : Cyberpark, sayı 1, 36-38.

CANTWELL, J.A. (1991) "The international agglomeration of R&D", içinde M. C. CASSON (der), *Global Research Strategy and International Competitiveness*, Basil Blackwell, Oxford.

CANTWELL, J.A. ve JANNE O. (1999) "Technological globalization and innovative centres: the role of corporate technological leadership and locational hierarchy", *Research Policy*, 28, 119-144.

CASTELLS, M. (1996) *The Rise of the Network Society: The Information Age, Economy, Society and Culture*, Vol. 1, Blackwell: USA.

CASTELLS, M. ve HALL P. (1994) *Technopoles Of The World: The Making Of 21st Century Industrial Complexes*, Routledge, London.

COX, K. R. (1998) "Spaces of dependence, spaces of engagement and the politics of scale, or: looking for local politics", *Political Geography*, 17(1), 1-23.

COX, K. R. ve MAIR, A. J. (1988) "Locality and community in the politics of local economic development", *Annals of the Association of American Geographers*, 78, 307-325.

ÇELİK, A.E. (2004) Bütçede Devrim, 19.10.2004, Milliyet Gazetesi, 7.

DICKEN, P. ve MALMBERG, A. (2001) "Firms in territories: a relational perspective", *Economic Geography*, 77(4), 345-353.

DOSI, G. (1988) "The nature of the innovative process", içinde G. DOSI ve diğerleri (der), *Technological Change and Economic Theory*, Franches Printer Publisher, London.

ELLISON, G. ve GLAESER, E. L. (1999) The geographic concentration of industry: Does natural advantage explain agglomeration?, *American Economic Review*, 89(2), 311-316.

FELDMAN, M. P. (1993) "An examination of the geography of innovation", *Industrial and Corporate Change*, 2(3), 451-470.

FREEMAN, C. (1995) "The 'national system of innovation' in historical perspective", *Cambridge Journal of Economics*, 19, 5-24.

GÜLEÇ, K. (1994) *Türkiye'de ve Dünyada Teknolojik Gelişmeler*, DPT Yayını, Ankara, 45-75.

HIGGINS, B. ve SAVOLE, D. J. (1987) (der) *Regional Development: Essays in honour of Francois Perroux,* Boston, MA: Allen and Unwin.

http://metutech.metu.edu.tr/teknokent, 28.09.2004

http://teknopark.kou.edu.tr/turkiyede_teknopark.htm, 28.09.2004

http://www.cyberpark.com.tr, 28.09.2004

http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=188157, 07.09.2004

http://www.hacettepeteknokent.com.tr/, 21.09.2004

http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/makale_10.html, 28.09.2004

http://www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/unsvan/turkiye.html, 15.07.2004

http://www.tubitak.gov.tr/bulten/btyk.htm, 15.07.2004

INSTER, I. (1991) The Clever City: Japan and Australia and the Multifunction Polis, Sydney University Press, Sydney.

JAFFE, A, TRAJTENBERG M. ve HENDERSON R. (1993) "Geographical localization of knowledge spillovers as evidence by patent citations", *Quarterly Journal of Economics*, 108, 577-599.

JAFFE, A. (1986) "Technological opportunity and spillovers of R&D: evidence from firms' patents, profits and market value", *American Economic Review*, 76(5), 984-1001.

JESSOP, B. (2001) "Institutional re(turns) and the strategic relational approach" *Environment and Planning A*, 33(7), 1213-1235.

KENNY, S. (1995) "Defining a national system of innovation: Implications for Irish industrial development policy", *Regional Studies*, 29, 692-97.

LÓPEZ-BASSOLS, V. (1998) "How R&D is Changing", The OECD Observer No. 213 August/September, Paris: OECD STI.

LOWE, J. (1993) Commercialisation of university research: a policy perspective, *Technology Analysis and Strategic Management*, 5(1), 27-37.

MASSEY, D. ve WIELD, D. (1992) Evaluating Science Parks, *Local Economy*, 7(1), 10-25.

MASSEY, D, QUINTAS, P. ve WIELD, D. (1992) *High Tech Fantasies: Science Parks in Society, Science and Space*, Routledge, London.

ODTÜLÜ (2004), Teknokent Dev Adımlarla Büyüyor, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mezunlarla İletişim Dergisi, 32, 44-45.

PATEL, P. (1995) "Localized production of technology for global markets", Cambridge Journal of Economics, 19, 141-153.

PHILLIPS, S. M. ve YEUNG, H.W. (2003) "A place for R&D? The Singapore science park" Urban Studies, 40 (4), 707-732.

PORTER, M. E. (1990) *The Competitive Advantage of Nations,* London, Macmillan.

STONEMAN, P. (1995*) Handbook of the Economics of Innovation and Technological Change*, Oxford: Blackwell.

TÜBİTAK (1997) "Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası", Bilim ve Teknoloji Strateji ve Politika Çalışmaları, BTP 97/04.

YEUNG, H.W.C. (2000) "Organizing 'the firm' in industrial geography I: networks, institutions and regional development", Progress in Human Geography, 24(2), 301-315.

WESTHEAD, P. ve BATSTONE, S. (1998) Independent technology-based firms: The perceived benefits of a science park location, *Urban Studies*, 35(12), 2179-2219.

WESTHEAD, P., BATSTONE, S. ve MARTIN, F. (2000) "Technology-based firms located on science parks: the applicability of Bullock's 'soft-hard' model" *Entreprise and Innovative Management Studies*, 1(2), 107-139.

İSTANBUL METROPOLİTEN ALANINDA DÖNÜŞÜM VE GELİŞMEYİ YÖNLENDİREN ARAÇ OLARAK AR-GE VE TEKNOLOJİ KULLANIMI

Ayşe Şebnem Yüzer, Cengiz Giritlioğlu

GİRİŞ

Sanayileşme, ulusal, bölgesel ve lokal ekonomilerin özel konumuna ve coğrafi olarak eşit olmayan büyümeye katkıda bulunan, doğrudan ya da dolaylı olarak iş olanağı ve refah yaratan, ekonomik olarak bütünleşmeyi gerçekleştirmede katkısı olan, tüketici talepleri sunan özel bir süreçtir (Hayter, 1997). Sanayileşmenin her ülkede birbirine benzer biçimde ortaya çıkışı, hemen hemen sanayileşme süreci içinde bulunan ülkelerde benzer talep yapısının varlığı, benzer teknoloji kullanımı ve aynı uluslararası ekonomik yapı içinde yer alma gibi ortak unsurların varlığını ortaya koymaktadır. Ancak, kalkınma politikalarındaki farklılık, döviz girişinin azlığı veya çokluğu, iç piyasanın büyüklüğü, eğitim ve teknik bilgi düzeyi, kapital birikimi, doğal kaynak durumu nedeniyle sanayileşmenin başlangıcında farklı stratejiler uygulanabilmektedir.

200 yıllık bu süreç yüksek derecede ihtisaslaşmış şehirler oluşturarak, şehir büyümesinde özel fonksiyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Teknolojide ilerlemelerle birlikte, şehirlerin hiyerarşik sıralanması kavramı, yoğunlaşmaya göre büyük oranda değişme göstermiş ve bu duruma bağlı olarak bazı bölgelere büyük yararlar sağlayan ve diğerlerine maliyet getiren, yeni bir metropoliten biçimi ortaya çıkmaya başlamıştır. Hızlı teknolojik değişim çağında nüfus, iş ve gelir artışında başarılı olan metropoliten alanlar ve şehirler, yeni teknoloji sistemlerine başarılı bir biçimde uyum sağlamaktadır. Uyum sağlayamayan metropoller, şehirler ya da şehir parçaları, ekonomik yönden düşüş ya da durgunlukla karşılaşmak ve gerileme riski taşımakta dolayısıyla, ekonomide sanayinin önemi azalmakta ve bu durum kentlerin gelişim süreçlerinde etkili olmaktadır (Atkinson, vd.,1995).

Ekonomide sanayinin öneminin azalması, tüketilen kaynakların, düşük ürün kalitesinin, yüksek maliyet seviyesinin ya da zıt hükümet politikalarının sonucu oluşan rekabet kaybı ve sebebi ne olursa olsun üretim imkanlarının yeniden yerseçiminde idari kararlar, teknolojik ilerlemeler vb. çeşitli sebeplerden ileri gelmektedir (IALHI News Service, 2001). Firmalar, teknolojik, organizasyonel yenilikler ve arz-talep güçleriyle karşılaşmakta, artan ilişkilerle rekabet etmekte ve işbirliği yapmaktadırlar.

Küreselleşme ve sanayileşmenin derecesi ve tabiatı, niteliksel ve niceliksel olarak önemli ölçüde değişmektedir (Hayter,1997).

Şehirlerdeki uzmanlaşmış aktivitelerden biri olan imalat sanayinin lokasyonu, yerleşme modelleri, politik denetim ve çevre bütününde kültürel peyzajdaki etkileri sebebiyle şehir plancıları açısından önemlidir. İstanbul metropoliten alanındaki sanayi yatırımlarının süreç içindeki değişimi ve planlama çalışmaları doğrultusunda ortaya çıkan sanayi alanlarında desantralizasyon ve dönüşüm koşullarının oluşup oluşmadığının belirlenmesi ve yatırımcıların sanayi alanı yer seçimi ile ilgili beklentilerinin ortaya konmasına yönelik olarak örneklem olarak seçilen 18 AR-GE ve yüksek teknolojiye sahip büyük ölçekli sanayi kuruluşunda çalışma yapılmıştır (Yüzer, A.Ş., 2002).

MEKANSAL DEĞİŞİMİ ETKİLEYEN BİLGİ VE KOMÜNİKASYON TEKNOLOJİLERİ

Bugün dünya ekonomisi hızla imalat sanayi, tarım ve diğer mal üreten sanayilerin tarihi baskınlığından, hizmet-sağlayan aktivitelerin üstünlüğüne doğru değişmektedir. (Haren ve Hooling, 1979). Sanayi yerseçimi ekonomileri ileri bilgi teknolojileri ve telekomünikasyondaki gelişmelerin etkisiyle önemini yavaş yavaş kaybetmekte, şehirleşme ekonomileri ve dışsal ekonomiler ise daha çok önem kazanmaktadır. Bazı bölgeler yığılma ekonomilerinden, ulaşım ve doğal kaynaklara yakın yerseçimlerinden ve son zamanlarda ileri komünikasyon altyapısından doğan tekelci avantajlara sahiptir. Ancak bilgi teknolojisi belli mesafede rekabetçi avantajları (hava seyahati, ulaşım, işgücü gibi yeterli dış ekonomilere sahip düşük maliyetli bölgeler gibi) azaltmak veya büyütmek için daha fazla fonksiyonun yapılmasını sağlamaktadır. Bir kısım yatırımcılar gelişmelere paralel olarak daha modern ve daha ekonomik alanlara yönelirken özellikle daha eski imalat sanayi ve geleneksel hizmetlerde faaliyet gösteren yatırımcılar çoğu zaman ekonomik zorlukları tecrübe etmeye devam etmektedir (Atkinson, vd.,1995). Şehirsel kalabalık, trafik sıkışıklığı, çevrenin bozulması, yüksek arazi değerleri gibi problemler, firmaların desantralizasyonuna sebep olmakta ve ücret oranlarındaki farklılıklar da bu süreci hızlandırmaktadır. Desantralizasyon bir taraftan yeni yerleşmelerin organizasyonunu gündeme getirirken, diğer taraftan şehir merkezlerinde dönüşüm ve dönüşüm sonrası alan tahsisi ve kullanımı olgusunu önemli kılmaktadır.

Yeni bilgi ve komünikasyon teknolojileri kişisel aktivitelerin, yapıların, kamu ve sanayinin yeniden organizasyonu ve yeni çalışma yollarının oluşturulmasını sağlar. Globalizasyon bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Lokasyon faktörleri belirleyicileri olarak zaman, mesafe ve alanın anlamı değişmektedir. Zaman ve mesafenin önemi azalmakta, bilgi ve komünikasyon teknolojileri daha fazla lokasyon özgürlüğü tanımakta, alanın önemi aynı kalarak, bazı özelliklerinin önemi artmaktadır (Talvitie, 2003).

Yeni çalışma yolları ve aktivitelerin yeniden organizasyonu:

- Bilgi ve vasıflı insanlar üretimde en önemli faktör olurken sanayinin yeniden yapılanması
- Bilgi ve komünikasyon teknolojileri yeni hizmetler ve çalışma uygulamaları için sonsuz olanaklar sunması
- Bilgi ve komünikasyon teknolojileri ev ve işi biraraya getirmesi
- Ev ve firmaların relokasyonu

Mekansal değişim üzerinde bilgi ve komünikasyon teknolojileri etkisi:

- Hem merkezileşme, desantralizasyon hem de yayılmanın olması
- Metropoliten alanlar ve büyük şehirlerin büyümesi
- Kırsal ve küçük yerleşimler de bilgi ve komünikasyon teknolojilerinden yarar sağlaması
- Bilgi teknolojisinin uzun mesafelerde iş yapmayı kolaylaştırmasına rağmen, yatırımların metropoliten alanlarda yer almasının önemli etkenleri olarak aşağıdaki nedenler sıralabilir:
- Teknoloji, birçok hizmet fonksiyonunun büyük ölçek ekonomileri kazanmalarını sağlamaktadır. (Kremenec, Cohn, 1992)
- Metropoliten ekonomiler, daha büyük, daha çeşitli ve daha vasıflı işgücü pazarına sahiptirler. (Noyelle, 1987).
- Büyük metropoliten alanlarda küçük şehirlerden daha fazla müşteri olduğundan, firmalar, müşteriyle mesafeyi azaltmak için büyük metropolleri seçmektedirler. (Atkinson vd, 1995)
- Erişilebilirlik de önemli bir faktördür. Metropoller ulaşım imkanlarının çokluğuyla avantaja sahiptir. Altyapıya dayanan (Liman, havayolu, demiryolu, karayolu vb.) malların taşınması ve dağılımı genellikle metropoliten alanlarda daha avantajlıdır.
- Metropoliten alanlar öğrenme ve yeniliğe olanak sağlayan çevre potansiyeline sahiptir.

SANAYİ ALANLARI KURULUŞ YERİ SEÇİMİNİ ETKİLEYEN ETMENLERİN DEĞİŞİMİ

Gelişmiş ülkelerde iki yüzyılı aşkın bir süre içinde işletmelerin kuruluş yeri kararları ve dolayısıyla sanayi bölgeleri doğal kaynaklara, dışsal ekonomilere, taşıma avantajlarına ve izlenen sanayileşme stratejilerine göre kademeli olarak değişmiştir. Sanayi Devrimi'ni yaşayan gelişmiş ülkeler "liberal bir politika" ile dışa açılırken,

ucuza üretilen fabrikasyon ürünlerin tüm dünyaya pazarlanmasında gereksinim duyulan hammaddeler ithal ikame yoluyla elde edilmiştir. Taşıma harcamaları dışındaki tüm farkların asgariye indiği gelişmiş ülkelerde, dışsal ekonomilerden her yörede aşağı yukarı aynı yoğunlukta yararlanma durumu olduğundan, işletmeler taşıma harcamalarını minimize edebildikleri yörelerde kuruluşlarını gerçekleştirmeye yönelmektedirler. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkeler de sanayileşme çabası içine girerek "ithal ikameci sanayileşme politikası" izlemişler bunun sonucunda da tesisler çoğunlukla dışsal ekonomilerin ortaya çıktığı, iç talebin canlı olduğu yörelerde yoğunlaşmıştır. Kuruluş yerinin saptanmasına yardımcı olabilecek bilgi ortamının oluşmamış olması, geleneklere bağlılık ve alışkanlıklar, girişimcileri belli merkezlere iten diğer nedenler olarak sıralanmaktadır (Dinler, 1994).

Türkiye'de sanayi tesislerinin kuruluş yeri etmenlerine bakıldığında, girişimcilerin genellikle mevcut tesislerin hemen bitişiğinde ya da pek yakınında tesislerini kurmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bunun sonucunda da İstanbul başta olmak üzere Batı Anadolu'da aşırı yığılmalar ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 1980'lere kadar "ithal ikameci sanayileşme politikası" izlenirken, 1980'lerden itibaren "dışa açık sanayileşme politikası" benimsenmiş ve beraberinde sanayileşme sorunlarıyla karşılaşılmıştır. Özellikle dış pazarlara yakın olan Organize Sanayi Bölgeleri'nin geliştirilmesine yönelik politikaların izlenmesi ve teşvik tedbirlerinin dışa dönük sanayilere öncelik vermesi ile bu sorunlar aşılmaya çalışılmıştır.

İSTANBUL'UN SANAYİ YAPISI

İstanbul'un Türkiye içindeki konumunu aşağıdaki verilerle değerlendirmek mümkündür. İstanbul Türkiye sanayi işgücünün % 20'sini, sanayi işyerinin % 38'ine sahiptir. Ülke ticaretinin % 55'ini, toptan ticaretinin % 45'ini bünyesinde barındıran İstanbul, en önemli ekonomik göstergelerden biri olan gayri safi milli hasıla payında 4,38 milyar $ ile Türkiye (19.22 milyar $) GSMH'nın % 23'e sahiptir. Türkiye'de bulunan mali kurumların % 75'inin yer aldığı İstanbul'da, yüksek öğrenim kurumlarının da % 50'si bulunmaktadır. 1999 yılı itibariyle Türkiye'de toplanan verginin %42,2'i İstanbul'dan sağlanmaktadır (DİE, 2000; İBB, 2001).

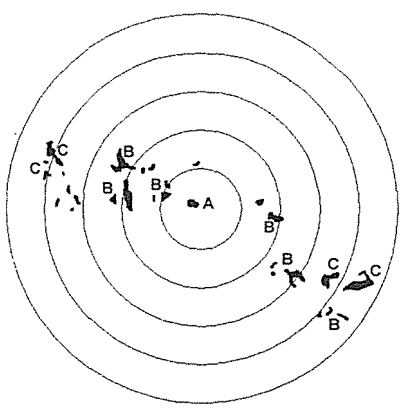
İstanbul'un Türkiye içindeki konum ve önemini ortaya koyan bir diğer veri ise ithalat-ihracat göstergeleridir. Türkiye'den yapılan toplam ihracatın %43,4'ü İstanbul'dan yapılmaktadır. Bu oranın sektörlere göre dağılımına bakıldığında tekstil sektörünün %80, metal eşya sektöründe ise %67 oranında olduğu görülmektedir. Türkiye'ye yapılan ithalatın %40,7'si İstanbul'a gerçekleşmektedir. İstanbul'a yapılan ithalatın sektörlere göre dağılımında kimya sektöründe Türkiye'ye yapılan ithalatın %94,2'lik kısmının İstanbul'a yapıldığı tespit edilmiştir (İBB, 2001).

1997 yılı itibariyle İstanbul'da yerleşen sanayi tesislerin sektörlere göre dağılım düzeni irdelendiğinde %44,57 oranında dokuma sektörünün hakim sektör olarak ilk

sıradaki yerini koruduğu görülebilir. Dokuma sektörünü ikinci sırada %26,49'luk bir oranla metal eşya sanayi, üçüncü sırada ise %10,15'lik bir oranla kimya sanayi izlemektedir. Bu değerlere bakıldığında önceki dönemlere göre sektörler arasındaki dağılımın fazla değişmediği görülmektedir.

1997 verilerine göre İstanbul bütününde imalat sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren işyeri (10'dan fazla işçi çalıştıran) sayısı 3.814 bu işyerlerinde çalışan işçi sayısı ise 323.858 kişi olarak saptanmıştır. İstanbul'da faaliyet gösteren imalat sanayi işyerlerinin sayısı, Türkiye toplam imalat sanayi işyeri sayısının yaklaşık %33,5'i oranındayken işçi sayısında bu oran %28,4'tür. Bu verilerden de anlaşılacağı gibi her dönemde İstanbul Türkiye'de yatırımcıları için çekim merkezi olma özelliğini korumaktadır.

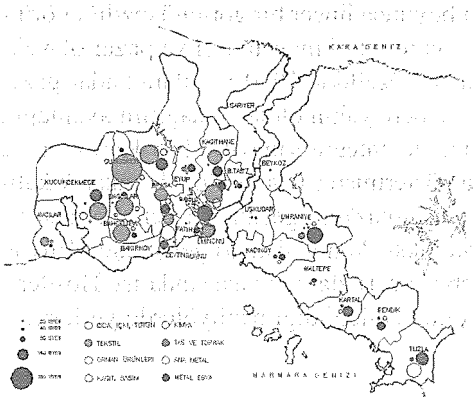
İstanbul sanayinin mekansal yapısı incelendiğinde, imalat sanayilerin merkezden dağılma eğiliminde olduğu ve ulaşım ağları boyunca lineer bir görüntü çizdiği görülmektedir (Şekil 1). İstanbul'da yerleşen sanayi tesisleri mevcut işçi ve pazar olanaklarından dolayı, şehir merkezini tercih etmiştir. Özellikle 1990'lı yıllara kadar gazete ve matbaacılık gibi pazara bağlı firmalar habere yakın olma ve dağıtım avantajını kullanarak merkezde yer seçmiştir. Organize ve entegre sanayiler E-5 Karayolu ve TEM Otoyolu aksları boyunca yoğunlaşma göstermiştir. İstanbul'da da yüksek kaliteli konut alanları ağır sanayinin yanında yer almazken, geçmişten beri E5 aksı ve yakın çevresinde yer alan işçilere yönelik niteliksiz konut alanları gelişmiştir. Büyük yeni sanayiler özellikle doğu yakasında Gebze ve Tuzla batı yakasında ise Hoşdere, Firuzköy gibi arazinin ucuz ve daha kolay elde edilebildiği banliyölerde yerleşmiştir.

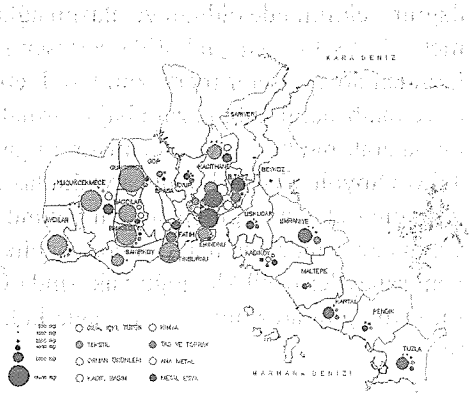
A. MERKEZ ALANLARI
B. ANA ULAŞIM ARTERİ ALANLARI
C. BANLİYÖ ALANLARI

Şekil 1. İstanbul Metropolünün MİA Merkezli Halkalarda Mekansal Sanayi Yapısı
(Bu araştırma kapsamında İBB verilerinden derlenmiştir).

Sektörlere göre işyeri sayısının ilçeler itibariyle dağılımına bakıldığında, doğu yakasında metal eşya sektörünün ilk sırada, kimya sektörünün ikinci sırada ve tekstil sektörünün üçüncü sırada olduğu görülebilir. Sektör olarak makina yoğun kullanıma sahip metal eşya ve kimya sektörü doğu yakasında bulunmakta ve ağırlıklı olarak Ümraniye, Kartal, Pendik ve Tuzla ilçelerinde yer almaktadır. Batı yakasındaki işyeri sayısının sektörlere göre dağılımına bakıldığında ise özellikle tekstil sektörünün bu yakada hakim sektör olduğu görülür. Tekstil sektörü hemen hemen batı yakasındaki tüm ilçelerde bulunmaktadır, Güngören, Şişli, Küçükçekmece, Bağcılar ve Bahçelievler İlçelerinde tekstil sektörü yoğun olarak bulunmaktadır. Batı yakasında ikinci sırada hakim sektör metal eşya, üçüncü sırada hakim sektör ise kimya sektörüdür. Kimya sektöründe işyeri sayısı bakımından doğu yakasında Tuzla, batı yakasında ise Zeytinburnu ilk sıralarda bulunmaktadır. İstanbul bütünde metal eşya sektörü Ümraniye ve Beyoğlu ilçelerinde yoğunlaşmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. İSO'ya Bağlı İşyeri Sayısının İlçelere Göre Dağılımı (Bu araştırma kapsamında İSO Ocak 2002 verilerinden derlenmiştir)

Şekil 3. İSO'ya Bağlı İşçi Sayısının İlçelere Göre Dağılımı (Bu araştırma kapsamında İSO Ocak 2002 verilerinden derlenmiştir)

İstanbul bütününde imalat sanayi sektörlerinde çalışan işgücünün doğu ve batı yakasındaki dağılımları farklı karakterdedir. Sektörlere göre doğu yakası işgücünün dağılım oranları irdelendiğinde Ümraniye, Kartal ve Tuzla İlçelerinde metal eşya sektöründe çalışan işgücün yoğunlaştığı görülmektedir. Doğu yakasında alan yoğun sanayilerin bulunmasından dolayı işgücü dağılımında doğu yakası işgücü sayısı bakımından batı yakasına göre oldukça düşük düzeydedir. Batı yakasında ilçelerin önemli kısmında emek yoğun sanayilerin yer aldığı tekstil sektöründeki işgücü sayısı İstanbul bütünündeki işgücü sayısı içinde önemli orandadır. Tekstil sektöründen sonra işgücünün yoğunlaştığı diğer sektör metal eşya sektörüdür. Tekstil sektöründeki işgücü Güngören, Bahçelievler, Bağcılar, Zeytinburnu ve Avcılar ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Metal eşya sektöründe ise yoğunlaşma Şişli, Beşiktaş ve Beyoğlu ilçelerindedir. Sarıyer ve Fatih ilçelerinde sanayi tesisleri bunmasına rağmen işgücü oranı İstanbul bütünü içinde önemsenmeyecek düzeydedir (Şekil 3).

1999 yılı verilerine göre İstanbul'da Cari fiyatlarla GSYİH paylarında sektörlerin oranlarına bakıldığında, hizmetler sektörü %71,40 gibi bir değer ile ilk sırada, sanayi sektörü de %28,06'lik oranla ikinci sırada yer almaktadır.

İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI SANAYİ YATIRIMLARININ SÜREÇ İÇİNDEKİ DEĞİŞİMİ

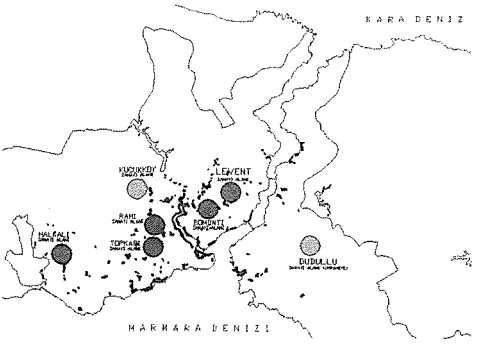
19. yüzyılda İstanbul'un sanayi bölgeleri, şehrin tarihsel gelişiminin bir sonucu olarak Eminönü-Eyüp ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Kasımpaşa'da kurulan tersane ile birlikte Haliç çevresinde kontrolsüz biçimde büyüyen un fabrikaları, yağhaneler ve askeri ihtiyaçları karşılamak üzere mensucat sanayi gelişmiştir. Cumhuriyet'ten sonra 1937 yılında Prost tarafından yapılan nazım planda, sanayiye ayrılan bir alan olmamakla birlikte, sanayinin surlardan 500 metrelik bir banttan sonra kurulabileceği belirtilmiş ve 1954 yılına kadar bu bandın dışında birçok önemli sanayi tesisi kurulmuştur (Tümertekin, 1972). Bu dönemde İstanbul sanayi, %65 oranında küçük sanayi niteliğindedir. 1954 yılında yürürlüğe giren Beyoğlu Nazım Planı ile sanayi gelişimi ilk defa bir plana bağlanmıştır. 1955 planı ile Paşabahçe Şişecam, Beykoz Deri fabrikaları onaylanmış ve Topkapı, Haznedar, İstinye sanayi alanlarına ilaveler yapılmış, 1950'li yılların sonlarına doğru Topkapı, Zeytinburnu ve Haliç çevresi gibi eski sanayi alanları dışında, Kazlıçeşme, Kartal, Bomonti, Kağıthane ve Haliç sanayi tesislerinin yoğunlaştığı alanlar olmuştur (Güzelsu, 1985) (Şekil 4).

1966 Onanlı Sanayi Nazım İmar Planı

1966 yılında hazırlanan İstanbul Sanayi Nazım Planı'nda Ümraniye, Küçükköy, Kurtköy, Levent Oto Sanayi, Bomonti Sanayi, Levent Sanayi, Halkalı Sanayi, Topkapı Sanayi ve Rami Sanayi Bölgesinde toplam 1140 hektarlık sanayi alanı belirlenmiştir. Metropoliten alan bütününde birinci, ikinci ve üçüncü sınıf müesseseler belirlenerek, çevreyi kirleten, işgücü talebi yaratan bazı birinci sınıf sanayi türleri yasaklanmış, İstinye ve Haliç kıyılarında sanayi alanları iptal edilmiştir. Buna rağmen mevcut sanayi alanlarının çevresinde düşük gelir gruplarının gelişimine paralel olarak sanayiler Haliç'in iki kıyısı ile Topkapı-Maltepe civarlarına sıçramıştır. Ümraniye, Küçükköy, Levent, Bomonti, Halkalı, Topkapı, Rami ve Kurtköy 1966 Sanayi Planı ile hızla gelişme göstermiştir. Bununla birlikte İstanbul'un aldığı göç ve 1966 planı ile yeni önerilen sanayi alanlarının yetersiz kalması, gelişmelerin planlama dışındaki bölgelere kaymasına neden olmuştur (İSO, 1981) (Şekil 5).

Şekil 4. 1933-1966 Dönemi İstanbul Bütünde Sanayi Alanları (Bu Araştırma Kapsamında Derlenmiştir)

Şekil 5. 1966 Onanlı İstanbul Sanayi Nazım Planı (Bu Araştırma Kapsamında İBB Verilerinden Derlenmiştir)

1980 Onanlı Metropoliten Alan Nazım Planı

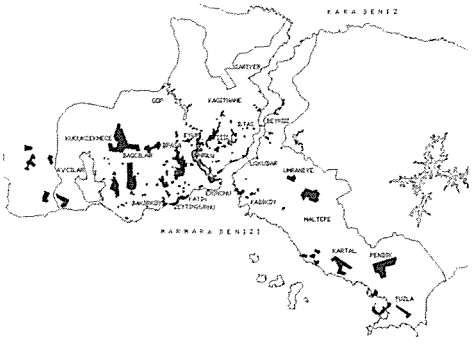
1980 yılında onanan İstanbul Metropoliten Alan Nazım İmar Planı'nda iki Çekmece Gölü arasında, kısmen Kemerburgaz, Ümraniye, Kurtköy, Dolayoba, Gebze, Şekerpınar, Dilovası mevkilerinde toplam 7100 hektarlık sanayi alanı öngörülmüştür. 1980'li yıllardan sonra, şehir çeperlerindeki Hoşdere, Firuzköy, Kurtköy, Tuzla-Tepeören sanayi bölgeleri gelişmiştir. Bu dönemde, İstanbul'da yerleşen sanayi tesislerinin sektörlere göre dağılımında, ağırlıklı işgücü kullanan sanayi sektörleri sırasıyla dokuma, metal eşya, kimya, gıda ve kağıt alt sektörleridir. Bu yıllarda batı yakasında Topkapı-Maltepe, Rami, Topçular gibi sanayi bölgeleri hem şehir içindeki yoğunluğundan ve hem de M.İ.A.'nın gelişmesini sınırlayıcı özelliğinden dolayı metropoliten alan merkezinde sorunlu alanlar haline gelmiştir (İBB, 1995). (Şekil 6).

1995 Onanlı İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı

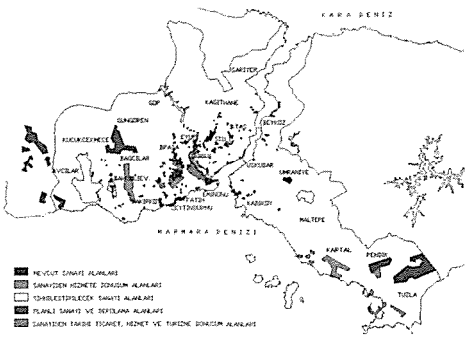
15.11.1995 yılında onanan İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planında batı yakasında 2901 ha, Doğu yakasında ise 1791 ha olmak üzere İstanbul bütününde 4692 ha planlı sanayi alanı belirlenmiştir. Planda, şehir içinde bulunan, süreç içinde problemli hale gelen küçük ve orta ölçekli sanayilere şehrin iki yakasında belirlenen planlı alanlarında sektörlerine göre çözüm bulmayı, mevcut sanayiden boşalan bu alanlarını çöküntü alanı olmaktan kurtarmayı, kirletici niteliğe sahip, İstanbul'a sağladığı katma değeri az, çok fazla elektrik, su kullanan şehir içinde bulunan büyük sorunlu sanayi alanlarını da şehir dışına çıkarmayı ve İstanbul'un artık bir tarih, bilim, kültür, ticaret, hizmet, sanat şehri olmasını hedeflemektedir (İBB, 1995).

Nazım Plan'da sanayi alanları ile ilgili sıhhileştirme, dönüşüm ve desantralizasyon hedefleri belirlenmiş ve bu doğrultuda kararlar üretilmiştir. Sıhhileştirilecek sanayi alanlarındaki sanayi kuruluşlarının, ileri teknoloji üreten sanayi birimlerinin yanısıra üretim ve satış işlevlerinin birlikte yürütülebileceği hizmet birimlerine dönüşmeleri teşvik edilecektir. Şehirde dağınık halde bulunan sanayilerin planlı sanayi alan-

larında toplanmasından sonra boşalacak alanlar hizmet sektörüne dönüşüm alanları olarak belirlenmiştir. Tevsi imkanları bulunmaması, altyapı yetersizliği, çevre kirliliği gibi olumsuz koşullardan dolayı çöküntü bölgesi haline gelen Tarihi Yarımada'da bulunan üretim birimlerinin yeni MİA alanına desantralizasyonu sonucu bu alanların tarihi ticaret, hizmet ve turizm alanları olarak değerlendirilmesi prensip olarak kabul edilmiştir. (Şekil 7).

Şekil 6. 1980 Onanlı İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planında Sanayi Alanları (Bu Araştırma Kapsamında İBB Verilerinden Derlenmiştir)

Şekil 7. 1995 Onanlı İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planında Sanayi Alanları Kararları (Bu Araştırma Kapsamında İBB Verilerinden Derlenmiştir)

BÜYÜK SANAYİ KURULUŞLARI ANKET DEĞERLENDİRMELERİ

İstanbul Metropoliten alanında faaliyette bulunan ve Türkiye'nin büyük sanayi kuruluşları arasında yer alan 18 firmada, yapısal özelliklerin belirlenmesi, teknoloji kullanımı, Ar-Ge potansiyelinin belirlenmesi, kuruluş yeri etmenlerinin saptanması ve desantralizasyon ve dönüşüm eğilimlerinin ortaya konması için anket çalışması yapılmıştır (Yüzer, A.Ş.,2002).

Bu firmaların seçiminde farklı alan, farklı sektör ve farklı büyüklük gibi özelliklerin yanı sıra tesisin İstanbul içindeki konumu da (doğu-batı yakası) dikkate alınmıştır. Hemen hemen her sektörde anket yapılan büyük sanayi kuruluşlarının ana faaliyet konuları %33 oranında kimya, %17 oranında gıda, %22 oranında metal eşya, %11 oranında tekstil, %11 oranında kağıt ürünleri ve %6 oranında ana metaldir.

Anket yapılan firmalara tesisin niteliği ve yapısal özellikleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplarda büyük sanayi kuruluşları %94 oranında faaliyet değişikliği yapmadığını belirtirken, %4 oranında ise faaliyet alanlarında genişleme olduğunu açıklamıştır. Anket yapılan tesislerin niteliği değerlendirildiğinde, %48 oranında fabrika, %30 oranında merkez, %7 oranında şube, %7 oranında depo, %4 oranında satış yeri ve %4 oranında büro kullanımı tespit edilmiştir.

Anket yapılan büyük firmalarda kuruluş tarihi %33 oranında 1991-2002 yılları arasında, %28 oranında 1966-1970 yılları arasında, %22 oranında 1981-1990 yılları arasında, %11 oranında 1971-1980 yılları arasında ve %7 oranında 1965 yılı öncesidir. Küçük sanayi kuruluşlarında yapılan anket çalışmasında bu soruya verilen cevaplarda %48 oranında 1990 yılı ve sonrası kuruluş yılları olarak belirtilmiştir. Bu durum küçük imalat sanayi firmalarının daha hareketli bir yapıda olduğunu göstermektedir. Son 3 yılda firmaya bağlı şube sayısında %78 oranında değişiklik olmamıştır. Şube sayısı değişen firmalardan İÇDAŞ ve SASA yurt dışında şube sayısını artırırken, MEGES ve AKSA firmalarında ise diğer firmaların aksine şube sayısında azalma olmuştur. Bu firmalardan MEGES'te 4 şubenin kapandığı açıklanırken, AKSA'da şube sayısının azaltılarak verimin artırılmaya çalışıldığı belirtilmiştir.

Anket yapılan büyük sanayi kuruluşları %72 oranında 10.000m^2 üzerinde, %17 oranında 0-2500m^2 arası, %11 oranında 2500-10.000 m^2 kapalı alana sahiptir. Firmaların %33'ü 3 kat, %28'i 1 kat, %28'i 3'den fazla kat, %11'i 2 katta faaliyet göstermektedir. Kimya, tekstil, elektronik sektörleri 3 kat ve fazlası tesislerde faaliyet göstermektedir. Büyük sanayi kuruluşlarının tamamına yakın kısmı (%94) depolama alanına sahiptir.

Küçük sanayide faaliyet gösteren firmaların aksine büyük sanayi kuruluşlarında mülk sahibi olan yatırımcı sayısı (%100) çok fazladır. Anket yapılan büyük sanayi kuruluşlarında yöneticiler %11 oranında 1-9 kişi arasında, %39 oranında 10-25 kişi arasında, %28 oranında 26-100 kişi arasında, %22 oranında 100 kişiden fazladır. Büyük sanayi kuruluşlarının %39'u 26-100 kişi arasında, %61'i ise 100 kişiden fazla işçi çalıştırmaktadır.

Büyük sanayi firmalarının tesis yer seçimi tercihleri 2 farklı yaklaşımla değerlendirilmiştir:

İlk yaklaşımda tüm firmaların yapmış oldukları tercihlerin toplamı ve bu toplam içinde her bir faktörün oranı hesaplanmış ve sıralanmıştır. Bu yaklaşımda firmaların yapmış oldukları tercihlerde "ekonomik büyüme potansiyeli" en fazla tercih edilen faktör olmuştur. Bu faktörü "ucuz arazi sunusu", "kalifiye işgücü sunusu", "pazara erişebilirlik", "Ulaşım Probleminin olmaması", "mal teminine erişebilirlik" tercihleri izlemektedir (Tablo 1).

İkinci yaklaşımda tercihler önem sırasına göre sıralanmış ve değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımda da firmalar tarafından "pazara erişebilirlik" aktörü 7 firma tarafından birinci öncelikli faktör olarak tanımlanmıştır.

Bu faktörün yanı sıra "ucuz arazi sunusu" faktörü 5, "ulaşım probleminin olmaması" 2 ve "ekonomik büyüme potansiyeli" ve "mal teminine erişebilirlik" faktörleri 1'er firma tarafından birinci öncelikli faktörler olarak tercih edilmiştir. Firmalar tarafından ikinci öncelikli tercih edilen faktörler "mal teminine erişebilirlik" (5), "ulaşım probleminin olmaması" (3), "ucuz arazi sunusu" (2), "pazara erişebilirlik" (2) ve "ekonomik büyüme potansiyeli" (2) şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 1. İdarecilerin Tesis Yer Seçimi Tercihleri (Büyük Sanayi Kuruluşları)

Büyük Sanayi Firmalarının Tesis Yer Seçimi Tercih Nedenleri	Sasa İplik	Kar Gıda	Fako İlaç	Habaş Gaz	Aksa Jeneratör	İçdaş Çelik Enerji	Broderi Tekstil	Siemens Elektronik	Netaş Elektronik	Betek Boya	Besler Gıda	Alemdar Kimya	Meges Boya	Sabah Yayıncılık	Tur Plastik	Alfuntel Melamin	Besan Knor Gıda	Mercedes	Oran (%)**
Ekonomik Büyüme Potansiyeli	3*	4	0	5	3	2	5	2	1	5	6	6	5	5	5	0	5	5	12,8
Pazara Erişebilirlik	1	1	0	1	0	5	2	10	2	1	1	3	1	4	3	5	1	3	12,8
Ucuz Arazi Sunusu	0	2	1	3	2	1	4	0	0	4	5	4	4	1	1	1	7	4	11,2
Ulaşım Probleminin Olmaması	2	6	4	0	0	6	1	9	3	0	3	1	6	2	2	4	3	0	11,2
Mal Teminine Erişebilirlik	0	0	3	0	0	4	0	11	0	2	2	2	2	0	6	0	2	1	8,0
Benzer Firmalara Yakınlık	0	3	0	0	0	0	0	6	0	3	4	7	3	0	0	0	6	0	6,4
Girişim İmkanları	4	9	0	0	0	0	0	8	0	0	7	5	0	0	0	0	4	0	4,8
Havaalanına Yakınlık	5	5	0	0	4	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	4,0
Kalifiye İşgücü Sunusu	0	8	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	6	4	0	0	2	3,2
Diğer Araştırma İmkan. Yakınlık	6	0	0	0	5	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	8	10	3,2
İdare Merkezlerine Erişebilirlik	0	0	0	4	1	3	0	13	0	0	0	0	10	0	0	0	0	0	3,2
Konut Maliyeti	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	2	0	0	3,2
Çevre Kalitesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	9	8	2,4
Yaşam Maliyeti	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	12	0	0	0	0	0	2,4
Profesyonellerin Mevcudiyeti	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	6	0	6	2,4
Üniversiteye Yakınlık	0	0	0	0	0	0	0	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1,6
Rekreasyon Alanı İmkanı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	9	1,6
Kültürel Çekicilik	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1,6
Aileye Yakınlık	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	8	0	0	0	0	0	1,6
Halk Eğitimi Kalitesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,8
Eş İçin Alternatif İşverenin Olması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13	0	0	0	0	0	0,8
İşçi İçin Alternatif İşveren	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0,8
Eğitim İmkanları Ve Kalitesi	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0,8
Restoranlar Ve Alışveriş	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Toplam																			**100,0**

* Değerler: Tercih edilen Faktörün Önem Sırasını İfade Etmektedir.
**Değerler: Tercih Edilen Faktörün Toplam Sayısının Tüm Faktörler Toplam Sayısına Oranını İfade etmektedir.

Anket çalışmasında yer alan üretilen mal ve hizmetlerin sunumu sorusunu, firmalar İstanbul içi %30, Marmara Bölgesi %26, Anadolu %24 ve Yurt Dışı %20 oranında cevaplamışlardır. Bu oranlardan da anlaşılacağı gibi pazarın yarıya yakın kısmı İstanbul ve Marmara Bölgesinde yer almaktadır. Weber'in sanayi yer seçimi kuramında, hammadde, işgücü ve pazar üçgeninin ortasında üretim yeri seçiminin yapıl-

masının üretim birimi için en doğru yer seçimi olacağı vurgulanmıştır. Bu büyük sanayi kuruluşları İstanbul'da sanayi tesisi için yer seçimi yaparak özellikle işgücü ve pazar avantajını kullanmaktadırlar. Firmalar girdi-çıktı kullanımı ile veya ulaşım olanaklarını da kullanarak yurt içi ve dışından hammaddenin temininde avantajlı hale gelmektedirler.

İstanbul'un firmalara getirdiği avantajlar şu şekilde tespit edilmiştir:

- Ulaşım kolaylığı %31,
- Pazar imkanı %15,
- Kalifiye eleman ve profesyonel yönetici potansiyeli %7,
- Sanayi bölgesi olması %7,
- Limanın bulunması %7,
- Tüketimin İstanbul'da fazla olması %5,
- Ana sektörlerin mevcudiyeti %2,
- Her yere yakın olma %2,
- Yan sanayinin gelişmiş olması %2,
- Diğer firmalarla kolay temas %2,
- Yabancılara karşı prestij %2
- Gümrüklere yakınlık %2,
- Sevkıyat kolaylığı %2,
- İstanbul'da her türlü imkanın olması %2,
- İstanbul'un ticaret merkezi olması %2,
- Finans sektörünün bu bölgede yoğunlaşması %2,
- Potansiyelin İstanbul'da olması %2,
- Hammadde teminine erişebilirlik %2,
- Hammadde satışının daha ucuz olması %2,
- İletişim olanakları ve kolaylığı %2

Firmaların %72'lik kısmı son 3 yılda teknolojik yenilikler için yatırımda bulunduklarını belirtmişlerdir. Bu yatırımlar Ar-Ge oluşumu, teknolojik değişime uyum sağlamak için makine alımı, paketleme patenti alımı, sektör ve iletişim teknolojilerinin getirdiği tüm yeniliklerin takip edilmesi şeklindedir.

Firmalara sektörde söz sahibi olabilmesi için neler yapılması gerektiği sorulduğunda, %21 oranında firma, sektörde zaten söz sahibi olunduğunu belirtmiştir. Diğer firmaların %25'lik kısmı "yeni pazar arayışları", %21 oranında "maliyetin azaltılarak rekabetin artırılması", %12 oranında "vasıflı işgücü temini" ve %9 oranında "şube sayısının artırılması" cevabı verilmiştir. Kalite kontrol ve Ar-Ge biriminin kurulması, birçok firmada bu birimlerin bulunmasından dolayı %6 oranında kalmıştır. Büyük firmalara kapasite artırımı ile ilgili olarak sorulan soruya firmaların %72'lik kısmı bulundukları alanı büyüterek kapasite artırımını gerçekleştirebileceklerini cevabını vermiştir. Diğer firmaların %23'lik kısmı yeni bir alan taşınarak, %6'lık kısmı ise alandaki eski teknolojiyi kaldırıp yeni teknoloji koyarak kapasite artımının mümkün olacağını belirtmiştir.

İşyerinin taşınması sorusuna alınan cevapta firmaların %61'i taşınmayı düşünmemektedir. Taşınma eğilimi içinde olan %39 oranındaki diğer firmalar ise alan yetersizliği, ulaşım zorlukları, iskan sahasında kalma ve bakımsız çevre gibi olumsuz durumları taşınma nedenleri olarak belirtmişlerdir. Taşınmayı düşünen firmaların yarısı İstanbul içini, yarısı Marmara Bölgesini yeni alan seçimi için tanımlamışlardır. Bu firmalardan MERCEDES Davutpaşa'daki fabrikasını otobüs ve kamyon üretimini biraraya getirmek için Hoşdere'deki fabrikasına gitmeyi, FAKO firması Silivri'yi, AKSA Firması Hadımköy'ü, BETEK, MEGES, ALTINTEL firmaları Gebze Organize Sanayi Bölgesini ALEMDAR firması ise İzmit Dilovası Mevkii'ni yeni yer seçiminde tercih etmektedirler.

İşyerinin taşınmasını isteyen firmalara, taşınma sonrası eski alan kullanımının ne şekilde olacağı sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya alınan cevaplarda ticaret ve iş merkezi %35 oranında, işyerine bağlı pazarlama birimi %30, işyerine bağlı yönetim birimi %15 oranında ve firmanın tek merkezde toplanması sonucu bu yerin satılması %15 oranında tercih edilmiştir.

SONUÇ

Farklı ekonomist ve sanayi alanı yer seçimi kuramcıları tarafından 19.yy'da geliştirilen yer seçimi yaklaşımlarında yatırımcılar, ağırlıklı olarak yatırım maliyetlerini minimize eden doğal etkenler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Yatırım maliyetini minimize eden faktörler sıralanırken çoğunlukla ucuz arazi sunusu, enerji, altyapı, ulaşım ve hammaddeye erişebilirlik olanakları ön planda tutulmuştur. Ancak sonraki dönemlerde özellikle teknolojik gelişmelere, haberleşme ve ulaşım olanaklarına bağlı olarak bu etkenlerde farklılaşmalar olmuş ve karı maksimize eden yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Bu durumda pazar imkanları, kalifiye işgücü sunusu, kredi olanakları, dışsal ekonomiler ve sermaye gibi faktörler sanayi yer seçiminde etkili hale gelmiştir. Yatırımcıların bir kısmının, yeni üretim birimlerini mevcut fabrikalar üzerinde geliştirmeleri, bir taraftan kuruluş yeri maliyetini azaltılmasında diğer taraftan mevcut pazar olanaklarının avantaj olarak kullanılması ve yeni yatırım kararlarının sağlam zemine oturtulmasında önemli rol oynamıştır.

Ekonomik gelişme veya değişimlerin yanı sıra politik, toplumsal ve diğer olaylar, yeni yatırımların planlanmasını, sanayi alanları tahsisini ve sanayileşmenin hızını, önemli şekilde etkilemiştir. Özellikle dünyadaki ekonomik durgunluklar, krizler veya gelişmeler bu yatırımların yönlendirilmesinde etkili olurken dünya savaşları, ülkelerin iç düzen tutarlılıkları, siyasi kararlar ve bölgesel ekonomik kararlar da yatırımların dalgalı şekilde organizasyonuna neden olmuştur. Dünyadaki teknolojik gelişmeler, sanayide işleri rutin ve düzenli hale getirirken, özellikle hizmet sektöründe yeni ürünlerin oluşumuna neden olmuştur. Yeni mallar üreten imalat sanayi kuruluşları, yer seçimi eğiliminde şehirleşmiş alanları tercih ederken, özellikle Ar-Ge si bulunan ve teknolojiyi yoğun kullanan sanayi tesisleri ise metropoliten alan etkisi altındaki

yakın çevrede ve yere çok bağlı olmayan alanları tercih etme eğilimlerine girmişlerdir.

Teknolojinin bir başka etkisi ise, yatırımcılara ekonomik aktivitelerin yer seçiminde serbestlik getirici avantajlar sunmasında ortaya çıkmıştır. Teknolojik gelişmeler ekonomik ilişkilerde bağlantıların güçlendirmesini sağlamakta, fiziksel olarak uzaklığın dezavantajını ortadan kaldırmakta, tıkanmış şehirsel alanlarda yer seçme zorunluluğunu azaltmakta, çalışanlara ve yatırımcılara nerede yaşayacak ve çalışacaklarını konusunda daha fazla seçme özgürlüğü tanımaktadır. İlk yatırım maliyetini minimize eden yatırımcılar, bir taraftan metropolitenin verdiği avantajları kullanırken, diğer taraftan mevcut altyapı olanaklarını da kullanarak pazara kısa sürede erişebilmekte ve üretilen ürünleri kolay pazarlama imkanı bulabilmektedirler. Bu durum özellikle İstanbul gibi büyük metropollerin çekim hızını arttırmakta ve metropoliten kentler hızla büyümektedir. İstanbul metropoliten alanında da planlı gelişmeyen sanayi yatırımlarının dağılım düzeni zaman içinde merkez ve alt merkezlerde problemlere neden olmuş, bir taraftan teknolojik gelişmelerin etkisi, diğer taraftan metropoliten kentin büyümesi ile özellikle merkezlerde arazi değerlerinin hızla artması, sanayi yatırımlarının bu merkezlerden desantralizasyonunu kaçınılmaz hale getirmiştir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre sanayi alanları yer seçimine yönelik olarak şu değerlendirmeler yapılabilir: (Yüzer, A.Ş.,2002)

Sanayi yer seçimi yönlendiricilerinden "pazar imkanı" faktörü İstanbul gibi metropoliten şehirler için sanayinin nerede yerleşeceğine karar vermede anahtar rol oynamaktadır. "Ulaşım" ve "ucuz arazi sunusu" faktörleri kullanıcılar tarafından yüksek derecede tercih edilmiştir. İstanbul metropoliten alanı için ileriye yönelik geliştirilecek planlama çalışmaları ve kararlarında bu faktörler ile sanayi alanları tahsisleri birlikte ele alınmalıdır. Desantralizasyon kararları doğrultusunda yatırımların yeni bölgelere transferi konusunda aktif ve pasif araçlar yönlendirici olarak kullanılmalıdır. Aktif yönlendiriciler olarak ucuz arsa temini, altyapı olanakları, planlama dahilinde bölgelerin sanayi alanı olarak tanımlanması, kredi ve teşvikleri, transfer harcamalarının karşılanması ile pasif yönlendiriciler olarak sanayi yer seçimini yönlendirici politika ve yönetmelikler ile mekansal (işçi için konut, ulaşım vb.) politikalar araç olarak kullanılmalıdır. Bilgi ve komünikasyon teknolojileri mekansal planlamada sürdürülebilir gelişmeyi teşvik için güçlü bir araçtır. Bütün kararlar planlama sürecindeki farklı aktörlerin amaçları, ekonomik, sosyal ve çevresel değerler yönünden yeniden gözden geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

Atkinson, R. A., Hausken, T., Linsenmeyer, J., Mallett, W., and Thornett, R., (1995). *Technological Reshaping of Metropolitan America,* U.S. Congress, Office of Technology Assessment, 5-12pp, U.S. Government Printing Office, Washington.

BİNPB, (1980). *1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı Raporu,* 27-28,46sh, Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu Başkanlığı, İstanbul.

DİE, (2000). İstanbul İli 2000 Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları 23/10/2000, İstanbul İl Müdürlüğü

Dinler, Z., (1994). Bölgesel İktisat, Ekin Kitabevi, Bursa

Güzelsu, K., (1985). İstanbul Metropoliten Alan Planlaması, *Türkiye'de Metropoliten Alan Planlama Ve Sorunları Kolokyumu,* 29. Dünya Şehircilik Günü, 77-86sh, MSÜ, İstanbul.

Haren, C.C. and Holling R.W. (1979). *Industrial Development in Non-Metropolitan Area: A Locational Perspective* in Lonsdale R.E. and Seyler H.L. eds, *Non-metropolitan Industrialization*, 13-45pp, Washington DC:VH Winston

Hayter R., (1997). The Dynamics of Industrial Location, John Wiley & Sons Inc, England

IALHI News Service, (2001). *Consequences Of Deindustrialization: The Societal Consequences Of Deindustrialization,* 1750-2000, http://www.ialhi.org/news/ i0104.

İBB, (1995). *1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu*, 177-180sh, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü, İstanbul.

İBB, (2001). Sayılarla İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Araştırma Müdürlüğü, İstanbul

İSO, (1981). *İstanbul Metropoliten Alanında Sanayi Yerleşim Planlaması*, 150sh, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, İstanbul.

Kremenec, J. and Cohn, R., (1992). Business Services Within A System Of Cities, in *Producer Services: Trends And Prospects For The Seventh District, Economic Perspectives*, Eds. Testa, W., Federal Reserve Bank Of Chicago, Vol:XVI, No:3

Noyelle, T., (1987). Beyond Industrial Dualism : Market and Job Segmentation in the New Economy, Boulder, CO : Westview Press

Talvitie, J., (2003). The Impact Of Information and Communication Technology on Urban and Regional Planning, Helsinki University of Technology, Espoo 2003

Tümertekin, E. (1972). İstanbul Sanayinin Kuruluş Yeri Seçimi, *Şehircilik Enstitüsü Dergisi*, İTÜ, İstanbul.

Yüzer, A.Ş. (2002) "Planlamada Sanayi Alan Tahsisleri ve Değişimi, Sanayi Alanları Yer Seçimi Eğilimlerine Bağlı Yeni Düzenleme Stratejileri" İTÜ Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı, Şehir Planlama Programı Doktora tezi, İstanbul.

İNTERNET'TE ALIŞVERİŞİN KENTİN EKONOMİK VE FİZİKSEL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜNE KATKISI *

K. Mert Çubukçu

GİRİŞ

Kent içi ulaşım hiç şüphesiz kentin en önemli ekonomik ve fiziksel öğelerinden biridir. Kent içi ulaşımda gerçekleşecek değişim, kentin ekonomik ve fiziksel yapısında ölçülebilir değişimler doğuracaktır. Bu nedenle, kentin fiziksel yapısında ileride yaşanacak dönüşümlerin kestirilebilmesi için kent içi ulaşımda yaşanmakta olan dönüşümlerin çok yakından ve dikkatle takip edilmesi gerekir.

Kent içi *ulaşım* kavramı hem insanların hem de araçların kent içinde dolaşımını kapsar. Kişisel düzeyde kent içi ulaşım kişinin yaptığı kent içi yolculuklarla tanımlanır. Metropoliten kent ölçeğinde ise kent içi ulaşım ancak milyonlarca yolculukla tanımlanabilir (Barber, 1995). Kent içi *yolculuk* kavramı kişinin kent içindeki bir noktadan diğerine varmasıdır. Her yolculuk esnasında amaçlanan noktaya varmak için bir veya birden fazla ulaşım aracı kullanılabilir (Hobbs, 1979).

Yolculuk üretim analizi ise kentte yaşayan bireylerin iş, eğitim, alışveriş gibi farklı amaçlarla yaptıkları tüm yolculukların tahminini amaçlar (Meyer, 1974). Metropolitan kentlerin işleyişi büyük oranda malların, bilginin ve insanların dolaşımlarına bağlıdır (Muller, 1995) ve diğer ulaşım modelleri için girdi oluşturduğundan *yolculuk üretim analizi* kentlerin işleyişinin çözümlenmesinde büyük önem taşır (Bruton, 1986; Badoe ve Steuart, 1997).

Kent içi bireysel yolculuklar amaçları doğrultusunda sınıflandırılırlar (Barber, 1995); işe gitme amaçlı yolculukları, alışveriş yolculukları, sosyal ve rekreasyon amaçlı yolculuklar ve okula gitme amaçlı yolcular vb. gibi. Birden fazla amacı olan ya da tek amaçlı birden fazla yolculuk *gezi* olarak adlandırılır (Hensher, 1976). Bu çalışma kapsamında sadece alışveriş amaçlı kent içi yolculuklar inceleniştir.

Bir *alışveriş yolculuğu* herhangi bir kentsel noktadan alışveriş olanağı sunan bir noktaya yapılan yolculuk olarak tanımlanır. Alışveriş mekanının büyüklüğü, mimari özelliği, kişinin bu mekana hangi tür ulaşım aracıyla gittiği, ve kişinin alışveriş yapıp

* Bu çalışmanın bir bölümü "Factors Affecting Shopping Trip Generating Rates in Metropolitan Areas" başlığı altında "Studies in Regional and Urban Planning" dergisinin Aralık 2001 tarihli 9. sayısında yayımlanmıştır.

yapmadığı hiçbir önem taşımaz (Barber, 1995). İşe gitme amaçlı yolculukları takiben alışveriş amaçlı yolculuklar kent içi trafiği oluşturan yolculuklar içinde sayıca en çok olanıdır (Vickerman ve Barmby, 1984), ve bu nedenle kentin fiziksel yapısında önemli bir belirleyici konumundadırlar.

Bu araştırma bir kentte üretilen alışveriş amaçlı toplam yolculuk sayısını kentin fiziksel ve ekonomik yapısının bir ölçüsü kabul eder; ve şu iki soruya cevap vermeyi amaçlar: (1) Kuzey Amerika kentlerinde üretilen alışveriş amaçlı yolculuk sayısını etkileyen faktörler nelerdir? (2) İnternet'in popüler olmaya başladığı 1990'lı yılların ilk yarısında teknolojik ürünlere olan talebin ve hızla büyüyen İnternet üzerinden alışverişe olan ilginin kent içi alışveriş amaçlı yolculuk üretimine ölçülebilir bir etkisi var mıydı? Araştırma bu sorulara Kuzey Amerika şehirlerine ait 1995 yılı verilerinin kullanıldığı basit bir ampirik modelle cevap vermeye çalışır.

Verilerin toplanması için 1995 yılının seçilmesinin birkaç önemli nedeni vardır: Birincisi, çalışmanın yapıldığı yılda en taze kişisel yolculuk verilerinin 1995 yılına ait olmasıdır. İkinci neden, 1990'lı yılların ortalarının İnternet'in ve kişisel bilgisayarın popülerliğinin artmaya başladığı yıllar olmasıdır. 1995 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Bilim Kurumu'nun İnternet omurgasına özel şirketlerin de ulaşabileceğini açıkladığı yıldır. Bu sayede CompuServe, America Online ve Prodigy gibi özel şirketler bireylere İnternet'e ulaşım hizmeti sağlamaya başlamışlardır. 1995 yılı itibariyle İnternet'te 100 000 site ve 6,5 milyon kullanıcı mevcut hale gelişmiştir (Zakon, 2001). Bu çalışma ayrıca ileriki dönemlerde daha güncel verilerle yapılacak çalışmalar için bir baz oluşturacak ve İnternet'in ve kişisel bilgisayarın ilk popüler olmaya başladığı zamanla sonrası arasında karşılaştırma imkanı sağlayacaktır.

Çalışmanın devamı şu şekilde organize edilmiştir: 2. Bölüm Literatür taramasına ve 3. Bölüm Modelleme Metodu'na ayrılmıştır. Veri Kaynakları ve Organizasyonu 4. Bölüm'de, Ampirik Sonuçlar ise 5. Bölüm'de anlatılmıştır. Son olarak 6.Bölüm Genel Değerlendirmeye ayrılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Yolculuk üretim modelleri kentte üretilen yolculuk sayısını kentin arazi kullanımı ve hane halkı karakterleri ile ilişkilendirir, ve genelde yolculuk üretim araştırmaları üretilen yolculukların sayısına ve coğrafi dağılımına odaklanır (Salomon ve Koppelman, 1988). Yolculuk üretiminin doğru tahmin edilmesi, sonuçların diğer ulaşım modellerinde ana girdi olarak kullanılmasından dolayı büyük önem taşır (Badoe ve Steuart, 1997).

Levinson (1976) ve Bruton'a (1986) göre kent içi toplam yolculuk sayısı şu temel faktörlerin bir fonksiyonudur: kişilerin sosyo-ekonomik durumları, kentsel arazi kullanımı ve kentin fiziksel karakteristikleri. Buna paralel, literatürde yolculuk üretimine etki eden değişkenler iki ana başlıkta toplanmaktadır: (1) yolculuk yapan bireyle-

rin sosyal ve ekonomik durumlarını açıklayan değişkenler ve (2) kentin demografik ve fiziksel karakteristiklerini açıklayan değişkenler.

Geçmiş çalışmalarda kişilerin sosyal ve ekonomik karakteristikleri; gelir (Bruton, 1986; Koppelman ve Pas, 1984; Pas; 1986), yaş (Boarnet ve Crane, 2001), cinsiyet, çalışma durumu (Koppelman ve Pas, 1984; Pas, 1986), araba sahipliliği (Martin et al., 1961; Levinson, 1976; Bruton; 1986) ve hane halkı büyüklüğü (Levinson, 1976; Bruton; 1986) gibi değişkenlerle ölçülmüştür. Kentin demografik ve fiziksel karakteri ise; nüfus, nüfus yoğunluğu (Martin et al., 1961; Levinson, 1976; FHWA, 1985; Bruton, 1986; Boarnet ve Crane, 2001; Hobbs, 1979), ve kentteki iş sahipliği (Hobbs, 1979) gibi değişkenlerle ölçülmüştür.

Kent içi toplam yolculuk üretimine etki eden faktörler üzerine yapılmış çok sayıda çalışma mevcut olmasına rağmen (örneğin Koppelman ve Pas; 1984; Pas, 1986; Osula, 1991), alışveriş yolculularının üretimine etki eden faktörlere yönelik çalışma sayısı azdır. Bunun nedeni Keefer'ın (1966) söylediği gibi toplam yolculuk üretimi ile alışverişe yönelik yolculuk üretimine etki eden faktörlerin aynı olarak varsayılmasıdır. Ancak, kentte sadece alışverişe yönelik yolculuk sayısını etkileyen ve diğer tür yolculuklara pek fazla doğrudan etkisi olmayan faktörler olduğu da gerçektir: Kentteki toplam perakende satış yapan işyeri sayısı, toplam ticaret taban alanı ve ticari alanlara ulaşılabilirlik geçmiş çalışmalarda kullanılmış bu tür değişkenlere örnektir (Keefer, 1966; Vickerman ve Barmby, 1984; 1985).

Keefer (1966) Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan 23 alışveriş merkezine yapılan alışveriş amaçlı yolculuk sayılarını incelemiştir. Doğrusal regresyon yöntemini kullanılarak yaptığı analizler; alışveriş merkezinde bulunan otopark sayısının, alışveriş merkezinin kendisine rakip en yakın alışveriş merkezine olan uzaklığının, alışveriş merkezinin alan olarak büyüklüğünün ve yolculuğu gerçekleştiren bireylerin yaptıkları işe gitme amaçlı yolculuk sayılarının toplam alışveriş amaçlı yolculuk sayını etkileyen faktörler arasında bulundukları sonucunu göstermiştir. Hane halkı düzeyinde yapılan başka bir araştırmada ise Robinson ve Vickerman (1976) yapılan yolculuk sayısını sadece sosyo-ekonomik değişkenlerle açıklamıştır: gelir, araba sahipliliği ve hane halkı büyüklüğü. Fakat bu model yapılan yolculuk sayılarındaki değişiklikleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Vickerman ve Barmby (1984) yaptıkları bir diğer hane halkı düzeyindeki çalışmada haftalık alışveriş amaçlı yolculuk sayılarını günlük tutturma yöntemi ile incelemişlerdir. Kurdukları modellerde haftalık alışveriş sayılarını hane halkı büyüklüğü, gelir, araba sahipliliği ve yarattıkları iki farklı indeks (alışveriş merkezi cazibe indeksi ve ulaşım maliyet indeksi) ile açıklamaya çalışmışlardır, ancak bu çalışmanın da sonuçları tatmin edici değildir. Bu sonuçları takip eden çalışmalarında, Vickerman ve Barmby (1985) aynı veri setini iki sonuçlu regresyon yöntemini kullanarak modellemişler ve araba sahipliliğinin alışveriş amaçlı yolculuk üretiminde önemli bir faktör olmadığı tespitinde bulunmuşlardır. Ayrıca hane halkı büyüklüğü ve alışveriş merkezi cazibesi indeksinin artmasıyla alışveriş yolculuklarının arttığı, ulaşım maliyet indeksinin artmasıyla ise azaldığı sonu-

cuna varmışlardır. Kullandıkları alışveriş merkezi indeksi alışveriş merkezinin fiziksel karakteristikleri ile, maliyet indeksi ise yolculuk maliyeti ile ilgili faktörlerle hesaplanmıştır (bkz. Vickerman ve Barmby, 1985). Son olarak, Badoe ve Steuart (1997) toplam hane halkı düzeyinde alışveriş yolculuğu sayısını hane halkı büyüklüğü, kentteki çalışan sayısı, ehliyetli birey sayısı, ve trafiğe kayıtlı araç sayısı değişkenlerini kullanarak modellemiştir. Hane halkı büyüklüğünü modelin açıklanmasında faydalı bulmayan bu çalışmada alışveriş yolculuklarının sayısının tahmini için farklı yöntemlerin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Teknolojideki hızlı ilerleme ve teknoloji tabanlı ürünlere olan talebin artması telekomünikasyon ve ulaşım arasındaki bağlantıyı cazip bir inceleme konusu haline getirmiştir. Fakat değinilen alışveriş yolculukları üretimine dair çalışmalardan hiçbiri bu ilişkiye modellerinde yer vermemişlerdir. Literatürde, teknolojideki bu gelişmelerin yolculuk yapma pratiğini derinden etkileyebilecek bir faktör olması sıkça tartışılmış ancak yapılan ampirik çalışma sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. Genellikle yazarlar telekomünikasyon teknolojilerindeki gelişmelerin ulaşım için bir *alternatif* mi, yoksa *tamamlayıcı* mı olacağı üzerine spekülatif yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bu alandaki çalışmaları inceleyen Plaut (1997) 70'li yıllarda ve 80'li yılların başında *alternatif* yaklaşımının baskın olduğunu gözlemlemiştir. *Alternatif* yaklaşıma göre zamanla telekomünikasyon alanındaki gelişmelerin fiziksel ulaşımın yerini alacaktır. *Tamamlayıcı* yaklaşımına göre ise teknolojik gelişmeler daha fazla fiziksel ulaşıma ihtiyaç duyulacağını öngörür. İki yaklaşımı ampirik olarak destekleyen çalışma sayısı yok denecek kadar azdır.

1980'li yılların sonuna kadar alternatif/tamamlayıcı tartışması evi terk etmeden para kazanma anlamına gelen *evden çalışma* kavramı etrafında, ampirik destekten yoksun spekülatif biçimde sürdürülmüştür (Henderson ve Mokhtarian, 1996; Plaut, 1997). Evi terk etmeden alışveriş yapma kavramı ise 1980'li yılların sonuna kadar fazla ilgi görmemiştir (Salomon, 1986; Salomon ve Koppelman, 1988). Ancak 1990'lı yıllardan itibaren evden alışveriş hızla büyümeye başlamış, 1996 yılında sadece ABD'de İnternet üzerinden yapılan alışveriş hacmi 300 milyon doları bulmuştur (Gould ve Golob, 1998). Salomon'a (1986) göre bu gelişme alışveriş amaçlı yolculukların azalmasına yol açmıştır. Alışveriş amaçlı yolculukların sadece bir kısmının alışveriş ile sonuçlandığı, buna karşın İnternet'te yapılan bir ya da daha fazla alışveriş için bir kargo seferi yapıldığı için, ve kargo seferleri de alışveriş yolculuğu değil iş amaçlı yolculuk sayıldığı için bu doğru bir yaklaşım olabilir. Gould ve Golob (1998) da evden alışverişin avantajlarından bahseder: tüketici için daha fazla ürün çeşidi, daha az park yeri ihtiyacı ve daha az trafik yoğunluğu gibi. Fakat, evden alışverişin daha çok günlük kullanılan kutudaki ürünler için geçerli olacağı, rekreasyon amaçlı alışveriş yolculuklardan ise kolay kolay vazgeçilemeyeceği belirtilmiştir (Salomon, 1986; Gould ve Golob, 1998). Ancak bu fikirlerin hiçbiri ampirik olarak test edilmemiştir.

MODELLEME METODU

Yolculuk, yolculuk üretim analizinin temel birimi olarak kabul edilir, ve yolculuğun süresi, yönü ve uzunluğuna bakılmaksızın başlangıç noktasından ile varış noktasına ulaşılması bir yolculuk olarak sayılır (FHWA, 1975). Bu çalışmada alışveriş yolculuklarının üretim sayısını belirleyen faktörler genel yolculuk üretim analizi çerçevesinde incelenmiştir. $\mathbf{A}_i$ kent *i* için kentin tüm yolculuklar ile ilişkili fiziksel ve demografik karakteristiklerini gösteren vektör; $\mathbf{X}_i$ yolculuk yapan kişilere ait sosyo-ekonomik karakteristikleri gösteren vektör; Y_i ise kentte üretilen toplam alışveriş yolculuğu sayısıdır. Genel yolculuk üretim modeli:

$$Y_i = f(\mathbf{A}_i, \mathbf{X}_i)$$

şeklinde yazılır (Hobbs, 1979; Bruton, 1986) ve farklı amaçlı yolculuk tipleri için ayrı ayrı yazılabilir (Hobbs, 1979). Buna göre, alışveriş amaçlı yolculuklar için yolculuk üretim modeli:

$$Y_{Ai} = f(\mathbf{A}_{Ai}, \mathbf{X}_{Ai})$$

şeklinde yazılabilir. Burada Y_{Ai} kentte üretilen alışveriş amaçlı yolculuk sayısı, $\mathbf{A}_{Ai}$ kent *i* için kentin alışveriş yolculukları ile ilişkili fiziksel ve demografik karakteristiklerini gösteren vektör; $\mathbf{X}_{Ai}$ ise *i* kentinde yolculuk yapan kişilere ait alışveriş ile ilgili sosyo-ekonomik karakteristikleri gösteren vektördür.

$\mathbf{A}_A$ vektörü için test edilen değişkenler: kentte perakende satış yapan işyeri sayısı, alışveriş merkezi sayısı, nüfus, nüfus yoğunluğu, alışverişe uygun hava sıcaklığına sahip günlerin yüzdesi olarak sıralanabilir. $\mathbf{X}_A$ vektörü için ise gelir, harcama, yaş, ırk, işsizlik oranı ve hane halkı büyüklüğü değişkenleri test edilmiştir. Alternatif modeller içinden analiz için seçilen final modelde $\mathbf{A}_A$ vektörü için şu değişkenler bulunmaktadır:

DUKKAN: perakende satış yapan işyeri sayısı,
YOGUNLUK: nüfus yoğunluğu,
SICAKLIK: alışverişe uygun hava sıcaklığına sahip günlerin yüzdesi.
Seçilen modelde $\mathbf{X}_A$ vektörü için ise şu değişkenler bulunmaktadır:
ORTAYAS: 35-54 Yaşları arasındaki kişilerin nüfus içindeki yüzdesi,
GELIR: Kentteki ortanca yıllık hane halkı gelir miktarı.

DUKKAN, ya da perakende satış yapan işyeri sayısı değişkeni, kentteki perakende ticaret sektörünün alışveriş yolculuğu üretimine olan etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Yüksek dükkan sayısının daha fazla ürün ve servis çeşitliliği sağlayacağı varsayımıyla daha fazla alışveriş amaçlı yolculuk üretileceği beklenmektedir (Vickerman ve Barmby, 1985). Aynı zamanda daha fazla dükkanın yaratacağı *yığılma ekonomileri*nin de alışveriş yolculuklarını arttırması beklenmektedir (Tabuchi, 1997).

YOGUNLUK, ya da nüfus yoğunluğu değişkeni, mil kare başına düşen kişi sayısıdır. Daha yüksek yoğunluklu bölgelerde kişilerin yürüyerek mal ve ürünlere ulaşma

olanakları daha yüksek olduğu için artan yoğunlukla beraber bir takım alışveriş amaçlı yolculukların elenmesi söz konusu olacaktır (Levinson, 1976; FHWA, 1985; Bruton, 1986; Boarnet ve Crane, 2001). Bu nedenle daha yüksek yoğunlukların alışveriş amaçlı yolculukların sayısında azalmaya yol açması beklenmektedir.

SICAKLIK, ya da yıllık ortalama alışverişe uygun hava sıcaklığına sahip günlerin yüzdesi değişkeni, hava koşullarının alışveriş yolculukları üretimine olan etkisini ölçmek amacıyla modele dahil edilmiştir. Alışveriş yapmak için uygun sayılan standart bir hava sıcaklığı bulunmamasına rağmen 13 ile 35 derece arasındaki hava sıcaklıkları genelde insanların rahat alışveriş yaptıkları sıcaklıklar olarak kabul edilebilir. Başka bir deyişle bu sıcaklık aralığının dışındaki aşırı değerler insanların alışveriş yolculuklarını ertelemeleri ya da tümden yolculuktan vazgeçmeleri için geçerli bir neden oluşturur. Yolculuğu engelleyici diğer hava koşulları olan aşırı yağış ve rüzgar, sis ve yüksek nem oranı bu çalışma kapsamında test edilmemiştir. Ayrıca alışveriş için uygun hava sıcaklığındaki mevsimlik değişimler de göz ardı edilmiş ve ortalama hava sıcaklığının alışveriş yolculukları üzerindeki hava koşullarının etkisini ölçmede yeterli olacağı varsayılmıştır

ORTAYAS, ya da 35-54 yaşları arasındaki kişilerin nüfus içindeki yüzdesi değişkeni, belli yaş gruplarının alışveriş yolculuklarına olan etkisini test etmek amacıyla modele dahil edilmiştir. 35-54 yaş grubu yolculuk yapma açısından en aktif yaş grubudur (Levinson, 1976) ve bu gruptaki insanların genellikle gelirleri bağımsız ve araba sahipliği oranı yüksektir. Bu nedenle diğer yaş gruplarına göre bu yaş grubunun ağırlıklı olduğu kentlerde daha fazla alışveriş yolculuğu yapılması beklenmektedir.

GELIR, ya da kentteki ortanca yıllık hane halkı gelir düzeyi değişkeni, kentteki ortalama gelir düzeyinin alışveriş yolculuklarına olan etkisini test eder. Yüksek gelirli ailelerin doğal olarak daha fazla alışveriş yolculuğu yapmaları beklenir (Vickerman and Barmby, 1984). Fakat geçmiş çalışmalarda sunulan sonuçlar çelişkilidir. Örneğin Pas (1984) yüksek gelirin fazla yolculuk ile sonuçlandığı sonucuna varırken, Robinson ve Vickerman (1976) ve Vickerman ve Barmby (1984) gelir ile alışveriş yolculukları arasında sağlam bir ilişki bulamamışlardır. Vickerman ve Barmby (1985) yapılan yolculuk sayıları ile gelirden ziyade harcamaların doğrudan ilişkisi olabileceği tezini ortaya atmışlardır. Bu nedenle bu çalışmada gelir düzeyi yerine toplam satış hacmini gösteren farklı bir değişken denenmiş, ancak satış hacmi dükkan sayısı ile yüksek oranda korelasyona sahip olduğundan modelden çıkartılmıştır.

1990'lı yıllarda teknolojik ürünlere olan talebin ve evden alışverişin alışveriş amaçlı yolculuklara ölçülebilir bir etkisinin olup olmadığını test etmek için yolculuk üretim modeli $\mathbf{T}_{Ai}$ vektörü eklenerek şu şekilde yazılabilinir:

$$Y_{Ai} = f(\mathbf{A}_{Ai}, \mathbf{X}_{Ai}, \mathbf{T}_{Ai})$$

T_{Ai} vektörü iki değişken içerir:

BILGISYR: Evde bilgisayara sahip hane halkı yüzdesi,
MODEM: Evde modeme sahip hane halkı yüzdesi.

BILGISYR, ya da bilgisayar sahipliliği oranı değişkeni, modele teknolojik ürünlere olan talebin alışveriş yolculuklarına olan etkisini test etmek için dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan verinin ait olduğu 1995 yılı göz önüne alındığında, günümüzden çok daha az bir oranda evlerde bilgisayarlar bulunmaktaydı. Bu nedenle bilgisayar sahipliliği bilgisayar ve yan ürünleriyle beraber diğer teknolojik ürünlere olan talebi ölçmekte yerinde bir değişken olarak değerlendirilebilir. Bu ürünlere olan talep doğal olarak kişilerin ekstra alışveriş yolculuğu yapması ile sonuçlanacaktır. Ancak bir yandan da 1990'lı yılların ortaları İnternet'in bağlantı maliyetlerinin düşmesi ile İnternet kullanımının ve özellikle İnternet'ten alışverişin ilk kez patlama yaptığı yıllardır. İnternet'ten yapılan alışverişin de alışveriş yolculuğu sayısında bir azayla yol açacağı beklenmektedir.

İşte bu ters yönlü iki etkiyi beraber ölçebilmek için bir ikinci değişken, MODEM, ya da modem sahipliliği yüzdesi, modele dahil edilmiştir. Bu değişkenle İnternet'ten alışveriş yapmaya yatkın ya da hazır kişi oranı ölçülmeye çalışılmıştır. Fakat 1990'lı yıllarda günümüzün aksine bilgisayarların yarısından azında modem bulunmaktadır ve evden İnternet'e bağlanmanın tek yolu da bu modemlerdir. Örneğin 1994 yılında ABD'de evlerin sadece %24'i bilgisayara sahipken, sadece %11'i modeme sahiptir (NTIA, 1999). Bu nedenledir ki, modemin bilgisayarlarda standart donanım haline geldiği 1998 yılı öncesi araştırmalar için modem sahipliliği İnternet'e ulaşım oranını ölçmenin en geçerli metodudur (NTIA, 1999).

VERİ KAYNAKLARI VE ORGANİZASYONU

Bu çalışmada kullanılan veri ABD'de 1995 yılı itibarıyla nüfusu 1 milyonu geçen 55 metropolitan kent için toplanmıştır. 6 Kent için eksik veri bulunduğundan veri tabanından çıkartılmış ve analizlerde 49 kent için toplanan veriler kullanılmıştır. Bu kentlerin listesi EK-A'da sunulmuştur. Kullanılan veriler 5 farklı kaynaktan toplanmıştır: (1) Alışveriş amaçlı yolculuk sayısı ve gelir düzeyi verileri 1995 yılında ABD Federal Otoyol İdaresi tarafından toplanan Ulusal Kişisel Ulaşım Anketi'nden; (2) perakende satış yapan işyeri sayısı 1997 yılında ABD Sayım Bürosu'nun yaptığı Ekonomi Anketi'nden; (3) nüfus yoğunluğu ve yaş gruplarına ilişkin veriler ABD Sayım Bürosu'nun 1997-1998 Eyalet ve Metropolitan Kentler Veri Kitabı'ndan, (4) hava sıcaklığı verileri ABD Ulusal Meteoroloji Veri Merkezi'nden ve (5) bilgisayar ve modem sahipliliği verileri 1994 yılında ABD Sayım Bürosu'nun yaptırdığı Bilgisayar ve Yan Ürünleri Sahipliliği Anketi'nden alınmıştır.

Tablo 1. Modelde Kullanılan Değişkenler için Betimleyici İstatistikler (n=49)

Değişken	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
YOLCULUK *	132	1964	503.82	472,790
DUKKAN	3 977	34 081	9 317,96	6 389,658
YOGUNLUK	32,10	7 504,20	942,70	1 129,649
SICAKLIK (%)	35,9	98,9	61,2	0,176
ORTAYAS (%)	25,00	33,00	29,29	1,607
GELIR ($)	34,928	60 921	43 526	6 549
BILGISYR (%)	20,34	55,97	35,78	7,625
MODEM (%)	8,47	35,22	20,07	5,783

* : Bağımlı Değişken (milyon)

Modelde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler için betimleyici istatistikler Tablo.1'de sunulmuştur. Bağımlı değişken YOLCULUK, kentte yapılan toplam alışveriş amaçlı yolculuk sayısıdır ve milyon cinsinden verilmiştir. Toplam yolculuk sayısı 132 milyon (Middlesex-Somerset-Hunterdon) ile 1,964 milyon (Chicago) arasında değişmektedir ve örneklem ortalaması 472,8 milyondur.

1997 yılı itibarıyla perakende satış yapan dükkan sayısı 3 977 milyon (Rochester) ile 34 081 milyon (New York) arasında değişmektedir. 1990 ve 2000 yılları verileri kullanılarak elde 1995 yılına ait edilen nüfus yoğunluğu 32,1 kişi/mil kare (Las Vegas) ile 7504,2 kişi/mil kare (New York) arasında; 1996 yılına ait 35-54 yaş grubunun yüzdesi ise %25.0 (Sal Lake City-Ogden) ile %33.0 (Denver) arasında değişmektedir. 1995 yıllık gelir düzeyi 34 928 dolar (Nashville) ile 60 921 dolar (Middlesex-Somerset-Hunterdon, NJ) arasında; alışverişe uygun hava sıcaklığına (13° C - 35° C) sahip gün yüzdesi ise %35,9 (Portland) ile %98.9 (Miami) arasında değişmektedir. Son olarak, bilgisayar sahipliliği %20,34 ile %55.97 arasında, modem sahipliliği ise %8.47 ile %35.22 arasında değişmektedir.

AMPİRİK SONUÇLAR

Analizler için seçilen modelde bağımlı değişkenler (DUKKAN, YOGUNLUK, SICAKLIK, ORTAYAS, GELIR, BILGISYR ve MODEM) açısından doğrusal; bağımsız değişken (YOLCULUK) açısından ise logaritmik-doğrusaldır. Tüm bağımsız değişkenlerin sıfır değerini aldığında sıfır yolculuk üretilmesi beklendiği için modelde sabit katsayının sıfır olduğu varsayılmıştır:

$$\ln (\text{YOLCULUK})_i = \beta_1 \mathbf{A}_{Ai} + \beta_2 \mathbf{X}_{Ai} + \beta_3 \mathbf{T}_{Ai} + \varepsilon_i .$$

YOLCULUK toplam alışveriş amaçlı yolculuk sayısı, $\mathbf{A}_{Ai}$ kentin alışveriş ile ilgili karakteristiklerini gösteren vektör; $\mathbf{X}_{Ai}$ *i* kentinde alışverişi yapan kişilerin karakteristiklerini gösteren vektör; $\mathbf{T}_{Ai}$ *i* kentinin teknolojik karakteristiklerini gösteren vektör ve ε_i de hata terimidir. Regresyon analizi en küçük kareler yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Hata terimi, ε_i, beklenen ortalaması sıfır, sabit varyanslı ve tüm bağımsız değişkenlerden bağımsız bir rastlantısal değişken olarak varsayılmıştır.

Tablo 2'de öngörülen modele ait tahmin sonuçları yer almaktadır[1]. 0.01 Anlamlılık düzeyinde DUKKAN, YOGUNLUK, ORTAYAS, GELIR, BILGISYR ve MODEM bağımsız değişkenleri istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. SICAKLIK bağımsız değişkeni ise 0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. GELİR değişkeni ise istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Anlamlı bulunan tüm değişkenlerin işaretleri 3. Bölümdeki tartışmalara paralel olarak doğru tahmin edilmiştir.

Table 2. Parametre Tahminleri*

Değişken	Tahmin Edilen Katsayıları (standardize edilmemiş)	Standart Hata	t	p-istatistiği (Pr > | t |)
DUKKAN	$1.355 * 10^{-4}$	0.000	13.556	0.000
YOGUNLUK	$-2.501 * 10^{-4}$	0.000	-4.204	0.000
SICAKLIK (%)	$5.397 * 10^{-3}$	0.003	2.129	0.039
ORTAYAS (%)	.142	0.016	8.750	0.000
GELIR ($)	$-3.957 * 10^{-6}$	0.000	-.448	0.657
BILGISYR (%)	$4.913 * 10^{-2}$	0.015	3.238	0.002
MODEM (%)	$-6.029 * 10^{-2}$	0.020	-2.960	0.005

* : Bağımlı Değişken: LN_YOLCK (milyon cinsinden toplam alışveriş yolculukların logaritmik değerleri)

Tüm değişkenlerin ortalama değerleri kullanıldığında tahmin edilen toplam alışveriş amaçlı yolculuk sayısı 362,1 milyon olarak bulunmuştur. Başka bir deyişle bu model, söz konusu hipotetik kentte kişi başı senelik ortalama 152 alışveriş amaçlı yolculuğun yapılacağı sonucuna varmaktadır. Bu da kişi başı haftalık 3 yolculuğa denk düşmektedir.

Perakende satış yapan işyeri sayısı, 35-54 yaş grubu insan yüzdesi, alışveriş için elverişli hava sıcaklığına sahip gün yüzdesi değişkenleri için tahmin edilen katsayılar pozitif değerlere sahiptirler. Bu da bu değişkenlerdeki her artışın alışveriş amaçlı yolculukları attıracağı anlamına gelmektedir.

Beklenildiği gibi daha fazla perakende satış yapan iş yeri daha fazla yolculuk üretmektedir. Bu model bir yarı-logaritmik modeldir ve yarı-logaritmik modellerde bağımsız değişkenlerdeki bir birimlik artış diğer bağımsız değişkemler sabit tutulduğunda bağımlı değişkende neden olduğu değişiklik:

$$\frac{\Delta Y}{\Delta X_i} = \frac{\partial Y}{\partial X_i} = \beta_i Y_i$$

şeklinde ölçülür.

Bu formüle bağlı kalınarak yapılan hesaplarda yılda 362,1 milyon alışveriş yolculuğu üreten hipotetik kentimizde, açılan her yeni perakende satış yapan dükkan yıllık toplam 49 064 adet ekstra alışveriş yolculuğu üreteceği tahmin edilmektedir. Bu rakam örneklem için 17.886 ve 266.122 arasında değişmektedir. Bu sonuç Vickerman ve Barmby'nin (1985) daha fazla ticari dükkanın daha fazla alışveriş yolculuğu

üreteceği teziyle örtüşmekte ve bunun da nedeni daha fazla mal ve hizmet çeşitliliğinin daha fazla ekonomik aktivite üretmesidir (Tabuchi, 1997).

Tahmin edilen model 35-54 yaş grubundaki insan grubunun nüfus içinde artmasıyla alışveriş yolculuklarında artış olacağını öngörmektedir. Bu sonuç geçmişte yapılan çalışmalarda bulunan sonuçları (Levinson, 1976; Boarnet ve Crane, 2001) doğrulamaktadır. Bu yaş grubundaki %1'lik bir artış örneklemi oluşturan kentlerde 18,78 ile 278,89 milyon arasında değişen yıllık alışveriş yolculuğu artışlarına yol açacaktır. Hipotetik kentimiz içinse bu sayı 51 milyon civarındadır. Nüfus verilerine göre ABD'de 1990 ile 2000 yılları arasında bu yaş grubunun nüfus içindeki oranının %25,7'den %44,2'ye yükselmiştir. Bu artış oranı hipotetik kentimizde yıllık yaklaşık 100 milyon ekstra alışveriş yolculuğu demektir.

Nüfus yoğunluğuna ait katsayının negatif olarak tahmin edilmesi, artan nüfus yoğunluğu ile alışveriş amaçlı yolculuklarda azalma olacağın anlamına gelmektedir. Artan nüfus yoğunluğu ile birlikte mal ve servis sağlayan alışveriş alanlarının yürüme mesafesinde olma olasılığı arttığından (Levinson, 1976; FHWA, 1985; Bruton, 1986; Boarnet and Crane, 2001) sonuç şaşırtıcı değildir. Hipotetik kentimiz için mil kare başına düşen kişi sayısına bir kişi eklenmesiyle yaklaşık 90.560 alışveriş yolculuğunun elimine edileceği tahmin edilmektedir. Bu sayı örneklemdeki kentler için 33 013 ile 419 196 arasında değişmektedir.

Tahmin edilen model alışverişe uygun hava sıcaklığına (13° C - 35° C) sahip günlerin yüzdesinin artmasıyla alışveriş yolculuklarında artış görüleceğini öngörmektedir. Modele göre hipotetik kentimizde bu günlerin oranın %1'lik artışı alışveriş yolculuklarında 1,95 milyonluk bir artışa yol açacaktır. Bu artış örneklemde kentler için 0,71 milyon ile 10,6 milyon arasında değişmektedir. Fakat bu değişkenin istatistiksel açıdan anlamlılık düzeyi diğer değişkenlere göre daha düşüktür. Bunun çalışmada incelenen ABD kentleri için çok uygun bir açıklaması bulunmaktadır: Örneklemde yer alan kentlerin hemen hemen hepsinde alışverişler hava sıcaklığı kontrol edilebilen kapalı alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilmektedir. Buna rağmen yine de insanların alışveriş için sokağa çıkıp çıkmama kararı verirken hava sıcaklığının önemli bir etken olduğu model tarafından doğrulanmaktadır.

Hipotezde önerildiği üzere kentte üretilen alışveriş yolculukları teknoloji tabanlı ürünlere artan ilgi ile artmaktadır. Model, hipotetik kentimizde bilgisayarlılık oranı %1 arttığı takdirde 17,79 milyonluk bir yolculuk artışı olacağını tahmin etmektedir. Bu sayı, örneklemdeki kentler için 6,49 milyon ile 96,50 milyon arasında değişmektedir. Bu sonuç, bilgisayar sahipliliğinin ekstra bir ekonomik aktivite yaratması ve insanların bilgisayarları için parça ve program almak için yolculuklar yapmasıyla açıklanabilir.

İkinci teknoloji değişkeni modem sahipliliği ise 1995 yılında İnternet'e bağlantı oranını ölçmeyi amaçlar ve evden alışverişe hazırlıklı ve istekli olmanın bir göstergesi olarak kabul edilir. Model, modem sahipliliğinin artması ile alışveriş yolculukların-

da bir azalma yaşanacağını öngörmektedir. Modem sahipliliğindeki %1'lik bir artışın hipotetik kentimiz için 21,83 milyonluk bir alışveriş yolculuğu azalmasına yol açacağını tahmin edilmektedir. Bu rakam örneklemde yer alan kentler için 7,96 ile 118,41 milyon arasında değişmektedir. Alışveriş yolculuklarındaki bu azalmanın nedeni yolculukların evden alışveriş sayesinde elimine edilmesi ile açıklanabilir. Her alışveriş yolculuğunun alışveriş ile bitmemesi (Gould ve Golob, 1998) ve ancak alışveriş gerçekleştiği takdirde mal teslimi için alışveriş amaçlı olmayan kargo yolculuğunun gerçekleştirilmesi, evden alışverişin artmasıyla alışveriş amaçlı yolculukların azalmasını açıklar.

İncelenen iki teknoloji değişkeni ile ilgili sonuçlar telekomünikasyon ve evden alışveriş arasındaki ilişkinin 1990'lı yıllardaki durumuna dair önemli ipuçları vermektedir. Sözü geçen yıllar İnternet'in ABD'de evlere girip yaygınlaşmaya başladığı yıllar olması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu iki farklı değişkenin alışveriş yolculukları üzerindeki net etkisinin negatif olması ilgi çekicidir. Yıllık yaklaşık 362,1 milyon alışveriş amaçlı yolculuk ürettiği varsayılan hipotetik kentimizde, hem bilgisayar sahipliliği hem de modem sahipliliği %1 artırıldığında alışveriş yolculuklarında 4,04 milyonluk bir azalma beklenmektedir. Bu azalma örneklemde yer alan kentler için 1,47 milyon ile 21,92 milyon arasında değişmektedir. Fakat, mevcut analizle bu azalan yolculuklardan vazgeçildiğine ya da başka amaçlı yolculuk olarak yapıldıklarına dair sonuç çıkarmak mümkün değildir. Çıkarılan sonuç, alışveriş yolculuklarındaki azalma ile sınırlıdır.

İstatistiksel açıdan anlamlı bulunmayan tek değişken gelir düzeyini ölçen GELIR değişkenidir. Bu sonuç genel yolculuk üretimi üzerine yoğunlaşan geçmiş çalışmalarla çelişmektedir. Örneğin Pas (1986) gelirin yolculuk üretimine etki eden önemli bir değişken olduğunu göstermiştir. Ancak, elde edilen sonuç genel anlamda yolculuk üretimi yerine alışveriş amaçlı yolculuk üretimi üzerine yoğunlaşan geçmiş çalışmalarla paraleldir. Robinson ve Vickerman (1976) aralarında gelir düzeyinin de bulunduğu salt sosyo-ekonomik değişkenlerle yolculuk sayılarındaki değişimi açıklayamamışlardır. Benzer şekilde, Vickerman ve Barmby (1984) inceledikleri farklı gelir düzeyindeki insan grupları arasında, diğer değişkenler de göz önüne alındığında, alışveriş yolculukları üretimi açısından çok az bir fark tespit etmişlerdir. Bu sonucun nedeni ABD'de her bir yolculuğun marjinal maliyetinin oldukça düşük olması ve yolculuğa çıkmak için alışveriş yapma şartının olmaması ile açıklanabilir. Gelir düzeyi yerine toplam alışveriş hacmini gösteren bir değişkenin kullanılması bu model için daha cazip bir alternatif olarak görülmüş, ancak alışveriş hacmi ile perakende satış yapan iş yeri değişkeni (DUKKAN) ile aralarındaki yüksel korelasyon düzeyinden dolayı bu değişken modelden çıkartılmıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu araştırma bir kentte üretilen alışveriş amaçlı toplam yolculuk sayısını kentin fiziksel ve ekonomik yapısının bir ölçüsü kabul eder ve şu iki soruya cevap vermeyi

amaçlar: (1) Kuzey Amerika kentlerinde üretilen alışveriş amaçlı yolculuk sayısını etkileyen faktörler nelerdir? (2) İnternet'in popüler olmaya başladığı 90'lı yılların ilk yarısında teknolojik ürünlere olan talebin ve hızla büyüyen İnternet üzerinden alışverişe olan hazırlıklılık ve ilginin kent içi alışveriş amaçlı yolculuk üretimine ölçülebilir bir etkisi var mıydı? Birinci soru için perakende satış yapan işyeri sayısı, alışveriş açısından uygun hava sıcaklığına sahip gün sayısı ve 35-54 yaş grubunun nüfustaki payının artması ile alışveriş amaçlı yolculuk sayısının arttığı; nüfus yoğunluğunun artmasıyla yolculuk sayısının azaldığı sonucuna varılmıştır. Gelir düzeyinin ise alışveriş amaçlı yolculuk üreimine ölçülebilir bir etkisi bulunmamıştır.

İkinci soru için ise yolculuk sayısının bilgisayar ve diğer yüksek teknolojili ürünler için olan talebin artmasıyla alışveriş yolculuklarının arttığı tespit edilmiştir. Ancak evden alışverişe olan ilginin ise alışveriş amaçlı yolculuk sayısında bir azalmaya yol açacağı sonucuna varılmıştır. Bu ters yönlü iki etkinin 1990'lı yılların ortalarındaki net etkisinin örneklemde bulunan kentler için yolculuk üretimi açısından negatif yönde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. 362,1 milyon kişilik (örneklem ortalaması) hipotetik bir kent için hem bilgisayar sahipliliği oranında, hem de modem sahipliliği oranında %1'lik bir artışın yılda yaklaşık 4,04 milyon alışveriş amaçlı yolculuğun elimine edilmesine yol açacağı tahmin edilmektedir. Bu sayı örneklemde yer alan kentler için 1,47 milyon ile 21,92 milyon arasında değişmektedir. Her evden alışverişin bir ya da daha fazla alışveriş amaçlı yolculuğu elimine etmesi ve evden alışveriş sonrası yapılan kargo tesliminin alışveriş amaçlı yolculuk olarak değil iş amaçlı yolculuk sayılması da bu sonuca katkıda bulunmaktadır.

Yolculuk sayısındaki bu azalma aslında Mitchell'in (2000) değindiği kişilerin "orada olma"nın zaman ve para maliyetinden kaçmalarının doğal sonucudur. Alışveriş için mekanı değiştirme gereğinin ortadan kalması şüphesiz kentin fiziksel ve ekonomik yapısını derinden etkileyecektir: Mesafe ve kent sınırları kavramları yeniden tanımlanacaktır. Yüz-yüze mal ve bilgi alışverişiniz yerini telekomünikasyon tabanlı alışveriş aldıkça kentteki bu değişim ve dönüşüm daha da hızlanacaktır. İşte bu nedenle plancıya düşen görev bu değişimin boyutunu önceden ölçebilecek araçlar geliştirmek ve kenti bu değişime ve yeni ekonomiye hazırlamaktır.

Bu araştırma çeşitli yönlerden geliştirilmeye açıktır: (1) Mevcut model evden İnternet'in etkisiyle elimine edilen alışveriş yolculuklarının tamamen ortadan kaldığı ya da başka yolculuklara mı dönüştüğü sorusuna cevap vermemektedir. Genişletilmiş bir model alışveriş yolculukları ve başka amaca yönelik yolculukları simültane olarak inceleyerek bu soruya yanıt arayabilir. (2) Modelde yer alan değişkenler aslında kendi aralarında etkileşimleri olan değişkenlerdir (Bruton, 1986). Mevcut model bu etkileşimi yok saymaktadır. Geliştirilecek yeni modele etkileşim değişkenleri eklenerek alışveriş yolculuk üretimini etkileyen faktörler arasındaki etkileşimler test edilmelidir. Son olarak, yapılan araştırma 1990'lı yıllarda İnternet'in yaygınlaşmaya başladığı ilk yıllarda gelişen yeni teknolojiler ile alışveriş yolculukları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu ilişkinin günümüzde çok farklı bir boyut kazandığı şüphesi-

dir. Ancak bu tip bir çalışmada İnternet üzerinden alışverişi artık bilgisayar ve modem sahipliliği gibi değişkenlerle ölçmek imkansızdır. Bu ölçüm metotları 1990'lı yıllar için son derece geçerli olmasına karşın (NTIA, 1999) günümüzde son derece yetersiz kalmaktadır. Bu araştırma incelediği dönem açısından son derece önemlidir ve bu araştırmanın sonuçları yapılacak yeni çalışmalarla karşılaştırabilecek niteliktedir. Böylece İnternet'in parlamaya başladığı ilk yıllar ile sonrası arasında karşılaştırma olanağı sağlanabilecektir. Bu araştırma göstermiştir ki; ilk yıllarında kişisel bilgisayarların ve İnternet'in alışveriş amaçlı yolculuklar üzerindeki bileşik etkisi negatif yöndedir.

EK-A: Çalışmada Kullanılan Metropolitan ABD Kentlerinin Listesi

Metropolitan Kent	Metropolitan Kent
Atlanta, GA	Nashville, TN
Baltimore, MD	Nassau-Suffolk, NY
Boston, MA-NH	New Orleans, LA
Buffalo-Niagara Falls, NY	New York, NY
Charlotte-Gastonia-Rock Hill, NC-SC	Newark, NJ
Chicago, IL	Norfolk-Virginia Beach-Newport News, VA-NC
Cincinnati, OH-KY-IN	Oakland, CA
Cleveland-Lorain-Elyria, OH	Oklahoma City, OK
Columbus, OH	Orlando, FL
Dallas, TX	Philadelphia, PA-NJ
Denver, CO	Phoenix-Mesa, AZ
Detroit, MI	Pittsburgh, PA
Fort Lauderdale, FL	Portland-Vancouver, OR-WA
Greensboro - Winston-Salem--High Point, NC	Rochester, NY
Houston, TX	Sacramento, CA
Indianapolis, IN	St Louis, MO-IL
Kansas City, MO-KS	Salt Lake City-Ogden, UT
Las Vegas, NV-AZ	San Antonio, TX
Los Angeles-Long Beach, CA	San Diego, CA
Memphis, TN-AR-MS	San Francisco, CA
Miami, FL	San Jose, CA PMSA
Middlesex-Somerset-Hunterdon, NJ	Seattle-Bellevue-Everett, WA
Milwaukee-Waukesha, WI	Tampa-St Petersburg-Clearwater, FL
Minneapolis-St Paul, MN-WI	Washington, DC-MD-VA-WV
Monmouth-Ocean, NJ	

KAYNAKÇA

BADOE, D. A., ve G. N. STEUART (1997) Urban and Travel Changes in the Greater Toronto Area and the Transferability of Trip-generation Models, *Transportation Planning and Technology*, vol. 20, pp. 267-290.

BARBER, G. (1995) Aggregate Characteristics of Urban Travel, in *The Geography of Urban Transportation,* ed. by Susan Hanson, The Guilford Press, New York.

BOARNET G. B., ve R. CRANE (2001) *Travel by Design: The Influence of Urban Form on Travel*, Oxford University Press, New York.

BRUTON, M. J. (1986) *Introduction to Transportation Planning*, Hutchinson, London.

BUREAU OF CENSUS, U.S. DEPARTMENT OF COMMERCE, *State and Metropolitan Area Data Book (5th Edition)*, Washington D.C., 1998.

FEDERAL HIGHWAY ADMINISTRATION (FHWA) (1975) Trip generation Analysis, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C.

GOULD, J. ve T. F. GOLOB (1998) Will Electronic Home Shopping Reduce Travel? *Access*, vol. 12, spring, pp. 26-31.

HENDERSON, D. K. ve P. L. MOKHTARIAN (1996) Impacts of Center-based Telecommuting on Travel and Emissions: Analysis of the Puget Sound Demonstration Projects, *Transportation Research D*, vol. 1, no. 1, pp. 29-45.

HENSHER, D. A. (1976) The Structure of Journeys and Nature of Travel Patterns, *Environment and Planning A*, vol. 8, pp. 655-672.

HOBBS, F. D. (1979) *Traffic Planning & Engineering*, Pergamon Press, London.

KEEFER, L. E. (1966) *Urban Travel Patterns for Airports, Shopping Centers, and Industrial Plants*, Highway Research Board, National Academy of Sciences-National Academy of Engineering.

KOPPELMAN, F. S. ve E. I. PAS (1984) Estimation of Disaggregate Regression Models of Person Trip Generation with Multiday Data, in *Proceedings of the 9th International Symposium on Transportation and Traffic Theory*, ed. by J. Volmuller ve R. Hamerslag, Ulrecht, the Nedherlands, pp. 513-529.

LEVINSON, H. S. (1976) Urban Travel Characteristics, in *Transportation and Traffic Engineering Handbook*, edited by J. E. Baerwald, Prentice-Hall, New Jersey.

MARTIN, B. V., MEMMOTT, F. W., ve A. J. BONE (1962) *Principles and Techniques of Predicting Future Demand for Urban Area Transportation*, Research Report No. 38, MIT, Cambridge.

MEYER, J. R. (1974) "The Future and Implications for Regional Transportation Planing" *Perspectives on Regional Transportation Planning* edited by DeSalvo, J. S., Lexington Books.

MITCHELL, W. J. (2000) "e-Topia", The MIT Pres, Cambridge, Massachusetts.

MULLER, P. O. (1995) "Transportation and Urban Form: Stages in the Spatial Evolution of the American Metropolises" in *The Geography of Urban Transportation* edited by Susan Hanson, The Guilford Press, New York.

NTIA — National Telecommunications and Information Administration (1998) *Falling Through the Net II: New Data on the Digital Divide*, US Department of Commerce.

NTIA — National Telecommunications and Information Administration (1999) *Falling Through the Net: Defining the Digital Divide*, US Department of Commerce.

PAS, E. I. (1986) Multiday Samples, Parameter Estimation Precisopn, and Data Collection Costs for Least Squares Regression Trip-generation Models, *Environment and Planning A*, vol. 18, pp. 73-87.

PINDYCK, R. S. ve D. L. RUBINFELD (1976) *Econometric Models and Economic Forecast*, McGraw Hill, New York.

PLAUT, P. O. (1997) Transportation-Communications Relationships in Industry, *Transportation Research A*, vol. 31, no. 6, pp. 419-429.

ROBINSON, R. V. ve R. W. VICKERMAN (1976) The Demand for Shopping: A Theoretical and Empirical Study, *Applied Economics*, vol. 8, pp. 167-187.

ROSENBERG, L., ve E. HIRSCHMAN (1980) Retailing without Stores, *Harvard Business Review*, Jul-Aug, pp. 103-112.

SALOMON, I. (1985) Telecommunications and Travel Relationships: A Review, *Transportation Research A*, vol. 20A, no. 3, pp. 223-238.

SALOMON, I., ve F. KOPPELMAN (1988) A Framework for Studying Teleshopping versus Store Shopping, *Transportation Research A*, vol. 22A, no. 4, pp. 247-255.

SHEPPARD, E. (1995) Modeling and Predicting Aggregate Flows, *The Geography of Urban Transportation* edited by Susan Hanson, The Guilford Press, New York.

TABUCHI, T. (1998) Urban Agglomeration and Dispersion: A Synthesis of Alonso and Krugman, *Journal of Urban Economics*, vol. 44, pp. 333-351.

VICKERMAN, R. W., ve T. A. BARMBY (1984) The Structure of Shopping Travel: Some Developments of the Trip Generation Model, *Journal of Transport Economics and Policy*, vol. 18, no. 2, pp. 109-121.

VICKERMAN, R. W., ve T. A. BARMBY (1985) Household Trip Generation Choice: Alternative Empirical Approaches, *Transportation Research B*, vol. 19, no. 6, pp. 471-479.

ZAKON, Robert (2001) *Hobbes Internet Timeline*, elektronik ortamda yayımlanmaktadır: http://www.zakon.org/robert/internet/timeline/ (Ağustos, 2001 tarihinde ulaşılmıştır.)

NOTLAR

1. R2 = .999, Düzeltilmiş R2 =.997. Sabit katsayıya sahip modellerde, R2 bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin değişebilirliğini ne kadar başarılı açıklayabildiğini gösterir. Bu özellik sabit katsayısı olmayan modeller için ise geçerli değildir.

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK

OTURUM BAŞKANI: ÇAĞATAY KESKİNOK

Kentlerde Yeni Yoksulluk Alanları: Zorunlu Göç İle Oluşan Gecekondu Bölgeleri: Diyarbakır Örneği
Rüstem ERKAN

Küreselleşme Sürecinde Kentsel İstihdam ve Sosyal Yapıdaki Değişimler: İzmir Örneği
Ercan TATLIDİL

Ekonomik Krizler Karşısında Ankaralı Yoksulların Yaşam Stratejileri
Hüseyin GÜL, Songül Sallan GÜL

KENTLERDE YENİ YOKSULLUK ALANLARI: ZORUNLU GÖÇ İLE OLUŞAN GECEKONDU BÖLGELERİ (DİYARBAKIR ÖRNEĞİ)

Rüstem Erkan

GİRİŞ

Ağustos 1984'te PKK'nın Şemdinli ve Eruh baskınlarıyla başlayan ve 1990'lı yıllarla birlikte resmi yetkililerin 'Düşük Yoğunluklu Savaş' olarak adlandırdıkları terör ve şiddetli çatışma ortamı Türkiye'de yeni toplumsal sorunların da kaynağını oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan nüfus mübadelesinden sonra 90'lı yıllarda yeniden zorunlu ve kitlesel göç olgusuyla karşılaşmıştır. Bu zorunlu göç olgusundan en çok etkilenen terör olaylarının en yoğun yaşandığı Diyarbakır olmuştur.

TARİHSEL SÜREÇTE DİYARBAKIR

Çalkantılı bir tarih yaşamasına rağmen Diyarbakır, hiçbir dönem önemini yitirmemiş bir yerleşmedir. Ünlü arkeolog ve tarihçi Gordon Childe'ın da betimlediği gibi, eski çağın kültür evrelerini, uygarlığını ilk yaşayan bölge olmakla Mezopotamya ve onun önemli bir yerleşmesi Diyarbakır tarihe tanık ender kentlerden biridir. Dolayısıyla, İslam Ansiklopedisinde de belirtildiği gibi, Diyarbakır'ın ilk kuruluşu eski çağa kadar izlenebilmekte, MÖ 3000 yıllarında HURRİ'ler tarafından kurulduğu açıklanmaktadır. Gordon Childe'ın yukarı Mezopotamya'yı, Sümer ve Elam kültürünün önemli bir kaynağı olarak değerlendirmesi, ardıllarının dikkatlerini bu yöreye yoğunlaştırmalarına yetmişti. Nitekim, Chicago okulundan Robert BRAIDWOOD-'un, Halet ÇAMBEL ve ekibiyle birlikte 80'li yıllara kadar, Ergani'nin HİLAR köyünde gerçekleştirdiği ÇAYÖNÜ araştırması, Gordon Childe'ın savlarını kanıtlamakta ve eski çağlarda tarım ve hayvancılığa ilk kez bu bölgede geçildiğini kanıtlamaktadır. Çayönü'ndeki buluntu ve bulgular, yörenin (Diyarbakır'ın) MÖ 7000 yıllarında besin üreticisi ve tarımcı köy topluluğu teşkil ettiğini gösterirken, evcil buğday türleri 'einkorn' ve 'Emmer'in ilk defa bu yörede geliştirildiğini belirlemektedir. Tarihsel süreç içinde Diyarbakır, Cumhuriyet dönemine kadar çeşitli medeniyetlerin egemenliğinde kalmış ve birçok medeniyetin de merkezi olmuştur (DAĞ,1997:48).

DİYARBAKIR'DA KENTLEŞME

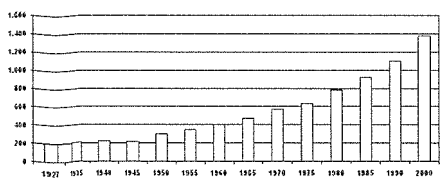
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Diyarbakır, 15355 km² olan yüzölçümü ile bölge içinde %20'lik bir yer işgal etmektedir. Diyarbakır ili güneyinde Mardin, doğusunda Batman, batısında Şanlıurfa ve Adıyaman, kuzeyinde Elazığ, Bingöl ve Muş illerimizle çevrilidir. Diyarbakır Yaylası adı verilen ve yükseltisi 500-800 m olan çanak biçimindeki havzayı kuzeyden Güneydoğu Torosları yayı kuşatmıştır. Güneybatısında ise 1938m yükseklikte Karacadağ ve güneyinde Mardin Eşiği yükselmektedir. Havzanın eksenini geniş Dicle Vadisi oluşturmaktadır (GAP, 1997:7). Diyarbakır'ın nüfus yapısı Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki diğer illerle karşılaştırıldığında bölgenin en önemli kentlerinden biri olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin Nüfusları ve Yıllık Nüfus Artış Hızları

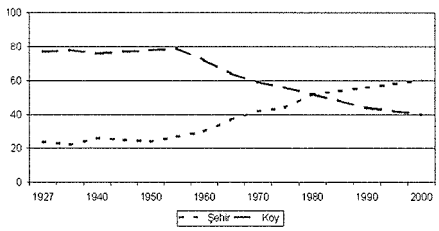
	1990			2000			Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
Şanlıurfa	1 001 455	551 614	449 841	1 443 422	842 129	601 293	36,55	42,30	29,01
Diyarbakır	1 096 447	595 440	501 007	1 362 708	817 692	545 016	21,73	31,71	8,42
Gaziantep	1 010 396	738 245	272 151	1 285 249	1 009 126	276 123	24,05	31,25	1,45
Mardin	558 275	249 032	309 243	705 098	391 249	313 849	23,34	45,16	1,48
Adıyaman	510 827	222 102	288 725	623 811	338 939	284 872	19,98	42,26	-1,34
Batman	344 121	194 664	149 457	456 734	304 166	152 568	28,30	44,62	2,06
Şırnak	262 006	125 264	136 742	353 197	211 328	141 869	29,86	52,28	3,68
Siirt	243 435	110 221	133 214	263 676	153 522	110 154	7,98	33,13	-19,00
Kilis	130 198	87 219	42 979	114 724	74 985	39 739	-12,65	-15,11	-7,84

Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından derlenmiştir.

Diyarbakır 1990 yılı nüfus sayımına göre Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan 9 il içerisinde toplam nüfus olarak en büyük ildir. 2000 nüfus sayımına göre ise Şanlıurfa'dan sonra bölgenin ikinci büyük ilidir. 2000 nüfus sayımına göre Diyarbakır kent merkezlerinde yıllık nüfus artış hızı binde 31,71 iken köylerde binde 8,42 olmuştur.

Grafik 1. Diyarbakır'ın yıllara göre nüfus büyüklüğü
Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı

Grafik 2. Şehir ve köy nüfus oranı
Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı

Son 73 yılda Türkiye'nin nüfusu yaklaşık beş kat artış gösterirken, aynı dönemde Diyarbakır ilinin nüfusu yaklaşık yedi kat artış göstermiş ve 2000 yılında 1.362.708'e yükselmiştir. 1927-2000 döneminde Diyarbakır ilinin nüfus artışı incelendiğinde üç farklı dönem gözlenmektedir. İlde en düşük yıllık nüfus artış hızı ‰-5.8 ile 1940-1945 döneminde, en yüksek yıllık nüfus artış hızı ‰40 ile 1965-1970 döneminde görülmüştür. 1990-2000 döneminde ise Diyarbakır ilinin yıllık nüfus artış hızı ‰21.9'dur. 1927 yılından bugüne kadar Diyarbakır il merkezi nüfusu, 47 392'den 545.983'e çıkarak yaklaşık 11 kat artmıştır. "Diyarbakır kent merkezinde yıllık nüfus artış hızı il genelinden daha yüksektir. 1990-2000 yılları arasında yıllık nüfus artış hızı ‰37,87'dir. 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre Diyarbakır il genelindeki nüfusun % 13'ü Diyarbakır doğumlu olmayanlardan oluşmaktadır." (DİE, 2002: 26-27).

1927 yılında Diyarbakır ilinde %24,4 olan şehirde yaşayan nüfusun payı, 1950 yılına kadar artış ve azalışlar göstermiş ve bu yıldan sonra da sürekli bir artış göstermiştir. 2000 yılında şehirde yaşayan nüfusun payı %60'a ulaşmıştır (DİE, 2002: 26).

Diyarbakır ilinde şehirde yaşayan nüfusun oranı, ülke ortalamasına yakın bir düzeyde artmıştır. Bu ilde 1985 yılına kadar köy nüfusu şehir nüfusundan fazla iken, bu yıldan itibaren şehir nüfusu köy nüfusundan fazla olmuştur.

Bugün kentin karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, 1980'lerden sonra hızlı bir biçimde gerçekleşen göç dalgasına fiziki ve sosyal olarak hazırlıksız yakalanmış olmasıdır. Ayrıca tüm gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi ülkemizde de meydana gelen göç ve kentleşme ivmesi azalmakla birlikte devam etmektedir. Göç sonucu oluşan uyum/uyumsuzluk devam eden bir süreç olduğu için de köy-kent ayrımını belirleyen sınırlar net değildir. Başka bir deyişle Diyarbakır'da köy ve kentin farklılaşmamış birliğinden söz etmek mümkündür. İnsanların fiziksel yaşam alanları değişmekle birlikte, kültürleri ve yaşam biçimleri kolay kolay değişmemektedir. Bu durum ise hem kentin kentsel bir kimlik kazanmasını engellemekte hem de fiziki olarak planlı bir kentin gerçekleşmesini ciddi boyutlarda engellemektedir.

Diyarbakır'daki nüfus hareketlerinin en dikkat çekici yönü düzenli bir artış veya azalış trendi izlememiş olmasıdır. Buradaki nüfus hareketleri çoğunlukla doğal nüfus hareketlerinden farklı bir trend izlemektedir. Bunun çeşitli toplumsal ve ekonomik nedenlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Sözgelimi 1990 sayımına göre merkez nüfusu; 472.150'dır. 2000 sayımına göre ise 545.175'tır. Bu yıllarda Diyarbakır'a kırsal kesimden kitlesel göç yaşanmış olmasına rağmen nüfusun beklenenden az olmasının ana nedeni ilin aldığı göçün daha fazlasını diğer kentlere göç olarak vermesidir. Sözgelimi 1985-1990 yılları arasında il merkezinin aldığı göç, 46.883 iken verdiği göç bunun neredeyse iki katıdır: 79.095. (DİE, 1996:44). Bu durum aslında burada normal göç olgusundan farklı bir göç durumunun yaşandığını da gösterir. Bunun nedeni Diyarbakır'ın, diğer illere de önemli ölçüde göç veren bir konumda olmasıdır. Zaten güvenlik gerekçesi ile göç edenlerin önemli bir kısmı taşındıkları yerlerde de benzer sorunlarla karşılaşmamak için mümkün olduğu kadar bölge dışı-

na çıkmaktadırlar veya bölgeye en yakın ama güvenlik açısından herhangi bir tehdit yaşanmayan yerlere göç etmişlerdir. Diyarbakır'dan en çok göç alan İller: Mersin, Antalya, Gaziantep Adana ve diğer büyük şehirlerdir.

1990-1993 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden Mersin'e göç edenler arasında yapılan bir araştırmaya göre güvenlik gerekçesi ile göç edenlerin oranı % 73'tür. Yine aynı araştırmaya göre geri dönmek isteyenlerin oranı ise; % 70'tir (Gündüz, Yetim, 1996:110-115).

Türk Mühendis ve Mimar Odasının 1996 yılında Diyarbakır'da yaptığı araştırmaya göre güvenlik gerekçesi ile zorunlu göç edenlerin kente göç edenler içindeki oranı % 65-70'tır. Geri dönmek isteyenlerin oranı ise; % 72 civarındadır (TMMOB, 1998:25-35). Ancak 1999 yılında yapılan araştırmada ise bu oran; % 55-60 olarak tespit edilmiştir. Her ne olursa olsun burada, kente veya başka bir yere göç eden insanların yarısından fazlası kendi rızası ve planları dışında başka bir yerleşim birimine göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Bilindiği gibi, GAP bölgesinde kentsel düzeyde belirleyici bir konumda olan Diyarbakır, politik ve sosyal yapı bakımından homojen bir toplum içi görüntü vermesine rağmen şehir merkezinde ve alt birim yerleşmelerde, ilçe, kasaba ve köylerde, farklı dil ve dinde sosyolojik gruplara da sahiptir.

Diyarbakır'da zorunlu göç olgusuna baktığımızda bunun yalnızca 1990'larda ortaya çıkan bir durum olmadığını görmekteyiz. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1700'lerin başlarında Diyarbakır, bazı göçebe aşiretlerin zorunlu iskana tabi tutulduğu bir alandır (Orhunlu,1987:110). Cumhuriyet döneminde de bazı aşiret ve çevrelerin 21 Şubat 1925 tarihinde Diyarbakır'ın Piran (bugünkü Dicle ilçesi) köyünde başlattığı isyan hareketi, daha sonra bölgeye yayılmış ve bu dönemde bir çok çiftçi, iç karışıklıklardan dolayı topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Doğudaki bu isyanın mülkiyet üzerindeki etkisi isyana katılan veya destek veren büyük toprak sahiplerinin topraklarının ellerinden alınması ve dışarıdan getirilen göçmenlerle doğudaki varolan yapı değiştirilmek istenmiştir. Fakat ani ve "planlı" değişimler, başka yerlerde olduğu gibi Diyarbakır'da da kentlileşme sürecine etki yapmayıp salt kent ve çevresindeki demografik büyümeye yol açmıştır (Sami, 1999:34).

Kısaca Diyarbakır, uzun yıllardan beri çeşitli politik ve sosyal nedenlerden dolayı yoğun göç almakta ve bu göç, hem kent dokusu hem de kentsel yaşamda büyük sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların başında da kırdan kente göç edenlerin formel bir üretim ilişkisi içine girememeleri ve kentsel yaşama uygun tutumlar edinememeleridir. Özellikle bu durum zorunlu göç edenleri daha çok etkilemektedir. Başka bir deyişle sosyal ve psikolojik olarak kente hazır olmayanların kentlileşme süreci de engellenmektedir.

GÖÇ OLGUSUNUN TANIMLANMASI

Genel anlamda göç, insanların belirli bir zaman boyutu içinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına belirli bir takım nedenlerle geçişi olarak tanımlanır. Bu

tanımda da görüldüğü gibi göç olgusunun içinde üç temel konu vardır. "Sınırlar", "devamlılık" ve "itici-çekici" etkenler. Bunlar da göstermektedirler ki göç, tanımı içinde anılan bu boyutları —zaman ve mekan, neden ve sonuç unsurları- ile durağan bir olgu olmaktan çok dinamik bir olgudur ve tek nedenli olarak da açıklanamaz (İçduygu, 1998:38). Nitekim Kuzey Amerika'daki (özellikle Kanada'daki) sosyoloji literatüründe de ortak vurgu, göçün çok nedenli ve karmaşık olduğudur (Hewitt, 1998:433).

Kısaca, göç tanımında temel olarak mesafe ve zaman boyutu bulunmakta, bazen de göç hareketinin kalıcı olup olmadığı da göz önüne alınmaktadır. Bu anlamda sözgelimi kente yapılan göçler, üç aşamada değerlendirilebilirler: Kente gidiş aşaması, kente geliş-gidiş dönemi ve kente temelli yerleşme aşaması. (Kartal, 1978:35-36) Mutlak olmayan bu sınıflandırma, göç sonrası uyum sürecine ilişkin sosyolojik tahliller için somut bir olgu oluşturma bakımından dikkate değerdir. Çünkü göçün salt demografik boyutuyla analizi göç ve iç göç sorunsalının temelinde yer alan toplumsal süreçleri gölgelemekte göç ve göç olgusunun hangi yönüyle çözümlenmesi gerçeğini ortaya koymamaktadır.

Bu çerçevede göçün ve iç göçün olgusal nitelikleri olan kırsaldaki dönüşüm ile kentlere doğru bir nüfus hareketi olarak anlaşılması gerekir. Günümüzde iç göç belirli bir zaman dilimi içinde belirli bir yerleşim alanında yaşayanların, kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama ilk bakışta her üretim düzeninde geçerli bir tanımlamadır ama dikkatle okunduğunda bu tanımın daha çok modern sanayi toplumları için olduğu anlaşılır. Tarım toplumunda insanlar toprağa bağlı oldukları için nüfusun yer değiştirmesi bireyin kendi iradesiyle olmaz. Eğer göç zorla yer değiştirmeleri değil, sadece gönüllü yer değiştirmeleri kapsıyorsa bu kategorinin ortaya çıkabilmesi için modern toplumun, ulus devletin ve özgür bireyin oluşmuş olması gerekir. Böyle olunca da iç göç modern toplumlarda insan-yer ilişkisinin düzenlenmesinde yararlanılan bir kategori olma niteliğini kazanmaktadır.

Göçün anlaşılmasında iç göç olgusunun temel alınması göç türlerinin ayrımının yapılmasını ve iç göçün günümüz toplumlarında ağırlık merkezi olmasına neden oluşturmaktadır. Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki göç, artık sadece coğrafyanın ve sosyolojinin profesyonelce ilgilendiği bir konu değildir. Bir çok disiplin doğrudan göçle ilgilenmekte ve göçüm neden olduğu değişim ve dönüşümler ile kültür aktarımını irdelemektedir. Çünkü göç sonucu meydana gelen değişimler, doğrudan hukuk, kent planlamacılığı, antropoloji, mimari vb bilimlerin konusu ile çakışmaktadır. Bundan dolayı da aslında göçü tanımlamak gittikçe zorlaşmaktadır.

ZORUNLU GÖÇ

Göç olgusunu tanımlarken dikkat etmemiz gereken bir diğer nokta da göç türlerinin sınıflandırılması ve bu sınıflandırmaya dayanak olan temel etkenlerin göçü etkileme

gücüdür. Fichter'in (Fichter,1990:142) belirlemesi ile göçleri "gönüllü göçler" ve "zorunlu göçler" olarak iki ayrı gruba ayırmak mümkündür. Gönüllü göç, insanların kendi istekleri ve beklentileri doğrultusunda, bir kentten diğerine ya da bölgeye olan yer değiştirmelerdir (Özkalp, 1990:211) Gönüllü göçün özelliği bireyin isteğine bağlı olmasıdır fakat bu isteği yaratan, genellikle göç edilen yerdeki ekonomik ve sosyal koşulların zorlamasıdır.

Zorunlu göç ise, bireylerin özgün habitatından (sade deyişle memleketinden) zorunlu ve elinden olmayan nedenlerle kopmak durumunda bırakılması (Gürel, 2001:141) başka bir deyişle zorunlu göç, bireylerin iradesi dışında çeşitli kuvvetlerin etkisi ve zorlaması sonucunda gerçekleşmektedir. Örneğin devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik ve benzeri konularda aldığı kararların yerine getirilmesi aşamasında nüfusta oluşturulan hareketlilik zorunlu göçü oluşturmaktadır (Akkaya, 1979:23). Zorunlu göçü gönüllü göçten ayıran temel özellik, bireyin iradesi dışında gerçekleşmesi, ani ve kitlesel olmasından dolayı sosyo-psikolojik olarak bireyin üzerinde bıraktığı etkidir.

"1980'lerin ortalarından, özel olarak da 1990'lardan sonra Türkiye yeni bir içgöç olgusuyla karşılaştı. 1984 sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ve bu bölgelerden yaşanan göç, önceki dönemlerdeki (1950-1984) göç dalgalarından farklılıklar gösteriyordu. Önceki göç hareketlerinin esas olarak ekonomik kaynaklı olmasına karşılık, yeni göç, siyasal ve sosyal sebepler taşıyordu." (TBMM Göç Komisyonu Raporu,1997)

Ağustos 1984'te PKK'nın Şemdinli ve Eruh baskınlarıyla başlayan ve 1990'lı yıllarla birlikte resmi yetkililerin 'düşük yoğunluklu savaş' olarak adlandırdıkları şiddetli çatışma ortamı, Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu sürecin dönüm noktalarından birini 1987 yılında 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin kurulması oluşturmaktadır. Söz konusu K.H.K, kapsamına giren illerde OHAL Bölge Valisi'ne bölgedeki askeri güç ve MİT'in bağlanması, yaptığı harcamaların ihale ve sayıştay kanunlarının kapsamı dışında kalması, köy ve mezraların yerini değiştirebilmesi ya da bunları birleştirmesi, yargıç, savcı ve jandarma dışında kamu görevlilerini gerektiğinde yerlerinden alabilmesi ve yerlerini değiştirebilmesi konularında geniş yetkiler veriyordu.

İşte 1984 yılında bölgede başlayan ve giderek yoğunlaşan çatışmalar, bölgedeki kitlesel göç hareketinin temel nedenidir. Terör ortamı ve can ve mal güvenliğinin olmaması, geçim kaynaklarının daralması, sivil halkın bölgeden hızlı bir şekilde uzaklaşmasına yol açmıştır. Göç, özellikle 1992 sonrasında zorunlu köy boşaltma olaylarıyla büyük artış göstermiştir. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin (OHAL) resmi raporlarına göre, boşaltılan toplam yerleşim birimi sayısı (köy, mezra) 3428, göç eden kişi sayısı ise 378.335'dir.

Bölgedeki merkezlere kitlesel göçe yol açan köylerin boşaltılması; yayla ve mera yasağı, ' kontrollü gıda sevki'; bir yandan korucu köylerine PKK'nın baskısı ve terö-

rü, öte yandan korucu olma baskısından kaynaklanan güvenlik sorunları; PKK'nın lojistik desteğini kesmek amacıyla, yayla ve mera yasağına ek olarak zaman zaman uygulanan köy boşaltma zorunluluğu vb. gibi birçok nedenlere dayanmaktadır. Okulların kapalı olması, sağlık hizmetlerinin verilememesi gibi diğer altyapı sorunlarıyla birleşince, kendi köyünde, bölgesinde yaşama ve barınma olanağı kalmayan halk, tek çare olarak göçe başvurmaktadır.

Bu göçten en fazla etkilenen bölge illeri Diyarbakır, Van, Şanlıurfa, Akdeniz çevresinde Mersin, Adana'dır. Ancak, bu illerde ve kentlerde tutunamayan bir kısım göçmen, İzmir ve Ege Bölgesi'ne ve İstanbul'a da yığınsal göç eğilimi göstermektedir. Metropollerde çok önemli toplumsal, siyasal, kültürel ve şehircilik sorunlarına yol açan bu yeni göç, sosyal bilimcilerin ve araştırmacıların gündemine yeni girmektedir." (TBMM Göç Komisyonu Raporu,1997) Bölgede zorunlu göç edenlerin oranı resmi rakamlara göre 378.335 olarak gösterilmekle birlikte birçok sivil toplum kuruluşu zorunlu göç edenlerin sayısının 1,5 milyon kişinin üzerinde olduğunu iddia etmektedir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırma sosyal bilimlerin sıkça başvurduğu bir tür olan alan araştırmasıdır. Araştırma göç edenlerle yaşadıkları konutlarda yüzyüze görüşmeler yoluyla önceden hazırlanmış olan soru kağıdı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma Diyarbakır'da 1980'lerin sonlarına doğru, özellikle zorunlu göç edenlerin yerleşitkleri Aziziye Mahallesinde gerçekleştirilmiştir. Bu mahallede oturan yaklaşık 600 haneden 100 hane araştırmanın örneklemi olarak seçilmiş ve bunlara 58 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır.

Tablo 2. Diyarbakır'a ne zaman göç etti

	n	%
1985-1990	6	6,0
1991-1995	74	74,0
1996-2000	18	18,0
2001-2004	2	2,0
Toplam	**100**	**100,0**

Tablodan da görüldüğü gibi Güneydoğu'da 1990'ların başlarında yoğunlaşan köy boşaltma ve zorla göç ettirme olgusu, 2000 yılına kadar sürmüş, bu bir bakıma kitlesel göç olgusunu 1996-2000 yılları arasında zirveye çıkarmıştır. Bu yıllar aynı zamanda gerek bölgede gerekse Diyarbakır'da terör ve çatışma ortamının da en yoğun yaşandığı dönemdir.

Tablo 3. Göç nedeni

	n	%
Geçim sıkıntısı	8	8,0
Bölgedeki olaylar nedeniyle	20	20,0
Aile içi anlaşmazlık	2	2,0
Çocukların eğitimi için	5	5,0
Köy boşaltmalar yüzünden	40	40,0
Köy korucusu olmaya zorlandığım için	7	7,0
Köydeki korucuların baskısı	6	6,0
Yayla yasağı (hayvancılık yasağı) nedeniyle	12	12,0
Toplam	**100**	**100,0**

Tablo 4. Göç edilen yerleşim merkezinin niteliği

	n	%
10 haneden az (mezra)	24	24,0
10-20 hanelik köy	26	26,0
21-50 hanelik köy	21	21,0
51-100 hanelik köy	17	17,0
101-200 hanelik köy	8	8,0
200 haneden fazla	2	2,0
İlçe merkezi	2	2,0
Toplam	**100**	**100,0**

Aziziye Mahallesi zorunlu göç ile oluşan bir semt olarak bilinmesine rağmen, burada yaşayanlara hangi nedenle göç ettikleri sorulduğunda, tabloda da görüleceği üzere %40'ı göç nedeninin direk olarak köy boşaltmalar olduğunu ifade ederken, diğer göç nedenlerine de bakıldığında göç edenlerin %90'ının zorunlu göç kapsamına girdiği görülmektedir.

Göç edilen yerleşim merkezlerinin niteliğine bakıldığında en yüksek oranı %26 ile 10-20 hanelik köylerden göç edenler oluşturmakta, bunu da %24 ile 10 haneden az mezra yerleşim yerlerinden göç edenlerin izlediği görülmektedir. Üçüncü sırada ise %21 ile 50 hanelik köyler gelmektedir. Başka bir deyişle zorunlu göçe maruz kalanların %71'i 50 haneden daha küçük yerleşim yerlerinden göç etmişlerdir. Bölgedeki küçük köy ve mezra yerleşim yerlerinin yaygınlığı göz önüne alındığında, köy boşaltmaların bu küçük yerleşim yerlerinin güvenliğini sağlamada karşılaşılan zorluklardan kaynaklandığı ve PKK'nın kırsal alandaki barınma ve lojistik desteğini kesmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Nereden göç edilmiş

	n	%
Diyarbakır'ın bir köy veya mezrasından	56	56,0
Diyarbakır'ın bir ilçesinden	1	1,0
Başka bir ilin köy veya mezrasından	42	42,0
Başka bir ilin ilçesinden	1	1,0
Başka bir il merkezinden	-	-
Toplam	**100**	**100,0**

Tablo 6. Aile reisinin göç sonrası işi

	n	%
Özel sektörde işçi	11	11,0
Esnaf	7	7,0
Kamu sektöründe işçi	2	2,0
İşportacı	12	12,0
Gündelik işçi	18	18,0
Memur	2	2,0
Şöför	6	6,0
İşsiz	28	28,0
Emekli	4	4,0
Toplam	**100**	**100,0**

Zorunlu göç ile Diyarbakır'a göç edenlerin %56'sının Diyarbakır'a bağlı köy ve mezralardan göç etmiş olduğu görülmektedir. Burada dikkat çekici olan, göç edenlerin %42'sinin bölgenin Diyarbakır dışındaki diğer illerinin köy ve mezralarından göç ettiği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, Diyarbakır'ın terörün yoğun olarak yaşandığı Şırnak, Batman, Mardin, Siirt gibi illerin kırsal kesiminden de yoğun olarak göç aldığını göstermektedir. Bir bakıma Diyarbakır bölgede zorunlu göçten en fazla etkilenen il olmuştur. Oysa bölgedeki gönüllü göç hareketlerine bakıldığında göçün yönünün daha çok Adana, Mersin gibi Çukurova illerine ve başta İzmir olmak üzere İstanbul, Ankara gibi büyük kentlere yöneldiği görülmektedir. Zorunlu göçte ise göç edenlere en yakın olan bölgenin en büyük kentlerinden Diyarbakır seçilmiştir.

Göç eden ailelerin Diyarbakır'da ne iş yaptıklarına bakıldığında, bunların yaklaşık %20'sinin düzenli bir işe ve gelire sahip olduğu görülürken, geri kalanların %28'inin işsiz, çalışanların ise gündelik işçi, işportacı gibi günübirlik işlerde çalıştığı görülmektedir.

Ailedeki birey sayısına bakıldığında aileler en yüksek oranda %54 ile 6-8 bireyden oluşmaktadır. Ailelerin %92'sinde 6'dan çok birey bulunmaktadır. Aile de yaşayan birey sayısı ortalamasının yüksek olmasının sebebi bölgedeki ortalama çocuk sayısının fazlalığı olmakla birlikte, yoksulluk nedeniyle birlikte yaşayan akrabaların da bulunmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin büyük kentlerinde göç ve yoksullukla bağlantılı olarak 'sokak çocuğu' ya da 'sokakta çalışan çocuğu' sorunu zorun-

lu göçün Diyarbakır'a yoğun yaşandığı yıllardan itibaren kentin en önemli sorunu haline gelmiştir. Güneydoğu'daki ailelerin çocuk sayısının yüksek olması bu sorunu daha da ağırlaştırmıştır. Bugün Diyarbakır'da yaklaşık 6000 'sokakta çalışan' çocuk olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 7. Ailedeki birey sayısı

	n	%
1-2	2	2,0
3-5	4	4,0
6-8	54	54,0
9-11	30	30,0
11-13	8	8,0
14-16	2	2,0
16+	-	-
Toplam	**100**	**100,0**

Tablo 8. Aile reisinden başka ücretli bir işte çalışan var mı?

	n	%
Çalışan yok	53	53,0
Eşi, kamuda işçi	3	3,0
Eşi, özel sektörde işçi	8	8,0
Eşi, gündelikçi / çocuk bakıcısı	14	14,0
1 kişi (kardeş ya da yetişkin çocuk)	13	13,0
2 kişi (kardeş ya da yetişkin çocuk)	7	7,0
3'den fazla çalışan	2	2,0
Toplam	**100**	**100,0**

Tablo 9. Ailenin aylık toplam geliri

	n	%
100 milyon altı	12	12,0
101-200 milyon arası	19	19,0
201-400 milyon arası	44	44,0
401-600 milyon arası	17	17,0
601-700 milyon arası	7	7,0
700 milyon üzeri	1	1,0
Toplam	**100**	**100,0**

Ailelerin %53'ünde aile reisinden başka çalışan bulunmamaktadır. Aile reislerinin %14'ünün eşi gündelikçi veya çocuk bakıcısı olarak, %11'inin eşi ise kamu veya özel sektörde işçi olarak çalışmaktadır.

Ailelerin %75'inin aylık geliri 400 milyonun altındadır. Bunların %31'inin de aylık geliri 200 milyon liranın altındadır. Ailelerin %92'sinde birey sayısının 6'dan yüksek olduğu göz önüne alındığında, bu yerleşim yerlerinin geleneksel olarak bilinen

gecekondu bölgelerinden ayrılarak tam bir yoksulluk alanı oluşturduğu görülmektedir.

Sema Erder İstanbul Ümraniye'de gecekondu bölgelerinde yaşayan ailelerin toplumsal hareketlilik bakımından üç gruba ayrıldığını söyler: 1) Yükselen Aileler 2) İzole Küçük Orta Sınıflar 3) Yerleşikleşen Yoksullar (Erder,1996:292-296)

Yükselen haneler genellikle iş ve konut piyasası olanaklarından yararlananlar ve siyasal ilişkiler kurmuş olanlardır. Erder, bunları, Ümraniye'nin köyden belediyeye dönüş süreci içinde aktif rol almış olanlar, kente servetleriyle gelerek buralarda arsa satın almış olanlar, Almanya'dan yollanan paraları buralardaki arsalara yatırmış olanlar, sermayesi olmadığı halde yasadışı arsa pazarlamasında aktif rol almış olanlar olarak belirliyor ve hepsinin siyasal ilişkileri olduğunu söylüyor. Konut piyasasının dışında kalmakla birlikte, iş piyasasına sermayeleri ile birlikte giren aileler ile zincirleme göç ile gelen ve çok sayıda erkek çocuk sahibi ya da akrabaları aracılığıyla çok sayıda erkek işgücüne sahip aileler de bu grupta sayılıyor. Erder, bu gruptaki ailelerin, kökene dayalı ilişkilerden büyük ölçüde yararlandıklarını vurguluyor.

İzole küçük ve orta sınıflar Erder'e göre, güvence sorununu göreli olarak düzenli ve prestijli işlerde çalışarak, konut sorununu da oturmak amacıyla edindiği konut ile çözmüş olan ailelerdir. Daha çok memur ailelerinden ve eski İstanbullular'dan oluşan bir grup, siyasal ilişkiler ağı dışında yaşamakta ve sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri bakımından ancak kendi dar çevrelerini ayakta tutmaktadırlar. Almanya'da işçilik yapıpı burada yerleşmiş olanlar, fakat bölgede hemşehrileri ya da sermayeleri olmayanlar da bu grupta yer alır. Bunların en önemli özelliği 'bağımsız' olmalarıdır. Bunlar siyasal ilişkileri de, eski aile içi ilişkileri de 'patronaj ilişkisi' olarak reddetmişlerdir.

Yerleşikleşen yoksullar Erder'e göre iş ve konut piyasaları dışında kalmış olan, günlük yaşamlarını da izole biçimde sürdürmekte olanlardır. Yaşlılar ve dullar bu grubun önde gelenleridir. Erkek çocuğu olmayan aileler de bu grupta yer alır. Erkek çocukları olan ama 'hayırsız' çıkan, yani çok çalışma az yeme ilkesini evletlarına aktaramamış olan aileler de bu gruptadır. Erder, yetişkin yaşta ve bir meslek sahibi olmadan kente göç eden, doğudan gelen ve zincirleme göç süreci içinde yer almayanları da bu grupta görüyor. Sonuç olarak Erder'in Ümraniye çalışmasından hareketle gecekondu bölgelerinde yaşayan aileleri toplumsal hareketlilik bakımından ayırdığı üç gruptan Diyarbakır'daki zorunlu göçle oluşan gecekondu bölgelerinde yaşayanların 'yerleşikleşen yoksullar' grubuna girdiğini, bu özelliğkleri ile de kentsel alanların en yoksul kesimini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Yoksulluğa ilişkin birçok kavram ve bunlara bağlı olarak da birçok değişik tanım bulunmaktadır. "Yoksulluk tanımı ve ölçümünde en baştan üzerinde durulması gereken bir nokta, yoksulluk göstergesi olarak salt ekonomik kıstasların mı, yoksa bunların ötesinde ve bunlara ek olarak sosyal ve hatta siyasal kıstasların mı dikkate alınacağı sorusuyla ilgilidir" (Şenses, 2001:62). Mutlak yoksulluk kavramı, bir kişinin

veya hanehalkının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari temel ihtiyaçlarının tanımlanmasının ardından, bu temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli gelirin belirlenmesiyle ortaya çıkan yoksulluk seviyesinin altındaki ayni ve nakdi geliri olanları içerir. Çok basitleştirilmiş yaklaşımlarda, temel ihtiyaçlar günlük asgari kaloriyi sağlayacak harcamalar olarak tanımlanır. Uluslararası karşılaştırmalarda giderek sık kullanılan, satınalma gücü paritesine göre belirlenmiş, kişi başına 1 USD'lik günlük harcama seviyesi, başka tür bir mutlak yoksulluk göstergesidir. Burada temel ihtiyaçların tespitinden hareket edilmeyip, kişi başına yılda 360 dolar ayni ve nakdi geliri olan kesimin yoksul sayıldığı, daha öznel bir yaklaşım sergilenmektedir (İnsel, 2001:64). Diyarbakır gibi kırsal kesimde hiçbir sermayesi, uzmanlığı ve eğitimi olmayan kişilerin kente göç etmesiyle birlikte kentte formel ve enformel sektör içerisinde günlük yaşamlarını dahi sürdürebilecek bir gelir düzeyine ulaşamadıkları görülmektedir.

Aile reisinin sosyal güvenlik durumuna bakıldığında %60 ile en yüksek oranı Yeşil Kart sahibi bireylerin oluşturduğunu görmekteyiz. Bunu %14 ile SSK izlemekte, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur ise toplamda %7 ile düşük oranda kalmaktadır. Herhangi bir sosyal güvencesi olmayanlar % 19'dur. Yeşil kart sahibi olanlar sadece sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Bu, aileler için önemli bir güvence olmakla birlikte bir sosyal güvenlik sistemi sayılmamaktadır.

Tablo 10. Aile reisinin sosyal güvence durumu

	n	%
Sosyal güvencesi yok	19	19,0
SSK	14	14,0
Emekli Sandığı	2	2,0
Bağ – Kur	5	5,0
Yeşil Kart	60	60,0
Toplam	**100**	**100,0**

Tablo 11. Gelecekte nasıl bir yaşam umuyor?

	n	%
Daha iyi olacak	25	25,0
Daha kötü olacak	35	35,0
Yaşam koşulları değişmeyecek	28	28,0
Fikri yok	12	12,0
Toplam	**100**	**100,0**

Ailelere gelecekten beklentileri sorulduğunda daha iyi olacağını bekleyenlerin oranı %25 gibi düşük bir oranda kalmaktadır. Durumun değişmeyeceğini veya daha da kötüleşeceğini düşünenlerin oranı ise %63'ü bulmaktadır. Bu sonuç zorunlu göçle oluşan gecekondu bölgelerinde yaşayan ailelerin zaman içerisinde ekonomik durumlarının düzelmesiyle kentle bütünleşme eğilimlerinin bulunmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Diyarbakır'daki kentleşme ve göç olgusunun temel farklılıklarından biri, 1950'lerde kırsaldan Diyarbakır kent merkezine doğru başlayan göçle birlikte aynı dönemlerde kentin yerleşik halkı veya kent kökenli ve aynı zamanda kent kültürü sahibi nüfusun da Diyarbakır'dan diğer kentlere doğru bir göç hareketi içinde olmasıdır. Bu trend, 1970'lerde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Nitekim kentin sahip olduğu zengin kültürel ve dinsel dokusu da bu süreçte değişmeye başlamıştır. Kentin ileri gelenleri, yetenekli zanaatkarlar ve kentin tarihi dokusu ile bütünleşen farklı dinsel cemaatlerin öncü isimlerinin göç etmesi ile kent tamamen kırdan gelenlerin "teslim aldığı" bir yerleşim birimi haline gelmiştir. Dolayısıyla kente göç edenlerin Diyarbakır'da; İstanbul, Ankara, İzmir örneğinde olduğu gibi bir kentli kültürle karşılaşma durumları neredeyse imkansız hale gelmiştir. Çünkü kırsal nüfus, hem üretim ilişkilerini hem de kırsal nüfusa özgü davranış ve ilişkileri buraya taşımıştır. Bu durum ise hem kentin kentsel bir kimlik kazanmasını engellemekte hem de fiziki olarak planlı bir kentin gerçekleştirilmesini ciddi boyutlarda engellemektedir.

Buradaki sorunun asıl kaynağı ise diğer büyük kentlerden farklı olarak "zorunlu göçün" de yoğun bir biçimde yaşanmasıdır. Kabul edileceği gibi zorunlu göç, kentle bütünleşmeyi ve kentlileşmeyi engelleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bireyler kendilerini hem psikolojik hem de sosyolojik olarak göçe ve kent yaşamına hazırlamış değildirler. Kentle bütünleşmeyi genel anlamda bir sosyalizasyon olarak değerlendirdiğimizde sosyalizasyon sürecinin önemli unsurlarından birisi olan benimsemenin yaşanmasının hayli güç olduğu açıktır. Radikal ideolojik tarzların oluşması da söz konusu bu benimseme durumu temelinde gerçekleşmektedir.

Türkiye'nin Güneydoğusunda 90'lı yılların başlarında yoğunlaşan köy boşaltma ve zorla göç ettirme olgusu Türkiye'deki iç göçe yeni bir boyut kazandırmıştır. Zorunlu göç aynı zamanda kentlerin geleneksel gecekondu bölgelerinden farklı olarak yeni bir yoksulluk türünü de ortaya çıkarmıştır. Bu zorunlu göçten en çok etkilenen kentlerin başında Diyarbakır gelmektedir. Diyarbakır gibi formel ve enformel sektörün yeterince gelişmediği kentlerde zorunlu göç edenlerin oluşturduğu gecekondu semtleri, yeni kentlilerin en yoksullarını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

AKKAYA, Taylan (1979) Göç ve Değişme, İ.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul

DAĞ, Rıfat (1997) Sayılarla Diyarbakır, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Ankara

DİE (1996) 1980-1985 ve 1985-1990 Sayımlar Arası Dönemlerde Türkiye'de İç Göçler, Devlet İstatistik Enstitüsü Tebliği, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç, 20-21-22 Kasım 1996 Mersin

DİE (2002) 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri-Diyarbakır, Ankara

ERDER, Sema (1996) İstanbul'a Bir Kent Kondu:Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul

FICHTER, Joseph (1990) Sosyoloji Nedir?, Çev: Nilgün ÇELEBİ, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya

GAP (1997)Diyabakır'ın Soayo-Ekonomik Profili, T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Yayını, Ankara

GÜNDÜZ, Mustafa; YETİM, Nalan (1996) Terör ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç, 20-21-22 Kasım 1996, Mersin

GÜREL, Sümer (2001) **"Türkiye'de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı"**, 21. Yüzyılın Karşısında Kent ve İnsan, Yayına Hazırlayan: Firdevs GÜMÜŞÇÜOĞLU, Bağlam Yayınlar, İstanbul

HEWITT, W.E. (1998)Introduction to Sociology, Prentice Hall Allyn and Bacon Canada Scarborough, Ontario,1998

İÇDUYGU, A.; ÜNALAN, T. (1998)**"Türkiye'de İç Göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri"**, Türkiye'de İç Göç, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

İNSEL, Ahmet (2001) **"İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri"**, Toplum ve Bilim, Yaz-2001, Birikim Yayıncılık

KARTAL, S. Kemal, (1978) Kentleşme ve İnsan, TODAİE Yayınları, Yayın no:175, Ankara

ORHUNLU, Cengiz (1987) Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı, Eren Yayıncılık, İstanbul

ÖZKALP, Enver (1990) Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

SAMİ, Kamuran (1999) Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Uygulanmasıyla Diyarbakır'da Ortaya Çıkacak Konut Gereksinmesi İçin Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, İstanbul

ŞENSES, Fikret (2001) Küreselleşmenin Öteki Yüzü, İletişim Yayınları, İstanbul

TMMOB (1998) Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunlarının Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Ankara

TBMM Göç Komisyonu Raporu (1997) "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarını Araştırarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/25)"

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENTSEL İSTİHDAM VE SOSYAL YAPIDAKİ DEĞİŞİMLER: İZMİR ÖRNEĞİ

Ercan Tatlıdil

GİRİŞ

Toplumsal değişim yeni bir olgu değildir. İnsan yaşamındaki ve toplum yapısındaki değişim süreci binlerce yıllık bir geçmişe bağlıdır. Bununla birlikte toplumun değişimi ve bu değişimin insan yaşamı üzerindeki etkileri 19. yüzyıl Endüstri Devrimi'nden sonra çok daha belirleyici hale gelmiştir.

Bugün dünya gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak iki bloğa ayrılmıştır. Bu bloklaşma genellikle zengin ve fakir ülkeler olarak sosyal ve ekonomik gelişim temeli üzerine oturmaktadır. Gelişmiş ülkeler ekonomik büyümenin ve endüstrileşmenin en üst düzeyine, nüfusun büyük çoğunluğunun "Kent kültürünü" paylaşan kentsel alanlarda yaşadığını gösterirken, gelişmekte olan ülkelerin kentleri bunun çok gerisinde kalmaktadır.

Bilindiği gibi sosyo-ekonomik kalkınma etkin ekonomik ya da parasal, fiziksel ya da materyal ve toplum ya da insan olarak ayrımlaşmış üç çeşit kaynağın etkin kullanımını gerektirir. Bu üç kaynak arasında insan kaynağı en önemli olanıdır. Çünkü insan kaynağının niteliği sermayenin ve yatırımların etkinliğini artıran en önemli unsur olmaktadır.

Son 30 yıldır sadece çok gelişmiş endüstri toplumları değil, fakat aynı zamanda gelişmekte olan toplumlar bilişim teknolojileri devrimini yoğun biçimde yaşamaktadır. Bilişim teknolojileri devrimi iş yapısını, beceri kalıplarını ve girişimci örgütlenmelerini yeniden şekillendirmektedir. Bu değişim iş piyasasını ve bütün olarak toplumu temelden değişime götürmektedir. Üretim modellerinin ve sosyal değişimin yeni görünümü, sürekli değişen pazar talebinin sonucu olarak bilgi ve beceri kalıplarını ve üretim sürecini yönlendirmektedir. İş yapısının değişim sürecinde, gelecekte sadece iyi eğitim görmüş işgörenler iş bulmayacaktır, aynı zamanda yaratılan yeni işleri beceri donanımına sahip olan çalışanlar da elde edebileceklerdir.

Sektörler, bölgeler ve ülkeler arasında bilişim teknolojilerinin kullanım hızı ve yoğunluğu farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler daha iyi hizmetler, daha yüksek yaşam standartları ve zenginlik yaratmak için küresel değişimin potansiyelini kullanmaya yönelmiştir. Özellikle bu yak-

laşım içinde sektörel ve bölgesel kalkınma ve sektörler arasında işgücü dolaşımı bağlamında insan kaynağına yatırım, yeni bir biçim almaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası demografik yapıda meydana gelen değişim ve kentlerin nüfus olarak hızla büyümesi ve kentsel alanların genişlemesi, en dikkat çekici özelliklerden birisi olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülke kentlerinin nüfus patlaması, bu süreç içinde geleceğe yönelik olarak da devam etmektedir. 2030 yılında dünya kentlerinde yaşayan nüfusun 5.1 Milyar olacağı öngörülmektedir. 1960'lara kadar kırdan kente yönelik göç, ekonomik kalkınma literatüründe kalkınmanın doğal süreci olarak kabul edilmiştir. Kentsel endüstri sektörünün gereksinim duymuş olduğu işgücünün kırsal sektörde kullanılmayan işgücünün transferiyle ekonomik büyümenin ve tam istihdamın sağlanacağı düşünülmüştür. Fakat günümüzde kentlere yönelik göçün giderek artan boyutta kentsel işsizlik oranlarının artmasına neden olduğu görülmüştür.

Bu bildiride, dünya ekonomik yapısının küreselleşmesiyle Türk çalışma yaşamının yapısal dönüşümleri ve Türk işgücünün bu dönüşüm sürecindeki hareketliliği ele alınacaktır. Bu tartışmada özellikle, Türkiye'de insan kaynakları ve çalışma yaşamının gelişmesinde temel koşullar ve bu koşullara uyum süreçleri yer alacaktır. Endüstrileşme sürecini yoğun olarak yaşayan AB tam üyelik sürecine ekonomik-sosyal ve hukuki bağlamda uyum sağlama çabalarında kentsel istihdam ve kent sosyal yapılarındaki değişim bildirinin ana temasını oluşturacaktır. Elde edilen verilerin, Türkiye bağlamında İzmir'in demografik değişimi, istihdam yaratma özellikleri, kent dokusu ve sosyal yapısındaki değişimlerin tartışmada kullanılmasına özen gösterilecektir.

KÜRESELLEŞMENİN TOPLUMLAR ÜZERİNE ETKİSİ

II. Dünya savaşından sonra makro düzeyde meydana gelen toplumsal değişmelerin küresel değişim dinamiklerinden giderek daha çok etkilendiği tartışılmaktadır. Kitle iletişim araçlarının informatik ve teknolojik gelişimi, uluslararası sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmelerin yaygınlaşması ve etkinliklerinin artması değişme sürecinde ortak değerlerin paylaşımına yol açmıştır. Bununla birlikte değişme sürecinin yönü ve hızı toplumların sahip oldukları doğal ve beşeri kaynakların, yerleşim alanlarının nitelikleri ve ekonomik gelişim sürecinde bulundukları aşamalardan farklı biçimlerde etkilenmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ulusların sahip olduğu kaynak ve birikimlerinin farklılığı bilgi ve teknoloji kullanma özellikleri ve insan kaynağının niteliği küreselleşen dünyada ortak değerlerin yaratılmasında dengesiz katılımlar sağlamaktadır. Bu nedenle bazı yazarlar küreselleşme sürecinde oluşturulan değerler transferinde gelişmekte olan ülkelerin istismarına yönelik değerler transferinin daha yaygın işlediğini ileri sürmektedirler. Smart (1993:135-141) gibi yazarlar küreselleşmenin toplumların ekonomik, politik ve kültürel boyutta etkileşimler yolu ile fonksiyonel açıdan bütünleştiği ve bu nedenle toplumlar arası farklılığın giderek yok olduğu veya çatışmaların azaldığı anlamına gelmediğini ileri sürmektedir. Küreselleşmenin kendi içinde hem toplumlar arası bütünleşmeyi hem de farklılaşmayı

içeren çok yönlü bir gelişme olduğunu belirtmektedir. Smart'ın 1994:152) burada vurgulamış olduğu esas, bir toplumsal olgunun kendi içinde özgünlüğü ve farklılığı içerse bile; eskiden olduğu gibi yalnızca yöresel ve ulusal sınırlar içerisinde kalmayıp bir dünya olgusu haline gelmesidir. Uluslararası ekonomik ve politik konsorsiyumlar bu bağlamda kültürel bütünleşmede de önemli rol oynamaktadır. Giddens 1990:64) küreselleşmenin ancak zaman ve mekan bağlamında açıklanabileceğini öne sürer. Ona göre modern çağ öncesinde toplumlar zaman ve mekan açısından birbirlerinden çok uzaktırlar. Günümüzde ise küreselleşmenin, zaman ve mekansal boyutta toplumların birbirlerine yakınlaşmasının sonucu olduğunu ileri sürer. Küreselleşme ile "Ulus-devlet" ve "Ulusalcılık" gibi kavramların öneminin giderek azalacağını, gelişen kapitalist üretim ilişkisinin uluslararası etkileşimi arttıracağını tartışmaktadır. Walterstein'a göre ekonomik ve politik düzeydeki küresel değişmeler kapitalist dünya ekonomisinin gelişmesiyle birlikte oluşmuştur. Bu nedenle hiçbir tarihsel sistem kapitalist dünya ekonomisi kadar kendi içinde bağımlı, karmaşık, yaygın ve ayrıntılı olmamıştır. Walterstein 1990:35)'ın yaklaşımına göre kapitalist dünya ekonomisi genişlemeye her zaman gereksinim duymuştur. Bu nedenle son dört yüz yılda Avrupa merkezli bir sistemden bütün küreyi kapsayacak bir sisteme geçmiştir. Bu süreç içerisinde merkez ülkeler ulusal devletlerini güçlendirmiş, ekonomilerini kalkındırmış ve ulusal kültürlerini de geliştirmişlerdir. Buna karşın çevre ülkeler ise ekonomik olarak merkez ülkelere bağımlı ve geri kalmış ve ulusal devletlerini güçlendirmede yetersiz kalmışlardır. Aynı zamanda çevre ülkeleri merkez ülkelerin kültürlerinin etkisi altına girmiştir. Bunun sonucunda ekonomik süreçte kapitalist sermayenin genişlemesine bağlı olarak dünya çapına yayılan küreselleşme, kültürel boyutu da içine alarak kapitalist dünyayı tek bir sistem haline getirdiği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte dünya toplumlarının etnik ve kültürel farklılıklarını koruyarak küreselleşme sürecine katıldıkları görülmektedir. Sorun ise, 21.yüzyılda küreselleşme bu farklılıkların getirdiği özellikleri birer zenginlik olarak görebilecek midir?

Dünya toplumlarının tarihsel gelişim deneyimlerinin farklılığı, bulundukları coğrafyanın özellikleri, bölgesel ve yöresel farklılıkların küreselleşme sürecinde var olacağı bilinmektedir. Bu farklılıklar toplumların birbirleri ile daha çok etkileşim içerisine girmesini fonksiyonel anlamda bütünleşebileceği yönünde değişeceğini ileri sürmek mümkün değildir. Belki bu nedenle günümüzde bazı yazarlar yöresel ve bölgesel düzeyde var olan toplumsal farklılıkların küreselleşme sürecinde birer kültür mozaiğinin parçaları olacağını ileri sürmektedirler.

Küreselleşme sürecinin oluşturduğu ekonomik değişim üretimde Fordizm'den Post-Fordist üretime geçerken üretim ve tüketim ilişkisini tek pazarın koşulları içinde değerlendirmektedir. Mal ve hizmet üretiminde belirlenen standartlar dünya pazarının ortak değerleri olarak kabul görmektedir. Politik ve kültürel bütünleşme ile de beşeri kaynak olarak insanın niteliği şekillenmektedir. Değişim bu bağlamda hemen her toplum için ortak standartlara ulaşmada insan kaynağına yapılacak yatırımın özelliklerini belirlemektedir. Değişen dünya düzeninde gelişmekte olan ülkelerin

kalkınmasında gelişmiş dünya koşullarının öngördüğü rekabet sistemine uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Toplumsal değişme sürecinde insan kaynağının özelliklerini değişen dünya koşullarına göre yeniden yapılandırması; ekonomik, politik ve kültürel bütünleşme sürecinde önemli yer tutmaktadır.

BİLGİ TOPLUMU: TEKNOLOJİ VE İNSAN

Çağdaş sosyolojide göze çarpan ve 19.yüzyıldan itibaren tartışılan kavramlardan birisi insan toplumunun basitten daha karmaşık formlara doğru ilerlemekte olduğudur. Bu gelişme toplumsal yaşamın ve toplumsal kurumların doğasında belirli niteliksel ve niceliksel değişmelere eşlik ettiğini göstermektedir. Toplumsal ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılamada kullanılan yöntem ve teknikler sürekli bir oluşum içindedir. Son onlu yıllarda toplumsal ve kültürel değişmenin bir ürünü olarak günümüz toplumlarına "bilgi toplumu" adı verilmektedir. Bilginin bir meta olduğu fikrinin tarihi, bilgi toplumunun ortaya çıkışından daha önceye uzanmaktaysa da yeni bilgi ve iletişim teknolojileri bilgiye ilişkin katma değer kavramında çığır açmıştır. Donanımın (kişisel bilgisayarlar, modemler, telefonlar,vs) ve yazılımın maliyetinin düşmesi, teknolojinin yaygınlaşmasında ve kullanıcı sayısının artmasında özellikle rol oynamıştır. Dünyanın herhangi bir yerinde depolanmış bilgilere erişme ve hepsinden önemlisi, büyük miktarda veriyle birleştirme ve çözümleme olanağı sayesinde başka insanların sahip olmadığı ve katma değer içeren yeni bilgileri üretmek artık mümkün hale gelmiştir. Bir bilgi toplumunda, bilgi en önemli metadır. (European Commission, 1996:7).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme ve bilginin ucuz, kullanılabilir tekniklerle dolaşımı ekonomik ve sosyal değişimlerde önemli rol oynamaktadır. Avrupa Birliği dokümanlarında özellikle bu gelişim üçüncü bir sanayi devriminden söz edilmesine neden olmaktadır. Toplumsal ilişki sistemleri içinde ortaya çıkan yeni değerler dış toplumlar tarafından paylaşılan değerlerle rekabet etmek zorunda kalmaktadır. Belki bu nedenle Avrupa Birliği yeni teknolojiler sayesinde Avrupa, rekabet gücünün sürdürülebilmesi, uzun dönemde işsizliğin azaltılması ve çevrenin korunması gibi karşı karşıya olduğu ivedi görevlere başlamak için gerek duyduğu araçlardan bazılarına kavuştuğunu ileri sürmektedir. (European Commission 1996;3). Bilgi sektörünün uzun vadede birçok yeni mesleği ortaya çıkaracağını beklemektedirler.

Bilgi toplumu kavramı genellikle kentleşen toplumlarda kent kültürünün bir ürünü olarak kolaylıkla tartışılabilmektedir. Demokratik kitle örgütlenmelerinin yaygınlaşarak geliştiği toplumsal ilişki sistemi içinde birey ve grupların ihtiyaçlarını karşılayabilme ve düşüncelerini ifade edebilme özgürlüklerini tartışma yoludur. Bir başka deyimle"etkin toplum" ile "bilgi toplumu"nun insan-insan ve insan-toplum ilişkileri özdeşlik göstermektedir. İçinde yaşadığı toplumun değerlerine uyum ve yeni değerlerin yaratılmasında yaratıcı, aktif üyeler olarak yer alan insan kaynağının öğrenme yoluyla niteliği yükselmiştir. Toplum yaşamında olduğu kadar, çalışma yaşamında örgütlü ilişkileri kurgulayabilen insan kaynağı niteliği okul sisteminde kalma yılla-

rıyla ölçülmektedir. Eğitim kurumları evrensel değerleri içerdiği gibi bilgi toplumunun bilgi üretim ve dolaşım teknolojilerini de güncel yaşamına transfer edebilme kabiliyetindedir. Bilgi ve teknolojinin üretiminde ve dolaşımında etkin rol oynayan insan kaynağının toplumlar arası rekabette ulusal kaynakların kullanabilme becerisini sergileyebilmektedirler.

Bilindiği üzere sosyo-ekonomik gelişme üç çeşit kaynağın etkin olarak kullanılmasını öngörür: ekonomik ya da parasal, fiziksel ya da materyal ve toplum ya da insan. Bu üç kaynak arasında en önemli ya da kritik olanı insan kaynağıdır. Çünkü insan kaynağının kullanımı parasal ya da yatırımlar açısından daha fazla fayda yaratmaktadır. Son otuz yıldır sadece çok gelişmiş endüstri toplumlarında değil, fakat aynı zamanda gelişmekte olan toplumlarda bilgi ve iletişim teknolojileri devrimine sahip olmaktayız. Bunun anlamı, bu gelişmeler iş, beceri yapısı ve yatırım örgütlenmelerinin yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede değişimler iş pazarında kuramsal değişimleri meydana getirirken aynı zamanda toplumlarda bir bütün olarak değişime neden olmaktadır. Değişimin yeni adımı ve üretim modelleri sürekli değişen pazar taleplerini karşılamada yeni üretim süreçleri ve yeni esaslara dayanan değişmelerin ortaya çıkmasını hedeflemektedir. İş yapısının bu değişme sürecinde gelecekte sadece çok yüksek eğitim görmüş çalışanlar iş bulmayacaktır, fakat aynı zamanda ortaya çıkacak işler çok iyi beceri kazanmış çalışanlara yönelecektir. Belki bedensel ya da geleneksel işler tamamen ortadan kalkmayacaktır. Fakat çok yakın gelecekte iş pazarında bu tür işler hızla önemini kaybedip istihdam yaratmada yetersizleşecektir. (E. Tatlıdil, 2002; s.4)

Avrupa Birliği'ndeki bu gelişme ile Türkiye'deki değişim politikaları irdelendiğinde sorunların farklılığı, nüfusun yerleşim birimlerinin (kır-kent farklılığından) istihdam alanlarının, işletme büyüklüklerinin ve eğitim özelliklerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin Gümrük Birliği süreci ile uzun dönemde AB 'nin tam üyesi olma yolunda AB'nin sosyal, ekonomik ve kültürel politikalarını yakından izlemesi gerekmektedir. Bu sadece AB' ye tam üye olma sorunu değil, aynı zamanda küreselleşen dünyada bilgi toplumunun özelliklerini geliştirerek her alanda rekabet gücünü geliştirmektir. Aralık 2004'te tam üyelik görüşmelerinde dönüm noktasına gelinirken Türkiye AB müktesebatına uyumda eksikliklerini gidermede yeni stratejiler geliştirmek zorundadır. Yasal düzenlemelerde kurumların yapısal dönüşümlerinde AB ve değişen dünya koşulları birlikte ele alınması zorunluluğu ile karşı karşıyadır.

TÜRKİYE'DE NÜFUSUN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Türkiye nüfus açısından dünyanın en kalabalık 20 ülkesinden biridir. %2 civarındaki nüfus artış hızı ile gelişmiş ülkelere göre hızlı bir nüfus artışı yaşamaktadır. Özellikle AB'deki nüfus artış hızı %1'in altında yer almaktadır. Avrupa Birliği'nin gelişmiş ülkeleri İngiltere %0,3, Almanya %0,3, Fransa %0,5'tir. Dünya Bankası verilerine göre 1998-2015 tarihleri arasında İngiltere'de nüfus artışının %0,0 olurken Almanya'da % -0,2 olacağı tahminlenmektedir. World Bank 1 997 görüldüğü gibi

Türkiye'de 1970 yılında kadın başına doğurganlık oranı %5.3 iken, 1995 yılında %2.7'ye düşmüştür. DİE verilerine göre %2,46'ya düşmüştür. Bununla birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadın doğurganlık oranları içindeki yeri gelişmiş ülke sınırlarının çok üzerindedir. Orta-Doğu ve İslam ülkeleri ile karşılaştırıldığında bu oran Avrupa ülkelerinin verilerine daha yakın görülmektedir. Örneğin Suriye'de 1995 yılı verilerine göre kadın başına doğurganlık oranı %4.8, Suudi Arabistan'da %6.2, İran'da %4.5, Cezayir'de %3.5' dir. World Bank 2000'de ise her bin kişide kaba doğum oranı Türkiye'de 1980'de 32 iken 1998'de 21'e düşmüştür. Nüfus artış eğilimi 1998 olarak 1,4'tür. Bu eğilim içinde Türkiye'de 2030 yılında nüfusun 88 milyon olacağı düşünülmektedir. Bir başka anlatımla, Dünya Bankası 2000 Raporuna göre Türkiye'nin yıllık büyüme oranı 1980-1998 yılları arasında %2,0 iken 1998-2015 yılları arasında yıllık büyüme oranları %1,2'ye düşeceği tahminlenmektedir.

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Türkiye nüfusu 13.648.270 iken 70 yıl sonra yapılan 1997 nüfus sayımında 62.610.000'e yükselmiştir. 2003 yılında ise Türkiye'nin nüfusu 67 milyona ulaşmıştır. Demografik verilere göre 2005 yılına kadar Türkiye nüfusunun yıllık %2'ler civarında artış göstereceği anlaşılmaktadır. Fakat nüfus artış hızının anlamlı bir düşüşle dünya nüfus artış hızının altına düşmesinin 2005'leri aşacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'deki nüfus artışının düşmesinde etkili olduğu düşünülen en önemli etken, kentleşme sürecidir. Türkiye'de 1950'lerden sonra kırdan kente yönelik göçlerin sosyo-ekonomik yapı değişiminin ve nüfus kontrol programlarının (Aile Planlaması Çalışmalarının) önemli bir etkisi olmuştur.

Hızlı nüfus artışı Türkiye'nin genç işgücünün iş alanlarına hızlı ve yoğun olarak katılımına neden olmaktadır. Bu nedenle ulusal politikalarda istihdam ve eğitim ayrıcalıklı bir konuma gelmektedir.

TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN İŞGÜCÜNÜN SEKTÖRLER ARASI DOLAŞIMI

1950'lerden itibaren bölgeler arası ve kırdan kente yönelik göçler kent nüfuslarının ayrıcalıklı olarak da büyük kentlerin nüfus yapısını etkilemiştir. Özellikle istihdam yaratan endüstri ve hizmetler sektörünün geliştiği büyük kentler kazandıkları nüfuslarla gecekondu yerleşim birimlerini oluşturmuşlardır. Bilgi ve teknolojideki hızlı gelişmelere eğitim yoluyla ayak uyduramayan gecekondu nüfus kentsel işsizlik oranlarının artmasına neden olmaktadır. "Kronik İşsizlik" tehdidi altında kalan kentler makro düzeyde ekonomik kayıplara neden olurken, kişi başına düşen gelir farklılaşmasında da etkisi olmaktadır. İş güvencesinin sigorta kapsamında olmamasının yarattığı sosyal ve psikolojik baskılar sosyal barışında sağlanmasını zedelemektedir. Pek çok gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi Türkiye'de de hızlı kentleşme yalnız yerel yönetimlerin değil, fakat aynı zamanda ulusal yönetimlerinde uğraşmakta olduğu en önemli problemlerden birisidir. İssizlik sigortası sosyal ve ekonomik yaşamın planlanmasında fevkalâde önemlidir. 2000'li yıllara kadar 24 OECD ülkesinden sadece Türkiye "İşsizlik Sigortası" sistemine geçememiş tek ülke konumundadır. Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik ve İşsizlik Sigortası'na

duyulan ihtiyacı karşılamaya yönelik bir reformdur. Sosyal güvenlik ve İİBK'nın da yapısal dönüşümlerinin hızla yapılmasını gerektiren bir başlangıç olarak algılanması umut verici bir gelişmedir.

Göç yoluyla hızlı nüfus artışına sahip olan kentlerimiz başta üç büyük kent olmak üzere Marmara ve Ege bölgesinde doğurganlık oranları düşmektedir. Bununla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan nüfusun yüksek doğurganlık hızı, işgücü talebini karşılayamayan geleneksel üretim ilişkileri hem bölgede hem de göç nedeniyle büyük kentlerin gecekondu alanlarında işsizlik oranlarını arttırmaktadır. Hem bölgede hem de büyük kentlerde pazar ekonomisinin öngördüğü eğitim düzeyi düşük işgücünü yüksek nitelikli işlere yerleştirmek, ekonomik anlamda üretken kılmak zor görülmektedir. Bununla birlikte özellikle küreselleşen ekonomilerin gereksinim duyduğu insan gücünün çalışma yaşamında aktif hale getirilmesi gereği bilinmektedir.

Gelişen dinamik bir yapıya sahip olan Türk sanayi ve hizmetler sektörü ulusal rekabetten uluslararası rekabet platformuna girmiştir. 1963 Ankara Anlaşması'ndan itibaren AB' nin ekonomik ve sosyal politikalarını takip etmek zorunda kalan Türk yatırımcıları işte verimlilik ve kaliteyi ön plana çıkarmaya yönelmiştir. Yapısı gereği kentsel modern sektör yeni bilgi ve teknolojik girdileri üretimde ve pazarlamada kullanmak zorundadır. Sermaye ve donanımda kullanılan yüksek teknoloji işgücü talebinde de farklı beklentilere girmiştir. Esnek istihdam politikalarının maliyet, kalite ve standart açısından önemi giderek artmaktadır. Bu gelişme tarım sektörü dışında çalışma deneyimi olmayan, eğitim düzeyi düşük, üretimde yer alan bilgi ve teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan işgücünü istihdam etmede zorlanmaktadır. Göçle kırsal kesimden kentlere gelen işgücünün örgütlü işlerde yer alamadığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. İnformal işgücü pazarı olarak adlandırılan "marjinal" işlerde çalışanların genellikle kırsal kesimlerden kente yeni gelenler tarafından doldurulduğu anlaşılmaktadır. Gecekondu bölgeleri genellikle "kentsel geçimlik sektör" de yer alan, düzenli gelir elde edemeyen, iş güvenliği kapsamı dışında kalan; çoğu kez de işsizlik sorununu en fazla yaşayan nüfusu barındırmaktadır.

İSTİHDAMIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Genç ve dinamik bir nüfusa sahip olan Türkiye'de işsizliğin en önemli özelliği yapısal bir nitelik taşımasıdır. Ekonomide aktif olmayan nüfusun, başka bir anlatımla 15 yaş altı yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı %32 civarındadır. Bu oran AB üyesi toplumlarda %14'tür. Türkiye'deki işsizlik bir yönü ile bu dengesizlikten sürekli etkilenmektedir. Yaratılan iş arzından çok daha fazla iş talebi ortaya çıkmaktadır. Planlı kalkınma döneminde doğurganlık oranları düşüş göstermesine karşın, halen özellikle kırsal kesimde olmak üzere nüfus artış hızı yüksektir. 2002 DİE verilerine göre Türkiye kaba doğum oranı binde 2.46'dır.

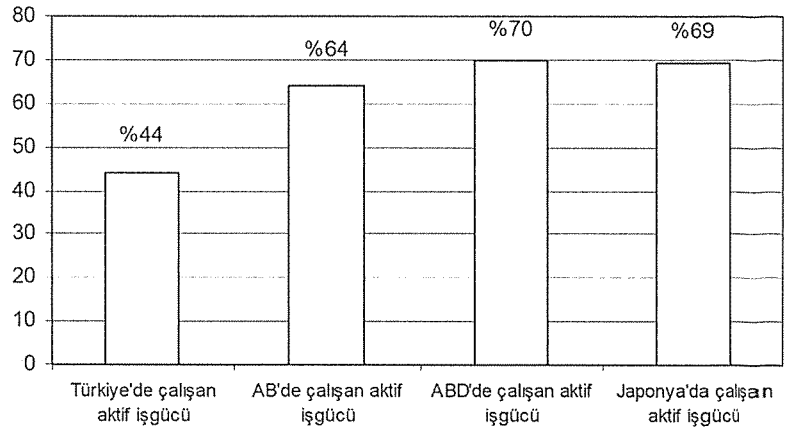
Planlı kalkınma döneminde Türkiye hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. 1970'li yıllarda kişi başına düşen gelir 1000 dolar düzeyinde iken 1997'de3079, 1998'de 3255 dolara yükselmiştir. Fakat, 1998 ve 2001 krizinden sonra kişi başına düşen gelir tekrar 3000 doların altına inmiştir. Kişi başına GSMH 2001 yılında 2123, 2002 yılında ise 2584 dolar olarak gerçekleşmiştir. Son otuz yılda ekonomide tarımın payı 1973'de %44 iken 1994'de %25 e 2001'de %12'ye düşmüştür. Tarım dışı pay ise 1973'de %56 dan 1994'de %75 e, 2001'de %88'e yükselmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de halen çalışan nüfusun yaklaşık %40'ı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. 1997'de çalışan erkeklerin %30,0'ı, kadınların ise %65'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bu oranlar 1980 yılında erkeklerde %45, kadınlarda ise %88'dir (World Bank Indicator, 2000). Kırdan kente yönelik göçle birlikte tarım sektöründe çalışan işgücünün tarım dışı sektörlere geçişini ifade etmektedir.

Ekonominin tarıma dayandığı ve çalışan işgücünün yaklaşık %40'ının istihdam edildiği tarım sektörü özellikle gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi Türkiye'de de küçük aile işletmeleri şeklinde oluşmuştur. Pazara yönelik üretim kadar tüketime de yönelik üretimin yapıldığı bu işletmelerde yer alan aile üyeleri aile içi etkileşim yoluyla bilgi ve beceri kazanırlar. Sosyalleşme sürecinde anne-babadan "çıraklık yoluyla"öğrenilen bilgi ve beceriler yetişkinlik, dönemlerinde cinsiyete dayalı fonksiyonlar olarak hem çalışma hem de sosyal yaşamda kullanılır. Yapılan işin karşılığında ücret alınmamasına karşın, elde edilen ürün ve değerlerin paylaşımı söz konusudur. Ekonomik birim olarak çalışan aile işletmeleri aynı zamanda sosyal kurum olarak ailenin fonksiyonlarını da yerine getirir. Geleneksel değerlerin yoğun olarak yaşandığı kır ailesinde sosyal ve psikolojik dayanışma ekonomik bir bütünleşmeyi oluşturmuştur. OECD ülkelerinde ücretsiz aile işçisi konumunda çalışanların oranı % 3.0 iken bu oran Türkiye'de (1994 ortalaması) %29.8'dir. Kendi hesabına çalışanların oranı ise OECD de sadece %14.8 iken bu oran Türkiye'de %30.5'dir.

Kır-kent arasındaki işsizlik oranları incelendiğinde bütün veriler açık işsizliğin kentsel sektörde daha büyük oranlarda olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kırsal kesimde çalışan işgücünün önemli bir bölümünün "gizli işsiz" statüsünde bulunduğu, yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Bu durumun 2000 li yıllarda kırdan kente yönelik göçlerin devam edeceğini göstermektedir. Çalışmayan nüfusu geleneksel değerler içinde absorbe ettiği anlaşılmaktadır. Tarımsal üretimdeki verimliliğin ve elde edilen ekonomik payın düşmesine karşın istihdam alanı olarak kalması, geleneksel değerlerin halen pazar ekonomisi değerlerinden daha güçlü olmasına bağlanmaktadır. 1995 Nisan Hane halkı İşgücü Anket (HHİA) sonuçlarına göre işsizlik oranları Türkiye genelinde %7 olarak görülmektedir. Aynı sonuçlara göre kentsel kesimde işsizlik oranı %10.7 iken kırsal kesimde sadece %4.4 dür. 1997 genel nüfus sayımı verilerine göre erkeklerde işsizlik oranı %6,0, kadınlarda ise %7,4'tür. 2001 yıllarında yaşanılan ekonomik kriz, istihdam oranlarını düşürürken, işsizlik oranlarında da artışlara neden olmuştur. DİE'nin verilerine göre Türkiye genelinde istihdam oranları 2002'de %45,9'a, 2003'ün üçüncü dönemi sonunda ise %44,5 olurken, özellikle kentlerdeki istihdam oranı 2002'de %38,6, 2003'te %37,8 olmuştur. Bu

oranlar kırsal kesimde %57,1 ve %55,0 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranları da 2002'de %9,3'e, 2003'te ise %10,0'a yükselmiştir. Özellikle son iki yılda kent işsizlik oranları %13,5 ve %13,2'ye yükselirken, kırsal işsizlik oranları da %4,5 ve %6,3 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de çalışan işgücünün oranı tam üyelik görüşmelerine katılmayı beklediğimiz AB ve güçlü ekonomi olarak görülen ABD ile karşılaştırıldığında farklı bir anlam kazanmaktadır.(DİE: s.73 ve Eurostat 2002: s.73) Grafik 1 de görüldüğü gibi nüfusun çalışma yaşamı içindeki oranları önemli bir farklılık göstermektedir. Türkiye'de istihdam edilen işgücünün oranı sadece %44 iken Avrupa birliğinde %64, ABD'de %70, Japonya'da ise %69'dur. Gelişme ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı içinde istihdam edilen işgücü oranlarının genel nüfus içinde genişlemesi beklenmektedir.

Şekil 1. Nüfusa göre çalışan aktif işgücü oranları

DİE'ün 2001 Hane Halkı Anket sonuçlarına göre çalışan işgücünün 1/4 'ü kadındır. Bunların büyük bir kısmı yaklaşık %70'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan işsizlik sigortası Türkiye'de ancak 2002 Mart ayında yürürlüğe girmiştir. OECD ve AB ülkelerinde çok yıllar önce yürürlükte ve işlemektedir.

Türkiye'de Emekli Sandığı, Sosyal Sigorta ve Bağ-kur sistemleri kapsamında çalışan işgücünün oranı çok düşüktür. Çalışanların emeklilik oranı fevkalade düşüktür.

Türkiye'de çalışan her 1,5 kişi .....1 kişiye bakmaktadır

AB'de ise çalışan her 4 kişi .....1 kişiye bakmaktadır

Kuzey Avrupa ve Gelişmiş Dünyada her 6 kişi .....1 kişiye bakmaktadır

Kırdan kente yönelik göçe katılan nüfusun genç, dinamik yaş grubu içinde yer alması, eğitim düzeyi düşük, kentsel sektörün talep ettiği bilgi ve beceriden yoksunluk genç işsizlik oranlarını yükseltmektedir. Özellikle küresel ekonomide ve küresel pazara yönelik üretim yapan işletmeler bilgi ve teknoloji kullanımına yönelirken bedensel ve geleneksel işlerin de azalmasına neden olmaktadır. Bu eğilim süreci içinde eğitim ve mesleki bilgi ve beceriden yoksun genç nüfusun istihdamı da zorlaşmaktadır.

2002 yılı verilerine göre, AB tam üyesi ülkelerin çalışan işgücünün %67'si hizmetler sektöründe çalışırken, %29'u endüstride ve sadece % 4'ü tarım sektöründe istihdam edilmektedir. (Eurostat 2002; s.73) Nüfusun yaklaşık %95'inin kentsel alanlarda yerleştiği AB ülkelerinde kırdan kente yönelik göçün yaşanılmadığı görülmektedir. Kırsal nüfus ile kentsel nüfus arasında özellikle okullaşma çağında önemli bir farklılığın görülmediği bu ülkelerde, cinsiyet açısından da okullaşma oranlarında önemli bir farklılık dikkati çekmemektedir.

Değişen pazar koşullarına göre gereksinim duyulan işgücünü hazırlayan esnek eğitim programları belki de AB ülkelerindeki genç işsizliğini azaltmada önemli bir etken olmaktadır. Türkiye'de ise son yılların verilerine göre orta öğretim ikinci kademesine ya da başka bir deyimle zorunlu temel eğitim kurumlarından sonra devam eden gençlerin %70'i üniversiteye hazırlayan lise eğitimine devam ederken, sadece %30'u mesleki ve teknik eğitim programları veren meslek okullarına gitmektedir.

Çocuk İşçiliği

Çocuk işçiliği hemen hemen tüm dünyanın bir sorunu olarak varlığını devam ettirmektedir. Çocukların işçi olarak ekonomideki etkinliklerinin sayısı bilinmemekle birlikte: ILO'nun gelişmekte olan 28 ülkede ekonomik olarak faal çocukların istatistik verileri bu konuya açıklık getirmektedir. Bu verilere göre (ILO istatistik bürosu Cenevre, 1997) çalışan çocukların sektörel dağılımı:

Sektörel dağılım	(%)Toplam	(%)Erkek	(%)Kız
Tarım, avcılık,ormancılık,balıkçılık	70,4	68,9	75,3
İmalat sanayii	8,3	9,4	7,9
Toptan ve perakende tic.	8,3	10,4	5,0
Restoran oteller			
Kamu hiz.ve özel hizmetler	6,5	4,7	8,9
Taşımacılık depolama ve iletişim	3,8	3,8	-
İnşaat	1,0	2,0	1,9
Madenler ve taş ocakları	0,9	1,0	0,9

Yukarıdaki veriler ve dünya istatistik verileri bir arada değerlendirildiğinde tarım sektörünün geleneksel yapısı ve işletme anlayışı içinde çocuk işçiliği yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikte gelişmekte olan ülkelerin çalışma yaşamında "ücretsiz aile işçisi" anlayışı ekonomide faal olarak çocuk emeğinin yaygın kullanıldığını göstermektedir. 1950'lerden sonra kırdan, kente yönelik göç çocuk emeğinin giderek artan boyutlarda kentsel alanlara taşındığını ortaya koymaktadır.

İZMİR ARAŞTIRMASINDA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SOSYAL-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Bu araştırmanın temel felsefesi içinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve ILO'nun (IPEC) programının temel hedefleri ve bu hedeflere ulaşabilmede ulusal ve uluslararası çalışmalarda ihtiyaç duyulan veri toplama ve toplanan verilerin analizine yönelmiştir.

Türkiye'de çalışan işgücünün sektörel özellikleri ve son elli yıl içinde sektörler arasındaki işgücü hareketliliği ile çocuk işgücü kullanma eğilimleri arasında doğrusal bir ilişki ortaya çıkmaktadır.Özellikle kırsal kesimden kentsel yerleşim alanlarına yönelen göçün beraberinde tarım sektöründen kopan işgücünün tarımdışı sektörlere yönelmesi ve iki sektör arasındaki istihdam özelliklerinin farklılıkları sadece çalışma yaşamına katılımını etkilemekte ve aynı zamanda çalışan işgücünün niteliklerini de belirlemektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; İzmir ilinde belirlenen örneklem içinde yer alan ayakkabı, oto-tamir ve konfeksiyon meslek dalında çalışan çocukların sosyo-ekonomik profiline ilişkin önemli bilgiler elde edilmiştir. Bu meslek dallarında görüştüğümüz çalışan çocukların demografik özellikleri incelendiğinde; çalışan çocukların önemli ölçüde kır kökenli ailelerden geldiği, göç yoluyla İzmir'e yerleştikleri ve gecekondu bölgelerinde oturdukları belirlenmiştir. Aile yapısı ve aile kompozisyonu açısından, çalışan çocukların ailelerinin kentsel doku içinde yer alan kent ailesinin yapı, işlev ve kompozisyonunu sergilemediği de görülmüştür.Görüşülen çocuklar içerisinde babaları işsiz olanlar önemli bir oranda bulunurken (%20), babaların halihazırda yaptıkları işler ise genelde nitelik gerektirmeyen işler üzerinde yoğunlaşmaktadır. "Kentsel geçimlik sektör" olarak değerlendirilen işlerde çalışan babaların düzenli gelir getirememeleri sosyal güvenlik ve iş güvenliği kapsamı dışında kalmaları, işçi çıkartmalarda niteliksiz işçi olmaları nedeniyle işini kaybetme riskini daha yoğun yaşamaları aile bütçesinin oluşmasında çocuk emeğine duyulan ihtiyacı da arttırmaktadır. Annelerin çok büyük bir kısmının ise çalışmadığı ve aileye maddi anlamda katkı sağlayacak bir mesleğe sahip olmadığı belirlenmiştir.

Araştırmada çalışan çocukların çalışma yaşamı ile ilgili bilgilerine bakıldığında çocukların çok erken yaşlarda çalışma yaşamına atıldıkları özellikle yarıdan fazlasının 11 yaş ve öncesi çalışma yaşamına girdikleri saptanmıştır. Zorunlu temel eğiti-

min öngördüğü okulda olma yılları içinde çalışma yaşamında bulunanlar ise büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına giren çalışan çocukların büyük bir oranı ise belirlenen yasalarca sınırlandırılan çalışma saatlerinin üstünde çalışmaktadırlar. Çocukların iş bulma yöntemleri arasında yakın akrabaların iş bulmada yardımları ilk sırayı alırken, ebeveyn yardımı ise ikinci sırayı almaktadır. Çalışan çocukların iş bulmada kullandığı yöntemler genel olarak değerlendirildiğinde resmi olayan ilişkiler içinde yakın çevreden yardım alma seklinde belirlenmektedir. Çalışan çocukların çalışma yaşamına giriş nedenleri sorgulandığında ise genelde, ailelerin ekonomik sıkıntısından kaynaklanan nedenlerle çalışma yaşamına girdikleri saptanmıştır. Bunun yanında meslek kazanma, büyüklerin kararı ve kendi isteği gibi nedenlerde diğer önemli etkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de özellikle kırsal kesimde tarım sektöründe yer alan küçük aile işletmelerinde çocuğun çalışma yaşamında bulunması geleneksel değerler içinde doğal kabul edilmektedir. Aileye ekonomik katkıda bulunma, yaşlılıkta güvence sağlama gibi nedenler, çocuktan beklenilen temel davranış modelleri olarak ortaya çıkmaktadır. Kentsel ailede ise ekonomik işletme özelliğini kaybeden kırsal aileden daha farklı aile içi etkileşim modelleri ve bu modellere anlam veren değerler sistemi bulunmaktadır. Aile üretim birimi olmaktan çıkıp tüketim birimi konumuna ulaşmıştır. Aile bütçesi aile dışı ekonomik etkinliklerde elde edilen gelir veya ücretle oluşmaktadır. Aile bütçesinin oluşmasında anne ve babaların ekonomik faaliyetlere katılımı bir değerler sistemi olarak kabul görürken çocuklar yetişkinliğe hazırlanmada resmi görevli addedilen okul sistemine devamı beklenmektedir. Aile içi etkileşim, anne-baba-çocuk arasındaki ilişki sistemi örüntüsündeki rol ve statü dağılımına göre şekillenmektedir. Anne ve babalar çocukların yetişkinlik dönemlerine hazırlamada okul sistemine devamlarını ve okul sistemi içindeki başarılarını teşvik edici davranış kalıpları oluşturmaktadırlar. Bu davranış kalıpları gücünü kent kültürünün değerler ve normlar dizgesinden alır.

SONUÇ

Toplumsal değişme doğal bir süreç olarak insan yaşamında olduğu gibi toplum yapısında ve kültüründe de oluşmaktadır. Aydınlanma çağından itibaren özellikle bilgi ve teknolojinin insan yaşamına girmesiyle birlikte toplumlar değişim sürecini daha hızlı ve çok daha geniş boyutlu olarak yaşamaktadır. Bununla birlikte 21. yüzyıla girerken gelişmiş dünya, küreselleşme sürecinde değişimde etkin ve yönlendirici konumda yer alırken, gelişmekte olan dünya edilgen konumuyla değişime ayak uydurma uğraşı sergilemektedir.

Bilgi ve teknolojinin kitle iletişim araçlarıyla üretim ve dolaşım kolaylığı "bilgi toplumlarının" oluşumunu hızlandırmaktadır. Özellikle ekonomik bütünleşme yoluyla dünya tek pazarına mal ve hizmet üreten gelişmiş dünya, değerler transferinde "merkez" rolü üstlenmektedir. Gelişmekte olan dünya ise "çevre ülkeler" konumunda değerler transferinde istismardan kurtulma uğraşı içinde yer almaktadır. Bir yandan küreselleşen dünyanın değerlerini yaşamına transfer ederken, diğer taraftan aydın-

lanma çağına ve endüstri devrimi çağına geç girmiş olmanın eksikliklerini giderme mücadelesi vermektedir.

Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı, hızlı doğurganlık oranı, nüfusun yerleşim alanlarına göre dengesiz dağılımı kırdan kente ve bölgeler arası yaşanan yoğun göç istihdam ve insan kaynağı açısından önemli sorunları gündemde bulundurmaktadır. Küreselleşen dünyanın değerlerinin paylaşımında ve oluşturulan değerlere katkıda bulunmada insan kaynağının niteliği açısından önemli sorunlarını da yaşamaktadır.

Çalışan işgücünün sektörler arası dolaşımı ve nüfusun kırdan- kente ve bölgeler arası göçün çocuk işçiliği üzerinde önemli etki yarattığını ortaya koymaktadır. Özellikle çok küçük işletmelerde istihdam edilen çocuk işçilerin kırdan kente göç eden ailelerin çocukları olduklarını ortaya çıkartmaktadır. Kentsel çalışma yaşamını bilgi ve beceri yetersizliği ile katılamayan baba ve annelerinin yerini alan çocuklar aile bütçelerine önemli katkı sağlamaktadırlar. Çocukların çalışma yaşamından çekilmesi ve okul sistemine dönüşlerinin sağlanmasında çocukla birlikte, aileler ile de ortak çalışma üretmek zorunlu görülmektedir. Özellikle çalışan çocukların babaları ve annelerine yönelik meslek edindirme programlarının ve işe yerleştirme politikalarının oluşturulması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışan çocuğa yönelik çok yönlü hizmet merkezlerinin açılması, bu merkezlerde sosyolog, psikolog, eğitimci, sosyal hizmet uzmanlarının istihdamının sağlanması bir zorunluluk olarak görülmektedir

Ekonomik büyüme oranının yüksek olmasına karşın uzun dönemde eğitime, özellikle çalışan işgücünün niteliğine yönelik yatırımların yapılamaması işsizlik oranlarının artmasına neden olacağı görülmektedir. Bölgeler arası olduğu kadar, sektörler arası işgücü transferi eğitim alanında yeni yatırımların yapılmasına zorunluluk getirmektedir. Öğrenme çağı içinde bulunan genç nüfusun eğitiminin yanı sıra yetişkinlere yönelik eğitim programlarının hızla geliştirilmesi işsizlik sorununun çözümünde gerekli görülmektedir. Ayrıca Mesleki ve Çıraklık Eğitimi'nin okul sistemi içinde ayrıcalıklı bir konuma getirilmesi, bilgi toplumunun değerleri içinde zenginleştirilmesi küreselleşen dünyada insan kaynağının niteliğinin arttırılması için gerekli görülmektedir. Üretimde toplam kalitenin gerçekleştirilmesinde insan kaynağının önemi giderek ön plana çıkmaktadır. Dünya tek pazarında rekabete dayalı mal ve hizmet dolaşımında insan kaynağı, nitelik açısından etkin bir faktör konumundadır. Niteliği yüksek insan kaynağının hazırlanması üretim için olduğu kadar, tüketim için de refah toplumlarının hedefleri içinde yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği 2002-2003 Yılı İlerleme Raporları, Tisamat Bas.Sanayii.Ankara 2002 ve 2003

Deniz Büyükkılıç; Türkiye ve AB Ülkelerinde Ekonomik Başarı ve Verimlilik Karşılaştırmaları,1990-1999, Milli Produktivite Merkezi(MPM) Ankara, 2001

DİE, İşgücü Hane Halkı Surveyi, 2003

DPT (1994-a), **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Nüfus ve Nüfusun Yapısı ÖİKR**. Ankara

DPT (1994-b), **1995 Yılı Geçiş Programı Destek Çalışmaları** Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara

DPT (1995), **İnsan gücü, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ö.İ.K.R.,** Ankara

DPT (1997), **Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Destek Çalışmaları**, Ankara.

Ercan and Rezzan Tatlıdil; "The Effects of Global Changes on Human Resources:A Case of Rural Urban Migration in Turkey", presented paper in Local Resources and Global Trades:Environments and Agriculture in the Mediterranean Region, symposium, April 25-30, 2002, Rabat

Ercan Tatlıdil, "The Effects of Rapid Urbanization in a Turkish City: İzmir" presented paper in Coastal Zone Management in the Mediterranean Region, symposium, April 26- May 1, 2001, İzmir

European Commission (1996), **Information Society,** Official Publications.

European Commission (1997), **General Report on the Activities, of the E.U.**1996,

European Commission, Bulletin of the EU Supplement 3/96, Living and Working in İnformation Society, Belgium, 1996

European Commission; Education and Culture in Europe, Le Magazine, no.15-2001, Brussels

Eurostat, The Social Situation in the European Union 2002, European Commission, Belgium 2002

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (1994), **GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması,** Ankara.

Giddens, A.(1990),**The Consequences of Modernity**, Polity, Cambridge.

Hugues de Jonvenel (1996) "Toplumdaki Yeni Eğitimler", European Commission (1996) **Avrupa Sosyal Politikası üzerine Çalışmalar** Resmi Yayını, (çeviren: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği).

KUTAN, G. (1997), "Türkiye'de İşsizlik Sorunu ve İşsizlerin yaş Gruplarına ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı", **MESS Mercek**, Ankara.

M.Potter; The Competitive Advantage of Nations, The Macmillan Press ltd.,1991

Smart, B.(1993), **Postmodernity,** Routledge, Londra.

Smart, B.(1994), "Sociology, Globalization and Postmodernity: Coments on the 'Sociology for one World' Thesis", **International**, Cilt. 9, No:2

TATLIDİL, E. (1994), " Kentleşme Sürecinde Kadın ve Çalışma Yaşamı", **Kadının Çalışma Yaşamı Sempozyumu**, 18-19 Kasım 1993, İzmir Alman Kültür Merkezi.

TİSK ve İLO (1997), **Child Labour in Turkey,** Ankara

TOBB (1997), Ekonomik Forum, **TOBB Dergisi,** Yıl.4, Sayı.4

United Nations (1995), Population Division, **World Population Prospects: 1994 Revision,** U.N. New York.

Vago, S.(1989), **Social Change,** Prentice-Hall Inc., ABD.

Volti, R.(1992), **Society and Technologic Change,** SWP, New York,

Walsh, J.P ve Tseng, F.S. (1998), "The Effects of Job Characteristicis on Active Effort at Work", **Work and Occupations,** Cilt. 25, No.1,

Walterstein, I.(1990), "Culture, as the Ideological Battleground of the Modern World System", **Theory, Culture and Society,** Cilt.7.

World Bank (1997), **World Bank Indicators,** Washington.

World Resources Institute (1996) , **The Urban Environment,** Habitat II, The U.N.Conference on Human Settlements, June 1996,Oxford Univ.Press.

EKONOMİK KRİZLER KARŞISINDA ANKARALI YOKSULLARIN YAŞAM STRATEJİLERİ

Hüseyin Gül, Songül Sallan Gül

GİRİŞ

Yapısal bir sorun olarak yoksulluk, insanların yaşam fırsatlarını belirlerken, eşitsizlikler ve ekonomik krizler yoksulluk durumlarını ve yoksulların yoksullukla mücadele süreçlerini biçimlendirmektedir. Kapitalist sistemin kriz ve ekonomik durgunluk dönemlerinde, zaten insan kaynakları yeterli olmayan toplumsal kategorilerin ve özellikle yoksulların piyasada iş bulması güçleşirken, piyasanın iş yaratma kapasitesi azalmakta, kent yoksulları daha da yoksunlaşarak, yoksullukları kalıcılaşmaktadır. Yaşanan ardıl ekonomik krizlerle, tüm dünyada gelişmiş ülkelerle diğerleri arasındaki gelir dağılımı adaletsizlikleri de giderek artmaktadır. Dünya nüfusunun yüzde 15'ini oluşturan gelişmiş ülkeler, dünya ekonomisinin yüzde 75'ini ellerinde tutarken, azgelişmiş çevre ülkelerde yaşayan 1.5 milyar insan ise açlık tehlikesi ile karşı karşıya yaşam mücadelesi vermektedirler. Latin Amerika'da mutlak yoksulluk sınırı altında yaşayanlar 1980'lerde 130 milyon iken, 1990'larda 180 milyona yükselmiştir. 1980-1990 döneminde hiper enflasyon Arjantin'de yüzde 3.000, Brezilya'da yüzde 2.750 ve Bolivya'da yüzde 11.800'e fırlamıştır (Demirer, 1997:34). Nitekim, 1999 yılında en yoksul ülke sayısı 29'dan 36'ya ve 2001'de de 40'a yükselmiştir.

Günümüzde yoksulluğun çözümünde küreselleşme, özelleşme ve yerelleşme temelli yapısal uyum programları ve yeni liberal piyasa temelli çalışma refahı anlayışı ağırlık kazanmakta ve ulusal ekonomik kalkınma ve işlendirme (istihdam) politikalarının yerini, bölgesel ve küçük ölçekli yerel politikalar almaktadır. Pek çok ülkede, ulusal ve uluslararası iş gücü, rekabet ve paylaşım ilişkilerinin bir ürünü olarak enformel sektör işleri yaygınlaşmaktadır. Tarım dışı sektörlerde düşük ücretli, geçici ve güvencesizliği ifade eden bu çalışma türü, çevre ülkelerde yoksulluğu da giderek artırmaktadır (Ritzer, 1986; Özşuca ve Tokgöz, 2003). Bir başka deyişle, güvenli istihdamdan dışlanma eğilimlerini güçlendiren enformelleşme, azgelişmiş çevre ülkelerde yoksulların ekonomik yoksunluklarının temel nedenlerinden olan eşitsiz gelişme ve eşitsiz paylaşımı daha da körüklemektedir. Ayrıca, sosyal devletten uzaklaşma ve sosyal güvenlikten yoksunlaştırma süreçlerine hız kazandırmakta, sadece işlendirmenin değil, yaşamın her alanın enformelleşmesine yol açmaktadır.

Benzer biçimde, ülkemizde de, sıklıkla yaşanan ekonomik krizler, gelir ve servet dağılımında artan eşitsizlikler ve kentsel işgücü piyasalarındaki enformelleşme yoksulluğu artırmakta, yoksulluğun kentsel niteliğini çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir. Kentsel yoksulluk, çoğu kez en çok kırdan kente göç eden, niteliksiz ve mülksüz olarak kent ve çalışma yaşamına giren, ama işgücü piyasalarının koşullarından dolayı enformel sektörde istihdam edilen ve gecekondularda yaşayan kişi ve / ve ya ailelerini etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Son on yılda yaşanan ekonomik krizler en çok bu yoksul grubunu etkilemekte, yoksulluğun mekansal boyutlarını belirginleştirerek, sosyo-ekonomik yoksunlukları derinleştirmektedir. Bu ise, yoksulların yoksullukla mücadelelerinde formel mekanizmaların sembolikleşmesine ya da işlevsizleşmesine yol açabilmektedir.

Son birkaç on yılda sosyal politikalarda ağırlık kazanan yeni liberal yaklaşımlar, yoksulların sosyal sermayelerini geliştirmelerini, enformel mekanizmalar içinde sosyal ağlarla çevrili bir alanın yaratılmasını öngörmekte ve nihai olarak da, enformel alanda kendi başlarının çarelerine bakmalarını önermektedir. Aslında ülkemizde 2001 yılına kadar, enformel sektör görece yumuşak bir toplumsal dönüşüme zemin hazırlayan bir emniyet sibobu olarak görülmüş ve işlev sağlamışsa da, artık enformel sektörde de krizle birlikte yoğun bir daralma yaşamaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003:50). Yoksullar, bulabildikleri her tür yardıma muhtaç olmakta, çoğu kez kendileri gibi yoksul olan komşularına ve diğer yerel ve geleneksel sosyal ağlara daha fazla bağımlı duruma gelmektedir. Ayrıca, yoksullar, gıda, giyim, ısınma, sağlık, çocukların eğitimi gibi temel ihtiyaçlarını daha da kısarak formel ve enformel yeni yaşam stratejileri geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Bu çalışma, kent yoksullarının son ekonomik krizlerden (Kasım 2000 ve Şubat 2001) nasıl etkilendiklerini ve krizin etkileriyle mücadele için yaşam stratejilerini nasıl dönüştürdüklerini Ankara örneğinde incelemektedir. Sonuçlar, Ankara'da 2000-2001 ve 2004 yıllarında yürütülen iki alan araştırmasının bulgularına dayanmaktadır. 2000-2001 yılındaki görüşmelerde 68 yoksulla, 2004 yılındaki görüşmelerde ise 95 yoksulla görüşülmüş ve yoksulların yaşam koşulları ve stratejileri belirlenmeye çalışılmıştır. Kamusal-formel mekanizmalar kadar, yoksulların kendilerinin geliştirdikleri yeni enformel stratejiler de ele alınmıştır. Çalışmada, yoksulların 2000-2004 yılları arasında mekansal hareketlilikleri (mahalle değiştirme), tüketim alışkanlıklarındaki değişme, işlendirme türlerinde farklılaşma, enformel sektördeki işlerdeki değişimler ve haneye yansımaları, yardımlaşma ilişkilerindeki değişimler (ödünç-borç alma, giysi değişimi, ilaç temini, gıda yardımı, memleket yardımları vb.) ve tasarruf ilişkileri (gıda kesme, çocuğun okuldan alınması-bırakması vb.) gibi öğeler çerçevesinde yoksulların krizi hafifletme ve başetme stratejilerindeki dönüşüm incelenmektedir.

TÜRKİYE'DE KRİZLER VE YOKSULLUK

Amin'e göre kriz, herhangi bir toplumun evriminde zorunlu olarak genişleme, durgunluk ve hatta gerileme evrelerinden geçerken bir yönelim değişikliğinin olduğu süreçtir (Amin, 1999: 13). Kriz bir anda oluşan ya da ortadan kalkan bir duruma işaret etmediği gibi, çözümü de yalnızca yaşanmakta olan bir anda değil, insan etkinliklerine içkin olan değişme ve dönüşme olanağı içerisinde yer alır (Yazıcıoğlu, 2001:34). Ekonomik krizlerin 1970'lerden beri görünen boyutu ise, genellikle stagflasyon, yani durgunluktur. Sermaye birikimi ve kapasite kullanımında kronik bir düşüklükle yüksek orandaki enflasyonun eşlik ettiği bir durgunluk ve yüksek işsizliği içerir (Sweezy, 1983:3-4). Kapitalist ekonomilerde kriz süreçlerinde toplumsal işbölümü dönüştürülürken bazı toplumsal katmanlar ve sektörler ekonomik olarak tasfiye edilmekte, bazı toplumsal kesimler ise daha çok etkilenmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi, küreselleşmenin artan etkileri, 1970'lerden itibaren yaşanan ekonomik krizler (1974-79 ve 1979-1982) ve bunları aşmak için izlenen yeni liberal ekonomik politikalar krizleri daha da derinleştirmiştir. Emek-sermaye ilişkileri de emek aleyhine olmak üzere, küresel çerçevede değişime uğramakta, dünyanın her yerinde farklı oranlarda ücretler düşmekte, işsizlik artmakta, gelir dağılımı bozulmaktadır. Ülkemizde ise, ekonomimizin dışa bağımlı olması, 1978'de IMF ile imzalanan stand-by anlaşması ile somutlaşmıştır (Kazgan, 1995; 164). Daha önceki yıllarda olduğu gibi, kriz dönemlerinin ekonomik çözümleri hep dış destekli uygulamalarda görülmüştür. 1980 askeri darbesi ve neoliberal temelli 24 Ocak Kararları da bu krizden çıkışın reçetesi olarak sunulmuş ve serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesi için gerekli koşullar hazırlanmıştır.

1983 yılında ekonomide daha fazla liberalleşmeyi ve dışa açılmayı savunan ANAP'ın iktidara gelmesiyle birlikte, ekonomideki durgunluğu aşmak ve daha yüksek büyüme hızına ulaşabilmek için genişlemeci bir para ve maliye politikası izlenmiştir. 1984-1989 yıllarında uygulanması hedeflenen Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında belirtilen temel ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinin ve toplumsal refahın artırılmasının, var olan birikimlerin serbest piyasa çerçevesinde değerlendirilmesiyle, verimlilik ve ihracat artışının teşvik edilmesi yoluyla olacağına işaret edilmiştir (DPT, 1985:3-6). Ancak, para arzı kontrol altında tutulamamış, kamu kesimi borçlanması 1984'den itibaren yükselmeye başlamış ve enflasyon yüzde 100'ün üzerindeki değerlere ulaşmıştır (Erkan, 2000:101). Ekonomideki bu olumsuz gidişat karşısında, sosyal sorunlar ve popülist yaklaşımlar hız kazanmaya başlamıştır. Bu popülist politikaların bir sonucu olarak, yeni liberal uygulamaların özüne ters bir biçimde 1986 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik (SYDT) Fonu kurulmuştur.

1990'lardan itibaren ardı ardına ekonomik krizler yaşanmış ve enflasyon yine yüzde 100'lerin üzerine fırlamıştır. Bütün bu gelişmeler 1993 sonunda bir finansal kriz yaşanmasına neden olmuş (Yeldan, 2000:94), IMF ve Dünya Bankası kredileriyle geçici çözümler üretilmiştir. Hükümet, 5 Nisan 1994 İstikrar Programının kısa vade-

li önlemlerini, 1994 yılı içinde bir ölçüde uygulayabilmiştir. Bunun sonucu olarak, mali piyasalardaki dalgalanmalar kısmen durulmuştur. Fakat programın, yapısal reform öngören uzun vadeli önlemleri uygulanamamıştır. Ekonomik istikrar sağlanamamış ve enflasyon yüzde 80 dolaylarında süreklilik kazanmıştır.

1990'ların ikinci yarısında Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan kriz, 1997 sonlarında zaten sorunları olan Türkiye ekonomisi için yeni riskler yaratmış, Türkiye'ye olan fon akışlarını olumsuz etkilemiş ve Asya ülkelerinde zarar eden yabancı yatırımcıların, bu zararlarını karşılamak için Türkiye'deki yatırımlarını geri çekmelerine ve Türkiye piyasalarında istikrarsızlığa yol açmıştır. Yine Rusya'da 1998'de patlak veren kriz; kayıt dışı ekonomide önemli döviz kaynağı olan bavul ticaretini olumsuz etkilemiştir (Parasız, 1998;465). Ağustos 1998'de yaşanan krizin etkisi, 2000 yılına girerken Türkiye'de IMF destekli, üç yıl süreli bir istikrar programı yürürlüğe konulmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu program da Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik ve siyasal krizlerine engel olamamıştır (Celasun, 2002:177). Krizin sosyal maliyeti de çok yüksek olmuştur. 2001 yılı krizi öncesinde ekonomik krizler ve işsizlik, coğrafi ve toplumsal hareketlilikle nispeten giderilmiş ise de, Şubat 2001 krizi, ülkemizde yoksulluğun kuralsız, baş edilmesi zor ve mutlak düzeyde ve toplumsal çalkantılarla yaşandığı (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003:50) ve her an bir sosyal patlamanın beklendiği bir ortam yaratmıştır. Dönemin siyasal iktidarı yoksulluk sorunu ile baş edebilmek için Dünya Bankasının en yoksul ülkelere uyguladığı sosyal riski azaltma projelerinden yararlanma yoluna gitmiştir (World Bank, 2001a ve 2001b). Böylece, yoksullaşmanın çözümünde ya da çözümsüzleşmesinde ekonomik paket IMF ile yürütülürken, sosyal paket Dünya Bankası ile uygulamaya konmuştur.

GİDEREK ARTAN YOKSULLAŞMA VE FORMEL MEKANİZMALARDAN ENFORMELE YÖNELİŞ

Son on yılda yaşanan ekonomik krizler ülkemizde en çok işsizleri, kadınları, yaşlıları, enformel işlerde çalışanları, yeni göç eden gecekonduluları ve yoksulları etkilemektedir (Güvenç ve Şenyapılı, 2003; Gül ve Ergun, 2003; Erbaş, 2002; Sallan Gül 2002; Işık ve Pınarcıoğlu 2001; Erder, 1998). 1980-1988 yılları arasında yaşanan ekonomik kriz, kişi başına düşen GSMH'da yüzde 31'lik bir azalmaya neden olmuştur (Koç, 1991; Boratav 1991). 1990'larda bu eğilim devam etmiş, işsizlerin yanı sıra çalışan yoksulların artmasına da yol açmıştır. Ülkemizde yoksulların yüzde 57'sini çalışan yoksullar oluşturmaktadır (DPT, 2001:151). Yoksulluğun bir ifadesi olan işsizlik oranları ise, 1990'lı yıllarda yüzde 15'lere dayanarak, yoksulların sayısını daha da artırmıştır. İşsizlik oranlarındaki artış eğilimi son yıllarda ekonomik krizlerle daha da tırmanmıştır. 1999 yılında işsizlik oranı yüzde 10.4 iken, krizle beraber oran 2002'de yüzde 12'lere yükselmiş, eksik işlendirmeyle beraber 1990'lardaki işsizlik oranlarının üzerine yükselmiştir. Kentlerde yaşayan eğitimli genç işsizlerin oranı, son yıllarda yüzde 23'lere kadar çıkmıştır (DİE, 2001:37). Şubat 2001 krizi, ülkemizde enflasyonu körüklediği gibi, enformel sektörün giderek daralmasına yol

açarken (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003), düzensiz ve güvencesiz işlerde çalışan yoksulların gelir düzeyleri daha da düşmüştür.

SYDT Fonu'ndan yardım alan yoksulların sayılarındaki artışlar krizleri atlatmada kamusal yoksulluk yardımlarının önemli bir yaşam stratejisi olarak benimsenmesine yol açtığına işaret etmektedir. Fon'dan 1986 yılı Şubat ayı başı itibariyle 318,876 yoksul yardım almıştır. Ama himayeci siyaset anlayışı ve seçim dönemi olması itibariyle 1987 yılı Haziran ayına kadar olan dönemde yoksulluk yardımı alan kişilerin sayısı neredeyse ikiye katlanmış ve 660,000 olmuştur. 1990 yılında sayı 1.5 milyona, 1992'de de 2 milyona yaklaşmıştır.

1989 yılında yoksullara yapılan yardımların büyük çoğunluğunu sağlık, gıda, eğitim ve yakacak yardımları oluşturmuştur (Sallan Gül, 2002). 1980'lerle birlikte kamu sağlık politikalarında yeni liberal uygulamalarla sosyal güvenliksiz enformel bir çalışma yaşamının teşvik edilmesi, yoksul ve dar gelirlilerin sağlık taleplerini artırmıştır. Resmi verilere göre toplumun yüzde 80'i (pasif sigortalı ve yeşil katlı olarak) sağlık güvencesi kapsamında görünmekteyse de, bölgesel ve kentsel düzeyde büyük farklılıklar olmakta, kentlerin varoşlarında bu oran yüzde 50'lere düşmektedir (Hatun ve diğerleri, 2003). Bu koşullar da yoksulların talep ettiği yardım türleri içinde sağlık yardımlarını ilk sıralara taşımaktadır. Bu doğrultuda Yeşil Kart uygulaması 1 Eylül 1991 tarihinden itibaren başlatılmış, hastane ücretlerini ödeme gücü olmayan yoksulların tüm tetkik ve tedavileri, Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde veya bu hastanelerin sevk etmesi durumunda üniversite hastanelerinde ücretsiz olarak yapılmaya başlanmıştır. Sosyal güvencesiz yoksulların sağlık hizmetlerini karşılamaları amacıyla uygulamaya konan yeşil karta olan talep, beklenin çok üstünde olmuştur. 1999 yılına gelindiğinde yeşil kart sahibi olanların sayısı 8.7 milyona ulaşmış, 2000 yılında bu sayıya yeni 944.673 kişi eklenmiş (DPT, 2001:168) ve 2001 yılının ilk üç ayında da toplamda sayı 10 milyona çıkmıştır. 2003 yılına gelindiğinde 13 milyon yeşil kartlının olması (Sallan Gül, 2003), Türkiye'de sosyal devletten vazgeçişin bir faturası ve kamu sağlığı politikalarında yeni liberal uygulamaların bir sonucu olarak düşülmelidir.

1990'ların ikinci yarısından sonra yoksulluk yardımlarından yararlanan yoksulların sayıları 2 milyona ulaşmıştır. 1997 yılında SYDF'den 2.3 milyon, 1998'de 2.8 milyon kişiye bir kereden çok yoksulluk yardımı yapılmıştır. 1999 yılı ekonomik kriz döneminde ise, yoksulluk yardımlarından yararlananların sayısı yaklaşık olarak yüzde 70 artarak 4.6 milyona ulaşmış ve 2000 yılında da 5.9 milyona çıkmıştır. Eğitim, sağlık periyodik yardımlar ve yakacak yardımı en çok dağıtılan yardım türleri olmuştur. SYDT Fonu 2001 yılı raporuna göre, krizden yoksul ailelerin çocuklarının etkilenmesi için eğitim ve burs yardımlarında yüzde 50'lik artış sağlanmış ve 1.5 milyon çocuk ve gence yardım yapılmıştır. Yakacak yardımında iki kat artış olurken, gıda ve giyecek yardımlarında ise beş kart artış yapılarak 1999'da yardım alanların sayısı 99.235 kişiden 500.000'e yükselmiştir.

2001 krizinin ardından da Dünya Bankası, Türkiye'de SYDT Fonu aracılığıyla yoksulluk riskinin azaltılması için Sosyal Riski Azaltma Projesi'ni (SRAP) devreye sokmuştur. Varolan yardım türlerinin yanı sıra, sosyal sermayenin güçlendirilmesi ve piyasa merkezli işlendirmeyi amaçlayan eğitim ve beceri hedefli programlarının önemine işaret edilmiştir. Eğitim programlarına verilen destekte başarı söz konusu iken, aşırı vurguya karşın işlendirme amaçlı yardım programlarına ayrılan mali kaynaklar oldukça yetersiz düzeylerde olmuştur. 1997-2001 arasında meslek edindirme ve istihdam harcamaları sadece yüzde 2'lerde kalmış ve 2003 yılında ise oran yüzde 1.66'lara gerilemiştir.

ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ, VERİ KAYNAKLARI VE SINIRLILIKLARI

Ülkemizde yoksulluğun en yoğun yaşandığı bölge yine en çok göç veren bölgeler olan Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dur. Araştırmanın yapıldığı ve çok göç alan illerden olan Ankara'nın içinde yer aldığı İç Anadolu bölgesinde yoksulluk oranı da yüzde 11 gibi azımsanmayacak oranlara ulaşmıştır.

Araştırma kapsamında 2000-2001 yılında toplam 68 yoksulla, 2004 yılında ise 95 yoksulla görüşülmüştür. Araştırma Mamak, Keçiören, Çankaya ve Altındağ ilçelerinde yapılmış ve sadece SYDT Fon'undan yardım alanlarla görüşülmüştür. Araştırmada yoksulların sosyo-ekonomik yoksunlukları, krizden etkilenme düzeyleri ve yoksullukla mücadele etmede geliştirdikleri yaşam stratejileri üzerine yoğunlaşılmıştır.

Görüşmeler Fon'dan yardım alanlarla yapıldığı için, Keçiören'de yapılan çalışmada gerekli kamusal izin alma süreci uzamış ve görüşmelere gecikme ile başlanabilmiştir. Bu nedenle, 2000-2001 tarihinde yapılan çalışma öngörülen süreden daha uzun zaman almıştır.

Çalışmanın örneklemi, SYDT Fonu ilçe vakıflarından sağlanan listeler kullanılarak saptanmaya çalışılmış, ancak adresler doğru çıkmadığı ve / ve ya yardım alanlar taşındıkları için saptanan yoksulların birçoğuna ulaşılamamıştır. Bu nedenle, mahalle muhtarlarından ve ulaşılan görüşmecilerden, saptanan sayıda Fon yardımı alan görüşmeciye ulaşabilmek için yardım alınmıştır. Aynı nedenle de, 2004 yılında yapılan çalışmada, 2000-2001 yılındaki çalışmada yer alan yoksullarla görüşme yerine, yine Fon yardımı alan yeni görüşmeciler saptanmış ve görüşme onlarla yapılmıştır.

ANKARALI YOKSULLARIN KRİZLE BAŞ ETME STRATEJİLERİ

Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksulların Sosyo-Demografik Özellikleri

Yeni liberal politikalarda yoksullar çalışan-çalışamayan ve hak eden-hak etmeyen olarak iki kategoride ele alınmaktadırlar. Çalışabilir yaşta ve sosyal güvencesi olanların yoksulluk yardımlarına başvuruları kabul edilmemektedir. Ülkemiz genelinde bu yönde eğilimler gözlenmektedir. Yapılan araştırmalar, kamusal nitelikli yoksulluk

yardımlarından yararlananlar arasında yaşlı ve özürlü erkeklerle, kadınların çoğunluğu oluşturduğunu göstermektedir (Sallan Gül, 2003). Araştırmamızda da yoksulluk yardımı alanların yüzde 77 gibi büyük çoğunluğunu 18-70 yaş arasındaki kadınların oluşturduğu görülmüştür.

Tablo 1. Görüşülenlerin Cinsiyeti

Cinsiyet	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kadın	83	87,4	54	79,4
Erkek	12	12,6	14	20,6
Toplam	95	100	68	100

Ülke genelinde yoksulların eğitim düzeylerindeki düşüklük araştırma örnekleminde de görülmektedir. Görüşülen yoksulların büyük çoğunluğu (yüzde 96-97'si) ilkokul ve altı eğitime sahiptir. Okuryazar olmayanların oranı yoksullar arasında Türkiye ortalamasının çok üzerindedir.

Tablo 2. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksulların Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okur yazar değil	30	31,6	24	35,3
Okur yazar	6	6,4	7	10,3
İlkokul	55	57,9	35	51,5
Lise	4	4,2	2	2,9
Toplam	95	100,1	68	100

2000 ve 2001 krizlerinin eğitime olan etkisini anlamak için Ankaralı yoksul aile çocukları arasında okul terk-bırakma alaylarına bakılmış ancak çok sınırlı bir artışın ötesinde ciddi bir artış saptanmamıştır. Bunda, özellikle kız çocuklarına yönelik başlatılan eğitim kampanyaları ile kriz sonrasında yoksul ailelerin çocuklarını okulda tutmalarını sağlamak için Dünya Bankası kredisi ile yürürlüğe konan şartlı nakit transferi (ŞNT) uygulamasının etkili olduğunu söylemek olanaklıdır.

Yaşam Stratejilerinde Mekanın Belirleyiciliği

Görüşülen yoksulların büyük çoğunluğu kentin gecekondu mahallerinde gecekondularda (yüzde 95'i) ve yaşam kalitesi düşük nitelikli konutlarda yaşamaktadır. Yaşadıkları konutun mülkiyeti incelendiğinde tapulu olanların oranı oldukça düşüktür.

Yaşam stratejilerinden biri ortak mülkiyet kullanımıdır. Akraba grubu içinde ebeveynin ya da kardeş konutlarının birinde oturmak ve oturulan konuta para ödememek oldukça önemli bir geçim stratejisidir. Görüşülenlerin yaklaşık üçte biri mülkiyeti

kendine ait olmasa da birincil derece yakının evinde kira ödemeden oturmaktadırlar. Ancak üçte biri oturdukları eve kira ödemektedirler.

Tablo 3. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksulların Konutunun Mülkiyet Durumu

Mülkiyet Durumu	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Tapulu kendinin	4	4,2	7	10,6
Tapusuz kendinin	28	29,5	13	19,6
Akraba evi	28	29,5	19	28,7
Kira	35	36,8	27	40,8
Toplam	95	100	66	99,7

Mekan ilişkileri açısından bir diğer önemli yaşam stratejisi de *kent içi göçler*dir. Özellikle *en yoksul gruplar için daha ucuz konut stoku ve ağların sağladığı dayanışma ilişkilerine sahip olma* isteği mahalleler arası göçü hızlandırmakta ve göç önemli bir stratejisi öğesi olabilmektedir. Araştırmamızda 2004 yılında görüşülen 95 yoksulun 21'i (yüzde 22,1'i) oturduğu mahalleye son üç yıl içinde, 28'i (yüzde 29,5'i) ise son 4 yıl içinde göç etmiştir. Son üç yılda göç eden 21 ailenin 14'ü, ve son dört yılda göç eden 28 ailenin 19'u kentin diğer bir mahallesinden göç etmişlerdir. Bu göçün de başlıca nedenleri; ucuz kiralar, akraba-arkadaş bağı, evlilik, iş bulma ümidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluk İstihdam İlişkisi: Enformelleşme ve İşsizlik

Görüşülen yoksulların büyük çoğunluğunu kadınların oluşturması, işlendirme konusunda oldukça olumsuz bir tabloyu karşımıza çıkarmaktadır. 2004 yılına gelindiğinde çalışmayanların sayılarında önemli bir artış söz konusu olmuştur.

Tablo 4. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksulların Çalışma Durumu

Çalışma Durumu	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Evet	13	13,7	17	25
Hayır	82	86,3	51	75
Toplam	95	100	67	100

Ancak "çalışmıyorum" diyen yoksulların sayılarındaki artışın nedeni yoksul hanelerdeki bir niteliksel farklılaşmadan çok, SYDT Fon'unun "hak eden yoksul" tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle SRAP başladıktan sonra yoksulluk yardımlarından yararlanmada "hak eden" tanımlaması, işgücü içinde yer almamayı öngörmektedir. Yaşlılar, muhtaç durumda olan kadınlar ve özürlü-bakıma muhtaç kişilerden oluşan haneler, yoksulluk yardımlarında hak edenler olarak değerlendirilmektedirler. Ayrıca, görüşülen kadınlar evde bakıma muhtaç kişilerin (yaşlı, hasta, bebek

vb.) olmasının sorumluluklarını artırdığını ve çalış(a)madıklarını belirtmişlerdir. Çalıştıklarında ise, yaptıkları işlerin geçici nitelikli enformel sektör işleri olduğu kolaylıkla görülmekte, hatta bu iş türlerde de bir daralmanın olduğu gözlenmektedir. Özellikle kronik rahatsızlığı da olsa, kriz öncesinde geçici işlerde iş buldukça çalıştığını belirten erkek görüşmeciler, kriz sonrasında "sağlamların bile iş bulamadıklarını" dile getirmişlerdir.

2004 yılına gelindiğinde krizlerin en çok kadınları (özellikle boşanmış ve dul olanları) etkilediği görülmektedir. Ev eksenli çalışma kategorisinde yer alan elişi-dikiş türü işleri yapan kadınlara 2004 yılı araştırmasında rastlanmamıştır. Kadın görüşmecilere nedeni sorulduğunda, bu tür işleri kendi yakın mahallelerindeki kadınlara yaptıkları, ama krizin tüm aileleri olumsuz etkilemesi nedeniyle parayla yaptıranın kalmadığını ifade etmişlerdir.

Tablo 5. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksulların Çalıştıkları İş Türleri

İş Türü	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Temizlik	4	4,2	5	7,4
Geçici işçi	7	7,5	7	10,3
Çöp - hurda toplayıcısı	1	1,1	1	1,5
El işi - dikiş	-	-	4	5,9
Ayakkabı boyacısı	1	1,1	-	-
Çalışmıyor	82	86,3	51	75
Toplam	95	100,2	67	100,1

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi çalışmama nedenlerinde önemli bir farklılaşma görülmemektedir. Ancak, 2000-2001 yılı görüşmelerinde kadınlar çalışmama nedenlerini ev hanımı olarak belirtirken, 2004 yılına gelindiğinde yoksullukla ataerkil değerlerin kadına ve kadının çalışmasına karşı olan yaklaşım açıklıkla dile getirilmiştir. Yoksul kadınlar eşlerinin ve/veya ailelerinin çalışmalarına izin vermediklerini belirtmişlerdir.

Ayrıca, yoksul kadınlar için evlerinin dışında hayatın neredeyse anlamı ve sınırlandırılmış alanı haline gelen "mahallenin" rolü de öne çıkmış ve 2004 araştırmasında kadınlar çalışmama nedenleri arasında mahallenin olumsuz bakışını da eklemişlerdir. Benzer olarak, hem yoksulluk yardımlarına başvurmada ve hem de yardımlarda mahallenin bakışı oldukça önemli bir etkendir. Görüşülen yoksullara ailelerinde kendilerinin dışında çalışanlar sorulduğunda iki araştırmada farklılıklaşmaların olduğu gözlemlenmiştir. Ekonomik kriz sonrası yapılan araştırmada ailede çalışan sayısının arttığı belirlenmiştir. Kriz ailedeki diğer bireylerin ya da çalışabilecek durumda olup iş bulabilen birden fazla kişinin çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmalarını gerekli kılmıştır. Ailenin yanında kalan akraba sayısındaki azalma da öne çıkan bir başka bulgudur. 2000-2001 araştırmasında yoksul hanelerde aile üyelerinin yanı sıra diğer

akrabaların da olduğu ve hane gelirine katkıda bulundukları görülmüştür. 2004 yılı araştırmasında ise yoksul ve yaşlı ailelerdeki izolasyonun arttığı gözlemlenmiştir.

Tablo 6. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksulların Çalışmama Nedeni

Çalışmama Nedeni	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İş yok	13	13,7	9	13.4
Yaşlı	15	15,8	10	14,7
Hasta – sakat	8	8,4	3	4,6
Ev hanımı	7	7,4	17	25.0
Evde bakıma muhtaç kişi var	3	3,2	3	4,6
Evde bakıma muhtaç çocuk var	28	29,5	3	4,4
Koca-aile izin vermez	12	12,6	-	-
Mahalleli kötü karşılar	2	2,1	-	-
Toplam	95	100	67	100

Tablo 7. Fon Yadımı Alan Yoksul Hanede Diğer Çalışanlar

Diğer Çalışanlar	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Say	Yüzde	Say	Yüzde
Eşi	53	55,8	22	32,3
Çocuklar	13	13,7	12	17,6
Akraba	1	1,1	7	10,3
Başka çalışan yok	28	29,5	27	39,7
Toplam	95	100,1	68	99,9

Görüşülen kişilerin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturduğundan, eşlerinin çalıştığı belirlenmiştir. Ancak işlerin niteliği incelendiğinde enformel sektör işleri olduğu açıktır. Geçici işler temizlik, gündelikçilik, pazarcılık, işportacılık gibi işleri kapsamaktadır. 2000-2001 yılı çalışmasında görüşülen hanelerde diğer çalışanların yaptığı işlerin yüzde 97'sini geçici işler oluşturmuştur. 2004 yılında da bu rakam yüzde 95,5 olmuştur.

Tablo 8. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksulların Sosyal Güvence Durumu

Sosyal Güvence	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Say	Yüzde
Yeşil kart sahibi	62	65,3	22	34
SSKlı	4	4,2	16	23,5
Diğer	6	6,4	6	8,9
Toplam	72	75,9	44	66,4

Çalışanların çok büyük çoğunluğunun ne çalıştıkları dönemde, ne de şu an herhangi bir sosyal güvenceleri olmadıkları belirlenmiştir. Görüşülen yaşlıların ise çok küçük bir bölümü (2004'de yüzde 4'ü, 2000-2001'de yüzde 7,4'ü) 2022 sayılı yasaya göre aylık aldıklarını ifade etmişlerdir. Sosyal güvenlik kapsamında olanların oranında da 2004'e gelindiğinde durumun daha kötüye gittiği ve önemli bir düşüşün yaşandığı görülmüştür. 2000-2001 tarihinde yapılan araştırmada, sosyal güvencesi olanların oranı 1/4 iken, 2004 yılı araştırması bu oranda önemli bir düşüş yaşanmıştır. Formel sektörde işçi konumunda SSK'lı çalışanların sayısı yüzde 4'lere gerilemiş ve formel sosyal güvenlik sisteminde olanların oranı yüzde 10.6'da kalmıştır.

Sosyal güvenceli çalışanlardaki düşüşe karşın, Türkiye gerçeğiyle benzer bir seyir izleyen yeşil kartlıların sayılarında önemli artışlar olmuştur. Görüşülenlerin yüzde 65'inin yeşil kartı vardır. Ancak, görüşülen yoksullar yeşil kartları olmasına karşın, kartlarını kullanma da çok da istekli olmadıklarını dile getirmişlerdir. Yeşil kartın ayakta tedaviyi karşılaması, vakıf bürokrasisinin yıldırıcılığı, kronik hastaların ve çocukların ilaçlarının zamanında alınamaması, hastanelerde ve yeşil kart bürokrasisinde yaşanan olumsuz tavır ve davranışlar, sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında enformel mekanizmaları gündeme getirmekte ya da yoksulların hastalandıklarında gerekli tedaviyi görememelerine ve hastalıkların kronikleşmesine yol açmaktadır.

Kısacası, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin yoksullar üzerindeki etkileri en çarpıcı biçimde sosyal sigorta ve sağlık alanında görülmektedir. Sosyal güvenceli çalışan sayısındaki düşüş ve yeşil kartlı sayısındaki artışla birlikte, işsizlik-enformelleşme ve yoksulluktaki artış birbirini izleyen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle işsizlikte ve yoksulluktaki artış, yoksulların en temel hakkı olan yaşam hakkını tehdit eder hale gelmiştir. Nitekim krizin kendini en acı hissettirdiği alanlardan biri sağlık olup, araştırmada yeşil kartlı sayısı krizden sonra ikinci alan araştırmasının yapıldığı döneme kadar yüzde 100'e yakın bir artış göstermiştir. Yeşil kart pek çok yoksul için en önemli güvencedir. Ama son yıllarda yeşil kartlılara yönelik kamusal nitelikli suçlamalar yoksulları ve yeşil kart kullanımını olumsuz etkilemektedir. Yeşil kartları bile olsa *hastalandığında doktora gitmeme, ilaç almama ya da diğer sosyal güvencesi olanlar üzerine ilaç yazdırma ve kendi aralarında ilaç değiştirme* gibi stratejilerin de kriz sonrası dönemde yaygınlık kazandığı gözlemlenmiştir.

2000-2001 Krizlerinin İşlendirme Süreçlerine Etkileri

2000-2001 araştırmasında Ankara'da görüşülen yoksullar kendilerinin zaten yoksul olduklarını dile getirmişlerse de, kriz döneminde araştırmanın yapılmış olması nedeniyle etkileri üzerine derinlemesine değerlendirmelerde bulunulamamıştır. 2004 yılı araştırmamızda ise, görüşülenlerin hemen hepsi krizin geçim durumlarını daha da kötüleştirdiğini söylemişlerdir.

Tablo 9. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksullara Göre Krizin Kendilerine Etkisi

Etki	2004 Araştırması	
	Say	Yüzde
Geçim iyice kötüleşti	61	64.2
Her zamanki gibi kötü	26	27,3
İşsizlik arttı	3	3,2
İşten çıkarıldı	4	4,2
İşyeri kapandı	1	1,1
Toplam	95	100

Çalışanların büyük çoğunluğu zaten enformel sektörün geçici ve güvencesiz işlerinde çalıştığından dolayı işten çıkarılma, iş yerinin kapanması gibi kaygılar daha az yaşanmıştır.

Tablo 10. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksullara Göre Krizin Hane Halkının İstihdam Olanaklarına Etkisi

Etki	2004 Araştırması	
	Sayı	Yüzde
İş bulmak güçleşti	52	54,7
İş bulmak artık imkansız	20	21,1
Evde çalışacak kimse yok	12	12,6
İş zaten yoktu	9	9,5
Etkilemedi	2	2,1
Toplam	95	100

Görüşülen yoksullar, krizin yoksul haneleri nasıl etkilediği sorusuna yanıt olarak istihdam olanaklarını daralttığını ve geçimi zorlaştırdığını belirtmişlerdir. Özellikle emek-piyasa ilişkilerinde, yoksulları ve niteliksiz işgücü konumunda enformel sektörde çalışanları olumsuz etkilediğini vurgulamışlardır. Krizin işsizliği daha da körüklediğini ve neredeyse iş bulmanın olanaksızlığına olan inançlarını dile getirmişlerdir. Kendilerinin ya da eş ve çocuklarının formel sektörde iyi gelir getiren ve güvenceli işler bulamadıklarını belirten yoksul görüşmeciler, yaptıkları işlerin düzensiz ve gelir düzeylerinin de bir aileyi geçindirmekten uzak olduğunu ifade etmişlerdir. Kriz sonrasında ise, "işin aslanın ağzında değil, midesinde olduğu" ifadesini sıklıkla dile getiren yoksul görüşmeciler, güvenceli ya da güvencesiz herhangi bir iş bulabilme konusunda kendi şanslarının ise daha da azaldığını belirtmişlerdir. Krizin kendisini etkilemediği söyleyen iki yaşlı erkek görüşmeci ise, zaten yoksul olduğunu ve daha fazla yoksullaşamayacağına vurgu yapmıştır.

Tablo 11. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksullara Göre Kimler Yoksuldur?

Yoksullar	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İşsizler	65	68,3	37	54,4
Eğitimsizler	7	7,4	7	10,3
İşi – eğitimi olmayanlar	18	18,9	-	-
Kalabalık aileler	1	1,1	-	-
Tembeller	2	2,1	-	-
Diğer (Dulluk, Miras Kalmaması)	2	2,1	1	1,5
İyi mesleği olmayanlar	-	-	3	4,4
Dar gelirliler	-	-	20	29,4
Toplam	95	100	68	100

Yoksullara yoksulluğun nedeni ve kimlerin yoksul olduğu sorulduğunda işsizlik ve eğitim iki önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksullar ülkemizin koşulları ve yoksulluğun nedeni konusunda oldukça rasyonel değerlendirmeler yapmışlardır. Emek piyasasının koşullarının ve kendi çalışabilirliklerinin farkında olarak, yoksulluğun temel nedenin işsizlik olduğunu ifade etmişlerdir. 2000-2001 araştırması görüşmelerinde dar gelirli olmak yoksulluğun nedeni olarak görülürken, krizin etkilerinin daha yoğun hissedildiği 2004 yılında işsizlik daha önemli görülmüştür. İşsizliği temel etken olarak görenlerin oranı ilk araştırmamızda yüzde 54 iken 2004 araştırmamızda oran yüzde 68'e ve eğitime bağlı olarak iş bulma şanslarını birlikte değerlendirenlerle oran yüzde 87'e yükselmiştir.

Tablo 12. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksullara Göre Kendi Yoksulluklarının Nedeni

Yoksullar	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Say	Yüzde	Sayı	Yüzde
Düşük gelir	-	-	**20**	**28.4**
Hastalık – yaşlılık – sakatlık	9	9,5	4	5.9
İşsizlik	**63**	**66.3**	**33**	**48.5**
Eğitimsizlik	5	5.3	3	4.4
Kader	**1**	**1,1**	**6**	**8.8**
Eşin ölmesi – terk etmesi – ayrılma	**11**	**11.6**	-	-
Diğer (Eşin eve ilgisizliği, miras kalmaması)	2	2.1	-	-
Kalabalık aile	3	3.2	-	-
Erken evlilik	1	1.s1	-	-
Toplam	95	100	66	100

Görüşülen yoksulların kendilerini yoksulluklarının nedeni sorulduğunda da benzer olarak işsizlik (kendilerinin ya da eşlerinin) öne çıkmıştır. Yoksul kadınlar arasında evli olanların durumu ve yoksulluk algılamalarında da bir ayrışma görülmüştür. Özellikle kriz sonrasında dul ve boşanmış kadınlar yoksulluklarının nedenin eve düzenli gelir getiren eşten ayrılışı ve evlerini kendilerinin yardımlarla idare etmeye

çalışmalarında görürken, evli olup, eş ve çocuklarıyla yaşayan kadınlar kocalarının işsizliğini ya da kocalarının çalıştıkları işlerin niteliklerini yoksulluklarının nedeni olarak görmektedirler.

Krizin Tüketim Alışkanlıklarına ve Beslenmeye Etkileri: Yetinme Politikaları

Yoksul hanelerde kriz dönemlerinde görülen eğilimlerden bir diğeri ve belki de en önemlisi gelir düzeyini artırmak ya da yaşanan yoğun enflasyon karşısında satın alma gücünü sabit tutabilmek için *aynı hane içinde çalışan kişi sayısının artmasıdır.* Özellikle 2004 araştırmasında bu eğilimin örneklemimiz içindeki 3-6 kişilik hanelerde geçerli olduğu görülmüştür. Tek başına yaşayan haneler yaşlı yoksulların olduğu hanelerdir ve görüşülen yoksullar sadece 2022'den gelirleri olduğunu ve yaşamlarını kamusal ve diğer yardımlarla sağladıklarını belirtmişlerdir. Ancak, çalışabilir yaş ve sağlıkta olan yoksulların çalıştıkları işlerin niteliği göz önüne alındığında, aynı hane içinde çalışan sayısı artsa da, gelir düzeylerinde önemli bir artışın olmadığı da dile getirilmiştir.

Hane gelirinin harcama kalemlerine göz atıldığında, gıda, kira, yakacak ve diğer ihtiyaçların öne çıktığı görülmektedir. Görüşülen hanelerin büyük bir kısmı, gelirlerinin yarısı ile üçte birini gıdaya ayırdıklarını belirtmişlerdir. Bu aileler aynı zamanda SYDT Fon'undan da gıda yardımı alan kişilerdir. Yine ulaşabildikleri her tür ucuz gıda ve yardımı kabul ettiklerini söylemişlerdir. Ancak, çalışmanın bulguları kriz öncesinde ve sonrasında yoksulların gelirlerinden gıdaya ayırdıkları oranlarda önemli bir değişme olmadığına işaret etmektedir. Bunun nedeni de, Fon yardımı alan Ankaralı yoksulların gelirlerinin önemli bir bölümünü gıda harcamalarına ayırmaları olarak görülebilir. Yani kriz de olsa, gelirlerinden daha fazlasını gıdaya ayırmaları mümkün değildir. Ancak, ayırdıkları gelirle daha fazla gıda temin edebilmek için daha fazla işportaya ve pazar yerlerine yönelmek gibi eğilimler saptanmıştır.

Tablo 13. Fon Yardımı Alan Yoksul Hanelerde Gelirin Gıdaya Harcanan Kısmı

Gıda Harcaması/ Gelir	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1/1	9	9,5	6	9,3
1/2	23	24,2	18	28,1
1/3	31	32,6	21	32,8
Az bir bölümü	16	16,8	9	14,1
Belli olmuyor	2	2,1	-	-
Gıda yardımlarıyla geçiniyor	14	14,7	10	15,6
Toplam	95	99,9	64	99,9

Özellikle yalnız yaşayan yaşlı yoksullar gelirlerinin ancak evlerinin su ve elektrik faturalarını karşıladığını ve sadece gıda yardımlarıyla hayatlarını devam ettirdiklerini belirtmişlerdir. Satın alınan gıdalar ise, büyük çoğunlukla mahalle bakkallarıyla

pazarlardan temin edilmektedir. Gıda temini ve yetinmesi hanede yaşayan kişi sayısına bağlı olarak değişkenlik göstermekle birlikte, bütün ailelerde kriz sonrasında *daha ucuz gıdanın temin edilmesi bir stratejisi* olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 14. Giyecek Alınan Yer

Giyecek Alınan Yer	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Pazar – işporta	61	64,2	25	44,7
Mağaza	3	3,2	1	1,8
Komşu – akraba	31	32,6	29	51,8
Çöpten	-	-	1	1,8
Toplam	95	100	56	100,1

Gerek gıda, gerekse giyecek ihtiyacının karşılanmasında pazarlar ve işporta tezgahlarından alış veriş, daha tercih edilir hale gelmiştir. Özellikle giyecek tercihinde görüşülenlerin üçte ikisi alışverişlerini pazar ve işportadan almayı tercih etmektedir. Ayrıca, akraba ve komşular arasında giyecek değişimi de önemli ve yaygın bir geçim stratejisidir. Ancak, krizin akraba ve komşulardan giyecek teminini olumsuz etkilediği de görülmüştür.

Gıda ve diğer yardımların temin edildiği bir başka yer göç ettikleri ya da doğup büyüdükleri yerdir, yani memleketleridir. Gecekondu araştırmalarında bir geçim stratejisi olarak karşımıza çıkan memleket yardımları olgusuna, her iki araştırmamızda da şaşırtıcı bir biçimde beklenilen düzeyin çok altında bir orana rastlanmıştır. Yoksullar için zaten çok az olan bu destek, 2004 yılına gelindiğinde neredeyse bitme noktasına varmıştır. 2000-2001 araştırmamızda yüzde 19 olan sayı, 2004'de yüzde 1'e düşmüştür. Görüşülen bir görüşmecinin dışında diğerleri memleketleriyle bir bağlantıları kalmadığını, kendileri gibi akrabalarının da yoksul olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 15. Fon Yardımı Alan Ankaralı Yoksula Memleketten Gelen Yardım

Yardım Türü	2004 Araştırması		2000-2001 Araştırması	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Gelmiyor	94	98,9	54	79,4
Gıda-para	1	1,1	13	19,1
Yanıt Yok	-	-	1	1,5
Toplam	95	100	68	100

Yaygın Bir Strateji Olarak Borç Alma

Hane gelirleri geçimlerini sağlamada yeterli olamayan yoksul haneler için önemli bir yol da borç alarak idare etmedir. Her iki araştırmamızda da ödeyemeyeceği için borç

almayan kişilerin oranı yüzde 30 olmuştur. Bu kişilere geçmişte borç almaları durumunda haciz vb uygulamaların olup olmadığı sorulduğunda böyle olumsuz bir olay yaşamadıklarını ama borçlarını ödeyememe kaygısı nedeniyle hiç kimseden borç almayı istemediklerini belirtmişlerdir. Borç alanlar içinde kadınlar komşuları, erkekler ise arkadaş ve hemşehrilerini tercih etmektedirler (2000-2001'de yüzde 38 ve 2004'de de yüzde 42). Akrabalar ise, tercihte ikinci sırada görünmektedir (2000-2001'de yüzde 32'iken 2004'de yüzde 27'ye düşmüştür). Özellikle kadın görüşmecilerin çoğunluğu mahalledeki diğer komşu kadınlarla akrabalardan günlük borçlar aldıklarını ama bunların miktarlarının çok da yüksek olmadığı belirtmişlerdir. Bu nedenle borçların ödenmesinde de önemli sorunlar yaşamadıklarını dile getirmişlerdir.

SONUÇ

2000-2001 yılı ekonomik krizlerinin SYDT Fon'undan yardım alan Ankaralı yoksulları nasıl etkilediğini ve bu etki karşısında yoksulların yaşam stratejilerini nasıl dönüştürdüklerini çözümlemeyi amaçlayan bu çalışma, krizin yoksullar üzerindeki etkisinin oldukça yaygın ve çok yönlü olduğuna işaret etmektedir. Ancak, en önemli sıkıntılar çalışma yaşamında, güvenceli iş bulma ve sağlık alanlarında ortaya çıkmaktadır. Zaten yoksullar arasında çok sınırlı düzeylerde görülen sosyal güvenceli işlerdeki önemli gerilemeler, uzun süreli işsizliğin ve enformelleşmenin arttığını göstermektedir. Hatta krizler yoksullar için zaten çoğunlukla enformel sektörde buldukları işlerini tehlikeye sokmuş ve elde ettikleri gelirlerde önemli kayıplara yol açmıştır. Bunun yoksul hane için anlamı daha çok kişinin çalışması ve daha çok yardıma ulaşma stratejilerinin geliştirilmesi olmuştur. Krizlerin etkileri en çok sağlık ve yaşam hakkına yönelik olumsuzlukları öne çıkarmıştır. Yeşil karttaki artışa karşın, sağlıktan feragat düşündürücüdür. Oysa yeşil kart uygulaması yoksullar ve özellikle çocukları için önemli sağlık sigortası olanağı sunmakla beraber, uygulamadaki hatalar yoksullara mal edilmekte ve yoksulların yaşam şansları tehlikeye düşürülmektedir.

Yoksulların sosyal ağ ilişkilerinde de dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Yoksul mahallelerdeki aile ve geleneksel akrabalık ilişkilerine dayanan yardımlaşma ve dayanışma önemini korurken, en yoksul gruplarda komşuluk ve hemşehrilik ilişkileri öne çıkmaktadır. Artık, yoksullar özellikle, kadınlar için yoksulluk yardımlarının kendisi yeni bir geçim stratejisi olmaya başlamıştır. İşsizlik ve artan yoksulluk, düzensiz ve yetersiz aile geliri yoksul kadınları yardımlara ulaşma ve değerlendirme konularında daha etkin olmaya yöneltmiştir. Memleket yardımlarının neredeyse bitme noktasına geldiği Ankaralı yoksullar için artık bahçe üretimi azalmış, özellikle en yoksullar ya da mutlak yoksulluk düzeyinde yaşayanlar için, yarı kentsel bir yardımlaşma formu olan komşuluk öne çıkmaya başlamıştır. Yine, kent içi göçler, mekanın ve gıdanın ortak paylaşımı, akraba evinde kira ödemeden oturma ya da işgal evleri değerlendirme gibi geçim stratejileri de önemini artırmıştır.

Yoksulluk ve krizlerin yoksul ailelere yönelik yansımaların en kritiklerinden biri çocukların eğitim süreçlerinden izolasyonudur. Çalışmada, özellikle kız çocuklarına yönelik başlatılan eğitim kampanyaları ile Dünya Bankası kredisi ile yürürlüğe konan şartlı nakit transferi (ŞNT) uygulamasının kriz sonrasında yoksul ailelerin çocuklarını okulda tutma açısından başarılı olduğunun saptanması, kriz sonrasında okul terklerin artması yönündeki kaygıları azaltabilecektir. Ancak, yoksul ailelerin eğitim masraflarından kısmayı bir yaşam stratejisi olarak görme eğiliminde olmaları (Atauz, 2002), çocukların yaşam fırsatları önünde önemli bir engeldir. Bu açıdan özellikle kız çocuklarının eğitimine yönelik kampanyalarla, şartlı nakit transferi uygulamasının sağlıklı yürütülmesinde okul yönetimleri, muhtarlıklar ve SYDTF-SRAP çalışanları ile toplumsal kesimlere önemli roller düşmektedir.

Kriz, doğrudan yoksullara yönelik dar kapsamlı politikaların yetersiz olabileceğini göstermiştir. Bu nedenle eğitim, istihdam, sosyal güvenlik, sosyal politika gibi konularda daha geniş ölçekli kamu politikalarının uygulanmasının gerekliliğini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Akkaya, Y. " Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış Ve Sosyal Politika Üzerine Biraz 'Polemik' Biraz Katkı" (değini) , *Toplum ve Bilim*, Bahar, Say: 100, s. 125-142, 2004.

Amin, S. *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999.

Atauz, S. "Kentlerin En Yoksunları: Çalışan Çocuklar", , *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kollokyumu, 6-8 Kasım 2002, TMMOB ve Şehir Plancıları Odası, G.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, s. 313-317, 2002.

Bektaş, B. ve U. Yankaya. "Kentsel Yoksulluk, Eşitsizlikler ve Gerilimler", , *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kollokyumu, 6-8 Kasım 2002, TMMOB ve Şehir Plancıları Odası, G.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, s. 433-439, 2002.

Boratav, K. *Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1991.

Celasun, M. "Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği", *Doğu-Batı*, Sayı: 17, 2001.

_____. "Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey 1978-1983", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt:13, Say: 1-2, s. 193-216, 1986.

Çukurçayır, A. "Kentler ve Tutunamayanlar: Konya Örneğinde Kentsel Yoksulluk" , *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kollokyumu, 6-8 Kasım 2002, TMMOB ve Şehir Plancıları Odası, G.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, s. 405-413, 2002.

Demirer, T. *Koyunlar, Kurtlar, Köpekler*, Anahtar Yayınevi, Ankara, 1997.

Dinçer, İ. ve Z. M. Enlil. "Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabaşı, İstanbul", *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kollokyumu, 6-8 Kasım 2002, TMMOB ve Şchir Plancıları Odası, G.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, s. 415-424, 2002.

DPT. *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,* DPT Yayınları, Ankara, 1985.

DPT. *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı,* DPT Yayınları, Ankara, 1989.

DPT. *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu,* DPT Yayınları, Ankara, 2001.

Erbaş, H. "Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler", *Doğu-Batı,* Sayı:18, 2002.

Erder, S. "Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, 'Yeni' Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık,* Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1998.

____, *Kentsel Gerilim, Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması,* Uğur Mumcu Gazetecilik Vakfı, Ankara, 2002.

Erkan, H. *Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma,* İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

Güvenç, M. ve T. Şenyapılı. "İstanbul Emek Pazarında 2001 krizinin Toplumsal Sonuçları: Krize Direniş Biçimleri", *Görüş,* Sayı: 55, Haziran-Temmuz 2003: 44-48.

Işık, O. ve M. M. Pınarcıoğlu. "Nöbetleşe Yoksulluktan Değişen Yoksulluğa", *Görüş,* Sayı: 55, Haziran-Temmuz 2003: 50-53.

____, *Nöbetleşe Yoksulluk,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Kazgan, G. *Yeni Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen,* Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1995.

Kalaycıoğlu, S. "Türkiye'de Kentsel Yoksulluğun Tanımlanmasında Geçinme ve Aile Stratejilerinin Etkileri", *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama,* 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kollokyumu, 6-8 Kasım 2002, TMMOB ve Şehir Plancıları Odası, G.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, s. 65-72, 2002.

Koç, Y. *ANAP ve İşçi Sınıfı,* Bilar A.Ş., Ankara, 1991.

Parasız, İ. *Türkiye Ekonomisi İktisat ve İstikrar Politikaları,* Ezgi Yayıncılık, Bursa, 1998.

Ritzer, G. *Social Problems,* Rondom House, New York, 1986.

Sallan Gül, S. "Yoksullukla Mücadelede Fak-Fuk Fon ve Yeşil Kart Uygulaması", *Görüş,* Sayı: 55, Haziran-Temmuz, s. 54-59, 2003.

____, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", *Yoksulluk ve İnsan Hakları* (Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Konferansı, 6-7 Aralık 2001, TODAİE İnsan Hakları Merkezi), Yasemin Özdek (der.), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, s. 107-118, 2002.

Sen, A. "Poverty: An Ordinal Approach to Measurement", *Econometrica,* vol. 44, p. 219-231, 1976.

____. *Özgürlükle Kalkınma,* Çev. Y. Alagon, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

Sweezy, P. M. *Dünya Ekonomisinde Bunalım,* Ar Yayıncılık, İstanbul, 1983.

Şahin, H. *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu,* Ezgi Yayıncılık, Bursa, 2000.

Hatun, Ş., N. Etiler ve E. Gönüllü, "Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, Cilt 46, Say 4, 2003.

Türcan Özşuca, Ş. ve G. Tokgöz. *Sosyal Koruma Yoksunluğu ve Küçük İşletmeler*, Ankara, SBF Yayınları, No. 591, 2003.

TÜSİAD. *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk-AB ile Karşılaştırma*, İstanbul, 2000.

World Bank (WB). *World Development Report,* Oxford University Press, New York, 1984

_____. *World Development Report 1990,* Oxford University Press, New York , 1990.

_____. *World Development Report 1991,* Oxford University Press, New York, 1991.

_____. *Governance: The World Bank's Experience*, Washington, D.C., 1992.

_____. *Implementing the World Bank's Strategy to Reduce Poverty: Progres And Challenges*, Washington, D.C, 1993.

_____. *World Development Report 1994,* Oxford University Press, New York, 1994.

_____. *Turkey:Economic Reforms, living Standarts and Social Welfare Study*, World Bank, Ankara, 2000a.

_____. "*Voices of the Poor, Crying out of Change*", Conference Edition, Geneva, 2000b.

_____. *New Paths to Social Development*, Washington D.C., 2000c.

_____. *World Development Report 2000: Attacting Poverty,* Oxford University Press, New York, 2000/2001.

_____. *Turkey Social Risk Mitigation Project,* http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/10/18/000094946_01082504044864/Rendered/PDF/multi0page.pdf, 2001a.

_____. *Turkey-Social Risk Mitigation Project*, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/07/14/000094946_01071304251159/Rendered/PDF/multi0page.pdf, 2001b.

_____. *Turkey: Poverty and Coping After Crises*, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2003/08/20/000160016_20030820130639/Rendered/PDF/241850TR0SR.pdf, 2003.

Yazıcıoğlu, S. "Kriz Olumlu Olabilir mi?", *Cogito*, Sayı:27, 2001.

Yeldan, E. "Küreselleşen Türkiye Ekonomisinde Bölüşüm ve Birikim İlişkileri", *Birikim*, Sayı:136, 2000.

_____. *Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine*, Doğu-Batı, Sayı:17, 2002.

ÖĞRENCİ PANELİ

OTURUM BAŞKANI: SERDAR KARADUMAN

Önder ULUSOY
Dokuz Eylül Üniversitesi

Fatma Belgin GÜMRÜ
İstanbul Teknik Üniversitesi

Ela ATAÇ
Gazi Üniversitesi

İbrahim SARIÇİÇEK
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ertuğrul YAMEN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Gürkan AKGÜN
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

ÖĞRENCİ PANELİ

Oturum Başkanı: Serdar KARADUMAN

OTURUM BAŞKANI: Arkadaşlar; biliyorsunuz, şehir planlama eğitimi veren 9 fakülte var. Biz daha önce bunun duyurusunu bütün bölümlere yaptık ve onlardan öğrenci paneline katılmak üzere birer arkadaşımızı görevlendirmelerini ya da kendi içlerinde belirlemelerini istedik. Şu anda yanımızda dört üniversiteden arkadaşlarımız var. Dokuz Eylül, İstanbul Teknik Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden arkadaşlarımız var, zamanımız da 40 dakika. Dört üniversite 10'ar dakika, belki birazcık değerlendirme paneliyle paralelleşebiliriz bir 5-10 dakika, ama 10 dakikadan az da herhalde bir şey anlatılmaz diye düşünüyorum.

Özellikle, kolokyumla ilgili bir değerlendirme bekliyoruz. Kendileri de biliyorlar, ama size de birazcık duyurayım. Kolokyumla ilgili izlenimlerini aktaracaklar, arkasından planlama eğitimiyle ilgili düşüncelerini belirtecekler. Sonrasında da, öğrenciler arası iletişim konusundaki düşüncelerini anlatacaklar, planlama öğrencileri buluşmaları ve projelerinden bahsedecekler.

Buyurun.

ÖNDER ULUSOY (Dokuz Eylül Üniversitesi 4. Sınıf Öğrencisi): Panellerle ilgili, kolokyumla ilgili birkaç şey söyleyeceğim. Öğrenci paneline geçen yıl da ben katılmıştım. Şunu söylemek istiyorum: Bu soruyu geçen yıl da sormuştum, fakat cevabını alamadım, almak istiyorum. Dokuz üniversitede şehir planlama bölümü var, fakat bu organizasyonda şehir planlama öğrencilerinin buluşmasında, öğrenci panelinde 1,5 saat veriliyor. Bunun nedeni hâlâ ben anlamış değilim, yani bu sürenin çok az olduğu düşünüyorum, bütün arkadaşlarım da hemfikirdir zannediyorum. Zaten salona da baktığımızda, akademisyenlerden, öğretim görevlilerden çok fazla, şimdi olmadığını görüyorum, birkaç tane gözüme çarpıyor. Öğrencilerin söyleyeceklerine önem verilmiyor mu, yani Şehir Plancıları Odası acaba öğrencilere önem vermiyor mu da, 1,5 saat veriyor ve fazla katılım olmuyor? Ben bunu öğrenmek istiyorum.

Ben bir konuşma metni hazırlamıştım, fakat birkaç saat önce Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden bir arkadaşımla konuştum, o bana bir şeyler söyledi, burada konuyu çok fazla derine indirmeden, öğrencilerin de katılımını sağlayarak bir buluşma, ileride yapacaklarımız hakkında falan bir şey konuştuk.

Çok fazla zamanınızı da almayacağım. Öncelikle geçen yılki öğrenci buluşmasında, ODTÜ'de yapılmış bu öğrenci buluşması. Bu konuda ODTÜ öğrencilerini tebrik ediyorum. Biz Dokuz Eylül Üniversitesinden çok fazla gelemedik, bu konuda özür diliyorum. Okuldaki eğitimin biraz aksak olmasından kaynaklanıyor zannediyorum. Hocalarımızdan da varsa, yandık yani burada.

Bir de, şunu söyleyeyim: Şu anda bizim okulumuzda sınavlar, jüriler falan var, böyle bir uluslararası ölçekte kolokyum düzenleniyor, Şehir Plancıları Odası'nın düzenlediği bir kolokyum ve bizim okulda sınav yapılıyor şu anda, öncelikle bizim okulunbence gerçekten çok büyük bir açmazı . Biz iki sene önce zannediyorum, İzmir planlama öğrencileri adı altında bir birlik oluşturmaya çalışmıştık ve İzmir'de çeşitli tartışmalar düzenleyerek, toplantılar yaparak, bir buluşma düzenledik, böylelikle bir birlik oluşturmayı düşündük, Türkiye çapındaki öğrenci birliği oluşturmayı düşündük. Fakat bunu biz çok iyi gerçekleştiremedik. Bizden sonraki yıl ODTÜ bunu yapmaya çalıştı, gelecek yıl İTÜ'de yapılacakmış zannediyorum, bu bilgiyi aldım. Bunları hepinize duyurmak istiyorum ve o toplantılara katılımınızı bekliyoruz.

Burada ben öncelikle kentleşmeden bahsedecektim, daha sonra değişimin neden gerekli olduğundan, acaba değişim yalnız başına yeterli mi, sadece değişmek iyi bir şey mi; yoksa, gelişmek için mi gerekli değişim? Bunu tartışacaktım ben. Değişimin ilk başlama zamanının, 17. Yüzyıldaki modernleşme hareketleri olduğunu düşünüyorum. O zamandan bugüne kadar bir değişim süreci var. Toplumsal ve düşünsel bir dönüşümle başlamış bu 17. Yüzyıldaki dönüşüm. Modernite bilim ve teknolojiyi kullanarak, ilerlemeci bir toplumsal dönüşümü sağlamayı başarmış o dönemlerde, fakat bu ileriki zamanlarda beraberinde yıkıcı bir sorun ortaya çıkarmış. İşte burada iki üç gündür tartışıyoruz, modernitenin mekana yansımış şeklinin kentleşme olduğunu düşünüyorum. Modernite 17. Yüzyıldan günümüze kadar gelerek, bir kentleşme olgusunu, yani kentleşme denilen bir canavar olgusunu getirmiştir ve bu da Türkiye için çok önemli bir sorunun kaynağı.

Birkaç kitaptan alıntılar yaptım. Öncelikle "Mekânları Tüketmek", John Yuri'nin bir kitabı. Orada şey diyor, "toplumsal örgütlenmeler zamansal düzenindeki değişmeler, genellikle mekânsal örgütlenmedeki değişimleri gerektirir." Bu cümlenin gerçekten çok önemli olduğunu düşünüyorum, çünkü genellikle biz planlamayı fiziki plan olarak algılıyoruz. Biz algılamıyoruz belki de, öyle yapıyoruz sonuçta. Kentler de fiziki mekânlar olduğuna göre, devamlı hareketlilik gösteriyorlar bu kentler ve zaman ilerledikçe de bu hareketlilik değişime neden oluyor ister istemez; artı veya eksi yönde, olabilir bu değişim. Kentler ve kentlerin fiziksel ortamını oluşturan binalar, ülkelerin toplumsal yapısını ve yaşam kültürlerini yansıtan somut olaylar olarak karşımızda duruyor. Bu nedenle de, ekonomik ve toplumsal değişimle kentli kendini anında gösteriyor. Sadece fiziksel olarak algılamak yanlış bir durum, özellikle planlama eğitimine yeni başlamış arkadaşlara söylüyorum bunu. Okulda da öyle çok sosyal tabanlı bir eğitim verilmediği için, sadece fiziki plan yaparak plancı olunmuyor, bunu söyleyeyim.

Ben isterseniz, biraz da eğitime değineyim. Eğitimde de yanlışlıklar ve eksiklikler olduğunu düşünüyorum. Türkiye'deki bütün planlama üniversitelerindeki eğitimde. Öncelikle ben şunu söyleyeyim, planlama eğitiminde öğretilmesi gereken bence, bir kere doğal kaynakların sonsuz olmadığını ve sürdürülebilir, ülkemiz için sürdürülebilir bir gelişmenin de gerekli olduğunun eğitilmesi, öğretilmesi gerekiyor öğrencilere. Öğrenci dört yıl boyunca okuyor, çıkıyor, dışarıda plan yapmaya başlıyor. Geçen yıl Tarık hoca da değinmişti buna, biz burada "piyasa plancısı" yetiştiriyoruz aslında. Planlar bize siparişle geliyor, plancı da bunu yapıyor, fiziki planı yapıyor, veriyor. Böylelikle ne oluyor kentlerde, bir kısır döngü ortaya çıkıyor, yani sürdürülebilir bir mekânda bina, site, mahalle ve kent bir olarak düşünülmüyor, yani toplumsal tabanlı düşünülmüyor. Sadece plan bize siparişle geliyor, bir de siyasal baskıcılar var, siyasal irade var, bunun da üstelemesiyle ve de bir de kapitalizm var tabii, biz planı yapıyoruz, bu plan oluyor. Aslında biraz da buradaki sorunu kendimizde aramamız gerekiyor. Kentler bu halde, sermaye diyoruz, kentlerimizi işgal etti, aldı elimizden diyoruz, fakat sorunu kendimizde aramıyoruz. İşte iki üç gündür konuşuyoruz, sermaye, küreselleşme, emperyalizm kentlerimizi elimizden aldı, fakat biraz da kendi içimize kapanıp, kendi sorunumuzu kendimiz çözebiliriz diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI: İkinci konuşmacımıza geçmeden önce bir iki not ileteyim: Zaman konusundaki sitem, onu biraz hani Oda adına yanıtlayayım. Birincisi, öğrencilere çok değer veriyoruz ve her kolokyumun değişmez bir parçasıdır öğrenci paneli ve 1,5 saatin de anlamı şu: Kolokyum Değerlendirme Paneli de 1,5 saatte yapılacak, yani o yüzden bir önem-önemsizleştirme yok.

İkincisi, paralel oturum olmamasına çok dikkat ettik öğrenci oturumunun, herkesin katılabilmesi için bu öğrenci oturumu için bir şeydi, bizim açımızdan bir kriterdi.

Üçüncüsü; Kolokyum Değerlendirme Paneli yan tarafta yapılacağı için, eğer isterse öğrenci arkadaşlar burada tartışmayı sürdürebilirler, böyle bir olanağımız var.

Ben ikinci konuşmacıya geçiyorum.

FATMA BELGİN GÜMRÜ (İstanbul Teknik Üniversitesi 4. Sınıf Öğrencisi): Merhabalar.

Ben önce dönüşüm üzerinde durmak istiyorum. Sürekli değişen sosyal, ekonomik, politik her türlü koşula bağlı olarak, dönüşümün ne kadar önemli bir kavram olduğu ortada. Asıl vurgulamak istediğim, dönüşümle ulaşılan, daha doğrusu ulaşılamayan sonuçların nedenleri, gerek Kolokyumda, gerek diğer örneklerde, dönüşümle amaçlanan sonuçların elde edilemediğini görüyoruz.

Bunun nedenlerine baktığımızda da, karşımıza hep değinilen bir konu çıkıyor. Sürece halk katılımının sağlanamaması. Aslında planlamanın standartlarını bir kenara bırakıp, başta değindiğim gibi, değişen koşulları göz önüne alarak düşündüğümüzde, halk katılımının sağlanamaması normal bir durum, çünkü vazgeçilemeyen bireysel

çıkarların yanı sıra, düzgün bir mekân için yapılması gereken fedakarlıklar arasında, halkın çelişkiye düşmesi ve doğal bir sonuç olarak, kendi bireysel çıkarlarını seçmesi gerçekten çok normal. Bu da, bize plancıların yapması gereken önemli ve zor işler olduğunu gösteriyor. Her ne kadar zor ve zahmetli olsa da, başarılabilir işler olduğunda vurgulamak istiyorum burada ve gerek kolokyumda, gerek diğer örneklerde görüyoruz ki, bu konunun farkına varılmış ve çalışmalar da başlamış durumda aslında. Bu noktada biraz da planlamada kavramlar üzerine çok fazla durulması ve belki vakit kaybedilmesinden bahsetmek istiyorum. Tabii, mesleki terimlerin ve anlamlarının doğru belirlenmesi, o mesleğin gelişim ve uygulamaları adına ne kadar önemli olduğunu göz ardı etmiyorum burada, ama planlama üzerinde çalışılan her konuda, diğer mesleklerde olduğundan çok daha fazla özgünlük gösteren bir dal olduğu için, kavramlar üzerine çok fazla vakit kaybedilmesinin yerine, pratikte daha fazla yol kat edilmesinin daha olumlu sonuçlar doğuracağını düşünüyorum.

Son olarak şehirciler buluşmasından bahsetmek istiyorum: Eğitimimizin ve meslekteki uygulamalardaki boşlukların doldurulması adına, planlama öğrencilerinin buluşup, birikimlerini paylaşmaları, gerçekten çok önemli bir olay. Bu sene bu buluşmayı, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi düzenleyecek. Ben de bu buluşmayı düzenleyecek üniversitelerden birinin öğrencisi olarak güzel şeyler olmasını umuyorum.

Çok teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkür ediyoruz.

Buyurun.

ELA ATAÇ (Gazi Üniversitesi 4. Sınıf Öğrencisi): Ben de öncelikle küreselleşme etkisinde kent, kültür ve kent kimliğinden bahsedeceğim. Öncelikle ekonomik toplumsal ve siyasal bütünleşme hareketi olan küreselleşme, sadece devletlerin değil, kentlerin bölgelerin arasındaki ilişkileri de yoğunlaştırmaktadır ve buna göre de sınır kavramı giderek geçerliliğini kaybetmektedir. Buna bağlı olarak, küreselleşen dünyada sermayenin yoğunlaştığı belirli kentler oluşmaya başlamıştır. Dünya çapında ekonominin örgütlenmesinde önemli rolü olan küresel kentler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla görüyoruz ki, küreselleşmenin getirdiği yeni roller çerçevesinde kentler çok yönlü ve hızlı bir dönüşüm süreci içerisine girmektedir. Bu dönüşüm de farklı şekillerde genelde mekâna yansımaktadır. Özellikle gelişen teknolojiyle birlikte, küreselleşme etkisinde elektronik mekânlar oluşmaya başlamaktadır. Bu da, sosyoekonomik faaliyetlerin ya da kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekânların da değişmesine neden olmaktadır ve bunların da elektronik mekânlar oluşmasına neden olmaktadır ve ileride görüyoruz ki, barınma, çalışma, dinlenme ve ulaşım gibi birçok günübirlik aktivitelerimiz de bu şekilde değişim gösterecektir. Küresel kentler sadece finansın, bilginin merkezi değil, aynı zamanda kültürün yoğunlaştığı bir merkez olma özelliği gösterirler, çünkü küreselleşmenin kent kültüründe önemli bir etkisi vardır. Örneğin, kentlerde üniversitelerin oluşmasında, Ar-Ge oluşturulmasında,

sanat faaliyetlerinin de geliştirilmesinde küreselleşmenin etkisi büyüktür. Dolayısıyla, küreselleşmenin kent kimliğini ve kent kültürünü tehdit edici unsur olarak görmenin yanı sıra, tartışılması gereken, aslında sınırların ortadan kalkacağı bir dünyada tüm düzenlerin değişmesiyle, gelecek nesillere farklı coğrafyalarda yaşayan, ancak farklı toplumlarda olan, fakat kültürün ve kimliliğin de bu şekilde farklılaşmasıyla önem taşıyan, bu kültürün ve kimliğin aktarılmasını sağlamamız gerekmektedir.

Kimlik çok güçlü bir yapıya sahiptir, ancak bir yerin kendine ait sağlam bir kimliğinin olmaması durumunda küreselleşmenin tehdidinden söz edilebilir ve sonuç olarak, küresel kentin görülen tüm pozitif özelliklerine rağmen, sosyal, mekânsal polarizasyonun da kaçınılmazdır. Sürekli bir değişim ve gelişim içinde olan günümüz kentlerinde değişen bu yapıyla birlikte, bu etkiyle birlikte, kentlerin kimlik ve belleklerinde bu süreçten etkilenmeleri de kaçınılmaz olacaktır. Bunun aslında bir kayıp olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Bu amaçla değişen ve gelişen dünyada değişim sosyal, ekonomik ve mekânsal açıdan olduğu kadar, kültürel açıdan da olacaktır; ancak unutulamamalıdır ki, kentler kimlikleri ve kültür sadece bulundukları coğrafyaya, bulundukları topluma özgü değil, tüm insanlığa ortak bir mirastır ve sınırların ortadan kalktığı dünyamızda da korunmaya ve bir sonraki nesle mutlaka aktarılmaya devam edecektir.

Ben Kolokyumla ilgili birkaç şey söylemek istiyorum. Öncelikle Kolokyum sadece, Ankara içinde değil, tüm Türkiye içerisindeki öğrencileri bir arada toplamak açısından bizim için çok büyük önem taşıyor. Çünkü genelde yapılan her şey okul bazında kalıyor. Örneğin, biz Gazi Üniversitesinde projelerimizde daha çok kendi çapımızda kalıyoruz ya da en fazla ODTÜ'yle iletişim içinde bulunabiliyoruz. Fakat bu tarz kolokyumlarla diğer üniversitelerle nasıl çalıştığını, açıkçası işlerin nasıl yürüdüğünü öğrenme imkânı buluyoruz ve eğer hakikaten bu geliştirilebilirse, çok daha iyi olabileceğini düşünüyorum ve ümit ediyorum.

Teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkür ediyoruz Ela.

ODTÜ'den arkadaşlara sözü vermede önce bir şey söylemek istiyorum. Konuşmalar genellikle kentteki dönüşümü algılama ve onunla ilgili ipuçlarını ortaya koyma noktasına dönüşüyor. Bu Kolokyum boyunca çok tartıştığımız bir konu ve değişik oturumlarda değişik biçimlerde ele alındı. Mutlaka bunun bir önemi var, ama arkadaşlarımızdan biraz şeye doğru yoğunlaşmalarını da istiyorum, hani bir şehir planlama öğrencisi olarak, bu dönüşüm içerisinde bir kentli olarak rolümüz ne olmalı. Biz bulunduğumuz yerden bu dönüşüme nasıl bir tavır alabiliriz ya da bu dönüşüm süreci içerisinde rollerimiz ne olabilir, çevremizdeki kurumların, kuruluşların, mesela Odanın rolü ne olabilir? Bunu tartışmaya çalışırlarsa, birazcık daha somut bir noktaya doğru gider tartışma; çünkü mutlaka etrafımızda bir dönüşüm var, bunun birtakım sonuçları var, ama bunun içinde bizim bulunduğumuz yer, içinde bulunduğumuz

kurumlarla birlikte kişisel olarak ya da bir planlama öğrencisi olarak bunu birazcık tarif etmeye çalışırlarsa, daha fazla ipucu çıkar gibi geliyor.

ODTÜ'den İbrahim ve Ertuğrul'a bırakıyorum sözü; buyurun.

İBRAHİM SARIÇİÇEK: Önce Öğrenci Panelinde bir konunun olmaması gerçekten sorundu, yani herkes bir şeylerden konuştu, ama toparlayamadık galiba. Eleştiri olarak algılamayalım da, bir dahakine düzeltme konusunu yapalım. "Madem öğrencisiniz, o zaman eğitim sorunlarından bahsediniz" gibi bir konudan bahsetmemiz söylendi. O zaman eğitimden değil de, öğrencilerdeki ve planlama anlayışındaki sorunlardan bahsedelim dedik. Bunu birkaç konu başlığı altında incelemeye çalıştık. Şöyle özetleyelim, öncelikle planlama öğrencilerinin siyasal vizyon oluşturma sorunlarından bahsettik. Planlama öğrencileri olarak, değişen, dönüşen kentlerde, değiştiği, dönüştüğü söylenen kentlerde, izlememiz gereken politikalardan bahsettik ve son olarak da planlama öğrencilerinin somut projeler oluşturma gerekliliğinden bahsederek, geçen sene yapmaya çalıştığımız ve bu sene devam ettirmeyi planladığımız buluşmadan bahsedeceğiz.

Şimdi bu genel çerçeveyi çizmek için Ertuğrul arkadaşıma sözü bırakmak istiyorum.

ERTUĞRUL YAMEN: Merhaba, hepiniz hoş geldiniz.

Önce bu konulara genel bir giriş yapmak istiyorum. Her şeyden önce, bu apolitik olmak, politik olmak, bu tür öğrencilerin problemlerinden önce, acaba biz planlamayı doğru olarak mı algılıyoruz; yoksa, planlama dediğimiz şey, aslında bizim düşündüğümüz şeyden çok farklı bir şey mi. Genel bir tanım olarak, bize göre ya da bizim bugüne kadar edindiğimiz izlenimlere göre, planlama bir kamu hizmeti ve hedeflerle yönetim yöntemiyle sunulan bir kamu hizmeti.

Bu yöntem izlenirken, esas olan iki noktaya değinmek istiyoruz. Birincisi, vizyon. İkincisi, süreç tanımı. Vizyon konusunda aslında, hiçbirimizin bir eksiği yok, hepimiz birer vizyon tanımlıyoruz. Projelerimizde, her paftamızın bir vizyonu var. Fakat süreç tanımında aslında çok büyük problemler yaşıyoruz. Plancılar olarak bizim aslında biraz kendi derslerimden de bahsetmek istiyorum. Mesela, Raci hocanın derslerinde bizim aldığımız bazı şeyler vardı. O bize süreç yönetiminden bahsederdi, planlamanın bir süreç analizi olduğundan, sadece ve sadece hedefini gördüğümüz, hedeflediğimiz bir şeyin bir fotoğrafını ortaya koyup, "işte bu plandır demekten çok plancı, 'bu hedefe nasıl gidilir'i aslında söyleyen kişidir ve bir süreç yöneticisidir" derdi. Aslında buna somut bir örnek, onun gene söylediği, bizim bir 5P'miz vardı, politika, plan, program, proje ve para. Aslında sırf bunlara baksak, bu sürecin bizim zannettiğimizden çok daha uzun, çok daha sancılı olabileceğini bazı durumlarda görebiliriz. Biz kendimize dönüp baktığımızda, gene gördüğümüz bir başka nokta da, bir başka problemimiz de, kendi bilgimizi üretip üretmemiz konusu. Acaba plancı devamlı olarak hazır bilgi üzerinden yorum yapan kişi midir; yoksa, plancı kendi bilgisini üretir mi. Aslında plancının yöntem olarak izlemesi gereken şey soru sormaktır, biz de burada soru sorarak bir şeyleri, birtakım şeyleri yerine oturtmaya çalı-

şıyoruz. Plancılar olarak vizyonlarımız ve süreç tanımlamamızla, sadece salt mekâna yönelik lokal çözümler mi üreteceğiz; yoksa, daha sentetik düşünüp, problemlere daha analitik yaklaşıp, gerçek çözümlere mi gideceğiz. Bu tür süreç tanımlamaları bizim için esas olmalı, fakat öğrenciler olarak biz baktığımızda, bu konuda gerçekten büyük eksikliklerimiz var. Bence tamamen fotoğraf çekmeye yönelik bir plan sürecini biz devamlı olarak uyguluyoruz. Bundan sonra bizim apolitik olmamız ve siyasal olmamızla ilgili olarak, gene bizim bir şeyler söylememiz gerekiyor. Bu konuda gene İbrahim...

İBRAHİM SARIÇİÇEK: Biraz önce somut projeler üretmek gerekliliğinden bahsettik. Bu konuda hem akademik hayatımızda, hem okul dışı hayatımızda bu konuda sorunlar yaşıyoruz. Bunların birkaç nedeni var, önce birkaç soru sorarak gidelim. Öncelikle yanıtlamamız gereken soru, bizim plancı adayları olarak, mekâna müdahale etmeden önce, politika geliştirirken, siyasal duruşumuzun olup olmadığıdır. Salt proje üretirken değil, yaşarken, okul dışında acaba siyasal bir politikamız var mı, bu anlamda kente nasıl bakıyoruz; bu bir sorun olarak karşımızda duruyor. Çünkü, bizim plancılar olarak metodolojimizin problem tanımından farklı olması gereklidir, üzerinde kurmamız gereklidir. Bu yüzden, ülkede ve dünyada gelişenlerden uzak duramayız; ama memleket meseleleri üzerinde düşünmeyen, gündemden bihaber, kamu yararı gözetme konusunda duyarsız plancılar ya da planlama öğrencileri, analitik, mekânsal çözümlemeler üretememektedir.

Ayrıca bizler, süreç yönetimine konu olan kent planlarının, sermayenin kente yaptığı baskıyı artık kamu yararına dönüştürebilecek konuma getirmesini bilmeliyiz. Fakat mevcut neslin hayata dair bir duruşunun olmaması, mevcut gelişmelerden ve toplumdan soyut, 1980 sonrası oluşan popüler kültür tartışmalarında boğulan, her alanda pragmatik çözümler üretenler olma yolunda hızla ilerliyoruz.

Biraz sert konuştuk, ama durumu biraz realize edecek olursak, Ankara'da yaşayan planlama öğrencileri olarak acaba, Ankara'da konut sunum biçimlerinden, kentsel dönüşümlerden, tarihi merkez ve merkezi iş alanları sorunlarından acaba kaçımız haberdarız ve kaçımız bir plancı olarak bunlara karşı çıktık. Acaba Ulus'u, Mamak'ı, okul hayatımız dışında da görmek isteyenler oldu mu ya da bu konuda kendini gitmek zorunda hissetmeyip de, gidenler oldu mu? Bu konuda da bazı sorunlar yaşıyoruz ve kente bakışımız, kentteki sorunlara bakışımız, siyasal vizyonumuzun olmaması sorunundan dolayı, somut projelere dönüşememekte diye düşünüyorum.

Bizlere sunulan değişim ve dönüşümlerde, plancılar olarak rolümüzü de Ertuğrul arkadaşımın anlatmasını istiyorum.

ERTUĞRUL YAMEN: Biraz önce İbrahim gündemden biraz bahsetti. Gündeme tanıdık olmak ya da gündeme yabancılaşmak gibi iki ana başlıktan bahsetti. Burada tabii ki, gündeme yabancılaşmak gibi bir şeyi savunacağım düşünülemez. Şundan bahsetmek istiyorum. Ben kendimi bildim bileli biz bir AB sürecindeyiz, biz AB'ye giriyoruz, biz küreselleşiyoruz, bize bir şeyler oluyor; fakat kimse gelip bana demi-

yor ki, "sen bu ülkede yaşayan birisi olarak AB'ye girmek istiyor musun, küreselleşelim mi" Herkes bana bunu şöyle lanse ediyor: "Bu bir süreçtir, biz ülke olarak bunun içine girdik zaten, her şeyiyle bunu kabullendik, biz bir borunun içine girdik, çıkışı da yok. Sen bir öğrenci olarak, yapabileceğin tek şey, bu süreci kabullenmek, AB için bize önerilen programları, paketleri bir seçmen olarak, bir öğrenci olarak, bir vatandaş olarak kabullenmek." Bu kısma kadar her şey tamam, anlaşılıyor, fakat ben bir plancı olarak acaba bunları böyle düşünmek zorunda mıyım? "Plancı farklı düşünen insandır, yöntem farklı düşünmektir" derdi Raci hoca. O zaman benim bunları sorgulamam gerekiyor. Acaba, bize hep küreselleştiği söylenen dünya ne kadar globalleşiyor, dünyanın kaçta kaçı globalleşiyor? Dünyanın yüzde 100'ü globalleşiyor mu ki, Türkiye de bu genel globalleşme sürecinin içinde kendini bir anda buluversin, yani baktığımız zaman nereleri globalleşiyor? Türkiye için, Türkiye ölçeğinde bir bakalım olaya, acaba kentlerimizden kaçı globalleşiyor? Bu akıma kendisini kaptırabilir, altyapı olarak hepsi hazır mı acaba? İstanbul bir metropol kent, tamam anladık, ama ben Aydınlıyım, ben Aydın'ı biliyorum, 130 bin nüfuslu bir yer; Aydın nasıl globalleşecek, ben çok merak ediyorum. Sanayi yok, üretim yok, hiçbir şey yok, ama Aydın küreselleşecek, bunlar çok ilginç şeyler. Fakat biz plancı öğrenciler olarak, gerçekten bunlar üzerinde pek fazla düşünmüyoruz. Bireysel olarak hepimizin kafasını kurcalayan sorular bunlar, ama bir araya geldiğimiz zaman, böyle toplantılarda genellikle hep duyageldiğimiz konulardan, tabii ki bu panelin konusu hariç, bu Kolokyumun konusunu kastetmiyorum, bahsediliyor. Bunları biraz değiştirmemiz gerekiyor diye düşünüyoruz. Bir fikri bizim kafamızda idealize etmemiz lazım. İdeal bir fikrimiz olduktan sonra da, işte benim fikrim, ideal fikrim budur, fakat bunun yanında benim şöyle bir sürecim var, ben acaba ülkemi, ben acaba insanımı plancı olarak buna nasıl adapte edebilirim? Bunu düşünmek, bence en önemli şey.

İbrahim apolitik öğrenci olmamızdan bahsetti, bizlerin siyasal, politik duruşu kesinlikle olmalı. Siyasal, politik duruşu olmayan öğrenci, bence kent adına da politika üretemez. Baktığımız zaman, sosyal politikalar diye baktığımız zaman, bu küreselleşme, kapitalizm, emperyalizm neyse, onların dışında bir baktığımız zaman, biz sosyal politikaların çoğunu bir toplumsal düzendeki gelir dağılımını ya dengelemek ya da dengede olan gelir dağılımını korumak için onun uygulandığını görüyoruz. Böyle bir düşünme, böyle yöntemle düşündüğümüz zaman, mevcut düzen bize eşitsiz bir gelişim gösterdi, bize öyle bir tablo çizdi. Biz bunu yaşadık, hep eşitsiz bir gelişim ve biz bu eşitsiz gelişimin üzerinden idealize ettiğimiz fikirlere baktığımız zaman, işte zaman zaman, düşündüğümüz zaman, farklı fikirlerden, işte ihtiyaç, ortak yarara katkı, liyakat, bunları belki idealize edebiliriz, yani bunlar sadece verdiğim örnekler. İşte sosyal anlamda sosyal adaleti sağlamak nasıl bir şeydir, sosyal adaleti sağlamak acaba bizim eşitsiz gelişim düzenine uyuşan bir şey mi; yoksa, bundan çok daha farklı bir şey mi? Bunları bizim plancılar olarak düşünmemiz gerekiyor.

Benim burada asıl kastettiğim şey, söylediğim şeylerin bir analizini yaparsak, mümkün olduğu kadar ideal düşünmek, yani idealden yoksun öğrenciler, işte sokaktan geçen herhangi birinden bence farksızdır, yani mesleki anlamda koluna belki bir altın

bilezik takmıştır, o da tartışılır gerçi. İdeali olmayan, sadece sürece kendini kaptırmış, sistemle beraber giden öğrenciler bizce, bu bizim idealize ettiğimiz dünyada yeri olmayan kişilerdir.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkür ediyorum. Gerçi benim soruma tam karşılık oldu gibi.

İBRAHİM SARIÇİÇEK: Bir dakika, çok önemli. Bir de şeyden bahsedecektik, bu çok önemli. Planlama öğrencilerinin somut projeler oluşturma gereksiniminden bahsettik. İşte burada buluşmada bahsetmek istiyorum.

Farklı fikirler edinmek için, planlama öğrencilerinin, öncelikli yapmamız gereken şeyin, bir araya gelebilmek ve ürettiğimiz fikirler üzerinden birbirimizi artırmak olduğunu düşünüyoruz. Planlama mesleğinin varlığından bihaber bir ülkeden, planlamanın gerçekten zor bir iş olduğunu gerçekten hepimiz biliyoruz, bunu yeniden söylemeye gerek yok herhalde. Ancak bir araya gelerek, artık kent mekanlarında karar alıcıların plancılar olması gerektiğini, akademik anlamda bu yönde eğitim alanların yalnız bizler olduğunu göstermeliyiz. ODTÜ Mimarlık Fakültesi olarak, 2004 Şubat ayında "Mimarlık Topluluğu" adı altında gerçekleştirdiğimiz Planlama Öğrencileri Buluşmasının bu konuda bir başlangıç olduğunu düşünüyorum. Ben bu buluşma sürecine katılan Şehir Plancıları Odası, Çankaya Belediyesi ve Kavaklıderem Derneği gibi, siyasi oluşumların ve STK'ların da bizim yanımızda olması ve proje üretmemiz konusunda, bize yardım etmeleri konusunda çok teşekkür ediyoruz. "Mekân ve vizyon" olarak belirlenen ilk buluşmanın devamlılığını sağlamak için, bugün ya da en yakın zamanda, yeni bir buluşma konusu belirlenmeli ve artık diğer plancıların ve planlama öğrencilerinin ellerini taşın altına sokmaları gerektiğini söylemek istiyorum.

Teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI- Biz de teşekkür ederiz.

Sözü Mimar Sinan Üniversitesinden Gürkan arkadaşımıza veriyorum.

GÜRKAN AKGÜN (Mimar Sinan Üniversitesi)- Teşekkürler.

O zaman ben de bir bildiri sunmak yerine, bu buluşmadan -son olarak buluşmayla bitirildi- hareketle, olaya sorularla yaklaşalım ve biraz daha tartışmaya dönebilmek için birkaç soru ve çerçeve çizmeye çalışayım ve bu tartışmaya doğru ilerleyelim.

Biraz önceki sunuşumuzda da ortaya koyduğumuz gibi, bizim yaşam alanlarımızı üretmemiz gerekiyor ve bu eğitimi gördüğümüz üniversiteler de en fazla bu zamanımızı geçirdiğimiz yaşam alanımız ve burası üzerine çeşitli idealler, çeşitli görüşlerimiz olması gerekir. Bu da yalnızca eğitim şeklinde sığ bir bakış açısı değil, bunun da ileriye dönük nasıl bir plancı, nasıl bir planlamaya doğru evrileceğiz, planlama nereye doğru dönüşüyor, yani planlama önemini kaybedecek mi; yoksa, önemli bir poli-

tik araç olarak elimizde tutabilecek miyiz? Bu soruları sormamız gerekiyor ve planlama öğrencileri olarak bizim nerede durmamız gerekiyor, yani planlama buluşması, 1996'da Planlama Öğrencileri Birliği kurulma çabaları, bundan dört sene önce İstanbul'da planlama öğrencileri, hatta iki sene önce Gazi'deki Kolokyumda Planlama Öğrencileri Birliği, oradaki tartışmalar, yani o da içimizde hâlâ bir uhde olarak kalmıştır. Çokça tartışılmış, sonra dağılınca yine gücünü kaybetmiş, bir planlama öğrencileri birliği oluşturabilme, çeşitli politikalar, çeşitli somut öneriler ortaya koyabilme, böyle bir kurumsallaşmaya gidebilmeyi çokça tartıştık ve sürekli tartışılmasına gerek var ve arkasında da durulmasına gerek var; çünkü, plancının gündelik hayatı çözmesi gerekiyor. Gündelik hayatın dilini, kitlelerle üstten bakan değil, böyle empati şeklinde bir ilişki kurarak, o sorunu, o çözümleri dillendirmesi gerekiyor ve çok mesleki, çok bilimsel bir dil değil bu dil; yani çok daha politik, hatta taraf tutabilecek bir dil de olabilir gibi görüyorum. Ama şöyle de bir şey, plancı sonuçta Superman değil, yani çok da her şeyi iyi, doğru dürüst yapmak gibi bir güvenirliliği de yok, çünkü sonuçta planlama bir iktidar aracı, siz oradan, pastadan rant dağıtıyorsunuz, iktidar dağıtıyorsunuz. Artık ne kadar dağıtabiliyorsunuz, dağıtamıyorsunuz, o da ayrı bir konu. Bunu kullanıp da, kişisel olarak çok daha iyi mevkilere gelebilir. Onun için, bu gündelik yaşamı, yaşam alanlarımızı konuşmak ve planlama eğitimini, "planlama öğrencileri bu noktada ne yapabiliriz?" konusunu burada tartışalım diye düşünüyorum. Böyle bir tartışmaya geçelim, çok daha faydalı olur.

OTURUM BAŞKANI: Sunuşlar için arkadaşlara teşekkür ediyoruz.

Aslında yöntem olarak da şöyle yapalım: Salona dönelim, fakat arkadaşlara soru sorma şeklinde bir şey değil de, yani siz de kendinizi bir panelin katılımcısı gibi addedin, yani konuşmak istediğiniz, söylemek istediğiniz her şeyi buradaki arkadaşlarla paylaşabilirsiniz. Eğer bu çerçevede arkadaşlar bir şeyler söylemek isterlerse, en son onlara da bir söz veririz. Sanırım, birkaç dakika içerisine Kolokyum Değerlendirme Paneli başlayacak, ama bu bizim için bir kısıt değil, bitirdiğimiz zaman o tarafa geçeriz.

Salondan görüş belirtmek isteyen arkadaşlar buyursunlar.

MURAT YAZICI: Arkadaşlar merhaba.

Burada birçok arkadaşla artık tanıştık, bu buluşmayla ilgili bizim öğrenciler olarak yapmaya çalıştığımız şeylerle ilgili konuşmak istedik ve bu panele katılan arkadaşlarımız da belirttiler. Öncelikle onlara da çok teşekkür ediyorum. Onlarla daha önceden konuştuk, konuşmalarını biraz kısa tutacaklardı.

Biz Ulusal Şehir ve Bölge Planlama Öğrencileri Buluşması'nın birincisini geçen yıl ODTÜ çatısı altında yaptık. Bunu yaparken de amacımız, arkadaşların belirttikleri gibi, planlama öğrencileri olarak bizim de söyleyecek sözlerimizin olduğuydu; ama bunları bir araya gelip, ortak bir söylem şeklinde yapamadığımızdı ve biz bunu başarmak için bu ilk buluşmayı yaptık. Daha önceden de yapılan buluşma çalışmaları vardı; 1985'te, 1996'da. Bu çalışmaların olduğunu gördük, fakat bunların deva-

mının gelmediğini de gördük ve bu yıl Şubat ayında ODTÜ yaptığımız buluşmayı "Bir" diye adlandırdık ve bunun devamının gelmesini istiyoruz şu anda da ve geçen yılki buluşma da bizim beklemediğimiz ölçüde başarılı geçti Biz çok insan gelir diye beklemiyorduk, fakat bir anda artan katılım görünce biz de şaşkına döndük, yani ayarladığımız salonlar yetmedi. Hocalarımız, İlhan Tekeli hocamız geldi, konuşmalar yaptı, Aydaner Aydın hocamız, Baykan Günay hocamız, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsünden Semahat hocamız, yine Ali Türel hocamız bu panelde konuşmalar yaptılar ve biz öğrenciler olarak bu panellerde belli fikirleri hocalarımızdan aldıktan sonra, akşamları yaptığımız atölye çalışmalarında bunu birbirimizle paylaştık. Çünkü biliyoruz ki, dokuz farklı şehir bölge planlama bölümü var ülkemizde ve hepimiz çok farklı eğitimler alıyoruz ve birbirimizi tanımıyoruz. Ben Gazi'deki bir arkadaşım, Mimar Sinan'daki, İTÜ'deki arkadaşlarım ne tür bir eğitim alıyorlar veya Erciyes'teki bir arkadaşım nasıl bir eğitim alıyor ve bu eğitimler sonucunda onlar ne söylüyor, biz ne söylüyoruz, bunu bilmiyordum ve geçen yıl o panellerde, yaptığımız atölye çalışmalarında, bir yandan eğlendik, bir yandan da kendimizi tanıma fırsatı bulduk ve son yaptığımız değerlendirme toplantısında, 29 Şubat Pazar günü, bu buluşmanın ikincisinin İstanbul'da yapılmasına karar verdik ve İTÜ'den, Yıldız Teknik Üniversitesi'nden ve Mimar Sinan Üniversitesi'nden şehir bölge planlama bölümü öğrencileri bunu yapacaklarını söylediler. O zamanki temamız "mekân ve vizyon"du ve bunu, şimdi burada konuşulan konularla ilgili bağlantılı bir tema haline getirmek istiyoruz ve burada herkesin fikrini almak istiyoruz. Biz birkaç gündür buradayız ve buradaki birçok insan şu anda aslında birbirini tanıyor, belki büyüklerin bundan haberi yoktur, ama biz kendi aramızda tanıştık. Bunu zaten bizim öğrencilerin kendi aramızda yapmamız gerekiyordu ve bunu başardık ve buradaki birçok insan, aslında burada bu buluşmanın nasıl olacağını bilerek geldi ve sürecin nasıl işleyeceğini de biz aramızda konuşuyoruz, dün akşam beraber yemek yedik, bir şeyler yaptık ve bunlarla ilgili bir sözümüz ne olabilir, aramızda tartıştık ve şimdi ikinci buluşmanın da Şubatın yine son haftasında olmasına karar verdik ve tema ne olmalı, yani biz ne konuşmalıyız? Kolokyumun bu yılki konusu, "Değişen Dönüşen Kent ve Bölge"ydi ve bu dönüşümler şu anda çok tartışılan bir konu. Bu konuda biz planlama öğrencileri ne düşünüyoruz, bizim söyleyecek sözümüz ne olmalı; bununla ilgili bir tema ortaya atmak istiyoruz. Şu anda herkesin görüşleri var, ama burada görüşünü belirttiğinde, bireysel olarak, kısa sürede bir şeyler söylemiş olacağız ve buradan çıkınca bu unutulacak. Ama geçenki buluşmaya gelen, burada en azından 20 arkadaş var ve organizasyon ekibinde de olan arkadaşlarımın hepsi buradalar ve onlar o çalışmada, o buluşmada neler yaptıklarını çok iyi biliyorlar, birbirlerini nasıl tanıdıklarını, neler konuştuklarını çok iyi biliyorlar ve bunu sağlayabilmek için de, bir tema bulmak istiyoruz. Biz düşündük, 'dönüşüm ve tasarım' şeklinde bir tema koyabiliriz veya bunun dışında pek çok fikre açığız. İstanbullu arkadaşlarım buradalar, İTÜ'den arkadaşlarım, Mimar Sinan'dan arkadaşlarım, hepsinin bu konuda söyleyecek sözleri var.

Benim söyleyeceklerim bu kadar.

OTURUM BAŞKANI: Buyurun.

ERDEM ALTINTAŞ (İstanbul Teknik Üniversitesi): Geçen sene ODTÜ'de yapılan buluşmanın ikincisini İstanbul'da yapmayı planlıyoruz. Tema hakkında bazı fikirler ortaya attık. Ben kendi düşüncem olarak, planlamada katılım, yani planlama nedir? Biz planlamayı sonuçta plancı olarak, sadece bir şeyler çizip, bunları insanlara kabul ettirmek zorunda mıyız; yoksa, planlama sonuçta halka dönük bir şey olduğu için, onların da bir şekilde katılımını sağlamamız gerekiyor mu, bunu nasıl yapabiliriz? Bununla ilgili sizin de görüşlerinizi almak istiyoruz, hani tema hakkında, ne olabilir?

OTURUM BAŞKANI: Buyurun.

OZAN ATAK (Orta Doğu Teknik Üniversitesi 4. Sınıf Öğrencisi): Merhaba.

Murat'ın görüşlerine katılıyorum, yani hani biz geçen sene çabaladık, bir şeyler yaptık, bir buluşma gerçekleştirdik; ama, hani şimdi hepimiz de öğrenci olduğumuz için, daha rahat konuşuyorum. Kolay gaza geliyoruz hakikaten, yani mesela, geçen sene hakikaten, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıftan bir sürü insan çaba gösterdi ve bunun hazırlanması aşamasında hepimiz çok heyecanlıydık ve çok güzel şeyler olacağını düşünerek yaptık. Hakikaten de beklediğimizin de üzerinde bir şeyle karşılaştık. Ben şimdi yapacak arkadaşlar için bunu söylüyorum, mesela bu bittiği zaman hepimiz böyle bir bitmiş gibi davrandık. Bu sona erdiği zaman, üzerinde biz bir şey yapmadık. Doğal, çünkü çok çalışmıştık. Burada söylemek istediğim şey, kalıcı bir şey olması için bunun biraz bilincinde olup, yapmak lazım. Eminim, şimdi kim yaparsa yapsın, sanırım üç üniversite birlikte yapacak, sonunda bir rahatlama olacak ve hani "bizden geçti artık" olacak. Mesela, bunda özellikle dördüncü sınıf öğrencileri çalışıyorsa, öğrenciliğin de sona ermesinden dolayı, bu da anlaşılabilir, ama yine de bunun birazcık bilincinde olmasını istiyorum İstanbul'daki arkadaşların ve özellikle alt sınıftaki, birinci ve ikinci sınıftaki insanları buna teşvik edebilirsek, bunun engellenmesi daha kolay olur, çünkü onların öğrencilikleri üçüncü ve dördüncü sınıftakilere göre daha uzun süreceği için.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI: Buyurun.

İLKNUR ORKUN (ODTÜ Kentsel Politika Planlama Mastır Öğrencisi): Merhaba.

Geçen sene buluşmayı gerçekleştiren Mimarlık Topluluğunun Yönetim Kurulu Üyesiyim. Aynı şeyi tekrarlamayayım, Ozan'ın dediği şeye cevap vermek istiyorum. "Bunun devam etmesi için ne yapmalıyız?"dan bahsetti. Şöyle bir konu var: Bu iş kurumsallaşmadıkça, eninde sonunda bir gün bir üniversite "biz bu işi yapamıyoruz" deyip, bırakabilir. Bunun kurumsallaşması da öğrenciler arasında çok zor. Ben bu konuda daha önce Odadan birkaç kişiyle konuşmuştum , onlar da aynı şeyi söylemişlerdi. Öğrenciler arasında böyle devamlılık sağlamak çok zor. Mezun oluyoruz

sürekli, sürekli hayatımız değişiyor, hayatımız değişince de, artık bir sene önce önemli olan şeyler artık önemli olmamaya başlıyor ve bu da çok doğal bir şey. Kimseyi bu konuda suçlayamayız. Onun için aslında buluşmanın da biraz çıkış noktasını oluşturan, şimdi de gene önemini fark ettiğim, kurumsallaşma konusunda biraz tartışmak istiyorum. Buluşmanın çıkış noktası aslında Türkiye Planlama Öğrencileri Birliğinin kurulmasıydı. Söylediler, 1996 yılında bu konuda bir konferans düzenlenmiş yine öğrenciler arasında ve aslında bütün konu, bu Planlama Öğrencileri Birliğinin kurulması ve neden kurulması gerektiği, nasıl kurulacağıydı. Elimizde bunun bildirisi var. Bu konuda gayet de detaylı çalışmalar yapmış o zamanki öğrenci arkadaşlar ve bunu yazılı olarak yayınlamışlar. Buradan belki hepimiz bu dokümana bir göz atarak, üniversitelere döndüğümüzde, kurumsallaşma açısından ne yapacağımızı düşünebiliriz diye düşünüyorum. Geçen sene şöyle bir şey söylemiştim: En azından her üniversitede bir planlama, şehircilik ya da kentleşme, her ne isminde olursa olsun, bir topluluk kurulsun, öğrenci topluluğu kurulsun ve bu öğrenci topluluğunun altında örgütlenen insanlar daha sonra bu planlama birliğinin kurulması için çalışmalara başlasınlar demiştik. Sanırım, birçok üniversitede böyle bir topluluk var, ama faal değil. Arkadaşlarıma bir kere bunu hatırlatmak istiyorum. Döndüklerinde bence ilk yapacakları iş, o toplulukların faal hale gelmesini sağlamak, amaçlarını iyi belirlemek, o amaç doğrultusunda da gayet kurumsal, gayet düzenli bir şekilde çalışmak.

Buluşmanın teması hakkında da ben bir öneride bulunmayacağım, yalnız temanın yanı sıra, şu anda tartışılması gereken bir konu var. İstanbullu arkadaşlar üç üniversite olarak bu işi üstlendiler. Geçen sene bir araya gelip, bazı çalışmalar yapmışlar, ama bu çalışmalar bir sonuca varmamış anladığım kadarıyla. Bu çalışmalara nasıl devam edeceklerini, bence şurada bir kararlaştırsınlar diyorum. Her ne kadar Yıldız Teknikten bildiğim kadarıyla öğrenci olmasa da, en azından Mimar Sinan ve İTÜ'den var zannediyorum.

Teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI: Ben bu arada bir hatırlatma yapacağım: Biliyorsunuz, kurumsallaşma konusunda hep öğrenci çalışmalarını, öğrenci birliklerinin devamlılığı çok önemli bir problem olduğu bugüne kadar; ama Odanın size sunabileceği şöyle bir olanağı var. Odanın ön üyelik diye bir sistemi var ve öğrencileri mezun olmadan önce ön üye olarak bünyesine katıyor ve o üyeler de kendi aralarında birtakım çalışmalar, komisyonlar ya da bütünü çerçevesinde birtakım kurumsallaşmalar oluşturabiliyorlar. Bugüne kadar planlama öğrencileri bu olanağı hiç kullanmadı. Biz Oda olarak şöyle bir davet yapıyoruz size: Ön üyelik sistemini geliştirelim, Odanın olanaklarını bu öğrenci birliği ya da öğrencilerin arasındaki iletişimi güçlendirmek için kullanalım; burada bu çağrıyı size yapıyorum.

Buyurun.

GİZEM AŞKUN (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi): Ben geçen yıl İTÜ'nün başlattığı buluşma birden açıkçası haberdar olmuştum, fakat katılamamış-

tım. Sanırım, bir konsept üzerinden, "mekân ve vizyon" üzerinden bir buluşma yapılmış. Eğer burada konsept tekrar tartışılacaksa, öncelikle bu yılın konusu olan dönüşüm üzerinden belki konuşma yapılabilir diye bir öneriyle başlamak istiyorum. Özellikle panelist ODTÜ'lü arkadaşların da üzerine değindiği, her plancının mezun olduktan sonra belli bir politik bakış açısı olduğuna katıldığımı söylemek istiyorum, çünkü eğer biz dört yıl okuyorsak ve mezun olduğumuzda belli bir uygulamaya geçeceksek, mutlaka bir politik duruşumuzun ya da kuramsal bir bakış açımızın olması gerektiğini düşünüyorum. Belki buluşmalarda da ele alınabilecek bir konu olarak bu konuşulabilir, çünkü biz elimize altın bileziğimizi takıyoruz diyoruz ve nasıl bir politik duruşumuzun olduğunu bilmeden, hiçbir şekilde fikir üretemeyeceğimizi düşünüyorum. Biz dört yıl boyunca sürekli okuma yapıyoruz. Mesela, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak, ilk yıl tasarım konusunda eğitildik, ikinci yıl somut mekâna direkt indik ve projemizde mekânsal politik ve ekonomik süreçler üzerine çalıştık. Üçüncü sınıfta tamamen imar planı üzerine okumalar yaptık, çalışmalar yaptık. Dördüncü sınıfta bu sefer, tamamen stratejik üretim yapıyoruz, stratejik fikirler üretiyoruz ve bu dört yıllık süreci boşu boşuna geçirmediğimizi düşünüyorum. O yüzden, bu dört yılın sonunda biz ne biriktirdik, bu tartışılabilir diye düşünüyorum. Özellikle politik bakış açısı ve kuramsal altyapısı her bir öğrencinin ne olduğu üzerine tartışma yapılabilir diye düşünüyorum.

Teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI: Buyurun.

SEÇKİN ÇOPUR (Orta Doğu Teknik Üniversitesi 3. Sınıf Öğrencisi): Hepinize merhaba.

Bu öğrenci buluşmasının temasını tartışırken şu noktadan başlamak istiyorum. Ertuğrul'un söylediği, plancının bir politik görüşünün olması gerekliliği. Bu politik görüşü edinirken de, plancının bana göre dikkat etmesi gereken şey, bir gün savunduğu bu politik duruş, gücü eline aldığı zaman, hâlâ bu politikanın bir parçası olup olmayacağını sorgulaması. Buna yaparken de, plancının belli kimliklerinin olması gerektiğini savunuyorum, onlara sahip olup olmamasını eleştirmesi gerekiyor. Bunlardan biri, karşı duruş. Diğeri, plancının bir anti kahraman olması gerekliliği ve bütün bunları yaparken de, kendine bir ideal koyduğu zaman, bu ideale yaklaştığında ya da bu ideali yakaladığı zaman, gene de bu ideali yıkıp, yerine yenisini koyması gerekliliği. Bütün bunları aynı çatı altında toplarsak, buna da ben eleştirel bakış diyorum, her şeye, kendine bile bir eleştirel bakış. Onun için bu buluşmanın teması üzerinde dururken, kentsel dönüşümün iki ayrı kulvarından bahsedilebileceğini düşünüyorum. Bu birincisi, plancının dışında olan, fiziki dünyadaki kentsel dönüşüm. Bir de, plancının içinde olması gereken kentsel dönüşüm.

Teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI: Arkadaşlar; bir duyurumuz var. Genel Değerlendirme Paneli başlıyor birazdan, fakat daha önce konuştuğumuz gibi, buradaki tartışmamızı sürdürebiliriz. Oraya katılmak isteyen arkadaşlar varsa diye ben duyurdum.

Buyurun.

AHMET BAŞ (İstanbul Teknik Üniversitesi 1. Sınıf Öğrencisi): Ben birinci sınıf öğrencisiyim, galiba başka da birinci sınıf yok hep üçüncü ve dördüncü sınıflar var.

Kendi sistemimden örnek vermek istiyorum. Benim birinci sınıftaki arkadaşlarım, herşeyden önce bu bölüme geldiklerinde, bölüme geliş amaçları plancı olmak değil. Not ortalamasını yüksek tutup, başka bir bölüme, mimarlık olsun, endüstri ürünleri tasarımı olsun ya da başka bir bölüme yatay geçiş yapmak istiyorlar. Halk tarafından plancılık bilinmediği için ya da temsil edilmediği için, ben bu noktada Şehir Plancıları Odasına esefle... Artık ne diyeyim bilemeyeceğim ama... Çünkü, halk nezdinde bizim mesleğimiz bilinmiyor, yani halka sorduğunuz zaman, "plancı nedir?" dediğinizde, "kaldırım mühendisi" diyor, yani böyle bir meslek tarzında geliştiriyor insanları. Ama ben 2002 yılında bu mesleğe girmeye karar verdiğim zaman, araştırarak girdim, yani bir planlamacı ne olur, ne olması gerekiyor diye.

Bu noktada üçüncü ve dördüncü sınıftan ya da mastır yapan arkadaşlardan destek de bekliyorum, çünkü özellikle birinci sınıflara destek çıkılmasını istiyorum. 70 kişilik sınıfım var, bu 70 kişiden sene başında konuştuğumuzda, 30-35 kişisi yatay geçişle başka bir bölüme geçmek istiyordu.

Gene paralel olarak bir başka hususa değinmek istiyorum. Mimarların gölgesinde kalıyoruz biz. Mimarlar Odası olsun ya da Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinin içinde yeteri kadar temsil edilmiyoruz, yani hiçbir şekilde temsil edildiğimize inanmıyorum.

Ayrıca şunu da söyleyeyim: Ön üyelik dedi Başkanımız, bölümümde ön üye olan tek kişi benim, hiç kimse ön üye olmuyor. Bunun nedeni de anlayamıyorum, neden planlamacılık bu kadar geri plana itiliyor anlamıyorum.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI: Ben bir düzeltme yapayım: Yeterince temsil edilmediğimiz, başka mesleklerin gölgesinde kaldığımız... Mutlaka sorunlarımız var, ama Oda, meslektaşlar bunu aşmak için çabalıyorlar. Sizleri de bu çabanın içinde görmek istiyoruz. Zaten buraları düzenlememizin, ortaklaştırma çabamızın sebebi bu. Ne kadar çok katılırsanız, ne kadar çok bu tartışmalar içerisinde bulunursanız, Oda, meslektaş çevreleri, üniversite, bulunduğunuz bölüm o kadar sizin çağrılarımıza duyarlı hale gelir. O yüzden ben bu ön üyelik sistemini tekrar hatırlattığınız için de teşekkür ediyorum. Bu ön üyelik sistemini, aslında kurumsallaşma soruna bir çare olduğunu tekrar altını çiziyorum.

Buyurun.

(ODTÜ Şehir Bölge Planlama 4. Sınıf Öğrencisi): Temayla ilgili bir şey söyleyecektim: Bu sene kolokyumda genel olarak, dönüşümün global düzeydeki etkilerinden bahsedildi. Fakat globalleşmeye baktığınızda, Türkiye'de bunun bir tek İstanbul'da görüldüğü, diğer şehirlerin İstanbul'a bağımlı olarak dışa açıldığını görüyoruz. O nedenle, bence bundan sonraki tartışmada, kentsel dönüşümün global düzeyde değil de, tüm illeri kapsayacak şekilde kent içerisindeki veya diğer şehirlerle olan etkileşiminin sonucunda olan dönüşümle beraber, kent içerisindeki sınırların kalkıp, globalleşmeyle beraber diğer kentlerle olan birleşiminin yanında, kent içerisindeki sosyal statülerin mekânsal olarak ayrışmasıyla beraber, oluşan sınırlara da değinmesi gerektiğini düşünüyorum.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkür ediyoruz. Kayda geçti, gelecek kolokyumu düzenleyen arkadaşlar bunu dikkate alacaklardır.

Buyurun.

DİLEK DİLAVER (İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir Bölge Planlama 2. Sınıf Öğrencisi):
Merhaba.

Bu organizasyon İstanbul'da yapılacağı için, biz de bir şekilde organizasyonun içine dahil olmaya çalışıyoruz. Zaten arkadaşlar mail grupları, mail adreslerini yazmışlardır, mail grubu oluşturmaya çalışıyoruz. Aslında bizim bu konuda ilk başta ilgilendiğimiz tema, yani ilk etapta öne çıkan temayı belirlememiz gerekiyor. Fakat şu anda hani mikrofon korkusu olur, ya da belki üşeniyordur, söyleyemeyen arkadaşlar vardır. Ricam şu ki, mail adresine bunları bir hafta içinde, akıllarına gelen tema konularını bize göndersinler, biz de görelim. Zaten her üniversiteden yönetim kurulu seçilecek, bunlar kendi aralarında toplantılar yapacak, daha sonra böyle ilerleyecek süreç, ama en azından şu tema mevzusunu bir an önce halledelim. Şu anda fikri olan arkadaşlar varsa yine söylesinler, ama daha sonradan aklınıza gelir, şu anda söylemezseniz, bunlar da mail grubuna atılsın lütfen.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkürler.

Buyurun.

OZAN ATAK: Az önce İTÜ'den birinci sınıftaki bir arkadaş vardı, onun dedikleriyle ilgili şunu söylemek istiyorum. Aslında dediği doğru, ama oradaki başka bölüme geçmek isteyen öğrencilerin hakikaten hiçbir suçu yok, çünkü hiçbir insan ne olduğunu bilmediği bir şeyi okumak istemez. Bu konuda artık belki de yine Odanın ya da bilmiyorum, yani toplumla ilgili de bir sorun, yani bir mesleğin tanınmaması zaten çok ciddi bir problem. Bana "iki yıllık mı?" diye soran oldu, çok doğal olarak ya da onun da dışında, ben de geldiğim zaman bir şey bilmiyordum. Mesela, ben en basitinden, bir sürü insanın aklında şöyle bir soru olabilir, ki bende de bu vardı, "Şehirler zaten yapılmış, niye şehir plancıları var ki?" falan diyordum, yani "şehri baştan

mı yapacağız?" gibi bir düşünce vardı kafamda. Böyle olmadığını öğrendiğim zaman çok sevindim.

Özetle, bu tanım da aslında çok ciddi bir problem. Öğrencilerin de bu konuda bir çaba göstermesi gerekiyor. Ben en azından gördüğüm herkese anlatmaya çalışıyorum; yani, soran ve bilmeyen herkese biraz açıklamaya çalışıyorum ne olduğunu. Bu konuda Odadan da bir şeyler bekliyorum kendi adıma.

OTURUM BAŞKANI: Buyurun.

MURAT ÇEVİK (Şehir ve Bölge Yüksek Plancısı): Müsaadenizle bir korsan bildiri sunacağım.

OTURUM BAŞKANI- Korsan bildiriye izin yok, görüşlerini açıkla.

MURAT ÇEVİK: Önce çok kısa bir şey söyleyeceğim. Aslında bu oturum benim için çok önemli bir oturum. Nedeni çok kısa kişisel notlarla açıklamak istiyorum. Planlama Öğrencileri Birliği Oluşumu 10 yaşında arkadaşlar. Bu, demin arkadaşlarımın bahsettiği aksamalarla birlikte devam ediyor ve çıkış noktası da, Avrupa Planlama Öğrencileri Birliğinin ODTÜ'de kurulma çabalarından geliyor, 1994 yılından. 1995 yılında yapılan, bizim -ben de bu arada Dokuz Eylül mezunuyum- Dokuz Eylül Üniversitesi'nin organize ettiği Alanya'daki toplantıda şu iki kelime geçti: "Birincisi; biz şehir ve bölge planlama öğrencileriyiz, hocalarımız boyacı olarak yetişmişiz diyor, bizler boyacı değil, plancı olarak yetişmek istiyoruz ve bir arada bulunmak istiyoruz. İkincisi; Avrupa Planlama Öğrencileri Birliğini kurmaktan önce, biz bir araya gelelim" cümleleriydi. Bu toplantının raportörlüğünü ben yapıyordum. Burada bu kadar kişinin tartışıyor ve bir sonuca varmaya çalışıyor olması da bence önemli bir aşama geçildiğini gösteriyor.

Üçüncüsü de, kişisel olarak, Kolokyumun onuruna yapıldığı değerli hocamız İlhan Tekeli'yle tanıştığım seneydi.

Arkadaşımın söylediği şey, "şehir planlama tanınmıyor" diyeydi. Öyle bir tanınıyor ki, işine geldiği zaman halkımız ve gerçekten karşılaştığı zaman, şehir ve hatta bölge planlamayı öyle bir tanıyor ki. Ben çok kısa bir anekdot vereceğim. Alanya'da yaptığımız bir alan çalışmasında 1994 sonuydu yanlış hatırlamıyorsam, bir ilkokul çocuğunun anket sırasında bana verdiği cevabı söyleyeyim size, değme şehir plancısı o tanımı yapamazdı. Biz anket yapıyoruz, kapıyı annesi açtı, çocuk arkadan geldi, "kim o, kim o" falan diye. "Biz anket yapıyoruz, şehir planlama" dedik, "a ben biliyorum" dedi. Şaşırdık, Alanya'da bir ilkokul çocuğu, muhtemelen ikinci sınıftaydı, "şehirlerin ve bölgelerin belirli planlar, programlar çerçevesinde tasarlanması" dedi. Ben bunu kazıdım, bir ilkokul çocuğu, bizim bazı hocalarım alınganlık göstermesin, hocalarımızın bile bir anda yapamayacağı bir tanımı yaptı. Mesleğimiz çok iyi tanınıyor, ama biz tanımıyoruz, biz gerektiğinde elimizi -tabiri caizse- masaya vurup, hakkımızı almayı maalesef bilemiyoruz. Bu benim, yani 10 yıldır meslek içerisindeyim, 10 yıldır çok aşamalar kaydettiğimizi Serdar arkadaşım da dile getirdi.

Çok uzatmak istemiyorum, son bir şey söyleyeyim: Aslında buradaki arkadaşlarımızdan ve meslektaş adaylarımızdan ben hem özür dileyeceğim, çünkü bu 10 yıllık süreci bir şekilde kaleme almam gerektiğini düşünüyorum artık ve bunun için de Odamızdan bir şekilde -ben de Ankara Şube Yönetim Kurulunda bulunuyorum- destek sağlayıp, sizlere en kısa zamanda bu süreci aktarmaya çalışacağım; yoksa, iki saat daha burada kalırsınız.

Teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI: Buyurun.

SEYİT HASAN ULUSOY: Ben öğrenci değilim, öğretim üyesi de değilim, sadece vatandaşım. Şehirlerimiz elden gidiyor bence, siz elinizi çabuk tutmalısınız, onu söylemek istiyorum. Ankara'da yaşıyorum, çarpık kentleşme var diye yerine beton yığınlar yapıyoruz, hiçbir yeşil alan yok. Şehrimizi büyütüyoruz, aynı şekilde beton yığınlarını yapıyoruz. Plansız, programsız, rant sağlamak amaçlı yapılmış şeyler. Maalesef, şehirlerimizi güzelleştirme değil, çok kötü hale getiriyor. Onun için şehir plancıları, sizlere sesleniyorum, bir an önce bu işe el atın, yoksa şehrimiz değil, ülkemiz elden gidecek.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkür ediyoruz.

Buyurun.

ÖNDER ULUSOY: Öncelikle bu plancının görüşü olduğu söyleniyor. Buna bir şey söyleyeyim: Halk arasında şey vardır, sanatçılar arasında özellikle, sanatçı duruşu diye bir şey vardır. Sanatçılar ülkemizde çok rağbet gördüğü için, sanatçı duruşu diye bir şey vardır. Biz şunu yaratabiliriz belki ileride: Bence, bunu yaratmaya da çalışmalıyız. Bir plancı duruşu diye bir şey yaratmaya çalışmalıyız, yani bunu salt sadece tek bir plancı duruşu olacak, tek tip bir plancı duruşu olacak, herkes ona uyacak diye bir şey değil. Fakat herkes kendi çapından, kendi duruşunu, yani plancılar kendi duruşunu yaratmak zorunda diye düşünüyorum, yani bunda taraf olmak zorundayız bir kere, siyasi ve ideolojik bir taraf olmak zorundayız. Buna göre bir duruşumuzu ortaya koyup, buna göre planlarımızı yapmak zorundayız.

Daha sonra bu temaya değiniliyor, temadan bahsediliyor. Geçen yılki ODTÜ'nün yaptığı "mekân ve vizyon" temasına biz Dokuz Eylül Üniversitesi olarak karşı çıkmıştık, bilirler, mail'lerle bayağı yazıştık arkadaşlarla. Ben hâlâ bunun da karşısındayım, yani tabii böyle bir organizasyon yapılması çok güzel bir şey, ama bunun temasının da, öncelikle bizim amacımız ne, buna yönelik bir şey yapmalıyız. Amacımız bir mekân yaratmak, somut bir şey ortaya çıkarmak mı; yoksa, eğitimlere tartışıp, eğitimin geleceğini, nasıl olması gerektiğini tartışmak mı, birinci sınıftaki, ikinci sınıftaki arkadaşlarımız, hâlâ şehir planlamadan haberleri yok, anlamış değiller, hâlâ içine girmiş değiller. Bence, bu planlama eğitimi üçüncü sınıfta başlıyor. Onlara yardımcı olmak zorundayız. Birinci sınıftayken ben, ikinci sınıfa geçtik, benim 8-9 arkadaşım okulu bıraktı, yani "bu ne biçim meslek" filan diye. Öncelikle bu birin-

ci sınıftaki, ikinci sınıftaki arkadaşlara, şehir planlama bölümünün ne demek olduğunu, şehir planlamanın ne demek olduğunu anlatacak bazı şeyler de yapmamız gerekiyor. Bu mekân ve vizyon tamamıyla, bu alt sınıftaki arkadaşlara bir yarar sağlamaz, çünkü geçen yıl buraya gelen arkadaşlarım vardı benim alt sınıftan, ikinci sınıftaydılar onlar zannediyorum. Geldiler, ben sordum onlara, "ne yaptınız, ne ettiniz?" diye. "Gezdik, eğlendik, bir şeyler yaptık" dediler bana. Bana tema hakkında veya burada geliştirilen bilgiler hakkında bir açıklama yapmadılar. Temanın da bir amaç, hedefe göre seçilmesini talep ediyorum.

Teşekkür ederim.

ERTUĞRUL YAMEN: Biraz önce Murat beydi galiba, planlamanın gerçekten tanındığından bahsettiniz. Bence, siz aramızdaki en şanslı kişisiniz o zaman, bugüne kadar hep bu mesleği tanıyan insanlar karşınıza çıkmış. Biraz önce arkadaşlarımızın bahsettiği sorulardan çok daha kötüleriyle karşılaştım ben. Onlar iyi niyetli sorular, iyi sorular bence. Bizim ülkemizde artık şehircileri tanımak, geçmişten beri bence çözülemeyen bir problem ve ben bunu bir örnek vererek anlatmak istiyorum: Ben hasta oldum, örneğin ülser hastası oldum, hastaneye gittim, benim başıma da getirdiler dişhekimi diktiler, ben hemen kalkıyorum, tepki gösteriyorum. Benim toplumum, şehirlerine müdahale eden insanlara bu kadar tepki verecek, bu kadar sorgulayacak kadar bilinçli değil. Böyle olmadığı zaman, ben şehirciliği hiçbir zaman tanınmış, tanınan bir meslek olarak göremem. Bence bu güzel bir örnek ve gerçekten bu konuya bakarken, bu tarz bir düşünce bence daha önemli, yani farklı düşünmekten bahsediyorduk biraz önce, bu daha önemli. İmar dairelerine bakıyorum, şehirlere müdahale edenlere bakıyorum, biraz önce bahsettik, küreselleşmeden bahsettik, sermayenin kente baskısından bahsettik. Artık sermaye, güç sahipleri bir şekilde, imar dairelerinde inşaat mühendisleri, mimarlar, jeoloji mühendisleri, harita mühendisleri, plancı bir tane ya vardır, ya yoktur. Belediye başkanı zaten plancı değildir, yani şehir plancısı ve belediyecilik... Olmasın diyenler de olabilir, yani siyasi bir arena, bence olabilir de, olmalı da belediye başkanı.

Bu konudan böyle bahsetmek istiyorum ve biraz önce arkadaşım, İzmir'den gelen arkadaşım, üçüncü sınıfta plancılığın başladığından bahsetti galiba. Biraz önce ben plancılığın bir süreç olduğunu söyledim, en baştan en sonuna kadar, hatta planlama eğitimine başladığımız birinci senenin ilk gününden, planlama eğitimini noktaladığımız, herhalde öldüğümüz güne kadar bence bir eğitim sürecidir. Üçüncü sınıfta planlama eğitimi başlıyor demek, bence birinci ve ikinci sınıfı hiç okumayalım demek gibi olur ki, bu da çok garip bir durum.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkür ederiz.

Buyurun.

GÜRKAN AKGÜN- Son olarak şunları söylemekte fayda var: Planlama Öğrencileri Birliği ne olacak, nereye gidecek, bunu kurumsallaştırırken, hakikaten o tarih yazımı gerekiyor, yani o birikimin tartışılması gerekiyor, çünkü tekrar bu şehir plancıla-

rı altında mı olacak; yoksa, bağımsız bir oluşum mu olması gerekiyor? Şehir plancıları altında olursa, bunun etkisinde çok fazla hareket alanı mı olur; ne yapması gerekiyor, planlama öğrencileri niye durup dururken, ne zoru var da, toplanıyor. Bunların iyi tartışılması gerekiyor. Sonuçta eğitimin birbirine tanıtılması, onların sorunlarının bir yerde tıkanacak. Temalarla buluşmalar yapmak da, böyle biraz kötü adam olayım, bir andan sonra küçük kolokyumcuklara da dönüşebilir. Onun için bu önemli, planlama öğrencileri birliği ne için toplanıyor, bir plancı kimliği oluşturulması gerekiyor mu? Çünkü, hakikaten hem bu gelenekselleşme sürecinde enerji kaybı olsun, somut bir şey üretemedikten sonra, bunun klasik bir şablona dönüşmesi olsun, bunun yanı sıra, bugün üniversitelerimizde çok büyük bir örgütlenme, çok büyük beraber iş yapamama sorunu var. Üniversitede bugün öğrencinin durumu tartışılması gerekiyor ki, plancı ondan sonra nasıl bir örgütlenme, nasıl bir birliktelik yapması gerekiyor? Bizim bugün kulüplerimizde, planlama kulüplerinde kaç kişi faal olarak çalışıyor, kaç kişi buralarda neler yapmaya çalışıyor? Planlamanın hakikaten bilinçli olarak girilmediği, yani saçma sapan bir lise eğitimi olduğu için, bir sürü bölümün bilinçli olarak girilmedi bir eğitim sistemi var; üniversite eğitimi maalesef ki böyle. Planlama bunlarda da belli bir puanın altında, belli bir tanımamazlıkta giriliyor, ondan sonra da zaten planlama eğitiminin kendi içinde böyle bir eklektik bir eğitim yapısına yavaş yavaş dönüştüğü için, böyle bir sürü sorunları var. Onun için bu beraberinde, önümüzde bir perspektif ve nasıl bir birliktelik yaratacağız şeklinde çok sorun çıkaracaktır. Bunların tartışılması gerekiyor.

OTURUM BAŞKANI: Kübra hocaya bir söz vereceğim, arkasından da paneli kapatacağım. Ama şöyle yapacağız: Siz burada informal tarzda, istediğiniz şekilde tartışmayı sürdürebilirsiniz, çünkü yanda Değerlendirme Paneli sürüyor, orayı da bir izlemek, oraya da bir katılmak gerekir.

KÜBRA ÇAMUR (Gazi Üniversitesi Öğretim Görevlisi): Öncelikle buradaki bütün öğrenci arkadaşlarımın hepsini sevgiyle kucaklıyorum ve konuşanlara cesaretlerinden dolayı tekrar teşekkür ediyorum.

Konu belirlemeyle ilgili bir görüş belirtmek istiyorum; öneri değil kesinlikle. Konuyu kentsel dönüşüm ya da bölgenin dönüşümü şeklinde değil, biraz önce konuşan arkadaşımızın önerdiği gibi, öğrencilerin kendi sorunlarını, planlama eğitimindeki sorunlarını aşmaya yönelik bir ana tema olarak belirlerse, çok daha kapsayıcı ve yararlı olacağını düşünüyorum. Kimlik belirleme olabilir, siyasal duruş olabilir. Örneğin, biz öğrenciliğimizde, ben 1986 mezunuyum, hiçbir zaman "siyasal duruşumuz olmalı mı, olmamalı mı?" diye tartışmadık, çünkü aldığımızın eğitimin içinde zaten böyle bir duruşun olması gerektiği ya da öyle bir duruş veriliyordu. Ondan sonra geçen, bu kent ve bölgenin değişimi, dönüşümüyle birlikte, tabii siyasal sistemin ideolojik bakış açısının kendisini yetiştirmenin oluşumundaki değişimlerle birlikte, öğrencilerin duruşunda da değişiklikler oldu ve bir anlamda ideolojik duruş ya da siyasal bir duruş, belki planlamadan kopartılmaya çalışıldı. Bunu yeniden kazan-

maya yönelik çabaların olmasını da ben çok olumlu görüyorum ve destekliyorum bu tür çabaları.

Onun ötesinde, Şehir Plancıları Odası, ciddi anlamda planlama mesleğini tanıtmak bağlamında çok çaba gösteriyor. Çok tanınmadığına da, ben de Murat arkadaşımıza katılıyorum, siz henüz, bir çizgi çizecek olursak, çizginin öbür tarafındasınız. Meslek adamı olduğunuz anda, belgenizi elinize aldığınız anda, ne kadar tanındığını göreceksiniz. Tanınıyor, ama bizim özlediğimiz, beklediğimiz anlamda tanınmıyor, o açıdan haklısınız. O özlediğimiz, beklediğimiz anlamda, bir doktorun tanındığı gibi, yani doktorun sahip olduğu etikle birlikte tanındığı gibi, bir etik duruşla, bir ideolojik duruşla tanınmaya başladığı zaman planlama, siz öyle durmaya başladığınız zaman ve o duranların sayısı arttığı zaman, planlama mesleği de hak ettiği yeri çok daha fazlasıyla bulmaya başlayacaktır. Planlama bugüne kadar kimlerle geldi? İsim saymaya kalksanız, belki 30-40 isim sayabilirsiniz. Odanın kaç tane mezunu var? Şu anda net sayıyı bilmiyorum, belki Serdar...

OTURUM BAŞKANI: Mezun 5 bin, üye 3 bin.

KÜBRA ÇAMUR: 5 bin mezunu olan, 3 bin üyesi olan bir meslek alanının hâlâ tanınmıyor olmasında, mezunların da mutlaka katkısı ya da eksikliği vardır, bunu da düşünmek gerekli, yani sadece Odadan bir şeyler beklemek çok doğru değil. Biz bireyler olarak, "şehir plancıları olarak bir araya geldiğimizde ne yapıyoruz?" diye de düşünmeniz gerekiyor ve o şehir plancı kimliğini daha öğrenciyken edinmeye başlamak yönünde çabalamak gerekiyor. Arkadaşımız ön üye olmuş, "ilk üyeyim" dedi, ilk ön üyeymiş, bu bile çok olumlu bir gelişme. Belki bundan sonra bu sayı artacak, Odanın toplantılarına, çalışmalarına katılım artacak, "artık kendi kimliğimizi geliştirme boyutunda ne yapabiliriz?" konusunda sorularınızı yanıtlama yönünde çabalarınız artacak. Bu bağlamda, okullardan, eğitim öğretim kadrosundan da beklediklerinizin artması gerekiyor. Örneğin, bizde planlama topluluğu birkaç senedir çok daha aktif çalışıyor ve biz onların taleplerine yönelik olarak birtakım değişimlere girmek durumunda kendimizi hissediyoruz. Bu biraz dürtmeyle olacak bir şey, yani aşağıdan bir etki gelecek ki, ona da bir tepki olarak, birtakım düzenlemeler yapılabilsin. Dolayısıyla, istemeyi bilmeniz gerektiğinin de farkında olun. Nasıl ki, sıfırlar önünde bir 1 olmadıkça hiçbir anlamı yoksa, plancının da kimliği ve siyasal duruşu o 1'i temsil ediyor.

Hepinize çok teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI: Biz de size teşekkür ederiz.

İsterseniz şöyle yapalım: Başka söz isteyen var mı? O zaman şöyle yapalım: Ben kendime bir söz hakkı vereyim, ondan sonra da siz tartışmanıza devam edin, yani bu tartışmayı burada sürdürebilirsiniz, çünkü ben paneli sonuçlandırıp, değerlendirme kısmına geçmek istiyorum; söyleyeceğimiz sözler var, konuşacağımız konular var.

Çokça tartışıldı bu siyasi duruş meselesi. Aslında plancıların bir ortak, kolektif bir siyasi tutumları var ve bu Odada da 35 yıldır bu siyasi tutumu temsil ediyor. Mesela, odayı birazcık incelerseniz, Odanın görüşlerine, mevcut düzenlemeler hakkında, kentlerde yürütülen projeler hakkında, karşı çıkışlarını, eleştirilerini, önerilerini irdelerseniz, aslında çok net bir siyasi tutumu, bu meslek alanına değin bir siyasi tutumu oradan çok rahat yakalayabilirsiniz. Mesela, bu çerçevede Odanın yürüttüğü faaliyetler, kamuoyundaki görüntüsü ve plan yapan kuruluşlarla, Meclisle olan ilişkileri aslında bu siyasi tutumun çok açık göstergeleridir. Aslında çok büyük arayışlara girmenize gerek yok, onu söyleyeyim. Onun dışında ön üyelik çok önemli bir şey, Oda açısından çok önemli bir müessese. Kurumsallaşması kendi içinde olan bir yapı, çünkü ön üyeliğin bir yönetmeliği var, yönetmelikte ön üyeliğin nasıl işleyeceği, öğrencilerin, kimlerin üye olacağı, okullar bazında yapılan üyeliklerin temsilciliklere dönüşeceği falan, hepsi tarif edilmiş durumda. Fakat bugüne kadar nedense, demin aslında konuşmalarda da söylendi, hani "Oda çok mu etki altına alır?" falan gibi birtakım tereddütler var. Bırakın, etkisi altına alsın, yani o etki şey değil, sizleri yanlış yönlendirecek ya da sizi bir şekilde belirleyecek bir etki değil. O etki, demin dediğiniz o siyasi tutama denk gelen bir etkidir. Odanın bugün kamuoyundaki tutumu ve savunduğu mevziler bunlardır, yani Oda sizi ancak böyle yönlendirir. Zaten başka da bir şeyi olmaz Odanın, başka da bir beklentisi olmaz. Oda üyeleşmek ister, sizleri çalışmalarına katmak ister, o ön üyelik içinde yaptığınız üretimleri diğer üyelerle paylaşmanızı sağlamaya çalışır. O yüzden bu planlama öğrencileri birliği mutlaka odayla ilişki içinde olması gereken bir yapı, çünkü biz de öğrencilik yıllarımızdan biliyoruz, hani öğrencilerin tek başına bir maddi kaynak oluşturması, ondan sonra belli bir yayın yapması, bir organizasyon yapması mümkün değil, ama biz Oda çatısı altında bunları size sunabiliriz, yani çok rahatlıkla sunabiliriz. Onu da sizin kendi istediğiniz çerçevede, belli bir özerk yapı içinde sağlayabiliriz. Bence, bu kurumsallaşma tartışmalarının anahtar kelimesi ön üyelik. Mesela, salonda kaç ön üyemiz var? Bu rakamı daha da yükseltmek lazım, gerçekten iyi, ben çok memnun oldum, yani bu katılım düzeyinden. Bu ön üyeliği işletmek, bir de ön üyeliğin kurullarını hayata geçirmek lazım. Okul bazında temsilciliklerini oluşturmak lazım, şubeler bazında ön üyelikle ilgili kurumları hayata geçirmek lazım, Odanın olanaklarıyla siz mesela, yılda bir kolokyumlarda bir araya gelmekten daha öte, daha sık, daha projeler bazında, daha belli konular bazında bir araya gelebilirsiniz, bunu Oda sağlayabilir size. O yüzden mutlaka bulunduğunuz ildeki, mesela ben Ankara Şube Başkanı olarak Ankara'daki öğrencileri Odaya davet ediyorum, Şubeye davet ediyorum, biz onlara her türlü olanağı sağlarız. İstanbullu arkadaşlar da, İstanbul Şubeyi, İzmirli Şubedeki arkadaşlar İzmir Şubeye mutlaka gitsinler, bu öğrenci yapısını harekete geçirsinler, ön üyeliği oluştursunlar.

Mesela, 1996'daki yayın şu anda bu alandaki tek yazılı şey, çünkü Oda o sürecin içindeydi. Ben o dönemde Yönetim Kurulu Üyesiydim, mesela onun basılmasını sağladık. Şu anda sizin için bir belge, ama mesela aradaki çalışmalar, Odayla irtibat-

lı yapılmadığı için, çoğundan biz de habersiziz ve belgeye falan da dönüşmedi maalesef.

Odanın web sayfasını, Genel Merkez ve Ankara Şube açısından söylüyorum, mutlaka ziyaret edin, oradaki e-mail listelerine üye olun, sürekli haberdar olun, mesleki gelişmeler konusunda alınacak fikirlerden, sizin de fikirleriniz alınsın, siz de bu sürece katılın.

Ben katılımlarınızdan dolayı hepinize teşekkür ediyorum. Bundan sonra dediğim gibi, paneli sürdürün, yani istediğiniz şekilde sonuçlandırın.

MURAT YAZICI: Genelde Oda çok eleştirildi, ben de kusura bakmayın, söylemeyi unuttum; geçen yılki buluşmada bizim en büyük destekçimiz, ODTÜ'den sonra Odaydı ve bizim için gerekli olan her türlü kırtasiye malzemeleri, atölyelerde kullandığımız kırtasiye malzemelerini, her türlü şeyi Oda sağladı. Odanın bu konuda gerçekten çalışmaları vardır ve biz de İstanbul'da bu işi yapacak arkadaşlarımıza zaten orada direkt, ilk önce Odaya gitmelerini istedik. Odadaki bu öğrencilerin oluşturduğu öğrenci birliği ve bu alt birimler konusunda da, oraya birbirimizi bilmeden gidersek, çok sağlam çalışmalar olmayacağını düşünüyoruz. O yüzden bu buluşmanın bir amacı da odur. Hep beraber birbirimizi tanıyıp gidelim ki, ben buradan diyebileyim ki, işte Mimar Sinan'daki arkadaşım Eda'yla İTÜ'deki arkadaşım Adem'e söyleyeyim, siz orada gidin, şununla ilgili bir çalışma yapın, ben de diyeyim bizden bir şey yapalım. Bunu Odaya yayalım ve birbirimizi tanıyalım. Bu tür çalışmalara Odanın destek verdiğini biliyoruz, ama bizim söyleyecek bir sözümüz olması için, bizim önce bir araya gelmemiz gerekiyor. Her şeyi Odanın sağladığını biliyoruz, yani panele katılan hocalarımıza da yine Oda haber verdi. Odayı da arkadaşlar genelde eleştirdik, ama iyi işler yapıldığını da bilin, onu da söylemek istedim.

Teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI: Buyurun.

EDA YİĞİT: Arkadaşlar; ben şimdiye kadar biriktirdiğim her şeyi bir anda söylemek istiyorum. Ben planlamanın tanıtılması taraftarı...

ÇAĞRI ÇİFTELER: Arkadaşlar, "giden gitsin, kalan kalsın" diyorlar ve "herkes otursun, kapıları kapatacağız" diyorlar.

Arkadaşlar; ciddi konuşmaları eğer yarım saat içerisinde yapabilirsek yapalım,; çünkü 19.00'da kayıt yapan arkadaşlarımız gidecek ve deşifre edilemeyen ciddi konuşmalar 19.00'dan sonra olmasın istiyoruz. Bundan dolayı saat 19.00'a kadar gayet ciddi konuşalım, 19.00'dan sonra istediğiniz gibi geyik yapabilirsiniz.

EDA YİĞİT (Mimar Sinan Üniversitesi): Ben planlamanın tanıtılması taraftarı değilim. Planlamanın birinci sınıf öğrencilerinin de planlama ya ilgi duymamasından da çok memnunum. Bence az kişi planlamayı sever, planlama mantığına ve mentalitesine sahip olmak bence oldukça zordur, bunu benimseyen insanlar da azdır herhal-

de, ben de kendimi o kategoriye koyuyorum, ama ve hayata bakmak için de önemli bir şeydir herhalde planlama. Ben 3 üncü sınıf öğrencisiyim ve 3 senedir hayatımda o kadar çok şey değişti ki, ben bile inanmıyorum. "Ne değişti?" diyeceksiniz; yolda yürürken bile bastığım taşların aralığı değişti diyeceğim. Nasıl bir alaka; planlayarak yürümeye filan başladım. Bu kötü mü, iyi mi, onu da bilmiyorum. Ama şunu söyleyeyim: Ne kadar az kişi tanırsa, o kadar anlatmamız daha kolay ve iyi olacak. Eğer mantığında bir doktor tiplemesi gibi bir planlama tiplemesi de oluşursa, onu yıkmak çok zordur, ama bizim onları anlatmamız, herkesin planlamadan kendine çıkardığı başka bir pay var ve bunu anlatması çok daha farklı. Ben anket yaparken, çoğu insana planlamayı öyle anlatıyorum ki, insanların bana umutla baktığını görüyorum, yani bir şeyler yapılabileceğinin farkında olduğunu görüyorum. Demek ki umut yaratabilmek için de, planlamanın bir kalıbı olmadığına göre, insanların kafasında da bir kalıp olmamalı. O yüzden ne kadar az kişi tanırsa, yani bizim bunu anlatmamızla çoğalırsa o insanlar, daha faydalı olacağını düşünüyorum.

Bunun yanında, bence en büyük yapılması gereken işin, tamamen kendi düşüncelerimden, yani kendi duyduğum kaygıyı şöyle gündeme getirip söylemek istiyorum. Halka bir şeye nasıl karşı çıkması gerektiği öğretilmeli bence. Yani bir rahatsızlık, o rahatsızlığın nasıl farkına varabileceği, yani birçok şeyden rahatsız olan insan var, ama bunun farkında değil. Bunun nasıl farkına varabileceği ve buna nasıl karşı çıkabileceği, yani özgürlükleri nasıl sahiplenebileceği öğretilmeli belki ve en büyük sıkıntımız da -şu an birinci ve ikinci sınıf öğrencileri, üç, belki dörtler de buradadır, bilmiyorum- şu: Planlamada çok fazla duyarsız insan var. Nasıl duyarsız; bir şeyler yapmak için heyecan duymayan çok insan var. Yani şurada bile bu kadar sayıda olmamız bunu gösteriyor bence, oldukça azız, daha çok insan olmalıydı. 9 üniversite var, hepsinde 40 öğrenci olmuş olsa ve 4 senede de olmuş olmasa, yani 1 500-2 000'e yakın insan olması demek bu, bir de mezunu, her şeyi sayarsak. Yani anlatmaya çalıştığım şey, bazı farkındalıkları yaratmak için tek yolun belki biz olduğu, bunun için de önce bizim de farkına varmamız, ne yapmaya çalıştığımızı diye düşünüyorum.

SEMİH KELLECİ (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi): Teşekkür ederim.

Bu düzenlenecek olan toplantının, bir sonraki düzenlenmesi planlanan toplantının içeriğine, temasına dair bir şeyler söylemek istiyorum. Biz planlama öğrencileriyiz ve aslında sıfat olarak önceliğimiz, bence öğrenci oluşumuzdan kaynaklanıyor ve bu tip kolokyumlar, Şehir Plancıları Odası olsun, ODTÜ'nün düzenlediği diğer seminerler olsun, iyi-kötü tartışılan konular. Hiç tartışılmayan, bahsedilmeyen bir şey var ki, bu şehir planlama eğitiminin içeriği ve öğrencilikle ilgili yaşadığımız gerek eğitimin içeriği, gerekse işleyişiyle ilgili sorunlar var, yani bunlar hiç konuşulmuyor. "Şehirci müdahale edendir, seyirci değildir" derdi bir hocamız; müdahale etmek, sadece fiziksel mekâna mı, yoksa gerçekten sürece de mi? Aldığımız eğitim de bir süreç, bunun içinde benim sorunlu olduğunu düşündüğüm birçok şey var; derslerin

içerikli olsun, işleyiş şekli olsun, değerlendirmeler. Bununla ilgili söyleyecek sözümüz eminim hepimizin iyi-kötü vardır, yani 4 yıl öğrencilik yaşıyoruz. Hepimiz tek tek kendi alanlarımızdan bahsetmeye kalksak, saatlerce buradan çıkamayız, yaşadığımız çok sorun var.

Bireysel olarak, mesela şu an burada tartışılan gündemin seçmeli derslerimizle daha fazla örtüşmesi gerektiğini düşünüyorum. Gündelik hayatla birlikte kendini yenileyen içeriğin okuldaki sınıflarımıza taşınmasını bekliyorum. Mesela değişen ve dönüşen kentlerle ilgili ne kadar dersimiz var, yoksa Üniversitemiz gündemi çok geriden mi takip ediyor, bundan 20 yıl öncesinin derslerini mi alıyoruz hâlâ? Bu konuların derslerde de tartışılabilmesi gerektiğini düşünüyorum, bu sadece bu konuda benim bir fikrim. Temanın birazcık daha öğrencilikle ilgili olması gerektiğini çok şiddetle düşünüyorum. Kentler, yaşanan çevre ve mekâna müdahale, sonuçta tartışılan şeyler, mesela 3 günlük bir Kolokyumda enine boyuna detaylı bir şekilde tartışıldı. Bence burnumuzu olmayacak yere sokmalıyız, olmayan şeyleri istemeliyiz ve istemeliyiz birazcık da, hocalarımızdan talepte bulunmalıyız. Bir arada oluşla birlikte daha sıkıştırabiliriz, daha bir şeyleri talep ettiğimizde, gücümüzü daha iyi hissettirebiliriz, sonuç alabiliriz. Mesela tek tek hocalarla birey olarak, öğrenci olarak konuştuğumuzda, içeriğin değişmesi, işleyişin değişmesiyle ilgili fazla sonuç alabileceğimizden şüpheliyim. Ama şehir plancıları öğrencileri olarak 9 üniversitenin öğrencileri ortak bir şeyler yaparken, bir şeyler talep ederken daha kal'e alınacağımız hissi uyanıyor bende.

SEVİL ŞETAN (Mimar Sinan Üniversitesi): İstanbul'da yapılacak 2. -öğrenci kolokyumu denilebilir mi bilmiyorum, ama- öğrenci çalışması için bir fikrim var ve benim katacağım iki şey var. Birincisi, bu tamamen öğrencilik ve öğrencilerin sorunlarıyla ilgili olmalı. Yani 3 gün boyunca dönüşen ve değişen kenti burada dinledik, ama mesela ben bu konuda hiçbir şey bilmiyordum, böyle kolokyumlar sayesinde farklı konular hakkında bilgi sahibi oluyoruz bence. Onun için diyorum ki, İstanbul'da olacak toplantıda tamamen öğrencilikle ilgili sorunlar ve istediklerimiz konu başlığı olmalı. Mesela hepimizin bir fikri vardı, hepimiz az önce fikirlerimizi söyledik, bana göre bu olmalı, herkes de fikrini söyledi ve bence onların başlığı altında toplanmalı, yapacağımız toplantılar. Ben de buna iki şey katmak istiyorum: Birincisi, plancı olarak aldığımız eğitim, yapacağımız işle ne kadar paralel olacak? Yani mezun olduğumuz zaman, acaba aldığımız eğitimi baz alarak mı çalışacağız, yoksa başka bir şey mi yapmamız gerekiyor, ekstra bir eğitim mi almamız gerekiyor ya da daha da staj mı yapmamız gerekiyor, daha da fazla deneyimli olmamız mı gerekiyor? Diğeri de mezun olduğumuzda yine plancı olarak şehirlerin planlamasında ne kadar söz sahibi olacağız? Acaba biz, hakikaten şehirlerin planlamasında iş yapacak mıyız, yoksa başka güçler bizi engelleyecek mi ve bu güçleri ne kadar çok irdelemeliyiz ve ne kadar çok engel olabiliriz, bizi engellemelerine?..

Teşekkür ederim.

ALİ ÜSTÜN (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 4 üncü Sınıf Öğrencisi): Ben aslında Önder'in sorularına cevap vermek için söz almıştım. Galiba kendisi burada yok, ama söyleyeceklerimi diğer arkadaşlarımla paylaşmam daha doğru olur. Önder'in sorusu mekân ve vizyon hakkındaydı, yani bize katılımın temasının çok somut bir ürüne yönelik olduğunu dile getirmişti. Bunu geçen sene de dile getirmişti; fakat cevap verememiştik. Biz mimarlık topluluğunu kurduğumuzda, buluşmayı yaparken de vizyonumuz, aslında bizim gibi diğer öğrencileri tanımaktı, yani şehir planlama öğrencileri buluşmasını da tetikleyen en önemli şeylerden biri oydu. Şöyle ki: Benim asıl merak ettiğim şey, aynı probleme, aynı spesifik şeye bir ODTÜ'lü, bir Mimar Sinanlı, bir Erciyes Üniversiteli, bir Dokuz Eylül Üniversiteli nasıl bakıyor, bunu öğrenmek büyük kaygılarımızdan biriydi. Sonuçta herkese söylememde hiçbir sakınca yok, workshop'larımızın sonunda da hiçbir sonuç ürün çıkmadı açıkçası ve öyle bir kaygımız da yoktu. Ama diğer arkadaşlarımdan da duydum ve kendi payıma rahatlıkça söyleyebilirim, ben aradığım soruya cevap buldum; aynı probleme İTÜ'lü nasıl bakıyor, Mimar Sinanlı nasıl bakıyor, bunu büyük ölçüde öğrendiğimi düşünüyorum ve bu, buluşmadan en büyük çıkarımımdı. Sanıyorum Önder yok, duyamaması beni üzdü.

İkinci olarak öğrenci sorunları olayı var, yapılacak kolokyumda bunun da tartışılması istenildi. Açıkçası bu buluşma olayı fazla masraflı bir şey oluyor. O yüzden sorunları her yerde tartışabiliriz, onun için büyük bir buluşmaya bence gerek yok. Buluşmanın bir amacı da zaten öğrencilerin bunu kendi aralarında, çalışırken olsun, bir yerde gidip yemek yerken olsun, akşam içerken olsun, tartışmasını sağlayacak bir platform yaratmakta. Bu konuda ben birçok kişiyle tartıştığımı da bilirim. Örneğin geçen sene, Yıldız Teknik'ten, üniversiteden arkadaşlarla, onların stajlarındaki sorunları, yaşadıkları komik olayları konuştuk... Bu yüzden, yani böyle birazcık fazla kendini öven bir şey oldu. Bu yüzden de bizi yarattığımız buluşmanın öğrenci sorunlarını dile getirmek gibi resmi olarak bir amacı yoktu, fakat bu konuda da diğer arkadaşlar, yaşadıkları sorunları, bunların nasıl olması gerektiğini dile getirecekleri bir platform buldular. Ben bunları arkadaşlarımla paylaşmak istedim.

Teşekkür ederim.

İLKNUR URKUN (ODTÜ Yüksek Lisans Öğrencisi): Ali'ye teşekkür ederim, bir senedir sürekli herkese anlattığımız şeyi bayağı açık bir şekilde ifade etti.

Şöyle bir şey var: Geçen sene biz bu buluşmayı, ilk defa yapılmasa da biz kendi adımıza ilk defa yaptık, yani bizim öğrenciliğimiz sırasında böyle bir şey olmamıştı ve amacımıza ulaştığımızı düşünüyorum. Birbirimizi tanıyoruz, artık üniversiteler arasında bir bağ var. Bu sene bunu tekrar gerçekleştirecek arkadaşlara şöyle bir soru yöneltebilirim: Eğer bu bağın gerçekten kurulduğunu düşünüyorsanız ve artık birlikte bir sonuca varabileceğimizi düşünüyorsanız, yani somut bir şey elde edebileceğimizi düşünüyorsanız, o zaman oturup öğrenci problemlerini tartışabiliriz diye düşünüyorum. Yani ben öğrenci problemlerinin gayet önemli, tartışılması gereken bir konu olduğuna kesinlikle katılıyorum. Bizim tek savunma noktamız şuydu: Hayatı-

mızda ilk defa gördüğümüz insanlarla bilmediğimiz bir şey hakkında konuşursak, bir şeye varamayacağız.

Şöyle bir şey var: Burada herkes "tema ne olsun" diye tartışırken, kendisi için en önemli olan konuyu bulmaya çalışıyor doğal olarak, herkes bir şey olursa en iyisi olsun diye düşünüyor. Ancak biraz bu işin yapılabilirliğini düşünmek lazım, yani bu kadar büyük bir işin içine girdikten sonra hiçbir sonuç elde edemezsek, çok büyük bir hayal kırıklığı olur diye düşünüyorum. Ama mekân ve vizyon konusunda, yani atölyenin amacı yazılı-çizili bir şey elde etmekti ama bunu da elde edemedik diye çok da üzülmüyoruz. Yani orada zaten esas amaç tanışmak, bir şey paylaşmaktı, bu amacı devam ettirebiliriz. Yapılabilirliği çok yüksek olan, İstanbul için tartışılması mantıklı gelen bir konu tartışabiliriz -ki, dönüşüm öyle görünüyor- ya da burada karar veririz, "bizim için önemli konu bu -'ki öyle, yani öğrenciyiz ve öğrencilikle ilgili bir şey yapmamız en mantıklısı olur'- ve de çok çalışacağız, bu sorunları sıralayacağız ve çözeceğiz" diyorsanız, o zaman öğrenci problemlerini tartışabiliriz, neden olmasın. Ben bir de sizin fikrinizi almak istiyorum, yani belli ki uzun zamandır öğrencilerle ilgili çalışıyorsunuz, tema konusunda ne diyorsunuz?

Teşekkür ederim.

ÖZLEM ÜNVER (Mimar Sinan Üniversitesi):

Şunu söylemek istiyorum: Geçen sene böyle bir buluşmaya gelirken, Üniversitemizden bir sunum amaçlı gelmiştim ve çok memnun oldum, ilk olmasına rağmen kesinlikle beni tatmin etti. Şu anda İstanbul'da bir buluşma söz konusu. Öğrenciler buluşma İstanbul'da olduğu için mi gelecek yoksa buluşma amaçlı mı gelecek, bu çok önemli. İstanbul'a gelen öğrencileri ne kadar toplayabiliriz veya ne kadar ilgisini çekebiliriz; bunun için tema çok önemli. "Öğrenci problemleri" diyoruz; problemleri sıralarız, hepsinin sonunda bir soru işareti de olur, ama öğrenciler bunu niçin soruyor, yani sadece soru amaçlı mı, bunun cevabını alacak mıyız? Bunun cevabını alacaksak, bunun cevabını verecek insanlar da orada olacak mı veya elimize ne geçecek, sadece buluşmak mı, bu da çok önemli bence. Şu anda bunun cevabını verecek kimse yok herhalde, ama ne düşünüyorsunuz, ben bunu merak ediyorum. Bizim için o buluşmada merak ettiğimiz şeyler mi söz konusu olacak? Yani herkesin amacı farklı olacak, ama ortak bir şeyde buluşmayı hedef alacaksak, bence sorunlar olmamalı, daha genel, sonuç itibariyle bu bölümü bitirdiğimiz zaman hangi yöne doğru yöneleceğimiz daha önemli diye düşünüyorum.

Teşekkürler.

DİLEK DİLAVER (İTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 2. Sınıf Öğrencisi)- Biz akşam gelen arkadaşlarla toplandık, bir konu oluşturmaya çalıştık. Özlem'in de dediği gibi, "İstanbul'a gelen öğrencilerin ilgisini nasıl uyandırabiliriz" gibi bir soru işareti oluştu kafamızda. Ben biliyorum, sabah-akşam konferanslar verdiğimiz zaman hiç kimse gelmeyecektir, bunu açık yüreklilikle söylüyorum.

Dolayısıyla şöyle bir şey yaptık: Sadece kabataslak bir fikir, belki kafanızda bununla beraber yeni fikirler oluşabilir. Bizimle beraber tabii Mimar Sinan'ın ve Yıldız Teknik'in de katkısı olacaktır buna. Mesela Fener olur, Balat olur, Fatih olur, Sultanahmet olur, bunlarla ilgili yapılmış bir dönüşüm projesi olur; bu dönüşüm projelerini önce inceleyip, daha sonra bu yapılan yerleri gezip, daha sonra okula dönüp bir workshop ayarlanabilir ve akşama da öğrenci arkadaşlarla beraber bir kaynaşma sağlanması için bir yerlere yemek yemeye ya da birşeyler içmeye gidilebilir. Boğaz turu olabilir, yani bunlar ayarlanabilir, üniversitelerden otobüs de ayarlanabilir buna ya da herhangi bir şekilde bütçe de ayarlanabilir. Sadece burada amaç, İstanbul'a gelen öğrencilere İstanbul'da o buluşmaya katılmayı amaçlamak.

Burada esas yapılması gereken şu: Kolokyumlar düzenleniyor, sempozyumlar düzenleniyor, bir şekilde projelerden haberdar oluyoruz, ama aslında önemli olan, bizim kendi aramızda örgütlenebilmemiz, yani kendimizi tanıyabilmemiz. Ben ODTÜ'den arkadaşlarla dün tanıştım ve artık şehircilikle ilgili çok daha farklı düşünüyorum ya da Yıldız Teknik'te olan bir insanla tartıştığım zaman, çok daha farklı bakıyorum olaylara. Yani bunlarla ilk başta kaynaşmamız gerekiyor ve 3 ay sonra yapılacak toplantıda da ilk amaç olarak bunun güdülmesi gerektiğini düşünüyorum. Kaynaşmanın güdülmesi gerekiyor. Yani beraber ortak, hem bölümümüzle ilgili, hem de bizim öğrencilik hayatımızla ilgili bir şeylerin paylaşılması, hem de bunun doğrultusunda kaynaşmayı amaçlayan bir şeylerin yapılmasının taraftarıyım.

ÇAĞRI ÇİFTELER: Kaynaşma, buluşma, bunların hepsinin çok olumlu şeyler olduğunu hepimiz biliyoruz. Ancak kaynaşmak ne demek, bir sürü okuldan toplanan insan niye kaynaşır ki, yani amacımız ne? Buradaki amaç, hepimizin de bildiği üzere, ama bazen fark edemediğimiz üzere, bildiğimiz şeyleri, yani bizim öğrendiğimiz veya yaşadığımız şeyleri birbirimize aktarmak, bilgi paylaşımı. Bunun olması için ne olmalı, yani nasıl bir ortam hazırlamalıyız ki bu olsun? Hepimiz belli makaleleri okuyoruz; Marks okuyoruz, İlhan Tekeli okuyoruz, oradan oraya, uçtan uca bir sürü şey okuyoruz, Gidance okuyoruz. Bunların hepsine bir yerden ulaşabiliyoruz, değil mi; yani kütüphanelerde olan, bildiğimiz şeyler. Bunlar üzerine bir konu verip de bunları okuyup sunum hazırlamak bana mantıklı gelmiyor, yani bunları okuyup sunum yapan bir arkadaşımızın bize katacağı bir şey olmayacak, bu sunumlarımızda veya bu buluşmalarımızda. Herkesin kendi bilgisinin ve kendi oluşturduğu birtakım, yani öğrenci mantığıyla, ille profesyonel bir şey veya akademik bir şey olması şart değil, kendi mantığıyla oluşturduğu bilgisinin paylaşılması önemli benim anladığım kadarıyla. Onun için konuyu seçerken de buna dikkat edilmesi veya konu ne olursa olsun, buna dikkat edilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

NİHAN TOHUM (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi 3. Sınıf Öğrencisi): Ben de arkadaşımın dediğine katılıyorum; çünkü bence bu yapılan çalışmada siz dediniz ki, "geçen seneki çalışmadan net bir sonuç çıkmadı." Ben bunun o kadar da önemli olduğunu düşünmüyorum. Aslında hepimiz farklı bir eğitim görüyoruz ve

bunun sonucunda herkesin olaya nasıl baktığının paylaşılması bence önemli. Sonuçta planlama eğitimi de böyle, bizim atölyede eğitim böyle 5-6 hoca geliyor, hepsine sorduğunuz zaman, farklı cevaplar alıyorsunuz sorunuza ve sonuçta siz kendi algıladığınız şekilde ona bir sonuç ya da çözüm getiriyorsunuz. Bence önemli olan, bunların paylaşılması, yani bir proje sonucunda net bir sonuç çıkması o kadar da önemli değil diye düşünüyorum.

OZAN ATAK (ODTÜ 4. Sınıf Öğrencisi):

Ben kısa bir şey söyleyeyim: Sanırım Mimar Sinan Üniversitesi'nden de az önce Eda'ydı galiba, "ben bölümün tanıtılmasını istemiyorum, gelen insanların da gitmek istemesinden gayet hoşnudum" dedi. Yani bunu söylerken ne demek istediğini anlıyorum, ama şöyle bir şeyi atladı bence: Bu insanlardan gitmek isteyen 30 kişi varsa, 30'unu bırakın, 5'i bile gidemiyordur, ama bu adamlar mezun oluyor bir şekilde. Sonuçta bu, şu anlama geliyor: Plancılığı sevmeyen, mesela plancılık üzerinden bir konuma gelmeye çalışan bir sürü insan ortaya çıkıyor, mezun olduktan sonra ve bu insanlar üstüne üstlük plancılık etiğini de kavramadıkları için, işte 7 kat sınırı olan bir yere kolaylıklı 10 katlı, belki daha fazla verir, sonuçta bunları sonu yok. Onun için o tanıtılma konusunda o fikir yanlış, öyle düşünmüyorum.

Siz şey demiştiniz, "dışarı çıktığımı zaman öğrendiklerimizi ne kadar kullanacağız veya kullanacak mıyız?" Burada da şöyle bir şey var bence: Mesela öğrendiklerimiz birbirini tutmuyor, bu kesin. Mesela bizim okulda, ODTÜ için konuşursak, hiçbir zaman imar planı desteklenmez ve imar planını uygulamamız istenmez, "imar planının kısıtlayıcı yanlarını düşünün, kendinizi bir tartın, ona göre bir daha düşünün" derler. Hatta Baykan Hoca, geçen gün şöyle bir laf etti: 4 senedir bizimle karşılaşmıyor, beni gördüğü zaman, "siz kimdiniz?" falan... Öğrencisi olduğumu anladıktan sonra şunu söyledi: "Bak, sakın mezun olduğunuz zaman sıradan şeyler yapmayın, delilik yapın, biz sizi böyle yetiştirmeye çalışıyoruz." Bu, bizim okuldaki yaklaşım, ama şunu da biliyorum: Gazi Üniversitesi'nde de imar planı, mesela 4 sene boyunca işlenen konu. Bu durumda sizin söylediğiniz zaten göreceli bir şey ve öğrendiklerimiz ve doğrular, yanlışlar çok göreceli, tartışılır. Onun için dışarıya çıktığımız zaman kimin ne yaptığı gerçekten belli olmayacak, olmuyor da, yani bu eğitim süreçleri çok farklı olduğu için böyle.

Son olarak buluşmayla ilgili şöyle bir şey vardı hakikaten, herkesin söylediği, yani en azından bence genel görüş: "Tamam, öğrenci problemleri önemli ve tartışılmalı, ama bir şekilde bu resmiyete dökülmese de herkes konuşur." Bu workshop'ların dışında veya içmeye gidildiği zaman bile bu konuşulur. Ama bir konu çerçevesinde toplanılmazsa, eğitim sürecinde öğrendiğimiz şeyleri paylaşamayız; ben nasıl yaklaşıyorum ya da diğer üniversitelerden arkadaşlar nasıl yaklaşıyor, bunu göremeyiz. Onun için bence kesinlikle bir konu belirlenmeli.

ÖZLEM ÜNVER: Geçen seneki buluşmada şöyle bir konu vardı: Her üniversiteden sunuma katılan arkadaşlar, kendi üniversitelerini tanıttılar. Üniversitenin 4 yıllık eği-

tim süreci içinde ne türde eğitim verdiği ve geldiği şehir , şehrin niteliği bakımından; İstanbul Teknik Üniversitesi'nden katılan arkadaşımız, İstanbul'un sorunları ve belirli bir bölgesinin planı hakkında, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nden katılan arkadaşımız, İzmir hakkında bir örnek vermişti. Hepimiz 3. sınıf öğrencileriyiz, öbür sene veya ondan sonraki sene mezun olacağız ve hepimizin aynı sektöre, aynı sene içerisinde atılması söz konusu demiştik "O insanla ben aynı şeyi düşünüyor muyum, şehir plancısı olarak mezun olduğumuzda aynı görüşe sahip olacak mıyız" konusu üzerinde konuşulmuştu. Belki yine aynı şekilde veya her üniversiteden gelen hocalar bakımından, yani seçilerek, belirlenen temalar üzerinden yoğunlaşılarak soruların cevabına gidilebilir belki.

MURAT ÇEVİK (Şehir ve Bölge Yüksek Plancısı, TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi): Arkadaşlar; ben olabildiğince kısa keseceğim; çünkü bu toplantıların sonunda insanlar hep böyle yavaş yavaş çökmeye, böyle kayıplar başlar.

İlk söyleyeceğim şey şu: Bizler şehirci değiliz arkadaşlar, şehir ve bölge planlamacılarıyız ya da plancılarıyız. Şehirci, bilindiği üzere "urbanist" kelimesinden geliyor.

Ayrıca yine toplantı sırasında söylemediğim bir şey var: Ben kendimi şanslı da hissediyorum, bütün bu konuşmalarda atıfta bulunulan sürecin içerisinde bilfiil yer almış bir meslektaşınız olarak. Artı biraz bireysel olacak, ama öğrenci panellerinin bugüne kadar ki tek öğrenci oturum başkanı olarak da ben yer aldım. Bu süreç, şu şekilde oluştu: Öğrenci oturumunda, 97 yılında sanıyorum, kentsel politikaya ilişkin bir süreçte talepte bulunuldu; yine böyle bir toplantıda bir araya gelinmişti, yine birçok öğrenci vardı ve Planlama Öğrencileri Birliğinin yine kurulum aşamasındaydı ve o oturumdaki öğrenci panelinin, adı öğrenci paneliyse, bir saat bile olsa, öğrenciler tarafından yapılması gündeme geldi. Tabii orada direkt arkadaşlar sağ olsunlar, beni göstererek, "suçlu bu" şeklinde beni oturum başkanı yapmışlardı.

Tabii bu, meslek içinde bir savaş ya da mevzi kazanımı olarak görülmemeli aslında. Sonuçta 3 sene sonra, 5 sene sonra eğitiminiz bittiğinde, siz de bu meslek camiasının içinde olacaksınız. Deminki tanıtım olayını geçiyorum, mesleğin tanınması olayını geçiyorum, inanıyorum ki ülkemizde çok iyi şekilde tanınıyor, ama görülmekte istenilmeyen bir mesleğe sahibiz, bunun için mücadele etmek zorundayız. Ben mesela şu anda bir vakıfta proje sorumlusu olarak çalışıyorum. Doğrudan plan üretmiyoruz, ama entegre havza yönetimi üzerine çalışıyoruz ve bölge planlama uzmanlığına sahip bir insanım. Klasik "belediyelerde iş bulacağız, kamuda iş bulacağız" gibi iş olayına biz o süreçte de asla takılmadık. Önemli olan, gerçekten sahip olduğunuz mesleğin değerini ortaya çıkarabilmek.

Birçok konuşmalar, hepimizin sıkıldığı havanda su dövmeler, hep aynı şeyler dinliyorsunuz, bir yerden sonra bu sabit adım da askerlerin yürüyüşü gibi gelmeye başlıyor ve "yeter artık, yürüyelim" diyorsunuz. Bence şu ortam, -ki biz başladığımızda 6-7 kişiydik- şu son kalan güruh bile çok önemli bence, bir şekilde bilgi yayılması-

nı, bilginin aktarılmasını sağlamak çok önemli. Bana görüşüm soruldu, ama ben size "toplantınızın teması ne olsun, şöyle bir şey yapılsın" gibi bir öneride bulunmak durumunda değilim. Ancak şöyle bir yöntem önerim olabilir: Bizler de yaşadık onları, 1994'te çok geniş bir katılımla yine ODTÜ'de yapılan Avrupa Planlama Öğrencileri Birliği oluşum sürecindeki toplantıda da çok tartıştık. Ama şu an fark ediyorum ki, biz yanlış yöntemlerle gitmişiz, yöntemi bulamamışız.

Şu anda çalıştığım vakıfta da uyguladığımız bir yöntem var; kolaylaştırıcılık yöntemiyle çalıştaylar yapılması. Nedir; bir kolaylaştırıcı vardır, tarafsızdır, herkese söz verir, bir köşeye yazar alınanları, bunlar derlenir, toplanır, yayın haline gelir. Sanıyorum ki yöntem olarak böyle bir şey izlenirse... Tabii bu organizasyonda, ben de bireysel olarak, Oda olarak da Serdar'ın belirttiği üzere her şekilde katkıya açık ve hazır olduğumuzu da belirtmek istiyorum. Doğru yöntemle doğru aşamalar alınabileceğini düşünüyorum. Yani bu tür bir yöntemle gidilerse, sanıyorum 1 sene sonra, 2 sene sonra, bizim 96'da ürettiğimiz metnin çok daha üzerinde ve gerçekten çok daha sorunların çözümüne bilfiil katkıda bulunacak bir metin, bir çalışma ortaya çıkar ve bu birliktelik sürer diye düşünüyorum.

Dokuz Eylül'de1. sınıftayken, Ege Mimarlık Dergisi, "sen bir yazı yaz, şehir planlama nedir, yaz" dedi ve ben, bir cümlesi bir paragraf olan bir şey yazabildim. Ama 1,5 saat kadar önce bahsettiğim, o ilkokul öğrencisinin tanımını ben orada yapamadım, ne biliyorsam yazdım. Biz, kısa şekilde mesleğimizi insanlara belki de hap gibi tanıtabildiğimiz zaman, mutlu olacağız. Yani bu tanıtımla ilgili ben bu Planlama Öğrencileri Birliğinin oluşum sürecinde ve Dokuz Eylül Üniversitesinde Kentbilim Topluluğunun kurucu üyelerindenim o dönemde. Kendi mezun olduğum liseye gittim, lise 1, 2, 3'lere inşaat mühendisliği, mimarlık ve şehir planlama nedir, ayrımları nedir, bunları bir bir anlattım. Oradan bir şehir plancısı çıkmadı, çıkması da gerekmiyordu belki, ama en azından oradaki bireyin zihninde bunların ayrımları ortaya çıktı.

Bütün dünyada saygıyla karşılanan bir mesleği biz Türkiye'de sadece imar planıyla tanıyoruz, sadece belki benim çalıştığım havza yönetim planları çok daha "çağdaş" ve bölgesel ölçekte plan olmasına rağmen, onda dahi doğru uygulayamıyoruz. Bunun sorumlusu devlet yönetimi değil, Oda değil, üniversiteler değil, bizim bir şekilde yanlış biçimde genlerimize işlemiş olan, "bir şey yap gitsin, tamam..." Projeleri nasıl yapıyoruz; 4 tane yol geçiriyoruz, 3 tane ticaret merkezi koyuyoruz, bitti. Orada yaşayan, yaşayacak insan kim olacak; biz olmayacağız.

Benim görüşüm, Türkiye'de şimdi planlama meslek alanı bunun farkına vardı. Yani bu önümüzdeki belki 5 yılı, 10 yılı planlayacak bir oluşumdan bahsediyorsunuz. Önümüzdeki 5 yılın, 10 yılın şehir ve "bölge" planlama mesleğini icra edecek insanlar olarak bence bu temaların belirlenmesinde ve yöntemin belirlenmesinde buna dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Çok konuştum, aranızda bir dinozor olarak, tekrar sorular gelirse yanıtlamaya çalışacağım. Teşekkürler.

DİLEK DİLAVER (İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlaması 2. Sınıf Öğrencisi): Sayımız gittikçe azalıyor, o yüzden hemen söylemek istiyorum. İstanbul'da okuyan arkadaşlara söylüyorum; biz İstanbul Teknik Üniversitesi olarak Cuma günü yönetim kurulunu, bu işi yürütecek insanları seçmeyi planlıyoruz, öğlen 13.00'ten sonra ve bayram dönüşü, Perşembe gününe sizin de bu şekilde hazır olmanızı bekliyoruz. Birinci duyurum buydu.

Ben yine aynı şekilde "tema tema" diye sabahtan beri bağırıyorum, ama en azından buna önem vermenizi istiyoruz, sadece bizim üstümüze yıkmayın bunu. Sizin aklınıza gelirse, bir şekilde İnternet'e girin ve mail atın bu havuza. Biz bunlara ulaşırız, ilham alırız, çok güzel bir fikirdir belki, tema gerçekten o olur, herkesin hoşlanacağı bir şey olduğuna kanaat getirir yönetim kurulu, yani buna önem vermenizi istiyorum.

Teşekkür ederim.

MURAT YAZICI: Arkadaşlar, zaten azaldık, ben de çok kısaca söyleyeceklerimi söyleyeyim: İTÜ'lü arkadaşlar ve Mimar Sinanlı arkadaşlar, İTÜ'de ayrı bir topluluk ve Mimar Sinan'da MEKİK, Yıldız Teknik'ten de mutlaka bir toplulukları vardır, onlar bir araya gelip bu işi organize edecekler artık ve burada bu kadar konuşulduktan sonra bu organizasyon kesinlikle gerçekleşecektir, buna inanıyorum.

Şöyle bir şey var: Belli, önümüzde yapılması gereken işler için saatler, yani zamanlar koyduk. Bunlardan biri, İTÜ kendisi şu anda bunu yapıyor. MEKİK zaten sürekli faal bir toplulukmuş, onlar bunu daha rahat oluşturacaklardır diye düşünüyorum; çünkü yeni bir yönetim kurulu seçmelerine gerek yok. Önümüzdeki hafta Perşembe gününe 3 üniversitenin bir araya gelip yapacak olduğu toplantının haberlerini dört gözle bekliyoruz ve Aralık 15'e kadar da bu temayla ilgili çalışmaların ve yapılacak panellerin ve atölye çalışmalarının somut biçimde getirileceğine inanıyoruz.

Bir aylık bir dönem çok kısa, bu yüzden çok sıkı ve özverili çalışmak lazım ve bu işin peşinde olacak, gerçekten bu işi isteyen insanların ilk başta bunu yapması gerekiyor. Bunu da zaten çok konuştuk, çok fazla da anlatmayayım, buradan çıkınca tekrar konuşuruz, birbirimizin telefonlarını alırız ve bu arada kurduğumuz bağları koparmadan sürekli sıcak tutarak sürecin sonuna kadar taşırız ve başarılı bir buluşma da olur ve ben buna inanıyorum zaten. Önemli olan, doğru adımları doğru zamanda atmak.

Teşekkürler.

MURAT ÇEVİK- Serdar Karaduman'ın söylediğini tekrarlayarak belki çok kısa teknik bir şey ekleyeceğim: Odamızın bir öğrenci iletişim listesi var, onun kullanılması için Oda Genel Merkeziyle -yani sadece Ankara Şube için var bizim- geliştirilmesi için girişimde bulunursa, çok kısa sürede kullanıcı birim açılabilir ve buradan PÖB olarak ya da nasıl tanımlıyorsanız kendinizi, oradan iletişimi sağlayabilirsiniz. Bunun da öncelikli olarak yapılması gerekiyor.

Arkadaşlar; katılan herkese çok teşekkür ediyoruz. Seyirci değil, şehirci kalın.

KOLOKYUM DEĞERLENDİRME PANELİ

OTURUM BAŞKANI: ERHAN DEMİRDİZEN

Prof. Dr. Hülya KOÇ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Semahat ÖZDEMİR
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü

Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Çağatay KESKİNOK
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Bekir COŞKUN
Hürriyet Gazetesi Yazarı

KOLOKYUM DEĞERLENDİRME PANELİ

Oturum Başkanı: Erhan Demirdizen

OTURUM BAŞKANI: Kolokyum Değerlendirme Oturumu, 19.00'a sürdürmeyi öngördüğümüz bir oturum. Bu sene biraz daha fazla ihtiyacımız olan bir oturum. Tabii üçüncü günün ardından herkes yoruldu, ama bu kadar paralel oturumlu, bu kadar izlemesi güç, ama bir o kadar önemli bir konuda Kolokyum yapıldıktan sonra, bu bölümde oturum başkanlarının, biraz kendi oturumlarından yola çıkarak, biraz diğer oturumlarla kıyaslamalar yaparak, biraz karşılaştırmalar yaparak, aslında bu Kolokyumun katılımcılara son mesajları ne olabilir, buradan ne gibi mesajlar çıkardık konusunda değerlendirme yapmalarını bekliyoruz. Eskiden sonuç bildirgeleri yazardık, bir anlamda değerlendirme panelinden beklentimiz, sonuç metninin unsurlarını biraz ortaya koymak. Bunu böyle dedim diye çok ağır bir şey de yapmayacağız aslında, biraz söyleşi formatında bir şey yapalım istiyoruz, 3 günün sonunda yaptığımız bir panel olduğu için.

Genel Değerlendirme Panelimize katılan hocalarımızı size tanıtmak istiyorum: Hülya Koç, Dokuz Eylül Üniversitesinden; Semahat Özdemir, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsünden; Tarık Şengül, ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümünden; Çağatay Keskinok, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden ve Bekir Coşkun, bölümlerden değil, bir gazeteci, bir köşe yazarı hepiniz, tanıyorsunuz, Hürriyet Gazetesi'nde köşe yazarı, o da bize biraz bizim kendi kendimize yaptığımız bütün bu tartışmalardan sonra bize bazı mesajlar vermek isteyecek. Biz kendisini özellikle çok istedik, tartışmaların sadece kendi içimizde kalmasını istedik. Buna benzer yöntemleri daha fazla denemek lazım, bundan sonraki yıllarda da. Bekir Beyden de bize öyle bir katkı yapmasını bekleyeceğiz bu oturumda. Bizim pek düşünmediğimiz boyutlarını açmasını bekleyeceğiz belki.

Ben isterseniz sırayla sözü Hülya Hanımdan başlayarak konuşmacılara vermek istiyorum. Süre olarak 10'ar dakikalık konuşalım, 10 dakikayı geçmemeye çalışalım; sonra soruları alıp bir ikinci tur konuşma daha yapacağız.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. HÜLYA KOÇ (Dokuz Eylül Üniversitesi): Teşekkür ederim.

Ben bu Değerlendirme Oturumunda biraz verilen bildiriler üzerinden beni ğim ve tekrar anımsanmasında yarar gördüğüm noktaların altını çizmeye ğım. Sonuçta geleceğim nokta ise, aslında Kolokyumun bugün tamamlanm likte, önümüzde çok fazla tartışmamız gereken, üzerinde çalışmamız gerek ların ortaya çıktığını vurgulayabilmek.

Dünyada yaşanmakta olan ekonomik yeniden yapılanma ve teknolojik ge mekânda da önemli değişme ve dönüşmeler yaratıyor. Bu değişme ve dönüş ve bölgesi kapsamında da yeni bir form oluşturuyor, bu formu kavramsa çabaları var. Kolokyum kapsamında da ilk günde kent bölgeleri şeklinde e bir kavram oldu. Bildirilerde kent bölgelerinin ortaya çıkışına, karakteris değinildi ve kavramın netleşmesi yönünde yapılacak çalışmalara ışık tuta sorular ortaya konuldu. Bu soruları anımsatmak istiyorum: Metropol, megap merasyon gibi kavramların yeterli olamadığı durumlarda ve metropoliten k dönüşmesiyle ortaya çıkıyorsa, metropoliten alan kavramından farkların olduğu; metropol değil, ama azman sanayi kentinin dönüşmesiyle ortaya çı olabileceği, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kavramsallaştırmaların de örtüşebileceği, kent bölgelerinin sınırlarının nasıl çizileceği; kent bölgen bütünlüğü olduğu, yenilikçi, buluşçu bir niteliği olacağı varsayımı bulund daha çok sezgisel olan bu iç bütünlüğün nasıl analitik olarak ele alına mekansal ekonomilerin tek merkezli formlar üzerinden okunması yanında, ç kezli formlar üzerinden de anlaşılmasının kent bölgeyi tanımlamada nasıl y olabileceği; kent bölge kavramını kurarken yığılmanın getirdiği ekonomiler y bunu dengeleyen faktörlerin, yani engellerin analize katılmasının kavramı aç da nasıl yardımcı olacağı soruları, bunlardan bir bölümü olarak anımsanabil

Giderek kent bölgenin nasıl, hangi değişkenleriyle tanımlanıp sınırlanacağı y bu olguya planlamanın nasıl bir yanıt vereceği, planlamanın ve yerel yönetim doğrultuda nasıl yeniden yapılanacağı, gelecekte üzerinde daha fazla çalı değer konular olarak ortaya çıktığını düşünüyorum.

Ayrıca metropoliten yapının dönüşümünü kavramak için dıştan bakmak yeri ropoliten strüktürün zaman içinde dönüşmesine içten bakmak gerektiği ve bu de kentsel alanların alt birimlerine ilişkin dönüşümü kavrayacak malzemeler birikiminin gerekliliği de ortaya konuldu. Bu da yine önümüzdeki yıla kadar mız gereken işler olarak gündemimize geldi diye düşünüyorum.

Yine birinci günde mekânsal çerçeve kavramı, bir kavram olarak ele alınıp aç ele alınan çerçevenin kent tarihi yazımı için potansiyelleri vurgulandı. Dol bundan böyle yapılacak kent tarihi çalışmalarında, belki de bu kavramın aç getirdiği uygulamaları görme şansımız olabilecek. Tabii bu çerçevenin gü kentine nasıl uyarlanabileceği ve bu çerçeve kapsamında yapılacak yeni alan maları da geleceğe dönük yapılacak işler arasında yer aldı.

İlk günde, ödül töreni sırasında İlhan Tekeli Hocamızın bize verdiği mesajlardan birkaçını da tekrar kendi yorumuyla hatırlatmak istiyorum: Kişilerin üretimi kadar, grubun üretiminin de değerlendirilmesinin önemli olduğuna değindi; bu değerlendirmelerin bir araştırma programı üzerinden yapılmasının uygun olacağı, bilginin iç ve dış tarihinin varlığı üzerinden değerlendirilmesi gereğine değindi ve şehir plancılarının birbirlerine değer vermesi ve sevmesi, diğerlerinin yazdıklarını okumaları ve etkileşim içinde olmalarının epistemolojik bir komüniteyi sağlayabilme konusunda taşıdığı öneme değindiğini özellikle vurgulamak istiyorum.

Kendi yönettiğim oturumda ve diğer oturumlarda ele alınan birkaç konuyla devam edeceğim. Burada havza ölçeğinde planlama konusunda ele alışlar oldu, stratejik planlama konusunda ele alışlar oldu. Her ikisi de aslında bize önemli bir noktayı işaret ediyordu, bu ele alışlarda; çünkü bu bildiriler, olumlu ve olumsuz yönleriyle, başardıkları ve başarmadıklarıyla birlikte alındı. Dolayısıyla bu sunuşlardan çıkarttığımız şeyler, hem plancının değişen rolüne işaret ediyordu, hem de planlamanın nasıl yeniden yapılanabileceğine ve üstesinden gelmesi gereken işlerin nasıl bir açılım gösterdiğine de değiniyordu. Yine değişme-dönüşme kapsamında makro ölçekte ve daha mikro ölçekte, yani kentin örneğin bir sokağına kadar inebilen değişme-dönüşmeler ya da kent parçalarının değişme-dönüşmesine ilişkin örnekler üzerinden ele alışlar oldu. Bunlar da kanımca çok değerli katkılar yarattılar; çünkü aslında değişme ve dönüşmede daha çok fiziksel değişkenlere müdahale edebildiğimiz, ama sosyal açıdan bazı problemler de yaşayabildiğimiz yönünde vurgulamaların olduğunu düşünüyorum.

Bir başka konu, yine değişen mekânsal kabullerde, değişen ontolojik kabullerin yine planlama ve plancı üzerindeki olası etkilerine değinildi. Bunun da yine önümüzdeki gündemde ele alınabilecek konular arasında olduğunu düşünüyorum. Kentli birey kabullerinin netleştirilmeye, toplumsal yaşama ve kurumsal yapısına müdahale olanakları çerçevesinde yeni kent kültürünün bileşenleri ve bu kültürün mekânsal etkileşimlerinin tartışılmaya değer olduğuna yine değinildi.

Bölgelerarası farklılıklar konusunda değişik tebliğler vardı. Bölgelerarası farklılıkları anlamaya yönelik değişkenlerin ne olduğunu tartışabileceğimiz yönünde veya karşılaştırabileceğimiz yönünde bir bölümde matematiksel olan çalışmalar yapıldı. Ancak bunun ötesinde, gelişmiş bölgeler ya da gelişmiş bölgeler ve daha az gelişmiş bölgeler olarak tanımlayabileceğimiz, yani bölgelerarası farklılıkların giderilmesine yönelik ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeye yönelik ne tür önlemler alabileceğimiz yönünde de yine çalışmamız gerektiği yönünde ipuçları verildi. Birtakım açılımlar getirilmekle birlikte, yine bunun da önümüzdeki yılın gündeminde yer alacak konular arasında bulunduğuna değinildiğini düşünüyorum.

Ayrıca kentsel kalkınmayla ilgili, kentsel gelişmeyle ilgili yine kavramsal açıdan tartışmalar vardı. Gelişme ve kalkınma kavramlarının farklılıklarına değinildi. Yine sürdürülebilirlik, bu Kolokyumun temaları arasında veya ele alınan konuları arasında bulundu. Kentsel kalkınmanın sürdürülebilir kılınmasının temel ilkelerinin, kent-

sel dinamiklerin, yani buradaki yerel girişimcilerin, meslek odalarının, yerel yönetimlerin, sendikaların ve benzerinin sürekli ve yenilikçi girişimleriyle katılımcılığın genişletilebilmesine bağlı olduğu dile getirildi.

Burada tabii üzerinde önemle durulan bir başka konu da, yerel kalkınmaya yönelik bileşenlerin planlama kapsamında nasıl yönlendirileceği konusuydu. Benim üç gün süren kolokyumda aslında değinilen pek çok konu arasından ayıklayıp bir kez daha dile getirilebileceğini düşündüğüm konular bunlardan ibaretti.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI: Sayın Hülya Koç'a çok teşekkür ederiz.

Sayın Semahat Özdemir; buyurun.

Prof. Dr. SEMAHAT ÖZDEMİR (İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü): Hülya'nın güzel özetinden sonra, ben özet yapmayacağım doğrusu, ben de çökelen duyguları dile getirmek istiyorum.

Tabii ki hepimiz bu değişim sürecini anlamaya çalışıyoruz; burada da daha çok bu süreci anlamaya dönük araştırmalar, bilgi birikimleri vesaire, bunlar sergilendi, çok da doğal. Hatta yetersiz, yani çok daha büyük araştırmalar yapmalıyız diye düşünüyoruz, bölgesel ölçekte, ülkesel ölçekte, karşılaştırmalı ve bunun için elbirliği yapmalıyız diye düşünüyorum. Madem ki 9 üniversite, bu mesleğin eğitimini, bu bilim dalının eğitimini veriyor, üniversitelerarası ortaklaşa araştırma grupları kurarak her dönemde yaşanmakta olan süreci anlamaya dönük, deşifre etmeye dönük çok daha kapsamlı araştırmalar yapmamız gerekir. Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalardan bile, yetersiz bulduğumuz veya bu yaşanmakta olan değişim-dönüşüm sürecinin bazı izlerinin bugünden varolduğunu ve gelecekte de bazı sonuçlarının olduğunu görebiliyoruz ki, bunlar ciddi olumsuzluklar içeriyor. Bunlardan bir tanesi, -bugün sözgelimi bir oturumda tamamen bu konu ele alındı- yaşanmakta olan kentsel yoksulluk. Bir diğeri, bununla da ilintili kentsel gerilim. Bir diğeri, ulusal ve uluslararası sermayenin kentsel veya kırsal mekândaki talepleri yüzünden yok olmakta olan kültürel ve doğal değerler. Bir diğeri, gerek Avrupa Birliğine uyum süreci bağlamında, gerekse de küreselleşme bağlamında Türkiye'de benimsenmiş olan ve benimsenecek olan tarım politikaları sonucunda, önümüzdeki 10 yıllarda yine kırdan kopması beklenen yeni bir nüfus grubunun varlığı, göçün devam edeceği, Türkiye'deki kırsal nüfusun giderek azalacağı, kentsel nüfusun artacağı, dolayısıyla bizim kentlerimizin yeni göç sorunlarıyla baş başa kalacağı. Bir diğeri, dönüşüm, bu konuda mekândaki dönüşüm üzerinde çok duruyoruz. Aslında tabii diğer parametreler üzerinde de durmamız lazım, o başta söylediğim "daha büyük araştırmalar yapmalıyız" kapsamında. Kent merkezlerimiz dönüşüyor, gecekondu alanlarımız dönüşüyor, düzenli konut alanlarımız dönüşüyor, ama sadece nasıl dönüştükleri ve niye dönüştüklerini anlamakla bitmiyor diye düşünüyorum; çünkü bu dönüşümler çok ciddi sorunlar içeriyor, hem kentin bütününe dönük, hem kentliye dönük, hem o kentin o alt bölgesine dönük.

Yine yaşanmakta olan bu süreç kapsamında, küreselleşmenin en önemli politikalarından biri olan özelleştirmeler kapsamında bizim için çok önemli olduğunu düşündüğüm, kentsel gelişme alanlarındaki kamu arazilerinin de özelleştirilmesi, yaşanan ve yaşanmakta olan olumsuz sonuçlardan biri. Bunlar, şu anda toparlayabildiklerim, ama bunları artık biliyoruz; ki bunların üzerinde çok daha büyük araştırmalar yapılması gerektiğini düşünüyorum ve plancıların bugün yaşanmakta olan olumsuzlukları ve gelecekte yaşanması olası olan olumsuzlukları o büyük araştırmalarıyla deşifre etmeleri gerektiğini düşünüyorum. Bu tabii bizim görevimiz, asıl görevlerimizden biri bu diye düşünüyorum. Tabii sadece deşifre etmek de yetmiyor, yani uzaktan bakma hakkımız yok bu sürece. Bu deşifre etme sürecine ve onun veritabanına, ve sonuçlarına dayanak da politika önerileri geliştirmemiz gerekiyor diye düşünüyorum. Neye dönük; bu olumsuzlukları azaltmaya, ortadan kaldırmaya dönük.

Tabii ki bu küreselleşme sürecinde yerelin öne çıkması, giderek altı çizilen, kabul gören, zaman zaman demokratikleşmeyle eşgüdüm içinde kabul gören bir yaklaşım. Onu da bu toplantıda paylaştık hep birlikte. Ancak her şey yerel düzeydeki politikalarla ya da yerel kalkınma çabalarıyla halledilemez diye düşünüyorum. Bazı temel sorunların ulusal düzeyde politikalar geliştirilerek ancak halledilebileceğini ve bu konuda da, ulusal düzeyde üretilmesi gereken politikalar konusunda da elbirliği yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu, bu sürece dönük değerlendirmelerim.

Bir ikinci kanal, bu tabii değişim-dönüşüm sürecine paralel olarak bizim mesleğimizi planlama, mesleğimizi icra etme biçimimiz de değişmek durumunda, ki çok da doğal. Hepimiz uzlaştık; stratejik planlama, katılım... Burada üniversitelerin ve buraya katılan herkesin bu stratejik planlamanın, yerel kalkınma çabalarının, katılımcı planlamanın hayata geçirilebilmesi için, kendi yerel, bölgesel, ulusal deneyimlerimizi ve pratiklerimizi oluşturabilmemiz için, bizzat her meslek insanının, her akademisyenin bu süreçler içinde öncü rol alması gerektiğini düşünüyorum. Yani sadece "stratejik planlama" yapılmalıdır; sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, merkezi yönetimin yerel temsilcileri bir araya gelmeli" değil. Plancı nerede duracak? Plancı bence bu platformu oluşturan kişi, bu bağları oluşturan kişi ve süreci yönlendiren kişi ve planlama, bitmeyen, dinamik bir süreç. Dolayısıyla daha çok deneyimimiz olması gerektiğini düşünüyorum. Kaldı ki güzel ipuçlarını da bu sempozyumda aldık. Sözgelimi benim uzaktan heyecanla takip ettiğim Kelkit Havzası Platformu, Yeşilırmak Havzası, Kocaeli Strateji Planlaması, bu deneyimler burada dile getirildi ve bunların daha çok olması lazım diye düşünüyorum ve plancıların o platformların oluşturulmasında, stratejik planlama sürecinin Türkiye pratiğinin ortaya konulmasında bizlerin öncü, kolaylaştırıcı ve o katılım sürecinin önemli aktörlerinden biri olarak yer almamız gerektiğini düşünüyorum. Buradan hareketle, eğitim politikalarımızı yeniden gözden geçirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Yani yan salonda planlama öğrencilerimiz çok da güzel dile getirdiler aslında, "bizim plancı olarak politik bir duruşumuzun olması gerek" dediler. Onları bu stratejik planlama sürecine, katılımcı sürece vizyon oluşturan, vizyonu hayata geçirecek hedefleri belirleyen, süreci tarif

eden ve fiilen orada aktif rol alan meslek insanları olarak yetiştirebilmeliyiz, donatmalıyız diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkür ederiz Semahat Hocam.

Buyurun Sayın Şengül.

Doç. Dr. TARIK ŞENGÜL (Orta Doğu Teknik Üniversitesi): Ben de oturum değerlendirmesi yapmadan, aslında bu genel yapı içinde bazı gözlemlerden yola çıkarak bir değerlendirme yapmak istiyorum.

Bir şey benim geçen seneki Şehircilik Gününde de dikkatimi çekmişti, burada da devam ediyor, aslında daha öncesinde de olan bir sorun bu, ben bunu sorun olarak tanımlıyorum: Burada çok ağırlıklı bir biçimde şehir plancıları olarak bulunuyoruz. Yani Dünya Şehircilik Günü ve onun yapmaya çalıştığı etkinliğin aslında bunca yıllık birikimden sonra, diğer disiplinlere de açılabilmiş olması gerekiyordu. Bu tabii plancıların tek başına sorunu değil, ama sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden buraya katılım çok sınırlı kalıyor, bu yıl da öyle oldu. Bu çok ciddi bir sorun diye düşünüyorum, şu anlamda ciddi bir sorun: Biz plancılar, aslında öyle değiliz, aslında biraz da koşullarımız onu gerektiriyor; aslında daha çok politika süreçleriyle ilgileniyoruz, onun için de sonuçlarla ilgileniyoruz, yani "neler yapabiliriz"le ilgileniyoruz vesaire... Bunun için de tabii bilimsel bir etkinliğin dışına, yani bir toplum mühendisliğine de çevirmiyoruz, aslında çok sorumlu insanlarız, süreçleri de anlamaya çalışıyoruz, süreçleri açıklamaya çalışıyoruz. Ancak bu noktada sanırım plancıların biraz dışarıdan, diğer disiplinlerden beslenebilmesi lazım, yani kent tarihi çalışanlardan, felsefe çalışanlardan, sosyologlardan, siyaset bilimcilerden ve diğer alanlardan sürekli bir girdi alabilmesi lazım. O girdi gelmediği için, oralardan alabileceğimiz girdileri de biz bir anlamda kendimiz doldurmaya çalışıyoruz. Burada da öyle oluyor, yani ben bakıyorum, hepimiz için sonunda bu bir eksiklik olarak çıktı, ama ben asıl eksikliğin öbür taraflar için de olduğunu düşünüyorum. Bizim gibi çok zengin, kentin bütününe bakabilen bir meslek grubundan aslında diğer sosyal bilim alanlarının da çok şey alabileceği açıkken, onların da bu tarafa çok ilgisinin olmaması, aslında öbür disiplinler için de çok büyük güdüklükler yaratıyor. Hakikaten mekânı çok iyi kavrayabildiklerini, mekânın toplumsal olanla olan ayrılmaz ilişkisi dediğimiz artık açık biçimde, o şeyleri kavramakta çok zorlanıyorlar. Dolayısıyla bu ilişkisizlik nedeniyle bizden çok daha kötü duruma da düşüyorlar diye düşünüyorum. Ancak bu ciddi bir sorun; bizim buradaki sempozyumun geneline baktığımız zaman, bu bir sorun alanı.

Burada bununla ilgili başka bir gözlemden daha bahsetmek istiyorum, bu son birkaç yıldır ve biraz daha belki dozajı arttı. Genellemek istemiyorum, hakikaten çok farklı düzeylerde de şeyler var; özellikle son dönemde giderek kentte ortaya çıkan yeni yapılanmaların nasıl ortaya çıktığı sorunundan kopup, neleri ortaya çıkarttığı sorununa ilgi göstermeye başladık, "ne tür sonuçlara yol açıyor" sorununa ilgi göstermе-

ye başladık. Orada tabii bir kolaylık da ortaya çıktı; çünkü bu küreselleşme her şeyi açıklıyor. Yani kusura bakmayın, ama evde kavga etsek, onu da neredeyse küreselleşmeyle açıklayabilecek bir rahatlığa kavuştuk; çünkü kent mekânında ne olursa olsun, "işte bu da küresel süreçlerin sonucu" diyoruz.

Başka bir şey daha var; "peki, tamam, burada böyle de, öbür tarafta böyle olmuyor" diye sorgularsanız, bu kez "o da yerel özgünlük" diye bir yanıt geliyor. Dolayısıyla böyle yanlışlanamaz bir şeye doğru yavaş yavaş gitmeye başlıyoruz. Dolayısıyla bu bir tehlike; çünkü asıl bilimsel eylem, "nasıl?" sorusuna da yanıt vermeye yönelen bir şey. Biz o "nasıl?" sorusunu giderek -küreselleşme iyi bir araç haline geldi- ortadan çıkartıp, neye yol açtı, ne tür toplumsal sorunlar, dışlanma, başka birtakım kent problemleri diye tanımladığımız kategorilere bakıyoruz. Orada da -bir kısım için, kesinlikle yaptığımız çalışmaları şey yapmıyorum, ama- bir saatten sonra o tür betimlemeler gazetecivari olmaya başlıyor, böyle de bir risk var, yani bunun bir genel durum olduğunu düşünmüyorum, ama böyle bir risk de var. Dolayısıyla burada sıkıntıya düşmeye başlıyoruz diye düşünüyorum. Bu genel açıklama biçiminin "nasıl?" sorusuna biraz daha fazla yönelmesi gerektiğini düşünüyorum. Bunun politika süreçlerini de çok ciddi besleyeceği açık, yani bu "nasıl?" sorusunu yanıtlamadan politika süreçlerine geçiş, çok ciddi bir sorun haline geliyor. Ben burada biraz eleştirel bir şeyle bakmak istedim; çünkü neler yapabildiğimizi hepimiz biliyoruz.

Bir başka sorun alanı olarak gördüğüm şey şu: Mekâncılar, aslında çok yakın bir zamana kadar kopuşlar tanımlamakla birlikte, süreklilikler olduğunun da farkındaydı. Yani bunu şundan dolayı biliyoruz: Toplumsal ilişkiler diye tanımlanan şeyler çok gözle görülür değil, ama mekân çok daha önümüzde. Hani bir şeyler değişiyor, ama o kadar da kolay değişmiyor, o kopuşların içinde süreklilikler de var, biz herkesten daha çok farkındaydık. Son dönemde bir risk de burada oluşmaya başladı diye düşünüyorum, yani geçmişin bir anlamda bugüne getirdiği ve tarihi de o nedenle önemli kıldığı bazı süreklilikler var. Bu süreklilikler kuşkusuz kent mekânına yönelik olduğu kadar, akademik birikimimize de yönelik. Burada da sıkıntılı bir alan var diye düşünüyorum, bunu risk alanları diye tanımlıyorum, bu sıkıntı da şu: Giderek daha az biçimde daha önceki birikimlerimize referans verilmeye başlanıyor. Yani aslında ciddi birikimlerimiz de var; orada da zaaflarımızın olduğu açık, ama birikimlerimiz de var. Yeni bir araştırma biçimi, geçmiş birikimlere çok referans vermeden, daha çok yeni çıkan birtakım kavramları ödünç alarak çalışmaya başladı. Bunun da çok ciddi bir sorun alanı olduğunu düşünüyorum.

Burada İlhan Hocanın bir değerlendirmesi vardı; "bu bir iç tarih, dış tarih disiplini." Bu iç tarih meselesi, bu anlamda çok önemli, yani bizim tabii iç tarihimizin bir anlamda bir canlılık kazanabilmesi ya da o tarihin geleceğe taşınabilmesi, bu geçmiş mirasın da bu kadar kolay reddedilmemesini gerektiriyor diye düşünüyorum. Kopuşlar kuşkusuz olacak, yeni kavramlar çıkartacağız, ama eski birtakım kazanımlarımızın da hem kavramsal, hem de politik anlamda biraz sahiplenilmesi gerekiyor.

Burada bu iç tarihe ilişkin bir değerlendirmeyle bitirmek istiyorum, bugün de mevcut bir durum: Bu gelenekler, -bunu da ilk İlhan Hocadan duymuştum- Lakatuş'un "research program" dediği, "araştırma programı" dediği şey, bu da biraz eleştiriyle gelişen bir şey. Yani o eleştiriye karşı o araştırma programını savunma güdüsünden de gelen bir şey, zaman içinde her eleştiri karşısında o geleneği savunmaya yönelik bir anlayış geliştirmeye başlıyorsunuz, ta ki o çok dejenere olup kimsenin savunamadığı bir noktaya gelinceye kadar. Bizim tabii böyle bir gelenek oluşturma konusunda yeterince birikimimiz olmayabilir, ama biz eğer hakikaten mevcut birikimlerimize sahip çıkamazsak ya da onları bu yeni durumlar karşısında hemen terk etmek yerine, "nasıl geliştirebiliriz" diye düşünmezsek, bu gelenek de ortaya çıkmayacak diye düşünüyorum.

Ben bunları söylerken hep eleştirel bir şeyden gittim. Aslında burada tabii çok ciddi birikimler de yapıyoruz, onları zaten biliyoruz. Ben sorun alanları, risk alanlarına değinmek için biraz böyle olumsuz gibi görünen bir değerlendirme yaptım. Hakikaten bizim mekâncılar olarak, gelenekler oluşturma konusunda diğer sosyal bilim alanlarından çok daha önemli avantajlarımız var; çünkü önümüzde aslında bütün o yıkımlara rağmen bir tarihsellik içinde gelişen mekânlar, kentler var canlı olarak.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI: Tarık Şengül'e teşekkür ederiz.

Çağatay Keskinok, buyurun.

Doç. Dr. ÇAĞATAY KESKİNOK (Orta Doğu Teknik Üniversitesi): Meslek üyelerinin bir araya geldiği ve kendi meslek alanında önemli konuları tartıştığı bir toplantı olarak bu Kolokyum, işi stratejik bilgi ürütmek olan bir mesleki örgüt açısından bakıldığı zaman, acaba ne söylemiş olacak, topluma ne mesaj vermiş olacak? Bu açıdan Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumun belirli zaafları olduğunu düşünüyorum. Sunuşların bir bölümünü izledim, özetleri okudum. Kolokyumun zaafları üzerinde görüşlerimi sunacağım.

Birincisi, mekân kavramsallaştırmasına ilişkin -ister küresel, ister yerel, kentsel diyelim- mekan konusunu ele alışımızda belirli sorunlar var. Bunlar, mekânı stratejik ve siyasi bir olgu olarak görmüyor olmamızın getirdiği sorunlar. İkincisi, toplumsal gelişmeyi ve olayları gizemselleştirilmiş sözcüklerle açıklama eğilimi. Her şey, her gelişme bu gizemselleştirilen sözcüklere dayandırılıyor. Bir tür indirgemecilik! 'Dönüşüm', 'yeniden yapılanma' bir dönem çok moda kavramlardı. Her şey 'yeniden yapılanma' üzerinden konuşuluyordu. Daha sonra bunun yerini küreselleşme ve yerelleşme aldı. Varsa yoksa dönüşüm, değişim ! Hızlı değişime uyum! Ulus-devlete karşı bölgeler, ulusal kalkınma yerine kentler vb.! Bütün bunların hepsi en iyi durumda gizemselleştirmedir; uluslararası sermayenin akademik dünyada içselleştirilmiş ve akademik bir dil ile gizemselleştirilmiş bakış açısıdır. En kötüsü de, ulus-devlete idelojik ve siyasi saldırının akademik vurgusudur.

Bildirilerin büyük bir çoğunluğu şu düşünce üzerine kurgulanmıştır: "Küreselleşme bir gerçekliktir [sorgulanmayan bir gerçeklik!] ve biz, buna kent ölçeğinde uyum sağlamak zorundayız [kentleri kurtarmak adına!]" .Her şey küreselleşmeyle ilişkilendirilir hale geliyor. Ama sorgulanmayan 'küreselleşmenin' ne olduğuyla ilişkili bir tartışma yürütülmediğinde, siyasi bir tutum ve tavır koyulmadığında kaçınılmaz olarak -siyasi anlamda eleştirseniz de, kabullenseniz de- küreselleşme sürecini içselleştirmiş oluyorsunuz. Bütün bildirilerde hemen hemen gözlediğim temel yaklaşım bu. Birinci eksiklik, yani mekânın üretimiyle ilgili olarak siyasi etkinlik ve etkenlerin öneminin göz ardı edilmesi konusu tipik bir konu olup köklerini Chicago Okulunun kent kuramcılarında bulur. Bu kent kuramlarında siyasi yapının varlığı ve etkinliği en iyi durumda *bütünleşme ve uyum (integration-adaptation)* süreçlerinin bir parçası olarak görülür.

Kolokyumun yabancı konukları kendi yaşadıkları toplumdaki kentleri açıklarken bir bakıma Wallerstein'ın Dünya Sistemi yaklaşımından hareket ediyorlar; yani merkezdeki ekonomik sistem kendi içinde açılıyor ve sonuçlarını üretiyor. Küresel düzeyde mekânın, bölgelerin, bölgesel ilişki ağlarının üretimi işte bu kendi içinde, kendi kendine açılan süreçlerin sonuçları olarak görülüyor. Bu içselci mantık, aslında bütün dünya kentlerini değerlendirirken temel olmaya başlıyor. Kendi ülkemizden bildiricilerde ise bu sürecin kaçınılmaz olduğu ve "bu sürecin etkilerinin nasıl giderileceği ve ona nasıl uyum sağlanacağı" sorusu öne çıkıyor. "Bu siyasi tutum ve davranış eksikliği nereden kaynaklanıyor acaba?. Bunun, mekânı kavramsallaştırırken, daha fazlasıyla sermayenin açılımlarıyla özdeşleştirilen ve kendi başına —işte dile getirdiğim Dünya Sistemi yaklaşımındaki gibi merkezden doğru açılan süreçler olarak doğasallaştırılan ve kalıcılaştırılan- ekonomik süreçlerin temel belirleyici olarak alınmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Yani indirgemecilik. Burada ekonomik süreçlerin belirleyiciliği altında siyasi tutum ve kararın ne tür sonuçlar yarattığı, yapı-aktör ilişkisini ve mekânı nasıl belirlediği ve ürettiği konularına açıklık getirilmiyor. Bu anlamda *salt coğrafyacılık*, yani mekân fetişizmi bu siyasi öngörüsüzlükten besleniyor. İdeolojik ve siyasi bir tutumun yokluğu ya da salt coğrafyacılık anlayışı ve bundaki yansızlık iddiası, yaklaşımları sermayenin küresel hareketinin meşrulaştırılmasına sürüklüyor. Sonuçta, sermayenin hareketi doğasallaştırılıyor ve kalıcılaştırılıyor. Hareketin coğrafyası mutlak ve her şeye kadir duruma geliyor ve her şey, ne olduğu üzerinde pek durulmayan tılsımlı sözcük 'küreselleşmenin' sonuçları olarak ele alınıyor.

Diğer yandan 'küresel ölçekli sorunlardan' söz ediyoruz, dünyadan söz ediyoruz, ama siyaset biliminin temel kavramlarına bulaşmadan. Küreselleşme, küre, dünya vb., sözcüklerin bu denli sık kullanıldığı bir kolokyumda bildirilerden sadece birinde 'emperyalizm' sözcüğü geçti. Küresel ölçekteki konulardan söz ediyorsanız, emperyalizm kavramını kullanmak zorundasınız. Siyaset bilimin bu temel kavramından kaçamazsınız.

Gayet tabii ki dünyada her olayın genel olarak belirlenme ilişkileri içinde bir anlamı vardır, ama siz o kategoriler arasındaki belirlenme ilişkilerini koyarken, ara kavramlara ve kategorilere başvurmak zorundasınız. Mimarlık Fakültesi Dekanı "yeni kategoriler bulmamız gerekir, eski kavramlarla düşünmememiz gerekir" dedi. Ama unutmayalım, kategoriler bizim akademik dünyamızda ürettiğimiz şeyler değildir. Kategoriler sırf biz istediğimiz için ortaya çıkmaz. Yani kategoriler yalnızca zihnimizdeki kategoriler değildir. Bu kategoriler vardır ve tarihsel ve toplumsal olarak üretilir. Yani eğer sermayeden söz ediyorsanız, emekten söz etmek zorundasınız; çünkü tarihsel olarak birlikte var olurlar. Kapitalizmden söz ediyorsanız, bunların birlikte nasıl bir arada bulunduklarından söz etmek zorundasınız. Küresel ölçekteki konulardan söz ediyorsanız, o zaman dünya ölçeğindeki siyasi yapılanmalar, belirlenmeler, iktisadi ilişkiler içinde bunların ne anlama geldiğinden söz etmek durumundasınız. Bunlardan birincisini yapmadığınız zaman varacağınız nokta indirgemeciliktir. Bir başka açıdan da varacağınız nokta mekân fetişizmidir, yani salt coğrafyacılıktır.

Bu sabah hocalarımızdan biriyle konuşurken, "mekân fetişizmi" dedim. O da "mekân önemlidir" dedi. Önemsizdir demiyorum ben. Mekan fetişizmi derken anlatmak istediğim, bütün toplumsal ilişkilerin mekansal biçimlerle açıklanmaya çalışılmasıdır. Kuşkusuz, tersi de kötüdür; yani bütün iktisadi ilişkilerden ve soyutlamalardan hareketle, mekânın bir yansıma ya da bir görüngü olgu düzeyine indirilmesi. İşte bu zaaflara düşmeden konuları ele almak gerekiyor. Meslek üyelerinin bir siyasi tutum ve tavır geliştirmesi gerekiyor. Yani o "küresel sistem ve oluşan ilişki ağları bizleri nerelere sürüklüyor, ne tür sonuçlar yaratıyor" soruları üzerinde düşünmeliyiz. Ulusal ekonomilerin tahrip edilmesi, ulusal kalkınmacılığın yerine kentlerin ve bölgelerin öne çıkarılması ve benzeri konular tartışılmalıdır. Her şeyin, 'dönüşüm', 'değişim', 'yapılanma' vb., gizemselleştirilen sözcüklerin üzerinden yapılmasını *teleolojik* bulduğumu söylemem gerekir.

Teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkür ederiz Sayın Çağatay Keskinok.

Son olarak Bekir Coşkun'a söz vermek istiyorum; buyurun.

BEKİR COŞKUN (Hürriyet Gazetesi Yazarı): Teşekkür ediyorum.

Önce itiraf edeyim, beni niye çağırdığınızı çok bilmiyorum; çünkü birincisi, bu kadar güzel konuşmalardan sonra, bu kadar derin bilgilerden sonra benim de konuşacağım çok bir şey ifade eder mi?.. Ben köylüyüm zaten, benim köşem üzerindeki el yazısı da "10 uncu köy" diye yazılıdır ve köylülük ruhumu yaşatmak istiyorum.

Ben şehirlerden nefret ediyorum, zaten nefretimin birisi de o şehirleri sizler bu hale soktuğunuz içindir. Üzgünüm, ben burada okuyucumla karşı karşıymışım gibi konuşacağım, yani hiç teknik veyahut da anlaşılmaz bir tek cümle söylememeye çalışacağım. Ben ortalama bir Türk okuyucusu neyse, onun anlayacağı şekilde yazarım,

ondan sonra da telefon başına otururum, gelen telefonlara "yani dedim ki" diye anlatmaya başlarım.

Evvelsi gün çok onur duyduğum bir plaket verdiniz bana, ben de gittim eve, rafın en yüksek yerine koydum, teşekkür ediyorum. Orada bir söz söylemiştim, bugün Hürriyet'in haber sayfasında var. Bizim evden Ankara gözükür, ben o saatlerde yazı yazarım, yani gece ortaokul öğrencisi gibi yazıların üzerinde çalışırım. Bizim camdan Ankara'ya bakarım; fakat gündüzleri Ankara'ya bakmak istemiyorum, Ankara gece çok güzeldir, cıvıl cıvıl ışıklarıyla o karanlık şehri örtmüştür. Gece bakınca yazılarım da güzel oluyor, başlıyorum yazmaya, "Türkiye'de iyi şeyler de oluyor, Türkiye seninle gurur duyuyor, Avrupa Birliğine giriyoruz" falan gibi. Ama güneş doğacağı zaman, sonra karıma soruyorum, "kim benim bilgisayarımla oynadı, bunları yazdı" diye.

Şunu söylemek istiyorum: Peki, şehirler niye bu halde, ben niye mutsuzum, bu şehir, kent, bu kentte yaşayan birisi olarak niye mutsuzum, niye Ankara'yı gece seviyorum? Bir defa da bir yazı yazmıştım, "Bu Şehrin Işıkları" diye, çok güzel, yazarken ağlamıştım, okuyucularım da çok etkilenmişlerdi. Peki, niye ben bir tek geceleri seviyorum Ankara'yı, gündüz Ankara'dan nefret ediyorum? Tabii kötü bir şehir, yani kötü planlanmış bir şehir, kötü bir yaşam ortamı dar ayakkabı gibidir, asla mutlu olamazsınız. İşte onun için ben köylüyüm ve bu şehirden kaçmak istiyorum. Emin Çölaşan'a bazen diyorum, "hadi bir an önce tüyelim" diye.

Doğaya ilgim bir de şundan dolayı: Doğa bize birçok şeyi öğretir, doğa aslında bizim asla vazgeçemeyeceğimiz bir şeydir ve sizin yaptığınız, yapmakta olduğunuz kötü planlar yüzünden ne yazık ki benim sevdiğim o doğa da tehdit altındadır, doğa da yavaş yavaş bozulmaktadır. Burada sakın kırılmayın, ben sizin hoşgörünüze sığınarak çok açık konuşacağım. Zaten bana muhtemelen o plaketi onun için verdiniz; yoksa bir sürü gazeteci vardı, ben düşündüklerimi açık açık söylediğim için bana verdiniz. Onun için kırılmayın, ben size minnet duyuyorum, hepinizi gerçekten çok takdir ettim, gerçekten müthiş yararlı bir şey yaptınız. Gerçi ben burada bulunmadım, ama hem ajanslardan, yani Internet'e geçen şeyleri okudum, hem arkadaşlarımızın getirdiği bilgilere baktım, tebrik ediyorum, kutluyorum, çok iyi şeyler yaptınız. Ama yapacağınız bir son iyi şey varsa, o da beni dinlemektir. Yani elinizden geldiği kadar dinleyin lütfen, asla kırılmayın, en sonunda bana teşekkür edeceksiniz.

Doğa bizim için çok önemli. Ben dönüp doğaya bakarım, bir şeyin cevabını bulamadığım zaman doğaya bakarım. Uçakların kuşa benzemesi, denizaltıların balıklara benzemesi, tankların kaplumbağaya, helikopterin sivrisinek, saz böceklerine benzemesi, bunlar rastlantı değil, doğada vardı, insanoğlu onun farkına vardı, onun için keşif diyoruz zaten. Doğa bizim kültür hayatımızı da yönlendirir, yani doğa folklorumuzu bile yönlendirir. Bakın, Karadenizliler oynarken daha çok durdukları yerde zıplarlar. Niye; çünkü yer dardır. Ama Harran Ovası'na, Konya Ovası'na gidin, upuzun halay kuyrukları vardır, çünkü yer geniş. Yani doğa bütün davranışlarımızı etkiler.

Bana yine ODTÜ'de bir söyleşimde çocuklar sormuşlardı, -siyaseti etkiliyor tabii ki- "komünizm niye yaşamadı" diye. "Çünkü doğada yok. Doğa kapitalisttir, yani tilki tavuğu yer, yılan kurbağayı yer, gücü olan, gücü olmayanın canına okur. Onun için komünizm yaşamadı" demiştim. Belki yadırganabilir, ama ben buna inanıyorum. Peki, şehirde yaşayan bir insan, doğadan uzak olabilir mi; olamaz, doğanın içinde. Karıncaların nasıl yuvası varsa, bizim de şehirlerimiz var. Peki, niye karıncalara bakmıyorsunuz, yuvalarını nasıl yapıyorlar; niçin bir karınca öbür karıncalarla çarpışmıyor, niye orada gidiş yolları ayrı, geliş yolları ayrı, bir teki yanlış sollama yapmıyor; çünkü önce müthiş bir şehircilik var. Doğayla ilgili bu görüşlerimi çok yabana atmayın. Karıncaların sosyal yaşamına baktığımız zaman, orada da şehir plancıları var ve onlar çok küçükler.

Bu sizin yaptığınız çalışmalar muhtemelen çok ürün verecektir, çok etkili olacaktır, çok yararlı olacaktır, ama iki konuda bence birlikte bakalım: Birincisi, bir özeleştiri yapmak zorundasınız. Tekrar ediyorum, kırılmamanızı rica ediyorum, asla benim sözüme alınmayın, ben sizin dostunuzum, bu doğayı sevdiğim kadar tabii ki o doğanın ürünü olan insanları da çok severim, kırılmanızı asla istemem. Birincisi, kentlerin bu hale gelmesinde birinci derecede sorumlulardan biri sizsiniz. Siyasetçiler tabii ki hırsız, tabii ki çalacak, o çakal işadamları el ele verdikleri zaman tabii ki şehirlerde yaşanacak hal kalmayacak, bürokratlar tabii ki o koltuklarda oturmak için yapacaklar. Ama bütün kötü yapılaşmanın, bütün kötü caddelerin, bütün kötü sokakların, bütün kötü kent planlarının altında mutlaka sizden birisinin imzası var, hiç yetkisi olmayan birisinin imzası yok.

Peki sormak isterim; sizin Odanız veyahut da bütün kurumlarınızı alalım, bütün birliklerinizi alalım, şimdiye kadar kaç kişiyi attığı kötü imzadan dolayı ihraç etti veyahut da hesap sordu? Böyle bir şeyin çok olduğunu zannetmiyorum. Dün arkadaşlarıma sordum, kaç kişi şimdiye kadar? Mesela Gökkafes'in altında kimlerin imzası var, İstanbul'daki o kötü yapılaşmanın altında kimlerin imzası var? Ankara'da Gölbaşı; şimdi kuşlar katlediliyor, işte kuşların yuvasından başladılar, -orada işi bana dokunuyor zaten- önce sazlıkları yakmaya başladılar. Peki, orada kimin imzası var, hangi mühendisin, hangi şehir plancısının?

Mesela Bergama olayı; Bergama konusunu yazdığımda, elimdeki o bilirkişi raporunda ODTÜ hocalarının imzaları vardı ve bana dava açtılar, üstelik mahkemeye verdiler beni. Peki, onlar hangi kuruma mensup, hangi derneğin üyeleri, ODTÜ'lü değiller mi? Orta Doğu Teknik Üniversitesi deyince; bizim evimizin yolu da buradan geçer, ben bayılırım buranın önünden geçmeye, o çocukları görüyorum. Her ODTÜ'lü gördüğüm zaman, 3-5 metreden çekirge gibi atlayıp boynuna sarılıp öpmek istiyorum; çünkü benim kafama en uygun kurum, üniversite burası. Ama buranın hocaları, o Bergama toprağını, suyunu savunmak isteyen insanların yanında değil, çokuluslu altın şirketinin yanında yer aldılar, rapor verdiler. Bunun gibi çok örnek sayabilirim; çünkü ben habire yazıyorum, habire tepki geliyor bana, kızıyor-

lar. Raporlar geliyor, mesela nasıl ÇED raporu geliyor, nasıl orası SİT alanı olmaktan bir gecede çıkıyor, başka bir şey oluyor, görüyorsunuz.

İşte size son bir örnek vereyim: Tuzla'da bu otomobil yarışları için yapılan o pist; müthiş bir katliam, dünyanın en büyük katliamlarından birisi, yani orada bırakın doğanın falan, İstanbul'un canına okuyan bir katliam ve üstelik o Ömerli Havzası'nda olduğu için, o otomobil yarışı için oraya toplanacak 300 bin insanın bütün artıkları şeye akacak, böyle bir şey. Bir gece içinde raporları değiştirerek SİT alanı olmaktan çıkartıldı, ikinci gün başka bir SİT alanı şeyine sokuldu.

Ben burada tabii ki şunu da hemen söylemek isterim: Aslında sizin odalarınız bu konuda beni yalnız bırakmıyorlar, yani ben bir şeyi yazdığım, çizdiğim zaman yahut da ben onları yalnız bırakmıyorum, o paslaşmayı sürdürüyoruz, ama bunlar yeterli değil, bence bu tavrın daha net ortaya konulması lazım. Demin öbür salonda toplanan öğrenci arkadaşlarımız politik duruş istediler. Öyle bir şey duydum, doğru mu, değil mi, bilmiyorum; buraya da gelmediler, o ayrı bir konu, ama olsun. Yani politik duruş istemeleri bence çok haklı ve doğru.

Bunun yolu var; tanıtım ve propagandadan çok iyi yararlanmamız lazım. Özellikle kapitalist, piyasa ekonomilerinde çikleti adam 40 liraya üretir, 60 lira tanıtım için para verir, onu 250 liraya satabilir, öbür türlü satamaz. O zaman da dönüp doğaya bakın, doğada da tanıtım, propaganda çok önemli; kuşların cik cik ötüşü, yılanın tıslaması, çiçeklerin rengi, ağaçların kokusu, bütün bunlar tanıtımdır. Tanıtımı durdurduğunuz zaman, üretim durur, sizin tanıtımınız da yok. Ramazan günü, ama bilmiyorum, Allah'ın da tanıtım, propagandaya ihtiyacı vardır. Niye minareleri yüksek tutar da, "Allahü ekber" diye bağırıyor; tanıtım, propaganda. Peygamberler propagandisttir, yani günaha girmiyorum, Arapça tebliğ kelimesinin Türkçe'si tanıtımdır. Promosyon bile var, Hürriyet veya öbür gazetelerin yaptığı gibi, cennete gidiyorsunuz. Öbür türlü olmuyor, yürümüyor iş, yani bunu durduramayız. Bütün bunlar, sizin bütün bu ortaya koyduğunuz olumlu çalışma, tabii daha çok kendi içinizde bir çalışmaydı, onun farkındayım, ama bunun dışarı yansıması için de tanıtıma ihtiyaç var.

Bence şunu yapmak lazım: Biz biraz tavrımızı daha net koymak zorundayız, yoksa ben o pencereden gündüzleri Ankara'ya hiç bakmayacağım. Demin dediğim gibi, kötü bir şehir, kötü bir plan, dar ayakkabı gibidir, insanlar mutsuz olurlar ve aslında sizin yaptığınız, şehir plancılarının yaptığı iş, toplumun sağlığıyla ilgilidir; çünkü kötü bir şehirde yaşayan insan sağlıksız olur ve sinirleri bozuk olur. Benim gibi iki saatte gazeteden buraya gelirsiniz, kalkıp böyle sert konuşmalar yapmaya kalkabilirsiniz. Tabii ki bizim anlayamadığımız, bilemediğimiz, çok iyi, yararlı çalışmalarınız sürecek, ama bunu uygulamaya nasıl geçireceksiniz?

Tekrar bir özetleyip konuşmamı kesmek istiyorum: Birincisi, mutlaka yaptığınız işlerin tanıtımını yapmak zorundasınız, kamuoyunu arkanıza almak zorundasınız. İkincisi, kendi içinizde kötü şeyleri yapanları cezalandırmak zorundasınız. Üçüncüsü, mutlaka bir siyasi duruş belirlemek durumundasınız.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI: Çok teşekkürler Bekir Bey.

Ben çok kısa bir-iki şey söyleyip hemen salona söz vermek istiyorum. "Plancıların bir özeleştirme yapması gerekir" dediniz, tabii bunlar çok uzun konular, ama plancılar kendi içlerinde çok kötü meslek uygulamaları yapan mensuplarına işlem yapmakta son 8-10 yıldır çok tutuk değil, gönül rahatlığıyla onu söyleyeyim. Burada da çok örnek var, çeşitli kurumlardan Odaya gelmiş olan örnekler var. Ama biz tabii böyle konuları çok titiz inceliyoruz; çünkü Türkiye gibi bir ülkede her türlü konu her an şikâyet konusu olabiliyor, biraz da Türkiye'nin öyle bir tarafı var, bizim özellikle meslektaşlarımızın uygulama hayatının içinde oldukları alanlar öyle alanlar. Bunlardan bir tanesi de Formula 1 alanıyla ilgili plan; onunla ilgili şu anda bunun altına imza atmış olan meslektaşımızla görüşmelerimiz var, tartışmalarımız var. Önce bütün bu tartışmaları bir olgunlaştırmak istiyoruz, Oda içerisinde böyle bir prosedür izliyoruz.

BEKİR COŞKUN: Ama pist bitti, yapıldı, yani ağaçlar kesildi.

OTURUM BAŞKANI: Ama şunu algılamak lazım: Piste bizim ayrıca davamız da var, yani o ikisi farklı.

BEKİR COŞKUN: O davanızı biliyorum, bana bir dosya göstermişsiniz, belki bir meslektaşınız gönderdi. Benim öyle isimsiz kahraman, ismini koymadan bana destek olan arkadaşlarım, dostlarım da var aranızdan, onlara da minnet duyuyorum ve ben de elimden geldiği kadar yazıyorum. Yani sakın bana kızmayın, beni ürkütmemeniz lazım. Ben de ürküp susarsam, Türk medyasında tek başınayım zaten, yani doğayı, çevreyi ve şehirleri yazan tek insanım. Ben 6 sene önce hayvanları yazdığımda, "insan hakları varken, hayvanların sırası mı?" diye beni işten kovuyorlardı, ama sonra Pako çıkınca, Pako'ya nedense anlayış gösterdiler.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI: Çok teşekkürler.

Buradaki arkadaşlarımızın da hafızasını tazelemek için söyleyeyim, böyle durumlarda iki şey yapıyoruz: Birincisi, dava açıyoruz; çünkü Türkiye'de elimizde başka araç yok ne yazık ki, çünkü medya bizim tepkilerimize çok ilgisiz, siz de söylüyorsunuz. Türkiye'de dava açmak da giderek külfetli bir iş haline geldi, bizim gibi çevreler açısından çok masraflı bir iş haline geldi, ama ona rağmen bütün olanaklarımızı seferber etmeye çalışarak, kullanmaya çalışarak, hukuk mücadelesi yapmaya çalışıyoruz. Pek çok süren dava var Türkiye'de, hem Şehir Plancıları Odasının, hem diğer odaların, Mimarlar Odasının belki davası bizden daha da fazladır. Bütün bunlar yapılıyor, ama bir yandan da tabii kendi içimizdeki o yaptığımız işlemler, bu yapılan somut işleri çok engelleyici işler değil. Çağatay Bey de az önce söyledi, bazı uygulamalar Türkiye'de plancının doğrudan doğruya dahli olmadan da sonuçlanmış olabiliyor; çünkü bazen planlar, -bunu size özellikle söylemek isterim- Türkiye'de bazı yatırım-

ların basitçe dosyasında bulunması gereken bir doküman olarak görülebiliyor. Yani plan dışı başka ortamlarda, planlama dışı başka ortamlarda fikirler çoktan olgunlaştırılmış, şekillenmiş oluyor. İşte Formula 1 onlardan bir tanesi.

Formula 1'le ilgili söylediğiniz şeyler çok önemli, ama arkasında çok ciddi bir lobi var, sadece spor çevreleri filan değil, orada birtakım arazi yatırımları yapan çevreler var, onların hepsi İstanbul'daki tapu kadastro kayıtlarında mevcut. Bunu araştırmacılara söylemek isteriz, oralarda kimler arasında ne kadar arazi el değiştirdi, yani arkasında çok ciddi lobiler var. Her şeyden bu kadar plancıyı sorumlu tutmak, o bakımdan herhalde çok gerçekçi olmaz diye düşünüyorum.

Ben salona söz vermek istiyorum, bunları daha uzun uzun konuşuruz isterseniz. Burada tabii daha çok katkı almak istiyoruz; çünkü bu diğer oturumlar gibi bir oturum değil, sonuca gitmeye çalışıyoruz, altını çizmeye çalışıyoruz.

Buyurun.

ÖZGE ÇAVUŞOĞLU: Ben Bekir Beye bir şey söylemek istiyorum. Ben çok yeni bir plancıyım ve plancıları her yönden suçlamanız beni çok rahatsız etti açıkçası. Ama ben bunu daha çok siyasetçilerde buluyorum; çünkü planlama her şeyiyle siyasetin ortasında bir bilim. Bir kere hukuk gibi bir dayanağınız var, ama işte görüyoruz ki, hâlâ 1930'larda yapılmış anayasayı kullanmaya çalışıyoruz veya İmar Kanununu, o tür kanunları kullanmaya çalışıyoruz. Bunları değiştirmeden, sanki bizim elimiz kolumuz bağlı kalıyor gibi geliyor bana. Yani 4 sene boyunca bize bir eğitim veriliyor, ama piyasaya bir çıkıyoruz ki, aslında hiçbir şey okulda verildiği gibi değil; çünkü piyasada bambaşka ve bir sistem var. Siz o sistemi değiştirmeye çalışıyorsunuz, ama bir şekilde sisteme ayak uydurmak zorunda kalıyorsunuz, yoksa o sistemin içinde zaten kayboluyorsunuz. Ben böyle görüyorum, bilmiyorum, görüşümü belirtmek istedim.

Bir de başka bir şey söylemek istiyorum: Üç gündür tartışıyoruz, kent ve bölge, kent bölge diye bir kavram ortaya çıktı. Acaba yerelin tanımı bu durumda değişecek mi, bunu merak ediyorum, hocalarıma bunu sormak istiyorum.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkürler.

Buyurun.

ERTUĞRUL YAMEN (ODTÜ Şehir Planlama Bölümü 3. Sınıf Öğrencisi): Merhaba.

Bekir Bey, biraz önce politik duruştan bahsetti. O konuşmayı biraz önce yapan bendim, buradayım gördüğünüz gibi.

Şunu söylemek istiyorum: Politik duruştan bahsederken, o benim tamamıyla öğrencilere yönelik bir bakış açımdı, yani şu anda yeni yetişen nesilde gözlemlediğimiz bir problemdi. Bunda sizin de mensup olduğunuz medya camiasının büyük suçu var bence, hazır sizi burada yakalamışken söyleyelim, ne yazık ki medya bizi böyle

yetiştiriyor. Diyeceksiniz ki, "medya sizi zorluyor mu?" Hayır, ama ne yazık ki çocukluğumuzdan beri bu popüler medyaya baka baka bu hale geliyoruz, biz de bunu değiştirmeye çalışıyoruz. Yetişmiş plancılara yönelik hiçbir şey söylemedik, gerek hocalarımız, gerekse profesyonel plancılar konusunda, yani eskiden gelenler konusunda böyle bir kaygı taşımıyoruz zaten. Bizim tüm kaygımız, şu anda yetişen plancılar konusunda.

Teşekkür ederim.

BEKİR COŞKUN: Medyayla ilgili söylediğinize aynen katılıyorum. Zannediyorum burada fazla Hürriyet okuyucusu yok, ama bugünkü yazımı okuyun, en azından bugünkü yazımı okuyun. Bakın, orada aynen şunu söyledim: *"Asena'nın topuğundan vurulma tehlikesi, medyanın kaç gündür gündeminde. Bir kadının özgürlüğünün kısıtlanması, ama bir siyasi, dinci iktidarın bütün kadınların, milyonlarca başörtülü kadının aynı korku içinde olmasına rağmen bir tek Asena'yı kurtarma kalkmasını..."* Ki ortaya atan, bizim Hürriyet'in Genel Yönetmeni Ertuğrul Özkök'tü. Yani bir yazarın genel yönetmene karşı bunu yazması cesaret ister biraz, ben de korka korka bunu yazdım, onu söyleyeyim, ama olsun. Yani öbür kadınların saçlarının ucu gözükürse cehennemde yanma korkusuyla Asena'nın sahneye çıkarsa topuğundan vurulma korkusunun çok bir farkı yok, korku korkudur, sindirmek politikasıdır.

Bugünkü yazımda yine sokak terörüyle ilgili, yani *"akşam 3-5 çeşit adam öldürme gösterilen bir ekranın, bir medyanın bundan yakınmaya hakkı yok"* diye, *"medyanın günahı"* diye, *"bizim medya günahkârdır"* diye yazı yazdım. Onun için sizin duygularınıza ben de katılıyorum, medyanın büyük kabahati var, ama olsun, onun da bir yolu vardır. Yani enimim, sizler aslında seçkin insanlarsınız; bir kente şekil vermek, bir binaya şekil vermek, o yumuşak çimentoyu alıp çocuklara yuva yapmak, bunlar yüce işlerdir. Yani sizler, belki de eğer cennet varsa, cennete gidecek olan varsa sizsiniz. Tamam, ama bu kadar yeteneği olan, bu kadar iyi yetişmiş, bu kadar şehirlere can veren insanların kalkıp da "medya kötü" diye asla vazgeçmemesi lazım, mücadele etmeniz gerektiğini ben de söylüyorum zaten. Sayın Tekeli tek kişidir; fakat bütün medya onu tanır, onun yazdıklarından herkes etkilenir. Sayın Tekeli bir tek kişi, ama onun yaptıklarını bugün biliyorsunuz işte, hepiniz takdir ediyorsunuz. Demek ki yapılabiliyormuş, bu açıdan söyledim. Öbür konuda, medyanın ilgisi konusuna katılıyorum.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI: Çok teşekkürler.

Buyurun.

Prof. Dr. İLHAN TEKELİ: Bizim kendi konularımız üstünde konuşma biçimimiz, yani -demin Bekir Bey şehir plancılarını kritik etti, şimdi bir arkadaşımız basını kritik etti- genellikle de toplumumuzda şöyle bir şey var: Mesela birisi bir tiyatro yazıyor, içinde bir meslek camiasından biri oturuyor, o eleştirildiği zaman bütün meslek

camiası ayağa kalkıyor filan, böyle bir savunma güdüsü var. Aslında bizim meslek camialarımızı savunma güdümüz olursa, her camia kendi camiasını savunursa, sonunda biz kimseyi eleştiremeyiz. "Bu savunma güdüsünü aşmanın yolu nedir" diye düşünmeye başladım, yani hemen bu konuşma üstünde öyle düşündüm.

Galiba bunun bir yolu var: Meslek kimliklerimizi değil, yurttaşlık kimliklerimizi öne çıkarmak. Yurttaşlık kimliğimizle olup bitenden yakınma hakkımızı en üst hak olduğunu düşünüyorum. Meslek üyesi olarak biz bilgi sahibi olabiliriz, ama esas yakınma, bizim en üst eleştiri yapma pozisyonumuz yurttaş olmak, demokratik toplumda olduğumuz için ve biz bu eleştirilerimizi ortaya çıkan sonuç üstünden yaparsak, o zaman meslek camialarını karşıya almak ve onların tartışmasını yapmak durumunda değiliz. Tamam, ben bir şehir plancısı yurttaş olarak olup bitenden rahatsız olabilirim, Bekir Bey bir basın mensubu yurttaş olarak olup bitenden rahatsız olabilir, ama bunların hepsinin birlikte tartışıldığı ortamda bir savunma güdüsü olmadan, birbirimizden öğrenerek; tabii Bekir Beyin de eleştiri hakkı var, belki bazı bilgisi eksiktir, ama o sırada tartışmayla o giderilir, tekrar esas yönelinen eleştiri üstünde yol alınmış olur. Bence bu, toplumun demokrat olmamasıyla da ilgili bir şey, meslek kimliklerinin yurttaşlık kimliklerinin önüne geçmesi. Bence yurttaşlık kimliklerimizi daha öne geçirirsek, o zaman daha sağlıklı eleştiri yapabiliriz ve diğer kimliklerimiz, o eleştiride bize öğrenmeye açık olma olanağını sağlar.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkürler.

Buyurun.

HALUK ALATAN: Bekir Bey, sizi burada gördüğüme çok çok memnunum. Siz, şehirlerden nefret ediyorsunuz, ben de pazartesilerden nefret ediyorum; çünkü Bekir Coşkun'un yazısı çıkmıyor. Okuyucular "hayındır bizim Angaralı" deyimiyle, bir gün bile size istirahat vermek istemiyoruz. Bekir Bey, Lunapark'a gittiniz mi hiç; mutlaka gitmişsinizdir. Lunaparklarda bir şey vardır, zemin oynar da karşıya geçeceksiniz; devrilirsiniz, düşersiniz. Biz de şimdi plan çiziyoruz, ama zemin oynuyor, oynak zeminde gidiyorsunuz; çünkü şehrin arazisi alınıp satılıyor, bir meta gibi ve üstelik de çok kazanç sağlıyor, nasıl mücadele edeceksiniz?.. Yoksa örnekleri verebiliriz; Seğmenler Parkı 10 senemi aldı ve sonuç, 5 damarlı bypass. Batıkent deriz, Organize Sanayi, çok örnek verebiliriz, ama o değil önemli olan. Önemli olan, bu zeminde, oynayan zeminde çalışıyorsunuz, düşüyorsunuz mütemadiyen ve para daima yeniyor sizi, biraz evvel dediğiniz gibi.

Saygılar.

OTURUM BAŞKANI: Hocam, çok teşekkürler.

Buyurun Perihan Hanım.

PERİHAN KİPER (Şehir Plancısı): Ben tartışmaları bir başka boyuta götürmeyi düşündüm doğrusu. 28 inci Kolokyumumuzun direkt başlığından başlayalım istedim. "Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge" kavramı yerine, özellikle bizim gibi ülkeler

için acaba "değiştirilen-dönüştürülen kentlerimiz ve bölgelerimiz" mi demek gerekir diye düşündüm; çünkü bu Kolokyumun başlığında daha çok içsel dinamikler, bana öyle çağrıştırıyor, daha çok o bölgede, o kentte içsel dinamiklerden kaynaklanan bazı değişimler ve dönüşümler söz konusu olabilir ki, son dönemlere kadar, kuşkusuz tarihin her döneminde ülkeler birbirini karşılıklı etkilediler, birbirlerinden etkileştiler.

Ancak son dönemlerde yaşanan değişimler, dönüşümler, oldukça fazla dışsallıklar içeriyor. Şimdi belki Çağatay Hocamla Tarık Hocam bana kızacaklar, "yine küreselleşmeye bağlıyorsunuz" diye, ama bu son dönemlerdeki değişimler, dönüşümler, daha çok dışsal etkenlerle, küreselleşmenin özellikle bizim gibi azgelişmiş ülkelerde dışarıdan dayatılan birtakım yapısal uyum programları, özelleştirmeler, serbestleştirmeler sonucunda yaşanan değişimler, dönüşümler. Ancak burada ben küreselleşmeyi bir olgu gibi görüp teslimiyetçi bir tutum, "ne yapalım, elimizden bu geliyor, sadece sonuçlarını en aza indirmek bizim plancılar olarak görevimizdir" gibi bir misyonu kesinlikle kabul etmiyorum. Tam tersini söylüyorum; dışsallık eğer bünyeye uygun değilse ya da o kent kimliklerimize, o bölge kimliklerimize uygun değilse, bunun bünye dışına atılması daha kolay olabilir. Önemli olan, bunun mücadele araçlarını, kent kimliklerimizi, bölge kimliklerimizi koruyucu araçlarımızı birlikte diğer meslek gruplarıyla, medyamızla nasıl geliştirebiliriz, toplumda bunun adımlarını toplumla birlikte nasıl atabiliriz, bunları araştırmalıyız, bunları konuşmalıyız diye düşünüyorum. Yoksa gelecekte gerçekten bizim kentlerimizi, bölgelerimizi bekleyen önemli riskler var, bu Kolokyum boyunca da buna kısmen ipuçları verildi.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkürler.

Buyurun.

BUĞRA GÖKÇE (Şehir Plancıları Odası İkinci Başkanı): Teşekkür ederim.

Ben İlhan Hocanın bıraktığı yerden birkaç küçük eklenti yapacağım. İlhan Hoca, bizim sıkıntısını duyduğumuz şeylerden birisini söyledi esasında, "yurttaş kimliği" diye. Buna paralel bizim bir başka sıkıntısını duyduğumuz şey, meslektaş olarak kurum kimliği. Nasıl bir şey bu? Biz özellikle meslek alanımızda sıkıntısını duyduğumuz şeylerin temelinde şunlar var: Biz kendi meslektaşlarımızı yanlış olan şeylerin birçoğunda, Bekir Beyin söylediği anlamda, altında imzası olabilir ya da olmayıp onun gözlemcisi olabilir, ama o süreçlere müdahil olmakta ya da müdahil olabilecek kurum anlamında, Odayı, üniversiteyi harekete geçirmek anlamında pasif bulabiliyoruz. Bunun türlü nedenleri var; bir kısmı bulunduğu kurumda sıkıntı çekip çekmemek, bazı baskılara karşı gelip gelmemek anlamında bürokratik engelleri, sürülme baskıları filan var, ama diğer taraftan da bir süre sonra şunu fark ediyoruz ki, herkes çalıştığı kurumun kimliğini en üst kimlik olarak giymeye başlıyor. Yani şehir plancısı olmaktan daha öte, bilmem ne bakanlığında çalışıyor ya da bilmem ne üniversite-

sinde çalışır hale geliyor. Dolayısıyla o kurumun yaptıklarını bir süre sonra çok fazla sorgulamaksızın savunmaya başlıyor.

Buradan şuna bağlayacağım: Semahat Hocam da orada ve sık sık etikle ilgili yazı yazıyor, biz de dergilerde yayınlıyoruz. Bizim ciddi şekilde bu süreçten sonra belki tartışmaya açmamız gereken, belki -Bekir Beyin söylediklerinin üstünden de buraya gidiyorum- en temel konulardan birisi o. Bizim gerçekten bu meslek alanıyla ilgili etik konularını ciddi bir şekilde tartışıp, hem bunun üstünden etkinlikler düzenlememiz ve yaptırımlar geliştirecek anlamda yaptırım gücümüzü arttırmamız lazım. Yani bu bir gerçek, doğru bir eleştiridir. Odamızın yaptığı şeyler var, ciddi meslekten uzaklaştırmalar var, ciddi soruşturmalar var. Ancak bir başka boyutu da şu ki, bunlar artıyor, yani bir taraftan da biz kamuda olanların birçoğundan da haberdar değiliz. Artanların önemli bir kısmı, esasında özel, serbest çalışan meslektaşlarımızın yaptığı işlerle ilgili; çünkü onların ciddi şekilde Odaya göbekten bağı var, ama kamuda yapılanların çok büyük bir kısmından Oda haberdar değil ya da haberdar olduğu zaman bile yaptırım gücü çok sınırlı. Dolayısıyla bu meslek alanına ilişkin etik konularda yapmamız gerekenleri kanunları sınırlı kalmamak koşuluyla ne olabilir diye tartışmak lazım. Belki bu anlamda Semahat Hocamın daha derinlemesine yanıt vermesini ya da konuyu açmasını isteyeceğim. Aksi takdirde hakikaten böyle bir noktaya da gideceğiz.

Buradan benim de Bekir Beye, onun değerlendirmelerinin üstünden bir katkı ricam var: Biz basında yer alabilmek ya da propaganda yapabilmek anlamında esasında elimizden geleni yapıyoruz, ama bunu belirli bir düzey içerisinde sürdürmeye çalışıyoruz; çünkü biz etkinliklerimize sizin geçen gün söylediğiniz gibi, Hülya Avşar'ı davet edecek değiliz, bunu yapmıyoruz. Bizim buraya davet edebileceğimiz en medyatik kişi sizsiniz, size de daha önce söyledik ya da buna paralel medyada bu işi yapan insanlar. Bu düzeyi koruyup, bu duruşu koruyabilmek anlamında bundan daha başka bir yolumuz yok, ama her konuyu tepki verebilmek ve o duruşu sergileyebilmek anlamında elimizden geleni yapıyoruz, bu sesi de arttırmaya çalışıyoruz. Ancak bu anlamda belki sizden daha fazla, yani profesyonel desteğe ihtiyacımız var. Ne yapılabileceği konusunda sizin bize eleştiriler anlamında öte, "şunları yapmanız gerekir" diye daha küçük ipuçları vermenizi de bekliyoruz.

Bu saate kadar katılan herkese de teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkürler.

Buyurun Sayın Coşkun.

BEKİR COŞKUN: Dediğiniz çok doğru, tabii ben eleştirdim, ama "peki, bir medya mensubu olarak Bekir Coşkun, sen ne yapabilirsin?" diye haklı bir noktaya getirdiniz, doğru. Birincisi, bazı gelişmeler var, önce onu haber vereyim, yani Türk medyasında da Avrupa Birliğinin etkisi yavaş yavaş gözükmeye başladı, artık uzmanlık alanları ortaya çıkıyor. Yani Bekir Coşkun, oturup uçak düştüğünde de yazı yazar, deprem olduğunda da yazı yazar, İbrahim Tatlıses birini vurduğu zaman, bütün bun-

lar kalkıyor. Artık uzmanlık alanları, yani meslek sınıfları, mesleklerden yazarlar artık girmeye başlıyor. Bunun ilk örneklerinden birisini biliyorsunuz; Osman Müftüoğlu sağlık yazmaya başladı, Doğan Hasol kitap yazmaya başladı, Şükrü Kızılot ekonomi yazmaya başladı ve çevre-doğayla ilgili veterinerlerin köşeleri var. Ama şeye de sıra geliyor, yani şehir plancıları, mimarlar, onlar da yavaş yavaş... Mesela biz o sayfayı genişletip biraz kentlere, park yerinden apartmanın ısınmasına kadar o türlü şeylere yer vermeyi düşünüyoruz, yazı yazmayı sevenler belki orada yer bulacaklar. Bu tabii olumlu gelişme, ama buna bağlı kalmamalıyız.

Bizim şu soruyu sormamız lazım: Yani Yeşil Barış Örgütü, ta İngiltere'den geliyor, Türkiye'de bir tavır koyuyor, bütün gazetelerde yer alıyor, ama bizim burada bu ülkenin gerçek çaba harcayanları, sizler, sizin sesiniz duyulmuyor, bunun cevabını bulmak lazım. Ben şu kadarını söyleyebilirim: Beni buraya çağırdığınıza göre, muhtemelen beni yakın gördünüz, dost gördünüz, ama artık orada oturan Yazar Bekir Coşkun değil, orada bizim bir ağabeyimiz oturuyor diye düşünebilirsiniz. Bunu zaman zaman kendi aramızda konuşuruz, bir yöntemini, yolunu buluruz; fakat ilk aklıma gelen şey, yine dönüp doğaya baktığım zaman, mesela leylek aklıma geliyor veya kuşun ötüşü, bülbüllerin ötüşü geliyor. Önce sesinizin çıkması lazım, yani bunu hep birlikte yapalım. Belki minik minik basın üniteleri kurabiliriz, yani iki-üç kişilik medyayla ilişki kurup da bu haberleri sağlayan üniteler kurulabilir, ama mutlaka bir yolu vardır. Bunu mutlaka yapmak zorundayız, yoksa sizin bu gerçekten son derece takdir ettiğim, -yani toparladım, götürüp evimde de okuyacağım, demin dinledim, çok etkilendim- çok doğru şeyleri yapmak boşuna gidecek, günah olacak bu kadar emeğe.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI: Teşekkürler.

Çağatay Bey, buyurun.

Doç. Dr. ÇAĞATAY KESKİNOK: İki konu var tartışmak istediğim. Biri Sn. Perihan Kiper'in diğeri Sn. Bekir Coşkun'un başlattığı tartışma. Önce Sn. Coşkun'un tartıştığı konudan başlayayım. Çünkü kendisi bizi ilginç bir noktaya sürükledi. Kendisine katılıyorum. Benim de kastettiğim, bu. Kolokyumun kendi mesleki alanına ilişkin bir siyasi öngörüde bulunması ve bir şeyler söylemesi gerekirdi. Yoksa bu öngörülerimizin dayanması gereken bir sosyal kuram ve bir tartışma mutlaka olacaktır. Bu tartışmadaki kavramlarımız gayet tabii ki önemlidir. Ama konu, bir isim bulma, yani bir nominalizm sorunu değildir.

Sn.Coşkun çok ilginç bir noktaya çekti bizi. ODTÜ'de Bergama'yla ilgili olarak hazırlanan bir rapordan söz etti.." Burada işin içine salt uzmanlıklar konusu giriyor. Geçtiğimiz yaz bir panele katılmıştım. Bu panelde "kentleşme, çevre, kent ve yerleşme sorunlarının çözümünü meslekçilik sınırları içine kapanarak bulamayız. Sorunların çözümüne, meslek alanımızı geliştirecek soruları sorarak, kendi alanımızı aşan siyasi tutum ve tavır izleyerek ulaşabiliriz." demiştim İşin ilginci, Sn.Coşkun'un

yakındığı Bergama'yla ilgili görüşü bildirenler Maden Mühendisliği Bölümü'nden bir bölüm öğretim üyesi idi. Tabii onlar, kendi meslek sınırları içinde maden arama meselesinin önemine değiniyorlardı, ama bilimsel tartışma uzmanlık alanları dışında da yürütülmediğinden, eksik kaldı. Buna ciddi tepkiler geldi ve Üniversitede yaklaşık 300 öğretim üyesi, tersi yönde bir bildiriye imza attılar. Sn. Bekir Coşkun bu salonda medyanın temsilcisi olduğu için, kendisine bu bilgiyi aktarmak istedim. Gerçi o sırada bu konu basına da yansıdı.

Başka örnekler de var; Koç Üniversitesi, bir ormanın ortasına yerleşiverdi. Hocalarımız bununla ilgili olarak bir bilirkişi raporu hazırlamışlardı. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Bu konularda oldukça duyarlıyız.

Küreselleşme konusundan söz ettim, Bir dönemin moda kavramları vardı: 'Yeniden yapılanma' vb.: "Dünya yeniden yapılanıyor, dönüşüyor, biz bu sürece uyarlanalım, planlamamızı buna uyduralım" vesaire. Aynı şekilde dile getirdim; küreselleşme ve yerelleşme kavramlarının her ikisi de ciddi bir gizemselleştirmedir. Neyin gizemselleştirilmesi?: Ulusal ekonomilerin istikrarsızlaştırılması, yapısal uyum programlarıyla ulusal ekonomilerin yıkıma uğratılması, emek maliyetlerinin düşürülmesi ve yoksullaşma, ulusal tüketici piyasalarının darmadağın edilişi, uluslararası sanayi ve ticaret şirketlerinin pazar alanlarının genişletilmesi, devlet fabrikaları ve devlet işletmeleri sisteminin yok edilmesi, tarım üreticilerinin yoksulluğa itilmesi, Türkiye'deki ulusal küçük ve orta ölçekli şirketlerin yabancı şirketlerin taşıyıcılarına dönüştürülmesi ve bütün işletme ve altyapı maliyetleri yerli işletmecilere ve devlet kurumlarına üstlendirerek onlara hizmet ürettirmesi, yabancılara mülk satışı yoluyla mülksüzleşme, vb İşte bu konulara değinmeden, planlamamızla ilgili laf söylemek, abesle iştigal etmektir. Bunları dile getirdiğimizde Türkiye'deki planlama sorunlarıyla ilgili bir tutum takınıyoruz demektir. Yoksa "ekonomik ilişkiler böyle gelişiyor ve bunlar müthiş bir ilişkiler ağı oluşturuyor ve bize demokrasi vadediyor" demek Yeni Dünya Düzeninin ve de küresel piyasa sisteminin akademik bir dille içselleştirilmesi ve meşrulaştırılmasıdır. Refah olanakları elinden alınan yurttaşın olduğu bir yerde demokrasiden ve demokratik toplumdan nasıl söz edilebilir? Tersine, karşımıza etnik çatışmalar, ulusal sistemin yıkımı, ulusal ekonomilerin ucuz emek ve doğal kaynak rezervlerine dönüştürülmesi, eşitsiz ticaret koşulları, yurtiçi mal piyasalarının kuralsızlaştırılması, kısacası ekonomik sömürgeleştirme ve soykırım çıkıyor. Bütün Karadeniz sahilini mahveden, ekolojik çevreyi yok eden otoyolun arkasında Batının belli başlı bankaları var. Verdikleri borçlarla çevre yıkıma uğratılıyor. Bu bağlantıları göz ardı ederek planlamamız üzerinde ne söyleyebiliriz ki?

Ben burada tabii yöntem olarak, küreselleşmeye olumsuzluk yüklemekle birlikte dile getirdiğimiz bağlantıları kurmadan yapılan yaklaşımların eksik olduğunu söylüyorum. Bu küresel piyasa sistemine, ekonomik soykırıma, ve piyasa sömürgeciliğine karşı bir tutum geliştirmek gerekir. Siyasi tutum derken kastettiğim bu.

Bir eleştirim var Sn.Coşkun'a. Sn.Coşkun'un "karınca teorisi" ileri sürdüğü "doğadaki kapitalizmle" pek uyuşmuyor gerçekte. Yani karıncalar kendi aralarında çok iyi

çalışıyorlar ama sonra biri geliyor üzerlerine basıyor, ezilip, yok olup gidiyorlar. Düzenleme fikrini getirdiğiniz anda kapitalist piyasayla çelişiyorsunuz demektir.

OTURUM BAŞKANI: Çok teşekkürler.

Buyurun.

Doç. Dr. TARIK ŞENGÜL: Ben Perihan'ın söyledikleri üzerinden bir-iki şey söylemek istiyorum: Burada ben küreselleşme süreci olarak adlandırılan süreçle "nasıl?" sorusu çerçevesinde bir problemim yok, yani yeter ki çalışılan alan, üzerinde durulan konuya ilişkin olarak yapılan analiz, o alandaki farklı aktörlerin, çıkar gruplarının, her neyse, nasıl tanımlanıyorsa, bunların bu söylenen ölçek değişimi süreci içindeki davranış biçimlerinin açıklamasını yapsın, mekanizmalarını ortaya koysun.

Benim dikkat çekmeye çalıştığım risk şu: Mekanizmaların kendisini ortaya koymadan, sürecin nasıl işlediğini söylemeden şöyle bir şey gelişmeye başladı: "Küreselleşmenin bir sonucu olarak..." Böyle olmuyor ki, yani bu ölçek değişmesi kendi başına açmıyor ki, bu değişimlere kendi başına yol açmıyor ki; önceden orada duran aktörler var, onlar bu ölçeklerdeki kayma nedeniyle yeniden konumlanıyorlar. Dolayısıyla onların birtakım tepkileri oluyor, yeni ittifaklar ortaya çıkıyor, önceki mekânlar bir engel haline gelmeye başlıyor. Öyle bir karmaşık süreç ki, yani konut piyasasına ilişkin mesela yapılanlarda o tür şeyler çok açık; hiç küreselleşme lafını kullanmadan da bu analizin büyük bölümünü yaparsınız; son döneme gelince, bütün bu değişen ilişkileri konut stoku yönünde ne tür baskılar yarattığını, bu durum karşısında aktörlerin nasıl konumlar aldığını, sermaye birikim süreci açısından ne anlama geldiğini, çok güzel mekanizmalarını ortaya koyup analiz edebilirsiniz, bu mümkün, burada da gördük. Ama şey olmuyor, öbür türlü küreselleşme deyip geçiyoruz. Tabii hepimiz için demiyorum, ama bir bu eğilim olarak ortaya çıkmadı.

Ancak daha da tehlikelisi, şöyle bir şeyle de karşılaşmaya başladık: Önceki birikimlerimize referans vermez olduk. Yani bu bence çok ciddi bir sorun ve de giderek tehdit eder hale gelmeye başladı, o yüzden bu konunun önemli olduğunu düşünüyorum. Çağatay, siyasi boyutuna ilişkin bir değerlendirme yaptı. Benim şeyim, "nasıl?" sorusuna yanıt vermemizin önünde bir engele dönüşmeye başladı, açıklayıcı olduğunu düşündüğümüz bir çerçeve, o açıdan şey yaptım. Yoksa hepimiz öyle ya da böyle küresel kavramını kullanıyoruz, ama dediğim gibi, bir mekanizmaların neler olduğunu, aktörlerin kimler olduğunu ortaya koymak şartıyla.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkürler.

Buyurun.

Prof. Dr. SEMAHAT ÖZDEMİR: Ben de kısa bir-iki kapanış cümlesi söyleyeceğim; çünkü Tarık beni tehdit etti aslında, çok derin konuşma diye. Buğra'nın dediği gibi meslek etiği de çok önemli gerçekten, bütün meslekler için çok önemli. Ama ben

çok acı çeken, ama kolay kolay da umutsuzluğa kapılmayan bir insanım. Sayın Bekir Coşkun'un çağrısını çok ciddiye alıyorum, yani bir kere nasıl olduğunu çok iyi çözümlememiz, sonuçlarının neler olduğunu çok iyi görmemiz, o olumsuz sonuçlara karşı da elbirliğiyle durmamız gerekiyor. Bunun için gerekirse dava açacağız, davaya para yetmiyorsa, aidatlarımızı yükselteceğiz, herkes aidatını ödeyecek, herkes Dünya Şehircilik Gününe gelecek, herkes araştırma yapacak, herkes sivil toplum örgütlerinde yer alacak, gerekirse miting yapacağız, gerekirse yürüyüş yapacağız, yoksa her şey çok kötüye gidecek.

Çok teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI: Çok teşekkürler.

Buyurun Hülya Hanım.

Prof. Dr. HÜLYA KOÇ: Ben de bir-iki cümleyle toparlamak istiyorum. Belki Kolokyumda bazı kavramların ele alınışıyla ilgili zaaflar bulunmuş olabilir, ama yine başlangıçta söylediğimiz cümleye dönüyoruz, demek ki daha çok çalışmamız gerek. Yani bu burada bitmediğine göre, bu zaaflarımızın üstesinden gelebileceğimize karşı da bir inanç taşımamız gerekiyor. Elbette ki olan bitene daha iyiye gitmesi yönünde, daha olumluya gitmesi yönünde müdahale edebiliriz, ama bunun için de öncelikle yaptığımız işe saygı duymamız gerekiyor ve yapacaklarımıza ilişkin de daha fazla umut taşımamız gerekiyor diye düşünüyorum.

Kolokyumun bu son değerlendirmesine ilişkin bir cümleyle bitireceğim. Aslında ben Kolokyumu bir açıdan da çok başarılı buluyorum, şu açıdan: Biz bu Kolokyumu gerçekleştirdik, yani 3 gün önce böyle bir Kolokyum yoktu ortada, 3 gün öncesinden çok daha farklı bakıyoruz olaylara diye düşünüyorum, hiçbirimiz 3 gün önceki insanlar değiliz. Teknik anlamda da, yani burada salonların bulunması, insanların hayatta kalması anlamında çok önemli bir organizasyonun başarılmış olduğunu düşünüyorum, bu da başlı başına kutlanması gereken bir olay diye düşünüyorum. Bu açıdan da hem Şehir Plancıları Odasına, hem de ev sahibi Üniversiteye teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI: Çok teşekkürler.

Ali Türel, buyurun.

Prof. Dr. ALİ TÜREL: Sanıyorum kapatıyoruz; ben ev sahibi Bölüm olarak teşekkür konuşması yapmak için buradayım.

Aslında fiilen 7 ay, ama biz Bölüm olarak bir yılı aşkın bir süredir bu konuda epey yoğun bir çaba gösterdik. Önce konuyu oluşturduk, sonra Odayla o konuyu paylaştık ve gerek Odada, gerekse Bölümümüzden arkadaşların özverili çalışmalarıyla bu hakikaten iyi işleyen, aksamadan gerçekleşen Kolokyum oldu. Tabii her şeyden önce İlhan Tekeli Hocamızın emekliliğini kutlama olarak isimlendirdiğimiz, bu işlevi iyi yaptığımız kanısındayım. Ama tabi bir süre işler yapılıyor ve onlar devam edecek, yani İlhan Hocamızın o kadar uzun eserlerini, çalışmalarını bir günlük bir kolokyum-

la tamamen değerlendirme imkânına sahip değiliz, bu başka kuruluşlarda devam ediyor, ama burada gayet güzel yurtiçi ve yurtdışından katılımlarla bir çalışma yaptık.

İkincisi, önemli bir konuyu, nitekim yasal olarak da yeni bir yasaya dönüşen bir konuyu getirmiştik ve bu son çıkan yasa, ne kadar güncel bir konuda çalıştığımızı da ortaya koydu. Perihan arkadaşıma hiçbir şekilde katılamam, yani ne bir meslek odası, ne bir üniversite, bu kadar teslimiyetçi bir başlıkla bir kongre yapamaz, bu 60'larda falan, Amerika filan tartışmaları, bizim şeyin dışında olan bir şey. Yani biz kendi iç dinamiklerimizi dışlayan, bunu göz ardı eden, her şeyi dışarıdan gelen bir başlıkla bunu yapamayız.

Burada bir konu, yani "bundan sonra bu konuda ne öğreniriz" diye şey yapıldığı zaman, sanıyorum bu kongreyi meslek camiasını, meslek uygulamalarını, siyasi çalışmaları, girişimleri, yasal dönüşümleri etkileyen bir faaliyet olarak da değerlendirmeliyiz. Bu açıdan Bölüm Başkanları Toplantısında dile getirmiştik, yani bir defa Kongre Bildirisi, Odanın Kongre Bildirisinin bu konuyu işlemesi, basınla paylaşması, burada çıkan sorunların dile getirilmesi. Biz mesela İzmir'de çalışıyoruz, oradaki imar müdürlüğündeki arkadaşlar, başladığımız zaman 10 tane soruyu dile getiriyor, yani burada bunları çok fazla tartışmadık, o anlamda da bu platformu kullanmamızda yarar var. Konuları derinliğine incelemek, analiz etmek ve oradan çözümler bulmak konusunda gerek akademik camiada çalışan arkadaşlarımızı, gerekse uygulamada çalışan arkadaşlarımızı daha fazla teşvik etmeliyiz. Ama sanıyorum bakanlıklarda, kamuda çalışan, belediyelerde çalışan arkadaşlar bu toplantıya çok fazla iştirak edemediler veya gelseler de çok fazla kalamadılar. Dolayısıyla bunu nasıl bir anlamda bir şölen gibi, ama aynı zamanda bir çalışma toplantısı gibi çalıştırabiliriz, etkileyebiliriz, bunun yolunu bundan sonra biraz daha fazla aramamızda yarar diye düşünüyorum.

Odadan ve Bölümümüzden katılan, özveriyle çalışan bütün arkadaşlara, oturumlarda oturum başkanlığı, bildiri sunucusu olarak veya dinleyici olarak katılan tüm arkadaşlarımıza, öğrencilerimize teşekkür ediyor ve hepinize iyi bir çalışma yılı diliyorum.

OTURUM BAŞKANI: Çok teşekkür ederiz.

Ben de son bir-iki cümle söyleyeyim ve hemen kapatalım. Aslında Ali Hocamızın altını çizdiği noktalar, bu kolokyumları her sene bir şekilde hayata geçirmekle ilgili. Aslında meslek topluluğu olarak, profesyonel meslek topluluğu olarak bu konularda çok yeniyiz, acemiyiz, onları kabul etmek lazım. Ama son birkaç yıldır hiç değilse şunu yapmaya başladık: Bu Dünya Şehircilik Günü kolokyumları sayesinde, bunun bize sunduğu fırsatlar sayesinde, Cumhurbaşkanı son 3-4 yıldır Dünya Şehircilik Günü mesajları yayınlamaya başladı. Bu sene de ilk defa Kolokyum temasına değinen bir mesaj yayınlamış durumda. Henüz biz de tam metni okuyamadık, ama dün gazetelerde çıkmış galiba, arkadaşlar uyardılar beni o konuda. Bunlar aslında çok yapmaya çalıştığımız şeyleri ufak ufak başarmaya başladığımızı gösteren ipuçları herhalde.

Ben de aynı şekilde Oda Yönetimi adına ev sahibi Üniversitemiz Orta Doğu Teknik Üniversitesine, diğer üniversitelerimize, bölümlerimize, hocalarımıza, bütün bildiri sunan meslektaşlarımıza, hocalarımıza, hepsine gerçekten çok teşekkür ediyoruz. Bir yerde kolokyum, sadece bildiri sunmak ve bildiri dinlemekten ibaret de değil, onu da özellikle belirtelim ve biz organize eden, düzenleyen örgüt olarak bunun farkındayız, bir yerde plancıları bir araya getiren, biraz festival havasında, biraz şenlik havasında da bir ortam, 3 günlük bir ortam. O arada da tabii mesleki konuları tartışıyoruz, Türkiye'nin gündemindeki kentsel sorunları tartışıyoruz. Aslında çok eşi benzeri fazla olmayan, 28 yıldır düzenlenen, bizim çok önemsediğimiz, çok temel bir etkinlik, çok temel bir ortam, platform diye düşünüyoruz.

Burada Oda Yönetimi adına ben de bütün katılımcılara, üniversitemiz başta olmak üzere hepsine teşekkür ediyorum ve akşam yemekte buluşmak üzere diyorum.

ÖDÜL TÖRENİ

ÖDÜL TÖRENİ

SUNUCU: Odamızın kurulmasına, Şehir ve Bölge Planlama, şehircilik ve kentleşme alanında yaptıkları kurumsal ve uygulama çalışmalarıyla meslek topluluğumuzun birikimine sağladıkları özgün katkılarına teşekkürlerimizi ifade eden bir plaketi sunmak için Hocamızı sahneye davet etmek istiyoruz. TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın üçüncüsünü bu yıl düzenlediği "Mesleğe Katkı ve Başarı Plaketi'ni" vermek üzere oda genel sekreteri Funda Erkal'ı davet ediyorum.

Prof. Dr. İLHAN TEKELİ: Efendim, bütün dostlara, arkadaşlara, meslektaşlarıma teşekkür ederim; bana çok duygusal, heyecanlı bir gün yaşattılar.

Bundan önceki Cuma günkü toplantıda söylediğim bazı noktaları tekrarlamak istiyorum. Yine o toplantıda da çok değişik alanda, çok sayıda ürün verdiğim söylendi ve ben de o toplantıda şunu söyledim: *"Bu yazılar bir kişinin elinden çıkmış olsa bile, bir çevrenin ürünüdür; problemin tanımlanması, etkileşme, heyecanların bölüşülmesi, hatta kızgınların, tepkilerin ifade edilmesi, ancak bir çevre içinde olur."* Eğer böyle bir şehircilik çevresi olmasaydı, Türkiye'nin şehirleşme süreci içinde yaşamasaydım, herhalde bunları yazmazdım, başka bir şeyler yazardım.

Tabii böyle bir kutlama gününde bir kişiye ağlamak, bir çeşit nezaket unsuru, ama bunu bir toplumun üretimi olarak ele almakta yarar var diye düşünüyorum, ciddi olarak buna inanıyorum ve özellikle de bundan sonrası için bir şey söylemek istiyorum. Ben son yıllarda şunu savundum; üniversiteyle ilgili konularda da bunu savundum: Bir kişinin üretimi değerlendirilmemelidir, bir grubun üretimi değerlendirilmelidir ve bütün bilimsel ödüller, değerlendirmeler, bir araştırma programı üstünden yapılmalıdır. Aslında bugün yapılan kutlamayı ben bu bakımdan anlamlı görüyorum, bu belki Türkiye'de ilk ve ilk defa bir kişinin yazdıkları üstünde bir değerlendirme yapılıyor. Tabii bu çok çatışmalı bir değerlendirmeli değil, bir kutlama olduğu için, bir yumuşak ve övgüsel bir değerlendirme. Aslında bu çatışmalı da olabilirdi ve ben bundan gocunmazdım temel olarak; çünkü burada üretilen bir ürüne kıymet vermek önemli. Genellikle bilim çevrelerimizin yayın biçimleri, dış dünyayla kurduğu ilişkiler, Türkiye'de yapılan bilimsel faaliyeti devalüe ediyor sürekli olarak ve Türkiye'deki bilimsel faaliyet değerlendirilmezse, Türkiye'de bir şey üretilemez ve onun için

ben son yıllarda hep şunu savunuyorum: Türkiye'de üretilen bilginin yayın sayısı üstünden değil, iç ve dış tarihinin varlığı üstünden değerlendirilmesi gerekir.

Dış tarihinin varlığı şu demektir: ...yaşıyorsanız, etkileniyorsanız, dış tarihle ilişkisi kurulabilir. Benim önemsediğimiz, iç tarihle ilişkinin kurulması. O da burada yaşayanların bir akademik komünite oluşturmasıdır yahut bir epistemolojik komünite oluşturması ve birbirinden etkilenerek üretim yapabilmesidir. O zaman bu üretim, bu topraklarda yapılmış üretimdir. Eğer Türkiye'deki akademisyenler, birbirinin yazdığını okumuyorsa ve yazdıkları hiçbir makalede birbirine referans vermiyorsa, bu dünyanın en iyi dergilerinde de yayınlanmış olsa, Türkiye'ye ilişkin bir şey değildir. Ben bugünkü toplantıyı, dostlarımın benim yaptığım çalışmaları değerlendirmesini bu doğrultuda atılmış ilk adım olarak görüyorum, bir epistemolojik komünite oluşturmak bakımından ve o zaman bizim iç tarihimiz olacak. Tabii iç tarihimiz olabilmesi için, önce birbirimize değer vermek ve birbirimizi sevmemiz gerekir. Bir akademik komünite, düşmanlıkların ve kıskançlıkların yeri olduğu zaman, bir iç tarih kuramaz.

Her şey için çok teşekkür ederim.

SUNUCU: Yıldız Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü adına plaket vermek üzere Bölüm Başkanı Sayın Prof. Dr. Zekai Görgülü'yü davet ediyorum.

İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü adına plaket vermek üzere Bölüm Başkanı Sayın Prof. Dr. Handan Türkoğlu'nu davet ediyorum.

TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından düzenlenen 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü etkinlikleri çerçevesinde verilmeye başlanan Kent Planlama Basın Ödüllerinin bu yıl 5 incisi verilecektir. Kent Planlama Basın Ödülleri, yurt genelinde yaptıkları haber ve yayınları nedeniyle kent kültürüne ve kentlilik bilincine olumlu katkılarda bulunduğu, kentsel sorunları gündeme taşıyıp izlediği, kent ve bölge planlama bilimiyle mesleğin bilimsel ve teknik görüşlerine duyarlılık gösterdiği düşünülen basın kuruluşlarına ve mensuplarına verilmektedir. TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu ve Şubeleri tarafından yapılan değerlendirmeler üzerine, kent ve çevre konularına duyarlılığı nedeniyle Kent Planlama Basın Ödülü verilmesi kararlaştırılan basın mensubu ve üyelerinin plaketleri verilecektir.

TMMOB Şehir Plancıları Odası Çukurova Şube Başkanı Cüneyt Erginkaya'yı plaket vermek üzere davet ediyorum.

Plaketini almak üzere Yeni Adana Gazetesi adına Çetin Remzi Yüreğir'i kürsüye davet ediyorum.

(Plaket verildi)

ÇETİN REMZİ YÜREĞİR: Affınıza sığınarak çok önemli bir şey söylemek istiyorum: Gerçekten bizim için önemli. Yeni Adana Gazetesi, 1918 yılında Kurtuluş Savaşımızla beraber yayın hayatına başladı, Çukurova'da hâlâ kentin kurtuluşu için elinden geleni yapan tek bağımsız ayakta duran gazetedir.

Çok teşekkür ediyorum.

SUNUCU: Plaketini almak üzere Yeni Adana Gazetesi muhabirlerinden Seyit Ali Akgül'ü kürsüye davet ediyorum.

(Plaket verildi)

SUNUCU: Plaket vermek üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası İzmir Şube Başkanı Tuncay Karaçorlu'yu davet ediyorum.

İzmir TV adına Haber Müdürü Kıvılcım Erder'i ödülünü almak üzere kürsüye davet ediyorum.

(Plaket verildi)

SUNUCU: Cumhuriyet Gazetesi İzmir Temsilciliği adına ödülünü almak üzere temsilciyi davet ediyorum.

(Plaket verildi)

SUNUCU: Plaket vermek üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası Başkanı Erhan Demirdizen'i kürsüye davet ediyorum.

NTV Radyo "Halkın Sesi" Programı yapımcısı ve sunucusu Sayın Sedat Küçükyay adına ödülünü almak üzere temsilciyi kürsüye davet ediyorum.

Evrensel Gazetesi adına ödülünü almak üzere temsilciyi davet ediyorum.

(Plaket verildi)

SUNUCU: Plaket vermek üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası Bursa Şube Başkanı Esin Mıhçı'yı davet ediyorum.

Yön FM ödülünü almak üzere Özhan Demiroğlu'nu davet ediyorum.

(Plaket verildi)

SUNUCU: Plaket vermek üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası Funda Erkal'ı davet ediyorum.

Plaketini almak üzere Samsun Klas TV Muhabiri Şakir Demirci'yi davet ediyorum.

(Plaket verildi)

SUNUCU: Plaket vermek üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şube İkinci Başkanı Eser Atak'ı kürsüye davet ediyorum.

Haber Ekspres Gazetesi adına ödülünü almak üzere Mustafa Çakır'ı davet ediyorum.

Cumhuriyet Gazetesi Ankara Eki adına ödülünü almak üzere Fırat Kozok'u davet ediyorum.

Hürriyet Gazetesi Ankara Sayfası adına ödülünü almak üzere Yaşar Sökmen Özer'i davet ediyorum.

(Plaketleri verildi)

SUNUCU: Plaket vermek üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu Üyesi Yaser Gündüz'ü davet ediyorum.

Bursa Kent Gazetesi muhabirlerinden Sayın Yılmaz Akkılıç'ı davet ediyorum, kendisi gelmemiş.

Sky Türk Televizyonu adına ödülünü alacak temsilciyi davet ediyorum.

(Plaketleri verildi)

SUNUCU: Plaket vermek üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu Üyesi Nevzat Can'ı davet ediyorum.

Bağımsız İletişim Ağı adına Aylin Baskın'ı davet ediyorum.

NTV Televizyonu "Bam Teli" Programı Yapımcısı ve Sunucusu Sayın Tayfun Talipoğlu adına ödülünü almak üzere temsilciyi davet ediyorum.

(Plaketleri verildi)

SUNUCU: Plaket vermek üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu Üyesi Yaser Gündüz'ü davet ediyorum.

TRT Televizyonu "Gezelim Görelim" Programı Yapımcı Sayın Nuray Yılmaz'ı davet ediyorum.

(Plaket verildi)

NURAY YILMAZ: Efendim, çok teşekkür ediyoruz, ekibim adına. Tabii ülkemiz şehirleşme konusunda çok büyük sorunlar yaşıyor. Bizi düşünün, gittiğimiz bir bölgede bir şehir çekeceğiz, epey bir dağa tırmanmak zorunda kalıyoruz ki, şehrin güzel görüntüsünü alabilmek için; çünkü şehrin içine girdiğiniz zaman, maalesef görüntü alma imkânınız kalmıyor. İşte biz bol bol doğa göstererek bu çirkin şehirlerin içinde yaşayan bizleri, sizleri rahatlatmaya çalışıyoruz. Ama inşallah gelecek nesiller, böyle güzel mimarlar yetiştikçe, bu sorunlar ortadan kalkacaktır, biz göremesek de.

Çok teşekkür ediyorum.

SUNUCU: CNN Türk Televizyonu "Editör" Programı Yapımcısı Sayın Gürkan Zengin adına ödülünü almak üzere temsilciyi davet ediyorum.

Hürriyet Gazetesi Muhabiri Sayın Bekir Coşkun'u davet ediyorum.

(Plaketleri verildi)

BEKİR COŞKUN: Sakın üzülme, muhabirlik benim en onur duyduğum dönemimdi.

Önce Sevgili İlhan Tekeli'nin o kadar sevilmesi, öğrencilerinin, onun yetiştirdiği insanların ve dostlarının burada onu çok içten kutlamaları benim de çok hoşuma gitti. Sizin ne kadar önemli ve değerli bir insan olduğunuzu burada tekrar gözümle görmüş oldum. Sizi zaten yıllardır çok severek uzaktan izleyen birisiyim. Tabii gazetelerde böyle olmuyor, yani final öyle olmuyor; masanızda bir zar buluyorsunuz ve sarı zarf, "hizmetlerinizden dolayı..." Mesela ben bilgisayarıma ... alamadım, kilitledikleri için.

Bir de özellikle dikkatimi çekti; daha çok yerel gazeteler, televizyonlar ve gazetelerin, televizyonların yerel sayfaları burada ödüle layık görüldü, doğrudur; çünkü onlar, belki de medyanın en ciddi tarafı. Ben de nasıl ki öğrencileriniz sizinle gurur duyuyorlar, ben de o arkadaşlarımızla gurur duyuyorum. Öbür arkadaşlarımızın işi var; Asena Hanım topuğundan mı vurulacak, nereden vurulacak, onu tartıştıkları için, şehir falan çok umurlarında değil. Onun için işte Ankara sayfaları, yerel gazeteler, yerel televizyonlar ödül aldılar, ben tabii ki çok onur duydum.

Benim köşemin üzerinde yazar, ben köylüyüm, bana niye ödül verdiniz, bilmiyorum, ama iyi bir şehirde yaşamak istiyorum, güzel bir şehirde yaşamak bir köylünün de hakkıdır. Biz Beysukent'te oturuyoruz, bizim evden Ankara gözüküyor. Ben genelde şehre geceleri bakıyorum; çünkü ışıklardan daha güzel gözüküyor. Gündüz oldu mu Ankara çirkinleşir, hele bir de şehrin içine girdiğiniz zaman, daha kötü bir şehir ortaya çıkar. Fakat ben enimim, özellikle şehir plancılarından; çünkü kendi insanlarımız, ve demin dışarıda konuştum, yüreklerinde bu sevgi olan, böyle iyi şeyler yapan insanları coşkuyla uğurlayan bir kesim, şehirleri böyle bırakmamalı. Ben artık izin verirseniz gündüzleri de penceremden şehre bakmak istiyorum.

Teşekkür ederim.

SUNUCU: Plaket vermek üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası İkinci Başkanı Buğra Gökçe'yi davet ediyorum.

Ödülünü almak üzere TRT 2 Televizyonu "Kent ve Kültür" Programı Yapımcısı Sayın Hasan Akgül'ü davet ediyorum.

(Plaket verildi)

BUĞRA GÖKÇE: Efendim, affınıza sığınarak ben de çok ufak birkaç şey söyleyeceğim. Açılış konuşmasında duygu sağanağı olacağını söylemiştim, gerçekten de öyle oldu ve çok da güzel oldu, emeği geçen herkese tekrar teşekkür ediyorum.

Ödül alan basın mensuplarının çok da titizlikle seçildiğinden emin olabilirsiniz. Tıpkı "Kent ve Kültür" Programı gibi, bizim çok önemsediğimiz kentlilik bilinci, kent kültürü konularında yayın yapmaya çalışan, ısrarla, kararlılıkla yayın yapmaya

çalışan Devlet Televizyonunun temsilcisine huzurlarınızda bu ödülü vermek istiyorum.

Teşekkür ederim.

SUNUCU: Değerli konuklar; hepinize katıldığınız için teşekkür ediyoruz. Kolokyumumuz kokteyle devam edecektir.

İyi akşamlar.

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 28. KOLOKYUMU

8-9-10 KASIM 2004

DEĞİŞEN - DÖNÜŞEN KENT VE BÖLGE

Prof. Dr. İlhan Tekeli Onuruna

CİLT I

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
28. KOLOKYUMU

"DEĞİŞEN - DÖNÜŞEN KENT VE BÖLGE"

Prof. Dr. İlhan TEKELİ Onuruna

CİLT I

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK FAKÜLTESİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ

8-10 KASIM 2004 - ANKARA

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi,
İnönü Bulvarı, 06531, Ankara
tlf: (312) 210 2202, faks: (312) 210 1108

TMMOB Şehir Plancıları Odası
Hatay Sokak No:24/17 Kocatepe, Ankara
tlf: 417 87 70 faks: 417 90 55
www.spo.org.tr / e-posta spo@spo.org.tr

ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TMMOB Şehir Plancıları Odası ortak yayınıdır.

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Ortak-Yayın Serisi _ ©2005, yazar (yayın kurulu kararı: 04.05.2005 / 2)

Yayın Türü:	Bildiri Kitabı, Ortak Yayın, Hakemli
Sayfa Düzeni:	Güliz Korkmaz Tirkeş
Kapak Tasarım:	Yaser Gündüz
Basıma Hazırlık:	Aynur Yasemin Çakır, Güliz Korkmaz Tirkeş
Basım Koordinatörü:	Seyit Kapusuz
Baskı ve Cilt:	BRC Basım ve Matbaacılık, Ankara

ISBN: 975-395-955-9 (tk) - 975-395-956-7

Kitabın içeriğinde kullanılan fotoğraflar ve diğer görsel malzemelerin telifi, aksi belirtilmedikçe yazara aittir.

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Telif sahibinin önceden yazılı izni olmadan kısmen ya da tamamen yeniden bastırılamaz, herhangi bir kayıt sisteminde saklanamaz, hiçbir şekilde elektronik, mekanik, fotokopi ya da başka bir araçla çoğaltılıp iletilemez.

İÇİNDEKİLER

CİLT I

KOLOKYUM PROGRAMI VII

AÇILIŞ KONUŞMALARI 3

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ 19

TEMATİK SUNUŞLAR

Urban and Regional Economics on New Pathways 25
Peter NIJKAMP
Global City - Regions: Implications for Planning Theory and Practice 63
Edward SOJA
Türkiye'de Kent - Bölgeleri Üzerine Düşünmek 73
İlhan TEKELİ

SN. İLHAN TEKELİ'NİN ESERLERİ ÜZERİNE SUNUŞLAR

Sosyal Sistemin Fiziki Mekandaki Organizasyonundan Bölgesel Adanmışlık Kuramına 93
Ayda ERAYDIN
Kentin Mekansal Çerçevesi: Tekeli'nin Özgün Bir Katkısı Üzerine..... Kişisel Bir Değerlendirme 117
Murat GÜVENÇ
Kent ve Demokrasi: Bir Projenin Dönüşümü 123
Tarık ŞENGÜL
Dünya Şehircilik Günleri ve İlhan Tekeli 141
Aykut KARAMAN, Fatma ÜNSAL, Hürriyet ÖĞDÜL, Kevser ÜSTÜNDAĞ
Şehir Plancıları Odası ve İlhan Tekeli 153
TMMOB Şehir Plancıları Odası

KENTSEL BÖLGELERİN OLUŞUMU

Küreselleşme Etkisi İle Metropoliten Alanların Bölgesel Şehir Alanlarına Olası Kimlik Dönüşümü, Planlama ve Araçları Üzerine 159
Zeki Kamil ÜLKENLİ

Türkiye'de Bölgelerarası Eşitsizlik ve İç Göç Hareketlerinin Etkileşimi 173
Ferhan GEZİCİ, Berna KESKİN

Türkiye'de İmalat Sanayinin Mekansal Organizasyonunun Tarihsel Değişim Sürecinde Bölge-Kentlerin Değişen Rolü 191
N. Tunga KÖROĞLU, Bilge ARMATLI KÖROĞLU

YENİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR, TANIMLAR, UYGULAMALAR, PLANLAMA PRATİKLERİ

Değişen - Dönüşen Bilim ve Gerçeklikler Karşısında Planlama ve Temsil Sorunsalı 205
Buğra GÖKÇE

Hangi Planlama? Küreselleşen Kentler, Yerelleşen Planlama 223
Yeşeren ELİÇİN

Bölge Planlamanın İdeolojisi / Güncellenmiş Ulusal Bölge Planlama Stratejilerine Doğru Bir Sistem Yaklaşımı 237
Tuğrul KIRMIZI

Avrupa Şehirlerinin Kentsel Dönüşüm Sorunları ve Türkiye'de Oluşacak Olan Sorunlara Genel Bakış 251
Mustafa ERGEN

EKLENEN / EKLENEMEYEN KENTLER VE BÖLGELER

GAP Bölgesinde Tarihi Kent(ler)in Hikayesi: Kültürel ve Mekansal Yok Oluşun Son Yıllardaki Serencamı 263
Kamuran SAMİ

Küreselleşme - Yerelleşme Diyalektiğinde "Olmayan Kent" 275
Evrim ÖZKAN

Türkiye'de Bölgelerin Ekonomik Göstergeler Işığında Gelişmişlik Düzeyinin Değerlendirilmesi (1985-2000) 295
Özer KARAKAYACI

Desakota: Kentsel Bölge İçinde Gri Bölgeler 309
Hürriyet ÖĞDÜL

YENİ BÖLGESEL EKONOMİK ve POLİTİK İLİŞKİLER .....

Yerleşme Kademelerinin Belirlenmesi ve Yeşilırmak Havzası Yerleşme Merkezleri Sistemi 323
Hüseyin ÇİÇEK

Kentleşen Bölgeler Kapsamında Diyarbakır, Erzurum, Trabzon ve Bölgesel Etkileşimler **341**
M.Oğuz SİNEMİLLİOĞLU
Havza Ölçeğinde Stratejik Planlama ve Kalkınma : 'Kelkit Platformu' Örneği **351**
A. Faruk GÖKSU
Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Turizm **361**
Ayfer YAZGAN GÜL, Oya AKIN

DÖNÜŞÜMÜN DEĞERLENDİRİLMESİ ve YENİ STRATEJİLER
Kentsel Dönüşüm: Başarı mı? Hata mı? **381**
Feral EKE, Aysu UĞURLAR
Kentsel Dönüşüm Sürecinde İmar Planı Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme **401**
Şaban İNAM, Tayfun ÇAY, Fatih İŞCAN
Değişen Dünya Düzeni İçinde Türkiye'de "Kent" ve "Kentleşme" Kriterlerinin Belirlenmesi **417**
Gökçen KILINÇ
Kamu Yönetimi ve Mahalli İdareler Reformlarında Yasa Yapım Süreci ve Güç İlişkileri **429**
Elvan GÜLÖKSÜZ

BÖLGESEL EŞİTSİZLİK ve SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME
Yerel Ekonomik Kalkınma ve Kentsel Dönüşüm **441**
Tanyel Özelçi ECERAL
Kentsel Büyümenin ve Çevresinde Sürdürülebilir Gelişme Göstergelerinin Farklılaşmasıyla Belirlenebilen Kentsel Bölgeler ... **459**
Levent ÖZAYDIN
30 Yıl Sonra Keban ve Ağın Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu .. **469**
Birsen GÖKÇE

YENİ TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMELER, AKTÖRLER ve AĞLAR
Küresel - Yerelleşme Sürecinde Kentsel Kalkınmanın Önemi ve Sürdürülebilirliği: Kentsel Dinamikler ve Katılımcılık Açısından Genel Bir Bakış **489**
Nuri Erkin BAŞER
AB'nin Toplum Tabanlı Kentsel Dönüşüme Yaklaşımı ve Türkiye'deki Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Etkinliği **507**
Aylin ŞAHİNGÜR, Burcu MÜDERRİSOĞLU
Implementing Urban Regeneration in London: The Role of Community Development Trusts..... **521**
Arzu KOCABAŞ

Bölgesel Kalkınmada Şehirlerarası Ağ Davranışına Dayalı Turizm Gelişimi 535
Hale ÇIRACI, Ebru KERİMOĞLU

YENİ TOPLUMSAL KATILIM ve ÖRGÜTLENME SÜREÇLERİ
Kocaeli Katılımlı Stratejik Planlaması; Büyük Ölçekli Sistemlerde Eylem Araştırması 553
Anlı ATAÖV
Kentsel Yenileme - Canlandırma Projesinde Katılımın Değerlendirmesi ve Trabzon Örneği 579
Zeynep YILMAZ
Travmatik Kentleşme Siyasetinin Yeni Kentli Kabulleri ve Olası Kent Kültürü Kurgusu 599
Funda ERKAL

CİLT II

KOLOKYUM PROGRAMI VII

KENT MERKEZİNİN DÖNÜŞÜMÜ
1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm Sürecinde Küresel Perspektiften İstanbul Örneği: Kent İçi Tarihi Alanların Yeniden Üretim Modelleri 613
Ebru GÜRLER
İstanbul Kent Merkezinin Dönüşümü ve Finans Merkezlerindeki Ofis Alanlarının Gelişimi Maslak Büyükdere Aksı 651
Ceren ERCOŞKUN, Özge YALÇINER
İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi - Değişimi 663
Mehmet ÇAKILCIOĞLU
Şehirlerin Gelişimi, Değişim ve Dönüşümüne Yönelik Müdahale Biçimleri ve Araçlarının Yeniden Düşünülmesi ve Yapılandırılması: Konuttan İşyerine Dönüşüm Sürecinin Ankara - Kızılay Örneğinde Araştırılması 677
Asım Mustafa AYTEN

KONUT ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ
Türkiye'de İllere Göre Konut Üretiminin Farklılaşması 703
Ali TÜREL
İstanbul'un Değişen Yüzü: Korumalı Yerleşmeler 717
Tüzin Baycan LEVENT, Aliye Ahu GÜLÜMSER

Yeni Kentsel Ayrışmalar, Kapalı Yerleşimler ve Özelleştirilen Kentsel - Kamusal Mekan: İstanbul Örneği 737
Hatice KURTULUŞ

KENTSEL DEĞİŞİM ve DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ

Yerelleşme ve Kentleşme Bağlamında Bir Kent: Mersin 745
Ahmet ÖZER

İzmir'de Yerel Mekansal Dönüşümlerin Küresel Parametreleri 757
M. Yıldırım ORAL

İzmir Sermayesinin Sektörel ve Mekansal Temelde İrdelenmesi 773
Saygın İKİZ

İstanbul Metropoliten Alanı ve Bu Alanda Yaşanan Yapısal Değişim . 795
Zekai AKAY, Sinan ÇETİZ, Semra KALKAN

KENTSEL ve BÖLGESEL / YEREL ÖRNEKLER ve MODELLER

Gelişmiş Bir Bölgede Yarışmacı, Yerel ve Sürdürülebilir Bir Bölge Planı Arayışı: Erzurum - Erzincan - Bayburt Bölge Planı 815
Ayşe Nur ÖKTEN, Betül ŞENGEZER, İclal DİNÇER

Az Gelişmiş Bir Bölgede Sanayi Örgütlenmesi: "Erzurum Alt Bölgesi Örneği" 831
Yiğit EVREN, Tuba İnal ÇEKİÇ, Ebru SEÇKİN

Kendini Dönüştüremeyen Kent: Yozgat 845
Nurgül PAKSOY

YENİ TEKNOLOJİLER ve MEKANSAL DÖNÜŞÜM

İletişim Altyapısının Kentsel ve Bölgesel Ağlardaki Yeri, Türkiye Uygulaması 861
Kenan GÖÇER

Küresel Sisteme Entegrasyonda Teknoloji ve Bilgi Üretiminin Mekansal Yığılma Noktaları: Teknoparklar 883
Çiğdem VAROL, Aydan SAT, Aslı GÜREL ÜÇER, Gülsen YILMAZ

İstanbul Metropoliten Alanında Dönüşüm ve Gelişmeyi Yönlendiren Araç Olarak Ar-Ge ve Teknoloji Kullanımı 903
Cengiz GİRİTLİOĞLU, Ayşe Şebnem YÜZER

İnternette Alışverişin Kentin Ekonomik ve Fiziksel Değişim ve Dönüşümüne Etkisi 919
Kemal Mert ÇUBUKÇU

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK

Kentlerde Yeni Yoksulluk Alanları: Zorunlu Göç İle Oluşan Gecekondu Bölgeleri: Diyarbakır Örneği 937
Rüstem ERKAN

Küreselleşme Sürecinde Kentsel İstihdam ve Sosyal Yapıdaki Değişimler: İzmir Örneği 951
Ercan TATLIDİL
Ekonomik Krizler Karşısında Ankaralı Yoksulların Yaşam Stratejileri 967
Hüseyin GÜL, Songül Sallan GÜL

ÖĞRENCİ PANELİ 989

KOLOKYUM DEĞERLENDİRME PANELİ 1023

ÖDÜL TÖRENİ 1057

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 28. KOLOKYUMU
DEĞİŞEN - DÖNÜŞEN KENT ve BÖLGE

KOLOKYUM PROGRAMI

1. GÜN - 8 KASIM 2004 (Kemal Kurdaş Salonu)

09.30 - 10.20	AÇILIŞ KONUŞMALARI
10.20 - 10.30	DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ *TMMOB Şehir Plancıları Odası*
	TEMATİK SUNUŞLAR *Oturum Başkanı: Ayda ERAYDIN*
10.30 - 11.10	Urban and Regional Economics on New Pathways *Peter NIJKAMP*
11.10 - 11.30	Ara
11.30 - 12.10	Global City - Regions: Implications for Planning Theory and Practice *Edward SOJA*
12.10 - 12.50	Türkiye'de Kent - Bölgeleri Üzerine Düşünmek *İlhan TEKELİ*
13.00 - 14.00	Öğle Arası

SN. İLHAN TEKELİ'NİN ESERLERİ ÜZERİNE SUNUŞLAR
Oturum Başkanı: Ali TÜREL

14.00 - 14.30 Sosyal Sistemin Fiziki Mekandaki Organizasyonundan Bölgesel Adanmışlık Kuramına
Ayda ERAYDIN

14.30 - 15.00 Yapılanma ve Kent Kuramları; 'Mekansal Çerçeve' Kavramının Potansiyel Katkıları Üzerine
Murat GÜVENÇ

15.00 - 15.20 Ara

15.20 - 15.50 Kentler ve Birlikte Tüketim: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan Politikalar ve Örgütlenmeler
Gülden BERKMAN

15.50 - 16.20 Kent ve Demokrasi: Bir Projenin Dönüşümü
Tarık ŞENGÜL

16.20 - 16.50 Dünya Şehircilik Günleri ve İlhan Tekeli
Aykut KARAMAN, Fatma ÜNSAL, Hürriyet ÖĞDÜL, Kevser ÜSTÜNDAĞ

16.50 - 17.10 Şehir Plancıları Odası ve İlhan Tekeli
TMMOB Şehir Plancıları Odası

17.10 - 17.30 ÖDÜL TÖRENİ

18.00 - 20.00 KOKTEYL

2. GÜN - 9 KASIM 2004 (A Salonu)

09.30 - 11.10 KENTSEL BÖLGELERİN OLUŞUMU
Oturum Başkanı: Zekai GÖRGÜLÜ

Küreselleşme Etkisi İle Metropoliten Alanların Bölgesel Şehir Alanlarına Olası Kimlik Dönüşümü, Planlama ve Araçları Üzerine
Zeki Kamil ÜLKENLİ

Türkiye'de Bölgelerarası Eşitsizlik ve İç Göç Hareketlerinin Etkileşimi
Ferhan GEZİCİ, Berna KESKİN

Türkiye'de İmalat Sanayinin Mekansal Organizasyonunun Tarihsel Değişim Sürecinde Bölge-Kentlerin Değişen Rolü
N. Tunga KÖROĞLU, Bilge ARMATLI KÖROĞLU

Niteliksiz Bölgeleşme ve Küresel Sisteme Eklemlenememe Sorunu: Anadoluda bir Siyasal Bölge Kent Olarak Ankara
Savaş Zafer ŞAHİN

11.10 - 11.30 Ara

11.30 - 13.00 YENİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR, TANIMLAR, UYGULAMALAR, PLANLAMA PRATİKLERİ
Oturum Başkanı: Sevgi AKTÜRE

Değişen - Dönüşen Bilim ve Gerçeklikler Karşısında Planlama ve Temsil Sorunsalı
Buğra GÖKÇE

Hangi Planlama? Küreselleşen Kentler, Yerelleşen Planlama
Yeşeren ELİÇİN

Bölge Planlamanın İdeolojisi / Güncellenmiş Ulusal Bölge Planlama Stratejilerine Doğru Bir Sistem Yaklaşımı
Tuğrul KIRMIZI

Avrupa Şehirlerinin Kentsel Dönüşüm Sorunları ve Türkiye'de Oluşacak Olan Sorunlara Genel Bakış
Mustafa ERGEN

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 16.00 EKLENEN / EKLENEMEYEN KENTLER VE BÖLGELER
Oturum Başkanı: Handan TÜRKOĞLU

GAP Bölgesinde Tarihi Kent(ler)in Hikayesi: Kültürel ve Mekansal Yok Oluşun Son Yıllardaki Serencamı
Kamuran SAMİ

Küreselleşme - Yerelleşme Diyalektiğinde "Olmayan Kent"
Evrim ÖZKAN

Türkiye'de Bölgelerin Ekonomik Göstergeler Işığında Gelişmişlik Düzeyinin Değerlendirilmesi (1985-2000)
Özer KARAKAYACI

Desakota; Kentsel Bölge İçinde Gri Bölgeler
Hürriyet ÖĞDÜL

16.00 - 16.20 Ara

16.20 - 18.00 YENİ BÖLGESEL EKONOMİK ve POLİTİK İLİŞKİLER
Oturum Başkanı: Tansı ŞENYAPILI

Yerleşme Kademelerinin Belirlenmesi ve Yeşilırmak Havzası Yerleşme Merkezleri Sistemi
Hüseyin ÇİÇEK

Kentleşen Bölgeler Kapsamında Diyarbakır, Erzurum, Trabzon ve Bölgesel Etkileşimler
M.Oğuz SİNEMİLLİOĞLU

Havza Ölçeğinde Stratejik Planlama ve Kalkınma : 'Kelkit Platformu' Örneği
A. Faruk GÖKSU

Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Turizm
Ayfer YAZGAN GÜL, Oya AKIN

2. GÜN - 9 KASIM 2004 (Paralel Oturum - B Salonu)

09.30 - 11.10 DÖNÜŞÜMÜN DEĞERLENDİRİLMESİ ve YENİ STRATEJİLER
Oturum Başkanı: Semahat ÖZDEMİR

Kentsel Dönüşüm: Başarı mı? Hata mı?
Feral EKE, Aysu UĞURLAR

Kentsel Dönüşüm Sürecinde İmar Planı Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme
Şaban İNAM, Tayfun ÇAY, Fatih İŞCAN

Değişen Dünya Düzeni İçinde Türkiye'de "Kent" ve "Kentleşme" Kriterlerinin Belirlenmesi
Gökçen KILINÇ

Kamu Yönetimi ve Mahalli İdareler Reformlarında Yasa Yapım Süreci ve Güç İlişkileri
Elvan GÜLÖKSÜZ

11.10 - 11.30 Ara

11.30 - 13.00 BÖLGESEL EŞİTSİZLİK ve SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME
Oturum Başkanı: Tamer GÖK

Yerel Ekonomik Kalkınma ve Kentsel Dönüşüm
Tanyel Özelçi ECERAL

Kentsel Büyümenin ve Çevresinde Sürdürülebilir Gelişme Göstergelerinin Farklılaşmasıyla Belirlenebilen Kentsel Bölgeler
Levent ÖZAYDIN

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye'deki Bölgesel Eşitsizliğe Olan Etkisi
Ayşe GEDİK, Sibel SÜER TOYBIYIK

30 Yıl Sonra Keban ve Ağın Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu
Birsen GÖKÇE

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 16.00 YENİ TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMELER, AKTÖRLER ve AĞLAR
Oturum Başkanı : Serap KAYASÜ

Küresel - Yerelleşme Sürecinde Kentsel Kalkınmanın Önemi ve Sürdürülebilirliği: Kentsel Dinamikler ve Katılımcılık Açısından Genel Bir Bakış
Nuri Erkin BAŞER

AB'nin Toplum Tabanlı Kentsel Dönüşüme Yaklaşımı ve Türkiye'deki Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Etkinliği
Aylin ŞAHİNGÜR, Burcu MÜDERRİSOĞLU

Implementing Urban Regeneration in London: The Role of Community Development Trusts
Arzu KOCABAŞ

Bölgesel Kalkınmada Şehirlerarası Ağ Davranışına Dayalı Turizm Gelişimi
Hale ÇIRACI, Ebru KERİMOĞLU

Zeytinburnu Pilot Projesi: Kentsel ve Bölgesel Mekanda Dönüşüm Bağlamında Bir Uygulama Örneği
Filiz ATAY, Ayşe GÖKBAYRAK, Züleyha BAYTOK

16.00 - 16.20 Ara

16.20 - 18.00 YENİ TOPLUMSAL KATILIM ve ÖRGÜTLENME SÜREÇLERİ
Oturum Başkanı: Sevin OSMAY

Kocaeli Katılımlı Stratejik Planlaması; Büyük Ölçekli Sistemlerde Eylem Araştırması
Anlı ATAÖV

Retrofitting Private Housing: Some Implications for Turkish Cities of Fifty Years UK Experience
Michael S. GIBSON

Kentsel Yenileme - Canlandırma Projesinde Katılımın Değerlendirmesi ve Trabzon Örneği
Zeynep YILMAZ

Travmatik Kentleşme Siyasetinin Yeni Kentli Kabulleri ve Olası Kent Kültürü Kurgusu
Funda ERKAL

3. GÜN - 10 KASIM 2004 (A Salonu)

11.00 - 13.00 KENT MERKEZİNİN DÖNÜŞÜMÜ
Oturum Başkanı: Baykan GÜNAY

İstanbul Şehir Merkezi Yakın Çevresindeki Konut Alanlarında Sürdürülebilir Mekansal Gelişimin Değerlendirilmesi
Nilgün ERGUN, Reyhan YİĞİTER

1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm Sürecinde Küresel Perspektiften İstanbul Örneği: Kent İçi Tarihi Alanların Yeniden Üretim Modelleri
Ebru GÜRLER

İstanbul Kent Merkezinin Dönüşümü ve Finans Merkezlerindeki Ofis Alanlarının Gelişimi Maslak Büyükdere Aksı
Ceren ERCOŞKUN, Özge YALÇINER

İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi - Değişimi
Mehmet ÇAKILCIOĞLU

Şehirlerin Gelişimi, Değişim ve Dönüşümüne Yönelik Müdahale Biçimleri ve Araçlarının Yeniden Düşünülmesi ve Yapılandırılması: Konuttan İşyerine Dönüşüm Sürecinin Ankara - Kızılay Örneğinde Araştırılması
Asım Mustafa AYTEN

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 15.40 KONUT ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ
Oturum Başkanı: Orhan KUNTAY

Türkiye'de İllere Göre Konut Üretiminin Farklılaşması
Ali TÜREL

İstanbul'un Değişen Yüzü: Korumalı Yerleşmeler
Tüzin Baycan LEVENT, Aliye Ahu GÜLÜMSER

Yeni Kentsel Ayrışmalar, Kapalı Yerleşimler ve Özelleştirilen Kantsel - Kamusal Mekan: İstanbul Örneği
Hatice KURTULUŞ

15.40 - 16.00 Ara

16.00 - 17.30 ÖĞRENCİ PANELİ

17.30 - 17.40 Ara

17.40 - 19.00 KOLOKYUM DEĞERLENDİRME PANELİ

3. GÜN - 10 KASIM 2004 (Paralel Oturum - B Salonu)

11.00 - 13.00 KENTSEL DEĞİŞİM ve DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ
Oturum Başkanı: Aykut KARAMAN

Yerelleşme ve Kentleşme Bağlamında Bir Kent : Mersin
Ahmet ÖZER

Globalleşmenin Geleneksel Konya Kent Formu Gelişim Sürecine Etkileri
Çiğdem ÇİFTÇİ, Serhat YENİCE

İzmir'de Yerel Mekansal Dönüşümlerin Küresel Parametreleri
M. Yıldırım ORAL

İzmir Sermayesinin Sektörel ve Mekansal Temelde İrdelenmesi
Saygın İKİZ

İstanbul Metropoliten Alanı ve Bu Alanda Yaşanan Yapısal Değişim
Zekai AKAY, Sinan ÇETİZ, Semra KALKAN

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 15.40 KENTSEL ve BÖLGESEL / YEREL ÖRNEKLER ve MODELLER
Oturum Başkanı: Özcan ALTABAN

Gelişmiş Bir Bölgede Yarışmacı, Yerel ve Sürdürülebilir Bir Bölge Planı Arayışı: Erzurum - Erzincan - Bayburt Bölge Planı
Ayşe Nur ÖKTEN, Betül ŞENGEZER, İclal DİNÇER

Bölge Kalkınması İçin Sinerjik Yönetim Modeli, Örnek Alan: Erzurum - Erzincan - Bayburt (İBBS Düzey2)
Nazire DİKER ÇAMLIBEL

Az Geliişmiş Bir Bölgede Sanayi Örgütlenmesi : "Erzurum Alt Bölgesi Örneği"
Yiğit EVREN, Tuba İnal ÇEKİÇ, Ebru SEÇKİN

Kendini Dönüştüremeyen Kent : Yozgat
Nurgül PAKSOY

3. GÜN - 10 KASIM 2004 (Paralel Oturum - D Salonu)

11.00 - 13.00 YENİ TEKNOLOJİLER ve MEKANSAL DÖNÜŞÜM
Oturum Başkanı: Hülya KOÇ

İletişim Altyapısının Kentsel ve Bölgesel Ağlardaki Yeri, Türkiye Uygulaması
Kenan GÖÇER

Küresel Sisteme Entegrasyonda Teknoloji ve Bilgi Üretiminin Mekansal Yığılma Noktaları: Teknoparklar
Çiğdem VAROL, Aydan SAT, Aslı Güler ÜÇER, Gülsen YILMAZ

İstanbul Metropoliten Alanında Dönüşüm ve Gelişmeyi Yönlendiren Araç Olarak Ar-Ge ve Teknoloji Kullanımı
Cengiz GİRİTLİOĞLU, Ayşe Şebnem YÜZER

İnternette Alışverişin Kentin Ekonomik ve Fiziksel Değişim ve Dönüşümüne Etkisi
Kemal Mert ÇUBUKÇU

13.00 - 14.00 Öğle Arası

14.00 - 15.40 KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK
Oturum Başkanı: Çağatay KESKİNOK

Kentlerde Yeni Yoksulluk Alanları: Zorunlu Göç İle Oluşan Gecekondu Bölgeleri: Diyarbakır Örneği
Rüstem ERKAN

Küreselleşme Sürecinde Kentsel İstihdam ve Sosyal Yapıdaki Değişimler: İzmir Örneği
Ercan TATLIDİL

Ekonomik Krizler Karşısında Ankaralı Yoksulların Yaşam Stratejileri
Hüseyin GÜL, Songül Sallan GÜL

KATILIMCILAR

AKAY Zekai, Şehir Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

AKIN Oya, Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

AKTÜRE Sevgi, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ALTABAN Özcan, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ATAÖV Anlı, Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

ATAY Filiz, Yüksek Mimar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü

AYTEN Asım Mustafa, Dr., Erciyes Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (Yozgat) Öğretim Üyesi

BAŞER Nuri Erkin, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

BAYTOK Züleyha, Mimar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü

BERKMAN Gülden, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÇAKILCIOĞLU Mehmet, Dr., Şehir Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

ÇAMLIBEL Nazire DİKER, Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÇAY Tayfun, Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÇEKİÇ Tuba İnal, Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÇETİZ Sinan, Şehir Yüksek Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

ÇIRACI Hale, Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÇİÇEK Hüseyin, Şehir Plancısı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Yüksek Lisans Öğrencisi

ÇİFTÇİ Çiğdem, Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÇUBUKÇU Kemal Mert, Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

DEMİRDİZEN Erhan, TMMOB Şehir Plancıları Odası Başkanı

DİNÇER İclal, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ECERAL Tanyel ÖZELÇİ, Dr., Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

EKE Feral, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ELİÇİN Yeşeren, Yrd. Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi

ERAYDIN Ayda, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ERCOŞKUN Ceren, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ERGEN Mustafa, Peyzaj Mimarı, Anhalt Universitesi Peyzaj Mimarlığı Yüksek Lisans Öğrencisi (Almanya), Gebze Yüksek Teknolojı Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Yüksek Lisans Öğrencisi

ERGUN Nilgün, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü Araştırma Görevlisi

ERKAL Funda, Şehir Yüksek Plancısı, TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Sekreteri

ERKAN Rüstem, Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

EVREN Yiğit, Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

GEDİK Ayşe, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

GEZİCİ Ferhan, Yrd. Doç. Dr ., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

GİBSON Michael S., Prof., London South Bank University, Faculty of Engineering, Science and the Built Environment

GİRİTLİOĞLU Cengiz, Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

GÖÇER Kenan, Dr., Şehir Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

GÖK Tamer, Prof. Dr., Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

GÖKBAYRAK Ayşe, Şehir Plancısı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü

GÖKÇE Birsen, Prof.Dr., Sosyoloji Derneği Başkanı

GÖKÇE Buğra, TMMOB Şehir Plancıları Odası II. Başkanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı

GÖKSU A. Faruk, Şehir Plancısı, ÇEKÜL Kelkit Platformu Danışma Kurulu Üyesi

GÖRGÜLÜ Zekai, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

GÜL Ayfer YAZGAN, Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Öğretim Görevlisi

GÜL Hüseyin, Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

GÜL Songül SALLAN, Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

GÜLÖKSÜZ Elvan, Yrd. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi

GÜLÜMSER Asliye Ahu, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

GÜNAY Baykan, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Öğretim Üyesi

GÜRLER Ebru, Şehir Plancısı

GÜVENÇ Murat, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

İKİZ Saygın, Şehir Plancısı, Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

İNAM Şaban, Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Jeodezi ve Fotogrametri Bölümü Öğretim Üyesi

İŞCAN Fatih, Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KALKAN Semra, Şehir Yüksek Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

KARADUMAN Serdar, TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi Başkanı

KARAKAYACI Özer, Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KARAMAN Aykut, Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

KAYASÜ Serap, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KERİMOĞLU Ebru, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KESKİN Berna, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KESKİNOK Çağatay, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KILINÇ Gökçen, Şehir Yüksek Plancısı, Bayındırlık ve İskan İstanbul İl Müdürlüğü İmar ve Afet İşleri Şubesi

KIRMIZI Tuğrul, Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KOCABAŞ Arzu, Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KOÇ Hülya, Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

KÖROĞLU Bilge ARMATLI, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KÖROĞLU N. Tunga, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

KUNTAY Orhan, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

KURTULUŞ Hatice, Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi

LEVENT Hürrem Betül, Şehir Plancısı,Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Yüksek Lisans Öğrencisi

LEVENT Tüzin BAYCAN, Yrd. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

MÜDERRİSOĞLU Burcu, Şehir Plancısı, Mimar Sinan Üniversitesi Kentsel Koruma ve Yenileme Yüksek Lisans Öğrencisi

NIJKAMP Peter, Prof., Free University of Amsterdam

ORAL M. Yıldırım, Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

OSMAY Sevin, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

ÖĞDÜL Hürriyet, Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÖKTEN Ayşe Nur, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZAYDIN Levent, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÖZDEMİR Semahat, Prof. Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Öğretim Üyesi

ÖZER Ahmet, Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZKAN Evrim, Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir Planlama Doktora Öğrencisi

PAKSOY Nurgül, Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (Yozgat) Araştırma Görevlisi

SAMİ Kamuran, Yrd.Doç.Dr., Dicle Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

SAT Aydan, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

SEÇKİN Ebru, Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

SİNEMİLLİOĞLU M. Oğuz, Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

SOJA Edward, Prof., University of California Los Angeles (UCLA) / London School of Economics (LSE)

ŞAHİN Savaş Zafer, Şehir Yüksek Plancısı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi, Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı

ŞAHİNGÜR Aylin, Mimar, Mimar Sinan Üniversitesi Kentsel Koruma ve Yenileme Yüksek Lisans Öğrencisi

ŞENGEZER Betül, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ŞENGÜL Tarık, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kamu Yönetim ve Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi

ŞENYAPILI Tansı, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

TATLIDİL Ercan, Prof. Dr., EgeÜniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

TEKELİ İlhan, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

TOYBIYIK Sibel SÜER, Şehir Yüksek Plancısı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

TÜREL Ali, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

TÜRKOĞLU Handan, Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

UĞURLAR Aysu, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÜÇER Aslı GÜREL , Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

ÜLKENLİ Zeki Kamil, Dr., Şehir ve Bölge Yüksek Plancısı

ÜNSAL Fatma, Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

ÜSTÜNDAĞ Kevser, Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

VAROL Çiğdem, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

YALÇINER Özge, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

YENİCE M. Serhat, Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

YILMAZ Gülsen, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi

YILMAZ Zeynep, Mimar, Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

YİĞİTER Reyhan, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü Araştırma Görevlisi

YÜZER Ayşe Şebnem, Dr., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Güven BİLSEL (EÜ)
Prof. Dr. Fulin BÖLEN (İTÜ)
Prof. Dr. Seniha ÇELİKHAN (Gebze YTE)
Prof. Dr. Ayda ERAYDIN (ODTÜ)
Prof. Dr. Yaşar Bahri ERGEN (EÜ Yozgat)
Prof. Dr. Tamer GÖK (MÜ)
Prof. Dr. Sezai GÖKSU (DEÜ)
Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ (YTÜ)
Prof. Dr. Şule KARAASLAN (GÜ)
Prof. Dr. Aykut KARAMAN (MSÜ)
Prof. Dr. Ilgar KIRZIOĞLU (SDÜ)
Prof. Dr. Tansı ŞENYAPILI (ODTÜ)
Prof. Dr. Ali TÜREL (ODTÜ)
Doç. Dr. Gülden BERKMAN (ODTÜ)
Doç. Dr. Ferhan GEZİCİ (ŞPO-İstanbul)
Doç. Dr. Murat GÜVENÇ (ODTÜ)
Doç. Dr. H. Tarık ŞENGÜL (ŞPO)
Yrd. Doç. Dr. Rahmi ERDEM (Selçuk Ü)
Dr. Müge AKKAR (ODTÜ)
Dr. Mustafa DİKEÇ (ODTÜ)
Öğr. Gör. Sevin OSMAY (ODTÜ)
Erhan DEMİRDİZEN (ŞPO)
Ömer KIRAL (ŞPO)
Ü. Nevzat UĞUREL (ŞPO)

KOLOKYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Güven BİLSEL (EÜ)
Prof. Dr. Ali TÜREL (ODTÜ)
Dr. Müge AKKAR (ODTÜ)
Dr. Bilge A. KÖROĞLU (GÜ)
Dr. Oğuz ÖZBEK (SÜ)
Öğr. Gör. Sevin OSMAY (ODTÜ)
A. Mert BURNAZ (ŞPO)
Nevzat CAN (ŞPO)
Aynur Yasemin ÇAKIR (ŞPO)
Buğra GÖKÇE (ŞPO)
Yaser GÜNDÜZ (ŞPO)
Ayşe KALAYCIOĞLU (GAP BKİ)
Fermani KAYA (Tapu Kadastro Gen. Müd.)

Gülten KUBİN (ŞPO)
Ayşegül SABUKTAY (TODAİE)
Yrd.Doç.Dr. Nicel SAYGIN (İYTE)
Sema ARAS SÜLÜ (Çevre ve Orman Bakanlığı)
S.Zafer ŞAHİN (ŞPO Ankara Şubesi)
Ahmet Avşar ŞİMŞEK (İller Bankası)
Medine TUNA (ŞPO)
M. Sait YANMAZ (TAU)
A. Cenap YOLOĞLU (ŞPO Ankara Şubesi)

KOLOKYUM YÜRÜTME KURULU

Doç Dr. H. Tarık ŞENGÜL (ŞPO)
Yrd. Doç. Dr. Ela BABALIK (ODTÜ)
Yrd. Doç Dr. Nil DURUÖZ (ODTÜ)
Yrd. Doç. Dr. Serap KAYASU (ODTÜ)
Dr. Hülya YAKAR (ŞPO-İstanbul)
Osman BALABAN (ŞPO)
A. Mert BURNAZ (ŞPO)
Nevzat CAN (ŞPO)
Aynur Y. ÇAKIR (ŞPO)
Sertaç ERTEN (ODTÜ)
Yaser GÜNDÜZ (ŞPO)
Tunga KÖROĞLU (ODTÜ)
Tolga LEVENT (ODTÜ)
S. Zafer ŞAHİN (ŞPO-Ankara)
Meltem ŞENOL (ODTÜ)
A. Cenap YOLOĞLU (ŞPO-Ankara)

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Ali TÜREL
ODTÜ Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

Buğra GÖKÇE
Şehir Plancıları Odası İkinci Başkanı

Mehmet SOĞANCI
TMMOB Başkanı

Prof. Dr. Muzaffer ERYILMAZ
Çankaya Belediye Başkanı

Prof. Dr. Haluk PAMİR
ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Ural AKBULUT
ODTÜ Rektörü

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. ALİ TÜREL (ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı):

Sayın Rektörüm, Sayın Çankaya Belediye Başkanı, değerli konuklarımız, değerli meslektaşlarım, sevgili öğrenciler; Üniversitemiz Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünün Şehir Plancıları Odasıyla birlikte düzenlediği 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumuna hoş geldiniz.

Ev sahipliğini yaptığımız bu yılki Kolokyum, 6 Kasım günü emekli olan, uzun yıllar birlikte çalışmaktan kıvanç duyduğumuz, Bölümümüzün değerli öğretim üyelerinden Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin onuruna düzenlenmiştir. Çok saygın ve üretken bir bilim insanı olan Sevgili Hocamız Profesör Tekeli, başta kentsel ve bölgesel gelişme ve planlama konuları olmak üzere, sosyal bilimler kapsamındaki çok sayıda disiplinin ilgi alanına giren konularda özgün katkılar yapan, 60'ı kitap olmak üzere 600'den fazla sayıda yayın yapmıştır. Evinde oluşturduğu 25-30 bin cilt kitabın yanı sıra, çeşitli rapor, değerli harita ve diğer belgelerden oluşan kütüphanesi, Türkiye'deki en büyük kentsel ve bölgesel çalışmalar belgeliği ve kütüphanesi haline gelmiş, yayınlarının birçoğu başka yerde bulunması mümkün olmayan bu kaynak kullanılarak hazırlanmıştır.

Üniversitemizde görev yaptığı 30 yılı aşan süre boyunca Bölüm Başkanlığı da yapmış olan Profesör Tekeli, bu dönemde Bölüm programının yeniden şekillenmesin öncüsü olmuş, birçok yıl yılın eğitimcisi ödülü aldığı, öğrencilerinin büyük ilgiyle izledikleri ve çok yararlandıkları dersler vererek ve araştırmalarını yöneterek, onların akademik ve profesyonel kimliklerinin gelişmesine büyük katkı yapmıştır. Türkiye'de bölge planlamanın gelişmesine öncülük yapan çalışmaları, özellikle yerel yönetimlerin uygulamalarına ışık tutan yayınları ve yönlendirmeleri, kurucusu ve 12 yıl süreyle Başkanı olduğu Tarih Vakfının araştırma ve yayın faaliyetlerinde çok etkin bir konuma gelmesi, birden çok siyasi partinin kuruluşunda programlarını hazırlamış olması, üniversite dışındaki katkı ve etkinliklerinin bazılarıdır.

Kolokyumun bugün öğleden sonraki oturumunda, Profesör Tekeli'nin yayınları ve bilimsel katkıları kapsamlı olarak değerlendirilecektir. Kolokyumda, bugünden baş-

lamak üzere, 3 gün boyunca, dünyada olduğu kadar ülkemizde de güncel ve önemli bir konu haline gelen kentsel bölge olgusu tartışılacaktır. 23 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu, kentsel bölgelerin yönetim ve planlamasının yeniden düzenlenmesini öngörmektedir. Bir örnek olarak 4 üncü sınıf stüdyosunda da çalıştığımız, İzmir'de Büyükşehir Belediyesi sınırlarının 50 km yarıçaplı bir alanı kapsayacak şekilde genişlemesiyle Büyükşehir kapsamındaki belediye sayısı 10'dan 58'e yükselmiş, Büyükşehir Belediye Meclisinin kompozisyonu değişmiş, üye sayısı tüm bu belediyeleri kapsayacak şekilde artmış ve Büyükşehir Belediyesi, 2 yıl içinde tüm bu alan için 1/25 000 ölçekli bir nazım imar planı hazırlamakla yükümlü kılınmıştır. Belediyelerimizin henüz hazırlıklı oldukları söylenemeyecek bu düzenlemeleri yerine getirmede, Kolokyumda sunulacak bildirilerin ve yapılacak tartışmaların değerli katkılar yapacağına inanıyoruz.

Hem Kolokyumda tartışılacak konulara katkı yapmak, hem de Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin emekliliğinin kutlanmasında bulunmak üzere davetimizi kabul ederek bizleri onurlandıran University of California, Los Angeles ve Londan School of Economics Öğretim Üyesi Profesör Edward Soja'ya ve Free University of Amsterdam Öğretim Üyesi Profesör Peter Nijkamp'a teşekkür ediyorum.

Böyle önemli bir konunun tartışılacağı Kolokyuma akademik ve meslek çevrelerinden büyük ilgi gösterilmiş olmasından büyük kıvanç duyuyoruz. Özgün araştırmalara dayanan bildirilerin sunulmasının istendiği Kolokyum çağrısına 104 bildiri başvurusu yapılmıştır. Bilim Kurulu, hemen tümü oldukça nitelikli olan bu başvurulardan öngörülen süre içinde sunulabilecek 60 bildiriyi belirlemekte oldukça zorlanmıştır. Gösterilen ilgiye ve tüm başvuru sahiplerine teşekkürlerimi sunuyorum.

Kolokyumun gerçekleştirilmesinde sponsor olarak finansman desteği sağlayan Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliğine, Hollanda Büyükelçiliğine, kısa adı UCLG olan Dünya Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı yöneticilerine, özellikle Selahattin Yıldırım Beye ve Çankaya Belediye Başkanı Sayın Muzaffer Eryılmaz Beye teşekkürlerimi sunuyorum.

Kolokyumun düzenlenmesinde yakın ilgi ve yardımlarını esirgemeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Ural Akbulut'a, Rektör Yardımcısı Sayın Prof. Dr. Canan Çilingir'e, Mimarlık Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Haluk Pamir'e, Rektör Danışmanı Sayın Doç. Dr. Aysen Savaş'a, Mimarlık Fakültesi Dekan Yardımcısı Sayın Doç. Dr. Serap Kayasü'ye, Kolokyumun Bilim Kurulu ve Yürütme Kurulu üyelerine teşekkürlerimi sunuyor, Kolokyumun tüm katılımcılar için yararlı ve başarılı geçmesini diliyorum.

BUĞRA GÖKÇE (Şehir Plancıları Odası İkinci Başkanı):

Sayın Rektör, sayın başkanlar, Sayın Dekan, değerli meslektaşlar ve çok değerli konuklar; Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odası adına hepinizi selamlıyor ve "hoş geldiniz" diyorum.

Bu yıl 28 inci Kolokyumu düzenlenen dünya şehircilik günleri, meslek alanımız için olduğu kadar, birçok açıdan kentlerimiz ve kentsel yaşam için farklı düzey ve biçimlerde önem taşıyor. Dünya şehircilik günlerini meslek alanımız ve Odamız için özel ve önemli kılan, bugünlerin her yıl bir üniversiteyle ortak düzenlenen bir etkinlik kapsamında kutlanıyor olmasıyla sınırlı değil elbette. 97 yılından bu yana Odamız tarafından her yıl bir başka kent ve bir başka üniversitenin ev sahipliğinde ve o üniversiteyle ortak olarak düzenlenen dünya şehircilik günü kolokyumları, meslek alanı ve meslektaşlarla tam bir buluşma olması yanı sıra, kent, meslek, sorun ve gündemlerini kamuoyuyla paylaşma, ortak bir bilinç yaratma ve kentsel açıdan önemli sorun ve açmazları tartışıp çözüm açılımları oluşturmaları açısından da Odamız ve meslek alanımız için çok özel bir anlam ve öneme sahip. Bu etkinliğin sadece meslek alanımız ve meslektaşlarımızla sınırlı kalmadığı, her yıl genişleyen bir katılım ve ilgi düzeyiyle büyüyerek kamuoyu gündemine girdiği görülmekte. Bu haliyle yapıldığı her yıl için kent ve kamuoyu gündemine oturan konuların tartışılabildiği ya da henüz kamuoyunun yeterince algılayamadığı, ancak kentlerimizi biçimlendiren önemli sorun ve açmazlara parmak basmayı hedefleyen bir öngörü içerisinde konu seçimi yapılan kolokyumlar, her biçimiyle sadece meslek alanımız ve meslektaşlarımızla ilgili olmaktan çıkmakta.

Her yıl büyüyen bir ilgi ve katkı düzeyiyle üniversitelerin farklı disiplinlerinden sivil toplum temsilcilerine, kamu kurum ve kuruluşlarından medyaya kadar önemli bir etkiyle kolokyumların artık kamuoyuna mal olduğunu söylemek olası. Bu yıl *"Değişen, Dönüşen Kent ve Bölge"* temasıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümüyle ortaklaşa düzenlediğimiz Dünya Şehircilik Günü 28 inci Kolokyumu ise, farklı anlamları ve özellikleri bünyesinde barındırıyor. Bu farklılığın meslek alanımız ve kentlerimiz açısından önemi, kentlerimizin yaşadığı yoğun ve kronikleşen kentsel sorunların şu ana kadar geliştirdiğimiz planlama paradigmaları uygulamalarıyla çözümlenebilirliğini tartışmaya açarak, çok iyi algılayamadığımız değişim ve dönüşümün kentlerimizi nasıl biçimlendirdiği ve dahası, önümüzdeki dönemde nasıl biçimlendireceğine ilişkin açılımları geliştirmeyi hedeflemesinden kaynaklanıyor. Ayrıca bu yılki Kolokyum, çok önemli yabancı bilim adamlarının da konuk olduğu uluslararası niteliğiyle Odamız için de yeni açılımlar yaratmakta. Bu açılardan, bu yıl ODTÜ'de düzenlenen 28. Kolokyum, gelecekteki planlama ve şehircilik tartışmalarının biçimleneceği, kurumsal ve kılgısal derinlikleri şimdiden hazırlayan niteliğiyle farklı önem ve derinliklere sahip ve meslek alanımız için olduğu kadar, kentlerimiz ve geleceğimiz açısından da özel bir yer tutacak gibi görünüyor.

Önemli açmazlar yaşayan planlama paradigmasına ilişkin yeni açılımların tartışılıp geliştirilebilmesi ve içinde yaşayarak, yeterince çözümleyemediğimiz kentlere ve kentsel bölgelere ilişkin değişim ve dönüşümlerin algılanarak kamuoyuna aktarılabilmesi anlamında bu yılki Kolokyumun çok değerli katkıları olacağını umuyoruz. Öteden beri ülkemizin planlama ve kentleşme alanındaki sorunlu yapısının daha adil, daha eşitlikçi ve sağlıklı kentsel ve toplumsal ortamlar yaratılmasını sağlayacak bir

yapıya dönüşebilmesini titizlik ve kararlılıkla savunan Şehir Plancıları Odası için de bu Kolokyum, yeni açılımlar ortaya koyacak kadar önemli ve değerli.

Bilimsel katılım anlamında da bir rekorun kırıldığı bu yılki Kolokyuma, bir kısmı yurtdışından olmak üzere 100'ün üzerinde bildiri başvurusu olması ve birbirinden nitelikli bu bildiriler arasından Bilim Kurulunun seçim yapmakta zorlanması da, Kolokyumu farklı kılan etmenlerden. Tüm bu olumlu gelişmelere karşın, kolokyumların geleceği, kurumsallaşması, gücü ve etkisinin artması anlamında hepimize düşen görevler ve sorumluluklar olduğunu da unutmamak gerek.

Bu yılki Kolokyumu her haliyle çok özel, anlamlı ve önemli kılan en önemli etmen ise, Dünya Şehircilik Günü 28 inci Kolokyumunun meslek alanımızın duayenlerinden, Odamızın iki numaralı üyesi ve kurucusu, çok değerli hocamız Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin onuruna düzenleniyor ve kolokyumlarımızın tarihinde ilk kez olmak üzere, yabancı konuk ve bilim adamlarının ağırlanıyor olması. Meslek alanında son dönemde yaptıkları çalışmalarla dünyaca ünlü bilim adamları Edward Soja ve Peter Nijkamp, ilk gün Kolokyum konusuyla ilgili değerlendirmelerini ve tematik sunuşlarını yapacaklar. Bu biçim ve içeriğiyle de özelleşen ve farklılaşan 28 inci Kolokyum, tematik konuşmaların sonuncusunu elbette Sayın İlhan Tekeli'ye ayırdı.

Yıllarca akademik anlamda yaptığı çok değerli çalışmalar ile meslek alanımızın önünü açan; eserleri, dersleriyle yalnızca meslektaşlarımızın, tüm kamuoyunun eğitim süreçlerinde rol alan, ayrıca tüm Dünya Şehircilik Günü ve diğer Odamız etkinlikleri yanı sıra, meslek alanıyla ilgili diğer etkinliklerde kentlerimizin ve meslek alanımızın sorunlarına ilişkin derinlikli bakış ve çözüm açılımları geliştiren Sayın İlhan Tekeli, bu Kolokyumla emekli oluyor. Bu nedenle Dünya Şehircilik Günü 28 inci Kolokyumu, hem çok değerli hocamızın uzun yıllar çok önemli çalışmalar yaptığı, meslek alanımızla ilgili en köklü eğitim kurumlarından Orta Doğu Teknik Üniversitesi için büyük anlam taşımakta, hem biz öğrencileri ve tüm meslektaşları açısından farklı anlamlar içermekte, hem de Odamızın kuruluş belgesinde imzası olan iki numaralı üyemiz ve ilk Genel Sekreterimiz olması açısından Şehir Plancıları Odası için de çok farklı bir yoğunluk ve onur kaynağı olmakta. Bundan sonraki yıllarda da Saygıdeğer Hocamız İlhan Tekeli'nin kolokyumlara farklı biçimlerde katkı yapabilmesi, kolokyumlarda sürekli yer alması, meslek alanımızın önünü açabilmesi anlamında Şehir Plancıları Odası olarak bir dizi uygulama yapmayı planlıyoruz. Bu anlamda öncelikle Sayın Hocamızın akademik çalışmaları, Oda deneyimiyle ülkemiz ve insanlık için yaptığı katkılarını her zamanki üretkenlik ve etkileyiciliğiyle Odamız, Mesleğimiz ve ülkemiz tarihi anlamında kaleme almasını da umuyor ve bekliyoruz.

1969 yılında Esat Turak ve İlhan Tekeli imzalı bir dilekçeyle kurulan ve bugün 35 inci yılını kutlayan Şehir Plancıları Odası için, kentlerimiz ve meslektaşlarımız açısından çok farklı önem ve anlamları birlikte barındıran bu yılki Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, her anlamda tam bir buluşma. Bilimsel anlamda bir ziyafet, mesleki alanda bir şölen ve Sevgili Hocamızın emekliliği nedeniyle bir duygu sağanağı

olarak geçecek Dünya Şehircilik Günü 28 inci Kolokyumuna, mesleğine, kentlerimize ve değerlerimize sahip çıkarak katılan tüm konuklar ile tüm titiz ve hummalı bir çalışmayla bu büyük etkinliğin hazırlığında emeği geçen herkese Yönetim Kurulumuz adına tekrar ve yürekten teşekkür ederim.

MEHMET SOĞANCI (TMMOB Başkanı):

Sayın Rektörüm, Sayın Belediye Başkanım, Sayın Bölüm Başkanım, Sayın Birlik eski Yöneticim, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünün değerli yöneticileri, sevgili meslektaşlarım, sevgili şehir plancıları, sevgili öğrenci arkadaşlarım; hepinizi Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu adına saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

Kimliğimin oluşmasında önemli bir yeri olan Üniversitemde bu konuşmayı yapıyor olmak, beni ayrıca onurlandırıyor. Hele Sevgili İlhan Tekeli'yle birlikte, onun onuruna yapılmış bir etkinlikte bulunuyor olmak, bu coşkumu ve heyecanımı bir kat daha arttırıyor. Bunları öncelikle sizlerle paylaşmak istedim.

Sayın Bölüm Başkanım söyledi; Yerel Yönetimler Yasası, Belediye Yasası, yani Türkiye'de devletin, bütün insanların, yaşantının yeniden biçimlendirildiği Kamu Yönetimi Temel Yasası ve bunun getirdikleri, yani küreselleşmeye eklemleştirme yasaları. Bugün konuya baktığımızda, adında *"Değişen ve Dönüşen Kent ve Bölge."*

Sevgili arkadaşlar; bunun kısa adı küreselleşme. Günümüzde bu küreselleşme sözü, entegrasyon, globalleşme ve yeni dünya düzeni kelimelerinin bazen tek tek, bazen yan yana kullanıldığı bir biçimde gelişiyor. Küreselleşmenin, birilerinin deyimiyle de yeni dünya düzeninin teorisinin savunanlar, bunların ideologları, bunun başında artık her şeyin küresel ilişkilerin bir parçası haline geldiği, dolayısıyla farklı ideolojilerin, farklı sınıf çıkarlarının bulunmadığı tezini savundular. İnsanlara barış, demokrasi, katılım, hoşgörü, üretim, birikim ve tüketim dolu, çevreye duyarlı, küreselleşmiş yeni bir dünya düzenine girildiği müjdelenir. Bugün dünyanın endüstri toplumundan bilgi toplumuna, işgücü ağırlıklı teknolojiden yüksek teknolojiye, ulusal ekonomiden dünya ekonomisine, merkezi yönetimden yerel yönetime, kurumsal yardımdan kendi kendine yardıma, kısıtlı seçeneklerden çok çeşitli seçeneklere doğru hızlı bir değişim içinde olduğu söylenir. Ancak bu süreçte görülmüştür ki, aksine güçlü kutuplaşmalar, ırkçılık ve milliyetçilik temelinde dünyanın her tarafında süregiden savaşlar, katliamlar, işsizlik, açlık, toplumsal yozlaşma ve daha yoğun bir sömürü gelmiştir. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Avrupa güvenlik ve işbirliği toplantıları, Avrupa Birliği, NAFTA ve benzeri gibi oluşumlarla küreselleşme ve açık deyişle dünyasal sömürü söylemleri pratikte örgütlenmeye başlanmıştır.

Birlik Genel Kurulunun Sonuç Bildirgesinde, bu ülkenin mühendisleri, mimarları ve şehir plancıları şunları söylediler: *"Küreselleşme, içinde yaşadığımız döneme damgasını vuran kapitalizmin çokuluslu şirketler aracılığıyla dünya boyutunda kurduğu*

ekonomik egemenliğin son aşamasıdır. Gelişmiş ülkeler, mal, hizmet ve sermayeyi ülkeler arasında olağanüstü bir hızla dolaştırarak gelişmekte olan ülkelerin ekonomisini, sanayisini ve çalışanlarını büyük çapta etkilemekte, politik ve toplumsal dengeler bozarak gelir dağılımını kötüleştirmektedir. Spekülatif sermayenin olağanüstü boyutlara ulaşarak üretime yönelik verimli sermaye yatırımlarını önlediği, işsizliği arttırdığı, neden olduğu ekonomik krizlerin yıkıcı etkileriyle çalışanları yoksullaştırdığı açıktır. Küreselleşme, aynı zamanda tekellerin aşırı kâra dayanan birikimi için savaş, gerginlik, çevre sorunları, dünya kaynak ve değerlerinin yağması demektir. Çokuluslu şirketlerin temel stratejileri ise, bu talana karşı koymak isteyenleri tümüyle yok etmektir. Bu amaçla sendikasızlaştırma, uluslararası tahkim yoluyla IMF, Dünya Bankası ve DTÖ baskısıyla özelleştirme ve rant ekonomisini egemen kılma uygulamalarıyla gelişmekte olan ülkelerin gelecekleri ipotek altına alınmaktadır. Bu nedenlerle mühendis, mimar ve şehir plancıları, küreselleşmeye ve onun yansımalarından özelleştirmelere ve rant ekonomisine karşı çıkışlarını bu dönemde de sürdüreceklerdir."

Birlik, *"küreselleşmenin bugün geldiği boyut, Irak'ta yüreği susan çocuklardır, Türkiye'de eklemlenme yasalarıdır, uyumlaştırma yasalarıdır"* diye ifade eder. Bu dönemde Birlik Yönetim Kurulu da kendini Genel Kuruldan aldığı icazetle şunları söyleyerek ifade etmektedir: *"Birliğimiz ve bağlı odalarımız, mesleki demokratik kitle örgütüdür, demokrat ve yurtsever karakterdedir, emekten ve halktan yanadır, antiemperyalisttir; yeni dünya düzeni teorilerinin, ırkçılığın ve gericiliğin karşısındadır; siyasetin dar anlamını aşar, yaşamın her olayını siyasetle ilişkili görür; kendi meslek alanlarıyla ilgili ülke gerçeklerini tanımlar, çözüm yolları önerir; barıştan yanadır, insan hakları ihlallerine karşıdır, insanlık onurunun korunmasından yanadır; örgütsel bağımsızlığını her koşulda korur, gücünü sadece üyesinden ve üyesinin bilimsel çalışmalarından alır; meslek ve meslektaş sorunlarının ülkenin ve halkın sorunlarından ayrılmayacağını kabul eder."* Bu ilkeleri ortaya koyar ve dünya tespitinde küreselleşmenin getirdiği boyutlar noktasında ne yapılacağını konu konu başlıklar altında sıralar. Örneğin bugün Odamızın ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'yle birlikte yaptığı bu etkinlikte, işte dünyanın bugününde ve bu anında olan biten nedir, burada siz değerli katılımcıların katkılarıyla sonuçlandırılacak bir tartışma manzumesini hazırlar.

Birlik Yönetim Kurulu, sizin alanınızla ilgili olarak çalışmalarını da 3 ana boyutta şekillendirdi sevgili arkadaşlar. Biz bunları ülkenin nefes alma-verme alanı olarak gördüğümüz Birliğin, *"ülkenin, ülke insanın Birliğimize ve bağlı odalarımıza ve bunun etkin örgütlü üyelerine ihtiyacı vardır"* sözünden hareketle, bu çalışmaları, küresel saldırının bir küresel direniş, bir ideolojik direniş halinde dile getirilmesi noktasında yapıyoruz. Bu çalışmalardan bir tanesi hukuki mücadele. Kente ve kentliye karşı işlenmiş olan her suçta gücümüz yettiğince ve yüreği insanlıkla, emekle ve halkla çarpan arkadaşlarla, dost örgütlerimizle birlikte hukuki mücadeleler veriyoruz. Bunun bilgi birikiminden geçecek olması önemlidir. Ben bütün arkadaşlarımızın verilen hukuki mücadelelerde bize destek olmasını istiyorum.

İkinci alanımız, kentlerde oluşturulan platformlarda yer almak, bilginin ulaşılabilir olmasını sağlamak, kamuoyunun bilgilendirilmesini sağlamak, halkın bilinçlendirilmesini sağlamak ve bu anlamda bir örgütlenme modelinin yeşertilmesi anlamında kentlerde oluşan her türlü platformda Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve bağlı odaları kesinlikle yer alacaktır.

Yine mesleğimizle ilgili olarak üçüncü alan, Genel Kurulda -onu paylaşarak sözlerimi bitirmek istiyorum- kabul ettiğimiz bir çalışma alanıdır. Genel Kuruldan geçen kararı olarak okumak istiyorum; bu çalışma şu amaçlarla oluşturuldu: *"Kentsel gelişme ve yerel yönetimlere ilişkin olarak geçmişte ve günümüzde uygulanan yaklaşımların ve siyasaların yetersizliğinden yola çıkarak, kent sorununa kamu çıkarı çerçevesinde yaklaşan kurum ve çevrelerin kentlere ve kent yönetimlerine yönelik yaklaşımlarını daha sistematik ve kapsamlı hale getirecek, politikaları ve uygulamaları derinlemesine inceleyip toplumu bilgilendirecek, kentlilerin haklarının korunması mücadelesine uzmanlık katkısı sağlayacak, toplum yararını temel alan öneriler geliştirecek, bu önerilerin ve yaklaşımların uygulanmasına yönelik hem bir baskı, hem de yönlendirici rol oynayabilecek, bu amaçla eğitim çalışmaları gerçekleştirecek bir oluşumun, kurumsallaşmanın belirlenen hedefler ve ilkeler doğrultusunda gerçekleşmesine yönelik bir başlangıç çerçevesi oluşturulması amaçlanmaktadır."*

4 aydır yoğun bir şekilde çalıştığımız bu konuda, yani Kentsel Araştırmalar Merkezi oluşumu konusunda önemli adımlar attığımıza inanıyorum. Burada demin de söylediğim gibi, yüreği emekten ve halktan ana atan, kentin ve kentlinin bilincini açığa çıkarmaya çalışan bütün arkadaşlarımızın buna katkı vereceğini diliyor, bu duygularla hepinizi selamlayarak saygılar sunuyorum arkadaşlar.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. MUZAFFER ERYILMAZ (Çankaya Belediye Başkanı):

Değerli Rektörüm, bilim adamı arkadaşlarım, değerli katılımcılar, yine yurtdışından aramıza katılan duyarlı bilim insanları, öğrenci kardeşlerimiz; İlhan Hocamızın onuruna düzenlenen, bu güzel günde düzenlenen bu Kolokyumu bizlere sunan arkadaşlarımıza huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Biz yerel yöneticiler olarak şimdiye kadar izlenenin belki dışında, yine üniversitelerimizde öğretilen, gerçekten halk yararına olduğunu bildiğimiz çalışmaların yanında olduk, bundan sonra da buna devam edeceğiz. Özellikle Üniversitemizin, Orta Doğu Teknik Üniversitesinin çevre ve şehir planlaması konusundaki duyarlı çalışmalarını yıllardır takip ediyoruz. Zaten İlhan Tekeli Hocamızın da tüm ülkemizde saygıyla anılır olmasının önemli etkilerinden biri de üniversitedeki çalışmaları. Diğer üniversitelerimize örnek olmasını dilediğimiz çalışmalarınızda hakikaten bilgi birikimlerinizi yerel yönetimlerimizle paylaşabilmeniz, bize bu konuda yol gösterici olmanız, bizim için büyük bir avantaj. Ama şimdiye kadar maalesef çoğu alanda yeterince bu ilişkiyi geliştirememişiz. Bizim de hemen hemen 6-7 ayımız dolmuş olmasına rağ-

men, açıkçası biz de çok sağlıklı bir ilişki geliştiriyor gibi kabul etmiyoruz kendimizi. Nisan ayının ortalarındaydı sanıyorum, ilk işlerimizden biri, Üniversitelerimizle, sizlerle hem Mimarlık Fakültemizle, hem Üniversite Rektörlüğümüzle işbirliğine başlamaktı. İstediğimiz başlangıcı yaptık, ama henüz istediğimiz gibi yürütemiyoruz.

Kentler, bizim gözümüzde, sizlerin de tabii bildiğiniz gibi, yaşayan varlıklar. Ama biraz evvel Başkanımızın belirttiği de hiç aklımızdan çıkmamalı; bu kentler içinde duyarlı insanlarımızın sayısını arttırmadıkça, işbirliğini geliştirmedikçe, kent yararına, emekçi yararına ve kentte yaşayan insanlarımız yararına olan konularda elbirliğiyle işbirliğini geliştirmedikçe, maalesef işte küreselleşme karşısında çaresiz kaldığımız noktalar oluyor. Biz de burada bugün örneğini gösterdiğiniz gibi, yurtdışında bu konularda yoğun emek sarf etmiş insanlarımızla ve mümkünse küreselleşmeyi demokratik küreselleşme haline getirerek, orada yine sömürüye, ırkçılığa, vahşi kapitalizme karşı olan çok büyük gruplarla, duyarlı insanlarımızla yurtiçinde de bu ilişkilerimizi geliştirmemiz lazım. Biz bu yönde üstümüze düşen ne varsa, yapıyoruz, yapmaya çalışıyoruz ve maalesef durum saptamasını da çok iyi yapamadığımız belli ki, bugün içinde bulunduğumuz ortamda çoğu kararlar halk yararına alınamıyor.

Özellikle büyük şehirlerimizde egemen olan güçlerin tek düşünceleri, "ne kadar çok geniş yere ne kadar çok bina yapabiliriz" mantığıyla hareket ediyorlar. Yeşilin, doğanın, ağacın, canlının, sokaktaki hayvanın, bu insanlarımızın, geleceğimizin birer parçası olduğu unutuluyor, çok hızlı bir şekilde çevre kirliliği var, çok hızlı bir şekilde yeşil katliamı var, ama bunu yaparken de yanlarına hukuku almayı unutmuyorlar. Özellikle biraz evvel Başkanımızın söylediği gibi, yeni çıkan yasada, pergele koyduğunuz zaman, Valilik merkez olduğu şekliyle, 50 km'lik bir alanda Büyükşehir Belediyesi, imarla ilgili, yerleşimle ilgili, şehircilikle ilgili her türlü kararı alabilecek güce sahip. Bunun karşısında ve yanındaysa, uygun yaptıkları işlerde yanında olmamız gerektiği konuları daha henüz saptamış değiliz. Ancak bu kararları alanlar, ne yapacaklarını çok iyi biliyorlar, çoğu konularda daha kanun çıkmadan bile hakikaten birçok yerin planları hazırlanmış durumda. Özellikle ilçe belediyelerini çöp toplama ve park sulama gibi -ki, su parası da yine bizim tarafımızdan ödenerek yapılan bir hizmet oluyor- iki göreve indirmiş durumdalar.

İşte burada bundan sonra çeşitli aşamalarda önümüze gelecek her konuda kendi aramızda konuşmak yetmez; güç birliği yaparak ve bu olup bitenin halkımıza olan yararı varsa yararı, ama zararı varsa da zararı, onlarla işbirliği yaparak bu gelişmeyi yönlendirmemiz lazım.

Bugünkü çok güzel konuşmanız ve iyi bir toplantınızda fazla vaktinizi almak istemiyorum, ama inanıyorum ki üçüncü günün sonunda yine bizlerin yararlanacağı, halkımızın yararlanacağı, özellikle Çankaya'da bizim çok faydalanacağımız kararlar alacaksınız.

Hepinize katılımlarınız için teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. HALUK PAMİR (ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dekanı):

Hepinize iyi günler.

Sayın Prof. Dr. İlhan Tekeli, Sayın Rektörümüz, Sayın Belediye Başkanımız, sayın profesörlerimiz, misafir profesörlerimiz Peter Nijkamp ve Edward Soja, sayın sunuş yapıcılar ve katılımcılar; öncelikle 3 konuyu düzelterek başlamak istiyorum. Bir tanesi, Sayın Tekeli, hepimizin düşündüğü gibi aslında emekli olmuyor, 67nci yaşını kutluyoruz; çünkü kendisi üretime devam edecek. İkincisi, yalnızca afişlerde ve belki önünüzdeki duyuruda, asılmış olan duyuruda yazıldığı gibi, şehircilikle ilgili bir ortama katkı yapan kişi değildi İlhan Tekeli, -birazdan anlatacağım- hem tasarım, hem mimarlık alanlarına, tarihi alanlara katkıda bulunan bir kişi. Onun doğum gününde belki bu kapsamda bir katkı olabilirdi; fakat biz Mimarlık Fakültesi olarak, Tekeli'yi Fakültemizin bütün alanlarının kişisi olarak görüyoruz. Üçüncüsü de, demin bu küreselleşme konusu açıldı ve belki Çankaya Belediye Başkanının vurguladığı şekilde, dünyadaki iyi insanlarla beraber iyi şeyler yapmanın, insan hakları açısından da özellikle başlayarak yapmanın bizim unuttuğumuz, hep beraber üzerine gitmediğimiz insan hakları konusunda ve emeğin yeni kategorilerinin, kapitalin yeni kategorilerinin tanımını yaparak, eski kategorileri terk ederek çalışmamız gereken bir anlayışla küreselleşmeye bakmakta yarar var ki, İlhan Tekeli hep böyle yapmaya çalıştı.

Tekeli, 35 yıl önce, 1969-70'te Şehirciler Odası kurulması için bir beyanda bulunmuş olabilir, ama ben kendisini 1967 ilkbaharında, eski Alman Kültür Merkezinde Şevki Vanlı ile kurdukları Planlama, Araştırma, Uygulama Konferansında -ki konu mimarlıkta yaratıcılıktı- sunduğu bildiriden etkilenerek başlamıştım. Bir üçüncü sınıf öğrencisiydim ve o gün ve daha sonraki günlerde akademik ve mesleki konularda ben ve arkadaşlarım, özellikle 1968-69 yıllarının çok sert geçen, bazen yaratıcı geçen günlerinde onun hem kapısı, hem zihni her zaman açıktı, ona gidip danıştık. Bize o günlerin modası olan öğretim elemanlarının, öğrencilerin önünü sonsuza kadar açmaya çalışan tutumları yerine, çok dikkatli, çok eleştirel destek vererek bizim konuları tekrar tekrar yorumlamamızı sağlayan tutumuyla da tanışmış olduk ve düşündüğümüz birçok konuda Tekeli zaten o konularla ilişki kurmuş, ilgilenmiş, görüşlerini netleştirmişti.

Demin söylediğim gibi, İlhan Tekeli bizim bütün bölümlerimizi temsil ediyor ve bu bölümlerimizin Türkiye'deki araştırma gündemlerinin belirlenmesinde, mentalitelerinin ve ilgili ortamlarının hem etiğinin, hem etos'unun kurulmasında çok yoğun katkıda bulunmuştur. Mesela mimarlık mesleğinin yeniden örgütlenmesi için veyahut da Türkiye'deki örgütlenme biçiminden çıkarak tanımlanıp örgütlenmesi için bir çalışmasını 1986 yılında İspanya'da sunmuştu. Mimarlar Odasının bundan hâlâ yararlanmamış olması çok şaşırtıcıdır.

Bir diğeri, tabii Tarih Vakfının kurulmasıdır. Kendisi, bizim, yine belki Fakültemizin de tarih konusunda yoğunlaşmasının bir nedeni, oluşturduğu Tarih Vakfı. Yani mimarlık tarihi açısından, yerleşimler tarihi açısından, tasarım tarihi açısından da önde gelen bir Fakülteyiz, bunda İlhan Tekeli'nin bizim Fakültemizin dışındaki çabaları da çok yol gösterici olmuştur.

Uluslararası akademik çalışma ilişkilerinde yoğunlukla yaşanılan, Türkiye'de bu replikasyona kayan bilgi transferine karşı Tekeli, her zaman için Türkiye'de alternatif üretmenin bir umut kaynağı olmuştur. Sayın Tekeli bunları yaparken, 1960'ların ortasında yayınladığı doktora tezinden beri -ki, o gün için de bütün Fakülteyi etkilemişti, yani tam bu 68 ortamına rastgelmişti- sosyal ve insan bilimlerini bir bütün olarak alma öngörüsünü göstermiştir ve fiziki çevreyle bu bilimleri o zaman da, yani 64'ten beri bağdaştırarak ele almayı başarmıştır. Önce analitik ve sistemik olan zihni zaten yatkın olduğu için, 60'ların sonunda eleştirel akılcılığı ve diyalektiği beraber yürütme sentezini yapmıştır. 40 yıldır üretilen metinlerde, bu sentezin kendi içinde olgunlaştığını ve alternatiflerini ürettiğini görüyoruz. Yani İlhan Tekeli'nin bu yaratıcı tarafının ortama getirdiği şey, sloganlarla yaşamak ve sloganları yaşatmak değil, sürekli olarak kendi düşüncesini de değiştirerek, geliştirerek ortamı canlı tutmak, yaratıcılığı canlı tutmaktır. Uygulama alanları ise inanılmaz çeşitlilikte ve olanaklar çıktıkça artacaktır.

Kişi olarak ve Fakülte hizmetleri çerçevesinde Türkiye'yi dolaşırken, ODTÜ'lü olduğumuzu duyan hayatın değişik çevrelerinden, ama tabii ki okur yazar kişiler bize gelip hep İlhan Tekeli'yi tanıyıp tanımadığımızı sormuşlardır. Yani bir meslek gezisinde, mesela bir mimarlık bölümüyle Silvan'daki bir gezide bir havuzlu lokantada yemek yerken, "neredensiniz?" "ODTÜ'den." "İlhan Tekeli'yi tanır mısınız?" Bu Karadeniz'de böyle olmuştur, demin söylediğim örnek Güneydoğu Anadolu. Yani Tekeli, Türkçe'mizi bilim dili olarak kullanmıştır ve onunla yüzlerce yayın yapmıştır. Aydın Türk halkının ve dil bilmeyen binlerce aydın Türk halkının bilimle karşılaşmasının önemli bir aracısı, Sayın İlhan Tekeli'nin çalışmaları ve yayınlarıdır. Ama ben burada popüler bilimden söz etmiyorum, halkın sahiplendiği bir gerçek bilim ve bilim kişisinden söz ediyorum.

İlhan Tekeli'nin emekli olamaması gerektiğinin bir nedeni de şu: Mimarlık Fakültesi olarak yeni bir Araştırma Merkezi kurduk. Bu merkez bütün alanları kapsıyor ve hem ülkemizdeki bu yeni kanunların oluşturduğu ortamda, hem de bölgemizde oluşmakta ve oluşacak olan tehlikeli, fakat belki de yaratıcılığın önünü açacak olan bu yeni gelişmelerde umutlu bir geleceğe bakmak için İlhan Tekeli'nin önderlik etmesine ihtiyacımız var. Dolayısıyla Araştırma Merkezimizde kendisine bir yer hazırlayacağız, kendisi araştırmacı olarak bize orada önderlik edecek.

Konferansın sonuçlarının günlük yaşamımızı etkileyerek, toplumsal ve mesleki talepler üretmesini diliyorum.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. URAL AKBULUT (ODTÜ Rektörü):

Sayın Başkanım, değerli konuklar, değerli mensuplarımız ve sevgili öğrenciler; 8 Kasım Dünya Şehircilik Gününün 28 inci Kolokyumunu burada gerçekleştiriyoruz. Bu Kolokyumun Üniversitemiz Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tarafından düzenlenmesi ve Üniversitemizde bu Kemal Kurdaş Salonunda yapılıyor olması, bizler için çok mutluluk verici bir olay.

Üniversitemizde ve ülkemizde bu yıl böyle bir Kolokyumun yürütülüyor olması ve Dünya Şehircilik Gününün burada kutlanıyor olması, bende şöyle bir geçmişe gitme isteği uyandırdı, izin verirseniz elimdeki konuşmadan biraz dışarı çıkacağım: Şehircilik ve bölge denildiği zaman, bence Anadolu, dünya tarihinde önemli bir yer; çünkü insanoğlu, buzul çağından sonra, 10 bin yıl kadar önce mağaralardan çıkıp şehirleşmeye, bölgelerde yerleşmeye başladığı andan itibaren kentlerden bahsedebiliyoruz ve burada da Anadolu'nun payı çok fazla. Bence burada en çok üzerinde durmamız gereken konu, şehircilik ve bölgenin düzenli olması, bilimin, teknolojinin ve insanlığın gelişimiyle birebir ilintili olması. Mağaralarda 25-30 kişi yaşandığı dönemde insanoğlunun gelişimi çok sınırlıydı; çünkü bilgi birikiminizi aktaramıyordunuz, daha doğrusu bilgiyi paylaşamıyordunuz.

Bilgi de aynen sevgi gibi, hepinizin bildiği gibi, paylaştıkça büyüyen bir olgu ve mağarada aile içerisinde gelişme fazla olamıyordu ve burada da sinerji çıkartamıyordu. Dolayısıyla insanlığın gelişimi binlerce yıl çok fazla olmadı. Ne zamanki buzlar çözüldü ve insanlar dere boylarına indi, ovalara indi ve orada bu gruplar, 25-30 kişilik mağara grupları birbiriyle tanıştı, karşılaştı, her birinin bilgi birikimi bir diğerine aktarıldı. Baktılar ki, 25-30 kişi küçük küçük gruplar halinde yaşamak yerine, bir bölgede birlikte yaşamak çok daha yararlı olabiliyor; çünkü herkes birbirinden bir şey öğreniyor. Bu etkileşimin sonucunda tarım toplumuna geçişimiz, ehli hayvanların beslenmesi ve zaman içerisinde de milattan önce 3500'lere geldiğimizde de yazının bulunmasıyla birden bire toplumların refahı, bilim ve teknolojinin yavaş yavaş oluşmaya başladığını görüyoruz. İşte kentleşme, belki de en önemli dönüm noktası, insanlık tarihinde buradadır diye düşünüyorum. Zaten yazının bulunmasından sonra da insanlığın gelişimi çok daha büyük bir hızla ilerliyor.

Tabii burada Anadolu'yu çok önemsiyorum. Aramızda bildiğim kadarıyla zaten Anadolu'nun bu tarihi yerleşimiyle de ilgilenen çok değerli bilim insanlarımız var. Ben bir kimyacı olarak, sadece amatör bir okuyucu olarak bu konularla ilgileniyorum. Bir yandan da Üniversitemizde bir Bilim ve Teknoloji Müzesi kurma çabamı 25 yıldır önce kavramsal olarak sürdürüyordum, son iki yıldır da gerçekleştirmeye çalışıyorum. Bütün çabam, şu anda Ankara'da bulunan 40 bine yakın Hitit tableti, İstanbul'da bulunan 70 binin üzerindeki -çoğu tercüme edilmiş, bir kısmı tercüme edilmeyi bekliyor- tabletlerde, özellikle bilimin, teknolojinin, insanlığın gelişimine katkı yapan bu tabletlerin tercümelerinin sınıflandırılması, bilgisayar ortamına alınması. Bilim-Teknoloji Müzemiz, hemen çevresinde de -yine burada sizlere çok ihtiyacımız olacak sanırım- şehirleşmenin, kentleşmenin -ki, ben bunu bilimin, insanlığın gelişi-

miyle birebir ilintili gördüğüm için- tarihini de belki insanlara gösterebilecek. Bilim Teknoloji Müzemizin çevresi oldukça geniş, bir açıkhava müzesi gibi düşünebiliriz.

Kentleşme ve bölge planlaması, tarihte geçtiğimiz 5 bin-6 bin yıl içerisinde, 7 bin yıl içerisinde nasıl oluştu, bunu da belki bu kil tabletlere de dayanarak, elbette ki elimizdeki yazılı belgelere dayanarak insanlara aktarma fırsatımız olabilir. O açıdan ben, bu Şehircilik Gününün burada kutlanıyor olmasını ve ülkemizde de bunun çeşitli yerlerde kutlanıyor olmasından da duyduğum memnuniyeti belirtmek istiyorum.

Zaman zaman okumaya çalıştığım Hitit tabletlerinin tercümelerinde, şehirleşmeyle ilgili, yapılaşmayla ilgili çok güzel bazı konulara rastladım ve orada, biraz önceki konuşmalarda aklıma şu geldi, -tabii maalesef çok ender buluyoruz, yani bu söylediğim 40 bin Hitit tableti içerisinde çok azı yerleşimle ilgili, dolaylı yollardan o bilgiler toplanabiliyor- şunu düşündüm: Keşke Hititler döneminde de bir İlhan Tekeli olsaymış ve bu 60 kitap yazan, 600 eser veren Hocamızın keşke 1/10'unu, 1/100'ünü yazan birkaç kişi olsaydı. Bir kişi bile olsaydı, bugün biz çok daha rahat bir şekilde o zamanki kentleşmeyi inceleyebilirdik.

Çok değerli Hocamız İlhan Tekeli'nin biraz önce Sayın Bölüm Başkanımızın da söylediği gibi, emekli olduğunu düşünmüyoruz. Biz ODTÜ'de İlhan Hocamız gibi hocalarımıza emekli demiyoruz, aktif emeklilik; emeklilik kâğıt üzerinde, evrak üzerinde, bürokrasi nezdinde bir emekliliktir, ama bilim dünyasında biz ona aktif emeklilik diyoruz ve kâğıt üzerinde emekli olan tüm hocalarımızı da bilimsel aktivitelerini sürdürebilmeleri için Üniversitemizin tüm olanaklarını her zaman onların emrine vermeye hazır olduğumuzu belirtiyoruz. Geçtiğimiz toplantıda da bahsettim, yeni başlattığımız aktif emeklilik projemiz çerçevesinde de bir yaşam merkezi kurduk, onun da çevresinde emekli olan hocalarımızın hem araştırma, hem eğitime sürekli yaşamları boyunca devam etmeleri için hazırlıklarımızı başlattık.

Biraz önce söylediğim gibi, keşke Hititlerin de, Sümerlerin de bir İlhan Tekeli'si olsaydı, bugün çok daha rahat bu belgelere ulaşırdık, ama ne yapalım, biz bugünkü İlhan Tekeli'yle yetinmek zorundayız. İlhan Hocamızın yazdığı bu değerli eserler ve kitapların insanlık için çok önemli bir katkısı olduğunu düşünüyorum. Hiç olmazsa zaman zaman çarpık da şehirleşsek, Türkiye'de de iyi şehirleşme, iyi bölge planlama örnekleri olduğunu, bunların analizlerini de Değerli Hocamızın kitaplarından görme şansına sahip olacak bizden sonraki nesiller, zaman içinde yapılmış bazı hataların da tekrarlanmasını engelleyecekler.

Şehir ve bölge planlama eğitimi ve araştırma ortamının yaratılmasında gururla söylüyorum ki, Üniversitemizin payı çok büyüktür, özellikle Mimarlık Fakültemizde ilk çalışmaların 60'lı yıllarda başlaması. Tabii bu gelişimde de elbette ki İlhan Tekeli Hocamızın katkısı en önde gelmektedir.

İzin verirseniz, sözlerime son vermeden, kısaca İlhan Tekeli Hocamızın özgeçmişiyle ilgili bazı bilgileri de aktarmak istiyorum: Tekeli Hocamız, 1960 yılında bir sosyalbilimci, bir tarihçi, bir sosyal kanat uzmanı olarak, bir şehirci olarak değil, bir

inşaat mühendisi olarak mezun oldu. Daha sonra Üniversitemizde açılmış olan Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde yükseklisans unvanını aldı. Şehir ve bölge planlamasıyla ilgili ilk uygulamalarını İmar ve İskân Bakanlığında gerçekleştirdi Sayın Tekeli ve buradaki görevi sırasında Türkiye'nin ilk bölge planlarından biri olan Zonguldak bölge planını yönetti. 66-69 yılları arasında Üniversitemizin Bölge Planlama Yükseklisans Programında yarı zamanlı bir öğretim elemanı olarak görev yapıyordu. 70 yılında kendisini tam zamanlı olarak kazandık, tam zamanlı öğretim üyemiz oldu ve Üniversitemizdeki uzun yıllar süren görev süresi boyunca da Bölge Planlama Seksiyonunda Ana Bilim Dalı Başkanlığı yaptı, yine Şehir ve Bölge Planlama Bölümümüzün Bölüm Başkanlığını yaptı, iki dönem de Üniversitemizde Senato Üyesi olarak kendisinden çok yararlandık. 80 yılında profesörlüğe yükselen ve atanan Sayın Tekeli, 81'de Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Programını yeniden yapılandırdı ve eğitimin çağdaş bir nitelik kazanmasını sağladı, yeni dersler açtı, yeni programlar geliştirdi.

Sayın Tekeli, bütün bu değerli çalışmalarla ilgili pek çok sayıda belki ödül aldı, ama birkaç tanesini izninizle sıralayacağım: 89'da Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülünü kazandı. 1994 yılında ODTÜ Mustafa Parlar Eğitim ve Araştırma Vakfı Bilim Ödülünü kazandı. 1995 yılında Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA'nın üyesi seçildi ve son olarak 2004 yılında da Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından Yüksek Öğretim Kurulu Üyeliğine atandı. İdari ve teknik bütün çalışmaları sırasında biraz önce bahsettiğim gibi çok sayıda, 600'ü aşan bir yayın üretti bilim dünyasına, eğitimci olarak da uzun yıllar öğrenciler tarafından yılın en iyi eğitimcisi olarak hep seçildi, değerlendirildi.

Değerli Hocamızın bu aktif emeklilik yılları boyunca sağlıklı, mutlu bir şekilde yaşamını sürdürmesini diliyorum. Bu Kolokyumu düzenleyen, tüm destek veren arkadaşlarıma, bilim insanlarına teşekkür ediyorum ve Üniversitemizin bu etkinliğine katılan tüm katılımcılara da ayrıca teşekkür ediyorum. Diğer taraftan, uzun bir mesafeden kalkıp Üniversitemize gelen, bu toplantıda öğrencilerimizin kendilerini de dinlemesine fırsat veren değerli bilim adamları Sayın Prof. Dr. Peter Nijkamp'a ve Prof. Edward Soja'ya da katıldıkları için teşekkür ediyorum.

Hepinize, bu üç gün içerisinde ülkemizin insanlarının faydalanacağı çok değerli tartışmalı bir ortam diliyorum.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 28. KOLOKYUMU BİLDİRGESİ- 2004

TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu

İçinde bulunduğumuz dönem insanlık tarihi açısından önemli bir kırılma noktasını temsil etmektedir. Küreselleşme olarak adlandırılan bu süreç dünyanın farklı coğrafyalarını farklı şekillerde etkilemekte ve şekillendirmektedir.

Küreselleşme süreci bir yandan gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki bir yandan da aynı ülke içindeki gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki eşitsizliklerin daha da artmasına sebep olmaktadır. Yeni dengeler ülkelerin belli kentlerini ve bölgelerini kendi ağlarına dahil ederken, söz konusu coğrafyaların geriye kalanı yeni yapılanmadan büyük ölçüde dışlanmaktadır.

Bu dönüşümün çarpıcı etkileri bütünsel olarak henüz ortaya konmamış olsa da bu dönüşümün etkilerine ilişkin ipuçları elde etmek mümkündür. Bu ipuçlarının en yoğun yaşandığı kentler, bu toplumsal dönüşümün merkezine oturmuştur. Her türlü toplumsal değişim ve gelişim kentler üzerinden üretilen kavramlar ve paradigmalarla açıklanmaktadır. Bu durum aslında üretim mekanizmalarındaki dönüşümün bir yansımasıdır.

Ülkeler ve bölgeler arasındaki yeni sisteme eklemlenebilme ve eklenememe üzerine kurulu eşitsizliğe ek olarak kentlerin kendi iç yapılarında da eşitsizlikler ve dışlanmalar geçmişe oranla artmaktadır. Yeni yapıya uyum gösterebilen sınırlı bir kitle bu dönemin meyvelerini toplarken aynı olanaklara sahip olmayan çoğunluk kendi kaderlerine terk edilmektedir. Diğer bir anlatımla kentlerin önemli bir özelliği olan birlikte yaşama kültürünün maddi temelleri ortadan kalkmakta ve toplumsal bölünmenin yolu açılmaktadır.

Küreselleşme ve neo-liberalizmin refah devleti karşısında kazandığı bu zafer devletin müdahale araçlarını da etkisizleştirmekte veya anlamsız kılmaktadır. Bu araçlardan bizim için en önemlisi olan planlama da bu durumdan derinlemesine etkilenmektedir. Kent yönetiminin ve dolayısıyla kent planlamasının piyasa temelli bir koalisyon tarafından yürütülmesi gerektiği yönündeki görüşler bunun en açık ifadesidir. Büyüyen ve gelişen kentlerin ancak yarışmacı bir ruh ile ayakta kalabileceği söylenmektedir. Bu yarışmacı ortamda rekabetin ön şartı olarak belirgin bazı stratejilerin bir ya da bir kaçının uygulamaya konması önerilmektedir. Kentler ucuz emek gücü,

vergi indirimleri, kredi ve arazi tahsisleri vb. İle küresel sermaye yatırımlarını çekebilecek ve hizmet sektöründeki gelişmelerle birlikte küresel tüketim mekanizmalarıyla bütünleşebilecektir.

Neo-liberal projenin toplumun büyük bir kısmını dışlayan yaklaşımı ve uygulamaları karşısında, bu süreçten etkilenenlere yönelik olarak geliştirilen en başat politika, yönetişim kavramı etrafında şekillenen devlet ve özel sektör yanında yerel toplulukların da siyasa yapma sürecine katılmalarını öneren bir tutumdur. Bu yaklaşımın en önemli sorunu, katılım süreçlerine sivil toplumun sermaye gruplarına odaklanan biçimde sınırlıyor olmasıdır. Bu temsiliyet içerisindeki emekçi kesimlerin ve demokratik kitle örgütlerinin dışlandığı gözlenmektedir. Bölüşümsel adalet kavramının geri plana atıldığı bir dönemde öne çıkarılan bu yaklaşımın en önemli çıkmazı ekonomik ve sosyal düzlemde dışlanan bu kesimlerin siyasal düzlemde yaygın temsiliyetinin nasıl mümkün olacağıdır.

Görüldüğü üzere, hakim söylemin öngörüleri kentlerin yaşanabilir mekanlar haline gelmesini sağlayamamaktadır. Kentler derinleşen ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlarla boğuşmakta, bu sorunlara çözüm olarak önerilen reçeteler sorunları derinleştirmekten öteye gitmemektedir. Üretim tarzındaki dönüşüm kentlerdeki emek piyasasının kırılganlaşmasına, işsizlik ve yoksulluğun artmasına ve iş güvenliği gibi mekanizmaların tamamen ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Bu kesimler kentlerde dönüşüme muhtaç alanlarda yaşamaktadır. Diğer yandan, küresel tüketim kültürü ile bütünleşen üst gelir grupları kent içindeki korunaklı ve duvarlı yerleşimleri içine çekilerek kentten kopmaktadır. Sonuçta kentler neo-liberal söylemlerin vaat ettiği sahte cennetlere dönüşmek bir yana, "kent" kavramına yüklenen olumlu anlamları da yitirmekte, farklı kesimlerin değişim değeri temelinde paylaştığı mekanlar halini almaktadır.

Unutulmamalıdır ki, tarih boyunca insanlığın en önemli uygarlık ürünlerinin yaratıldığı kentler, kaderleri, insanlığın geleceği için neo liberalizmin yıkıcı güçlerinin eline bırakılamayacak kadar önemli mekanlardır.

Kent planlaması disiplini de vurgulanan dönüşümlerden payını almaktadır. Kapsamlı-rasyonel planlama yaklaşımının ciddi ölçüde aşınmaya uğradığı ve alternatiflerinin geliştirilemediği bir ortamda şehircilik ve kent planlama disiplinlerinin tüm düşünsel öncülleri etkisiz kalmaktadır. Kapsamlı-rasyonel planlama yerine konmaya çalışılan iletişimsel akılcılığa dayalı yaklaşımlar, henüz yeterinde tartışılmamış ve olgunlaştırılıp içselleştirilemediğinden, planlama için umut verici pratikler üretilememiştir. *Planlamada çerçeve; bütünsellik ve bilimsellikten parçacılığa, yöntem bilimsel olandan pragmatik olana, uygulama sistematik olandan el yordamına dayalı olana dönüşmektedir. Planlama kamu yararına bir uğraş olmaktan çıkıp belli çıkar gruplarına yapılan değer aktarımlarının meşrulaştırma aracı haline indirgenmekte, planlamanın doğasındaki içsel süreçleri müdahale göz ardı edilerek, küçük parçacı ve dışsal süreçlere yönelik sınırlı iyileştirmeler yeterli görülmektedir.* Kentlerdeki

siyasal alanın ise içi boşalmakta, sınıf temelli siyasetin kimlik ve imaj temelli siyasete dönüşümü sonucunda temsiliyet ve katılım boşlukları oluşmaktadır. Tüm bu gelişmeler, şehircilik ve kent planlaması disiplinleri ile kentlerin geleceği için, kentlere ilişkin bu süreçlerin disiplinimiz üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Kentsel mekanının sağlıklı ve yaşanabilir kılınması, bundan çıkarılacak dersler ve değerlendirmelerle sağlanabilir.

Bunun yanında kentlilerin haklarını savunan demokratik kitle örgütlerinin bölüşüm adaleti üzerine geliştirdikleri yaklaşımlar da tepeden inmeci bulunmakta ve demokratik olmadığı nedeniyle reddedilmektedir. Bu tür bir yaklaşım kentin dışlanmış kesimleriyle, kent sorunlarına bu kitleler lehine müdahale etmek isteyenler arasındaki var olan kopukluğun güçlenmesine sebep olmaktadır.

Kuşkusuz değişen koşullar karşısında söz konusu toplumsal adalet temelli projenin yeni yaklaşımlar ve araçlar geliştirmesi gerekmektedir. Şehir Plancıları Odası neoliberalizmin olumsuz etkisi altındaki kentlerin dışlanan geniş kitlelerinin bir parçası ve temsilcisi olarak, bu gelişmeler karşısında sürecin temellerini kavrayacak paradigma arayışlarının tartışılıp geliştirilmesini sağlamak ve kentlerin sosyal adalet temelinde kullanım değerine dayanan yaşanabilir ve insancıl mekanlar haline gelebilmesine katkıda bulunabilmek için:

- Kentsel sosyal adalet temelli, dışlayıcı olmayan, kent mekanının ve kentsel kamusal alanların her kesime açık olması anlamında mücadele edilmesi gerektiğini,
- Kent mekanını şekillendiren temel dinamik olarak rant yaratma kaygısının değil, tüm kesimlerin kent ve kentin yarattığı olanaklardan yararlanmasını sağlayan politikaları desteklenmesinin zorunlu olduğunu,
- Çalışma, konut edinme ve temel hizmetlerden yararlanmanın her kentlinin temel ve vazgeçilmez hakkı olduğunu, bunun yanında tüm kentlilere haklar yanında sorumluluklarda yükleyecek "Kentli Hakları"nın tartışılarak hayata geçirilmesi gerektiğini,
- Kentlerin piyasa güçlerine hizmet eden plansız gelişmesini engellenmesi ve dışlanan geniş kitlelerin - dezavantajlı grupları gereksinimlerini karşılanmasının gerektiğini,

düşünmekte ve bu düşüncelerin hayata geçebilmesi için mücadele vermeyi kuruluş amacından kaynaklanan bir sorumluluk olarak görmektedir.

Bu anlayış ve sorumluluk içinde 28.sini gerçekleştirmekte olduğumuz Dünya Şehircilik Günü ve Kolokyumunun; önemli açmazlar yaşayan planlama paradigmasına ilişkin açılımların tartılıp geliştirilmesi ve içinde yaşayarak yeterince algılayamadığımız kentlere ilişkin değişim ve dönüşümlerin algılanarak kamuoyuna aktarılabilmesi anlamında değerli katkıları olacağına inanmaktayız.

TMMOB Şehir Plancıları Odası; dünya konjonktürü, kentlerimiz ve planlama paradigmalarında yaşayan tüm bu gelişmeler bağlamında, ülkemizin planlama ve kentleşme alanındaki sorunlu yapısının daha adil, daha eşitlikçi ve sağlıklı ve toplumsal ortamlar yaratılmasını sağlayacak bir yapıya dönüşebilmesini titizlik ve kararlılıkla savunmaya devam edecektir.

TEMATİK SUNUŞLAR

OTURUM BAŞKANI: AYDA ERAYDIN

Urban and Regional Economics on New Pathways
Peter NIJKAMP

Global City - Regions:
Implications for Planning Theory and Practice
Edward SOJA

Türkiye'de Kent - Bölgeleri Üzerine Düşünmek
İlhan TEKELİ

ADVANCES IN REGIONAL AND URBAN ECONOMICS

Peter Nijkamp

THE REGIONAL LANDSCAPE IN MOTION

The spatial landscape of our modern world, and in particular of Europe, has exhibited in the past 25 years a surprising dynamics. Europe-25 does not mirror a static picture, but is in a permanent state of flux. Europe-25 is a complex spatially differentiated and temporally evolving ecosystem with a great diversity.

The driving forces of Europe-25 are formed by humans who seek to shape a promising future that is better than the 'dark past'. People play indeed a key role in the evolution of the European space-economy. And hence, regional science has to start off from humans with their varied needs, contrasting decisions, manifold behaviours and sometimes unarticulated perception. Regional science is a 'human science', addressing the space-time patterns of people. In a space-time context, there are movers and followers. A look at the history of our world map shows that, in general, it has been the innovative 'habitus' of people, in particular the 'animal spirit' of entrepreneurs seeking for new and uncertain opportunities, that has caused an unprecedented dynamics. But such a dynamic evolution would never have been possible if it were not supported by appropriate transportation systems for both people and commodities. Transport, mobility and communication are the ingredients for a spatially and temporally dynamic society, which leads to a reduction of transaction costs and distance friction costs. The action radius of modern man reaches out to the entire globe, due to the ICT sector on the one hand and the ever increasing need to expand our horizons on the other hand. This means that spatial markets, such as labour markets and housing markets, show also an extension of their spatial coverage. Workers and residents mirror the spatio-temporal evolution of business life and transportation systems. Clearly, this unprecedented dynamics creates capacity problems for our resource systems, leading to serious sustainability issues as reflected in environmental and climatological concerns. The above issues are not only individual problems for the citizens of Europe, but prompt also the need for proper policies in various domains: regional-economic and land use policy, labour market and housing policy, innovation policy, transport policy and environmental policy.

In the light of the previous prefatory remarks, it may be interesting to map out the previous ideas by designing a cascade structure for reviewing the past performance and the future development of regional science. Such a cascade system may be used as a reference framework by which regional science may be interpreted (see Figure 1).

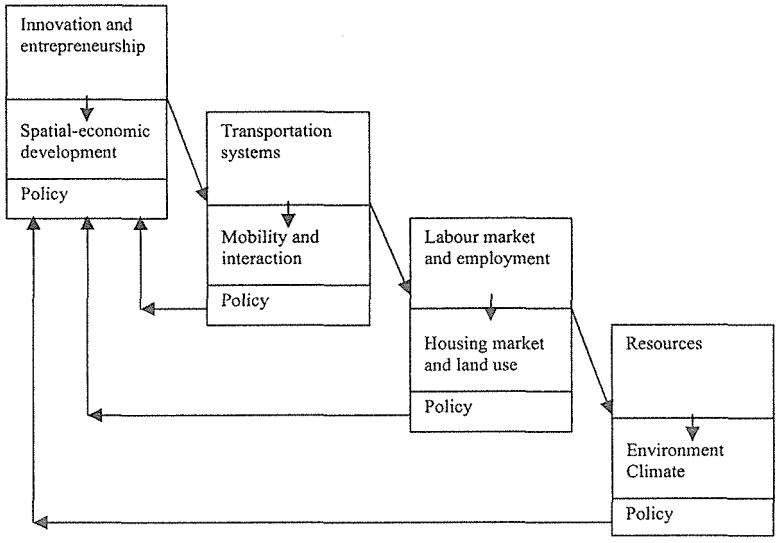

Figure 1. A cascade representation of the space-economy

In the sequel of this paper the various elements and linkages in this cascade system will be outlined and interpreted.

INNOVATIVE BEHAVIOUR AND ENTREPRENEURSHIP

We live at present in the age of innovation. In a competitive and liberalized market, economic and technological dynamics has become a prominent feature of our modern world. Innovation and entrepreneurship are regarded as key factors for a high economic performance in a competitive economy (see Acs 2002 and Suarez-Villa 2000). The unprecedented and accelerated economic growth in the past decades has to a large extent taken place in and was spurred by the information and telecommunications sector (see Roller and Waverman 2001), through which the advanced knowledge economy could materialize. However, the fruits of the modern knowledge economy are not equally spread over all regions, but exhibit a clear regional and local differentiation (see Acs et al. 2002, Nijkamp and Poot 1997, Porter 2003, Roper 2001). The spatial dimension of innovation, production and knowledge dissemination has become an important field of study (Fischer and Varga 2003). The innovation literature shows that different analytical frameworks appear to offer different

explanatory findings, such as the new economic geography, the new growth theory and the new economics of innovation (see Acs 2002). Such differences in empirical findings emerge inter alia from the role and seedbed conditions of knowledge production, the apppropriability of knowledge in a broader spatial network, as well as the filters and barriers in knowledge spillovers. Knowledge creation and acquisition have nowadays also become part of modern industry and of advanced entrepreneurship (Capello 2002, Shane and Venkataraman 2000). Not surprisingly, the impact of policy on innovation and entrepreneurship in a regional setting has recently received broad attention in the scientific literature.

Structural change and economic development is usually seen as the outgrowth of new and creative combinations of economic activity. The dynamics in this development process can largely be ascribed to innovative behaviour of risk-taking entrepreneurs. It is noteworthy that studies on entrepreneurship have shown in the course of economic history a fluctuating pattern of interest among economists. Illuminating examples can be found in the works of Schumpeter (1934) and Galbraith (1967). An interesting overview can inter alia be found in Hebert and Link (1988), who address the motives and economic backgrounds of entrepreneurship; in their rather comprehensive study they distinguish the German, Chicago and Austrian schools of thought. In general, there appears to be a broad consensus that the entrepreneurial act is pursued by a risk-taking rational businessman in a small-scale setting, who dares to choose new, potentially beneficial directions and to explore less travelled pathways. Innovative acts are not generated by formal policies, but by challenging stress situations in a competitive environment that may bring about high revenues but also unexpected losses. From an evolutionary perspective, the 'animal spirit' is the driving force in a real entrepreneurial climate.

Innovation and entrepreneurship is not equally distributed among sectors and regions. In the past two decades we have witnessed a renewed interest in the seedbed conditions for small- and medium-sized enterprises (SMEs), as it was recognized that the innovative potential of the SME sector was very high (Acs 2002, Acs and Audretsch 1990). Many start-ups appear to be small-scale in nature and hence it is no surprise that new entrepreneurship is often found in the SME sector. The current economic conditions reflect also new types of industrial organization among commercial firms (e.g., network constellations) in which entrepreneurship plays a key role. It is therefore conceivable, that in recent years the action-oriented concept of entrepreneurship is back on the stage with a particular view to the regional and network conditions for the emergence of innovative and competitive entrepreneurship (Danson 1995, Davidsson 1995, Deakins 1999, Foss and Klein 2002, Nijkamp 2003, Pineder 2001, Preissl and Solimene 2003, Stam 2003). Entrepreneurship means a sailing tour under very uncertain and changeable weather conditions, driven by survival strategies in a competitive and sometimes antagonistic world (see Mehlum et al. 2003, Stough et al. 2002). In such evolutionary economic developments due

attention is to be given to incubation conditions and technogenesis processes which drive regional growth.

Modern economic and technological systems are indeed in a state of flux. Consequently, recent years have witnessed an avalanche of interest in entrepreneurship, in particular the critical success factors of the modern 'entrepreneurial hero' and the wider urban and regional development implications of emerging entrepreneurship in favourable seedbed areas. It goes without saying that in the recent past also the conditions that facilitate proper entrepreneurship policy or the opportunities of public-private partnership constellations have received increasing attention. Research in this field has focused in particular on fact finding, on theory development and on modelling contributions and has aimed to get a better understanding of this complex multi-actor force field. Contributions have been made by representatives from different disciplines, in particular economics, regional science, industrial organization or behavioral psychology. And in this context, the critical importance of knowledge and information in our ICT driven world is increasingly recognized and it has become an important field of study.

In both science and policy circles, it is nowadays widely accepted that knowledge is the key to success, and that explains why with the advent of the ICT revolution so much emphasis is placed on the promises offered by our modern knowledge society (cf. Audretsch and Thurik 1999, Nijkamp and Stough 2002). The ICT sector in combination with drastic changes in the industrial organisation will exert profound influences on modern spatial-economic systems. These dynamic developments will undoubtedly create a new urban and regional scene dominated by the digital economy (see Cairncross 1997). The ICT sector may in principle create the conditions for a dispersal of economic activity, but the network constellations of a modern industrial system will call at the same time for close interactions favouring agglomeration forces. What we actually observe in recent years is a reinforced position of urban nodes in global networks (see Castells 1996, Preissl and Solimene 2003, Scott and Storper 2003). Furthermore, the ICT orientation of urban areas induces also a clear emphasis on knowledge infrastructure and knowledge transfer in urban agglomerations, a development which induces both centripetal and centrifugal urban development (see Kolko 2002, Smith 2001). Learning and training mechanisms in a modern urban and entrepreneurial setting are apparently the key conditions for economic performance. In a recent book, Drennan (2002) demonstrates clearly that the ICT sector flourishes best in large urban concentration, as this favours scale advantages and human interaction. In conclusion, our world is showing an unprecendented techno-economic dynamics, with far-reaching implications for the space-economy.

THE SPATIAL DYNAMICS OF INDUSTRIAL ORGANIZATION

In the traditional regional economics literature we find already that space offers discriminating economic conditions. And also nowadays we realize that, despite the

ICT sector, knowledge and entrepreneurship are not ubiquitous goods that are freely available everywhere, but have clearly geographical and institutional backgrounds. There is a recent avalanche of studies on the geography of innovation and economic progress (see e.g., Boekema et al. 2000, Brons and Pellenbarg 2003, Gallup et al. 1999, Van Oort 2004). Notwithstanding the 'death of distance', physical geography is nowadays still a major determinant of competitive economic conditions, such as access to main transport and communication arteries.

Clearly, geographical space is not able to create sufficient conditions for innovative developments or novel institutional arrangements, but it is important in that it may embody necessary or desirable conditions for new forms of behaviour in both the private and the public domain. The urban incubation theory is a nice illustration of this argument. The recent interest in the new economic geography has clearly pointed out the critical importance of spatial accessibility in regard to the emergence of innovative attitudes and of institutional support mechanisms (see Acemoglu et al. 2001, Hall and Jones 1999). Such institutional ramifications are not only related to regulatory systems such as property rights or stable political regimes, but also to self-organized modes of cooperation and competition in the private sector. The main challenge from a research perspective is the identification of promising human capital conditions from a regional-institutional perspective, while taking account of the self-organizing potential of business life in a given area (see Lundvall 1999, Norton 2001, Oakey 1996). The concept of a 'learning economy' has to be mentioned in this context as well, as this notion indicates that evolution is not a rectilinear development, but is dependent on deliberate choices and cognitive feedback decisions of humans in an uncertain environment, who respond endogenously to new challenges and to creative opportunities offered by social and economic interaction. This new mode of producing and interacting is a major departure from Fordist mass production methods in the past.

Mass production in large-scale concentrations has been a prominent success factor in the age of industrialisation. Labour specialisation and - later on - capital specialisation was a *sine qua non* for a productivity rise that was needed to survive in a competitive economy or to become a winner in a growing market. Mass production however, creates also a high degree of path dependency, lock-in behaviour and hence inertia in large-scale enterprises, with the consequence of a low degree of flexibility and adaptability to new circumstances. In the course of history we have learned that mass production is not the only mode of industrial organisation, but is also accompanied and sometimes even facilitated by SMEs which have often demonstrated a surprising ability to adopt new production possibilities (including distribution and logistics) (cf. Marsili 2001, Suarez-Villa 1989). The fact that 'big size' is not always the optimal level of a firm has been thoroughly analysed by You (1995), who offers four explanatory frameworks:

- *technological:* the optimal scale of a firm is determined by economies of scale and scope as well as by the span of control, so that the optimal firm size is the result of scale economies and diseconomies.
- *institutional:* according to the transaction cost theory (see Coase 1937 and Williamson 1985), the governance of a complex undertaking with many activities may cause high internal transaction costs, so that it may be more beneficial to resort to the market for specific activities (e.g., non-core activities).
- *organisational:* the type of industrial organisation (e.g., monopoly, oligopoly or monopolistic competition) is reflected in the market share of a firm, which is in turn determined by the price, the product uniformity (or specialty) and the managerial structure.
- *dynamic:* due to path dependency, lock-in behaviour, cultural environment, age of the firm and other determinants, the past situation of the firm may impact on its future size.

Although the Industrial Revolution has created the seedbed conditions for large-scale industries, the importance of small-scale activities has to be mentioned here. The existence - and sometimes resurrection - of a strong SME sector in various regions or urban districts was already noted by Marshall (1910) and later on by many industrial economists, who observed that innovative behaviour of existing or new firms does not necessarily increase their firm size. Examples may be found in many industrial districts (e.g., Lyon, Solingen, Sheffield, Rhode Island), where differentiated market orientation, flexible modes of production, and regional governing institutions controlling a balance between competition and co-operation were the most prominent features. This model was called *flexible specialisation* (see for details Piore and Sabel 1984, and Sabel and Zeitling 1985) and was based on networks of partly competing, partly co-operating firms involved in production and/or distribution of goods in a given region. Innovation was the driving force of these networks, which were subject to permanent change, depending on market conditions and competition. The strong feature of flexible specialisation was the high degree of craftmanschip and skills of all actors involved in a clearly visible regional profile. When market conditions were changing, new networks could spontaneously emerge, so that the market positions could be kept. This industrial constellation could only be maintained under conditions of flexibility and mutual support of all actors involved.

Nowadays, with the advent of the ICT sector favouring network formation, such constellations based on flexible specialisation are usually coined *virtual organisations* or *virtual enterprises* (cf. Cooke and Morgan 1992). They refer to organisation networks that have a flexible structure, that are governed by trust and innovative spirit, and that resemble for the outer world as one unambiguously identifiable and complete organisation. The control and command structure is not always very clear and may be flexible as well. According to Hale and Whitlam (1997) *"The virtual organ-*

isation is the name given to any organisation which is continually evolving, redefining and reinventing itself for practical business purposes". Virtual enterprises may have different appearance forms. Examples of this organisational model are (see Noorman 2002):

- *internal virtual organisation:* an organisation comprising relatively autonomous teams which can be flexibly employed (Campbell 1997); illustrations can be found in virtual offices and lean offices.
- *stable virtual organisation:* an industrial model based on an outsourcing of non-core activities to a relatively small and fixed number of intermediaries.
- *dynamic virtual organisation:* large-scale but flexible co-operation between industrial organisations based on ad hoc opportunistic market motives (cf. Upton and McAfee 1996).
- *web-enterprise:* an organisation centred around a (temporary) network of experts in a given field, sharing knowledge management and information for dedicated purposes.

The advances in the ICT sector have of course induced the transition to virtual network activity. It is clear that a wide variety of virtual enterprises is emerging nowadays. Their common feature is the trend to shorten the product life cycles, to be subject to permanent innovation pressure, to be information-oriented, to be driven by high quality targets *('zero defect'),* to operate in non-hierarchical modes, to be market-oriented through learning-by-using interactions and to take care of the entire value chain (cf. Morgan 1991).

The governance of such a complex network organisation is fraught with many problems, as innovative behaviour cannot so much be steered by policy. But policy can create support mechanisms through which self-reliance, self-esteem and confidence may be shaped. This requires in particular proper administrative support systems that favour business trust via non-bureaucratic, flexible and tailor-made governance initiatives.

Despite much variety, we observe in almost all cases a decentralised mechanism for governing co-operative relationships. Cooperation becomes volatile, but needs rules and trust. Consequently, the principle of trust has become a popular concept; it is less based on emotion but rather on economic rationality which may be more transaction-specific (Dasgupta 1988, Granovetter 1985, Linders et al. 2004). Consequently, there may be a need for more institutional support systems or various forms of institutional embeddedness in order to prevent destruction of human capital for ad hoc purposes (cf. Hagen and Choe 1998). This brings us to a major issue for public policy: is a non-formal public-private governance mechanism feasible that ensures the public interest (e.g., a stable regional development) and enhances private performance (e.g., innovative behaviour)? Availability of resources, smart infrastructure and proper

education and training systems, accompanied by close interactions between the business world and the public sector are critical success factors in this context (see Stough 2003). It goes without saying that the spatial context of innovation and entrepreneurship needs an intensive research effort in order to understand the complex mechanism of regional and urban economic development.

GEOGRAPHY OF MOVEMENT

Geographical movement of people, commodities and information is a basic feature of the dynamic history of mankind. Transportation and mobility is essentially the mechanism through which spatial connectivity and interaction is evolving. It is the result of unequal socio-economic, demographic or political conditions at different places on our earth. In seeking for a better balance in spatial access conditions, it improves human welfare through gains of trade, information exchange or entry to new opportunities. Consequently, transportation and mobility is a critical development factor for the economic performance of cities and regions (Nijkamp et al. 1998). It is thus no surprise that transportation policy has become an important challenge for public policy in general, as the design and implementation of adequate regulatory systems, the construction and maintenance of infrastructures, or the introduction of proper pricing policies for the transportation sector may increase the economic efficiency, social access and technological potential of the transportation sector and hence of the economy. In both the industrial world and the developing world transportation is usually seen as a key success factor for economic growth.

The rising geographical movements of people and goods have shaped a dynamic geographic landscape. Our modern world is in a continuous state of flux. Modern transport systems have created an unprecedented rise in mobility, both regionally and worldwide. The action radius of the 'homo mobilis' is still on a rising trend and for the time being there are no compelling reasons that would bring this trend to a halt (Nijkamp 2003). The ever rising mobility pattern applies to all types of movement: work, business, shopping and leisure. The same tendency can also be observed in freight transport: at both the metropolitan/regional and the international level, a clear rise in freight movement has been observed, a rise that is even higher than the increase in personal mobility.

Transportation manifests itself in different modal appearances, e.g., streets, sidewalks, highways, waterways, railways, air corridors or information hardware/systems. Transportation mirrors our daily geographic activity patterns via the resulting physical flows and creates socio-economic growth conditions on the basis of utilisation of the infrastructure stock. In addition, the transportation sector is developing in a broader context of land use policy, environmental policy and technology policy. Thus, any effort to amplify the action radius of people, commodities or information and to cope with the tyranny of distance has society-wide implications on the geography of human activities. The development and shape of cities, the design and loca-

tion of warehouses, distribution centres and shopping malls, or the location of public facilities are critically dependent on transportation systems and logistics.

Transportation is certainly not only a matter of a clever application of proper logistic principles and technologies aiming to overcome physical distance, but it is also strongly influenced by institutional and regulatory systems, in both the public and the private sector. The deregulation in the airline industry or the privatization of airlines are good examples of the latter phenomenon. Our world has become a mobile world, with more people becoming more mobile over increasingly longer distances (Flink 1993, Salomon et al. 1993). In a study on the increase in mobility and scientific knowledge written by Van Doren (1991) is mobility and speed extensively discussed. The author addresses in particular physical distance of people and commodities. He provides a simple calculation to illustrate his point. In the year 1800 the average distance over which one could comfortably travel on a daily basis was 24 miles; in the year 1900 this comfortable travel distance has increased to 120 miles a day, and in the year 2000 even to 600 miles. Assuming a constant efficiency factor 5 over a period of hundred years, he arrives at the conclusion that the comfortable daily travel distance in the year 2100 will be 3000 miles, and in the year 2200 even 15000 miles. Then one can, in principle, comfortably reach almost any destination on earth in one day. This image of the flying carpet fulfils all historical dreams on human mobility (Nijkamp 2004). It is noteworthy however, that speed as a societal phenomenon has mainly emerged after the Industrial Revolution, where the invention of the steam engine has meant an unprecedented logistic breakthrough (see Nijkamp and Baaijens 1999). Ever since, speed has become more and more important. Time has become an economic good and evaluation of time has become one of the central elements in transportation economics. Mobility statistics demonstrate clearly that there is a dominant logistic trend of more geographic movement. Consequently, transportation behaviour and policy becomes an important policy area (see Banister et al. 2000).

SUNNY SIDES AND SHADOW SIDES OF MOBILITY

The transportation sector has shown a rapid pace, ranging from micro levels (e.g., more individual car ownership and use, more family leisure trips) to macro levels (e.g., dense international traffic flows between Europe and North-America or between North-American and the Far East). The rapid growth of the transportation sector is not equally distributed over all countries, with the Third World in the back seat as a result of low incomes and hence low spending capacity and less access to resources.

The current internationalization trends may have large and multiple impacts on the transport system and the global environment. The increase in greenhouse effects is a particular major environmental problem. There is a growing concern that emissions of carbon dioxide and other greenhouse gases resulting from human activities might cause an increase in the earth's surface temperature, and change the climate of the

earth by means of an enhanced greenhouse effect. For example, carbon dioxide has been responsible for 55% of the enhanced greenhouse effect in the past, and is likely to remain so in the future.

The transport sector is a significant contributor to the greenhouse effect. Worldwide, transport produces 20% of the harmful emissions, while agriculture and deforestation produce 25% and power generation 25%. Although other sectors also contribute considerably to the emission of greenhouse gases, the contribution of the transportation sector is expected to increase dramatically. Several trends indicate a steady growth of both goods and passenger transport. On the other hand, the development of new transportation technologies may reduce the negative environmental consequences of transport. Since transportation is unequally spread over the earth, also its negative externalities may demonstrate unequally urban and regional patterns.

A new phenomenon is the emergence of larger multi-million cities and the ever increasing urbanization rate world-wide. This would never have happened without the presence of sophisticated logistic and transportation systems, based on a mix of private modes of transport and mass transport systems. The variety of urban functions (living, working, recreation, culture etc), to be served by transportation systems call for effective land use policies in which transportation decisions related to trip generation, modality choice, trip distribution and route choice from the constituents of urban land use. Policy decisions on urban land use in relation to transportation concern inter alia zoning, parking policies, housing, or taxation and pricing schemes.

Transport uses scarce land and has also serious environmental implications. In recent years, it has convincingly been argued that the negative externalities of large-scale mobility ought to be properly addressed by deploying pricing schemes (see Verhoef 1996). These may adopt various forms, such as fuel taxes, parking fees, user charge fees and so forth. The experience so far has not been very favourable, as the mobility trend was not ground to a halt as a result of increased levies.

The previous observations prompt of course the question whether transportation will ever be able to contribute to a sustainable development of our world (Black and Nijkamp 2002, Black 2002). The rapid increase of the world population accompanied by a steady increase of income per capita will induce a mobile lifestyle with a much higher care ownership and use. The rise in mileage by car drivers world-wide has shown an exponential growth in recent years with the consequence that the environmental stress and the burden of congestion will significantly increase in the years to come. There are also many impediments to the pathway to a sustainable transport sector, such as resource barriers, institutional and policy barriers, social and cultural barriers, legal barriers, physical barriers and so on (see Banister 2001, Whitelegg 1993).

The accelerated rise of the ICT sector has prompted an intensive debate on the possibilities of substitution between physical mobility and virtual communication. The

substitution concept is important because it promises a way to add efficiency by reducing congestion in transport systems therefore potentially replacing trips with communication. Much of the literature over the past 25 years on the topic of this volume has been occupied with assessing the complementary and substitution roles of communication with respect to transportation. While some progress on understanding this issue has been achieved there are still many research questions begging attention. Several authors have introduced new concepts such as 'electronic cottages' or 'global villages', but the statistics speak in most cases a different language. Both phenomena are on a rising edge and tend to reinforce each other. The modern telecommunications sector appears to act in the medium term as an additional drive for more mobility. Mobility has apparently become a normal phenomenon in a modern society and is highly enjoyed by adult individuals. Policy efforts to reduce mobility have largely failed. And therefore, the question arises whether there is much scope for sustainable mobility.

Policy-relevant and vigorous information about future developments of the transport sector is a necessary condition for making 'right' policy choices on sustainable mobility. Unfortunately, existing information is often incomplete and sometimes unreliable. The lack of information and the long time scales inherent in its production lead to significant uncertainly. To reduce these uncertainties, decision-makers need decision support tools. One way to deal with uncertainty is to construct various scenarios and examine the way different policy options perform in each of them. In this context, a scenario is a description on a hypothetical future stage of the world, including a consideration of major uncertainties encountered in moving far into the future. Scenarios are not predictions or forecasts about the future; nor do they represent the most likely future developments. Scenarios do not tell us what will happen in the future; rather they tell us what can happen. The use of scenarios has in recent years gained much popularity in the transportation policy literature (see e.g., Nijkampetal. 1998).

There has been much debate in the literature on how to measure whether a transport system is sustainable or not. An obvious problem is that transport movements are largely the result of choices made for other goods or services (transport as a derived demand), so that the question on how to achieve a sustainable transport system is determined by choices made outside the transport system. Another caveat is that the movement of people or goods is usually a chain movement in which many modes are involved, so that it is difficult to limit the analysis to a single element of the transport chain.

Many authors claim that a supply of more rapid modes of transport (e.g., high speed trains, airplays) will always be followed by a new demand for these modes. This 'law of Say' does not imply however, that time saving in transport will be used to travel less time. In particular at metropolitan levels, we observe that time saving will immediately be used to make extra trips or to travel over longer distances. We may thus

conclude that faster modes of transport imply essentially more miles travelled (see Zahavi 1977). Consequently, high speed transport option may be at odds with sustainable development or sustainable mobility.

The measurement itself of a sustainable transport system is far from easy either. In the literature we find two approaches, a normative one and an incremental one. The normative perspective takes for granted an unambiguously defined achievement level. Examples are the strict fulfilment of the Kyoto norms or a strict fulfilment of standards set a priori by the government (see Nijkamp et al. 1998). The incremental approach defines a priori a set of sustainability indicators and investigates whether in the course of years real-world observations on these indicators offer a gradually improved picture. A rather comprehensive list of relevant indicators in this context was development by the Center for Sustainable Transportation 2003. This list includes:

- energy use for transport
- greenhouse gas emissions
- other transport emissions
- injuries and fatalities
- movement of people
- movement of freight
- travel by car and planes
- personal vehicle movement
- urban land use
- length of paved roads
- household spending
- relative transit costs
- energy intensity
- emissions intensity

Clearly, the use of indicator systems leaves also several questions unanswered. For example, are we moving in a direction that brings the goals of the Kyoto protocol closer by, or is the transportation sector contributing to the wider goal of ecological sustainability for society as a whole? And what has been the structural role of transportation technology improvements in the long run? It seems reasonable to make a plea here for more comparative research on best practices.

Such comparative research is a major scientific challenge, as the transport sector is marked by differences in culture, life styles, policy constellations and welfare conditions among different countries. But a search for commonalities and contrasts on values and perceptions of mobility may generate new insights on barriers and opportunities of transport policy, including the social dilemma's involved (e.g., concerning freedom of mobility vis-a-vis collective interests). It is thus evident that both the geography of movement and the policy of movement will continue to prompt formidable scientific challenges to the transportation research community.

LOCAL MARKET COMPLEXITY AND SPATIAL FLOWS

In economic theory, markets are usually introduced and treated as abstract mental constructs where demand and supply meet. Equilibrium in terms of volumes and prices can hardly be imagined without the effective functioning of efficient markets that are able to reconcile the interests of many actors. Markets were traditionally however, concrete physical locations where people would meet; the market as a meeting place prevailed already in the ancient Greek concept of 'agora'. In a local or regional setting markets may essentially be seen as places of actions where socio-economic interests of people are brought together. Examples are local (urban or regional) labour markets, local housing markets or local transportation markets. In the course of history, cities and urban regions have become poles of economic activity and urban and regional markets are increasingly regarded as pivots of competition and progress in a globalizing world (Begg 1999, Lever 1999, Sassen 1994, and Scott 2001).

Cities and urban areas are not only centres of economic activity, but generate also a rich variety of centripetal and centrifugal forces which manifest themselves in external flows of people and goods. In the context of the present volume, we will limit ourselves mainly to spatial interactions among people. Since in general, the place of residence does not coincide with the place of work for urban inhabitants, we observe an intricate web of flows of people at the level of an urban or regional economy. Commuting is one of the obvious consequences of the spatial dispersion of houses and jobs, but also other types of spatial interaction may occur, such as shopping trips, social trips, school trips and so forth.

In a modern open space-economy, labour markets and housing markets may transcend the boundaries of the urban area, so that also inter-urban or interregional flows may emerge thus creating complex interaction networks for our space-economy (Knox 2002, Lefebvre 1996). Thus, labour and housing markets operate in a dynamic multi-actor and multi-layer spatial system, where cities and regions interact.

In general, the demarcation of a proper geographic area that may be interpreted as a spatial labour or housing market is not an easy task. As pointed out by Fischer and Nijkamp (1987, 1991), regions are, in principle, non-homogenous areas, with a great socio-economic diversity in terms of industry, job type, occupational structure, geographic access, housing stock, or demographic structure of population. For example, in case of spatial labour markets, the evolution of a regional labour force on the supply side of the market is strictly connected with changes in labour force participation and in net migration. On the demand side, regional differences in unemployment or in the timing of spatial business cycles may be ascribed to regional industrial structures (and changes therein), the position of the region in a spatial hierarchy or the level of economic integration of the regions in the national economy.

In recent years, Krugman (1991, 1998a, 1998b) in particular has described the economy as a self-organizing system of spatial clusters - regions or cities - often characterized by an uneven distribution of activity among locations. This tendency of regions to specialize themselves in specific industries and economic sectors will ultimately influence related housing and labour market behaviour by causing a subdivision or regions into urban agglomerations and rural areas, as well as into core and peripheral regions. In addition, regional labour markets may be affected by shocks on the demand side that can influence employment in a more or less transitory way, depending on both the degree of regional specialization and the willingness of workers and firms to migrate tot other regions (Decressin and Fatas 1994).

Especially in the labour market literature much attention has been devoted to the definition and characterization of the spatial observational unit of the 'labour market area'. According to Fischer and Nijkamp (1987) a spatial labour market is a *"region within which there is a clear labour market pattern defined by the spatial range of employment opportunities open to a worker without changing his place of residence"*. Consequently, the regional labour market pattern depends not only on market employment opportunities, but also on transport accessibility to regions, and on knowledge of alternative employment opportunities. This definition of the regional labour market implies that the size of the unit of analysis is continuously subject to change. The development of the modern Information and Communication Technology (ICT), for example, as well as improvements in transportation have significantly increased the spatial catchment area of firms in the last decades. Unfortunately, the statistical economic definition of a spatial labour market is often rather rigid and usually based on administrative demarcations that are strictly related to the geographic level at which data are collected.

Similar observations can be made on spatial housing markets, as with improvements in transportation systems and spatial accessibility commuting distances tend to rise, leading to an increase in the radius of a regional housing market.

In conclusion, spatial-economic markets mirror nowadays a high degree of dynamics which leads not only to a change in location behaviour of firms, residents and job seekers, but also to drastic shifts in spatial flows and interactions of people. The above observations call for thorough behavioural and modelling research on the functioning of spatial-economic markets and on the dynamics of spatial flows. In the next two sections a concise introduction into recent housing market and labour market issues will be given.

ISSUES IN HOUSING MARKET ANALYSIS

The need for shelter and housing is - next to the need for safety, food and health- one of the highest ranking demands on the preference ladder of any individual. It is therefore, no surprise that moving decisions and dwelling choice decisions have received

ample attention in the spatial-economics literature. Part of this literature addresses macro housing market issues, such as the assessment of the future need of houses, the implications of a proper housing stock for migration, the (sub-) urbanization consequences of additions to the housing stock and so forth. Another strand of the literature focuses on search processes on local housing markets, against the background of housing rents or prices, vacancies on the housing market, the demographic composition of the demand side, and supply behaviour of the building/construction sector. Since decent housing is often regarded as a basic social need to be fulfilled, it is conceivable that there is usually a strong policy interest in the functioning of the housing market, where equity issues play a predominant role and reflect prevailing socio-economic disparities.

Housing is a 'normal' consumption good with some specific features, in particular the fact that the willingness-to-pay for this good is depending on commuting distances and distances to other facilities. Thus, commuting costs (and distances) and housing rent are mutually related phenomena. The choice of a certain residence is influenced not only by job decisions, but also by the dynamics of the household (e.g., family extension, death, separation etc.). In many cases the willingness-to-move is strongly determined by the resistance to leave the present residence (habit formation) and the accumulated dissatisfaction with the present residence (residential stress). The search process of a dwelling seeker is therefore rather complex and difficult to model. The costs of search and the expected gains of search are subject to much uncertainty and differ also among households (see e.g. Rouwendal and Rietveld 1994, Zax 1994 and Van Ommeren 1996).

The development of local housing markets is governed not only by supply side changes (such as housing construction programmes, social housing programmes etc.), but also the dynamics on the demand side, in particular, socio-demographic processes (such as ageing, birth and death, job choice, divorce, migration movements, entry to the labour market, socio-cultural status). Consequently, mapping out the housing market is a complex analytical challenge where job moving, residential moving and demographic dynamics play a key role. It is clear that spatial decisions on jobs or dwellings prompt spatial movements in the form of commuting, migration or travel behaviour. The explanation of such phenomena demands solid analytical and modelling efforts, where in particular spatial interaction models may play a central role, while also in recent years new advances stemming from learning experiments based on artificial intelligence (e.g., computational neural networks) are coming to the fore.

Housing market issues have been a rich source of scientific research in the past decade, as a result of the general concern on the volume and the quality of the housing stock and the distribution of dwellings among the population. The physical decay in quality of a considerable part of the housing stock in many countries, the political need to offer cheap housing to large segments of the population and the high popu-

lation density in urban areas have led to the emergence of regulated and protected housing markets, in which the free market played only a modest role. Rent control, rationing and strict land use control became in many countries important policy instruments at local and regional levels in order to create a balance between supply and demand in a regulated market, in which price signals were not the proper instruments to attain a market clearing.

It is clear that the composition and the dynamics of families is an important key variable for structural changes in the housing market. Household life cycles determine to a large extent the dynamics on housing markets. Therefore, due attention for household composition and dynamics is a sine qua non for making reliable predictions of changes in housing markets.

The choice of a dwelling, the decision to migrate or the decision to stay are complex phenomena. In the first place, the search for another dwelling or another job is guided by a multiplicity of features of the choice object; a dwelling or a job is not a uniform good, but has unique features. Besides, both a house and a job have clear geographical dimensions, so that also transaction costs and distance friction costs tend to exert a significant impact. Finally, residential location and migration decisions are strongly influenced by the composition and the life cycle stage of the household concerned (e.g., family size, average family age, etc.).

Individuals move through various stages of their life cycle, and hence they constantly adjust their housing needs and choices, usually in incremental steps. It has been observed by many researchers that often the life cycle- rather than economic motives - is the predominant explanatory factor in residential relocation decisions, so that the demographic evolution of households is essentially mapped out in the housing market. Consequently, changes in the life cycle sooner or later trigger relocation decisions in the housing market. Hence, a model that incorporates the life cycle phenomenon in housing market behaviour should focus on the dynamics of this process.

It should be noticed here, that dynamic spatial (urban and regional) economic models in a more general sense have increasingly become popular in past years. Such models aim at portraying and predicting the multidimensional, compound and sometimes nested development of a dynamic spatial economic system composed of different sub-systems (housing, transportation, migration, etc.), so that its evolution can be replicated by means of plausible system trajectories. In this context, various explanatory modelling approaches have been developed, such as dynamic Lowry models, micro simulation models, dynamic discrete choice models and the like.

It is thus clear that household dynamics is a complex process, not only because of birth, death and dying, but also because of socio-economic household formation processes: households may split and rejoin in many ways thus affecting the total number of households and their effective demand on the housing market. The modelling of household formation and dissolution is a relatively new topic in demogra-

phy. It has developed mainly in the 1980s and is related to - but different from - the modelling of families and kinship relations, since marital status is not the crucial factor per se. Households appear in many forms involving both families and non-families. New forms of cohabitation, primarily non-family types, tend to concentrate in urban centres.

The relationship between the housing market and the labour market is clearly complex and interwoven. Some questions which have intrigued the research community are: Are job and dwelling choices sequenced and if so, in which order? What are the time and psychological costs as a result of commuting? Which are the spatial commuting trade-offs of dual-earner households? How can individual mobility decisions consistently be modelled in a general equilibrium framework? There is a wealth of studies on these issues, but our empirical insights are still not sufficient to grasp the spatial complexity of human behaviour.

An important new driving force for changes in mobility behaviour of people is formed by the ICT sector. New technological advances (e.g., in the area of telematics) may - through the provision of real-time information on travel time - impact on mobility patterns of trip-makers, not only car drivers but also public transport users and freight truckers. The introduction and adoption of such new technologies is not uniformly spread over place and time, so that the acceptance behaviour of ICT may have significant implications for mobility flows. Together with the dynamics on the labour market, will ICT exert a great influence on the behaviour of households and firms in space.

ISSUES IN LABOUR MARKET ANALYSIS

Labour markets are often seen as signposts of the performance of an economy. Wage and (un)employment are variables usually considered as main indicators for the efficient functioning of the labour market (see, for example, Rouwendal and Nijkamp 1987). On the basis of such indicators, many studies try to explain, from a theoretical perspective, important labour market characteristics, such as the level of equilibrium unemployment or the presence of wage rigidities, often using micro data. We may refer here, for example, to Pissarides (1985, 2000), who has performed studies of search frictions and job matching based on the hypothesis of heterogeneity of jobs and workers, or to Shapiro and Stiglitz (1984), who explain the existence of wages that are higher than the market clearing level as based on the firm's decisions to increase the level of work effort in its plants. Examples of an empirical application of such theories can, inter alia, be found in Bunzel et al. (2000). Recent studies try to combine the theories referred to above in a common analysis framework (see, for example, Rocheteau 2001). Clearly, detailed information on labour market characteristics is necessary for an understanding of the empirical aspects of malfunctioning labour markets.

The existence of such imperfections and inefficiencies is usually regarded as connected to the occurrence of (persistent) unemployment, one of the most important social problems in modern economies. The labour market is therefore an important concern for governments.

Clearly, in the last decades, several western economies have faced high rates of unemployment characterised by strong regional differences either between core and peripheral regions or between urban centres and their hinterlands (Gleave 1987). As a consequence, increasing attention is nowadays given to regional development issues in order to gain better insight into the specific labour market conditions that lead to regional disparities, as well as to understand the forces that drive or create barriers to the development of regions that structurally lag behind the national or world average. In this context, labour market studies able to detect specific regional development patterns and to identify characteristics of winning and losing regions can be extremely useful in helping governments to develop more effective labour market policies for reducing disparities and favouring consistent development strategies among regions.

Regional performance is also connected with changes in technology. In particular, Fischer and Nijkamp (1991) have pointed out the complexity of the relationships linking technological change and labour market development, emphasising the necessity of focussing the analysis on a meso- (spatial labour markets and sectors) or micro- (firms) level. As a consequence, given the existence of regional disparities, it seems straightforward and necessary to compare region-specific developments. In their paper, for example, Blanchard and Katz (1992) explore whether or not labour market disturbances are symmetrically distributed across US regions; a similar analysis is performed for the EU by Decressin and Fatas (1994). Since they produce specific ranges of goods, regions are affected by different specific fluctuations. This implies that different shocks to labour demand, which eventually lead to permanent changes in employment growth, are region- instead of country-specific.

The study of labour markets from a regional perspective presents various intriguing problems: one of them concerns the level of data (dis)aggregation. Many authors (Bauman et al. 1983; Nijkamp et al. 1984) have shown that different conclusions may be drawn for the same problem, simply by using different levels of data aggregation. Non-linearity and regional differences, for example, may introduce aggregation bias in the macro relation, and therefore lead to incorrect results (Rouwendal and Nijkamp 1987). There is the additional problem of the ecological fallacy if the conclusions drawn from aggregated data are transferred to individual economic actors or units.

A seminal study on regional wages was done by Blanchflower and Oswald (1990, 1994, 1995) on the 'wage curve', a relationship linking the level of wages to the unemployment rate. In contrast to neo-classical models, which state that there is a positive relationship between wages and unemployment, Blanchflower and Oswald

claim that the level of local unemployment and wages are linked in a negative way. Although other time-series studies (see, for example, Chiarini and Piselli 1997; Johansen 1997) have also proved the existence of a long-run trade-off between wages and unemployment, the Blanchflower-Oswald empirical findings, based on data from 12 countries, have led to an impressive number of subsequent related studies[1] in which attempts have been made to replicate their experiments using other data sets. In a recent study Nijkamp and Poot (2001) have applied modern meta-analysis techniques to these kinds of studies in order to test the robustness of the wage curve elasticity.

Labour markets are indeed complex spatial-economic phenomena with an enormous diversity among regions, actors, driving factors and behaviours. Equilibrium on such markets is determined by search processes on both the supply and demand side (including transaction costs, opportunity benefits, recruitment channel choice etc.), in which of course wages play also a central role. Filling vacancies is therefore usually based on intensive search efforts using different media. It goes without saying that also labour migration may play an important equilibrating role. This has also prompted a debate on the benefits of foreign migrants on local labour markets (see e.g. Greenwood 1994), while from the perspective of the urban economic ecology also ethnic entrepreneurship as a job-creating mechanism has recently received due attention. Clearly, local labour markets reflect the dynamics of a local economy on the basis of micro decisions of a large number of actors.

Nowadays, the increasing accessibility of statistical information at both the macroeconomic and the microeconomic level, along with the availability of more powerful computers, facilitates the analysis of employment problems from a more disaggregated perspective. The availability of detailed information clearly demonstrates the need for more advanced, complicated models and analytical frameworks that are able to properly describe the behaviour of labour market variables, in order to offer more reliable regional forecasts, which may enable policymakers to develop effective labour market policies. Some new tools emerging from the field of Artificial Intelligence (AI), particularly Neural Network (NN) models, are recently coming to the fore and gaining popularity due to their flexibility and their ability to solve complex problems.

ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL QUALITY: A PREFACE

The past decades have demonstrated an unprecedented rise in the concern for environmental decay, not only among the public at large or in policy circles but also among the science community. Environmental quality as a field of study has become an important source of scientific inspiration which has prompted an avalanche of original policy-driven and curiosity-driven research all over the world. This trend has been accelerated by the publication of and world-wide support for the policy lessons laid downs in the Brundtland Report (see WCED 1987). The emphasis on the social

and political dimensions of the environmental and developmental issues in our world was a much needed compensation for the traditionally overrepresented emphasis on technological and economic aspects of these issues.

The behavioural, cultural and political drivers of environmental and developmental problems do reflect a great diversity among countries, socio-economic groups, industrial sectors or political groupings. The degradation of environmental quality, the impacts of human interventions on the state of the environment and the implications of environmental decay for our well-being and health manifest themselves in a heterogeneous manner, with a great deal of variation. Consequently, sustainability of desirable environmental quality is not an unambiguously defined concept.

Environment is in an economic sense a scarce good that needs a clear and specific economic focus. Formally speaking, the environment is a good incorporating the physical and tangible surroundings of mankind and is, therefore, a relevant object of study for economists, in as far as its functions contribute to our well- being under a regime of scarcity and of alternative uses of our scarce means to satisfy our needs.

In general, the environment is not incorporated in many economic calculation schemes, as it is often regarded as a common good that can be freely enjoyed or employed by mankind (see Wang et al. 2003). It is therefore, important to pay due attention to the externality and public goods character of environmental amenities (Baumol and Oates 1975). In a traditional economic analysis, an externality is generally conceived of as a divergence between the marginal social and private cost of a good. Environmental damage thus typically involves a negative externality, when it is not (or not optimally) priced. This description of an externality implies thus that (i) an externality exists when some agents' action influences the utility of other agents, without this effect being reflected in price signals (see e.g. Mishan 1971), and (ii) necessary conditions for a socially optimal situation (i.e., the Pareto-optimality conditions) are violated (Buchanan and Stubblebine 1962, Baumol and Oates 1975, Mas-Colell et al. 1995). From an economic perspective, the result is that a tax, subsidy or other governmental measure is then justified in order to correct the impact of such an externality (Verhoef et al. 1997, Verhoef 1999, Verhoef and Nijkamp 2000).

Although the concept of externality is widely used, various definitions still exist (Viner 1930, Mishan 1971, Meade 1973, Baumol and Oates 1975, Ng 1988), while some of them may be imprecise (as observed by Mas-Colell et al. 1995). This may be one reason why the concept of externality may not always be clear to non-economists (Sterner and Van den Bergh 1998). A fallacious loose interpretation would be that the ecological system can be considered as external to an economic system and 'therefore' irrelevant for economic efficiency. This interpretation of externality is obviously missing the point, since the use of the externality concept implies, on the contrary, that the ecological system does matter to economic efficiency.

Ecological economists often emphasize that economic growth may result in an increased use of natural resources and an increased damage to ecosystems as a result of pollution, even when externalities are optimised (Meadows et al. 1972; Daly 1997). Thus, even when increasing scarcity of an environmental good would be coped with by an increase in environmental taxes - or, more broadly, in taxes that would in addition reflect intergenerational equity considerations (Withagen 1996) - the outcome may still not be regarded as strictly sustainable (over an infinitely long time frame). This conclusion derives from the assumption that the earth is a closed system, as well as from the laws of thermodynamics (Ehrlich et al. 1993, Georgescu-Roegen 1993). These laws play important roles in the development of a sustainable ecological perspective (Van den Bergh 2000). In a similar vein, in terms of materials use the concept of 'material balance' has been put forward by ecological economists (Kneese et al. 1970, Ayres 1978, 1999, Ruth 1993, Van den Bergh 1996). Other researchers have resorted to the energy base as an integrating mechanism between economy and ecology (see e.g. Odum 1971), while also input-output studies have been advocated as a framework for analysing economic-ecological interactions (see e.g. Isard 1972). A review of various early attempts is contained in Nijkamp (1977).

From an ecological economics perspective, various questions have been raised on the value basis of economics (see, for instance, the special issue on this topic in Ecological Economics of April 1998; and Ayres 1998), as the main message seems to be to get the prices right. Others have argued that according to Georgescu-Roegen's application (1971) of thermodynamic laws to economics, it should be the physical quantities rather than economic values that should play a central role in studying sustainable development (e.g. Rees 1999, Wackernagel 1999a and Yount 1999). After all, the natural environment is limited in a physical -and not in a value- sense (Daly 1995, 1997, Ayres 1998). The ultimate goal of the 'homo economicus' however, is a quantity-oriented one too – that is, the maximisation of welfare as enjoyed from the consumption of scarce material goods, be it ordinary market goods or improperly priced natural goods (see e.g. Mas-Colell et al. 1995, Samuelson 1974). Also in neoclassical economics, efficient prices are not the ultimate goal, but only instruments.

In case of imperfections and non-optimal outcomes in environmental goods resulting e.g. from the existence of externalities, due attention should be paid to the interaction between the economic and the ecological system, especially if the interactions between and within both systems are complex and non-linear. Economists have argued that an efficient solution can be achieved by using a system of taxes (e.g. Pigouvian taxes) that is consistent with the size of the externalities. Clearly, a practical pricing of all attributes or elements of an ecological system might hardly be possible, but in that case we may resort to the theory of 'second-best' environmental taxation. There is a large and growing body of literature on this issue, emphasising the economic aspects of relaxing various simplifying traditional assumptions on environmental spillovers (see e.g. Verhoef and Nijkamp 1999). In the next section we

will pay attention to the methodological challenges of integrating economic and ecological systems.

INTEGRATED ECONOMIC-ECOLOGICAL SYSTEMS

In this section, we will present a general framework for modelling the interaction between ecological and economic systems, which serves as the basis for encapsulating a number of approaches in the literature aimed at studying the relations between the economy and the ecology. As will be shown, the result of this framework may also be associated with relevant complementary approaches such as the above mentioned material balance model (see e.g. Van den Bergh 1991, 1996; Van den Bergh and Nijkamp 1994). In the systems framework proposed here, we will follow Bossel (1986), who used the term system as a means "to *describe a set of components interacting relatively strongly with each other and relatively weakly with their common environment, in a way which allows one to recognize a 'purpose' in the resulting overall behavior of the interacting components'*" (p. 51). In doing so, the following four starting points are taken for granted: (i) the social objective in general is an increase in the 'quality of life' at all relevant points in time, and may take various forms (for instance, a maximization of the discounted net present value of the quality of life); (ii) a system is composed of well-defined elements or constituents which focus on the most essential features of the system; (iii) a system has a formal structure that maps out the interaction between the elements; and (iv) a system has a boundary which separates it from the external environment (in our case, we study only the integration of an economic and ecological system).

In Figure 2, the general conceptual framework of an integrated economic-ecological (henceforth: economic-ecological) system is presented (see Wang et al. 2003). For notational purposes, in this and the subsequent figures, we use circles to denote variables (input or output) and rectangles to denote transformation processes; the straight and elbow connectors denote relationships between two elements in a pure economic system and the curved connectors denote relationships between two elements that may be extended from the standard simple economic model. The curved connectors imply the possible existence of an externality in case the economic system attaches a zero (or a very low) price to these elements in case of a competitive market, while in a Pareto-optimal case these elements would have the corresponding efficient value.

This conceptual model is extremely rich in scope and is able to act as an 'envelope' model for many existing environmental-economic models. We will first give some explanation on this synthesis framework. In this integrated system, we have input factors such as physical capital (K), labour (L) and the stock of ecological resources (S). The latter factor may refer to both an ecological 'good' (e.g. fish), in which case the flow E represents 'extraction', or a 'bad' (e.g. accumulated CO_2), in which case E stands for 'emissions'. It is of course not inconceivable that a stock that is a 'good'

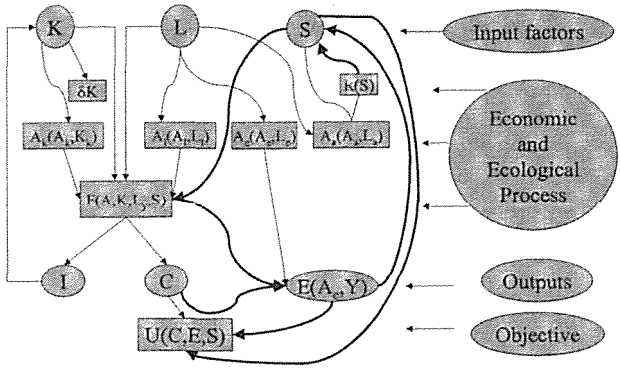

Figure 2. A general conceptual model of an integrated economic and ecological system

in one range (for instance, nearly extinguished rabbits) becomes a 'bad' in another range (for example, an over-population of rabbits).

Input factors are transformed into the output factors through the economic and ecological process. Firstly, the ecological process is abstracted as the regenerative capacity of the ecological system and is symbolised as R(S). Secondly, the economic process consists of the production process (F(K,L,A,E,S)) of the physical output as well as technological development (A). Essentially, we could distinguish four forms of technological developments: basic knowledge (Ak), human capital knowledge (Ai), knowledge on efficient emission technology (A_e) and knowledge on efficient abatement technology (A_a). The developments of these knowledge systems depend on the existing knowledge level as well as on extra input in the form of capital and/or labour (in which case endogenous growth theory comes into play). Finally, we have to face also the depreciation of physical capital (δk) that could be the result of either economic or ecological processes. We note that the figure ignores depreciation of knowledge.

The input factors are, via the economic and ecological process, transformed into outputs Y. The outputs consist of (i) investments (I), (ii) consumption (C) and (iii) emission (E). Emission as well as investments have a feedback function. Consumption is one of the main elements in the valuation process from an economic perspective. The social objective in this integrated system is formed by the utility from consumption (positive), emission (negative) or extraction, and the value of the ecosystem (with either positive or negative changes depending on whether it is an improvement or deterioration). This framework might be extended with time-dimensions (see e.g. Braat and Van Lierop 1987) to include turnover time, linear and non-linear dynamics and a time horizon. Similarly, different spatial scales can be introduced, such as areal information, interregional interaction patterns or ecological footprint (see Wackernagel 1999b).

Then, in order to derive analytical or numerical results, the functional form for the system's structure should be chosen and a quantification of the parameters should be given, after the functional specification has been made. Main problems in this step are in particular caused by the influence of uncertainty. Uncertainties may, as Braat and Lierop (1987) state, be due to (i) stochastic properties of the system components, (ii) lack of knowledge, i.e. about system state and processes, (iii) problems of data measurement and interpretation, (iv) lack of control on various input factors, (v) limited duration of operationality of control systems and (vi) changing perspectives, moral standards and values. The general framework model sketched above may act as a comprehensive representation of all economic-ecological modelling attempts, as has been demonstrated by Wang et al. (2003).

All economic activities and all ecological phenomena can be mapped out in space. Consequently, all economic-ecological interactions have by definition a spatial component. Our previous framework was based on the assumption that economic variables could be projected in the same geographical space where the ecological variables were located. However, in reality often the economic space and the ecological space do not coincide for mainly two reasons: (i) the source of pollution or the place of reception (ambient concentration) may be mobile; (ii) the pollutant itself may be mobile (e.g., dispersion of air pollution). In such cases, the economic-ecological framework is still valid, but needs a spatial adjustment. This was clearly emphasised in the debate on the ecological footprint (see Wackernagel 1999b), where the missing geographical components of economic-ecological interactions played a key role. From a geographical mapping perspective, the use of GIS in relation to spatial economic-ecological analysis may then be extremely useful, as this allows for a use of different scale levels depending on the phenomenon at hand (see for an illustrative example Giaoutzi and Nijkamp 1995).

We will now very concisely address in particular the formal incorporation of space in the economic-ecological interaction framework. Every element in Figure 1 may be assigned to a region, so that the interacting system becomes rather complicated. Consider for simplicity an interacting system with only 2 regions A and B, each having an economic and an ecological system. Verhoef and Nijkamp (2000), for instance, considered such a setting, and studied the following set of interactions:

i) *Economic A <–> Economic B.* This involves the market interactions between the two regions, as arising from specialisation and trade. Although market failures could be present in this type of interaction (e.g. due to market power), there is no *a priori* reason to postulate that this be the case (unless the theory of local market power due to transport costs is applied rigorously). Government failures however, may easily be present, in particular if the one government, via trade policies, tries to 'exploit' the other region, and/or ignores the impact of environmental spillovers.

ii) *Economic A(B) <–> Ecological A(B).* This involves the local valuation of local emissions, similar to the expositions given above.

iii) *Economic A(B) <–> Ecological B(A).* This involves environmental spill-overs: production in the one region leads to environmental degradation in the other. Typically, under non-cooperation, such externalities will not be optimized (from a global perspective) by local governments, as exemplified, for instance, by the location of nuclear power plants near national borders.

In their article, Verhoef and Nijkamp studied first-best and second-best regulations, which turned out to be a highly complicated mixture of trading off various welfare components (local environmental quality, global environmental quality as valued by local residents, terms of trade effects).

The above analysis aimed to provide categorisation of models dealing with interactions between ecological and economic systems. The framework may also be useful for finding viable research trajectories. Clearly, this framework should be further explored and extended in terms of time, space and specification of the system's structure (functional relationships) as well as elements (impact parameters for the variables). By categorising the existing models into various types of economic-ecological interaction, the differences in insights from various modelling studies may be clarified, so that a more transparent research design may be feasible. The process of identifying a common research framework for a multidisciplinary approach may be supported by properly addressing the issues of the drivers, the elements, the structure and the boundary of the environment-economy system concerned.

Clearly, once such a system would have been specified, the derivation of optimal policy rules becomes an easy task. Given the dynamic and spatial dimensions that are so relevant for the topics studied here, one could foresee a highly complex mix of (at least) environmental, economic, technology, spatial and trade policies - each of these both at a local, regional, national and global level - that would have to be balanced in a rather delicate fashion to achieve sustainable development - however defined - in a socially cost-efficient manner. If interactions between these policies - as well as between their primary target elements in our complex system - would be simply ignored, however, the eventual effects of policies may diverge widely from the goals envisaged, and government failures would easily occur. It seems safe to conclude that a careful design of policies for a sustainable development cannot do without the acceptance of the methodological challenges offered by complex non-linear dynamic systems modelling. The road towards a mature economic-ecological modelling of complex interactions is clearly not easy.

ENVIRONMENTAL POLICY ANALYSIS AND EVALUATION

Policy analysis or evaluation, in general, aims at rationalizing planning and decision problems by systematically structuring all relevant aspects of policy choices (for

instance, the assessment of impacts of alternative choice possibilities). Evaluation is usually not a one-shot activity, but takes place in all phases of decision-making (for instance, on the basis of learning principles). In addition, a systematic support to complex planning and decision problems presupposes a balanced treatment of too many details and too little information. Besides, the results of an evaluation procedure have to be transferred to policy-makers in a manageable and communicable form, particularly because the items of an evaluation problem are usually multidimensional in nature (including incommensurable or even intangible aspects). Finally, it has to be realized that the 'planning environment' is usually highly dynamic, so that judgements regarding the political relevance of items, alternatives or impacts, may exhibit sudden changes, hence requiring policy analysis to be flexible and adaptive in nature. Rigid evaluation techniques run the risk that an evaluation does not cover all planning issues in a satisfactory way, so that biased decisions may be taken.

Clearly, every planning or policy-making process presupposes choices to be made, regardless the evaluation methods for planning or policy-making that have been adopted. The difficult task of choosing among alternative courses of action (choice possibilities, options etc.) cannot be circumnavigated and is common to all public planning and administration problems.

Beside the (institutional or administrative) structure of a decision problem, the specific plan evaluation method to be used will also determine which data are requested for the policy analysis at hand. For instance, checklist approaches, cost-benefit studies, planning balance sheet techniques, goals achievement methods, multiple criteria analyses, multiple objective programming models have all their own specific data needs. Clearly, assuming a cyclical model of planning implies also that the relevance of an evaluation technique has to be judged in light of the available data. In this regard, it is worth noting that monitoring is a necessary ingredient of an adaptive evaluation methodology, so that in each phase of the planning problem both the data and the evaluation methods can be critically judged.

Policy evaluation has in recent years become a major component of modern public planning and administration. The history of plan and project evaluation, however, shows that various phases of evaluation analysis can be distinguished.

The early history of plan and project evaluation (before World War II) was marked as a strong tendency toward a financial trade-off analysis. A good example can be found in the USA, where specific emphasis was placed on the regional growth aspects of an integrated regional hydrological project in the Tennessee Valley.

Later on, much attention was focused on the judgement of alternative American military defense systems, based inter alia on cost-effectiveness principles. After World War II social cost-benefit analysis gained increasingly popularity in public policy evaluation. The cost-benefit methodology became a leading evaluation instrument until the seventies, especially in countries with a market economy or a mixed econ-

omy. Several limitations inherent in cost-benefit analysis were realized by introducing amendments such as planning-balance methods, goal-achievement methods or shadow project methods.

From the seventies onwards a new class of evaluation methods emanated, called multiple criteria analysis. Many origins of this class of multiple criteria methods can be found in France. Especially the well-known pair-wise ELECTRE-techniques (or concordance techniques) have become a mainstream in current evaluation methodology in many countries and dominate many areas of policy research.

The following reasons can be mentioned for the increasing influence of multiple criteria evaluation techniques vis-a-vis conventional evaluation tools:

- the near-impossibility of including intangible and incommensurable effects in conventional evaluation techniques;
- the conflicting nature of modern planning problems, so that - instead of a single decision-maker - various (multi-level) formal and informal decision agencies determine a final choice in an interactive fashion;
- the shift from conventional 'one-shot' decision-taking to institutional and procedural decision-making where many political aspects play a major role;
- the desire in modern public decisions analysis not to be confronted with a single and 'forced' solution, but with a spectrum of feasible solutions.

All these reasons have led to the current popularity of multiple criteria analysis in public planning. In the seventies and the beginning of the eighties a real avalanche of multiple criteria methods has taken place, so that at the moment there is a wide array of various multiple criteria evaluation methods for public planning and evaluation. These methods can be used for different purposes and in different contexts.

Reviews of various types of multiple criteria evaluation methods can be found among others in Isard and Smith (1982), Nijkamp et al. (1990) Rietveld (1982), and Voogd (1983). In all cases, multiple criteria methods are always marked by two types of information, viz. the effect score matrix (i.e., the numerical assessment of all relevant impacts of a set of choice alternatives each of them being measured in its own dimension) and a preference or weight-vector (e.g., the numerical assessment of the relative priority attached to each of the decisions criteria considered in the effect score matrix). A wide spectrum of techniques may then serve to find a relevant answer, depending on the specific nature of the information used and on the scope and contents of the evaluation concerned. These techniques have become standard tools in modern environmental evaluation methodology.

WAYS FORWARD

Modern societies exhibit a high mobility in the form of intensive flows of people and goods. This mobility generates many benefits for individuals, firms and society at large, but leads also to many negative externalities in the form of pollution, accidents, congestion, and land use deterioration. Especially motorized forms of transport are a source of many environmental externalities, particularly in densely populated urban areas. In industrialized countries motor vehicles are responsible for more than two-thirds of all man-made emissions of nitrogen oxides and hydrocarbons. However, the decrease of emissions in Europe and America during the last decade has improved air quality. Nevertheless, the air quality situation of European cities is still alarming with nearly all urban citizens experiencing pollutants in excess of some established air quality standard (Himanen 2002). The advantages and disadvantages of our transport-intensive economy call for a thorough analysis of the driving forces, the impacts and the policy responses of highly mobile societies. It is noteworthy that all developed countries seem to move towards almost similar patterns of mobility intensity, both in Europe or Asia and in America. Therefore, a pooling of expertise with a view to the inference of scientific and policy lessons is an extremely important task.

Mobility is no doubt a complex phenomenon, whose future is fraught with many unpredictable consequences, as the transport system is influenced by a great many key variables, such as the technology, spatial behaviour, the configuration of networks, the emergence of policy organisations and institutions, or regulatory systems (including road pricing, advocated already more than 80 years ago by Cambridge economist Pigou).

Spatial mobility is connected with transport networks, economic activity, urban development and environmental factors. The relationship with spatial modes of living plays also a role; for example, Newman and Kenworthy (1989) have shown that European cities are more compact than American cities, with a corresponding higher use of public transport and a lower energy consumption per capita. It is surprising that average petrol consumption in American cities is four times higher than that in European cities (Priemus et al. 2001). The balance between compact ways of living and car density (and use) in suburban areas is a delicate one. Hall (1997) points at an uneasy relationship: *"It thus appears that everywhere in Britain, in Europe and in America cities are actually moving away from sustainable patterns rather than towards them"* (p. 217).

Spatial sustainable development is a policy concept with a high degree of popularity in the past years. Against this background, sustainable transport has also become an important policy idea that is very much 'en vogue' nowadays. It refers to an acceptable level of social costs associated with the physical movement of people or commodities (Banister et al. 2000). Sustainable transport - as a policy orientation for the transport sector - has prompted a debate on various background factors, such as

the relationship between economic growth and transport volumes, the relationship between transport and environmental externalities, or the relationship between new technologies and the development of transport systems (see Nijkamp et al. 2001).

Transport appears to generate conflicting views on the socio-economic and environmental aspects of mobility. From an economic perspective, transport may be seen as an input factor in a societal goal to favour economic growth; in which case containment could be motivated on the basis of cost minimisation considerations. But one may also conceive of transportation as an opportunity for growth, spatial accessibility and competitiveness. In the latter case the transport performance has to be encouraged. These two viewpoints do not only hold in case of a narrow view on transport, but also in combination with ecological or safety constraints. Clearly, in all cases economising on energy consumption is a wise strategy, so that the adoption of a 'no-regret' policy is in any case a meaningful approach to be supported. Against this background, technological improvements in transportation systems are always warranted, in particular if they aim to improve the performance at lower energy costs. Clearly, if transportation systems' improvements consequent upon technological advances would lead to a velocity increase, then the question will emerge whether the rise in discretionary time will be used up immediately for more trips or whether it will be spent otherwise. Travel time budget studies appear to indicate that the total daily travel time budget is on average fairly constant in metropolitan areas. In that case, the costs and benefits of additional trips would have to be evaluated from a sustainability perspective.

The spatial constellation of transport systems is also an important factor. Whether or not a compact city is an efficient geographic configuration from a transportation perspective, is an open question. Much uncertainty arises from the steep rent gradients in dense urban areas and these spatial-economic implications would have to be traded off against possible environmental benefits. Actual developments in many countries seem to move towards more diffuse patterns of living and working, so that it will be hard for urban and transport policy to change the current tide. In any case, a more integrated land use and transportation perspective at local levels is a sine qua non for sustainable mobility policy. Such a policy is increasingly leading to a complex portfolio of initiatives, in which issues like public facility location, public transport, hubs and spokes, multifunctional land use, intermodal transport, ICT and e-

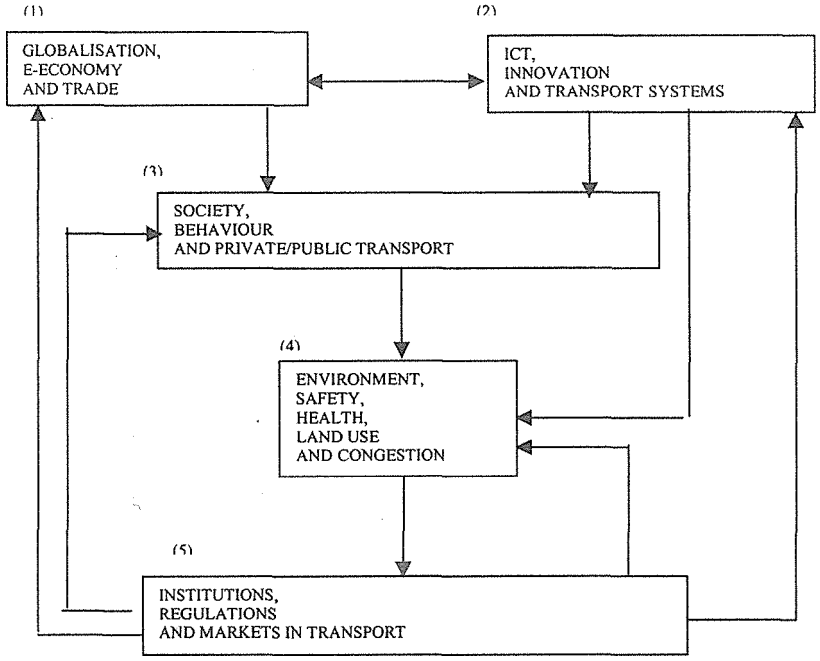

Figure 3. The complex force field of spatial mobility

commerce, mobility management, car sharing, road pricing and many other elements play a role. There is a multiplicity of goals involved in sustainable mobility policy, and there is also a multiplicity of policy strategies. To identify an optimal policy mix is for the time being still an open but intriguing research challenge. The complex force field of transport and spatial mobility can be mapped out as follows (see Figure 3).

NOTES

1. See, for example, Janssens and Konings (1998) for Belgium; Baltagi and Blien (1998), Buettner and Wagner (1994) for Germany; Groot et al. (1992) for the Netherlands; Kennedy and Borland for Australia; and Morrison et al. (2000) for New Zealand. Sato (2000), instead, tries to place Blanchflower and Oswald's empirical findings into a more theoretical framework.

REFERENCES

Acemoglu, D., S. Johnson and J.A. Robinson, The Colonial Origins of Comparative Development, *American Economic Review,* vol. 91, no. 5, 2001, pp. 1369 - 1401.

Acs, Z.J., *Innovation and the Growth of Cities,* Edward Elgar, Cheltenham, 2002

Acs, Z.J. and D.B. Audretsch, *Innovation and Small Firms,* The MIT Press, Cambridge, Mass, 1990

Acs, Z.J., F.R. FitzRoy and I. Smith, Hig-Technology Employment and R&D in Cities: Heterogeneity vs. Specialization, *The Annals of Regional Science,* vol. 36, no. 3, 2002, pp. 373-396

Audretsch, D.B., and A.R. Thurik (eds.), *Innovation, Industry Evolution and Employment,* Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1999

Ayres, R.U., *Resources, Environment, and Economics: Applications of the Materials/energy Balance Principle,* Wiley-Interscience, New York, 1978

Ayres, R.U., The price-value paradox, *Ecological Economics,* vol. 25, no. 1,1998, pp. 17-20

Ayres, R.U., Materials, Economics and the Environment, *Handbook of Environmental and Resource Economics* (J.van den Bergh, ed.), 1999, pp. 867-894.

Baltagi, B. H. and U. Blien, The German Wage Curve: Evidence from the IAB Employment Sample, *Economics Letters,* no. 61, 1998, pp. 135-142

Banister, D., Sustainable transport and public policy, *Transportation Engineering and Planning* (T.J. Kim, ed.), Theme 6.40 in the Encyclopedia of Life Support (EOLSS) sponsored by UNESCO, EOLSS Publishers Co. Ltd, Oxford, 2001

Banister, D., D. Stead, P. Steen, J. Akerman, K. Dreborg, P. Nijkamp and R. Schleicher-Tappeser, *European Transport Policy and Sustainable Mobility,* Spon Press, London, 2000

Banister, D., D. Stead, P. Steen, K. Derborg, J. Akerman, P. Nijkamp and R. Schleicher-Tappeser, *European Transport Policy and Sustainable Mobility,* Spon Press, London, 2000.

Baumann, J. H., M.M. Fischer, and U. Schubert, A Multiregional Labour Supply Model for Austria: the Effects of Different Regionalisations in Multiregional Labour Market Modelling, *Papers of the Regional Science Association,* no. 52,1983, pp. 53-83

Baumol, W.J. and W.E. Oates, *The Theory of Environmental Policy,* Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1975

Begg, I., Cities and Competitiveness, *Urban Studies,* vol. 36, nos. 5/6, 1999, pp. 795-809.

Bergh, J.C.J.M. van den, *Dynamic Models for Sustainable Development,* Thesis Tinbergen Institute, Amsterdam, 1991

Bergh, J.C.J.M. van den, *Ecological Economics and Sustainable Development: Theory, Methods and Applications,* Edward Elgar, Chelthenham, 1996

Bergh, J.C.J.M. van den, *Themes, Approaches, and Differences with Environmental Economics,* TI 2000-080/3, Tinbergen Institute, Amsterdam, 2000

Bergh, J.C.J.M. van den and P. Nijkamp, Dynamic Macro Modeling and Material Balance: Economic-Environmental Integration for Sustainable Development, *Economic Modeling,* vol. 11, no. 3, 1994, pp. 283-307

Black, W.R., Sustainable Transport and Potential Mobility, *European Journal of Transport and Infrastructure Research,* vol. 2, nos. 3 / 4, 2002, pp. 179-195

Black, W.R., and P. Nijkamp (eds.), *Social Change and Sustainable Transport,* Indiana University Press, Bloomington, 2002

Blanchard, O. J. and L.F. Katz, Regional Evolutions, *Brookings Papers on Economic Activity,* vol. 1, 1992, pp. 1-75

Blanchflower, D. G. and A.J. Oswald, The Wage Curve, *Scandinavian Journal of Economics,* vol. 92, 1990, pp. 215-235.

Blanchflower, D. G. and A.J. Oswald, *The Wage Curve,* MIT Press, Cambridge, 1994.
Blanchflower, D. G. and A.J. Oswald, An Introduction to the Wage Curve, *Journal of Economic Perspectives,* vol. 9, no. 3, 1995, pp. 153-167.

Boekema, F., K. Morgan, S. Bakkers and R. Rutten (eds.,), *Knowledge, Innovation and Economic Growth,* Edward Elgar, Cheltenham, 2000

Bossel, H., *Ecological Systems Analysis: an Introduction to Modelling and Simulation,* German Foundation for international Development, Feldafing, 1986

Braat, L.C. and W.F.J. van Lierop , Integrated Economic-Ecological Modeling, *Economic-Ecological Modelling* (Leon C. Braat and Wai F.J. van Lierop, eds.), Elsevier Science Publishers, Amsterdam, 1987, pp. 49- 68

Brons, M. and P.H. Pellenbarg, Economy, Culture and Entrepreneurship in a Spatial Context, *Spatial Aspects of Entrepreneurship* (T. Marszal, ed.), Polish Academy of Sciences, Warsaw, 2003, pp. 11-36

Buchanan, J. M. and W. C. Stubblebine, Externality, *Economica,* vol. 29, 1962, pp. 371-384.
Buettner, T., The Effect of Unemployment, Aggregate Wages, and Spatial Contiguity on Local Wages: an Investigation with German District Level Data, *Papers on Regional Science,* vol. 78, no. 1, 1999, pp. 47-67.

Bunzel, FL, B.J. Christensen, P. Jensen, N.M. Kiefer and D.T. Mortensen (eds.), *Panel Data and Structural Labour Market Models,* North Holland, 2000.

Cairncross, F., *The Death of Distance,* Harvard Business School Press, Boston, Ma., 1997

Campbell, A., *Knowledge Management in the Virtual Enterprise, Proceedings of the Second International Workshop on Telework* (J. Jackson and J.V.D. van der Wielen, eds.), 1997, pp. 15-25

Capello, R., Entrepreneurship and Spatial Externalities: Theory and Measurement, *The Annals of Regional Science,* vol. 36, no. 3, 2002, pp. 387-402

Castells, M., *The Rise of the Network Society,* Blackwell, Oxford, 1996

Chiarini, B. and P. Piselli, Wage Settings, Wage Curve and Phillips Curve: the Italian Evidence, *Scottish Journal of Political Economy,* vol. 44, no. 5, 1997, pp. 545-565.

Coase, R.H., Some Notes on Monopoly Price, *Review of Economic Studies,* vol. 5, no. 1, 1937, pp. 17-31

Cooke and Morgan, 1992, The Network Paradigm: New Departures in Corporate and Regional Development, *Environment and Planning D: Society and Space,* vol. 11, 1993, pp. 543-564

Daly, H.E., On Nicholas Georgescu-Roegen's Contributions to Economics: an Obituary Essay, *Ecological Economics,* vol. 13, 1995, pp. 149-154

Daly, H.E., Sustainable Growth: an Impossibility Theorem, *Development,* vol. 40, 1997, pp. 121-125.

Danson, M.W., New Firm Formation and Regional Economic Development, *Small Business Economics,* vol. 7, 1995, pp. 81-87

Dasgupta, P., Trust as a Commodity, *Trust; Making and Breaking Cooperative Relations* (D. Gambetta, ed.), 1988, pp. 49-72

Davidsson, P., Culture Structure and Regional Levels of Entrepreneurship, *Entrepreneurship and Regional Development,* vol. 7, 1995, pp. 41-62

Deakins, D., *Entrepreneurship and Small Firms,* McGraw Hill, London, 1999

Decressin, J. and A. Fatas, Regional Labour Market Dynamics in Europe, Discussion Paper no. 1085, Centre for Economic Policy Research, London, 1994.

Doren, Ch. Van, *A History of Knowledge,* Ballantine Press, New York, 1991

Drennan, M.P., *The Information Economy and American Cities,* The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2002

Ehrlich, P.R., Ehrlich, A.H. and J.P. Holdren. Availability, Entropy, and the Laws of Thermodynamics, *Valuing the Earth: Economics, Ecology, Ethics, (WAI.* Daly and K.N. Townsend, eds.), 1993, pp. 69-74.

Fischer, M.M. and P. Nijkamp, Spatial Labour Markets Analysis: Relevance and Scope *Regional Labour Markets* (M.M. Fischer and P. Nijkamp, eds.), North Holland, 1987, pp. 1-33.

Fischer, M.M. and P. Nijkamp, Major issues in regional labour market analysis, *Regional Science-Retrospect and Prospect of Regional Science* (D. Boyce, P. Nijkamp and D. Shefer, eds.), Springer, Heidelberg, 1991, pp. 43-78.

Fischer, M.M., and A. Varga, Spatial Knowledge Spillovers and University Research, *Annals of Regional Science,* vol. 37, no. 2, 2003, pp. 303-322 Flink, J.J., *The Automobile Age,* MIT Press, Cambridge, 1993

Foss, N.J., and P.G. Klein (eds.), *Entrepreneurship and the Firm,* Edward Elgar, Cheltenham, 2002

Galbraith, J.K., *The New Industrial State,* Routledge, London, 1967 Gallup, J.L., J.D. Sachs and A.D. Mellinger, *Geography and Economic Development,* National Bureau of Economic Research, Washington D.C., Working Paper nr. 6849, 1999

Georgescu-Roegen, N., Selections from Energy and Economic Myths, *Valuing the Earth: Economics, Ecology, Ethics,* (H.E. Daly and K.N. Townsend, eds.), 1993, pp. 89-112

Giaoutzi, M. and P. Nijkamp, *Models for Regional Sustainable Development,* Ashgate, Avebury, 1995

Gleave, D., Dynamics in Spatial Variations in Unemployment, *Regional Labour Markets* (M.M. Fischer and P. Nijkamp, eds.), North Holland, 1987, pp. 269-288.

Granovetter, M.S., Economic Action and Social Structure, The Problem of Embeddedness, *American Journal of Sociology,* no. 91, 1985, pp. 481-510

Greenwood, M.J., Potential Channels of Immigrants Influence on the Economy of the Receiving Country, *Papers in Regional Science,* vol. 73, 1994, pp. 211-240.

Groot, W., E. Mekkelholt and H. Oosterbeek, Further Evidence on the Wage Curve, *Economics Letters,* 38, 1992, pp. 355-359.

Hagen, J.M. and Choe, S., Trust in Japanese Interfirm Relations: Institutional Sanctions Matter, *Academy of Management Review,* no. 23, 1998, pp. 589-600

Hale, R. and Whitlam, P., *Towards the Virtual Organization,* McGraw-Hill, London, 1997

Hall, P., The Future of the Metropolis and its Form, *Regional Studies,* vol. 31, no. 3, 1997, pp. 211-220.

Hall, R.E., and C. Jones, Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Head than Others, *Quarterly Journal of Economics,* vol. 10, 1999, pp. 463-483

Hebert, R.F. and A.N. Link, *The Entrepreneur, Mainstream Views and Radical Critiques,* Praeger, New York, 1988

Himanen, V., Transportation and Air Quality, *Encyclopedia of Life Support Systems* (EOLSS), (T..I. Kim, ed.), Transportation Chapter, UNESCO, 2002.

Isard, W., *Ecologic-Economic Analysis for Regional Development,* The Free Press, New York, 1972

Isard, W., and C. Smith, *Conflict Analysis and Practical Conflict Management Procedures,* Ballinger, Cambridge, 1982

Janssens, S. and J. Konings, One more Wage Curve: the case of Belgium, *Economics Letters,* 60, 1998, pp. 223-227.

Johansen, K., The Wage Curve: Convexity, Kinks and Composition Effects, *Applied Economics,* vol. 29, 1997, pp. 71-78.

Kennedy, S. and J. Borland, A Wage Curve for Australia?, *Oxford Economic Papers,* vol. 52, 2000, pp.774-803.

Kneese, A.V., R.U. Ayres and R.C. D'Arge, *Economics and the Environment: a materials balance approach,* Johns Hopkins Press, Baltimore, 1970

Knox, P.L., World Cities and the Organization of Global Cities, *Geographies of Global Change* (R.J. Johnston, P.J. Talyor and M.J. Watts, eds.), Blackwell, Oxford, 2002, pp. 328-338.

Kolko, J., Silicon Mountains, Silicon Molehills: Geographic Concentration and Convergence of Internet Industries in the US, *Information Economics and Policy,* vol. 14, 2002, 211-232

Krugman, P. *Geography and Trade,* MIT Press, Massachussets Institute of Technology, Cambridge, Massachussets, 1991.

Krugman, P., Space, the Final Frontier, *Journal of Economic Perspectives,* vol. 12, 1998a, pp. 161-174.

Krugman, P., What's New About the New Economic Geography?, *Oxford Review of Economic Policy,* vol. 14, no. 2, 1998b, pp. 7-17.

Lefebvre, H., *The production of Space,* Blackwell, Oxford, 1996.

Lever, W.F., Competitive Cities in Europe, *Urban Studies,* vol. 36, nos. 5/6, 1999, pp. 1029-1044.

Linders, G.J., H. de Groot and P. Nijkamp, Economic Development, Institutions and Trust, *Festschrift in Honour of Jan Lambooy,* Kluwer, Dordrecht, 2004 (forthcoming)

Lundvall, B.-A., Technology Policy in the Learning Economy, *Innovation Policy in a Global Economy* (D. Archibugi, J. Howells and J. Michie, eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 1999, pp. 19-34

Marshall, A. *Principles of Economics,* Macmillan, London, 1910

Marsili, O., *The Anatomy and Evolution of Industries,* Edward Elgar, Cheltenham, 2001

Mas-Colell, A., M.D. Whinston and J.R. Green, *Microeconomic Theory,* Oxford University Press, Oxford, 1995

Meade, J.E., *The Theory of Economic Externalities.,* Sijthoff, Leiden, 1973

Meadows, D.H., D.L. Meadows, J. Randers, and W.W. Behrens, *The Limits to Growth,* Universe Books, New York, 1972

Mehlum, H., K. Moene and R. Torvik, Predaor of Prey? Parasitic Enterprises in Economic Development, *European Economic Review,* vol. 47, no. 2, 2003, pp. 275-294.

Mishan, E.J., The Post-war Literature on Externalities: An Interpretive Essay, *Journal of Economic Literature,* vol. 9, 1971, pp. 1-28.

Morgan, K., Competition and Collaboration in Electronics: What are the Prospects for Britain? *Environment and Planning A.,* nr. 23, 1991, pp. 1459-1482

Morrison, P. S., K.L. Papps and J. Poot, Local Labour Markets, Migration and Wage Determination: Theory and Evidence for the Wage Curve in New Zealand, Paper Presented at the NZESG Workshop, Victoria University of Wellington, New Zealand, 2000.

Newman, P., and J.R. Kenworthy, *Cities and Automobile Dependence,* Gower, Aldershot, UK, 1989.

Ng, Y.-K., *Welfare Economics: Introduction and Development of Basic Concepts,* Second revised edition ed., MacMillan Education Ltd, London, 1988

Nijkamp, P., *Theory and Application of Environmental Economics,* North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1977

Nijkamp, P., Entrepreneurship in a Modern Network Economy, *Regional Studies,* vol. 37, no. 4, 2003, pp. 395-405

Nijkamp, P., Globalization, International Transport and the Global Environment: A research and Policy Challenge, *Transportation Planning and Technology,* vol. 26, no. 1, 2003

Nijkamp, P., Perspectives on Sustainable Transport, *EOLLSEncyclopedia,* 2004 (forthcoming)

Nijkamp P. and S. Baaijens, Time Pioneers and Travel Behavior, *Growth and Change,* vol. 30, 1999, p. 237-263

Nijkamp, P., and J. Poot, Endogenous Technological Change, Long Run Growth and Spatial Interdepence: a Survey, *Innovative Behavior in time and space* (C. Bertuglia, S. Lombardi and P. Nijkamp, eds.), Springer, Heidelberg, 1997, pp. 213-238

Nijkamp, P. and J. Poot, The Last Word on the Wage Curve? A Meta-analytical Assessment, Discussion Paper, Tinbergen Institute, Amsterdam, 2001. Nijkamp P., S. Rienstra and J. Vleugel, *Transportation Planning and the Future,* John Wiley New York/Chichester, 1998

Nijkamp, P., P. Rietveld and A. Rima, Information Content of Data from Different Spatial Aggregation Levels, *Information Systems for Integrated Regional Planning* (P. Nijkamp and P. Rietveld, eds.), North Holland, 1984, pp. 215-228.

Nijkamp, P., P. Rietveld and H. Voogd, *Multicriteria Analysis in Physical Planning,* Elsevier, Amsterdam, 1991

Nijkamp, P., and R. Stough (eds.), Entrepreneurship and Regional Economic Development, *Special Issue, Annals of Regional Science,* vol. 36, no. 3, 2002

Nijkamp, P., E.T. Verhoef, B. Ubbels and C.A. Rodenburg, Sustainable Mobility, *Globalisation, International Transport and the Global Environment* (P. Nijkamp, ed.), Global Change Office, Bilthoven, 2001, pp. 20-39.

Noorman, *Flexibele Specialisatie en Virtuele Organisaties,* Ma. Thesis, Free University, Amsterdam, 2002

Norton, R.D., *Creating the New Economy,* Edward Elgar, Cheltenham, 2001

Oakey, R. (ed.), *New Technology-Based Firms in the 1990s,* Paul Chapman, London, 1996

Odum, H.T., *Environment, Power, and Society,* Wiley, New York, 1971

Ommeren, J. van, *Commuting and Relocation of Jobs and Residences,* Thesis Publishers, Amsterdam, 1996.

Oort, F.G. van, *Urban Growth and Innovation,* Ashgate, Aldershot, UK, 2004

Pineder, M., *Entrepreneurial Competition and Industrial Location,* Edward Elgar, Cheltenham, 2001

Piore M.J. and C. F. Sabel, *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity,* Basic Books, New York, 1984

Pissarides, C.A., Short-Run Equilibrium Dynamics of Unemployment, Vacancies, and Real Wages, *The American Economic Review,* vol. 75, no. 4, 1985, pp. 676-690.

Pissarides, C.A., *Equilibrium Unemployment Theory,* MIT Press, Cambridge, 2000

Porter, M., The Economic Performance of Regions, *Regional Studies,* vol. 37, nos. 6/7, 2003, pp. 549- 578

Preissl, B., and L. Solimene, *The Dynamics of Clusters and Innovation,* Springer-Verlag, Berlin, 2003

Priemus, FL, P. Nijkamp and D. Banister, Mobility and Spatial Dynamics: an Uneasy Relationship, *Journal of Transport Geography,* vol. 9, 2001, pp. 167-171.

Rees, W.E., Commentary: Forum: Consuming the Earth, the Biophysics of Sustainability, *Ecological Economics,* vol. 29, 1999, pp. 23-27.

Rietveld, P., *Multiple Objective Decision Methods and Regional Planning,* North-Holland, Amsterdam, 1982

Rocheteau, G., Equilibrium Unemployment and Wage Formation with Matching Frictions and Worker Moral Hazard, *Labour Economics,* vol. 8, 2001, pp. 75-102.

Roller, L., and L. Waverman, Telecommunications Infrastructure and Economic Development: a Simultaneous Approach, *American Economic Review,* vol. 91, 2001, pp. 909-923

Roper, S., Innovation, Networks and Plant Location: Some Evidence for Ireland, *Regional Studies,* vol. 36, no. 3, 2001, pp. 373-386

Rouwendal, J. and P. Nijkamp, Regional Economic Research on Labour Markets, , *Regional Labour Markets* (M.M. Fischer and P. Nijkamp, eds.), North Holland, 1987, pp. 95-115.

Rouwendal, J. and P. Rietveld, Changes in Commuting Distances of Dutch Households, *Urban Studies,* vol. 31, no. 9, 1994, pp. 1545-1557.

Ruth, M., *Integrating Economics, Ecology and Thermodynamics,* Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1993

Sabel, C.F. and Zeitlin, J., Historical Alternatives to Mass Production: Politics, Markets and Technology in Nineteenth Century Industrialization, *Past and Present,* no. 108, 1985, pp. 133-176

Salomon, I. P. Bovy and J.P. Orfeuil (eds.), A Billion Trips a Day, Kluwer, Dordrecht, 1993

Samuelson, P.A., *Foundations of Economic Analysis,* Harvard University Press, Cambridge, 1974

Sassen, S., *Cities in a World Economy,* Pine Forge Press, Thousand Oaks, California, 1994

Sato, Y., Search Theory and the Wage Curve, *Economics Letters,* vol. 66, 2000, pp. 93-98.

Schumpeter, J.A., *The Theory of Economic Development,* Harvard University Press, Cambridge, Ma., 1934

Scott, A.J., Globalization and the Rise of City-Regions, *European Planning Studies,* vol. 9, no. 7, 2001, pp. 813-826

Scott, A.J. and M. Storper, Regions, Globalization, Development, *Regional Studies,* vol. 37, nos. 6/7, 2003, pp. 579-594

Shane S., and A. Venkataraman, The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research, *Academy of Management Review,* vol. 25, 2000, pp. 217-226

Shapiro, C. and J.E. Stiglitz, Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device, *The American Economic Review,* vol. 74, no. 3, 1984, pp. 433-444.

Smith, M.P., *Transnational Urbanism: Locating Globalization,* Blackwell, Oxford, 2001

Stam, E., *Why Butterflies Don't Leave,* Ph.D. Thesis, University of Utrecht, Utrecht 2003

Sterner, T. and J.C.J.M. van den Bergh, Frontiers in Environmental and Resource Economics, *Environmental and Resource Economics,* vol. 11, nos. 3-4, 1998, pp. 243-260.

Stough, R., Strategic Management of Places and Policy, *Annals of Regional Science,* vol. 37, no. 2, 2003, pp. 179-202

Stough, R., R. Kukkarni & J. Paelinck, ICT and Knowledge Challenges for Entrepreneurs in Regional Economic Development, *The Emergence of, the Knowledge Economy. A Regional Perspective* (Acs, Z.J., H.L.F. de Groot & P. Nijkamp, eds.) Springer-Verlag, Berlin, 2002, pp. 195-214

Suarez-Villa, L., *The Evolution of Regional Economies,* Praeger, New York, 1989

Suarez-Villa, L., *Invention and the Rise ofTechnocapitalism,* Rowman & Littlefield, New York, 2000

Upton, D.M. and A. McAfee, The Real Virtual Factory, *Harvard Business Review,* July-August 1996, p. 199

Verhoef, E.T., The Economics of Regulating Road transport, Edward Elgar, Cheltenham, 1996

Verhoef, E.T.,Externalities, *Handbook of Environmental and Resource Economics* (J.C.J.M. van den Bergh, ed.), 1999, pp. 197-214

Verhoef, E.T., J.C.J.M. van den Bergh and K.J. Button, Transport, Spatial Economy and the Global Environment, *Environment and Planning* , vol. 29a, 1997, pp.1195-1213.

Verhoef, E.T. and P. Nijkamp, Second-best Energy Policies for Heterogeneous Firms, *Energy Economics,* vol. 21, 1999, pp. 111-134

Verhoef, E.T. and P. Nijkamp, Spatial Dimensions of Environmental Policies for Transboundary Externalities: a Spatial Price Equilibrium Approach, *Environment and Planning,* vol. 32a, 2000, pp. 2033-2055

Viner, J., Cost Curves and Supply Curves, *Zeitschrift fur National Okonomie,* vol. 3, 1930, pp. 23-46

Voogd, H., *Multicriteria Evaluation for Urban and Regional Planning,* Pion, London, 1980
Wackernagel, M., Why Sustainability Analyses Must Include Biophysical Assessments, *Ecological Economics,* vol. 29, 1999a, pp. 13-15

Wackernagel, M., National Natural Capital Accounting with the Ecological Footprint Concept, *Ecological economics,* vol. 29, 1999b, pp. 375-390

Wagner, J., German Wage Curves 1979-1990, *Economics Letters,* vol. 44, 1994, pp. 307-311.

Wang, S., P. Nijkamp and E. Verhoef, Modelling Externalities between Ecological and Economic Systems, *Journal of Environmental Law and Policy,* vol. 4, 2003, pp. 395-415 WCED (World Commission on Environment and Development), *Our Common Future (the Brundland Report),* OUP, 1987

Whitelegg, J., *Transport for a Sustainable Future,* Belhaven Press, New York, 1993

Williamson, O., *The Economic Institutions of Capitalism,* The Free Press, New York, 1985

Withagen, C, Sustainability and Investment Rules, *Economics Letters,* vol. 53, 1996, pp. 1-6.

You, J., Critical Survey: Small Firms in Economic Theory, *Cambridge Journal of Economics,* vol. 20, 1995, pp. 441-462

Yount, J. D., Biophysical Assessments: Who Cares?, *Ecological Economics,* vol. 29, 1999, pp. 19-21.

Zahavi, Y., Equilibrium between Travel Demand System Supply and Urban Structure, Paper World Conference on Transport Research, Rotterdam, 1977

Zax, J.S., When is a Move a Migration?, *Regional Science and Urban Economics,* vol. 24, 1994, pp.341-360.

GLOBAL CITY-REGIONS: IMPLICATIONS FOR PLANNING THEORY AND PRACTICE

Edward Soja

I find it difficult to express just how pleased I am to be here in Turkey, Ankara and particularly here in Middle East Technical University. Before going on, I want to make sure I thank which seems to be dozens and so many people have been involved in making this trip possible and in making it so extraordinarily enjoyable. I will elaborate a little bit why I am so excited in a little while. It makes it especially interesting and exciting for me to be here to celebrate the works of İlhan Tekeli, who I met 30 years ago, which is far enough. We met 30 years ago at U.C.L.A, University of California Los Angeles. I did realize at the time but that meeting, a very short, quiet, interesting meeting would be the beginning of a very interesting intertwining of people, ideas and concepts that would develop over these 30 years and connect UCLA and your university METU in a kind of UCLA-METU intertwining that has been going on for the past 30 years. I see someone in the audience in front of me, who soon followed İlhan and worked closely with me Süha Ülgen. There has been a kind of METU contact into UCLA one way or another almost continuously for those 30 years. So it is both an honor and a pleasure to help to celebrate first the life and works of İlhan Tekeli, secondly this very interesting intertwining between our universities UCLA and METU.

The other reason for my excitement I will eventually get to is the opportunity for me to see first hand one of the most exciting areas in the world with regard to anyone interested in not just in urban and regional planning, but in human life in general. And that in particular is the place that I have been writing a bit about. And that is Çatalhöyük where I had my first chance to, as I said to see first hand, but also to recognize that if any place on earth can be defined as the cradle of civilization, cradle of human society it is this wonderful belt of Southern Anatolia, stretching from areas on the west all the way across Turkey to the east where the archeologist as I understand, finding older and older remains easily pushing back the origins of cities and the origins of large scale human societies back to 12,000 plus years ago. Beginning of a 12,000 years story.

What I wanted you today is pick up on the particular core of interests that I think of connected METU and UCLA and indeed my work and the work of İlhan Tekeli over

these 30 years having to do with the concept of region and the notion of regional development and indeed regional planning. So what I want to do today is to talk about the notion of global city regions. Ali Türel has already mentioned and has talked about the recent legislation which officially described the İzmir area as a city region. I will try to see if I can connect somehow, eventually in the end of this discussion and the emergence, the history of this concept of global city region into the very present moment and connect it back to those 12,000 years to the discussions and debates on the urgence of cities.

There is some familiar roots I think to all of you to the notion of global city region, particularly that first term of "global". And it goes back to another colleague that a person who invited İlhan to UCLA and indeed İlhan has told me that he actually was a student of Joel Freedman in 1966 while Joel was not even at UCLA, but was at MIT. He also said that Joel did not recognize him but when he invited him back. But Joel Freedman is the key person here because he as a planner, as a regional planner in particular as well as urban planner, began to ask an important question in the late 70s and that is "what was happening to cities around the world that would be of significant interest to planners in terms of applied public policy and planning?" And he came up with what became well known as the world city hypothesis. And subsequently, his conceptualization would be dimmed a bit but nevertheless it is important to recognize how it started. It started very much from a planners perspective. Asking at a very critical moment that was the period after the urban crisis that exploded all over the world in the 1960s. A time when existing forms of urban theory were shattered because they had no concept of crisis. And a time in which a radical move towards a Marxist interpretation of cities was beginning to take hold because it indeed could explain the crisis formation. But Joel and others were asking a different question. What was happening to cities was the beginnings of an extraordinary period of change. Peter N. provided me with a very nice broad base from which to tell this more specialized story that I am trying to do today, by talking about these 30 years of change. He was a little more cautious than I am in saying that these 30 years have probably been a period of more rapid and dramatic transformation. Then at any other time in the last 200 years of the industrial capitalist city that we are witnessing an extraordinary period of change. So that 30 years ago and today, the situation today is extraordinarily different from what it was and demands a new kind of understanding. In other words we can not, from my argument, apply in planning or anywhere else the same kinds of logics and models and approaches that were useful and successful in 1970 or 74. Today we just simply have to rethink so much of what we have been doing. Freedman asked in the world city hypothesis, what were these trends and he noticed several. One he did not call it globalization but he saw an internationalization process beginning. And it was going to have at least two kinds of impacts on cities that are of vital importance to planning then, and I would argue probably planning today. Once he began to see the globalization process was going to impose significant constraints on local urban and regional planning that were more intense than

ever before. This is understandable, basically most simply decision makers about what happens locally in neighborhoods, in housing, in investment, in transport and new development. The decision makers are going to be more numerous now from outside the region and outside the country as global capital begins to emerge and global labor begins to emerge, you are going to have the local planning being increasingly constrained by this globalization process. He was also able to observe the beginnings. Remember this is just the beginnings of change. This is a time when the sociologists were seeing something that really did not exist, that they called post industrial society. A term that I think today is a relic of a mistaken interpretation of what was happening over these 30 years. But the other thing that we are seeing here was the beginnings of an exceptional kind of new polarization or an intensified form of inequality in social and economic polarization taking place. He very simply symbolized this with the arguments about the citadel and the ghetto. And talking about the rise of informal economies, third world populations moving into first world cities and creating a new problem for democratic an progressive planning. Or not a new problem at all, I am sorry, not a new problem but certainly an intensified old problem moving in other directions.

The world city hypothesis in a way continued and moved into somewhat more static areas of looking at hierarchies of global cities and so on, but the concept as many of you know, got developed in another direction under the work of Saskia Sassen among others, where the term global city began to take hold. It sounds like a very minor change and in some ways it was a minor change in the concept. But in other ways it had a significance. Despite the fact that Saskia was working in a planning department as well and that she came like İlhan almost the same time to work with the group us in the UCLA before she became so well known for her work on global cities, it represents much more of a sociological perspective. Indeed connected to that post industrial idea, added on to this world city hypothesis that was created by Joel Freedman and Getz Wulf in Los Angeles at UCLA. And in a way it moved the concept away from its roots in urban and regional planning. It talked very little about manufacturing industry, it took these postindustrial thesis more seriously, it focused very heavily on financial control and financial issues and the commend center argument about cities. And although it analyzed deeply the rise of informal economies and this dual structure that was emerging, it was not driven in the same way as the world city notion by a planners critical perspective. And so it began to develop into something very large and widespread but less tied to the goals of urban and regional planning. But something else was also happening in Los Angeles at that time trying to also make sense of the processes of change taking place. This was less focused on the exogenous forces of globalization and more so on the endogenous, internal forces that were transforming the very nature of the urban capitalist economy. That is a pattern of economic and in particular industrial restructuring. So this was another view of the same question. Going into the 80s, what is happening to the major cities of the world? We were using Los Angeles as a base for this, but the question

was a much broader one. What are the forces of change. And developing in Los Angeles in ways that comparable to some other places, but there was an extraordinarily large cluster of people in Los Angeles being devoted to this making sense of the changes taking place including Süha Ülgen, who I mentioned before, doing some of his own work on some of these early processes. Because again it was very early, we did not know flexible specialization and so on at that time. But we were inquiring into this peculiar laboratory of Los Angeles with all kinds of good empirical studies trying to understand what was taking place. This began to produce a significant look at the second of the two major forces that I think are primarily responsible for what I described sometimes as the transformation of the modern metropolis that has been going on over these 30 years. This economic and industrial restructuring emphasis developed in many different ways in getting broader as well as more intense. At UCLA it created what some have called and L.A School of Urban Studies and L.A School of Geopolitical Economy and also with other places and other individuals around the world similarly beginning to look at these issues of industrializations, industrial change. Here again, İlhan was a pioneer in bringing some of these ideas very early into studying some of the industrial urban developments in Turkey. What was emerging is a school of I think I called it once a school of industrial urbanism. Basically in order to understand the urbanization process. At least in the past 200 years, you had to start with an understanding of how urbanization and industrialization work together.

Okay so this was advancing something that was not quite an alternative to globalization process. But something with a much different kind of emphasis. It was a different kind of view of globalization if you want from below in terms of actual economic changes that were taking place in the production process, in the labor process, in technology and organization, in information and communications technology woven into it and began to develop into something which took us closer to the notion of global city region. And that was a process that happens much later into the late 80s into the 90s with again some of the same scholars at UCLA beginning to make some key contributions. But we develop what I think in a very simple way, I will call the new regionalism. A revival or resurgence of interest in regions as dynamic forces in this new flexible economy. That regions began to be seen more than ever before as actors, as places that shape the economy in significant and powerful ways. So much of the formal regional science that regional planning drew upon tended to see regions as places that things happened to or happened in. economic development happens in regions. But what was beginning to emerge was an appreciation for the regions that would make things happen. That regions and cities in these regions in particular would be generative and develop mental forces. This perhaps came to its clearest statement in the work of another one of my colleagues, Micheal Storper in late 90s in the book with a very powerful title for this discussion. He called it the regional world. That we live in a regional world, a world of regions and that these regions are not just a background or stage for our life, but they are active, driving forces in our

lives, shaping our behavior, shaping the economy, shaping culture, shaping art, music. These are active forces. Now geographers have always taught of the environmental effects or the geographical effects on life, but they were frightened by the rise of the social scientists from this kind of implication or implied determinism. But what was being constructed here was a much more sophisticated view. That urban spaces and regional spaces were social constructs. That is they are created by social forces and social processes. This was a very significant argument that goes back to the person, who has perhaps inspired me my theoretical work more than anyone else, that is Le Feffer. This notion of the social production of space. If our geographies are socially produced, they can be socially transformed. If our geographies are active forces in our life, they can do good as well as do bad. They can help us expand or develop and reach our dreams or goals or they can stop us, they can oppress us, they can do bad things to us, they can exploit us. Suddenly when space becomes a socially produced active force in our lives, the whole issue of geography and spatial thinking space economies begins to take on a very different dynamic in a different field, a different way of looking at regions. And so what consolidated out of this was the assertion of this notion of global city regions. It became most permanent in an international conference held at UCLA and a major book from that conference in which people from economics and international management Kanichi Omay and Michael Porter and a number of geographers Joel Freedman and Saskia Sassen produced a book called Global City Regions. Just there are 3 words together. Let us explore for a bit. The global is pretty straightforward. We are talking about regions and cities in an era of advanced globalization. What does this mean? Among other things, it means that some of the things we study in Los Angeles or in Istanbul or in Sao Paolo or in Singapore are going to be quite similar. More similar than they were 30 years ago. We now see a global urbanization process more so than ever before in the history of the industrial capitalist city. The commercial capitalist city globalized earlier but this is the first major globalization in the industrial capitalist city. So putting the global up front is pretty straightforward in many ways. But what about city region? Is this just happened to be a region of cities? No it is much more than just recognizing that cities gathered together in something that could be called a region. Because there have been many things happening to the modern metropolis over these 30 years. That is making this relationship between city and region quite different. In many ways it would be probably more appropriate to call them global region cities. To put the region first, but that is still very uncomfortable. Maybe in 20 or 30 years it will become more comfortable. Because what we have seen is usefully described as a regional urbanization process. Different process from what was happening in metropolitan regions in the past. What was happening through most of the 20th century was the construction of the classical, I called it modern metropolis. We all know it. It is a city, it is a region with an urban concentration in the middle, where there is a high density, excitement, culture, crime, smug, intense life, tremendous interactions, information exchanges. And then there is the suburbs. The is suburbia. The

outside where people are much more homogenous, where life is much duller, everybody depends on the automobile, a different culture. There is relatively a dual culture between the urbanism and suburbanism. Urbanism is a way of life and suburbanism is a way of life. And this divide was built into urban planning and urban in regional concept. What we have been seeing now is a, it is still going on and certainly not complete and not complete anywhere on earth including Los Angeles, but a process of regional urbanization, creation of the regionalized city and also a process that has these paradoxical characteristics to it. What we see is a urbanization of a suburbia. What were once sleepy, quiet, dormitory suburbs are now cities. They have to be called cities. They are no longer categorized as suburban. There are more jobs in these places, then there are beds. A stunning kind of statistic that what we get are these new job clusters outside in the outer city, where books call the edge city, the outer city, trying to capture this process. As I said Los Angeles in some ways exemplifies this process as clearly as almost any other place. 30 years ago Los Angeles had the image that most people have of it. It was quite accurate. It was a sprawling, low density metropolis. The lowest density of all the major cities in the United States. In 1990 Los Angeles passed New York City as the densest urbanized area in the United States. This is almost incomprehensible unless you realize the dramatic changes that have been taking place. The globalization of labor if we call it that as well as the globalization of capital have brought into the center of Los Angeles close to 5 million new immigrants in these 30 years. Packed to densities that match Manhattan in the center of Los Angeles. Extraordinarily overcrowding. Often in the same built environment by the way, creating extraordinary housing crisis. But what is also happening is the urbanization of the suburbs. Orange Country was suburban in 1960 and today is one of the largest cities in the Unites States. We do not even have a name for it because it has no single center. Because what is also happening is the breakdown of the monocentric model. For example the model that urban economists are still using today as a kind of mathematical description of the modern city. But this is the breakdown of that into something that is more increasingly polycentric and networked urban regions. So this is much more than just simply a metropolitan development. There is something else happening. What is also been studies very heavily during the last 20 years has been a notion of scale to understand globalization that is operating at multiple scales. And this has been a vital part of the new regionalism. So when we talk about the new regionalism, we are talking about supra national regionalism above the nation state, the European Union being the best example that we have of an attempt to create a new supra above the nation state region. We are debating constantly whether the nation state is becoming more or less powerful. We have old books written about the death of the nation state. That is clearly premature because over the last 3 years we have seen the revival of the radical nationalisms in the United States, in Spain, in other parts of the world. Recoveries of old fashioned but modified nationalism. Then subnational regionalism, another level. The Europe or the regions, the Catalonian and the Lambardi and good and bad. We

have a revival of subnational regionalism. But what is interesting for us is what is happening to the next two scales down. That is the metropolitan region and the city itself, the urban scale. I do not have time to do this but to explain this further what I suggest might be happening is a peculiar collapsing of those two scales. 30 years ago we could very clearly say that is the metropolitan scale and that is the municipality or urban city scale. But now with all of this regional urbanization taking place we are seeing another kind of city emerging. So this innocent sounding notion of city region is much more than a simple description of a metropolitan form or a multiplication of cities. It is signaling the emergence of a new form that is very much linked to the globalization process and the economic restructuring processes and the technological changes taking place. It captures this combination in ways that global city, world city, metropolitan region, new metropolis does not capture. It is a very demanding concept. It is not one that can be simply and easily apply. It is an attempt to define the newest trends. The other part of it and here I will try to finish as quickly as I can, that connects up to, I said I would connect up to Çatalhöyük, but this is coming from this revival of this notion of the spatial as a causal force that I mentioned before that cities and regions are active forces in shaping our daily life as well as shaping societal development. What I am saying is that this is a very recent rediscovery. Very little that has been accomplished even by my early work and İlhan's early work and Joel Freedman's early work to really address how do we understand this force. Primarily looking as an economic force but it is also a cultural force. When I first saw that wonderful wall painting in Çatalhöyük which is so exciting. My trip is going to be completed tomorrow I hope by going to the Museum of Anatolian Civilizations to see that wall painting first hand. The first painting of socially produced space, permanently socially produced city space that we now exists. That is a painting of the wonderful volcano which everybody used to say was Hasandağ, but when I visited and stood on the top of Çatalhöyük what I saw was Karadağ, exactly shaped like the mountain in the painting. And with the idea that the settlement was below it and looked very much like the painting, it is an extraordinary event. But what I am talking about is the beginning of an appreciation of the force that comes from cities. One of the most wonderful statements that indicate this to go back theoretically was a statement that Le Feffer made, many years ago and nobody understood at the time. He said "Human societies are realized only as urban societies from the beginning that there are no human societies that are not urban societies". What could that possibly mean? He was perhaps excluding hunting and gathering. Because we can now understand that it was hunters and gatherers who constructed the first cities. Without agriculture being there, they probably domesticated some plants and animals of course. But we know cities were formed not with agriculture in mind. 12,000 years ago. And that what was created was this dynamic force. A force for innovation, for development, for change, for creativity, for art. Çatalhöyük was exceptionally important because it was probably the largest of these early cities, even though they are finding older and older ones in Anatolia. But what it was most significant for was as

a creative center of culture and economy that is thoroughly extraordinary. The first metallurgy known to us, the first textiles, some of the more interesting crude pottery, the first handmade mirrors known to human being so that we could reflect on ourselves. That reflection concept for those in psycho analysis is a very vital part and connected to that city painting. This was the first reflection of the creation of city space. And it was connected to what people are now discovering today. The other person who studied Çatalhöyük in exciting way very early on, Jane Jacobs, one of we urbanists, one of the leading urbanist of the 20th century, wrote a book called the economy of cities which nobody believed, which started out with a chapter called putting cities first and was about Çatalhöyük. New Obsidian, she called it. But one of her later statements is, when you hear you nod your head but do not realize the power of what she is saying. She said "without cities, we would all be poor". I translate without the formation of urban societies and now we know that formation took place 12,000 years ago in Southern Anatolia, without the formation of urban societies we would still be what we were in 99.9% of the history of homo sapiens. We would be hunters, gatherers and fisherman. What happened in Southern Anatolia is of breathtaking significance. The beginnings of something that has now been continuously evolving over these passed 12,000 years of city space and urban based society. A revolutionary movement from which came one of the earliest new ideas. And that is the idea of agrarian society. The full agricultural revolution. We domesticated plants early on. But here were the beginnings of a society that could expand it much more so than Çatalhöyük could. And that is a larger scale agrarian society which by the way farming was always an urban occupation. Van Tunen_and his land use circles were much more accurate about the nature of agriculture than Bricardo and others who studied soil and climate that people farmed and made decisions about what to farm and rising animals according to distance to the market. We will never by the way every see the death of distance. We will see transformations but never the death of distance. And so what we are beginning to see is the generative force that comes out from creation of city spaces of urban spaces. And we see this in the moment of what I called the first urban revolution, which as I said starts in Anatolia. We see it in the second urban revolution, which I think as the archeologists described it started mainly in Sumeria. By the way, Southern Anatolia is not the Fertile Crescent as far as I know. And certainly should not be described as Mesopotamia although some of the exciting finds and are being found, but this is highland Southern Anatolia where most exciting early developments are taking place. So a second urban revolution, it is the political revolution, it is the creation of state, it is the creation of classes, the property, it is the creation of patriarchy and hierarchy and military. These were all new developments that took place in the irrigated civilizations starting probably first in the Tiger and the Euphrates region. And then spreading very quickly into Nile valley and many other places into Anatolia as well. Then we have a long period of development of the city state, the polis. The polis is the model of this second urban revolution. And it evolves largely through monumentality and architecture, rather

than through and fundamental change in cities. The next change, I do not emphasize is the commercial capitalist city. But the real radical revolution, the third urban revolution is the industrial revolution which I will always insist as Marx did originally to call it urban industrial capitalism. Urban based industrialism, urban industrialization, and urban industrial capitalism with the urban as an active force, not as a simple adjective, that industrial capitalism emerges from cities. It starts in little places out there, but that is another story. And this then takes us to the present.

I would just end with the equivalent, in my work I resurrected a Greek word and used it. The Greek word is Synekismos. The ecos in the root for economy, economics, ecology and of course for we planners ekistics, the settlement process. Eko, oek in Greek. Synekismos is the coming together of the communities into a single interdependent all living in one, under one roof. Synekismos is sometimes used in Greece for a wedding. Two people founding a new kind of unit, living under the same house interdependently. This is now the larger description of this urbanization process but something that just does not happen but creates an active force, what I call the stimulus of urban agglomeration. Now what I think today is the frontier of the new global city region research focuses around a recapturing of the notion of agglomeration economies. But digging much deeper into what is it that causes this innovative force. Look at the literature. What are we talking about today? Regional innovation systems, clusters, power of clusters. Some of this gets exaggerated and terribly oversimplified and badly applied by planners and others. But it is capturing something very powerful. And we are beginning to get some very interesting research happening on this and I will end with just this one example from another one of my colleagues, Micheal_Storper. He also teaches at London School of Economics, writing with Anthony Venables, a leading special economist at LSE, who also write with Paul Krugman, many of you have possibly heard of. Venables and Storper wrote an article called Buzz to describe what they called the economic force of the cities. This in particular was an investigation into the importance of face to face contacts. In this internet age where we could do everything, anywhere, we are beginning to appreciate that face to face contact for certain kinds of activities are absolutely vital. Maybe more important than they were before. Particularly for design and fashion oriented activities or special forms of process innovation in all kinds of production processes that this face to face contact is vital. And so this is an investigation again in immediate contemporary terms of something that we are now beginning to realize has been there for the last 12,000 years and we are beginning to appreciate as an active force in creating development, innovation and change at a large scale historical level, over these 12,000 years up to the present. This is the extraordinary excitement that comes from this notion of global city regions.

TÜRKİYE'DE KENT BÖLGELERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNMEK

İlhan Tekeli

GİRİŞ

Bugünkü konuşmama başlarken öncelikle bu toplantıyı beni onurlandırarak düzenleyen üyesi olduğum iki kurum TMMOB Şehir Plancıları Odası ve ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümüne ve yöneticilerine şükranlarımı belirtmek isterim.

Meslekdaşım Mehmet Çubuk'un gayretleriyle kurumsallaşmış olan ve daha sonra Odamız tarafından sürdürülen Şehircilik Günü toplantılarında, her yıl seçilen konuda kavramsal bir çerçeve çizen bir konuşma yapmam bir ölçüde gelenekselleşti. Koşullar olanak verdikçe ben de bu görevi yerine getirmeye çalıştım. Bugün de bu görevimi yerine getirerek geleneği sürdüreceğim. Bu toplantının benimle ilişkilendirilmiş olması dolayısıyla, bu görevimi, biraz farklı bir şekilde, yer, yer benim çalışmalarımla da ilişki kurarak gerçekleştirmeye çalışacağım.

Şehircilik gününü örgütleyenler bu yıl için ana tema olarak ***"kent-bölge"***lerini ve bu oluşumların planlama sorunlarını seçmişler. Bu büyük bir dönüşüm yaşayan dünyadaki yerleşme yapısında ortaya çıkan oluşumlar betimlenirken geliştirilmiş bir kavram. Bir bakıma, John Friedmann'ın ***"dünya kenti"***, Saskia Sassen'in ***"global kent"*** kavramlarıyla yarışıyor. Konferansı örgütleyenler böyle bir temayı seçerek hem böyle güncel bir kavramın Türkiye bağlamında irdelenmesi, hem de Türkiye deneyiminden yola çıkarak yapılabilecek katkılara fırsat verilmesi bakımından olumlu bir seçme yapmışlar.

Aslında, benim de içinde aktif olarak yer aldığım, son kırk yılda, Türkiye'nin şehir ve bölge planlaması tartışmalarını yönlendiren, anlamlandıran iki ana problem alanı olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi çok hızla büyüyen İstanbul'un büyümesinin ve yapılaşmasının bir düzen altına alınmasıdır. Türkiye'de kent bölgesi olarak adlandırılabilecek Ankara ve İzmir gibi başka kentler de bulunmasına karşın tartışmalar hep İstanbul'un sorunları etrafında merkezlenmiştir. İkincisi ise Türkiye'deki kalkınmanın büyük bölgesel eşitsizlikler yaratarak gerçekleşmesidir. Bu konferansta kent bölgesi temasının seçilmiş olması, bizi birinci problem alanında bir tartışma yapmaya çağırmış oluyor.

Konuşmamda önce dünyada yaygın olarak kullanılmaya başlayan ***"kent bölge"*** kavramı üzerinde duracağım. Bu kavramın içeriğinin ne olduğu, neden bu içerikle tanımlandığı, kuramsal ve pratik bakımından yetersizlikleri vb. konularda tartışmalar geliştirmeğe çalışacağım. Kavram üzerinde düşünmemizi sağlayacak bir açıklık kazandıktan sonra, Türkiye'yle ilişkisini ele alacağım. Bunun için önce büyük kent sorununa yaklaşımın Türkiye'de gelişim tarihi üzerinde duracağım. Böyle bir tarihin kurgulanması bir yandan "kent-bölge" kavramının Türkiye bağlamında nasıl bir anlam kazanacağını irdelemeğe olanak sağlayacak, öte yandan benim çalışmalarımla ilişkilendirilebilecek bir çerçeveyi ortaya koyacak.

Bu konuşmanın son bölümünde ise Türkiye'nin kentleşme pratiği ve onu kavramsallaştırma konularındaki deneyiminin genel bir değerlendirmesi yapılacak ve bunun planlama faaliyetleri konusundaki sonuçları çıkarsanmaya çalışılacaktır.

KENT BÖLGE KAVRAMININ ORTAYA ÇIKMASI ÜZERİNE

Kent-bölgeyle genel olarak, birbirine sıkı olarak bağlı ekonomik faaliyetler bütününü içeren bir alan tanımlanıyor[1]. Böyle bir yeni analiz ünitesinin tanımlanmasının bir nedeni var. O da küresel ekonominin dinamiğini açıklamakta yararlanılabilecek kavramsal bir aktör elde etmek. Bu nedenle kent-bölge ve küreselleşme ilişkisini reflexive olarak ele almak gerekiyor.[2] Kent-bölge bir yandan küresel ekonominin bir motoru olarak tanımlanıyor[3], öte yandan küreselleşmenin sınır tanımayan bir süreç olarak yorumlanmasına karşı duran bir yanı bulunuyor. Kent-bölge kendi iç bütünlüğünden yola çıkarak tanımlandığında sınırların yok olduğu iddiasını taşıyan küreselleşme içinde sınırlar ortaya çıkarıyor.[4] Ama bu sınırlar ulus devletin sınırları değil yeni bölgeselciliğin, ulusaşırı sınırları olabiliyor. Böylece küresel kent-bölgesi coğrafik ve kurumsal bir olgu olarak gündemimize girmiş bulunuyor.

Denilebilir ki "Dünya Kenti" ya da "Küresel Kent" kavramları da aynı amaçla kullanılabilir. Tabii bu doğrudur. Ama "kent-bölge" kavramının bu iki kavramdan önemli bir farkı var, o da içerdiği bölge kavramıdır. Bu tanımlanan yeni aktör tek bir kent olarak değil içinde çok sayıda yerleşme olan bir bölge olarak tanımlanıyor. Denilebilir ki eskiden de böyle çok yerleşmeli sistemler vardı ve biz onları metropoliten alanlar olarak tanımlıyorduk, öyle ise neden metropoliten alan terimini bırakıyor ve "kent-bölge" diye yeni bir kavram üretiyoruz. Bu yanıtlanması gereken haklı bir sorundur. Metropoliten bir yerleşmeler sistemi kavramının sanayi toplumunun Fordist üretimine tekabül ettiği metropoliten ana kentin etrafında yeralan uzmanlaşmış sanayi kentlerinin merkeze bağımlı uydu kentler olduğu belirtildikten sonra kent-bölgelerde yer alan yerleşmelerin ise bir merkez kente bağlı olmayan kendi başına yeterli olan yerleşmeler olduğu söylenerek yeni kavramın önemli bir farklılığına işaret edilmiş olur. Tabii bu bölgedeki yerleşmeler arasında da ilişkiler olacaktır, bu halde ekonomik bağlılıklar esnek üretime geçilmesi ile gerekçelendirilmektedir. Böyle olunca da gelişmiş ülkelerde sanayi toplumunun metropoliten kentlerinin kent bölgeye dönüşmesinin gerçekleştiğini söylemek gerekecektir. Bu dönüşüm bazı

yazarlarca metropoliten yarılma[5] (Fractured Metropolis) bazılarınca da kenar kentin (Edge City)[6] doğuşu olarak adlandırılmıştır.

Temelde böyle gerekçelendirilmiş olan bir kavramın anlamlılığının olabilmesi ve küreselleşen dünyada gelişmenin dinamiğini sağlayan bir aktör olarak kabul edilebilmesi için bir koşulu sağlaması gerekmektedir.O da iç bütünlüğünün kurulmasıdır. Hangi tür ilişkilerin,hangi yoğunluk derecesinden sonra, bütünlüğü sağladığı yargısına varılabileceği konusu sorunlu bir alandır. Bu yargıyı görgül saptamalarla temellendirmek zordur. Genellikle bilim adamlarının sezgisel inter subjectivitesine bırakılmaktadır. Temelde ekonomik bağlılıkların varlığı esnek üretim biçiminin özelliklerinden çıkarsanarak kurulmaktadır. Küçük ve ortaboy girimlerin yatay ilişkiler içinde bulunması bu bağlılığı ikna edici bir biçimde kurmayı sağlamaktadır. Böyle bir ortamın yenilikçi-buluşçu niteliğinin olduğu hakkındaki bulgular ve çalışmalar ise "kent-bölge"nin küresel ekonominin motoru olabileceğinin ileri sürülmesini kolaylaştırmaktadır.[7] Bunun küresel ekonominin uluslardan ayrı bir aktörü haline gelebilmesi için de ona bir kimlik yüklenmekte, bir siyasal eylemde bulunma ya da bir yönetişim gerçekleştirme kapasitesine sahip olması beklenmektedir.[8]

Kent-bölge kavramı küreselleşmeyi bir sosyo-mekansal bir süreç haline getirerek, mekanın ihmal edilmişliğini ortadan kaldıran bir çözüm getirmektedir. Ama bu çözümde, mekansal örgütlenmenin biçimlenişi konusunda, büyük bir kendi haline bırakma söz konusudur. Buraya kadar kent-bölgeyi tanımlamakta kullanılan önermelere dayanarak bir hiyerarşi beklentisi, bir form beklentisi geliştirmenin olanağı olmadığı açıktır. Böyle bir saptama yapıldığında bu saptamaya dayanarak birkaç tür tavır takınılabilir. Bunlardan birincisi kent bölge kavramını bu haliyle rasyonalize etmeğe devam etmektir. Onun yanıtı da demokrasi ve planlama pratiklerinin yeni yorumlarına dayanarak verilebilir. Eğer günümüzde demokrasi ve planlama müzakereci olarak niteleniyorsa form ve hiyerarşi belirleyici mekansal kuramların bu tür planlama tarafından zaten talep edilmediği, bu nedenle de kent-bölge kavramını ileri sürenlerin önerilerini bu yönde geliştirmek ihtiyacını duymadıkları söylenebilir.

İkinci bir yol ise coğrafyacıların sadece kent-bölge kavramının küreselleşmenin sosyo-mekansallaştırılması olduğunu söylemekle yetinemeyeceklerinden ve "kent-bölge"nin yapısıyla ilgili bazı çıkarsamalar yapmak isteyebileceklerinden yola çıkarak, "kent bölge" kavramını mekansal sonuçları bakımından irdeleyerek bazı sonuçlar çıkarmaya çalışmaktır. Bunun için kavramın tanımında yer almayan bazı konularda da soru sormak ve tartışmak gerekir.

Yapılan tanım kent-bölgenin ***büyüklüğü*** konusunda doğrudan bir çıkarsama yapılmasına olanak vermiyor. Büyüklük konusundaki belirlemeyi iki bakımdan, yani nüfus büyüklüğü ve mekansal yayılımı konusunda yapmak gerekiyor. Büyüklüğün ne olduğu bir kentin büyüklüğü gibi ilk bakışta belli olan bir şey değil. Burada söz konusu olan nüfus büyüklüğü bölgenin mekansal yayılımının nasıl tanımlandığına yani hangi yerleşmelerin tanım içine alındığına bağlı olarak azalıp çoğalabilecek. Bu nedenle bölgenin yayılımının nasıl tanımlanacağı konusunda daha açık ölçütler belir-

lemek gerekir. Bu da ekonomik olarak birbirine sıkı olarak bağlılıktan ne anlaşıldığına bağlıdır. Burada karşılıklı bağlılıklardan anlaşılan metropoliten alanlarda olduğu gibi tek bir merkeze bağılılık ve ona referansla tanımlanmış bir bölge olmaktan daha esnek bir durum söz konusudur. Tek merkezli bir ilişki sisteminin yayılımının değişik sınırları olduğu söylenebilir. Metropoliten alanlar denildiğinde genellikle 120 km çaplı bir denetim alanı anlaşılmaktaydı. Oysa hiyerarşik bir ilişkiden değil yatay ilişkilerden söz edildiğinde böyle belli bir merkeze göre tanımlanmış bir ilişkiden söz edilmediği için mekansal olarak çok daha geniş alanlara yayılan ilişkileri yüksek bir kent-bölge'den söz edilebilecektir. Böyle bir yayılım düşünülmeye başlandığında metropollere göre çok daha büyük alanları bu kavramın içine sığdırmak olanaklı görülmektedir. Bu konuya ilişkin yazında verilen örneklerden 1 milyonluk nüfuslardan 20 milyon üstü nüfuslara hatta daha büyüklerine kadar uzanan bir aralıktaki kent-bölgelerden söz edilmektedir.

Kent bölgelerin tanımlanma biçimde o ülkenin ***kentsel kademelenmesiyle*** açıkça kurulmamış bir ilişki bulunmaktadır. Genellikle bir ülke küçükse kent bölgesinin o ülkenin en büyük yerleşmesinin çevresinde tanımlandığı ve küresel ekonomiye en yüksek düzeyde entegre olduğunun kastedildiği söylenebilir. Eğer ülke büyükse ve küresel ekonomiyle eklemlenmiş birden fazla yöresi bulunuyorsa, birden fazla kent-bölgesi bulunacaktır. Ama bunlar arasında bir büyüklük kademelenmesi ilişkisi bulunması ön görülmemektedir. Bu nedenle bunlardan birinin aşırı büyük olduğu vb. konusunda yerleşmeler arası ilişkilere dayandırılan yargılar geliştirmenin olanağı yoktur. Örneğin, sanayi toplumunun, ulus devletler dünyasında, ulusal bütünlüğün ölçütü olduğu iddia edilen sıra büyüklük kuralı bu bakımdan kullanılabilirliğini kaybetmiştir. Bu kural, bir yandan yerleşmelerin noktasal temsiline dayandığı öte yandan ise dayandığı ulusal ekonominin kapalılığı varsayımının önemli ölçüde aşınmış olması dolayısıyla anlamlılığını yitirmiştir. Bu durumda kent-bölgenin büyüklüğünün aşırılığı iddiasını başka gerekçelere dayandırmak gerekecektir. Kent-bölgenin değişik bakımlardan performansı, örneğin yarışabilirlik kayıpları, yarattığı çevresel sorunlar vb. bu amaçla kullanılabilir.

Kent-bölgelerine ilişkin yazında genel olarak bunların ***çok merkezli bir yerleşme sistemi*** olduğu belirtiliyor. Bunun farklı biçimleri olarak; bir metropoliten merkez çevresinde oluşan; etkileri üst üste düşen bir kentler konurbasyonu ve birbirine yakın kentler ağı sayılmaktadır.[9] Ama geleneksel yerseçimi kuramının kent formunu açıklayıcı yaklaşımları bu kavramsal çerçevede büyük ölçüde dışlandığı için çok merkezli olmanın gerekliliği dakik (rigorious) bir kuramsal açıklamaya dayandırılmıyor. Bu durumda çok merkezlilik, her bir merkezin varlığının nedeninin ayrı, ayrı açıklanmasıyla, yani bir anlamda tarihsel olarak kuruluyor[10]. Geçmişte bir yerleşmenin varlığı, altyapı arzındaki eşitsizlikler[11], geliştirici (developer) projeleri vb. nedenlerle tek, tek yerleşmelerin kurulması açıklandıktan sonra bu yerleşmelerin birlikte gelişmesinin (sıfır toplamlı olmayan bir oyun olarak) öyküsü kurulmaya çalışılıyor. Tabii bu durumda müzakere edilmeye açık bir form söz konusu olabiliyor.

Bu kavramsal çerçeve ***yığılma ekonomilerini*** merkeze alırken, faaliyetlerin mekanda dağılmasına neden olan ***merkezkaç güçlerin varlığını*** açıkça hesaba almıyor. Geleneksel mekan ekonomisi analizleri merkeze toplayıcı güçler olarak: ekonomik bağlantılar, özellikle iş gücü pazarı derinliği, bilgi yayılımı ve diğer dışsal ekonomiler (Marschalian üçlü), dağıtıcı güçler olarak

Gayri menkul (immobile) faktörler, toprak rantı/günlük ulaşım masrafları ve dışsal disekonomileri hesaba katmaktadır. Kent-bölgesi kavramsal çerçevesine ilişkin önerilerin içinde mekezkaç güçlerin varlığı gizil olarak kalmaktadır. Bunlar hesaba katılmayınca kent-bölgenin formu için önermeler geliştirmek olanağı bulunmamaktadır.

Böyle kent-bölge formu için bir öneri geliştirmeyi ekonomik model geliştirmeyi kendi ilgi alanı olarak seçmiş olan bölge bilimcilerinden ve yeni coğrafyacılardan bekleyebiliriz. Oysa bu modeller geleneksel kent modellerinde olduğu gibi monocentric oluşumları açıklamaya yönelmiş ve onları açıklayan modelleri gerçekleştirebilmiş durumdalar, oysa çok merkezli gelişmeleri ortaya koyan modeller henüz yeterince geliştirilmemiş durumda. Böyle olunca da kent-bölge kavramını geliştirenler önerilerini bu tür modellerin bulgularıyla zenginleştiremiyorlar.[12] Bu konuda bir şey söylenmeyince kent bölge içindeki gelişmeler tamamen müzakereye açık hale geliyor. Oysa böyle bir yüksek dereceli serbestlik söz konusu değil. Stevens'in yıllarca önce gösterdiği üzere yer seçim problemiyle toprak rantı arasında bir primal, dual ilişkisi söz konusudur. Toprak rantından yola çıkarak bu konuda da söylenebilecek bir şeyler olacaktır.[13]

Kent bölge'nin ***sosyal kompozisyonu*** genellikle iki özelliği ile tartışılıyor. Bunlardan birincisi ***yüksek gelir eşitsizliği***, ikincisi ise ***heterojenliğidir***.[14]

Büyük kent bölgelerin küreselleşmiş esnek üretimi ve refah devletinin önemli derecede aşınmış olması yüksek gelirli bir çalışanlar grubu yaratırken, örgütlenmiş mavi yakalı işgücünü tasfiye ediyor. Bu büyük bir nüfusun dışlanması ve marjinalize edilmesi sonucunu doğuruyor. Esnek birikim sistemine geçilmesi sosyal adalet kaygılarının gündeme gelmesine olanak vermeyen toplumun belli elit gruplarının lehine işleyen bir sosyal ilişkiler biçiminin gelişmesine neden olmaktadır. Böylece ortaya çıkan büyük gelir eşitsizlikleri, buna karşı spontan bir yanıt olarak sosyal hareketlerin gelişmesi ve savunmacı STK'ların ortaya çıkması için uygun bir ortam yaratmaktadır.

Dünyaya eklemlenmiş ekonomik olarak yarışmasını sürdürebilen bir kent bölgenin sosyal kompozisyonunun ikinci özelliği heterojenliği oluyor. Yarattığı ekonomik fırsatlar dünyanın her yerinden göç çekiyor ve kozmopolit bir ortam yaratıyor. Bu durum hem bir fırsat, hem de iyi yönetilemediğinde patlamaya hazır bir tehlike yaratıyor.[15] Denilebilir yenilikçiliğin önemli olduğu bir ortamda kente gelenlerin kente uyum yapması ortalama kültürü benimsemesi düzenin sürdürülmesi için istenilen bir şey olsa da, yenilikçilik potansiyelinin düşmesine neden olmaktadır. Onun için çeşitliliğin varlığının sürekli olarak göçlerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu gelenlere

fırsat sağlamayan, sosyal hareketliliğe kapalı bir sistem gerilmelerin birikmesine yol açmaktadır.

Fordist üretimin Metropoliten yapısından esnek üretimin kent-bölgesine geçişin yaşandığı bölgelerde değişik türde ***dönüşümler yaşanmaktadır***.

Bir çok kentte MİA'larında ve çevresinde üretim faaliyetlerinin yeni alanlara sıçramasıyla bir boşalma yaşanmıştır. Büyük kentler yeni alanlara yayılırken, eski kentte, yıpranmış konut stokları, yüksek suçluluk oranları, terk edilen eski sanayiler, yüksek işsizlik, aşınan vergi temeli vb. bir çöküş yaratmıştır. Bir anlamda bir "iç kent krizi" yaşanmaya başlamıştır.[16] Ama bu eski iç kentlerin ölüme terk edilmesi düşünülemez. Bu alanlarda bulunan bir çok kültürel ve tarihsel değer, varolan büyük yatırım stoku, mülkiyet haklarının yarattığı çıkarlar dolayısıyla bu kentler terk edilemez. Oluşmakta olan yeni kent bölgenin prestiji ve başarısı da bu eski merkezin prestijini ve çekiciliğini korumasına bağlıdır.[17] Bu durumda özellikle kent merkezlerinin canlandırılmasına ilişkin projeler gelişmeye başladı. Bunun için teşvik önlemleri geliştirildi, Kent merkezlerinde dönüşüm projeleri başlatıldı, saygınlaştırma (gentrification) sık, sık sözü edilen bir süreç haline geldi. Kent planlamasının ilgi alanı da yeni alanların yapılaşmaya açılması kadar, varolan kent dokularının dönüşmesine de yöneldi. Tabii bu tür dönüşüm süreçlerinin önem kazanmış olması bize aynı zamanda yeni bir şeyin oluştuğunu, yani kent bölge kavramı arayışının anlamlı olduğunu gösteriyor.

Dünyanın yaşamakta olduğu bu dönüşüm ve kent-bölgenin oluşumu aktörleri ve görev alanları farklılaşmış yeni bir yönetim anlayışının gelişmesiyle birlikte gerçekleşmektedir. Fordist üretimin egemen olduğu Keynesçi birikim stratejileri uygulamadan çekildikçe birlikte tüketimi örgütlemeyi ön plana alan yerel yönetimler de bu alandan çekilmeye başlamıştır. Başka bir deyişle yerel refah devleti varlığını sürdürememiştir. Bu durumda ortaya çıkan gelişme birlikte tüketim alanları özelleştirilerek ya da değişik türde ortaklıklara terk edilirken, ***yerel girişimciliğin önderliği*** işlevlerini yüklenmeye başladılar[18]. Bir kent-bölgenin dünya ekonomisine eklemlenerek sürekli olarak yarışabilirliğini yeniden üretebilmesi için gerekli adımların atılması ve yenilikçiliğin uygulamaya konulması başka bir deyişle söz konusu yerelliğin ***pro-aktif*** bir kapasiteye kavuşması kritik bir öneme sahiptir. Yerel yönetimlerin bu işlevi yüklenmesi ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Ama bu işlevin artık hierarşik bir sistemin merkezi noktasını oluşturan bir yönetim tarafından gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Bu işlev çok sayıdaki aktörün karşılıklı etkileşimiyle gerçekleştirilecektir. Yerel yönetimden ***kent-bölgesi yönetişimine*** geçilmektedir.[19] Kent-bölgenin gelişimi ve mekansal yapılanması, STK'ların, özel girişimlerin vb. yeni aktörlerin etkili olduğu bir tür korporatist temsiliyetle yönlendirilecektir. Ama bunun nasıl gerçekleştirileceği sosyo-kurumsal milieux'lerin farklılığına göre çeşitlilik gösterecektir.

Kent-bölgelerine ilişkin olarak bu bölüme kadar özetlediğimiz gelişme dinamikleri ve gelişmeyi yönlendirme mekanizmalarının yeni biçimler kazanması ve artık bir yönetimden çok yönetişimden söz edilmesi beraberinde ***planlama*** yaklaşımlarının

da nitelik değiştirmesini getiriyor. Kent-bölgenin yarışabilirliğini sürekli olarak yeniden üretebilmesi için sürekli olarak fırsatları değerlendirmesi ve yenilikçi atılımlar yapması gerekmektedir. Bu durumdaki bir ekonominin önceden belirlenmiş mekansal şemalara göre kontrolünü büyük ölçüde olanaksız hale getirmektedir. Tabii değişen sadece karar verme biçimleri değildir. Yerleşme yapısındaki değişme dolayısıyla planlamanın çözmek durumunda kaldığı sorunlar da nitelik değiştirmektedir. Örneğin tek merkezli bir metropoliten alanda çözülmesi adeta olanaksız hale gelen günlük işe geliş ve gidiş trafiği çok merkezli ve merkezin hakimiyetinin azaldığı kent bölgelerinde belli ölçüde kolaylaşmaktadır.

Böyle bir yerleşme ve yönetişim yapısında müzakere edilerek gelişen iş birliği yapıcı (colloborative) planlama gibi yaklaşımlar önerilmektedir.[20] Böyle bir planlamada ***stratejik plan anlayışı*** önem kazanmaktadır. Bu plan hem gelişmeyi yönlendirerek kaynakların ziyan edilmesini önlemekte, hem de fırsatların değerlendirilmesine ve yeniliklerin uygulanmasına olanak veren bir esneklik sağlamaktadır. Bu planlamanın fırsatçılıkların meşrulaştırılmasının aracı haline gelmemesi için, ***yaşam kalitesi ölçütleriyle*** tamamlanması gerekmektedir. Müzakere süreçleri böylece hem stratejik plan, hem de yaşam kalitesi ölçütleriyle sınırlanmış bulunmaktadır. Bu müzakere edilme özelliği, önceden belirlenmiş mekansal şemaların geçerli olmadığının söylenmesi yerleşme sisteminin tamamen iradi (volutional) olduğu biçiminde yorumlanmamalıdır. Bu yerleşme sisteminin kendi kendini düzenleyici[21] (self organizing) niteliğinin gözardı edilmesi anlamına gelmez. Müzakere edilen bir planlamanın kentin kendi kendini düzenleyici olması niteliğiyle uyumu iki farklı şekilde düşünülebilir. Bunlardan birincisi müzakere edilen kararların bağımsız bir değişken olarak devreye girdiği, diğer oluşumların kentin kendi kendini düzenleyici niteliğine uygun olarak ortaya çıktığı düşünülebilir. Hatta daha da ileri giderek, müzakere süreçleri planlama süreçleriyle katılaşmış, kurumsallaşmış, mekansal şemalar varsa onların kendi kendini düzenleme eğilimleri doğrultusunda aşılması olarak da düşünülebilir.

Kent-bölgeye ilişkin yazın kurduğu kavramsal çerçeve ve açıklamaların sanayi toplumundan küreselleşmiş bir bilgi toplumuna geçen, gelişmiş ülke deneyinden yola çıkarak geliştirilmiştir. Ama dünyanın küreselleşme deneyimi içinde gelişmekte olan ülkelerde de çok büyük nüfus yığılmaları olmaktadır. Gelecek 2010 yılında dünyada nüfusu 10 milyonun üstüne çıkacak yerleşmelerin sayısının 30 olacağı bunlardan 23'çünün gelişmekte olan ülkelerde olacağı kestirilmektedir.[22] Gelişmekte olan bu ülkelerde yaşanan yığılmaların kent-bölge kavramıyla mı kavranabileceği üzerinde düşünülmesi gereken ve kolayca yanıtlanamayacak bir sorudur. Bir yandan ilgili yazında yapıldığı gibi bu ülkelerde de kendine özgü bir tür kent-bölgelerin oluştuğu söylenmektedir. Ama öte yandan sorulabilecek pek çok soru vardır. Bu ülkeler İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir kentleşme yaşarken önce ithal ikamesi yoluyla daha sonra da dışa açık bir stratejiyle sanayileşmelerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Hem sanayileşme, hem de kentleşmenin her ikisinin de modernist meşruiyetin kalıpları içinde gerçekleştirilmeye çalışılması büyük miktarda kapital birikimini

gerektirmektedir. Oysa bu ülkeler hızlı bir kapital birikimini sağlayamamaktadır. Bu durumda yaşanan kentleşme ve bunun biçimlenişi bu kapital birikiminin sınırları içinde, gecekondu vb. bir çok spontan çözümlerle gerçekleşmektedir. Bu ülkeler dış dünyayla ilişkilerini de büyük ölçüde birkaç büyük kenti aracılığıyla kurmaktadırlar bunun sonucunda bir deyimle megalosephalik bir kentsel yapı ortaya çıkmaktadır[23]. Böyle büyük nüfus birikimlerinin olmasına ve bunların mekanda büyük alanlarda yayılmasına bakarak burada da kent-bölgelerinin oluştuğu söylenebilir mi?

Kent-bölgelerinin tanımlanması sırasında Fordist üretimden esnek üretime geçiş ve metropoliten bir yapıdan çok merkezli bir yapıya geçişin ayırdedici özellikler olduğunu görmüştük. Bu ayıredici özelliklerin gelişmekte olan ülkelerin büyük yığılmalarında da yaşanmakta olan dönüşümlerde ne kadar geçerli olduğu sorulabilir. Bu da özenle sorgulanması gereken bir konudur.

Ben konuşmamın ikinci bölümünde Türkiye'nin kentleşme deneyiminde büyük kentler konusunun nasıl yer aldığı üzerinde durarak bu deneyimin kent-bölge tartışmaları açısından anlamını yorumlarken böyle bir sorgulamanın bazı yönleri için yeni açılımlar getirebileceğimi düşünüyorum.

TÜRKİYE'NİN KENTLEŞME DENEYİMİ İÇİNDE BÜYÜK KENTLER SORUNU NASIL YER ALDI

Tartışmamı Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşamaya başladığı hızlı kentleşme deneyiminden başlatacağım. İkinci Dünya Savaşı öncesinde kentleşme karşıtı bir ideolojik çerçeve vardı. Henüz sanayileşme konusunda ilk adımlarını devlet eliyle atan Türkiye bu sanayilerini demiryolu güzergahı üzerindeki küçük Anadolu kentlerine dağıtıyordu. İşçi sınıfının oluşmasından korkulduğu için yarı işçi, yarı köylü gruplar yaratılmak isteniyordu. Kırsal kesimde büyük ölçüde yoksulluk bulunmasına karşın kırsal yaşam romantize edilerek yüceltiliyordu. Kentleşme toplumsal açıdan tehlikeli olarak görülüyordu.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir kentleşme yaşanmaya başladığında, ortaya çıkan konut kıtlığı ve nihayet kentlerin etrafında oluşan gecekondu halkaları özellikle eski kentli gruplarda hakim olan gecekondulara karşı olma eğilimi kendini aynı zamanda kentleşmeye karşı olmak halinde gösteriyordu. Bu gruplar çözüm olarak köylülerin köyde tutulmasını sağlayacaklarını düşündükleri öneriler yapıyorlardı. Bu sorunların daha yoğun olarak yaşandığı İstanbul'un olması gerektiğinden daha büyük olduğu, aşırı ve sağlıksız bir yığılmanın yaşandığı söylenmeye başladı. Buna karşılık 1956 yılında uygulamaya konulan Menderes İmar Operasyonuyla Türkiye'de siyasetçiler büyük kentlerin sorunlarının çözülmesi için yapılacak gösterişli yatırımların siyasal getirisinin önemini keşfetmeye başladılar.

Ama bugün tartıştığımız konu bakımdan anlamlı ilk tartışmaların 1960 sonrasında Türkiye'nin gündemine girdiği söylenebilir. 1960 askeri müdahalesinin gerekçeleri arasında Türkiye'de ve İstanbul'da gelişmenin plansız olması da bulunuyordu.

Müdahale sonrasında İstanbul'da Marmara Bölge Planlama örgütü kurularak Doğu Marmara Bölge Planı hazırlanmaya girişildi, Türkiye içinde ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlandı. Bu planda ilk kez Türkiye kentleşme stratejileri saptıyordu. Bu çalışmaların konumuzla ilişkili olarak iki konuyu gündeme getirdiği söylenebilir. Bunlardan birincisi tek egemen kent olgusunun Türkiye'de bulunup bulunmadığı ve bu konuya ilişkin kentleşme politikasının ne olacağıydı. İkinci konu ise Türkiye'deki büyük kentlerin metropoliten yapıya sahip olup olmadıkları ve metropoliten planlamanın nasıl yapılacağı ve kurumsallaşması gerektiği oluyordu.

1960'lı yılların ikinci yarısından sonra ben de bu alanda yazı yazmaya aktif olarak katılmaya başladım. Benim bu dönemde yazdıklarımın bir bölümü ülke kentleşme politikalarını netleştirmek konusu üzerine toplandı. Ülkesel Fiziki Planlama konusunda bir kitap halinde topladığım yazılar genelde bu konu üzerinde duruyordu. Benim bu yazılardaki tutumum genellikle kentleşme yandaşı bir tutum oldu. Kentleşme sorununa bir mülki yönetici gözüyle bir düzen sorunu içinde bakmaya hiçbir zaman sıcak bakmadım. Soruna hep o dönemin özlemi olan kalkınma açısından yaklaştım. Gecekondu vb. sorunlara neden olsa da kentleşmenin engellenmemesi gerektiğini savundum. O yıllarda Türkiye'nin tarımda modernleşme, sanayileşme ve kentleşmeyi bir arada geliştirmesi gerektiğini, kapital birikim hızının yetersizliği vb. nedenle bu üç ayaktan biri olan kentleşmenin diğerlerinden daha hızlı gerçekleşmesinden korkulmaması gerektiğini, kentleşmenin bir tür bağımsız değişken olarak çalışarak diğer iki ayağın gelişmesini hızlandırabileceği üzerinde durdum. Bir tür kontrollu dengesizliğin yararları olabileceğini savundum.

Türkiye'de İstanbul'un tek egemen kent olup olmadığı konusundaki tartışmalarda da benzer bir tutumu izledim. İstanbul'un tek egemen kent halinde aşırı büyüdüğü biçimindeki iddialara katılmadım. İstanbul'un tek egemen kent olduğu düşüncesi genellikle iki kaynaktan geliyordu. Bunlardan biri o zaman konuya ilişkin uluslararası literatürdeki gelişmekte olan ve sömürge geçmişi olan ülkelerdeki liman kentlerinin parasitik kent olarak adlandırılmalarından kaynaklanıyordu. Bu daha çok sınırlı bir akademik çevre içinde kalan iddiaydı. Daha yaygın olan yaklaşım Fransa'da uygulanan bölgesel politikaların Türkiye'ye yansımasından kaynaklanıyordu. Parisin tek egemen kent olması karşısında Fransa uyguladığı desantralizasyon politikaları, idari sistemini büyük ölçüde Fransa modeli üzerinden kurmuş olan Türkiye bu ülkedeki gelişmelere seyirci kalamıyordu. Özellikle mülki idare çevreleri bu gelişmelerden etkileniyordu. Bu tartışmalar içinde ben genellikle değişik çalışmalarımda İstanbul' un yakınılan biçimde tek egemen kent olmadığını savundum. O yıllarda İstanbul'un nüfusu 2. milyon kadardı. Savlarımı değişik analizlere dayandırdım. Bunların önemli bir kısmı bir yandan ülkenin mekansal gelişiminin Osmanlı İmparatorluğundan o güne kadar olan tarihi gelişimine dayanıyordu, öte yandan o yıllarda uluslararası literatürde önemli bir ilgi konusu olan sıra büyüklük kuramının Türkiye'deki tarihsel gelişmesi üzerine kuruluyordu. Tek egemen kentlik (primacy) ölçütü olarak da birinci ve ikinci büyük kent nüfus oranını kullandım.

19 yüzyılın özellikle ikinci yarısında büyük ölçüde yarı-sömürge ilişkileri içine girmiş Osmanlı İmparatorluğunda yirminci yüzyılın başında birinci kent İstanbul'la İzmir'in nüfus büyüklükleri oranı beşti. Her iki kent de liman kentiydi. İstanbul dışındaki liman kentleri kendi hinterlantlarına demiryollarıyla bağlanmışlardı. Limanları aracılığıyla bu hinterlandı etki altında tutmak isteyen büyük güçlerin ekonomisine eklemliyorlardı. Ülkenin iç pazarlarının bir bütünlüğü ise kurulmuyordu. Oysa Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye ulus-devletini oluştururken önce Anadolu'nun ortasındaki Ankara'yı Başkent olarak ilan etmişti. Demiryollarının uzunluğunu iki misline çıkarırken liman kentlerinden ağaç biçimindeki dışa açılan şemasını değiştirerek, iç Pazar bütünlüğünü sağlayacak ağ şemasına dönüştürmüştü. Devlet eliyle ithal ikamesi sağlayacak bir sanayileşmeyi başlatmış ve bunu küçük Anadolu kentlerine dağıtmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulanan karayolu politikası da geçimlik ekonomileri kıracak ve ülke pazarıyla bütünleşmesini sağlayacak biçimde gelişmişti. Sanayileşme konusunda karma ekonomiye geçilmesine rağmen yine ithal ikamesine dayanan bir strateji izleniyordu. Öte yandan çok partili siyaset pratiği içinde hakim olan popülist eğilimler de Anadolu kentlerinde hizmetlerin gelişmesi konusunda adımlar atılmasını sağlıyordu. Bu durumda birinci kent İstanbul'la, ikinci kent Ankara'nın nüfus oranları 2'ye önemli ölçüde yaklaşmıştır. Bu durumda İstanbul'un tek egemen kent olduğu savı dayanaksız kalmaktadır. Ayrıca İstanbul'un nüfusu hızlı büyüme göstermesine rağmen toplam kentli nüfus içinde İstanbul'un nüfusunun oranı büyük ölçüde sabit kalıyordu.

Türkiye'deki kentlerin metropoliten yapıya sahip olup olmadıkları tartışma konusu olmaya 1965 sonrasında İstanbul, Ankara ve İzmir'de metropoliten planlama bürolarının kurulmaya başlamasından sonra yoğunluk kazandı. Türkiye'de yöneticilerin bu üç büyük kent için ayrı bir planlama örgütlenmesi önermesi onların hakikaten bir metropoliten bir kent olup, olmadığına ilişkin bir kanısından çok bu kentlerin planlamasındaki başarısızlıklara bir yanıt bulma çabasından kaynaklanıyordu. Özellikle İstanbul ve İzmir büyüyerek çevresine yayılmaya başladığında ana kentlerin çevresinde onlara bitişik çok sayıda belediye oluşmuş bulunuyordu. Ankara'nın etrafında ise böyle bir gelişme yoktu. Bu durumda Ankara'nın bir metropoliten bir kent olup olmadığı sorgulandıysa da büyüklüğü dolayısıyla aynı kategoride sayıldı. Pratisyenler dünyası tartışmayı daha derinleştirmedi. Biraz sonra üzerinde duracağımız şekilde bu görev akademisyenler dünyasına kaldı.

Metropoliten planlama örgütlerinin kurulması gerçekte üç probleme yanıt arayışının sonucuydu.Bunlardan birincisi çok sayıda belediye ve merkezi devletin taşra örgütlerinin uygulamaları arasında bir koordinasyon sağlamaktı. İkincisi Türkiye'nin imar mevzuatının üst ölçekli planlara açık olmayan yapısı içinde böyle üst ölçekli bir plana yer açılmak istenmesiydi. Üçüncüsü ise Türkiye'de kent planlamasındaki bir paradigma değişikliğinin yaşanmasıyla ilişkiliydi. O zamana kadar kent planlaması daha çok mimarlık pratiği içinde görülüyordu. Ama 1960'lı yılların ortalarında Türkiye'de kent planlama eğitimi başlamıştı. Planlamanın şümullü olması ve bir bilimsel faaliyet kategorisi olarak görülmesi gerektiği savunulmaya başlamıştı. Bu planla-

ma bürolarının aynı zamanda yeni paradigmanın ilk örneklerini gerçekleştirmesi isteniyordu. Bu oluşum sırasında ben bu sorulara yanıt verebilecek bir metropoliten planın hazırlanmasına ilişkin bir yöntem önerisi hazırladım, o yılların mimarlık dergisinde yayınlandı. Ben bu yazıyı bu üç metropoliten plan bürosundan bilimsel çalışmalar bakımından öncülük rolü oynayan Ankara Metropoliten Plan bürosuyla işbirliği yaparak hazırladım. Sanıyorum ki bu büronun çalışmalarını yönlendirmesinde belli bir etkisi oldu.

Türkiye'deki kentlerin metropoliten bir nitelik taşıyıp taşımadığı tartışması daha sonraki yıllarda akademik çevrede gelişti. Tartışmanın akademik bir nitelik kazanması hepimizin hocası Mübeccel Kıray'ın Türkiye Birinci Şehircilik Kongresinde[24] yaptığı konuşmayla oldu. Bu konuşmada Kıray metropoliten alanların temelde sanayi toplumunun bir kategorisi olduğunu, bu kentlerde denetim fonsiyonlarının merkezdeki yerleşmenin MİA'larında toplandığını uzmanlaşmış ve denetimi merkezde kalan üretim faaliyetlerinin 60 km'lik yarıçapı olan bir alandaki yerleşmelerde yer aldığını bu yerleşmelerin daha çok yatakhane işlevi gören uydulara karıştırılmaması gerektiğini belirtiyordu. Oysa Türkiye'de büyük kentlerin büyüme süreci sonrasında ortaya çıkan mekansal gelişme şeması bununla tam uyuşmuyordu. Kıray yazılarında kentlerin çevresinde yaşanan bu gelişmenin en iyi olarak saçaklanma metaforuyla temsil edilebileceğini savundu. Tabii bu açıklama Kıray'ın Türkiye'deki sosyal değişmeyi tampon mekanizmalarla ele alan yaklaşımının büyük kentler alanına taşınması olarak görülebilir.

Daha sonraki yıllarda İstanbul'un nasıl kavramsallaştırılması konusunda benim de bir başka önerim oldu. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümündeki çalışma arkadaşlarımla birlikte IDRC'den İstanbul'daki konut sunum biçimlerini araştırmak için bir proje almıştık. Bu projenin girişi niteliğinde İstanbul'un 19 yüzyılın ikinci yarısından 1980'li yıllara kadar yaşadığı gelişmenin tarihini ve bunun paralelinde nasıl bir planlama deneyimi yaşadığını araştıran bir çalışma yaptım. Bu daha sonra bir kitap halinde yayınlandı. Bu araştırmanın konumuz bakımından ilginç iki sonucu olduğu söylenebilir. Bunlardan biri 1960 sonrasında İstanbul MİA'sından üretim faaliyetlerinin çevreye sıçradığı ama bu sıçrayışın merkezi kentten kopuk yerleşmeler yaratamadığını, sıçramanın kısa bir uzaklığa olduğu ve aranın daha sonra dolduğu üzerinde duruyor. İstanbul'un araları boşluklu bir yerleşme yapısı yaratamadığını bu nedenle onu bir metropol olmaktan çok bir azman sanayi kenti olarak adlandırmanın doğru olacağını iddia ediyordu.

Bu araştırmanın konumuzla ilgili olan ikinci bulgusu İstanbul'un 150 yıllık deneyiminden hareketle İstanbul'un planlaması için görgül temelli bir planlama kuramı önerisiydi. Bu kuramsal açıklama imar operasyonlarının döngüsel olarak sıralanması üzerinden geliştirilmişti. İstanbul'un gelişmesinin imar operasyonu döngüleriyle yönlendirildiği iddiası İstanbul deneyimine dayanıyordu. Ama gelişmekte olan ülkelerin büyük kentleri için genelleştirilebilir bir nitelikteydi. Her bir döngünün oluşmasının bir iç mantığı bulunuyordu. Bir büyük kentte planlama çalışmaları yapılmasına

karşın kentin büyümesinde plan dışı spontan gelişmelerin payının yüksek kaldığı sistemlerde kentin büyümesi dar boğazlarla karşı karşıya kalıyordu. Bu tıkanıklığın açık olarak duyulmaya başladığı ortamlarda, sorunun yerel yönetimler düzeyindeki kaynaklar ve yetkilerle çözülmez hale geldiği fark edildiğinden, olağan üstü bir kaynak harekete geçirilerek, merkezi iktidarın önemli bir politik figürü ya da onun uzantısı olarak görülebilecek bir yerel yönetici eliyle, birçok halde hukuki meşruiyeti zorlayarak doğrudan bu sorunların çözümüne yönelen imar operasyonu başlıyordu. Bir yandan gelişmekte olan bir ülkenin harekete geçirebileceği kaynakların sınırlılığı, öte yandan hukuku zorlayan uygulamalara karşı artan direnç 4-5 yıllık bir dönemde imar operasyonu döneminin sona ermesine neden olmakta ve durum yarı planlı yarı plansız normal mecrasına tekrar dönmekte yeni bir imar operasyonu için birikimi sağlamaya başlamaktadır[25].

Bu iki bulgudan birincisi daha sonraki yıllarda yöneticisi olduğum üç doktora çalışmasında önemli ölçüde geliştirildi. Planlama operasyonları kavramı çevresindeki bulgu daha sonraki çalışmalarla geliştirilmedi. Şimdi düşündüğümde bunun nedeninin önerilen kuramın davranışsal olması ve normatif olmaması dolayısıyla plancılara uzak kalması olduğunu görüyorum.

İstanbul'u metropolitenleşemeyen azman bir sanayi kenti olarak niteleyen yaklaşım konusunda ise üç doktora öğrencim bu hipotezi geliştiren çalışmalar yaptılar. Önce Murat Güvenç[26] doktora tezinde insan üstü bir çabayla İstanbul sanayi kuruluşlarının mekandaki dağılımını inceledi. Bu çalışma İstanbul sanayiinin merkezden kopuşunun sınırlı kaldığını göstererek azman sanayi kenti hipotezine görgül bir destek sağladı. Daha sonraki yıllarda Elvan Gülöksüz doktorasında[27] önce kuramsal olarak arazi kullanım fiyatı ile mülkiyetin el değiştirmesi fiyatının farklılığını açık hale getirerek kentte yüksek arazi fiyatını ödemek istemeyen girişimcilerin kentin yerleşik yapısından koparak sıçramayı gerçekleştirmesi halinde aradaki toprak sahiplerinin spekülatif olarak arsalarını belli bir süre boş tutma ve daha sonra yüksek bir değerden satarak yapılaşmaya açma eğilimleri bulunduğunu gösterdi. Yine kuramını Ankara örneğinde parsel bazında bilgilere ulaşarak görgül olarak sınadı. Böylece emrivakilere açık bir planlama sürecinin bulunduğu ülkelerde arsa rantından kaçınmak isteyenlere ve arsa rantını en çoğa çıkarmak isteyenlere birlikte olanak veren bir sistemin büyümesinin dinamiğine açıklık kazandırdı. Niye büyük kentlerde uzun erimde araları boşluklu yerleşme yapılarının varlığını koruyamadığına açıklık kazandırdı. Ayrıca Trakya Üniversitesinden bir araştırmasında .Şadıman Sazak Çorlu ve çevresinde aynı hipotezin test edilmesini sağladı.[28] Yine doktora öğrencilerimden Hatice Kurtuluş ise İstanbul ve çevresindeki 19 yüzyıldaki büyük çiftliklerin zaman içindeki dönüşümlerini izleyerek büyük kentlerin çevresine desantralize olurken çevredeki topraklarda geçmişteki mülkiyet biçiminin yaşanan sıçramalar üzerindeki etkisini ortaya koymuş oldu.[29]

1980 yılı konumuz bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye ithal ikamesine ve iç pazara dönük ve karma ekonomiye dayalı sanayileşme stratejisini

bırakarak özel sektör eliyle ve dış pazara dönük bir sanayileşme stratejisini benimsemesi Türkiye'nin yerleşme dinamiklerinde de önemli değişiklikler yaratıyordu. Daha önce gördüğümüz ve ülkede tek egemen kentin varlığının göstergesi olan birinci ve ikinci kentin nüfus oranları dengeli bir durumu ifade eden 2 oranından uzaklaşarak 3 oranına yaklaşmaya başlamıştır.

1980 yılı ortalarında Türkiye Büyükşehir Yasasını kabul ederek iki kademeli bir büyükşehir yönetimine geçmiştir. Burada dikkati çeken bir nokta metropoliten sözcüğünün kullanılmamış olmasıdır. Büyükşehir statüsündeki kentlerin sayısı 15'şe yükselmiştir. Son yasa değişikliğiyle bunların sayısında azaltmaya gidilmektedir. Nüfusu 800.000'den büyük kentler bu kategori içine alınmıştır. Artık geçmişte olduğu gibi bu büyükşehirlerin metropoliten nitelikte olmadığını söylemek çok anlamlı olmayacaktır. Artık onların yapısını kent-bölge tanımlarımız bakımından irdelemek daha doğru olacaktır.

Türkiye'de Büyükşehir sistemine geçilmesi yalnız iki kademeli bir yönetim sistemi değil aynı zamanda da bu kent yönetimlerine mali kaynaklar getirdi. Onlar da yeni büyük yatırımlara girdiler. Bu arada Ankara'da ilk metronun yapımı için çalışmalar başlatılınca ODTÜ'lü bir grup öğretim üyesinden 2015 Ankara'sı için bir tür plan hazırlanması ve kestirimde bulunması istendi[30]. Bu plan esnek olması ve stratejik niteliği bakımından o zamana kadar yapılan planlardan ayrılıyordu. Temelde kentin biçimlenişini belirleyen süreçlerin analizine dayandırılıyordu. Önerilen plan bu süreçlerin sürmesine ya da bu süreçlerde yapılacak yeni düzenlemelere bağlı kestirimlerde bulunuyordu. Ayrıca planın eki bir matematik model yardımıyla stratejik kararlardan birinin değişmesi halinde planın revizyonunu mekanik hale getiriyordu. Ne yazık ki daha sonraki yıllarda Türkiye'de yeni planlama paradigmaları tartışılmaya başladığında bu deneyim tartışmalarda yer almadı.

Türkiye'nin 1980 sonrasında dışa açılmaya başlamasında gözlenen etkiler 1989'da Berlin duvarının çökmesi ve Sovyet Sisteminin çözülmesiyle güçlendi. İstanbul 19 yüzyıl sonunda sahip olduğu bölgesel merkez olma işlevlerini iki devrimle birlikte kaybetmişti. Önce Ekim Devrimi, daha sonra Türkiye Cumhuriyetinin ilanıyla Başkentlik işlevinin Ankara'ya devredilmesi İstanbul'un önemini azaltmıştı. İkinci Dünya sonrasında Balkan ülkelerinin sosyalist blokta yer alması İstanbul'un uluslar arası hinterlandını daha da sınırlamıştı. Bir yandan Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik politikasının değişmesi öte yandan sosyalist blokun çözülmesi İstanbul'un geçmişteki işlevlerini yeniden kazanabilmesi olanağını sağladı. İstanbul'un nüfusunun 10 milyon sınırına yaklaştığı bu yıllarda dünyada kullanılmaya başlayan Megakent kavramı arada sırada Türkiye'de de kullanılmaya başlamıştı. Ben bu kavramın kullanılmasına karşıydım. Bunu aczin ve yakınmanın kavramı olarak görüyordum.

Bu yılarda IULA-EMME'nin Toplu Konut İdaresi için yaptığı araştırmalardan İstanbul'a ilişkin olanını ben yazdım. İstanbul için Yaşanabilir Bir Dünya Kenti olma hedefini önerdim[31]. Bu kavramı kullanmam da benim de hocam olmuş olan John Friedmann'ın çalışmasının etkisi vardı. Ben Dünya Kenti kavramını Megakent kavra-

mına yeğliyordum. Çünkü bu kavram Megakent gibi bir yakınmanın ve aczin ifadesi olmuyor. İstanbul'un önüne bir hedef bir beklenti ve nihayet bir program koymuş oluyordu. Tarihinde yeni bir dönüşümü yaşamaya başlayan İstanbul'un yüklenmek istediği işlevlere de çok yakışıyordu. Benim yaptığım dünya kenti kavramı daha önceki önerilerden bir farklılık gösteriyordu. Gelişmekte olan bir ülkenin büyük kentlerinin dünya kenti olarak nitelenmesi için o ülkenin sermayesinin bu dünya kentinin etki alanına sermaye ihraç eder hale gelmesinin önemi üzerinde duruyordum. Artık günümüzde İstanbul'un bu koşulu da yerine getirdiği açık hale gelmiş bulunuyor.

Bu Yaşanabilir Dünya Kenti İstanbul formülasyonu genellikle benimsendi ve megakent kavramı Türkiye'de yerleşemedi. Belki de gereğinden çok benimsendi denilebilir. O tarihten sonraki belediye seçimlerinde küçük, büyük pek çok sayıdaki belediye başkan adayı kendi kentlerini yaşanabilir dünya kenti yapacaklarını ilan ettiler.

Dünya kenti kavramının nereden geldiğini biliyoruz. Biraz da yaşanabilirlik kavramının nereden geldiği üzerinde duralım. İstanbul'da BM Habitat II. toplantısının hazırlıkları başladığında, toplantının nihai ürününü oluşturacak olan, İstanbul Deklarasyonunun ve Habitat Gündeminin ön taslakları yazılırken, çalışmalara katılan Türk delegasyonu bu toplantının kent zirvesi olarak adlandırılmasına karşın, hazırlanan ilkeler arasında kente ilişkin bir ilke olmadığını saptadı. Bunun sonucu olarak yaşanabilirlik ilkesinin eklenmesini istedi. Kentsel alanların düzenlemesini yönlendirecek bu ilke insan haklarının kent mekanında yaşama geçirilmesi olarak adlandırılıyordu. Daha sonraki yıllarda bu yaklaşımın daha gelişmiş biçimini yürütücüsü olduğum TÜBA Çevre Komisyonunun Yaşam Kalitesi Göstergeleri Raporunda[32] geliştirme olanağını buldum.

Anlatmaya çalıştığım bu öyküde günümüze ulaşmış bulunuyoruz. Bu toplantıda kent bölge kavramını irdeliyoruz. Türkiye'de de büyük yerleşmelerimizin metropoliten olup olmadığı tartışmasının yerini kent-bölge olup olmadığı tartışması alacak. İstanbul'un kent-bölge olduğu ya da olmadığı yargısına ulaşmamız halinde bile ben dünya kenti kavramlaştırmasının daha anlamlı olduğunu düşüneceğim. Çünkü kent-bölge yerleşmenin coğrafik biçimiyle ilgili bir kavramlaştırma olmanın ötesine geçemiyor, yerleşmenin dış ilişkileri konusunda bir işaret taşımıyor dolayısıyla bir gelişme programı konusunda uyarıda bulunmuyor.

Türkiye'de büyük yerleşmeler ve çevrelerinin bir kent-bölge oluşturup oluşturmadığı tartışmasını yürütmeden önce bu tartışmayı nasıl yürüteceğimize açıklık kazandırmak gerekir. Bu tartışma iki farklı biçimde yürütülebilir. Birinci seçenek hem yerleşmenin biçiminin, hem de gerisindeki sürecin aynı olması halinde kent-bölgenin var olduğunun kabul edileceği üzerine kurulabilir. Oysa ikinci seçenekte kent-bölgenin var olduğunu iddia etmek için biçimin aynılığı yeter kabul edilmektedir. Bu halde değişik süreçlerin aynı biçimleri yaratabileceği ve süreçlerin farklılığının önemli olmadığı kabul edilmektedir.

Eğer birinci seçenekteki yöntem kabul edilirse, ilk tartışılması gereken konu Türkiye'de esnek üretime geçilip geçilmediği konusunda bir saptamada bulunmak ve bu konuda bir yargı geliştirmek gerekir. Bu konuda bir yargı geliştirmek kolay değildir. Türkiye'de gelişen fason ilişkilerinin daha çok kapasite tamamlayıcı fason ilişkiler olduğu işlevsel tamamlayıcılıklar türü yatay bağlantıların gerçekleşmediği söylenebilir. Ayrıca kent-bölgede ortaya çıkan yerleşme yapısının tek merkezliliği ortadan kaldıramadığı söylenebilir. Bu durumda geliştirilen kuramdakine tam uygun kent bölgelerinin oluştuğunu söylemek konusunda tereddüt doğmaktadır.

İkinci seçenek üzerinde durulursa tartışmayı farklı bir biçimde yürütmek gerekebilir. Özellikle İstanbul'un Trakya ve Doğu Marmara'daki yayılımı ile Ege Bölgesinin birbirine yakın çok sayıda kentten oluşan yapısında kent-bölgeye yakınlık bulunabilir. O zaman karşımıza çıkan soru biçimdeki bu benzerlikleri yaratan esnek üretim dışındaki (ya da onun yanısıra) süreçlerin olanaklılığı olmaktadır. İstanbul ve çevresindeki bağlantıyı İstanbul merkezli sermayenin bölgedeki sürekli dışa yayılan desantralizasyonu üzerinden düşünebiliriz. Böyle bir ortamda girişimcilerde arazi rantı ödemekten kaçınma güdüsünün yüksekliği ve dolayısıyla sürekli olarak çevreye sıçrama eğiliminin yüksek kalması ve bunun yanısıra aradaki toprak sahiplerinin beklentilerini gerçekleştirecek fırsatları artık bulamayışlarının söz konusu biçimi yaratacağı söylenebilir. Ege bölgesindeki yerleşme dokusunun oluşumunu İzmir merkezli yatırımların desantralizasyonu ile ya da esnek üretimin gelişmiş olmasıyla açıklamak olanağı bulunamaz. Bu halde başka bir süreci düşünmek gerekecektir. Bunun için zengin ve verimli bir tarımsal hinterlantta oluşmuş çok sayıdaki küçük merkezin Ülkenin kentleşme oranındaki artışa paralel olarak büyümeleri ve bunlardan bir kısmının doğrudan küresel ekonomiye eklenmesi süreciyle açıklamak düşünülebilir.

SON VERİRKEN

Bu toplantıda yapacağım konuşmanın sonuna ulaşmış bulunuyorum. Gelişmiş ülkelerin ve Türkiye'nin yarım yüzyıllık bir zaman derinliği içinde büyük kentsel yığılmaların gelişmelerini hangi tür kavramlar aracılığıyla kavramaya çalıştıklarını gördük. İki ayrı yerdeki olgular arasında benzerlikler ve ayrılıklar var. Bu kaçınılmaz olarak böyle. Her iki olgu da dünya kapitalist sisteminin işleyişi altında biçimleniyorlar. Benzerlikler büyük ölçüde bundan kaynaklanıyor. Öte yandan bu iki olgu farklı toplumsal bağlamlarda farklı güzergah bağımlılıkları içinde oluşuyor. Farklılıklar da bundan doğuyor. Burada karşımıza çıkan ciddi bir soru var. Bu yarı benzer yarı farklı olguyu aynı kavramı kullanarak kavrayabilir miyiz? Bu soruyu açıkça sorarak epistemolojik düzeyde tartıştığımız söylenemez. Aynı kavramı kullanırsak farklılıkları yok ederiz. Bir yerdeki gerçekliğe uygun olarak tanımlanmış kavram, farklı bir yerdeki bir olguyla tam bir uyum içinde olmaz.

Türkiye için anlattığım bu öykü bu uyumsuzluklar karşısında, Türkiye'de kavramsallaştırma düzeyindeki çözüm arayışlarını sergiliyor. Bu öykü gösteriyor ki Türkiye'de yukarıda sorduğum soruya açık bir yanıt bulmak çabası olmamıştır. Daha çok

yaşanan kentleşme deneyimi ve Türkiye'nin koşulları içinde gerçekleşen olguyu daha iyi anlatacağı düşünülen yeni kavramlar önerilmiştir. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan kavramlar akademik geleneklerin ve ilişkilerin etkisiyle evrensellik iddiası taşıyor ve belirleyici hale geliyor. Oysa Türkiye'de gelişmiş kavramsal çerçevelerin epistemolojik farklılıkları olmamasına karşılık etkisi büyük ölçüde yerel düzeyde kalıyor.

Bu saptamayı yaptıktan sonra bu yarı benzer ve yarı farklı olguyu nasıl kavramsallaştırmalıyız sorusuna bir yanıt vermeye çalışacağım. Bu soruya yanıt vermekte bize Saussure'ün kavram alanı anlayışı yol gösterebilir. Benzerlikleri ve ayrılıkları olan olguları tek bir kavramla değil ancak bir kavram alanı kullanarak kavrayabiliriz. Eğer bu yanıt yeterli görülüyorsa, sorulması gereken bir başka soru daha doğar. Bu kavram alanı nasıl ve kimler tarafından oluşturulacaktır. Bence, günümüzün yüksek etkileşimli dünyasında, kavram alanının geçmişteki gibi tek, tek akademisyenlerin bireysel katkılarıyla zaman içinde oluşmasından daha farklı bir süreç öngörülebilir. Bu değişik deneyler içinde yer almış, değişik ülkelerin akademisyenlerinin, aynı düşünce macerası içinde yer almasıyla, karşılıklı etkileşme içinde, daha başlangıçta, tek bir kavram değil bir kavram alanını tüm olarak ortaya çıkarması öngörülebilir. Bilmem bu öngörü sizlere çok mu ütopik geliyor. Bunun ne yararı olacak? Biz ithal edilen bir kavramlar dünyasında değil, birlikte geliştirdiğimiz dolayısıyla daha çok benimsediğimiz bir kavramlar dünyasında yaşayacağız.

NOTLAR

1. Roger Simmonds and Gary Hack: (ed)*Global City Regions,* Spon Press, London and New York.2000.

2. Allen J.Scott: Global City-Region, Oxford University Press, Oxford,2001

3. Tim Hall Phil Hubbard: *The Entrepreneurial City,* John Wiley &*Sons,* Chichester, 1998.

4. Charalambos Kasimis, Apostolos G. Papadopoulos: Local Responses to Global Integration, Ashgate, Aldershot,1999.

5. Jonathan Barnett: *The Fractured Metropolis,* Icon Editions An Imprint of Harper Collins Publishers,New York,1995, s.1-14

6. J. Garreau: *Edge City: Life on the New Frontier,* Doubleday, New York, 1991.

7. Tim Hall Phil Hubbard: *The Entrepreneurial City,* John Wiley &Sons, Chichester, 1998.

8. Roger Simmonds and Gary Hack: (ed)*Global City Regions,* Spon Press, London and New York.2000.

9. Allen J. Scott*" Introduction",*. Allen J.Scott (ed):*Global City-Region*, Oxford University Press, Oxford,2001

10. Allen J.Scott: *The Cultural Economy of Cities,* Sage Publications, London, 2000.

11. S.Graham:" Constructing Premium Network Spaces: Reflection on Infrastructure Networks and Contemporary Urban Development", *International Journal of Urban and Regional Research,* Vol.24,March.2000,s.183-200.

12. Masahisa Fujita, Paul Krugman:"The New Economic Geography: Past, Present and the Future", *Papers in Regional Science,* Volume 83, No.1, January 2004,s.139-164.

13. Augutin Rodriguez-Baghiller. "Discontiguous Urban Growth Edge Cities, Global Cities, or Both ?" Roger Simmonds and Gary Hack: (ed)*Global City Regions,* Spon Press, London and New York.2000.s.260-269.

14. Charalambos Kasimis, Apostolos G. Papadopoulos: *Age.*

15. Allen J.Scott, John Agnew, Edward J.Soja and Michael Storper:" Global City Regions"Allen J.Scott(ed):*Global City-Region,* Oxford University Press, Oxford, 2001

16. Nick Oatley: *Cities, Economic Competition and Urban Policy,* Paul Chapman Publishing Ltd.London,1998.s.1-20.

17. Jonathan Barnett: *A.g.e:*

18. Nick Oatley: *A.g.e*

19. Allen J.Scott,John Agnew, Edward J.Soja and Michael Storper:A.g.e:

20. Patsy Healey: *Colloborative Planning Shaping Places in Fragmented Societies,* Macmillan Press, 1997.

21. Peter M. Allen: *Cities and Regions as Self-Organising Systems Models of Complexity.* Gordon and Breach Science Publishers, Amsterdam,1997.

22. UNCHS (HABITAT)—The State of the World Cities 2001, UNCHS Publication, Nairobi, 2001.

23. Allen J.Scott, John Agnew, Edward J.Soja and Michael Storper: "Global City Regions", Allen J.Scott: Global City-Region, Oxford University Press, Oxford,2001

24. Mübeccel Kıray: "Azgelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Süreçleri", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık,* Tarih Vakfı, İstanbul, Eylül 1998, s.99-106.

25. İlhan Tekeli: *The Development of the İstanbul Metropolitan Area* IULA-EMME, İstanbul, 1994.,

26. Murat Güvenç: Introduction to Structural Landscape Analysis: Overviews on Industrial Landscapes of Greater İstanbul.METU.January.1992. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

27. Elvan Gülöksüz: *The Role of Landowner Behaviour in the Growth Pattern of Cities,* METU, December.1998. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

28. Şaduman Sazak: *Metropoliten Kentin Etki Alanında Kalan Kentlerin Çeperindeki Arsaların Dönüşüm Süreci,* Trakya Üniversitesi, Edirne, Ekim.2000.

29. Hatice Kurtuluş: *The Roles of Çiftliks on the Formation of Metropolitan Fringe in the Expansion of İstanbul Metropolitan Area,* METU, June.1999. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

30. İlhan Tekeli ve diğerleri: *Ankara 1985'ten 2015'e,* Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü, Ankara,1987.

31. IULA-EMME: *Geleceğin İstanbul'u,* TOKİ ve IULA-EMME, Ankara, 1993.

32. İlhan Tekeli vd.: *Yaşam Kalitesi Göstergeleri, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Ankara.2003.*

SN. İLHAN TEKELİ'NİN ESERLERİ ÜZERİNE SUNUŞLAR

OTURUM BAŞKANI: ALİ TÜREL

Sosyal Sistemin Fiziki Mekandaki Organizasyonundan Bölgesel Adanmışlık Kuramına
Ayda ERAYDIN

Kentin Mekansal Çerçevesi: Tekeli'nin Özgün bir Katkısı Üzerine Kişisel bir Değerlendirme
Murat GÜVENÇ

Kent ve Demokrasi: Bir Projenin Dönüşümü
Tarık ŞENGÜL

Dünya Şehircilik Günleri ve İlhan Tekeli
Aykut KARAMAN, Fatma ÜNSAL, Hürriyet ÖĞDÜL, Kevser ÜSTÜNDAĞ

Şehir Plancıları Odası ve İlhan Tekeli
TMMOB Şehir Plancıları Odası

SOSYAL SİSTEMİN FİZİKİ MEKANDAKİ ORGANİZASYONU'NDAN BÖLGESEL ADANMIŞLIK KURAMI'NA

Ayda Eraydın

GİRİŞ

İlhan Tekeli Türkiye'de mekanla ilgili her konuda çok önemli katkılar sağlamış ve farklı konuların kavramsallaştırılmasında, kuramsal derinlik kazanmasında ve bu konularda izlenmesi gereken yaklaşımların ve kullanılması gerekli yöntemlerin belirlenmesinde öncülük etmiştir. Ancak Tekeli'nin *Bölgesel Gelişme* ve *Bölge Planlama* konuları ile ilişkisi çok daha farklıdır. Bu konuların Türkiye'deki gelişimini başka herhangi bir yayına gerek kalmaksızın yalnızca Tekeli'nin çalışmalarından/ yayınlarından izlemek mümkündür.

Bir bilim alanına öncülük etmek önemli bir katkıdır. Ancak Tekeli'nin katkısı öncülük etmenin çok daha ötesine gitmekte, değişen koşullarda ortaya çıkan yeni kavramsal arayışlarda öncülüğünü sürdürmekte ve çağına tanıklık etmekle yetinmeyip, yaşadığı dönemdeki gelişmelerin bir kavramsal çerçeve içinde algılanabilmesini sağlamaktadır. Değişen dünyada değişimin kavramsallaştırmasını yaparken, yalnızca bugünün değil geleceğin nasıl şekillendirilmesi gerektiği konusunda 1964 yılından bu yana onun fikirleri pek çok sosyal bilim alanında yol gösterici olmuştur.

Bu bildiride coşkulu merakından kaynaklanan araştırmacılığı, gözlediği olguları kavramlaştırmadaki yetkinliğini ve mevcut olgulara başka bir gözle bakmamızı sağlayan kurgulamalarındaki ustalığını tartışmasız kabul ettiğimiz İlhan Hoca'mızın mekan/bölge bilimine ve planlamasına katkılarından bir bölümünü sizlerle paylaşmak istiyorum. Doğal olarak bu derleme Türkiye'nin son kırk yılına mekan perspektifinden bir bakış ve aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmesini de farklı bir açıdan değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.

TÜRKİYE'NİN BÖLGE PLANLAMA DENEYİMİNE TEKELİ'NİN GÖZÜYLE BAKIŞ

Mekansal yapılar ve bu yapıların değişim ve dönüşümü çeşitli dinamiklerin etkisi ile evrilerek gerçekleşir. Bu süreçler geçmişin izlerini de içererek gerçekleşir ve ancak geçmişi irdeleyerek açıklanabilir.

Bu nedenle Türkiye'deki mekansal gelişme politikalarını "bölge planlama" sözcüğünün kullanımından, bunun bir disiplin olarak benimsenmesinden, çok daha gerisine gidip anlamamız gerekiyor. Daha da ötesi Cumhuriyet öncesinde nasıl bir mekansal yapı ve örgütlenmeyi devraldığımızın belirlenmesi ve sonrasında Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişim süreci içinde mekansal süreçlerin nasıl şekillendiğinin tanımlanması gerekiyor. Bu oldukça zor bir görev gibi görünmesine karşılık, kentleşme ve bölgesel planlama öğrencilerinin şöyle bir avantajı var. Hem dünyayı, hem Türkiye'yi, hem kuramsal açılımları hem de gerçekleşenlerin büyük bir bölümünü yalnızca İlhan Hoca'nın yayınlarını okuyarak izlemeleri mümkün. Ancak bu önerinin gerçekleştirilmesinin pek de kolay olmadığını, Tekeli'nin yayınladığı 61 kitap ve 670 makalesi olduğunun da hatırlatmam gerekiyor (Gülöksüz, 2004). Bu yayınlar Osmanlı İmparatorluğu'nda mekansal örgütlenmenin evriminden başlayarak, bugüne ve geleceğe yönelen yaklaşımları sunarak bizi yüzyılları aşan heyecanlı bir yolculuğa götürüyor.

Bu yolculuk içinde geçmişi farklı bir gözle görmenin çekiciliği ile yaşanan heyecanlar, yeni bir yaklaşım çerçevesi sunmanın keyfi, Türkiye'de bazı şeylerin gerçekleşebileceği konusundaki çoşku, bir değişime tanıklık etmenin dayanılmaz çekiciliği olduğu gibi, bazı dönemlerde küskünlüklerin yarattığı kısa suskunlukları da gözlemek mümkün. Ama genelinde karamsarlığa düşmeden, günü reddetmeden ve her gün ne yapılacağı konusunda yeni fikirler üretmenin verdiği olumlu enerjiyi hissedebiliyorsunuz. Yılgınlığa düşmemenin, sürekli olarak kendini diri ve yeni gelişmelere hazır tutabilmenin, dünyayı meraklı gözlerle ve akılla izleyebilmenin mümkün olduğunu gösteren İlhan Hocamıza hepimiz teşekkür borçluyuz.

1960 Öncesi Döneme Yönelik Çözümlemeler

İlhan Tekeli'nin mekansal/bölgesel gelişme konularındaki kişisel yazıları 1964 yılında başlıyor. Ancak özellikle 1971-1975 döneminde yoğunlaşan yayınları[1] bize o güne kadar çok kısıtlı bilginin olduğu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mekansal değişmeleri açıklayan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mekansal örgütlenme biçiminin Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni sınırlarla nasıl değiştiğini ortaya koyan yayınları Osmanlıdan İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönemi anlamamızı sağladı.

Tekeli'nin Cumhuriyet öncesi döneme yönelik olarak yurt içinde ve dışında yapılmış çok sayıda yayını bulunuyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun mekan organizasyonundaki değişimleri ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile ortaya çıkan yeni mekansal dinamikleri ele alan bu yayınlarda Tekeli 16. yüzyıldan günümüze kadar Osmanlı topraklarında ve Anadolu'da yaşanan mekansal değişimleri izlememizi sağlıyor. 16. yüzyılın başından bu yana yerleşme dokusunu ve kentlerin gelişim süreçlerini her dönemin iç ve dış dinamiklerini de tanımlayarak anlamamızı sağlayan bu çalışmaların yardımıyla bir yandan Türkiye'deki bugünkü mekansal örgütlenmenin izlerini yakalayabiliyoruz, diğer yandan mekandaki değişim ve dönüşümlerin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerle nasıl ilişkilendiğini tanımlayabiliyoruz. Ancak yapılan değerlendirmeler Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine olan değişim sürecinin kro-

nolojik bir anlatımı olmanın çok daha ötesine gidiyor. Bugün bu çalışmaları yeniden okurken, 1980 sonrasında çok güncel olan Düzenlemeci Okul'un üretim biçimleri, birikim düzeni ve düzenleme mekanizmalarının dönemsel birlikteliğine dayanan anlatım biçiminin bu söylemin ortaya çıkmasından çok daha önce İlhan Tekeli'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki mekansal örgütlenmenin evrimini açıklamak üzerine geliştirdiğini izleyebiliyoruz. Üstelik dünya yazınında Düzenlemeci Kuramı kullanarak bu denli uzun bir geçmiş dönemi irdeleyen bir çalışmanın olmadığı belirtmek gerekiyor. Yine Osmanlı döneminde kentlerin dış ilişkileri[2], Tanzimat sonrasında kentlerdeki dönüşüm[3] gibi konuları gündeme getiren Tekeli'nin Osmanlı'nın özellikle son döneminde kentlerde yaşanan dönüşümler konusunda ayrıntılı bilgi sağladığı görülüyor.

Cumhuriyetin başlangıcına gidildiğinde ise Tekeli'nin çözümlemeleri bu dönemi tüm boyutları ile anlamamızı sağlıyor.

Tekeli 1923-1945 dönemini "bir ulus devletin yaratılması" dönemi olarak tanımlamaktadır. Bu konuda dört ana kararın ve bunlara yönelik politikaların etkili olduğunu belirtmektedir. Tekeli[4] bu kararları başkentin İstanbul yerine Ankara olarak belirlenmesi, bazı il merkezlerinin modern yönetsel ve kültürel merkezler olarak tanımlanması ve bu merkezlerin çevrelerindeki sosyal değişimi başlatması, demiryollarının tüm ülkeyi kapsayacak ve eski "ağaç" formu değiştirecek şekilde düzenlenmesi ve karayollarının demiryolunu destekleyecek şekilde geliştirilmesi ve devletin başı çektiği sanayileşme çabaları kapsamında Anadolu kentlerinde kamu sanayi birimlerinin kurulması olarak sıralamaktadır.

Ankara'nın başkent olarak tanımlanmasının Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve mekansal gelişimine etkilerini[5] İlhan Tekeli çok farklı boyutları ile tanımladı. Türkiye'nin özellikle güney sınırları ile nasıl Osmanlı'daki bazı önemli ekonomik bölgelerin parçalandığını, bazı kentlerin hinterlandlarını yitirdiğini ve yeni sınırlarla hinterlandı küçülen bazı merkezlerin ekonomik performanslarının nasıl olumsuz etkilendiğini yine onun çalışmalarından izleyebiliyoruz[6]. Yine bu döneme yönelik çalışmalarında Tekeli Osmanlı'dan devir alınan ulaşım yapısının bölgesel gelişmişlik düzeyleri üzerindeki olumsuz etkisini ve yeni yaratılan Cumhuriyetin ulaşım ağlarının gelişmemiş olması nedeniyle karşılaştığı sorunları ve gelişmişlik farklarını zaman içinde artırıcı etkileri konusunda bizi bilgilendi ve sınırların önemini ve geniş bir alanan yayılan bir imparatorluktan, bazı yapay sınırlarla tanımlanan bir Cumhuriyet'e geçmenin getirdiği sorunları anlamamızı sağladı. Cumhuriyet'in başında ortaya çıkan bu olumsuzlukların nasıl bazı bölgelerin bugününü de etkilediğini, gelişme sürecine dezavantajlı olarak başlayan ve yarı kapalı sınırlar nedeniyle bu durumları süren bölgelerin zorluklarını yine Tekeli'nin Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecine yönelik değerlendirmeleri ile kavrayabiliyoruz. Ancak, betimlemeler ve durum saptamaları Tekeli'ye yetmez. Nitekim 1990'ların ortasında Türkiye sınırların ayırıcı değil bütünleştirici olması ve sınırdaş ülkelerle ilişkilerin değişmesi durumunda bölgelerin kaderlerinin nasıl değişeceğini de tartışmış ve bu konuda

görüşler geliştirmiştir. Bu görüşler veri koşulları koşulsuz kabullenmeyen, değişimleri konusunda kafa yoran bir bakış açısının küçük bir örneğidir.

Yeni ulus devletin sınırları içinde kalan, ancak birbirleri ile ulaşım ilişkileri kurulamayan bölgelerin sorunlarının üstesinden gelmek için 1924-1938 arasında demiryolu projelerine verilen önem ve ülkenin doğusunun batı ile bütünleştirilmesi çabaları kapsamında Ankara'nın başkent olarak merkezden sunulan hizmetlerin ülkenin doğusuna yakınlaşmasının önemi yine Tekeli'nin çalışmalarında öne çıkmaktadır. Gerçekten de 1923 sonrası tüm ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin yeniden şekillendiği ve az gelişmiş ve sanayi gelişimi kısıtlı bir toplumdan sanayileşmiş, refah düzeyi artmış bir topluma geçiş yollarının araştırıldığı yıllar olmaktadır. Bu dönemdeki arayışların farklı boyutlarını Tekeli farklı dönemlerindeki yayınları ile ortaya koymaktadır. Devletçiliğin oluşumu'nu Selim İlkin ile birlikte 1982'de irdelerken[7], 2003 yılındaki Kadro ile ilgili kitabında bu dönemdeki siyasal görüşlerin ve farklı bakış açılarının sergilenmesini sağlamaktadır. Cumhuriyetin başlangıcında gerçekleştirilen kamu iktisadi teşebbüslerinin yer seçimlerinin nasıl bölgesel dengeleri gözettiğini ve ülkenin farklı bölgelerine getirdiği üretim kültürünü yine Tekeli'den öğreniriz.

İkinci Dünya Savaşı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'deki dengeleri değiştirmiş ve Savaş sonrasında yeni bir sosyo-ekonomik ve mekansal gelişme sürecinin başladığı gözlenmiştir. Özellikle 1945 sonrası bir tarımsal dönüşüm ve bu dönüşümle birlikte gelen göç hareketlerinin öne çıktığı bir zaman dilimini tanımlamaktadır. Türkiye Savaş'a girmemiş ancak savaş koşullarının tüm ağırlığı ile yaşamıştır. Savaş sonrasında ise bazı pazarlarını kaybetmiştir. Bu dönem kaynak sıkıntılarının yaşandığı, kıt kaynaklar nedeniyle altyapı yatırımlarının ve kamu iktisadi teşebbüslerine olan yatırımların da kısıtlı olduğu bir dönemdir. Bu dönemde kentleşme oranında düşüşler yaşanmış, yalnızca bazı kentler nüfus kazanmışlardır. Bu durum 1950'li yıllara gelindiğinde değişmeye başlamıştır. Tekeli bu dönüşüm sürecini ve nedenlerini anlamamızı sağlar. Leila Erder ile birlikte hazırladıkları kitapta[8] kırsal alandaki değişimi, tarımda mekanizasyonun yarattığı dönüşümleri ve bunların sonucu ortaya çıkan nüfus hareketlerini[9] tanımlamıştır.

Tarımdaki modernleşmenin tekdüze olmadığını söyleyen Tekeli, 1948 yılından 1970'li yıllara kadar tarımda yaşanan değişmeleri farklı boyutları ile tanımlamaktadır. Mekanizasyon, işlenen arazideki artış, tarım teknolojisindeki değişim, tarımsal kesimde işletme düzeyindeki dönüşüm, artan üretim, geçimlik üretimden pazar için üretime geçiş gibi ana başlıklarda yaşanan değişimlerin kırsal kesimde aile yapısına ve nüfus hareketlerine etkileri bu bölümde ayrıntıları ile tartışılmaktadır. Tekeli'nin 30 sayfada özetlediği bu dönüşüm sürecini özellikle mekansal değişme sürecinin dinamiklerini anlamaya çalışanlar için hala bir ana başvuru yazıdır.

Bu kitaptaki diğer ilginç bir yazı ise marjinal sektör ile ilgilidir. Tarımdan hızla kopan nüfusun kentlere yönelmesi ile kentlerde ortaya çıkan ara mekanizmaları tanımlayan marjinal kesim ve sektörlerin tanımı kadar, bu kesimlerin yüklendikleri

işlevler de önemlidir. Kentsel alanlardaki marjinal kesimin büyüklüğünü kestirmeye çalışan Tekeli'nin bu kesime bakışı yol göstericidir. Tekeli "aşırı şehirleşme" gibi değer yargısı içeren terimlerden kaçınılması ve bu kesimin örgütlü kesime katılma yollarının aranmasını önermektedir.

İlhan Tekeli'nin Bölge Planlamaya Odaklandığı Yıllar

Bugün İlhan Tekeli'nin yayınlarına baktığımızda çok değişik konularda geçmişten geleceğe kadar uzanan bir çerçevede katkılarını bulmak mümkün olmaktadır. Ancak Tekeli'nin üniversite eğitimi sonrasındaki kariyerinin ilk yıllarında bölge planlamanın ana çalışma ve tartışma alanı olduğu görülür. Doğrusu bu durum rastlantısal değildir.

1960'lı yıllar yeni bir Anayasa ve yeni kurumlar ve "planlı bir dönem"le tanımlanabilir. Planlama özellikle büyüme sürecinin akılcı biçimde yeniden düzenlenmesi, disiplin altına alınması ve ekonominin iniş ve çıkışlarla dolu dalgalı yapısından kurtarılmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım bölgesel sorunlar için de geçerlidir. Bölgelerin kapasitelerini doğru kullanarak ekonomiye olan katkılarının artırılması çıkış noktası olup, 1958 yılından itibaren bölge planları geliştirilmeye başlamıştır. Nitekim Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında "Bölge Planlama" "*Doğal kaynakları ve onların verimli kullanımını sağlayacak planların arazi doğru kullanımını gerçekleştireceği ve gerekli kamu etkinliklerinin ve programlarının belirleneceği*" bir belge olarak tanımlıyordu. Bölgesel politikanın ana bileşenlerini ise şöyle belirtiyordu:

- Ekonomik gelişmenin bölgesel dengesizlikleri azaltacak şekilde yönetimi,
- Aşırı kentleşmenin yarattığı sorunların çözümü,
- Kamu ayırımlarının gelir eşitsizliklerini giderecek şekilde dağıtılması,
- Gelişme potansiyeli olan bölgelerde ekonomik büyüme sürecinin yönlendirilmesi,

Bu politikalara göre ülke "Potansiyel Gelişme Bölgeleri", "Az Gelişmiş Bölgeler" ve "Metropolitan Bölgeler"e ayrılıyordu. Bu ayrım çerçevesinde ve ulusal planlama sisteminin kurumlaşmasının ve bölgesel gelişme konularının ulusal planlama çalışmaları içinde yer almasının getirdiği itici güçle bölgesel farklılıklar, mekanın organizasyonu ile ilgili çeşitli çalışmalar başlatılıyordu.

İlhan Tekeli'nin böyle bir ortamda bölge planlamaya ilgi duyması şaşırtıcı değildir. Nitekim 1961 yılında Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde yüksek lisans programı ile başlayan bu ilgi bugüne kadar konuya yaptığı katkılarla sürdü. Bölge planlama konusundaki ilk çalışması az gelişmiş ülkelerde bölgesel planlama üzerine yaptığı yüksek lisans tezidir[10]. 1960'lı yılların ilk yarısında ayrıca toplum kalkınması, doğu'nun gelişmesi gibi konularda isimli ve isimsiz yazıları[11] ile görüşlerini dergiler yolu ile ulaştırmaya çalışmıştır. 1963 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'nda Bölge Planlama Dairesinde Zonguldak Bölge Planlaması sırasındaki çalışmaları ona kuramdan yola çıkarak eylemi kurgulamak ve planlamak üzerinde somut görüşler ve yöntem-

ler geliştirmek olanağı sağladı. 1965-66 yıllarında Massachusetts Institute of Technology ve Pennsylvania Üniversitelerinde gördüğü eğitim sırasında özellikle Bölge Bilimi ve Bölgesel Analiz yöntemleri konusunda derinlemesine çalışmasını ve kantitatif yöntemler konusunda yoğunlaşmasını sağladı. Bu üniversitelerden Bölge Bilimi yüksek lisans derecesini aldıktan sonra İmar ve İskan Bakanlığındaki görevine döndü.

Bu yıllarda İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama konusunu en önemli asli görevlerinden biri olarak benimsemekte ve kuruluş yasasına dayalı olarak, yine kuruluş yasasında bölge planlama konusunda yetkilerle donatılan Devlet Planlama Teşkilatı ile birlikte görev yapmaktadır. Bazı bölge plan çalışmalarında ortak çalışmalar da yapılmış ve bu ortaklıklar Uluslararası kurumlarca başlatılan proje çalışmalarında da sürdürülmüştür.

Zonguldak Bölge Planlama Çalışmaları[12] bu dönemde gerçekleştirilen Doğu Marmara, Antalya ve Çukurova Bölge planlarından farklı bir çerçeveye sahip olup, özgün bir yapıya sahiptir. Hazırlandığı dönemde Türk Şehir Plancıları üzerinde çok önemli etki yaratan bu plan çalışmasının, bu dönemde yeni bölge plancılarının uluslararası planlama grupları ile yarışabilecek planlar hazırlanabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Çeşitli bölgeler için planlar geliştirilmesine karşılık, ulusal planın uygulamalarında ekonomik ögelerin ağırlık kazanması ve Birinci Beş Yıllık Plana Tinbergen tarafından eklenen bölge planlama bölümünün plan uygulamaları sırasında içselleştirilememesi 1960'lı yıllarının ortalarından başlayarak Milli Fiziki tartışmasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1968 yılında I. Milli Fiziki Plan Semineri[13] düzenlenmiştir.

Milli Fiziki Plan tartışmaları sırasında bu semineri düzenleyen Esat Turak ve Yiğit Gülöksüz ve diğer katılımcılarla birlikte İlhan Tekeli ulusal ekonomik gelişme amaçları ile üretim faaliyetlerinin ve yerleşme merkezlerinin mekansal dağılımı konularını bütünleştirecek bir Milli Fiziki Plana ihtiyaç olduğunu savunmuştur[14]. Bu talep bir anlamda "kalkınma planlarına mekansal boyutun eklenmesi"nin gerekli olduğu görüşüne dayalıdır. Ancak bilindiği üzere Milli Fiziki Plan çalışmaları İmar ve İskan Bakanlığı tarafından başlatılmış olsa bile, bu çalışmalar bir bilgi derleme ve mevcut mekansal bilginin derlendiği haritaların yapımı ötesine gidememiştir. Yapılan bilgi derleme çalışmaları ise sık sık kesintiye uğramış ve ancak 1990 yıllarda bazı haritalar basılabilmiştir. Tekeli planlama üzerine ve özellikle milli fiziki plan üzerine olan düşüncelerini daha önceki bu konu ile yazdıkları ile birlikte 1971 yılında Planlama ve Ülkesel Fiziki Planlama Üzerine başlıklı kitapta derlemiştir. Milli Fiziki Planının tanımlandığı Bölüm II'de yer alan "Önerilen Ülkesel Fiziki Plan Yaklaşımının Geliştirilmesi"[15] makalesi bugün aradan geçen 33 yıla karşın hala güncelliğini sürdüren ve mekan planlaması konusunda yol gösterici olan bir çalışmadır.

Bugün yeniden incelenmesi gereken bir diğer çalışması ise Tekeli'nin 1968 yılında tamamladığı "*Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı*" başlıklı doktora

tez çalışmasıdır[16]. Bu çalışmada İlhan Tekeli öncelikle sosyal sistem içinde mekan boyutunun etkilerini analiz etmeye imkan verebilecek bir sosyal sistem kuramı geliştirmiş ve ikinci aşamada böyle bir sistemin etkisini artırmak için gerekli olan mekansal organizasyonu tanımlamıştır. Böyle bir bakış açısı çerçevesinde mekanın analize bağımlı değişken olarak girdiğini belirten Tekeli, üçüncü aşamada ise mekan organizasyonunu bağımsız değişken, sosyal sistemi bağımlı değişken olarak ele alarak belirli mekansal biçimlerin diğer şartların aynı olması durumunda ne tip sosyal sistem doğmasına yol açacağını belirlemiştir. Bugün en önemli mekansal süreçlerden biri olan yığılmanın çevre, kültür, sosyal ve kimlik yapısına etkilerini Tekeli'nin 1960'lı yıllarda incelediği ve kuramlaştırmaya çalıştığı görülmektedir.

İzlenebileceği gibi 1960'lı yıllar planlama ve özellikle bölge planlama açısından önemli tartışmaların ve bazı deneylerin yaşandığı yıllar olmuş, gerek akademik çalışmalar gerekse geliştirilen proje çalışmaları mevcut yazına önemli katkılar sağlamıştır. Ancak tüm bu çabalara ve konunun güncelliğine karşı kurumlaşmanın sağlanamadığı görülmüştür. Bölgesel eşitsizliklerin üstesinden gelinmesinin ve bölge planlamanın çok önemli olduğunu belirten, ancak ama ile başlayan karşı duruşlar süregelmiştir. "Bölünme" korkusu, "Türkiye'nin buna hazır olmadığı", "Türkiye idari sisteminin bölgesel düzeyde politika geliştirme ve planlama yapabilme için uygun olmadığı" gibi farklı gerekçelerle kurumlaşma ve uygulamalar sürekli olarak ötelenmiştir.

Türkiye'nin Çalkantılı Dönemleri, Kargaşa, Haksızlıklar, Küskünlükler, Bölgesel Gelişme ve Planlama Konusuna Farklı Bakış

1960'lı yılların sonuna gelindiğinde Türkiye'de önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Kalkınmacı ve kalkınma için planlamanın gerekli olduğunun savunulduğu ve kamu yatırımlarının ağırlık kazandığı dönemin sonuna gelinmeye başlamıştır. 1970'li yıllar Türkiye için ekonomik açıdan olduğu kadar siyasal açıdan dalgalanmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bir önceki dönemde ithal ikameci politikalarla yakalanan imalat sanayindeki yüksek artış oranları, 1970'li yıllarda özellikle kentlerde giderek artan iş talebini karşılayamamış ve istihdam sorunlarının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Düzenli işlerde istihdam edilemeyen nüfusun barınma ve diğer ihtiyaçlarının karşılanamaması kentlerde bölünmüşlüğe ve marjinal sektörün ağırlık kazanmasına yol açarken, kentlerin önemli sorunları ile yüzleşme gereği ortaya çıkmıştır. 1963-68 dönemindeki imalat sanayindeki yıllık yüzde 9.9'luk artış hızı ve 1968-73 döneminde ulaşılan imalat sanayindeki hızlı büyüme ancak 572250 iş yaratılabilmiş, bu rakam artan 8.3 milyon nüfus ve 2.6 milyon ek emek arzı ile kıyaslandığında oldukça küçük kalmıştır. Bu durum 1950'li yıllardan bu yana önemli göç dalgalarının etkisinde kalan kentlerin ve özellikle metropoliten alanların sorunlarının giderek ağırlaşmasına neden olmuştur.

Büyük kentlerde, özellikle metropoliten alanlarda yığılan nüfus, ülkedeki nüfus dağılımda önemli değişimler yaratırken, artan konut talebi ve yeni gereksinimler sonucu artan kentsel rantlar kentleri önemli bir yatırım alanı haline getirmiştir. Tüketim malı

sanayileri ötesinde ara mallar ve yatırım malları üretimine geçmekte zorlanan girişimcilerin de sanayi yatırımları dışındaki yatırım alanlarına yöneldikleri izlenmiştir. Bu çerçevede gecekondunun iyileştirilmesi ve evrimi konuları gündeme gelirken, Tekeli 1971 yılındaki makalesinde gecekonduları planlamanın yolları konusunda eksiksiz bir çerçeve sunmuştur[17].

1970'li yıllar bölgesel dengesizlik konusuna bazı ekonomik teşvik mekanizmaları ile çözüm arandığı yıllardır. Özellikle 1970'li yılların başında bölgesel politikalarda önemli değişimler olmuş ve kamu girişimciliği önemini kaybederken özel sektörün girişimci kapasitesinin desteklenmesi ilkesi benimsenmiştir. Bölgesel gelişme "bölgelerin kaynaklarını ve rekabet gücü olan alanları belirleyerek bunların bütünleşik olarak desteklenmesi çabası" olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşım ve bölge planlamanın kurumsallaşamamış olması ve hazırlanan planları uygulayacak yönetim kademelerinin kurulamamış olması da bölge planlamanın gündemden düşmesine ve uzun süre için unutulmasına neden olmuştur. Daha da ötesi "bölge" ve "bölge planlama" kavramları daraltılmış ve Devlet Planlama Teşkilatının yayınladığı dokümanlarda teşviklerden ayrıcalıklı olarak yararlanacak iller listesine indirgenmiştir.

1970'lı yıllar bölge plancıları ve bölge konusunda çalışanlar için hayal kırıklıkları ile doludur. İlhan Tekeli'ni 1972 yılında yazılmasına karşılık ancak 1979 yılında yayınlanan "*Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım*"[18] çalışmasının önsözünde bu hayal kırıklığını, plancıların yaşadığı sıkıntıları net olarak ifade etmektedir.

> "1972'lerde Türkiye'de bulunan bir bölge plancısı iki önemli sorunla ve etki ile karşı karşıyadır. Bir taraftan dünyada mekan organizasyonu yaklaşımlarında ve bölge ilmi gibi konularda çok hızlı gelişmeler olmaktadır, bölge plancısı bu gelişmelere ayak uydurmanın baskısı altındadır. Diğer taraftan Türkiye'de ülke ölçeğindeki planlamadan ve fiziki planlamadan sorumlu kurumlar ve diğer bilimsel mekan organizasyonu yaklaşımlarını özenle uygulama dışında tutmak çabası içindedirler.
>
> Türkiye Kurtuluş Savaşı sonrasındaki politikaları ile batı ülkeleri arasında başarılı bir örnek olarak kabul edilirken ve bir çok batı ülkesinde ülkesel planlar bölgeleştirilmeye giderken, Türkiye'de 1972 yılında, Devlet Planlama Teşkilatı'nın yaptığı çalışmalarda bölge planlama kelimesi dikkatle ayıklanmaktadır (Tekeli, 1979:3)."

Tüm bu olumsuz koşullara karşın İlhan Tekeli'nin yeni gelişmelere olan ilgisinin devam ettiği, daha da ötesi "*Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı*" çalışmasında olduğu gibi mekan organizasyonunu "mikro ölçekli bir yer seçim" problemi olarak değil "makro düzlemde ve ekonominin rasyonelleri dışındaki rasyonellerin" gözetilerek tanımlanması gereken bir olgu şeklinde ele alarak çalışmalarını sürdürdüğü görülmektedir. "Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım: Türkiye Üzerine Bir Deneme" başlıklı çalışmanın bu nedenle Türkiye üzerine yapılan değer-

lendirmelerinden çok, mekan organizasyonları analizlerinde kullanılacak makro değişkenler konusundaki önermeleri ve bu önermeler yapılırken sunduğu alternatif bilimsel stratejiler çok daha önemlidir. Bugün bu yayını incelediğimizde önümüze daha da önemli bir dizi saptamalar çıkmaktadır. Bölüm V'de "Ekonomik Büyümenin Bölgeler Arası Farklılaşması ile İlgili Önermeler" bölümünde sunulan yeni bölgelerarası büyüme kuramının özellikleri ne olmalıdır ve hangi sorulara cevap vermelidir sorularını yanıtlayan bölümlerin bugün yeni bölgesel gelişme kuramlarının geliştirilmesinde yaşanan dağınıklık ve karmaşa konusunda çok yol gösterici olduğunu özellikle belirtmek gereklidir.

Bu sırada üniversitelerde de kargaşa yaşanmakta, eğitim kesintilerle sürebilmektedir. Böyle bir ortamda Türkiye'de kamunun "bölge" sözcüğüne pek itibar ettiği yoktur, akademik olarak da verimli bir ortamdan söz edilemez. Bu koşullarda Tekeli çalışmalarını yurtdışında sürdürmeyi yeğlemiştir. Yurt dışında kuramsal çalışmalarına devam etmiş[19] ve 1974-75'de UCLA'da ders vermiştir. Döndükten sonra 1975 yılında ODTÜ'den uzaklaştırılması ise Türkiye'de ne yazık ki bilimsel çabalara verilen önemin ve bu konuda kendisine adayanların nasıl ödüllendirildiğinin örneklerinden biridir.

Tekeli'nin 1975-78 yılları arasında üniversiteden uzaklaştırılması sonunda Ankara ve İzmit Belediye Başkalıklarına danışmanlık yapması, belediyelerin sorunlarına daha fazla ilgi duymasına neden olmuştur. Özellikle 1973 Yerel Seçimleri Tekeli'nin hem belediyelerin yeni işlevleri konusundaki çalışmalarında ve yeni belediyecilik konusunda arayışlarında itici rol oynamıştır. 1973 seçimlerinde metropoliten alanlarda sosyal demokrat görüşü savunan Cumhuriyet Halk Partisinin kazanması, bu görüş doğrultusunda İ. Tekeli'nin de aralarında bulunduğu bir grubun "demokratik belediyecilik" "üretken belediyeler gibi" kavramları geliştirmelerine, bir anlamda yeni belediyecilik anlayışının teorisyenliğini yapmasına olanak sağlamıştır. 1973 ve 1975 seçimlerini Raşit Gökçeli ile birlikte değerlendirmiş[20], Türk İdareciler Derneği'nin "Türkiye'deki Belediyeciliğin Evrimi"[21] projesinde yer almıştır. Bu dönemde belediyeler[22] üzerine çok sayıda yayın yapmıştır.

1970'li yıllardaki sosyal demokrat hareketin diğer bir ilgi alanı emekçilerin bir araya gelerek oluşturdukları "işçi şirketleri" veya "halk şirketleri"dir. Yurt dışında çalışan işçilerin köklerinin olduğu yörelere yatırım yapmak üzere oluşturdukları işçi şirketleri 1970'li yıllarda yurtdışında kazanılan paraların Türkiye'ye aktarılmasını sağlamıştır. Özellikle işletmecilik açısından yaşanan sorunlar ne yazık ki bu şirketlerin başarılı olamamalarına neden olmuştur. Ancak emeğin örgütlenmesi ile ilgili çabalar işçi şirketleri ile sınırlı değildir. Emeğin yatırım projeleri içinde yer almasına yönelik olarak "halk şirketleri modeli" önerilmiştir. Sosyal demokrat gelişme sürecinde kamunun yanı sıra yeni yollar bulunabilir mi? Halk sektörü şeklinde tanımlanan yeni bir modelin geçerliliği nedir? Bu sorulara İ. Tekeli ve E. Soral "Halk Sektörü Sorunu"[23] başlıklı çalışmada yanıt aramışlardır.

Bunun dışında İ. Tekeli'nin 1970'li yıllardaki çalışmaları kentleşme süreci, kentler, kentlerdeki farklı sorunlar[24] ve marjinal çözümler[25] gibi konularda odaklanmaktadır. Bu başlıklar altında ulaşım sorunlarına yerel bir çözümü dolmuşlarda arayan kentler, konut sorunlarına yanıt olarak gelişen gecekondular ve bu marjinal çözümlerin yerine geçebilecek kent içi ulaşım çözümleri için toplu ulaşım ve altyapının geliştirilmesinde yeni model arayışları yer almaktadır.

1970 Bunalımı Sonrasındaki Dönüşümün Yarattığı Dönüşümün Sancılarını ve Yeni Dinamikleri Anlama ve Yorumlama Çabaları

1970 yılların sonu ve 80'lerin ilk yılları ise hem Türkiye'de hem de dünyada önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Değişimin ilk boyutu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik büyüme döneminin 1970'li yıllarda tıkanması ve bu tıkanıklığın yarattığı bunalım koşullarının üstesinden gelebilmek için gelişmiş ülke ekonomilerinin önce üretimde yeni teknolojilerden yararlanarak yeniden yapılanma süreci içine girmeleri, bunun yetersiz kaldığı alanlarda ise üretimin yeniden örgütlenmesi olmuştur. Değişimin ikinci önemli boyutu, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler olup, giderek artan iletişim olanakları, sermaye ve mal akımlarını küresel boyuta taşımıştır. Son dönemdeki üçüncü bir değişim boyutu ise, modernleşme sürecinde ortaya çıkan toplumsal yapıya tepki olarak bireysel kimliği ve çeşitliliği savunan yeni arayışların gündeme gelmesidir. Yukarıda tanımlanan değişimin farklı boyutları, 1970 sonrasında dünyada yeni bir sermaye birikim süreci, üretim biçimi ve buna koşut olarak gelişen düzenleme mekanizmalarını ortaya çıkarmıştır. Yeni üretim ve birikim biçiminin temel özelliği ise esnekliktir.

Gelişmiş batı ülkelerinde yaşanan 1970 bunalımı, gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiş, uzun yıllar uyguladıkları ithal ikamesi politikası sonucunda iç pazara yönelik olarak gelişen ekonomiler, dış kaynakların tükenmesi ve dış girdilerin artan fiatları nedeniyle ağır bir bunalıma sürüklenmişlerdir. İthal ikamesi politikaları ile sanayileşmenin ilk evrelerini tamamlayan gelişmekte olan ülkeler ise, bu yeni koşullarda dış pazarlara açılmaya zorlanmıştır. Diğer bir deyişle, gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkması gereken dış pazarlara açılma gereksinimi, kısa sürede gerçekleştirilmesi gerekli bir politika değişimi olarak gündeme gelmiştir. Doğal olarak, gelişmekte olan ülkelerin dış pazarlara açılması sırasında ancak rekabet gücü olan sektörler bu sürece katılabilmektedir. İç pazara yönelik olarak yüksek koruma duvarları arkasında gelişen sanayinin, gerek ölçek ekonomileri, gerekse teknoloji ve ürün kalitesi olarak pek çok sorunları ve dezavantajları bulunmaktadır. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde işgücü bol ve ucuzdur. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası piyasalarda rekabet gücünün olduğu sektörler genelde emek yoğun sanayi kolları olmaktadır. Özellikle, üretimin doğası gereği teknolojik gelişmenin kısıtlı olduğu ve emek kullanımı yoğun olan sektörler, dış pazarlara ulaşma açısından belirli bir şansa sahip görünmektedir.

Ekonomik yapıdaki bu gelişmeler ve özellikle dışsatım ağırlıklı ekonomik politikalar bir yandan bölgelerin gelişme dinamiklerini etkilerken, giderek mali kaynakları

azalan devletin bölgesel politikalara ayıracak kaynak bulmada daha da sıkıntılı bir durum yaşadığı görülmüştür. Bir anlamda bölgesel gelişmeye yönelik konular gündemden uzaklaşır ve planlama gözden düşerken, plancılar olup biteni anlamaya yönelmişlerdir. Bu kapsamda İlhan Tekeli'nin de yer aldığı bir grup akademisyenin 1984 yılında yaşanan bunalım ve dönüşümü tanımlamaya çalıştığı[26] izlenmektedir.

Bu dönemde Tekeli'nin ilgisini küreselleşen dünyadaki gelişmeler çekmektedir. Bunların arasında serbest bölgeler[27], sanayideki yoğunlaşma eğilimleri[28] ve tekelleşme[29] gibi konuların yer aldığı görülmektedir. Öte yandan bu dönemde Tekeli mekansal gelişmenin geldiği noktayı ve geçmişi irdeleyen çalışmalara yöneldiği ve kentsel gelişmenin farklı boyutları üzerine düşüncelerini özetlediği yazıların[30] ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bunlar arasında imar planlamayı irdeleyen yayınların[31] önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Öte yandan kentsel gelişmeyi uluslararası yeni iş bölümü çerçevesinde irdeleyen ve özellikle dünyadaki gelişmeleri İstanbul özelinde[32] irdelediği çalışmalarının ön plana çıktığı görülür. Buna karşılık doğrudan bölge konularının 1960'lı yıllardan farklı olarak Tekeli'nin gündeminde daha alt sıralara oturduğu görülmektedir[33].

1994 Sonrası: Yeni Heyecanlar, Yeni Dönemde Yeni Umutlar

1980'li yıllarda değişen dünyayı yorumlayan ve kentleşmenin bulunduğu aşamadaki sorunlarına yönelen Tekeli'nin 1994 sonrasında mekanın örgütlenmesine yeni bir heyecanla ve yeni vurgu noktaları ile yaklaştığı görülmektedir.

Bu yenilenen enerjinin ilk kaynağını Habitat çalışmaları oluşturmuştur. Nisan 1994'de başlayan ve 1996 Temmuz ayına geçen sürede İlhan Tekeli Konferansın hazırlık çalışmalarına katılmış, İstanbul'da düzenlenecek toplantının ilkelerinin belirlenmesine katkı sağlamış ve Türkiye ulusal Rapor ve Eylem Planının hazırlanmasını yönlendirmiş ve Konferans sonrasında Habitat Gündemi ve İstanbul Deklerasyonu'nun hazırlanmasında görev almıştır.

Habitat çalışmaları sırasında İlhan Tekeli'nin çok sayıda yeni fikir ürettiği ve bu fikirlerinden bazılarının uluslararası platform'da kabul gördüğü izlenmektedir. Habitat II'nin başlangıç çalışmalarında konferans için iki tema seçilmiştir. Bunun ilki "sürdürülebilirlik", diğeri ise "herkese yeterli konut"tur. Ancak bu iki temanın yetersiz kaldığını ve Rio Konferansı'nın çevreci söylemine hapsolmamak için yerleşme konusunda yeni bir ilkenin benimsenmesi düşüncesinden yola çıkan Türkiye Habitat yöneticilerinin "yaşanabilirlik" ilkesini önerdiği ve bu ilkenin benimsendiği görülmektedir. İlhan Tekeli yine de durumdan yeterince hoşnut değildir. Bu ilke ile ilgili olarak şöyle yazmaktadır[34]:

> "Konferans'ın ilk hazırlık çalışmaları sırasında girmeyen bir ilkenin uluslar arası eylem planının içine sızması ve yaygınlaştırılması kolay olmamaktadır. İstanbul konferansı sırasında kabul edilen Habitat Gündemi içinde "yaşanabilirlik" ilkesi benim istediğim ölçüde yaygınlaşamamıştır. Bu nedenle Türkiye

içindeki Habitat II hazırlık çalışmaları sırasında yaptığım her konuşmada bu ilkenin önemini vurgulamaya çalıştım."

Çok başarılı bir organizasyon olarak nitelenen Habitat II'nin bu başarısı kadar konferans için yapılan düşünsel hazırlıklar, konferansın ana temalarının çeşitlenmesi için verilen uğraşlar ve çok farklı katılımcıların hazırladığı belgeleri bir araya getiren Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı'nın[35] içeriğini de vurgulamak gereklidir. Özellikle İlhan Tekeli'nin kaleme aldığı Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı'nda Türkiye'deki yerleşme sistemini ve konut durumunun gelişimini sergilenmekte, mevcut durumu çeşitli göstergelere dayalı olarak tartışılmakta ve Türkiye deneyinin başarılı örneklerini sunulmaktadır. Durum saptaması ve konut ve yerleşme konularına ilişkin alanlardaki yapılan kestirimler sonrasında öncelikli konular belirlenmiştir. Öncelikli konulardaki temel seçmeler, önerilen çözümler, yapılacak işler, izleme yöntemi ve sorumluluk yüklenen aktörler belirlenmiştir. Raporda belirlenen 28 öncelikli konuda belirli bir yol katedilebilmesinin Türkiye'yi bir başka düzleme taşıyacağı açıktır.

Doğal olarak böyle büyük bir projenin yürütücülüğünü yapmak ve bunu başarılı bir şekilde tamamlayabilmenin İlhan Tekeli'nin özgeçmişinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Ancak, bununda ötesinde zaman zaman eleştiriler alsa bile, ben İlhan Hoca'nın bu 2 yıllık çalışmadan heyecan ve keyif duyduğunu düşünüyorum.

İlhan Tekeli'nin son dönemde ilgi duyduğu ve katkı sağladığı bir diğer konu ise "kentten" "yerel"e yönelen ve yereli küresel ekonomik, sosyal ve siyasal sistemin bir parçası halinde değerlendirerek, yerel üzerinden küreseli düşünmenin getirdiği yeni açılımlardır[36]. Bugünün "yerel"i mekan örgütlenmenin alt birimi olmak ötesine geçmekte ve kendi özgün yapıları ve potansiyelleri ile küresel sistemin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çeşitli ağlar yardımıyla birbirleri ile bağlanan "yerel"ler küreseli oluşturmaktadır. Bu nedenle yerel düşünmek sistemin yeniden tanımlanmasını sağlamakta ve ulusal ve küreselin kurgulanması için temel olmaktadır. "Yerel" aynı zamanda yeni demokrasi projesi için de ana çıkış noktasıdır. Mevcut durumda yerel demokrasiyi olumsuz etkileyen koşullar vardır. Tekeli'ye göre kentsel hizmetleri sağlamada devletin gösterdiği duyarsızlık, özellikle kent yoksullarının siyasal süreçlere aktif katılımını teşvik etmiştir. Bu kesim bir yandan kendi olanakları ile kentsel sorunlarını çözmeye yönelirken, diğer yandan da devletin ayırdığı sınırlı kaynaklardan olabildiğince pay alabilmek için kurumsal düzeyde de katılım sağlamaya özen göstermiştir. Bu tür bir katılımın çoğu durumda patronaj ilişkilerine dayanıyor olması, vatandaşlık temelli bir katılım modelinin, yani çoğulculuğun gelişmesinin önünde de ciddi bir engel olarak görülmektedir. Bu tür bir katılımın demokratik olup olmadığı kuşkusuz tartışmaya açıktır[37]. Ancak, burada dikkat çekilmek istenen olgu, azgelişmiş ülke kentlerindeki kent yoksullarının yoğun bir katılım isteği gösterip, bunun mekanizmalarını ya yarattıkları ya da mevcut kanalları manipüle ederek kullandıklarıdır. İlhan Tekeli 1970'lerden bu yana sürdürdüğü yerel demokrasi üzerinde yoğunlaşan ilgisini[38] günümüzdeki "yönetişim" kavramı üzerinden yeniden tanımlamaktadır.

Son on yılda Avrupa Birliği perspektifinin güncellik kazanması bölgesel gelişme konularında önemli bir canlılık getirmiş, aynı zamanda bu sürecin yönetimi ve kurumsallaşması konusunda AB'nin bazı talepleri açıklık kazanmıştır. 2003 yılında yayınlanan Katılım Ortaklığı Şartlarını belirten raporda bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı politikalar ve bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesi ve iller arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine yönelik çalışmalara özel bir önem verilmekte ve bölgesel dengesizliklerin azaltılması katılım şartlarından biri olarak öne sürülmektedir.

Tekeli[39] AB içinde yer alan Türkiye'nin kendisini dört kademeli bir yönetişim sistemi içinde bulacağını belirtmektedir. En üst AB kademesinde bir tür düzenleyici devlet bulunacaktır. Bu kuralları koyucu olan ama uygulamayı ulus-devletlere bırakan bir yeni devlet türü olmaktadır. Tabii burada AB düzeyindeki kararların büyük çoğunluğunun ulus-devletlerin oy birliğini gerektirdiğini unutmamak gerekir. AB içinde ulus-devletler egemenlik alanlarını büyük bir kıskançlıkla savunmaktadır. AB düzeyinin altında ulus, bölge ve yerel düzey bulunacaktır. Tanımlanan bu yapı temelde desantralize bir yönetişim sistemidir. AB düzeyinin altındaki düzeyler AB'nin Maastricht Antlaşmanında kabul edilen iki ilke; *yerindenlik (subsidiarity) ve orantılık (proportuanality)* desantralizasyonun güvencesi olmaktadır. "Yerindenlik" ilkesi her faaliyetin ondan yararlananlara en yakın olan yerde yapılmasını öngörmektedir. Elbette bunun bir sınırı vardır. Bu sınır belirli bir hizmetin o ölçekte ekonomik olarak yapılabilir olmasıdır. "Orantılılık" ise bir önlem alınırken gerçekleştirilmek istenilenle uyum içinde araçların kullanılması, aşırı önlemlere başvurulmamasını öngörmektedir.

İlhan Tekeli'nin AB ile ilişkilerin sürdürülmesinin Türkiye üzerinde olumlu etkileri olacağını düşünmektedir. Bu görüşünü şöyle ifade etmektedir.

> "AB içinde Türkiye kendisini daha büyük bir sistemin parçası haline gelecek, kimliğini oluşturmakta işlevselliği olan ötekileştirme kalıplarını değiştirecek, daha desantralize, sivil toplum kuruluşlarının seslerine daha duyarlı hale gelecektir. AB projesinin içine gömülü olan sosyal damarın mekanizmaları olan sosyal fonlar, uyum fonları ve bölgesel fonlardan yararlanarak bölgesel eşitsizliklere daha duyarlı hale gelecektir. Türkiye'nin iç dinamikleri içinde şimdiye kadar yeterince etkili olamamış bu tür eğilimler AB'yle müzakere süreçlerinde ve AB'ye üye olduktan sonra güçlenecek ve gerçekleşme olasılıkları yükselecektir".

AB'nin bölgesel gelişme politikaları çerçevesinde Türkiye'nin bölge planlama sorunlarının güncel hale gelmesi ve yeni düzenlemelerin yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu yeni durum Türkiye'nin 1980'lerin ortalarında Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projeleri ile başlattığı bölge planlama çabalarının yeni bir bölge planlama anlayışı ile yorumlanması gereğini benimseyerek yeni bir model oluşturma çabası içine girmesini gerektirmektedir.

1980 ve 1990'lı yıllardaki yeni ekonomik düzene uyum çabaları bölge planlamanın geri plana itilmesine ve küresel sisteme eklemlenme ve bu çerçevede rekabet gücünün olduğu alanlara ve sektörlere ağırlık verme yaklaşımı içinde dengesizlikler konusunun unutulmasına neden olmuştur. Bu yaklaşımın özellikle kaynaklar açısından dezavantajlı olan bölgelerin gerilemesine ve gelir ve refah farklılıklarının artmasına neden olduğu izlenmiştir. Artan eşitsizlikler bölgesel farklılıkların yeniden güncel hale gelmesine neden olmuştur. 1998 yılından başlayarak Doğu Karadeniz Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgeleri için planlar hazırlanmıştır. İzlenebileceği gibi bu bölgeler gelişme sürecininde gerilere düşmüş ve kısıtlı kaynakları nedeniyle çok fazla gelişme potansiyelleri olmayan bölgelerdir. Bu nedenle yerel kalkınma odaklı bir söylem bu bölgeler için fazlaca geçerli olamamakta, yapılan planlama çalışmaları geleneksel niteliklerini korumaktadır. Kamu kesiminde yatırıma ayrılacak kaynak bulunmamasına karşılık, bu planların kamu yatırımları ile başlatılacak bir gelişme süreci önerdikleri görülmektedir. Bu durum, kamunun azalan gücü ve mali kaynakları ve kısıtlı doğal ve diğer kaynakları nedeniyle gelişmenin başlatılamadığı yöreler, bu çözümü zor denklemin nasıl ele alınması gerektiği önemli bir tartışma alanını oluşturmalıdır. Ancak ülkemizde pek de yoğun tartışıldığı söylenemez.

İlk önemli soru T*ürkiye'nin dünyadaki gelişmelere uyum sağlamak üzere gösterdiği çabalar veya kendine özgü bir model oluşturma için gösterdiği gayret ile ilgili*dir. Bu açıdan Türkiye'de gündeme gelen bölgesel politikalara bakıldığında ve bu konudaki tartışmalar ve mevcut entelektüel birikim incelendiğinde, fazla bir şey yapılmadığı izlenmektedir. Bölgesel gelişmenin sorumlu kuruluşları yanı sıra diğer ilgililerin de düşünsel düzlemde bir çaba sarf ettiklerini söylemek mümkün değildir. Bu düşünsel isteksizlik bölgesel gelişme konusu hakkında ne kadar çok söz edilirde edilsin, siyasetçiler bu konuda ne sözler verirse versin, fazla bir şey yapılamayacağı şeklinde oluşan görüşte yatmaktadır. Bu görüş, uygulamadan sorumlu olanların kendi sorunlarını tartışmaya açmamaları ve bu konuda söylenenleri ve az da olsa ortaya çıkan önerileri gözardı etmeleri ile pekişmiştir.

Tüm dünyada bölgesel gelişme konusunda *yeni bakış açıları yanı sıra bunlara uygulamaya aktaracak kurumlaşma çabaları* izlenirken, Türkiye bu konuda hiçbir atılım yapamamıştır. Türkiye yeni bölgesel gelişme politikalarını şekillendirmede çok geç kaldığı gibi, kurumsallaşmada da Avrupa'nın çok gerisinde kaldı. Kurumsallaşma konusunda Doğu Avrupa ülkelerinin başarısına ulaşamadı. 1960'lı yıllarda kadar pek çok ülkeye örnek olabilecek bir çaba ve deneyim birikimi var iken, gerek bakış açısının yenilenememesi, gerekse bu konuda kurumsallaşmaya gidilememesi 2000'lere geldiğinde Türkiye'de bölge planlamanın ve bölgesel gelişme politikalarının çok yetersiz olduğu bir sonucu getirdi.

Türkiye gibi bölgesel farklarının çok fazla olduğu ve bu sorunların çözülememesinin büyük ekonomik ve sosyal maliyetlere neden olduğu bir ülkede bu tür bir duyarsızlığı anlamak kolay değildir. Bölgesel gelişmenin kurumsallaşması konusunda Avrupa Birliği'nin önerilerine karşı da bir ayak sürüme olduğu izlenmektedir. Bu durumu

Türkiye'nin diğer konularda ve kurumlarındaki kendini yenilemeye karşı direnç, yeni görüşlere karşı olumsuzluk ve mevcut koşulların değişmesinde isteksizlik olarak gibi gerekçelerle de açıklamak zor görünüyor.

Türkiye bölgesel gelişme konusunda gereksel kavram-kuram oluşturmada, gerek uygulamada kazandığı birikimi kullanmak durumundadır. Bu bağlamda *kendine özgü bir model* arayışı içinde olmak, konunun tüm tarafları ile birlikte bu konuda bir çaba sarfetmesi gerekmektedir. Ancak bu konuda mesafe almak çok da kolay değildir. Dünyadaki yeni planlama anlayışının temel ilkelerinin muğlak da olsa ortada olmasına karşılık, kullanılan modeller ve yöntemler 1950 ve 1960'larda benimsenenlerden çok farklı değildir. Bu durum yalnızca Türkiye'de değil, tüm dünyadaki bölge planlama çalışmalarının ortak bir darboğazıdır. İlhan Tekeli bu durumun getirdiği sıkıntının farkındadır. Kaynakların sınırlı, devletin yapabileceği yatırımların çok az olduğu bir ortamda bir bölgenin kalkınmasında nasıl bir yaklaşım izlenebilir? *"Bölgesel adanmışlık kuramı"*[40] böyle bir sorununun yanıtını bölgenin gelişmesi için uğraş verebilecek liderlerin kendilerini bu işe adamaları ve çevrelerini seferber ederek, yerinden bir hareketin başlatılması olarak vermektedir.

BU BİLDİRİ ÜZERİNE

Bölgesel adanmışlık kuramı Tekeli'nin son çalışması olmadığı gibi, yukarıda sözünü ettiğim çalışmalar, yayınlar da onun çalışmalarının ve katkılarının ancak küçük bir bölümünü oluşturuyor. Ancak yine bu yazının başında belirttiğim gibi amaç tüm yaptıklarını sıralamak değildi, bölge planlama konusunda İlhan Tekeli ile bir yolculuk idi ve Türkiye'nin geçirdiği farklı dönemleri anlatması açısından bunun önemli olduğuna inanıyorum. Ancak daha da önemlisi bu yolculukta iki şeyi gözlemledim. Bunları sizlerle paylaşmaya çalışacağım. Bunlardan ilki Tekeli'nin söylediklerinin/yazdıklarını büyük ölçüde içselleştirmemiz. Kimi zaman yorumlarını ve değerlendirmelerini benimseyerek ona referans vermeye gerek duymadan ortaya koymamız. Diğeri ise farklı dönemlerde okuduğumuz veya dinlediğimiz kurgulamalarını, kavramlaştırdığı olguları yeniden okuduğumuzda her an yeni bir şeyler bulabilmemiz ve yeni şeyler öğrenmemiz. Bölge ve kentle ilgili, planlama konusunda kafa yoran herkeste derin izler bırakan Tekeli ile yeni yolculuklara çıkmak dileğiyle.

KAYNAKÇA

TEKELİ, İ., 1964, *Regional Planning for Underdeveloped Countries.* Yayınlanmamış, Master Tezi ODTÜ

TEKELİ, İ., 1964, (İsimsiz yayınlanmıştır.), "Toplum Kalkınması Yerine Köy Enstitüleri" Sosyal Adalet, 1964, Nisan, Yıl: 2, Sayı: 19/1, s: 30.

TEKELİ, İ., 1964, "Şehirleşme Politikası ve Kalkınma", Bölge Planlama, Sayı: 1, s: 3,

TEKELİ, İ., 1964, "Bölge Seçimi ve Sınırlarının Tayini", *Bölge Planlama,* Yıl: 1, Sayı: 2, s:16 - 23.

TEKELİ İ., 1964, (İsimsiz Yayınlanmıştır) "*Sosyolog Gözüyle Doğu Meselemiz*",Yön, 18 Aralık, 90, s: 8-10

TEKELİ, İ., ÇALKILIÇ, T., ŞENYAPILI, Ö., POLATKAN, T., ÇEVİKOL, A.: UYGUR, M., TÜRER, R, DAMALI, A., MUCUOĞLU, E., DORUK, Y., BİLGEN, U, 1964, "*Zonguldak Bölgesi Ön Planı*", Ankara, s. 1 - 161, İmar ve İskan Bak., Planlama ve İmar Genel Müd., Bölge Planlama Dairesi

TEKELİ, İ., 1967, "Regional Planning in Turkey and Regional Policy in the First Five Year Plan" *Planning in Turkey,* Ankara: DPT

TEKELİ, İ., 1968, "Nejat Ölçen'in «Endüstriyel Milli Fiziki Planların Hazırlanmasında Bir Model» adlı Bildirisi Üzerine, Düzenleyen: Esat TURAK, İ. TEKELi, Yiğit GÜLÖKSÜZ :*I. Milli Fiziki Plan Semineri.* Ankara, 1968, Ocak, s: 138 - 141, TMMOB Mimarlar Odası,

TEKELİ, İ., TURAK, E., GÜLÖKSÜZ, Y., 1968, (Düzenleyenler) *I. Milli Fiziki Plan Semineri,* Ankara, TMMOB Mimarlar Odası

TEKELİ, İ., 1968, "Ülke Ölçüsünde Fiziki Planlamanın Teorik Sorunları ve Bugünkü sesler çerçevesinde Türkiye için Bir Ülkesel Fiziki Planlama Yaklaşımı" Düzenleyen: Esat TURAK, İ. TEKELİ, Yiğit GÜLÖKSÜZ, *I. Milli Fiziki Plan Semineri.*Ankara, Ocak, s: 15 - 37.TMMOB Mimarlar Odası.

TEKELİ, İ., 1968, 1. Milli Fiziki Plan Semineri Sonuçlarının Hazırlık Komitesi Adına Değerlendirmesi, Düzenleyen: Esat TURAK, İ. TEKELİ, Yiğit GÜLÖKSÜZ : *I. Milli Fiziki Plan Semineri.* Ankara, Ocak, s: 351 - 358, TMMOB Mimarlar Odası,

TEKELİ, İ., 1969, *"Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı.* İstanbul, s: 1 - 275, i - XVII, İTÜ Mimarlık Fakültesi.

TEKELİ, İ., 1970, Şehir ve Bölge Planlaması Açısından Boğaz Köprüsü, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün / Bugün / Yarın* 1970, Mart Sayı: 30, s: 16 - 26,

TEKELİ, İ., 1970, "Gecekonduları Planlama Yolları ve Sorunları"*Harita ve Kadastro Mühendisliği,*Ankara, Ekim, Sayı: 19, s: 38 - 60.

TEKELİ, İ., 1970, "Yerseçimi Teorileri, Endüstrileşme Politikası ve Organize Sanayi Bölgeleri Üstüne", *Mimarlık* 1970, Haziran, Yıl: 8, Sayı: 80, s: 50 - 55,

TEKELİ, İ., 1971, *"Planlama ve Ülkesel Fiziki Planlama Üzerine.*Ankara, s: 1 - 215, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Yayın No: 17, s.108-152

TEKELİ, İ., 1971, "The Evalution of Spatial Organization in the Ottoman Empire and the Turkish Republic" *Ekisties,* Cilt 31, Ocak, No. 182, 57 - 60 p.

TEKELİ, İ., 1971, Gecekonduları Planlama Sorunları, *ODTÜ Gelişme Dergisi* 2, 285-314

TEKELİ, İ., 1972, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehrin Kurumsallaşmış Dış İlişkileri" Bülten, Cilt 1, Şubat, Sayı 2, s. 115-152

TEKELİ, İ., 1972, "On institutionalised external relations of cities in the Ottoman Empire-A settlement Models Approach" Etudes Balkaniques, s. 49-72

TEKELİ, İ., 1973, "Evolution of Spatial Organisation in the Ottoman Empire and Turkish Republic" C. Brown (editör) *From Madina to Metropolis,* Princeton, s. 244-276

TEKELİ, İ., 1975, "Evolution of Spatial Organisation in the Ottoman Empire and Turkish Republic" J. Friedman and W. Alonso (editörler) Regional Policy, Cambridge, Massechusetts, s.655-679

TEKELİ, İ., 1975, "Evolution of Spatial Organisation in the Ottoman Empire and Turkish Republic" J. Friedman and W. Alonso (editörler) Regional Policy, Cambridge, Massechusetts, s.655-679

TEKELI, İ., GÜLÖKSÜZ, Y., OKYAY, T., 1976, *Gecekondulu Dolmuşlu İşportalı Şehir.* İstanbul, s: 1 - 494, Cem Yayınevi,,

TEKELİ, İ., 1976, "A Synthetic Approach to Regional Development Theories Part I", *Mimarlık Fakültesi Dergisi,* Güz, Sayı: 2, Cilt: 2, 275 - 296 p.

TEKELİ, İ., GÜLÖKSÜZ, Y., 1976, "Belediye Sorunları", *Amme İdaresi Dergisi,* Ankara, Haziran, Cilt: 9, Sayı: 2, s: 3 - 25, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü,

TEKELİ, İ., 1976, "Şehirlerimizdeki Altyapı Sorunları", *D.B.D. i. Genel Kurul, Çalışma Raporu, Hesap Raporu, Bütçe, Belediye Sorunları Üzerine Bildiriler,* Ankara, Haziran, D.B.D.,

TEKELİ, İ., SORAL, E., 1976, *Halk Sektörü Sorunu.* İstanbul, 1976, s: 1- 173, Gelişim Yayınları,

TEKELİ, İ., 1977, "Yeni Belediye Seçimlerine Giderken" *DBD,* 1977, Ağustos, Sayı: 8, s: 2 - 6,

TEKELİ, İ., GÖKÇELİ, R., 1977, 1973 *ve* 1975 *Seçimleri, Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme.* İstanbul, s: 1 - 141, Milliyet Yayınları

TEKELİ, İ., İLKİN, S., 1977, "Devletçilik Öncesinde Sanayi Politikası Arayışları" *Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayi,* Ankara, 1977, s: 3 - 23, TMMOB Makina Mühendisleri Odası No: 106/1

TEKELİ, İ., GÜLÖKSÜZ, Y., 1977, "Problems of Turkish Municipalities in the 1970's", *Turkish Public Administration Annual,* Ankara, 1977, Vol: 4, 157- 186 Institute of Public Administration for Turkey and the Middle East,

TEKELİ, İ., OKYAY, T., 1977, *Dolmuşun Öyküsü.* Ankara, s: 1 - 304, Giriş, Çevre ve Mimarlık Bilimleri Derneği Yayınları.

TEKELİ, İ., 1977, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Belediyecilik Anlayışının Oluşumu 1923 - 1930", *Mimarlık,* Sayı: 151, s: 17 — 21.

TEKELİ, İ., 1977, "Belediyeler ve Kent Yönetiminin Sınıfsal Yapısı", *Mimarlık,Yıl:* 15, Ocak, Sayı: 150, s: 32 - 34,

TEKELİ, İ., 1977, "Şehirlerimizde Altyapı Sorunları", *DBD,* Şubat, Sayı: 2, s: 37 - 39,

TEKELİ, İ., 1977, "Yeni Dönemde Ankara Belediyesinin Karşılaşabileceği Sorunlar", *Mimarlık,* Mart, Yıl: 15, Sayı: 152, s: 87 - 88,

TEKELİ, İ., 1977, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Belediyecilik Anlayışının Oluşumu" *DBD,* Nisan, Sayı: 4, s: 32 - 41,

TEKELİ, İ., 1977, "Kamu Hizmetlerinin Üretiminde Yaratılan İkili Yapıların Toplumsal Sonuçları"*DBD,* Haziran, Sayı: 6, s: 10 -13,

TEKELİ, İ., 1977, "Kent İçi Ulaşım Sorununun Çözümü İçin Toplu Ulaşım» *DBD,* Temmuz, Sayı: 7, s: 17 -19,

TEKELİ, İ., 1977, *Bağımlı Kentleşme - Kırda ve Kentte Dönüşüm Süreci.* Ankara, 1977, s: 1 - 96, Mimarlar Odası Yayınları 18,

TEKELİ, İ. ve ERDER, L., 1978, Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler (Hacettepe: Ankara)

TEKELİ, İ. 1978, "Türkiye'de tarımda mekanizasyonun yarattığı yapısal dönüşümler ve kırdan kopuş süreci" İ. Tekeli ve L. Erder *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler (*Hacettepe: Ankara)

TEKELİ, İ., ORTAYLI, İ., 1978, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi"*Belediyecilik Araştırma Projesi, Birinci Kitap, ed:Ergun TÜRKCAN, Ankara, s: 1 - 312, Türk İdareciler Derneği,

TEKELİ, İ., MENTEŞ, G., 1978, Türkiye'de Holdingleşme ve Holding Sistemlerinin Mekandaki Örgütlenmesi, *Toplum ve Bilim,* Kış, Sayı: 4, s: 16 - 45,

TEKELİ, İ., 1979, *"Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım, Türkiye Üzerinde Bir Deneme"* Ankara, 1979, s: 1 - 311, ODTÜ Mimarlık Fakültesi,

TEKELİ, İ., MENTEŞ, G., 1980, "Development of 'Holdings' in Turkey and their Organization On Space" Ed: David F. WALKER, *Planning Industrial Development,* Chichester, s. 149 —174, John Wiley and Sons Ltd.,

TEKELİ, İ., 1980, "Holdinglerin Türkiye'nin Ekonomisinde Pekişen Egemenlikleri" *Çağdaş Toplum,* Haziran, Sayı: 2, s: 30 — 33.

TEKELİ, İ., İLKİN, S., 1982, "Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu" Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 3.Ankara, s: 1 - 340, Ek: 1 - 356, i — X, ODTÜ,

TEKELİ, İ., 1984, Ankara'nın Başkentlik kararının ülkesel mekan organizasyonu ve toplumsal yapıya etkileri bakımından genel bir değerlendirmesi" E. Yavuz ve N.Uğurel (Derleyenler) tarih İçinde Ankara, Ankara, s.321-334

TEKELİ, İ. KEYDER, Ç., TÜRKCAN, E., YALMAN, G., BORATAV, K. ve TÜREL, O., 1984, *Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım.* Ankara, s: 7 — 28, Yurt Yayınları.

TEKELİ, İ., 1985, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm" Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Aralık Cilt 4, sayı 28, 878-890

TEKELİ, İ., 1987, "Türkiye'de Tekelleşmenin Ötesi"*Bilim ve Sanat,* Ocak, Sayı: 73, s : 20 — 21.

TEKELİ, İ., İLKİN, S., 1987, "Türkiye'de Serbest Bölgeler ve Sanayinin Gelişimi" 1987 *Sanayi Kongresi Bildirileri.*Ankara, s: 233 - 248, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Yayın No: 127.

TEKELİ, İ., İLKİN, S., 1987, *Dünyada ve Türkiye'de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü.*Ankara, s: 1-171, Yurt Yayınları 16.

TEKELİ, İ., 1988, "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler", *Şehir,* Ocak, Sayı: 11, s: 34 - 38,

TEKELİ, İ., 1988, "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceleri" *Mimarlık,* Şubat, Yıl: 26, Sayı: 228, s: 57- 58,

TEKELİ, İ. 1988, "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler" *Planlama,* Sayı: 1, s: 19 — 22.

TEKELİ, İ., 1988, "Mülkiyet Kurumu, Kamu Yararı Kavramı ve İmar Planları Üzerine"*Planlama,* 1988, Sayı: 2, s: 6 — 13.

TEKELİ, İ., 1988, "Mülkiyet Kavramı- Kamu Yararı ve Planlama",Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, *Şehircilik, Hukuk* ve *Yönetim İlişkileri.*Ankara, Kasım, s: 37 — 46, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.

TEKELİ, İ., 1989, "Refahın Mekansal Farklılaşması Üzerine", *Türkiye'de Bölgesel Politika,* İstanbul, s: 154 - 190, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti

TEKELİ, İ., 1991, "Kent İmar Planlarının Yapımında Yerel Yönetimler ile Merkezi Yönetimlerin İşlevleri Neler Olabilir?"*Danıştay'ın* 123. *Yılını Kutlama Sempozyumu,* 7 Mayıs.

TEKELİ, İ., 1991, "Belediye Başkanının Seçim Programının ve Kent İmar Planının Birbirini Bağlayıcılık Dereceleri Nelerdir?" *İller ve Belediyeler Dergisi,* Eylül- Ekim s: 469 - 471

TEKELİ, İ., 1991, "Kentsel Topraklarda Mülkiyet Kurumunun Varlığının Toplumsal Sonuçları ve Yeniden Düzenleme Olanakları Üzerine"*Altıncı Kent Kooperatifçiliği Teknik Semineri,* 30 Ekim- 3 Kasım

TEKELİ, İ., 1991,"Türkiye'nin Son Otuz Yıllık Planlama Deneyinin Kuram Uygulama İlişkisi Bakımından Değerlendirilmesi" *Türkiye* 3. *Şehireilik Kongresi,*İstanbul, 6 - 8 Kasım

TEKELİ, İ., 1991, "Kent Planlaması ve Katılım Üzerine Düşünceler" *Ege Mimarlık,* Mart 1991/3 33 - 35 s.

TEKELİ, İ., 1992, "Development of urban administration and planning in the formation of İstanbul Metropolitan Area" *Development of İstanbul Metropoliten Area and Low Cost Housing* (İstanbul:IULA-EMME) 182-209

TEKELİ, İ. ve PINARCIOĞLU, M. 2004, Commitment model for regional planning: How to unlock the frozen gears of stagnant regions, *Urban and Regional Development-Concepts and Experiences,* Polish Academy of Sciences, Warsawa, 9-27

NOTLAR

1. TEKELİ İlhan "Evolution of Spatial Organisation in the Ottoman Empire and Turkish Republic" C. Brown (edtör) *From Madina to Metropoliis,* Princeton1973, s. 244-276

TEKELİ İlhan "Evolution of Spatial Organisation in the Ottoman Empire and Turkish Republic" J. Friedman and W. Alonso (editörler) Regional Policy, Cambridge, Massechusetts, 1975,655-679

TEKELİ İlhan "The Evalution of Spatial Organization in the Ottoman Empire and the Turkish Republic" *Ekisties,* Vol. 31, 1971, Ocak, No. 182, 57 - 60 p.

2. TEKELİ İlhan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehrin Kurumsallaşmış Dış İlişkileri" Bülten, Clt 1, 1972, Şubat, Sayı 2, s. 115-152

TEKELİ İlhan "On institutionalised external relations of cities in the Ottoman Empire-A settlement Models Approach" Etudes balkaniques, 1972, 49-72

3. TEKELİ İlhan "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm" Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 1985, Aralık Cilt 4, sayı 28, 878-890

4. TEKELİ İlhan "Evolution of Spatial Organisation in the Ottoman Empire and Turkish Republic" J. Friedman and W. Alonso (editörler) Regional Policy, Cambridge, Massechusetts, 1975,655-679

5. TEKELİ İlhan "Ankara'nın Başkentlik kararının ülkesel mekan organizasyonu ve toplumsal yapıya etkileri bakımından genel bir değerlendirmesi" E. Yavuz ve N.Uğurel (Derleyenler) tarih İçinde Ankara, Ankara 1984, 321-334

6. TEKELİ İlhan "Regional Planning in Turkey and Regional Policy in the First Five Year Plan" *Planning in Turkey,* Ankara: DPT, 1967

7. TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim "Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu" Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 3.Ankara, 1982, s: 1 - 340, Ek: 1 - 356, i — X, ODTÜ,

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim "Devletçilik Öncesinde Sanayi Politikası Arayışları" *Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayi,*Ankara, 1977, s: 3 - 23, TMMOB Makina Mühendisleri Odası No: 106/1

8. TEKELİ İlhan ve ERDER, Leila, 1978, Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler (Hacettepe: Ankara)

9. TEKELİ İ, 1978, "Türkiye'de tarımda mekanizasyonun yarattığı yapısal dönüşümler ve kırdan kopuş süreci" İ Tekeli ve L Erder *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler (*Hacettepe: Ankara)

10. TEKELİ, İlhan, *Regional Planning for Underdeveloped Countries.* Yayınlanmamış, Master Tezi ODTÜ 1964

11. TEKELİ, İlhan (İsimsiz yayınlanmıştır.), "Toplum Kalkınması Yerine Köy Enstitüleri" Sosyal Adalet, 1964, Nisan, Yıl: 2, Sayı: 19/1, s: 30.

TEKELİ, İlhan "Şehirleşme Politikası ve Kalkınma", *Bölge Planlama,* 1964, Sayı: 1, s: 3,

TEKELİ, İlhan "Bölge Seçimi ve Sınırlarının Tayini", *Bölge Planlama,* 1964, Yıl: 1, Sayı: 2, s:16 - 23.

TEKELİ İlhan: (İsimsiz Yayınlanmıştır) "*Sosyolog Gözüyle Doğu Meselemiz",*Yön, 1964, 18 Aralık, 90, s: 8-10

12. TEKELİ, İ., ÇALKILIÇ, T., ŞENYAPILI, Ö., POLATKAN, T., ÇEVİKOL, A.: UYGUR, M., TÜRER, R, DAMALI, A., MUCUOĞLU, E., DORUK, Y., BİLGEN, U, "*Zonguldak Bölgesi Ön Planı",* Ankara, 1964, s: 1 - 161, İmar ve İskan Bak., Planlama ve İmar Genel Müd., Bölge Planlama Dairesi

13. TEKELİ, İlhan, TURAK, Esat, GÜLÖKSÜZ, Yiğit : (Düzenleyenler) *I. Milli Fiziki Plan Semineri,* Ankara, 1968, TMMOB Mimarlar Odası

14. TEKELİ İ "Ülke Ölçüsünde Fiziki Planlamanın Teorik Sorunları ve Bugünkü seseler çerçevesinde Türkiye için Bir Ülkesel Fiziki Planlama Yaklaşımı" Düzenleyen: Esat TURAK, İlhan TEKELi, Yiğit GÜLÖKSÜZ, *I. Milli Fiziki Plan Semineri.*Ankara, 1968, Ocak, s: 15 - 37.TMMOB Mimarlar Odası.

TEKELİ İ "Nejat Ölçen'in «Endüstriyel Milli Fiziki Planların Hazırlanmasında Bir Model" adlı Bildirisi Üzerine, Düzenleyen: Esat TURAK, İlhan TEKELi, Yiğit GÜLÖKSÜZ :*I. Milli Fiziki Plan Semineri.* Ankara, 1968, Ocak, s: 138 - 141, TMMOB Mimarlar Odası,

1. Milli Fiziki Plan Semineri Sonuçlarının Hazırlık Komitesi Adına Değerlendirmesi, Düzenleyen: Esat TURAK, İlhan TEKELİ, Yiğit GÜLÖKSÜZ : *I. Milli Fiziki Plan Semineri.* Ankara, 1968, Ocak, s: 351 - 358, TMMOB Mimarlar Odası,

15. *Planlama ve Ulkesel Fiziki Planlama Üzerine.*Ankara, 1971, s: 1 - 215, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Yayın No: 17, s.108-152

16. *Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı.* İstanbul, 1969 s: 1 - 275, i - XVII, İTÜ Mimarlık Fakültesi.

17. TEKELİ İlhan, 1971 Gecekonduları planlama sorunları, *ODTÜ Gelişme Dergisi* 2, 285-314

TEKELİ, İlhan, "Gecekonduları Planlama Yolları ve Sorunları"*Harita ve Kadastro Mühendisliği,*Ankara, 1970, Ekim, Sayı: 19, s: 38 - 60.

18. TEKELİ, İlhan, "*Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım, Türkiye Üzerinde Bir Deneme"*Ankara, 1979, s: 1 - 311, ODTÜ Mimarlık Fakültesi,

19. TEKELİ, İlhan, "A Synthetic Approach to Regional Development Theories Part I", *Mimarlık Fakültesi Dergisi,* 1976, Güz, Sayı: 2, Cilt: 2, 275 - 296 p.

20. TEKELİ, İlhan, GÖKÇELİ, Raşit, 1973 *ve* 1975 *Seçimleri, Seçim Coğrafyası Uzerine Bir Deneme.* İstanbul, 1977, s: 1 - 141, Milliyet Yayınları,

21. TEKELİ, İlhan, ORTAYLI, İlber, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi"*Belediyecilik Araştırma Projesi, Birinci Kitap, ed:Ergun TÜRKCAN, Ankara, 1978, s: 1 - 312, Türk İdareciler Derneği,

22. TEKELİ, İlhan, GÜLÖKSÜZ, Yiğit, "Belediye Sorunları", *Amme İdaresi Dergisi,* Ankara, 1976, Haziran, Cilt: 9, Sayı: 2, s: 3 - 25, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü,

TEKELİ, İlhan, "Şehirlerimizdeki Altyapı Sorunları", *D.B.D. i. Genel Kurul, Çalışma Raporu, Hesap Raporu, Bütçe, Belediye Sorunları Üzerine Bildiriler,* Ankara, 1976, Haziran, D.B.D.,

TEKELİ, İlhan, GÜLÖKSÜZ, Yiğit, "Problems of Turkish Municipalities in the 1970's",*Turkish Public Administration Annual,* Ankara, 1977, Vol: 4, 157- 186 Institute of Public Administration for Turkey and the Middle East,

TEKELİ, İlhan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Belediyecilik Anlayışının Oluşumu 1923 - 1930», *Mimarlık,* 1977, Sayı: 151, s: 17 — 21.

TEKELİ, İlhan, "Belediyeler ve Kent Yönetiminin Sınıfsal Yapısı", *Mimarlık, Yıl:* 15,1977, Ocak, Sayı: 150, s: 32 - 34,

TEKELİ, İlhan, "Şehirlerimizde Altyapı Sorunları", *DBD,* 1977, Şubat, Sayı: 2, s: 37 - 39,

TEKELİ, İlhan, "Yeni Dönemde Ankara Belediyesinin Karşılaşabileceği Sorunlar", *Mimarlık,* 1977, Mart, Yıl: 15, Sayı: 152, s: 87 - 88,

TEKELİ, İlhan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Belediyecilik Anlayışının Oluşumu" *DBD,* 1977, Nisan, Sayı: 4, s: 32 - 41,

TEKELİ, İlhan, "Kamu Hizmetlerinin Üretiminde Yaratılan İkili Yapıların Toplumsal Sonuçları"*DBD,* 1977, Haziran, Sayı: 6, s: 10 -13,

TEKELİ, İlhan, "Kent İçi Ulaşım Sorununun Çözümü İçin Toplu Ulaşım» *DBD,* 1977, Temmuz, Sayı: 7, s: 17 -19,

TEKELİ, İlhan, "Yeni Belediye Seçimlerine Giderken" *DBD,* 1977, Ağustos, Sayı: 8, s: 2 – 6,

23. TEKELİ, İlhan, SORAL, Erdoğan, *Halk Sektörü Sorunu.*İstanbul, 1976, s: 1- 173, Gelişim Yayınları,

24. TEKELİ, İlhan, Şehir ve Bölge Planlaması Açısından Boğaz Köprüsü, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün / Bugün / Yarın* 1970, Mart Sayı: 30, s: 16 - 26,

TEKELİ, İlhan,"Yerseçimi Teorileri, Endüstrileşme Politikası ve Organize Sanayi Bölgeleri Üstüne", *Mimarlık* 1970, Haziran, Yıl: 8, Sayı: 80, s: 50 - 55,

25. TEKELİ, İlhan, *Bağımlı Kentleşme - Kırda ve Kentte Dönüşüm Süreci.* Ankara, 1977, s: 1 - 96, Mimarlar Odası Yayınları 18,

TEKELİ, İlhan, OKYAY, Tarık, *Dolmuşun Öyküsü.* Ankara, 1977, s: 1 - 304, Giriş, Çevre ve Mimarlık Bilimleri Derneği Yayınları.

TEKELI, İlhan, GÜLÖKSÜZ, Yiğit, OKYAY, Tarık: *Gecekondulu Dolmuşlu İşportalı Şehir.* İstanbul, 1976, s: 1 - 494, Cem Yayınevi,,

26. İlhan TEKELİ, KEYDER, Çağlar, TÜRKCAN, Ergun, Y ALMAN, Galip, BORATAV, Korkut, TÜREL, Oktar: *Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım.* Ankara, 1984, s: 7 — 28, Yurt Yayınları.

27. TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, *Dünyada ve Türkiye'de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü.* Ankara, 1987, s: 1-171, Yurt Yayınları 16.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, "Türkiye'de Serbest Bölgeler ve Sanayinin Gelişimi" 1987 *Sanayi Kongresi Bildirileri.* Ankara, 1987, s: 233 - 248, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Yayın No: 127.

28. TEKELİ, İlhan, MENTEŞ, Gökhan, Türkiye'de Holdingleşme ve Holding Sistemlerinin Mekandaki Örgütlenmesi, *Toplum ve Bilim,* 1978, Kış, Sayı: 4, s: 16 - 45,

TEKELİ, İlhan, MENTEŞ, Gökhan, "Development of 'Holdings' in Turkey and their Organization On Space" Ed: David F. WALKER, *Planning Industrial Development,* Chichester, 1980, p. 149 —174, John Wiley and Sons Ltd.,

TEKELİ, İlhan, "Holdinglerin Türkiye'nin Ekonomisinde Pekişen Egemenlikleri" *Çağdaş Toplum,* 1980, Haziran, Sayı: 2, s: 30 — 33.

29. TEKELİ, İlhan "Türkiye'de Tekelleşmenin Ötesi"*Bilim ve Sanat,* 1987, Ocak, Sayı: 73, s : 20— 21.

30. TEKELİ, İlhan "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler" *Planlama,* 1988, Sayı: 1988 -1, s: 19 — 22.

TEKELİ, İlhan "Mülkiyet Kurumu, Kamu Yararı Kavramı ve İmar Planları Üzerine"*Planlama,* 1988, Sayı: 1988 - 2, s: 6 — 13.

TEKELİ, İlhan "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler", *Şehir,* 1988, Ocak, Sayı: 11, s: 34 - 38,

TEKELİ, İlhan "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceleri" *Mimarlık,* 1988, Şubat, Yıl: 26, Sayı: 228, s: 57- 58,

TEKELİ, İlhan "Mülkiyet Kavramı- Kamu Yararı ve Planlama",Türkiye 12. Dünya Şehireilik Günü Kolokyumu, *Şehircilik, Hukuk* ve *Yönetim İlişkileri.* Ankara, 1988, Kasım, s: 37 — 46, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı,

31. TEKELİ İlhan "Kent Planlaması ve Katılım Üzerine Düşünceler" *Ege Mimarlık,* 1991, Mart 1991/3 33 - 35 s.

TEKELİ İlhan "Kent İmar Planlarının Yapımında Yerel Yönetimler ile Merkezi Yönetimlerin İşlevleri Neler Olabilir?"*Danıştay'ın* 123. *Yılını Kutlama Sempozyumu,* 1991, 7 Mayıs.

TEKELİ İlhan "Belediye Başkanının Seçim Programının ve Kent İmar Planının Birbirini Bağlayıcılık Dereceleri Nelerdir?" *İller ve Belediyeler Dergisi,* 1991, Eylül- Ekim s: 469 - 471

TEKELİ İlhan "Kentsel Topraklarda Mülkiyet Kurumunun Varlığının Toplumsal Sonuçları ve Yeniden Düzenleme Olanakları Üzerine"*Altıncı Kent Kooperatifçiliği Teknik Semineri* 1991, 30 Ekim- 3 Kasım

TEKELİ İlhan "Türkiye'nin Son Otuz Yıllık Planlama Deneyinin Kuram Uygulama İlişkisi Bakımından Değerlendirilmesi" *Türkiye* 3. *Şehireilik Kongresi,*İstanbul, 1991, 6 - 8 Kasım

32. Tekeli İ,1992, "Development of urban administration and planning in the formation of İstanbul Metropolitan Area" *Development of İstanbul Metropoliten Area and Low Cost Housing* (İstanbul:IULA-EMME) 182-209

33. TEKELİ İlhan "Refahın Mekansal Farklılaşması Üzerine", *Türkiye'de Bölgesel Politika,*İstanbul, 1989, s: 154 - 190, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti,

34. TEKELİ İlhan "Habitat II Konferansı Yazıları, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı İstanbul 3-14 Haziran 1996, (Ankara: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı)

35. Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, İstanbul Habitat II Kent Zirvesi, Haziran 1996

36. "Yerel" Üzerine bir Tartşma, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, 1997 (İstanbul: Kent Basımevi)

37. İ.Tekeli: "The patron-client relationship, land-rent economy and the experience of 'urbanisation without citizens'", S. J. Neary et.al. (eds) *The Urban Experience* içinde, Londra: E and Fn Spons,1994.

38. TEKELİ İlhan "Bir Demokrasi Projesi Olarak Yerel Habitatlar", *Ada, Kentliyim*, 1996 8,

TEKELİ İlhan. İLKİN Selim."*Avrupa Birliği Türkiye ve Yerellik",* 2003, IULA-EMME, Istanbul.

39. TEKELİ İlhan İLKİN Selim "*Avrupa Birliği Türkiye ve Yerellik",* IULA-EMME, İstanbul,2003

40. İ. Tekeli ve M. Pınarcıoğlu, 2004, Commitment model for regional planning: How to unlock the frozen gears of stagnant regions, *Urban and Regional Development-Concepts and Experiences,* Polish Academy of Sciences, Warsawa, 9-27

KENTİN MEKANSAL ÇERÇEVESİ: TEKELİ'NİN ÖZGÜN BİR KATKISI ÜZERİNE KİŞİSEL BİR DEĞERLENDİRME

Murat Güvenç

GİRİŞ

Kent nedir ve nasıl kavramsallaştırılabilir? Bu soru 20 yüzyıl boyunca konuya ilgi duyanların tümünü ikna edecek biçimde yanıtlanamadı. Bazı dönemlerde sağlanan veya sağlandığı sanılan uzlaşı da uzun dönemde kalıcı olmayabiliyor. 20. yüzyılın çalkantılı tarihi içerisinde biri kent, diğeri yerleşme sistemi merkezli iki araştırma programı ortaya çıktı. İlk yaklaşımda kent, ayırt edici bir yerel kimliğe sahip bir birey veya aktör, bölge merkezli yaklaşımda ise yerleşme sistemi içinde şekillenmiş bir bileşendir. İlk yaklaşımda kent bağımsız ikinci yaklaşımda da bağımlı bir değişkendir. Her zaman açıkça vurgulanmasa da bu iki yaklaşım zaman içerisinde birbirinden kopuk araştırma programlarına dönüşmüştür. Kenti bağımsız değişken şeklinde ele alındığında bölgesel ilişkiler, bağımlı değişken olarak ele alındığında da yerel dinamikler hesaba katılamıyor. Sorun önemli, çünkü gerek kent araştırmalarının sonucu ve kente yapılan müdahalelerin niteliği kent olgusunun tanımlanma biçimiyle doğrudan ilgili. Ne var ki bu kopukluğu gidermeye yönelik girişimlerin getiri düzeyinin yüksek olmayabileceği, bu iki araştırma geleneğini birleştirme girişiminin kent araştırmalarını fakirleştirebileceği, bu alanda "statükoyu" sürdürmekten başka bir çare kalmadığı belirtiliyor.[1]

Bu nokta da İlhan Tekeli'nin geliştirdiği mekansal çerçeve kavramı özgün bir katkı şeklinde ortaya çıkar. Kavram yukarıda vurgulanan historiografi sorununu çözebilmektedir. "Mekansal çerçeve," yerleşme sistemi merkezli modellere yakın dursa da bu modelin uyarlaması veya uzantısı değildir. Bu konuşmada dört noktayı açmaya çalışacağım.

1. Makro süreçlerin yerel toplumsal mekansal bağlama eklemlenmesi, bu kavram yardımıyla yapısal belirleyicilik ve yerel iradeciliğin bilinen sakıncalarına düşülmeden incelenebilmektedir.

2. Mekansal Çerçeve problem soyutlama ve ayrıntılandırmaya elverişli, zaman ve mekanda değiştirilmeden taşınabilir bir kavramdır. Anadolu kent historiografisi için yeni bir araştırma programı başlatabilecektir.

3. Yapısalcı bütüncü çözümlemeye yakın dursa da Mekansal Çerçeve kavramı metodolojik açıdan çoğulcudur. Mekansal Çerçevenin oluşumunu açıklayan yaklaşımlar bu çerçeve içerisinde kapsanabilecektir.

4. Önerilen model, Anadolu ve orta doğu kentleri için önerilen doğu kenti, İslam kenti vb. veya ideal tip merkezli veya tözel tanımlara dayanan modele indirgenemez. Anglo-sakson ülkeleri ve Almanya için önerilen "statükocu" çözüm, ancak bu ülkeler için anlamlıdır. Türkiye'de metodolojik çoğulculuk "bırakınız yapsınlar"dan daha fazla çaba gerektirmektedir. Metodolojik açıdan çoğulcu kapsamlı bir kentsel araştırma programı Tekeli'nin geliştirdiği *mekansal çerçeve kavramı* üzerine inşa edilebilir.

Mekansal çerçeve kavramı Tekeli'nin Bursa kent tarihini uzun dönemde incelediği bir çalışmanın sonuç paragrafında tanıtılır. Kavram kent araştırmalarının ve tarihçiliğinin günümüzde karşılaştığı açmazın çözümünü kolaylaştırabilir. Sorunun kaynağını birinci, Tekeli'nin kavramını ise ikinci bölümde tanıtmaya çalıştım. Bu kavramın kent araştırmalarına ve tarih yazıcılığına yapabileceği katkıları üçüncü paragrafta özetledim.

I

Uygarlıkla ilgili olup bir biçimde kentle ilişkilendiremeyecek pek az boyut vardır. Yirminci yüzyılda tüm dünyada yaygınlaşan kentleşme sonucu kentsel çalışma alanı derinleşerek zenginleşmiş, sayılamayacak çok yayınla izlenen bir alana dönüşmüştür. Araştırmacı bu zengin repertuar içerisinde ilgilendiği kaynaklara kolayca erişebilmektedir. Kentsel yaşamın toplumsal, ekonomik, kültürel, politik, antropolojik boyutlarına, bunların daha büyük süreçlerle ilişkilerini kentin tarihini, yönetimini, içyapısını, mimarisini, taşınmaz pazarını, yarattığı insan mal ve hizmet akımlarını ele alan yazın hızla zenginleşmiştir. Gelişme sevindiricidir. Ne var ki bu süreçte içinden çıkılması nereyse olanaksız bir kent yazını labirenti oluştuğu teslim edilmeli.

Son yıllarda kurumsallaşan çok paradigmalı toplumbilim ve elektronik erişim kolaylıkları sorunu daha da ağırlaştırmış durumda. Araştırmacı bu eklektik labirentte yol bulmak zorunda kalıyor. Deneme yanılmayla yol bulma, deneyimli eskilerin katkısı konusunda şanslı olmayan öğrenciler bu çeşitlilik karşısında kendi kabuklarına çekilebiliyorlar. İşaret edilen temsil sorununu göz ardı etmek, suskunluk, veya statükoculuk bilginin toplumsallaşmasını, özgün kent araştırmalarını etkileşimli araştırma gruplarının oluşumunu kuşkusuz kolaylaştırmıyor. Dolayısıyla kent tarihçiliğini sistemli bilgi üretetip biriktiren bir alana dönüştürmek için ne yapmalı? Bu, meşru ve geçerli soru karşısında üç yaklaşım gelişmiş durumda.

Kenti betimlenebilir ancak genellemeye elverişsiz bir toplumsal-mekansal oluşum şekilde tanımlayan fenomenolojik yaklaşım uygulama kolaylığı ve esneklik sayesinde yaygın olarak kullanılmakta akademik getirisi görece yüksek kent biyografileri üretmektedir. Fenomenolojik yaklaşım, kenti, kendi kendini var etmiş, (sui generis)

kendine özgü bir kimliğe sahip, toplumsal yapının farklı bileşenlerini bir araya getirerek bu bütüne hayatiyet kazandıran bir etken bir toplumsal-mekansal oluşum olarak görür. Araştırma nesnesinin ontolojik özellikleri ve özgünlüğü ancak yerel biyografi çalışmalarıyla yansıtılabilir. Bu yaklaşım kentin dış dünyayla ilişkilerini yadsımaz. Ancak vurgu kent içi toplumsal-mekansal farklılaşma üzerindedir. Üretim, tüketim, iletişim, konut ve yönetim bileşenlerinin zaman içinde sergilediği değişim, aralarındaki mekansal etkileşim, üzerinde kapsamlı değerlendirmeler gerçekleştirilebilir. Betimleme sürecinin ötesine geçildiğinde bulgular genel geçer olduğu varsayılan ideal tiplere referansla yorumlanır.

Kenti, kendi dışındaki dünya ve küresel toplumsal ve ekonomik etkileşim sisteminin bir düğüm noktası şeklinde ele alan ikinci yaklaşım pozitivist ve yapısalcı açıklama biçimleriyle ilişkilidir. Bu yaklaşımda kent, *sui generis* bir oluşumdan çok, yerleşmeler sisteminin bir parçası şeklinde ele alınır. Kentin yapısı, merkezi yerler kuramı' ışığında, kendine tabi pazar alanına bağlı olarak sunduğu mal ve hizmet yelpazesi, dış dünya ilişkileri üzerinden kavramsallaştırılır. Kentin kimliği ve sahip olduğu özelliklerden çok, yerleşme sistemindeki konumu, başlattığı ve sonlandırdığı akım ilişkileri önemlidir. Bu yakalşımda kentin nüfusu, yapılı çevre özellikleri, üretim yapısı, sağladığı mal ve hizmet demeti, yerleşme sistemi içerisinde belirlenen bağımlı değişkenlerdir.

Yapısalcı yaklaşımın yaygın olarak kullanıldığı dönemde kentin bağımsız bir araştırma nesnesi oluşturmadığı, kent araştırmalarının toplumsal tarih alanı bünyesinde eritilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuda Castells kadar köktenci olmayan Braudel ve Harvey ise kentin özgünlüğünü metaforlarla yansıtmışlardır. Braudel'e göre kent, küresel sermaye akımlarının gerilimini yerel pazar ekonomilerinin taşıyabileceği düzeye düşüren "transformotörlerdir". Karl Polanyi nin toplumsal ekonomik bütünleşme modelinden yola çıkan Harvey ise kent karşılıklılık, yeniden dağıtım, pazar değişimi dönemlerinde nitelik değiştiren artı ürünü yerleşme sisteminin diğer düğüm noktalarına yönlendiren oluşumlardır. Yapısalcı yaklaşımda yerleşmelerin içyapıları ve bu yapıların sergilediği farklılaşma çoğu kez gündeme gelmez. Yapısalcılık uygulamada kentin eridiği bir tür "jumbo kuram" üretmiştir.

Kent biyografilerinde küresel bölgesel ve yakın çevre ilişkileri, yerleşme sistemi çözümlemelerinde de, yerel toplumsal-mekansal farklılaşma ve müdahaleler arka planda kalır. Toplumbilimde sistem kuramının yapısalcı yaklaşımların önem kazandığı dönemde kenti yerleşme sisteminin bir alt sistemi şeklinde ele alan çözümlemeler, birey ve eylem merkezli yaklaşımların geliştiği dönemde de kent biyografileri ağırlık kazanmıştır.

Ne var ki bu iki yaklaşım arasındaki ayrım uygulamada belirsizleşebilmektedir. Sistem ağırlıklı çok sayıda çalışma sonuçta kent biyografisi ürettiği, aynı yazarın bazı çalışmalarında kenti "bağımsız", bazılarında da "bağımlı" değişken şeklinde kavramsallaştırabildiği, hatta aynı eserin farklı bölümlerinde kentin bağımlı veya bağımsız değişken şeklinde kavramsallaştırılabildiği saptanmıştır. Kent tanımlamalarının

geçirgenliği nedeniyle mikro düzey çözümlemeyle sistem düzeyindeki çözümlemeyi birbirine bağlayan ara yüz kurulamamış, iki yaklaşım bağımsız okullar şeklinde gelişmiştir.

1960'ların sonunda özellikle ABD 'ye yaygınlaşan yeni kent tarihçiliği üçüncü bir yaklaşım biçimi oluşturuyor. Özellikle sayısal toplum bilimlerin sayısal çözümleme tekniklerini yaygın olarak kullanan bu yaklaşım, sonuçsuz ontoloji tartışmaları yerine pragmatik bir yaklaşımla kentte toplum bilim incelemeleri yapılmasını önermiş sonuçta biyografilerden daha dar kapsamlı ancak incelediği konuda derinleşen görgül çözümlemeler üretmiştir.

Kent biografik yaklaşım ve kentin dış ilişkilerini bütüncü yaklaşım ise yerel süreçleri dışlamaz. Ne var ki biyografik yaklaşımla hazırlanan kent tarihlerini adım adım soyutlayarak küresel süreçlerle ilişkilendirmek çoğu kez olanaklı olmadığı gibi, kenti bir ilişki sisteminin parçası olarak ele alan bütüncü yaklaşımlarda kenti etkileşim sisteminin bir düğüm noktası olmanın ötesine geçirerek yerel farklılaşmanın ve özgüllüklerin temsili her zaman mümkün olmamaktadır. Buna karşın kentsel yaşamın çok boyutlu yapısını tüm zenginliği içerisinde temsil eden kent biyografilerini ayrıntılarından soyutlayarak toplumsal ve ekonomik arka planı oluşturan süreçlerle ilişkilendirmek çoğu kez mümkün değildir.

Uzlaşılmış bir kent tanımının bulunmamasına rağmen bu biyografi ve sistem yaklaşımları zaman içerisinde sergilediği büyük dönüşümlere rağmen şaşırtıcı bir kararlılık sergiler. Bu bağlamda fenomenolojik yaklaşımla yapısalcı yaklaşımı bütünleştirme çabalarının getirisi vaat edilenlerin çok altında kalmıştır. Jansen bu nedenle statükoyu değiştirecek yeni tanımlar yerine varolan okulları sürdürmenin daha yerinde olacağı vurgular. Kütüphaneler dolusu çalışmaya rağmen kent nedir sorusunun açıklanamayışı nedeniyle kent araştırmalarının özgün bir disiplin oluşturup oluşturmadığı tartışma konusu olmuştur. Dyos'a göre kent tarihçiliği belirli bir araştırma nesnesine sahip olmaması nedeniyle bir disiplin değildir.

II

Tekeli'nin mekansal çerçeve kavramı bütüncü pozitivist yapısalcı ve fenomenolojik araştırma programlarını ilişkilendirmekte, Anadolu kenti historiografisi için özgün gelişme olanakları açmaktadır. Mekansal Çerçeve kavramı Tekeli'nin Bursa kent tarihine ilişkin uzun dönemli incelemesinin sonuç bölümünde tanıtılmıştır.

Mekansal Çerçeve kavramı Kentin Mekansal Yayılım Çapı, kente yapılacak eklentilerin niteliğini belirleyen "Yol Kanavasının Özellikleri", "Doku Özellikleri" vb. kentin haritalanabilir özelliklerini kapsar.

Mekansal çerçeve, farklı tarihsel dönemlerde Kentin Dış ilişkilerinin biçimi, Üretim Teknolojisi, Kent İçi Ulaşım Teknolojisi, Yapı Sunum Biçimleri, Kentsel Gelişmenin Düzenleme Biçimlerinin etkileşimi üzerinden şekillenmektedir. Yerel olumsallıklar

nedeniyle bu etkileşim sonucunda kentlerin mekansal çerçeveleri yerel farklılaşmalar sergiler. Bir mekansal çerçeveden yenisine geçiş 30-40 yıl alan bir süreç içinde gerçekleşmekte uzun dönemlerdeyse kentsel süreçler verili mekansal çerçeve içerisine hapsolmuştur. Yeni mekansal çerçeveler kendinden önceki çerçevenin şekillendirdiği yapı ve dokuları kapsar. Yeni çerçeve içerisinde yeni anlamlar kazanan bu yapılar kendi oluşum süreçleri içerisinde anlamlandırılmalıdır.

Tekeli Bursa kentinin uzun dönemde mekansal örgütlenme biçimindeki dönüşümü, uzun mesafe ticareti ve kentin dış bağlantıları üzerinden anlatır. Kentin dış dünya ile bağlantılarının kararlı kaldığı dönemlerde, yerel üretim/yeniden üretim süreçlerini taşıyan, yerel yapıları küresel ağlara bağlayan mekansal çerçeve kararlı kalmakta, kentin dış dünya bağlantıları yeniden yapılandığında yeni bir mekansal çerçeve oluşmaktadır. Çalışma bir kent biyografisi ne de bir makro düzey yerleşim sistemi çözümlemesine indirgenebilir. Tekeli, Bursa çalışmasında bu kavramı daha fazla ayrıntılandırmaz. Ne var ki bu açıklama, ağırlıkla betimleme düzeyinde kalan kent tarihçiliği alanında değerli açılımlara işaret eder.

III

Mekansal Çerçeve kavramı bir çok kent kuramıyla ilişkili olsa da hiçbir yaklaşımın uyarlaması uzantısı veya türevi değildir. Modelin yerel koşullara bağımlı bileşenleri hiçbir ideal tip veya metafora başvurmadan ilişki içinde tanımlanmaktadır.

Yaklaşım dışlayıcı olmaktan çok kapsayıcıdır. Yerel toplumsal-mekansal oluşum katkılar hangi yaklaşımla üretilmiş olursa olsun model kapsamında değerlendirilmektedir.

Model soyut a priori kategoriler veya metaforlar yerine görgül çalışmalarla açığa çıkarılmış ve ayrıntılandırılmış bileşenler üzerine kuruludur. Bursa kent tarihinin dönüm noktalarını açığa çıkaran tarihsel anlatı, bu açıdan Anadolu kenti historiografisi için bir görgül sınama niteliğindedir. Yerel özgünlüklere duyarlı bir araştırmacı bu modeli genel yapısını değiştirmeden diğer kentlerde uyarlayabilecektir. Diğer bir deyişle Bursa'da sağlanan başarı, diğer kentlere "taşınabilecektir." Anlatı zaman içerisinde kendini tekrarlaması olanaksız yerel tarihsel olaylarla ilgili olsa da değerlendirme çerçevesi bir örnekten diğerinde "değişmeden taşınabilmektedir.

Aktörlerin manevra alanını belirleyen Mekansal çerçeve kavramı yapısal dönüşüme ilişkin müdahaleleri varolan çerçeve içerisinde gerçekleşen müdahalelerden kolayca ayrıştırma olanağı sağlar.

Mekansal çerçeve modeli soyutlama ve ayrıntılandırmaya elverişli bileşenlerden oluşur. Bileşenler soyutlanarak tek bir vertex'e indirgenebilmekte gerektiğinde de ayrıntılandırılarak alt sistemlere dönüştürülebilmektedir.

Söz gelimi Yapı sunum biçimi kavramı, gerektiğinde konut, kamu yapısı altyapı vb sunum biçimleri şeklinde ayrıntılandırılabilecektir. Bu model toplumsal yapıların

sergilediği süreklilik ve dönüşümü taşıyıcı yapıların süreklilik ve dönüşümüyle ilişkili olarak izleme olanağı sağlar.

Yerel-küresel süreçlerin arayüzünde şekillenen "mekansal çerçeveler" sayesinde kent tarihi iradi ve yapısal belirleyici yaklaşımın bilinen yetersizlikleri aşılarak yerel girişim ve mücadele sürecinin tüm zenginliği içerisinde yazılabilmektedir. Tekeli'nin İstanbul kent yönetimi tarihi bunun en açık göstergesidir.

Tekeli kent çalışmalarının düşünsel arka planındaki kavramsal çerçeveler sayesinde zaman içerisinde giderek çeşitlenen ancak birbiriyle ilişkili bir kent yazını üretmiştir. Bitirilen her eser ödünç alınan düşünsel çerçeveleri geliştirmiş, sonra çalışmalar için bir düşünsel bir platform hazırlamıştır. Mekansal çerçeve kavramı bu uzun süreç sonucunda varılan bir sonuç niteliğindedir. Bu yaklaşım ve metodolojiyle kent tarihçiliğinin müzmin yetersizlikleri aşılabilecek Anadolu'da yerleşme tarihi konusunda heyecan verici bir araştırma programı başlatılabilecektir.

NOTLAR

Jansen J S. H. Wrestling with the Angel: on Problems of Definition in Urban Historiography *Urban History* Vol 23 sayfa 277-279

BÖLÜŞÜM SİYASETİNDEN KİMLİK SİYASETİNE: TÜRKİYE'DE YEREL KATILIM SÜREÇLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

H. Tarık Şengül

GİRİŞ

Yerel karar verme süreçlerine halk katılımı uzun süredir liberal demokrasilerin temel sorun alanlarından birisi olarak tanımlanmaktadır. Bu tür bir sorun tespitinin geri planında, yerel yönetimlerin demokrasi ölçeği olarak tanımlanmasına karşın, yerel nüfusun dikkate değer bir bölümünün karar süreçlerine katılımının sağlanamaması vardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme bakıldığında, söz konusu sorun siyasal gündemdeki güncelliğini korumakla birlikte, katılım sorunun ne çerçevede anlaşılması ve araçlarının neler olması gerektiği konusunda önemli değişikliklerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. 1980 öncesinin çatışmacı stratejilerinin giderek yerini uzlaşmacı stratejileri bıraktığı gözlenirken, katılım sorunun problematize ettiği hedeflerde önemli bir dönüşüme uğramıştır. 1980 öncesi dönemde katılım sorunun geri planında bölüşüm sorunu ön plana çıkarken, izleyen dönemde giderek artan biçimde vurgu kimlik sorununa yapılmaya başlamıştır.

Türkiye'de de yerel nüfusun karar verme süreçlerine katılımı özellikle 1970'li yılların başından itibaren önemli bir sorun alanı olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bir yanda merkeziyetçi devlet yapısı, diğer yanda merkezden başlayıp yerel birimlere kadar uzanan patron adamı-ilişkileri çoğulcu bir katılım yapısının oluşturulmasının temel engelleri olarak vurgulanmaktadır. Son dönemde ortaya çıkan küreselleşme sürecinin ulus(al) devleti aşındırması ve bunu izleyen adem-i merkeziyetçilik yönündeki değişimler yerelleşme sorununu ön plana çıkartırken, söz konusu sürecin demokratikleşme yönünde önemli bir açılım şansını da doğuracağı vurgulanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak yerel yönetimlerde katılım sorunu bir kez daha merkezi bir sorun olarak gündeme gelmiş bulunmaktadır.

Yerel yönetim süreçlerine katılım ve demokratikleşmesi sorunu çerçevesinde son dönemde ortaya çıkan bir gelişme Rio Zirvesi sonrasında gündeme gelen Yerel Gündem 21 sürecinin (YG 21) 1996 yılından itibaren Türkiye'de de uygulamaya sokulmasıdır. Bu tür bir gelişme birçok çevre için yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesi sorunu açısından aranan çözüm olarak sunulmuş ve savunulmuştur. On yıla yakın bir süredir uygulamada olan YG 21 sürecinin, 1970 öncesi dönemle karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmayı hedefleyen bu çalışma mevcut kurgusu ve

uygulama araçlarıyla YG 21 sürecinin katılım ve demokratikleşme açısından etkin bir alternatif olup olamayacağı üzerine odaklanmaktadır. Eleştirel bir yaklaşımla ele alınacak olan Türkiye YG 21 süreci; a) bir demokratikleşme projesi, b) örgütsel yapılanması ve mevcut yerel yönetim yapılarıyla eklemlenmesi, c) hedefleri ve d) öngördüğü katılım modeli açısından tartışılacaktır. Bu tartışma yapılırken, söz konusu değerlendirme, daha sonra açıklanacak nedenlerle, 1970'li yılların Yeni Belediyecilik Hareketi ile karşılaştırmalı biçimde yapılacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünü izleyen ikinci bölümünde kent siyasetinin değişen makro bağlamı ve kent yönetimi anlayışının değişimi katılım olgusu merkeze alınarak tartışılacak ve son dönemde ortaya çıkan yeni yaklaşım(lar) tartışılacaktır. Üçüncü bölümde Türkiye'de kent siyasetinin ikinci dünya savaşı sonrası yaşadığı dönüşüm katılım sorunu merkezli gözden geçirilecek, daha sonra da Yeni Belediyecilik Hareketi ve Türkiye YG 21 sürecinin kısaca tarihçesini ve kurgusunu verdikten sonra söz konusu süreci eleştirel bir bakışla tartışacaktır.

BÖLÜŞÜMDEN KİMLİK SORUNUNA: YEREL SİYASETİN DÖNÜŞÜMÜ

İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze yerel siyasetin dönüşümüne yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında, ikili bir dönemlemenin, gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ülkelerin deneyimi gerekse ülkeler arasındaki önemli farklılaşmalara karşın, 1970'li yılların sonu bir kırılma noktası oluşturmak üzere, iki dönemin varlığından söz etmek mümkündür. 1970'lerin sonlarına kadar uzanan dönemde, yerel siyasetin merkezinde bölüşüm temelli çelişkiler yatarken, kent siyasetinin çatışmacı bir çerçeveye oturduğu ve bunun yer yer devlet kurumları ile kentsel sosyal hareketler arasında, bazı durumlarda ise devletin kendi içinde merkezi yönetim yerel yönetim çelişkisi olarak kendini gösterdiği görülmektedir. 1970 sonrası dönemde ise, önceki dönemin dinamikleri tümüyle ortadan kalkmasa bile, kent siyasetinin merkezini bölüşüm temelli çelişkilerden çok, artan biçimde, kimlik temelli siyasetin aldığı görülmektedir. Bu dönemin bir özgünlüğü ise çatışmacı siyasetin yer yer varlığına karşın, uzlaşmacı bir siyaset biçiminin almasıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem gelişmiş ülkelerde Keynesci bir büyüme ve refah devleti modelini gündeme getirirken, azgelişmiş ülkelerin çoğunda ithal ikameci büyüme modelinin baskın hale gelmesine şahitlik etti. Her iki modelin ortak noktası gelişme stratejilerinin merkezinde devletin bulunması olarak belirginleşti. Ulus devlet merkezli bu stratejilerin kentsel alandaki yansımaları oldukça farklı gelişti. Bu dönemde kentlerin emeğin yeniden üretimindeki merkezi rolüne karşılık, gelişmiş ülkelerde refah devleti aracılığıyla devlet kentlerde merkezi bir rol oynarken, sermaye birikimini sınırlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde, devletin kentsel alana müdahalesi sınırlı kaldı. Bu nedenle kentsel çelişkinin merkezinde emeğin yeniden üretimi olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde mücadelenin asli eksenini devletin sağladığı kolektif tüketim araçlarından alınan payın artırılmasına yönelik mücadeleler oluştururken, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda, İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla

kentlere yönelen kır yoksullarının kentle eklemlenme ve sınırlı kaynaklardan pay alma mücadelesi kent siyasetinin merkezine oturdu.

Bütün bu farklılıklara karşın, 1970li yılların sonlarına kadar, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde, kent siyasetinin ana eksenini bölüşüm temelli mücadeleler oluşturdu. Bu mücadeleler hedefindeyse, gerek merkezi gerekse yerel düzeyde, devlet vardı.

Devlete yönelen bu talep ve mücadelelerin iki farklı biçimde örgütlendiği görülmektedir. Birinci mücadele biçimi merkezi ya da yerel düzeyde devlete dışardan yapılan baskılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür bir baskı oluşturma biçiminin en çarpıcı örneğini kentsel sosyal hareketler oluşturmuştur. Devlet sivil toplum ikiliği çerçevesinde örgütlenen bu yapıların en belirgin özelliği kurumsal yapılar dışında kalarak kentsel kaynaklardan pay almayı ve kentsel sistemi dönüştürmeyi öngören bu yapıların devletle çatışmacı bir ilişki içinde olduğu gözlenmektedir.

Üzerinde yeterince durulmayan ancak bir ikinci siyasal strateji kurumsal siyasal yapılar içinde mücadele stratejisidir. Bu stratejide, siyasal mücadeleler kendisini çoğu durumda merkezi yönetim-yerel yönetim çatışması olarak göstermiş ve yerel yönetimlerde iktidara gelen radikal gruplar merkezi yönetim karşısında çalışan sınıfların taleplerinin sözcüsü olmayı hedeflemişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde bu tür stratejiler yanında, mevcut siyasal sistem içinde örgütlenen patron-adamı ilişkileri ve ağları, bu tür radikal yapılanmalar yanında, uzlaşmacı kaynak aktarımı araçları olarak işlev görmüşlerdir. Bu tür yapılar genel olarak siyasal sistemle belli bir eklemlenme ve uzlaşma özelliği göstermekle birlikte, bu kanallar etrafındaki taleplerin de bölüşüm temelli olduğunu belirtmek gerekir.

Genel bir değerlendirme yapılırsa, İkinci Dünya Savaşı sonrasından 1970'li yıllara kadar uzanan dönemde kent siyaseti ölçek olarak ulus devlet merkezli, taleplerini devlete yönelten bölüşüm temelli taleplerin ağır bastığı ve bu çerçevede, patronaj ilişkileri dışarıda bırakılırsa, çatışmacı stratejileri benimseyen bir niteliğe sahiptir.

1980'li yıllar gerek siyasal gerekse ekonomik alanda önemli dönüşümlerin olduğu bir dönemi temsil etmektedir. Ulus(al) devlet merkezli gelişme stratejileri giderek yerini küresel ölçekte tanımlanan dışa açık büyüme stratejilerine bırakmıştır. Kentsel alanda ortaya çıkan en önemli değişim kentsel sorunun merkezinde yer alan emeğin yeniden üretiminin yerini giderek artan biçimde yerel ekonomik büyümeye bırakmasıdır. Refah devleti harcamalarının kısıldığı bir ortamda, devlet kentsel alandan çekilmese bile, önceliklerini kentsel ekonomik büyümeye yönelik olarak sermaye grupları lehine müdahaleye vermiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, yerel devletin güçlendirilmesi de, birçok ülkede, ulus ötesi güçlerin de etkisiyle, benimsenen bir politika olmuştur.

Emeğin yeniden üretimine yönelik kaynakların daralması bölüşüm merkezli mücadeleler üzerinde de caydırıcı bir etkide bulunmuştur. Ulusal düzeyin zayıflaması yerel düzeyde mücadeleleri tetiklerken, bölüşüm temelli mücadelelerin bıraktığı alan

hızla kimlik temelli mücadelelere bırakmıştır. Bu tür bir dönüşüm bölüşüm taleplerinin sınıf temelli formülasyonundan farklı kimlikler etrafında formülasyonuna yol açarken, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi de yeniden tanımlamıştır. Kuşkusuz, kurumsal siyasal yapılar dışında taleplerin örgütlenmesi varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte, giderek artan biçimde, devlet sivil toplum arasındaki çatışmacı ikilik yerine, karşılıklı müzakere ve işbirliğine dayanan bir modelin de ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Daha önce ulusal-yerel ikili ve ilişkisi etrafında örgütlenen kent siyaseti ise küresel-ulusal-yerel yapılar ve güçler arasında tanımlanan bir ilişki biçimi etrafında tanımlanmaya başlamıştır.

Bu tür bir yapılanmanın dikkate değer bir örneğini 1992 Rio Zirvesi ile başlayan ve 1996 yılında yapılan Habitat II Zirvesi ile güçlenen Yerel Gündem 21 oluşturmaktadır. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin katıldığı bu sürecin iki ana teması kalkınma sorununun çevreyi tahrip etmeden (sürdürülebilirlik) sağlanması ve bu sürecin katılımcı bir çerçeveye oturtulmasıdır. Bu tür bir yaklaşım daha önce devlet sivil toplum arasındaki ilişkinin kurgulanışına yönelik önemli bir tavır farklılığını yansıtmaktadır. Daha önce kurumsallaşmış siyasal yapı dışından etki yaratma sürecini demokratikleşme açısından önemseyen çevrelerin önemli bir bölümü de, bu tür bir çatışmacı anlayıştan müzakereciliği ve işbirliğini önemseyen bir yaklaşıma yönelmiş bulunuyorlar.

Türkiye'de de benzer bir yönelimin hakim olmaya başladığı görülmektedir. Özellikle Habitat II Konferansı sonrasında Türkiye'de uygulamaya konulan YG 21 süreci bu tür bir gelişmenin ürünü olarak görülmelidir. Bu çalışmada her ne kadar YG 21 süreci inceleniyorsa da, bu sürecin geri planını anlamaya yönelik olarak özellikle 1970'lerde ortaya çıkan Yeni Belediyecilik Hareketi'nin de bir analizi yapılmakta ve Türkiye de kent sorunun ve özel olarak da katılım boyutunun tartışılması hedeflenmektedir.

TÜRKİYE'DE KENT SİYASETİNİN DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kent siyasetinin dönüşümü gözden geçirilecek, bu değerlendirmede özgünlükleri nedeniyle 1970li yıllarda ortaya çıkan Yeni Belediyecilik anlayışı üzerine özel bir vurgu yapılacaktır. Daha sonra 1980'li yıllar gözden geçirilecek ve bu çerçevede ayrıntılı olarak YG 21 sürecinin bir değerlendirmesi yapılacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gerek ekonomi gerekse siyasal alanda yaşanan önemli değişmelere karşın, Türkiye'de kent siyasetinin bağlamsal ve kentsel dinamikleri dikkate alındığında, üç temel özelliğin ön plana çıkarıldığı gözlenmektedir. Bu dinamikler;

- Seçilmiş yerel yönetim birimlerine sınırlı yetki ve özerklik tanıyan merkeziyetçi bir siyasal sistemin varlığı (Danielson ve Keleş, 1985),

- Kaynakların birinci çevrimde üretken yatırımlara öncelikli ayrıldığı bir yapıda ikinci çevrime (yapılı çevre) sınırlı kaynak aktarımı (Tekeli, 1992), ve
- Kentsel düzeyde yaygın patron-adamı ağları ve bu ağların siyasal partiler aracılığıyla merkezi düzeye eklemlendiği bir temsiliyet yapısı (Tekeli, 1994; Ayata, 1994; Goldsmith, 1990).

Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar uzanan dönemde hakim olan tek parti rejimi içinde yerel yönetimler merkezi yönetimin bir uzantısı olarak işlev görmüş, savaş sonrası dönemde çok partili rejime geçişten sonraysa, yerel yönetimlerin büyük bölümünün merkezi yönetimi de kontrol eden partilerce kontrol edilmesi, yerel yönetimlerin özgün bir yönetsel birim olarak işlev görmesine olanak vermemiştir. Bu tür bir yaklaşımla tutarlı bir başka boyut ise, gerek İkinci Dünya Savaşı öncesi, gerekse sonrasında, kentlere ayrılan kaynağın sınırlı tutulmasıdır. Kaynakların sanayileşmeye ayrıldığı ithal ikameci dönemde, yerel yönetimler sınırlı kaynaklarla kentlerin sorunlarıyla baş etmeye çalışmışlardır. Bir yanda sınırlı özerklik, diğer yanda sınırlı kaynak kullanabilen yerel yönetimlerin kentsel sorunlarla baş etmesi savaş sonrası ortamda kentlerin kır kaynakla geniş çaplı göç olgusu karşısında daha da olanaksız hale gelmiştir. Hızla kent yoksuluna dönüşen göçmen nüfus, sınırlı devlet müdahalesi sonucunda, çözümü yaşam mekanında gecekondu, çalışma mekanında ise enformel sektörü yaratarak bulmuştur.

Bu gelişmeler karşısında devletin tutumunun değişmemesinin sonucu kentlerin hızlı bir biçimde ikili yapılara dönüşmesidir. Bir tarafta altyapıları görece iyi, yasal konut alanları, diğer yanda ise işgal edilen alanlar üzerinde kurulan altyapısız ve sağlıksız gecekondu alanları büyük kentlerinin tamamının 1950 ve 1960'lı yıllardaki en belirgin özelliği olmuştur.

Bu ikiliğin bir kent sorunu haline dönüşmesi ise 1960'lı yılların ortalarından itibaren sola yönelen CHP ve yeni kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin kentlerin yoksul nüfusunu toplumsal taban olarak tespit edip, kentlerin bu ikili yapısını bir sosyal adalet sorunu olarak söylemlerinin bir parçası olarak koymasıyla olmuştur. Bu kesimlerin desteğini dereceli olarak kazanırken, asıl kırılma 1973 Yerel Seçimleri ile olmuştur. Büyük kentlerin hemen tamamında CHP iktidara gelmesiyle ilk kez merkezi yönetim ve yerel yönetim geniş ölçekli bir biçimde farklı siyasal partilerin ve ideolojilerin eline geçmiştir. 1970'li yıllar boyunca, merkezi yönetim, küçük aralıklar hariç, sağ partilerin elindeyken, yerel yönetimde ortanın solundaki CHP iktidarda kalmıştır.

Belediyelerde iktidara gelen CHP'nin başlangıç noktasında kentlere yönelik hazır bir programı olmamakla birlikte, kent sorunun bir bölüşüm ve sosyal adalet sorunu olarak iktidara gelişlerinden itibaren vurguladıkları görülmektedir. Açık bir sınıf temeline oturtulmamışta olsa, kentsel kaynakların kent yoksullarına öncelik verilerek kullanılması temel ilke olarak belirlemişler ve iktidar dönemlerinde de bu projeyi daha sistematik hale getirmişlerdir.

Belediyelerin 1980 askeri darbesine kadar uzanan dönemde uyguladıkları strateji, kurumsal yapılanma, kente müdahale biçimleri ve katılım stratejileri açısından değerlendirildiğinde, her üç alanda da alışılagelmiş yaklaşımların dışına çıktıkları görülmektedir.

Kurumsal yapılanma açısından, belediyelerin kendi iç örgütlenmesi ve merkezi yönetimler olmak üzere, iki düzeyde değerlendirme yapmak gerekmektedir. Belediyelerin kendi iç örgütlenmesi açısından bakıldığında, temel çelişki geleneksel belediye yapıları ile yenilikçi başkanlar arasındadır. Yeni bir yaklaşımla yönetime gelmelerine karşın, belediye başkanları karşılarında geleneksel belediye bürokrasisi ve patron-adamı ilişkisine yatkın belediye meclislerini bulmuşlardır. Başkanların bu sorunu çözümü yetkileri kendilerinde toplamaları ve bazı durumlarda etraflarına yakın çalışabilecekleri danışmanlık kurumu oluşturmalarıdır.

Bu dönemde göçün de etkisiyle devasa sorunlarla karşılaşan belediyelerin gerek özerklik gerekse kaynak kullanımındaki sınırlılıklara merkezi yönetimin sağ partilerin elinde olması eklenince, belediye başkanları kısa süre içinde merkezi yönetimle çelişkiye düşmüşler ve bu çelişkili konum dönem boyunca, kısa aralıklar hariç, sürmüştür. Belediyelerin bu dönem boyunca söylemlerinde özerk belediyecilik temasının öne çıkması bu çelişkinin ürünü olarak görülmelidir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, kente müdahale alanında, belediyelerin yaklaşımının sosyal adalet sorunu temelinde şekillendiği görülmektedir. Kentsel kaynakların kentin yoksul alanlarına öncelik verilerek kullanılmasına ve bu kesimlerin sorunlarını çözecek projelerin geliştirilmesi öncelik olarak belirlenmiştir. Dönem boyunca, sosyal konut, ucuz gıda maddeleri üretimi ve dağıtımı, eğitim projelerinin hedefi kentin yoksullarının yoğunlaştığı gecekondu alanları olmuştur. Sınırlı kaynaklar ve merkezi yönetimin engellemeleri karşısında, söz konusu projelerin sınırlı bir kısmı gerçekleştirilse bile, bu dönemde kent sorunun bir sosyal adalet ve bölüşüm sorunu olarak ilk kez tanımlamaları ve kent sorununu siyasileştirilmeleri dönemin belediyelerinin önemli bir başarısı olarak belirginleşmiştir. Söz konusu belediyecilik hareketinin daha sonra Yeni Belediyecilik Hareketi olarak tanımlanması bu yeni anlayıştan kaynaklanmaktadır. Danielson ve Keleş bu yeni yaklaşımı şöyle özetlemektedir;

Yerel sorunlar karşında, sosyal adalet, belediyelerin özerkliği ve halk katılımını vurgulayan bir kentsel popülizmin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımı en yetkin biçimiyle geliştiren, Ankara'nın CHP'li belediye başkanı Vedat Dalokay kentleri, kaynakların adil dağılımına adamış, arsa spekülasyonun önüne geçebilen ve kentsel arsayı kamu yararına kullanabilen belediye yönetimine tüm kesimlerin katıldığı, mekanlar olarak görmüştür. Öne sürülen, kentlerin yerel yönetimlere değil, halk tarafından desteklenen, kaynakları üzerinde kontrolü olan, vergiler koyabilen ve kararlarını merkezi yönetimden bağımsız olarak verebilen yerel devlete ihtiyacı olduğudur. Kaynak dağıtımında önceliğin gecekondu yerleşmelerine verilebilmeli ve karar verme süreçlerinde halk katılımının güçlendirecek ortaklaşma birimleri kurulabilmelidir (Danielson ve Keleş, 1985,108)

Bu değerlendirmeden de görülebileceği gibi, YBH'nin temel vurgusu, sosyal adalet, özerk belediyecilik yanında halk katılımıdır. Ancak YBH'nin en zayıf yönünü, tüm bu vurgulara karşın, katılım boyutu oluşturmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, yerel düzeyde küçük ölçekli çıkarların yoğunlaştığı bir ortamda, söz konusu çıkarların en yoğun temsil edildiği alan belediye meclisleridir. Söz konusu meclislerde küçük girişimcilerin ağırlıklı olarak temsil edilmesi uzun süreli ve kanıksanmış bir durumdur. Bu tür bir yapılanmanın bir diğer özeliği ise patron-adamı ilişkilerinin gerek belediye bürokrasisi, gerekse belediye meclisleri içinde oldukça etkin olmasıdır. Bu tür bir yapılanmanın bir ucunda ise yerel parti örgütleri vardır. Bu tür kaynaklara erişme ağları sadece küçük ölçekli girişimcilere özgü kalmamış, zaman içinde, eşitsiz ve seçmeci bir biçimde de olsa kentin yoksul gecekondu alanlarında yaşayanlara da yönelmiş, bu kesimlerle siyasal partilerin ilişkilenişinin ana mekanizmasını oluşturmuştur.

Çoğu partilerin yerel örgütlerinden gelmeyen ve Parti merkezi tarafından atanan belediye başkanları katılım konusundaki duyarlılıklarına rağmen, mevcut gelenekselleşmiş güç yapılarının ötesine geçecek stratejiler oluşturmakta zorlanmış, bu yöndeki çabaları geleneksel yapıların direnişiyle karşılaşmıştır. Bu dönemde belediye başkanlarıyla belediye meclislerinin çatışması yoğun rastlanan bir durum haline gelmiştir. Yerel topluluklara doğrudan erişimlerinin bulunmadığı bir durumda, başta kendi meclisleri ve parti örgütleriyle çatışan belediye başkanları topluma açılmak bir yana, kendi içlerine kapanmış ve oluşturdukları dar kadrolarla çalışmak zorunda kalmışlardır.

Katılım konusundaki başarısızlığa karşın, YBH'li belediye başkanlarının önemli bir bölümü toplumsal tabanlarında dikkate değer bir popülarite sağlamayı başarmışlardır. Bu dolaylı desteğe karşın, 1977 Yerel Seçimleri'nde söz konusu başkanların önemli bir bölümü, Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay'da dahil olmak üzere, tekrar aday gösterilmemişlerdir. Geleneksel temsiliyet ilişkilerine ve parti örgütlerine ters düşmeleri bu sonucu hazırlayan önemli nedenler arasındadır. Ancak kentlerde yarattıkları etki ve vizyon, kendilerinden sonra seçilen başkanların da oluşturdukları projeleri izlemeye itmesi, YBH'nin bir başarısı olarak görülmelidir. Ancak YBH'nin ikinci döneminde seçilen yeni başkanlarında gerek yeni katılım kanalları açmak konusunda gerekse patron-adamı türü gelenekselleşmiş temsiliyet kanallarını aşmak konusunda başarısız kaldıkları görülmektedir.

Özetlemek gerekirse, 1970'li yılların başında, büyük kentlerin nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan gecekondu alanlarında yaşayan kent yoksullarının desteğini alarak iktidara gelen ve kentsel kaynakların dağılımı sorununu bir bölüşüm sorunu olarak ortaya koyan YBH, kentsel alana müdahalesinde kent yoksullarına öncelik veren stratejilerine ve bu çerçeve içinde merkezi yönetimle dikkate değer bir çatışmaya girmelerine karşın, geleneksel temsiliyet kanallarını aşan bir katılım stratejisini geliştirmekte başarısız kalmıştır. Ancak YBH'ye toplumsal destek bu başarısızlığa karşın 1970'lerin sonlarına kadar sürmüştür. YBH'nin çözülüşü 12 Eylül 1980 askeri dar-

besi sonucu olmuş, siyasal partilerin yasaklandığı ve siyasal hareketlerin bastırıldığı bir dönemde, YBH'li belediye başkanları görevden alınarak yerlerine çoğu durumda asker kökenli başkanlar atanmıştır.

1980'li yılların başları ekonomik ve siyasal yaşamın hızlı bir yeniden yapılandırılmasına şahitlik etti. IMF ve Dünya Bankası'nın rehberliğinde ithal ikameci büyüme stratejisi terk edilerek, dışa açık büyüme stratejisine geçildi. Yapısal uyum politikaları çerçevesinde sosyal politikalar hızla terk edilirken, sermayeyi destekleyen politikalara yönelindi. Siyasal-yönetsel yapı da yeniden yapılandırıldı. Siyasal partiler ve hareketler yasaklanırken, yeni bir anayasa hazırlanarak, siyasal ve sosyal haklar önemli ölçüde daraltıldı. Bu tür bir dönüşüm dikkate değer bir baskıcı ortamda gerçekleştirildi.

Askeri yönetim çok partili rejime döndüğünde, bu yeni örgütlenen siyasal partiler çerçevesinde oldu. Böylece çok partili rejime dönüldüğünde yeni bir ekonomik ve siyasal yapı yanında yeni siyasal partiler de vardı. Gerek yerel düzeyde gerekse ülkesel düzeyde liberal ekonomik politikaları sahiplenen ANAP'ın iktidara gelişi Askeri rejimin oluşturduğu yeni ekonomik ve siyasal yapılanmayı güçlenmesine yol açmış ve dönüşümün çok partili yaşamdan sonra da kalıcılaşmasına yol açmıştır.

ANAP'ın yerel düzeydeki iktidar dönemini izleyen dönemde sosyal demokratların özellikle büyük kentlerde iktidara gelmesine karşın, 1980 sonrası dönemdekine benzer sosyal adalet temelli politikaların uygulanmasını olanaksız kılmıştır. Bu durumun birçok nedeni vardır. Birincisi, makro ölçekte uygulanan ekonomik politikalar ve siyasal yapılar sosyal adalet temelli politikaların temelini zayıflatmıştır. İkincisi, 1970'li yılların geniş çaplı toplumsal ve siyasal hareketler, askeri rejim döneminde büyük ölçüde çökertildiğinden, 1980 sonrasında yerel hareketlere model ya da zorlayıcı olabilecek geniş çaplı siyasal ve toplumsal hareketler yoktur. Üçüncüsü, solun kendisi yoğun bir baskı ve sindirme politikasının da uygulandığı bir dönemin ardından büyük ölçüde radikal politikaların uygulanabilirliği kalmadığı sonucuna varmaya başlamış ve bu süreç solda dikkate değer bir liberalleşmenin de yollarını açmıştır.

Bu çerçevede 1980'li yıllar bölüşüm temelli ekonomik politikalar kadar, kentsel politikaların da uygulanabilirliğinin kuşkulu hale geldiği ve yeni arayışların olduğu bir dönemdir. 1990'lı yıllar ise alternatif projelerin ve kentsel politikaların ortaya çıktığı bir döneme karşılık gelmektedir. Söz konusu dönemde liberal stratejileri kabullenen genel bir çerçeve içinde sosyal adalet ve bölüşüm temelli bir siyaset anlayışının yerini kimlik temelli siyasi hareketlerin yükselmesi şaşırtıcı değildir. Sol siyasal hareketlerin bıraktığı boşluğun kimlik temelli iki ana eksende doldurulduğu görülmektedir. Birincisi, siyasal İslam yönelimli hareket ve partilerin yükselişidir. Gerek ulusal gerekse yerel düzeyde İslamcı partiler ve hareketler toplumsal desteklerini 1990'lı yıllar boyunca artırmışlar ve önce yerel düzeyde daha sonra da ulusal düzeyde iktidara gelmeyi başarmışlardır. İkinci çıkış daha bölgesel düzeyde Kürt partilerinin ve hareketlerinin güçlenmesidir. Söz konusu çıkışın yerel düzeydeki sonucu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kentsel yerleşmelerin önemli bir bölü-

münde 1999 ve 2004 Yerel Seçimleri'nde Kürt Kimliği üzerine inşa edilen partiler iktidara gelmeleri olmuştur.

Aralarındaki önemli farklara karşın, siyasal İslam yönelimli partiler ile Kürt yönelimli partilerin ortak noktası çıkış noktalarını kimlik siyasetinin oluşturması ve bu kimliğin ulus devletle özdeşleşmiş Kemalist projeye göre kurulmasıdır. Bu çerçevede, küreselleşme sürecinin Kemalist projeyle tarihsel olarak özdeşleşmiş ulus devlet merkezli anlayışı giderek daha fazla yıpratmasının her iki kimlik temelli hareketlenmenin önünü açan bir niteliği olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte kentlerde 1990'lı yıllarda giderek kendisini daha fazla hissettiren kimlikler siyasal İslam ve Kürt kimliği değildir. Kemalist projenin homojenleştirici gücünün etkisizleştiği ve küresel süreçlerin etkilerinin arttığı ölçüde, bir yandan yerel düzeyde kalan bir yandan ulusal düzeyde seslendirilemeyen kimlikler de kendi ifade ortamlarını bulmaya başlamıştır. Bunlara ek olarak küresel düzeyden taşınan dinamiklerin de kimlik siyasetini güçlendirici etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu tür bir yönelimin parçası olarak ortaya çıkan bir başka dinamik yerel yönetimlere ve diğer yerel aktörlere güç aktarımını öngören bir adem-i merkeziyetçilik baskısıdır. Bu tür bir baskı küresel aktörler tarafından desteklenirken, ülkesel ve yerel ölçekte de yerelleşme sürecinin demokratikleşmeye hizmet edeceğini savunan farklı kesimlerin bulunduğu görülmektedir.

Bu tür bir anlayışın küresel ölçekte örgütlenen bir örneği 1992 Rio Zirvesi'nden kaynaklanan Yerel Gündem 21 sürecidir. YG 21 sürecinin kurucu unsurları dört başlık altında toplanabilir. Birincisi, çevre sorununa odaklanarak çevrenin gelecek nesillere tahrip edilmeden aktarılması anlamına gelen sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. İkinci unsur bu sürecin katılımcı bir çerçevede sağlanmasına yönelik olarak adem-i merkeziyetçi bir yapılanma ile yerel aktörlerin katılımının sağlanmasıdır. Üçüncü olarak, bu tür bir örgütlenme modeli söz konusu sürecin gerçekleştirilmesini yönetişim modeli etrafında kavramakta ve devlet sivil toplum arasında çatışmacı bir ilişki anlayışı yerine, müzakereci bir işbirliği anlayışını öngörmektedir.

Bu yaklaşım 1996 yılında İstanbul'da toplanan Habitat II Konferansı'nda bir kez daha teyit edilmiş ve bu toplantı sonrasında Türkiye'de de YG 21 Sürecinin kuruluşu yönünde hızlı adımlar atılmıştır. Geçen on yıla yakın süre içinde ellinin üstünde yerel birim söz konusu sürece katılmıştır. Bu tür bir adem-i merkeziyetçiliğin en önemli şartı yerel düzeyde katılımcılığa olanaklı bir yerel yönetim yapısının varlığıdır. Rio Zirvesi ile başlayan bir sürecin sonucu ortaya çıkan Yerel Gündem 21 süreçleri çok sayıda ülkenin katılımı ile Dünyanın farklı coğrafyalarına yayılırken, Türkiye'ye girişi İstanbul'da toplanan Habitat II etkinliği sonrasında olmuştur. Bu tür bir sürecin Türkiye'deki kurgusu değerlendirildiğinde, yerel düzeyde katılımı artırmak ve bunu yaparken de, patron-adamı ilişkisi gibi geleneksel katılım kanallarının ötesinde bir katılım modeli ve uygulamasının ortaya çıkarılması temel hedef olarak konmuştur.

YG 21 Sürecinin Türkiye'deki gelişimi ve özellikleri üzerine bir değerlendirme, Yeni Belediyecilik Projesi ile karşılaştırmalı bir çerçevede yapıldığında, aşağıdaki tabloda özet olarak verilen türden bir değerlendirme yapmak mümkündür. Örgütlenme ölçeği açısından bakıldığında, YG21 sürecinin küresel ölçekte başlayan bir inisiyatif olduğu, daha sonra bu sürecin IULA-EMME aracılığıyla ulusal düzeye taşındığı ve ulusal devletin de desteğini alarak geliştiği görülmektedir. Bununla birlikte, sürecin temel hedefi yerel ölçekteki katılımın güçlendirilmesi olması nedeniyle, yerel düzeyde başta belediyeler olmak üzere yerel yönetim birimleriyle işbirliği içinde yerel düzeyde aktörlerin katılımını hedeflendiği görülmektedir. Büyük oranda belediyelerin desteği ile yerel düzeyde oluşturulan bu süreçlere katılımı oluşturan kesimler, başta resmi kurum temsilcileri olmak üzere, gönüllü kuruluşlar olarak adlandırılan dernekler, vakıflar ve diğer meslek örgütleri olmaktadır.

	Yeni Belediyecilik Hareketi	**Yerel Gündem 21**
Örgütlenme Ölçeği	Ulusal-Kentsel	Küresel-Ulusal-Yerel
Temel Hedef	Bölüşüm	Kimlik Temelli Katılım
Liderlik	Yerel Yönetimler (Belediyeler)	Sivil Toplum Merkezli
Liderlik Merkezi	Ankara	İstanbul
Toplumsal Taban	Kent Yoksulları	(Kadınlar, Yaşlılar, Gençlik, Engelliler, vs.)
Katılım Kanalı ve Form	Kentsel Popülizm	Kentsel Korporatizm
Eylem Alanı	Siyasal	Kültürel
Devletle İlişki	Çatışmacı	Uzlaşmacı

Ulusal düzeyde her ne kadar liderliği ve koordinasyonu IULA-EMME yapmaktaysa da yerel düzeyde sürecin koordinatörlüğü büyük ölçüde belediyeler üzerinden yürümektedir. Her kentte YG 21 koordinatörleri belediye başkanınca atanmaktadır. Bu nedenle sivil toplum merkezli bir girişim özelliği göstermekle birlikte, özellikle yerel düzeyde en etkili aktör olarak karşımıza belediyeler çıkmaktadır.

Bu sürecin yerel düzeyde katılımı hedeflenen kesimler ile ilişkisi açısından bir değerlendirme yapıldığındaysa karşımıza en etkili temsiliyet biçiminin korporatizm olarak çıktığı görülmektedir. Diğer bir anlatımla, yer yer bireysel katılımcılar da gözlenmekle birlikte, katılım süreci bireyler üzerinden değil, örgütler üzerinden sağlanmaktadır. Bireyler dernekleri, vakıfları ya da meslek odalarını temsilcisi olarak sürece dahil olmaktadır.

Sürecin bir diğer özelliği ise katılım konusunda sivil toplum ve devlet arasında, sosyal hareket anlayışının varsaydığı çatışmacı anlayış yerine, uzlaşmacı bir stratejiyi öngördüğü görülmektedir. Bu tür bir anlayışı çerçevesinde, devlet desteğinin sivil toplum kuruluşlarının katılımının önünü açacağı ve katılım kapasitesini geliştireceği öngörülürken, söz konusu sürecin aynı zamanda devletin kendisinin belli bir adem-i

merkeziyetçiliği sağladığı ölçüde demokratikleşmesine hizmet edeceği varsayılmaktadır.

Bu tür bir yaklaşımın katılım açısından önemli fırsatlar sağlayabileceği açıktır. Bununla birlikte önemli sorunları da içinde barındırdığı belirtilmelidir. Söz konusu kurgunun en temel sorunu başta belediyeler olmak üzere, yerel yönetimlerin yerel düzeydeki etkin ve yer yer belirleyici konumu, YG 21 süreçlerinin özerk hareket edebilme potansiyelini şüpheli hale getirmektedir. Burada kaygı verici olan boyut, siyasal alandan gelen yerel siyasetçilerin söz konusu süreci kendi çıkarları ve projeleri doğrultusunda yönlendirme kaygısını öne çıkartmaları durumunda, bu tür müdahaleleri önleyici mekanizmaların olmamasıdır. Bu kaygının geçerliliğini gösteren bir veri birçok kentte özellikle belediye yönetimlerinin değişimine paralel olarak yerel gündem 21 sekreterlerinin de değişmesidir. Diğer bir anlatımla, çoğu belediye başkanı yönetime geldikten sonra, daha önceki dönemden gelen YG 21 Sekreterini değiştirmekte ve kendi anlayışına uygun bir YG 21 Sekreteri atamaktadır.

Bu tür bir yapılanma, sürecin aşmayı hedeflediği patron-adamı (patron-client relations) sorununu temel bir sorun alanı olarak gündeme gelmesine yol açmaktadır. Yerel yönetimlerin kendi içinde ve etrafında ortaya çıkan bu tür bir kayırmacı ilişki, belediyelerle YG 21 arasında potansiyel bir sorun alanı olarak kendisini göstermektedir. Belediye başkanları başta olmak üzere yerel yöneticiler açısından YG 21 yapılanması kendi amaçlarına yönelik olarak yönlendirmeye açık hale gelmektedir.

YG 21 sürecinin potansiyel sorun alanlarından bir diğeri ise korporatist temsiliyet kurgusundan kaynaklanmaktadır. Türkiye kentlerinde yerel toplumsal tabanın sınırlı bir kesimi örgütlülüğe sahiptir. Özellikle kentin dezavantajlı olarak adlandırılan kesimleri büyük oranda örgütlenme kapasitesine sahip değildir. Oysa YG 21 süreci büyük ölçüde örgütler aracılığıyla katılımı öngörmektedir. Bu durumda, kentlerin önemli bir kesimi katılım süreçlerinin dışına itilmektedir.

Bu durum bir sosyal adalet durumuna işaret etmektedir. Katılım sağlayan örgütlü kesimlerinin katılım ve karar verme süreçlerine etkisi YG 21 sürecine katıldıkları oranda artarken, örgütsüz kesimlerinin etkisizliği daha da açık hale gelmektedir. Kuşkusuz yerel düzeyde katılım ve yarattığı sonuçlar açısından birçok alanda bir toplam-sıfır durumuna işaret etmemektedir. Bununla birlikte, özellikle kentlerde uygulanacak politikalar belirlenmesinde, örgütsüz kesimlerin dışarıda bırakılması, söz konusu önceliklerin ne derece demokratik bir yapı içinde belirlendiğini de sorunlu hale getirmektedir. Bu durum özellikle farklı çıkarlar arasında çelişki yaratacak sorun alanlarında bir meşruiyet sorunu da gündeme getirmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, YG 21 sürecinin örgütsüz kesimlere yönelik bir stratejisinin olmaması söz konusu sürecin en temel zayıflık alanlarından birisini oluşturmakta, söz konusu alanı özellikle örgütsüz kesimlere kapatmaktadır.

YG 21 sürecinin bir diğer önemli sorun alanı başta belediyelerle olmak üzere, yerel yönetimlerle bu derece yakın bir ilişki içinde olmalarına rağmen, aldıkları kararların

yerel yönetimler üzerinde bir yaptırım gücü olmamasından kaynaklanmaktadır. YG 21 süreci içinde yer alan çeşitli karar verme platformlarının aldığı kararlar yerel yönetimler açısından tavsiye niteliğinden öteye geçmemektedir. Bu tür bir gücün olmaması YG 21 süreçlerine katılımı caydırıcı bir nitelik taşımaktadır. Buna karşılık, yerel yönetimler bir yandan gücü paylaşmazken, bir yandan da bu türden kapsamlı bir platformun varlığını kendi meşruiyetlerini kurabilme yönünde olanağa kavuşmuş olmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışma İlhan Tekeli'nin üniversiteden emekliliğine denk gelen ve kentleşme alanına yapmış olduğu büyük katkı nedeniyle kendisine adanan 8. Şehircilik Günü etkinlikleri çerçevesinde yayınlanan kitaba bir katkı olarak hazırlandı. Çalışmanın akışı içinde doğrudan İlhan Tekeli'nin katkılarına gönderme yapılmadı. Bu değerlendirme sonuç bölümüne bırakıldı.

Hemen belirtmek gerekir ki, burada üzerinde yoğunlaşılan iki dönemde sırasıyla ortaya çıkan Yeni Belediyecilik Hareketi ve Yerel Gündem 21 sürecinde İlhan Tekeli'nin çok önemli bir rolü olmuştur. Bu rolü değerlendirmeden önce, sağlıklı bir bakış açısı sağlamak için aydının toplumsal süreçlerdeki rolü üzerine kısa bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Toplumsal süreçler ve toplumsal değişmede merkezi rolü olan toplumsal/siyasal projeler aydınların ürünü olarak ortaya çıkmazlar. Yukarıda da göstermeye çalıştığımız gibi bu tür değişimler toplumsal dengelerin ve mücadelelerin ürünüdür. Bu süreç verili şartlar altında toplumsal denge ve mücadelelerin ürünüdür. Ancak bu dengeler içinde aydınlar, mevcut sınırlayıcı ve fırsatlar yaratan yapısal koşullar ve dengeler içinde ortaya çıkan projelerin formülasyonu ve söyleminin oluşturulmasında önemli roller üstlenirler. Yaratıcılıkları ile var olan koşulları da dikkate alan projeleri formüle etmede önemli bir görev üstlenirler.

Bu tür bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, İlhan Tekeli'nin bir proje aydını olduğu söylenebilir. Yukarıda tartıştığımız her iki projede de kendisi söz konusu projelerin formülasyonu ve tutarlılığının sağlanmasında aydınların rolü açısından bir değerlendirme yapıldığında, en kilit aktörlerden birisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Yeni Belediyecilik Hareketi, kendisinin de belirttiği gibi, Türkiye'de 1960'lı yılların toplumsal ve siyasal dengelerinde ortaya çıkan değişmelerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 1973 yılında iktidara gelen ve daha sonra YBH'ni oluşturacak olan belediye başkanlarının kendilerini diğer partilerden ayıran özgün bir programları yoktur. Bu tür bir projenin ipuçları söz konusu hareketin kentlerdeki iktidarı süresinde ortaya çıkmaya başlayacak ve tutarlı bir programa İlhan Tekeli'nin fiili olarak koordinatörlüğün yaptığı çoğu akademisyenlerden oluşan bir grup tarafından dönüştürülecektir.

Bu dönemin çatışmalı ortamı içinde, içlerinde benim de bulunduğum bir grup öğretim üyesi ODTÜ'den uzaklaştırıldı. Bu üç belediye çevresinde, içinde bu öğretim üyelerinin de bulunduğu bir danışmanlar grubu oluşmuştur. Ankara Belediyesi çevresinde oluşan bu danışmanlar, Ankara Belediyesinin uygulamalarını Toplumcu Belediyecilik adlı çalışmalarıyla bir program ve ideolojik çerçeve haline getirmişlerdir. Daha sonra diğer belediyelerin deneyimleriyle de birleşerek 1977 yılına girerken, demokratik, katılımcı, üretici, birlikçi, kaynak yaratıcı, toplumsal tüketimi geliştirici ilkeleriyle özetlenen Sosyal Demokrat Belediyecilik Programı haline gelecektir (Tekeli, 1992; 96).

Bu tür bir projenin YBH'li belediyelerce 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'ne kadar devam ettiğini ve bu müdahale sonrası Askeri Rejim'in temel hedeflerinden birisi olduğunu biliyoruz. Daha sonra, çok partili rejimi geçiş sonrasında solun ulusal ve yerel siyasetten büyük ölçüde çekilmek durumunda kaldığını biliyoruz. İlhan Tekeli ve çalışma arkadaşları da bu çerçevede uzun sayılabilecek bir dönem kent siyasetine akademisyen olarak katkı yapmak durumunda kalmıştır. Ancak bu durum Habitat II ve sonrasında gelişen YG 21 süreci ile bir kez daha proje entelektüeli olarak kent siyasetine dönmüşlerdir.

Bu dönüş sürecinde, İlhan Tekeli ve çalışma arkadaşlarının YBH sürecinde elde ettikleri deneyimin önemli bir katkısı vardır. İstanbul'da düzenlenen Habitat II etkinliğinin düzenlemesini üstlenen Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nı Yiğit Gülöksüz üstlenmiş ve bu çerçevede İlhan Tekeli Habitat II Konferansı'nın çerçevesinin oluşturulmasında merkezi bir görev üstlenmiştir. Habitat II Konferansı ili iç içe gelişen YG 21 sürecinin Türkiye koordinatörlüğünü ise IULA-EMME üstlenirken, bu kurumun başında 1970'li yıllarda YBH'nin inisiyatifi ile gelişen Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği'nin Genel Sekterliği'ni üstlenen Selahattin Yıldırım vardır. Bu tür bir süreç içinde, İlhan Tekeli, bir kez daha bir proje entelektüeli olarak ön plana çıkar ve gerek Habitat II gerekse de daha sonra uygulamaya sokulacak olan YG 21 sürecinin mimarlığını yapar. YG 21 sürecinin kurgusu büyük ölçüde İlhan Tekeli ve çalışma arkadaşlarının kurgusu üzerinde yükselmiştir.

Gerek YBH gerekse YG 21 sürecinde İlhan Tekeli'nin bir proje entelektüeli olarak bu derece etkili olmakla birlikte, tüm sürecin başarı ve başarısızlıklarının söz konusu proje entelektüellerine mal etmek doğru değildir. Bu sürecin kurgusunu yapmakla birlikte, özellikle uygulama şansı bulan projelerin içinde bulunulan koşullar ve dengelerden bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Ayrıca, uygulama sürecinin çoğu durumda söz konusu projeleri belli ölçülerde değiştirdiği de görülmektedir.

İlhan Tekeli ve çalışma arkadaşlarının her iki yerel projesinin değerlendirmesi iki boyutta yapılmalıdır. Birinci değerlendirme içsel bir değerlendirmedir. Bu çerçevede değerlendirmesi gereken iki boyut projelerin kendi iç tutarlılıkları ve her iki proje arasındaki tutarlılıktır. İkinci değerlendirme ise projelerin toplumsal değişim içinde oynadıkları role ilişkin dışardan bir değerlendirme ve eleştiridir.

Projelerin kendi iç tutarlılıkları açısından dikkate değer bir tutarsızlığın bulunmadığı söylenebilir. Asıl önemli olan her iki proje arasındaki süreklilik ve kopuşların tespitidir. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu projeler arasında belli süreklilikler olduğu kadar kopuşlarında bulunduğu görülmektedir. Bizce dikkate değer bir süreklilik demokrasi ve katılım süreci üzerindeki vurgudur. Burada, kanımızca en önemli boyut demokrasi ve katılım sürecinin devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkinin yeniden kurgulanması boyutunda ortaya çıkmaktadır. Tekeli'nin baştan beri savunduğu bir boyut demokrasinin güçlendirilmesinin devlet karşısında sivil toplumun güçlendirilmesi ile özdeşleştirilmesidir. Bu çerçevede Tekeli'nin üzerine vurgu yaptığı bir boyut yerel yönetimlerin sivil toplum örgütleri olması gerektiği yönündeki normatif tercihidir. Batı'da yerel yönetimlerin sivil toplum içinden çıktığını savlayan İlhan Tekeli Türkiye'de merkezi yönetimin yerel yönetimleri üzerindeki sıkı denetiminin bu tür bir oluşum sürecini önemli ölçüde tıkadığını belirtmektedir. Bu çerçevede Tekeli için, 1970'li yıllarda merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında belirginleşen mücadele ve çelişki bir anlamda devletle sivil topluma yönelen belediyeler arasındaki çelişkidir. Bu çerçevede, YBH deneyimi içinde en zayıf halkayı oluşturan ve görece başarısız kalınan katılım boyutu, YBH'nin programını oluşturan İlhan Tekeli ve çalışma arkadaşları için en çok vurgulanan boyuttur. Diğer bir anlatımla, İlhan Tekeli belediyeleri devletin parçası olarak görmekten çok sivil toplumun ve demokrasi projesinin bir parçası olarak görme isteğindedir.

Bu çerçeveden bakıldığında, 12 Eylül sonrası siyasal koşulları da dikkate alındığında, Tekeli'nin kent projesinde yerel yönetimlerin demokrasi ve sivil toplum odağı olarak öne çıkartılması soruna yönelik kaygısında tarihsel bir sürekliliğin olduğu söylenebilir. Daha önce yerel yönetim merkezi yönetim çelişkisine vurgu yapılırken, yerel yönetimlerin kendi içinde de toplumu temsil etmeye çalışan belediye başkanları ile patronaj ve kısmi çıkarları temsil eden meclis arasında bir çelişki ve mücadeleye işaret eden bir yaklaşım benimsenmektedir. YG 21 sürecine yönelik projede, merkezi yönetim yerel yönetim çelişkisi tartışma dışı bırakılırken, yerel düzeyde patronaj ve kısmi çıkarları aşan bir çoğulculuk modeli önerilmektedir.

Bu tür bir çerçeveye karşın, YG 21 sürecine yönelttiğimiz en önemli eleştiri söz konusu sürecin büyük ölçüde belediyelerin kontrolünde olması ve bu süreçte belediyelerdeki patronaj ve rant merkezli kısmi ilişkileri aşmanın bir aracı olarak gösterilen YG 21 sürecinin kendisinin belediyelerin kontrol ve patronajına girme olasılığını taşımasıdır. Bu tür bir zaaf Tekeli'nin çerçevesinde farkında olunan bir durumdur. Bu tür bir engeli aşmak için yerel siyasal kamusal alan ile (belediyelerin siyasal karar verme süreçleri) yerel sosyal kamusal alan arasında bir farklılaşma ve birincisinin ikincisine müdahalesinin bulunmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ancak bu tür bir öneri uygulamada gerçekleşme şansı bulamamıştır. Bu nedenle İlhan Tekeli'nin çizdiği çerçevenin bu soruna duyarsız olduğu söylenemez. Bununla birlikte, kanımızca söz konusu çerçeveye yöneltilebilecek anlamlı eleştiri, somut koşullar altında bu tür bir ayrımın yapılabilirliği konusunda taşınan iyimserliğe yönelik olabilir.

Bu tür bir zayıflık yanında, YBH Projesi ile YG 21 projeleri arasındaki asıl kopuşun kaynağını bölüşüm siyasetinin yerine kimlik siyasetinin konulması oluşturmaktadır. YBH Projesinde açıkça sınıfsal olarak konulmasa da kentin yoksul ve diğer ezilen kesimlerine öncelik veren bir kaynak dağıtım sistemi kaygısı ön plandayken ve kent yöneticileri, başta belediye başkanları olmak üzere, kilit konumlarda görülürken, YG 21 projesi büyük ölçüde kimlik siyaseti üzerinden kurgulanmaktadır. Diğer bir anlatımla YG 21 Projesi'nde bölüşüm sorunu demokrasi ve kimlik sorunu karşısında görece ikinci planda kalmaktadır. Yerel yöneticilerde benzer biçimde kentsel kaynakları dağıtan aktörler olmaktan çıkıp, kentteki aktörlerin tanımlandığı ve birbirlerinin varlıklarını kabul ettikleri platformun kurulmasına ve müzakerenin gerçekleşmesine ortam sağlayan aracılar olarak tanımlanmaktadır.

Kuşkusuz bu tür bir yaklaşım kentte kaynak dağıtım sorununu tamamıyla dışarıda bırakmamaktadır. Ancak kaynak dağıtımından önce kaynakların dağıtımına da konu olacak kimliklerin tanımlanması önem kazanmaktadır. YBH Projesi'nde kaynak dağıtımında hedeflenen kesim kentin yoksulları ve ezilenleri vardır. Bu kesimlerin kendi içlerinde bir ayrıştırması yapılmamaktadır. YG 21 de ise hedef kitle iki açıdan farklı tanımlanmaktadır. Kent siyasetinin merkezinde bölüşüm sorunu yerine demokrasi sorunu geldiğinden, bu tür bir öncelik tanımlaması yoktur. Kentte mevcut kimliklerin hepsi kamusal alanda çoğulcu bir yapı sağlamaya yönelik olarak yer almalıdır. Ezilen kesimlere verilen öncelik bu kesimlerin temsiliyetini tıkayan yapılanmaların aşılması anlamında vardır. Bu anlamda YG 21 Projesi'nin kimlik siyasetine yönelik gelişkin çerçevesinde karşın bölüşüm sorunu çerçevesinde kapsamlı bir çerçevesinin bulunduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Söz konusu projenin mantıksal bir sonucu olarak denebilir ki, bölüşüm sorunu bu tür bir modelde artık seçkinlerin kaynak dağıtımından çok çoğulcu bir müzakere süreci sonucunda kimliklerin tanınması ve kendi müzakereleri ile olabilecektir. Bu nedenle bölüşüm kimliklerin tanınır hale gelmesi ile olanaklı hale gelecek bir sorun olmak durumundadır.

YG 21 Projesi'nin bir başka zayıf noktası örgütlü kesimlerin temsiliyeti üzerine kurgulanmasıdır. Türkiye kentlerinde yaşayan kesimlerin örgütsüz kesimlerinin nasıl sürece dahil edileceği yönünde uygulamaya dönük bir programının bulunmaması, örgütlü kesimlerin örgütsüz kesimler karşısında baskınlığının artması riskini doğurmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkabilecek bir başka potansiyel sorun bölüşüm taleplerinin ve vatandaşlık haklarının genel bir hak olmaktan çıkıp, örgütlü kesimlere özel bir hak haline dönüşme tehdididir.

Bu çerçevede temsiliyet sorunun kurgusunda daha önce var olan topraksal temsiliyet anlayışının ortadan kalkmasa bile, işlevsel temsiliyet karşısında ikinci plana itilişi bir yandan daha geniş katılımlı bir yapılanma potansiyelini taşımakla birlikte, kentte yer alan grupların dağınıklaşması ve makro aktörler karşısında güçsüzleşme riskini de beraberinde getirmektedir. Bu tür bir dağınıklaşma yerel düzeyde daha çoğulcu bir yapıyı doğurma potansiyelin taşısa bile, yerel güçlerin gerek yerel gerekse yerel üstü düzeyde güçlü aktörler karşısında müzakere kabiliyetini önemli ölçüde düşürecektir.

Bütün bu eleştirel noktalara karşın, İlhan Tekeli'nin bir proje entelektüeli olarak kent siyasetine gerek kuramsal gerekse uygulama düzeyinde yaptığı katkının bir benzerini bulabilmek mümkün değildir. İster fikirleri paylaşılsın ya da paylaşılmasın bu tür bir deneyimin arkadan gelen akademisyenlere toplumsal sorumluluk ve bilimsel bilgi arasındaki ilişki konusunda çok sayıda öğretici dersle dolu olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Ayata, A. (1994) Roots and Trends of Clientelism in Turkey, in Roniger, L. and A. Güneş-Ayata (eds.) *Democracy, Clientelism and Civil Society*, Rienner, Boulder.

Danielson, M. N. And Keleş, R. (1985) *The Politics of Rapid Urbanization: Government and Growth in Modern Turkey*, Holmes and Meier, New York.

Finkel, A. (1990) Municipal Politics and the State in Contemporary Turkey, in A. Finkel and N. Sirman, (eds.) *Turkish Society, Turkish State*, Routledge, London.

Dalokay, V. (1973): Dalokay İle Elele Akgünlerin Başkentine: Ankara'nın Sorunları ve Bazı Öneriler. Teksir

Danielson, M. N. and Keleş, R. (1985): The Politics of Rapid Urbanisation: Government and Growth in Modern Turkey. New York: Holmes and Meier

Eraydın, A. (1988) 'Sermaye Birikim Sürecinde Kentler'. Defter V, ss. 133-52

Finkel, A. (1990): 'Municipal Politics and the State in Contemporary Turkey'. A. Finkel ve N. Sirman (der) (1990) Turkish Society, Turkish State Londra:Routledge, Içinde.

Fraser, N. (1999) Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition and Participation. In L. Ray and A. Sayer (eds.) *Culture and Economy after the Cultural Turn*. Sage, London.

Goldsmith, M. (1990) Local Autonomy: Theory and Practice, in D. King and J. Pierre (eds.) *Challenges to Local Government*, Sage, London.

Şengül, H. T. (1999) 'Türkiye'de Yerel Yönetimler: Deneyim ve Söylemin Dönüşümü', İktisat Dergisi, sayı 388

Tekeli, İ. (1975) 'Belediyeler ve Merkezi İdare Çelişkisi'. Mimarlık

Tekeli, İ. (1980): 'Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökenleri' T.Gok (der.) Turkiye' de Imar Planlamasi. Ankara: ODTU Mim. Fak. Yayını, içinde

Tekeli, İ. (1982) 'Democracy and Local Administrations and Development of Municipalities in Turkey', Turkish Public Administration Annual, V. 9-10

Tekeli, İ. (1982): Türkiye'de Kentleşme Yazıları. Ankara: Turhan Kitabevi

Tekeli, İ. (1991) Kent Planlaması Konuşmalan, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları

Tekeli, İ. (1992) Belediyecilik Yazıları. İstanbul: IULA

Tekeli, İ. (1994) 'The patron-client relationship, land-rent economy and the experience of "urbanisation without citizens" ', S. J. Neary et.al. (eds) The Urban Experience., Londra: E and Fn Spons içinde.

Tekeli, İ. (1996) 'Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine', F.Bayramoğlu-Yıldırım (der.) (1996) içinde.

Tekeli, İ. (1996a) Habitat II Konferansı Yazıları. Ankara: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

Tekeli, İ. (1996b) 'Bir Demokrasi Projesi Olarak Yerel Habitatlar', Ada, Kentliyim, 8

Tekeli, İ. and Ortayli, İ. (1978) Türkiye'de Belediyeciligin Evrimi. Ankara: Ayyıldız Matbaası

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNLERİ'NDE İLHAN TEKELİ: Retrospektif Değerlendirme

Aykut Karaman, Hürriyet Öğdül, Fatma Ünsal, Kevser Üstündağ

Dünya Şehircilik Günü, 8 Kasım tarihinde dünyanın 30 ülkesinde kutlanmaktadır. Uluslararası Dünya Şehircilik Günü Organizasyonu, Arjantin Buenos Aires Üniversitesi'nde görevli Prof. Carlos Della Paolera tarafından 1949 yılında kurulmuştur.

Dünya Şehircilik Günü etkinliklerinin amacı:

1. Toplumun tüm üyelerinin, kamu görevlileri, iş sahipleri ve çocuklar da dahil olmak üzere, planlamanın yaşam üzerindeki olumlu etkileri hakkında eğitmek ve karar mekanizmasına katılımları için fırsatlar yaratmak,
2. Yaşanan yere ait olma duygusunun önemini vurgulayarak, toplumun çevreye ait değerleri korumasını sağlamak,
3. Planlama sürecinde yer alan tüm kişi ve kurumları, plancılar, kamu görevlileri, vatandaşlar da dahil olmak üzere, onurlandırmaktır.

Ülkemizde 27 yıldır Dünya Şehircilik Günü kutlanmaktadır. Etkinliklerde, kamuoyunun ve meslek çevrelerinin kent planlamaya ilgisini arttırmak, yaşanabilir kentsel çevrelerin yaratılmasında planlamanın rolünü tanımlamak ve duyurmak amaçlanmaktadır.Bu amaçla düzenlenen kolokyumlarda planlamayla ilgili gündemde yer alan konular ele alınmış, ilgili kesimlerin; üniversiteler, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları arasında bir iletişim platformu oluşturmuştur. Ülkemizde bu organizasyon, uzun yıllar, Dünya Şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi adına Prof. Kemal Ahmet Aru ve Prof. Dr. Mehmet Çubuk'un katkıları ile gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında, 20. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nda, Dünya Şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi, organizasyon görevini Şehir Plancıları Odası'na devretmiştir.

Sayın Prof. Dr. İlhan Tekeli, 1977 yılından bu yana düzenlenen 27 Kolokyum'un hemen hepsinde çerçeve bildiriler sunmuş ve planlama gündemine değerli katkılarda bulunmuştur.

Bu bildirinin amacı; Sayın Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumlarındaki planlama gündemine katkılarını ortaya koymak ve bugünün planlama tartışmaları içinde yeniden değerlendirmektir. Bu çalışma üç temel bileşen çerçeve-

sinde kurgulanmıştır. Kolokyumların düzenlendiği dönemin ulusal ve uluslararası ekonomik, politik ve toplumsal koşulları, kolokyumun ana teması ve Tekeli'nin katkıları, tarihsel perspektif içinde ve birbirleri ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Kırılma noktaları göz önüne alınarak üç dönem belirlenmiştir.

İlk dönem, 1980 öncesi yapılan üç kolokyumu kapsamaktadır. 1980 sonrası dönem, makro ekonomik koşullar kadar toplumsal değişim ve planlama söylemi üzerinde paradigma değişiklikleri yaratan bir dönem niteliğindedir. 1980-1990 yılları arası Tekeli'nin içinde yer aldığı yedi Kolokyumun değerlendirilmesi ikinci dönemi oluşturmaktadır. 1990 tarihinden günümüze kadar yapılan yedi Kolokyum da üçüncü dönem olarak değerlendirilmiştir.

Dönemlerin yapısal özellikleri;

Birinci dönem: 1980 öncesi

- Ekonomik kriz
- Siyasal istikrarsızlık
- Merkeziyetçi planlama
- Denetimsiz kentleşme
- Dengesiz Bölgesel Kalkınma

İkinci dönem: 1980-1990

- Küreselleşme ve liberal politikalar
- Rant ekonomisine dayalı kentsel gelişme
- Yeniden yapılanma girişimleri
- Yerel yönetimlere yetki ve kaynak aktarımı
- Planlamada yetkilerin desantralizasyonu

Üçüncü dönem: 1990 sonrası

- Yeni bölgeselleşme
- Yönetişim
- Ağ toplumu ve sivil toplumun güçlenmesi
- Sürdürülebilirlik ve çevre sorunları
- Gelir adaletsizliği ve kent yoksulluğu
- Dönemsel değerlendirmeler, söz konusu dönemlere ait yapısal özelliklere referansla yapılmaktadır.

I. DÖNEM: 1980 ÖNCESİ

1978: Türkiye'de Metropoliten Alan Planlama Deneyim ve Sorunları

- Kuramsal bütünlük anlayışına karşın davranışsal birimlerin farklı düzlemlerde verdikleri kararlardan doğan çelişki ve plancının bu çelişkiyi çözmedeki başarısızlığı temel bir sorundur.

- Tek yönlü, tek çözümlü planlama anlayışından, çok amaçlı planlama anlayışına geçiş, planlamayı teknik bir süreç olmaktan uzaklaştırmaktadır. İlhan Tekeli, bu süreçte ekonomik maliyet kriterlerinin kentsel yaşam kalitesini gölgelediğine dikkat çekmektedir.
- Planlamanın siyasal bir süreç olduğu kabul edilerek farklı sınıflar için anlam ve işlevi derinlemesine tartışılmalıdır.
- O dönem için ekonomik ve politik gelişmelerin neo-liberal ideolojiyi besleme eğilimine rağmen Tekeli'nin yeni solun zayıf sesine kulak vermesi dikkat çekicidir.

1979: Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Sempozyumu

- Planlama piyasa mekanizmasının yerine geçen değil, onu düzelten bir işlev yüklenmektedir. Bu işlevi nedeniyle sürekliliği olmayan, her bir kademenin ortaya çıkardığı sorunları kendi içinde çözmeye yönelik, kesikli, bütünleşemeyen bir nitelik taşımaktadır.
- Kırsal planlamanın işlevi kırsal alanın yapısının, sanayi öncesi toplum yapısından sanayi toplumu kırsal yapısına dönüşümünü sağlamaktır. Bu dönüşüm ve uyum sürecindeki zamansal ve mekansal geri kalmaları ortadan kaldırmak kırsal planlamanın temel sorunudur. Dönüşüm hızının fazla olduğu koşullarda planlamanın önemi artmaktadır.
- Refah hedefine yönelen kırsal planlama, üretim hedefli tarımsal planlama ile özdeş değildir.
- Kırsal planlamanın etkinlik çerçevesi bölge planlamadır. Bölge bütünlüğü içinde ele alındığında etkinliği artacaktır.
- Başarılı bir kırsal planlama, bölge planlamanın kurumsallaşması ile mümkündür. İlhan Tekeli, bölgesel ölçekte kurumsallaşmanın ve bölge yönetimlerinin önemini vurgulayarak o dönem için öncü tavrını ortaya koymaktadır.

II. DÖNEM: 1980-1990 DÖNEMİ

1980: Ülke Ölçeğinde Planlama ve Düzenleme Sorunları

- Türkiye'de ülke ölçeğinde planlama süreci, gelişmiş Batı ülkelerinden farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ülke ölçeğinde planlama büyük ölçüde kurumlar arası ve ekoller arası tartışmalar sonucu gündeme gelmiştir.
- Ülkesel fiziki plan düşüncesinin en etkili olduğu dönem siyasetten arınmış, teknokrat eğilimlerin fazla olduğu Üçüncü Beş Yıllık Plan dönemine rastlamaktadır.

- İçinde bulunulan dönemde Türkiye'nin hızla benimsemekte olduğu liberal ekonomi ve yeniden yapılanma süreci, ülkesel fiziki planlamanın temel kabullerini geçersiz kılmakta, uygulama alanını daraltmaktadır.
- İlhan Tekeli, bu kriz ortamında mevcut kuramların geçerliliğini yitirdiğini, eylem odaklı kuramsal arayışın önem kazandığını vurgulamaktadır.
- Plancıların liberal ekonominin bu karşı atağı karşısında geri çekilmemeleri, mekansal sonuçlara ilişkin kuramsal tartışmalar ve kurumsal öneriler üzerinde durmaları öngörülmektedir.

1981: Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi

- İlhan Tekeli; o dönemlere kadar yapılan Dünya Şehircilik Günü organizasyonlarının değerlendirmesini yapmıştır. İlk kez İstanbul dışında yapıldığını ve ağırlıklı olarak araştırmalar ile uygulamalara yer verildiğini belirtmektedir.
- Planlamanın disiplinler arası birleştirici rolü üzerinde durmakta ve araştırmaların yerel, sosyolojik, coğrafi özelliklerini dikkate alan bir metodoloji geliştirmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

1982: Türkiye'de Yerleşme ve Konut Sorunları

- 24 Ocak 1980 önlemlerinin konut kesimini bunalıma soktuğu belirtilmiştir. Oysa konut sektörünün ekonomi içinde diğer sektörleri canlandırıcı bir etkisi olduğuna dikkat çekilmiştir.
- Konut sektörü üzerinde baskı yaratan bunalım koşulların salt-makro ekonomik kararlardan kaynaklanmadığı, konut sunum biçimlerinin kendi iç sorunlarının da bu bunalımda etkili olduğu ortaya konmuştur.
- İlhan Tekeli; 'Toplu Konut Yasası'nın çıkarılması il konut sektöründeki yeni eğilimlerin üretimi üzerinde durmaktadır. Bu süreçte merkezi yönetimin konut sektöründeki rol ve denetiminin arttığından söz etmekte, küçük girişimcilerin toplu konut şirketleri ve kooperatifler gibi daha büyük ölçekteki yatırımlara yönelme eğilimine dikkat çekmektedir.

1986: Türkiye'de İmar Hareketlerinde Yeni Bir Dönem

- İlhan Tekeli, ülkedeki plancı tipinin değişmekte olduğunu, plancıların sayıca artmalarına rağmen örgütlenme düzeylerinin ve kalitelerinin düşme eğiliminde olduğunu söylemektedir. 'Kaderine razı plancı' tipinin oluşturulmasında, 1980 sonrası değişen insan tipinin de etkisi olduğunu vurgulamaktadır.
- Yabancı firmalardan talep edilen büyük ölçekli projelerin, planlama örgütünün birikim yaratma kapasitesini sınırlandırdığı belirtilmektedir.
- Merkezi planlamanın çökmekte olduğu bu dönemde, katılımcı planlamanın geliştirilmemesi ile bir boşluk ortaya çıkmakta olduğuna ve bu aşamada çıkar

gruplarının etkinliği artarken plancının rolünün giderek azaldığına dikkat çekilmektedir.

- İlhan Tekeli her ölçekte rol alabilecek; farklı planlama kurumlarının birbirini tamamlayan ve birikimlerini biraraya getiren bir kurumsal yapı önermektedir.

1987: Tarihi Kentlerde Planlama ve Düzenleme Sorunları

- Kentsel koruma bir bilgi ya da estetik alanı sorunu olmaktan çok bir ahlak sorunu olduğu belirtilmektedir. Ancak, iki tür ahlaktan söz edilerek; ilkinin meslek çevrelerinin uygulamaya çalıştığı ve yasal çerçeveye yön veren ahlak, diğerinin ise toplumda büyük ölçüde hakim olan ahlak olduğu belirtilmektedir. İlhan Tekeli; koruma olgusunun planlama kapsamında yeterince karşılığını bulamamasının bu ikili ahlak sorundan kaynaklandığını vurgulamaktadır.
- Koruma imar planları ile imar planları birbirine zıt süreçleri içermekte olduğu, imar planları ile gelişme özendirilirken koruma imar planları ile gelişmenin kısıtlandırıldığı ortaya konmaktadır. İlhan Tekeli; her iki tür planlama yaklaşımının bütünleştiği bir planlama süreci geliştirilmesini önermektedir. Korumadaki estetik ve kültürel değerlerin yanısıra ekonomik değerlerin de konut sorununun çözümünde dikkate alınmasının önemi vurgulanmaktadır.

1988: Şehircilik Hukuk ve Yönetim İlişkileri

- İlhan Tekeli; liberal düzenin mülkiyet anlayışının planlama kurumu üzerinde yaptığı baskıyı irdelemekte ve uygulama aşamasındaki çıkmazlardan söz etmektedir.
- Mülkiyetin edinilme ve el değiştirme aşamaları bir yönetim konusu olarak ele alınırken, kullanma ve düzeltme aşamalarının planlamanın konusu olarak ele alınmasını eleştirmekte ve imar planlarının bu nedenle başarısız olduğunu belirtmektedir.
- İlhan Tekeli; kentsel alanların yayılması ve plan kararları ile özellikle dönüşen kırsal alanda yaratılan değerin koşulsuz biçimde arsa sahibine devrini eleştirmektedir. Mülkiyetin düzenlenmesine ilişkin 'vergilendirme, yaratılan değerin kamuya aktarılması ve kamulaştırma' gibi somut uygulamalar önermektedir.

1989: Şehircilik - Planlama Eğitimi

- Planlama eğitimi üzerine düşünürken, eleştiri ve önerilerin doğru yönlenmesi ve herkesin kendi sorumluluğunu kabul etmesi gerektiği belirtilmektedir. Şehircilik eğitimini ele almadan önce, dünya üniversitelerinin geçirdiği krizden ve dönüşümden üzerine konuşma bu konuda ilk ciddi hazırlık olarak kabul edilmektedir.
- Üniversitenin temel niteliği, bilginin üretimini ve devrini kurumsallaştırarak sürekli olmasını sağlamaktır. Üniversitenin, tarih içinde toplumla bir tür diya-

lektik ilişki içine girdiği, kimi zaman toplumun bu kurumu denetim almaya çalışırken üniversitenin bağımsızlığını korumaya çalıştığı, kimi zaman da üniversitenin toplumsal gelişmenin gerisinde kalarak bilimin başka kurumlar tarafından yapılmasına neden olduğu belirtilmektedir.

- İlhan Tekeli; bugünkü üniversite anlayışının 19 yy da Almanya'da ortaya çıkan bir anlayışın devamı olduğunu, bu anlayışa göre üniversitede eğitim ve araştırmanın birleştiğini, yüksek okulların pratikle ilgili eğitimi sürdüren bir anlayışın devamı olduğunu belirtmektedir.

1990: Planlamaya Katılım

- Türkiye'de katılım konusunun gündeme gelmesinde, dünya planlama yazınında ve pratiklerinde 1960 dan sonra görülen katılımcı anlayışın, mevcut masabaşı planlama pratiğinin başarısızlığının ve populist eğilimlerin planlamaya yansımış olmasının etkin olduğu savunulmaktadır.
- Tekeli, farklı katılım düzeylerinden söz etmektedir; Planın hazırlanarak halka benimsetilmesi en alt düzeyde katılıma örnek teşkil etmektedir.
- Katılımın spekülatif beklentileri özendirdiği dikkate alınarak, plancıların insiyatif alma olanaklarının saklı tutulması öngörülmektedir.

III. DÖNEM: 1990 SONRASI

1991: Türkiye'de Şehirciliğin Gelişiminde Son 30 Yılın Değerlendirilmesi

- İlhan Tekeli, Türkiye'de planlama deneyiminin uygulamadaki etkinliği bağlamında kuramsal çerçevenin yeterliliğini sorgulamaktadır.
- Türkiye'de plancıların modernist düşüncenin ürünü olan planlama kuramını, postmodern tartışmalar bağlamında ve gelişmekte olan ülkeler açısından yeterince geliştiremedikleri öne sürülmektedir.
- Planı yaptıran ve yapanın güçlü savları bulunmamakta, kurumsal zorunluluklar sonucu planlar üretilmekte olduğu, bu nedenle de güçlü uygulama araçlarının geliştirilemediği savunulmaktadır.
- İlhan Tekeli'ye göre son 30 yılda planlamanın temel sorun alanları şunlardır:
  - Planlama sisteminde yasaların dayandığı normatif kuramsal çerçeve ile pragmatik dayatmalar arasında denge kurulamamıştır
  - Planlar rantın paylaşımına ilişkin kararlar içermesi nedeniyle yerel siyasetle güçlü bağlara sahiptir. Ancak bu bağların varlığı kabul edilmemektedir.
  - Kuramsal yaklaşımlar, kentsel formların yapısal özelliklerinin çözümlenmesinde yetersiz kalmakta, farklı paradigmaların zenginliğinden yararlanılmamaktadır.

- Plancının kent planlarını yönlendiren yaşam öngörüsü ve kentsel yaşam kalitesine ilişkin hedefleri bulunmamaktadır. Bu nedenle planlama süreci toplum tarafından benimsenmemekte ve savunulmamaktadır.
- Yeni kurumsal düzenlemeler ve planlama araçlarını geliştirilmesinde idare hukukunun sınırları içinde kalınmış ve planların gerçekleştirilmesi için gerçekçi bütçe ve programların hazırlanmasında yetersizlikler olmuştur.
- Tasarım ve planlama arasındaki gerginlik, bilim, ahlak ve estetik alanlarının yeterli düzeyde ilişkilendirilmesine engel olmuştur.
- Türkiye'de plan ve uygulama arasındaki boşluk, planın uygulamasına yabancılaşmış, planını denetleme heyecanından yoksun bir plancı tipinin doğmasına neden olmuştur.

- Kentin genel politikasını etkileme yetisine sahip, planın uygulandığı takdirde başarılı olacağının bilincinde, siyasal sürecin dışlamadığı plancının yetiştirilmesi öngörülmektedir.

1994: Şehircilik Mesleği ile İlgili Olarak Görevler, Yetkiler ve Nitelikler

- İlhan Tekeli; plancıların toplumdan ciddi sorumluluk ve yetki talep etmediklerini vurgulamakta, yetki ve kaynak denetiminin plancılarda olması gerektiğini savunmaktadır.
- Demokrasi; kurumsal gücü ele geçirme çabası olarak değil, kamu alanı içinde karşılıklı etkileşim ile uyuma varılması olarak ele alınmaktadır.
- Uygulamalarda popülizm; çağdaş devletin vatandaşlık anlayışının temel dayanağı olan eşitlik olgusunun yerine geçer hale gelmesi ve onu eritmesi olarak görülmektedir. Siyasal karar verici ile plancı arasındaki meşruiyet sınırları üzerinde tartışmalar yaratılmıştır. Planların zaman perspektifleri ile yerel yönetim seçimlerinin eş zamanlı olmaması arasındaki çelişkilerin uygulamadaki zorlukları vurgulanmış ve plan üzerindeki denetim olanaklarının plancı ile vatandaşlar tarafından güçlendirilmesinin gerekliliği belirtilmiştir.
- İlhan Tekeli; kent planlama alanının ikiyüzlülük kaynağı haline gelmemesi için, yapılması gerekenin eşitlikçi tutum olduğunu belirtmektedir. Bu amaçla, imar haklarının kamulaştırılması ve yönetimler tarafından satılabilmesi ile satılan kaynaklarla bir fonun oluşturulması önerilmektedir. Toplanan fonun planlama kararlarıyla kaybı olanlar ile planın uygulamasına aktarılması önerilmektedir.

1998: Şehirciliğimizin Yüzyılı

- İlhan Tekeli; küreselleşme çerçevesinde liberalizm ve serbest piyasa ekonomisinin öne çıktığını, buna karşılık Avrupa Birliği içinde ise sosyal demokrat bir yaklaşım ile toplumsal iyiye yönelişin benimsendiğini ile sürmektedir.

- Yerel ile küreselin birbirlerine karşıt değil beraber olmaları gerektiğini savunmaktadır.
- Kentsel planlama kapsamında, araçsal rasyonalite yerine iletişimsel rasyonalitenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

2000: Geleceği Planlamak - Yeni Planlama Yöntemi /Dili, Yasal Düzenlemeler

- Yaşanmakta olan dönüşüm, dört ayrı senaryoyla kavranamaya çalışılmaktadır:
  - Sanayi toplumundan bilgi toplumuna,
  - Fordist üretimden esnek üretime,
  - Ulus devletler dünyasından küreselleşmiş dünyaya,
  - Modernizmden post-modernizme doğru bir geçiş yaşanmaktadır.

  Bir gerçeklik olarak dünyanın yaşadığı dönüşüm tek olduğu, her bir senaryonun aslında bu gerçekliğin farklı boyutlarına ağırlık vermekte olduğu belirtilmektedir.
- Bu farklı boyutlar bir arada düşünüldüğünde, küreselleşmenin, yerel üzerinde yok edici etkileri olduğu kadar yereli zenginleştirici yanlarının da varolduğu söylenmektedir. Ancak, yerelliğin yeniden tanımlanmasının gerekliliği hatırlatılmaktadır.
- Esnek üretime geçişle birlikte yerelin üretim için sunduğu olanaklar; özellikle öğrenme kapasitesi, sosyal kapital ve yerele "gömülü" bilgi öne çıkmaya başlamaktadır. Yerelliklerin, bu konuda kendilerini geliştirerek küresel ilişkiler ağına eklemlenme olanaklarını arttırabileceği belirtilmektedir.
- İlhan Tekeli; gelecekte yerelin nasıl planlanması gerektiği üzerinde düşünürken kapsamlı akılcı planlamadan iletişimsel akılcılığın öne çıktığı bir planlama anlayışına geçişin daha doğru olacağı savunmaktadır. Bir toplumun geleceğinin bir grubun vizyonu içine hapsedilmesi yerine, geleceği açık bırakan, geleceğin çok sayıda insanın yaratıcı katkılarıyla oluşmasına imkan veren bir planlamaya geçilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. O zaman, planlama teriminin yerini yönlendirme (steering) terimine bırakacağı öngörülmektedir.
- Bu süreçte, ekonomileri sağlamak ve beklentileri stabilize etmek için gerekli çerçeveyi stratejik planlamanın oluşturacağı belirtilmektedir. Uygun bir "düzenleme (regulation) sistemi" ve gelişmeleri izlemeyi olanaklı kılan "göstergeler sistemi" nin gerekli olduğu belirtilmektedir.
- Tüm bu önerilerin, ancak yeni bir yurttaşlık anlayışı içinde geçerli olabileceği hatırlatılmaktadır. Yeni yurttaş, aktif, temsili demokrasiyle yetinmeyen ve kendisinin kamusal bir özne olduğunun bilincinde olan bir yurttaştır. Bu planın da bu tür yurttaşlar dünyasının bir planı olduğu belirtilmektedir.

- İlhan Tekeli, geleceğin dünyasının yaşayanlara çok şey verebildiği kadar onlardan da çok şey bekleyen bir dünya olacağını öne sürmektedir.

2001: Avrupa Birliği Süreci ve Planlama Kolokyumu

- İlhan Tekeli, Avrupa Birliği'nin yapısal özelliklerine referansla, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne bakış açısının gelişme sürecini ve geleceğini irdelemektedir.
- Avrupa Birliği'nin geleceğine ilişkin iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre, Avrupa Birliği bir Federal Devlet haline gelmektedir. İkinci görüşe göre ise, ulus-devlet bir yönetişim kademesi olarak varlığını koruyacak ve Regulatif Devlet denilen yeni bir devlet modeli ortaya çıkmaktadır. İlhan Tekeli'nin beklentileri Regulatif Devlet'in oluşacağı yönündedir.
- İlhan Tekeli'ye göre; Regulatif Devletin iki temel özelliği kentsel planlama alanını yakından ilgilendirmektedir. Bunlardan birincisi, yapısal uyum fonları ve benzeri kaynaklarla Birlik içinde eşitsizliğin en aza indirilmesi ilkesidir. İkincisi ise, çevre, koruma ve kent planlaması konularında uygulanan regülasyonlardır.
- Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin gelişimi irdelendiğine, 1960'lı yıllarda hakim olan sanayileşme ve ulusal kalkınmacı modelin Avrupa Topluluğu'na katılıma direnç gösterilmesine neden olduğu görülmektedir. Buna karşılık, 1980'lerden sonrasına hükmeden serbest piyasa ekonomisi içinde, sanayileşmenin gümrük duvarları ile korunması yaklaşımından vazgeçilmiş ve Avrupa Birliği'ne katılım düşüncesi toplumun geniş kesimlerinde kabul görmeye başlamıştır. Avrupa Birliği'nin demokrasinin güvencesi olarak görülmesi de, Avrupa Birliği destekçilerinin artmasında rol oynamıştır.
- Avrupa'nın Türkiye'nin Birliğe üyeliğini geciktirmesinin temel nedenleri; Türkiye'nin nüfus büyüklüğü, makro ekonomik sorunları, din ayrılığı olarak sıralanabilir. Ayrıca, Avrupa Birliğine yeni katılmakta olan diğer ülkelere göre Türkiye'nin en büyük ülke olması, sindirilmesi en son olanı sona bırakmak bağlamında, Türkiye'nin sona bırakılmasını anlamlı kılmaktadır.
- İlhan Tekeli'ye göre, gecikerek de olsa Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi; planlama eğitimi, planlama alanındaki regülasyonlar, meslek pratiği ve planların uygulanabilirliği konularında farklılıklar yaratacaktır.

2002: Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama Kolokyumu

- İlhan Tekeli; yoksulluk konusunda söylenenler ile yapılanlar arasındaki farklılığın bir tür samimiyetsizlik göstergesi olduğunu ifade etmektedir.
- İlhan Tekeli yoksulluğun üç temel nedenini ortaya koymaktadır. Bunlar; yetersiz gelir ve işsizlik, yetersiz kapasite ve yoksulluk kültürüdür. Bu neden-

leri ortadan kaldıracak politikalar ise, sırasıyla, makro ekonomik politikalar, orta erimli uyum programları ve devrimci kültürel dönüşümdür.

- Yoksulluk kalıcı ve geçici olabilmektedir. Bireylerin kapasitelerinin bulunmamasından kaynaklanan ve kalıcı türde olan yoksulluk, giderek bir yaşam biçimi ve kültürü niteliği kazanmaktadır. Yoksulluk kültürünün yaşananlara tahammül etmeyi kolaylaştırması da, bireyin kapasitesini geliştirmesine engel olarak yoksulluğun kalıcılaşmasında rol oynuyor.
- Toplum; varlıklılar, orta sınıf ve yoksullar olarak ele alındığında, her grubun yoksullar ile ilişki kurma biçimi farklılaşmaktadır.
- Varlıklılar; yoksulları yaşam pratikleri içinde dışlayabilmekte veya kayırmacılıkla siyasal çıkar ilişkisine girebilmektedirler. Bir başka ilişki düzeni de yoksulların ucuz emek kaynağı olarak görülmesidir.
- Orta sınıflar; sürekli olarak yoksul sınıfa düşme korkusu içinde yaşarlar ve bu nedenle de yeni neslin eğitimine büyük önem verirler.
- Yoksullar; piyasa süreçleri içinde kendilerine kalan kentsel mekanlarda yaşayarak yoksulluk mahallelerinin oluşmasına neden olurlar. Piyasa koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan bu yapı, komünitelerin oluşmasına ve yoksulluk kültürünün pekişmesine neden olmaktadır.
- Devlet: yoksullukla mücadelede kendini görevli kabul ediyorsa, yoksulların temel gereksinimlerini karşılamalı, kapasitelerini arttırmalarına olanak vermeli ve yoksulluk kültürünün kırılmasını sağlamalıdır.
- Uluslararası toplum; yoksulluğun temelinde yer alan eşitsiz büyüme sorununu görmezden gelmekte ve yeniden dağıtım mekanizmalarına işlerlik kazandırmamaktadır.
- Yoksulluğun azaltılması ve hafifletilmesinde, doğru aktörlerin doğru kurumsal yapılar içinde harekete geçirilmesi ile olumlu sonuçlar elde edilebilir. Ancak, çözüm üretme sorumluluğunun alt düzey aktörlere terk edilmesi ve üst düzeydeki aktörlerin konuya ilgisizlikleri samimiyetsizlik göstergesi olarak kabul edilmektedir.
- Refah devleti deneyimlerinin yaşandığı döneme oranla toplumun üretkenliğinin çok daha yüksek seviyelere ulaşmış olmasına rağmen, yükselen artı değer yoksullukla mücadeleden başka yönlere kaydırılmış bulunmaktadır. Refah devleti, yoksullukla mücadelede geri çekilmekte ve sorumluluk alanını sivil toplum kuruluşları ile paylaşmaktadır. Ekonomik kurumlarda ciddi düzenlemeler yapılmasından kaçınılmaktadır. Ancak, yoksulluğun piyasa mekanizmaları ile zaman için çözüleceği düşüncesi gerçekçi değildir.

SONUÇ YERİNE

Kentsel planlama gündeminin oluşmasında büyük katkıları olan İlhan Tekeli'nin; Dünya Şehircilik Günü Kolokyumları kapsamında vurguladığı konular;

- Planlama kuramları ile uygulama pratiği arasındaki kopukluk
- Planlama ile ilgili kurumlar arasındaki kopukluk
- Planlama türleri ve kademeleri arasındaki kopukluk
- Planlamanın teknik değil siyasal bir süreç olması
- Uygulama araçlarının olmaması
- 1980-2000 döneminde, plancının etkin ve talep eden bir rol üstlenmesinin gerektiği
- 2000 sonrasında planlama değil yönlendirme kavramının önem kazanması
- Temsili demokrasi yerine gerçek bir demokrasi projesinin gerekliliği
- Bilinçli yurttaş katılımı, sivil toplum ve üniversitelerin önemi
- Yerelliğin potansiyelini değerlendirmenin gerekliliği

üzerinde yoğunlaşmaktadır.

KAYNAKÇA

Şehir Plancıları Odası tarafından yayınlanan Dünya Şehircilik Günü Kolokyum Kitapları

ŞEHİR PLANCILARI ODASI VE İLHAN TEKELİ

TMMOB Şehir Plancıları Odası

"Bilhassa şehirleşmenin süratlendiği şu sıralarda, ortaya çıkan çok kompleks problemlere hakim olacak şekilde yetişmiş mütehassısların konuda esas söz sahibi olması çok önemlidir. Bunun aksi bir tutum, neslimize ağır mesuliyetler yükleyecektir. Bu günkü durumun çok daha iyiye gitmesi şarttır. Bu da, tekrar ediyoruz, ancak şehirler ve şehir problemleri esas konusu olan gurubun gayret ve söz hakkı sahibi olması ile mümkündür. Müesseseleşmedikçe Mimarlar Odası camiasında bir azınlık olarak şehir plancılarının seslerini gereken şekilde duyurmaları mümkün değildir."

Bu satırlar, 1967'de Şehir Plancıları Odasının kurulması için Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği'ne yazılan İlhan Tekeli ve Esat Turak imzalı yazılardan alınmıştır. İki yıl süren yazışma uğraşı ve yönetmelik hazırlıklarının ardından Odamız 1969'da kurulmuştur.

Odamızın kuruluş girişimi/öyküsü içinde İlhan Tekeli'nin üstlendiği rolün kuşkusuz dönemsel koşullarla ilişkisi vardır. 1960'lar, Türkiye'de kırdan kopuş-kente göç sürecinin, "kentleşme"nin çok hızlı ve az kaynakla, 10-15 yıldır yaşanmakta olduğu, bu büyük dönüşümün mekansal sorunlarının yanı sıra toplumsal boyutlarının ortaya çıktığı yıllardı. Tekeli'nin kendi ifadesiyle bu duruma pratikte spontan çözümlerle uyum yapılırken, olguyu kavramakta ve politikalar üretmekte modernist anlayış ve değer yargılarının yetersiz olduğunun da farkına varılmaya başlamış, kentleşmenin sorunlarıyla başa çıkmak için İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuş, gecekondu alanlarında sosyal araştırmalar yapılmaya başlamış, kentlerin planlamasının yalnızca mimarlık hünerlerine değil, mutlaka toplumsal araştırmaya ve çözümlemeye dayandırılması gerektiği anlaşılmış, üniversitelerde şehir ve bölge planlama bölümleri açılmaya başlamıştı. (1961'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Şehir Planlama Bölümü) Yaşanan olgu karşısında yeni kavramlaştırmalara gerek duyulmaya başlamış, kentlerin iki yapılı olduğunu kabul eden, iç farklılaşmaları bu yapıyla açıklayan, kalıcı bir ikili yapı algılamasını kurumsal gelişmeye ve mevzuatına da yansıtan bir anlayış gelişmişti.

Kentleşmenin yeni boyutlar kazandığı, yeni sorun tanımlamaları ve çözüm yaklaşımları gerektirdiği bu dönemde, bilimsel, mesleki ve akademik kimliklerinin, etik ilkelerinin ve aynı zamanda aktif kentli yurttaş olmalarının gerektirdiği sorumlulukla,

seçtikleri mücadele ve müdahale alanının örgütlenmesini önemseyen bir grup mimar, mühendis ve şehir plancısı, odamızın kuruluş işlemlerini kararlılıkla gerçekleştirmişlerdir.

Kuruluş ile ilgili yazışmalarda ayrı bir oda kurulmasını zorlayan başlıca sebepler arasında; şehir planlamasının dünyanın her yerinde müstakil bir meslek olarak benimsendiği, bu sahada mütehassıslar yetiştirmek için üniversitelerde ayrı bölümler açıldığı, memleketimizde de 1961 yılından itibaren Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün faaliyete geçtiği vurgulanmıştır. Bu bölümün 12 mezun verdiği, yıl sonunda 20 mezun beklendiği, dış memleketlerde en az bu program ayarında eğitim görmüş diplomalı şehir plancısı sayısının 10 olduğu ve gerekli organları kurup, kanuni şartları yerine getirecek sayıya ulaşıldığı belirtilmiştir.

Bu girişimde öncülük eden Tekeli ve diğerlerinin o dönemde meslek kuruluşundan beklentilerini, örgüte atfettikleri roller bağlamında söylemlerine, mesleki olguları ve meslektaşın niteliklerini kavrayış biçimlerine, toplumsal kabullerine dayandırmak ve bu yaklaşımın özetini Tekeli'nin 1969'da yazdığı "Şehir Planlama Mimarlık Mühendislik Üzerine Sürülen Bir Krema Değildir (Ya da Şehir Plancıları Odası Üzerine)" yazısında bulmak mümkündür. Bu yazıda şehir planlamasının mimarlıktan ayrı bir alan olarak savunulmasının, ayrı bir disiplin olarak örgütlenmesinin gerekliliği açıklanmaktadır. Yazının yazılmasından ve Odamızın kuruluşundan 25 yıl sonra Tekeli'nin kendi değerlendirmeleriyle bunun gösterilmesi için ilk olarak mimarların hakimiyetinde gelişmiş planlama pratiğinin yetersizliği, imar planlamanın başarısızlığı karşısında şehir planlamanın çözüm olarak ortaya koyulması, ikinci olarak siyasal ve ahlaksal nedenlerden çok kentsel ekoloji bilgisine dayanarak kamu yararını koruyan, arsa spekülasyonuna karşı çıkan plancı tipinin önerilmesi, üçüncü olarak da toplumun değişmesine paralel biçimde mesleklerin örgütlenmesindeki gelişmenin ve uzmanlaşmanın, şehir plancıları odasının mimarlar odasından ayrılmasını doğal olarak gerektirdiği söylemleri geliştirilmiştir.

Kentlerin sağlıklı ve ortak yaşanabilir mekanlar olma niteliklerinde aşınmaların, hatta varolabilmelerinde küresel ölçütlerin rol aldığı içinde bulunduğumuz dönemin mesleğimiz üzerindeki etkilerinin anlaşılması, etkisizleşen- dayanaksızlaşan planlamanın yeniden kurulması, meslektaşlarımızın ve örgütümüzün bu sürece etkilerinin yeniden tanımlanmasını da gerektirmektedir. Bu da kendimize serinkanlı bir bakışla başlayabilir. Öncelikle oda perspektifinin kendisinin varlık nedenlerini temellendiren yaklaşımlarla ilişkisini değerlendirmenin seçeneği olarak Türkiye'de kentleşme ve şehir planlama konularını kurma/kurgulama seyrini veren çalışmalar üzerinden bir okuma denemesi ile anlamaya çalışmak bir başlangıç oluşturabilir.

Son 40 yıl içinde, Tekeli'nin benzersiz çeşitlilik sergileyen ilgi alanlarının dizgesi, birbirleriyle ilişkileri, çalışmalarının yoğunlaştığı konular, konuların kendi içindeki seyri ve vurgularındaki değişim, mesleki olguların gelişimi hakkında önemli göstergeler sunmaktadır. Tekeli, ekonomi- toplum- tarih çalışmalarını, politika-yerel yöne-

tim-demokrasi çalışmaları ve kent-kentsel bölgesel planlama çalışmaları ile paralel ve ilişkili yürütmüştür. Ekonomi üzerine çalışmalarında 80'lerden itibaren sermaye birikim süreçleri ve uluslararası sistemlere yönelimine paralel olarak siyasal bunalımın çözümlemelerinden parti içi demokrasi, siyasal katılım ve kültür, vizyon-eylem konularına yönelim olduğu, 90'lı ve 2000'li yıllarda demokrasi üzerine çalışmalarının temsili demokrasinin krizleri, yerel yönetimin sivil toplum ve politik toplum arasındaki yeri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Belediye üzerine çalışmaları ise toplumcu belediyecilik ve sivil toplum kültürü içindeki yeri vurgusunu sürdürmüştür. Bunlarla eş zamanlı olarak 70'li yıllarda kentsel istihdam, altyapı, sanayi yerseçimi konularından 80'li yıllarda kentsel arsa-kamu yararı, kentsel koruma konularına, 90'lı yıllarda kentli hakları, kentsel çevre-kalite ve kent plancısı ahlakı gibi yeni söylemlere, 2000'li yıllarda kentin değişen çeperleri, küreselleşen dünyanın yereli, zaman ve mekanı eşdeğer ele alabilecek kuramsal açılımlara yönelmektedir. Fiziki, metropoliten planlama üzerine tarih-politika-yönetim bağlamındaki çalışmalardan ise mekan organizasyonu, planlama yetkilerinin paylaşımı, akılcı planlama, planlamanın denetimi üzerine çalışmalara uzanmaktadır.

Çevre konularını; 70'lerde sorunları, 80'lerde bilinci, 2000'lerde tarihi bağlamında çalışmıştır.

80'lerde tarih metodolojisi üzerinde çalışmış, 90'larda kurum tarihçiliği ve barışçı tarih yazımı üzerinde durmuş, 2000'li yıllarda tarihte saptırma-özcülük konularını ele almıştır.

Tekeli'nin eğitim üzerine çalışmalarının yoğunluğu ise süreklidir. 60'lı yıllarda eğitim sorunlarının ortaya konmasıyla başlayan çalışmalar, eğitim kuramı-sistemi, üniversite-toplum ilişkileri ve modellerinden, bilgi üretim tarihi, eğitim reformu, öğrenci merkezli-öğrenen üniversiteye uzanmıştır.

Odanın 35 yıllık seyrinde ise başta Dünya Şehircilik Günleri'nde gerçekleştirilen kolokyumlar ve yayınları içinde yer alan tematik sunuşları ve yazıları, İlhan Tekeli ile meslek örgütünün ilgi alanlarının buluşma noktalarını belirlemektedir. Şehir Plancıları Odası'nın geliştirdiği görüşlerden düzenlediği etkinliklere, yarattığı tartışma ortamlarından yayınlarına, etkileyebildiği alanlardan denetleyebildiği alanlara kadar gündem ve yönelimleri ağırlıkla uygulama alanındaki sorunları esas almıştır. 1977'den bu yana gerçekleştirilen kolokyum ve kongrelerin, 1997'ye kadar katılımcısı olan Odamız, bu tarihten sonra düzenleyicisi olmuş, 1970'lerde kentleşme ve kırsal alan sorunları, ülke ölçeğinde ve metropoliten alanda planlama deneyimleri ve sorunları ele alınırken 1980'lerde kentleşme-sanayileşme etkileşimi, tarihi kentler koruma ve konut sorunları ile planlama eğitimi konuları ele alınmaya, 1990'larda çevre, katılım, kent kültürü ve politikalarına, 2000'lere gelindiğinde küreselleşme, Avrupa Birliği süreci, yoksulluk konularına yer verilmeye başlanmıştır. Mesleki olguların gelişimi ile İlhan Tekeli ve Odamız arasındaki paralellikler, kesişmeler ve etkileşimler üzerine daha ayrıntılı bir çalışma, zaman içinde farklılaşan seyrin gerekçelerini, bu seyrin meslek, meslektaşlar, kurumlar ve üniversiteler ile etkileşimini de

ortaya koyabilmelidir. Meslek örgütünün meslek ve meslektaşları ile 35 yıllık etkileşim öyküsünü, ülkemizdeki planlama pratiğini ne derecede etkileyebildiğini değerlendirerek bugünü anlamak, yarını kurmaya katkı sağlayacaktır.

İlhan Tekeli'nin mesleğimize yönelmesi ve Odamızın kuruluşunda rol almasını; dönemin özellikleri, içinde bulunduğu ortamın bilimsel-entelektüel birikimi ve toplum yaşamına bakış açısı ile etkileşimi çerçevesinde açıklamaya çalışmak çok genel kalabilir. Oysa biz artık; kuruluşumuzun oluşumu ve gelişimi ile kendisinin kişisel tarihinin örtüşen-örtüşmeyen kesimlerini en yakın zamanda kendisinden dinlemeyi, öğrenmeyi diliyoruz. Yeni ilişki ağları mekan organizasyonlarını değiştirirken temel çelişki ve sorunlar yeniden üretiliyorsa, mesleğimizin içini boşaltan oluşum ve söylemler karşısında öncelikle yakın tarihimizi yeniden anlamak, mesleki olguların gelişiminin niteliği ile oda kapasitemiz ve zihniyetimiz arasındaki tutarlılıkları da değerlendirmek istiyoruz. Kentlerimizin yaşadığı değişim dönüşüm ve yeniden üretilen yerel karşısında planlamanın savunulabilir olmasını sağlayacak demokratik nitelikleri yeni yurttaşlık anlayışının belirleyeceğini, hakları kadar sorumluluklarının da peşinde olan aktif bireylerin dünyasında planlamanın demokratik olacağını 4-5 yıl önce yine bir kolokyumda dile getirmişti hocamız. 35 yıl önce ise bu anlayışın örneğini, şehirleşme konusunda söz sahibi olması gerekenlerin toplanacağı bir ortamın topluma kazandırılmasına öncülük ederek vermişti. Biz ayrıca, meslek örgütümüz kurulurken hedeflenenler ile gelinen nokta arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına ve alınan yolun değerlendirmesine de gereksinim duyuyor, bu konunun merkezindeki tanığın sözkonusu sürece ilişkin öğretici ayrıntıları ve yorumlarını yakın bir gelecekte bizimle paylaşmasını umuyoruz.

KENTSEL BÖLGELERİN OLUŞUMU

OTURUM BAŞKANI: ZEKAİ GÖRGÜLÜ

Küreselleşme Etkisi İle Metropoliten Alanların Bölgesel Şehir Alanlarına Olası Kimlik Dönüşümü, Planlama ve Araçları Üzerine
Zeki Kamil ÜLKENLİ

Türkiye'de Bölgelerarası Eşitsizlik ve İç Göç Hareketlerinin Etkileşimi
Ferhan GEZİCİ, Berna KESKİN

Türkiye'de İmalat Sanayinin Mekansal Organizasyonunun Tarihsel Değişim Sürecinde Bölge-Kentlerin Değişen Rolü
N. Tunga KÖROĞLU, Bilge Armatlı KÖROĞLU

KÜRESELLEŞME ETKİSİ İLE METROPOLİTEN ALANLARIN BÖLGESEL ŞEHİR ALANLARINA OLASI KİMLİK DÖNÜŞÜMÜ, PLANLAMA ve ARAÇLARI ÜZERİNE

Zeki Kamil Ülkenli

"Viktoryen çağda evli olmayan hanımların önünde pantolondan bahsedemezdiniz,
Bugün de kamuoyunun önünde bazı şeyleri söylemek iyi karşılanmaz;
Kapitalizm'in sahne ismi Pazar Ekonomisidir,
Emperyalizme Küreselleşme deniyor,
Emperyalizmin kurbanlarına gelişmekte olan ülkeler deniyor,
Cücelere çocuk demek gibi birşey bu."[1]

Küreselleşen dünyaya eklemlenen ve eklemlenemeyen kent adını verdiğimiz "*kendine özgü mekan organizasyonları*" aslında "***gelişme***" olarak nitelenen "***kontrolsüz büyüme***" kurbanı şehirlerdir. Kendilerine ve içinde bulundukları toplumlara özgü mekansal farklılaşmalar, ekonomik ilişkiler geliştirmeleri ve sergilemeleri de bu anlamda doğaldır. Bunlar küreselleşme temelli - ekonomik bazlı, yaşamı ve kalitesi problemli oluşumlardır. Dolayısıyla bu tür mekanların büyümesine, mekanların ve kentsel ilişkilerin - yaşamın yeniden üretilmesine de eğer müdahale mekanizmalarının artık tabulaşmış bakış ve servis açısı değişmezse, problemin sürekli varolması ama şekil değiştirmesi kaçınılmazdır.

İşte kimlik dönüşümü başlığı altında tüm bunları, farklı mekan organizasyonlarını, sosyal yapıları, bu yapılara götürülen hizmet ve farklı şekillenen kamu yararı ile planlama anlayışımızı diğer etkilenen ülkeler özelinde yeniden gözden geçirmemiz gerekmektedir.Sözü edilen *gelişme* kent ve ülke açısından verimli ve anlamlı bir ekonomik gelişme midir, yoksa *kontrolsüz rant kazancı'nı ve spekülasyonu maksimize etmeye yönelik doğal bir kentsel bölge eğilimi mi*?

Ortaya Latin Amerika kentlerine benzer izole zengin ve fakir "gettoları" ve tüketim tarzları mı çıkacaktır? Bunu düzenleyen mahalli kuruma dönüşen belediye ve bunu normal kabul edip meşrulaştıran belediyecilik anlayışı ile Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin yeni rolleri bu kimlik içerisinde ne olmalıdır? Planlama'nın ne tür yeni karar süreçleri şekillenecektir?

Bu anlamda yeni kimliğin oluşmasında amaç ve aracın klasik anlayışta olduğu gibi karışmaması için, diğer 3. dünya kentleri özellikle Latin Amerika örneklerinin incelenmesinin olası yeni ülkemiz Bölgesel Şehir Alanları'nın (Regional Urban Zones) kavranmasında faydalı olabileceği önerilmektedir.

KÜRESELLEŞME GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE MEKAN ORGANİZASYONLARI İÇİN ASLINDA NE ANLAMA GELİYOR?

"Küreselleşme terimi kamu söyleminde duygusal bir yük taşır duruma gelmiştir."[2] Hemen hemen her konu ile ilgili tartışmanın içinde bulabileceğimiz bu söylemi ilgilendiğimiz konu bazında detaylandıracak olursak bu terimin, hem yeni bir barış ve demokratikleşme anlamında küresel bir sivil toplumun oluşması, hem de tehditkar bir biçimde Amerikan ekonomik ve siyasal egemenliğinin etkisinin artması olduğunu görürüz. *"...bunun kültürel sonucu olarak da metastazla her yere yayılmış bir tür Disneyland'ı andıran türdeşleşmiş bir dünyayı ... bir kültürel Çernobil'i akla getirmektedir."*[3] Elbette bu anlamda farklı bir bakış olarak şu da söylenebilir, *"...gelişen bir küresel kültür gerçekten vardır ve gerek kökeni, gerek içeriği açısından gerçekten Amerika ağırlıklıdır."*[4] Aslında Berger'in vurguladığı gibi bu sahnedeki tek oyun değildir ama en büyüğüdür. Bizi konumuz açısından ilgilendirmesi de bu anlamda önemlidir. Zira bu yazıda yoğun olarak örnek alınan Latin Amerika şehirlerinin, kent toplumunun ve toplumun dönüşmesinde de en büyük pay, bu oyunundur.[5]

Öte yandan, özellikle 1980'lerin başından itibaren IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere sunulan, aslında boyun eğdirilen makro — ekonomik istikrar ve çok iyi bildiğimiz yapısal uyum programlarının küresel olarak yoksul nüfusu katladığı da açıktır.[6] Bu neden önemlidir? Küresel açıdan bu konuya bakıldığında farklı olsalar da bu insanların çoğunluğu birer mekan organizasyonu içinde, yani kentlerde yaşamaktadırlar. Doğal olarak kentler de bu dönüşümden etkilenecektir. Bu tür politikaların uygulanması sırasında ilk karşılaşılan kamu harcamalarının kısılması veya farklı yönlendirilmesi olmaktadır ki, tek başına bu bile kentsel yaşam standartlarının belirlenmesinden, kamu yararının anlamına kadar birçok olguyu değil etkilemek, kökten değiştirebilmektedir. *"Aşağı Sahra Afrikasında, Latin Amerika ve Hindistan'da patlak veren salgınların 1991 tarihli IMF - Dünya bankası destekli yapısal uyum programı adı altında kentlerdeki sağlık koşullarının ve kamusal sağlık altyapısına müdahalenin doğrudan bir sonucu olduğu kabul edildi"*.[7] Aynı konu Latin Amerika ve Afrika şehirleri için sivil toplum kuruluşlarının izler olduğu bir gündem olarak devam etmektedir.[8]

Peki ortaya koyduğumuz kavramı ileride metropoliten ölçeğe indirmek kaydı ile biraz daha derinleştirirsek bu ilişkiler bütününü nasıl anlamlandırabiliriz? Ne oluyor? Neler değişiyor? Biz neye isim koymaya çalışıyoruz? Gelişmekte olan ve 3. dünya ülkeleri olarak adlandırılan bu coğrafyalarda küresel sisteme eklemlendiği vurgulanan kentlerin özellikle sosyal yapıları, dönüşümleri ve kimlikleri işte bu yüzden incelenmelidir. Zira kentsel bölge olarak adlandırılan veya adlandırılmak istenen bu farklı ve yeni mekan organizasyonlarının kimliklerinin, kimlikleri vurgulayan fiziki ve sosyal yapının diğer 3. dünya ülkelerine referans ile araştırılması, Türkiye kentleri'nin, metropollerinin geleceklerine ilişkin fikir verebilir.

BİR YAKLAŞIM OLARAK KENTSEL BÖLGE TANIMLARI NE İFADE EDEBİLİR?

Kentlerin dönüştükleri çok doğal ve açık. Hatta, "*1980'lerden itibaren adına 2. Sanayi Devrimi denilen yeni bir üretim tarzı dönüşümü ile karşı karşıyayız. O halde peşinen kabul edilmelidir ki, halen içinde bulunduğumuz ve henüz tamamlanmamış olan süreç, ilk sanayi devriminin ürünü olan, onun damgasını taşıyan klasik kentlerin köklü bir değişime uğrayarak yerini yepyeni bir kent olgusuna bırakacakları bir tarihsel geçiş safhasıdır.*"[9] Daha da derinleştirirsek, bunun da ötesinde bu kentlerin kimlikleri ve fonksiyonları ile içerdikleri nüfusun ülkesel çeşitliliği de dönüşmektedir. Kentsel bölgeler mevcut metropollerin içerisinde oluşan, veya metropolleri dönüştüren ve gelişmiş — gelişmekte olan ülkelerde farklılık gösteren bir süreçtir, bağımsız değildir. Sadece kentsel nüfus yoğunluğunun farklı arttığı mekan dizileri olarak (Tokyo — Osaka hattı, Japonya; Ruhr, Almanya; Nice — Cannes hattı, Fransa gibi) alınamazlar, ya da en azından gelişmekte olan ülkelerdeki anlamları bu değildir. Avrupa bu konuyu daha çok kırsal alan üzerinde baskı yaratacak şekilde oluşan, kentsel nüfus yoğun, ihtisaslaşmaya yatkın bölgeleri tanımlamakta kullanmaktadır.[10] Uzak doğu'da ise durum daha çok yaşam merkezlerinin oldukça yoğun nüfusu barındırması ile ilgilidir. (Delhi, Bombay, Calcutta, gibi) Süreç farklı gelişmişlik düzeylerinde ve coğrafyalarda farklı işlemektedir. Zira bu coğrafyalarda yeralan birçok ekonomi de yukarıda tartışılan küresel lig'e, farklı biçimlerde dahildir, gelişmişlik düzeyi denen kıstas bunu göstermektedir. "*Asyada, kentleşme tarihöncesi temellere dayanır, yüksek nüfus değerleri, son derece yoğun olarak tarım, endüstri ve barınma anlamında birarada görülmektedir. Latin Amerika'da daha baskın olarak kırsal yoksulluk kentlere ilgiyi tetiklemiştir, devletlerin uyguladığı baskıcı şiddet ve sert kırsal politikalar da etkilidir, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ise Sahra Afrikasının tersine lojistik ve ticaret önem kazanırken, diğerinde kısıtlı tarım olanakları yerleşimleri çekici kılmıştır.*"[11]

Ben, tanımını yapmaya başladığımız Kentsel Bölgelere ve buna dönüşmeye başlayan kent parçacıklarının giderek baskınlaştığı metropollerimizde bu olguyu tetikleyen diğer konulara da değinmek istiyorum. Bunlardan ilki, mevcut kente kapitalist ekonomiyi baz alarak ve küreselleşme ekonomisinin de bu baskıyı giderek arttıracağı gözü ile bakmak, kentin değişen anlamını da sorgulayabilmek, diğeri metropollerde mekansal örgütlenmeler olarak ortaya çıkan fonksiyonlarla birlikte içeriği ve biçimi değişen göç'ü de incelemek. Yukarıda gözattığımız ekonomik çerçeve küreselleşme olarak gidecekse o zaman ekonomik boyutlu göç hala geçerli olacaktır. Ülkemiz kentlerinden metropol konumunda olanları bu konuda hiç de azımsanmayacak ölçüde deneyimlidirler, nitekim bu sayede metropol olarak anılırlar. Ama artık varoşlar da kent merkezi veya zengin gettoları gibi dönüşmeye başlamıştır.

Latin Amerika örneklerine bakmadan önce genel olarak bu sosyal hareketliliği irdeleyecek olursak, önümüzdeki soru basittir. Modern kent, kentlilik kavramına bir anlam kazandırır. Kent nasıl gelmişsek gelelim bir arada olduğumuz, bir şekilde

yaşadığımız, para kazandığımız, bu arada da elbette bize sağlanan - sağlanmak zorunda olan imkanlarından, taşradan ayrıcalıklı olarak faydalandığımız bir yer değildir. Zira "Taşra" artık kırsal adını verdiğimiz, pekala elektriği ve suyu olan ama köy dediğimiz yerlerin toplamı iken, varoşlar o şehrin ismi ile anılmakla beraber elektriği kaçak kullanmakta, bazen de suyu olmamaktadır. Tıpkı kavramların hafifce kaymaya başlaması gibi, önceleri "kentsel saçaklanma" (urban fringe) adı verilen ve kentlerin doğal kabul edilen büyüme süreci içerisinde bir şekilde eriyen kır - kent etkileşimi artık son derece hızlı gerçekleşmekte, kırsallık kent içerisinde erimeden tortulaşmakta ve yeni ilişki ağlarını tanımladığı gibi, kent'e, kentli'ye ve kendisine farklı bir kimlik yüklemektedir.

Mevcut küreselleşme eğilimlerine ve sosyal hareketliliğe bakılarak, önümüzdeki 25 yılda, dünyanın en kalabalık yaşam merkezlerinin, metropollerin, bugünün gelişmekte olan ülkelerinde olacağı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kent çeperlerinin, varoşların etkisinin artacağı, artık kent'i temsil eden ne varsa onlar olacağı, matematiksel olarak doğal olduğu biçimde kent'in yönetiminde gayet demokratik olarak isteklerinin dile geleceği son iki yerel seçimde de olduğu gibi açıktır. Yani, "*İş merkezleri, ikametgahların yeraldığı villa mahalleleri, ya da sitelerine çekilmeye başlayan 'üst tabakaların'* (ki bu arada ben araya Laçiner'e ek olarak, gecekonduları ve 'kendilerinden müteahhitlerin' gene 'kendilerinden sermaye gruplarınca' sağlanıp pazarlanan banliyolerine yogunlaşan 'sıradan' kentlilerin tanımını da sokacağım[12]*) bundan böyle metropolle ilişkileri nasıl olacaktır? İş merkezlerini, villa kentlerini kendi özel koruma müfrezeleri ile 'ötekilerden' ayıran, ... evvelce herkese sağlanan altyapı hizmetlerini artık özel hizmet şirketlerinden alan 'seçkin zümreler' için biraz uzaklarındaki kentin giderek coğrafi bir referans noktası olmaktan öte pek bir anlamı olabilecek midir?"*[13] Ben bu son cümleye diğer sitelere de, villa kent mensuplarının asla giremeyeceklerini/girmeyeceklerini eklemek istiyorum. Şimdilik keskinleşmemiş olsa da, bu tür sosyal ilişkilerin geleceğimizde metropolleri ve kentsel bölgeleri şekillendireceği mevcut mülkiyet düzeni içinde kaçınılmazdır. Evet, bugün metropollerimizde bir Harlem yoktur ama Istanbul Gaziosmanpaşa, Ankara Çinçin bağları, Diyarbakır Surdibi mahallesi bu anlamda farklarını hissettiren kent parçalarıdır. Önemli olan hep olduğu gibi bu tür konuların günümüz sosyal yapısı içerisinde asla bir probleme neden olmayacağını düşünmektir. Elbette metropoller bir sınıf çatışması ile bir anda karışmayacaktır ama mevcut kent sosyal topografyası da değişmektedir.

FARKINA VARILMADAN BİR KENTSEL BÖLGE JENERATÖRÜNE DÖNÜŞEN GÖÇ

Göç burada gene önemli bir belirleyici olarak karşımıza çıkıyor. Ekonomik temelli göçün yanısıra Türkiye kentlerinin bir başka göç gerçeği de var. *"Göç; insanların tek başına veya tüm aile bireyleri ile birlikte bir yerden başka bir yere gitmelerini ifade eder. Bu mekan değişiklerinin sebepleri olarak sosyal bilim literatüründe 'iten' ve*

'çeken' faktörlerden söz edilir. Kentin istihdam çekiciliğinden kaynaklanan nedenler kadar yerleşilen yerin imkansızlıklarından kaynaklanan topraksızlık gibi nedenler de bulunabilir. Burada göç eden aile üyelerinin kendi koşulları hakkında düşünme ve karar verme iradesi var gibi görünse de, bu olgunun uygulanan ekonomik politikaların bir sonucu olduğu göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla göç eden açısından yaşanılan süreç gönüllü göç süreci gibi görünüyor olsa da dayatılan bir yaşam biçimi sonucu olması nedeniyle zorunlu göç statüsünde değerlendirilmelidir. Yine göç süreciyle ilgili olarak sosyal bilimciler savaşlar, doğal afetler, gibi olağandışı koşullarda ortaya çıkan ve göç edenlerin iradelerinin işlemesine imkan bulunmayan, çeşitli kuvvetlerin etkilemesi ve zorlaması sonucu oluşan zorunlu göç sürecini tanımlarlar. Devletin çeşitli sosyal, ekonomik ve güvenlik vb. konularda aldığı kararların yerine getirilmesi aşamasında nüfusta oluşan hareketlilik zorunlu göçü ifade eder."[14] Göçün olumsuz etkileri ise, göç edilen yerde mekan ve yasam kalitesinin düşmesi, doğal olarak göçle birlikte kentsel sağlık sorunlarının da artmasıdır. "*Zorunlu göç mağdurlarının temel ihtiyaçlarının giderilmesi, iş, konut, temiz su, sosyal güvence ile huzur ve güven verilmesi gibi temel gereksinimlerin karşılanması zorunludur. Asgari düzeydeki ihtiyaçla kısa vadeli çözümler ile hemen karşılanamaz ise, sorunun boyutu büyüyecek ve uzun vadeli toplumsal sorunlara dönüşecektir.*"[15] Türkiyede kırdan kente göç, 1950'li yıllardan itibaren başlayıp, 1960'lı yıllarda giderek hız kazanmıştır. 1950 sayımında % 25 olan kent nüfusu; 1980'de % 44'e, 1990 sayımında ise % 59'a yükselmiştir.

Türkiye'de yoksulluğun ve yoksullukla ilişkili olarak sokakta çalışan çocuklar sorununun artmasının, özellikle göç alan metropollerin önemli bir sorunu olarak kabul edilmesinin de 1990'lı yıllarla birlikte yaşanan zorunlu göç süreci sonrasına denk gelmesi tesadüf değil; sürecin doğal sonucudur. "*Zorunlu göçü yaşayan aileler için yoksulluk süreğenleşirken; kente tutunamayan 'yeni yoksulları' tartışma bu grup üzerinden yürütülmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan bu yeni göç dalgasının geçmişte yaşanan göçlerden en temel farkı zorunlu olmasıdır, dolayısıyla bu göç süreci daha önceki göçlere kıyasla daha hazırlıksız yaşanmıştır. Bu insanlar Türkiye'nin gelir ortalamasının en altında bir yaşamı Diyarbakır, Van, Batman gibi illerin şehir merkezlerinde ya da İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin gibi metropollerde gettolaşma benzeri yerleşim alanları oluşturarak sürdürmek zorunda kalmışlardır. Zorunlu göç hem demografik ve çevresel bakımdan hem de siyasal, sosyal ve ekonomik bakımlardan radikal bir altüst oluş ve kapsamlı bir tahribata neden olmuştur.*"[16]

Öte yandan, bu göçler herhangi bir yasal zemin üzerine gerçekleştirilmediği için, göç ettiren yeni gelinen yerde hiçbir yaşam alanı hazırlanmamış, olayın siyasi boyutları nedeniyle kamusal otorite, göçün sosyal maliyetini karşılamaya yanaşmamıştır. "*Üstelik zorunlu göçün yaşandığı dönemin, neo-liberal ekonomi politikaların var kılınmaya çalışıldığı konjonktüre denk gelmesi, dolayısıyla devletin gerek yerel yöne-*

timlere olan desteğinin gerekse sosyal koruma olanaklarının zayıflatılması, sürecin daha tahripkar yaşanmasına neden olmuştur.

Erder, göçle kente gelip yerleşenlerden başarı durumuna bağlı olarak üç temel grubun ortaya çıktığını tespit etmiştir. Yükselenler, izole olanlar ve yoksullaşanlar. İşte göç sonunda metaforik anlamıyla 'göçenler' bu yoksullaşan gruptakilerdir aslında. Bu grubun ortak özelliği gerek iş ve gerek konut piyasasında işleyen mekanizmaların dışında olmaları ve günlük yaşamları içindeki yalnızlıklarıdır. Bu grubun diğer gruplardan en temel farkı kendi istek ve iradeleri dışında yalnızlığa terk edilmiş olmalarıdır. Erder (1995: 118)'e göre, 'yoksulluk- varsıllık çizgisinin bıçak sırtında gittiği bu ortamda, bazı haneler, hemşehrileri olsa bile, ilişki ağlarının dışında kalabilmektedir. Bu grup içinde yeni göç etmiş 'yoksullar', yetişkin yaşta hünersiz göç edenler; iş kazasına uğramış ve sakatlanmış hane reisleri; dullar; iş yaşamında başarısız olmuş ya da hemşehrilik ilişkilerinden dışlanmış haneler vardır. Bu arada Doğudan bugünlerde gelen Kürt göçünün de bu tür haneler yarattığı bir göç türü olduğunu belirtmekte yarar vardır. Doğudan yeni gelen göç dalgası eskisinden farklı olarak zincirleme göçün sağladığı esnek ve tedrici uyum olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Çok çocuklu ve hünersiz yetişkinlerin olduğu bu hanelerin mevcut hemşehrilik ilişkileri içine girmeleri çok daha zor olmakta ve bunlar da yalnızlığa terk edilebilmektedirler. Bu grubun varlığı kökene dayalı ilişkilerin seçiciliğini ve kentte yoksulluğun bazı gruplar için yerleşikleşme eğiliminde olduğunu göstermektedir' (Erder 1995)."[17]

Biz konunun mekansal verilerine de göz atacak olursak Diyarbakır'ın aldığı göçlerle nüfusu 380 binden 1.5 milyona çıkmış, yani 7 yılda nüfusu 4 kat artmıştır. (Bu durum bölgenin diğer büyük kentleri için de geçerlidir. Örneğin, Van'ın nüfusu 1990'da 151 bin iken, 1997'de 500 bine, Batman'ın 149 binden 400 bine, Ş.Urfa'nın 226 binden 700 bine, Gaziantep'in nüfusu 627 binden 1.5 milyona, bir ilçe olan Bismil'in nüfusu ise 38 binden 150 bin'e çıkmıştır.[18]

Bunun Kentbilimdeki anlamı her kentte iki ayrı kent oluşmasıdır. Tokların yaşadığı kent merkezleri ile bunları çepeçevre saran açların yaşadığı kent varoşları. *"Çünkü devlet, son 10 yılda kırsal alanları güvenli hale getirme adı altında kentlerin varoşlarını, fitili ateşlenmemiş birer bomba haline getirmiştir. Bu bombalar hergün açlık, yoksulluk ve sefaletle beslenmektedir. Önlem alınmadığı takdirde bu bombaların bir gün toplumsal bunalım ve çalkantılar biçiminde patlayacağını söylemek için müneccim olmaya gerek yoktur. Birleşmiş Milletler verilerine göre, bir kişinin ölmeden yaşamını idame ettirebilmesi için bir günde alması gereken 254 kalorinin yıllık bedeli 385 dolardır. Bu rakam aynı zamanda yoksulluk sınırıdır. Yapılan araştırmalara göre Diyarbakır'ın nüfusunun %85'i bu rakamın altında bir gelire sahiptir ve bu oran göç etmiş olan gruplar arasında daha da yükselmektedir. (TMMOB Raporu, 1997)"*[19]

PLANLAMA NE TÜR SORUNLARA HAZIRLIKLI OLMALIDIR?

Aynı şekilde, "planlama" bu problemli mekan organizasyonlarının gerek ortaya çıkışında, gerekse toplu (kamu) yaşamı etkileyen ya da rahatlatacak olan fiziksel kontrolünde yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla, dönemsel olarak ayrıştırılabilecek ekonomik ve özellikle büyük kentlere politik göç'ün tetiklediği mekan, iş, kentsel servis açığı son dönemde farklı bir "kozmopolit"lik yaratmıştır. Farklılaşma artık gerek ekonomik ilişkiler, sosyal dönüşüm ve fiziksel gerekse kültürel açıdan kent yaşamının içine girmiş ve kendi ihtiyaçlarını karşılayacak servis ve mekan alt-organizasyonlarını şekillendirmeye başlamıştır. Internet Cafeler ve Türkü Barlar birer tesadüf olmasa gerekir. "*kendini yeniden üretebileceği yerler, yeniden üretimde kullanabileceği kaynaklar, mekanlar ya hep bulunmuş, çalınmış, ödünç alınmıştır, ya da belli ödünler karşılığında egemen kentsel yaşam biçimince tahsis edilmiştir. Doğal olarak batı toplumlarının zenginliğinin verdiği bir hoşgörülülük ile yaşama şansına sahip olan bu artalamanın dışındaki alt kültürler azgelişmiş ülkelerde daha büyük mücadelelerle yaşamlarını sürdürmeye çalışırlar.*"[20] Neden? Zira metropoller farklıdır, farklı oldukları için metropoldürler, sıradan küçük kentlerin izin vermediği birçok şeye yatkındırlar. Bu gerek karmaşıklığın-kozmopolitliğin getirdiği bir çeşni, gerekse kontrolsüzlüğüdür.

Zira bu oluşumları kentsel coğrafya açısından ya da klasik kentsel merkezi yer teorisi gibi teorileri kullanarak tanımlamak ve açıklamak zorlaşmakta, hatta anlamsızlaşmaktadır. Önemli olan, her ne kadar hemen hemen aynı küresel mekanizmalar tarafından doğurulsalar ya da tetiklenseler de örneğin, gözümüzün önünde oluşan, kente dahil olan, dönüşen ve artık kendisini doğal olarak yeniden üreten 'gecekondu'nun, Latin Amerika'lı kardeşi 'favella' ile hem aynı hem farklı olduğunu bilmemize rağmen bu konuyu ele alıp, ne bölgesel gelişme planları, ne de bir gecekondu ana planı ile konut olayına bakış geliştirememiş olmamızdır. Bu dönem içinde bazı siyasi partiler, dokunaklı ve iç gıcıklayıcı isimli projeler üretmek ve bu konuyu hiç de inandırıcı olmayan boyutlarda ele almak, üstelik sonunu getirmemek dışında birşey yapmamışlarsa da, bugün o dönem yerel iktidarlarının adınını dahi hatırlayamamaktadır kentli nüfus. İşte şu anda bulunduğumuz noktada da aynı yerde olmak istemiyorsak dikkatli davranmamız gerekir. Planlama kurumu kentsel mikro ve makro bölgelerin metropolü şekillendirmeye başladığı süreçte de yeterince etkin olmaz, sivil topluma inemez, kentli ile buluşamaz ise; belediyenin 'Allah Korusun' işinizin düşeceği bir biriminin adı olmaktan öteye ya gidemeyecek, ya da olgun bir tutum ile 'biz demiştik' yapacaktır. Durumu post-modern toplumsal bir mekan sıkıntısı olarak niteleyecek olan meslekler ile ağız dalaşına girmek de bir yaklaşımdır, böylece bu iki sivil toplum örgütü de yeniden kendini üreten kentsel bölgeciklerden oluşan metropoller içerisinde hakettikleri yerlere itekleniverirler. Yerleri nasıl dolar? Şöyle ki, kentsel karar alma süreçlerinde plancının en verimli aracı olacağına, giderek kendi başına sihirli bir planlama yaklaşımına dönüşen Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanarak bu kentsel bölgeleri planlama adına kontrol etmek, mevcut ve güçlenen neo-emperyalist küreselleşme fırtınası içerisinde moda olsa da, mümkün gözükmemektedir.

"...kamusal mekanların, sokakların, mahallelerin hızlanan tahribatıyla beraber insanların atomizasyonu ve izolasyonu da yoğunlaşıyor. Şehiri bir işletme gibi planlayan veya 'değer'lendiren teknokratik - işlevselci bakış hakimiyetini arttırıyor."[21] Oysa Kentsel Bilgi Sistemleri, planlama'nın karar alma süreçlerinde önemli bir teknik katkıdır, amaç değil araçtır. Sahip olmak değil, bilgiyi daha kısa zamanda anlamlı kılabilmek kamu kurumlarına prestij sağlar.

KENTSEL BÖLGELEŞME YOLUNDA BAŞKA ÖRNEKLER; LATİN AMERİKA METROPOLLERİ

Metropollerimizin yaşadığı bu mekansal ve sosyal dönüşümü daha iyi kavrayabilmek için hemen hemen aynı dönüşümü yaşamış olan ve yaşayan Latin Amerika şehirlerine bakmak faydalı olacaktır diye düşünüyorum. Aşağıda Eduardo Galeano'nun bir gazeteci gözü ile özellikle Latin Amerika metropollerinde yaptığı toplumsal dönüşüm tesbitlerini yorumsuz halde bulacaksınız.

"Tersine dünyanın büyük şehirlerinde yürümek bir tehlike, nefes almak bir kahramanlıktır. İhtiyacın tutsağı olmayan korkunun tutsağıdır: Bazıları sahip olamadıklarına sahip olabilme arzusundan uyuyamaz,diğerleri sahip olduklarını kaybetme korkusundan. Tersine dünya bizi komşumuzu bir güvence değil, bir tehdit olarak görmemiz için eğitir."[22]

"Kimsesizlik okyanusunda ayrıcalıklıların adaları yükseliyor. Güçlülerin yalnızca güçlülerle karşılaştıkları ve bir an bile güçlü olduklarını unutmadıları lüks toplama kampları bunlar."[23]

"Büyük Latin Amerika kentlerinin bazılarında adam kaçırma bir alışkanlık oldu ve zengin çocukları korku baloncuğuna kapatılmış olarak büyüyor.Duvarlarla çevrilmiş evlerde yaşıyor, elektrikli tellerle ve silahlı bekçilerle çevrilmiş büyük evlerde ya da ev kümelerinde, gece gündüz korumalar ve kapalı devre güvenlik kameralarıyla gözetleniyorlar. Zengin çocukları tıpkı para gibi zırhlı araçlarda yolculuk ediyor. Şöyle bir uzaktan bakmanın dışında şehirlerini tanımıyorlar. Metroyu Paris ya da New York'ta keşfediyorlar ama Sao Paolo veya Mexico City'de asla kullanmıyorlar.Onlar yaşadıkları şehirde yaşamıyorlar. Küçük ölçekli özel cennetlerini gözetleyen bu koca cehennem onlara yasak. Sınırların ötesinde insanların çok, çirkin, kirli ve kıskanç olduğu bir korku bölgesi uzanıyor."[24]

"Dünyanın çok farklı ve uzak şehirlerinde ayrıcalıklı çocuklar alışkanlıklarında ve eğilimlerinde birbirlerine çok benziyor; tıpkı zamandan ve mekandan bağımsız havaalanlarının ve alışveriş merkezlerinin benzemesi gibi."[25]

"Köyden kente gelen çocuklar ve genel olarak yoksul çocuklar kongrelerin bize 1963'ten beri bildirdiğine göre potansiyel olarak antisosyaller. . . Birinci Latin Amerika Polis kongresinde (1979 Montevideo Uruguay) Kolombiya polisi şu açıklamayı

yaptı; 18 yaş altı nüfusta görülen ve günden güne yükselen artışa bakarak kalabalık bir Potansiyel Suçlu nüfusun geldiğini tahmin ediyoruz!"[26]

"Latin Amerika ülkelerinde piyasanın hegemonyası dayanışma bağlarını yok ediyor ve ortak sosyal dokuyu parçalıyor. Mülkiyetin tek geçerli hakka dönüştüğü ülkelerde bu hiç kimseleri, hiçbir şeyin sahiplerini nasıl bir kader bekliyor?"[27]

"Çoktan şimdinin şehri olan geleceğin şehrinde, elektronik dadılar tarafından gözetlenen teleçocuklar teleevlerinin bir penceresinden sokağı izleyecekler; şiddet ya da şiddet korkusu yüzünden yasaklanmış sokağı. Her zaman tehlikeli şeylerin olduğu ve bazen olağanüstü şeylerin, hayatın görmeye değer yanlarının gerçekleştiği sokağı."[28]

"Televizyon eksiksiz bir hizmet sunuyor; yalnızca hayat kalitesi ile mülkiyet hırsını birbirine karıştırmayı öğretmiyor, aynı zamanda gündelik video oyunları tarafından tamamlanan görsel - işitsel şiddet kursları da veriyor. Suç küçük ekranın en başarılı görüntüsü, Onlar sana vurmadan sen onlara vur diye tavsiye ediyor video oyunlarının elektronik hocası, Yalnızsın ve yalnızca kendin için varsın. Uçan otomobiller, ezilen insanlar. Ve bu arada şehirler büyüyor. Latin Amerika şehirleri artık dünyanın en büyük şehirleri oluyor. Şehirlerle beraber korkuyla aynı hızla, suçlar da büyüyor."[29]

"Bu arada dünyanın askeri öncüsü pentagon askeri donanımların yenilenmesi gerektiğini ilan ediyor; 21. yüzyıl savaşları, sokak isyanları ve talanlar için özel donanıma gerek duyulacak. Washington ve Şili Santiago'su gibi bazı Amerikan şehirlerinde ve İngiltere'deki pek çok şehirde artık sokakları gözetleyen video kameralar var... Bogota sokaklarında terkedilmiş, eskiden haylazlar denen, şimdi ise safralar olarak anılan çocuklar ölmek için işaretlenmişler... Buenos Aires'in en hızlı büyüyen gecekondu semtine Gizli Şehir deniyor, Mexico City'nin çöplüklerinde ve dere yataklarında kartondan ve tenekeden mahallelere ise Kayıp Şehirler."[30]

"Safralar: Sokak çocukları, avareler, dilenciler, fahişeler, homoseksüeller, yan kesiciler, diğer küçük çaplı hırsızlar, uyuşturucu müptelaları, sarhoşlar."[31]

"Şehrin gelişimi aynı zamanda eşitsizliğin de yayılmasına neden oluyor.Varoşlar büyüyor ve varoşlarda bakımsız kulübelerle bahçeler var. Zenginlerin siteleri, onlara hizmetçi, bahçıvan ve bekçi tedarik eden bu varoşlardan çok da fazla uzak olamaz."[32]

"ABD'li gazeteci Marc Cooper tüketim cennetinde pek çök sahtekarlıkla karşılaştı; ... (Şili Santiago) Pazar sabahları bazı insanlar alışveriş arabalarını en pahalı mallarla tepeleme doldurup reyonların arasında bir süre mallarını sergileyerek geziniyorlardı. Sonra dolu arabayı bırakıp bir sakız bile almadan çıkıp gidiyorlardı."[33]

Ve son olarak yazardan bir saptama; "*Latin Amerika şehirleri de yaşlarını ve kimliklerini sildirmek için Lifting yaptırıyor. Kırışıkları ve uzun burunlarıyla birlikte şehirler hafızalarını da kaybediyor. Giderek daha az kendilerine, daha çok ötekilere ben-*

ziyorlar. Aynı yüksek binalar, prizmalar, küpler, silindirler varlıklarını zorla kabul ettiriyor ve uluslararası markaların aynı devasa ilanları kuşatıyor kent manzaranı. Zorunlu klonlama çağında gerçek şehir planlamacılar: Reklamcılar!"[34]

AND WELCOME TO TURKEY, HAVE A NICE HOLIDAY![35]

Sonuç olarak, şehire somut olarak bakmak gerek. Bir antika tüccarı, turist veya nostalji bakışı elbette hoş ve moda olabiliyor,[36] veya tekil bir meslek penceresinden bakmak yeterli gibi gelebiliyor. Aslında biraz geriye çekilerek, küresel anlamda, tarihsel anlamda, toplumsal ilişkileri ile, tasarımı - fonksiyonları ile bakmak gerekiyor. Önümüzde dönüşen ne bir binalar toplamı ne de birsürü insanın doğal olarak yaşadığı yer. En azından Latin Amerika'da da, Sahra Afrikasında da, Hindistanda da bu böyle. Elbette mekan organizasyonları da farklı dönüşümler sergileyecekler ama özellikle artık ortak bir ekonomik kadere farklı jeopolitiklerde aynı şemsiye altında mağruz kalan ülkeler olarak en azından benzer problemler yaşayabileceğimiz konusunda anlaşabilir, deneyimleri paylaşabiliriz.

Ve umarız, kentler gerek kendilerini maddi olarak olsa da yaşamsal olarak güvende hissetmeyenlerin, gerekse maddi ve yaşamsal olarak hala kente ait olmak için bir uğraş verenlerin "*çevresinde metropolün uğuldadığı kurtarılmış bölgelerinin*"[37] bir toplamı ve adını koymaya, müdahale etmeye çalıştığımız yeni kavram da, öncekiler gibi "Şehirci" değil, "Seyirci" olarak izlediğimiz bir kavram olmaz.[38] Küreselleşme'-de bu ortamda kentsel ilişkileri, Laçiner'in tabiriyle, "*birer müşteri ilişkisine*" döndürmez. Biz plancılar da Avrupa Birliği gibi henüz kentlerimizin mekansal dönüşümüne etkisinin ne olacağını tam da kestiremediğimiz, ama fonları da oldukça kabarık olan bir sürecin ortasında, bize hep üvey kardeş muamelesi yapan mimarlarla birlikte nitelikli birer pazarlama elemanı olmayız.

KAYNAKÇA

Adam, Mehmet., "*Alt kültürlerin mekanı*", **Birikim**, ss.82-84, sayı 86/87, Haziran Temmuz 1996

Berger, Peter L., ve Huntington, Samuel P., (editörler), **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme**, içinde ss. 9 - 26, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003

Chossudovsky, Michel., **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çivi Yazıları, İstanbul 1999

Galeano, Eduardo., **Tepetaklak 'Tersine Dünya Okulu'**, Çitlembik Yayınları No:52, İstanbul 2004

Griffon, Michel., *The Dynamics of Future Development in Rural - Urban Zones: sustainable development for the "rurban" zones?*, **bildiri**, Conference to the European Forum on Rural Development Cooperation, Montpellier, France, 4 - 6 Sept. 2002)

Laçiner, Ömer., **Birikim**, "Kentlerin Dönüşümü", ss.10 - 16, Sayı 86/87, Haziran Temmuz 1996

Madrid Decleration of Alternative Forum, **The Other Voices of The Planet**, Madrid, October 1994

NEWRUR, urbaN prEssure on **RUR**al areas, **Work package 1, The Identification of the urban regions**, http://newrur.grenoble.cemagref.fr

Özer, Ahmet., **Sorularla Güneydoğu**,
http://www.tusiad.org.tr/yayin/gorus/34/html/sec11.html

TMMOB İnsan Hakları Komisyonu, Aralık 2003 - Nisan 2004

NOTLAR

1. Galeano, Eduardo., **Tepetaklak**, s. 44, Çitlembik Yay., İstanbul 2004

2. Berger, Peter L., "*Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri*", Berger, Peter L., ve Huntington, Samuel P., (editörler), **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme**, içinde ss. 9 - 26, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003

3. Berger, Peter L., ibid. s. 10

4. Berger, Peter L., ibid. s. 10

5. Galeano, Eduardo., **Tepetaklak**, Çitlembik Yay., s. 146, Istanbul 2004, Latin Amerika'nın dünya ihracatı içerisindeki payı % 5, Afrika'nın % 2 dir.

6. Chossudovsky, Michel., **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, s. 37, Çivi Yazıları, İstanbul 1999

7. Chossudovsky, Michel., ibid. 85

8. Madrid Decleration of Alternative Forum, **The Other Voices of The Planet**, Madrid, October 1994

9. Laçiner, Ömer., **Birikim**, "kentlerin dönüşümü", ss.10 - 16, Sayı 86/87, Haziran Temmuz 1996

10. NEWRUR, urbaN prEssure on RURal areas, Work package 1, **The Identification of the urban regions**, http://newrur.grenoble.cemagref.fr

11. Griffon, Michel., *The Dynamics of Future Development in Rural - Urban Zones: sustainable development for the "rurban" zones?,* bildiri, Conference to the European Forum on Rural Development Cooperation, Montpellier, France, 4 - 6 Sept. 2002)

12. Istanbul Sultanbeyli, Ankara Pursaklar, gibi

13. Laçiner, Ömer., **Birikim**, "kentlerin dönüşümü", ss.10 - 16, Sayı 86/87, Haziran Temmuz 1996

14. TMMOB İnsan Hakları Komisyonu Zorunlu Göç Raporu, Aralık 2003 - Nisan 2004 (Bu çalışmada Van ili özellikle ele alınmıştır. Van İli son birkaç yıl içinde büyük ve kentin kaldıramayacağı kadar bir göç seline uğramıştır. Türkiye'nin güneydoğusunda 1990'lı yılların başlarında yoğunlaşan köy boşaltma ve zorla göçettirme olgusu 1999 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem içerisinde yaklaşık 3700 yerleşim alanından üç milyondan fazla bir nüfus kendi iradeleri ve denetimleri dışında yaşam ortamlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Yaşam alanlarından kopartılan insanlar, herhangi bir yer gösterilmeksizin sahipsiz bir biçimde bölgedeki ve bölge dışındaki kent merkezlerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Barınma, iş, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerden bütünüyle yoksun kalmışlardır. Esasen eksik olan Yaşam alanlarından kopartılarak temel hak ve özgürlüklerinden yoksunlaştırılan bu insanlar yoksulluk sınırı altında yaşamaya mahkum edilmişlerdir. Aileleri parçalanmıştır. Göçtükleri kimi yeni yerleşim alanlarında kimliklerinden ötürü saldırıya maruz kalmışlardır.

15. TMMOB İnsan Hakları Komisyonu Zorunlu Göç Raporu, Aralık 2003 - Nisan 2004

16. TMMOB İnsan Hakları Komisyonu Zorunlu Göç Raporu, Aralık 2003 - Nisan 2004

17. TMMOB İnsan Hakları Komisyonu Zorunlu Göç Raporu, Aralık 2003 - Nisan 2004

Barut (2001)'un tespitlerine göre, zorunlu göçerlerin yarısı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır, yüzde 6'sının hiç bir geliri yokken yüzde 40.5'i'nin geliri 100 milyon liranın altındadır. Aylık geliri 100 milyon ile 200 milyon arasında olanların oranı yüzde 45.5 ve 200 milyon ile 300 milyon arasında olanların oranı ise sadece yüzde 8'dir. Erkeklerin yüzde 29.3'ünün işsiz olduğu belirtilen araştırma sonuçlarına göre, yapılan işler, genellikle gündelik işler (yüzde 29.9), seyyar satıcılık (yüzde 22) ve diğer niteliksiz işlerdir (yüzde 11.4). Barut (2001) İstanbul'a göçedenlerin hemen hemen tamamının (yüzde 98.3) çevre uyumsuzluğu, dil, kültür farklılığı, potansiyel suçlu görülme gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını, sağlık (yüzde 84.8), beslenme (yüzde 79.8), barınma (yüzde 54.9), düzenli iş bulamama- işsizlik (yüzde 91.6) ve eğitim (yüzde 49.5) ile ilgili sorunların var olduğunu belirlemiştir. Ailelerin yarısı, çevreyle uyum sorunu yaşadıklarını, yüzde 32.3'ü ise dil ve kültür farklılığı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ailelerin ancak yüzde 1'i devletin ve yerel yönetimlerin sosyal hizmetlerinden yararlanmaktadır.

'Hemen hemen hepsi göç sonrası kendini aşağılanmış, dışlanmış hissediyor. Hepsinde memleket özlemi, toprağa duyulan özlem, şehre uyum gösterememe kişinin geriye dönüş isteğini güçlendiriyor. Daha yüksek düzeyde psikolojik sorunların gerekse yağma ve talan gibi ortaya çıkabilecek psiko- sosyal sorunların ortaya çıkmamasının temel nedeni akrabalık ilişkileri ve toplumsal dayanışmanın henüz üst düzeyde olmasıdır' (Barut, 2002).

İHD İstanbul Şubesi'nin 1993- 1994 yıllarında değişik illerde göç eden aileler üzerinde yaptığı bir çalışmanın sonuçlarına göre; göç edenlerin çocuklarının yüzde 53'ü okula gidememektedir; yüzde 89.1'ine ev verilmemiştir; yüzde 78.9'u Kürt olduğu gerekçesiyle işe alınmadığını, yüzde 88.7'si aynı nedenle yerleştiği yerde baskı gördüğünü belirtmektedir; yüzde 75.5'i ise kimliğinden dolayı göz altına alındığını bildirmektedir. Barut (2002)'un saptamalarına göre, zorunlu göç mağduru ailelerin yarısında hala korku ve tedirginlik yaşanırken, yetişkin nüfusun yüzde 35.6'sı potansiyel suçlu olarak görüldüklerine inanmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar içerisinde de bu duygunun yaygın olduğu tespit edilmiştir

İnsanları etnik kimliklerinden dolayı yoksulları, yoksulluk nedeniyle sokaklarda çalışan çocukları 'tehlikeli sınıflar', 'riskli gruplar' olarak kodlayan kavram setine karşı dikkatli olmak gerekiyor. Bizatihi kullanıldıkları biçimiyle bu tür tanımlamaların tehlikeli oldukları düşünülmelidir. Toplumsal barış talebi anlamlıdır. Ancak bu talebin halk katmanları içerisinde yerleşikleşmesi ve yaygınlaşması da o kadar önemli olarak görülmelidir.

Zorunlu nedenlerle göç edenler metropollere tutunmaya çalışmaktadır. Entegrasyon ya da seperasyon (toplumsal kopukluk) onların gerek toplumsal gerekse siyasal konumlarını belirleyecektir. Köye dönüş projesi bu anlamda yeniden tartışılmalıdır. Elbetteki uygun koşullar hazırlandığında, köylerine dönmek isteyen ailelere bu imkan sağlanmalıdır. Ancak yoksulluk, konutsuzluk, işsizlik, besin güvencesizliği ve marjinalleşme ile karşı karşıya kalanlar için onların ihtiyaçlarını ve taleplerini merkeze alan acil çözümlere ve zorunlu göçün sosyal ve ekonomik maliyetinin bir an önce üstlenilmesine ihtiyaç vardır.

(Betül ALTINBAŞ: www.bianet.org)

(Barut M., (2002), Zorunlu Göç Araştırması, Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği.)

(Erder, S. (1995), "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları", Toplum ve Bilim, 66. Bahar.)

18. Özer, Ahmet., Sorularla Güneydoğu,

http://www.tusiad.org.tr/yayin/gorus/34/html/sec11.html

19. Özer, Ahmet., ibid.

20. Adam, Mehmet., *"Alt kültürlerin mekanı"*, **Birikim**, ss.82-84, sayı 86/87, Haziran Temmuz 1996

"Metropol denilen büyük vahşi orman içinde evli olmayan çiftlerin, bekar annelerin, sürekli aynı işte çalışmak istemeyenlerin, sanayiye, kente rağmen doğayı ve hayvanları sevenlerin, eşcinsellerin, ücretli olmadan resim, heykel, müzik yapmak isteyenlerin, çocuklarını sıra düzenli okullara göndermek istemeyenlerin, seferberliklere karşı çıkanların, mediokr olmak istemeyenlerin de kendilerne yaşam alanı bulabilecekleri bir yerdir."

21. Başlık yazısı, **Birikim**, s.9, sayı 86/87, Haziran Temmuz 1996

22. Galeano, Eduardo., **Tepetaklak**, s. 15, Çitlembik Yay., İstanbul 2004

23. Galeano, Eduardo., ibid., s. 15,

24. Galeano, Eduardo., ibid., s. 19,

25. Galeano, Eduardo., ibid., s. 20,

26. Galeano, Eduardo., ibid., s. 25,

27. Galeano, Eduardo., ibid., s. 26, Peki ya Türkiye Metropollerinde?

28. Galeano, Eduardo., ibid., s. 27,

29. Galeano, Eduardo., ibid., s. 32,

30. Galeano, Eduardo., ibid., s. 92,

31. Galeano, Eduardo., ibid., s. 93,

32. Galeano, Eduardo., ibid., s. 102,

33. Galeano, Eduardo., ibid., s. 232, (Aynı konuda Ankara Batıkent'te Carrefour - yapılan kişisel bir gözlem ve yönetimden şifaen alınan bir bilgi; hafta içi alışveriş merkezinde aynı şekilde satın alınmadan terkedilen ticari malların para değerinin toplama yüzdesi % 2, hafta sonu % 5)

34. Galeano, Eduardo., ibid., s. 239,

35. Ve Türkiye'ye hoşgeldiniz, iyi tatiller!

36. Birikim, ibid. 9

37. Laçiner, Ömer., **Birikim**, "Kentlerin Dönüşümü", ss.10 - 16, Sayı 86/87, Haziran Temmuz 1996

38. Sevgili hocam Prof. Dr. R. Raci Bademli anısına...

TÜRKİYE'DE BÖLGELERARASI DENGESİZLİK VE İÇ GÖÇ HAREKETLERİNİN ETKİLEŞİMİ

Ferhan Gezici, Berna Keskin

GİRİŞ

Dünyada değişen ekonomik süreçler, gerek ülkelerin oluşturduğu bölgeler gerekse ülkelerin içindeki bölgelerin ekonomik performansları üzerinde etkili olmaktadır. Küreselleşen dünyanın gelişmiş bölgeleri daha da geliştireceği görüşünün baskınlığına karşın, artan ekonomik etkileşim ve teknolojik gelişmelerin görece az gelişmiş-çevre bölgelerin gelişimine yardımcı olacağı görüşleri de bölgesel gelişme literatüründe yer almaktadır. Öte yandan, bölgelerarası dengesizlikleri analiz eden çalışmalar faktör göçünün etkisini ortaya koymaktadır. Türkiye'de bölgelerarası insan gücü göçü, gerek metropoliten alanların yeni sorunlarla karşılaşması, gerekse az gelişmiş bölgelerin insangücü kaybı nedenleri ile önemli bir sorun olarak görülmekte ve ekonomik gelişimin mekansal yansımasını açıklamada önemli göstergelerden biri olmaktadır.

Bu bildirideki amaç, Türkiye'de iller arasındaki iç göç hareketlerini gelişmişlik düzeylerine göre değerlendirmek ve gelişmiş bölgelerin çekim alanı olma özelliklerini konumsal faktöre bağlı olarak sınamaktır. İç göç hareketlerinde illerin konumsal özelliklerini sınayan hipotezlere ek olarak, bölgelerarası dengesizliğin iç göç üzerine etkisini ölçmek için sosyo-ekonomik göstergeler kullanılarak yapılan regresyon analizi sonuçları tartışılacaktır.

BÖLGELERARASI DENGESİZLİKLER VE GÖÇE NEDEN OLAN FAKTÖRLER ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını açıklamaya çalışan kuramsal yaklaşımlar halen yeni katkılar ile gelişmekte ve önemli bir gündem olmaya devam etmektedir. Gelişmiş ya da merkez bölgelerin başlangıç avantajları ve kümülatif süreçle ilgili olarak daima avantajlı durumda olacakları ve müdahale olmaksızın dengesizliklerin artacağı görüşü geçmişten günümüze çeşitli kişilerce ortaya konulmaktadır (Hirschman, 1965; Myrdal, 1972; Sant,1987; Aghion&.Williamson,1998; Krugman,1993). Bölgelerarası farklılıklardan kaynaklanan ve bölgelerarası farklılıkları arttıran bir olgu olarak kalifiye işgücünün çevre-az gelişmiş bölgelerden gelişmiş-merkez bölgelere

akışı vurgulanmaktadır (Cheshire&Carbonaro, 1996; Hodgkinson, *et.al*, 2001; Krugman,1993; Venables, 1996)

Neoklasik büyüme kuramına göre sermaye karın en yüksek olduğu, işgücü ise ücretlerin en yüksek olduğu bölgelere doğru hareket eder. Oysa gerçekte faktör hareketlerini etkileyen bölgelerarası faktör fiyatlarının farklılaşmasından başka pek çok etken vardır. Dünyanın pek çok ülkesinde tarihi olarak dezavantajlı bölgeler her dönemde sürekli olarak göç vererek nüfus kaybetmiştir. Bölgelerararası göçün göstergeleri gerçekte klasik modelden daha karmaşıktır. Klasik modele göre göç alan bölgenin veren bölgeden *gelir farkı* göç için en çekici faktör olarak nitelenmektedir. Gelişmiş ülkeler için gelir farklılaşmaları dışında *çevresel kalite, iklim* gibi faktörler de etkili olmaktadır. *İş olanaklarının* göç üzerinde güçlü bir etkisi olduğuna kuşku yoktur. Bu açıdan bakıldığında göçün ideal olarak işgücü pazarının bir parçası şeklinde modellenmesi gerektiği öne sürülmektedir (Muth 1971; Vanderkamp 1989). İşgücü olanakları, bulunduğu bölgeye nüfusu çekerken aynı zamanda çarpan etkileri ile o bölgedeki yerel tüketimi ve harcamaları da arttıracaktır. İşsizlerin iş sahiplerine göre iki kata yakın oranda daha fazla göçe eğilimli olduğuna dair araştırma bulguları vardır (Hughes ve McCormick 1990). Gelişmiş ülkelerde *birbirine yakın bölgelerin* göç için daha fazla tercih edildiği görülmektedir (Skeldon,1990).

Göç alan ve veren bölgelerin karakteristikleri göçün temel göstergeleri olarak kabul edilir. Göç alan bölgelerin karakteristikleri göç üzerinde etkinse o zaman çekim (pull) etkisinin daha güçlü olduğu, eğer göç veren bölgelerin karakteristikleri göçün kaynağı olma konusunda daha ağır basıyorsa itim (push) etkisinin güçlü olduğu söylenebilir. Ancak iç göç hareketlerinde iki yönlü etkinin (pull-push effects) de önemli olduğu bilinmektedir. Son zamanlarda göçün kaynaklandığı bölgelerin *kurumsal yapıları* ve göç edenlerin *kişisel ve aile özellikleri* gibi iki tür gösterge üzerinde durulmaktadır. Ayrıca göçün daha genç ve iyi eğitimli kişilerin tercihi olduğu yolunda varsayımlar vardır (Antolin ve Bover, 1997). Göç edenler genellikle bir önceki kuşağın izlediği yoldan gitmektedirler.

Göç olgusuna neden olan faktörleri açıklamak, bu konudaki çalışmaların başlıca sorunsalı olmaktadır. Göç verilerinin güvenilir olarak elde edilebilmesi daha ayrıntıdaki çalışmalar için vazgeçilmezdir. Bu açıdan göç hareketleri, ancak "bir sınır geçildiğinde" ölçülebilir olmakta ve bir ülkenin politik-yönetimsel yapısı ile tanımlanmaktadır (Skeldon,1990).

Göç, belli bir zaman dilimi içinde, idari açıdan tanımlanmış alanlar arasında gerçekleşen yerleşim yeri değişikliği olarak tanımlanmaktadır (Tekeli,1998; İçduygu&Ünalan,1998; Hoşgör,1998). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde "yaşamı sürdürme ve ekonomik yararlara erişme aracı olarak bireysel düzeyde" öne çıkmaktadır (Atalık ve Çıracı,1993). Tekeli (1998), Türkiye'de içgöç analizlerinin yeniden önem kazandığı ve aynı zamanda yeni sorunsal alanların ortaya çıktığını belirtirken, bu bağlamda öncelikle modern toplumda bir insan-yer ilişkisi kategorisi olarak iç göçün özelliklerini tanımlamaktadır.

Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren hız kazanan iç göç[1] hareketinin ülkenin ekonomik, sosyal, mekansal yapısı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Şanlı (1976)'nın Türkiye'deki iç göç hareketleri üzerine yaptığı çalışma, yalnızca göçün nedenleri ve etkilerini ortaya koymakla kalmamakta, göç hareketlerinin tipolojisi, süreç ve aşamaları, göç hareketlerinin uzaklıkla ilişkisi, göç veren ve göç alan bölge ya da illerin özellikleri üzerinde de durmaktadır. Bu çalışmanın başlıca vurguları; göçe neden olan güçlerin ekonomik, politik, sosyal ve kişisel koşulların kompleks bir karışımı olduğu, ama bir yanda kentsel alanların çekim etkisinin baskınlığı görülürken diğer yandan dengesizliğin kendisinin itme etkisinin temelini oluşturduğu şeklinde özetlenebilir. Göçe neden olan etkilerden ekonomik olanları, toplumda en çok yansıması görülen etkilerdir. Bu bağlamda göç ve ekonomi üzerine yapılan çalışmalar arasında yeralan Özmucur ve Silber (2002)'in çalışmasında, 1987 ve 1994 yıllarına göre iç göçün mekansal eşitsizliğe etkisi analiz edilmiş, aynı zamanda iç göçün gelir kompozisyonu, hane halkı büyüklüğü ve farklı bölgelerin yakınlık öneminin etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda kırsal alanlardan kentsel alanlara gerçekleşen iç göçün kişi başına gelirdeki eşitsizliği yükselttiği kanıtlanmıştır. Türkiye'deki iç göçler üzerinde itme ve çekim etkilerinin önemini vurgulayan farklı çalışmalar vardır. Yamak ve Yamak'ın çalışmasında, Türkiye'de 67 ilin 1980-90 dönemi net göç oranları ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiler istatistiki olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, gelir dengesizliğinin iç göç üzerinde önemli rol oynadığı ve bu rolün de net göç veren illerin düşük gelir düzeyinden daha çok net göç alan illerin yüksek gelirinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Net göç veren illerden diğer illere göç edenlerin yaklaşık %25'i mekanlarını ekonomik nedenlerle değiştirirken, göç alan illere gelenlerin %70'nin ekonomik nedenlerle ikametgahlarını değiştirdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, Türkiye'de iç göç hareketlerinde çekim etkisinin daha baskın olduğunu ortaya koymaktadır. Atalık ve Çıracı(1993) ise, bölgesel farklılaşmadan kaynaklanan itme etkilerinin göç akışlarına neden olduğu görüşünü destekleyen sonuçlar ortaya koymuştur. Türkiye'de 1980-85 arası net göç değişimlerini uzaklık, kişi başı GSYİH, okuryazarlık, sanayi işgücü, nüfus büyüklüğü, yoğunluk ve nüfus büyüme oranına bağlı karşılaştırmalı çekiciliğin bir fonksiyonu olarak ele almış ve kişi başına GSYİH regresyon analizi sonucunda en yüksek düzeyde gösterge olarak elde edilmiştir.

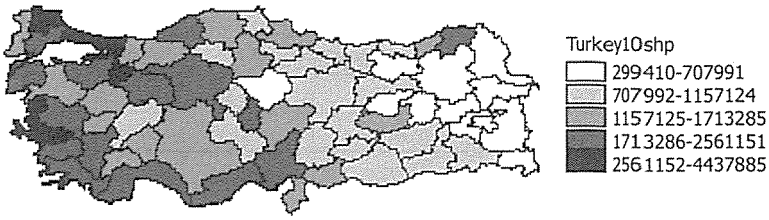
Pazarlıoğlu (1997), iç göçün ekonometrik modellerini kurmak amaçlı çalışmasında, 1980-85-90 yıllarına ait göç istatistiklerinden elde edilen net göç hızlarını bağımlı değişken olarak almış ve illerin gelir değerlerini temsil etmek için GSYİH, illerin servet değerlerini ifade etmek için elektrik tüketim değerleri, insan sermayesi değişkeni için eğitim indeksi, işsizlik oranı, tarım iş gücü oranı, kişi başına düşen hekim sayısı, terör ve trend (zaman) verilerini kullanmıştır. Sınanan 7 model içinde üçü anlamlı çıkmıştır. Modellerin birincisinde elektrik tüketimi, işsizlik, sağlık değişkeni; ikincisinde elektrik tüketimi, eğitim indeksi; üçüncüsünde trend, elektrik tüketimi anlamlı bulunan değişkenlerdir.

Gedik (1996), iç göçler, dış göçler, itici ve çekici etkiler, net göç ve kentsel büyüme açısından gelişmekte olan ülkelerden olan Türkiye'de 1965-70, 1975-80 ve 1980-85 yılları olmak üzere toplam 3 dönemi baz alarak Lowry modelinin geçerli olup olmadığını sınamıştır. Sonuç olarak gelişmiş ülkelerin tersi yönde bulgular elde edilmiştir ancak Türkiye'nin büyüme gösterdiği 1965-85 yılları arasındaki dönemde göç etkilerinin giderek gelişmiş ülkelere benzediği tespit edilmiştir.

İçduygu ve Ünalan (1998), "Türkiye'de iç göç:sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri" konulu çalışmada, Türkiye'deki toplumsal oluşumu son 50 yılın içinde neden sonuç ilişkisi temelinde derinden etkileyen iç göçün güvenilir ve geçerli bir veri tabanına dayalı kapsamlı bir tarihinin yazılmadığı, özellikle 10-15 yıl içinde Türkiye'deki iç göç hareketlerinin boyutlarını, örüntülerini, neden ve sonuçlarını, dinamiklerini ortaya koyabilecek çalışmaların eksikliğini vurgulamıştır. Göç metodoloji ile ilgili "Göç Araştırmalarında Hızlı Değerlendirme Metodolojisi" konulu çalışmasında Akşit (1998), niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemlerinin artı ve eksilerini tartışarak, göç çalışmalarında, ikisinin bir arada kullanımının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Özcan (1998), nüfus sayımları, anket uygulamaları, kayıtlar gibi üç ana veri kaynağına ilişkin yaşanan sorunları ele almıştır. Ülke çapında DİE'ce yapılması uygun olacak bir araştırma ile iç göç olgusunun nedenleri, sonuçları ve süreçlerinin anlaşılmasında oldukça faydalı olacağı belirtilmiştir. Ünalan (1998), Hoşgör (1998), Demirci ve Sunar (1998), göç çalışmaları ile ilgili veri derleme ve tahmin sorunları üzerinde durmuş, Gedik (1998) göç ile ilgili çalışmalara veri sağlayan DİE'nin yapması gereken çalışmalar; verilerin niteliksel olarak iyileştirilmesi ve veri analizinde dikkat edilmesi gereken konuları belirtmiş ve öneriler sunmuştur.

TÜRKİYE'DE BÖLGELERARASI DENGESİZLİKLERE BAKIŞ

Kuramsal yaklaşımlar ve uygulamalı çalışmalar iç göç hareketleri ile bölgelerarası dengesizlik ya da farklılıklar arasında bir ilişki olduğunu ve her ikisinin birbirini tetiklediğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de 1997 yılında kişi başına GSYİH'nın illere dağılımındaki dengesizlik özellikle doğu-batı ikilemini destekler niteliktedir (Şekil 1). Gelir dağılımındaki mekansal farklılıklar, göç alan-gelişmiş iller ile göç veren-az gelişmiş illerin ilişkisini ortaya koymaktadır (Şekil 2). Bildirinin bu bölümünde, Türkiye'nin bölgesel yapısı ve bölgelerarası gelir dengesizlikleri daha sonraki sınamalar için temel oluşturmak üzere ele alınacaktır. Bölgesel düzeyde yönetimsel birimlerin olmamasına karşın, Türkiye'de bölgelerarası dengesizlikleri azaltmak 1960'lardan itibaren planlı dönemlerde önemli bölgesel hedeflerden biri olagelmiştir.

Şekil 1. Türkiye'de kişi başına GSYİH'nın illere dağılımı (1997)

Şekil 2. İllere göre net göç hızı (1985-90)

Türkiye'de 1980-1997 arasında, Theil indeks kullanılarak GSYİH açısından bölgelerarası ve bölge içi faklılaşmalar incelenmiştir. Coğrafi bölgeler baz alınarak yapılan analizde, gerek bölgelerarası gerekse bölge içi gelir dengesizlikleri yönünden, ülkenin batı kesiminde yer alan gelişmiş bölgelerin toplam bölgelerarası dengesizliği arttırdığı ortaya konmaktadır (Gezici&Hewings,2003, Gezici, 2004). Öte yandan illerin kıyı ve iç kesimlerde konumlanması ile ekonomik performansları arasındaki ilişkiye bakıldığında, her ne kadar, batı ve güney kıyıları en gelişmiş illerden oluşmakta ise de, Karadeniz boyunca yer alan illerin yüksek dış göç oranı, düşük gelir artış oranı gibi genel olarak az gelişmişlik özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Öncelikle, kıyı illeri başlangıçtaki konumsal avantajları ve ulaşım olanakları nedeniyle ülke içinde en refah-gelişmiş bölgeler içinde yer almaktadır. Ancak, özellikle Karadeniz bölgesinde yer alan ve Kalkınmada Öncelikli Yöreler arasında bulunan 5 ilin, kıyı kesiminde bölge içi dengesizliklerin yüksek değere sahip olmasında etkili olduğu söylenebilir. Buna rağmen, kıyı kesimde yer alan iller kapsamında, bölge içi dengesizliklerin toplam dengesizliklere etkisi 1980'de %72 iken 1997'de %66'ya gerilemiştir (Tablo 1). Theil indeks bölge içi farklılıkların kıyı kesimde düşüşüne, iç kesimlerde ise artışına işaret etmektedir (Gezici&Hewings,2003).

Tablo 1. Türkiye'de Bölge İçi ve Bölgelerarası Dengesizliklerin Payları

	Theil indeks	Coğrafi bölgeler		Kıyı-iç kesim	
	Toplam	B.İ	B.A	B.İ	B.A
1980	0,1162	0,4527	0,5473	0,7158	0,2842
1981	0,1207	0,4707	0,5293	0,7347	0,2653
1982	0,1243	0,4330	0,5670	0,7245	0,2755
1983	0,1283	0,4320	0,5680	0,6965	0,3035
1984	0,1277	0,3966	0,6034	0,6950	0,3050
1985	0,1282	0,3928	0,6072	0,7127	0,2873
1986	0,1288	0,3929	0,6071	0,7135	0,2865
1987	0,1230	0,3860	0,6140	0,7097	0,2903
1988	0,1139	0,3769	0,6231	0,7043	0,2957
1989	0,1146	0,3638	0,6362	0,6515	0,3485
1990	0,1131	0,3917	0,6083	0,6936	0,3064
1991	0,1070	0,3777	0,6223	0,7104	0,2896
1992	0,1045	0,3674	0,6326	0,6850	0,3150
1993	0,1136	0,3775	0,6225	0,6977	0,3023
1994	0,1016	0,3866	0,6134	0,6941	0,3059
1995	0,1076	0,3632	0,6368	0,6822	0,3178
1996	0,1057	0,3413	0,6587	0,6617	0,3383
1997	0,1088	0,3388	0,6612	0,6605	0,3395

B.İ=Bölge içi dengesizlikler- B.A=Bölgelerarası dengesizlikler
Kaynak: Gezici&Hewings, 2003)

Gezici (2004)'nin yaptığı mekansal veri analizi sonuçlarına göre, bölgelerarasında mekansal etkileşim, bölgelerin ekonomik performanslarında coğrafi konumun önemini vurgulamaktadır. Ülke mekansal gelişiminde gelişmiş il/bölgelerin etkisi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş illerin yakın çevresinde olumlu yayılma etkilerini gösterdiği, ancak ülke bütününde bölgelerarası dengesizliği arttırıcı etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Bu sonuçlardan yola çıkarak, bölgelerarası dengesizliklerde göç hareketlerinin etkisini değerlendirmek bu konudaki çalışmalara yeni bir katkı sağlayacaktır. Ekonomik yönden gelişmiş il ya da bölgelerin çeşitli faktörlere bağlı olarak göç çektiği, buna karşın az gelişmiş bölgelerin göç veren niteliklerini sürdürdükleri başka bir ifadeyle gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasında itim-çekim etkilerinin geçerliliği bilinen bir gerçektir. Bu çalışmada, özellikle Türkiye literatüründe kırdan kente göç şeklinde ağırlık kazanan göç hareketlerine, il ve bölgelerarası göç, illerin gelişmişlik düzeyleri ve konumsal özellikleri ile yaklaşmak amaçlanmaktadır.

YÖNTEM, VERİ VE HİPOTEZLER

Türkiye'de bölgelerarası dengesizlik ve iç göç hareketlerinin etkileşiminin incelenmesi için demografik ve sosyo-ekonomik verilerine ulaşılan 73 il incelenmiştir. Çalışma süresince iller arası göç verileri 2000 yılı için henüz elde edilebilir olmadığından DİE'nin 1985-90 yılı göç verileri kullanılmıştır. Bu noktada, 1985-90 yılı göç hareketlerinin 2000 yılı için de geçerli olduğu varsayımından yola çıkarak çalışmanın birinci aşamasında sosyo-ekonomik gelişmişliği açıklayan değişkenlerin göç üzerindeki etkisini ortaya koymak üzere çoklu regresyon analizi yapılmıştır. İç göçle ilişkisi sınanan değişkenler; hem göç için itim hem de çekim etkisi olduğu varsayılan değişkenlerden belirlenmiştir. Buna göre net göç hızının, nüfus büyüklüğü, 1990-2000 yılları arasında gerçekleşen ortalama nüfus artışı, doğurganlık hızı, okuryazar nüfus oranı, lise okullaşma oranı, onbin kişiye düşen hekim sayısı, kişi başına GSYİH, kişi başına kamu yatırımları, tarım iş kolunda çalışan sayısı, sanayi işkolunda çalışan sayısı, tarımsal üretim değeri, sanayide kişi başına elektrik tüketimi ve coğrafi konum ile olan ilişkisi regresyon modeli ile sınanmıştır.

İkinci aşamada ise, göç hareketlerinde illerin konumsal ve sosyo-ekonomik özelliklerinin etkisini sınamaya yönelik hipotezler ortaya konmuştur. Hipotez testi, pearson korelasyon yöntemi ile yapılmıştır ve örneklem büyüklüğü 73 (il sayısı)'tür. Bölgelerarası gelir farklılıkları ve sosyo-ekonomik gelişmişlik çalışmalarının ortaya koyduğu bulgulara dayalı olarak aşağıdaki hipotezler sınanmıştır:

1. İllerin coğrafi olarak ülkenin batısında yer alması göç almalarında etkilidir.
2. İllerin büyük metropollere komşu olması göç almalarında etkilidir.
3. Kıyı illeri olması göç almalarında etkilidir.
   Bu konumsal hipotezlere ek olarak,
4. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilk 10 arasında yer alan illerin göç hereketlerinde etkin olduğu,
5. Özellikle üç büyük metropoliten dışında yoğun sanayi ve turizm merkezi olan 5 örnek ilin göç için çekim alanları olduğu,
6. İllerin olağanüstü hal bölgesinde yer almalarının göç için itici bir faktör olduğu hipotezleri sınanmıştır.

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çoklu Regresyon Analizi

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de bölgelerarası dengesizlik ve iç göç hareketlerinin etkileşiminin incelenmesidir. Bu amaçla, kullanılan yöntemlerden biri, Türkiye'deki iç göç hareketinin demografik, ekonomik, kamusal hizmet ve konumsal özelliklere bağlı olarak değişiminin incelendiği çoklu regresyon analizidir. Örneklem sayısının 73 il olduğu modelde, 1985-1990 yılları arasında gerçekleşen net göç hızı bağımlı değişken, toplam nüfus, 1990-2000 yılları arasında gerçekleşen ortalama nüfus artışı, doğurganlık hızı, okuryazar nüfus oranı, lise okullaşma oranı, on bin kişiye düşen

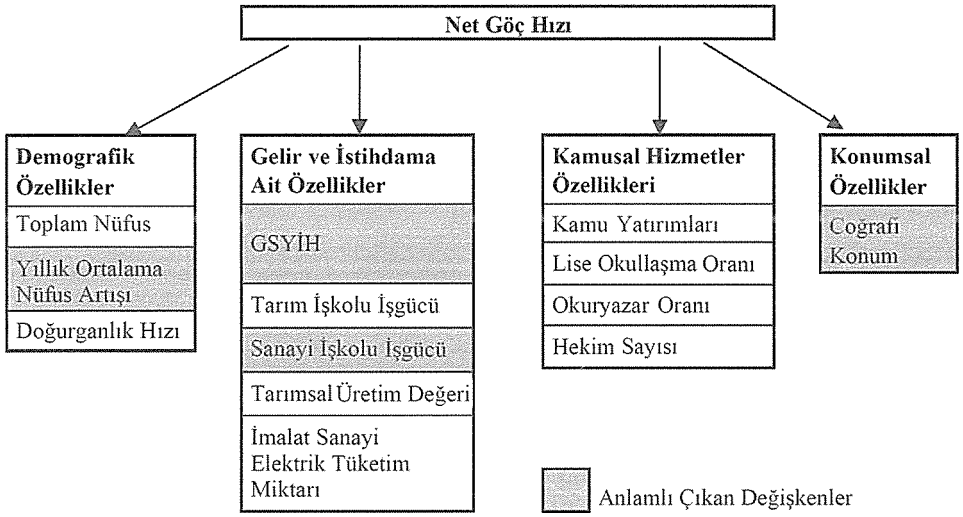
hekim sayısı, kamu yatırımları, GSYİH, tarım iş kolunda çalışan sayısı, sanayi işkolunda çalışan sayısı, tarımsal üretim değeri, sanayide elektrik tüketimi ve coğrafi konum gibi demografik, sosyo-ekonomik ve konumsal özellikler de bağımsız değişken olarak modelde yer almaktadır (bkz. Şekil 3). Coğrafi konum değişkeni dışındaki tüm değişkenler sayısal değerleri ile kullanılırken, gölge değişken olarak modelde yer alan coğrafi konum değişkeni için illerin batı bölgesinde yer alması durumunda 1, doğu bölgesinde yer alması durumunda 0 değeri verilmiştir.

Çoklu regresyon analizi, SPSS programında stepwise yöntemi ile yapılmıştır. Modelde katsayıların önem kontrollerini sınamak için t testi uygulanmıştır. t değeri anlamlı olmayan değişkenler, toplam nüfus, doğurganlık hızı, okuryazar nüfus oranı, lise okullaşma oranı, on bin kişiye düşen hekim sayısı, kamu yatırımları, tarım iş kolunda çalışan sayısı, tarımsal üretim değeri, sanayide elektrik tüketimidir. Anlamlı ve anlamlı bulunmayan değişkenler Şekil 3'de görülmektedir. Tablo 3'de görüldüğü gibi, değişkenlerin t değerleri incelendiğinde, modelde yer alan tüm değişkenlerin her birinin tahmin edilen katsayılarının istatistiki bakımdan anlamlı olduğu, F değerine bakıldığında ise tahmin edilen fonksiyonun bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Çoklu regresyon analizi sonucunda ortaya çıkan modelde anlamlı olduğu tespit edilen değişkenler, Sanayi İş Gücü, Yıllık Ortalama Nüfus Artışı, GSYİH, Coğrafi

Tablo 2. Regresyon Analizi Değerleri

Model	R	R Square	Std. Error Estimate	Sum of Squares	Durbin watson	Df	Mean Square	F	Sig.
	,927(d)	,859	23,08119	221612,45	2,500	4	55403,113	103,996	,000(d)

Tablo 3. Regresyon Analizinde Anlamlı Çıkan Değişkenler

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	-1098,559	215,620		-5,095	,000
Sanayi İş Gücü	38,728	15,091	,218	2,566	,012
Yıllık Ortalama Nüfus Artışı	2,452	,224	,539	10,933	,000
GSYİH	108,752	24,607	,379	4,420	,000
Coğrafi Konum (Doğu -Batı)	23,769	7,382	,190	3,220	,002

Konum (Doğu-Batı) özellikleridir. Model bütününe bakıldığında net göç hızını belirleyen en etkin değişkenin GSYİH olduğu görülmektedir. Tablo 3'de de görülen esneklik katsayılarına göre GSYİH değişkenini, sanayi iş gücü oranı, coğrafi konum ve yıllık ortalama nüfus artışı özellikleri izlemektedir. Bu değişkenlerin her birinin birim olarak artması durumunda net göç hızı da artmaktadır.

Çoklu regresyon analizinden çıkan model sonucu ile, beklenen sonuçlar örtüşmektedir. Özellikle gelir ve çalışma imkanının göç hareketinin en büyük nedenlerinden biri olduğu bu sınama ile de ortaya çıkmakta ve daha önce yapılan çalışmaları da desteklemektedir. Regresyon modeli, Türkiye'de iller arasındaki iç göç hareketlerinin gelişmişlik düzeylerine ve gelişmiş bölgelerin çekim alanı olma özelliklerinin konumsal faktöre bağlı olarak değiştiği görüşünü destekleyen sonuçları ortaya koymaktadır.

Hipotez Testi

Regresyon modelinin ortaya koyduğu sonuçlardan sonra konumsal hipotezler ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri, farklı ekonomik aktivitelerin ve terörün göç hareketlerindeki etkisi sınanmıştır. Buradaki hipotez sıralaması anlamlılık derecesine göre yer almaktadır.

1. hipotez olarak Türkiye'deki 73 ilde 1985-1990 yılları arasında gerçekleşen net göç hızı ile söz konusu ***illerin bulundukları coğrafi bölge*** arasındaki ilişki incelenmiştir. Türkiye'deki bölgelerararası dengesizlik verileri halen devam eden doğu-batı ikilemini ortaya koymakta, göç hareketlerinin de bu ikilemi desteklediği varsayılmaktadır. Buna göre, Türkiye'de Marmara, Ege, Akdeniz coğrafi bölgeleri batı bölgeleri olarak, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu Bölgeleri doğu bölgeleri olarak kabul edilmiştir Batı değişkenine 1 değeri verilirken doğu değişkeni 0 olarak alınmıştır.

Pearson korelasyon yöntemi ile yapılan test sonucu, Tablo 4'deki r=666 değeri bulunmuştur. r değerinden anlaşılacağı üzere Türkiye'deki illerin net göç hızı ile

bulundukları coğrafi bölge arasında yüksek derecede ve aynı yönde ilişki vardır. İllerin konumsal avantajları, iç göç hareketlerinde de doğu-batı farklılığını ortaya koymaktadır.

2. hipotez olarak Türkiye'deki 73 ilde 1985-1990 yılları arasında gerçekleşen net göç hızı ile söz konusu ***illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi*** arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatının 2000 yılı için belirlediği sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından ilk 10 sırada yer alan iller en çok gelişmiş iller olarak kabul edilmiştir. En çok gelişmiş iller değişkenine 1 değeri verilirken, sıralamada 10. ilden sonra yer alan iller değişkeni 0 olarak alınmıştır.

Yapılan test sonucu, Tablo 4'deki r=567değeri bulunmuştur. Buna göre, Türkiye'de sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan illerin göç aldığı varsayımı kanıtlanmaktadır.

3. hipotez olarak Türkiye'deki 73 ilde 1985-1990 yılları arasında gerçekleşen net göç hızı ile söz konusu illerin ***coğrafi konum olarak kıyı alanlarında yer alması*** arasındaki ilişki incelenmiştir. Bölgelerarası dengesizlik analizi sonuçları, kıyı illeri ile iç kesim illeri arasında belirli bir farklılığı ortaya koymaktadır. Her ne kadar Karadeniz bölgesi illerinin verileri kıyı illerinin verilerini olumsuz yönde etkilemekte ise de kıyı illerinin kendi içindeki farklılaşma zamanla azalmaktadır.Buna göre Türkiye'de Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz denizlerine kıyısı olan iller kıyı iller kabul edilmiştir. Kıyı iller değişkenine 1 değeri verilirken, denizle bağlantısı olmayan iller değişkeni 0 olarak alınmıştır.

Yapılan test sonucu, Tablo 4'deki r=434değeri bulunmuştur. r değerinden anlaşılacağı üzere Türkiye'deki illerin net göç hızı ile Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz denizlerine kıyısı olması arasında aynı yönde ilişki vardır. Karadeniz illeri dışındaki kıyı illeri göç için çekim odağı niteliği göstermektedir.

4. hipotez olarak Türkiye'de 1985-1990 yılları arasında gerçekleşen net göç hızı ile ***üç büyük metropol dışında sanayi ve turizmde uzmanlaşan 5 ilin*** (Bursa, Mersin, Adana, Antalya, Muğla) ilişkisi sınanacak, böylelikle bu alanların da ekonomik aktiviteleri ve istihdam olanakları nedeniyle göç odakları haline gelmelerinin ne derece anlamlı olduğu ortaya konacaktır.

Yapılan test sonucu, Tablo 4'deki r=393değeri bulunmuştur. r değerinden anlaşılacağı üzere, üç büyük metropol dışında sanayi ve turizm odakları olan 5 il iç göç hareketlerinde belirli bir etkinliğe sahiptir.

5. hipotez olarak Türkiye'deki 73 ilde 1985-1990 yılları arasında gerçekleşen net göç hızı ile söz konusu illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi en yüksek 3 metropol olan ***İstanbul, İzmir, Ankara'ya coğrafi komşuluğu*** arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre İstanbul, İzmir, Ankara'ya coğrafi komşuluğu ile etki alanındaki

iller kabul edilmiştir. Etki alanındaki iller değişkenine 1 değeri verilirken, etki alanında olmayan iller değişkeni 0 olarak alınmıştır.

Yapılan test sonucu, Tablo 4'deki r=294değeri bulunmuştur. r değerinden anlaşılacağı üzere Türkiye'deki illerin net göç hızı ile İstanbul, Ankara, İzmir illerine coğrafi olarak komşu olması arasında zayıf da olsa aynı yönde ilişki vardır.

6. hipotez olarak Türkiye'deki 73 ilde 1985-1990 yılları arasında gerçekleşen net göç hızı ile söz konusu illerin ***olağanüstü hal bölgesinde yer alması*** arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre olağanüstü hal bölgesinde yer alan illere 1 değeri verilirken, olağanüstü hal bölgesinde olmayan iller değişkeni 0 olarak alınmıştır.

Yapılan test sonucu, Tablo 4'deki r=-268 değeri bulunmuştur. Buna göre, Türkiye'deki illerin net göç hızı ile olağanüstü hal bölgesinde yer alması arasında zayıf da olsa ters yönde ilişki vardır. Bu sonuç, 1985-90 yılları arasındaki göç hareketlerinde terörün dışa göç vermede etkin olduğunu göstermektedir. Buna karşın, illerin olağanüstü hal bölgesinde yer almasından daha çok ekonomik faktörlerin göç hareketlerinde daha etkin olduğu.görülmektedir.

Anlamlı ilişkiyi ortaya koyan konumsal özellikler aynı zamanda göç için çekim alanlarına işaret etmektedir. Bunlara ek olarak terör değişkeni düşük ama anlamlı çıkan itici faktör niteliğindedir. Doğu-batı ikileminin bölgelerarası gelir farklılıkları gibi göç hareketlerinde de en belirleyici özellik olduğu yüksek anlamlılık düzeyi ile ortaya çıkmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilk on il arasında yer alan iller ikinci düzeyde anlamlı faktör olmaktadır. Üçüncü anlamlı faktör olarak illerin kıyı kesiminde yer alması çıkmıştır. Dördüncü hipotez sınaması, üç büyük metropol dışında diğer önemli sanayi (Bursa, Adana, Mersin) ve turizm merkezlerinin (Antalya, Muğla) de özellikle istihdam yaratma nedeniyle göç için cazip merkezler olduğunu göstermektedir. Bu illerin kıyı illeri olması bir önceki hipotezi de destekler niteliktedir. 5.hipotez sınaması, beklendiği kadar güçlü olmasa da, Istanbul, Ankara ve İzmir'e komşu illerin de göç aldığını açıklamaktadır. Bu sonuç, ekonomik performanslarını yakın çevrelerine yayan gelişmiş il ve bölgelerin göç hareketlerinde de etkisini gösterdiği ve göç için büyük metropoller çevresinde ikinci bir kuşağın oluşmaya başladığına işaret etmektedir. Bu bölgelerin, büyük metropollere yönelen göçü tutan bir kuşak olup olamayacağı ayrıca araştırılması gereken bir konu olmaktadır. Tüm bu hipotez sınamaları, iç göç hareketleri üzerinde yapılan pek çok çalışma gibi bir yönü ile gelişmişlik boyutu ile ilişkiyi ortaya koymakta, öte yandan göç hareketleri ve gelişmişlik açısından coğrafi konumun önemini de tartışmaya açmaktadır.

Tablo 4. Hipotez Testleri Sonucu

		Hipotez 1 **Coğrafi Konum**	Hipotez 2 **Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ilk 10 il**	Hipotez 3 **Sanayi-Turizm açısından gelişmiş iller**	Hipotez 4 **Kıyı İller**	Hipotez 5 **Gelişmiş illere komşuluk**	Hipotez 6 **Terör**
Net Göç Hızı	Pearson Korelasyon Katsayısı	,666(**)	,567(**)	,393(**)	,434(**)	,294(*)	-,268(*)
	Anlamlılık	,000	,000	,001	,000	,012	,022
	N-Örneklem Sayısı	73	73	73	73	73	73

SONUÇ VE YAPILMASI HEDEFLENEN ÇALIŞMALAR

Türkiye'de bölgelerarası dengesizliğin iç göç üzerine etkisinin çoklu regresyon analizi yöntemi ve farklı hipotez testleri ile incelendiği çalışmada, iç göç hareketlerinde özellikle sosyo-ekonomik gelişmişlik ve coğrafi konumun etkili olduğu kanıtlanmıştır. Çoklu regresyon analizi sonucunda, sanayi iş gücü, nüfus artışı, GSYİH, coğrafi konum (doğu -batı) özellikleri net göç ile ilişkili olarak anlamlı çıkan değişkenlerdir. Özellikle gelir ve iş olanaklarının göç için en önemli çekim nedenleri olduğu bu sınama ile de ortaya çıkmakta ve daha önce yapılan çalışmaları desteklemektedir. Öte yandan, Türkiye'deki bölgelerarası gelişmişlik farkları coğrafi konum ile belirgin hale gelmektedir. Bu farklılıklar iç göç hareketlerinde de, coğrafi konumun gelişmişlikle bağlantılı etkisini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın geleceğe yönelik en önemli beklentisi, DİE'nin açıklayacağı 2000 yılı verileri ile 1985-90 yılına ait verileri karşılaştırarak, göç hareketlerindeki değişimi ortaya koymak ve hipotezleri yeniden sınayarak tartışmaktır. Özellikle büyük metropol kentlerin halen en önemli göç odakları olmaya devam edip etmedikleri ve yakın çevrelerinde yeni göç odakları yaratıp yaratmadıkları temel araştırma sorusu olmaktadır. Ayrıca çalışma yeni verilerle, Avrupa Birliği bölgesel istatistik veri tabanı kapsamında belirlenen NUTS 2 düzeyinde de yapılacaktır. NUTS 2 düzeyinde, özellikle bölge merkezlerinin bölgedeki illerden dışarı yönelen göçü tutması, bu bölgeler için geliştirilecek bölgesel gelişme hedeflerinin ekseninde yer almaktadır. Bu çalışmanın bulguları ile bölgelerarası dengesizlik bulgularının birbirini desteklemesi ve bölgesel gelişme politikalarını yönlendirici olması en önemli katkı olacaktır.

Ek1. Çoklu Regresyon Analizi ve Hipotez Testlerinde Değerlendirilmeye Alınan İller

İller		hipotez 1 coğrafi konum	hipotez 2 sosyo-eko. gelişme	hipotez 3 Sanayi turizm	hipotez 4 kıyı iller	hipotez 5 gelişmiş il Komşuluk	hipotez 6 terör
1	Adana	1	1	1	1	0	0
2	Adıyaman	0	0	0	0	0	1
3	Afyon	1	0	0	0	0	0
4	Ağrı	0	0	0	0	0	1
5	Amasya	0	0	0	0	0	0
6	Ankara	0	1	0	0	1	0
7	Antalya	1	1	1	1	0	0
8	Artvin	0	0	0	1	0	0
9	Aydın	1	0	0	1	1	0
10	Balıkesir	1	0	0	1	1	0
11	Bilecik	1	0	0	0	0	0
12	Bingöl	0	0	0	0	0	1
13	Bitlis	0	0	0	0	0	1
14	Bolu	1	0	0	0	1	0
15	Burdur	1	0	0	0	0	0
16	Bursa	1	1	1	1	0	0
17	Çanakkale	1	0	0	1	0	0
18	Çankırı	0	0	0	0	1	0
19	Çorum	0	0	0	0	0	0
20	Denizli	1	0	0	1	0	0
21	Diyarbakır	0	0	0	0	0	1
22	Edirne	1	0	0	0	0	0
23	Elazığ	0	0	0	0	0	1
24	Erzincan	0	0	0	0	0	1
25	Erzurum	0	0	0	0	0	0
26	Eskişehir	0	1	0	0	1	0
27	Gaziantep	1	0	0	0	0	0
28	Giresun	0	0	0	1	0	0
29	Gümüşhane	0	0	0	0	0	0
30	Hakkari	0	0	0	0	0	1
31	Hatay	1	0	0	1	0	0
32	Isparta	1	0	0	0	0	0
33	İçel	1	0	1	1	0	0
34	İstanbul	1	1	0	1	0	0
35	İzmir	1	1	0	1	0	0
36	Kars	0	0	0	0	0	0

İller		hipotez 1 coğrafi konum	hipotez 2 sosyo-eko. gelişme	hipotez 3 Sanayi turizm	hipotez 4 kıyı iller	hipotez 5 gelişmiş il. Komşuluk	hipotez 6 terör
37	Kastamonu	0	0	0	0	0	0
38	Kayseri	0	0	0	0	0	0
39	Kırklareli	0	0	0	0	1	0
40	Kırşehir	0	0	0	0	1	0
41	Kocaeli	1	1	0	1	1	0
42	Konya	0	0	0	0	1	0
43	Kütahya	0	0	0	0	0	0
44	Malatya	0	0	0	0	0	0
45	Manisa	1	0	0	1	1	0
46	Maraş	1	0	0	0	0	0
47	Mardin	0	0	0	0	0	1
48	Muğla	1	0	1	1	0	0
49	Muş	0	0	0	0	0	1
50	Nevşehir	0	0	0	0	0	0
51	Niğde	0	0	0	0	0	0
53	Rize	0	0	0	1	0	0
54	Sakarya	1	0	0	0	0	0
55	Samsun	0	0	0	1	0	0
56	Siirt	0	0	0	0	0	0
57	Sinop	0	0	0	1	0	0
58	Sivas	0	0	0	0	0	0
59	Tekirdağ	1	1	0	1	1	0
60	Tokat	0	0	0	0	0	0
61	Trabzon	0	0	0	1	0	0
62	Tunceli	0	0	0	0	0	1
63	Urfa	0	0	0	0	0	0
64	Uşak	1	0	0	0	0	0
65	Van	0	0	0	0	0	0
66	Yozgat	0	0	0	0	0	0
67	Zonguldak	0	0	0	1	0	0
68	Aksaray	0	0	0	0	1	0
69	Bayburt	0	0	0	0	0	0
70	Karaman	0	0	0	0	0	0
71	Kırıkkale	0	0	0	0	1	0
72	Batman	0	0	0	0	0	1
73	Şırnak	0	0	0	0	0	1

- Hipotez 1:Coğrafi konum: Marmara, Ege, Akdeniz Bölgeleri *Batı*; İçAnadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yer alan iller *Doğu* olarak kabul edilmiştir.
- Hipotez 2: Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Düzeyi: Devlet Planlama Teşkilatının 2000 yılı verilerine göre sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi en yüksek 10 il ve diğer iller karşılaştırılmıştır. *Yalova *10.il* olmasına rağmen göç verisine ulaşılamadığı için kapsam dışı bırakılmıştır.
- Hipotez 3: sanayi ve turizm sektörü açısından gelişmiş iller *Bursa, Muğla, Adana, İçel, Antalya* illeri ile diğer iller arasında karşılaştırma yapılmıştır.
- Hipotez 4: Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz'e *kıyısı olan* iller ile *olmayan iller* arasında karşılaştırma yapılmıştır.
- Hipotez 5: İstanbul, İzmir, Ankara İllerine *coğrafi komşuluğu olan* iller ile *olmayan iller* karşılaştırılmıştır.
- Hipotez 6: Olağanüstü Hal bölgesinde *yeralmış* iller ile diğer iller arasında karşılaştırılma yapılmıştır.

Ek 2. Çoklu Regresyon Analizinde Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler, Birimleri

Bağımsız Değişkenler	**Birimi**
Toplam Nüfus	Kişi Sayısı
Nüfus Artışı	Yıllık Ortalama Nüfus artışı (binde)
Doğurganlık Hızı	Hane Başına Düşen Çocuk Sayısı
GSYİH	Kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (TL)
Tarım İşkolu İşgücü	Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oran (%)
Sanayi İşkolu İşgücü	Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oran (%)
Tarımsal Üretim Değeri	Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı (%)
İmalat Sanayi Elektrik Tüketim	Fert Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi (Kws)
Kamu Yatırımları	1995-2000 Yılları Arasında Yapılan Fert Başına Kamu Yatırımları Miktarı (TL)
Lise Okullaşma Oranı	Liseler Okullaşma Oranı (%)
Okur Yazar Oranı	Okur Yazar Nüfus Oranı (%)
Hekim Sayısı	On bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı
Coğrafi konum	Gölge Değişken Marmara, Ege, Akdeniz:1 İ.Anadolu, D.Anadolu, G.Anadolu, Karadeniz: 0
Bağımlı Değişken	**Birimi**
Net Göç Hızı	Alınan Göç İle verilen Göç Arasındaki Fark- (binde)19985-90 yılları arasında

KAYNAKÇA

Aghion, P. and J.Williamson (1998) Growth, Inequality and Globalization/ Theory, History and Policy, Cambridge University Press.

Akşit, B.,1998. Göç Araştırmalarında Hızlı Değerlendirme Metodolojisi. Türkiye'de İç Göç,

Atalık,G. ve H.Çıracı (1993) Bölgelerarası Farklılaşmanın Bir Sonucu Olarak Bölgelerarası Göçler, 3.Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, 24-25 Haziran 1993, Istanbul, s.109-119.

Cheshire,P. and G.Carbonaro (1996) "Urban Economic Growth in Europe: Testing Theory and Policy Prescriptions", Urban Studies, Vol.33, No.7, p.1111-1128.

Demirci, M.ve Sunar, B.,1998. Nüfus Sayımları İle Derlenen İç Göç Bilgisinin Değerlendirilmesi. . Türkiye'de İç Göç,Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Devlet İstatistik Enstitüsü. www. die.gov.tr

Devlet Planlama Teşkilatı. www.dpt.gov.tr

Gedik, A., 1992. The Effects Of In & Out Migration On Urban Growth in Turkey (1965-85) and a Comparision With Developed Countries. The Journal of the RSAI, 4:405-19

Gedik, A., 1998 Daimi İkematgaha Göre Göç Datası: Eleştiriler Ve Öneriler. Türkiye'de İç Göç,Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Gezici, F. (2004), New Regional Definition and Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey Related to the Regional Policies of EU, 44. Congress of European Regional Science, 25-29 August 2004, Porto.

Gezici, F. and G.J.D. Hewings (2003), Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey, 43.ERSA Congress, 26-30 August 2003, Jyvaskyla.

Hirschman, A.O.(1965) The Strategy of Economic Development, New Haven and London, Yale Un. Press.

Hodgkingson, et.al. (2001) "The Determination of Location in New South Wales", Regional Studies, Vol.35,1.,pp.39-55.

Hoşgör S.1998. Türkiyede Kanditatif Yöntemlerle Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul

Hughes, G. and McCormick, B. (1990) Does migration reduce differentials in regional unemployment rates, in J.Van Dijk, H.Holmer, H.W.Herzay and A.M.Schlottman (eds.), Migration and Labour Market Adjustment, Kluwer, Holland.

İçduygu A ve Ünalan T.,1998. Türkiyede İç Göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri, Türkiye'de İç Göç,Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Krugman, P. (1995) Development, Geography and Economic Geography, MIT Press, Cambridge, Massacusets.

Krugman, P.(1993) "On the relationship between trade theory and location theory", Review of International Economics I:110-122.

Muth, R.F. (1971) Migration:chicken or egg?, Southern Economic Journal, 37, 295-306.

Myrdal, G. (1972), Economic Theory and Under-developed Regions, London: Methuen.

Özcan, Y.1998. İç Göçün Tanımı ve Verileri İle İlgili Bazı Sorunlar, Türkiye'de İç Göç,Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul

Özmucur, S. ve Silber,J.,2002. Spatial Income Inequality in Turkey and the Impact of Internal Migration. http ://www.wider.unu.edu/conference

Pazarlıoğlu V.M. 1997 "1980-1990 Döneminde Türkiye'de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması. htpp: idari.cu.edu.tr/sempozyum/bi18.htm

Sant,M. (1987) Regional disparities, London: Macmillan.

Skeldon,R. (1990) Population Mobility in Developing Countries: A Reinterpretation, Belhaven Press, London and New York.

Şanlı, İ. (1976) "Internal Migration in Turkey", İ.Şanlı, Y.Ünal, İ.Kılınçaslan, Internal Migration and Metropolitan Development in Turkey, Istanbul.

Tekeli, İ. 1998. Türkiyede İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi. Türkiye'de İç Göç,Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul

Ünalan, T., 1998. Türkiyede İç Göçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi. Türkiye'de İç Göç,Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Vanderkamp, J. (1989) Regional adjustment and migration flows in Canada,1971-81, Papers of Regional Science Association, 67,103-19.

Venables, A. (1996) "Localization of industry and trade performance", Oxford Economic Policy Review 12(3):52-60.

Yamak N ve Yamak R Türkiye'de Gelir Dağılımı ve İç Göç. www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi01/yamak.htm

NOTLAR

1. DİE, iç göçü beş ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun, iki genel nüfus sayım günü arasındaki daimi ikametgah değişikliği olarak tanımlamaktadır.

TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİNİN MEKANSAL ORGANİZASYONUNUN TARİHSEL DEĞİŞİM SÜRECİNDE BÖLGE-KENTLERİN DEĞİŞEN ROLÜ

N. Tunga Köroğlu, Bilge Armatlı-Köroğlu

GİRİŞ

İnsan yerleşmelerinin dağılımını, yoğunluklarını ve kümelenmelerini belirleyen önemli bir etken üretimdir. Üretimin bir alanı olan imalat sanayinin yer seçimini etkileyen ve sanayi yatırımları ile sanayinin mekansal organizasyonunu belirleyen iki temel faktör vardır. Birinci faktör, tüketicinin bulunması, başka bir deyişle pazarın varlığı ve büyüklüğüdür. Bu, tüketicinin mekanda yığılmasını ve imalat sanayinin ulusal pazara olan yakınlığını betimler. Pazara yakınlık, temel kriter olarak ele alındığında ulusal pazarın mekandaki dağılımının betimlenmesi zorunlu olmaktadır. İkinci faktör ise, üretim sürecinin girdileri olan hammadde, emek, arazi, sermaye ve bilginin varlığı veya ulaşılabilirliğidir. Bunlar içinde hammadde ve arazi temelde doğal koşulların belirlediği mekansal dağılım içindedir ve sermayenin yer seçimindeki etkileri ulaşım maliyetleri ile doğru orantılıdır. Emek, sermaye ve bilginin varlığı ise pazar ile ilişkili ama doğrudan onun belirleyiciliğinde değildir. Bunların etkilerini analiz etmek ve mekansal dağılımdaki rollerini belirlemek için dolaylı göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Kapitalist ekonomide, üretime ilişkin kararları alan ve üretim yerinin seçiminde belirleyici olan sermayedir. Bu sav, 1980'lerde devletin neo-liberal politikaları uygulamaya koyması ve sanayileşmeyi özel sektörün tercihlerine bırakmasıyla Türkiye için de geçerli hale gelmiştir. Bundan ötürü, üretimin, özellikle imalat sanayiinde faal olan özel sektörün, nerede yer seçeceği bölgesel gelişmişlik sorunları açısından belirleyici olmaktadır. Liberal ekonomi teorisine göre 'rasyonel' bir düşüncenin sonucunda belirli bir yer seçimi yapan sermaye belirli bölgelerde sanayinin yoğunlaşmasına neden olacaktır. Neo-klasik iktisat, üretimin belirli mekanlarda yığılmasıyla, o noktalarda emeğin, tüketimin ve dolayısıyla pazarın yığıldığını var saymaktadır. Ancak bu sav, küresel ilişkilerin ve post-fordist üretim ağlarının sermaye yığılımı ile ulusal pazar arasındaki ilişkiye etkilerini göz ardı etmektedir. Küresel üretim ilişkileri sermayenin ulusal pazarın etkisinde yığılmasından farklı noktalarda yığılması sonucunu doğurabilmektedir.

Myrdal'ın ifadesi ile "pazar içinde serbestçe dolaşım olanağı, normal olarak bölgeler arasındaki dengesizlikleri daha da arttırmaya neden olur". Sermaye ulusal sınır-

ları aşabildiği oranda, mekansal yer seçimini ulusal pazarın dışındaki etkenler de belirlemeye başlamaktadır. Bu durum ise ulusal sınırlar içinde, yeni dengesizliklere ve gelişme olanaklarına işaret etmektedir.

Bu açıdan makalede Türkiye'de sanayinin gelişiminde ve kentsel etkilerinin anlaşılmasında ulusal pazarın yanı sıra uluslararası sermayenin dolaşımında etkilerine de açık imalat sanayiinde 'işgücünün' ve 'katma değerin' mekansal dağılımı kullanılmaktadır. Arz açısından coğrafi dağılıma bakmak, sanayinin yer seçiminde ulusal pazara yakınlık dışındaki etkenlerin sonuçlarını gösterecektir. İmalat sanayinin yer seçiminde mekansal tercihlerinin betimlenmesi, sanayi yatırımlarının ve sanayide yığılmanın coğrafi dağılımını anlamak ve müdahale araçlarını geliştirebilmek için önemlidir.

Makalenin amacı imalat sanayinin mekansal organizasyonunda 1970 ile 2000 yılları arasında yaşanan değişimleri irdelemek ve bundan yola çıkarak Türkiye'de sanayinin kümelenmesinin ve bunun kentsel etkilerinin makro analizini yapmaktır. Analizde sanayinin değişimindeki kümelenmeyi gözleyebilmek için sanayi politikalarında önemli bir dönüm noktası olan 1980 öncesinden günümüze kadar olan dönem 10 yıllık periyodlarla incelenmiştir. Bununla hedeflenen, kentlerin oluşturduğu kümelerin niteliğinden çok, sanayi kümelenmelerindeki tarihsel dönüşümü ortaya çıkarmaktır. Bunun için makalede yanıt aranan sorular şunlardır;

- Sanayinin yer seçimi, 1980 öncesinden günümüze ne şekilde farklılaşmıştır? Fordist üretimden Post-fordist üretime geçişte sanayinin yığılmasında mekansal bir farklılaşma gözlenmekte midir?
- Sanayinin yığılma noktaları, ulusal pazar ile ilişkili olarak değişmekte midir? Yoksa, farklı etkenler görece nüfustan bağımsız yığılmalara neden olmakta mıdır?
- 1980 sonrası devletin değişen yatırım ve sanayi destek politikalarının mekansal sonuçları nelerdir?

Çalışmanın bir diğer ayağı Türkiye'de bölge kentlerdir. Sanayinin mekansal yığılması ve kümelenmesi bölge-kentlerin ortaya çıkışında ve şekillenişinde önemli bir faktördür. Ancak, makalede bölge kentlerin oluşmasında tek belirleyicinin sanayi olmadığı, ve bölge kentlerin özellik ve niteliklerinin makro düzeyde ortaya konulamayacağı kabul edilmektedir. Makalenin esas amacı olan sanayi ve nüfusun ulusal organizasyonunu ve bu organizasyondaki mekansal dönüşümü analiz etmek zaman içinde oluşacak bölge-kentler için fikir vermektedir. Türkiye'de sanayinin değişen organizasyonuna bölge kentler açısından bakıldığında iki soru ortaya konulmaktadır:

- İstanbul'un egemen konumu, komşu yerleşimlere yayılırken tek merkezli (monocentric) özelliğini yitirmekte ve çok merkezli (policentric) bir özellik mi göstermektedir?

- Türkiye'de İstanbul'un egemenliği dışında İzmir, Ankara ve Mersin-Adana'da çok merkezli özelliğe sahip kentsel kümelerin oluşma eğilimi var mıdır?

Makale kapsamında kullanılan analiz yöntemi olarak göreli -1. Moment yöntemi imalat sanayinin mekansal organizasyonuna uyarlanmıştır ve 10 yıllık dönemlerde Türkiye'de sanayide yaşanan temel değişimler ve değişen mekansal organizasyon tartışılmaktadır.

İMALAT SANAYİNİN TÜRKİYE'DE COĞRAFİ DAĞILIMININ BETİMLENMESİNDE GÖRELİ -1. MOMENT YÖNTEMİ

Araştırmada kullanılan -1. Moment tekniği Türkiye'de ilk olarak İlhan Tekeli tarafında 1972 tarihli araştırmada kullanılmış ve Türkiye bu araştırmayı yayınlandığı 1979 yılında tanımıştır (bak. Tekeli, 1979). Bölge planlamasının dönüşüm ve gelişme içinde olduğu dönem içinde mekana makro yaklaşımlar sunabilecek tekniklere duyulan ihtiyaç ve Türkiye'nin planlama pratiğindeki açmazları aşma çabası içinde Tekeli, bu çalışmasında mekanın makro ölçekte organizayonu ile ilgili teknikler üzerinde durmaktadır. Çalışmasının analitik kısmında Türkiye'nin makro mekansal organizasyonunu 1935 ile 1970 yılları arası nüfusa bakarak sınamayı amaçlamıştır. Tekeli'nin bu çalışması 2000'li yıllarda güncellenerek yeniden yayınlanmıştır.

Bu makalede, Tekeli'nin 1972 ve 2000 yıllarında kullandığı analiz tekniklerinden -1. Moment yöntemi kullanılmıştır. Tekeli'nin çalışmasında nüfusun mekansal dağılımına bakılırken aynı yöntem bu makalede imalat sanayinin mekansal organizasyonunu betimlemek üzere imalat sanayine uyarlanmıştır. Yöntem olarak 1. Momentin kullanılması, zaman içindeki değişimin tutarlı olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Buna ek olarak imalat sanayinin mekansal dağılımının betimlemesini illerin salt kendi değerleri ile yapmak yeterli değildir. Diğer illerin de etkisinin değerlendirmeye katılabilmesi ve her ilin diğer illere göreli konumunun görselleştirilebilmesi için -1. Moment kullanılmıştır.

Yöntem iki boyutlu mekanda '*kütlenin*' (bu makalede imalat sanayinde çalışan işgücünün ve üretilen katma değerin) dağılımını betimleme olanağı vermektedir. Ancak, fizikte moment tanımının ağırlık merkezi ile makalede kullanılan teknikteki moment tanımının merkezilerinin nitelikleri farklıdır. Mekanikte moment (-) veya (+) olabilirken, dağılımların betimlemesinde mesafenin yalnızca (+) olmasından ötürü araştırmada moment her zaman için + değerde olacaktır. Ayrıca, "mekanikte ulaşılan moment ölçüsünün 'yığılma' [aggregate], istatistikte ulaşılan moment ölçüsünün ise bir ortalama (average)" (Tekeli, 1979, 78) olmasından ötürü - 1. Momentin minimum olduğu noktalarda 'ortalama durum' söz konusu olacaktır.

Analizde kullanılan -1. Moment, bir kuvvetin bir noktaya olan momentinin derecesine (-) değer verilmesi ile bulunan ters alansal momenti ve buna karşılık gelen *'merkezi yerleri'* vermektedir (bak. Tekeli, 1979: 75-79). Momentin -1 kuvveti Harmonik

Ortalama Merkezini vermektedir ve formülü aşağıda verilmiştir. Formülde kütle olarak işgücü ve mesafe olarak iller arası kuş uçuşu uzaklıklar alınmıştır.

$V_i = \Sigma P_j / d_{ij}$ i ilinin —1. Momenti

$M_i^{-1} = 1/ P_T.Vi$

$M_i^{-1} = 1/P_T . \Sigma P_j / d_{ij}$ i ilinin göreli —1. Momenti

P_T = Türkiye işgücü toplamı

P_j = j ilinin işgücü değeri

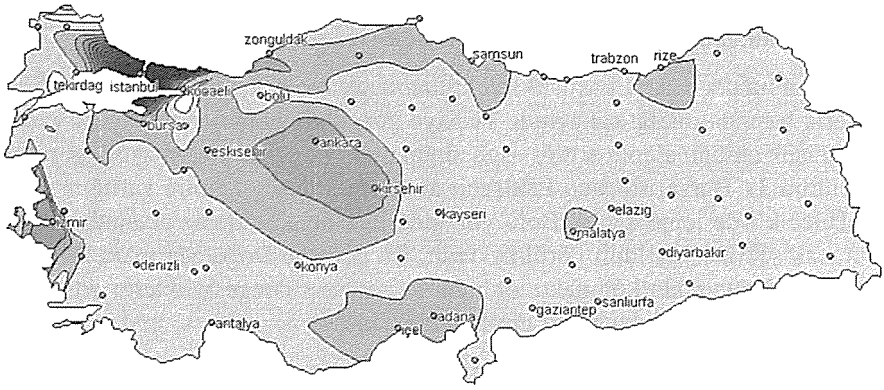
d_{ij} = i ili ile j ili arasında kuş uçuşu mesafe

1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE SANAYİNİN DURUMU VE İMALAT SANAYİNİN MEKANSAL DAĞILIMI

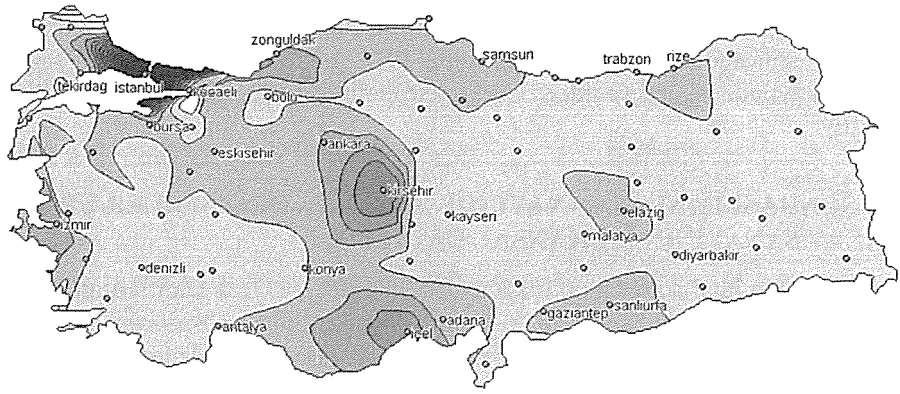
1980 öncesinde, sanayinin gelişiminde uluslararası sermaye ve dış pazarlar ile ilişkilerin rolü sınırlıdır (Şenses, 1989, Eraydın, 1981). 1970'lere damgasını vuran ithal ikameci politikalar, yaşanan küresel ekonomik bunalımın Türkiye'de sanayi politikalarına etkisinin de sınırlı olmasına neden olmuştur. Bu dönemde, ithal ikameciliğin yüksek gümrük duvarlarının koruması altında, sermaye iç pazara yönelik üretim gerçekleştirmektedir. Bu durum sanayinin yer seçiminde ulusal pazarın büyük ölçüde belirleyici olmasına ve gelişmiş olan kentsel merkezleri tercih etmesine neden olmuştur. Özellikle sermaye birikim sürecinin ilk aşaması olan ve ticari sermayenin belirgin olduğu yıllarda (1920-1960) gelişen ve 1960'larda tüm Türkiye için çekim merkezi olan İstanbul ve bölgesel merkezler olan Ankara ve İzmir nüfusun, sanayinin ve sermaye birikiminin de odak noktaları olmuşlardır. Ayrıca, ulaşım altyapısının gelişmemiş olması farklı merkezlerin oluşmasını ve sanayinin desantralizasyonunu o yıllarda zorlaştırmaktadır. 1970'lerde bu odak noktalarına özel sektörün de varlık gösterdiği Bursa, Eskişehir, Gaziantep ve Elazığ eklenmiştir.

1960'lı yıllarda sanayinin mekansal organizasyonunda devlet yatırımları önemli bir yere sahipti. Kamu sermayesinin yer seçimini belirleyen tek faktör kentsel nüfus ve pazarın yakınlığı olmamış, politik çıkarlar ve karı maksimize etmek dışında farklı ekonomik hedefler öne çıkmıştır. Bunlar kamunun KİT yatırımlarının ortaya çıkardığı odaklardır. Bu odaklar işgücü ve kısmen katma değer için anlamlı değerler verse de nüfusun yoğunlaştığı kentler olmamışlardır. Kırşehir, Rize, Samsun, Kastamonu, Zonguldak ve Malatya illeri bu duruma örnek olarak sıralanabilmektedir.

1971 yılının -1. Moment haritalarına bakıldığında Türkiye'de imalat sanayinin İstanbul ve belirli devlet yatırımlarının bulunduğu iller dışında mekansal olarak homojen bir dağılım gösterdiği görülmektedir. İzmir, Ege bölgesinde tek odak noktası olarak ortaya çıkarken, Çukurova'da birden fazla kentin oluşturduğu bir yığılma gözlenmektedir (Harita 1). Karadeniz'deki imalat sanayi kamuya ait KİT'lerin oluşturduğu işgücü ve katma değer yığılmalarıdır.

Harita 1. 1971 yılı imalat sanayi işgücü göreli —1. Momenti

Harita 2. 1971 yılı imalat sanayi katma değer göreli —1. Momenti

İstanbul'a bakıldığında, çevre iller ile aralarında keskin bir fark olduğu ve hem ülkenin genelinde, hem de Doğu Marmara'da tek odak kent olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'un belirleyici yükseltisinden sonra Kocaeli, Eskişehir ve Bursa arasında önemli bir düşey eğim söz konusudur (Harita 2). Bu durum, bölgenin iç Anadolu ile ilişkilerinin kopukluğunu ve imalat sanayinin Doğu Marmara içinde bile desantalizasyon eğiliminde olmadığını göstermektedir. Ankara, siyasal merkez olmasının gücü ile bir pazar yaratma ve sanayi çekebilme olanağına sahiptir. Ancak bu çekim, İstanbul'un ve İzmir'in gerisinde kalmaktadır. Kırşehir'deki katma değer ve iş gücü yoğunluğu, o yıllarda Kırşehir'in ilçesi olan Kırıkkale'deki devlet işletmeleridir. 1971 yılı işgücü ve katma değer haritalarına bakıldığında aralarında önemli bir fark görülmemektedir. İstanbul işgücünde öne çıktığı kadar yarattığı katma değerle de yarışılamaz bir merkez olarak önde gelmektedir. Kırşehir ve İçel illeri işgücünde büyük farklılıklar ortaya koymazken, katma değerde önemli yükseltiler oluşturmak-

tadır (Harita 1, Harita 2). Gaziantep ve Şanlıurfa ise işgücünde öne çıkamazken, yarattıkları katma değerle önem kazanmaktadır (Harita 1, Harita 2).

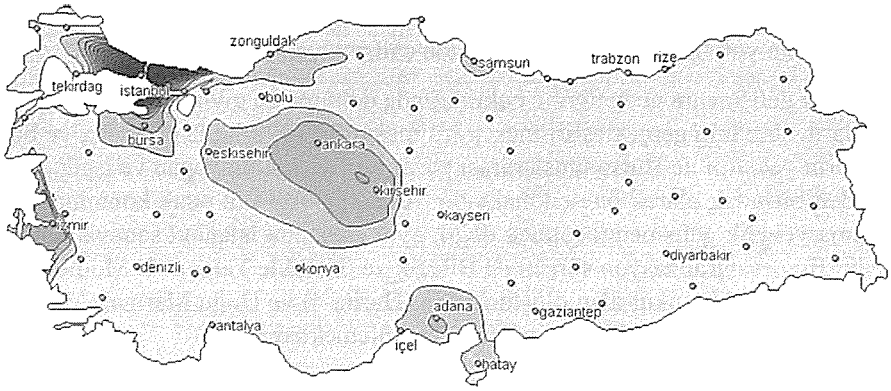
1981 yılının imalat sanayi istatistikleri kullanılarak hazırlanan haritaya bakıldığında 1980'lerin başında imalat sanayinde Türkiye genelinde homojen ve işgücü potansiyelinin düşük olduğu alanın arttığı, işgücünün metropollerde yoğunlaştığı görülmektedir (Harita 3). Bursa, Kocaeli Eskişehir arasındaki düşey eğimin varlığını sürdürdüğü, Bilecik'i de içine alarak Bolu yönünde Ege ile Karadeniz arasında bir geçiş oluşturacak şekilde yayıldığı görülmektedir. Bu gelişme Doğu Marmara Bölgesinin ülkenin geri kalanından kopmakta olduğu ve bölgesel dengesizliklerin artma eğiliminde olduğuna dair söylenenleri desteklemektedir.

Ege'de İzmir'in tek başına odak olma niteliği sürmekte ve İzmir bölgenin tek çekim alanı olmaya devam etmektedir. 1980lerin başında İstanbul'da sanayinin çevreye yayılması söz konusu olmasada Bursa'nın bir kademe yükseldiği görülmektedir (Harita 3). İçel ve Adana'nın oluşturduğu Çukurova'daki yüksekliğin ise azalma eğilimine girdiği ve çekimini önemli oranda yitirdiği söylenebilir. 1981 yılının -1. Moment haritasından da okunabildiği gibi, 1971 yılına oranla 1970'lerin sonunda imalat sanayiinde işgücü yeniden belirli metropoliten odaklarda toplanma eğilimine girmiştir.

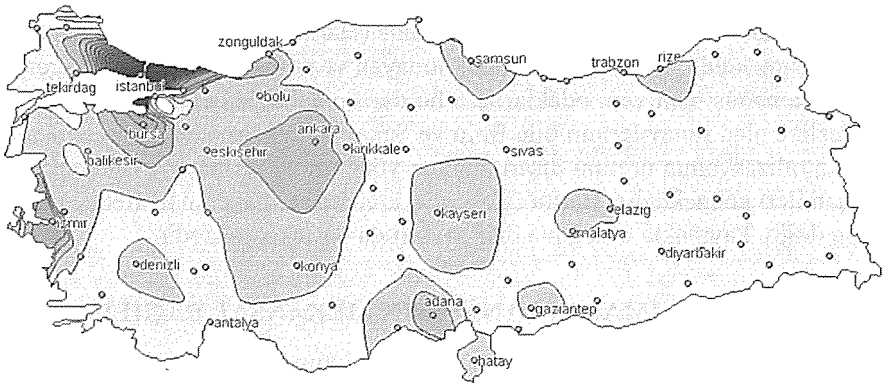
1980 SONRASI İMALAT SANAYİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER VE İMALAT SANAYİNİN MEKANSAL DAĞILIMI

1980 öncesinin ithal ikameci politikaları 1980 yılında 24 Ocak kararlarının etkisi ile sona ermiştir. Alınan bu kararların iki önemli sonucu olmuştur. Birincisi, sermayenin hareketlerinde gümrük korumasının kalkmasının ulusal pazar dışındaki etmenlerin de devreye girmesine neden olmasıdır. İkincisi ise, devletin yatırım yapmaktan vazgeçerek kamu sermayesinin mekanda pazardan ayrı olarak oluşturduğu sermaye ve işgücü birikimlerinin etkisinin azalmaya başlamasıdır.

1980'li yıllar piyasa ekonomisinin belirgin olarak öneminin arttığı ve neo-liberal politikaların yaşama geçirildiği bir dönemdir. Uygulanan yeni politikalar ve sermayenin hareketlilik kazanarak üretken sermayeden ticari ve mali sermayeye kaymasının bölgesel dengesizlikler açısından olumsuz sonuçları olmuştur (Ercan, 1999: 46). Eraydın'ın (1992: 112) ifade ettiği gibi "1980 sonrasında ekonomide temel tercihlerin değişmesi, dünyadaki değişmelere uyum yapma çabaları, mekanda farklı dinamikleri ve öncelikleri ortaya çıkarmıştır". İhracata yönelik yatırımlar, ülke içinde sermayenin yer seçiminde uluslararası sermayenin belirleyiciliğini ve etkisini arttırmıştır. Şenses (1994), sermayenin uluslararasılaşmasına rağmen, ihracatın temel bileşeninin doğal kaynaklar ve emek yoğun mallar olduğunu belirtmektedir. Emek yoğun üretim içinde tekstil ve giyim eşyası üretimi önde gelirken, 1990'larda da uluslararası piyasalara eklemlenmekte yine bu sektörler öncü rolünü sürdürmüştür

Harita 3. 1981 yılı imalat sanayi işgücü göreli —1. Momenti

Harita 4. 1990 yılı imalat sanayi işgücü göreli —1. Momenti

1990 yılı -1. Moment haritasına bakıldığında Türkiye'de imalat sanayinin dağılımında önemli bir hareketliliğin yaşanmakta olduğu görülmektedir. 1980'li yılların politikalarının sonucunda İstanbul dışında mekansal olarak Anadolu'nun farklı noktalarında sanayi odakları ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece imalat sanayi 1971 ile 1981 yıllarının homojen dağılımının yerine heterojen bir dağılım göstermektedir.

Önemli bir diğer değişiklik İstanbul'da imalat sanayiinin Kocaeli'ne doğu yayılmaya başlanması ve İzmir'deki tepe noktasının Manisa'yı da içine almasıdır. 1981 yılı verilerine göre önemli oranda düşüş görülen birçok il yeniden yükseklikllerini geri kazanmışlardır. Bunun dışında 1990'lı yıllarda yeni sanayi odaklarının belirginleşmeye başladığı görülmektedir. Ege'de Denizli bir odak oluştururken Kayseri, Gaziantep, Konya, Malatya ve Elazığ'da da yeni sanayi odakları ortaya çıkmaktadır. Bunlardan Malatya ve Elazığ'daki gelişmeler kamu işletmelerinden kaynaklanmaktadır. Denizli, Konya, Gaziantep ve Kayseri illeri ise girişimcilik potansiyelleriyle öne

çıkan yerelliklerdir, ve yeni sanayi odağı olarak ortaya çıkış ve gelişme süreçleri ilgi çekmiş, ve bu yerellikler üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Bursa'daki gelişmenin nedenlerine bakıldığında dokuma ve giyim konusunda önemli oranlarda dışsatım gerçekleştirilmesi görülmektedir. 1990'larda otomotiv ve başka sektörlerin gelişimi ile Bursa uluslararası pazar için de üretim yapan ve işgücü istihdam eden bir odak olarak öne çıkmaktadır. Ancak, Bursa'nın odak konumu sadece dışsatıma yönelik gelişmenin sonucu değil, aynı zamanda İstanbul sanayisinin etkisiyledir. Bu desantralizasyon sürecinde Bilecik ve özellikle Yalova -1. Moment haritalarında önemli bir çukur alan oluşturmakta (Harita 4) ve Doğu Marmara'da imalat sanayinin bölgesel bir nitelik kazanmasını engellemektedir.

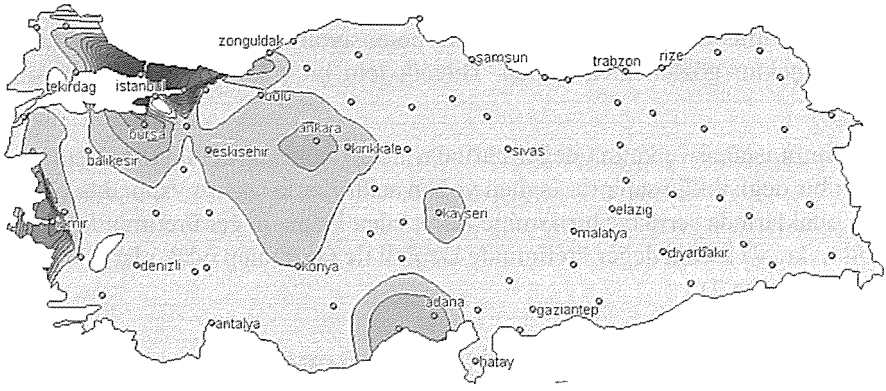
1990 yılında iş gücünün -1. Moment haritası ile katma değerin -1. Moment haritaları arasında görülür bir farklılık bulunmaktadır. Türkiye'de 1980 sonrasında oluşan uluslararası pazarlara eklemlenmeyi başaran yeni sanayi odakları temelde emek yoğun sektörlerde uzmanlaşmıştır. Harita 4'de 1990'larda yeni odaklarının işgücünde öne çıktıkları, ancak katma değer üretiminde (Harita 5) aynı başarıyı gösteremedikleri izlenmektedir. Özellikle metropol olmayan ve tarihsel olarak sanayi üretiminde rol oynamamış olan yeni odaklar için bu durum daha da belirgindir. İstanbul'un destantralize olan sanayilerinin bile Bolu ve Sakarya'da katma değer üretememeleri ise desantralizasyonun üretimi dışarı atarken yönetim ve sermayeyi İstanbul'da tutmasından ileri gelmektedir (Harita 5). Ayrıca, üretken sermayenin ticaret ve mali sermayeye doğru kaymakta olduğuna dair savları da desteklemektedir.

2000'LI YILLARDA İMALAT SANAYİNİN MEKANSAL DAĞILIMI

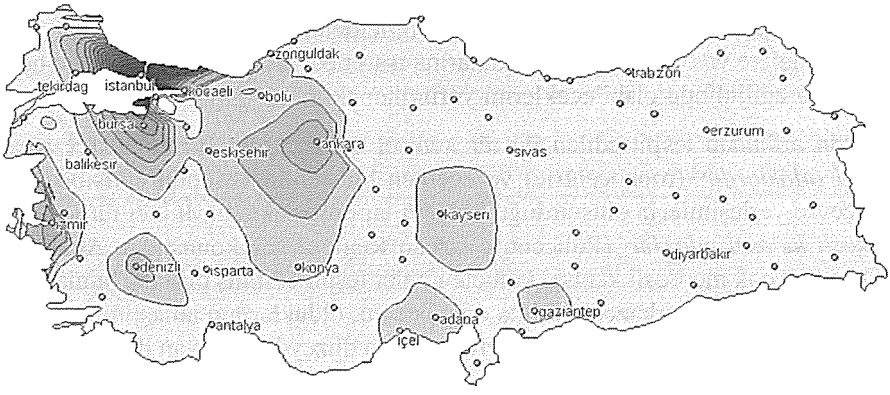
Devletin 1980 öncesi sanayide işgücünün dağılımında oynadığı rol, 1980'lerin başından itibaren düşüşe geçmiştir. Özelleştirme politikaları ile özel sektör desteklenirken, devletin sanayi alanında yatırımlarının önemli ölçüde azalmasının sonuçları 2000 yılında daha net gözlenmektedir. 2000 yılı haritasındaki imalat sanayinde çalışan toplam işgücünün dağılımı, yalnızca özel sektörde çalışanların dağılımıyla aynı deseni vermektedir. Oysa 2000'li yıllara kadar devlet ve özel sektör haritaları arasında önemli farklar gözlenebilmektedir.

2000 yılının -1. Moment haritalarına bakıldığında 1990 yılında ortaya çıkan yeni sanayi odaklarının işgücü üretmek açısından önemlerini sürdürdükleri, buna karşın Rize, Samsun, Hatay gibi illerin önemlerini yitirdikleri görülmektedir (Harita 6). Bunun yanı sıra yeni sanayi odakları olarak tanımlanan bölgelerden Kayseri ve Gaziantep'in önemlerini korudukları, Denizli'nin ise daha üst bir yüksekliğe ulaşarak, işgücü potansiyelinin önemli bir odak oluşturmaya başladığı görülmektedir.

Önceki dönemlerle karşılaştırıldığında, İstanbul'da nüfusta belirgin bir şekilde gözlenemeyen desantralizasyon, imalat sanayinde işgücünün daha yoğun olarak ve özellikle Doğu Marmara bölgesine doğru yayıldığı görülebilmektedir. Ancak bu desantralizasyon sürecinde Bilecik ve Yalova civarında gözlenen çökelti alanı nedeni ile,

Harita 5. 1990 yılı imalat sanayi katma değer göreli —1. Momenti

Harita 6. 2000 yılı imalat sanayi işgücü göreli —1. Momenti

Harita 7. 2000 yılı imalat sanayi katma değer göreli —1. Momenti

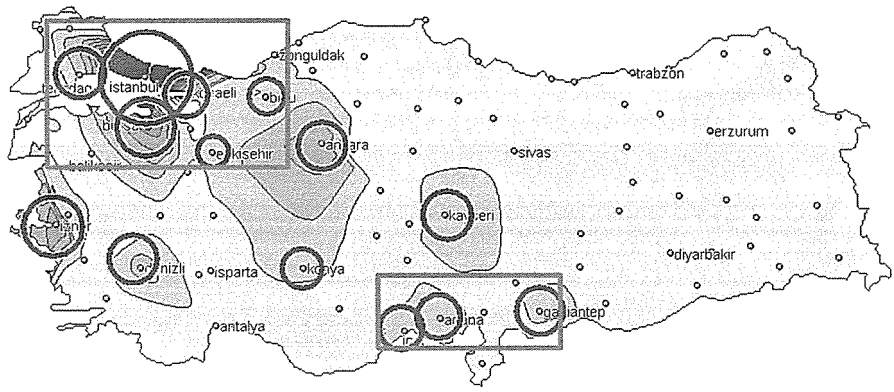
Bilecik ve Yalova'nın imalat sanayinde bölge ile eklemlenemediği söylenebilir (Harita 6). Nüfus olarak Yalova'nın çekim potansiyeli olmakla birlikte imalat sanayinde bu çekim gözlenememektedir. Bilecik için bu çekim nüfus için de geçerli değildir.

1990 yılının işgücü ve katma değer haritalarındaki farklılık 2000 yılında sınırlı ama anlamlı bir değişikliğe sahiptir. İşgücü yoğun sektörlerde üretim yapmakta olan yeni sanayi odaklarında sermaye birikimine işaret eden katma değer üretiminde artış gözlenebilmekte ve katma değer üretiminde Denizli ile Gaziantep odak olarak öne çıkarmaktadır (Harita 7).

KENTSEL BÖLGELERIN ÖNEMLİ GÖSTERGESİ OLARAK KENTSEL KÜMELENMELER

Makalede kullanılan analiz yöntemi imalat sanayinin mekansal kümelenmelerini ortaya koyarken, kentsel kümelenmelerin niteliklerini verebilecek özellikte değildir. Yapılmaya çalışılan, analizin verdiği betimlemeler doğrultusunda olası kentsel kümelenmelere ve olası gelişme noktalarına işaret ederek kentsel bölgelerin nerelerde oluşma eğiliminde olabileceklerini yorumlamaktır.

Analizin ardından tespit edilen iki tür kentsel odak vardır. Birincisi '*tek merkezli kentsel odaklardır*' (monocentric) ve egemen bir kentin ve onun etkisinde kalmış olan çevre yerleşimlerin oluşturduğu bölgeyi tanımlamaktadır. İkinci türde ise, '*çok merkezli kentsel odaklar*' (Policentric Urban Region) söz konusudur. Analizde tek merkezli ve çok merkezli kentsel kümelenmeler tespit edilmiş olsa da, bunların kentsel bölge mi, yoksa yalnızca yığılma odakları mı, olduklarının anlaşılması ve oluşumun betimlenebilmesi için bu bölgelerde, makro düzeyde olmayan daha detaylı analizlerin yapılması gerekmektedir.

Harita 8. 2000 yılında İmalat Sanayiinde yığılmalar ve odak noktaları

2000 yılı imalat sanayi işgücü göreli -1. Moment dağılımı üzerinden kentsel kümelenmelere bakıldığında, Ankara, Konya, Eskişehir, Denizli, Kayseri ile Gaziantep tek kentten oluşan odak yerleşimlere yakın dururken, özellikle İstanbul, Kocaeli ve Bursa'nın yer aldığı Doğu Marmara bölgesi kentsel ve aynı zamanda imalat sanayi açısından bölgesel özellikler göstermektedirler. Mersin ve Adana kentlerinin oluşturduğu bölge ise nitelik ve büyüklük itibariyle incelenmeye değer görülmektedir (Harita 8).

Türkiye'de imalat sanayiinde çalışan işgücünün -1. Momentinin gösterdiği en önemli yığılma Doğu Marmara bölgesindedir. İstanbul'un sanayisini desantralize etmesi ile birlikte farklı büyüklükteki kentlerden ve bu kentlerdeki sanayilerden oluşan bir bölgeden söz etmek mümkündür (Harita 8). Ancak bu sonuç, bölgenin daha çok niceliksel bir betimlemesini ve coğrafi olarak diğer bölgelerden farklılaştığını gösterebilmektedir.

İzmir ve Ankara'nın çevre illeri ile işgücü ilişkilerinde önemli bir bütünleşmenin olmadığı görülmektedir. Buna karşın Mersin-Adana kentleri bir bütünsel yükselti oluşturmakta ve yakında Gaziantep bulunmaktadır. Burada kentlerde işgücünün yığılması ne tür bir ilişkiler sistemi oluşturmakta olduğu araştırmaya değer bir konudur. Özellikle dengeli bir dağılım içinde eş kentlerin bir ilişkisi söz konusu ise kentsel bölge için bu iki kent ve komşu kentler ile ilişkilerinin analizi anlamlı olacaktır.

SONUÇ OLARAK

Makalede 1970'li yıllardan 2000'li yıllara kadar otuz yıllık sürecin analizinde Türkiye'de 1980 yılının imalat sanayi için önemli bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. 1980'lerde yaşanan ve sermayenin uluslararasılaşmasını da içeren sürecin sermayenin mekansal dağılımında bir değişime neden olduğu gözlenebilmiştir. Ancak bu değişim, sermayenin ülke genelinde eşit ve dengeli bir dağılımını getirmemiştir. Bu süreçte "sermayenin uluslararası gelişimine tarihsel olarak eşitsiz eklemlenen Türkiye'de, eklemlenme sürecine bağlı olarak ülke içi mekansal eşitsizlikler yoğunlaşarak artmıştır" (Ercan, 1999: 43).

İstanbul imalat sanayi Doğu Marmara içinde ve sınırlı olarak daha doğusunda Bolu ve civarına doğru yayılmaktadır. İzmir ve Ankara ise çevre illeri sınırlı olarak etkilemekte ve tek üretim odağı niteliklerini sürdürmektedirler. İzmir'in Manisa ile olan ilişkisi ise, aralarındaki yakın mesafe ve yoğun üretim ve ticaret ilişkilerine rağmen Manisa'nın önemli bir kalkınma atağı yapmasını sağlayamamıştır. Bu sonucu imalat sanayinin 2000 yılı dağılımında Manisa'nın sahip olduğu düşük potansiyelden de okumak mümkün olmaktadır (Harita 6, Harita 7).

Çukurova Bölgesi ise 1980 öncesi konumunu korumanın ötesine gidememektedir. Bu durum bölgenin bir gelişme odağı olma konusunda beklentileri karşılayamadığı ve yeni açılımlar için farklı politikalara ve çabalara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

1980 sonrası ve özellikle 1990'lı yıllarda Denizli, Kayseri ve Gaziantep'in gösterdiği gelişme dikkate değerdir. Gaziantep, tarihsel olarak varlık gösterme eğiliminde olup yükselmeyi başaramazken, 2000 yılında hem işgücü hem de katma değer açısından varlık gösterebilmiştir. Gelişe odakları içinde Denizli ayrı bir konuma sahiptir. Denizli'de kentsel nüfusta bir yığılma olmadığı halde işgücü büyümüş ve göreli-1. Momentleri Manisa, Gaziantep, Eskişehir ve Konya gibi kentleri geride bırakarak dikkate değer bir yüksekliğe erişmiştir. Katma değer açısından bu derece bir büyüme göstermemesi yeni odaklarda gelişen üretiminin temelde tekstil gibi emek yoğun sektörlerde uzmanlaşmışlardır. Denizli'nin farklılığı ulusal pazara uzak olmasına karşılık küreselleşme sürecinde eklemlendiği küresel ağları ve uluslararası pazarları kullanarak gelişme göstermesindedir.

İmalat sanayiinde bu tarihsel analiz ışığında dikkat çeken sanayi odakları ve birden çok merkezli sanayi bölgeleri ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerde yaşanan değişimin nitelikleri ve üretim organizasyonları incelenmeye değer araştırma alanları olarak belirlenebilmektedir.

KAYNAKÇA

DİE (1971) Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, DİE, Ankara.

DİE (1981) Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, DİE, Ankara.

DİE (1990) Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, DİE, Ankara.

DİE (2000) Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, DİE, Ankara.

Eraydın, A. (1981) Türkiye'de 1950-1980 Döneminde İllerarası Göçlerin Genel Değerlendirmesi, DPT, Ankara.

Eraydın, A. (1992) Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler, ODTÜ MFY, Ankara.

Ercan, F. (1999) Sermaye Birikimi Sürecinde Bölgesel Kalkınma-Planlama ve Anadolu Sermayesi, *Ekonomide Durum*, Kitap 6, 29-54.

Şenses, F. (1989) 1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, V Yayınları, Ankara.

Şenses, F. (1994) The Stabilization and Structural Adjustment Program and the Process of Turkish Industrialization: Main Policies and their Impact, *Recent* Industrialization Experience of Turkey in a Global Context, (der. F. Şenses) içinde, Westport, Conn.: Greenwood Press, 51-73.

Tekeli, İ. (1979) Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım: Türkiye Üzerine Bir Deneme, ODTÜ, Ankara.

YENİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR, TANIMLAR, UYGULAMALAR, PLANLAMA PRATİKLERİ

OTURUM BAŞKANI: SEVGİ AKTÜRE

Değişen - Dönüşen Bilim ve Gerçeklikler Karşısında Planlama ve Temsil Sorunsalı
Buğra GÖKÇE

Hangi Planlama? Küreselleşen Kentler, Yerelleşen Planlama
Yeşeren ELİÇİN

Bölge Planlamanın İdeolojisi / Güncellenmiş Ulusal Bölge Planlama Stratejilerine Doğru Bir Sistem Yaklaşımı
Tuğrul KIRMIZI

Avrupa Şehirlerinin Kentsel Dönüşüm Sorunları ve Türkiye'de Oluşacak Olan Sorunlara Genel Bakış
Mustafa ERGEN

DEĞİŞEN-DÖNÜŞEN BİLİM VE GERÇEKLİKLER KARŞISINDA PLANLAMA VE TEMSİL SORUNSALI

Buğra Gökçe

GİRİŞ

Son dönemde, planlama yazınında sürekli ve artan bir biçimde, sosyal süreçlerin *mekanda* olmasından kaynaklanan özgünlükleri üzerinde durulmakta, sosyal süreçlerin mekana yansımadığı, *mekanda kazındığı (inscribe)* noktasından hareketle sosyo-mekansal süreçler tartışılmaktadır. Bu tartışma uzun süre mekanı biçimlendiren unsurların zaman orijinli olarak yorumlanıp, mekan-zaman birlikteliğinin zaman lehine bozulmuş olmasına bir tepki olarak yorumlanabilir. Gerçektende *zaman ile mekanın eşit olduğu bir sosyal bilim* oluşturulabilmesi neden ve sonucuyla ilişkili olan böyle bir çıkış noktası; bir yandan planlamanın *kuramsal açılımını* etkilemekte, diğer yandan planlamanın *disiplinlerarası* (interdisipliner) *yapısını* tartışmaya açmakta, öte taraftan da bilim alanına ve dolayısıyla planlamaya ilişkin *temsil* (representation) *ve ontolojik kabullerin* yeniden kurgulanmasını gereklilik haline getirmektedir.

Bir aydınlanma çocuğu olan planlamanın 60'lı yıllardaki kapsamlı planlama anlayışındaki çözülmelere koşut olarak, kuramsal yapısında bir yenilenme ve devinim arayışında olduğu ifade edilmekle birlikte, bu arayışın planlamanın ontolojik kabullerindeki ve temsil biçimindeki sorunların görülmesi ve bunların tartışılması üzerinden yürütülmediği göze çarpmaktadır. Bilim ve teknoloji alanında hızlı ve kökten değişiklikler olur ve mekan, sosyo-mekansal süreçler bağlamında yeniden kurgulanırken, *planlamaya ilişkin düşünce genişliğinin yüzeysel değişikliklerle sınırlandırılması olanaklı değildir.* Bu değişim ve dönüşümlerin planlamanın ontolojik kabullerinde ve yeni-çoklu gerçekliklere uygun olarak temsil biçimlerinde yarattığı değişimler, planlamayı sosyo-mekansal süreçler ve temsil sorunsalı üzerinden yeniden kurgulanmaya itmektedir.

Bu yazı; değişen dönüşen bilim alanındaki gelişmeler ve gerçeklik algısı üzerindeki yeniliklerden hareketle, *eski temsil biçimleri ve durağan ontolojik kabullerle ifade edilmeye çalışılan planlamanın, yeni çoklu gerçeklikler ve sosyo-mekansal süreçler bağlamında temsil biçimi ve ontolojik kabulleri bağlamında yeniden kurgulanması* üzerine bir ufuk genişliği yaratmaya çalışmaktadır.

Böylesi bir tartışmayı yürütebilmenin çeşitli kuramsal güçlükleri bulunmaktadır. Mekanın etkisinin sosyal süreçleri belirlemesini açıklayacak temsil ve ontolojik yapının ortaya koyulması, daha önce yürütülen katı-kesin ontolojik kabul ve tekli gerçekliklere uygun temsil biçimlerinden farklı olarak esnek, devingen ontolojik kabullere ve çoklu gerçekliklere uyumlu, kesinliklerden uzak temsil biçimlerine gereksinim duymaktadır. Bu kuramsal bütünlüğün oluşturulması, bu yazı kapsamında çözülmesi hedeflenen konulardan değildir. Bu nedenle; bu yazı kapsamında öncelikle *sosyo-mekansal süreçleri zaman-mekan eşitliğinde gereklilikleri bağlamında ortaya koyan bir genel çerçeve* eşliğinde, planlama kuramında yaşanan/yaşanacak değişim-dönüşümlerle, *sosyo-mekansal süreçlerin temsil ve ontolojik kabullerine* ilişkin çıkarımlara ulaşılmaya çalışılacak, planlama kuramının yeniden üretilme sürecinde *disiplinlerarası konumu da tartışmaya açılacaktır.*

TANIMI, GELİŞİM SÜRECİ VE GEREKLİLİKLERİ BAĞLAMINDA YENİ BİR OLGU OLARAK SOSYO-MEKANSAL SÜREÇLER

Sosyo-mekansal süreçlerin yeni bir olgu olarak planlama yazınına giriyor oluşunda, bilim, demokrasi-insan-yönetim-ekonomi modelleri ve dünya konjonktüründen kaynaklanan bazı gelişme ve süreçlerin etkili olduğu söylenebilir. Bu değişim süreçlerini; bilim felsefesi içerisinde mekanın zamana karşı elenmek durumunda kalışı sürecinin *mekan* lehine geri döndürülmesi, küreselleşme süreçleri ve hızla değişen dünya konjonktürü içinde en uygun katılım, kültür, mekan ve pazar ölçeği olarak ortaya çıkan küreselin yereli niteliğindeki *yerelleşme*, görece mekanı dışlayan neo-klasik kalkınma iktisadından *evrimsel iktisada* yönleniş, demokrasi ve yönetim anlayışındaki değişimlere paralel olarak *insan modeli*ndeki farklılaşma olarak ifade etmek olasıdır.

Demokrasi, İnsan Modeli ve Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler

Son dönemde planlama paradigmasında yaşanan çok önemli değişim ve dönüşümlerin ardında öncelikle bilim ve felsefe dünyasındaki dönüşümlerin bulunduğu ifade edilebilir. Bir yanda, *bilimin içsel yapısında kesin ve deterministik anlayıştan, belirlenemezlik, nedensellik tanımlarındaki değişiklik ve kaos kuramı* bağlamında uzun erimli kestirimlerin olanaksızlıkları noktasına ulaşılmış, kentlerin kendini düzenleyebilen sistemler olarak uzun erimli katı değerlendirmelerle planlanmaya çalışılmasının anlamsız olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Diğer yanda, günümüzde temsili demokrasiler ve buna dayanarak oluşturulan kamu yönetimleri meşruiyetlerini savunmakta önemli kavramsal zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Günümüz demokrasisinde artık *oy çokluğuna dayanarak verilen kararların, buna katılmayan gruplara uygulanması çoğunluk diktası* olarak görülmektedir. Günümüz demokrasisi, oy çokluğuna dayanan süreçleriyle değil farklılıklara olanak vermesiyle ve temsili olması ile değil, *müzakereci* özellikleri ile ön plana çıkmaktadır (Tekeli, 2002). Böyle bir toplumun oluşumu, çok sayıdaki aktörün kararları ve karşılıklı etkileşimi ile gerçekleşmektedir. Toplumdaki değişik aktörler, *yatay ilişkilerle*, içinde yaşadıkları toplu-

mu birlikte yönlendirmekte, bir toplumun yönlendirilmesinde artık araçsal rasyonalite yol gösterici olmaktan çıkmakta, yerini *iletişimsel rasyonaliteye* bırakmaktadır.

Bir başka tartışma konusu da, insan modeli üzerindeki değişim ve haklar alanında yaşanan gelişmeler olarak ifade edilebilir. Daha önce, yapının bireyi belirlediği yapısalcı düşünce sistemi yada atomistik bireylerin temel alındığı liberal yaklaşımların çatışması yaşanırken, günümüzde; *bireyin eylemlerinin de yapıyı etkilediği, biriken bireysel eylemlerin toplumun kurumsal yapısını derutinize edip, yenilediği, toplumun kurumsal yapısının da bireyi etkileyip, sürekli değişen bir toplum oluşturduğu yönünde "Structuration"* adı verilen yeni bir yaklaşım seslendirilmektedir (Giddens, 1995). Bu, yapısalcı teorinin bir yapıdan diğerine geçişte ortaya koyduğu tampon müesseselerin; sürekli bir değişim unsuru ve gerekliliği olarak görülmesi anlamına da gelmektedir. Bu yapılanmanın da, *ilişki içinde bireylerin oluşturduğu bir toplumun bulunduğu varsayılabilir. Birey ve toplumun birlikte varlığı kabul edilebilir. Birey seçmelerini toplumun varlığını kabul ederek yapacak, seçimleriyle toplumu değiştirebileceğini kabul edecektir. Bu eylem etkileşimli yaklaşımla (structuration), insanların çaba ve uzlaşımlarıyla ulaşılabilecek bir "iyi toplum" vardır.* Sürekli ve hızlı bir değişim olduğunda structuration-yapılanma teorisinin önemli dayanakları olduğu görülmektedir.

Öte yandan, haklar alanında da önemli değişimler olmaktadır. Çok genel çizgileriyle insan haklarının oluşum süreçleri göz önüne alındığında üç aşamalı bir gelişim süreci göze çarpmaktadır. *Birinci* aşamada, daha çok bireyi devletten koruma amacı taşıyan; özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, yaşama hakkı, düşünce ve vicdan özgürlükleri gibi *klasik hak ve özgürlükler* gelişmiş ve kurumsallaşmıştır. Bu hakların herkese eşit fırsatlar sağlayamadığı ve refahı yaygınlaştıramadığı ortaya çıkınca, *ikinci* aşamada kişisel haklardan *sosyal haklar*a geçiş söz konusu olmuş; refah devleti kavramı önem kazanmış; çalışma, sosyal güvenlik, örgütlenme, sağlık, eğitim, konut vb. sosyal haklar kurumsallaşmıştır. Günümüzde ise insan hakları, dayanışma hakları olarak adlandırılabilecek *3. kuşak* haklar bağlamında gelişmekte ve çeşitlenmektedir. Bireylere olduğu kadar tüm topluma ilişkin olan bu haklar, ödevleri-sorumlulukları da beraberinde getirmektedir (Tekeli,2002). Öncelikle *"çevre hakları"* olarak haklarla birlikte sorumluluklar da yükleyen bu yeni 3. kuşak haklar, bir yandan mülkiyet hakkının klasik haklar içerisinde kutsal ve her şeyiyle bireye ait yapısını tartışmaya açmakta, diğer yandan da *"kentli hakları"* olarak kentte yaşamanın getirdiği hak ve sorumlulukları göz ardı etmemeyi zorunlu kılmaktadır.

*İnsan model*inin de atomistik bireyden, *ilişki içinde, sosyal sermayesi yüksek, birlikte öğrenebilen, empatik anlama yetis*indeki, kriz yönetim süreçlerine uyumlu, anlık ve hızlı karar verebilen *kaotik bilişe* sahip, *yeniliklere hızlı uyum* yapabilen, *yerel bilgiyi geliştirerek kullanabilen* insana doğru evrildiği gözlenmektedir. Bu değişimler sonucunda; çoklu gerçeklikler üzerinden, *kolektif eylemlilik* sürecine, *kendiliğinden eşgüdüm ve esneklik* üzere *kısa erimli eylemler*le biçimlenen bir planlama düşünce ve eylem alanına geçilmektedir (Beauregard, 1989).

Diğer taraftan, bu hızlı teknolojik değişim ve dönüşüm, refah devletinin yapmakla yükümlü olduğu temel sosyal hak ve hizmetler ile sorumlulukların da etkinliğini ve sayısını etkilemektedir. Üretim kapasitesi ve verimliliğin görece üst düzeye yükselmesine karşın, üretimden yeterince artı ürün elde edilerek dezavantajlı gruplara ve sosyal refah devleti gereksinimlerine kanalize edilememesinin altında, *hızlı değişim ve yenilenmeye ayak uydurabilmek amaçlı ar-ge giderlerinin üst düzeye çıkması ve hızlı teknolojik gelişme sonucu yatırımların yenilenmesi gereksinimin çok sık ve çok üst düzey harcamalarla olanaklı olabilmesi yatmaktadır.* Bu hızlı teknolojik değişime uyum yapmanın getirdiği *"Yıkıcı Yaratıcılık"* nedeniyle, durağan nitelikli, esneklik düzeyi düşük işletme ve kurumlar başarısız olmakta, daha önce refah devletine aktarılan kaynaklar teknolojik gelişmeye yönlendirilmektedir. Bu yeni yönetim anlayışı da ekonomik seçimleriyle, mekansal süreçleri zaman karşısında farklı boyutlara taşımaktadır.

Tüm bu gelişmeler olurken planlamanın kapsamlı (comprehensive) bir anlayışla, planlama kurumlarının da bu anlayışın uygulayıcısı olacak biçimde kurgulanması baştan başarısızlığın satın alınması anlamına gelmektedir. Çünkü bütünlük kuramı temelden sarsılmış görünmektedir. *Bütünlük anlayışını sarsan 3 temel neden* olduğu söylenebilir. Bunlardan *birincisi*, neo-kantist anlayışlı, estetik temelli bir *bütünlük tanımı kendi içerisinde çözülmüştür. İkinci olarak*, bütüncül planlama için gerekli olan *total denetim anlayışı, özel mülkiyetle uyumsuzluğu nedeniyle hayata geçemez* bir nitelikte tanımlanmaya başlanmıştır ve *üçüncü olarak* çok hızlı yaşanan bilimsel-teknolojik değişim ve dönüşüm ile yerel-tacit nitelikli bilgiler *uzun erimli, kesin nitelikli tahmin ve planlama çabalarının sorgulanmasına* yol açmıştır (Tekeli, 2002).

Bilim Felsefesi İçerisinde Mekan - Zaman

Bilim felsefesi içerisinde ayrılmaz biçimde nitelenen zaman ve mekan kavramları, gündelik yaşam ve sosyal pratiklerin tarihsel ilişki biçimleri içerisinde eşit bir gelişim gösterememiştir. Tarihsel gelişim süreci içerisinde, coğrafyanın sosyal yaşamı biçimlendireceği savını ortaya koyan materyalist bakış açısı değişmiş, 1920'ler ile birlikte doğa ve sosyal arasındaki ilişki, *Kant*'ın bilim anlayışına göre yeniden kurulmuştur (neo-kantizm). 1960'lar, kantitatif coğrafyanın göreli konumları odağına alarak soyut mekan üzerinde insan faaliyetlerinin dağılımına sahne olmuş, 70'ler ise, mekanın önemini yitirdiği, zamanın baskın olduğu, sosyal süreçlerin mekansal örgütlenmeyi belirlediği bir süreci getirmiştir. Mekanın önemini yitirmesi ile birlikte, özellikle sosyal bilimler içerisinde zaman kavramının önemi artmış, mekan ise kapitalist düzen içerisinde önem kazanan ancak Marksist yaklaşımlarda yeterince yer bulamayan bir niteliğe bürünmüştür. Kapitalist yapıda ve sosyal biçimlenmede belirleyici nitelikler taşıyan *mekan kavramının ise, liberal dünya biçimlenmesine ilişkin tüm kuramsal açılımlar ve uygulamalarda da zamana göre önemini yitirdiği* gözlenmektedir (Soja, 1985; Soja, 1989, Soja, 1997; Tekeli, 2001).

Sürekli bir yeniden üretim süreci içerisinde, yeni organizasyon biçimleri, yeni teknolojiler, yeni yaşam-üretim biçimleri oluşturan kapitalizm, mekanı da dönüştürmekte

ancak bunu zamanı odağına alarak kaçınılmaz olarak gerçekleştirmektedir. Sosyal süreçlerin mekansal yapıyı belirlediği yönündeki saptamada da zaman, baskın bir biçimde mekansal yapıyı belirleyen bir unsur olarak ortaya koyulmuş görünmektedir. Diğer taraftan; *sınıf çatışmaları, cinsiyet kaynaklı sorunlar, ekolojik çözülmelerin piyasa mekanizması içerisinde çaresizce izlenmek durumunda kalınması yada ekonomik gelişmelerin bedeli olarak çevrenin yitirilmesi-sürdürülebilirliğinin zarar görmesi gibi dışsal etmenlere ve zaman-mekanın sosyal biçimlenmesinde rol oynayan süreçlere inildiğinde ise, elenmek durumunda kalan mekanın önemi çok daha iyi anlaşılabilmektedir* (Harvey, 1990). Zaman-mekan açılımının çözülüp, kapital döngü ve pazar mekanizmasının araçları haline gelmesi, liberal-kapitalist mekanizmaya müdahale edilmesi, *mekanın yeniden ve zamanla birlikte kurgulanması gerekliliğini* ortaya çıkarmaktadır (Beauregard, 1989, Soja, 1997).

Bunlara ilaveten, coğrafya ve estetiğin kesişim noktasında ise, daha önce çokça üzerinde durulmayan niteliğiyle *"zamanın mekansallaşması"* önem kazanmaktadır. Sosyal teori içerisinde birçok estetik teori ve yaklaşım bulunmaktadır. Ancak coğrafya ve estetik yaklaşımları içerisinde bir beraberlik ve zaman-mekan birlikteliği sağlayan açılım oluşturulamadığından, *mekanın içselleşmesi-yer niteliği kazanması* ve zamanın mekansallaşması sağlanamamaktadır. Oysa, zaman ve mekan arasındaki gerilim-denge ve ilişki biçimlerinin diğerini elemeksizin kurgulanması gerekmektedir. Bu haliyle *estetik açılım ve yaklaşımlar* da önemli bir araçsal işlev görebilmektedir (Massey, 1994). Mekanın zaman içinde olayların yansıdığı bir ayna ya da olayların geçtiği bir maske olmaktan öte, zamanla birlikte olayların o "yer" içinde olmasından kaynaklanan anlam ve farklılıkları olduğu, bu nedenle sadece bir ayna ya da maske değil, kendi öz dinamiklerinden ve olayların mekana kazınmasından kaynaklanan bir belirleyici süreç olduğu vurgulanmaktadır (Soja, 1997).

Bunun yanında mekan-yer kavramları sadece kapitalist gelişmenin bir aracı olmaya indirgenemeyecek kadar önemli ve belirleyici nitelikler taşımaktadır. Eğer nedensellik tek yönlü etki-tepki açılımına oturtulursa elbette zaman belirleyici nitelik kazanacaktır. Oysa determinizmin çözülmesi ve *belirlenemezliğe yönelik kuramsal açılımların* önem kazanmasıyla gelinen noktada, mekansal alanda oluşan olayları açıklayabilmekte *contingency-olumsallık* ön plana çıkmaktadır. Bu durumda mekana ilişkin açılımların da zaman ile birlikte eşit belirleyicilik kazanabilmesi olanaklı olabilecektir. İnsan davranışlarından, sosyal süreçlerden ve bunlarla ilişkili mekansal biçimlenmelerden sıyrılarak inşa edilmiş bir sosyal bilim ve planlamanın sağlıklı olamayacağı açıktır. Öte taraftan R. Berger'in de vurguladığı gibi, *mekanın kişisel deneyimleri oluşturmada zamandan daha önemli olduğu, yaşam algısının zaman değil mekan üzerinden gerçekleştiği* söylenebilir. Hatta sadece mekanın değil *zamanın da göreli olduğu* üzerine vurgu yapıldığında, bu güne kadar mekanı zaman karşısında eleyen ve zaman odaklı ifade edilen bilim alanının değişmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilmektedir (Gregory, 1994).

Harvey'in vurguladığı küresel gelişme ve hızlı gelişime ayak uyduramama sonucu kimlik yitirme sürecine kadar uzanabilen, artan mesafelere karşın küçülen dünyaya referans veren *"zaman-mekan sıkışması, ayrılması"* (time-space compression, distanciation), ilişki kurma hızlarının artmasıyla zamanın eski anlamını yitirmesi başkalaşması ve mekana ilişkin açılımlarla yeniden kurgulanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Harvey, 1996). Zamanın önemini görece yitirmesi ve sosyal süreçlerin bulunduğu mekana kazınıp, o "yer" de olduğundan anlamlı olabildiğinin vurgulanması, *sosyo-mekansal* tanım ve gerekliliğinin planlama yazınına girişini, planlamanın duruşu ve kabullerini kendi içinde yeniden tartışmaya zorlamaktadır.

Yerelleşme -Küreselin Yereli

Lefebvre'in *"yaşanan, algılanan ve tasarlanan"* olarak üçe ayırdığı mekanın, determinizmin çözülmesi ve bilim alanında yaşanan *"belirlenemezlik"* içeriğine yönelik değişimler ışığında sosyal analizde zamana karşı elenmek zorunda kalışı, mekanı daha önce olduğundan farklı bir yerellik algısı içerisinde biçimlendirmeye başlamıştır (Lefebvre, 1991). Bunun altında belirlenemezlik ve kaos kuramlarına yönelik açılımlar kadar, tek yönlü *nedensellik ilişkilerinin olumsala dönüşmesi* de önemli bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Bu dönüşüm, hiç bir sosyal sürecin mekan olmaksızın gerçekleşemeyeceği noktasından hareketle mekanın analize sokulmasını gerekli kılmaktadır. Mekanın olumsal-contingent, sosyallikler içeren, doğal boyutları olduğu saptaması üzerinden, sosyal süreçlerin nasıl biçimleneceğini de belirlediği, sosyal ile birlikte dönüştüğü çıkarımlarına ulaşılabilmekte, bu süreçte mekanın sosyal analize girebileceği en uygun ölçek olarak *"Locality-Yerellik"* ön plana çıkmaktadır (Dodghson, 1998).

Bu genel küreselleşme konjonktürü içinde yerelin önemi artmakla birlikte, *yerel sadece coğrafik ilişkiler yada sosyal ilişkiler merkezi olarak kalmayan, küresel coğrafya içinde sürekli olarak kendini yenileyen, kendini belirleyen ve yeniden inşa edilen bir nitelik sunmaktadır.* Yeni toplumsal düzenin kendi iç bütünlüğünü sunabileceği büyüklük olarak, yeni emek alanıyla uyumlu optimum pazar büyüklüğü ve *yaşam kalitesinin* de ortaya çıkarılabileceği uyum yapma ölçeği olarak ifade edilebilecek yerellik; kendi kaderini kendisi belirleme yetisine sahip, küresel coğrafyada sürekli olarak kendini yeniden inşa eden ve *"place-yer"* kavramıyla örtüşen *"proaktif"* bir süreçtir. Ayrıca, yerellik; sosyal süreçlerin mekanda kazınıp, onunla bütünleştiği bir ölçek ve dil bütünlüğü de sağlamaktadır (Soja ve Hooper, 1993).

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçerken, *yeni yerelin de bilgi üzerinden kurulması gerekmektedir.* Öte taraftan "bilgi"ye ilişkin açılımların da kesin kodlanmış-codified bilgiden, *yerel-tacit bilgiye* doğru evrilmesi, yerelleşme ve küreselleşme süreçlerinin bir sonurgusu olarak görülebilir. Daha önce kesin evrensel bilgi arayışlarının önem kazandığı bir çerçeveden, sosyallikler içeren, olumsal ve bulunduğu mekan dolayısıyla özgün olarak *ilişki içinde üretilen ve yerelin kendisini ürettiği* yerel-tacit bilgilerin önemsendiği bir başka düzeye geçilmektedir. Bu düzeyde yeni emek alanına uyum yapabilecek optimum büyüklük olarak *yerellik; tacit bilginin*

kullanımı için de en uygun ölçeği sunmakta, küreselin yereli bağlamına oturmaktadır. Küreselin yereli sadece kültür üzerinden değil, bilgi üzerinden de kurulacaktır. Diğer taraftan bu noktada bir *ölçek sorununun* oluştuğu söylenebilir. Çünkü mikroların (yerellerin) toplamının makroya (bütüne) ulaşmada yetersiz kalacağı, makrodan da mikroların okunamayacağı göz önüne alındığında, makroların da deterministik süreçlerle değil olumsal-contingent süreçlerle biçimlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir (Ash, 1999).

Öte yandan, kapitalist düzenin kendi içindeki en önemli çelişkilerinden birisi olan politik ve kültürel değişimler, zaman ve mekana bağlı olarak eşitsizlikleri-tüketilmeleri ve sürdürülemezlikleri ortaya koyabilmektedir. *Küresel ilişkilerin daha fazla önem kazanmasıyla, tek yönlü nedensellik kavramındaki çözülmeler üst üste geldiğinde, disiplinlerarası nitelikleriyle mekanı eleyen disiplinler, içsel bir zorluk yaşamaya ve mekanı da odağına alan bir dönüşüm sancısı yaşamaya başlamaktadırlar.*

Yerelliğin önem kazanmasıyla, tek güçlü aktör yerine, görece daha güçsüz, onunla ortaklıklar kuran yeni aktörler, karar verme süreçlerine eklenmeye başlamış, bu durum bölgesel temsilden network temsili ile karar üretimine geçilmesini gerektirmiştir. Çünkü *sistemin kararı ve işbölümünü aynı anda üretmesi* önem kazanmaya başlamış, bunun sağlanabileceği ağsal temsil kaçınılmaz olarak alansal temsilin yerini almıştır. Küreselin yerelinde temsil biçimlerinin de sadece nokta yada bölge katılığında bir temsil üzerinden gerçekleştirilemeyeceği açıktır.

Ekonomi Kuramındaki Değişim Önerileri - Evrimsel İktisat ve İktisadi Coğrafya

Klasik iktisat kuramının içeriğindeki değişim ve gelişmelere paralel olarak, coğrafya ve yer seçim kuramları da değişmektedir. Ekonomi kuramını odağına alan ve zamanın belirleyiciliğinde gelişen bilim alanı, mekanın varlığı ve önemiyle sosyal süreçleri de içerecek biçimde gelişince, sosyal bilim alanları ve coğrafya yanısıra, hazcı insan-homo-economicus olarak tariflenen insan modelinin de tartışılması gerekmektedir. Klasik ekonominin; birikimli yörüngeler uyarınca yer seçmiş-güzergah bağımlılığı eksenine oturmuş, insan ajanının sürece girişinin sınırlandığı, küçük, görece sabitlenmiş mekansal dağılımlar üzerine biçimlenen ve *"Yer Seçim Ekonomileri"* olarak ifadelendirilen içeriği, süreç içerisinde güzergah bağımlılığı yaratıcı yayılmalara olanak sağlayan, insan ajanına sürece dahil olabilme anlamında yarı sınırlı bir rol veren, düzenli mekansal dağılımlar üzerine biçimlenen *"Yığılma Ekonomileri"*ne evrilmiştir. Öte taraftan bilim alanında bilgiye ulaşma biçiminin, devamsızlıklara, tacit bilgiye dayanan yeni yörüngelere oturması, güzergah bağımlılığı devamsız yaratıcılıklara yönlendirmekte, insan ajanı sınırlanmamış biçimde sürecin içerisine girmekte, mekansal dağılım gizil olarak ve dramatik bir biçimde değişmektedir. Bu ekonomik yapının biçimlendirdiği açılım ise, *"Kentleşme Ekonomileri"*dir (Boschma, Lambooy, 1999).

Kentleşme ekonomilerinin, yığılma ekonomileri üzerine, *yerel dışsallıkları, mekansal olanakları, insan ajanı ve şans faktörünü ekleyerek bir esneklik içinde yeni teknoloji ve gelişmelere uyum yapmayı kolaylaştıran, negatif kilitlenmeyi önleyen bir açılım* ürettiği söylenebilir. Böyle bir ekonomik sistemin ilişki ağları sistemi içinde, farklı sosyal-ekonomik aktörlerle, *özel bir kültür ve temsil biçimi* ve dinamik-kolektif öğrenme süreci tanımlayarak, yerelin kopyalanması güç üstünlüklerini dışlamayan nitelikleri bulunacaktır.

İnsan ajanının kapasitesi, yaratıcılığı, yetenekleri, bilgi birikimi ve ekonomiyle sınırlı olmayan sermayesini içeren böylesi bir ekonomi; katı-kesin, mekanı ve insanı dışlayan temsil ve modellerden farklı olarak, *uyum yapma kapasitesi gelişmiş, insan yaratıcılığının yerel birikimine olanak sağlayan, ağları odağına alan, dışsallıkları ve destekleyici kurumsallaşmaları özel olarak yeniden tasarlayan bir insan ve yönetim modeli* üzerine biçimlenecektir. Bu ekonomi seçiminin insan modeli de, hazcı insan olmaktan çıkarak *ilişki içinde insan*a evrilebilir. Ekonomiye ve ekonominin coğrafyaya etkisine bakıldığında ise, planlamanın ontolojik kabulleri ve temsil biçiminin de bu yeni içeriklerle yeniden biçimlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu noktada önem kazanan bir başka unsur da, daha önce parasal sermayeyle sınırlı olarak algılanan sermayenin, öncelikle *"İnsan Sermayesi"* olarak *eğitimi* de içerisine alacak biçimde gelişmesi, ardından da *güven, kültür* gibi unsurları da içerisine alan *"Sosyal Sermaye"* tanım ve gerekliliklerinin sermaye tanımları içerisine girmesidir (Schneider, Plümper and Baumann, 2000).

Daha önce olmadığı bir biçimde toplumsal kalkınma için sosyal sermayenin de etkili olduğunun anlaşılması, sadece ekonomi kuramı açısından değil, sosyal bilimler ve planlama açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu tür bir çıkış; planlama ile becerilmek istenen gelişme-kalkınma çabalarının, daha önce olduğundan farklı olarak, *kolektif öğrenme, aktif kentlilik-yurttaşlık bilinci, güven ve kültür* unsurlarını da içerecek biçimde yenilenmesine, yerel ve mekansal olmasıyla farklılaşan bir ekonomik yapı ve kalkınma modelinin tartışılmasına yol açacaktır. Böylece, insana ve ekonomik yapıya ilişkin çıkarımlar da değişmekte ve bunlara yönelik temsil ve ontolojik kabullerin de gözden geçirilerek sosyal bilim-planlama analizine girmesi süreci şekillenmektedir.

Planlama kuramının ve planlama kuramına girdi sağlayan temel bilimsel-konjonktürel açılımların böylesine önemli verilerle yenilendiği-değiştiği bir süreçte, planlamanın yeni-çoklu gerçeklikleri hala eski kuramsal açılımlar ve temsil biçimleriyle ifade edemeyeceği açıktır. İşte bu noktada, planlama için tüm bu değişimler üzerinden yepyeni bir temsil sistemi ve ontolojik kabullere gereksinim duyulmaktadır. Böylesi bir açılımla, planlamaya yönelik yüzeysel değişikliklerle sınırlı kalınamayacağı düşüncesinden hareketle, ontolojik kabulleriyle kendini yenileyip, yeniden var edebilmesi anlamında planlamanın disiplinlerarası yapısının da tartışılmasına çalışılacaktır. Bu tartışmanın ise, temsil biçimlerinin değiştiği, *network-ağ temsillerinin ön*

plana çıktığı ve bununla uyumlu insan modelinin araştırıldığı bir düzlemde, temsil sorunsalı bağlamında yürütülmesi gerekmektedir.

SOSYO-MEKANSAL SÜREÇLERİN TEMSİLİ VE ONTOLOJİK KABULLERİ ÜZERİNE

Sosyo-mekansal süreçlerin temsil ve ontolojik kabullerinin kurulabilmesi üzerinde düşünebilmek için, öncelikle bilim alanındaki *deterministik anlayışın zamanın mekanda temsili üzerine oturan yaklaşımının sağlıklı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir.* Bu saptamalar ile farklılaşan bilim ve sosyo-mekansal süreçlerin gerekliliği üzerinden, yeni ontoloji ve temsillerin temel özelliklerinin neler olabileceğine yönelik bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Bilim alanında, deterministik anlayışın *tek yönlü nedensellik* açılımlarına dayanan *tekli gerçekler*inin, *az bilgiyle çok teorik çıkarsama*ya olanak veren, *bilgiyi kurma*yı temel amaç olarak belirleyen, *kademelenmiş bir koordinasyon* içinde *soyut bir hedeften somut bir eyleme* aşama aşama geçmeyi hedefleyen, *değişimi ancak devrimsel bir süreçle olanaklı kılan, iç tutarlılık* arayışında *az bilginin getirdiği basitleştirmelerle bir çok alternatifi dışarıda bırakan, yukarıdan aşağıya* kurgulanan *katı-kesin ontolojilerle* ve sadece *zihin üzerinden kavrayış*a yönelen temsil edilebilme sistematiği büyük ölçüde çözülmüştür.

Bu temsil sisteminin planlamaya, noktasal dağılım (point distribution) ve alansal (areal) temsillerle aktarıldığını ifade etmek olasıdır. Bunun gündelik dildeki ifadesi ise, harita ve plan üzerinden 2 boyutlu mekan temsili olarak kullanılır hale gelmiştir. Bu durumun planlamanın sosyo-ekonomik süreçlere müdahale etme amacından, fiziksel mekan düzenlemelerine indirgenmesi neden ve sonucuyla bağlantılı olduğu söylenebilir. Yine *böyle bir temsil, sosyal süreçlerin mekana yansıdığı noktasından hareketle zamanı baskın olarak aldığından, mekanı biçimlendiren ve mekanın biçimlendirdiği çoklu gerçeklerin temsilinde yetersiz kalmaktadır.* Bu durumda, eski tekli gerçekliklerin açıklandığı temsil şemaları ve bunların dayandığı ontolojik kabullerin dayanağı büyük ölçüde ortadan kalkmış görünmektedir. Önem kazandığı ve kökten değişiklikler gerçekleştirdiği belirlenen yeni *çoklu gerçeklik, olumsallık, esneklik, çeşitlilik ve yatay-aşağıdan yukarı kavramsallaştırma-soyutlamaların* ifade edilebileceği bir temsil sistemi oluşturulması gerekmektedir.

Sosyo-mekansal süreçlerin önemi ve niteliğine ilişkin yukarıda vurgulanan değerlendirme ve saptamalar üzerinden, eğer zaman ve mekanın eşit olduğu bir sosyal bilim düzlemi oluşturulabilecekse, bu açılımlar planlama kuramını bir disiplin olarak nasıl biçimlendirecektir? Sorusunun yanıtlanması gerekmektedir. Planlama eğer zaman ve mekanın eşit olduğu bir sosyal süreç üzerine biçimlenecekse, bu disiplinlerarası olmaktan çıkmış yeni disiplinin temsil biçimi ve ontolojik kabullerinin neler olabileceği konusunu da tartışmak gerekecektir.

Planlamanın temsil biçimini biçimlendirecek ontolojileri ortaya koyabilmek için öncelikle, planlamayı etkileyen süreçler bağlamında, günümüzde iyi planın nasıl olacağına ilişkin temel uzlaşıları ortaya koymak önem kazanmaktadır. *Kamu yararına hizmet, halk katılımı, vizyon bağımlı-eylem etkileşimli kısa ve uzun erimli, toplumda yaşayanların seçme olanaklarını arttıran, kişiler arası ayrım göz etmeyen, herkesin bilgi almasına açık, kentte yaşam akışını durdurmayan, geciktirmeyen, kentsel yaşam kalitesini arttıran* gibi temel niteliklerin iyi planlana ait günümüzde genel uzlaşı sağlanmış ilkeler olduğu söylenebilir.

Bu genel ilkelerin her birinin yorumu için farklı görüşler bulunmakla birlikte, bu derinlikler, bu yazının konusu değildir. Ancak, bu genel uzlaşı noktalarından çıkarak, bunlara ulaşılabilmesi için, planlamanın bu aşamada değişen bilim ve gerçeklikler karşısında ortaya koyacağı temel temsil ve ontolojiler aşağıdakilerle sınırlı olmamak üzere şöyle sıralanabilir:

Mevcut temsil biçiminin tek yönlü nedensellik açıklamaları olumsallığa evrilmiştir. Bilim alanında determinizme yöneltilen eleştiriler ve bilinemezliğe yönelik yeni kuramsal açılımlar ile artık tekli değil *çoklu ve olumsal gerçekliklerden* söz edilmektedir. Bu nedenle, yeni temsil sisteminin de geleceği kesin tahmin etme iddiasından uzak, *esneklik, kısa erimlilik, açık uçluluk ve vizyon bağımlılık* gibi ontolojik kabuller üzerine kurulacak temsil biçimleri araştırması gerekmektedir. *Dinamiği temsil edebilecek esnek bir temsil sistemi,* bu temsille biçimlenen ve temsili belirleyen *ampirik gözlemler* ve kendi içinde tutarlı *teorik çerçeve* arasındaki bağlantıyı kurabilecek *dil bütünlükleri* gerekli hale gelmektedir.

Az bilgiyle ulaşılmaya çalışılan kuramsallaştırmalar yerine, *çok fazla, yenilenebilir, güncel bilgiyle makro ölçekte kavramsallaştırma güçlükleri* tartışılır olmuştur. Bu durumda, her an artan bilgiyi kavrayıştan kaynaklanan güçlüklerin aşılması anlamında, yerel mikro bilgilerin makrolaştırılmasında, *gerekli bilgiyi gereğince kullanabilecek, diğer alternatifleri süreç dışına itmeyerek onlardan yararlanabilecek çeşitlilik ve tutarlılıkta* bir temsil ve kavramsallaştırma gerekmektedir. Bu amaçla *bilgi temsilleri, yaratıcı diyagramlar, kavramsal grafikler, ağ sistemleri ve metaforların* kullanımı önem kazanmaktadır.

Bilgiyi kurmak değil, *bilgiye ulaşmak ve bilgiyi bir tasarım problemi olarak almak* hedef haline gelmiştir. Bu durumda ontolojik kabullerin; kesinlikler kurmayı hedefleyen, basitleştirme ve ihmallerle somutlaştırıldığı düşünülen *bilgiyi, esnek ve yeniliğe-değişime açık süreçlerle dinamikleri ve değişimi odağına koyan bir biçimde ulaşılması ve tasarlanması gereken* bir içerikte tariflemesi gerekmektedir. *İlişki içinde insan ontolojisi* üzerinden; *ilişkisel biçimler, kültür ve yaratıcılıklara* olanak sağlayan, yerel dinamik ve kültürlerin kendini üretebileceği kapasite, yetenek ve uyum yapma süreçlerini temsil edebilen *ağ-network temsili* gibi arayışlar ön plana çıkmaktadır. Burada sadece sosyolojik ilişki ağları değil, mekan-insan akışları, yatay ilişkiler ve bunların temsili önem kazanmaktadır.

Yeni çoklu gerçeklikler, yerel-tacit, çok ve yenilenebilir bilginin bir sonucu olarak, *değişim sürecin odağına oturmuş, sistemin değişim üzerine tasarlanmasını* gerekli kılmış ve devrim olmaksızın *evrimle değişebilme ontolojisi* tariflenmeye çalışılmıştır. Evrimi temel ontoloji olarak kabul eden bir kuramsal açılım *structuration-yapılanma, ilişki içinde insan ontolojisini* ortaya koymak ve *sosyal networkün düğüm noktası olarak insan ajanını* belirlemek durumundadır. *Kurumsallaşmaların* da, ilişki içinde insan ve yapı üzerinden *değişim üzere, yeniden ve yeniden biçimleneceği* esnek temsil sistemleri ile oluşacağı açıktır. Bu durumda temsil; insan ajanının yaratıcılık, kapasite, yetenek ve uyum yapma süreçlerine şans faktörünü de ekleyecek açılımlara olanak veren yaratıcı diyagramlara ve *çeşitliliğe olanak sağlayan obje dili üzerinden yeni dillere* evrilmesi beklenebilir.

Kavramsallaştırmaların doğasında olan *somut eylemden soyutlamaların* gerekliliği fark edilmiş, aşama aşama somuta geçmeyi hedefleyen *amaç ve hedefler setinin aşağıdan yukarıya kurgulanabilirliği* gündeme oturmuştur. Bu durumda temelde iç tutarlılık arayışındaki genel hedef-alt hedefler-eylemler dizisi, vizyon bağımlı olarak yerelden-eylemden ve anlık-olumsallıklardan çıkan bir biçimde genele-soyuta ulaşabilecek biçimde alt-üst edilip, aşağıdan yukarıya kurgulanabilir. Böylece *kavramsallaştırma sürecinin temsili ile planlama yaklaşımının temsili arasındaki uyum* da sağlanabilecektir.

Kaos kuramı ve düzensizlikler içindeki düzenin test edilebilirliği ile kesin (ordered) düzen arayışları, kaotik-olumsal durumların düzenlenebirliğini tartışılır hale getirmiştir. Bu durumda, kademelenmiş bir koordinasyon yerine, *kendini organize eden sistemler ve müzakereci kendiliğinden koordinasyon* önem kazanmış, olabildiğince çok alternatifi süreç içerisine katmayı hedefleyen yerellik-çeşitliliklerin ifadelendirilmesi vurgulanır olmuş, *sonuç vurgusu yerine süreç vurgusu önem kazanmış, süreç yönetimi en temel gereklilik* olarak planlama yazınına girmiştir. Bu durumda sadece ağlar üzerinden temsilin yetersizliği de ortaya çıkabilecek, farklı temsil biçimlerinin birlikte kullanılabilirliği ile çözümlenemeyen olay ve gerçekliklerin açıklanabilmesinde yeni ufuk genişlikleri yaratılabilecektir. Sözgelimi, sadece noktasal ya da alansal bir temsille açıklanamayan kaotik durum ve olgular, nokta dağılımlarının (point distrubition), difüzyon teorileri içerisinde ifade edilebilmesi, ağsal temsillerin kaos kuramıyla birlikte yorumlanması gibi yeni temsil sistemi arayışlarını gereli kılmaktadır. Müzakereci kendiliğinden koordinasyonu sağlayacak *sosyal sermaye, insan sermayesi* ve kendini organize edecek sistemleri düzenleyecek vizyon bağımlı *kaotik temsiller, yerelliklerin temsili* önem kazanacaktır.

Kentsel ekonomi ve sosyal süreçleri açıklamakta yer seçim ve yığılma ekonomileri yanısıra kentleşme ekonomilerinin yerel dışsallıkları, insan ajanı ve şans faktörlerini bir arada yorumlayabilen *esnek, açık uçlu, total denetimden kaçınan ve denetleyebileceği kadarını kontrol etme iddiasındaki dinamik ve ağsal temsil* biçimleri kaçınılmaz olarak ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca demokratik ve yerel süreçlerin etkisiyle *katılımcı ontolojiler*in ve temsil sistemlerinin oluşturulması da önemli bir gerekliliktir. Daha önce sembolik bir katılıma oturtulan ontolojilerin, *aktif kentlilik-yurttaşlık bilinci, eşit ortaklık ilkeleri üzerine insan ajanını odağına alarak* biçimlenmesi, temsil sisteminin de bu çeşitlilik ve katılıma olanak verecek *esneklik, katılım ve dengede* çözümlenmesi gerekmektedir.

Teknolojik gelişme ve yeniliklerin planlama sürecinde de yoğun bir biçimde teknolojik olanak ve ifade biçimlerinin kullanılmasını hazırladığı görülmektedir. Bu bağlamda *coğrafi bilgi sistemleri* (GIS) olarak ifade edilen ve daha önce alışılan 2 boyutlu temsili evrilten yaklaşımların planlama sürecindeki geleneksel eklektik sentezleri de sorgulamaya açması ve mekan-yer odaklı çıkış noktaları ile yeni temsil açılımlarına olanak sağlaması olasıdır. Bunun oluşabilmesinde temel koşul ise, planlamanın kendi içindeki kuramsal yaklaşım ve duruşunu, disiplinlerarasılığını gözden geçirmesidir.

Sadece zihin üzerinden kavrayışın yetersizlikleri anlaşılmış ve *psikolojik süreçler*in de kavrayış sürecinde devreye girdiği, bu nedenle küme-alt küme temsilleri yerine *çağrışım üzerinden temsil* sistemleri oluşturulması, *dinamiğin temsili ve kaotik biliş-düşünce*nin de kavramsallaştırma-temsil biçimleri içerisine girmesi gerekliliği anlaşılmıştır. Bu anlamda yaratıcılık ve kaotik düşünce ifadeleri (yaratıcı diyagramlar, metaforlar, kavramsal şemalar vb) büyük önem kazanmaktadır.

Bu yeni kavrayış ve temsil biçimlerinin, paradigmalara hapsolmadan, özgürleşme ve yenilikleri ileri sürebilme şansı sağladığı düşünülmektedir. Bu temsil sisteminin network temsili ile sınırlı kalması, esneklik, çeşitlilik ve değişime açıklık anlamında kendisiyle çelişkiler yaratacağı açıktır. Bu nedenle, temsil biçimlerinin anlamlandırmalara *yanardönerlik* (iridescent) kazandıracak, birden fazla temsil biçiminin birlikte kullanımına olanak sağlayacak, farklı anlamlara ve algılamalara yönelecek bir niteliğe bürünmesi, *kaos temsilinin içerisine noktasal temsilin de katılabilmesi* araştırılmalıdır.

Bu temsil sisteminin oluşturulmasında, yukarıda vurgulanan temel çıkarımlar üzerinden planlamaya yönelik bazı ontolojik kabul varsayımlarında bulunmak gerekir. Bu ontolojileri daha kolay kurgulayabilmek için, yukarıda vurgulanan konjonktürel değişimlerin kent ve bölge kuramına yansıma biçimlerine bakmak yararlı olabilecektir.

Son dönemde planlama yazınında *"Kentsel Bölgeler-Urban Regions"* tanımı üzerinde durulmaktadır. Kentsel bölgeler, tekli gerçekliğin geleneksel temsil biçiminde değerlendirildiğinde; birbiriyle birleşen, bir fiziksel şekil sunmayan, biçim ve makroform açısından planlanmış görünmeyen, ilişkiler-ağsal sistemlerin olarak algılanabilmektedir. Böyle bir yapıda kente şekil veremeyen bir planlama ve ilişkilerin önem kazandığı, mekanın dışlandığı bir süreç oluştuğu ifade edilebilir. Oysa *temsil biçimi değiştirilir, sözgelimi kaotik sistemleri çözümlemeye çalışan bir temsil ve ifade biçimi içine noktasal temsil oturtularak, kaotik bir biliş ve network temsilinin birlikte*

kullanıldığı bir temsil yaratılabilirse; daha önce şekilsiz olduğu düşünülen kent formunun altında kaotik yapıların kendi içindeki düzenleri algılanabilir yada mekanı dışladığı düşünülen ilişki ağlarının sadece sosyolojik ilişki ağları değil, mekan ve insanların yatay ilişkileri üzerine oturan akış biçimleri olduğu sonucuna ulaşılabilir. Böylece bu haliyle nasıl planlanıp denetleneceği konusunda soru işaretleri bulunan kentsel bölgelerin planlanması için de bir açılım getirilebilecektir. Bu nedenle artık algılanması ve çözümlenmesinde büyük güçlükler çekilen yeni kentlerin ya da kentsel bölgelerin çözümlenebilmesi için öncelikle bu ve benzeri yeni, esnek, dinamik ve birlikte kullanılabilecek temsil biçimlerinin araştırılması gerekmektedir.

Öte taraftan, kent planlaması değişik disiplinlerden gelen bilimsel bilgilerin mozaik gibi yan yana gelmesiyle yetinmemekte, bir *sentezi gerçekleştirme iddiası* taşımaktadır. Bu sentez Neo-Kantist bir yaklaşımla, bölgesel ve idiografik coğrafik yaklaşımın bir uzantısı olarak görülebilir. Bu yaklaşım 1950'li yılların ortalarında ciddi eleştirilere uğramış ve coğrafya alanından elenmiştir. Oysa kent planlaması bu iddiayı sürdürmektedir. Bunun altında *disiplinlerarası olma kaygı ve iddiası yanısıra, gerçeklerin temsiline ilişkin çıkarımlar* da rol oynamaktadır. Bu sistemde sosyal yapı, planlama sürecine etkin ve belirleyici bir biçimde girememekte adeta planlama sürecinin dışlanmış bir zorunluluğu pozisyonuna itilmektedir. Oysa temsil sisteminin 2 boyutlu mekan algısından kurtarıldığı bir noktada sosyal ilişkileri, ilişki ağlarını, mekan ve insan akışlarını kurgulayıp çözümleyecek *network temsili ile birlikte kullanılabilecek, kaotik ve nokta dağılımlı bir temsil seçimi* bir yandan paradigmatik bir özgürleşme sağlayacak, diğer yandan da basitleştirilip ihmal edilen ve planlama süreci içerisine sokulmayan sosyo-mekansallıkları da, sınırlı eklektik sentez yapısından kurtararak planlamanın odağına alabilecektir. Ayrıca, böyle bir eklektik mozaiği andıran temsil sisteminden vazgeçişin, planlamanın disiplinlerarası olma seçimini de değiştireceği açıktır.

Planlamaya ilişkin ayrıntılı ontolojik kabullerin yukarıdakilerle sınırlı olmamakla birlikte *aynı anda farklı temsil ve ifade biçimlerine olanak sağlayacak* bu genel ilkeler üzerine oturabileceği, yeni temsil sistemlerinin de bu anlamda, *esnek, gelişmeye açık, tutarlı, belirlemekte güçlük çekeceği kesinliklerin tahmini çabasından uzak, katılımcı, yaratıcı diyagramatik ve metaforik* bir yapıya olanak sağlaması gerekmektedir. Ancak bu kabullerin bir planlama kuramı oluşturulması sonucunu doğurabileceği ve kendi kuramını oluşturmuş bir disiplinin de disiplinlerarası kalıp kalamayacağı önemli soru işaretleri olarak ortaya çıkmaktadır.

SOSYO-MEKANSAL DURUŞ PLANLAMAYI DİSİPLİNLER ARASI OLMAKTAN ÇIKARABİLİR Mİ?

Toplumbilim ve planlamayı direkt yada dolaylı ilgilendiren düşünce biçimlerinde meydana gelen değişimler ve coğrafyanın da mekansal süreçleri içselleştirecek bir yapıya bürünmesi, bir yandan *mekanın ve insanın etkisi-konumunu belirleyici süreçlerin odağına taşımakta*, diğer yandan *planlamanın yeniliklere uyum yapma süreçle-*

rini gündeme getirmekte, öte taraftan da *insan modelinin değişimini* tartışmaya açmaktadır. Bu durumda, daha önce disiplinlerarası olarak tariflenen ve bu özelliğini farklılığı olarak ortaya koyan *planlamanın, kendi disiplinini geliştirip, kuramsallaşmak gibi bir noktaya yöneldiği anlaşılmaktadır.* Oysa, bir yandan kendi bilimsel disiplinini geliştirebilecek kavramsal ve kuramsal hazırlıklar sürdürülürken, diğer taraftan disiplinlerarası olma arzusunun devam ettiği gözlenmektedir.

Öte taraftan, disiplinlerarası duruş; bilim ve planlama alanında oluşan ve önceki bölümlerde özetlenen değişimler ile planlamanın uyum yapma anlamında gerçekleştirebileceği köktenci düzenlemeleri sınırlamaktadır. Planlama, tek bir disiplinin yanıt veremediği sorunların çözümü için, ilgili tüm disiplinlerin gelişmiş bilgilerinin yararlanılabileceği bir çıkışla disiplinlerarası nitelik kazanmıştır. Tüm disiplinlerarası yaklaşımların bu tip bir gereksinimden çıktığı söylenebilir. Ancak, disiplinlerarası olmayı hazırlayan sorun, toplum içinde kalıcı ve sürekli hale gelirse, disiplinlerarasılık meslek haline gelip, eğitimi kurumsallaşır, kendini üretir hale gelir, bilimler arası iş bölümünde kendine yer edinir ve sonuçta kendisi bir disiplin haline gelir (Tekeli, 2001).

Planlama da bu süreçleri yaşamış, kurumsallaşmış, lisans düzeyinde eğitimini verir, kendini üretir hale gelmiş ancak kendisi bir disiplin olmayı reddederek, disiplinlerarası kalma iddiasını sürdürmüştür. Bunun altında kent planlaması alanındaki disiplinlerarasılığın, diğerlerinden farklı, dolayısıyla kalıcı olduğunu savunmak ve disiplin olma seçimi yapmak için gecikmiş olmak gibi nedenler ortaya koyulmaktadır. Oysa, *disiplinlerarası kalmanın; kendi bilim alanını geliştirme çabasını başka bilimlere bırakmak, onların ürettiğini tüketmek ve büyük ölçüde belli bir pratiğe hapsolmak anlamına geldiği söylenebilir.*

Ayrıca, günümüzde özellikle sosyal bilim alanında nesnel bir temsilin olanaklılığı varsayımı sürdürülemez hale gelmiştir. *Nesnel temsilin olanaklı olduğu bilim dünyasında her bilim disiplininin tek paradigmalı olması beklenirken, günümüzde çok paradigmalı disiplinler nedeniyle tek başına disiplinlerarası olmaktan söz etmek tutarsızlık anlamı da taşıyabilir.* Değişik paradigmalara göre, değişmiş toplumsal bilimlerin bir araya nasıl getirileceği konusunda açıkça fikir geliştirmeden disiplinlerarası olma iddiasını sürdürmek olanaksızdır. Bu durumda ancak, gerçekliğin aynı tür temsiline dayalı kuramlar bulunması halinde bu kuramlar arasındaki disiplinler arasılıktan söz edilebilir.

Disiplinlerarası olmanın karşılaştığı önemli bir temsil sorunu da, her disiplinin ve o disipline ait değişik paradigmaların altında bulunan insan modelinin farklılığıdır. Her sosyal bilim alanının altında böyle bir insan modeli varsayımı söz konusudur. *Ekonominin hazcı insanı, pedagojinin şekil verilebilen insanı, sosyolojinin toplum içinde bir ölçüde şeyleştirilmiş insanı buna örnek olarak verilebilir. Böyle değişik insan modellerine dayanarak elde edilmiş bilgilerin, disiplinlerarası bir faaliyette bir araya getirilmesi halinde bir tutarlılık sorunu olduğu açıktır* (Tekeli, 2001).

Öte taraftan, bir önceki bölümde de vurgulandığı üzere, kent planlamanın bir sentez elde etme çabası söz konusudur. Ancak bu da, coğrafyada elenen bir yaklaşımın devamı olarak sürdürülmeye çalışılan eklektik bir mozaik olarak, pratikte olanaksızlıklar taşımaktadır ve *disiplinlerarası olma iddiasının bir sonurgusu olarak, tutarsızlıklar oluşturma pahasına sürdürülmeye çalışılmaktadır.* Böylesi bir senteze ulaşabilmek için; mevcut kapsamlı planlama anlayışına dayanan planlama paradigmasıyla, fiziksel yapıya çoğu kez yansıtılamayan ve sembolik hale indirgenmiş sosyal yapı analizleri de zorlanmakta ancak sürdürülmesinde büyük güçlükler yaşanmaktadır. Oysa böyle bir sentezin sürdürülemezliği, disiplinlerarası duruşu önemli ölçüde zedelemektedir.

Bu durumda kent planlaması, disiplinlerarası olma iddiasını terk edebilmek için, ya coğrafyayı planlamanın bir alt disiplini olarak ilan edecek ya da kendisini bir disiplin olarak geliştirecektir. Coğrafyanın normatif boyutunun iyice belirginleşmemiş olması bu seçeneği ortadan kaldırıyor görünmektedir. Bu durumda, *planlamanın kendini bir disiplin olarak geliştirebilmesi için*, bir önceki bölümde vurgulanan ontolojik kabul ve temsil biçimleri üzerinden *kendi kuram alanını netleştirebileceği bir seçim* yapabilirliği tartışılmalıdır. Bunun için *kuramın sorusu planlamanın yanıtlamaya çalıştığı soru olarak seçilmeli, plancının doğrudan denetleyebileceği değişkenleri kuramın bağımsız değişkenleri haline getirmeli ve bu yapı ve konjonktürel gerekliliklер zerinden kendi ontolojilerine uygun bir insan modeli geliştirilmelidir* (Tekeli, 2001). Bu yapılmadıkça planlama, kendi ontolojik kabullerine ve temsil biçimine uygun olmayan ekonomi alanının hazcı insan modeline yenik düşmeye devam edecektir. Bu bakımdan bilimsel, konjonktürel değişim süreçlerinin yaşandığı bir noktada, yeniden yapılanan planlamanın, disiplinlerarası olma iddiasından sıyrılarak, kendi kuramı etrafında temsil ve ontolojik kabullerini biçimlendirilmesi gerekmektedir.

Sosyo-mekansalın temsili ve etkileşimine yönelik bu genel çıkarımlar ile; *dışsallıkların yönetimine indirgenen planlamanın yeniden yapılanması* ele alınmalıdır. *İçsel süreçlere müdahale edebilen, disiplinlerarası olma iddiasından sıyrılmış planlamanın* kuramı ve ontolojilerinin; bu yazı boyunca vurgulanan sosyo-mekansal süreçleri hazırlayan bilim felsefesi, küresel-konjonktürel süreçler, ekonomik değişimler, demokrasi-yönetim kuramı ve insan modeli üzerindeki yenilikler ile olumsal süreçler bağlamında nasıl biçimlendirilebileceğine ilişkin tartışılması olasıdır.

SONUÇ YERİNE

Bilim alanında tüm bu gelişmeler olur ve planlama kuramını her anlamda etkileyip-belirleyen süreçler yaşanırken kapsamlı planlama anlayışıyla, katı temsil ve kurumsallaşma üzerinden üretilen plan kararlarının hayata geçmesini bekleyen planlama yaklaşımı ve onun eklektik sentez anlayışı ile tekli gerçekler üzerine kesin-katı kararlar vererek bu kararları 2 boyutlu tekil temsil sistemleri ile ifadelendirme yönündeki yapısı çok önemli bir çıkmaz yaşamaktadır.

Bu durumda planlamanın yeniden biçimlenmesi gerekmektedir. Planlama, bir yandan içsel süreçlere müdahale edebilmek için öncelikle mülkiyet hakkının sadece sahibine getiri sağlayan mutlak mülkiyet olmaktan çıkararak, kentin birlikte ürettiği değerlerin bir sonucu olarak bağıl bir nitelikte kentli ve çevre hakları bağlamında ele alınabilmesini tartışmaya açmalıdır. Diğer yandan disiplinlerarası duruşunun ve eklektik sentez arayışının sorgulamasını yaparak kendi kuram ve insan modelini belirlemeyi tartışmaya açmalı ve tüm bunların olabilmesi için ontolojik kabulleri ile temsil sistemlerini değişen-dönüşen bilim-gerçeklik ve yaklaşımlarla uyumlu hale getirmelidir.

Böylesi bir planlama yaklaşımı, yukarıdaki temel paradigmatik vurgulara ilaveten, şeffaf, hesap verebilir bir süreç yönetimini, birlikte karar üretme anlayışını ve bilginin paylaşımını da esas almaktadır. Bu durumda kamu denetimi, yargı ve diğer kurumsallaşmış yapılarla birlikte, öncelikle kentli-yurttaş denetimi olarak uygulanabilecek; olası anlaşmazlıklar, şeffaf, esnek ve kendini yenilemeye açık bir temsil ve denetim mekanizması ile müzakere edilip oydaşılarak (consensus) çözümlenebilecektir. Tüm bu değerlendirme ve yaklaşımlar planlama kuramını zaman-mekan eşitliğinde ve mekanın içsel dinamiklerinden kaynaklanan dinamik ve belirleyicilikleri de ihmal etmeyen sosyo-mekansal süreçleri beraberinde getirmektedir.

Sosyo-mekansal süreçler üzere biçimlenen *planlama*; bir yandan *içsel koşullara müdahale* edebilmeyi hedeflemekte, diğer yandan *mekanda kazınan olumsal gerçeklikler* üzerinden *zamanın mekansallaşması* sürecinde çok önemli bir görev yüklenmektedir. Bu süreç, kendi kuramını, zaman-mekan eşitliğinde kurup, *disiplinlerarası olma iddiasından sıyrılmayı* gerekli kılmakta, girişimci ve emek sağlayan insan modellerini dengeleyecek, *ilişki içinde insan sürecinin arabulucusu "organik aydın"* işlevini görebilecek, oydaşma sürecinin kolaylaştırıcısı niteliğindeki bir plancıyı beraberinde getirmektedir. Bu bilimsel ve metodolojik seçim için, ontolojik kabullerin yazı boyunca vurgulanan esneklik, dinamiklik, çoklu gerçeklik, denge, tutarlılık ve yatay ilişkiler içinde seçilmesi gerekmektedir.

Bu ontolojilerin ve kuramsal yaklaşımın temsil sistemi de, yukarıda vurgulandığı üzere bir çok yeni çoklu temsil sisteminin birlikte hayata geçirilmesini beraberinde getirmektedir. Bu yazı kapsamında ifade edilmeye çalışıldığı üzere temsil; kullanılacak tekniği belirlediği gibi, algılanan gerçeği, kuram ve kural olarak çıkarsanabilecekleri de değiştirmektedir. Bu süreçte önemli olan, konjonktürel ve bilimsel değişimleri sağlıklı olarak süzerek ne esneklik ve bütünlükte bir kuramsal açılım ortaya koyulabileceğine yönelik ontolojik seçimleri yapmaktır. Bu seçimlerin katı-tekli, esneklik ve dinamiklikten uzak olmayacağı açıktır. Böylece, *geleneksel yapısı ve çıkış noktası değişen çoklu ve birlikte kullanılabilecek temsil sistemleri de, şu anda çözümlenemeyen, yönlendirilemeyen kentsel süreçlerin anlaşılması ve ifadelendirilmesi anlamında yepyeni açılımlar ortaya koyabilecektir.*

Ancak asıl önemli olan, bu süreç bağlamında planlamanın disiplinlerarası yapısının, alışılagelen kapsamlı planlama yaklaşımının ve bu yaklaşımın doğurduğu *geleneksel*

*ontoloji ve temsil sistemleri üzerine kurumsallaşan ve eğitilen yapılanmanın değiştirilebilmesi*dir. Bu konuda en büyük direncin yine plancılardan ve kurumsal yapılarından geleceği açıktır. Bu nedenle önümüzdeki süreç, temelde bu *içsel eğitim ve yenilenmenin-uyum yapma becerisinin kazandırılabileceği yepyeni gereklilikleri* beraberinde getiriyor görünmektedir.

Bu yazı; *planlamanın zaman-mekan eşitliğinde bir kuramsal yapı oluşturulması bağlamında, mevcut disiplinlerarası yapısını değiştirebilmesi sürecini tartışmaya başlaması anlamında yeni bir açılım yaratır, kanıksanmış zaman karşı mağlup, ekonominin hazcı insanı modelinden kurtulamayan, belirlemekte güçlük çektiği gerçeklikleri en kesin biçimde temsil etme iddiasındaki planlamanın, yukarıda vurgulanan değişim-dönüşüm süreçleri ve sosyo-mekansal gereklilikler üzerinden sorgulanmasını sağlayabilirse amacına ulaşmış olacaktır.*

KAYNAKÇA

Ash, Amin, 1999, **An Instutional Perspective on Regional Economic Development**, Joint editors & Blackwell Publishers, Oxford, UK.

Beauregard R., 1989, **Between Modernity and Postmodernity: The Ambigious Position of US Planning**, Environment and Planning D: Society and Space 7.

Boschma, A., R., **Lambooy**, J.,G., 1999, **Evolutionary Economics and Economic Geography**, J. of Evolutionary Economics, Spring.

Dodghson, A.R., 1998, **Society In Time and Space**, A Geographical Perspective on Change, Cambridge Un.

Giddens, A., 1989. **A Reply To My Critics**, Social Theory of Modern Societies, Cambridge University Press.

Giddens, A., 1994. **Modernliğin Sonuçları**, Çev: E.Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul.

Giddens, *A.*, 1995. **The Constitution of Society, Outline of The Theory of Structuration** Polity Pr., Camb.

Gregory, D., 1994, **Geographical Imaginations**, Blackwell, Oxford.

Harvey, D., 1985, **The Urbanization of Capital**, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Harvey, D., 1990, **Between Space and Time:Reflections on The Geographical Imagination**, Annals of The Association of American Geographers 80.

Harvey, D., 1996, **The Social Construction of Space and Time**, Justice, Nature and the Geography of Difference, Blackwell Publishers, Cambridge.

Harvey, D., 2001, **Spaces of Capital**, Towards a Critical Geography, Edinburgh University Press., London.

Lefebvre, H., 1991, **Production of Space**, Plan of teh Present Work.

Massey, D., 1994, **Space, Place and Gender**, Polity Press, Cambridge, UK.

Melluci, Alberto, 1996, **Challenging Codes Collective Action In the Information Age**, Cambridge Un. Press.

Schneider, G., **Plümper,** T., **Baumann,** S., 2000, **Bringing Putnam to the European Regions,** European Urban and Regional Studies 7(4).

Soja, Ed., 1985, **Regions in Context: Spatiality, Periodicity and the Historical Geography of the Region Question**, Environment and Planning, Society and Space, vol:3.

Soja, Ed., 1989, **Postmodern Geographies:The Reassertion of Space In Critical Social Theory,** Verso.

Soja, Ed. and **Hooper** B., 1993, **The Spaces That Difference Makes: Some Notes on the Geographical Margins of the New Cultural Politics,** In Keith and Pile (ed), Place and Politics Identity.

Soja, Ed., 1997, **Planning In/For Postmodernity,** In Benko and Strohmayer (ed), Space & Social Theory, Blackwell, USA.

Tekeli, İlhan, 2001, **Modernite Aşılırken Kent Planlaması**, İmge Kitabevi, Ankara.

Tekeli, İlhan, 2002, **Türkiye Kent Planlamasının Yeniden Kurumsallaşmasını Düzenlerken Düşünmesi Gerekenler Üzerine**, Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara.

HANGİ PLANLAMA? KÜRESELLEŞEN KENTLER, YERELLEŞEN PLANLAMA

Yeşeren Eliçin

GİRİŞ

Bu yazı kapsamında ülkemizde kentsel planlama pratiğinin yerelleştirilmesi süreci ve sonuçları tartışılmaktadır. Bu amaçla, pazar öncelikli planlama anlayışının egemen olduğu 1980 sonrası dönemde planlama araç ve yöntemlerinin merkezi hükümet ve yerel yönetimler tarafından nasıl kullanıldığı irdelenmektedir. Zira 1980'lerin ortalarından itibaren gerçekleştirilen yerel yönetim reformlarından (mali iyileştirmeler dışında) en önemlisi, kent planlama yetkilerinin neredeyse tümüyle yerel yönetimlere devridir.

Ne var ki, gerek yerel yönetimlerin yetki devri sonrası ortaya koydukları planlama pratiği gerekse de merkezi yönetimin, hukuki olsa bile meşruiyetten yoksun, haksız, kamu yararı gözetmeyen, sivil toplumu dikkate almayan müdahaleleri, söz konusu yetki devrini ve ona eşlik eden yeni yönetişim anlayışını sorgulamak için yeterli veri sağlamaktadır.

KÜRESELLEŞME, YERİNDEN YÖNETİM VE KENT PLANLAMA

Kentsel planlama gücünü esasen ulusal hukuk sistemi içindeki yerinden yani yasa ve düzenlemelerden almaktadır. Söz konusu yasal mevzuat her ülkenin kendi özelliklerini yansıtmakta, dolayısıyla her ülkenin idari yapısı ve sistemine bağlı olarak birbirinden oldukça farklı planlama yaklaşımları ortaya çıkabilmektedir (Newman & Thornley 1996).

Öte yandan, küreselleşme olgusu da kentsel planlama söylemini önemli ölçüde değiştirmiştir. Merkezi hükümet öncülüğünde gelişen bir girişimci yaklaşım (*entrepreneurialism*) ağırlık kazanmaya başlamıştır (McGuirk, 1994; Stoker & Young, 1993). Yerel ekonomi ve gelişmeye verilen önem pazar öncelikli bir planlama yaratmaktadır. (Fainstein, 1991; Gar-on Yeh and Wu, 1999). Girişimci öncelikli yönetişim biçimleri, desantralizasyon ile birlikte yetki ve sorumlulukların yerel otoritelere devrini de teşvik etmektedir (Painter, 1997).

Kent Planlamanın Değişen Rolü

Bu yeni dönemde yerel yönetim politikaları ve kentsel planlamanın değişen rol ve işlevi pek çok analize de konu olmuştur (Mcguirk 2001, Brindley et al., 1996; Newman & Thornley, 1996). Bu çerçevede, değişen yönetişim biçimlerinin genel olarak yerel yönetimler, özel olarak da yerel kentsel planlama için taşıdıkları zorluk ve fırsatlar üzerinde sıkça durulmaktadır (Mcguirk, 2001). Yerinden yönetim birçok yazar tarafından kentsel merkezlere yeniden canlılık kazandıracak kentsel politikalara zemin oluşturacak yeniden yapılandırma stratejilerinin en önemli bileşeni olarak takdim edilmektedir. Adeta, gerçekleştirilmek istenen değişikliklerin meşruiyet kaynağını oluşturmaktadır (Paddison, 1999). Birçok yazar, bu değişikliklere paralel olarak kentsel planlamanın bağlamının da değiştiğini ileri sürmektedir (Fainstein, 1991; Mcguirk, 2001). Nitekim mali ve ekonomik çıkar çevreleri hızla artan taleplerini meşrulaştırmanın yolunu girişimci yönetişimde (*entrepreneurial governance*) bulmaktadırlar.

Ülkemizdeki bu anlamdaki değişim 1984-1985 yıllarında çıkarılan ve kentsel planlama alanındaki yetkilerin yerel yönetimlere devri ile sonuçlanan yasal düzenlemelerle başlamıştır. 1985 tarihli İmar Kanunu yerel yönetimleri sadece kentsel planlama alanında yetkili otorite olarak tanımlamakla kalmayıp, plan yapma yükümlülüğü de getirmektedir.

Diğer yandan, ülkemizde planlama kurumunun hiçbir zaman kentleşmeyi tamamıyla denetim altına alamamış olduğu gerçeğinin de altını çizmek gerekir. 1950'lerden başlayarak büyük göç dalgalarına maruz kalan kent merkezleri gecekondulaşmaya karşı koyamamış, gecekondu ve imar dışı ya da imara aykırı yapılaşmalar türk kentlerinin belirleyici özelliği haline gelmiştir. Kentlerin imarlı kesimlerinde ise mülkiyete dayalı yenileme (*regeneration*) eğilimi kentsel gelişmeye ve kentsel politikalara damgasını vurmuştur. Bölge planlama 1970'lerden itibaren ihmal edilmeye başlanmış, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın büyük kentler için master plan hazırlanması yönünde yürüttüğü çabalar yetersiz kalmıştır. DPT de bu anlamda kendisinden beklenen aktif rolü oynayamamıştır (Tekeli, 1994). İşte bu şartlar altında ve hiçbir denetim mekanizması öngörülmeden gerçekleştirilen yetki devri tam bir deregülasyon ile sonuçlanmıştır. Nitekim yetki devri sırasında plan kademeleri üzerinde kendisine hiçbir denetleyici, düzenleyici, politika belirleyici rol atfetmeyen merkezi yönetim, izleyen dönemde kentsel planlama alanında yerel yönetimlere, yasal olsa da demokratik olmayan daha da önemlisi meşruiyetten yoksun müdahalelerde bulunmaktan çekinmemiştir.

Planlamanın yerelleşmesi nazım plan ve uygulama imar planından oluşan iki kademeli kentsel planlama sistemi üzerinde de yıkıcı bir etki yapmıştır. Bunlardan en önemlisi nazım plan ile uygulama imar planı arasındaki kademe ve öncelik sırasının bozulmuş olmasıdır. Her iki kademede de yetkili tek otorite haline gelen belediyeler, gerekli olduğunu düşündükleri her durumda her ikisini birden ve aynı anda değiştirerek istediklerini gerçekleştirmek yoluna gitmektedirler. Esasen, Türk planlama sis-

teminde bu iki kademe arasındaki ölçek ilişkisinin de pek sağlıklı kurulduğu söylenemez. Oysa örneğin Fransa'da nazım planın dengi olan yönlendirici şemalar (*schémas directeurs*) birden fazla yerleşim birimini içine alacak biçimde, belli bir bütünlük gösteren anlamlı bir alt bölge için hazırlanmakta ve ana gelişme hedeflerine ilişkin önemli kararlar içermektedir. Ülkemizde ise, özellikle küçük ve orta büyüklükte kentlerin imar planları incelendiğinde iki kademe arasındaki tek farkın içerik değil ölçekmiş gibi algılandığı ve nazım imar planlarının genellikle uygulama imar planlarının küçük ölçekte çizimlerinden başka birşey olmadığı görülür. Nitekim İmar Kanunu'nda da nazım plan ölçeği olarak yalnızca 1/5000'in belirtilmesi, 1/50000 ölçekte hazırlanan İstanbul Nazım İmar Planı'nın ilgili mahkeme tarafından iptaline neden olmuştur.

Yetkilerin yerel yönetimlere devri sonuç olarak kentsel planlamanın Türk kentleri için oynadığı rolü ve anlamı da önemli ölçüde değiştirmiştir. Yetki devrini izleyen dönemde yerel yönetimler girişimcilerin sürekli artan talep ve baskıları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu taleplerin mevcut planlar çerçevesinde karşılanamadığı durumlarda ise imar plan değişiklikleri, "*a posteriori* planlar" olarak tanımladığımız ve onaylı bir imar planına bağlı olarak sonradan yapılan planlar (revizyon, ilave imar ve mevzii imar planları) devreye girmektedir. Bu tür uygulamalar ki esasen zorunlu durumlarda ve olabildiğince az başvurulmaları gereken ikincil planlama araçları olarak tasarlanmışlardır, gerçekte temel planlama eylemleri haline gelmişlerdir. Dolayısıyla, pazarın taleplerine son derece duyarlı, plan değişiklikleri ve *a posteriori* planlar ile işlev kazanan yeni bir planlama pratiğinden söz etmek mümkün olmaktadır.

Eski Kural Yeni Yorum

Yetki devri sonrası ortaya çıkan yeni planlama pratiği, planlama sürecininin parçalara ayrılarak, içinden uygun bulunan yöntem ve araçların seçilmesi olarak tanımlanabilir. Bu şekilde, tüm yöntem ve araçlar tek ve ayrı olarak kullanılabilmekte, hiçbir öncelik-sonralık ilişkisi ya da kademelenmeye bağlı kalmak gerekmemektedir.

Bu araçlar esas olarak bir imar planının onayını izleyen sürece ilişkin olarak imar planı tarafından tanımlanan müdahale biçimleridir: *a posteriori* planlar ve onaylı imar planı üzerinde değişiklik. İmar kanununa göre bir imar planının onayını takiben ona bağlı 3 tür *a posteriori* plan hazırlanabilmektedir: revizyon planı, ilave imar planı ve mevzii plan. Revizyon planı en az başvurulan planlama aracıdır. Ayrıca belli bir sektör ya da kentsel alanın tamamı için yapıldığından halihazır planın genel ilke ve öngörülerine aykırılık da tanımı gereği mümkün değildir.

İlave ve mevzii imar planları ise, halihazır imar planında gelişme alanı olarak öngörülen alanların yeterli olmadığı durumlarda hazırlanmaktadırlar. İlave imar planı mevcut imar planına komşu bir alan için hazırlanırken, mevzii imar planı sosyal ve coğrafi olarak halihazır planla bütünleşmesi mümkün olmayan alanlar için hazırlanmaktadır. Tekeli'nin tanımıyla ilave ve mevzii imar planlar, mevcut bir kentsel alt bölge veya yeni gelişmekte olan bir alan için, kentsel alanın bütünü üzerindeki olası

etkileri göz önüne alınmadan hazırlanan planlardır (Tekeli, 1994). Bu planlar, bir yandan kentsel alanlara komşu kırsal alanları kentsel alanlara dönüştürürken diğer yandan da düzensiz ve uyumsuz bir kentsel doku oluşmasına neden olmaktadırlar. Yetki devri sonrası yerel yönetimlerin başvurduğu bir diğer önemli planlama pratiği ise plan değişiklikleridir. İki orta büyüklükteki kentte gerçekleştirilen alan çalışmaları da bu gözlemi doğrulamaktadırlar (Eliçin, 1999). Nitekim, anılan alan çalışmalarından birincisine konu olan Çanakkale Belediye Meclisi, 2,5 yıllık araştırma döneminde 187 imar plan değişikliği gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde, bir başka orta büyüklükte kent yönetimi olan Silivri Belediye Meclisi ise 5,5 yıllık bir dönemde 347 plan değişikliği onaylamıştır

Bu plan değişiklikleri içerikleri açısından sınıflanarak incelendiğinde oldukça ilginç ve anlamlı bulgularla karşılaşılmaktadır. Başlıca 4 türde plan değişikliği yapıldığı gözlenmektedir: inşaat alanı/yoğunluk arttırmak, işlev (arazi kullanım) değiştirmek, yasallaştırma ve nizam değiştirmek (yapılaşma koşullarına ilişkin değişiklikler) (Eliçin, 1999).

Birinci türdeki değişiklikler, yani yapı alanı, kat yüksekliği, emsal artırmak amacıyla gerçekleştirilen plan değişiklikleri doğal olarak nüfus yoğunluğunda da artışa neden olmaktadırlar. Bunun sonucu olarak da kentsel servis sağlama düzeyi ve kentsel yaşam kalitesi düşmektedir. Ayrıca, unutmamak gerekir ki yapılaşma koşulları ya da nizamına ilişkin değişiklikler de dolaylı olarak yoğunluk artışına neden olmakta ve aynı etkiyi yaratmaktadırlar.

İkinci tür plan değişiklikleri, diğer bir deyişle arazi kullanımına ilişkin değişiklikler imar planlarının öngörülerini önemli ölçüde değiştirebilmektedirler. Bu tür değişikliklerde değişiklik talebinin kimden geldiğine bağlı olarak iki önemli eğilim öne çıkmaktadır. Kamu kurumları yeni ortaya çıkan bir kamusal alan gereksinimini karşılamak amacıyla daha önce başka bir kamusal kullanıma ayrılmış bir alan üzerinde değişiklik talebinde bulunmaktadırlar. Örneğin daha önce yeşil alan kullanımına ayrılmış bir alanın okul alanına dönüştürülmesi gibi. Bu tür değişiklikler her ne kadar kamusal kullanım gereksinimini karşılamak amacına dönük olsa da bir kamusal kullanım için diğerinden fedakarlık edilmesi anlamına gelmektedir. Üçüncü şahıslardan, diğer bir deyişle kentlilerden gelen işlev değişikliği talepleri ise kişisel yarar amaçlı, ya kamu kullanımına ayrılmış bir alanın konut ya da ticaret gibi bir kullanıma dönüştürülmesi, ya da örneğin konut alanlarının ticarete dönüştürülmesi gibi isteklerden oluşmaktadırlar.

Üçüncü değişiklik türü imar mevzuatına aykırı ya da izinsiz yapılmış binaları yasallaştırmayı amaçlayan değişikliklerdir. İmar planları mevcut yapılaşmayı yasallaştıracak biçimde değiştirilmekte, plancı jargonuyla söylersek adeta mevcut doku plana işlenmektedir. Bu tür plan değişiklikleri esasen kamu otoritelerinin kentsel gelişmeyi denetim altına almaktan de denli aciz olduklarını da gözler önüne sermektedir. Bu şekilde bir anlamda kuralsızlık/düzensizlik kural haline getirilmektedir. Bu süreç ilginç bir biçimde hem kentliler hem de kamu otoriteleri tarafından "en uygun

çözüm" olarak algılanmaktadır. Zira, artık gelinen noktada kamu otoritelerinin yaptırım gücü o derece azalmıştır ki, imar mevzuatını uygulamaya çalışarak vatandaşlar ve çıkar grupları ile doğrudan (üstelik de kazanamayacakları bir) çatışmaya girmektense uzlaşmak daha kolay ve gerçekçi bir yol olarak görünmektedir. Vatandaşlar açısındansa gerek imar kurumu gerekse kamu otoriteleri meşruiyetlerini yitirmiş bulunmaktadırlar. Bu yüzden onlar da plan dokümanları ve imar mevzuatını değil, diğer yapılaşmaları (yasal olup olmadıklarını önemsemeden) referans olarak kabul etmektedirler.

Son olarak, yapılaşma koşullarına ilişkin değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu tür plan değişiklikleri tek tek incelendiğinde, genellikle mevcut yapılaşma koşullarının yapılaşmaya izin vermediği durumlarda uygulandığı anlaşılmaktadır. Örneğin küçük bir parsel için planda öngörülen çekme mesafeleri yapılaşma olanağını ortadan kaldırabilmektedir. Bu gibi durumlarda parsel üzerinde yapı yapılmasına izin verecek değişiklikler gerçekleştirilmektedir.

Oysa, İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmeliğin (RG 18916/ 2 11 1985- mükerrer) 24. maddesinde imar planlarında sosyal ve teknik altyapıdan başka bir kullanıma ayrılmış alanlarda arazi kullanımının değiştirilmesi durumunda nazım plan ana kararlarını bozucu işlev değişikliklerinin plan değişikliği yoluyla yapılamayacağı, yeni kullanımın gerektirdiği sosyal ve teknik altyapı alanlarının düzenlenmesi gerektiği, yerleşmenin gelişme yönü, büyüklüğü ve arazi kullanımlarının işlevsel dağılımının ve genel yoğunluklar gibi nazım plan ana kararlarının değiştirilmesinin ancak imar planının yeniden yapılması ile mümkün olduğu belirtilmektedir.

Aynı yönetmeliğin 22. maddesi imar planında verilmiş olan inşaat emsalinin, kat adedinin, ifraz şartlarının değiştirilmesi sonucu, nüfus yoğunluğunun arttırılmasına neden olan imar planı değişikliklerinde artan nüfusun sosyal ve teknik altyapı ihtiyacının yönetmelikte belirtilen standartlara uygun olarak arttırılmasını zorunlu kılmaktadır. Kat adedi artışlarına da sınır getiren yönetmelik, izin verilebilecek maksimum bina yüksekliğininin, bina cepheleri arasındaki mesafeyi temel alan bir formüle göre saptanması istemektedir.

K= [(H1+H2)/2]+7 metre
K-karşılıklı bina cepheleri arasındaki mesafe
H1-yolun bir tarafında önerilen yapı yüksekliği
H2-yolun diğer tarafında önerilen yapı yüksekliği

Yine aynı yönetmelik, 21. maddesinde imar planında bulunan sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması, küçültülmesi veya yerlerinin değiştirilmesine dair plan değişikliklerinin zorunlu olmadıkça yapılmamasını isterken, zorunlu hallerde böyle bir değişiklik yapılabilmesi için öngördüğü koşulları da şöyle sıralamaktadır:

1. İmar planındaki durumu değişecek olan sosyal sosyal ve teknik alt yapı alanındaki tesisi gerçekleştirecek bakanlık ve kuruluşların görüşünün alınması.

2. İmar planındaki bir sosyal ve teknik alt yapı alanının kaldırılabilmesi ancak bu tesisin hizmet gördüğü bölge içinde eşdeğer yeni bir alanın ayrılması.
3. İmar planında yeni bir sosyal ve teknik alt yapı alanı ayrılması durumunda 1. bentteki esaslara uyulması.

İlginç bir nokta ise imar mevzuatının plan yapım ve onay sürecinde olduğu gibi plan değişiklikleri ile ilgili olarak da nazım plan ile uygulama imar planları arasında hiçbir fark öngörmüyor olmasıdır.

Uygulamada ise yukarda sözü edilen ilke ve koşulların tamamen göz ardı edildiği gözlenmektedir. Örneğin, bu tür işlev değiştirme amaçlı plan değişikliklerileri yapılırken yukarda söz edilen yönetmelik hükümlerinin uygulanmadığı, yani örneğin bir sosyal ve teknik alt yapı alanı kaldırılırken, bu tesisin hizmet götürdüğü bölge için eşdeğer yeni bir alan ayrılmadığı dolayısıyla kaldırılan ya da değiştirilen kullanımın yerine konmadığı, bir sektörde ihtiyaçlar karşılanırken, bir başka sektörde açığa neden olunduğu gözlenmektedir. Bu durumu iki nedene dayandırmak mümkündür. Birincisi, imar yetkilerinin denetiminden sorumlu bir otoritenin bulunmaması, yerel yönetimlerin imar planlamaya ilişkin olarak aldıkları karar ve uygulamaları ne yasallık ne de idari hiçbir denetime tabii olmaması, ikincisi ise yerel yönetimlerin kendilerine devredilen plan yapma yetkilerini sorgulanamaz bir hak olarak algılamaları, bir fransız kentbilimcinin deyimiyle "plan yapma yetkisi" olarak değil, "istediklerini yapma yetkisi" olarak görmeleridir (Moderne, 1986).

Tüm bu veriler, mevzii ve ilave imar planları ile plan değişikliklerinin kendiliğinden ortaya çıkan bu yeni planlama modelinin en önemli araçları haline geldiği ortaya koymaktadır. Hukuksal olarak bu bir tür yasallaştırma mekanizması olarak tanımlanabilir. Bu yolla pazarda arsa sahibi tarafından tahsil edilen bir artı değer üretilmektedir. Geleneksel kentsel planlamanın tersine burada hemen her zaman ve tek tek her imar parseli için pazarlık yapmak mümkündür. Dolayısıyla planlama pazarlık edilebilir bir alan haline gelmektedir ki bu durum kentsel yönetişim mantığına uygun bulunabilirse de kentsel planlama açısından kabul edilebilir değildir.

Genel olarak plan değişikliklerine ilişkin bir başka ilginç nokta da bu değişikliklerin büyük çoğunlukla tek bir imar parseli için yapılıyor olmalarıdır. Parsel ölçeğinde plan değişiklikleri, (gerek sayısal olarak gerekse nitelik olarak) sadece plan bütünlüğüne zarar vermekle kalmamakta, kentsel planlama ve imar kurumunun meşruiyetini yaralayan faktörlerden birini oluşturmaktadırlar.

İmar kurumu ve kent planlama açısından meşruiyet çok önemli, yaşamsal bir sorun haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde, hızlı kentleşmeye yanıt vermekte zorluk çeken geleneksel kent planlamasının kısmen de olsa yasa dışı kentsel gelişme ve kentsel hizmetlerin yetersizliğininden sorumlu olduğu yaygın bir görüştür (Davidson, 1996; Rakodi 2001). Bu durumun en önemli sonuçlarından biri ise, gerek merkezi gerekse yerel yönetimlerin kentsel aktörlerin gözünde meşruiyetlerini kaybetmeleridir (Rakodi, 2001). Oysa meşruiyet, yasa yapma yoluyla otomatik olarak sağ-

lanabilir bir olgu değildir. Meşruiyet, otoritenin vatandaşların uymakla yükümlü oldukları, uymadıkları takdirde de yaptırımla karşılaşacakları talimatlar, emirler verme yetkisine sahip olduğuna dair inanç olarak tanımlanabilir. Otoritenin daha yüksek bir çıkar için bireysel hakları kısıtlamaya hakkı olduğuna dair bu inanç ise kurumlara, karar vericilere ve rejime duyulan güvenden dayanak alır (Dogan 1994). Ülkemizde, başka birçok alanda olduğu gibi kent planlama alanında da kurumlar ve karar vericilere duyulan güvenin tamamen sarsılmış olduğu ve planlama kurumunun ciddi bir meşruiyet krizi yaşadığı gözlenmektedir. Düşündürücü bir diğer nokta ise bu açıdan yerel kurum ve karar vericilerle merkezi yönetim arasında kayda değer bir farkın bulunmamasıdır.

YOK ASLINDA BİRBİRLERİNDEN FARKI: MERKEZİ YÖNETİM YEREL YÖNETİMLERE KARŞI

Kentsel planlamaya ilişkin yetkilerin yerel yönetimlere devri Türkiye'de liberal ekonomi politikaları ve dışa bağımlı gelişme stratejilerinin benimsendiği bir döneme denk gelmektedir. Buna karşın, bu dönemde gerçekleştirilen reformlar ve yerinden yönetimlere ilişkin düzenlemeler yurttaş katılımı, sivil toplumun yerel düzeyde etkinliğini arttırmak gibi demokratik kaygılar taşımamaktan uzaktır. Bu reformların en önemli sonucu kentsel toprakların büyük inşaat şirketleri için daha kolay ulaşılır hale gelmesidir (Erkip, 2000).

Diğer yandan, yeni güç ve yetki dağılımı zaman zaman yerel yönetimlerle merkezi hükümet arasında anlaşmazlık ve gerilimlere neden olmuştur. Bu gerilimler birçok kez merkezi yönetimin ne yerinden yönetim ne de "iyi yönetişim" ilkelerine uygun düşmeyen müdahaleleri ile sonuçlanmıştır. Söz konusu merkezi yönetim müdahaleleri başlıca iki yasal dayanağı temel almaktadırlar: Bunlardan birincisi İmar kanununun 9. maddesinin Bayındırlık ve İskan Bakanlığı başta olmak üzere merkezi hükümet kurumlarına tanıdığı olağanüstü yetkilerdir. Bu madde, merkezi hükümete ilgili yerel yönetimin onayını dahi almadan planlar yapma ve uygulama olanağı vermektedir.

Merkezi yönetim müdahalelerinin temel aldığı ikinci önemli dayanak ise özel alanların planlama ve korunmasına ilişkin mevzuattır. Bunlardan en önemlisi Turizm Kanunu'dur. Bu kanun (Kültür ve) Turizm Bakanlığı ile bazı durumlarda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nı, Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen turizm bölge, alan ya da merkezleri için plan yapmaya ve onaylamaya yetkili otorite kılmaktadır (Kanun no: 2634, R.G: 17635/16 3 1982). Aynı şekilde, çevre, toplu konut, kültür ve tabiat varlıkları, milli parklar vs. gibi özel alanlara ilişkin mevzuat da ilgili merkezi yönetim kurumlarına, çeşitli düzeylerde yetki alanları tanımlamaktadır.

Ne var ki bu yetkiler zaman zaman merkezi yönetim kurumları tarafından amaçları dışında, özellikle de yerel yönetimlerle anlaşmazlığa düşülen durumlarda, yerel yönetimleri devre dışı bırakmak amacıyla kullanılabilmektedirler. Büyük inşaat şir-

ketleri ve çıkar grupları, yerel otoriteleri gerçekleştirmek istedikleri projeler konusunda ikna edemediklerinde, merkezi hükümet üzerinden isteklerini gerçekleştirmeye çalışmakta, müştericilik/himayecilik (*patronage*) ilişkileri ile merkezi yönetim üzerinde baskı kurarak bu yetkilerin amaç dışı ve çıkar amaçlı kullanımını teşvik etmektedirler. Baskı gruplarının isteklerini yerine getirmek amacıyla örneğin turizm merkezi ilan edilmesi neredeyse standart bir uygulama haline gelmiştir. Bu bölümde işte bu tür merkezi hükümet müdahaleleri mercek altına alınarak, planlama kurumunun meşruiyetine verdikleri zarar açısından merkezi yönetimlerin yerel yönetimlerden pek de farklı olmadıkları kanıtlanmaya çalışılacaktır.

İmar Kanunu'nu Dayanan Merkezi Yönetim Müdahaleleri

Merkezi yönetimin İmar Kanunu'nun 9. maddesini dayanak yaparak kent planlamaya müdahalelerden en çok tartışma yaratanı hiç kuşkusuz İstanbul boğazı üzerinde üçüncü bir köprü yapma projesidir. Vaniköy-Arnavutköy arasında yer alması düşünülen üçüncü köprü projesi 1997 yılından beri merkezi yönetimin gündeminde yer almıştır. 1999 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin muhalefetine rağmen Bayındırlık ve İskan ile Ulaştırma Bakanlıkları'nın ısrarı ile üçüncü köprü projesi bir kez daha gündeme getirilmiştir. Ne var ki İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yanısıra çeşitli sivil toplum kurumları ve Arnavutköy sakinleri de projeye şiddetle muhalefet etmişlerdir. Projeye karşı olanların temel savı İstanbul için hazırlanan Ulaşım Master Planı'nın zaten, Boğazın altından geçen ve saatte 100,000 yolcu taşıma kapasitesine sahip bir tünel öngörüyor olmasıdır[1]. Ayrıca, İstanbulda bir günde 10 milyon seyahat yapıldığı ve bunlardan sadece yüzde onunun bir yakadan diğerine geçiş olduğu vurgulanmaktaydı. Oysa üçüncü köprü projesi karayolu ile ulaşım ve motorlu araç kullanımını desteklemesi nedeniyle kentiçi ulaşıma önemli bir yük getirecekti. Bunun yanı sıra kentin makroformu üzerinde de diğer iki köprünün yol açtığı türden spekülatif etkileri olması da kaçınılmaz görünmekte idi.

Projeye karşı muhalefet etkili oldu ve nihayet 2003 yılının Şubat ayında hükümet üçüncü köprü projesinin ertelendiğini bildirdi. DPT üçüncü köprü projesinin ancak proje koordinatörlüğünü İstanbul Büyükşehir Belediyesi yaparsa gündeme gelebileceğini açıklarken[2], Yüksek Planlama Kurulu'nun da önceliğin tüp geçişe verileceğine ilişkin bir karar aldı[3].

Turizm Kanunu'na Dayanan Merkezi Yönetim Müdahaleleri

Turizm Kanunu'nun verdiği yetkilere dayanarak gerçekleştirilen müdahalelere verilebilecek en iyi iki örnek Park Otel ve Gökkafes davalarıdır. Her ikisi de İstanbul'da yer alan bu iki örnek, merkezi yönetim müdahalelerinin arka planını oluşturan girişimci öncelikli ve müşterici planlama yaklaşımını da çok açık biçimde yansıtmaktadırlar. Anılan Kanun'un verdiği yetkilerin ne denli keyfi ve amacını aşan biçimde kullanılabildiğini göstermek açısından seçilen bir diğer örnek ise Kuşadası kentinin turizm merkezi ilan edilmesidir.

Park Otel olayı esasen yetki transferini izleyen dönemde merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında ortaya çıkan yetki çatışmalarının ilk ve en önemlilerindendir. Olay 1984 Martında İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Taksim'de bulunan eski bir otelin yıkılarak yenilenmesine karar vermesiyle başlamıştır. Aynı yılın haziran ayında otelin üzerinde bulunduğu arsa Bakanlar Kurulu kararıyla "turizm merkezi" ilan edilmiş, bu kararın sonucu olarak da Turizm Bakanlığı yetkili planlama otoritesi haline gelmiştir. Bu arada birisi turizm merkezi ilanından sonra yetkisini kaybetmiş bulunan İstanbul Büyükşehir Belediyesi, diğeri ise Turizm Bakanlığı tarafından, iki ayrı plan hazırlanmış ve onaylanmıştır. Bakanlık tarafından hazırlanan planda bina yüksekliği 86 metre olarak belirlenirken, Büyükşehir Belediyesi bina yüksekliğini 119 metreye kadar yükseltmekte sakınca görmemiştir.

Ne var ki yeni otel projesi, kentliler ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin şiddetli muhalefetiyle karşılaşmıştır. Otelin bulunduğu mahalle sakinlerinin kurduğu bir sivil toplum örgütü (Ayazpaşa Yurttaş Girişimi), İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Turizm Bakanlığı'nın tarafları arasında yer aldığı bir tartışma ve dava süreci de böylece başlamıştır. Diğer yandan, 1989 yılında yapılan yerel seçimlerle değişen Büyükşehir Belediye yönetimi projeye desteğini çekerek Ayazpaşa Yurttaş Girişiminin yanında tavır almıştır. 1993 yılında Ayazpaşa Yurttaş Girişiminin açtığı davayı sonuçlandıran Danıştay, otele ilişkin olarak hazırlanan imar planlarının iptaline karar vermiş ve bu arada yapımı tamamlanmış bulunan Park Otel'in bölgede izin verilen yapı yüksekliğini aşan katları 1984 yılında Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkılmıştır. Bu yıkımdan arta kalanlar adeta bir "kötü kentsel yönetişim anıtı" gibi hala yerinde durmaktadır.

Merkezi yönetimin olağanüstü yetkilerine dayanarak kentsel planlamaya müdahalesine en güncel örnek Gökkafes olayıdır. Taşkışla binası (İTÜ) ile Dolmabahçe arasında bulunan ve 1939 yılında Henri Prost'un hazırladığı Beyoğlu Nazım Planı'na göre park olarak düzenlenmiş bu alanda inşa edilen 134 metre yüksekliğindeki gökdelen, bugün gelinen noktada hem bir "kötü yönetişim anıtı" hem de bir hukuk problematiği oluşturmaktadır. Otelin 1984 yılında başlayıp 2004 yılında alınan Yargıtay kararına dek, 20 yıla yayılan ve çok bilinen öyküsü merkezi hükümetin şehircilik ve planlama ilkelerine ilişkin en ufak bir kaygı taşımayan, yerel yönetim, kentliler ve sivil toplum örgütlerini birer ortak olarak görmek bir yana, dikkate bile almayan, tamamen girişimci odaklı ve açıkça müşterici (*clientelist*) müdahaleleri; yerel yönetimlerin ise, konjonktürel olarak zaman zaman merkezi yönetimle çatışma içinde olsa da onunla aynı müşterici çizgide buluşan yaklaşımı kent planlama alanında sergilenen kötü yönetişimin boyutunu göstermektedir. Diğer yandan, binanın yapımının tamamlanıp kullanıma açılmasından sonra gelen yargı kararının uygulanabilirlik sorunu da kent planlama ilişkin yargı süreçlerinin tartışılmaya açılması gerektiğini göstermektedir. Bu alanda, yargı kararlarını uygulanabilir kılmak ve hukuka uygunluğu garanti altına almak amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Gökkafes olayını sadece kötü yönetişim ve müşterici ilişkiler ağından yola çıkarak özetlemeye çalışmak gerekirse, Beyoğlu Tapu Müdürlüğü'ne kayıtlı bir taşınmazın, üzerinde bina yapılamayacağına ilişkin kaydın silinmesi ile başlayan süreç, bu işlemin yasal olmadığına karar verilmesi ile (şimdilik) sonuçlanmış bulunmaktadır. Ancak bu süre içinde bina tamamlanarak kullanıma açılmıştır.

Söz konusu taşınmazın üzerine yapı yapmak isteyen girişimci, yerel yönetimle anlaşmazlığa düşünce, kendisi için daha ulaşılabilir ve "uzlaşılabilir" olan merkezi yönetimi devreye sokarak sonuç almaya çalışmış ve önemli ölçüde de başarmıştır. 13 Haziran 1984 tarihinde taşınmaz turizm merkezi ilan edilmiş ve böylece yerel yönetim oyun dışı bırakılarak Turizm Bakanlığı'yla pazarlığa oturma olanağı elde edilmiştir. Planlama yetkilerini kaybetmekle beraber projeye muhalefet etmekten vazgeçmeyen, gerek yargı, gerekse sahip olduğu diğer yetkiler yoluyla inşaatı durdurmaya çalışan Beyoğu İlçe Belediyesi'ni tamamen devre dışı bırakmak içinse oldukça yaratıcı (!) bir çözüm bulunmuş, taşınmaz, İstanbul Valiliğinin 24 Mart 1998 tarihli kararıyla Beyoğlu Belediyesi sınırlarından çıkarılarak Şişli Belediyesi sınırlarına geçirilmiştir. Bu idari işlem o kadar aleni bir keyfilik izlenimi vermektedir ki, bu işlemin kendisinin de yetkilerin kötüye kullanımı açısından soruşturmaya konu olmaması şaşırtıcıdır.

Gökkafes projesinin bir diğer ilginç yanı ise turizm merkezi ilan edilmekle birlikte ticaret kullanımına da izin verilmesi, hatta neredeyse tamamen (%88) ticaret kullanımı verilirken, turizme sadece %12 pay ayrılmış olmasıdır. Bu karar için de yukarda belirtilen "keyfi tasarruf" durumu geçerlidir. Tek bir parsel üzerinde yer alan tek bir binada, sadece %12 oranında turizm kullanımı için Bakanlar Kurulu kararıyla turizm merkezi ilan edilmesi meşruiyeti bir yana bırakalım ne oranda yasaldır? Ne yazık ki, idari ve politik yaşamımızda bu tür keyfi işlemler o kadar sıradanlaşmış, o kadar çoğalmıştır ki değil soruşturmaya konu olmak, şaşkınlık bile uyandırmamaktadır.

Eylül 1989'da tüm Kuşadası kentini "turizm merkezi" ilan eden Bakanlar Kurulu kararı da, merkezi yönetim müdahalelerinin en ilginç örneklerinden birisidir. Bu müdahalenin gerçek nedeni Kuşadası belediye yönetiminin imar uygulamalarına ilişkin olarak ortaya çıkan yolsuzluk ve rüşvet söylentileriydi. Tüm kentin turizm merkezi ilanı, hızlı ve etkili bir biçimde müdahale etmek isteyen merkezi hükümetin bulduğu en kısa ve pratik çözüm oldu. Nitekim, turizm merkezi ilanını izleyen dönemde kent yöneticileri hakkında soruşturma açıldı. Kuşadası turizm merkezi ise 1993 Ekiminde yine Bakanlar Kurulu kararı ile iptal edildi. Bu tarihe kadar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı aralarında yaptıkları bir protokole göre planlamaya ilişkin yetkileri kullandılar[4]. Bir kentin tümüyle turizm merkezi ilan edilerek denetim altına alınmaya çalışılması, gerekçesi ne olursa olsun "yetkinin kötüye kullanımı" olarak değerlendirilmelidir. Burada altı çizilmesi gereken nokta ise merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin kent planlama konusunda yaptıkları hatalı ve yasadışı

uygulamaları denetlemek ve yaptırım uygulamak için hiçbir araca sahip olmamasıdır.

SONSÖZ

Ülkemizde planlamanın yakın dönemde geçirdiği dönüşüm iki noktayı öne çıkarmaktadır: Birincisi; kentsel planlamaya ilişkin karar süreçlerinin yerelleştirilmesi ve girişimci öncelikli kentsel yönetişim anlayışı kent planlamanın temel felsefesini değiştirmiştir. Bütüncül (*holistic*) planlama anlayışının yerini kolaylaştırıcı ve noktasal "hemen ve isteğe göre planlama" yaklaşımı almıştır. İkincisi ise merkezi yönetimin planlamaya yaklaşımı ve bu alandaki müdahaleleri, kentsel planlama ve kentsel yönetişim pratiğini derinden yaralamıştır.

Kentsel planlamanın yerelleşmesi ile bir yandan planlama hiyerarşisi ortadan kalkmış, diğer yandan, yeni yönetişim anlayışı ve bu yaklaşımın getirdiği davranış biçimlerinin (yeni ilişki ağları ve iş bitirme biçimlerinin), belirlediği "yeni bir planlama modeli" ortaya çıkmıştır. Kent planlama, girişimci öncelikli kentsel yönetişim sistemi içinde bireysel taleplerin yanıtlandığı bir bürokratik işleme dönüşmüştür. Aslında elimizdeki boş bir deniz kabuğundan başka bir şey değildir. Bu deniz kabuğu da planlamanın hukuki yönünden ibarettir. Yani, yasallığı sağlamak amacıyla her müdahale için yasal süreç uygulanmakta, planlar hazırlanmakta, bunlar yetkili organlar tarafından onaylanmaktadır, tüm diğer yapı izin ve ruhsatlar da bu belgelere dayanılarak düzenlenmektedir. Bu durum, felsefesi, var oluş gerekçesi açısından değerlendirildiğinde kent planlamanın negasyonu yani olumsuzlamasından başka bir şey değildir. Yeni model ya da yeni planlama diye adlandırmaya çalıştığımız durum, bu nedenle aslında planlamanın amacı, felsefesi ve kapsamıyla tamamen ortadan kalktığı bir durumdur.

Mcguirk bu durumu "büyüme yanlısı gündeme kilitlenmiş gelişme planlamasının depolitize olmuş hali" olarak tanımlamaktadır (Mcguirk, 2001). Merkezi hükümet gibi yerel yönetimler de küresel rekabet, büyüme ve girişimciliğe o denli odaklanmışlardır ki sosyal, kültürel ve çevresel hedefler ikinci öncelikleri durumuna düşmüştür (Imrie & Thomas, 1995; Stewart, 1994; Peck, 1995). Oysa, kamu yararı, sosyal, kültürel ve çevresel çıkarlar ve öncelikler piyasanın insafına bırakılmamalıdır. Esasen, işte bu nedenle kent planlama tamamen yerelleştirilebilecek, serbest piyasa koşullarına bırakılabilecek bir alan değildir.

Ülkemizde planlamaya ilişkin yetkilerin yerel yönetimlere devri paradoksal bir biçimde merkezi yönetimin yerel düzeyde antidemokratik ve yerinden yönetim ilkelerine uygun olmayan müdahalelerini gündeme getirmiştir. Fakat şurası açıktır ki, planlamaya yaklaşımları açısından merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Başka birçok faktörle birlikte bu durum da kent planlamanın meşruiyetinin tamamen ortadan kalkması sonucunu yaratmaktadır.

KAYNAKÇA

BRINDLEY, T., RYDIN, Y. and STOKER, G. (1996) *Remaking Planning: The Politics of Urban Change.* London: Routledge.

Davidson, F. (1996) Planning for performance: requirements for sustainable development. *Habitat International* 20 (3), 445-462.

Dogan, M (1994) The pendulum between theory and substance -testing the concepts of legitimacy and trust. In Dogan, M & Kazancigil A (Eds), *Comparing Nations: Concepts, Strategies, Substance.* Blackwell, Oxford, pp. 297-313.

ELİÇİN, Y. (1999), "İmar planı uygulamalarında performans Denetimi İçin Bir Yöntem Önerisi", http://www.tesev.org.tr/projeler/kamu_belediye_metin_teblig7.php (10 eylül 2004).

ERKIP, F (2000) Global transformations versus local dynamics in Istanbul Planning in a fragmented metropolis, *Cities*, 17(5), October 2000, 371-377

FAINSTEIN, S (1991) Promoting economic development. *Journal of the American Planning Association*, 57 (1), 22-33.

GAR-ON YEH, A & WU, F (1999) The transformation of the urban planning system in China from a centrally-planned to transitional economy. *Progress in Planning*, 51(3), April 1999, 167-252.

GÜMÜŞ, Korhan, "Gökkafes Neyi Simgeliyor?" İstanbul, Temmuz 2004, 50, 65-67.

IMRIE, R. and THOMAS, H. (1995) Urban policy processes and the politics of urban regeneration, *International Journal of Urban and Regional Research*, 19, 479-494.

McGUIRK, P M (1994) Economic restructuring and the realignment of the urban planning system: the case of Dublin, *Urban Studies*, 31, 289-307.

McGUIRK, P M (2001) Changing Approaches to Urban Planning in an 'Entrepreneurial City': The Case of Dublin. *European Planning Studies*, 9 (4), 437-457.

MODERNE, Franck (1986) "Les projets d'intérêt général ou une anticipation des règles juridiques". *Les cahiers de l'IATEUR*, n° 7/8.

NEWMAN, P and THORNLEY, A (1996) *Urban Planning in Europe*, London, NY: Routledge, 1996.

NEWMAN, P and THORNLEY, A (1997) Fragmentation and centralisation in the governance of London: influencing the urban policy and planning agenda, *Urban Studies*, 34, 967-988.

PADDISON, R. (1999) Decoding Decentralisation: The Marketing of Urban Local Power? Urban Studies, Jan99, 36 (1), 107-120.

PAINTER, J. (1997) Regulation, regime and practice in urban politics, in M. LAURIA (Ed.) *Reconstructing Urban Regime Theory: Regulating Urban Politics in a Global Economy*, 122-143. Thousand Oaks, CA: Sage.

PARLAK, Derviş, "Gökdelenler İçin Yol ve Yordam", İstanbul, Temmuz 2004, 50, 67-69.

PECK, J. (1995) Moving and shaking: business elites, state localism and urban privatism, *Progress in Human Geography*, 19, 16-46.

RAKODI, C (2001) Forget planning, put politics first? Priorities for urban management in developing countries, *JAG*, Volume 3 (3), 209-223.

STEWART, M. (1994) Between Whitehall and Town Hall: the realignment of urban regeneration policy in England, *Policy and Politics*, 22, 266-277

STOKER, G. and YOUNG, J. (1993) *Cities in the 1990s*. London: Longman.

TEKELI, I (1994) *The development of the Istanbul Metropolitan Area: Urban administration and planning,* IULA-EMME and YTU, İstanbul.

NOTLAR

1. http://www.ubak.gov.tr/tr/dlh/tpgcs/tr_dosyalar/frame.htm

2. http://www.ntvmsnbc.com/news/218767.asp?0m=-14u

3. http://arsiv.hurriyetim.com.tr/istanbul/turk/99/12/07/isthab/40ist.htm

4. R.G. no: 21731/17 Ekim 1993

BÖLGE PLANLAMANIN İDEOLOJİSİ / GÜNCELLENMİŞ ULUSAL BÖLGE PLANLAMA STRATEJİLERİNE DOĞRU BİR SİSTEM YAKLAŞIMI

M. Tuğrul Kırmızı

GİRİŞ

Genel bir tanımlama ile "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" kapsamında araştırma ve uygulama yapmakta olan meslekdaşlarımızın üç temel alanda hizmet verdikleri söylenebilir. Bu alanlar: a) Bilim, b) Estetik, c) Ahlak üçlemesi ile belirlenmektedirler. "Global Emperyalizm"in "Yeni Dünya Düzeni - New World Order"[1] veya daha doğru bir deyişle "Yeni Dünya Düzensizliği - New World Disorder" bağlamında dünya uluslarına dayattığı[2] "Global Bütünleşme" senaryosu "Vahşi Kapitalizm"in doymak bilmez sofralarında ulusal[3], sosyo-ekonomik ve sınıfsal değerlerin öğütülüp yok edildiği "Global Kült Şölenleri"ne davetiye çıkarıyor.[4] Bazı noktasal olumlu örnekler bir yana bırakılırsa böyle bir gidişe karşı dünya yüzeyinde verilmekte olan mücadele henüz kendi "karşı global kimliğini" ve gücünü kazanmış görünmüyor.[5] Böyle bir gelişme giderek yukarıda belirtilen üç alanda yapılacak sağlıklı ve insan faktörünü içeren irdelemeleri bir anlamda olanaksız kılıyor.[6] Globalizasyon kültürünün belirlediği ve giderek yasallaştırdığı alan içinde yapılan irdelemelerin genelde sisteme karşı alternatifler yönünde olmadığını ve çoğunlukla sisteme uyumlu alternatiflerin kamuoyunda değerlendirilme fırsatı bulabildiğini görüyoruz.[7] Buna bağlı olarak kurulu dozen hakkındaki eleştirileri ve irdelemelerin de yine bu "izin verilmiş" alanın sınırlarına uyduğu ölçüde sesini duyurabildiğini söylemek kolaylıkla mümkün. Sınıfsal mücadelelerin tarihinden ibaret olarak görülebilen dünya tarihini[8] bilim, estetik ve ahlak alanlarında değerlendirerek geleceğe dönük projeksiyonlar yapmak durumunda bulunan "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" ancak sınıfsal yapılanmaların sosyo-ekonomik parametreler bünyesinde analiz edilmesi ve ulusal platformda ele alınması ile sağlıklı bir irdeleme mantığına kavuşabilir. Böyle bir mantık ise "Yeni Dünya Düzeni" bağlamındaki emperyalist çıkarlara açıkça karşı olmak durumundadır. Emperyalizm doğası gereği olarak ve tarihsel birikiminden gelen sömürü algoritmalarını kullanarak kitlelere dayattığı programın metnini "kapalı kod" ile yazıyor.[9] Daha sonra kurulu düzenin üst yapısında oluşturulan stratejiler bileşkesinde "Compile edilmiş - derlenmiş" hale getirilen bu yazılım herhangi bir "compile edilmiş - derlenmiş" yazılımın bilgisayar ekranına yansıması örneğinde

olduğu gibi sosyo ekonomik ve fiziksel yapılanmaların halk yığınlarına sunulan sanal görüntülerini oluşturuyor.

Başka bir deyişle "Yeni Dünya Düzeni - Yeni Dünya Düzensizliği" doğası gereğince davranarak kendi ideolojisini açık kod ile yazılmış bir yazılım ile ortaya koymuyor. Açık kod ile yazılmış bir yazılımın en azından kelimeler, cümle yapıları ve bunlar ile ilgili kavramlaşmalar bazında irdelemeye açık olma durumundan söz edilebilir.[10] Aksi halde emekçi yığınların çıkarlarını savunan bir dünya görüşünün emperyalist çıkarlar bileşkesinde "Compile edilmiş - derlenmiş" kavramlaşmalar açısından "demokrasiye" uygun olmadığını söyleyerek kitleleri yanıltmak kolaylaşır.[11] Bu konuda yapılan yorumları bilimsel alanda çok geniş bir yelpaze içinde incelemek olanağı bulunmaktadır[12] Böylece "compile edilmiş - derlenmiş" bir yazılımın ekrana -bizim örneğimizde mekana- yansıyan görüntüsü yığınlara iyi kurgulanmış bir "sanal gerçeklik" ile sunulduğunu görüyoruz. Bunun yanında "açık kod ile yazmak" cesaretlendirilmediği gibi gerçek anlamda bir demokrasinin vazgeçilmez gereği olan "Planlamada Kitle Katılımı" kavramına uygun yaklaşımlar da sürekli olarak engelleniyor. Kitleler ekranın yüzeyinde gördükleri resim ile yetinerek kendilerine sunulan programın uysal kullanıcıları olmayı "Demokratik Kitle Katılımı"[13] bağlamında algılamaya doğru kurgulanıyorlar.[14] Bundan daha da vahim olarak "Planlamada Kitle Katılımı" kavramı emperyalist çıkarlar doğrultusunda çarpıtılıp "Amerikan Usulü Demokrasi" batı emperyalizminin "global" kurgusu içinde "compile edilmiş - derlenmiş" hali ile kitlelere dayatılıyor. Böyle bir dayatmanın etnik çelişki ve nefret ile bağlantılı dinamikleri nasıl etkilediği ve giderek ne türlü bir "global dengesizliğe" neden olduğu konusunda yapılmış bilimsel çalışmalar önümüzde bizi bekleyen çıkmaz yolu da gözler önüne seriyor.[15] Öte yandan "Amerikan Usulü Demokrasi ve Kitle Katılımı" kavramlaşmalarının uygulamada kendi ülkesel sınırları içindeki yığınları dahi sosyal açıdan nasıl bir çöküntüye yönlendirdiği düşünülecek olursa "Vahşi Kapitalizmin" çıkarlarının rasyonalizasyonu doğrultusunda öz değerlerine zarar vereceği uluslar açısından duygusal bir ayırım yapmadığı da kolayca anlaşılabilir.[16]

"Amerikan Tipi Demokrasi" kavramlaşmalarının getirdiği kurumsal yapılanmalar doğaları gereği olarak "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" bağlamında sosyo ekonomik ve sınıfsal yapılanmalara bakarken kendi belirledikleri sanal gerçeklik alanının dışında kalan yönlenmeleri geçersiz saymaya ve olanaklar elverdiğince marjinalize etmeye özen gösterirler. Bütün bu engelleyici çabalara karşın sistem dışındaki alternatifleri, örneğin "Merkeziyetçi Demokrasi" kavramlaşmalarını ve benzerlerini ilgili açılımları ile irdeleyerek batı toplumsal yapılanmaları bünyesinde inceleyen bilimsel araştırmalara yeterli örnekler verilebilir.[17] Farklı dünya görüşlerinin bakış açılarından demokrasi, planlama, katılım, eşitlik gibi kavramlaşmalardan ne anlaşıldığı "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" bağlamında derinliğine irdelenmelidir.[18] "Amerikan Tipi Demokrasi" kavramlaşmalarının yoğun baskısı altında bulunan ülkemiz giderek yukarıda sözü edilen sanal gerçeklik alanı içinde kalmayı erdem

sayan yaklaşımların sergilendiği bir uygulama laboratuvarı haline dönüşmektedir. Böylece "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" ile karşılıklı etkileşim içinde ve bütünleştirilmiş bağlamda ele alınması gereken "ekonomi" teriminin bir bilim dalından daha çok ideolojiler kapsamında irdelenmek durumunda olduğu da maksatlı olarak gözden kaçırılmaya çalışılmaktadır. Buradan hareketle üniversitelerimizde "ekonomi" eğitimi "global kültürün" legalize ettiği dar bir alanın sınırları içine itilerek bu alan içindeki ve "vahşi kapitalizmin" çıkarlarını rasyonalize etmeye yönelik tekniklerin öğretilmesine indirgenmekte; "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" da özellikle ülkemiz gibi emperyalist baskı altındaki ülkelerde bu kurgunun tamamlayıcı bir parçası olarak sisteme uyumlu alternatif arayışlarının dar kapsamına sıkışmaktadır. Söz konusu bilim dalının ekonomi, politika ve ideoloji arasındaki karşılıklı etkileşim irdelenmeden ve "sosyo ekonomik yapılanmalar bağlamında gücün" kaynakları hakkında derinlemesine araştırma yapılmadan varlığının gereklerini yerine getiremeyeceği bilinmektedir.[19] Buna bağlı olarak herhangi bir bilim dalının[20] veya bilim dalları içindeki teknoloji alanlarının[21] "ideoloji" bağlamından soyutlanarak irdelenemeyeceği gerçeğine de burada bir kez daha değinmekte yarar görüyoruz.

AÇIK KOD İLE YAZMAK / ULUSAL BÖLGE PLANLAMA STRATEJİLERİ BAĞLAMINDA GÜNCELLENMESİ GEREKEN KAVRAMLAŞMALAR / BULGULAR

- Yukarıda sözü edilen "bilim, estetik, ahlak" alanları üçlemesi açık kod ile gerçekleştirilmiş bir yazılımın ideolojik bağlamından soyutlanmış olarak halk yığınları tarafından gereğince anlaşılamaz. Böylece "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" kapalı kodun bilgisini elinde tutan bir "seçkinler" gurubunun uğraşısı ve erk alanı haline gelir. "Dijital-sayısal" teknolojinin "elitist - seçkinci" bir teknoloji olduğu ve böylece kuramsal alanda olduğu kadar uygulama alanında da emekçi halk yığınlarını içinde bulunduğu ortama yabancılaştırdığı konusundaki eleştiriler de bu değerlendirmelere eklenebilir. Böyle bir eleştiriyi özgürlüğün belirli bir ölçüde "seçkincilik - elitizm" gerektirdiği konusundaki görüşler ile birlikte değerlendirmek yerinde olur.[22] Emekçi halk yığınları da bu seçkinler gurubunun kendisine dayattığı sosyo ekonomik yapılanmaları ve bunun fiziksel mekana yansımalarını kaderinin değiştirilemez bir parçası olarak kabullenmek ve onun içinde yaşamak zorunda kalır. Böyle bir tartışmanın bütün boyutları ile ortaya konabilmesi doğal olarak toplumun "global bilgilenme" içinde güncellenen mevcut yapılanmalarının ve tanımlanan yeni parametrelerinin anlaşılmasına doğrudan bağlıdır.[23] Sadece televizyon vasıtası ile bilgilenme ele alındığında dahi demokrasi ile ilgili yeni açılımları birlikte getiren "global bilgilenme"[24] olgusu "memetics" bağlamında "stratejik bilgi bulaştırma teknikleri"nin dünya ölçüsünde nasıl uygulandığı konusunda zengin bir tartışma ortamı yaratmıştır.[25] "Bilgi teknolojileri" bağlamındaki eğitimin ülkemizde üniversitede öğretim olanağı bulmuş olan

öğrenciye nasıl ulaştığı veya gereğince ulaşıp ulaşmadığı konusundaki tartışmalar biliniyor iken[26] emekçi halk yığınlarının bu eğitimden nasıl pay alacağı sorusu henüz yanıtlanamamış olarak sürekli gündemimizdedir. Böyle bir durum "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" bağlamında ülkemizdeki karar mekanizmalarının ve uygulama alanlarının ülkemizin halk yığınlarına "seçkinci bir bilinç ile" kapalı tutulması gerçeğinin de açık ifadesidir. Çalışmamız içindeki bu saptama aynı zamanda yeni kavramlaşmalar bağlamında irdelenmesi gereken "Dijital Demokrasi"[27] kavramlaşmasının konu ile ilgilenen meslekdaşlarımız tarafından irdelenerek karşılıklı etkileşimli bir tartışma platformu açılması yönünde mütevazı bir davet olarak algılanmalıdır.

- Giderek artan bir ivme ile mevcut kavramlaşmalarını güncelleyerek globalleşen dünyanın bütün yeni değerlerine büyük bir isyan bayrağı açmak bu çalışmanın amacı değildir. Diyalektik süreç içinde -günümüzde "dijital-sayısal" diyalektikten de söz edilebiliyor[28]- gelişimin kaçınılmaz olduğunu yadsımak bizleri sıradan tutucu bir duruşun tuzağına da düşürebilir. Ne var ki, Türkiye'deki mevcut yönetimsel yapılanmaların ve bunlarla sağlıksız bir uyum sağlamış bulunan planlama süreçlerinin "Güncellenmiş Ulusal Bölge Planlama Stratejileri" yönünde bir sistem yaklaşımı için yetersiz kaldığını söylemek bu zamanda fazla cesaret sahibi olmayı gerektirmemektedir. Böyle bir durum gerekli ve yeterli eşgüdümün sağlanması amacı ile merkezcil ve yerel düzeylerde güncellenmiş planlama süreçlerini ve karar mekanizmalarını başarı ile entegre edebilecek ve "açık kod ile yazılmış ideolojilerini bilimsel bağlamda irdeleyebilen" plancıların varlığını gerekli kılmaktadır. Kendi varlık sebeplerini emperyalist çıkarlar ile özdeşleştirmemiş aydınların yönlendireceği ülkesel ve bölgesel gelişim modelleri emekçi halk yığınlarının sürekli acı çekmesi bahasına kurgulanan süreçleri engelleyebilir. Başka bir deyişle globalleşen dünyamızın giderek artan bir ivme ile güncellenen teknolojik kavramlaşmaları insan merkezli bağlamlarda ve olumlu açıdan da değerlendirilmek durumundadır.[29]
- "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" bağlamında "dijital-sayısal" teknolojinin yanlış kullanımı ile uygulanması halinde -bu kullanım çıkar amaçlı da olabilir- sosyo ekonomik ve sınıfsal verilerin gereği gibi değerlendirilemeyeceği gerçeği bilinen başka bir eleştiri konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir yaklaşım elitist teknolojiye egemen olan "seçilmiş" gruplar tarafından çıkar amaçlı olarak gerçekleştirildiğinde yukarıda sözü edilen ve emekçi kitlelere dayatılan "sanal gerçeklik" için hazırlanan senaryolara sahte bilimsel parametreler de sağlanmış olmaktadır. "Bilimsel yaklaşım" tanımı altındaki kasıtlı bir kurgu hedeflenen amaçlar doğrultusunda kamu oyuna kendi "sahte dünyasının" gerçeklerini önerebilir. Anlamsızlığı kasıtlı olarak kurgulanmış bir düşüncenin kabul göreceği bilinen format içinde kalmak koşulu ile "Bilimsel" alanda nasıl kolaylıkla kabul edilebileceğine dair örnekler arasında "Alan

Sokal" olayı bizlere "bilimsel kara mizahın" çok ötesinde ipuçları vermektedir.[30] Böyle ve benzeri yaklaşımlar ile "seçkinlerin" "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" bağlamında "kapalı kod ile yazılmış" ideolojisi kasıtlı olarak anlaşılması güçleştirilmiş sayısal bilginin arkasına kolaylıkla gizlenebilir. İyi niyetli meslekdaşlarımızın dahi yanılgıya düşebileceği böyle bir durumda emekçi yığınların işbirlikçi yönetimsel üstyapı tarafından kendilerine dayatılan sosyo ekonomik ve fiziksel yapılanmaların ideolojisini gereği gibi kavrayabilmeleri olanağı çok azdır.

- Sayısallaştırılamayan sosyo ekonomik ve sınıfsal verilerin "yok sayılması" da "global emperyalizmin" işine çok yarayan bir kaçış yönü olarak belirmektedir. "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" bağlamında yapılan analiz çalışmalarının veri toplama aşamalarında araştırma yöntemleri "dijital - sayısal teknolojinin" dar kapsamına indirgenir ise sayısallaşamayan verilerin yok sayılması brutal bir kısa yol kolaylığı getirdiğinden işin bir an önce sonuçlandırılması peşinde olabilen sıradan yükleniciyi rahatlatabilir. Böylece örneğin bölge planlama çalışmalarında karar mekanizmalarına yön verecek araştırma ve analizler bir anlamda tamamlanmış görünür. Ne var ki her şey artık bir sanal gerçeklik örtüsü ile kaplandığından ve "kapalı kodun" ideolojisi anlaşılamadığından söz konusu bölge planlama çalışmaları kapsamındaki karar mekanizmaları da bu "kapalı kod" ile yazılmış olan programın sıradan kullanıcıları tarafından uygulama aşamasında sınırlı bir irade ile ve herhangi bir bilgisayar programı menüsü örneğinde görüleceği üzere kullanılmak durumunda kalır. Işte bu nedenle "açık kod ile yazmak" bu konu ile ilgili entellektüel çevrelerde demokrasinin gereği olarak değerlendirilmektedir.[31]
- 28 Mart 2004 tarihinde yapılan ve ülke çapında yerel yönetim kadrolarını belirleyen seçimler öncesinde İzmir yerel televizyonlarında gerçekleştirdiğimiz bir seri programda başkan adayları ile görüşme fırsatı bulduk.[32] Birbirini izleyen programlarda yerel yönetim başkan adaylarının projelerini anlatırken "neyin güzel olduğu" konusundaki söylemlerinde ciddi sıkıntılara düştüklerini izledik. Adaylar "neyin güzel olduğu" konusunu irdelerken bağlantılı olarak "neyin ahlaki olduğu"nu da anlatmak durumunda kaldılar. Ne var ki her iki kavram için de belirgin ve ciddi kuramsal referanslar verme konusunda zorlandıklarını gördük. Böylece referanslarını yitirmiş önermelerin giderek sadece "rhetoric[33] - güzel konuşma sanatı" çerçevesinde anlamsızlaştıklarını görmek ilginç bir tecrübe oluşturdu. Ülkemizde özgün referanslarını yitirmekte olan toplumsal yapılanmaların içine düştüğü kavram karmaşası giderek homojen ve sürekli bir felsefe yetersizliği durumuna dönüşüyor. Bu durumun doğal yansıması olarak yönetimsel yapılanma içinde çeşitli düzeylerde iktidara talip olan kişiler dahi düşünsel projeksiyonlarını kamu oyuna anlatırken ideolojik kavramlaşmalardan yalıtılmış "steril" bir görünüm vermeyi tercih ediyorlar. Çünkü global emperyalizm ile çıkarlarını bütünleştirmiş olan yöne-

timsel yapılanmaların "kapalı kod ile yazılmış ideolojisi" onlara ancak bu sınırlı alanda kendilerini ifade etme iznini veriyor. Okumakta olduğunuz satırların yazılış günü ilginç bir rastlantı ile 17 Ağustos 2004 tarihine rastlıyor. Büyük Marmara depreminden sonra tam beş yıl geçmiş olmasına rağmen "Kent ve Bölge Planlama" alanında ideolojisini "açık kod" ile ortaya koyamayan, "açık kod ile yazılmış" ideolojilerin tartışılmasına izin de vermeyen yönetimsel üst yapı kendi "sanal gerçeklerinin" steril görüntüsü içinde her sorunun üzerine "yangın söndürme mantığı" ile giderek düşünsel çıkmazlarda fikir üretiyor. Böyle bir tavır içinde ideolojisini ifade edemeyen "Bölge Planlama" ile ilgili kurumsal yapılanmalar da kendileri ile ilgili kavramlaşmaları gereği gibi güncelleyemedikleri için sistem düşüncesi içinde hareket edemiyorlar. Yapılan analizler çoğunlukla sistemin parçalarına ayrılarak incelenmesi şeklinde oluyor. Halbuki böylece bölünmüş bir sistemin parçaları kendi başlarına sistemin özelliklerini göstermezler. Yani bir filin ikiye bölünmesi ile iki adet küçük fil elde edilemez. Böylece "Depreme Duyarlı Planlama" kavramı aslında "Kent ve Bölge Planlama" bütünü içinde tamamlayıcı ve vazgeçilmez bir parça olmak durumunda iken bu bütüne yine yangın söndürme mantığında eklenmiş bir yama olmaktan kurtulamıyor.

- Son olarak konformist iktisatçıların fazla itibar etmediği bir konuya kısaca değinerek bu bölümü tamamlayacağız. Bu da israfın ve kayıpların da planlandığı ve bir anlamda "planlamaya karşı planlama" süreçlerinin giderek güçlendiği gerçeğidir. Bir sınıfın kaybı diğer bir sınıfın kazancını oluşturur. "Kapalı Kod ile yazılmış" global emperyalizmin ideolojisi bunu iyi değerlendirmek durumundadır. Bu ideoloji emekçi halk yığınlarından yana yaklaşımlara yönelebilecek "Kent ve Bölge Planlaması" kavramlaşmalarının gelişimini engelleyerek varlığının gereğini yerine getirmektedir. Böyle bir bakış açısı "komplo teorileri" ile ilgili kavramlaşmaları geçersiz sayan bir fikir gurubunun eleştirilerine de katlanmak durumunda kalır.[34] Ne var ki sınıf mücadelelerinin tarihinden ibaret olarak görülen insanlık tarihi aynı zamanda komplolar tarihi olarak da ifade edilebilir. Bu konuda her iki yöndeki araştırmalar dikkatle incelendiğinde tarihsel süreç içinde komploların var olmadığı konusundaki kanıtların yetersizliği hemen görülecektir.[35]

ÖNERİLER

Türkiye'nin geleceği "Güncellenmiş Ulusal Bölge Planlama Stratejileri Belgesi" genel mantığının tamamlayıcı bir parçası olarak yerini alacak yeterli ve sürdürülebilir bir "Bölge Planlama" hizmetinin sağlanmasına bağlıdır. Yeni bir olgu olarak "Kentsel Bölgeler - Bölge Kentler" kapsamında planlamanın ve yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması için bu konunun "Bölge Planlamanın İdeolojisi" bağlamında ele alınması gerekir. Değişen - dönüşen kent ve bölge diyalektik mantık içinde ancak böyle bir yaklaşım ile sağlıklı güncellenmiş yapılanmalara kavuşabilir. Çalış-

mamızda bu bağlamda "Ulusal Bölge Planlama Stratejileri" ile ilgili kavramlaşmaları güncellenmiş açılımları ile birlikte ele alan ve aynı zamanda "Bölge Planlama" hizmetinin "Planlamada Demokratik Kitle Katılımı" kavramı ile bütünleşmesini öngören bir vizyonun ardışık adımları sergilenmektedir. Bunlar:

a) Sistem kavramlaşmaları bakış açısından ideolojik alt yapısı tanımlanmış "Ulusal Bölge Planlama Stratejileri ve Süreçleri" ile ilgili standartların saptanması,

b) Ulusal ve global düzeylerde öngörülen uzun ve kısa vadeli yatırım gereksinimlerinin tahmini için gerekli modellerin geliştirilmesi,

c) "Ulusal Planlama Stratejilerinin" planlama ideolojileri bağlamında irdelenmesi ve önem hiyerarşisinin saptanması,

d) İdeolojisi belirlenmiş vizyona göre gerçekleştirilecek projelerin "Coğrafi Bilgi Sistemleri" bağlamında ele alınması için gerekli olan bilgisayar destekli sistemlerin geliştirilmesi,

e) Genelde "Global Sistem ile Bütünleşme İçinde Karşılıklı Bağımlılık" yaklaşımı ile kuramsal anlamda ve uygulama alanında ideolojik uyumluluğun sağlanması,

f) "Güncellenmiş Ulusal Bölge Planlama Stratejileri Belgesi"nin temini,

olarak özetlenebilir. Şimdi bu adımları çalışmamızın anlaşılması açısından gerekli ayrıntıları ile inceleyelim:

- Sistem kavramlaşmaları bakış açısından ideolojik alt yapısı tanımlanmış "Ulusal Bölge Planlama Stratejileri ve Süreçleri" ile ilgili standartların saptanması, genelde ülke ile ilgili iç ve dış dinamiklerin irdelenmesi ile belirlenecek perspektif içinde ülke varlıklarının rasyonalize edilerek değerlendirilmesi, yeterli ve sürdürülebilir sağlık ve eğitim olanak ve hizmetlerinin sağlanması, bütün bunların yapılabilmesi için gerekli enerjinin sağlanması ve kullanımı, enerjinin sağlıklı dolaşımını sağlayacak her türlü ulaşım ağlarının gerçekleştirilmesi, sistem bütünlüğünü bozacak iç ve dış tehditlere ve doğal tehlikelere, afetlere, kriz durumlarına karşı yönetim ve savunma sistemlerinin saptanması için geliştirilecek ve "Ulusal Strateji Belgesi" ile bütünleşmiş "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" bağlamındaki algoritmalar bünyesinde ele alınmalıdır. Kaçınılmaz olarak fiziksel yapılanmalar ile ilgili standartların saptanması sürecinde düşünsel standartlar ve bu bağlamdaki açılımlar da irdelenmek durumunda olacaktır. Bu standartların "global karşılıklı bağımlılık" kavramlaşmaları kapsamında ve karşılıklı etkileşimden kaynaklanan sağlıklı bir birliktelik içinde sürekli güncellenmesi sağlanmalıdır.
- Ulusal ve global düzeylerde öngörülen uzun ve kısa vadeli yatırım gereksinimlerinin tahmini için gerekli "Kent ve Bölge Planlama" modellerinin geliş-

tirilmesi[36], "Kent ve Bölge Planlama" çalışmalarının "sistem düşüncesi" bütününde ele alınması ile mümkün olabilir. Böyle yapılmadığında parça başı çözümlerin herhangi bir şekilde yanyana gelmesi ile tesadüflere bağlı olarak oluşan ve bütünü tasarlanmamış bulunan bir gövde elde edilecektir. Böylece noktasal çözümlerin rastlantısal olarak yanyana gelmesi sürecinde oluşan birliktelik aslında bir süre sonraki çözümsüzlükler yumağının da habercisi olacaktır. Birbirleri ile sistem mantığı içinde bağlantılı olmayan tekil çözümlerin bir araya gelerek sistem oluşturması olanağı çok sınırlıdır. Böylece bugünün çözümlerinin yarının sorunlarını yaratacağı da akılda tutulmalıdır.

- "Ulusal Planlama Stratejilerinin" planlama ideolojileri bağlamında irdelenmesi ve önem hiyerarşisinin saptanması, bu konuda geliştirilecek algoritmaların kendilerine yön veren ideolojiyi ifade edebilmesi açısından çok önemlidir. Örneğin yatırım önceliklerinin belirlenmesi böyle bir hiyerarşinin saptanmasına doğrudan bağlıdır. Bilimsel çerçeve içinde ele alındığında bu yöndeki yaklaşımların "sistem kavramlaşmaları için gerekli olan bir sistem" bağlamında ele alınarak gerçekleştirilmesi gereğine burada işaret etmek istiyoruz.[37]
- İdeolojisi belirlenmiş vizyona göre gerçekleştirilecek projelerin "Coğrafi Bilgi Sistemleri" bağlamında ele alınması için gerekli olan bilgisayar destekli sistemlerin geliştirilmesi konusu ülkemizde halen gereği yapılmamış bir görev sayfası olarak önümüzde durmaktadır. "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" ile ilgili her türlü araştırma ve uygulama coğrafi mekana referanslı verilerin elde edilmesi, saklanması, tasnifi, güncellenmesi, sorgulanması, buna bağlı karar mekanizmalarının geliştirilmesi bağlamındaki süreçlerin üzerinde koştuğu genel platform olan "Coğrafi Bilgi Sistemleri" bağlamından bağımsız düşünülemez. "Coğrafi Bilgi Sistemleri" de diğer bütün sistem parçaları gibi ait olduğu büyük sisteme uyumlu süreçler bütünlüğünde düşünülmelidir. Sistem düşüncesinden bağımsız olarak sadece bir kentin veya bölgenin sorunlarının noktasal çözümlerinde "Coğrafi Bilgi Sistemleri" kullanımı, ileri teknolojinin arka planda varlığı algılanması gereken ideolojik temelden soyutlandığında salt teknik gösteriden ibaret kalacağına örnek teşkil etmektedir. İyimser bir bakış açısından durum değerlendirmesi yapıldığında noktasal çözümlerin giderek ilgili alanlarda benzer çözümlere yönelik kamu oyunu, bilgi teknolojileri hakkında farkındalılığı ve teknik altyapıyı geliştireceği, zaman içinde bütüncül yaklaşımlar için gereksinim duyulan ipuçlarının böylece sağlanabileceği söylenebilir. Okumakta olduğunuz çalışmamız yaşamsal sorunlar ile mücadele etmekte olan ülkemizde böyle bir iyimser eylemsizliğe yer olamayacağı konusunda uyarıda bulunmayı da gerekli görmektedir.
- Genelde "Global Sistem İle Bütünleşme İçinde Karşılıklı Bağımlılık" yaklaşımı ile kuramsal anlamda ve uygulama alanında ideolojik uyumluluğun sağlanması, meslekdaşlarımıza kendi düşünsel standartlarını irdeleyerek kuramsal alanda ve uygulamada gerekli olan ideolojik alt yapının yeniden kazanıl-

ması fırsatını verecektir. Ulusal yararlar açısından global kültür çerçevesinde ve ideolojik temelde kabul edilebilir, edilemez ve uzlaşma sağlanabilir açılımların irdelenmesi gereği bilinmeli; bu açılımlar tartışılmalı ve bu bağlamdaki kavramlaşmaların karşılıklı etkileşimli bir sistem anlayışı içinde dinamik süreçlerle güncellenmesi sağlanmalıdır.

- "Güncellenmiş Ulusal Bölge Planlama Stratejileri Belgesi"nin temini konusu ülkemizde "Ulusal Strateji Belgesi" ile bütünleşmiş olması gereken böyle bir belgenin varlık gereğinin dahi kurumsal üst yapıda henüz tartışılmamakta olması nedeni ile önemli bir uyarıyı da beraberinde getirmektedir. Böyle bir belgenin ivedi gerekleri anlaşılmalı ve ülke ölçüsünde sağlanacak bilimsel bir tartışma platformunda oluşturulacak kuramsal önerilerin süratle uygulamaya yansıtılması sağlanmalıdır.

SONUÇLAR

Gökkubbe altında söylenmemiş bir söz bulmak olanaksız görülebilir. Böyle bir görüş dahi bizleri değerini koruyan ve varlığını sürdüren söylenmiş sözlere yeni yorumlar getirmekten ve ileriye yönelik atılımlar için yeni nefesler kazanma çabalarından alıkoymamalıdır. Buradan hareketle çalışmamızı "Sistem Düşüncesi - 5. Disiplin" yasalarına göndermeler yaparak ve bu yasaların "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" ve "Bölge Planlamanın İdeolojisi" bağlamında bizleri güncellenmiş yorumlara yönlendirebileceğini belirterek sonlandırmak istiyoruz.[38]

- "Bölge Planlamanın İdeolojisi" kavramı "Sistem Yaklaşımı" ile ilgili kavramlaşmalar ile bütünleştirilerek gereği gibi irdelenmediği taktirde bugünün problemleri dünün çözümlerinden kaynaklanacaktır. Problemi sistemin bir bölümünden diğer bölümüne aktarmakla yetinen çözümler, ileride karşımıza çıkacak problemlerin kaynağı olmak durumundadırlar. Problemi geçmiş zamanda "çözmüş" olan kişiler ile yeni problemin bilincine varmış kişiler de genellikle farklı olacaktır.

- "Bölge Planlamanın İdeolojisi" kavramının "Sistem Yaklaşımı" ile ilgili kavramlaşmalar ile bütünleştirilmesi gereği hakkında meslekdaşlar arasında ve kamu oyunda farkındalılığın geliştirilmesi gereklidir. Bu farkındalılık geliştirilmediğinde "ne kadar kuvvetle itilirse sistem de o kadar kuvvetle geri iteceğinden" sürecin önüne konulan engellere katkıda bulunduğumuzun farkına da varamayız.

- "Bölge Planlamanın İdeolojisi" kavramı "Sistem Yaklaşımı" ile ilgili kavramlaşmalar ile bütünleştirilerek gereği gibi irdelenmediği taktirde kısa vadeli "yangın söndürme süreçleri" içinde bulunacak parça başı çözümlerle getirilecek kolay çıkış yolları genellikle sorunlara geri dönüş yollarını oluşturacaktır. Bu türlü yaklaşımların bizi sistem düşüncesi dışında düşünme biçimlerine yönlendirmesi de böylece kaçınılmaz olacaktır.

- "Bölge Planlamanın İdeolojisi" kavramı "Sistem Yaklaşımı" ile ilgili kavramlaşmalar ile bütünleştirilerek gereği gibi irdelenmediği taktirde tedavi hastalıktan daha kötü olabilme riskini de beraberinde getirecektir. Böylece bildik ve alışılmış çözüm yalnızca yararsız olmakla kalmayacak; alışkanlık yapıcı ve tehlikeli de olabilecektir.
- "Bölge Planlamanın İdeolojisi" kavramı "Sistem Yaklaşımı" ile ilgili kavramlaşmalar ile bütünleştirilerek gereği gibi irdelenmediği taktirde karmaşık bir sosyal sistem ile karşı karşıya kalındığında her şeyi düzeltmek amacı ve iyimser bir bakış ile en hızlı çözümün aranması yoluna gidilebilir. Halbuki bulunan "daha hızlı" çözümün aslında "daha yavaş" olduğu zaman içinde görülecektir. Buradan hareketle daha sonra geri tepecek bir eylem yerine eylemsizlik yaklaşımına gidiş söz konusu olabilir. Sistem düşüncesi bağlamındaki gerçek uygulamalarda eylemsizlik değil, yeni bir eylem tipine varılması söz konusu olmalıdır.
- "Bölge Planlamanın İdeolojisi" kavramı "Sistem Yaklaşımı" ile ilgili kavramlaşmalar ile bütünleştirilerek gereği gibi irdelenmediği takdirde sebep ve sonucun zaman ve mekanda birbirleri ile yakından ilişkili olmayabileceği gerçeği gözden kaçabilir. Karmaşık sistemlerde gerçeğin doğası ile bizim gerçek hakkındaki düşüncelerimiz arasında temel bir uyumsuzluk bulunması olanağı yüksektir.
- "Bölge Planlamanın İdeolojisi" kavramı "Sistem Yaklaşımı" ile ilgili kavramlaşmalar ile bütünleştirilerek gereği gibi irdelenmediği taktirde küçük değişikliklerin büyük sonuçlar doğurabildiği fakat en büyük kaldıraç gücüne sahip olan değişikliklerin genellikle göze en az görünenler olduğu gerçeği yadsınabilir.
- "Bölge Planlamanın İdeolojisi" kavramı "Sistem Yaklaşımı" ile ilgili kavramlaşmalar ile bütünleştirilerek gereği gibi irdelenmediği taktirde "bir filin ikiye bölünmesi ile iki küçük fil elde etmek" çabalarına girildiği sıklıkla görülebilir. Halbuki bir kurumsal yapı ancak bütüncül bir yaklaşım ile anlaşılabilir. Parçalarına ayrıldığında bir sistemin parçaları o sistemin niteliğini ifade etmezler.
- "Bölge Planlamanın İdeolojisi" kavramı "Sistem Yaklaşımı" ile ilgili kavramlaşmalar ile bütünleştirilerek gereği gibi irdelenmediği taktirde sürekli suçlamalar ile zaman yitirildiği görülecektir. Bütün bu suçlamalar anlamsızdır. Çünkü biz ve bizim problemlerimiz aynı düşmanın parçalarıdır. "Çözüm" bizim "düşmanımız" ile karşılıklı ilişkilerimizde yatar.

"Global Emperyalizm" ülkemizde uyguladığı senaryolar ile "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" ve "Planlamanın İdeolojisi" ile ilgili kavramlaşmaların ancak birleşik bağlamda ele alındığında gerekli bütüncül yapıya kavuşabileceği gerçeğini gözden kaçırmaya çalışmaktadır. Böylece ulusal varlığımızın gelişmesi için vazgeçilmez

bir gerek olan "Bölge Planlama" bağlamındaki kavramlaşmalar da "ideolojiden" soyutlanarak "Global Emperyalizm" desteğindeki beyin yıkama laboratuvarlarında "steril" hale getirilmektedir. Böyle bir sterilizasyon ülkemizin ancak izin verildiği kadar gelişebilmesi için uluslararası platformlarda uygulanmakta olan kurguların tamamlayıcı bir parçası olarak görülmelidir. "Sistem Seçimi" açık kod ile yazılmış bir metin kapsamında belirlenmedikçe "Bölge Planlama" bağlamında yaşamsal vazgeçilmezliği bulunan ideolojik altyapı tanımlanamaz.

Çalışmamızın söz konusu alandaki araştırma ve uygulamalara mütevazı bir katkı oluşturacağını umuyoruz.

NOTLAR

1. Barnet, Richard J., *"Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order"*, New York, Simon & Schuster, 1994.

2. Nazpary, J., *"Post-Soviet Chaos: Violence and Dispossession in Kazakhstan"*, Univ. of Michigan Pr., January 2002.

3. Guéhenno, J.-M., Trans. **Elliott, V.,** *"The End of the Nation-State"*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995.

Ohmae, K., *"The End of the Nation State"*, New York: Free Press, 1995.

4. Sachs, J. & Warner, A., *"Economic Reform and the Process of Global Integration"*, Brookings Papers on Economic Activity, (1), 1-118, 1995.

5. Milward, A., *"The European Rescue of the Nation State"*, London: Routledge, 1992..

Wheeler, T., *"Russia turns away from Wild Capitalism"*, People's Weekly World, September 19, 1998..

6. Kırmızı, T., *"İnsan Bunun Neresinde?" "5. Disiplin - Sistem Düşüncesi Bakış Açısından Üniversitelerimizde Verilmekte olan Mimarlık Öğretiminin Sorgulanması"*, Yapı Dergisi, İstanbul, No: 218, Ocak 2000, s. 61 - 64.

_____, *"İnsan Bunun Neresinde? (2)" "Ülkemizde halen Süregelmekte Olan İmar Planı Yapım Süreçleri'nin 5. Disiplin - Sistem Düşüncesi ve Bilgisayar Destekli Tasarım - Üretim - Yönetim Süreçleri Bakış Açılarından sorgulanması"* Yapı Dergisi, İstanbul, No: 222, Mayıs 2000, s. 65 - 70.

7. Germaine, R., ed., *"Globalization and Its Critics"*, London, Macmillan, 1997.

8. Marx, K., Engels, F., *"The Communist Manifesto"*, ISBN: 0-7178-0241-8, (İlk Basım:1848), International Publishers 1999.

I – Bourgeois and Proletarians: *"The history of all hitherto existing society is the history of class struggles"*.

Marx, K., *"Capital"*, I, Moscow, 1965. Capital, III, Moscow, 1962.

_____. *"Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy"*, (1857). London: Pelican Marx Library, 1973

_____. *"Theories of Surplus Value"*, Part I & Part II, Moscow, 1971.

"Theorien über den Mehrwert", Teil1, Dietz Verlag, Berlin, 1956.

"Theorien über den Mehrwert", Teil2, Dietz Verlag, Berlin, 1959.

9. Kırmızı, T., *"Açık Kod İle Yazmak ve Kentsel Estetiğin İdeolojisi"*, Yapı Dergisi, ISSN 1300 - 3437 - 45, İstanbul, No: 272, Temmuz 2004, s. 43 - 56..

10. Macpherson, C.B., *"The Real World of Democracy"*, Toronto, Canadian Broadcasting Corporation, 1965.

Moore, Jr. B., *"Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World"*, Boston: Beacon Press, 1966.

11. Femia, J. V., *"Marxism and Democracy"*, Oxford, Clarendon Press, 1993.

12. Dallal, J. A., *"American Imperialism Unmanifest: Emerson's 'Inquest' and Cultural Regeneration"* American Literature 73.1, pp. 47-83, 2001.

13. Pateman, C., *"Participation and Democratic Theory"*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

14. Bleiker, H., & Bleiker A.M., *"Citizen Participation Handbook. Institute for Participatory Management and Planning"*, Monterey, California, 1995.

15. Chua, A., *"World on Fire: How Exporting Free Market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability"*, New York, Doubleday, 2002.

16. Putnam, R. D., *"Bowling Alone: America's Declining Social Capita."*, Journal of Democracy 6, pp. 65-78, 1995.

17. Kazemzadeh, F., *"Democratic Centralism"*, in Kernig, C. D., ed., Marxism, Communism and Western Sosiety: A Comparative Encyclopedia, New York, Herder and Herder, 2:337 - 40, 1972.

18. Springborg, P., *"Karl Marx on democracy, participation, voting, and equality"*, Political Theory 12, 1984.

Doveton, D., *"Marx and Engels on democracy"*, History of Political Thought 15:4, 1994

19. Mann, M., *"The Sources of Social Power"*, Cambridge: Cambridge University Press 1986

20. Rose, H., & Rose, S. P. R., *"The Political economy of science : ideology of/in the natural sciences"* London, Macmillan, 1976.

21. William F. Birdsall W. F., *"The Internet and the Ideology of Information Technology"*, Dalhousie University, Canada, 1998

22. Zakaria, F., *"The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad"*, New York, W.W. Norton, 2004.

23. Martin, W.J., *"The Global Information Society"*, Aldershot, Aslib Gower, 1995.

24. Kellner, D., *"Televison and the Crisis of Democracy"*, Boulder; Co., Westview Press, 1990.

25. Kırmızı, T., *"Bilgi Nasıl Bulaşır? Stratejik Amaçlı Bilgi Bulaştırma Senaryolarından Eğitim Amaçlı Memetics - Belleşim Yaklaşımlarına Doğru Güncellenen Kavramlar"* Yapı Dergisi, ISSN 1300 - 3437 - 45, İstanbul, No: 258, Mayıs 2003, s. 52 - 55.

26. Kırmızı, T., *"Türkiye'deki Mimarlık Fakültelerinde Verilmekte Olan Tasarım Eğitimi İçin Bilgi Teknolojilerine Dayalı Eğitim Sürecinde Bir Model Önerisi"*, Pamukkale Üniversitesi tarafından düzenlenen "Bilgi Teknolojileri Kongresi III - Bilgitek 2004" adlı kongrede sunulan bildiri, Ekim 2004.

27. Alexander, C. J., & Pal, L. A., *"Digital Democracy: Policy and Politics in the Wired World"*, Toronto: Oxford University Press, 1998

Hague, B. N., & Loader, B. D., eds. *"Digital democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age"*. London: Routledge, 1999.

Tsagarousianou, R., Tambiani D., & Bryan, C., *"Cyberdemocracy: Technology, cities and civic networks"*, New York: Routledge, 1998.

Weber, S., *"Replacing the Body: An Approach to the Question of Digital Democracy"*. In Henaff, M., Strong, T., eds., "Public Space and Democracy", University of Minnesota Press, Minneapolis and London, pp. 172-188, 2001.

28. Lunenfeld, P., ed.,*"The Digital Dialectic"*, Cambridge, MA: MIT Press, 2000.

29. Nardi, B. A., & O'Day V. L., *"Information Ecologies: Using Technology with Heart"*, Cambridge, MA: MIT P, 1999.

30. Hilgartner, S., *"The Sokal Affair in Context: Physicist Alan Sokal's Experiment Designed to Determine Whether Parody of Cultural Studies Will Pass as Serious Academic Paper"*, Science, Technology, & Human Values 22, no. 4 (Autumn): 506-523, 1997.

Sokal, A., & Jean Bricmont, J., *"Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science"*, New York, Picador, St. Martin's, 1998.

31. Bonaccorsi A., & Rossi.C., *"Why open source software can succeed"*. Research Policy, 32(7):1243-1258, 2003.

Browne. C.B., *"Linux and decentralized development"*, First Monday, 3(3), March 1998.

Crowston K., & B. Scozzi.B., *"Open source software projects as virtual organizations"*, Competency rallying for software development. IEE Proceedings - Software Engineering, 149(1):3-17, 2002.

Ishii K., & Lutterbeck B., *"Unexploited resources of online education for democracy - why the future should belong to Open CourseWare"*, First Monday, 6(11), November 2001

32. Kırmızı M. T., İzmirTV'de Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Ali Büge tarafından canlı olarak sunulan "Dar Geçit" programında "Yerel Seçimler" konusunda davetli "Kent ve Bölge Planlama Bilim Dalı" uzmanı olarak aşağıda belirtilen tarih ve saatlerde yapılan görüş bildirimleri:

27. Şubat. 2004, Saat 21:00 - 02:00. (Bu program kamuoyunda gördüğü ilgi üzerine 29. Şubat. 2004 Pazar günü Saat 09:00 - 14:00 arasında tekrarlanmıştır.)

05. Mart. 2004, Saat 21:00 - 02:00. (Bu program kamuoyunda gördüğü ilgi üzerine 07. Mart. 2004 Pazar günü Saat 09:00 - 14:00 arasında tekrarlanmıştır.)

06. Mart. 2004, Saat 21:00 - 02:00. (Bu program kamuoyunda gördüğü ilgi üzerine 07. Mart. 2004 Pazar günü Saat 21:00 - 02:00 arasında tekrarlanmıştır.)

12. Mart. 2004, Saat 21:00 - 02:00. (Bu program kamuoyunda gördüğü ilgi üzerine 14. Mart. 2004 Pazar günü Saat 09:00 - 14:00 arasında tekrarlanmıştır.)

13. Mart. 2004, Saat 21:00 - 02:00 .

19. Mart. 2004, Saat 21:00 - 02:00.

20. Mart. 2004, Saat 21:00 - 02:00. (Bu program kamuoyunda gördüğü ilgi üzerine 21. Mart. 2004 Pazar günü Saat 08:30 - 13:00 arasında tekrarlanmıştır.)

33. Bennett, J. R., Charles W. Kneupper (Ed)., *"Intellect Workers and Intellectuals: Critical Theory Since the 1960s., Rhetoric and Ideology: Compositions and Criticisms of Power"*, Arlington, TX: Rhetoric Society of America, 1989.

34. Camp, G. S., *"Selling Fear: Conspiracy theories and end-times paranoia"*, Baker, 1997.

35. Epperson, A. R., *"The Unseen Hand: An introduction to the conspiratorial view of history"*, Publius, 1985.

Hoar, W. P., *"Architects of Conspiracy: An Intriguing History"*, Boston, Western Islands, 1984.

Johnson, G., *"Architects of Fear: Conspiracy Theories and Paranoia in American Politics"*, Los Angeles, Tarcher, 1983.

Tuckett, K., ed. *"The A-Z of Conspiracy Theories"*. Summersdale, 1998.

36. Kırmızı M. T., *"Kent Sorunlarına Bakış ve Bir Model Önerisi"* Yapı Dergisi, ISSN 1300 - 3437 - 45, İstanbul, No: 245, Nisan 2002, s. 74 - 80.

37. Ackoff, R., *"Towards a System of Systems Concepts"*, Management Science, v. 7/71, 1971.

Ackoff, R., & Emery, F. E., *"On Purposeful Systems"*, Aldine Press, Chicago, 1972.

38. Kırmızı M. T., *"5. Disiplin Bakış Açısından Öğrenen Kurumlar - Öğreten Kurumlar"*, Yapı Dergisi, İstanbul, No: 209, Nisan, 1999, s. 63 - 68.

Senge, P. M., *"The Art and Practice of the Learning Organization"*, Doubleday, New York, 1990.

_____., *"Beşinci Disiplin, Öğrenen Organizasyonun Düşünüşü ve Uygulanışı"*, (Çev. A. İldeniz, A. Doğukan), Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 1991.

Senge, P. M., ed., **Robarts, C., Ross, R., Smith, B., Kleiner, A.,** *"The Fifth Dicipline Fieldbook: Strategies and Tools for Building a Learning Organization*

AVRUPA ŞEHİRLERİNİN KENTSEL DÖNÜŞÜM SORUNLARI VE TÜRKİYE'DE OLUŞACAK OLAN SORUNLARA GENEL BAKIŞ

Mustafa Ergen

GİRİŞ

Avrupa'da 18. yy.da nüfus artışı ve sanayileşme sonucu ortaya çıkan kentleşme olgusu, çok sayıda sorunu da ortaya çıkarmıştır. Endüstrileşmeyle birlikte hızla gelişen kentleşme hava kirliliği, su kirliliği, doğal yapının bozulması gibi çevre sorunları yaratmıştır.

Modernleşmeyle birlikte büyüyen şehirler, değişen sosyal doku insanlarda, kente ve birbirlerine yabancılaşmayı ortaya çıkarttı. Kentlerin hızla bina yığını haline gelmesi kent merkezlerinde yer kalmaması insanları uydu yerleşme yoluna itti. Bu tip sorunlara çözüm yolu arayan Avrupa zamanla endüstrileşme sorunlarından terk edilmiş endüstrileşmenin getirdiği sorunlara doğru bir geçiş sürecini yaşamaya başlamıştır.

Avrupa'daki bu gelişmelerin ardından Avrupa Birliği'nin de oluşumuyla 20. yyda kentleşme küreselleşmeyle bir değişim ve daha hızlı bir gelişme sürecine girmiştir.

Türkiye ise endüstrileşmenin getirdiği sıkıntıları hala yaşamaktadır. Özellikle İstanbul gibi metropol sorunları olan kentler Türkiye'deki kentleşme trendine hala yön vermeye devam etmektedir. Avrupa'ya yönelen Türkiye bölgesel ve kentsel anlamda endüstrileşmeden uzak bir kentsel gelişim ve dönüşüm yapısını konuşmaktan hala uzak görünmektedir.

Bu çalışmamız da Avrupa ve Türkiye'deki kentsel ve bölgesel gelişim olguları ortaya konulacaktır. Türkiye'nin gelecekteki kentsel ve bölgesel ilerlemesine yön verecek çözüm önerileri sunulacaktır.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KENTSEL VE BÖLGESEL GELİŞİM

Avrupa Topluluğu çok geniş bir alan ve çok çeşitli bir bölgeler birlikteliğini bir arada bulundurmaktadır. Kısaca Topluluk sanayileşmiş ve hala hızla sanayileşen uluslar topluluğu içindeki paradoksları yaşamaktadır. Bu anlamda Topluluk içinde hem 3. Dünya Ülkeleri'nin sorunları yanında sanayileşmiş hatta küresel kent konumuna sahip kentlerin birlikteliğinin sancılarını yaşamaktadır.

Bugün Avrupa da nüfusun çoğunluğu kentsel alanlarda yaşamaktadır bu anlamda yapılacak olan politikaların kentsel alanları geliştirmek ve gelişiminin devamlılığını sağlamak adına 1999 yılında Avrupa Mekan Geliştirme Perspektifi (AMGP) ortaya çıkarıldı. (FREUNDT, 2001) Bu gelişim sonucunda Avrupa Topluluğu'ndaki hedef çok merkezli ve dengeli bir kent sistemi gelişiminin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapıldı.

Avrupa mekan geliştirme perspektifiyle birlikte çok merkezli kent sistemi benimsenmiş ve kentle kır arasında yeni bir ilişki biçimi oluşturulmuştur, altyapı ve bilgiye erişimi kolaylaştırma, doğal ve kültürel mirasa karşı dengeli ve sürdürülebilir bir yaklaşım şekli geliştirilmiştir.

Avrupa Birliği'nde dengeli bir mekan gelişiminde sosyal ve ekonomik beklentiler ekolojik ve kültürel fonksiyonlarla birlikte göz önünde bulundurulmaktadır. Bu anlamda mekansal gelişim için ekonomik ve sosyal bütünleşme, doğal yaşam ve kültürel mirasın korunması ve dengeli bölgesel gelişim sağlanmaktadır. (Oralalp, 2001)

Avrupa ülkeleri arasındaki bölgeler ile mekansal gelişme perspektiflerini yönlendiren denge politikasıyla bir mekansal gelişim sağlanmaya çalışılmaktadır. Avrupa'da özellikle ulaşım ağlarının gelişimi bölgeler siteminde kesişim noktalarını önemli konuma getirmektedir. Bu anlamda Avrupa Birliği yerellik ilkesini ön plana çıkarmaktadır.

Avrupa Birliği'nde mekansal olarak tanımlanan alanlar genel anlamıyla bölgeler kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Avrupa Birliği bu bölgeleri düzenlemek ve geliştirmek hedefindedir böylece gelişmiş alanlarla geri kalmış alanlar arasında bir denge kurulmaya çalışılmaktadır.

Avrupa Birliği'nde farklı bölgelerin sentezini gözlemlemek mümkündür. Bunları tanımlamak gerekirse bazıları; tarım alanları, kırsal alandaki endüstrileşmiş bölgeler, eski sanayi bölgeleri ve merkez bölgelerin ekonomisine yetersiz oranda entegre olmuş merkeze uzak büyük şehir bölgeleri olarak tanımlanabilir.

Avrupa'da sınır ötesi ve bölgeler arası düzeyde sınırları aşan mekansal düzenlemelere gidilmektedir. Avrupa Topluluğu bu mekansal düzenleme ve planlama olgusunu INTERREG projeleriyle desteklemektedir. INTERREG gelecekteki amaçlar ve programları sınır ötesi mekan düzenleme içinde bölgesel planlama ve işbirliği stratejilerinin beraber geliştirilmesi olarak tanımlayabiliriz.

Bu gelişim süreci kentlerin küreselleşmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu tip kentler küresel ekonomide ön plana çıkan alanlardır ve bu alanlarda hizmetler sektörü artmaktadır. Bu kentler üretim faaliyetlerinin kontrolü geliştirilmesi ve küresel anlamda rekabetin yönlendirildiği alanlardır.

Avrupa Birliği'nde şirket stratejilerinin küreselleşmesi nakliye ve lojistik ağlar arasında kesişme noktaları yaratmaktadır. Bu kesişme noktaları da çok önemli bölgeler ve kentler meydana getirmektedir.

"Saskia Sassen küresel kentleri bir komuta merkezi olarak tanımlamaktadır ve bu kentlerin özelliklerini şöyle sıralamıştır;

1. Bunlar küresel ekonomi için 'komuta yerleri' yönlendirme ve politika oluşturma merkezleri olarak geliştiler.
2. Bu tür kentler mali ve uzmanlaşmış hizmet firmaları için kilit yerlerdir, bunlar ekonomik gelişmeyi etkilemede imalattan daha önemli hale geldiler.
3. Bunlar bu yeni gelişen sanayilerin üretim ve yenilik bölgeleridirler.
4. Bu kentler mali ve hizmet sektörlerinin 'ürünlerinin' alındığı, satıldığı veya başka bir şekilde elden çıkarıldığı pazarlardır." (http://birkok.net/dersnotlari/sosyoloji/kent.htm)

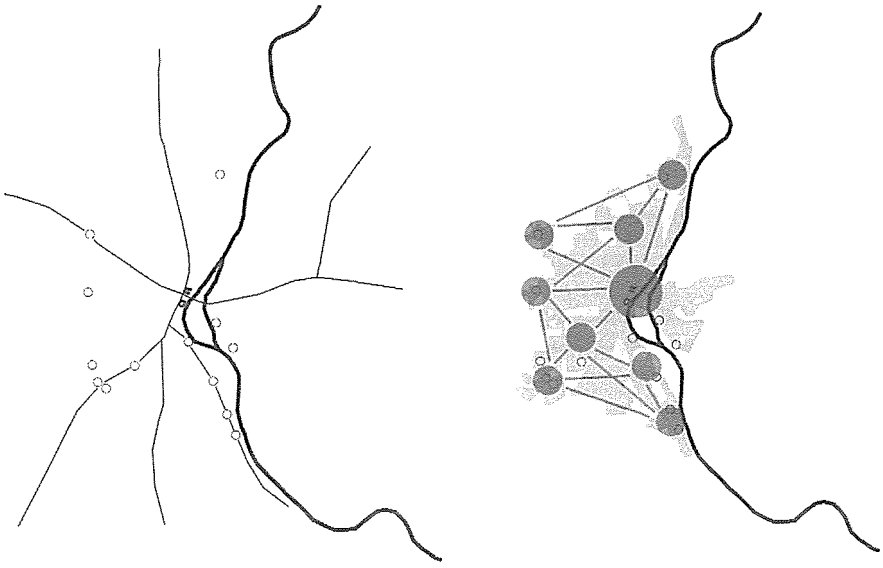
Kentlerdeki değişimlerin çoğu küresel ekonomi içinde yeni sorunları ortaya çıkarmıştır, özellikle küresel ekonomi kent içindeki pozitif imajları kullanmaktadır. Bu gelişim ekonominin ve kentsel gelişimin farklı bir boyutta geçmesiyle sonuçlanmıştır. Endüstri döneminden sonra ekonomi çok daha az coğrafik duruma bağlılık göstermektedir yani geleneksel yer seçim kriterleri eskisi kadar önemli bir konumda değildir. Avrupa'daki post-endüstriyel dönemde hizmetler sektöründeki aktiviteler eski endüstriyel dönemdeki sermayenin çok daha azına ihtiyaç duymaktadır. (HALL, 1998)

Küreselleşme boyutuna yardımcı olan en büyük faktör elektronik haberleşme teknolojisinin gelişen pazar ekonomisi için dünyanın herhangi bir yere ulaşımı kolaylaştırması olmuştur. Bu da ekonominin endüstriyel zamandaki gibi sabit olmasını önlemiştir. Avrupa'daki bu kentsel gelişim olgusuna demografik gelişiminde azalan yönde olması desteklemektedir yani Avrupa'daki kentler küçülen ya da büzülen (Shrinking Cities) şehirler sendromuyla karşı karşıyadır.

ÖRNEK ÇALIŞMA ALMANYA'DAKİ MAGDEBURG KENTİ POST-ENDÜSTRİYEL SORUNLAR

Magdeburg kuzey-orta Almanya'da, Saksony-Anhalt eyaletinin başkenti ve Elbe nehrinin üzerindeki bir şehirdir. Magdeburg ticaret ve endüstrinin merkezine, tren yollarının kesişim noktasına ve önemli bir nehir limanına sahiptir. Magdeburg yeri itibarıyla şeker pancarı yetiştirme merkezidir, ayrıca şeker rafineleri için çok önemli bir yerdir. Diğer önemli sanayi alanları; otomobil sanayi, kimya sanayi, demir ve çelik ürünleri, makine, kağıt ve tekstil sanayidir.

Görülmektedir ki Magdeburg'da kentsel gelişim olgusu klasik yer seçim kriterleriyle sağlanmıştır. Bu kriterler de hammaddeye yakınlık, geniş işçi kullanım avantajları, iyi ulaşım ağları ve pazarlara yakınlık göz önüne bulundurulmuştur. Bu alanda ekonomi endüstriyel ekonomiye ve coğrafik durumun getirdiği avantajlara sahiptir.

Şekil 1. Magdeburg şehri ve şehrin endüstriyel alanları arasındaki ulaşım bağlantıları
Kaynak: Prof. Dr. Andrea Haase (Anhalt Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Resim1. Magdeburg kenti çöküntü alanları (Terk Edilmiş Konut)

Almanya'da birçok şehir II. Dünya Savaşı'nda hasara uğramıştır. Merkezi alanlar yeniden inşaa edilmiştir ve bir çok tarihi bina yenilenmiş ya da restore edilmiştir.1953'den 1990'a kadar Magdeburg Doğu Almanya Bölgesinin başkentiydi. Magdeburg şehrinin nüfusu 1994'de 270,546 iken 1997'de 265,379'dur. (www.magdeburg.de)

Çok kısa zamanda başkent Magdeburg şehrinin ekonomik profili fazlasıyla değişmiştir. Şimdiye kadar ekonomik yapı ve gelişim hizmetler sektöründe hızlı bir büyüme göstermiştir. Ekonomik tahminlerden anlaşıldığı gibi, bu sektördeki artış devam edecektir.

Magdeburg'daki demografik düşüş ve endüstri sektörünün hizmetler sektörüne dönmesi, şehirde post-endüstriyel sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu durum kenti terkedilmişlik, ekonomik çöküntü ve işsizlik sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Bunun sonucunda kent kirli, tehlikeli, rahatsız edici bir imaj ortaya koymaktadır. Bu imaj problemi endüstriyel tarihi ve terk edilen endüstrileşme sorununu yaratmaktadır (Resim 1).

KENTSEL GELİŞİMDEKİ POST-ENDÜSTRİYEL SORUNLARA RUHR HAVZASI- EMSCHER PARK ÇÖZÜM ÖNERİSİ

Emscher Bölgesi Avrupa'nın en önemli endüstriyel alanlarından biridir. Emscher'de endüstri Kuzey Ruhr bölgesinin aksine çok geç başlamıştır. Avrupa'daki ağır endüstri krizi Emscher Bölgesinde de bütün boyutlarıyla ortaya çıkmıştır. Zarar görmüş peyzaj alanları, kent içindeki çöküntü alanları ve geniş terk edilmiş endüstri alanları bu alanda yapısal bir değişikliği zorunlu kılmıştır.

Bu kentsel sorun için plancılar ve politikacılar ekolojik yaklaşımlı bir çözüm önerisi sunmuşlardır, yani buna kentsel gelişimin yok etmeye maruz bıraktığı ekolojik yapıya geri dönüşüm denilebilir.

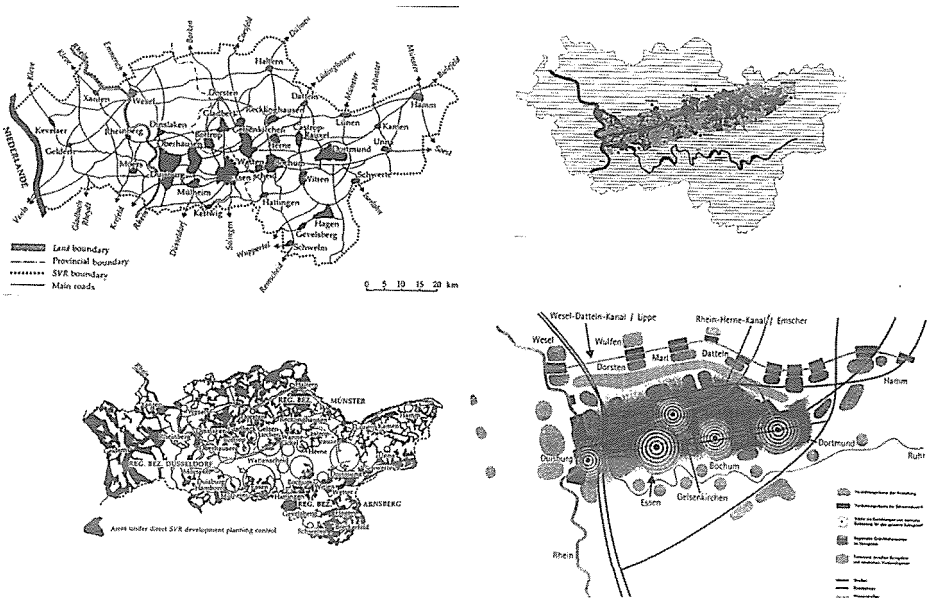
Burada endüstriyel yapılar kültür mesajı taşıyan bir abide olarak kullanılmıştır; bunlar alanın bölgesel kimliğinin işaretidir. Mevcut yapının devamlılığını sağlayabilmek için bahçeli işçi evleri ve terk edilmiş endüstriyel alanlardaki bina formları yenilenmiştir.

Bu anlamda burada yapılan projeye "Büyüme Dışındaki Değişim" olgusuyla yaklaşılmıştır, yani alan kentsel ve ekonomiksel anlamda bir büyüme trendinde değildir. Bu bakış açısıyla mevcut peyzaj ve mevcut konut stoku üzerinde sosyal, ekolojik ve kültürel iyileştirilmeler yapılarak çözüm yolları sağlanmıştır. Peyzaj geleneksel endüstri imajının değişmesi girişiminde önemli bir tasarım aracı olarak kullanılmıştır. Böylece olumsuz endüstri yapısı kent içindeki çöküntü alanları post-endüstriyel bir tasarım yaklaşımıyla çözüme kavuşturulmuştur.

Bu endüstriyel miras alanları şehirlerin turizm stratejisine de önemli ölçüde yön vermektedir. Boş kalan endüstriyel alanlar restore edilip, peyzaj öğeleriyle zenginleştirilerek kent ve bölge turizmi için pozitif bir etki ortaya koymuş, bölgenin ve kentin modernizasyonunu sağlamıştır. Yapılan araştırmada açıklandığı gibi Avrupa kentlerinin nüfus kaybı nedeniyle, gelişmesinin durması ve kentleşmenin gerektirdiği kullanım alanlarının terk edilmesi sonucu çöküntü alanlarının oluşması gibi sorunlar Ruhr havzasında ortaya çıkmıştır. Bu güncel sorun nedeniyle Avrupa'daki gelişmiş ülkeler kentsel dönüşümü bir çözüm olarak uygulamaktadırlar. (Şekil 3)

Sonuç olarak bu kentsel dönüşüm olayının getirdiği yeni yaklaşımlar şunlardır;

- Terk edilmiş endüstri alanları sürdürülebilir gelişim için ve toplumun kimliğinin tanımlanmasında yeni bir potansiyel yaklaşım ortaya çıkarmıştır.

Land boundary
Provincial boundary
SVR boundary
Main roads
0 5 10 15 20 km
MÜNSTER
AHLEN
AHLEN
AHLEN

nü bozan kararlar verilmesi, imar afları ile plansızlığın teşvik etmesi, yerel yönetimlerin kentsel gelişmelere keyfi müdahale etmesi plansız ve düzensiz bir kentleşme yapısı ortaya çıkarmıştır (Ünsal, 2001). Ayrıca planlamaya halkın katılımının sağlanamaması da kentleşme oluşumu içinde bir başka sorun olarak göze çarpmaktadır.

Kentleşme olgusu; yoğun göç hareketleri ile belirginleşen nüfus yoğunlaşması, kentsel arsa sunumunun artan nüfus karşısında yetersiz kalışı gibi nedenlerle ekolojik yapı bütünlüğü gösteren alanlar tahrip edilmeye başlanmış, söz konusu alanların korunma nitelikleri değiştirilmiştir ve kentlerde yaşayanları mutsuz kılan sağlıksız bir kentleşme anlayışıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu sağlıksız kentleşme olgusu ise kentlerin büyümesine metodolojik yaklaşmadığı gibi, kendiliğinden büyüyen kent gelişimini oluşturduğundan doğal dengenin bozulmasına neden olmaktadır (Ergen, 1996). Türkiye'deki planlama kurgusu dışında oluşan kentsel gelişim, gerek kentsel alt yapı ve gerekse kentsel sosyal yapının oluşmadığı çarpık kentleşme ve doğal yapının bozulmasını beraberinde getirmiştir.

Sağlıksız kentsel gelişmelerin en önemli sorunsalı, bilindiği gibi kentin mücavir alanlara doğru gerek gecekondu (yasal olmayan bir gelişme) olarak ve gerekse nedeni bilinmeyen tip imar yönetmeliği ile yasal olarak yayılmasıdır. Bu oluşum, doğal yapının oluştuğu toprak kullanımının kentsel topraklara dönüşümünü getirir ki, bu da geniş bir alanda yayılmanın sorunsalını beraberinde getirir. Örneğin Türkiye'de Yozgat kentsel alanının yaklaşık 3000 Hektarlık bir alana yayılması, 72000 nüfuslu bir yerleşimin 140000 kişiyi barındırması kurgusunu oluşturduğu gibi. Yani kentsel alanın %100 büyümesi sorunsalının söz konusu olduğu açıkça görülmektedir (Resim 2).

Türkiye şu anda modern kent sorunlarıyla boğuşmaktadır endüstrileşmenin kent içinde getirdiği sosyal konut ve kentsel refah sorunu, ulaşım gibi faaliyetlerin sıkıntılarını yaşamaktadır. Bu anlamda post-modern gelişim sürecinden ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı yarışmacı kentler anlayışından çok uzak bir görüntü çizmektedir.

Fakat Avrupa Birliği'ne katılımın sağlanmasıyla, Türkiye de planlama ve kentsel gelişim olgusunda küresel bir yarış içine girmek zorunda kalacaktır. Bu geçiş sancılarını çözmek için planlama alanında altyapısal bir çalışma yapmak gerekecektir. Bu

Resim 2. Yozgat kentsel yerleşme alanından bir görünüm

çalışma, öncelikle kontrolsüz gelişen kentlerin kontrole alınması ile başlar ve sağlıksız yerleşim alanlarının iyileştirilmesiyle tamamlanır ki, genelde doğal yapı tahribinin onarılmasında Avrupa kentlerindeki çözümlerin uygulamalarıyla eşleşir.

Geneldeki sorunsal, Avrupa'daki gelişmiş ülkelerde doğal yapının kentleşme sürecinde planlı bir şekilde tahrip edilmesi olarak oluşurken, Türkiye'de plansız ve sağlıksız kentleşmenin tahrip ettiği doğal çevre olarak gündemdeki yerini almaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel ekonomi içinde coğrafik verilere bağlı bir gelişim görülmemektedir. Geleneksel yer seçim kriterleri önceki kadar büyük önem arz etmemektedir bu yüzden şehirler yeni gelişim kriterleri etkisi altında kalmaktadır. Bu küresel gelişim olgusu içinde kentler çevrenin avantajlı özelliklerini kullanarak yarışmacı özelliklerini ortaya koymaktadır.

Eski sanayi alanlarını turizm amaçlı kullanan Avrupa kentleri küresel ekonomi de kendine yer bulmaya çalışmıştır, fakat bu gelişimi doğal olarak destekleyen yatırımcılar da olmuştur. Avrupa'daki bu ekonomik gelişme, yatırım ve yeni ekonomik sektörler kentler ve bölgeler arasındaki rekabeti artırmıştır. Bu oluşum kentler sisteminde rekabet gücünün kalıcı olarak iyileşmesini değil, bu rekabet sonucunda bazı kentler ve bölgelerin rekabet gücünü kırmış ve gelişme şansını azaltmıştır.

Bu gelişmeler ışığında Türkiye'deki kentler de bu küresel gelişme savaşında yer alabilmek için, şimdiden bu yarışmacı yapısını ortaya koymalı ve uygulamaya başlamalıdır. Bu anlamda en büyük avantaja sahip gibi görünen kentlerimiz İstanbul ve İzmit gibi sanayinin ve tarihsel mirasın bulunduğu alanlar ön plana çıkabilir, fakat diğer kentlerimiz hem ekonomik anlamda hem de yapısal anlam da bu savaş da geri kalabilir, bu gelişimin ülkemiz açısından getireceği sıkıntılar şu şekilde aşılabilir;

- İmar planlarımıza bakış açımız da kentin ekonomik ve yapısal avantajları ne şekilde oluşturulabileceğine dair çözüm önerileri sunulabilir.
- Elektronik iletişim ağlarının kent içinde yaygınlığının sağlanması gerçekleştirilebilir.
- Yeni ekonomik yapı için de küresel şirket stratejileri içinde bulunan komuta merkezli kentler sistemi oluşturulabilir.
- Hizmetler sektörüne geçiş de kentsel alan için de mali ve uzmanlaşmış hizmet firmalarının eleman açığına yönelik çalışmalar desteklenebilir.
- Küreselleşme için de kentin avantajları için bölgesel çekicilik kullanılabilir.
- Toplumsal ve tarihsel değer yargıları kent planlama sistemi için de küresel avantaj olarak kullanılıp yarışmacı kent yapısına entegre edilmelidir.

Sonuç olarak Avrupa'daki post-endüstriyel yapısına Türkiye'deki kentsel gelişim olgusu küresel kent yapısıyla ayak uyduracak kentler olmasına rağmen, buna karşı başlatılmış veya hazırlanmış bir plan, program bulunmamaktadır. Bunun için Avrupa'ya entegre olmadan önce kentsel ve bölgesel gelişim yapımızı tekrar gözden geçirip, küresel ekonomiye entegre olmamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ergen, Y.B.(1996) "Kentsel Yerleşmelerde Enerji ve Çevre Etkileşimi ile Oluşan Sorunların Araştırılması", İstanbul 2020 Sempozyumu, İ.T.Ü. Basımı, İstanbul, s: 432

Freundt, A., 2001, "Küreselleşme: Efsane mi Gerçek mi?", Yıldız Teknik Üniversitesi Basımı, İstanbul, s: 6

Hall, T., 1998, "Urban Geography", Routledge, London, s: 115

Oralalp, F., 2001, "Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi Açısından AB Genişlemesi", Yıldız Teknik Üniversitesi Basımı, İstanbul, s:18-19

Special Bulletin, 1999, "Planning in Germany" 35 Congress The Future og Industrial Regions-Regional strategies and local action towards sustanability, Germany, s: 48-49

Ünsal, F.,2001, "Kentsel Planlamada Avrupa Birliği ile Uyumu Kolaylaştıracak Yenilikçi Araçlar", 25. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, Ankara, s: 148

http://birkok.net/dersnotlari/sosyoloji/kent.htm

www.magdeburg.de

EKLENEN / EKLENEMEYEN KENTLER VE BÖLGELER

OTURUM BAŞKANI: HANDAN TÜRKOĞLU

GAP Bölgesinde Tarihi Kent(ler)in Hikayesi: Kültürel ve Mekansal Yok Oluşun Son Yıllardaki Serencamı
Kamuran SAMİ

Küreselleşme - Yerelleşme Diyalektiğinde "Olmayan Kent"
Evrim ÖZKAN

Türkiye'de Bölgelerin Ekonomik Göstergeler Işığında Gelişmişlik Düzeyinin Değerlendirilmesi (1985-2000)
Özer KARAKAYACI

Desakota; Kentsel Bölge İçinde Gri Bölgeler
Hürriyet ÖĞDÜL

GAP BÖLGESİ'NDE TARİHİ KENT(LER)İN HİKAYESİ: KÜLTÜREL VE MEKANSAL YOK OLUŞUN SON YILLARDAKİ SERENCAMI

Kamuran Sami

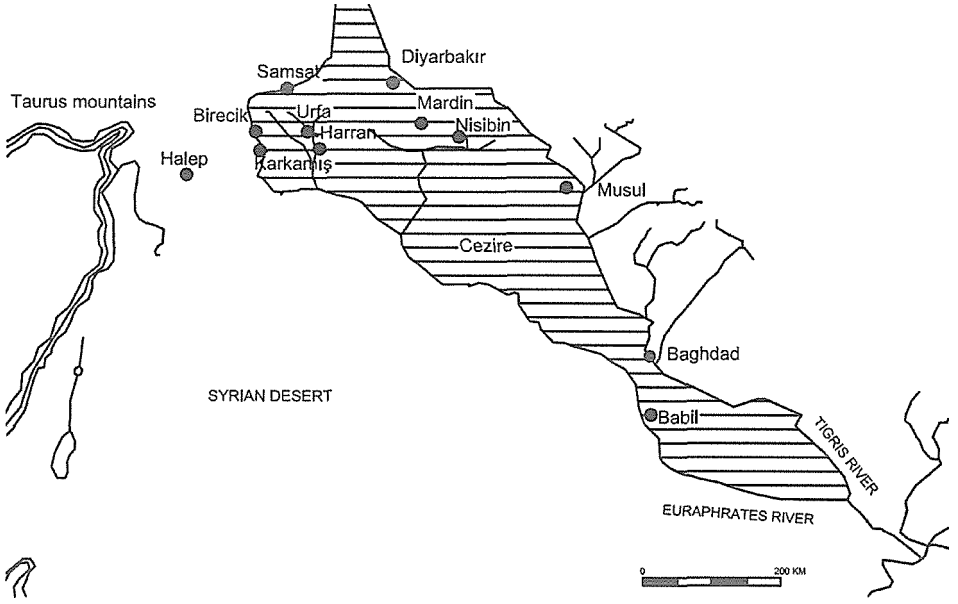
GİRİŞ

Mezopotamya, Anadolu coğrafyası içinde tarihte ilk yerleşim nüvelerinin *(Hasun ve Dicle Nehri kolları arasında kalan Hilar Köyü mağara yerleşimleri)* kurulduğu bir bölge olmakla birlikte; farklı uygarlıkların yaratımları olan eserler; tarihi çevre değerleri açısından kentsel arkeoloji ile geleneksel yerleşim dokusu bazında büyük bir önem taşımaktadır (Şek.1).

Tarih boyunca birbirinden farklı sayısız uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Mezopotamya coğrafyası, yüzyılları aşan zaman dilimleri aralığında var olan/yok olan devletlerin yarattığı uygarlıkların beşiği olmuş ve hepsi bu topraklar üzerinde kendi medeniyetlerini ifade eden mimari ve iktisadi yapılarına ait izler bırakmayı başarmışlardır (Çığ, 2002, s.28). Ülkemizin kültürel ve kentsel sentaksını oluşturan insani yaşam ilişkileri üzerinde hayat bulan bu tarihi mirasın, evrensel değerler taşıyan ve de günümüzün kentlerine veri oluşturabilecek değerlerin büyük bir bölümü, son otuz yıl içerisinde büyük bir tahribata maruz kalmıştır. GAP Bölgesi baraj alanları içerisinde öngörülen tarihi mirası kurtarma girişimleri büyük umutlarla ortaya atılmış; ancak bir takım kişisel kaygılar ve tarifi mümkün olmayan başka nedenlerden dolayı, bu tür kurtarma projelerinden bir başarı elde edilememiştir (Özdoğan, 2000, s.72). Koruma politikalarının yetersizliğinden dolayı; ülkemizin kültürel tarihi değerlere zayıf bir bellekle yaklaşan bir güç sarmalıyla palazlandığı bir ortamda; GAP Bölgesi'nde tarihi ve doğal mirası koruma ve tespit uygulamalarının büyük bir çoğunluğu veriden yoksun, genel bir politikasızlık, yeterli olmayan yasal dayanaklar, koruma kurullarının dayatmacı tutumları ve de bilimsellikten uzak "bir erk"; bölgede, koruma bilincini ve kültürünü özendirdiğini sanmaktadır.

GEÇMİŞİ ANLAMANIN NERESİNDEYİZ?

Kentsel kimlik sorununu yaşayarak, tarihi ve doğal mirası yadsıyan genel politikaların aksine; içinde yaşadığımız coğrafyanın doğası ile kültürel varlıklarını korumak, onları gelecek kuşaklara bir veri haline getirerek, ilgililere sunmak; ulusal olduğu kadar uluslar arası yükümlülüğümüzün sonucu olan insani bir görevimizdir (Cano, 2000). GAP Bölgesi'ndeki tarihi kent(ler) tarihten süregelen bir önceki kültüre ege-

Şekil 1. Mezopotamya ve yakın çevresi

Kaynak: Veli, S.; (1991), Yeni Asur Sanatı I, Mimarlık; Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.4

men olma mücadeleleri içinde, çoğunlukla spontane bir nizam oluşturarak inşa ettikleri yerleşim bölgelerini algılama bağlamında; 21. yüzyıla sorunlu bir şekilde giren bizim gibi gelişmekte olan ülkeler; günümüzün pervasız dinamik döngüleri içinde, mimari mekansal doku kitlelerine empoze ettikleri *"kültürel imgeler"*in yerlerini bulmaya çalışmaktadır.

Toplumsal varlık kümesinin belirleyici bir elemanı olan insanın doğasına ait tecellisi, yani varlığının kaçınılmaz olan ölümlü sonu; insan eliyle yaratılan uygarlıkların yarattığı ve sürekli görünebilen fiziki varlıkların suretleri; ölüm gerçeğinin insanın maddi dünyası üzeride bıraktığı izlerin soğuk yüzünü; yaratılan kütlesel eserlerle yumuşatmaktadır (Güvenç, 1997, s.34). Uygarlıklarını kendi aktöre değerleriyle birlikte çevresel koşulların sürdürülebilirliği üzerine kuran ülkelerde, geçmişe yaklaşım; geleceğe daha sağlıklı bakabilmek için *"geçmiş kavramı"*nın bugünlere nasıl ve hangi aşamalardan sonra gelindiğini ifade eden tarihi bir veri kaynağı olarak bakma düşüncesi daha ağır basmaktadır.

Eski uygarlıkların inşa edilen mimari değerlerine bir meta veya bir nesne olarak bakmanın ötesinde *"bilgi kaynağı"* olarak baktığımız zaman, her yok edilen fiziki varlığın mevcudiyetiyle birlikte bir uygarlığın yok edildiğinin endişesini taşıyabilen bir toplumsal bilinç kültürünü oluşturabilmeliyiz (Özdoğan, 2000, s.73). GAP Bölgesi'ndeki kentleri var eden değerler, pek çok kültürel öğe veya onu tanımlayan nesne-

ler gibi geleneksel kent mekanları yok olmaya terk edilerek; yeniden tasarlanan kentsel yaşam olgusunun değerleri zoraki yaşatılmak istenmektedir (Atauz, 2000, s.367). Bu bölgenin geçmişe dayalı mimari değerlerini tanımlayan *(Diyarbakır, Mardin, Ş.Urfa, G. Antep Evleri; Camileri; Kiliseleri ve Hasankeyf antik şehri)* tarihi ve kültürel elemanların yok edilmesi sürecini kolaylaştıran feodal kültürün sosyolojik analizi, bir veri olarak elde bulunmadığından dolayı; 1950'lerden sonra ortaya çıkan kentleşme hareketinin bölge halkının değer yargılarına tezat olması gerçeği var. Üretim araçlarındaki dengesizlik, toprak dağılımının adil olmayan yapısı, toplumsal olaylar nedeniyle bölgesel iç göçler ve yoğun bir şekilde yaşanan yoksulluğun acı yüzü; tarihi kentlerin yok olması sürecine katkı koymuştur.

Dünyada gelişmekte olan veya gelişmemiş ülke insanlarını sarmalayan yoksulluk ve o yoksulluğu ortadan kaldırmak değilse bile, onu belli bir ölçeğe indirmek konusundaki söylemler, demokrasinin gelişmediği bu ülkelerde oldukça moda (Amin, 2003) ancak; GAP Bölgesi'ne hakim olan siyasi, ekonomik, kültürel ve mülkiyete dayalı sorunların yarattığı çelişkileri önlemede yaklaşımlar; klasik içe kapanık söylemlerin dışında, sorunların akademik bir çerçeve içinde yerel boyutta ele alınmasında bir fayda var.

Dünyada bir çok örneği olan *(Mısır:Aswan Projesi, ABD: TWA Projesi, İtalya: Cassa Per Messajurne Projesi, Özbekistan: Aç Çöl Projesi vb.)* bölgesel kalkınma projelerinin aksine; salt temel yaklaşımı sulama ve enerji(öncelikli olarak) üretme projesi olan GAP; bölgeyi toplumsal ve kültürel doku yönüyle ikinci planda ele alan ve insan odaklı yaklaşımın en az düzeyde düşünüldüğü bir proje olarak, kentsel ve toplumsal yapının ürettiği kültürel değerleri yeni bir formatla şekillendirmeye çalışması ne kadar inandırıcı olabilir (Atauz, 2000, s.371). 7.10.2000 tarihinde "Barajlar ve Kültürel Miras; STK İzleme Kurulu"nun "Zeugma Yalnız Değil" adlı toplantının açılış konuşmasını yapan Silier; sorular şeklinde geçen konuşmasında: *"Bugünümüzü ve yarınımızı; geçmişimizi, kimliğimizi yok ederek kurabilir miyiz? Buna mahkum muyuz? Dünya kültür mirasının en zengin kaynaklarını barındıran bir toprakta yaşarken, yalnızca daha çok elektrik üretip, bir yandan da insanlık mirasına sırt çevirerek, saygın bir toplum konumunu kazanabilir miyiz"?*(Silier, 2000) diyordu. Bu bağlamsal yaklaşımın aksine yapılacak "bölgesel kalkınma projeleri"; tarihi kentlerin gelecekte sürdürülebilir olmalarında büyük bir önem arz etmektedir. Bu gerçeğin olabilirliği çok kuvvetli olmasına karşın; belli sayıdaki gelişmemiş ülke ile gelişmekte olan bazı ülkeler hala, sosyal, ekonomik ve kentsel örüntülerin niteliğinden kaynaklanan kültürel çelişkilerini çözebilme mücadelesini vermektedir. Bu ülkelerin ortak sorunlarını bir çerçeve içerisinde tanımlayan olgunun başında; yeni dünya düzeni hareketine heba edilen tarihi dokular ile geçmişi günümüze aktaran simgesel değerlerle birlikte toplumsal yaşama ruh veren kentlerin yok edilişine karşı duyarsız kalan o toplumların zayıf bellekleri gelmektedir.

Bu nedenledir ki; gelişme sancılarını yaşamakta olan bir çok ülkede göze çarpan özelliklerden biri de geleneksel ve sosyal grupların, mekansal kullanım sürecinde birbirine zıt bir konumda olmalarıdır (Sami, 1999, s.97).

Metaya dayalı erki elinde tutan baskın güçler; sürekli amaçlarına hizmet edebilen bir sistem sayesinde, geçmişin yarattığı kentsel değerleri tümden silip atma eğilimleri odağında; var olan mimari değerleri sorgulamadan, salt bazı simgeleri güncel değerlerimize katarak, ortaya çıkanları yeniden yaşatmaya çalışmaları ne kadar inandırıcı olabilir? (Erder, 1999, s. 4). Ülkemizin tarihsel mimari belleğe yaklaşımı ve özellikle de GAP Bölgesi'ni oluşturan kentlerin var olabilme sorunsalına yaklaşım; kabul gören kültürel ve toplumsal bileşkenin yarattığı değerlerin çevresel bir dizgede, bir bütün içinde filtre edilen ortak kabullerin silik bir şekilde algılanabilme sancısı vardır.

Gelişme sürecinde bulunan ülkeler; kentsel miras varlıklarını kendilerine özgü perspektifler içinde tanımlamalarından sonra; gelişme süreçlerini tamamlamış olan ülkelerin tarihi kentlerinin mekansal ve kültürel yok oluşlarına karşı bir önlem yaratmada takip ettikleri çözüm yollarını deneyebilmeleri; ancak bu onlar için doğru olan bir çözümü bulmada referans olabilme görevini üstlenebilir (Sami, 1999, s.98). Tarihsel belleğin hiçbir zaman atalet olamayan gelgitleri içinde mekansal düzlem üzerinde yapılanlara ne ad takarsak takalım, bireyin tinsel dünyasından bir şeyler katarak yarattığı yapay çevre ve onun doku taşlarından biri olan mimari eserler; zaman içinde nesiller arasındaki devamlılığı bilinçli veya farkında olmadan sağlayabilmiş olmaları; kentleri yeniden tanımlayan ve elinde yasal erkin gücünü tutan karar vericiler için, bu bir referans olabilmeli.

Günümüzdeki mimari ürünlerin üzerinde kişilik/kimliklerini buldukları yerleşim alanlarına yapılan eleştirilerin temel odağını oluşturan yargı; mekansal oluşumların insan ölçüsünün dışına çıkıldığı fikri üzerinde birleşmektedir (Erder, 1999, s.2). Sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarını ileri seviyelere çıkarmış olan gelişmiş ülkeler; kısıtlı düzeyde olan tarihi ve kültürel miras varlıklarını ülke politikalarının öncelikleri arasına koymuşlardır. Buna karşın; gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğunda olduğu gibi, Türkiye'de de çağdaşlaşma ile koruma kavramları birbirine zıt iki olgu olarak algılanılmaktadır. Özellikle, ülkemizdeki politika belirleyicileri; geleceğin daha iyi belirlenilmesi için geçmişi koruma bilincinin çokta önemli olmadığı tezi üzerine fikirler ileri sürmeleri bilinen bir gerçektir. Hele son yıllardaki uygulamalara baktığımızda; geçmiş değerlerin günden güne gelecek için nasıl yok edildiğini görmek çok zor olmasa gerek (Özdoğan, 2000, s.71).

KENT(LER) VE KOLAY ANLAŞILMASI ÖNEMSENMEYEN DEĞERLER

Dünyanın bir çok yerinde, tarihi ve doğal mirasın yaşama alanı bulduğu bölgeler ve bu bölgelerin fiziki sınırsal kimlik çerçevelerini oluşturan kentlere baktığımızda; söz

konusu olan bu yerlerde mimarlık adına yapılan bir çok dramatik gelişmeyi de görebilmekteyiz. Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğu *(özellikle; bizim gibi sürekli imar affı çıkaran ülkeler)* kuralsız ve pervasız bir şekilde, modern teknolojinin olanaklarını en iyi şekilde kullandıklarını iddia ederek, kullanıcıların iradeleri dışında yarattıkları çevrelerle beraber modernleşeceklerini ummaktadırlar. Ancak; çevre ve mekansal doku boyutunda sürdürülebilir olma olgusu üzerinde yaşatagelen geleneksel mimari çevrelerin; bireyin yaşamsal ontolojisine inat bir şekilde yok edilmektedir (Ishteeaque, 1999, s.85). Geleneksel her toplum başarabildiği oranda, kendilerine özgü mimari morfolojiyi yaratma güdüsü içinde konut ve diğer yerleşim alanlarını inşa etmişlerdir (Şekil 2). Tıpkı kendi dilleri, elbiseleri ve folklorleri gibi değerleri, kendilerine özgü bir yaklaşımla uygulamışlardır. Buna karşın; modern mimarideki yanlış uygulamalar, toplumları geçmişleriyle olan bağlarını zayıflatdığı gibi (Şekil 3), zengin ve fakir evlerinde hep olagelen geleneksel mimariye özgü olan karakteri ve simgeleri de yok etmiştir (Fathy, 1976, s.19; Sami, 1999, s.98).

Geleneksel GAP yerleşim kültüründe, yapay çevreler ve yerleşim ünite birimleri; doğal bir eğilimin neticesi olarak, iklim ve yaşam alışkanlıklarının mekana dair oluşturduğu doğal verilerin etkisi altında şekillenmiştir (Şekil 4). Geleneksel mimari, bu tür yaklaşım perspektifi etrafında gelişme gösterebildiğinden dolayı; kullanıcıların mekanı kullanım sürecinde bir kültürel çatışma yaşamadan, çevresel dokuda yaşanan insani ilişkileri hep uzun ömürlü olabilmiştir. İnsan bilimci Malinowski (1944) ise; "insan türü besinsiz ve barınaksız yaşayamaz, çoğalmadan(üremeden) varlığını sürdüremez. Öteki türler içinde geçerli olan varlık koşulları karşısında, konuşma ve kavramsal düşünce yeteneğine sahip olan insan, kültür adı verilen bir varlık alanını yaratmış, geliştirmiş; beslenme, barınma ve çoğalma gibi toplumun temel biyolojik (yaşam) gereksemelerini kurumlaştırmıştır" (Malinowski, 1944).

Diyalektik bir oluşumla, katmanlar düzeyinde ardışık olarak nirengi noktalarını oluşturan kent, kendi özelinde kurgulanan mimari eserler(ürünler); yüzeylerinde ortaya koydukları anlamlarla kendi kentlerinin kültürel kent modundaki kent kimliğini ortaya koyarlar (Kortan, 1993, s.96). Bir kentin veya bir yerleşim bölgesini tanımlayıcı kimliğinden söz ettiğimizde, o yerleşim bölgesinde yaşayan insanların onda buldukları bir değerler manzumesi ile kentin hiyeraşik düzenine yüklenen bir anlamdan söz etmiş oluyoruz. Kentin içinde yaşanarak elde edilen değerler manzumesinin taşıdığı ortak kabullerin sürdürülebilir olmasının böylece bir yolu açılmış oluyor (Tekeli, 1991, s.80). İstanbul'un kentsel kimliğini cami ile minareler; GAP'ın merkezi olma hüviyetini taşıyan Diyarbakır'ın kentsel kimliğini ise, kentin surları ile sur içi evleri temsil etmektedir. GAP Bölgesi'nin öteki kentleri de *(Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep ve Hasankeyf)* Diyarbakır gibi yüzyılların çoğulcu ardışık kültürüyle var olan uygarlıkların yarattığı birer kent olma hüviyetini taşımaktadır. Bu kent kullanıcıları; geçmişlerinde tamamen insan odaklı bir ekolojik yaklaşımla, yapay iç çelişkilerini asgari bir düzeye indirebilmiş doğanın birer doğal kullanıcıları olarak yaşamlarını idame etmişlerdir.

Şekil 2. Diyarbakır Geleneksel Suriçi Kent Dokusu (Diyarbekir; 25.07.1933)

Şekil 3. Günümüzdeki Yeni Kent Dokusu (Diyarbakır-2003)

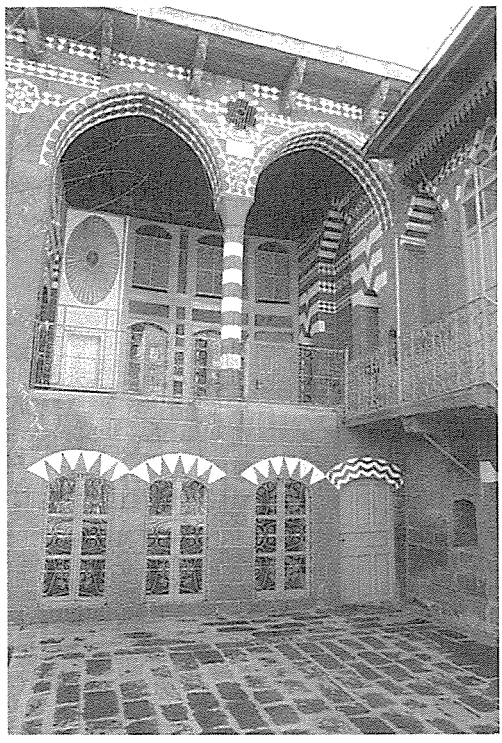
Fiziksel ve ruhsal dengeye ilişkin insani tavrımızı en derinden etkileyen tarihi kentlerimizin (Şek. 5) "modern kent yaşamı"na geçişte yaşadıkları değişimleri, günümüzün meta odaklı değer yargıları içinde yadsımak; masif kitlesel bir kaos veya yaşama ruhundan uzak kentlerde yaşamımızın yolunu açmıştır. Şehircilik kavramı, analitik bir yaklaşım içinde gelişmeye başladığından beri, yerleşim birimlerinin oluşumundan kentsel nirengi noktalarını oluşturan yapısal kurumların yarattıkları kamusal veya mahremiyet alanları; insan odaklı bir planlama yaklaşımında ihtiyaçlar sıraya konularak, uygulamalara geçilmesi, esas hareket noktasını oluşturabilmektedir.

GAP'ın toplumsal kabul kümesi içinde, mimari uygulamaların büyük bir çoğunluğunda, üzerinde fikirsel veya yerel ölçekli bir uzlaşma sağlanılmadan, hangi nedenlerden dolayı ürünün ortaya çıktığını belirleyecek örüntüler araştırılmadan; batının mimari söylemleri yapı kitlesi bazında; şekilsel taklitler yapı uygulamalarının içinde

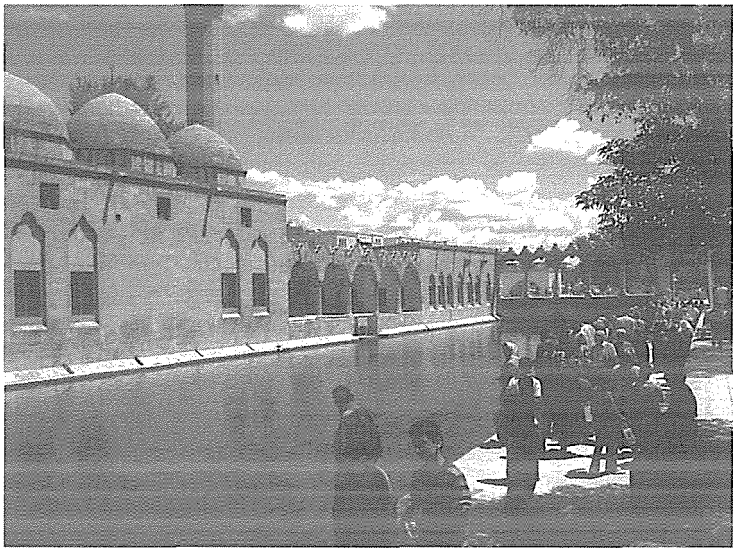
günden güne artarak, kentlerimizin geleneksel motifleri yok edilmektedir (Özker, 1993, s.92).

Dünyada bölgesel içerikli yapılan "baraj ve hidroelektrik santral projeleri" kapsamında; yeni alanlarda yerleşim dokuları oluşturma projeleri, en az başarı gösteren projeler arasında yer almaktadır. Dünyada yapılan bu tür yerleşim projeleri arasında ortaya çıkan başarısızlığın oranı dikkate alınacak derecede yüksektir (Sami, 1999, s.104; Goldsmith & Hildyard, 1984, s.17). GAP bölgesel kalkınma projesi örneğinde olduğu gibi; salt ekonomik kaygıların hep ön planda tutuluyor olması, ileriye dönük bir takım sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu tür projelerin temel çerçevelerini salt ekonomik boyut ile tariflediğimizde, projenin kentsel yerleşimler üzerindeki yaptırım gücünü ikincil bir konuma sokmuş olursunuz. Bu da; Sami, Goldsmith ve Hildyard'ın tanımlamaya çalıştığı başarısızlıkları ortaya çıkarmaktadır.

Geleneksel kültürlerde mekan ile davranış arasındaki uyumdan kaynaklanan bir bütünlük vardır. Bütünlüğün çapraşık bir sürece izlemeden niteliğini sürdürüyor olabilmesi, geleneksel değer yargıları ile kullanıcılar arasındaki ilişkinin sadeliğini ifade etmektedir. Yukarıda ifade edilen yargıların aksine; modern kültürlerde bir uyumsuzluk ve de uyumsuzluğun yarattığı karmaşık bir ilişkiler yumağı vardır (Turgut, 1990, s. 64; Rapoport, 1980, s.283-305). GAP kentlerinin hakim dokusunu oluşturan desen; geleneksel kültürün bir sonucu olarak belirginleşmektedir. Geleneksel kent olma özelliklerini 1950'lere kadar koruyabilen bu kentler; kırsalın kendi toprağında tutunamaması, göç hareketine bir ivme kazandırmıştır. Kentlere yönelen göçün yarattığı yoğun yapılaşma talebi; Türkiye'de olduğu gibi, GAP Bölgesinde de yüzyıllar sonucu oluşabilmiş kentsel simgeler, kentsel kimlikler ve kamusal alanlar dışsal zorlamalar sonucu niteliklerini değiştirmek zorunda bırakılmışlardır. Feodal kültür bağıyla sarmalanan yerel yönetimlerin kentçilikten uzak tavırları, yeni yerleşime açılan bölgelerin birer tane çöküntü bölgesine dönüşme yolunu açmıştır.

Şekil 4. Cahit Sıtkı Tarancı Evi; Diyarbakır

Şekil 5. Balıklı Göl ve Hz. İbrahim Camii (Şanlıurfa-2004)

İlkel dönemin erkini kullanmış olan Hammurabi; genel olarak fiziki planlama ile ilgili olmasa bile, Mezopotamya bölgesinde inşa edilen yapıların kontrolüyle ilgili hukuki tedbirlerin alınmış olduğuna dair örnekler vermiştir. Mimara verilecek ücreti tespit ettiği gibi, kötü inşaatı yapanı cezalandırıcı maddeler de koymuştur. Buna göre; yapıcılar sağlam yapı yapmakla mükellef tutulmuşlardır (Erder,1999, s.14). Günümüzde modernleşme veya kentsel talan adına yapılan uygulamalar, ülkemizde yaşanan depremlerde binlerce insanımızın ölümüne ve binlerce yapınında yok olmasına; hepimizin adına kendini erkli olarak gören insanlar neden olmuştur. Hammurabi, asırlar öncesi olası sorumsuzluklara önlem alabilmişken; bizler 21.yüzyılın ilk çeyreğinde, depremlerin yarattığı felaketin sorumsuz sorumlularını tartışarak, suçlu bulmaya veya yok olan kentsel kimliklerimizi bulmaya çalışıyoruz.

Tarihi kentlere bakış perspektifinde; gerek koruma ve gerekse kent yenileme tasarıları için en başta gelen soru; "neyi koruyacağız, neyi geliştireceğiz" araştırmalarının sonuçlarını almadan ya da bir başka yaklaşımla çevrenin farklı niteliklerini veya bunları oluşturan fiziki öğelerin eksiksiz bir tespiti yapmadan, diğer etapların sağlıklı bir tasarımla doğru çözüme kavuşturulması hiçte kolay gözükmemektedir (Üstünkök, 1973, s. 9).

İnsanoğlunun, yüzyılların birikimiyle elde ettiği değerler, doğayla çatışmadan meydana getirdikleri kültürel mirası salt mirasın yer aldığı ülkeye veya o ülkenin yerel ölçekli bölgesine ait (hukuki anlamda değil) olmayıp, tüm dünyaya ait olabilme fikrini duygusal anlamda bize verebilmektedir. Dünya kültürel değerlerinin korunması, yaşatılması ve yeniden nasıl işlevlendirileceğine dair ortak antlaşmalar tüzesinde bir

araya gelmektedir (Ergen; vd., 2000, s. 80). Kozmik evrende yeni bir öngörünün önünü açan aydınlanma devriminin felsefesinden türeyen koruma tartışmaları içinde esas korumanın merkezinde yer alan toplumsal grupların bilinç düzeylerimizi korumaya yönelik alacağı refleks belirleyici bir etki taşımaktadır. Toplumsal grubun oluşturduğu erkteki esas koruma politikası, toplumdaki kültür ve sanat birikiminin rafine bir çevre bilinciyle birlikte, bu değerlerin sürdürülebilir olmasıdır. Bu birikimin bir esin kaynağı olarak gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik toplumsal bilincin yarattığı değerlerin aktarılabilir olmasına zemin hazırlamak gerekir.

Ülkemizdeki koruma politikaları ile yasal düzenlemeler, içeriksel olarak bir kent planlama olgusunu teşkil etme noktasından yeterli düzeyde yerini alamamış olması; ülkedeki tarihi varlıkların yok edilmesine, eski dokunun bozulmasına ya da kendi kendilerine yıkılıp yok olmasına yol açan belli başlı unsurlar olarak yer edinmiştir (Özker, 1993, s. 92). Koruma bilinci bazında ilk yasal düzenlemeler ve ilk örgütlenmenin 1830 yılında Fransa'da ortaya çıktığı görülmektedir. Belli bir süre sonra tüzel bir erkle oluşturulan güç; 1835'de Fransa koruma kurulu bugüne kadar iki tür koruma ilkesini baz alarak, korumadan söz eder:

- Tanrılar için yapılan yapılar (Kilise, cami vb.). Bu yapı grupları işlevleri ve taşıdıkları misyonun gereği olarak sürekli bir koruma bilinci altındalar.
- İkinci bir tür koruma ise; tanrıların temsilcileri adına yapılan yapılar (Kaleler, şatolar, saraylar vb.) (Mimarlar Odası, 2000, s.43).

Avrupa kıtasında aydınlanmayla süreciyle beraber başlayan koruma bilincinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Fransa'daki koruma olgusunun yasal düzenlemesi neredeyse iki asır öncesine dayanmaktadır. Ülkemizde ise, yasal koruma bilincinin yasal statüsünün tarihi çok eskilere dayanmamaktadır. Tarihi çevreler ve bu çevreleri oluşturan tarihi mekansal bileşenler 1973 yılından beri korunacak değer olarak yasa güvencesiyle tescil edilmiştir. Ancak; bizler, oluşturamadığımız koruma kültürümüzle tahribatlara devam ederek, 1983'de ikinci bir koruma yasasının çıkmasına ihtiyaç duymuşuz.

Aydınlanma bağlamında, politika ve ortak kültürel koruma bilincini oluşturan Avrupa konseyi; tarihi miras korumanın toplumsal ve ekonomik hayatın oluşabilen bir bileşkesi gibi algılayarak; korumanın yalnızca kültürel bir faaliyet olarak değil, yeni bir yaklaşımla; mekan işlevlendirilmesi, toplumsal bir kaynak olarak görülmesi ve geçmişin geleceği belirleyen bir köprü olabilmesi için bu tür yaklaşımların önemi özellikle işaret edilmiştir (Eke; Özcan, 1987, s.36). Böylelikle, uygarlıkların rafine olarak yarattıkları kültürel varlıklar, günümüzün değer yargılarının filtresinde geçirilmektedir. Günün ihtiyaçları neticesinde beliren yeni amaçlar; yatırım stratejileri ile birlikte düşünülmekte ve kentsel yenileme plan kaynakları ile birlikte yeni yaklaşımlar belirlenilmektedir. 1969 yılında Brüksel'de yapılan Avrupa konferansı sorumlu bakanlar kurulu toplantısında; gelecek yeni yüzyıla damgasını vurabilecek "Avrupa ülkeleri"nin koruma politikaları özelinde, üzerinde uzlaşılan ilkelere monte edilecek

kriterler belirlenilmeye çalışıldı. Özellikle, 1960'lı yıllarda ki, amaçlar bir noktayı hedeflemekle birlikte, içerikleri birbirini takip eden birden fazla hazırlanan sempozyumlarda çeşitli ülkelerin deneyimleri analitik yaklaşımlar içerisinde tartışmaya açılarak, Brüksel toplantısının amacı; "geçmişimiz için gelecek"(future for our past) sloganı altında belirlenilerek, koruma kavramı "mimari bir miras" olarak ilan edildi (Eke; Özcan, 1987, s.34). Bu sempozyumlar serisi 1980'li yıllara kadar belli aralıklarla devam etti. Kırsal mirasın korunma sorunsalından kentsel yenileme kampanyalarına kadar geniş bir yelpaze aralığında konular tartışılmaya açıldı. Bu tartışmalarda; yerel yönetimlerin kentsel çevrenin düzenlenmesi ve daha büyük halk kitlelerinin katılımı ile toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı işlevler için daha fazla para, daha fazla zaman ve yardım sağlanılması konuları üzerinde önemle durulmanın ne kadar gerekli olduğu; özellikle bu çalışmanın ileriye dönük yol haritası olarak kabul gördü.

Tarihi dokular kendi bütünsellikleri içerisinde meydana getirdikleri bileşenleriyle yaşayan, değişen/değişebilen veya dinamik kent bütününün parçaları olmaları, onların salt "belge koruma" mantığı içinde ele alınmaları, çevresel süreklilik bazında bir anlam ifade etmeyebilir (Akçura, ?, s.11). Koruma salt uzmanların ortaya koyabilecekleri kriterler olgusunun tecellesiyle ortaya çıkabilen bir sonuç da değildir. Toplumsal örgüt bileşenleri ile yerel yönetimler; planlama ve mimarlık başta olmak üzere, pek çok disiplinin ilgi alanlarıyla orantılı olarak, bu tür girişimlere katkı koymaları kentlerin daha sağlıklı bir şekilde gelişmesinin yolunu açacaktır .

Kültürel ve mekansal dokuların korunması ve geliştirilmesindeki politikaları belirleyen ilkelerin amacı; bir yandan hayat standartlarının yükseltilmesi, diğer bir taraftan da kişinin daha uyumlu bir ortamda yaşamasının sağlanması; tarihi çevre koruma bilincinin günümüzdeki ana hatlarını belirlemektedir (Üstünkök, 1973, s.10).

SONUÇ

Birbirinin kültürleri üzerine inşa edilen uygarlıkların, insan ölçeğiyle orantılı bir şekilde yaratageldikleri mimari yerleşim örüntüleri ile zaman boyutu içinde insan ölçeğini zayıflatan ürünler arasındaki çatışmalar; kültür ile fiziki mekan arasındaki olguların, ülkemizdeki tarihi serüvenini bizlere anlatır. Ülkemizin yakın zamana kadar tekilden çoğula giden tarihi miras ürünlerine mesafeli duruşu; GAP gibi bölgelerin tarihsel kimliklerinin yok oluşunda büyük bir etmen olarak kendini göstermiştir.

GAP Bölgesi'nde yaşanan terör ve yoksulluğun yarattığı toplumsal iç çelişkiler, ülke ortalamasının üstündeyse; koruma, kimlik ve mesleki etik gibi kavramları çağdaş dünyanın kriterleriyle kıyaslamada zorluklar çekmekteyiz. "Çağdaş kültür", "çağdaş tarihsel bilinç", "yerel değerler ile kırsal kültürün korunması" gibi kavramları sosyal bir bilim disiplini içinde tartıştığımız zaman, mevcut toplum görüntüsünün refleks olarak dışa vurumu; nüfusun büyük bir çoğunluğu yerel ölçekli feodal kültürün kıskacında bocalayan; ancak, kentli olabilme hayallerini kuran kesimin uzun vade de bu

arzularını gerçekleştirebilmeleri o kadar kolay olmadığı gözükmektedir. Bilinçlenen kentli bir toplumda; tarihi dokuda yaşamını idame etme güdüsünün insan bilincindeki anlamı, o değerleri çevresiyle birlikte yaşatabilmektir; yoksa, onu sonsuza değin dondurarak, kendi ölçeğiyle çelişen bir ortam yaratabilmek değildir.

Kültürel değerlerle örülen bir ortamda, yaşamı sürdürülebilir kılabilmek; kimlik, tarihi miras ve doğal çevre kelimelerine ne anlamlar yüklediğimiz konusunda, bu toplumun bireyleri olarak çok net fikrimiz olmadığı gibi; bizleri yöneten erkin de tutarlı bir sözlük bilincine sahip olduğu da söylenilemez . Bu nedenle; bu kavramların yerlerini ve taşıdıkları yüklem(ler)in anlamlarını sürekli birbirine karıştırarak, kentlerimizin gelecek için taşıdığı misyonun önemini anlamakta zorlanıyoruz. Tarihsel koruma belleğimizin yakın tarihli olması nedeniyle; geniş bir çevre ölçeğinde koruma hareketinin toplumsal yelpazenin her katmanına ulaştırmakta yetersiz kalmaktayız. Olumlu bazı küçük çabaların, akademik ve gönüllü sivil inisiyatifler tarafından dillendiriliyor olması gelecek için sevinç verici olsa gerek. Zira, sivil örgütlenmenin ülke politikası içinde bilinçli olarak zayıf bırakıldığından dolayı; koruma çalışmaları objesini oluşturan tarihi ve kültürel değerleri tüm yapı örüntüleriyle birlikte anlamlarını kapsayacak ve elle tutulur bir bilgi birikimine ulaşmakta zorluklar olabildiği gibi, somut bir bilgi birikimini verebilecek kurumsal bir arşiv düzeneğinden söz etmenin olanağı da yok gibidir. Zamanın durdurulamaz diyalektiğinde, mimar veya anonim yaratıcılar; yaşamı ve çevreyi güzelleştirmeye çalışırken, bunu geçmişi geleceğe bağlayan bir devamlılık içinde yapabilmeleri; ancak anlamlı olur.

KAYNAKÇA

Akçura. N. "Günümüzde Tarihi Çevre Koruması Konusunda Görüşler"; Mimarlık 17, ?, s:111-115

Amin, S. Dünya Yoksulluğu, Yoksullaşma ve Sermaye Birikimi"; Monthly Review, 12 Ekim 2003. Sayı:5

Atauz, S. "GAP Bölgesi Yerleşim Yerlerinde Mekansal Öğelerin Makro Belirleyicileri"; GAP Bölgesinde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu, 1-5 Haziran 1988, Ş.Urfa. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları Kültür Dizisi 3, Nisan 2000, Ankara, s:365-375

Cano, M. "Barajlar ve Kültürel Miras", Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Konferanslar Dizisi; 22.07.2000, İstanbul

Çığ, M. İ. Ortadoğu Uygarlık Mirası; Kaynak Yayınları No:353, Haziran 2002, İstanbul

Eke, F.; Özcan, Ü. "Tarihi Dokunun Korunması ve Uluslar arası Deneyimler", II. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, 8 Kasım 1987, Edirne

Erder, C. Tarihi Çevre Kaygısı; ODTÜ Mimarlık Fak. Yayınları, 1999, Ankara

Ergen, Y. B., vd. "Kültür Mirasının Yaşatılmasında Kentsel Tasarımın Rolü ve Kentsel Tasarım Düzenleme İlkeleri"; Türkiye'de Kentsel Tasarım ve Uygulamaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 1-2 Haziran 2000, İstanbul, s.79-88

Fathy, H. Architecture for The Poor; The University of Chicago Pres, 1976, Chicago and London

Goldsmith, E; Hildyard, N. "The Social and Environment Effects of Large Dams"; Overview, Vol.1:17, Waebridge Centre, 1984, UK.

Gropius, W. Scope of Total Architecture; Macmillan, 1970, New York, s.13

Güvenç, B. Kültürün ABC'si, YKY Yayınları, Ekim 1997, İstanbul

Ishteeaque, E. M. "Contemporary House Design A lesson From Lahori Traditional Architecture"; Housing Science, Vol:23, No.2, 1999. US, s.85-95

Kortan, E. "Mimarlıkta Kimlik Sorunu", Türkiye Mimarlığı Sempozyumu II, "Kimlik-Meşruiyet-Etik"; TMMOB, Mimarlar Odası, 7-9 Ekim 1993, Ankara

Malinoswski, B. A Scientific Theory of Culture; Chapel Hill, The University of North Carolina Pres, 1944

Mimarlar Odası. 75 Yılda Türkiye'de Planlama/Kentleşme-Koruma Politikaları ve Mimarlık: Panel/Forum, Mart 2000, Ankara

Özdoğan, M. "Türkiye'de Yok Olan Kültürler ve Baraj Gölleri Sorunlar ve Öneriler"; GAP Bölgesinde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu, 1-5 Haziran 1988, Ş.Urfa. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları Kültür Dizisi 3, Nisan 2000, Ankara, S:71-84

Özker, O. "Mimarlığımızda Kimlik Sorunun Tarihsel Süreç İçinde İrdelenmesi"; Türkiye Mimarlığı Sempozyumu II, "Kimlik-Meşruiyet-Etik"; TMMOB, Mimarlar Odası, 7-9 Ekim 1993, Ankara

Rapoport, A. Vernacular Architecture and The Cultural Determinants of Form; A. King (Derleyen), Building and Society, 1980, London, S.283-305

Sami, K. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin(GAP) Uygulanmasıyla Diyarbakır'da Ortaya Çıkacak Konut Gereksinmesi İçin Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi; DTSO Yayını, 1999, İstanbul

Silier, O. Barajlar ve Kültürel Miras; STK İzleme Kurulu'nun "Zeugma Yalnız Değil" Toplantısı; 7.10.2000, İstanbul

Tekeli, İ. "Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler"; Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ekim 1999, Ankara

Turgut, H. "Kültür-Davranış-mekan Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem"; İTU-Fen Bilimleri Enstitüsü, Şubat 1990, İstanbul

Üstünkök, O. "Tarihi Çevre Korunması: Genel Yaklaşım ve Çalışma Metodolojisi Hakkında"; Mimarlık, Sayı:6, Haziran 1973, S:9-13

KÜRESELLEŞME-YERELLEŞME DİYALEKTİĞİNDE "OLMAYAN KENT"

Evrim Özkan

GİRİŞ

Küreselleşme, 1960'larda modernleşme sürecini tamamlamış, bir başka deyişle sanayileşmiş Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kentlerinin içinden geçmekte olduğu ekonomik darboğazın "yeni kentsel ekonomiler" ile aşılması sürecidir. Süreç, kapitalizmin toplumsal boyutlar kullanılarak yeniden paketlenmesidir ve küreselleşmenin kenti kapitalizmin 500 yıllık rüyasının vücut bulmuş halidir. Bu süreçte Endüstri Devrimi, Fordizm (montaj hattı)[1], I. ve II. Dünya Savaşları, iki savaş arası dönemde 29' krizi[2], Refah Devleti Dönemi (1945-1970), 70' Krizi[3], neo-liberalizm[4], Berlin Duvarı' nın yıkılması ve son olarak da Sovyetler Birliği' nin dağılması, kapitalizmin cv'sinde öne çıkan kırılmalardır. Şüphesiz küreselleşmeyi, salt kapitalizmden ayırarak başkalaştıran[5] 70' lerde mikroçipler ve kişisel bilgisayarların kullanımı ile ilk ivmeyi alan enformasyon teknolojilerinin, 90' larda internet ile dünyaya yayılmadaki başarısıdır. Süreçteki sosyo-mekansal gelişmeler, bu ekonomik-politik akış ile örtüşmektedir. Tönnies, endüstri devrimine kadar geçen sürede mevcut olan sosyal yapıyı "gemeinschaft"[6] (cemaat) olarak ifade etmekte, endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkan yapıyı "gesellschaft"[7] (toplum) olarak tanımlamaktadır. Enformasyon Teknolojilerindeki patlamalarla birlikte ortaya çıkan techno$chaft[8], bugünün postmodern toplumlarına karşılık gelmekte, avantajlı ekonomik toplumların "Bilgi Toplumu" olma hedeflerine gönderme yaparak, teknoloji ve dolar bağımlılığını öne çıkarmaktadır. Aidiyet duygusunun yok olduğu, zaman-mekan sıkışmasının yaşandığı kentler; parçalı, kolaj yapıları ve firmaların bu mekansal yapı üzerindeki etkinlikleri ile "küreselleşme yarışındadırlar". "Küreselleşme deneyimimiz, kentlerin insancıllaştırılmasından çok makinalaştırılmasına, metalaştırılması ve medyalaştırılmasına şahitlik eder" (Çavuşoğlu, 1999). Mekan, artık coğrafi sınırları ile değil, kapitalist güçlerin ürünü olarak tanımlanmaktadır.

Küreselleşmenin mekan ile olan ilişkisini doğrudan güçlendiren "girişimcilik, PAZARLAMA, logo, slogan, imaj ve Kentsel Tasarım" (Tablo 1), küreselleşme rüzgarı ile yayılan kavramlar olarak öne çıkmaktadırlar. Şüphesiz burada hedef ulus devlet ağırlığından sıyrılarak "küresel kent" olabilmektir. Çalışma; küreselleşme beklentisinin yerel dinamiklerden bağımsız düşünülemez olan "tarihsellik" ve "bağ-

lam" gereği tüm dünyada, tüm ülkelerde, tüm kentlerde ve kent içindeki her bölgede aynı biçimde ve aynı oranda karşılanmayacağını ortaya koyabilme çabasındadır.

Tablo 1. Küreselleşmenin "In ve Out" ları

OUT	IN
(Uluslar) arası	(Ulus) ötesi
Ulus Devletler	Küresel Kentler
Yöneticilik	Girişimcilik
Satış[9]	PAZARLAMA10
-	Logo
-	Slogan
-	İmaj
Kamu	Müşteri
Endüstri	Hizmetler (FIRE)[11]
Kentsel Planlama	Kentsel Tasarım[12]

KÜRESELLEŞME-YERELLEŞME DİYALEKTİĞİ

Diyalektiği; sürekli değişim halinde olan parçalar, bu parçaların birbirleri ile etkileşimin ortaya çıkardığı heterojen yapı, parçaların yapı ile etkileşimi, zaman ve mekanın ortaya koyduğu süreç olarak tanımlamak mümkündür. Küreselleşme- Yerelleşme diyalektiği; yerel-küresel etkileşiminin, süreci bir senteze taşıyacağı düşüncesine dayanmaktadır. Bu senteze yaklaşabilmek için küreselleşmeyi ve yerelleşmeyi yapısalcı anlayış gereği çözümlemek, yerelin küresel olan ile ilişkisini açıklayabilmek gerekmektedir. Çalışmada bu ilişki küresel sermayenin girdiği kent mekanı (yerel olandır) üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Urry (1999), yerelin; coğrafi açıdan sınırlanmış belirli alanla, özel toplumsal ilişkiler bileşimi üreten, toplumsal ve mekansal süreçler olmak üzere birbirine bağlı iki süreç grubuna gönderme yaptığını ifade etmiştir. Yerelleşme; "mekanın toplumsal ilişkileri belirleyeceği" (Işık, 1994) yolundaki mekansal fetişizmden kaçan, küreselleşirken yitip gitmenin karşısında bir duruşu ifade etmektedir. Yerelleşme ne daha da küreselleşebilmek için bir katalizör ne de küreselleşmenin alternatifidir. Kendisine özgülüğü ile süreçte yer alması gereken girdilerin bütünüdür. Küreselleşme ise bir olmazsa olmazı, vazgeçilmezi simgelemekte, bu inanç üzerinden kazanan ve kaybedenleri belirlemektedir. 1. Dünyaya olan yakınlıkları en önemli kıstaslardan biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu "yakınlık" mekanı çoktan aşmış, ekonomik- politik ve teknolojik yakınlığın ortasında bir yerlerde bekleyişini sürdürmektedir. Problem, bu yakınlıkların mekanı yeniden biçimlendirme yolu ile sağlanacağı düşüncesindedir. Bu eğilimi de daha çok küreselleşme sürecinde kazandıklarından daha çok kaybeden tarafların taşıdığı görülmektedir. "Kapitalizm, giderek artan küreselleşen alanın ekonomik yönetimi ile bunu siyasal ve toplumsal yönetimi arasındaki çelişkinin üstesinden gelmeye muktedir değildir" (Amin, 1999). Kent mekanında gördüğümüz, kapitalizmin küreselleşme yolu ile gerçekleştirmeye çalıştığı ekonomik yayılmacı-

lıktan ve bu amaca dönük uygun yataklar sağlayan mekan parçalarından başka bir şey değildir. Aşağıda küreselleşmenin meşrulaştırdığı "yeni" dünya düzeni ana hatları ile özetlenmektedir.

I) Yeni Uluslarası İşbölümü: Üst düzey hizmetler gelişmiş ülkelerde merkezileşirken, endüstri ve diğer hizmetler üçüncü dünyaya odaklanmaktadır. Bu süreç; Yeni Uluslararası İşbölümü ile birlikte tanımlanmaktadır. Bu "Yeni Uluslararası İşbölümü"; karar alma ünitelerini "küresel kentler"de, üretim birimlerini ise 3. Dünyada toplama eğilimindedir. "Kontrol ve karar işlevleri bir kaç küresel kentte yoğunlaşırken fiziksel üretimin dünya çapında yer seçtiği sürece bağlı olarak ortaya çıkan yeni işbölümü sektörel uzmanlaşmaya dayalı eski işbölümünün yerini almıştır" (Sassen, aktaran Hall, 2001). Hall (2001), majör uluslarötesi şirketleri, banka ve finans kuruluşlarını ağırlayan, böylelikle karar ve kontrol merkezi haline gelen kentlerin, kentsel hiyerarşinin tepesinde olduklarını ifade etmektedir. Bu noktada sorulabilecek ilk soru 1. Dünyanın kazandığı beyaz yaka işlerin, kaybettiği mavi yaka işleri nitel ve nicel olarak karşılayıp karşılamadığı, ikinci soru ise "yeni" mavi yaka işler ile tanışan 3. Dünyanın "refah" payında bir artış olup olmadığıdır. "Kapitalist sistemin buyurgan mantığı merkez/çevre kutuplaşmasını sürdürmektedir" (Amin, 1999).

II) Yeni Endüstri: Hall' a göre (1998) yazılım ve donanım, tekekomünikasyon, sanal gerçeklik ve biyoteknolojiyi de içeren "yeni teknoloji" "yerler"in[13] fiziksel karakterlerinden çok sosyal karakterleri ile ilgilenmekte; Turok (aktaran Hall, 1998), bu endüstrilerin yerel ve bölgesel ekonomilerinden çok ulusal ve uluslararası ekonomiler ile ilişkide olduklarını ifade etmektedir. Yeni Endüstri; özellikle sanayileşmiş 1. Dünya kentlerinde uygulanan "Yeniden Canlandırma" projelerinde "küreselleşme" amacına götürecek hedefler arasındaki yerini almıştır. Tıpkı buharın endüstri devrimini ortaya çıkarması gibi bilgi de enformasyon devrimini ortaya çıkarmış ve en büyük güç haline gelmiştir. Bu güç "küreselleşme yarışını" kimin önde bitireceğini belirleyecektir. Dolayısı ile 1. Dünya; Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya bilgi teknolojisinde liderlik yarışındayken, sanayileşme bu yarışta yeri olmayan 3. Dünyanın omuzlarındadır.

III) Sıfır Toplam Teorisi: Harvey (aktaran Feagin ve Smith, 1987), bir kentteki işsizliğin ve yatırımsızlığın, bir diğer kentteki istihdam ve yatırım ile ilişkilendirilebileceğini ifade etmektedir. Harvey (1989), bu süreci "kentler arası sıfır-toplamlı rekabet" olarak tanımlamıştır. Küreselleşmenin kazanan kentleri savaşın ganimetlerini tek başlarına tüketmektedirler. Bu kentlerin ülke ya da bölge ekonomisine katkıları sorgulanmaktadır. Kazanç, yine kaybedenin üzerinden gerçekleşecektir ve bu kapitalizmin şiddetini ve ölçeğini tanımlamaktadır. Bir kentin kazanması, diğer(ler)inin kaybettiği anlamına gelmektedir. Kentteki kaybın (fabrikaların kapanması ile meydana gelen işsizlik olarak tanımlanmıştır) zincirleme bir reaksiyon başlatacağı, "sadece fabrikaların değil, ofislerin, depoların, dükkanların ve konutların da etkileneceği" (Feagin ve Smith, 1987) vurgulanmaktadır.

IV) Kent Mekanının Metalaşması: Lefebvre' in "kent mekanının metalaşması" tanımından hareketle Feagin ve Smith (1987), majör ekonomik yatırım ve lokasyon kararlarının kentlerin yapılı çevrelerini biçimlendirdiğini ifade etmektedirler. Kent, sermayenin "oyun sahası"dır. Sermayenin 1. çevrimden, daha karlı olan 2. çevrime (kentsel gelişmeye) kayması[14], kar ve kent mekanı arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Zukin' e göre (1996), kent mekanının "üretimden ziyade tüketime bağlanması", küresel kentlerin, bölgesel ve ulusal kent merkezleri ile paylaştığı ortak kültürel bir stratejidir. Şüphesiz bu strateji küreselleşme sürecinde olan kentler için de geçerlidir.

V) Kutuplaşma: Castells (2000d), "kutuplaşma"yı ;"gelir veya refah dağılımında üst veya alt katmanların orta katmandan daha hızlı büyümesi, dolayısı ile orta katmanı sıkıştırması ve nüfusun iki uç katmanı arasındaki sosyal farkları keskinleştirmesi" olarak tanımlamaktadır. 1980' lerde New York' taki emek pazarı zengin ve fakir arasındaki sosyal bölünmeyi genişletmiştir (Sassen, aktaran Badcock 1997). Ancak Sassen (1994), "bunun orta sınıfın yok olduğu anlamına gelmediğini, aksine 1980'lerde yaşanan deneyimin, diğerleri fakirleşirken orta sınıfın belli katmanlarının gelirinde ve refahında artış olduğu"nu gösterdiğini belirtmektedir.

Ekonomik Kutuplaşma: Hall' a göre (1998) yeni endüstriler; az sayıda yüksek ücretli uzmanı ve çok sayıda düşük ücretli işçiyi içeren kutuplaşmış gelir dağılımı egemendir. Küreselleşme çağında, kalifiye olmayan işgücüne olan talebin daraldığı ve işsizliğin arttığı (Badcock, 1997), bir taraftan da gelişmiş ülkelerdeki kalifiye işgücüne olan ihtiyacın (üst düzey hizmetler ve yeni teknolojiler ile birlikte) arttığını söylemek mümkündür.

Sosyal Kutuplaşma: Ekonomik kutuplaşmanın sonucu olarak beliren sosyal kutuplaşma, sınıfların enformasyon teknolojilerine mesafeleri ile de derinleşmekte, "enformasyon alt-sınıfları" (Hall, 1998) oluşmaktadır.

Mekansal Kutuplaşma: Sosyal kutuplaşmanın sonucu olarak ortaya çıkar. Musterd' a göre (aktaran Badcock, 1997) devlet müdahalesinin zayıf olduğu yerlerde, kutuplaşmış toplum, mekansal olarak parçalanmış ve kompartımanlaşmış kentlere neden olur. Bunun erken örneklerini 1950' lerin Türkiyesi' nde görmek mümkündür. Osmanlı dönemi boyunca süregelen ve Cumhuriyet' e kadar kırılamayan anlayışa göre; toprak "kimseye ait değildir", dolayısı ile "herkesindir". Bu zihniyet; göçle gelen nüfusun henüz özel mülkiyette olmayan (dolayısı ile "savunmasız" olan) topraklarda yerleşmesine neden olmuştur. 1980' sonrası ise mülkiyet ilişkilerinde ikinci büyük kırılma olarak değerlendirilebilir. Neo- liberal anlayışa göre toprak "sermayenindir". Devlet, diğer birçok alanda olduğu gibi "sermaye ve toprak" ilişkisinde de "düzenleyicidir". Düzenleme, sermayenin hareket alanını genişletecek biçimde geri çekilme olarak tanımlanabilir. "İyi düzenlenmiş mülk sistemleri ve sosyal konut sektörleri ile Alman, Hollanda ve İsviçre kentlerinin mekansal olarak daha az kutuplaşması şaşırtıcı değildir" (Musterd, aktaran Badcock, 1997). Sosyo-

mekansal kutuplaşmanın Brüksel gibi bir Avrupa kentinde olması -özelleşmiş konut pazarı, politik kırılmalar ve geniş göç toplumu gözönünde bulundurulduğunda- daha beklenir bir durumdur (Kesteloot, aktaran Badcock, 1997).

VI) Kentler arasında ve kent mekanında eşitsizlik: Castells (2000d) eşitsizliği; "refahın farklı bireyler ve toplumsal gruplar tarafından görece farklı tahsis edilmesi" olarak tanımlamaktadır. " 'Sınırsız' ekonomiler arasındaki rekabetin direkt bir sonucu olarak, kentler kendilerini küresel ekonomi içinde yeniden konumlandırmakta (Sassen, 1994; Knox and Taylor, 1995) ve eşitsizlikler her düzeyde tırmanışa geçmektedir: kuzey ve güney arasında (Fieleke, 1994; Jolly, 1996); kentsel sistemler içindeki kentler arasında (Warf and Ericson, 1996); ve kentteki topluluklar arasında (Forster, 1995)" (Badcock, 1997). Sassen' e göre (aktaran Hall, 1998) ulusötesi kentsel ağlar içerisinde yer alan kentler arasındaki bağlantılar arttıkça, bu kentlerin bölgesel hinterlandları ve ulusal kentsel sistemleri ile bağlantıları azalmaktadır. *Kentler; bu ulus ötesi ağ sisteme bağlanmadaki yeterlilikleri oranında küreselleşmekte, bu da kentler arsında bir "eşitsizlik" olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.* Küreselleşme, sisteme eklemlen(e)meyen kentlerin kaderleri ile baş başa bırakıldığı bir süreçtir. Çünkü *küreselleşme kapitalizmin kentleri "onarma" üzerine değil "kullanma" üzerine kurmuş olduğu bir tedavi yöntemidir.* Kentler ve Kent mekanı kapitalizmin kendini tedavisine cevap verdiği ölçüde küreselleşmenin "metasıdır". "Günümüz kentleri toplumsal eşitsizliklerin en yoğun ve en çarpıcı biçimlerde yaşandığı mekanlardır. İster birbirinden ayrışmış olsun ister yan yana sıralanmış olsunlar, varsıllığın dışavurumcu mekanları ile yoksulluğun gözden uzak tutulmaya çalışılan mekanları ve ikisi arasındaki çelişki tüm kapitalist kentlerin ortak bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır" (Şengül, 1999).

Kentler arasındaki ve kent mekanındaki eşitsizliği;

- Hizmetler sektörünün "avantajlı" durumundan kaynaklanan "Sektörel Eşitsizlik"
- İstihdamdaki eşitsizlikten kaynaklanan "Sosyal Eşitsizlik"
- Üst düzey hizmetler sektörünün merkezileşmesinden kaynaklanan "Coğrafi/Mekansal Eşitsizlik" olarak gruplamak mümkündür. Sermaye "yerleri farklılaştırırken sadece ulus devlet içindeki kentleri farklılaştırmamış, kentler içindeki yerleri de farklılaştırmıştır"(Aslanoğlu, 2000).

Açıkça görülmektedir ki, özellikle de politik ve ekonomik açıdan müzakere gücü kısıtlı olan ülkelerdeki kentler bu sürece eklemlenmede ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. "Yerel" olan bu kentlerde sadece ucuz emek ve yap-boz kent mekanına karşılık gelmekte, bu da kentlerin küreselleşme sürecinde edilgen kalmalarına neden olmaktadır. Diyalektikte sözü edilen etkileşim birbirini "dönüştürebilme" becerisidir ki, yerelin edilgenliği oranında süreç; küreselleşme dominant ilerlemektedir.

"Küreselleşmenin kenti" (Şekil 1), küreselleşmenin; çalışmanın önceki bölümünde tartışılan etkilerini "kentsel mekanda" tanımlayabilme çabasını ortaya koymaktadır.

KÜRESELLEŞMENİN KENTİ

Küreselleşmenin kenti **"bölünmüş"** kenttir. Küreselleşmenin etkisindeki kent mekanında "bölünmüşlük"; fiziksel sınırların varlığını ifade etmektedir. "Korunaklı adacıklar"[15] (gated communities), bu bölünmenin nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Yerleşimler bir taraftan bilinçli ve amaçlı olarak kendi içlerine kapanmakta bir taraftan da diğeri[16], caydırıcı fiziksel sınırlar ile bu tip yerleşimlerden uzak tutulmaktadır. Kentin içinde ya da dışında "korunaklı adacıklar" tedbiri elden bırakmamakta, teknolojik donanım, güvenlik elemanları ve yüksek duvarlar gibi araçlarla kenti fiziksel olarak bölmektedirler. "Manchester'i iş ya da eğlence için ziyaret eden birisi, çalışan sınıfla orta sınıfların mahalleleri birbirinden ayrışmış olduğu için, çöküntü alanlarını görmek zorunda değildir" (Şengül, 1999).

Küreselleşmenin kenti *"kolaj"* kenttir. Post-modern kent; parçaların rastgeleliği ile oluşmakta, uyum ve bağlam kaygısı gözetilmeksizin bir araya getirilmektedir. Bu çok parçalı kent bir "kolaj kenti" olarak karşımıza çıkmakta, post-modernizmin kent mekanında "farklılıklara saygı" ilkesinden beslenmektedir. "Yeni kentsel mekanlar" ve "mekansızlaşma" kolaj kente atıfta bulunularak ele alınacaktır.

Küreselleşmenin kenti *"katmanlı"* kenttir. Kent mekanı farklı kitleler tarafından aynı/ farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Örneğin deniz kenarları, ormanlık alanlar hafta içi orta ve üst-orta sınıfların yürüyüş/spor amaçlı kullanımına hizmet ederken, bu alanlar hafta sonlarında alt sınıfların piknik yapmak için kullandıkları alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer eğilim büyük alışveriş merkezlerinin kullanımında da görülmektedir. Kent mekanının kullanımında sessiz bir uzlaşı vardır.

Küreselleşmenin kenti *"kutuplaşmış"* kenttir. Kent mekanında gettolar, soylulaştırılan (gentrificated) alanlar, korunaklı adacıklar ile kendisini gösteren sosyo-ekonomik kutuplaşma, küreselleşme sürecinde daha da derinleşmiştir. "Küreselleşmenin mekansal etkileri her ölçekte (kent, bölge, ülke) "ikili yapı"yı yaratmak veya güçlendirmek olarak özetlenebilir... "Sur içi lüks" konutlar bu ikili yapının keskinleşmesinin mekandaki ifadesidir" (Kaya, 1999).

Çalışmanın ilerleyen bölümünde diyalektik; küresel sermaye, yerel toplumsal yapı, liberal dönem sonrası ekonomik ve sosyal trendler ve kent mekanı üzerinden okunmalıdır.

Gettolar

Gettolar, kültürel, ekonomik ve sosyal dayanışmadan gelen güçlerini kaybetmişlerdir. Bugün gettolar, sadece zorunlu ekonomik koşulların bir arada tuttuğu siyahi insanlardır. *"Dışlama"* (exclusion) artık sadece fiziksel değil sosyal olarak da gerçekleştirilmektedir[17]. Badcock (1997), A.B.D.' de "yoksullukla savaş" ın yerini

"yoksulla savaş"ın aldığını söylemektedir. *"Yeni Kentsel Yoksulluk"* Badcock' a göre; gettolara bağlı alt sınıfın oluşumudur. Hall (1998) ise, gettoları "umutsuzluk denizi" olarak tarif etmiştir. "Yeni Kentsel Yoksulluğun A.B.D. kentlerindeki belirtileri yoksulluk içinde yaşayan yüksek oranda etnik azınlıklar, kadın ve çocuklar; evsizler; uyuşturucu ile bağlantılı cinayetler; sokak satıcıları ve dilencilerdir" (Marcuse, aktaran Badcock, 1997). Marcuse (aktaran Badcock, 1997), yoksulluğun bu mekansal ve ırksal olarak bir arada toplanmasını yoksulluğun bir nesilden diğerine geçirildiği "toplumdan atılmış (outcast) gettolar" şeklinde tanımlar. "Tüm formel ve enformel ilişki ağlarının, iş ve konut piyasalarının dışında kalan bu "yeni kent yoksulları" giderek toplum yaşantısından kopmakta, içine kapalı bir yaşam evreni oluşturmaktadırlar" (Enlil ve Dinçer, 2002). *"Yeni Irkçılık"*[18] artık sadece ırkları değil, sosyal sınıf farklılıklarını da içermesi anlamında bu bağlamda ele alınabilecek bir diğer terimdir. Thomas' a göre (aktaran Badcock, 1997) bu marjinalleşmeye neden olan "parasızlık değil, coğrafya" dır. Badcock (1997), giderek kaleleşen (fortified)[19] kentin diğer kısımlarından uzakta kentsel gettolarda karantina altına alınan kentsel sınıfların oluşumunun sükuneti ve toplumsal dayanışmayı gölgeleyebileceğini ifade etmiştir.

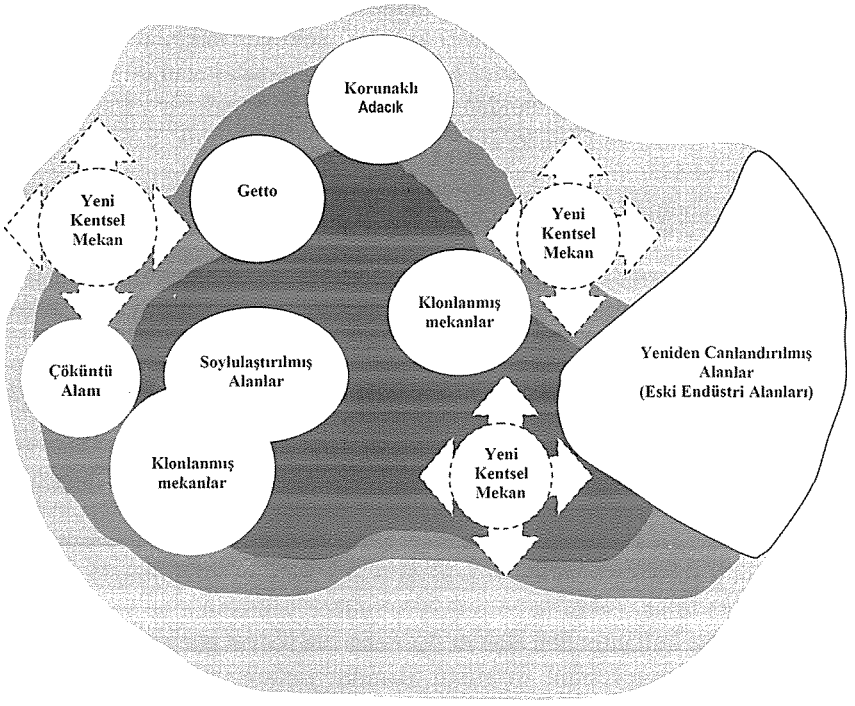
Çöküntü Alanları

Hall (1998), kent merkezlerinin bir kaderi paylaştıklarını söylemektedir. Bu kader; *"kentsel donut"* haline gelmelerine neden olan desantralizasyondur. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, formal ekonomi iç kentten uzaklaşmıştır. Feagin ve Smith (1987), çoğu kentsel çürümenin (urban decay) sabit sermaye yatırımlarının kentin diğer alanlarına ya da başka kentlere taşınması ile gerçekleştiğini söylemektedirler. Zukin' e göre (1996) sadece yapılanma ve yeniden kullanım değil, gerileme ve kullanım dışı alanlar da mekan ve sosyal güç arasındaki ilişki hakkında bir şeyler söyleyebilir. Çöküntü alanları; toplumsal dayanışmada yaşanan problemlerin boyutlarını göstermektedir. Kişisel faydanın toplumsal faydanın bu derece önünde olması, post modernizm ve neo-liberalizm ile ortaya koyulan "hazırlık" döneminde açık bir dille ifade edilmiştir.[20] "Küreselleşen kentin ... bedellerini ödeyen toplumsal sınıfların bu yeni düzen içinde, ayrışmış, parçalanmış, ırkçı, yabancı düşmanı ve şiddet yanlısı topluluklar halinde sınırlarını kendilerinin oluşturduğu kentsel alt mekanların dışına çıkmayan, çıkamayan ve bu şekilde kimliklerini küreselleşmeye karşı koruduklarını sanan topluluklara dönüşmeleriyle oluşan özürlü bir toplumun veya toplumsal bir düzenin hakimiyeti anlatılmaktadır" (Dinçer, 2000).

Yeni Kentsel Mekanlar

Feagin and Smith (aktaran Ercan, 1996), kapitalist ilişkilerin yoğunlaştığı "yeni kentsel mekanlar"ın, bir çok mekanın eski toplumsal işlevlerini kaybetmelerine ve endüstrisizleşmeye, desantralizasyona, işsizliğe... vb. neden olduğunu söylemektedir. Gökdelenler, büyük iş merkezleri gibi, kent mekanında yer seçen bu yeni kentsel mekanlar küresel kentlere benzeme kaygısıyla ithal edilmiştir. Güç odakları

olmaları sebebiyle temel kriteri kendisini göstermek[21] olan bu binaların en uç örneklerine küreselleşmiş kentlerde rastlanmaktadır. Küresel kentler sembollerin savaş alanıdır. "Kentler (kent parçaları) "aynılaşır", bir türlü anlam verilemeyen bir mantıkla dünyanın diğer ucundaki küresel kentler gibi "güzelleşir" ve hatta Türkiye örne-

Şekil 1. Küreselleşmenin kenti

ğine bakacak olursak bu eylemler durgun yasal kurumsal yapımızdan beklenmeyecek bir çabuklukla gerçekleşir" (Özkan, 2002).

Klonlanmış Mekanlar

Harvey'e göre (aktaran Warde ve Savage, 1993) "bir alışveriş merkezinin içinde ya da otoyoldayken, dünyanın herhangi bir yerinde olabiliriz". Carrefour örneği bu *"her yerde olma duygusu"*nu yaratan örneklerden biri olarak ele alınabilir. İster Kozyatağı Carrefour'da, ister Ümraniye Carrefour'da, ister Fransa' da veya dünyanın herhangi bir yerindeki Carrefour'da olalım, olduğumuz mekana hakimiyetimiz (her ne kadar ürünlerde farklılık görülse de) verilidir. Bu hiper-marketin içinde aradığımızı nerede bulacağımız belirlenmiştir ve mekanı bu doğrultuda algılarız. Sadece iç mekanda değil kütle olarak da belirlenmişliği bize nerede olduğumuzu unutturacak kadar güçlüdür.

Bir diğer önemli konu, hizmetler sektörünün yerden bağımsız oluşudur. Fizik mekanda yatırım ve yerleşim ölçeği endüstri sektörü ile karşılaştırılamayacak kadar küçük olan bu sektör, çok hızlı bir şekilde yer değiştirebilmekte, kentin daha avantajlı yerlerine ya da daha avantajlı kentlere taşınabilmektedir. Bu uçuculuk yerel yönetimleri, kenti; hızla ve çekici biçimlerle donatmaya yönlendirmektedir. Önemli mimarların "öncü projeleri" kent mekanını *kes-yapıştır* mantığı ile biçimlendirmekte ve *"Klonlanmış" kentleri* ortaya çıkarmaktadır. Feagin ve Smith (1987); "bir çok büyük kent gibi San Fransisco, Los Angeles, Chicago, Minneapolis, Detroit, New York and Huston' u da ofis kulelerinden oluşan bir bulutun kapladığı"nı ifade etmektedir. Benjamin' e göre (aktaran Savage ve Warde, 1993), "kent... mekanik olarak yeniden üretilemez. Belirli binalar kopyalanabilir ama kentler kopyalanamaz. Londra Londra' dır, Paris ise Paris."

Küreselleşme; yerel ile olan ilişkisini mekan ölçeğinde hiç de "farklılıkları, kendine özgülükleri" üzerinden tanımlamamakta, aksine, küreselleşmenin sızdığı kentler gittikçe birbirlerine benzemektedirler. Onları birbirlerinden farklılaştıran, bugün hala; geçmişleridir.

Soylulaştırılmış Alanlar

Uzun (2001) soylulaştırmayı; "kent merkezine duyulan ilginin yenilenmesi ve bunun orta sınıfın konut tercihine yansıması nedeni ile kent merkezdeki istila süreci" olarak tanımlamaktadır. Kent merkezini hedef alan sermaye, yükselen fiyatlar dolayısı ile endirekt olarak merkez sakinlerini (konut ve işyeri) terke zorlamaktadır. "Yeni sakinler"; 80'lerin yeni-liberal politikaları ile hayat bulan "yeni orta sınıf"tır[22]. Soylulaştırma "kentin coğrafi olarak kutuplaşmasıdır" (William and Smith aktaran Erkut, 1999). Dinçer'e göre (2000) "...kötü koşullarda yaşayan kentsel toplulukların yaşam koşulları sağlıklaştırma çalışmaları - beklendiği ve amaçlandığı üzere - bu mekanların soylulaştırılması ile sonuçlanmakta, bu durum da bu mekanları yaratmış ve kendini bu mekanlarla bütünleştirilmiş halkın buralardan ayrılmasına dolayısıyla mekanın yalnız fiziksel değil sosyo-kültürel yapısının da değişmesine neden olmaktadır. Soylulaştırma kavramı günümüzde, kentlerdeki mekanların sağlıklaştırılmasına ve yenilenmesine yönelik saf ve iyimser çabaların ardındaki tuzak olarak algılanabilir."

Yeniden Canlandırılan Alanlar

Yeniden canlandırma; 1. Dünyanın endüstrisizleşmesi ile kullanım dışı kalan endüstri alanlarının, küresel sermayeye ve küresel kültüre pazarlanması sürecidir. Yeniden canlandırma, "kültür turizmi" nin yükselişi ve süreçte önem kazanan imaj, logo ve sloganlarla sebep-sonuç ilişkisi içerisinde düşünülmelidir.

Yeniden canlandırma yerel problemlerin varlığından hareket etmekte, ancak fizik mekanda ortaya koyduğu sonuç ürünler yerelden çok küreye hizmet vermektedir. Mekan; pazarlama sürecinde, sermayeyi çekmek için bir araç olarak kullanılmakta-

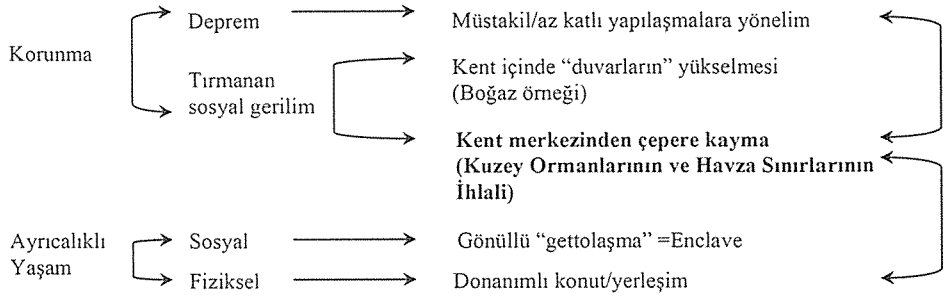
dır. Yeniden Canlandırma; Ruhr Bölgesi Projesi (Özkan, 2004) özelinde ele alınmaktadır.

> "Avrupa'nın kömür ve çelik ihtiyacının çoğunu karşılayan 150 yıllık bölge endüstrisi, dünya ekonomik krizini hazırlayan 10 yıllık süreçte çıkmaza girmiş, hızla kan kaybetmiştir. Ruhr Bölgesi yeniden canlandırma projesi bu temel ekonomik sorunu ortadan kaldırabilme amacı ile hareket etmiş, 70' lerde ortaya çıkan dünya ekonomik krizini "atlatabilme" amacı ile kendisine yeni araçlar yaratan kapitalizmin en etkili silahlarından biri olan "enformasyon teknolojileri" ve bu teknolojilerin beslediği "hizmetler sektörü"nün gücüne olan inancı sergilemiştir. Bu güç çerçevesinde Ruhr Bölgesi' nin kendisine belirlediği yeni kimlik "küresel iş ve kültür merkezi" olmaktır... Küreselleşmenin "kazananlarından" Batı Avrupa coğrafyası, bu coğrafya içinde Almanya Ruhr Bölgesi, "aynılaşma" tuzağına düşmeden taşıdığı endüstriyel değerleri küresel pazara sunmaktadır... Geleceğini "hizmetler sektörü" üzerine kuran bölge, bu sektöre yönelik beklenti ve kararlılığını da ortaya koymuş görünmektedir. Bu noktada bölgenin AB' nin en güçlü üyesi oluşundan gelen müzakere gücü, anlaşmalar çerçevesinde çekeceği küresel hizmetleri "yönlendirebilirliği" konusunda da inanç yaratmaktadır."

Korunaklı Adacıklar

Bu yerleşimlerin fiziksel yapılarını karşılamak için *"kale kent"* (fortress ve citadel) ifadesi kullanılmaktadır. "Enclave" ise bu yerleşimlerdeki sosyal ve mekansal birliğe karşılık gelen ve "getto" kadar güçlü olan bir ifadedir. Aradaki temel fark ise korunaklı adacıklarda mevcut olan bu sosyo-mekansal birliğin gettolarda görüldüğü üzere zorunlu koşullar dolayısı ile değil, kişisel seçimlerle oluşmuş olmasıdır. Enclave, sosyal statünün paylaşımıdır. Bali (2002), bu oluşumu *"cemaatleşme"* olarak adlandırmakta, bu yeni yerleşimlerde (Türkiye örneğinde) "en az iki olumlu referans eşliğinde üye olunabilen bir seçkin sosyal klubü havası yaratıldığını" söylemektedir. Enclave; kendi içindeki bu birliği, "diğeri"ni sosyal ve mekansal yollardan uzak tutarak ve ondan uzak durarak korumaktadır. Bu nedenle bu yerleşimler zorunlu sosyal etkileşimi gerekli kılan fonksiyonları barındırırlar, bir çoğu en az kent merkezi kadar bağımsızdır. Kendilerini "kentte kaybolan aidiyet duygusunu yakalamaya" adayan bu projeler, varlıkları ile yapay bir aidiyet yaratmakta ve özellikle kentin geri kalanı için sosyo-fiziksel alanda problem teşkil etmektedir. Bauman (aktaran Işık ve Pınarcıoğlu, 2001); "yeni zenginler sosyal normların dışındadırlar, zira bu toplumun bir parçası değildirler" demekte ve korunaklı adacıklara yönelen bu sınıf için "turist" benzetmesi yapmaktadır. Şekil 2' de İstanbul' daki özel konut projeleri ile ilgili olarak yapılan bir çalışma yer almaktadır.

Özel sektörün insiyatifinde, mülk konutları olarak inşa edilen bu konutlar[23] "postmodern bir anlayışla hayata geçirilmekte, mimarileri ve yerleşim sistemleri itibariyle modern ve geleneksel sistemin bir sentezi (çoğu kez bir karmaşa) durumundadırlar" (Özkan, 2003). "125 örneklem özel konut projesinin İstanbul metropolü.merkez ve

Şekil 2. Korunaklı adacıkların İstanbul metropolü üzerindeki etkileri
Kaynak: Özkan, E. (2003) '80' Sonrası Genel Politikalar Eşliğinde İstanbul Özelinde Bir Kentleşme Sorunsalı Olarak; "Country"ler ve "City"ler', Yayımlanmamış Doktora Çalışması, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi

çeperlerindeki dağılımları, ortaya çıkardıkları yerleşim lekeleri ve gelişim yönlerinden hareketle gelinen sonuç; bu projelerin sebepleri ve sonuçları itibariyle kent için hayati önem taşıyan kuzey ormanlarını ve havza sınırlarını ihlal ederek, kentin "plansız" oluşunu "ayrıcalıklı yaşam" vaatleriyle paraya çevirdikleridir. Özel konut projeleri; sadece fiziksel olarak değil sosyal olarak da kenti yarmakta, plansız gelişme gösteren İstanbul Metropolünde mevcut doğal sınırları hiçe sayarak, sınır tanımayan" 80 sonrası anlayışın yeni kuşaklarına hizmet vermektedir" (Özkan, 2003).

Küreselleşmenin kentini oluşturan tüm bu mekan parçaları kent merkezinin, iç kentin (inner city) ve altkentin durumunu ortaya koymakta ve gidişatı konusunda ipuçları vermektedir. *Kent merkezi*; "yeniden imgelenmiş" (Hall, 1998), kentin vitrini haline gelmiştir. Hall, kent merkezlerinin gözalıcı yeniden gelişimi ile birlikte iç kentin, post-modern kentin karanlık tarafını temsil etmeye başladığını söylemektedir. *İç kent* "alacakaranlık kuşağı"dır. Coğrafi olarak ağır endüstrinin yanıbaşında büyüyen iç kent, endüstrinin kapanması ya da altkentlere taşınması ile bir yığın problem ile karşı karşıya kalmıştır. Coğrafi lokasyonu gittikçe daha az temsil etmekte olan iç kent, Hall' a göre sosyo-ekonomik ve çevresel problemleri ile daha fazla öne çıkmaktadır. Kent merkezi ve iç kentin bu sıfır-toplamlı yapısında *altkent*; "karmaşık değişim süreçleri gösteren dinamik yer" (Hall, 1998) haline gelmiştir.

OLMAYAN KENT

Kent, küreselleşmeye hizmet eden parçalara ayrılmış, özel alan- kamusal alan ilişkisi kamusallık kavramının kendisi ile birlikte değişime uğramıştır. Çalışmanın önceki bölümünde ele alındığı üzere kentler; yeni ekonomileri, yeni toplumsal yapıları, yeni mekanları kucaklamaktadırlar. Küreselleşme adını verdiğimiz bu süreçte amaç KÜRESEL KENT olabilmektir; ancak *"Küresel Kent", Küreselleşme süreci-*

nin mutlak sonucu değildir. Süreçte küresel ve yerel arasındaki çelişki, parçaların bu çatışmalı birlikteliği, yeni bir kent yapısını; "Olmayan Kent"i ortaya çıkarmıştır.

Olmayan Kent; "Küresel Kent" olacağı beklentisi ile bir araya getirilen ve çalışmanın önceki bölümlerinde değinilmiş olan kentsel mekan parçalarının TOPLAMIDIR. İfadedeki "Olmazlık";

a) Kentin süreçte henüz! "Küresel kent" ünvanı ile "taçlanmamış" olmasına, süreçte bir kırılmaya işaret etmektedir. Kent, "küresel kent" için ortaya konulan ekonomik kıstasları sağlamamakta, kent mekanı yerel ekonomiyi seferber etme yolu ile küresel ekonomiyi "çağırma" amaçlı kullanılmaktadır. Küresel ekonomi; kullanıcısı olmayan onlarca gökdelen, üst ve üst orta gelir grubuna hitap edebilecek binlerce "sahipsiz" konut, devasa alışveriş kompleksleri ve daha niceleri ile "yemlenmektedir". Küreselleşeceği meçhul bir süreçte kent sosyal ve mekansal olarak batağa saplanmıştır.

b) Kentsel bağların, kamusallığın, planlama geleneğinin ayakta tuttuğu kent yaşantısının dejenerasyonuna gönderme yapmaktadır. Özel girişimciliğin yürekten! teşvik edildiği ve bu hedefe dönük olarak plansızlığın gelenekselleştirilmeye çalışıldığı kentlerin, aşınan ilişkiler gözönünde bulundurulduğunda, kent olma vasıflarını ne kadar korudukları tartışma konusudur; çünkü *"kent", sadece onu oluşturan parçaların aritmetik toplamı değil, bu parçaların etkileşimi ile ortaya çıkan yapıdır.*

Olmayan Kent; "Küresel Kent" olma yarışında "sosyo-mekansal" olarak kaybetme noktasının bir durak öncesidir. Sadece kentbilimcilerin değil, kente karşı biraz sorumluluk sahibi olan her bireyin gerçek olan kabusudur. "Ya tutarsa" mantığıyla "kentsel mekana küreselleşme çalmak" kenti "Küresel Kent" olacağı meçhul bir süreçte; "Küreselleşmenin Kentlerinden biri" haline getirmiştir.

Korunaklı adacıkların, soylulaştırılmış alanların, yeniden canlandırma projeleri kapsamına dahil edilen alanların, sermaye tecriti sonucu çökmüş alanların, yeni kentsel mekanların, gettoların ve klonlanmış mekanların varlığı; kenti bölmüş, parçalamış, katmanlara ayırmış ve kutuplu bir yapı ortaya çıkarmıştır. Farklı mekan parçalarının birbirleriyle ilişki kurma çabasından uzak, ayrı ayrı varoluşu, kentleşme kültürünü de zedelemekte, fiziksel yapıdaki bu ayrışmayı sosyal yapıya da taşımakta ve derinleştirmektedir. Post-modernitenin temellerini attığı bu "çok doğrulu" kentler, bugün "mekansızlaşma" alarmı vermektedir.

Kent, bütün bu parçaların sancılı "toplamı"ndan fazlasını ifade etmemekte, bu sosyo-mekansal ayrışma kamusallaşma çabaları ile "kent kültürü"ne dair katedilen mesafeyi geri sarmaktadır. Küreselleşme kente; sadece birbirleriyle ve küresel sermaye ile ilişki halindeki "gökdelenleri", küreselleşmeye "diğerlerinden farklılaşarak" eklenen "korunaklı adacıkları" ve "diğerlerini öteleyip kent mekanını farklılaştırarak" eklenen "soylulaştırılan alanları" taşımıştır. Küresel ve küresel olanın gölgesini takip eden yerel sermayenin başına buyruk yer seçimi çöküntü alanlarını kentin sosyal,

ekonomik ve mekansal olarak problemli alanlarından biri haline getirmiş, gettolar da dışında kaldıkları ekonomik sistemin varlığını görmezden geldiği mekanlar halini almıştır. Ötekileştirilen bu mekanlar ve gruplar, dağılan kamusal örgüyle birlikte kentin dört yanına saçılmışlardır. Çözüm gerektirmekten öte problem teşkil eden bu parçalar, ekonomik yapıya ne formal ne de informal yollardan eklemlenemeyen, küreselleşmenin kentinde "kaybeden" taraflar olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Küreselleşme-yerelleşme karşılaşmasının ortaya koyduğu sentez; "dünya üzerinde her yerde olabilecek mekanları ağırlayan hevesli yerel ekonomiler"den ve süreçte sosyal-ekonomik ve mekansal olarak olarak "kaybedecek" taraflardan fazlası değildir. Bu sentez; "Olmayan Kent"tir. Kavram, "Küresel Kent" olabilme kaygısı ile yola çıkan kentlerin sosyo-mekansal örüntüsünü ifade etmektedir. Kent bu yarışta kazansın ya da kaybetsin, küreselleşme kaygısının ortaya çıkardığı "Olmayan Kent"; kentin sosyal, mekansal ve ekonomik olarak buluşma noktası olan kamusal alanın karşısında parçalar halinde duran "özel"leri kayırarak durmaktadır.

SONUÇ

Küreselleşmenin kenti; fiziksel ve sosyal olarak kenti yaran gettoların, korunaklı adacıkların, yeni kentsel mekanların, kes-yapıştır mekanların, köhneyen, soylulaştırılan ve yeniden canlandırılan alanların ortaya koyduğu bölünmüş, parçalanmış, katmanlaşmış ve kutuplaşmış kenttir. Ancak bu mekanların varlığı, "küresel kent" olmanın yeterli koşulu değildir. Küreselleşmenin kenti; uluslarötesi sermayenin kentteki varlığı ile ortaya çıkabileceği gibi, sermayeyi kente çağırma çabasının ürünü olarak da ortaya çıkan rastgeleliklerin mekanıdır. "Ya tutarsa" mantığı, kentleri farklılıkları ölçüsünde kazandıkları küreselleşme hikayesinden hızla uzaklaştırmakta, "birörnekleştirmektedir".

Ancak, küreselleşme sürecine her kent farklı bir noktadan eklenmekte, yerel özellikleri gereği farklı dozlarda yaşamaktadır. Kentlerin ne kadar küreselleştikleri, yerel dinamikleri ile birebir ilişkilidir. İstanbul' un 80' sonrasında küreselleşmenin yarattığı kutuplaşmanın mekanda yansıması olan "korunaklı adacıklar"da yaşadığı patlama, mekansal ayrıcalık isteyen orta-üst ve üst sınıfların talebiyle ve bu talebin yaratılması için gerekli ekonomik koşulların oluşmasında payı olan serbest piyasanın arzıyla gerçekleşmiştir. Üç yüz alt sektörü harekete geçiren inşaat sektörünün kent mekanını bu hakimiyeti tam olarak "mekanın metalaşması"na karşılık gelmekte, bu olgu da kapitalizmin sızdığı toplumların ne kadar madde bağımlısı olduklarıyla yakından ilişkili görünmektedir.

"Yerel"in "Küresel"e "etki(ye)mediği", küresel olanın biçimlendirdiği yerel yapının küreselleşmeye "yatak" sağlamaktan ibaret olduğu bu süreçte kent içinde ortaya çıkan ve/veya varlıkları "pekişen" mekanlar göstermiştir ki;

Kent mekanı bugün "mekansızlaşma" tehlikesi ile karşı karşıyadır. Çelişki, tam da küreselleşmenin gücünü "farklılıklar"dan alan birlik çağrısındadır. Gerçekte olan ise

sermayenin kente girmesi ve mekanın (çoğu zaman sermayeye bir hazırlık olarak) "tüketim" odaklı yeniden biçimlendirilmesidir. Kentler Şekil 1'de de verilmiş olan genel diyagramları itibariyle birbirlerine benzerler. Bu benzeşme sadece kente eklenen mekan parçalarında değil, bu sürecin kentte yarattığı kutuplaşmada da kendisini gösterir.

Bu toplumun özgünlüğüne "açıktan" bir saldırı değildir. Toplum; küresel arenada olma çağrısına uyarak "tüketim toplumu" ön adını alır. Süreçte sadece madde değil, bilgi de tüketilen değerler arasındadır.

Tıpkı "modernleşme" sürecinde yaşadığımız gibi, küreselleşmenin de bize öğrettiği yaşadığımız mekana 1. Dünya'nın gözlüğünden bakmaktır. Bu nedenledir ki, mekana dair ürettiğimiz çözümler de Avrupa-Amerika odaklı bağlamından uzaktır.

Küreselleşmenin kentini kapitalizmin kentinden farklı kılan; dönüşümün hızı, ölçeği ve toplumsal boyutlarıdır. "Yeni" olan; varolan uçurumların toplumsal anlamlar yüklenerek derinleşmesinden başka bir şey değildir. Üst sınıf ve alt sınıf arasındaki sosyo-ekonomik makas daha da açılmış, orta sınıf bu aralıkta üst sınıfa yaklaşmıştır. Bu oluşumun, kent mekanının alt-sınıf aleyhine yeniden yapılandırılmasından başka bir getirisi olmamıştır.

Küreselleşme reçetesi olarak önerilebilecek bir "küresel kent formu" mevcut değildir. *Küresel Kentlerde gökdelenler, büyük alışveriş merkezleri vardır. Öyleyse bu mekanların varlığı "küreselleştirir"* gibi son derece pozitivist bir düşünsel yapının ürünü olan mekanı bu yeniden biçimlendirme eğilimi, Olmayan Kent' e giden yolu sarı tuğlalarla bezemekten başka sonuç getirmeyecektir. Küreselleşmeye, bu ilişkiyi yaratan temel faktör olan ARA MEKANİZMALARI gözardı ederek bakmak, tüm toplumsal, mekansal ve ekonomik dinamiklerin toplamı olan yerel dinamikleri bir kenara atmak demektir. Şüphesiz yerel dinamikleri dikkate alan bu arayış, yerelleşmeye düşmekten farklı bir anlam içermektedir. Marx' ın 19. yüzyılda bile yereli (ve hatta kapitalizmin para, mal ve emek pazarında homojenlik kazandırma eğiliminden doğan ulus ölçeğini) aşan ve küreye yönelen söylemi "eşitsiz gelişmeyle başedebilme çabalarının sonucudur." Oysa ki bugün, sermaye birikim süreçleri ve teknolojinin ortaya çıkardığı küresel ölçek, eşitsiz gelişmeden beslenmektedir.

Mekan-küreselleşme ilişkisini kentin küreselleşmesi noktasına taşıyan ara mekanizmalar; ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılardır. Ekonomik yapının iki temel kolu sermaye ve emek pazarıdır. Küresel sermaye için teslimiyetçilikten uzak bir uzlaşma çerçevesi aranırken, siyasal anlamda pazarlık gücüne sahip olmayan ve kültürel anlamda tanımlanması güç olan yerelin ekonomik anlamda "emek pazarı" ile kendisini tanımlayabildiği görülmektedir. Siyasal güç ulus-devlet ölçeğinde ortaya konmakta, küreselleşmenin ilgi alanına 2. dereceden giren toplumsal yapı en azından modernleşme sürecini yaşıyor olmayı gerekli kılmaktadır.

Küreselleşme- yerelleşme diyalektiği koşulsuz küreselleşmenin[24] ya da küreselleşme karşıtı olarak yerelleşmeyi yüceltmenin dışında bir orta yol gerekliliğini açığa çıkar-

maktadır. Bu sancılı birliktelikten doğacak olan; "küresel düşünüp yerel hareket etmek" olarak kendisine uygulama alanı bulan "küreyerelleşme"nin şimdilik çok da uzağında görünmemektedir. Bu anlayış küreselin yerele şirin gözükmek adına yaptığı küçük uyarlamaların dışında ele alınmalıdır. Unutulmamalıdır ki kentler, Mc Donalds'da döner menüsü bulma sevincinden çok daha fazlasını haketmektedir.

KAYNAKÇA

Amin, S. (1999) *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, çev. Erenus, V., İstanbul, Sarmal Yayınevi

Aslanoğlu, R. (2000) *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa, Ezgi Kitabevi

Badcock, B. (1997) 'Restructuring and Spatial Polarization in Cities'

Bali, R. (2002) *Tarz-ı Hayattan Life Style'a,* İstanbul, İletişim Yayınları

Barthes, R. (1970) "Center-City, Empty Center' and 'No Address", *The City Cultures Reader*, eds. Miles M., Hall T., Borden I., New York, Routledge

Beaverstock, J. V., Taylor, P. J., (1999) 'A Roster of World Cities'

Beck, U. (2000) "What is Globalization", *The Global Transformations Reader*, eds. Held, D., McGrew, A., Malden, Blackwell Publishers Inc.

Bookchin, M. (1986) 'Introduction', *The City Cultures Reader*, eds. Miles M., Hall T., Borden I., New York, Routledge

Castells, M. (1992) 'European Society, The Informational Society and the Global Society'

Castells, M. (2000a) 'Grassrooting the Space of Flows', *Cities in the Telecommunications Age*, eds. Wheeler, J. O., Aoyama, Y., Warf, B., New York, Routledge

Castells, M. (2000b) 'The Network Society', *The Global Transformations Reader*, eds. Held, D., McGrew, A., Malden, Blackwell Publishers Inc.

Castells, M. (2000c) 'The Global Economy , *The Global Transformations Reader*, eds. Held, D., McGrew, A., Malden, Blackwell Publishers Inc.

Castells, M. (2000d) 'The Rise of the Fourth World', *The Global Transformations Reader*, eds. Held, D., McGrew, A., Malden, Blackwell Publishers Inc.

Çavuşoğlu, E. (1999) *Küresel Kent Bağlamında İstanbul Metropolünün İrdelenmesi ve Küresel Potansiyellerinin Analizi Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Çavuşoğlu, E. (2000) 'Küresel Mekanın Ekonomi Politiği: Küreselleşme Döneminde Mekan Kavramına Kentbilimsel Bir Bakış', *3. Bin Yılda Şehirler: Küreselleşme Mekan Planlama*, ed. Dinçer İ., İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi Matbaası

Dinçer, Y. (2000) 'Yeni Mekanlar, Yeni Üretim Biçimleri', *3. Bin Yılda Şehirler: Küreselleşme Mekan Planlama*, ed. Dinçer İ., İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi Matbaası

Dinçer, Y., Dinçer, İ. (2003) "Küresel Sistemin Güç Mekanları", *Arredamento Mimarlık*, sayı 12, İstanbul, Boyut Yayın Grubu

Enlil, Z. M., Dinçer, İ. (2002) "Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabaşı, İstanbul", *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü, 26. Kollokyumu, 6-8 Kasım 2002, Ankara

Ercan, F. (1996) 'Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde dünya kentleri ve uluslararası kentler: İstanbul', *Toplum ve Bilim*, sayı 71, İstanbul

Erkut, G. (2000) 'Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Farklılaşma ve Mekan', *3. Bin Yılda Şehirler: Küreselleşme Mekan Planlama*, ed. Dinçer İ., İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi Matbaası

Feagin, J. R., Smith, M. P. (1987) "Cities and the New International Division of Labour", *The Capitalist City*, eds. Smith M. P. and Feagin, J. R., Basic Blackwell

Hall, P. (2001) 'The Global City'

Hall, T. (1998) *Urban Geography*, New York, Routledge

Harvey, D. (1989) 'From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism', *The City Cultures Reader*, ed. Miles M., Hall T., Borden I., New York, Routledge

Işık, O. (1994) "Değişen Toplum/Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması", *Toplum ve Bilim*, Güz/Kış, sayı 64-65

Işık,O., Pınarcıoğlu, M.M. (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İstanbul, İletişim Yayınları

Jameson, F. (1999) 'The Cultural Logic of Late Capitalism', *Rethinking Architecture*, ed. Leach N., New York, Routledge

Kaya, G. (1999) *Küreselleşme Sürecinde Mekanın Rolü- Bir Metod Denemesi*, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Keyder, Ç. (1989) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, iletişim Yayınları

Marcuse, P., Kempen, R. (2000) 'Introduction', *Globalizing Cities: A New Spatial Order?*, eds. Marcuse, P., Kempen, R., Oxford, Blackwell Publishers

Marcuse, P., Kempen, R. (2000) 'Conclusion: A Changed Spatial Order', *Globalizing Cities: A New Spatial Order?*, eds. Marcuse, P., Kempen, R., Oxford, Blackwell Publishers

Mitchell, W. (2000) *City of Bits*, USA, MIT Press

Özkan, E. (2002) *Enformasyon Teknolojilerindeki Gelişmelerin Kullanıcı ve Mekan üzerindeki Etkilerinin Kentsel Tasarım Bağlamında İncelenmesi*, Yayımlanmamış Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Özkan, E. (2003) '80' Sonrası Genel Politikalar Eşliğinde İstanbul Özelinde Bir Kentleşme Sorunsalı Olarak; "Country"ler ve "City"ler', Yayımlanmamış Doktora Çalışması, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi

Özkan, E. (2004) 'Yeniden Doğuş: Ruhr Bölgesi, Almanya', Yayımlanmamış Doktora Çalışması, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi

Özteb, E. (2000) *Geçiş Sürecinde Kentler Enformasyon ve İletişim Bağlamında Kent*, Yayımlanmamış Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Patterson, T.C. (1999) *Change and Development in the Twentieth Century*, Oxford

Philips, B. (1996) *City Lights*, New York, Oxforg University Press

Pryke, M. (1999) 'City rhytms: neo-liberalism and the developing world', *Understanding Cities/ Unsettling Cities- Movement/Settlement*, eds. Allen, J., Massey, D., Pryke, M., London, Routledge in ass. with Open University

Sassen, S. (1994) 'The New Inequalities within Cities', *The City Cultures Reader*, eds. Miles M., Hall T., Borden I., New York, Routledge

Short, J.R., Breitbach, C., Buckman, S., Essex, J. (2000) 'From World Cities to Gateway Cities'

Şengül, T. (2000) 'Globalleşme Kent Mekanı ve Sosyal Adalet', *3. Bin Yılda Şehirler: Küreselleşme Mekan Planlama*, ed. Dinçer İ., İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi Matbaası

Şengül, T. (2001) *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı

Thrift, N. (1999) 'Cities and Global Economic Change: global governence?', *Understanding Cities/ Unsettling Cities- Movement/Settlement*, eds. Allen, J., Massey, D., Pryke, M., London, Routledge in ass. with Open University

Thrift, N. (1995) 'A Hyperactive World', *The City Cultures Reader*, eds. Miles M., Hall T., Borden I., New York, Routledge

Tschumi, B. (1994) 'Spaces and Events', *The City Cultures Reader*, eds. Miles M., Hall T., Borden I., New York, Routledge

Urry, J. (1999) *Mekanları Tüketmek*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Uzun, C. N. (2001) *Gentrification in İstanbul: A Diagnostic Study*, Utrecht, Netherlands Geographical Studies

Warde, A., Savage, M. (1993) *Urban Sociology Capitalizm and Modernity,* London, McMillan

Zukin, S. (1996) 'Space and Symbols in an Age of Decline', *The City Cultures Reader*

NOTLAR

1. Montaj hattı; daha fazla işin, daha kısa zamanda, daha efektif yapılmasına imkan vermesi sebebiyle Fordizm' in öznesi durumundadır. Sendikalaşmayı doğuracak ve sonraki dönemlerde sanayinin desentralizasyonuna yol açacaktır.

2. New York Borsası' nın çöküşü ile ortaya çıkan 29' krizi, Stalin' in "tarımda kolektifleşme" hareketinin Rusya endüstrileşmesinde yarattığı gelişmeden dolayı kapitalizme olan inancın çöküşüdür.

3. Krize "aşırı devlet müdahalesi" neden olarak gösterilmiş, II. Dünya Savaşı sonrası Keynesci çözümle "tüketici" yaratmak üzere pazara "davet" edilen devlet, 70' Krizi ile birlikte oyun dışında bırakılmıştır. Keyder (1989) merkez ülkeleri ile çevre ülkeleri arasındaki Keynesci çözümdeki farklılığa dikkat çeker ve bu farkı yaratan faktörün çevre ülkelerdeki sanayi sektörünün İthal ikameci sanayileşme formülü ile uluslararası rekabetten tamamen korunmuş olması olduğunu söyler.

4. Pryke (1999), "küresel ekonominin liberalleşmesinin" gelişmiş ülkelerde kentleşmenin biçimlendirilmesinde nasıl baskın güç haline geldiğini tartışmaktadır.

5. Burada, küreselleşmenin ekonomik yayılmacılığını göz ardı eder biçimde "toplumsal" taraflarının öne çıkarılması kastedilmektedir.

6. "Gemeinschaft" Tönnies' in "endüstri öncesi toplulukları" tanımlamak için kullandığı bir kavramdır. Bu tip topluluklarda topluluk bağlarının, ortak değerlerin ortaya çıkardığı "mekanik dayanışma" görülmektedir. Şehirler dini yapıların/ kamu yapılarının etrafonda organize olmuştur. Semboller; kilise kuleleri, kaleler ve saraylardır. Çevre ile yakın bağlar, etnik açıdan iyi tanımlanmış komşuluklar vardır.

7. "Gesellschaft" Tönnies' in "endüstri toplumlarını" tanımlamak için kullandığı bir kavramdır. Bu tip topluluklarda organik dayanışma görülmektedir. İnsan bedenini oluşturan her organın bir rolü ve önemi olması gibi, topluluk da aynı önemde dayanışma içindedir. Modernleşmenin getirdiği "uzmanlaşma" bu bağlam içinde incelenmektedir. Kentler, ekonomik enstitülerin, iş ve endüstrinin etrafında organize olmuştur. Sembol; fabrika bacasıdır. Göçle gelen kentsel yoğunlaşma ve yayılma söz konusudur. Uzak yerlere komünikasyon ve ulaşım teknolojileri ile ulaşmak mümkündür.

8. San Francisco öğrencilerinin 1991 tarihli "Kitle Medyası ve Toplum" çalışmalarında ortaya koydukları tanım, Philips' in (1996) çalışmasında yer almaktadır.

9. "Daha fazla iş daha iyi bir kent yaratır" (Hall, 1998) inancı. Kentin ekonomik yapısına odaklanmayı gerektiren 80 öncesi bu bakış açısı, neo-liberalizm ile tarihe karışmıştır.

10. "Daha iyi bir kent daha iyi işler yaratır" (Hall, 1998) inancı. Mekan dominant bu bakış açısı, küreselleşmenin mekanını ortaya çıkarmıştır.

11. FIRE: Finance, Insurance, Real Estate (Finans, Sigorta, Emlak)

12. Parçaların tasarımı olarak "Kentsel Tasarım"ın yükselişi.

13. Coğrafyayı mekansal determinist bakış açısından kurtaran Marxist, ve (gelinen son noktada) zaman-mekan sıkışmasına ve kimlik tartışmalarına açan post-modernist eleştirilerin "yer" ve "mekan" kavramlarına etkileri bu noktada hatırlanmalıdır.

14. Üretken sektörden kent mekanına sermaye akışı devlet stratejilerinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Vergilendirme, özendirme ve benzeri politikalar çevrimler arasındaki ilişkiyi sürekli olarak yeniden tanımlamaktadır. Türkiye örneğinde olduğu gibi, 1980 öncesinde sanayiye öncelik veren devlet stratejileri, ithal ikameci politikaların sona erip, dışa açık gelişme modeline geçişle birlikte, rant sektörlerini ve özel olarak da kent mekanını çarpıcı biçimde daha karlı hale getirmiştir (Şengül, 2001).

15. Korunaklı adacıklar, "konut projeleri" olmanın çok ötesine taşınarak kendi içlerinde son derece donanımlı hale gelmiş, bu yeterlilik kent merkezi ile olan sosyal-ekonomik ilişkilerini daha da zedelemiştir. Sosyal kutuplaşmayı arttıran ve kent içini ekonomik açıdan bir çöküntü bölgesi haline getiren temel faktörlerden biri olarak görülen "korunaklı adacıklar" çalışmanın ilerleyen safhalarında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

16. Modernleşme ile birlikte, "idealize edilmiş" toplum yapısının "dışında kalanları" ifade etmesi anlamında ortaya konan bu ifade zaman içinde bugünün sosyo- ekonomik açıdan dezavantajlı toplumsal gruplarını içine alır biçimde genişlemiştir.

17. Castells (2000d) "sosyal dışlama"yı "belirli birey ve grupların verili bağlamda kurumlar ve değerlerce çerçevelenen sosyal standartlarla geçimini sağlamaya yetecek konuma erişmekten sistematik olarak men edildiği (barred) süreç" olarak tanımlamaktadır. Castells, bilgi toplumunda sosyal dışlamanın hem bireyleri hem de mekanları içerdiğini söylemektedir. Bu nedenle, belli durumlarda, tüm ülkeler, bölgeler, kentler ve komşuluklar dışlanacaktır.

18. "Zenofobi", yeni ırkçılık tartışmaları içerisinde "yabancılara duyulan korku ve hoşnutsuzluk" olarak yer almaktadır.

19. Kale yerleşimler; korunaklı adacıklardaki "korunma" güdüsünün fizik mekandaki yansıması ile analoji oluşturması anlamında kullanılmaktadır.

20. Neo-liberalizmin, bireysel çıkarların önünde bir engel olarak kabul ettiği "planlama"ya tepkisi bu noktada hatırlanmalıdır.Takip eden dönemde Kentsel Tasarım' ın yükselişi bu bağlam içinde açıklık kazanmaktadır.

21. Bu binaların "güç"ü temsil ediyor olmaları; Lefebvre' nin "temsili mekan" ve "temsil-i mekan" tanımları ve "mekanın metalaşması" görüşleri ile birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır. Güç; mekanı temsil eder konuma gelmiştir.

22. Marxizm ORTA SINIF' ın varlığını sömüren-sömürülen (üst sınıf-alt sınıf) üzerinden açıklayamakta, KAPİTALİZM' in süreçte yayılması ile birlikte ortadan kalkacağını söylemektedir. YENİ ORTA SINIF (1960'ların hippileri 80'lerin yuppileri haline gelmiştir), orta sınıfın bir makas gibi açıldığını, bir kolun üst sınıfa yaklaştığını göstermektedir. Öyleyse; a) Bu öngörü gerçekleşmektedir. b) Bu öngörü gerçekleşmekte ise kapitalizm yayılmacılığının doruğuna -KÜRESELLEŞME sürecinde- her zaman olduğundan daha yakındır.

23. Gerek yerel yönetimlerin gerekse özel sektörün neden "kira konutlara" rağbet etmediği, hem düşündürücü hem de yeterince açıklayıcıdır. Yatırımcı, her an başka kentlere, kent içinde başka yatırımlara aktarabileceği nakit parayı cebinde istemektedir. Bu sebeple de bu yerleşimlerdeki konutların bedellerini kısa vadede karşılayabilecek "orta-üst" ve "üst" sınıflara yönelik projeler ortaya koymakta, bu sebeple projeleri "diğerleri"nden mekansal ve sosyal olarak ayrıştıran zihniyetini vurgulayarak sunmaktadır. Şüphesiz, özel sektörü yönlendirecek olan yerel yönetimler ve ulus ölçeğinde ortaya koyduğu kaygan ekonomik yapı ile merkezi yönetim mevcut güvensiz ortamı pekiştirmektedir.

24. TINA (There is no Alternative) Sendromu baskın neden olarak görülebilir.

TÜRKİYE'DE BÖLGELERİN EKONOMİK GÖSTERGELER IŞIĞINDA GELİŞMİŞLİK DÜZEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1985-2000)[1]

Özer Karakayacı

GİRİŞ

Türkiye'de uygulama alanı bulan planlama girişimleri, ulusal ölçekte ekonomik kalkınma planlaması ile yerleşim birimlerini farklı ölçeklerde ele alan fiziksel ve sektörel ana planlardan oluşmaktadır. Ekonomik ve sosyal gelişmelerin mekansal yansımalarını yönlendirecek ve ülke-bölge planlama hiyerarşisi içinde planlama verilerinin ölçekler arası aktarımını sağlayacak bir bölge planlama mekanizmasının gelişmediği görülmektedir (Eraydın, 1983).

Ulusal Kalkınma Planları genel olarak, sektörel nitelikte ve belirli bir ekonomik gelişme ve büyümeyi sağlamak için gerekli yatırımların dağılımını belirlemek amacına yönelik politika ve kararlar dizisidir. Zaman süreci içinde ulusal düzeydeki planlama çalışmaları yalın ekonomik değerlendirmeler düzeyinden çıkarak, daha geniş kapsamlı bir yaklaşım biçimi olma yönünde geliştiği, özellikle bazı yeni kavramların katılımı ile farklı bir nitelik kazandığı görülmektedir (Eraydın, 1983).

Bölge kalkınması ile ülke kalkınması arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bir ülkeyi oluşturan bölgelerin kalkındırılması, o ülkenin de kalkınması anlamına gelmektedir. Gelişmekte olan ülkeler belirli bir gelişmişlik düzeyine gelmeden bölge gelişmesini makro düzeyde ve ulusal planlamanın kapsamı içine oturmaktadır. Bu ülkeler kaynak israfından kaçınmak ve kalkınmanın hızından en az fedakarlık edecek şekilde kaynakları değerlendirmek zorunda kalmaktadır. Bu bakımdan uzun vadede çözüme ulaşabilecek fakat tedbirlerini bugün de alabilecek tarzda bölge gelişmesine yaklaşmak uygun bir politika sayılabilir (Erkal 1982)

Ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre "az gelişmiş" ya da "gelişmiş" olarak nitelendirilirken, ülkelerin bölgeleri arasında da aynı ilişki söz konusudur. "Gelişmiş" olarak tanımlanan bölgeler, sanayileşme derecesi yüksek, gelişmiş alt yapıya sahip, kentleşme hızlı ve kişi başına milli geliri yüksek bölgelerdir. Ayrıca bu bölgeleri kalkınma hızı, sadece az gelişmiş bölgelerin değil, ülkenin kalkınma hızından da daha yüksektir (Hansen 1995, Myrdal 1992). "Az Gelişmiş" bölgeler ise, ekonomisi daha çok tarıma dayalı, üretim oranı sınırlı, kişi başına geliri ülke ortalamasını altında olan bölgelerdir. Az gelişmişlik, sadece belli kaynaklar ve koşullara sahip olmamaktan

kaynaklanmamakta, var olan potansiyelin optimum düzeyde kullanılmaması sonucu da ortaya çıkmaktadır (Thirwall 1989).

ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

Bu çalışmada ulusal düzeyde alınan ekonomik kararların bölgeler üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve başarı düzeyinin saptanması amaçlanmıştır. Bu bakımdan çalışmada bölge bazında ekonomik veri tespiti yapılarak ulusal düzeydeki planlama kararlarının başarı düzeyi incelenmiştir.

Çalışma kapsamı olarak DPT tarafından 1982 yılında yapılan "Türkiye'de Yerleşme Kademelenmesi" çalışmasında yapılan bölgeleme çalışması temel olarak kabul edilmiştir.

Tablo 1. 1982 yılında DPT tarafından kabul edilen bölgeler ve bölge içerisinde yer alan yerleşmeler[2]

Bölge No	Bölge Adı	Bölge İçerisinde Yer Alan Yerleşmeler
1. Bölge	ADANA	Adana, İçel, Hatay, Osmaniye
2. Bölge	ANKARA	Ankara, Çankırı, Çorum, Kırşehir, Kırıkkale
3. Bölge	BURSA	Bursa
4. Bölge	DİYARBAKIR	Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Van, Hakkari, Batman, Şırnak
5. Bölge	ELAZIĞ	Tunceli, Elazığ, Bingöl
6. Bölge	ERZURUM	Erzurum, Erzincan, Kars, Ağrı, Muş, Iğdır, Ardahan
7. Bölge	ESKİŞEHİR	Eskişehir, Bilecik, Kütahya
8. Bölge	GAZİANTEP	Gaziantep, Kahramanmaraş, Adıyaman, Ş.Urfa, Kilis
9. Bölge	İSTANBUL	İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli, Sakarya, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Yalova, Bartın, Düzce, Karabük
10. Bölge	İZMİR	İzmir, Balıkesir, Manisa, Aydın, Muğla, Antalya, Isparta, Burdur, Afyon, Denizli, Uşak
11. Bölge	KAYSERİ	Kayseri, Nevşehir, Yozgat
12. Bölge	KONYA	Konya, Niğde, Aksaray, Karaman
13. Bölge	MALATYA	Malatya
14. Bölge	SAMSUN	Samsun, Amasya, Tokat, Sinop, Ordu, Giresun
15. Bölge	SİVAS	Sivas
16. Bölge	TRABZON	Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin, Bayburt

MATERYAL VE METOD

Bu araştırmanın temel çerçevesi, alt bölgelerin ulusal plan kararları kapsamında ve temel sektörler bazında gelişimine dayanmaktadır. Çalışma kapsamında; görsel materyal (harita) ve yazılı materyallere dayalı olarak literatür araştırması yapılmıştır.

Bu çerçevede; ulusal boyutta, DPT, DİE, Tarım Bakanlığı vb. tarafından yapılmış çalışmalar incelenmiştir.

Çalışma kapsamında 1985, 1990, 2000 yıllarına ait il bazında ekonomik veriler kullanılarak, 1985- 2000 döneminde bölgelerin sektörel gelişme indekslerinin değişim/ gelişim olgusu belirlenmiştir. 1985, 1990, 2000 yıllarına ait bölge bazındaki sektörel gelişim verileri matematiksel bir model kurgusu içerisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'deki sektörel gelişim kriterleri ve model kurgusu*

HİZMETLER SEKTÖRÜ	**Mali Kurumlar, Sigorta, Taşınmaz Mallara Ait Taşınmazlar Ve Kurumlar**	$\beta_1 = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesindeki mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait taşınmazlar ve kurumlarda çalışanların, Türkiye'deki çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	Elektrik, Gaz Ve Su Sektöründe Çalışanlar	$\beta_2 = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesinde elektrik, gaz ve su sektöründe çalışanların, Türkiye'de çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	Toptan Ve Parekende Ticaret, Lokanta ve Otellerde Çalışanlar	$\beta_3 = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesindeki toptan ve perakende ticaret, lokanta ve otellerde çalışanların, Türkiye'deki çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	Ulaştırma, Haberleşme Ve Depolama Sektöründe Çalışanlar	$\beta_4 = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesindeki ulaştırma, haberleşme ve depolama sektöründe çalışanların, Türkiye'de çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	Müteşebbis Direktörler Ve Üst Kademe Yöneticiler	$\beta_5 = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesindeki müteşebbis direktörler ve üst kademe yöneticilerin , Türkiye'de çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'de ki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	Toplum Hizmetleri Ve Sosyal Hizmetler	$\beta_6 = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesinde toplum hizmetleri ve sosyal hizmetler çalışanlarının, Türkiye'de çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	Ticaret Ve Satış Personeli	$\beta_7 = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesindeki ticaret ve satış personellerinin, Türkiye'de çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	İlmi Ve Teknik Elemanlar, Serbest Meslek Sahipleri Ve Bunlarla İlgili Diğer Meslekler	$\beta_8 = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesindeki ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler çalışanlarının, Türkiye'de çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı

	Hizmet İşlerinde Çalışanlar	$\beta_9 = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesinde hizmet işlerinde çalışanların, Türkiye'de çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
SANAYİ SEKTÖRÜ	**İmalat Sanayide Çalışanlar**	$\beta_{10} = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesindeki imalat sanayide çalışanların, Türkiye'deki çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	İnşaat Sektöründe Çalışanlar	$\beta_{11} = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesindeki inşaat sektöründe çalışanların, Türkiye'deki çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	Maden Çıkarımında Çalışanlar	$\beta_{12} = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesindeki maden çıkarımında çalışanların, Türkiye'de çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
TARIM SEKTÖRÜ	**Ziraat, Avcılık Ve Balıkçılıkta Çalışanlar**	$\beta_{13} = \frac{I\rho/\Sigma I\rho_T}{I_T/\Sigma I_T}$	I bölgesinde ziraat, avcılık ve balıkçılıkta çalışanların, Türkiye'de çalışanlara oranının ($I\rho/\Sigma I\rho_T$), I bölgesindeki toplam çalışanların Türkiye'deki toplam çalışanlara oranına ($I_T/\Sigma I_T$), oranı
	Hububat Ekilen Alanlar	$\beta_{14} = \frac{I_U/\Sigma N_{KT}}{I_{TU}/\Sigma N_{TKT}}$	I bölgesindeki ekilen alanın kırsal nüfusa oranının ($I_U/\Sigma N_{KT}$), Türkiye'de ekilen alanın Türkiye'deki toplam kırsal nüfusa oranına ($I_{TU}/\Sigma N_{TKT}$), oranı
	Hububat Üretimi	$\beta_{15} = \frac{I_U/\Sigma N_{KT}}{I_{TU}/\Sigma N_{TKT}}$	I bölgesindeki üretilen ürün miktarının kırsal nüfusa oranının ($I_U/\Sigma N_{KT}$), Türkiye'de üretilen ürün miktarının Türkiye'deki toplam kırsal nüfusa oranına ($I_{TU}/\Sigma N_{TKT}$), oranı
	Meyve Ağaçları Sayısı	$\beta_{16} = \frac{I_U/\Sigma N_{KT}}{I_{TU}/\Sigma N_{TKT}}$	I bölgesindeki meyve ağaçları sayısının kırsal nüfusa oranının ($I_U/\Sigma N_{KT}$), Türkiye'deki meyve ağaçları sayısının toplam kırsal nüfusa oranına ($I_{TU}/\Sigma N_{TKT}$), oranı
	Meyve Üretimi	$\beta_{17} = \frac{I_U/\Sigma N_{KT}}{I_{TU}/\Sigma N_{TKT}}$	I bölgesindeki meyve üretiminin kırsal nüfusa oranının ($I_U/\Sigma N_{KT}$), Türkiye'deki meyve üretiminin toplam kırsal nüfusa oranına ($I_{TU}/\Sigma N_{TKT}$), oranı
	Traktör Sayısı	$\beta_{18} = \frac{I_U/\Sigma N_{KT}}{I_{TU}/\Sigma N_{TKT}}$	I bölgesindeki traktör sayısının kırsal nüfusa oranının ($I_U/\Sigma N_{KT}$), Türkiye'deki traktör sayısının toplam kırsal nüfusa oranına ($I_{TU}/\Sigma N_{TKT}$), oranı
	Büyük Ve Küçük Baş Hayvan Sayısı	$\beta_{19} = \frac{I_U/\Sigma N_{KT}}{I_{TU}/\Sigma N_{TKT}}$	I bölgesindeki büyük ve küçük baş hayvan sayısının kırsal nüfusa oranının ($I_U/\Sigma N_{KT}$), Türkiye'deki büyük ve küçük baş hayvan sayısının toplam kırsal nüfusa oranına ($I_{TU}/\Sigma N_{TKT}$), oranı
	Kümes Hayvanları Sayısı	$\beta_{20} = \frac{I_U/\Sigma N_{KT}}{I_{TU}/\Sigma N_{TKT}}$	I bölgesindeki kümes hayvanları sayısının kırsal nüfusa oranının ($I_U/\Sigma N_{KT}$), Türkiye'deki kümes hayvanları sayısının Türkiye'deki toplam kırsal nüfusa oranına ($I_{TU}/\Sigma N_{TKT}$), oranı

Buna göre Tablo 2'de verilen model çerçevesinde, tarım sektörü için sekiz kriter, sanayi sektörü için üç kriter, hizmetler sektörü için ise dokuz kriter değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere paralel olarak kriterler için indeks değerleri tespit edilmiştir. Elde edilen indeks değerleri tablo 3.'de verilen yöntem çerçevesinde ele alınarak bölge bazında sektörel bazda gelişme indeksleri elde edilmiştir.

* EROL, Demet, 1997, Kalkınma Politikalarının İllerin Gelişmesine Etkisi (1960-1990), A.Ü. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Tablo 3. Türkiye'deki sektörel indeks değerlerinin tespiti yöntemi

Sektörler	Kriterler
Hizmetler Sektörü	$\beta_1 + \beta_2 + \beta_3 + \beta_4 + \beta_5 + \beta_6 + \beta_7 + \beta_8 + \beta_9$
Sanayi Sektörü	$\beta_{10} + \beta_{11} + \beta_{12}$
Tarım Sektörü	$\beta_{13} + \beta_{14} + \beta_{15} + \beta_{16} + \beta_{17} + \beta_{18} + \beta_{19} + \beta_{20}$

Çalışmada sektörel bazda elde edilen verilerin tespit çalışması tamamlandıktan sonra analiz sonuçları haritalar üzerine aktarılarak, bölge boyutunda değerlendirme yapılabilmesi amaçlanmıştır. Ancak çalışma alanını on altı farklı bölge oluşturduğundan, görsel anlamda algılanmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, sektörel gelişmişlik durumunu ekonomik açıdan;

- Gelişmiş bölge,
- Ülke ortalaması seviyesinde gelişme gösteren bölge,
- Gelişmemiş bölge olarak sınıflandırılmıştır.

Bu sınıflandırma sektörel açıdan kriter sayısına eşit indeks değeri olan bölgeler, ülke seviyesinde gelişme gösteren bölge, kriter sayısının altında indeks değerine sahip bölgeler, gelişmemiş bölge, kriter sayısının üzerinde indeks değerine sahip bölgeler gelişmiş bölge olarak kabul edilmiştir. Ancak ekonomik açıdan gelişmişlik durumunu esnekleştirmek açısından Tablo 4'de verilen değerlere göre gelişmişlik durumu ekonomik açıdan değerlendirilmiştir.

Tablo 4. Ekonomik gelişmişlik durumu belirleme yöntemi

	Gelişmiş Bölge/Gelişmiş Alt Bölge	Ülke Ortalaması Seviyesinde Gelişme Gösteren Alt Bölge/ Bölge Seviyesinde Gelişme Gösteren Alt Bölge		Gelişmemiş Bölge/ Gelişmemiş Alt Bölge
Hizmetler Sektörü	Kriter sayısı*1,0+0,5=9,5 indeks üzerindeki değerler	Kriter sayısı*1,0+ 0,5=9,5	Kriter sayısı*1,0-1,0=8,0	Kriter sayısı*1,0-1,0=8,0 indeks altındaki değerler
Sanayi Sektörü	Kriter sayısı*1,0+0,5=3,5 indeks üzerindeki değerler	Kriter sayısı*1,0+ 0,5=3,5	Kriter sayısı*1,0-0,5=2,5	Kriter sayısı*1,0-0,5=2,5 indeks altındaki değerler
Tarım Sektörü	Kriter sayısı*1,0+0,5=8,5 indeks üzerindeki değerler	Kriter sayısı*1,0+ 0,5=8,5	Kriter sayısı*1,0-1,0=7,0	Kriter sayısı*1,0-1,0=7,0 indeks altındaki değerler

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Değerlendirme

Ülkeler ve bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi; tarihsel süreç içinde değerlendirilirse; sermaye ve nitelikli işgücünün tek yanlı ve dengesiz ölçüde belli bölge ve merkezlerde yoğunlaşmasından meydana geldiği görülmektedir. Bu gelişim, XIX. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi'nin ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal vb. yapılarında ortaya çıkardığı değişimin sonucudur. İkinci Dünya Savaşına kadar iki sanayi devrimini geçiren ülkeler, savaş sonrasında termo-nükleer enerjinin elde edilmesiyle üçüncü sanayi devrimi sürecine girmişlerdir. Teknolojinin hızla ilerlemesi ile eşgüdümlü dinamik bir yapıya sahip olan sanayileşme olgusu ülkelerin; ekonomik, finansal, sosyal, kültürel yapı yönünden büyük değişikliklere sebep olmuştur. Ekonomik açıdan, gelir dağılımı ülkelerin en önemli kriteridir. Gelir dağılımı öncelikle, tasarruf, yatırım ve büyüme ile yakından ilgilidir. Gelirin ne kadarının tasarrufa ne kadarının tüketime gideceğine karar vermek ekonomik büyümeyi de doğrudan etkileyecektir (Şahin 2000). Tablo 5 irdelendiğinde Yüksek gelir grubu ve üst-orta gelir grubu olarak nitelendirilen ülkelerde son yıllarda hizmetler sektörü ön plana çıkmaktadır. Buna karşın tarım ve sanayi sektörlerinde ise durağan yada düşüş yönünde gelişmeler söz konusudur. Buda günümüzde gelişmişlik açısından hizmetler sektörünün sektörel bazda ön plana çıktığını göstermektedir.

Tablo 5. Sektörlerin GSYİH içindeki payları 1980-1995 %

Sektörler	Gelişme Kategorisi									
	Düşük Gelir		Alt-Orta		Üst-Orta		Yüksek Gelir		Dünya	
	1980	1995	1980	1995	1980	1995	1980	1995	1980	1995
Tarım	34	25	19	13	8	9	3	2	7	5
Sanayi	32	38	35	36	47	37	37	32	38	33
İmalat	21	27	15	-	20	18	24	21	23	21
Hizmetler	32	35	46	49	43	53	58	66	53	63

Kaynak: World Development Report, 1997

Ülkelerin gösterdikleri değişik çaba ve gayretlere rağmen; günümüzde halen sosyo-ekonomik refah düzeyi bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olduğu gibi; her ülkenin sınırları içerisinde birbirine kıyasla gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler de bulunmaktadır. Bu durumdaki ülkeler, geri kalmış yörelerinin, gelişmiş durumda olan diğer yörelerinin seviyesine gelecek kadar gelişmesini sağlayacak tedbirlerini almak durumundadırlar. Bu maksatla, bölgeler arasında gelişmişlik farkını tamamen giderecek veya en aza indirecek vadeli ve çok yönlü planların yapılması gerekli olmaktadır.

Makro düzeyde bir ekonomik planlamada öngörülen gelişme hızını verecek yatırım miktarının, sektörler arasında nasıl dağılacağı konusu kadar, bölgeler arasında nasıl dağılacağı konusu da büyük önem taşır. Ulusal düzeyde alınan ekonomik kararların yerel anlamda bölgelerin ekonomik açıdan gelişmesinin hissedilmesinde yerelleşmenin de günümüzde önemi hissedilmektedir. Bu bağlamda bölgesel çalışmalarda bölgelerdeki sermaye güçlerinin, ekonomik ve sosyal örgütlerin planlama aşamasında katılımının sağlanması 21. yüzyılda planlamanın önemli kısmını oluşturmaya başlamıştır.

Araştırma Bulguları

Yapılan araştırma sonuçlarına göre;

- Tarım sektörü açısından Samsun bölgesi, Konya bölgesi, İzmir bölgesi,Bursa bölgesi her üç dönem içerisinde de en gelişmiş bölge konumundadırlar (Tablo 6, Harita).
- İstanbul bölgesi ve Gaziantep bölgesi ise her üç dönem içerisinde de tarımsal açıdan ülke seviyesinde gelişme göstermektedirler (Tablo 6, Harita).
- Trabzon bölgesi, Malatya bölgesi ve Diyarbakır bölgeleri ise tarımsal gelişmişlik açısından 1985, 1990 ve 2000 dönemleri içerisinde gelişmemiş bölge konumunda kalmışlardır (Tablo 6, Harita).
- Kayseri bölgesi ve Eskişehir bölgesi 1985 yılında bölge seviyesinde gelişme gösteren bölge konumunda iken, 1990 ve 2000 yılları içerisinde tarımsal açıdan gelişmiş bölge konumuna gelmişlerdir (Tablo 6, Harita).
- 1985 yılında gelişmemiş bölge konumunda olan Sivas bölgesi 1990 ve 2000 yıllarında bölge seviyesinde gelişme gösteren bölge konumuna gelmiştir. Ankara bölgesi 1990 yılında büyük bir düşüş göstererek gelişmemiş bölge statüsünde bulunuyorken 2000 yılı içerisinde tekrar gelişmiş bölge konumuna ulaşmıştır (Tablo 6, Harita).
- Erzurum bölgesi ve Elazığ bölgeleri 1985 ve 1990 yıllarında tarımsal açıdan gelişmemiş bölge statüsünde iken, 2000 yılında ülke seviyesinde gelişme gösteren bölge konumuna gelmiştir (Tablo 6, Harita).
- İstanbul, Bursa ve Eskişehir bölgeleri sanayi sektörü açısından her üç dönem içerisinde de gelişmiş bölge konumundadır. İzmir bölgesi ve Ankara bölgesi ise sanayi sektörü açısından ülke seviyesinde gelişme göstermişlerdir.Konya bölgesi, Adana bölgesi, Gaziantep bölgesi, Malatya bölgesi, Diyarbakır bölgesi, Erzurum bölgesi, Trabzon bölgesi ve Samsun bölgesi ise her üç dönem içinde de gelişmemiş bölge statüsünde kalmışlardır (Tablo 6, Harita).
- Sivas bölgesi sanayi sektörü açısından üç dönem içerisinde de düzenli bir gelişme göstermiştir. 1985 yılında sanayi sektörü açısından gelişmemiş bölge

statüsünde olan Sivas bölgesi, 1990 yılında ülke seviyesinde gelişme gösteren bölge, 2000 yılında ise gelişmiş bölge konumuna gelmiştir (Tablo 6, Harita).

- Kayseri bölgesi 1985yılında gelişmemiş bölge konumunda iken, 1990 ve 2000 yıllarında ülke seviyesinde gelişme gösteren bölge konumuna gelmiştir. Elazığ bölgesi ise 1985 ve 1990 yılında gelişmemiş bölge konumunda iken, 2000 yılında ülke seviyesinde gelişme gösteren bölge konumuna gelmiştir (Tablo 6, Harita).
- İstanbul bölgesi, Ankara bölgesi ve Bursa bölgesi hizmetler sektörü açısından her üç dönem içinde gelişmiş bölge konumundadırlar. İzmir bölgesi ve Adana bölgesi ise her üç dönem içerisinde hizmetler sektörü açısından ülke seviyesinde gelişme gösteren bölge konumundadır. Konya bölgesi, Kayseri bölgesi, Sivas bölgesi, Samsun bölgesi, Trabzon bölgesi, Erzurum bölgesi, Elazığ bölgesi, Diyarbakır bölgesi ve Malatya bölgesi ise her üç dönem içerisinde de gelişmemiş bölge konumundadırlar (Tablo 6, Harita).
- Eskişehir bölgesi 1985 yılında gelişmiş bölge konumunda iken 1990 ve 2000 yılında hizmetler sektörü açısından ülke seviyesinde gelişme gösteren bölge konumuna gelmişlerdir (Tablo 6, Harita).

Türkiye'de ekonomik yapının gelişimini genel olarak irdelediğimizde tarım, sanayi ve hizmetler sektörü açısından doğu ile batı arasındaki bölgesel farklılıkların devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu olguyu sanayi ve hizmetler sektörü açısından irdelediğimizde 1985 yılından 2000 yılına kadar geçen süreç içerisinde Türkiye'deki bölgeler arası dengesizlik açısından bir değişiklik olduğunu söylememiz mümkün değildir. Sanayi ve hizmetler sektörü açısından Türkiye'nin kuzey batısı ile diğer bölgeleri arasında bölgelerarası dengesizliğin mevcut olduğunu görmekteyiz.

1960 yılından itibaren bölgelerarası dengesizliği ortadan kaldırmak amacıyla ortaya konulan çeşitli politikalar ve bölgesel kalkınma planlarının, bu problemi ortadan kaldıramadığı ortaya çıkmaktadır. 1980 yılında sonra yapılan GAP, DOKAP ve DAP gibi bölgesel kalkınma planlarının olduğu bölgelerin sektörel açıdan geri kalmış bölgeler konumunda oldukları gözlemlenmektedir. Bunun sonucu olarak, ya ortaya konulan politika ve bölge planlarının bu bölgelerdeki dinamik yapıyı ortaya çıkaracak özellikte olmaması ya da bu politikaların belli bir süreç içerisinde hedefinden sapmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Tablo 6. Türkiye'de 1985-2000 yılları arasında sektörel bazda uzmanlaşma durumu

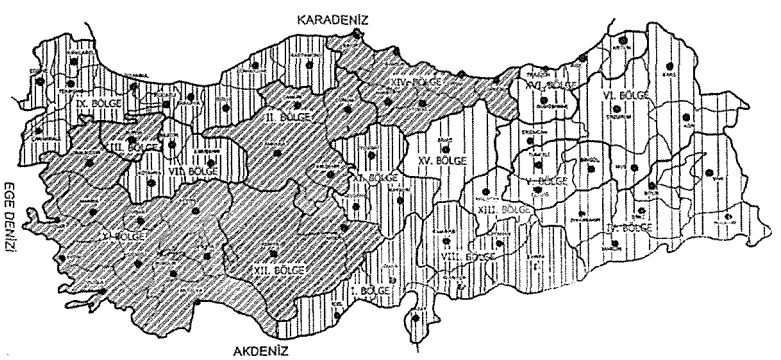
Bölgeler	Bölge Adı	Tarım Sektörü			Sanayi Sektörü			Hizmetler Sektörü		
		Gelişmemiş Bölge	Ülke Sev. Gel. Gös. Böl.	Gelişmiş Bölge	Gelişmemiş Bölge	Ülke Sev. Gel. Gös. Böl.	Gelişmiş Bölge	Gelişmemiş Bölge	Ülke Sev. Gel. Gös. Böl.	Gelişmiş Bölge
1.Bölge	ADANA	000	X0X	0X0	XXX	000	000	000	XXX	000
2.Bölge	ANKARA	0X0	000	X0X	000	XXX	000	000	000	XXX
3.Bölge	BURSA	000	000	XXX	000	000	XXX	000	000	XXX
4.Bölge	DİYARBAKIR	XXX	000	000	XXX	000	000	XXX	000	000
5.Bölge	ELAZIĞ	XX0	00X	000	XX0	00X	000	XXX	000	000
6.Bölge	ERZURUM	XX0	00X	000	XXX	000	000	XXX	000	000
7.Bölge	ESKİŞEHİR	000	X00	0XX	000	000	XXX	000	0XX	X00
8.Bölge	GAZİANTEP	000	XXX	000	XXX	000	000	XXX	000	000
9.Bölge	İSTANBUL	000	XXX	000	000	000	XXX	000	000	XXX
10.Bölge	İZMİR	000	000	XXX	000	XXX	000	000	XXX	000
11.Bölge	KAYSERİ	000	X00	0XX	X00	0XX	000	XXX	000	000
12.Bölge	KONYA	000	000	XXX	XXX	000	000	XXX	000	000
13.Bölge	MALATYA	XXX	000	000	XXX	000	000	XXX	000	000
14.Bölge	SAMSUN	000	000	XXX	XXX	000	000	XXX	000	000
15.Bölge	SİVAS	X00	0XX	000	X00	0X0	00X	XXX	000	000
16.Bölge	TRABZON	XXX	000	000	XXX	000	000	XXX	000	000

Açıklama:

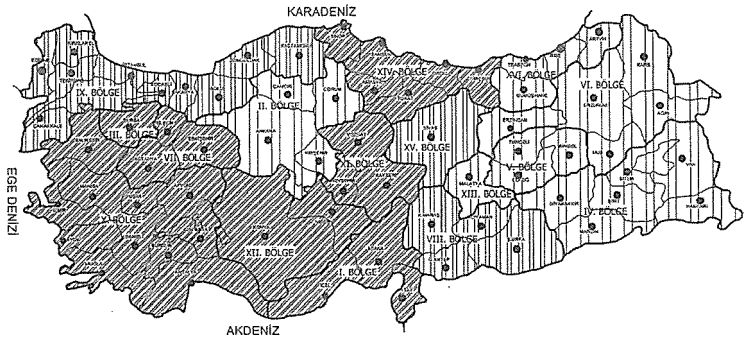
0 X 0

1985
1990
2000

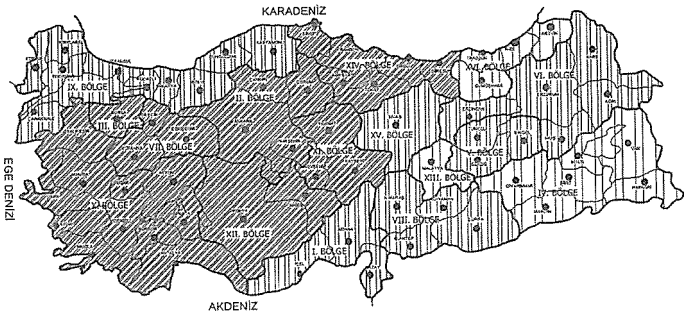
Bulunduğu sütundaki gelişmişlik durumunu ifade eder.

Harita 1. 1985 yılı tarım sektörü uzmanlaşma düzeyi

Harita 2. 1990 yılı tarım sektörü uzmanlaşma düzeyi

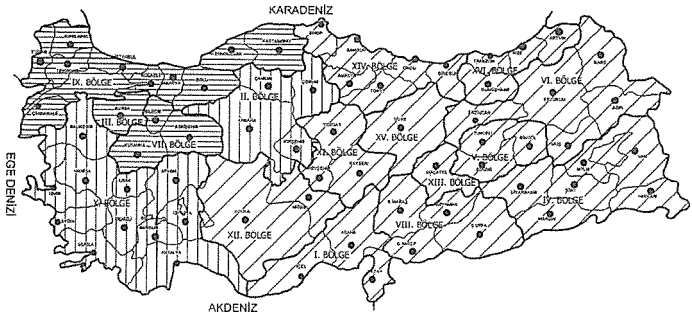

Harita 3. 2000 yılı tarım sektörü uzmanlaşma düzeyi

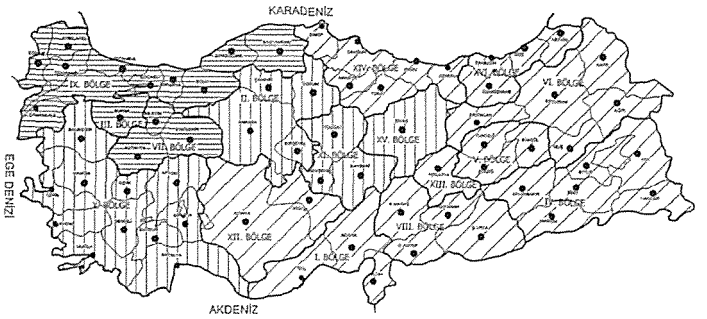
Tarım Sektörü Bakımından Gelişmiş Bölge (İndeks> 8,5)

Ülke Ortalaması Seviyesinde Gelişme Gösteren Bölge (8,5> İndeks> 7,0)

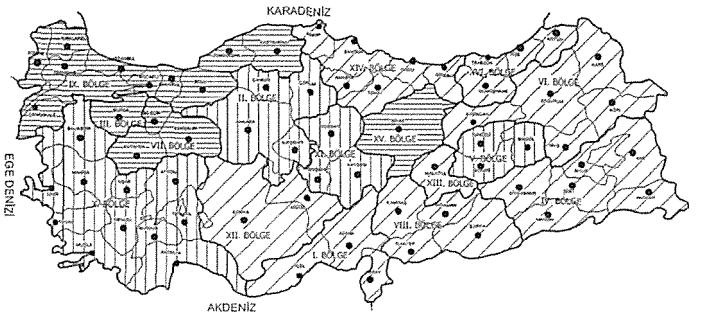
Gelişmiş Bölge (7,0> İndeks)

Harita 4. 1985 yılı sanayi sektörü uzmanlaşma düzeyi

Harita 5. 1990 yılı sanayi sektörü uzmanlaşma düzeyi

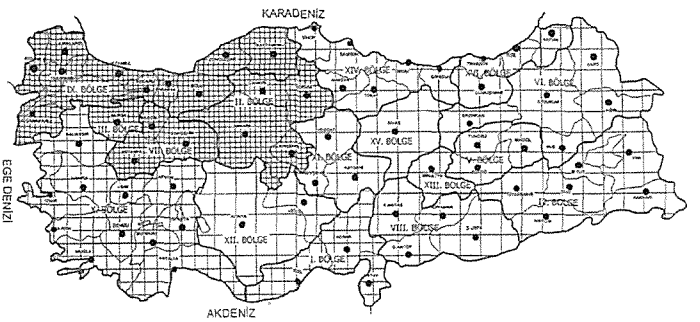

Harita 6. 2000 yılı sanayi sektörü uzmanlaşma düzeyi

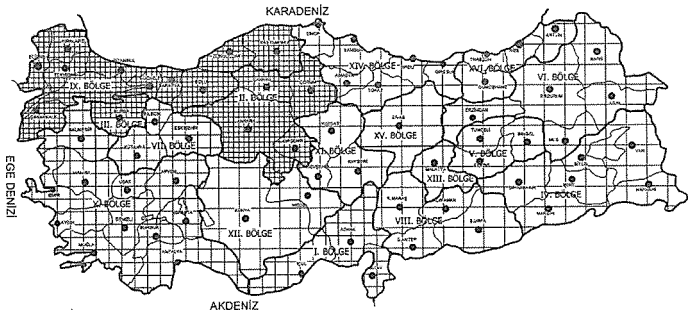
Sanayi Sektörü Bakımından Gelişmiş Bölge (İndeks>3,5)

Ülke Ortalaması Seviyesinde Gelişme Gösteren Bölge (3,5>İndeks>2,5)

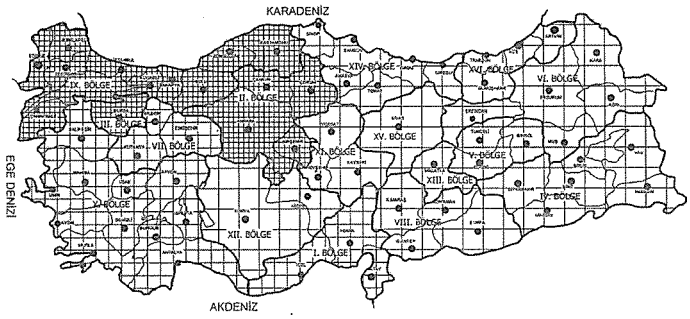
Gelişmemiş Bölge (2,5>İndeks)

Harita 7. 1985 yılı hizmetler sektörü uzmanlaşma düzeyi

Harita 8. 1990 yılı hizmetler sektörü uzmanlaşma düzeyi

Harita 9. 2000 yılı hizmetler sektörü uzmanlaşma düzeyi

Hizmetler Sektörü Bakımından Gelişmiş Bölge (İndeks>9,5)

Ülke Ortalaması Seviyesinde Gelişme Gösteren Bölge (9,5>İndeks>8,0)

Gelişmemiş Bölge (8,0>İndeks)

KAYNAKLAR

DİE, **"1985-1990-2000 Tarımsal Yapı"**, Ankara

DİE, **"1985-1990-2000 Nüfusun Sosyo Ekonomik Yapısı"**, Ankara

Dünya Bankası, **"World Development Report"**, 1997

ERAYDIN A., 1983, **"Türkiye'de Ulusal Kalkınma Planlarının Bölgesel Ayrıştırılmasına Yönelik Bir Yaklaşım"**, Basılmış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir

ERKAL M., 1982, **"Bölgesel Açıdan Az Gelişmişlik"**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul

EROL D., 1997, **"Kalkınma Politikalarının İllerin Gelişmesine Etkisi (1960-1990)"**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara

HANSEN N., 1995, **"Adversing regional Disparity and Equity Objectives Through Regional Policies: A Sceptical Perspective"**, Papers in regional Science, Journal of Regional Science Assocation International 74;2 .

ŞAHİN H., 2000, **"Türkiye Ekonomisi"**, Ezgi Kitabevi, Bursa

THIRWALL A.P., 1989, **"Growth and Development"**, With Special Refrence to Developing Economies, London, Mac Millan Education

NOTLAR

1. Bu Çalışma 2003 Yılında Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde yapılan **"Konya Alt Bölgesinin Ekonomik Göstergeler Işığında Gelişmişlik Düzeyinin Değerlendirilmesi (1985-2000)"** isimli yüksek lisans çalışması ve sonuçlarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

2. Bu çalışma 1982 yılında yapıldığından dolayı, 1982 yılından sonra il statüsüne kavuşan: Aksaray ve Karaman illeri Konya Bölgesi, Osmaniye Adana Bölgesi, Kırıkkale Ankara Bölgesi, Batman ve Şırnak İlleri Diyarbakır Bölgesi, Iğdır ve Ardahan illeri Erzurum Bölgesi, Kilis Gaziantep Bölgesi, Yalova, Bartın, Düzce, Karabük illeri İstanbul Bölgesi, Bayburt Trabzon Bölgesi içerisinde kabul edilmiştir.

DESAKOTA; KENTSEL BÖLGE İÇİNDE GRİ BÖLGELER

Hürriyet Öğdül

GİRİŞ

Batı kaynaklı kentleşme teorilerinin ve kent-kır tanımlarının azgelişmiş ülkelerdeki kentleşme süreçlerini açıklamakta yetersiz kalması, bu ülkeler için yeni teoriler geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Batı dışı kentleşme süreçlerini açıklamakta kent odaklı geleneksel kentleşme teorilerine alternatif olarak, bölge temelli bir kentleşme teorisinin daha yararlı olduğu yönünde tartışmalar gündemdedir. Bildirinin amacı, bu çabalara önemli katkıları olan bir kuramın, T. G. McGee tarafından geliştirilen ve Güney Doğu Asya'da mega kentsel bölgelerin gelişme dinamiklerini açıklamak üzere kullanılan *desakota* kavramının tartışmaya açılmasıdır. Bildiri, desakota kavramının ortaya çıkmasındaki temel kaygıyı paylaşarak, ülkemizde kentsel bölgelerin oluşmasında ve dinamiklerinin anlaşılmasında bu kavramın katkılarının neler olabileceğini irdelemeye yönelik daha geniş bir çalışmanın temelini oluşturmayı da amaçlamaktadır.

Bildirinin ilk bölümünde Güney Doğu Asya bölgesinde mega kentlerin oluşumu ve bölgenin küreselleşme döneminde dünya ekonomisiyle bütünleşme süreci üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde *Desakota* ve *Genişlemiş Metropoliten Bölge* kavramları ile ilgili tartışmalar yer alacak ve son bölümde de Güney Doğu Asya kentleri için geliştirilen fakat pek çok azgelişmiş ülke mega kentleri için de tartışılan *desakota* kavramının ülkemiz için ne ölçüde anlamlı olduğu irdelenmeye çalışılacaktır.

GÜNEY DOĞU ASYA BÖLGESİNDE MEGA KENTLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE KÜRESEL İLİŞKİLER[1]

Dünya kentsel nüfusu bugün yılda %2'nin üzerinde bir artış göstermektedir. Bu artış kırsal nüfus artışının üç katından fazladır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde kentsel nüfusun çoğu Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşarken bugün artık üçte ikisi az ve orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır. 1950 yılında nüfusu on milyonu aşan yalnız iki kent, New York ve Tokyo varken, 2003 yılında bu sayı yirmiye ulaşmıştır. Bu mega kentlerin çoğunluğu artık dünyanın az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerinde yer almaktadır. (Tablo 1)[2]

Bu dönüşüme en büyük katkıyı Güney Doğu Asya bölgesi yapmaktadır. Mega kentlerde yaşayan 394.2 milyon kişiden 246.4 milyonu (%62 si) azgelişmiş ülkelerde ve bunun 214.5 milyonu (%87 si) Güney Doğu Asya kentlerinde yaşamaktadır. Gelecek 25 yılda bu bölgede beklenen yıllık büyüme oranı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın 4 katı kadar olacaktır. Bu süre içinde dünya kentsel nüfus artışının %30 u yani 750 milyon kişilik bir artış bu bölgede yaşanacaktır. Yapılan nüfus tahminlerine göre gelecekte Güney Doğu Asya bölgesinde mevcut mega kentlere yenileri eklenecek ve yeni kentsel odaklarla biçimlenen çok yoğun bir kentsel bölge ortaya çıkacaktır. (Şekil 1-2)

Burada dikkat çekici nokta en büyük kentleri barındıran Güney Doğu Asya'nın aynı zamanda dünyanın en az kentleşmiş bölgesi olmasıdır. Toplam nüfusun büyük kısmı kırsal kesimde yaşar. Dünyada kentsel nüfus oranı %47.7 iken Güney Doğu Asya'da bu oran %38.3 ile dünya değerlerinin altındadır. (Şekil 3) Bu durum kırsal alanlarla mega kent arasındaki ilişkilerin araştırılmaya değer olduğunu göstermektedir.

Mega Kentlerin Oluşma Süreci

Mega kentlerin ortaya çıkmasında etkili olan iki temel süreçten söz edilebilir. Birincisi küresel akışların, yani insanların, malların, sermayenin ve bilginin ulusiçi ve uluslararası akışlarının hızlanması, bu hareketlerin önündeki engellerin azaltılmaya çalışılmasıdır. Akışların en kolay ve hızlı sağlanabildiği kentler ve bölgelerin önem kazanması sonucu kentsel gelişme ülkenin birkaç kentsel bölgesinde aşırı derecede yoğunlaşmaktadır. Bu, kentsel sistemin aşırı merkezileşmesini getiren bir süreci güçlendirmiştir. Mega kentleri yaratan bu yoğunlaşma ve merkezileşme olmuştur.

İkinci süreç, aynı zamanda mega kentlerin azgelişmiş ülkelerde yoğunlaşmasına da neden olan y[illegible]i uluslararası işbölümüdür. Emek yoğun sanayi faaliyetleri işgücünün daha ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere aktarılmaktadır. Ulaşım, iletişim ve üretim teknolojilerindeki gelişmeler bu yeni yer seçimini olanaklı kılmıştır. Belli başlı uluslararası yatırımcılar yerel ortaklarıyla birlikte farklı yerlerde üretim nişleri tanımlamaktadır. Bu yeni kurulan sanayiler hem ihracat yapmakta hem de yerel pazara hizmet vermektedir. Azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler küresel pazara entegre olmak ve yarışabilirliklerini sürdürmek için bu yatırımlar için altyapı ve lojistik olanaklar sağlamak durumundadır. Bunun mekandaki karşılıkları özellikle küresel pazarla bağlantılı olan alanlarda iyi bir telekomünikasyon ağı, gelişmiş bir yol sistemi, uluslararası havaalanları ve container limanları, sanayi bölgeleri, serbest ticaret bölgeleri, uluslararası oteller, çok merkezli ofisler ve alışveriş merkezleridir. Bu yatırımların en az maliyetle gerçekleşeceği yerler mega kentsel bölgeler olmaktadır. (McGee, T. G.; 1998) Bu iki süreç azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde sadece mega kentleri yaratmakla kalmamış *genişlemiş metropoliten bölge* (extended metropoliten region) adı verilen kentsel gelişme koridorlarını, mega kentsel bölgeleri yaratmıştır. (Örneğin Jakarta- Bandung veya Rio De Janeiro-Sao Paulo kentsel koridorları ya da yaygın şekilde genişleyen Bangkok Metropoliten Bölgesi gibi)

Mega kentsel bölgeler bazen ulusal sınırları da aşmaktadır. Bu süreç mekanın uluslaraşırılaşması olarak adlandırılabilir.

Güney Doğu Asya'nın Küresel Eklemlenmesi

Güney Doğu Asya'nın artan önemi bu küresel süreçlerle olan ilişkisi ile açıklanmalıdır. 1960- 1980 döneminde uluslararası yeni işbölümü sonucu emek yoğun montaj işlemleri belli sayıda yeni sanayileşen ülkeye kaydırılmıştı. Bunların başında "Asya Kaplanları" olarak tanınan Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur vardı. Bu sürece daha sonra ASEAN [3] ülkeleri olan Malezya, Tayland, Endonesya ve daha az düzeyde Filipinler ve Vietnam, en son olarak da Çin katıldı. (Şekil 4) Sürecin başlarında montaj sanayisine dayalı hızlı bir ekonomik bir büyüme yaşandı. Teknolojik yenilik ve üst düzey servis-üretim kapasitesi sınırlı ölçüdeydi Kısa zamanda yatırımlar genişledi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsendi. Ucuz işgücü maliyetinin yanısıra bu ülkelerin kolaylaştırıcı politikaları da avantajlar sunuyordu.

1990larda küreselleşme yeni bir boyut kazandı. Uluslararası şirketler üretimin az katma değer yaratan emek yoğun alanlarına doğrudan yatırım yapmayı bırakarak, finansın, sanayi girdilerinin, teknolojinin ve üretim mallarının dolaşımını kontrol etmeye yöneldiler. Taşaronluk, ruhsat verme (licensing), franchising ve stratejik ittifaklarla şirketler arası işlemlerin oluşturduğu küresel sistem içinde hızlı bir birikim sağlama olanağı doğuyordu. Bu değişim uluslaraşırı yatırımların maliyet boyutunu azalttı ve aynı zamanda sermayenin küresel hareketliliğini arttırdı.

1990 sonrasında küresel ve yerel finans pazarının bütünleşmesi önemli bir değişiklikti. Bunun tehlikeli bir boyutu zayıf ulusal ekonomilerin, finans sektöründeki beklenmedik değişimlerden kaynaklanan krizlerle karşı karşıya kalması oldu. Bu da yeni gelişen ekonomileri daha da istikrarsız hale getirdi. 1997'de Güney Doğu Asya'da yaşanan ekonomik kriz bunun en bilinen örneğidir. (Douglas, M.; 2000)

Bugün bu bölge küresel hareketlere en duyarlı bölgelerden biridir. Krizden çıkma sürecinde yeni yapılanmalara gitmekte ve hala dünyanın gelişme odaklarından biri olmayı sürdürmektedir.

GENİŞLEMİŞ METROPOLİTEN BÖLGE VE DESAKOTA

Genişlemiş Metropoliten Bölgeler

Güney Doğu Asya'da tüm bu süreçlerin gerçekleştiği mekan, McGee'nin tanımıyla *genişlemiş metropoliten bölgeler*dir. Daha sonra mega-kentsel bölgeler adı da verilen bu bölgeler idari sınırların ötesine uzanır. Bilinen merkez kent ve banliyö ilişkisi dışında, ulaşım koridorları boyunca 100 km yi aşan uzaklıklara yayılır. Merkez kentte küresel gelişmeler yüksek katlı ofis binaları şeklinde izlenirken, bu bölgelerde kapalı konut siteleri, tarım arazisinden dönüşmüş golf alanları, sanayi parkları, havaalanları, kırsal kullanımlarla, pirinç tarlalarıyla, kimi zaman tropik ormanlarla birlikte yer alır

Kentsel bölgeler içinde ana kent, daha küçük kentler, yarı-kentsel bölgeler ve tarım ve tarım-dışı faaliyetlerin birarada yer aldığı geniş alanlara yayılan bölgeler bulunmaktadır. Bu bölgeler ana ulaşım aksları etrafında organize olur. Bazen bu koridorlar birbirine eklenerek *Kenetlenmiş Metropoliten Bölgeler* (Interlocking Metropoliten Regions) oluşturur

Genişlemiş metropoliten bölge ülkedeki ana gelişme odağıdır. Merkez kentin tarih içinde de önemli bir liman ve ticaret merkezi olması bu bölgenin gelişme şartlarını hazırlamıştır. Bölgenin deniz, karayolu, demiryolu, çoğu zaman da su yolları bağlantısı iyi durumdadır.

Bu kentsel bölge içinde klasik kır-kent ayrımı yapmak zordur; nüfus tahmin edilenden daha hareketli ve akışkandır; bölge içinde aşamalı ve sürekli bir göç hareketi vardır; kentsel ve kırsal olarak tanımlanan işgücü mekanda birarada yer alır; kır ve kent ilişkisi tahmin edilenden daha sıkı ve güçlü, kültürel olarak da bu bölge kente uyum sağlamada daha ileridir.

McGee genişlemiş metropoliten bölgeyi açıkladığı şemada hipotetik bir Asya ülkesi için beş farklı bölge tanımlamaktadır;

1. Kentsel hiyerarşide ana kent statüsünde olan büyük kentler, bunlardan biri oldukça büyük bir kent olabilir.

2. Yarı-kentsel bölgeler, kentlerin hemen çevresindeki alanlar; kent merkezine günlük seyahat yapılabilecek uzaklıktadır. Bu bölgeye kentsel çeper de denebilir.

3. *Desakota*, tarım ve tarım-dışı faaliyetlerin yoğun şekilde birarada yer aldığı, büyük merkezler arasındaki lineer koridor boyunca uzanan bölgeler.

4. Yoğun nüfuslu kırsal bölge, gelişmiş tarımsal faaliyetler.

5. Az yoğun kırsal bölge, farklı gelişmişlikte tarımsal faaliyetler, yaklaşık 3-4 saatlik mesafeler içinde yer alır. (Şekil 5)

Desakota

Bu şemada değişim için en önemli bölgelerin metropoliten merkez ve *desakota* bölgeleri olduğu belirtilir. *Desakota* büyük kent merkezleri arasında koridorlar boyunca uzanan, tarım ve tarım-dışı aktivitelerin yoğun bir karışım bölgesidir. *Desakota* kentsel ve kırsal ilişkiler arasında kesin ayrımların bulanıklaştığı bir bölgedir. (McGee, 1989 ve McGee, 1991). McGee bu bölgeye Bahasa (Endonezya) dilinde desa (köy) ve kota (kent) kelimelerinden oluşan *desakota* adını vermiştir. Burada, Batı dilinin tanımlar üzerindeki hakimiyetinden duyulan rahatsızlık ve Asya kentleri hakkındaki bir kavramsal çalışmanın o dilde olması gerektiği düşüncesi hakimdir.

McGee *desakota*yı şu şekilde tanımlar:

"Tarihsel koşulların, zaman-mekan sıkışmasının, ekonomik değişimin, teknolojik gelişmelerin, işgücünde değişmelerin bir sonucu olarak, tarım ve tarım dışı faaliyetlerin merkez kentin yanında ve merkez kentler arasında, Batı'dakinden farklı bir şekilde yer aldığı; bölgeler" (McGee, T. G. 1991;4)

McGee ampirik çalışmalara dayalı olarak Güney Doğu Asya için *desakota*nın gelişmesini hazırlayan iki morfolojik özellikten sözeder. Birincisi bölgedeki pirinç tarımının Asya'da ortaya çıkardığını özgün mekansal morfoloji ve nüfus yoğunluğudur İkincisi de kılcal damarlar şeklinde alanı kaplayan ulaşım ağıdır. Kentten uzaklaştıkça nüfus yoğunluğunun ve ulaşım imkanlarının azaldığı diğer örneklerden farklı olarak burada yoğun bir kırsal nüfus ve gelişmiş bir ulaşım ağı morfolojinin önemli bir parçası olmuştur.

McGee, *desakota*nın her mega kent için için zorunlu bir gelişme olmadığını vurgulamaktadır. *Desakota*, yoğun yerleşilmiş kırsal alan üzerinde bir veya birkaç büyük kentin geliştiği bölgelerde oluşmaktadır. *Desakota*nın oluşumu hükümet politikalarıyla da ilgilidir. Kırsal alandan nüfusu çekip alan bir sanayileşme politikası da bu gelişimi engelleyebilir.

McGee *desakota* bölgesinin özelliklerini şöyle özetlemektedir.

1. Küçük toprak sahipliliğine dayalı, güçlü ulaşım bağlantılarıyla desteklenmiş ve pazara dönük üretim yapan tarım işletmeleri hakimdir.

2. Tarım-dışı faaliyetlerde artış ve çeşitlenme görülür; bu faaliyetler ticaret, ulaşım ve sanayi olabilir, çoğu kez bir ailenin üyeleri farklı işlerde çalışabilir, bölge içindeki ekonomik bağlantılar merkezle olan bağlantılara alternatif olacak kadar güçlü olabilir.

3. Nüfus aşırı şekilde akışkan ve hareketlidir; ulaşımın rahat sağlanmasından dolayı hem merkezle hem de bölge içinde kolay hareket imkanı vardır.

4. Farklı arazi kullanımları yanyana bulunur; tarım, küçük sanayi, sanayi bölgeleri, servis alanları ve banliyo yerleşmeleri gibi; bu durum istihdam olanaklarını arttırır, ama aynı zamanda tarım topraklarının kirlenmesine neden olur.

5. Kadınların tarım-dışı faaliyetlere katılmasında artış görülür, nedenleri bölge içinde sanayide ve servis sektöründe kadın işgücü talebinin ortaya çıkışı ve tarım faaliyetlerinin biçim değiştirmesi ile çoklu ürüne geçiştir. Bu da sosyal yapı üzerinde dönüştürücü etki yapar.

6. Son olarak bu bölgelerin otorite ve hukuk açısından "görünmez" ya da "gri" olması; kente dair yasa ve yönetmeliklerin bu kırsal alanlarda uygulanamaması, pek çok otoritenin sorumluluk alanı dışında ya da üstüste düşmelerden dolayı hukuki boşlukların doğması ; enformel sektörün ve yasa dışı küçük grupların güç kazanması. (McGee, T. G.;1994; 81-82)

Desakota ve Bölge Temelli Bir Yaklaşım İçin Yeni Stratejiler

Bu bölgeler ekonomik olarak üretken ve gelişme için katalizör niteliktedir. Bölgedeki nüfus yoğunluğu küresel ekonomi için gerekli işgücünü barındırır ve potansiyel yaratır. Bu bölge ayrıca ulaşım olanakları bakımından da iyi durumdadır. Bu da insan, mal, sermaye hareketlerini kolaylaştırır.

Öte yandan kesintili ve süreksiz arazi kullanımı genişlemiş metropoliten bölgelerin en önemli özelliğidir. Bu bölgede idari sınır çatışmaları, farklı arazi kullanımlar arasında rekabet, kontrolsüz ortamdan kaynaklanan ciddi çevre sorunları gözlemlenir. Sürdürülebilirlik ilkelerinin belki de en hassas şekilde uygulanması gerektiği bir bölgedir. Ancak bu bölgelerde gelişmeyi durdurmaya çalışmanın ciddi politik ve ekonomik sonuçları vardır

Bölgede en önemli sosyal sorun ciddi bir gelir dengesizliğinin varlığıdır. Yaşam kalitesi aynı anda çok yüksek ve çok düşük olabilmektedir. (McGee, T. G.;1994; 90-93)

Desakota aynı zamanda planlama için bir tıkanma noktasıdır. Çünkü geleneksel planlama anlayışı ile baş edilemeyecek kadar dinamik, değişken ve çok boyutludur. Örneğin bu geniş alanda sadece basit bir altyapı hizmeti, merkezi hükümetin bile karşılayamayacağı kadar yüksek maliyetli olabilmektedir. Bu kadar karmaşık, desentralize, parçalı bir arazi kullanımında farklı aktörlerin taleplerin karşılanması geleneksel anlayışa göre imkansız görünmektedir.

Tüm bu gelişmeler aslında büyük gerilimler de yaratır. Küresel ekonomi ile yerel ekonomi ve yerel sermaye arasında, küresel yatırımlar ile insanların günlük ihtiyaçları ve yaşam kalitesi talepleri arasında sürekli bir gerilim yaşanır. Öte yandan karışık, desentralize, orta ve küçük ölçekli girişimler ve tarımın ısrarlı varlığı bir çok olanağı da birlikte getirir. Alternatif enerji kullanımı, recycling gibi. Plancıların yapacağı, bu bölgelerin büyüme özelliğinden yararlanırken büyümenin maliyetli yan etkilerini azaltmak, bölgesel eşitsizlik sorunları üzerinde odaklanmak olmalıdır.

Bu süreçte planlamanın ilgilenmesi gereken anahtar konular, küresel süreçlerle ortaya çıkan gerilimlerin azaltılması yönünde ve şu alanlarda olmalıdır.

- Yönetişim
- Yaşanabilir kentler ve çevre yönetimi
- Kendini devam ettiren ekonomiler
- Sosyal adalet ve kentsel yoksulluk
- Eşitsiz mekansal gelişme ve kırsal alanların ihmali sorunu (Douglas, M., 2000; 2326-2332)

Desakota oluşumu sadece merkez kentin aşırı yoğunlaşması sonucu dışarı doğru yayılması değildir. Daha çok, bölge temelli bir kentleşmenin, genişlemiş metropoliten bölge içinde yaygınlaşmasıdır. (Kelly, Philip, F.,1999; 285)

Asya'da genişlemiş metropoliten bölge kavramı ile geleneksel kent temelli modele alternatif olarak bölge temelli bir model önerilmektedir. Kentlerde odaklanmanın ekonomik avantajları ve ölçek ekonomilerinden sağlanan faydalar kentleşme teorilerinde kentleşmenin nedenleri arasında en önemlileridir. Kırsaldan kentsele doğru dönüşüm eğilimi kaçınılmazdır. *Desakota* kavramı ise, bu dönemde zaman mekan sıkışması ve yeni ulaşım olanaklarının artmasıyla agglomerasyonların artık bir norm olmaktan çıktığı yönünde bir tartışmayı açabilir. Bir çok Asya ülkesinde kentleşme, ana metropoliten kentlerin çevresini ve bu kentler arasındaki alanları da kaplayan bir bölgede gerçekleşmektedir. Bu kentleşmiş bölgeler giderek artan sayıda göç nüfusunu kapsamakta ve Asya kentleşmesinde temel bir rol üstlenmektedir.

Desakota bölgesinin gelecekte kalıcı olup olmayacağı tartışılabilir. 1960-70 lerde olduğu gibi bir kaç onyıl sonra bu bölgelerin de merkez kente dahil olacağı söylenebilir. Ancak son 20 yılın teknolojik gelişmesi, ulaşım imkanları bu bölgelerin kalıcı olacağına işaret etmektedir.

Bu yeni gelişme biçimi planlamada geçerli olan iki görüşün tekrar düşünülmesini gerektirmektedir. Aglomerasyon ekonomisine dayalı kent temelli strateji ve orta ölçekli kentleri geliştirmeye yönelik olarak bir desentralizasyon stratejisi.

Sonuçta genişlemiş metropoliten bölgeler az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin açıklanması için geliştirilmesi gereken paradigma için iyi bir araştırma konusu oluşturmaktadır. (Chu-Sheng Lın, G.,1994,16-18)

DEĞERLENDİRME

Genişlemiş Metropoliten Bölge ve *desakota* kavramları sadece bu bölgede değil, diğer gelişmekte olan ülkeler, özellikle Latin Amerika ülkeleri için de alan çalışmalarıyla irdelenmiştir.[4] Tartışmalardan ortaya çıkan sonuç bu kuramın her koşulda tam anlamıyla geçerli olmasından çok, bölge temelli bir kentleşme kuramı oluşturma sürecinde bir araştırma alanı oluşturma potansiyelidir. Gelişmekte olan ülkeler için daha etkin planlama stratejileri geliştirilmesi için bölge temelli bir yaklaşım benimseniyorsa bu araştırma alanı bizim için de pek çok ipucu sunacaktır.

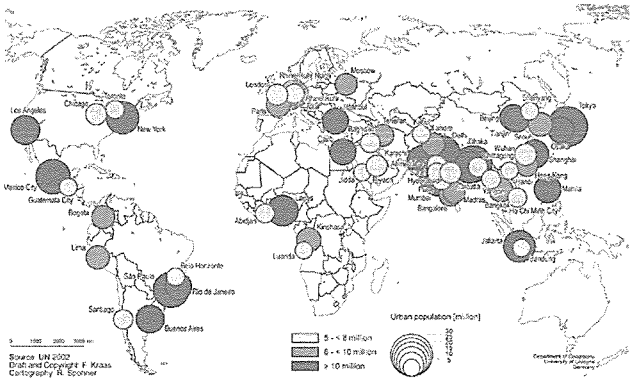
Bugün çok genel küreselleşme kuramlarından kendimiz için bazı sonuçlar çıkarmak zorunda kalmaktayız. Kent ve bölgenin dönüşme sürecini anlamlandırmada ipuçlarını daha çok Batı'da ve özellikle son dönemlerde yöneldiğimiz Avrupa'da arama eğilimindeyiz. Oysa kendimizi hızla dönüşen dünya içinde doğru yere yerleştirmemiz için Batı'dan olduğu kadar, Doğu'dan da ipuçları bulabiliriz.

Desakota belli bir dönem ve belli tür koşulların biraraya gelmesiyle oluşan özel tür bir bölgedir. Küresel ekonomi ve ilişkiler içinde bu tür bir çok özel bölgeler bulunabilir. Ülkemizde kentsel bölgelerin oluşumu hakkında yapılacak araştırmalarda ve uygulanacak politikaların belirlenmesinde *desakota* çalışmaları, hem karşılaştırma için zengin bir kaynak, hem de bölge temelli stratejiler geliştirmede iyi bir örnek olması açısından yararlı olacaktır.

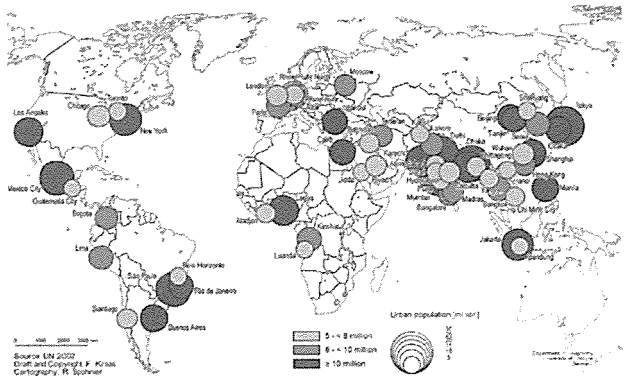
Tablo 1. Nüfusu 10 milyonu Aşan Kentsel Aglomerasyonlar (1950-2015)

1950	1975	2003	2015
1. New York 2. Tokyo	1. Tokyo 2. New York 3. Şangay 4. Mexico City	1. Tokyo 2. Mexico City 3. New York 4. Sao Paulo 5. Bombay 6. Delhi 7. Kalküta 8. Buenos Aires 9. Şangay 10. Jakarta 11. Los Angeles 12. Dhaka 13. Osaka-Kobe 14. Rio de Janeiro 15. Karaçi 16. Beijing 17. Kahire 18. Moskova 19. Metro Manila 20. Lagos	1. Tokyo 2. Bombay 3. Delhi 4. Mexico City 5. Sao Paulo 6. New York 7. Dhaka 8. Jakarta 9. Lagos 10. Kalküta 11. Karaçi 12. Buenos Aires 13. Kahire 14. Los Angeles 15. Şangay 16. Metro Manila 17. Rio de Janeiro 18. Osaka-Kobe 19. İstanbul 20. Beijing 21. Moskova 22. Paris

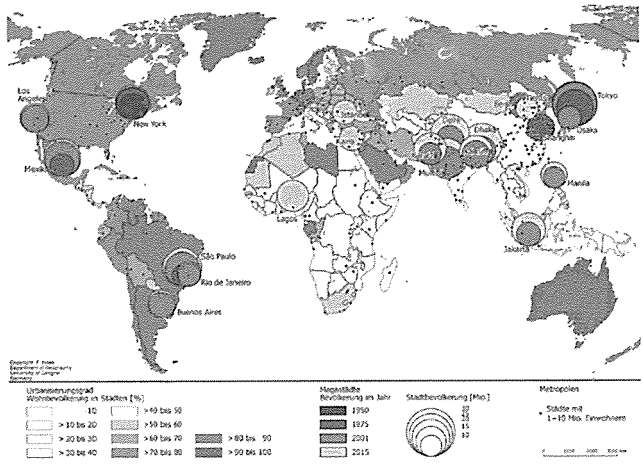
United Nation Secretariat, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Urbanization Prospects, The 2001 Revision, March 2002

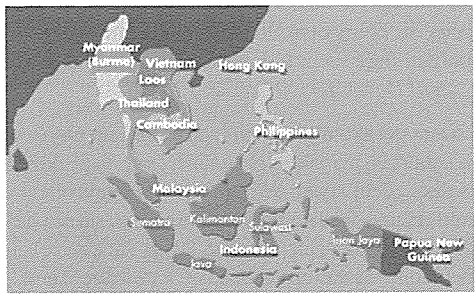
Şekil 1. Dünyada Mega Kentler 2000
UN 2002- Frauke Kraas, Univ. Of Cologne, Germany, TaskForce MegaCities: Documentation, http:www.megacities.uni-koeln.de

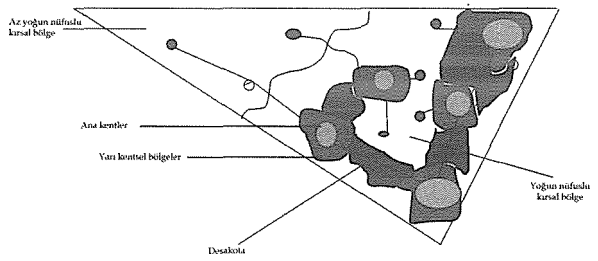
Şekil 2. Dünyada Mega Kentler 2015
UN 2002- Frauke Kraas, Univ. Of Cologne, Germany, TaskForce MegaCities: Documentation, http:www.megacities.uni-koeln.de

Şekil 3. Kentleşme Oranları ve Mega Kentler 2000
UN 2002- Frauke Kraas, Univ. Of Cologne, Germany, TaskForce MegaCities: Documentation, http:www.megacities.uni-koeln.de

Şekil 4. Güney Doğu Asya Ülkeleri

Şekil 5. Genişlemiş Metropoliten Bölge ve Metropoliten Kenetlenme Bölgeleri (McGee, 1994)

NOTLAR

1. Güney Doğu Asya ülkeleri: Brunei Darussalam, Kamboçya, Doğu Timor, Endonezya, Lao Halk Demokratik Cumhuriyeti, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam

(Birleşmiş Milletler Nüfus İstatistikleri, 2001)

2. Mega-kentler farklı şekillerde tanımlanırlar. Tamamen niceliksel düzeyde olan tanımların başında nüfus gelir. (5 milyondan çok, 8 milyondan çok veya 10 milyondan çok nüfuslu kentler). Bazıları mega-kentleri nüfus yoğunluğuna göre tanımlar. (en az 2000 kişi/km^2). Bunun dışında idari bölünmelerdeki tutarsızlıklar, güvenilir olmayan nüfus sayım sonuçları buna dayalı tutarsız, projeksiyon ve tahminler de bir sorundur. Uluslararası istatistikler benzer referans alanlarına dayanmaz. Sonuçta kentin büyüklüğü genellikle karşılaştırabilir değildir.

Mega kentler yüksek yoğunluklu nüfus konsantrasyonlarında yeni boyutları, altyapı konusunda, sosyo-ekonomik ve ekolojik boyutta ciddi aşırı yüklenmeleri gündeme getirmiştir. Mega kentlerin bazı ortak yönleri, yüksek nüfus yoğunluğu, kontrolsuz mekansal yayılma, yoğun trafik, altyapı eksiklikleri, sanayi üretiminin yüksek derecede yoğunlaşması, ekolojik yüklenme ve kirlilik, düzenlenmemiş arazi ve gayrimenkul pazarı, yetersiz konut sunumu, aşırı sosyo ekonomik farklılaşma ve tüm bu süreçlerde aşırı dinamik ve değişken yapı (Frauke Kraas, Univ. Of Cologne, Germany, TaskForce MegaCities: Documentation)

3. ASEAN: Association of Southeast Asian Nations, 1967 yılında kurulan ve ekonomik gelişme, sosyal ilerleme ve bölgesel stabilite konularında ortak hareket etmeyi amaçlayan birliğin ilk üyeleri Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'dı. 1984 te Brunei Darussalam, 1995'te Vietnam, 1997'de, Laos ve Myanmar 1999'da Kamboçya katıldı.

4. Desakota hakkında çalışmalar;

Firman, T., (1995), Jakarta'dan çevresindeki Jabotabek bölgesine uzanan genişlemiş metropoliten bölgeyi tanımlamış ve benzer bir bölge olan Bandung'u ele almıştır. (Firman, T.; 1995, "The emergence of extended metropoliten regions in Indonesia; Jabotabek and Bandung metropoliten area", *Review of Urban and Regional Development Studies*, 7, 167-88)

Leaf, M., (1994-1996), Jakarta desakota bölgesinde kültürel, ideolojik ve ekonomik güçleri incelemiştir. Leaf, Jakarta'nın suburbleşme sürecini Suharto'nun yeni düzeninin ve modernizmin bir sembolü, orta sınıfın yükselişi, güçlü siyasi bağlantıları olan gayrimenkul sektörünün genişlemesi ile bağlantılı açıklamaktadır. Bunu, Jakarta'da yerel kapitalist sınıfın hakimiyeti sürecinin bir parçası olarak görmektedir. Kentin bu etkisi ile tarımsal kesim de kentsel ekonomiye katılmış olmaktadır. (Leaf, M.;1994, "The suburbanization of Jakarta: a concurence of economics and ideology", *Third World Planning Review*, 16.4, 341-56)

(Leaf, M., 1996, "Building the Road for the BMW; culture, vision and extended metropoliten region of Jakarta", *Environment and Planning A*, 28, 1617-35)

McGee, T. G., ve Greenberg, C., (1992) Tayland'ın 1980 ve 1990 larda hızlı büyümesinin Bangkok Genişlemiş Metropoliten Bölgesinde yarattığı hızlı kentleşme sürecini incelemiştir. Bölge temelli kentleşmede ulaşım altyapısının önemi ve Bangkok desakotasının ülkenin sanayi kalbi olarak önemi üzerinde durmuştur. (McGee, T. G. ve Greenberg, C. (1992),"The emergence of extended metropoliten regions in ASEAN", *ASEAN Economic Bulletin*, 9.1, 22-44)

Parnwell, M. ve Wongsuphsawat. L., (1997) Bangkok bölgesinde küresel kapital akışı ve üretim sürecine yerel eklemlenmeyi ele almıştır. (Parnwell, M. ve Wongsuphsawat, L. (1997), "Between the global and the local; extended metropolitanization and industrial location decision making in Thailand", *Third World Planning Review*, 19.2, 119-38)

Tolosa, H. (2003), The Rio/Sa˜o Paulo Genişlemiş Metropoliten Bölgesinin küresel ekonomi ile bütünleşme sürecini incelemiştir. (Tolosa, H., 2003, "The Rio/Sa˜o Paulo Extended Metropolitan Region: A quest for global integration" *Annals of Regional Science,*2003,)37:479 —500

KAYNAKÇA

Chu-Sheng Lın, G. (1994), Changing theorietical perspectives on urbanisation in Asian developing countries, TWPR, 16 (1), s. 1-23

Douglas, Mike (2000), Mega-urban regions and world city formation: Globalisation, the economic crisis and urban policy issues in Pacific Asia, Urban Studies, Vol. 37, No. 12, 2315-2335

Firman, T., 1995, "The emergençe of extended metropoliten regions in Indonesia; Jabotabek and Bandung metropoliten area", Review of Urban and Regional Development Studies, 7, 167-88

Frauke Kraas, Univ. Of Cologne, Germany, TaskForce MegaCities: Documentation, http:www.megacities.uni-koeln.de

Kelly, Philip, F., (1999) "Everyday Urbanization; The Social Dynamics of Development in Manila's Extended Metropolitan Region", International Journal of Urban and Regional Research, June 1999, Vol.23, no.2, s.283-303, Blackwell Publ. McGee, T. G., (1998) "Urbanization in an era of Volatile Globalization: Policy Problematiques for the 21st century", www.dse.de/ef/vbws98

Leaf, M. ;1994 , "The suburbanization of Jakarta: a concurence of economics and ideology", Third World Planning Review, 16.4, 341-56

Leaf, M., 1996, "Building the Road for the BMW; culture, vision and extended metropoliten region of Jakarta", *Environment and Planning A*, 28, 1617-35

McGee, T.G. (1989) Urbanisasi or kotadesasi? Evolving patterns of urbanization in Asia, in

F.J. Costa (ed.), *Urbanization in Asia: spatial dimensions and policy issue*s, Honolulu: University of Hawaii Press.

McGee, T.G. (1991) The emergence of desakota regions in Asia: expanding a hypothesis, in

N. Ginsburg, B. Koppel and T.G. McGee (eds), *The extended metropolis: settlement trans-ition in Asi*a, Honolulu: University of Hawaii Press.

McGee, T. G. ve Greenberg, C. (1992),"The emergence of extended metropoliten regions in ASEAN", *ASEAN Economic Bulletin*, 9.1, 22-44

McGee, T. G., (1994), "Labour Force Change and Mobility in the Extended Metropolitan Regions of Asia", (ed.) Fuchs, R.J.; Brennan, E.; Chamie, J.; Lo,Fu-Chen; Uitto,J.I.,(1994) Mega City Growth and The Future, UN University Press, s. 62-102

Parnwell, M. ve Wongsuphsawat, L. (1997), "Between the global and the local; extended metropolitanization and industrial location decision making in Thailand", *Third World Planning Review*, 19.2, 119-38

Tolosa, H., 2003, "The Rio/Sa˜o Paulo Extended Metropolitan Region: A quest for global integration" *Annals of Regional Science,*2003

United Nation Secretariat, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Urbanization Prospects, The 2001 Revision, March 2002

United Nation Secretariat, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Urbanization Prospects, The 2001 Revision, March 2002

YENİ BÖLGESEL EKONOMİK ve POLİTİK İLİŞKİLER

OTURUM BAŞKANI: TANSI ŞENYAPILI

Yerleşme Kademelerinin Belirlenmesi ve Yeşilırmak Havzası Yerleşme Merkezleri Sistemi
Hüseyin ÇİÇEK

Kentleşen Bölgeler Kapsamında Diyarbakır, Erzurum, Trabzon ve Bölgesel Etkileşimler
M. Oğuz SİNEMİLLİOĞLU

Havza Ölçeğinde Stratejik Planlama ve Kalkınma: 'Kelkit Platformu' Örneği
A. Faruk GÖKSU

Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Turizm
Ayfer YAZGAN GÜL, Oya AKIN

YERLEŞME KADEMELERİNİN BELİRLENMESİ VE TR83 BÖLGESİ MERKEZLERİ SİSTEMİ

Hüseyin Çiçek

GİRİŞ

Yerleşmeler arası ilişkileri tanımlamak üzere kullanılan mekan organizasyonu kavramı, bölgesel kalkınma ve bölge planlama konularının ele alınış biçimindeki değişikliklere paralel olarak farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Kademelenme kavramı da, bölgesel ölçekte mekan organizasyonunu tanımlamak üzere kullanılan kavramlardan biridir.

Kademelenme, hiyerarşik bir yapılanma ile oluşmuş mekan örgütlenmesini tanımlamaktadır. Yerleşmelerin kademeli bir biçimde ortaya çıkması; yerleşmelerdeki kolaylıklar, sermaye birikimi ve yatırımlar ile yerleşmelerin ulaşılabilirlik ve fonksiyon farklarından kaynaklanmaktadır.

Ülke yerleşme sisteminde, yerleşmelerin kademeli bir biçimde ortaya çıkması; malların ve hizmetlerin üretilmesi için gerekli faktör girdilerinin (toprak, işgücü, sermaye) ve teknolojilerin farklı olması, üretim ölçeği ve ölçek ekonomilerinin etkisi, mal ve hizmetlerde taşıma ve ulaşım maliyetleri bulunmasının bir sonucudur.

Yerleşim yerlerinde üretilen mal ve hizmetlerin arzı (özellikle kamu hizmetlerinin dışındakiler) talep büyüklüklerine uyumlu biçimde oluşmakta, en çok talep edilen ve pazarı daha geniş olan hizmetlerin üretimi, daha az talep edilenlere göre ulaşılabilirliliği yüksek yerde konumlanmaktadır. Bazı mal ve hizmetlerin üretilmesi için yaratılacak üretim kapasitesi bakımından alt eşikler vardır ve eğer o teknolojik düzey için talep yeterli değilse, yer seçiminde, minimum eşiğin aşılabilmesine elverişli başka bir yer aranmaktadır. Ancak, bazı mal ve hizmetler (içmesuyu ve ilkokul gibi) ise, ekonomi dışı ölçütlerin de etkisiyle, en alt birimlerde bile üretilmekte olabilir. Sık talep edilen günlük ihtiyaçlar coğrafyada daha sık yer almaktadır. Talep sıklığı az olan mal ve hizmetler (özel mal ve hizmetler) ise talep derecesine göre ulaşılabilirlilik, kolaylıklar, sermaye birikimi, yatırımlar ve fonksiyon gibi kriterler çerçevesinde üretimin niteliğine göre en uygun merkezde sunulmaktadır.

En alt kademe merkezler, en fazla talep edilen (temel) hizmetleri sunan, üretimi ve dağıtımı kıt, bir başka deyişle etki alanları oldukça sınırlı yerleşim yerleridir. En alt kademe yerleşim yerleri mekanda bir birine oldukça yakın yer alırlar. Üst kademe

merkezler ise, alt kademe merkezlerde bulunan hizmetleri de içinde barındıran uzmanlaşmış merkezlerdir. Uzmanlaşmış faaliyetlerin sunulabilmesi için gerekli minimum talep ancak daha büyük bir etki alanından gelen talebin katkısıyla oluşmaktadır (DPT, 1982).

Kademeli biçimde örgütlenmiş yerleşme sisteminde, ölçek ekonomileri ve dışsal ekonomilerin maksimize edildiği, malların ve hizmetlerin mekanda homojen biçimde dağılmadığı ve etkili biçimde sunulduğu kabul edilmektedir. Yerleşme merkezlerinin kademelerinin, yerleşmeler arası ilişkilerin ve yerleşme merkezlerinin etki alanlarının belirlenmesi yoluyla, sosyal ve ekonomik özellikler ve ilişkiler ile coğrafi mekan ilişkilendirilmekte, yerleşme örüntüsü mekansal olarak gözlenebilmektedir.

Mekansal kademelenme ve örüntü;

- mekansal farklılaşmaların belirlenmesi,
- fonksiyonel bölgelerin belirlenmesi,
- sosyal ve ekonomik ilişkilerin belirlenmesi,
- sosyal ve iktisadi faaliyetlerin yer seçimi kararlarının alınabilmesi,
- altyapı ve üstyapı yatırımlarının mekansal dağılımının belirlenmesi,
- fayda/ maliyet analizlerinin yapılabilmesi,
- yapılacak yatırımlardan faydalanacak nüfusun belirlenmesi,
- kaynak dağılımının belirlenmesi ile etkili bir kaynak yönetimi gerçekleşmesi,
- ölçek ekonomisinin sağlanması,
- politika ve stratejilerin oluşturulması

konularına girdi oluşturmaktadır.

Kademeli yerleşme sistemi göz önünde bulundurularak yapılan planlama ve yatırım kararlarında, kurumsal olarak üretimin en elverişli yer seçimi yapması sağlanmakta, ölçek ekonomisi ve dışsal ekonomiler maksimize edilmekte, mallar ve hizmetlerin mekan içinde en uygun yerde sunulması gerçekleşmektedir.

Bir başka deyişle mekansal kademelenme ve örüntü; ülke, bölge ve kent ölçeğinde yapılan planlama çalışmalarına ve plan kararlarına en temel bilgi kümelerinden birini oluşturmaktadır.

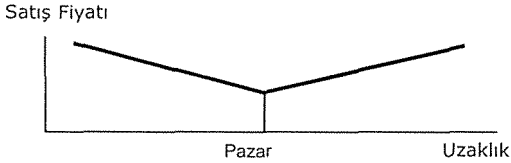
Bu bildiri, bölge planlama alanında ağ kavramının ön plana çıktığı bir dönemde 'Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi' kapsamında yerleşme kademelerin, yerleşmeler arası ilişkiler ağının ve merkezlerin etki alanlarının belirlenmesi yoluyla planlama kararlarına girdi oluşturması ve mekan organizasyonunun tanımlanması amacıyla gerçekleştirilen çalışmanın bir kısmını içermektedir[1].

Bu amaçla, öncelikle kademelenme kavramı ve yerleşmelerin kademli biçimde örgütlenmesini açıklayan Merkezi Yerler Teorisi kısaca açıklanmaktadır. Daha sonra bölgesel kalkınma ve bölge planlama yaklaşımlardaki değişimler ve bu sürece paralel olarak değişim gösteren mekan organizasyonu kavramları incelenmektedir. Son olarak 'Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi' kapsamında gerçekleştirilen çalışmanın

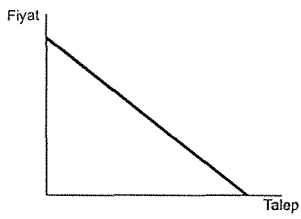
yöntemi ve çalışma sonucunda belirlenen yerleşme merkezleri sistemi açıklanmaktadır.

KADEMELENME KAVRAMI VE MERKEZİ YERLER TEORİSİ

Merkezi Yerler Teorisi, yerleşmeler arasındaki ilişkilerin kavramsallaştırılması ve yerleşmelerin mekanda kademeli biçimde örgütlenmesi üzerinde duran bir teoridir. Teori, yerleşmelerin kademeli bir biçimde ortaya çıkmasını, malların ve hizmetlerin iletilmesinde ulaşım maliyetlerinin dikkate alındığını kabul ederek açıklamaktadır.

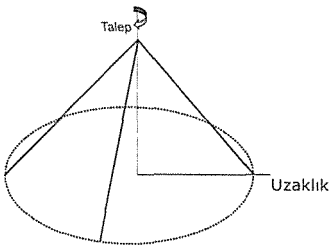
Şekil 1. Uzaklık ve Satış Fiyatı İlişkisi

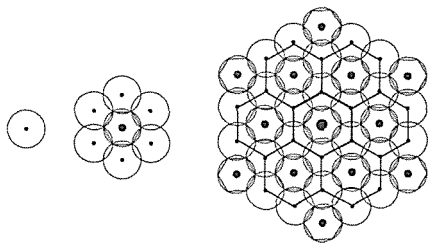
Şekil 2. Fiyat Talep İlişkisi

Tüketicilerin ulaşım maliyetleri ödemesine bağlı olarak, üretimin yapıldığı veya hizmetin sunulduğu merkezden uzaklaştıkça malı veya hizmetin tüketiciye maliyeti artmaktadır. Bir başka deyişle üretimin yapıldığı veya hizmetin sunulduğu merkezden uzaklaştıkça malın satış fiyatı artmaktadı

Diğer taraftan, mala ve hizmete olan talep, fiyatla ters orantılıdır. Bir malın ve hizmetin fiyatı arttıkça talep azalmaktadı

Şekil 3. Talep Uzaklık İlişkisi ve Talep Konisi

Şekil 4 Yerleşme Deseni

Şekil 2'de uzaklık fiyatı belirleyen bir etken olarak, fiyatın yerine konulduğunda, talep uzaklık grafiği elde edilmektedir. Bu grafiğin eksenleri kendi aralarında değiştirildiğinde ve talep ekseni etrafında 360° döndürüldüğünde talep konisi oluşmaktadır. Bu koninin tabanı bir yerleşmenin etki alanı olarak tanımlanabi

Yerleşmelerdeki eğitim, sağlık, ticaret gibi hizmet fonksiyonlarının kademesi yerleşmelerin kademe derecesini ve etki alanını belirlemektedir. Sadece, diğer hizmetlere göre daha sık talep edilen günlük ihtiyaçları sunan hizmet birimlerinin bulunduğu yerleşmeleri birinci kademe merkez olarak tanımlamak mümkündür. Birinci kademe merkezlerin etki alanı oldukça sınırlıdır. Yerleşmelerdeki fonksiyonların kademe sırası yükseldikçe alt kademelerde bulunan hizmet birimlerinin yanı sıra, daha büyük nüfus gruplarına hizmet sunan, özelleşmiş hizmet birimleri bulunmaktadır.

Tablo 1. 1-4 Kademe Merkezlerin Barındırdıkları Temel Hizmet Birimleri İçin Bir Örnek

	1. Kademe Merkez	2. Kademe Merkez	3. Kademe Merkez	4. Kademe Merkez
Ticaret	Bakkal	Bakkal Haftalık Pazar	Bakkal Haftalık Pazar Perakende Ticaret	Bakkal Haftalık Pazar Perakende Ticaret Toptan Ticaret
Eğitim	İlköğretim	İlköğretim	İlköğretim Lise	İlköğretim Lise Lise Üstü Eğitim Tesisleri
Sağlık	Ebe	Sağlık Ocağı	Hastane Sağlık Ocağı	Hastane Sağlık Ocağı

Yerleşmelerin barındırdığı fonksiyonlar yerleşmelerin kademesini ve etki alanını belirleyen etkenler olmakla birlikte, yerleşmelerin ulaşılabilirliği de, kademe ve etki alanının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Serbest piyasa koşullarında, mal ve hizmetlerin fiyatını belirleyen bir etken olarak ulaşılabilirlik, yerleşmenin hizmet merkezi olarak tercih edilmesini, dolayısı ile yerleşmenin barındırabileceği fonksiyonların çeşitlenmesini ve bu nedenle de yerleşmenin kademesini ve etki alanını belirlemektedir. Ulaşılabilirliliği yüksek bir yerleşmenin, ulaşılabilirliliği sınırlı bir yerleşmeye göre daha büyük etki alanına sahip olması beklenmektedir. Diğer taraftan yerleşmelerin kademesini (veya kademesini belirleyen bir etken olarak barındırdığı fonksiyonları) ve etki alanını, yerleşmenin tarihsel gelişimi ve coğrafik konumu ile açıklamak mümkündür.

BÖLGESEL KALKINMA BÖLGE PLANLAMA YAKLAŞIMLARINDAKİ DEĞİŞİM VE MEKAN ORGANİZASYONUNUN TANIMLANMASI

Bölgesel kalkınma ve bölge planlama konularındaki değişikliklere bağlı olarak mekan organizasyonu kavramı da değişik biçimlerde ele alınmış, yerleşmeler arası ilişkilerin tanımlanması amacıyla farklı kavramlar kullanılmıştır.

Bölgesel kalkınma kuram ve politikalarında meydana gelen değişikliklerin tüm bilim alanlarını etkileyen egemen paradigma değişikliklerine paralel olarak ortaya çıktığı-

nı söylemek mümkündür. Eraydın'ın belirttiği gibi bölgesel kalkınma ve bölge planlama konularını 3 dönemde incelemek mümkündür (Eraydın, 2002).

Kalkınma Dönemi - Kademelenme Kavramı

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve 1970'li yıllara kadar devam eden dönemi güçlü planlama ideolojisinin bulunduğu dönem olarak tanımlamak mümkündür. Bu dönemde ulus devletlerin 'refah devleti' ve modernist ilerlemeci felsefenin bir yansıması olarak kalkınma ideolojisi, bölge planlama yaklaşımlarına yön vermiştir. Bu yaklaşım politika ve araçların da şekillenmesinde etkili olmuştur.

Mekansal örgütlenmede de *akılcılık paradigması,* ölçek ekonomilerinin önem kazandığı sanayileşme sürecinin öne çıktığı kalkınma döneminde hızla gelişmiştir. Kalkınma kavramının bu dönemde mekana yansıması olarak optimal ölçekli işletmelerin yer seçimi sorunu vurgulanmaya başlanmıştır (Eraydın, 2002). İşletmelerin mekandaki dağılımı/ örgütlenmesi ve böylece ortaya çıkan kademeli yapı işletmelerin yer seçim kararları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Sanayi işletmelerinin yer seçimi Yer Seçimi Kuramı (Alanso, 1964) ile hizmet birimlerinin dağılımı Merkezi Yerler Teorisi (Beryy, 1964; Christaller, 1966) ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu süreç 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krize kadar devam etmiştir.

Kriz Dönemi -Yeni Gelişme Odakları ve Mekana Yansıması

1970'lerdeki ekonomik bunalım ile birlikte; planlama, refah devleti ve kalkınma kavramları ile büyük ölçekli ve seri üretime dayalı üretim sorgulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte sanayilerin yoğunlaştığı alanlarda ortaya çıkan çöküntüler ölçek, ölçeğe göre getiri ve pazar payının genişletilmesi kavramlarına dayalı olarak geliştirilen kuramlar üzerinde tartışmalara sebep olmuştur (Eraydın, 2002). 1980'lere kadar devam eden bu süreçte, esnek üretim modelleriyle ortaya çıkan yeni sanayi odakları tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu süreçte mekan örgütlenmesi esnek üretimle ortaya çıkan sanayi odaklarının ve ilişkilerinin bir yansıması olarak ele alınmıştır. Diğer taraftan, yerel ölçekte emeğin örgütlenmesi, sosyal ve kültürel ilişkiler ve sosyal ilişkilerin niteliği mekansal örgütlenmenin oluşmasında tartışılan kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır (Urry, 1984; Brusco, 1986; Stöhr, 1990). Ancak, bu dönemde mekan organizasyonu kuramı diye ortaya atılan pek çok kavramsal çalışmanın bu niteliği taşımadığı görülmektedir (Eraydın, 2002).

Planlamada Gevşek Doku - Ağ Kavramı

1980'li yıllarda etkili biçimde gözlenen küreselleşme, bölgeler arası rekabetin artmasına sebep olmuştur. Küreselleşmenin sağladığı olanaklara paralel olarak yenilik, yaratıcılık ve bu kavramlara bağlı olarak öğrenme, bilgi ve enformasyon daha da önem kazanmıştır. Bu dönemde yenilik, yaratıcılık ve bilginin paylaşılmasına olanak sağlayan ağlar ortaya çıkmaktadır. Ağlar, küresel ölçekteki rekabete karşı; yerel avantajların kullanılmasına, aynı kent ve bölgedeki veya küresel ölçekteki firmalarla ilişkilerin güçlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Burada ilişkiler mekandan bağımsız, ancak ortak çıkar ağırlıklı olarak ortaya çıkmaktadır (Eraydın, 2002).

Yukarıda da kısaca açıklandığı gibi mekanın örgütlenmesi, bölgesel kalkınma kavramının tanımlanma biçimine bağlı olarak değişik biçimlerde ele alınmıştır. II. Dünya Savaşından 1970'li yıllardaki krize kadar devam eden dönemde mekan organizasyonu yerleşmeler arasındaki ekonomik ilişkiler ile tanımlanmıştır.

Günümüzde bölgesel kalkınma ve bölge planlama yaklaşımlarında mekan organizasyonunun tanımlanmasında firmalar arası ağlar önem kazansa da, yerleşmeler barındırdıkları fonksiyonlar bakımından kademeli bir yapı göstermektedir.

TR83 BÖLGESİ YERLEŞME MERKEZLERİ SİSTEMİ

Düzey 2 İstatistiki bölge birimi olan ve Yeşilırmak Havzası olarak isimlendirilen TR83'deki yerleşmeler arası ilişkileri ve kademeli yapıyı belirtmeden önce TR83 bölgesi yerleşme örüntüsü hakkında kısa bir bilgi vermek ve DPT (1982) çalışmasını genel olarak incelemek, bölge mekan organizasyonunda yaşanan değişimlerin tartışılması bakımından önem taşımaktadır.

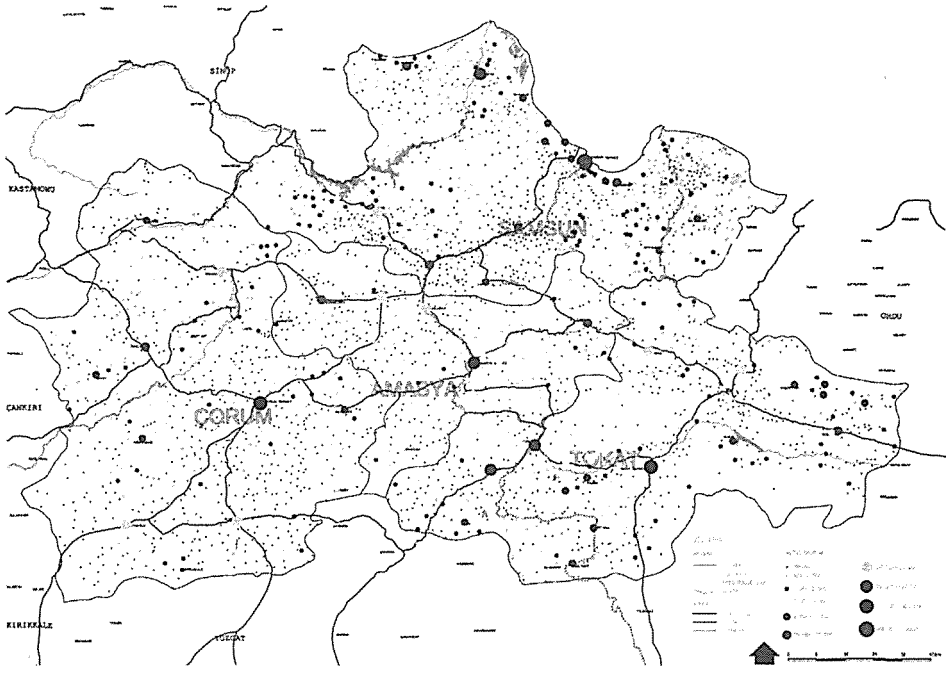
Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerinden oluşan TR83 bölgesinde 4'ü il, 44'ü ilçe merkezi olmak üzere 2.832 yerleşim yeri bulunmaktadır. Bölgedeki yerleşmelerin % 98.2'si köy statüsündedir (DİE, 2002a; DİE, 2002b; DİE, 2002c; DİE, 2002d). Şekil 5'den de izlenebileceği gibi TR83 bölgesindeki yerleşmelerin % 69.5'inin ise nüfusu 500'den azdır.

Yukarıda belirtilen akılcılık paradigmasının etkisi ile DPT tarafından Türkiye yerleşme merkezleri sisteminin belirlenmesi amacıyla ampirik veriler kullanılarak bir çalışma yapılmıştır. Elde edilen veriler ile yerleşmelerin barındırdıkları fonksiyonlar ve ilişki ağı tespit edilmiştir. Belirlenen fonksiyonlar ve ilişkiler ağı aracılığıyla yerleşmelerin kademeleri ve etki alanları belirlenmiştir. Bu kapsamda ülke yerleşmeleri 7 kademeye ayrılmıştır. Ülke metropolü olarak tanımlanabilecek İstanbul en üst kademe merkez (7. kademe merkez) olarak, oldukça sınırlı fonksiyonlara sahip yerleşmeler ise 1. kademe merkez olarak tanımlanmıştır.

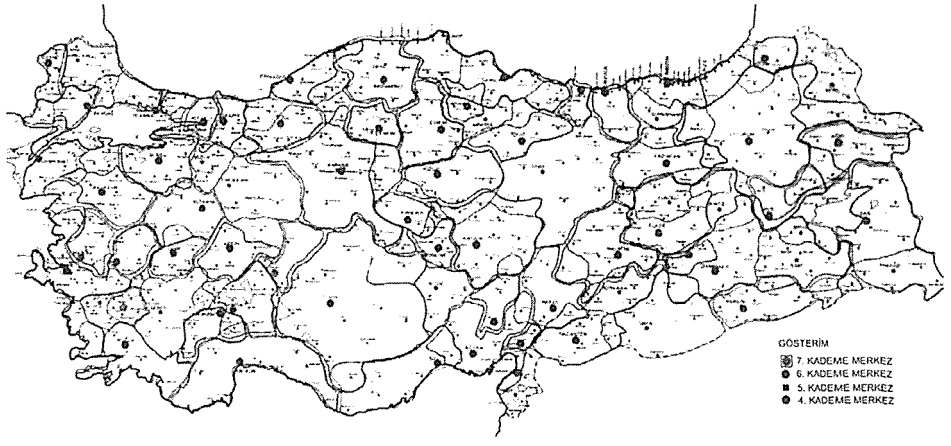
Tablo 2'den de izlenebileceği gibi 1982 yılında TR83 bölgesinde 94 adet 2. kademe merkez, 25 adet 3. kademe merkez, 5 adet 4. kademe merkez ve 1 adet 5. kademe merkez bulunmaktadır (DPT, 1982).

Tablo 2. TR83 Bölgesi Yerleşmelerinin 1982 Araştırmasına Göre Sayıca 2-5 Kademe Merkezlere Dağılım

	2. kademe merkez	3. kademe merkez	4. kademe merkez	5. kademe merkez
Amasya	12	3	2	-
Çorum	41	8	1	-
Samsun	18	7	1	1
Tokat	20	7	1	-
TR83 Bölgesi	91	25	5	1

Şekil 5. TR83 Bölgesindeki Yerleşmelerin Nüfus Grubuna Göre Mekansal Dağılımı, 2000
Kaynak: DİE (2002a), DİE (2002b), DİE (2002c), DİE (2002d)

Şekil 6. Türkiye Yerleşme Merkezlerinin Kademeli Yapısı, 1982
Kaynak: DPT (1982).

Yöntem

Çalışmanın bir güncelleme çalışması olmasından dolayı, yerleşme sistemindeki değişiklikleri veya dönüşümü belirleyen etkenlerin belirlenmesi gerekmektedir. Yerleşme sisteminin dönüşümünü belirleyen 2 temel süreç, nüfusun ve sermayenin mekanda yeniden dağılımıdır. Burada sermaye, gayrimenkul olarak, üretici güç olarak ve altyapı olarak bir yere yatırılmış sermayedir. Nüfusun mekandaki dağılımı, nüfus artışı ve net göç olgusunun bileşkesidir (Habitat II, 1996). 'Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi' (DPT, 1982) çalışmasının bölge için güncellenmesi amacıyla nüfusun ve sermayenin mekanda yeniden dağılımının incelenmesi, yerleşmelerin kademelerindeki değişiklikler hakkında bilgi verecektir; ancak, merkezlerin etki alanlarındaki değişme hakkındaki bilgi sınırlı kalacaktır. Bu nedenle, bölgedeki yerleşmelerin kademelerinin ve etki alanlarının birlikte güncellenmesine olanak veren ampirik verilerin kullanılabileceği bir yöntem geliştirilmiştir. Geliştirilen yöntem, DPT (1982) çalışmasında da (sadık kalınan) Merkezi Yerler Teorisi'ni (*Central Place Theory*) temel almakta ve sınırlı ampirik veriler kullanarak kademelenme örüntüsündeki değişimi belirlemeyi amaçlamaktadır.

Kademe sırası yükseldikçe, kademe sırasını belirleyen özelliklerin niteliğinden dolayı sıra değişikliği yaratacak etkilerin ortaya çıkma olasılığı azalmaktadır. Kademe sırası düşük olan yerleşmelerdeki küçük ölçekli değişiklikler ise, yerleşmenin kademe sırasını değiştirecek etkiyi yaratabilmektedir. Bu nedenle, güncelleme çalışmasında geçişgenliğin oldukça fazla olduğu 1. ve 3. kademe merkezlerin -kırsal nitelikli yerleşmelerin- özellikle incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla 2. kademe merkezlerde ampirik verilerin toplanmasına yönelik çalışmalarla 1., 2. ve 3. kademe merkezler ve bu merkezlerin etki alanlarının belirlenebilmesine olanak veren bir yöntem belirlenmiştir. Diğer taraftan kentsel kademeler olarak nitelendirilebilecek 4 - 7 kademe arasındaki merkezlerin sıralamasında değişiklik olmayacağı kabul edilmiş olmakla birlikte, kentsel kademelerin ve etki alanlarının da test edilmesi gerekli görülmüştür.

Güncelleme çalışması 3 aşamada yapılmıştır. Birinci aşamada DPT (1982) çalışmasından sonra ortaya çıkabilecek kademe değişiklikleri belirlenmiştir. İkinci aşamada, birinci aşamada belirlenen kademe merkezlerin etki alanlarını belirlemek amacıyla saha çalışmaları yapılmıştır. Üçüncü aşamada saha çalışmasında elde edilen verilerin haritalanması ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Ön Değerlendirme Çalışmaları

Yukarıda da belirtildiği gibi birinci aşamada DPT (1982) çalışmasından sonra ortaya çıkabilecek kademe değişiklikleri belirlenmiştir. Kademe değişikliklerinin belirlenmesinde, yerleşme sistemindeki dönüşümü belirleyen 2 temel süreçten biri olan nüfusun mekanda yeniden dağılımı kullanılmıştır. Nüfus kriteri kullanılarak kademe atlayan veya kademe düşen merkezlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. kademe merkezlerin belirlenmesi için DPT (1982) çalışmasında 2. kademe merkez olarak belirlenen yerleşim yerlerinden bu özelliğini kaybederek günümüzde 1. kademe merkez olan yerleşmelerin ve daha önceki çalışmada 1. kademe merkez olarak tespit edilen ancak günümüzde 2. kademe merkez olan yerleşmelerin belirlenmesi amacıyla aşağıda açıklanan kriterler çerçevesinde yerleşmelerin nüfus verileri kullanılmıştır.

1) DPT (1982) çalışmasında bölgede 2. kademe merkez olarak belirlenen 94 yerleşim yerinden bu özelliğini kaybederek 1. kademe merkeze dönüşen yerleşim yerlerinin belirlenmesinde 1970-2000 yılları arasındaki nüfus artış hızı ve 2000 yılı nüfus büyüklüğü kullanılmıştır.

DPT (1982) çalışmasında 2. kademe merkez olarak belirlenen bir yerleşmenin nüfusu 1.000'in üzerindeyse ve nüfus kaybetmiyorsa, bu yerleşmenin "İkinci Kademe Merkez" olma özelliğini kaybetmediği varsayılmıştır.

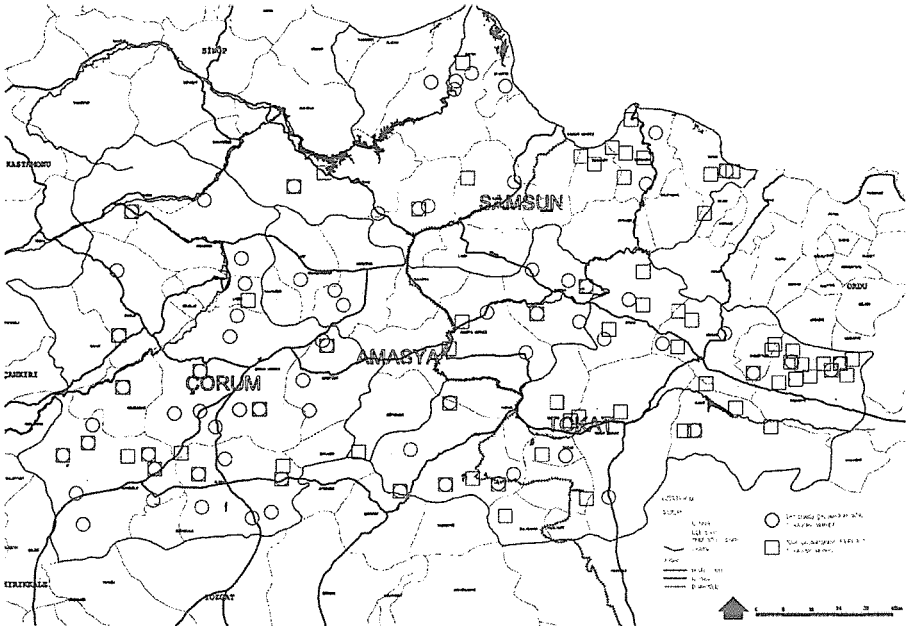
Bu analiz sonucunda, DPT (1982) çalışmasında 2. kademe merkez olarak belirlenen 91 yerleşim yerinden 51'inin bu özelliğini kaybettiği ve 1. kademe merkeze düştüğü kabul edilmiştir.

2) DPT (1982) çalışmasında bölgede 1. kademe merkez olarak belirlenen, ancak daha sonra gösterdiği gelişmelerle 2. kademe merkeze geçen yerleşim yerlerinin belirlenmesinde 1980-1990 ve 1990-2000 yılları arasındaki nüfus artış hızı ve 2000 yılı nüfus büyüklüğü kullanılmıştır.

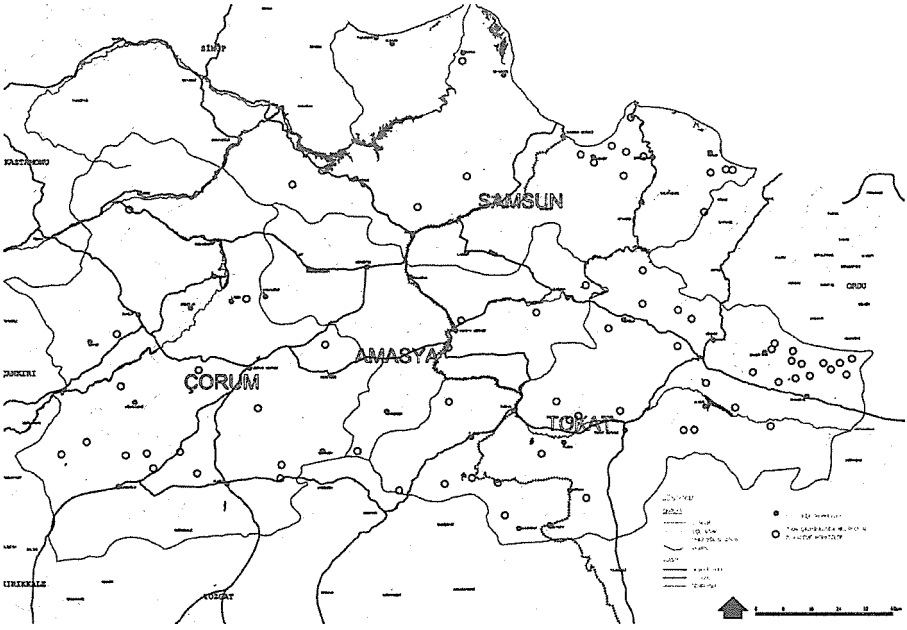
2000 yılı nüfusu 2500'ün üzerinde olan yerleşimlerden; nüfus artış oranı 1980 - 1990 ve 1990 - 2000 yılları arasında her iki dönemde birden pozitif olanlar ve 1990 - 2000 arası veya 1980 - 2000 arası nüfus artış hızından en az birisi yüzde 30 ve üzerinde olanlar 2. kademe merkez özelliği kazandığı varsayılmıştır. Ayrıca 2000 yılı nüfusu 2 000 ile 2 500 arasında olan yerleşimlerden nüfus artış oranı hem 1980 - 1990 ve 1990 - 2000 yılları arasında her iki dönemde de pozitif ve 1990 - 2000 yılları arasında nüfus artış oranı en az yüzde 90[2] olanlar DPT (1982) araştırmasına göre 2. kademe olmadığı halde gösterdikleri gelişmelerden dolayı olası 2. kademe merkezi olarak belirlenmiştir. Bölgedeki 53 yerleşmenin 2 kademe merkez özelliği kazandığı kabul edilmiştir.

Diğer taraftan, nüfus kriteri kullanılarak belirlenen 2. kademe merkezlerden ilçe merkezi konumunda bulunanlar ve bir başka yerleşimin içinde kalarak o yerleşmenin ilçesi veya mahallesi olan 14 yerleşim yeri göz ardı edilmiştir.

Şekil 7, nüfus kriteri kullanılarak belirlenen 2. kademe merkezleri ve DPT (1982) çalışmasında 2. kademe merkez olarak belirlenen yerleşmeleri göstermektedir.

Şekil 7. TR83 Bölgesi 2. Kademe Merkezlerinin Mekansal Dağılımı, 1982 ve 2004
Kaynak: DPT (1982), DOLSAR (2004)

Şekil 8. Görgül Verilerin Toplanması Amacıyla Anket Yapılan Yerleşim Yerleri
Kaynak: DOLSAR (2004)

Görüldüğü gibi, bu yöntemle yapılan belirlemede nüfus büyüklüğü ve nüfus artış hızları temel belirleyicidir. Bu ise DPT (1982) çalışmasına göre oldukça basite indirgenmiş bir yaklaşım sayılabilir. Ancak çalışmanın bir yenileme çalışması olmasından dolayı bu yöntemin özellikle 2. kademe merkezler hakkında doğru bir fikir vereceği kabul edilmiştir.

Saha Çalışmaları

İkinci aşamada, bir önceki aşamada belirlenen olası 2. kademe merkezlerde, il ve ilçe merkezlerinde ampirik veri toplama amacıyla anketler düzenlenmiştir. 79'u 2. kademe merkezlerde, 48'i il ve ilçe merkezinde olmak üzere 127 yerleşim yerinde saha çalışması yapılmıştır. 2. kademe merkezlerde ticarethane, haftalık pazar, eğitim ve ulaşım anket formları uygulanmıştır. İl ve ilçe merkezlerinde ise 3 ve daha üst kademe merkezlerde ulaşım ilişkileri yerleşmeler arası ilişkileri açık biçimde göstereceği kabul edilerek sadece ulaşım anket formu uygulanmıştır.

Ticarethane Anketi

2. kademe merkezlerde perakende ticaret ilişkisini -yerleşmeye ticaret amacıyla gelenlerin geldiği yerleşimi - tespit etmek amacıyla ticaret anketleri uygulanmıştır. Farklı hizmet ve mal akımlarını tespit etmek amacıyla her 2. kademe merkezde (en az beş işyeri kapsamak koşuluyla, nüfusa oranlı bir sayıda) farklı sokaklardan ve farklı iş kollarından seçilen ticarethanelerde ticarethane anketi uygulanmıştır.

Tablo 3. Ticarethane Anket Formu

	Müşterinin Perakende Ticaret İçin Geldiği Köyün Adı	Köyün Bağlı Olduğu İlçe Adı
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		

Tablo 4. Eğitim Anket Formu

	Öğrencinin Eğitim Kurumuna Geldiği Köyün Adı	Köyün Bağlı Olduğu İlçe
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		

Kaynak: DOLSAR (2004)

Haftalık Pazar Anketi

Haftalık pazar ilişkisini ve pazar kurulan yerleşim yerlerinin hizmet verdiği köyleri belirlemek amacıyla, mümkün olduğu ölçüde pazarın kurulması için izin veren kurumlarda haftalık pazar anketi uygulanmıştır.

Eğitim Anketi

Yerleşmeler arası eğitim ilişkilerini belirlemek, ikinci kademe merkezlere eğitim amaçlı gelenlerin geldiği yerleşimlerin belirlenmesi amacıyla, okul yöneticilerine eğitim anket formu uygulanmıştır.

Ticarethane, haftalık pazar, eğitim anketlerinin sonucundan daha çok 1. kademe merkezler ve 2. kademe merkezlerin etki alanlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Ulaşım Anketi

2. kademe merkezlerde ticarethane, haftalık pazar, eğitim anketlerine ek olarak, üst kademe merkezlerle (3 ve 4) olan ilişkilerin belirlenmesi amacıyla ulaşım anket formu uygulanmıştır.

İl ve ilçe merkezlerinde ise il ve ilçe merkezlerine olan insan akımının belirlenmesi, alt ve üst kademe yerleşmelerle olan ilişkilerin ve ilişki sıklığının belirlenmesi amacıyla ulaşım anket formu uygulanmıştır.

Yerleşmeye hangi yerleşmelerden hangi araç türü ile ne sıklıkta sefer düzenlendiği ve her seferde kaç kişinin taşındığı bilgileri, şehirlerarası ve şehir içi otobüs/ minibüs terminallerinde, her bir seyahat firmasına uygulanan bu anket formu ile toplanmıştır.

Tablo 5. Ulaşım Anket Formu

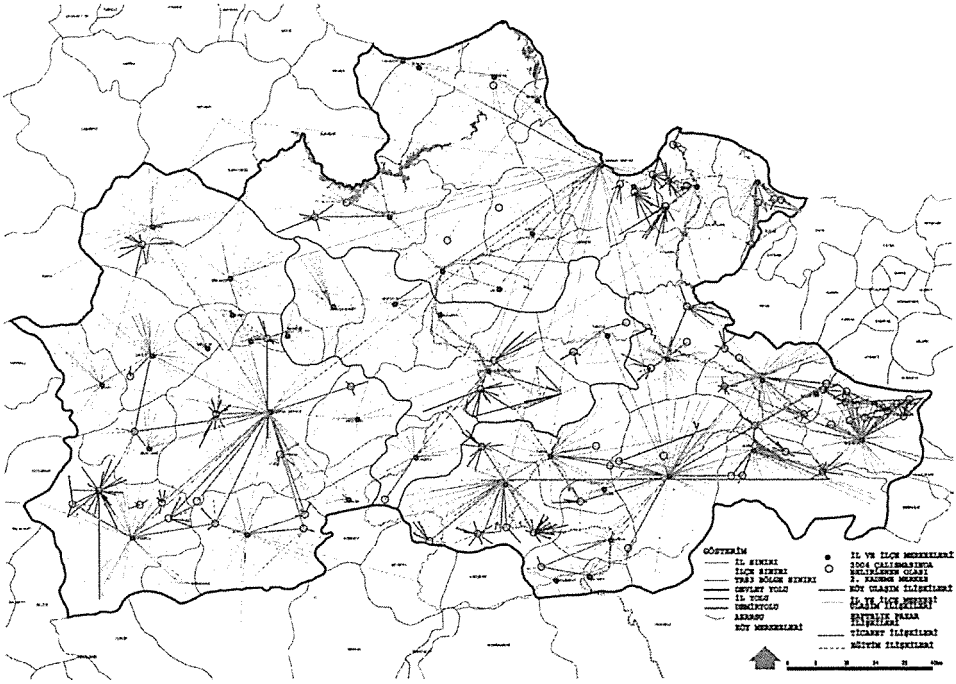
Araç türü		Bu merkezden sefer yapılan merkezin adı	Günlük sefer sayısı	Sefer başına ortalama yolcu sayısı	Bu merkeze sefer yapılan merkezin adı	Günlük sefer sayısı	Sefer başına ortalama yolcu sayısı
Minibüs	1						
	2						
	3						
	4						
	5						
Otobüs	1						
	2						
	3						
	4						
	5						

Kaynak: DOLSAR (2004)

Haritalandırma ve Değerlendirme

Üçüncü aşamada ise, elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve haritalanması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, DPT (1982) araştırmasında olduğu gibi en alt kademeden başlayarak daha üst kademelerin ve ilişkilerin belirlenmesi yolu izlenmiştir. Yerleşim yerleri arasında belirlenen ilişkilerin ve etki alanlarının görselleştirilmesi amacıyla

haritalar oluşturulmuştur. Yerleşim yerleri arasındaki ticaret, haftalık pazar, eğitim ve ulaşım ilişkileri, coğrafi bilgi sistemi aracılığıyla ilişkilendirilmiş ve ışınsal gösterim kullanılarak görselleştirilmiştir. Kademe merkezlerinin etki alanlarının haritalanması da, coğrafi bilgi sistemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Şekil 9. TR83 Bölgesindeki Yerleşmeler Arası İlişkiler
Kaynak: DOLSAR (2004)

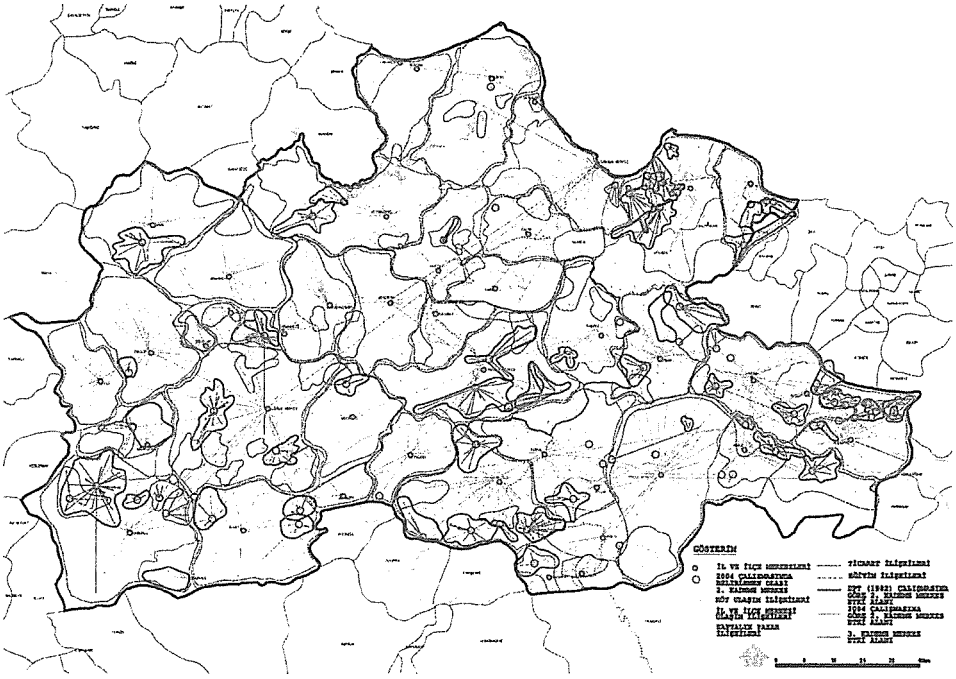
TR83 Bölgesi Yerleşmelerinin Kademeli Yapısı

Bölge yerleşme yapısında beş kademe merkez bulunmaktadır. 7. ve 6. kademe merkez bulunmamakta, en büyük kademe merkez 5. kademe merkez bulunmaktadır. TR83 bölgesinde yukarıda da belirtildiği gibi 79 2. kademe merkez bulunduğu kabul edilmiştir. Anket sonuçlarına göre bölgedeki il merkezleri ile Amasya'nın Merzifon ilçe merkezi ve Samsun'un Bafra ilçe merkezi 3. kademe merkez özelliği taşımaktadır. Amasya, Çorum ve Tokat il merkezleri ile Amasya'nın Merzifon ilçe merkezi ve Samsun'un Bafra ilçe merkezi 4. kademe merkez konumundadır. Samsun il merkezi ise 5. kademe merkezdir.

Tablo 6. TR83 Bölgesi Yerleşmelerinin Sayıca 2-5 Kademe Merkezlere Dağılımı, 2004

	2. kademe merkez	3. kademe merkez	4. kademe merkez	5. kademe merkez
Amasya	7	5	2	-
Çorum	16	13	1	-
Samsun	16	13	1	1
Tokat	40	11	1	-
TR83 Bölgesi	79	42	5	1

Kaynak: DOLSAR (2004)

Şekil 10. İkinci ve Üçüncü Kademe Merkezler ve Etki Alanları
Kaynak: DOLSAR (2004)

Şekil 11. Dördüncü Kademe Merkezler ve Etki Alanları
Kaynak: DOLSAR (2004)

Bölge 7. kademe merkez olarak tüm Türkiye'de olduğu gibi İstanbul'u kullanmaktadır. Bölgenin bir kısmı 6. kademe merkez olarak Ankara'nın etki alanında iken, bir bölümü de İstanbul'un 6. kademe etki alanındadır. Ankara 6. kademe merkez olarak Çorum ilini etkilemektedir. İstanbul 6 kademe merkez olarak Amasya, Samsun, Tokat illerini etkilemektedir. Tüm Türkiye'de olduğu gibi, bölgedeki yerleşmelerin tamamı İstanbul 7. kademe merkezinin etki alanında bulunmaktadır.

Samsun'un etki alanı ise TR83 bölgesi ile sınırlı değildir. Samsun bölge dışındaki bazı yerleşmeler için üst merkez konumundadır. Diğer taraftan bölgenin bir kısmı 5. kademe merkez olarak, Sivas ve Ankara merkezlerini kullanmaktadır.

Samsun bölge merkezi, 5. kademe merkez olarak

- Samsun ilinin tamamını,
- Sinop ilinin tamamını,
- Amasya ilinin tamamı,
- Ordu ilinin tamamını,
- Giresun'un merkez ilçesi ile Bulancak, Keşap ve Dereli ilçelerini,
- Tokat ilinin Erbaa, Niksar, Reşadiye, Turhal ve Zile ilçelerini,
- Çorum ilinin Osmancık ilçesini

doğrudan etkilemektedir.

Ankara 5. kademe merkez olarak Kargı ve Osmancık ilçeleri hariç tüm Çorum'u doğrudan etkilemektedir. Samsun bölge merkezi; Sivas bölge merkezi ile Tokat ilinin merkez ilçesi ile Almus ve Artova ilçelerini, Ankara bölge merkezi ile Çorum ilinin Kargı ilçesini etkilemektedir.

Şekil 12. Beşinci Kademe Merkezler ve Etki Alanları
Kaynak: DOLSAR (2004)

SONUÇ YERİNE

Kalkınma kavramının öne çıktığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan 1970'li yıllardaki krize kadar devam eden süreçte mekan örgütlenmesi ve kademeli yapı, işletmelerin yer seçim kararlarının bir sonucu olarak değerlendirilmiş ve kalkınma ideolojisinin gereği olan yatırımların yer seçim kararlarına girdi oluşturmuştur.

Bu dönemde yapılan DPT (1982) çalışması ile Türkiye ve TR83 bölgesi yerleşmelerinin kademeli biçimde örgütlendiği tespit edilmiştir.

Küreselleşme ile birlikte bölge planlama alanında mekansal değerlendirmelerin yanısıra firmalar arası üretim/ iletişim ağları gibi kavramlarda önem kazanmıştır. 2004 yılında güncellenen TR83 bölgesi yerleşme merkezleri sisteminde, DPT (1982) çalışmasından farklı bir yöntem kullanılmıştır, Bu çalışmanın sonucunda da yerleşmelerin barındırdıkları fonksiyonlar ve ilişki ağları itibarıyla, yine kademeli bir yapı sunduğunu görülmektedir.

1982 ve 2004 yıllarındaki bölge yerleşme sistemi incelendiğinde; bölge yerleşme sisteminde özellikle 2. ve 3. kademe merkezlerin bir dönüşüm yaşadıkları, ancak 4. ve 5. kademe merkezlerde önemli bir değişiklik olmadığı gözlenmektedir. Bölge 2. kademe merkezlerindeki değişimin bu kademe merkezlerin nüfus büyüklüğü ve nüfus artış hızı kriterleri doğrultusunda belirlenmiş olması ve dolayısı ile yerleşmelerin barındırdıkları fonksiyonları gözardı etmesinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Ancak burada demografik değişimler, bir yerleşmenin barındırdığı/kaybettiği istihdam olanaklarının ve dolayısı ile yerleşimin barındırdığı fonksiyonların bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, istihdam olanakları ve barındırdıkları fonksiyonları sınırlı kırsal yerleşmelerin dönüşümünü nüfus değişikliği net biçimde ortaya koymaktadır.

Bölge yerleşme sistemindeki 2. kademe merkezlerin sayıca azalmış olması, bölge kırının ve dolayısı ile bazı 2. kademe merkezlerin yok olması ile açıklanabilir. Diğer taraftan 1982 yılında 2. kademe merkez olarak tespit edilen bazı yerleşmelerin daha sonra ilçe merkezi olmalarına bağlı olarak bu yerleşmelerin 3. kademe merkez işlevi gördüğü tespit edilmiştir. Bir başka deyişle, idari örgütlenmenin değiştiği alanlarda merkezlerin etki alanları değişmiştir. Bu ise yerleşmenin kademesini belirleyen temel etkenlerin yerleşmenin barındırdığı perakende ticaret, haftalık pazar, eğitim ve sağlık gibi hizmet fonksiyonlarının yanısıra idari birimlerin de olduğunu göstermektedir. Yerleşme sistemindeki bu değişimin ise ulaşım ilişkilerinin analizi ile daha açık bir hale gelebilmektedir.

Bölge yerleşme sistemindeki 4. ve 5. kademe merkezlerde bir değişiklik gözlenmemiştir. Bölgedeki 4. ve 5. kademe merkezlerin bulundukları ilçelerin gelişmişlik grubunun 'İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'nda (DPT, 2004) bölgedeki diğer merkezlere oranla daha yüksek olması, yerleşmenin kademe sırası ile ilçenin sosyo-ekonomik gelişmişliği arasında bir bağlantı olduğunu göstermektedir.

Eğer bir yerleşmedeki fonksiyonlar ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden yararlanmakta ise bu zaman ve para maliyetini azaltan bir etken olarak, küreselleşme sürecinde, yerleşmelerin kademe atlamalarında etkili olmaktadır. Çorum'daki bir fabrikanın Ankara ve İstanbul gibi üst kademe merkezleri atlayarak Londra gibi bir merkezle ilişki kurması, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki bu tür bir gelişmenin yansıması olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Alanso, W. (1964) 'Location Theory' Regional Development and Planning, J. Friedman ve w Alanso (edit), MIT Press, Cambridge, ss78-106

Brusco, S. (1986), Small Firms and Indistrial Districts: The Experience of Italy', in New Firms And Regional ,Development in Europe D Keeble, E Wever (edit), Croom Helm, London, 184-202.

Christaller, W. (1966), Central Places in Southern Germany, Prentice-Hall, Inc. New Jersey

DİE (2002a), 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Amasya, DİE, Ankara.

DİE (2002b), 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Çorum, DİE, Ankara.

DİE (2002c), 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Samsun, DİE, Ankara.

DİE (2002d), 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Tokat, DİE, Ankara.

DOLSAR (2004), Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi Kademelenme Saha Çalışması Bulguları, Dolsar Mühendislik, (yayınlanmamış).

DPT (1982), Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi -Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi- Cilt I ve Cilt II, Ankara.

DPT (2004) İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2004), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, DPT, Ankara.

HABITAT II (1996), Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı.

Eraydın, A. (2002), Yeni Sanayi Odakları Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

Urriy, J. (1987), 'Survey 12: Society, Space and Locality' Environment And Planning D: society and Space, 5, 435-444

Stöhr, W. B. (1990) Global Challenge and Local Response: Initiatives for Economic Regeneration in Contemporary Europe, Mansell: Londan.

NOTLAR

1. 'Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi' kapsamında bölgedeki (TR83 bölgesi - Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerini kapsayan İstatistiki Bölge Birimi düzey 2 bölgesi) yerleşme merkezleri sisteminin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışma 'Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi -Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi' (DPT, 1982) çalışmasının güncellenmesi niteliğindedir.

2. 2500- 2000 nüfus aralığında nüfus artış hızının yüzde 90 olarak benimsenmesinin nedeni, nüfusun 2000'in altına düşme riskine karşı pek çok yerleşimin (özellikle belediye teşkilatı olan yerleşimlerin) yapay yollarla nüfusunu daha fazla gösterecek yöntemlere başvurması ve bu nedenle nüfusunun yapay olarak artırmış olabileceğinin göz önünde tutulmak istenmesindendir.

KENTLEŞEN BÖLGELER KAPSAMINDA DİYARBAKIR, ERZURUM, TRABZON VE BÖLGESEL ETKİLEŞİMLER

M. Oğuz Sinemillioğlu

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türkiye'de GAP ile birlikte başlayan ve son dönemde sayıları artan bölge planları ve bölgesel kalkınma planlarının, küreselleşme ve sürdürülebilirlik söylemlerinin yoğunluk kazandığı bu dönemde kentlere olan etkileri ve kentlerin şehirleşme süreçleri ve bölgesel kalkınma planları sürecinde birbirleri ile olan etkileşimleri incelenecektir.

Dünya'da bölgelerarası dengesizlik, diğer bir deyişle ülkeler arasındaki dengesizliğin artışı, ülkelerin kendi bölgeleri arasındaki dengesizliğin artışıyla paralel olarak ilerlemektedir. Bu süreç, Türkiye'de de kendine özgü nedenleri ve farklı ölçeği ile devam etmektedir. Örneğin Mutlu (1992, s.93-94)'ya gore Türkiye'deki "En önemli bölgesel sorun kuşkusuz bölgeler arasındaki gelir eşitsizlikleridir" diye somut durumun saptamasını yaparken, Yerasimos'ta (1992, s.345) Türkiye'nin kalkınma sürecinin bölgelere yansımasını şu şekilde açıklamaktadır: "Osmanlı İmparatorluğu yedek insan ve doğal zenginlik kaynağı gözüyle baktığı, dar anlamıyla Anadolu denilince kasdedilen bölgeden kendi sosyo-ekonomik sistemine sıkı sıkıya bir uygunluk istemekte, buna karşılık Doğu'daki uçlarda daha önceki yapıların varlığını sürdürmesine izin vermekteydi. Böylece Orta ve Batı Anadolu'da sosyo-ekonomik yapıların bir eş düzenlilik içine sokulması, bütün onyedinci ve onsekizinci yüzyıllar boyunca daha sonraki ilk kapitalist yapıların doğmasına yol açacak bir ortam yaratırken, doğudaki aşiret yapılarında çözülmeye yönelik bir buhrana ancak ondokuzuncu yüzyılda girilecektir. Bugün Türkiye'nin doğusuyla geri kalan kısımları arasındaki dengesizliğin temelinde işte bu kopukluk yatmaktadır".

Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıçtaki politikalarına bakıldığında, bölgelerarası dengesizlikleri giderme politikasından çok, tümden kalkınma ve azgelişmişliği giderme perspektifi söz konusudur. Kuşkusuz yatırımların dağılımında belirli denge politikaları güdülmektedir; ancak, doğal kaynaklar ve mevcut altyapı belirleyici rol oynamaktadır. Bu durum, GAP ile birlikte değişmeye başlamış ve uzun zamanlar endişe kaynağı olan bölge planlaması, yeraltı ve yer üstü kaynaklarının ekonomiye kazandırılması için hazırlanmış projelerin (Aşağı Fırat Projesi, vb.) birleştirilerek bir bütün haline getirilmesi ile başlamıştır.

BÖLGESEL KALKINMA PLANLARI

GAP Bölge Kalkınma Planı

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni, diğer bir deyişle Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesi (GAP Bölgesi)'ndeki tüm illeri kapsamaktadır. Bu iller, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'tır.

GAP Bölgesinin kapsadığı alan 73.863 km^2 olup, bu alan Türkiye'nin toplam alanının % 9.5'una denk düşmektedir. 6,608,619 kişi olan 2000 yılı GAP bölgesi nüfusu, Türkiye nüfusu'nun %9,75'ini barındımaktadır. Burada, GAP bölge nüfusunun, Türkiye nüfusu içindeki payının sürekli olarak arttığını belirtmek faydalı olacaktır (GAP Bölgesi'nin çeşitli göstergeleri için bakınız Tablo 1).

Doğal kaynakların ülke ekonomisine kazandırılması amacıyla Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından başlatılmış olan çalışmalar Bölgedeki geri kalmışlığı azaltmak için düşünülen projelerin birleştirilmesi sonucu olarak GAP oluşmuştur. Türkiye'de daha önce de Aşağı-Seyhan Projesi ya da Keban Barajı ve Hidro Elektrik Santrali (HES) gibi bölgesel kalkınma projeleri yapılmasına karşın, GAP şimdiye değin yapılmış ve yapılmakta olan projeler içinde en büyük kalkınma projesidir.

Başlangıçta yalnızca projelerin birleştirilmesinden oluşan GAP, daha sonraları bir Bölgesel Kalkınma Projesi hedefi ile yönetilmeye çalışılmış ve bu hedef 2002 yılında tamamlanan GAP Bölge Kalkınma Planı ile somutlaştırılmıştır. GAP Bölge Kalkınma Planı'nın hazırlanması (ekonomik katkıları olan UNDP dışında), tamamıyla GAP İdaresi'nin belirleyiciliği ve yöneticiliğinde olmuştur. GAP İdaresi plan çalışmalarında katılımcı bir çalışma benimsemiştir. Bütün bu olumlu gelişmeler karşın, GAP Bölge Kalkınma Planı ve Plan kararlarının, diğer kurumlar tarafından kabulu ve uygulanmasında sorunlar devam etmektedir. Bu sorunlar, kısaca, şöyle sıralanabilir;

- Plan kararlarının kurumlar üzerindeki bağlayıcılığının olmayışı (bu durum aynı zamanda kurumlar arası çekişmeler de sebebiyet vermektedir),
- Plan'a ait ayrı bir bütçenin olmayışı,
- Plan Kararları ile ülke kalkınma planının birbiri ile entegrasyonunu sağlanmaması.

Diyarbakır

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en belirleyici üç kentinden birisi olan Diyarbakır, Türkiye'nin şehirler kademelenmesinde 5. sırada bulunmaktadır. Bu anlamda, bölgedeki diğer şehirlerin hepsini kapsama alanına almadığı gibi, bölgenin bir diğer ili olan Gaziantep'in kapsama alanındadır (Diyarbakır'ın çeşitli göstergeleri için bakınız Tablo 2.). Diyarbakır'ın etki alanında kalan iller ise şunlardır; Mardin (Şanlıurfa'nın da etki alanındadır, hatta zaman zaman, Gaziantep ilişkileri nedeniyle Şanlıurfa ilişkileri daha yoğundur), Batman, Siirt, Bingöl ve Muş Diyarbakır'a komşu iller olsalar da, özellikle erişimsel nedenlerden dolayı daha çok Erzurum ile ilişki

içindedirler. Buna karşın Bitlis komşu olmamasına karşın, Van ile birlikte Diyarbakır'la da ilişkidedir, bir diğer komşu il Eleazığ da yönünü batıya çevirmiştir ve Diyarbakır ile ilişkileri sınırlıdır.

Bu çalışmanın temel amaçlarından birisi olan kentlerin, Diyarbakır, Erzurum, Trabzon, birbiri ile etkileşim düzeyi sıfıra yakındır. Şehirler kademelenmesinde Erzurum ile aynı düzeyde bulunan Diyarbakır'ın birbirine olan etkileri kapsama alanları üzerinden olmaktadır. Burada, coğrafi ve sosyal farklılıkların etkisi olmakla birlikte daha çok bölge kalkınma planlarının birbirinden bağımsız olmaları belirleyici rol oynamaktadır. Ancak süreç içerisinde, bölgesel kalkınma planlarının şehirlere olan etkilerine bağlı olarak şehirlerin etki alanlarını genişletmeleri mümkündür.

Doğu Anadolu Projesi (DAP)

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesini diğer bir deyişle, Doğu Anadolu Projesi Bölgesi (DAP Bölgesi)'ndeki tüm illeri kapsamaktadır. Bu iller; Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane[1], Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan, Bayburt ve Iğdır illeridir.

DAP Bölgesi'nin kapsadığı alan 158.972 km^2 olup, bu alan Türkiye toplam alanının %20,4'üne denk düşmektedir. 6,137,414 kişi olan 2000 yılı DAP Bölgesi nüfusu Türkiye nüfusunun %9,05'ini barındırmaktadır. GAP Bölgesinin tersine, DAP bölgesinin nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı azalmaktadır. Bu durum, hem GAP, hem de DAP bölgesinden batıya göç olmasına karşın DAP bölgesindeki doğal nüfus artış oranının düşük olmasının etkisi olarak değerlendirilmektedir. Bir diğer saptama, nüfus yoğunluğunun çok düşük olmasıdır.

DAP bölgesi üç alt bölgeye ayrılmıştır, bu ayrımın oluşma nedeni, temelde, coğrafi koşullardır. Bunlar; Ağrı, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Kars, Muş, Ardahan, Bayburt ile Iğdır illerini içeren Erzurum; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinden oluşan Malatya-Elazığ ile Bitlis, Hakkari ve Van illerini kapsayan Van Alt Bölgeleridir. Bu alt bölgeler ekonomik yapı ve gelişmişlik düzeyi bakımından birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Sanayisi en gelişmiş ve kişi başına geliri en yüksek olan alt bölge Malatya-Elazığ Alt Bölgesi, görece en az gelişmiş olan alt bölge ise Van Alt Bölgesi'dir. Ancak her alt bölgede gelişmişlik düzeyi itibarıyla birbirinden oldukça farklı iller bulunmaktadır (DPT, 2000; DAP Bölgesi'nin çeşitli göstergeleri için bakınız Tablo 1).

DAP'ın çıkış noktası, GAP'ın çıkış noktasından çok farklıdır. GAP'ı başlatan yeraltı ve yerüstü kaynaklarının ekonomiye kazandırılması süreci, DAP'ta yaşanmamıştır. Buna karşın DAP başlarken bir bölgesel kalkınma planı çerçevesi tanımlanmıştır ve DAP Ana Planı için dört grup hedef belirlenmiştir:

- Ekonomik Hedef:
  Temel hedef: Kişi başına geliri ve istihdamı arttırmak
- Sosyal Hedef:
  Temel Hedef: Kalkınmayı hızlandıracak aktivitelerin yaygınlaştırılması
- Çevresel Hedef:
  Temel Hedef: Çevreyi korumak, iyileştirmek ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak,
- Mekansal Hedefler:
  Temel Hedef: Alt bölge merkezlerini birer sanayi ve hizmet merkezi olarak geliştirmek ve doğu batı göçünün önünde bir fire oluşturmak

Daha önce de belirtildiği gibi, bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmış olması sürdürülebilir kalkınma hedefi açısından çok olumludur. Burada eksik olan, bölgesel kalkınma planlarının mevcut sürece ve uygulamaya nasıl entegre edileceğidir. Örneğin, bölge ekonomisinde hayvancılık çok önemli bir yer tutmaktadır, buna karşın Türkiye'nin hayvancılık politikası birçok belirsizlikler içerdiği gibi, uluslararası arenada etkinliğini de sürekli olarak kaybetmektedir. Kaynak sorunu ise ikinci en önemli sorun olarak tanımlanabilir.

Erzurum

Doğu Anadolu Projesinin en büyük il nüfusunu barındıran Erzurum, kentsel nüfus olarak Malatya'dan sonra gelmektedir. Şehirsel hizmet kademelenmesinde 5. sırada yer alan Erzurum bölgedeki sosyal ve ekonomik yapıyı yönlendiren 3 kentten birisidir. Bu çalışmanın kapsamı içerisinde bulunan bir diğer il olan Trabzon - Erzurum ilişkileri, şehirsel kademelenmede Erzurum'un Trabzon'un üstünde yer almasına karşın, belki de coğrafyanın belirleyiciliğinden kaynaklı olarak ihmal edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Bu noktada, Diyarbakır - Erzurum ilişkilerinin yetersizliğinin nedeni olarak tanımlanan "Bölgesel Kalkınma Planlarının birbirinden bağımsız olmaları belirleyici rol oynamaktadır." düşüncesinin Erzurum - Trabzon ilişkilerinde de geçerli olduğu söylenebilir. (Erzurum'un çeşitli göstergeleri için bakınız Tablo 2.)

DOKAP

Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesini diğer bir deyişle, Doğu Karadeniz Projesi Bölgesi (DOKAP Bölgesi)'ndeki tüm illeri kapsamaktadır. Bu iller; Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon'dur.

DOKAP Bölgesi'nin kapsadığı alan 39,361 km^2 olup, bu alan Türkiye toplam alanının %5'ine denk düşmektedir. 3,228,904 (DİE, 2000) kişi olan 2000 yılı DOKAP Bölge nüfusu Türkiye nüfusunun %4,76'sını barındırmaktadır (DOKAP Bölgesi'nin çeşitli göstergeleri için bakınız Tablo 1).

"Bölgelerarası gelir dağılımının iyileştirilmesi Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri'nin büyük önem verdikleri bir kalkınma amacıdır" (DPT, JICA; 2000). Bu çerçeve-

de, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin kısa ve uzun dönemde gelişmesini sağlayacak entegre bir bölge kalkınma planının hazırlanması"nın (DPT, JICA; 2000) hedeflendiği belirtilmektedir.

Bölgenin mevcut sosyo-ekonomik yapısının, az gelişmiş, dışarıya göç veren, tek ürün tarımına bağlı ve hizmet sektörü görece yüksek olarak tanımlandığı DOKAP ana planında mekansal yapı da, sert topoğrafya, gelişmemiş ulaşım ağı, dengesiz kentsel gelişme, büyük kentsel merkezlerin bulunmayışları ve dağınık kırsal yerleşme olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamı gereği, DOKAP ile ilgili diğer ayrıntılara girilmeyecektir. Yalnızca DOKAP'ta yapılan saptamaların, Bölüm 2.2, "DAP'ın çıkış noktası GAP çıkş noktasından çok farklıdır ..." burada da geçerliliğini koruduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Trabzon

Diyarbakır, Erzurum ve Trabzon üçlüsünde, topografyanın yapılanmasına ve planlanmasına en çok müdahale ettiği kent Trabzon'dur. Türkiye'nin şehirler kademelenmesinde 3. sırada bulunan ve DOKAP'nin en büyük kenti olan Trabzon, Artvin hariç proje kapsamaında olan bütün iller'le coğrafi komşuluk ilişkileri vardır. Bayburt, Rize ve Artvin'in Erzurum ile de sınırları olmasına karşın DOKAP kapsamında yer almaktadırlar (Bölüm 2.2'de açıklanan durumu burada yinelemekte fayda var, Bayburt ve Gümüşhane, DPT kaynaklarında hem DAP, hem de DOKAP içerisinde gözükmektedirler). Bayburt ve Gümüşhane'nin, Erzurumu'un kapsama alanına girmeleri bu süreci daha karmaşık hale getirmektedir.

DOKAP çalışmasında, "Bölgede güçlü kent merkezi mevcut değil (Trabzon'un büyüklüğü yeterli değil)" tespiti Trabzon'un fotoğrafını çekmek için iyi bir veri olarak değerlendirilebilir. Dolayısı ile Trabzon'un yalnızca diğer bölge merkezleri ile entegrasyon sorunlarının da ötesinde şehirleşme süreci ile ilgii sorunlarının olduğu söyenebilir. Bu çerçevede, Diyarbakır - Trabzon ilişkilerinin ihmal edilebilir düzeyin de altında olduğu söylenebilir. Bu durum, Trabzon - Erzurum ve Erzurum - Diyarbakır ilişkileri ile karşılaştırıldığında doğal bir süreç olarak değerlendirilebilir (Trabzon'un çeşitli göstergeleri için bakınız Tablo 2.).

Bölgelerin konumuna ve Türkiye'nin değerleri ile bir karşılaştırma yapıldığında, şöyle bir genelleme yapılabilir: Yüksek değer olmasının bir olumsuzluk olarak değerlendirilebileceği alanlarda, bölgeler ortalaması, Türkiye'nin ortalamasın üzerinde, yüksek değer olmasının olumlu olarak değerlendirilebileceği alanlarda, Türkiye ortalaması, bölgeler ortalamasının üzerinde.

Bölgelerin ortalamalarına bakıldığında, İller ortalamasından farklı olan değerler göze çarpmaktadır. Örneğin, fert başına düşen kamu yatırım miktarı DAP bölgesi lehine değişmiştir. Yine fert başına düşen imalat sanayi katma değerinde GAP Bölgesi, DAP Bölgesi'nin iki katına yakın bir değere ulaşmıştır. Karadeniz Bölgesi

Tablo 1. GAP, DAP, DOKAP Bölgelerinin Çeşitli Sosyo-ekonomik Göstergeleri

Değişken	Yıl	Birim	GAP Bölgesi	DAP Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	Türkiye
Toplam Nüfus	2000	Kişi	6,608,619	6,137,414	8,439,213	67,803,927
Şehirleşme Oranı	2000	%	62,69	53,05	49,03	64,90
Yıllık Nüfs Artış Hızı	1990-00	%0	24,79	13,75	3,65	18,28
Tarımda Çalışanların Oranı	2000	%	61,35	66,41	66,10	48,38
Sanayide Çalışanların Oranı	2000	%	7,06	3,26	7,29	13,35
Ticarette Çalışanların Oranı	2000	%	6,21	4,44	5,97	9,67
Okuryazar Oranı	2000	%	73,22	77,71	85,82	87,30
Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	2000	%	4,99	6,13	5,92	8,42
Bebek Ölüm Oranı	2000	%0	48,33	53,36	42,33	43,00
Onbin kişiye düşen Hekim Sayısı	2000	Kişi	5	8	9	13
Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değeri	2000	Milyon TL	73	38	128	350
Fert Başına GSYİH	2000	Milyon TL	954	841	1396	1837
Fert Başına Kamu Yatırım Miktarı	1995-00	Milyon TL	213	266	244	248

Kaynak: http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/

Tablo 2. Diyarbakır, Erzurum ve Trabzon İllerinin Çeşitli Sosyo-ekonomik Göstergeleri

Değişken	Yıl	Birim	Diyarbakır	Erzurum	Trabzon
Toplam Nüfus	2000	Kişi	1,362,708	937,89	975,137
Şehirleşme Oranı	2000	%	60	59,8	49,12
Yıllık Nüfus Artış Hızı	1990-00	%0	21,73	10	20,31
Tarımda Çalışanların Oranı	2000	%	63,86	62,30	64,31
Sanayide Çalışanların Oranı	2000	%	3,82	3,71	5,33
Ticarette Çalışanların Oranı	2000	%	5,76	6,06	7,10
Okuryazar Oranı	2000	%	69,57	83,64	88,49
Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	2000	%	5,60	6,89	8,24
Bebek Ölüm Oranı	2000	%0	57	65	31
Onbin kişiye düşen Hekim Sayısı	2000	Kişi	7	12	11
Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değeri	2000	Milyon TL	17	28	79
Fert Başına GSYİH	2000	Milyon TL	1,056	914	1208
Fert Başına Kamu Yatırım Miktar	1995-00	Milyon TL	333	183	154

Kaynak: http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/

(DOKAP Bölgesi, Karadeniz Bölgesinin Alt Bölgesi'dir) şehirleşme oranının, diğer bölgelere oranla daha düşük olmasına karşın, kalkınma göstergelerinde GAP ve DAP bölgelerinden, göreli olarak, daha iyi bir konumda olduğu gözlenmektedir.

Her üç kentin çeşitli göstergelerine bakıldığında, genel olarak birbirine yakın değerler sözkonusu olmakla birlikte (örneğin tarımda çalışanların oranı), her üç kentin diğerlerine oranla daha iyi olduğu alanlar da sözkonusu. Örneğin şehirleşme oranlarına bakıldığında, Diyarbakır önde iken, fert başına düşen doktor sayısında Erzurum küçük bir farkla da olsa önde görünümektedir. Şehirleşme oranının düşük olmasına karşın, hemen çoğu göstergede Trabzon bir adım önde görünmektedir. Örneğin, üniversite bitirenlerin okul bitirenlere oranına bakıldığında, Trabzon, göreli olarak, çok daha iyi bir değere sahiptir. Yine Trabzon'un fert başına kamu yatırım miktarı Diyarbakır'ın fert başına kamu yatırım miktarının yarısından daha az olmasına karşın, Trabzon'un fert başına imalat sanayi katma değeri, Diyarbakır'ın fert başına imalat sanayi katma değerinden 4 kat daha fazladır. Yine, şehirleşme oranında, Diyarbakır ve Erzurum'un gerisinde kalan Trabzon'da bebek ölüm oranı, Erzurum'un yarısından daha az, Diyarbakır'ın yarısına yakın bir değerdedir. Kısaca, çağdaş kalkınma göstergeleri arasında sayılan bu değerlere bakarak, Trabzon'un bir kaç adım önde olduğu söylenebilir. Burada, Diyarbakır'ın 1985-2000 yılları arasında yaşadığı güvenlik problemleri ve zorunlu göçün etkileri değerlendirme dışındadır. Ayrıca, fert başına kamu yatırım miktarı içerisinde, Diyarbakır'daki güvenlik yatırımları ve

memur sayısının yüksekliği de gözönünde bulundurulmalıdır. Tablo 1 için yapılacak temel yorum (Konunun uzmanları tarafından sıkça dile getirilen); "Şehirleşme"nin yalnızca nüfus yoğunluğu ve artışı ile oluşmayacağıdır.

SONUÇ YERİNE

- Türkiye'nin Bölge Planlaması'ndan korktuğu dönemlerin geride kaldığı söylenebilir,
- Yeraltı zenginliklerinin ekonomiye kazandırılması süreci ile başlayarak Bölge Kalkınma Planı'na dönüştürülmeye çalışılan GAP için bu dönüşüm girişimi olumludur ancak şuana kadar yapılanlar yalnızca girişim düzeyinde kalmıştır,
- Bölgesel Kalkınma Planları'nın uygulanmasına dönük olarak nasıl bir perspektif olacağı belirlenmemiştir, diğer bir deyişle, Planların uygulayıcı kurumlar üzerindeki bağlayıcılığı tartışmalıdır,
- Planların bir maliyet hesabı olmakla birlikte, kaynak noktası belirsizdir,
- DAP ve DOKAP'ın ortaya çıkışı GAP'ın başlangıç noktasındaki, kaynakların ekonomiye kazandırılması sürecinden çok GAP'ın bir Bölge Kalkınma Planı'na dönüştürülmesi süreyle paralellik taşımaktadır. Bu çerçevede, böyle girişimlerin olumlu ve olumsuz yanları şöyle sıralanabilir;
    - Olumlu olarak, Bölge Planlaması çalışmaları başlı başına önemlidir,
    - Bölge Planlarının, dışarıya göçün azaltılmasına dönük hedefler içermesi, göreli olarak daha gelişmiş bölgelerin sorunlarını çözmede de çok önemli bir rol oynayacaktır,
    - Olumsuzlukları ise birkaç maddede toplamak gerekiyor,
        - İlk olarak, Bölge Kalkınma Planları'nın, Ülke Kalkınma Planı ile uyumu tartışmalıdır,
        - İkinci olarak, GAP Master Planı'nda (1989'daki Plan), GAP tamamlanmadan bu büyüklükte projelere başlanmamalıdır kararı vardır ve ne büyük çelişkidir ki, GAP, DAP, DOKAP'ın üçü de DPT imzalıdır,
        - DAP ve DOKAP ta GAP benzeri bir yeraltı ve yerüstü zenginliği yoktur,
- Bölgesel kalkınma projelerinin, çalışmada incelenen kentlere olan etkilerine bakıldığında, yalnızca Diyarbakır ele alınabilir, Trabzon ve Erzurum için henüz çok erken, 2000 yılına kadar GAP'ın olumlu etkilerinin sınırlı olduğu söylenebilir. GAP Master Planı'nın revizyonun etkilerini değerlendirmek için henüz çok erken,

- DAP'ta Erzurum, DOKAP ta Trabzon bölgelerinin lideri ve belirleyici şehirleri iken, GAP'ta Diyarbakır nüfus büyüklüğü bakımından bölgenin lideri olsa da ekonomik ve yönetim bakımından lider olmadığı gibi, ikincilik konumu için de Şanlıurfa ile çekişmektedir,
- Diyarbakır, Erzurum ve Trabzon illeri birbirleri ile bir yarış, rekabet ve/ya kalkınma için işbirliği içinde değildirler, kendi bölgeleri içerisinde belirli bir rekabet içerisinde olsalar da yalnızca Diyarbakır - Şanlıurfa çekişmesi bahsedilmeye değerdir.

KAYNAKÇA

Mutlu, S.(1992), "Bölge Gelişmesinde Temel Etmenler ve Türkiye'de Durum", *Amme İdaresi Dergisi, Cilt:25/3, s.93-125,* Ankara.

Yerasimos, S. (1992), *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap 3,* Belge Yay., İstanbul.

http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dap/ozet.pdf

http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dokap/ozet.pdf

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/

http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000tablo3.xls

Sinemillioğlu, M., O., "Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Dengesizlik İkilemi: Gap Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ, 1998

NOTLAR

1. DPT raporlarında, Gümüşhane ve Bayburt illeri, hem DAP hem de DOKAP kapsamında görünmektedir.

HAVZA ÖLÇEĞİNDE STRATEJİK PLANLAMA VE KALKINMA: 'Kelkit Havzası Örneği'

Faruk Göksu

GİRİŞ

Kentlerimizin yaşamış olduğu, plansız ve programsız değişim ve dönüşüm süreci bugün, kritik bir döneme gelmiştir. Bu süreç içinde, kentlerimizin fiziksel gelişiminde etkili olan, 'rant' ya da 'gayrimenkul odaklı' plansız yada klasik imar planı tekniklerinin egemen olduğu yaklaşımlar olduğunu görmekteyiz.

Bu süreç sonunda, kentlerimizin büyük bir bölümünde kentsel ekonomi çökme noktasına gelmiştir. Artık, kentsel ölçekte yoksulluk kavramından söz edilmeye başlamıştır. Gelinen nokta, kentlerin kendi dinamiklerinin *'yeniden canlanma'* için yeterli olmayacağıdır. Bu nedenle, kentsel dinamiklerin harekete geçirilmesi için bölgesel dinamiklerin harekete geçirilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Kentleşme hızının düşmesi, kentlerimizin büyük bölümünde deprem riskinin gündemde bulunması ve AB süreci, yeni dönemin önemli belirleyici kriterlerini oluşturacaktır.

Yeni dönemi iyi değerlendirmenin en önemli koşulu ise makro ölçekte strateji ve hedeflerin belirleneceği bir *'Ulusal Program'*ın ortaya konulması ile olacaktır.

Ulusal Program'ın stratejilerini belirlerken;

1. İdari bölge yerine ekonomik ya da doğal eşikler ile toplumsal etki alanlarının ağırlıklı olduğu bir bölge ve alt bölge tanımının yapılması,
2. Yeni bir yönetim anlayışının kurulması için kamu, özel ve sivil örgütler arasındaki işbirliği yöntemlerinin geliştirilmesi,
3. Ulusal, bölgesel, kentsel ve yerel düzeyde belirlenen strateji ve hedefler doğrultusunda kamusal kaynakların öncelik ve kullanımına ilişki sisteminin doğru kurulması,
4. Planlama sisteminin yeniden tanımlanması,
5. Bölgeler arası dengesizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik plan ve programların oluşturulması,

vb. konuları dikkate almamız gerekmektedir.

Ayrıca, stratejilerin yanı sıra önceliklerin belirlenmesinde ise;

- Doğal ve kültür değerlerinin korunması,
- Kentsel yoksulluğun azaltılması,
- İnsan ve yaşam odaklı kentsel gelişme,
  temel kriter ve öncelik olmalıdır.

YENİ GÜNDEM

Artık, yıllardır, özellikle, planlama ve yönetim anlayışımızın, kent ölçeğinde ele alındığı bir dönemin sonuna gelinmiştir. Kent ve bölge ölçekleri arasındaki ilişkiler, özellikle doğal ve ekonomik eşik kriterleri dikkate alınarak, yeni bir anlayışın gündeme gelmesini zorunlu hale getirmektedir.

Kentlerimizin içinde bulunduğu yapısal sorunların çözümü için yeni gündem maddeleri oluşturmamız gerekmektedir. Gündemin belirleyicisi ise yetki ve sorumlulukların yerele transferi, kaynakların yeniden kullanımı ile proje ortaklığı olmalıdır.

Bölge-Kent ilişkisi dikkate alınarak kentlerin vizyonu, stratejileri ve hedefleri doğru belirlenmelidir. Bunun için yeni doğal ve ekonomik eşikleri dikkate alan bir bölge planlama anlayışı içinde kentlerimizin geleceğini tartışmalıyız.

Özellikle, günümüzde, kıt ulusal kaynakların kullanımı ve paylaşımı dikkate alındığında, yeni kentsel potansiyeller, üst ölçekte belirlenecek stratejiler sonucunda üretilecek proje ve programlarla ortaya çıkarılacaktır. Bu, artık kaçılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir.

Yetki ve Sorumlulukların Yerele Transferi:

Yetki ve sorumlulukların yerele transferi sürecinin hızlandırılması ve bu süreçte eğitim, katılım ve proje geliştirme vb. konularda, yerel kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Yetki ve sorumlulukların paylaşımında aşağıdan-yukarı örgütlenme ve yaklaşımı daha da önem kazanmalıdır.

Yerel kapasitenin artırılması, aynı zamanda, yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi ve uygulanabilir proje üretme potansiyellerinin oluşturulmasını da gündeme getirecektir.

Kaynakların Yeniden Kullanımı

Kentsel ve bölgesel kaynakların doğru ve etkin kullanımı, yöntem ve tekniklerinin yeniden belirlenmesinde yarar bulunmaktadır. Kısıtlı kamu kaynaklarının bugüne kadar etkin olarak kullanılmadığı bilinen bir gerçektir. Kaynak kullanımı kentsel ölçek yerine bölgesel ölçekte ele alınıp, kaynak kullanımına yönelik programlar geliştirilmelidir. Ayrıca, kıt kaynakların kullanımında, önceliklerin doğru belirlenmesi ayrı bir önem kazanmaktadır.

Bunun yanısıra, kaynakların yeniden kullanımında, mevcut potansiyellerin iyi belirlenmesi de gerekmektedir. En önemli kaynağın insan olduğu dikkate alındığında,

özellikle yerel kapasitenin harekete geçirilmesi için, proje bazlı eğitim programlarının devreye sokulmasında büyük yarar bulunmaktadır.

Proje Ortaklığı

Proje ortaklıkları, projeden etkilenen grupların, birlikte belirledikleri amaç ve hedefler çerçevesinde bir araya geldikleri ortamlar olmalıdır. Ortaklıkta temel ilke bireysel çıkar ile toplumsal çıkar arsındaki dengenin iyi kurulmasıdır.

ÖRNEK BİR ÇALIŞMA: KELKİT HAVZASI

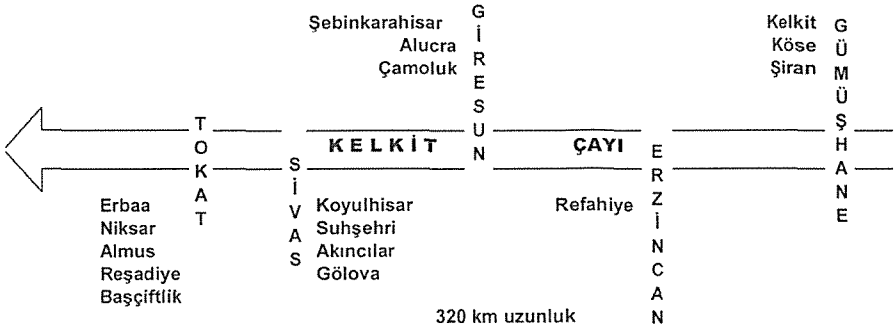
Yeni gündemin kavram ve yaklaşımlarını dikkate alan Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma Vakfı, ÇEKÜL öncülüğünde, kamu, özel ve sivil birlikteliği ile oluşturulan 'Kelkit Platformu' ki daha sonra Havza Birliği aracılığı ile, Gümüşhane Kelkit'ten doğan ve Tokat'ta Yeşilırmak ile birleşen Kelkit Irmağı boyunca 5 kent ve 15 belde yerleşim merkezini kapsayan bir ekonomik kalkınma hareketi başlatılmıştır. (Tablo 1)

Yaklaşık 320 km. uzunluğundaki Kelkit çayının etrafında yaşayan bir milyon nüfusun, başta çevre, kültür ve tarihsel değerlerin korunması olmak üzere, havza boyutunda ekonomik ve toplumsal kalkınmayı ele alan Kelkit Platformu, yeni planlama ve yönetim anlayışının, yeni yerel aktörlerin de proje bazında işbirliği içinde olmalarını öngörmektedir.

Havza Ortakları

- Erzincan, Giresun, Gümüşhane, Sivas, Tokat olmak üzere 5 ilin Valilikleri
- Tokat G.O.P Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Köse, Kelkit, Şiran, Refahiye, Çamoluk, Gölova, Alucra, Akıncılar, Şebinkarahisar, Suşehri, Koyulhisar, Reşadiye, Almus, Niksar, Erbaa olmak üzere onbeş (15) ilçe ile bu ilçelere bağlı belde belediyeleri.
- ÇEKÜL Vakfı

Tablo 1. Kelkit Havza Yerleşimleri

Kelkit Bildirgesi

24 Ocak 2003 tarihinde kamuoyuna açıklanan 10 maddelik Kelkit Bildirgesini 6 ana konuda özetleyebiliriz.

- Tüm paydaşların katılım süreçlerinde yer alması,
- Yeni bir kalkınma ve yönetim anlayışı,
- Kamu, özel sektör ve sivil işbirliği,
- Doğal ve kültürel potansiyellerin etkin kullanımı ve sürekliliğinin sağlanması,
- Yerel kapasitenin artırılması,
- Sektörler arası ilişki ve bütüncül yaklaşım,

Platformun Faaliyetleri

1. Yerel düzeyde çoğulcu ve katılımcı demokrasi ilkelerini yaşama geçirmek, bölge sorunlarını demokratik platformda tartışmak. Bölgenin öncelikli sorunlarını belirlemek ve değişik düşünceleri ve önerileri belirleyerek ilgili kurum ve kuruluşlara sunmak.
2. Yerel yönetimlerde karar alma sürecine bölge halkının her kesiminin temsilcilerinin en geniş katılımını sağlamak. Bölge siyasi kavramını yerleştirmek ve platform bünyesinde bölge siyasetini, değişik toplumsal temsilcilerinin getireceği farklı yaklaşımlarla oluşturmak.
3. Yerel yönetimleri en geniş biçimde halkın denetimine açmak, öneri ve eleştiri mekanizmalarını yaygınlaştırarak, denetim olgusunun işlerliğini sağlamak. Bölge sorunları ve ihtiyaçlarının tespiti ile bunların çözümü yolarının belirlenmesi konusunda fikir üretmek. Bunu bölge halkının dikkatine sunmak ve katılımını sağlamak.
4. Hemşehrilik bilincini bölge boyutunda anlatmak ve artırmak.
5. Bölgenin ekonomik, sanatsal, kültürel, eğitim, sağlık ve tarımsal gelişme hedeflerini belirlemek. Belirlenen hedeflere uygun stratejiler planlamak.
6. Halkı bölgedeki yerel yönetimler karşısında sadece sorunlardan yakınan konumdan çıkartıp, sorunların tespiti ve çözüm üretimi süresince etkin hale getirmek.
7. Demokrasinin tabanda gelişeceği düşüncesiyle sivil toplum kuruluşlarının kuruluş ve gelişmelerine katkıda bulunmak.

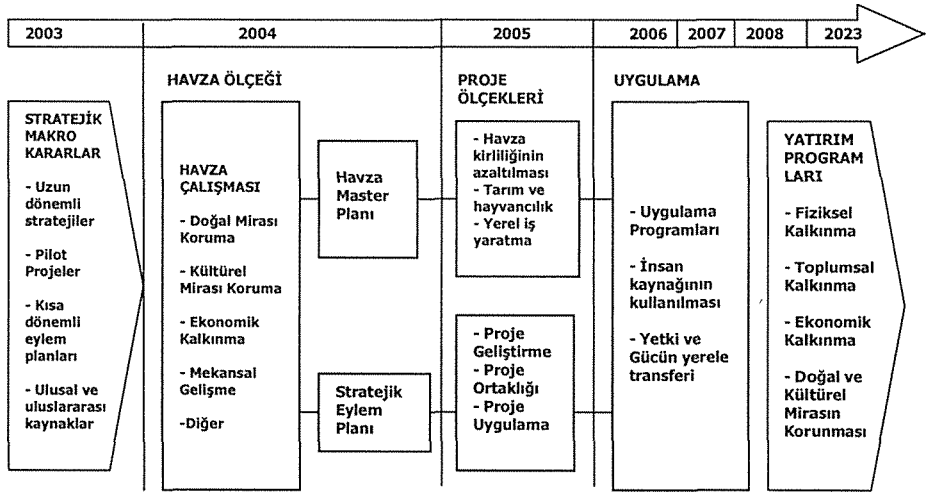
2003 yılında, Kelkit Platformu çerçevesinde çalışmalarına başlayan ve daha sonra Havza Birliği içinde yer alan üye kentlerde gerçekleştirilen buluşmalarda, havza planlaması ve yönetimi konularında birtakım kararlar alınmakta ve çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Havza coğrafyası içinde bulunan çeşitli ölçekteki kentsel ve kırsal yerleşimlerin, hem ekonomik hem de mekansal olarak sorunların tek başına çözümünün zor olduğu günümüzde, havza ölçeğinde, bir platform aracılığı bir araya gelen kamu, özel ve sivil örgüt temsilcilerinin, *'Havza Mastır Planı'* çerçevesinde, ortak vizyon, amaç ve hedefler doğrultusunda ele aldıkları konular, danışma kurulu toplantıları ve yerel forumlarda tartışılmaktadır.

Havza programları; örgütlenme, yöntem ve ürün bazında ele alınmakta ve özellikle kırsal ve kentsel alan ile yerel ölçekte, fiziksel, ekonomik ve toplumsal boyutları içeren projeler üretilmeye çalışılmaktadır. (Tablo 2)

Havza ölçeğinde, planlama ve örgütlenme konularında, yukarıdan-aşağı ve aşağıdan-yukarı karar alma süreçlerinin geliştirilmesi, kararların proje bazında eyleme dönüşmesi, kentlerimizin geleceği açısından da büyük önem taşımaktadır.

Tablo 2. Kelkit Havzası 2023 Programı

Havza Mastır Planı ile Stratejik Eylem Planı, projelerin geliştirilmesi ve uygulanması konusunda en önemli iki belgeyi oluşturmaktadır. Mastır Plan ve Stratejik Eylem Planı uzun ve kısa vadeli birtakım strateji ve programları kapsamaktadır.

Bu kapsamda öncelikli olarak;

- Havza kirliliğinin azaltılması,
- Tarım ve hayvancılık,
- Yerel iş yaratma

konularında projelerin üretilmesini karara bağlamıştır.

Kelkit Havzası hedefleri, ekonomik kalkınma, kültürel ve doğal mirası koruma ve katılım ana konularında belirlenmiştir. Her hedefin stratejileri ve projeleri ise birlik

yönetim kurulu toplantıları, danışma kurulu toplantıları ile yerel forumlarda tartışılarak karara bağlanmaktadır. (Tablo 3)

Tablo 3. Kelkit Havzası Hedef ve Stratejileri

Hedef 1 Ekonomik Kalkınma	Hedef 2 Kültürel ve Doğal Mirası Koruma	Hedef 3 Katılım
Strateji 1.1: Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, **Strateji 1.2:** Yerel bazlı iş geliştirme imkanlarının yaratılması, **Strateji 1.3:** Sektörler arası ilişki kurulması, **Strateji 1.4:** Kültür ve turizm odaklı proje geliştirme,	**Strateji 2.1:** Havza kirliliğinin azaltılması, **Strateji 2.2:** Kültürel varlıkların korunması, **Strateji 2.3:** Sürdürebilir çevre	**Strateji 3.1:** Yerel katılım, **Strateji 3.2:** Paydaşlar arası işbirliği, **Strateji 3.3:** Kapasite Geliştirme, **Strateji 3.4:** Yönetim
Proje 1.1: Kırsal ve ekonomik kalkınma **Proje 1.2:** Kültür Balıkçılığı **Proje 1.3:** Ekolojik tarım **Proje 1.4:** Meraların Islahı **Proje 1.5:** Doğal kaynakların İşletilmesi, **Proje 1.6:** Kent Atölyeleri	**Proje 2.1:** Barışan Kentler **Proje 2.2:** Ağaçlandırma **Proje 2.3:** Erozyon Önleme **Proje 2.4:** Restorasyon Projeleri	**Proje 3.1:** Stratejik Proje Ortaklığı **Proje 3.2:** Yerel Forumlar **Proje 3.3:** Eğitim **Proje 3.4:** Etkinlikler **Proje 3.5:** Proje lideri yetiştirme

ÖNCÜ GİRİŞİMLER

Kelkit Havza Birliği, kuruluşundan bu yana birçok proje ve programı uygulamaya geçirmektedir. Ancak, birtakım öncü proje ve programlar birtakım temel ilkeler doğrultusunda eş zamanlı olarak başlatılmaktadır. Öncü projelerin amacı, havza ve ulusal ölçekte kendimize özgü model ve yenilikçi yaklaşımların ortaya konulmasıdır.

Stratejik Proje Ortaklığı (SPO)

Kelkit Havza Birliği kapsamında yer alan kentlerde özellikle proje bazında işbirlikleri ve sorumlulukları belirlemek üzere Stratejik Proje Ortaklıkları (SPO) kurulmaya başlamıştır. Kent bazında oluşturulan SPO'lıkları, Kelkit Havza Birliği'nin amaç ve hedefleri doğrultusunda yerel ölçekte pilot projelerin uygulamaya geçmesini sağlamaktır.

SPO'lığı, yerel ölçekte;

- İşsizliğin azaltılması ve nitelikli işgücü yaratılması,
- Kentsel ve kırsal yoksulluğun azaltılması,
- Kentsel ve kırsal alanlardaki potansiyelleri dikkate alarak Ekonomik Kalkınma Modelleri'nin ortaya çıkarılması,
- Kelkit Platformu ilkeleri doğrultusunda, üretilecek model ve stratejilere baz olacak, yerel ölçekte pilot projelerin uygulamaya sokulması,

- Teşvik kapsamı çerçevesinde, ulusal ve uluslararası yatırımcılar ile işbirliği ortamlarının araştırılması,
- Tarihi ve kültürel mirasımızın korunması ve halkın bilinçlendirilmesi,

vb gibi konularda proje ve fikir üretip, araştırma yapmaktadır.

Bu ortaklıklardan ilki Gümüşhane'de kurulmuş ikincisi ise Sivas kentinin gündemindedir. Gümüşhane Stratejik Proje Ortaklığı (GSPO)'nun amacı, Gümüşhane ilinin, başta ekonomik olmak üzere, toplumsal ve fiziksel sorunlarının çözümüne yönelik olarak İl Özel İdaresi, Belediye, Ticaret Odası ve Çekül Vakfı olmak üzere dört stratejik ortağın, bir araya gelerek, proje bazında iş ve güç birliği oluşturmalarıdır.

Kelkit Havza Birliğinin, en önemli konulardan biri olan işsizliğin azaltılması ile tarihi ve kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesine yönelik, *'Barışan Kentler'* ve *'Kent Atölyeleri'* ile *'ÇİT Portföyü'* adlı üç projeyi kentlerin gündemine getirmektedir.

Barışan Kentler

Barışan Kentler Projesinin amacı ise geçmiş ile bugünü yeni proje alanlarında barıştırmaktır. Barıştırmanın birinci koşulu hiç şüphesiz, tarihi ve kültürel varlıklarımızı korumak ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak, ikincisi ise geçmiş ile günümüz değerlerinin harmanlandığı yeni proje alanları yaratmaktır.

Barışan Kentler kapsamında iki önemli girişim başlatılmıştır. Bunlardan birincisi Gümüşhane Süleymaniye Projesi, ikincisi ise Yeni Sivas Projesi'dir.

Her iki projenin hedefleri ise;

- Proje paydaşları ile ortaklıklar kurmak,
- Proje Geliştirme, katılım, kent ekonomisi vb. konularda yenilikçi yöntemler geliştirmek,
- Geçmiş ile günümüz değerlerinin harmanlanarak oluşturulan yeni kimlik ve imaj doğrultusunda yeni mekanların yaratılması,

olarak belirlenmiştir.

Kent Atölyeleri

Yapı ölçeğinde elde edilen deneyim sonucunda; geleneksel birikimin projeye ve uygulamaya yansımaması, teknik eleman yetersizliği, yeterli birikimi olmayan profesyonel işgücü, uygulama konusunda yetersiz inşaat firmaları, vb gibi eksikliklerle karşılaşılmaktadır.

Yapı ölçeğinde yaşanılan bu eksiklikler, kent ölçeğinde ele alınan proje ve uygulamalarda ciddi sorunları gündeme getirmektedir. Sorunlar ise disiplinlerarası eşgüdüm eksikliği, proje ekonomisi sağlamama, proje ve uygulama uyumsuzluğu, kamu kurumları arasındaki ilişki zorlukları olarak sıralanabilir.

Geliştirilecek plan ve programların ise yerel ölçekte ve pilot proje bazında olması model oluşturma ve sürdürebilirlik açısından önem taşımaktadır.

'Kent Atölyeleri'nin,

- Zanaatkar ile profesyonelleri ve eğitim kuruluşlarının birlikte çalışması,
- Usta-çırak ilişkisi içinde gelenek ve pratiğe yönelik eğitim ortamları sağlanması,
- Karar verme süreçlerinin hızlandırılması,
- Disiplinler arası eşgüdümün sağlanması,
- Proje ekonomisinin yaratılması,

açısından önemi bulunmaktadır.

ÇİT Portföyü

Kent Atölyelerinde, eğitim sürecinden sonra sertifika almaya kazananların, istihdam edilmelerine yönelik ortamlar sağlamak ve hem yerel hem de ulusal ölçekte kullanılabilecek bir *'Çapraz İşgücü Transferi (ÇİT) Portföyü'*nün ve veri tabanının oluşturulması da ayrı bir önem kazanmaktadır.

Sivas, Tokat ve Gümüşhane başta olmak üzere çeşitli kentlerde, İl Özel İdareleri'nin öncülüğünde kurulan atölyelerde kalifiye işgücü yetiştirilmiştir. Ancak, yetişen işgücünün, iş bulma potansiyeli o kentte üretilen proje ile sınırlı kalmaktadır.

Projenin amacı, kentler ve projeler arası işgücünün transferinin yanısıra, bilgi alışverişini sağlamaktır.

ÇİT Portföyünde;

- Beceri kazanan kursiyerlerin iletişim bilgileri,
- Uzmanlık bilgileri,
- Çalışma deneyimleri,
- İstihdam olanakları,
- Eğitim programları,
- Kurs programları,
- Aylık raporlar,
- Dokümanlar ve diğer bilgiler,

vb. bilgiler yer alacaktır. Yatırımcıların, bu kişilerle direkt ilişki sağlayacakları bir web ortamı yaratılacaktır.

Öncü girişim ve projeler özelikle katılım, ekonomik kalkınma ve doğal ve kültürel değerleri koruma hedefleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Amaç, bu ve buna benzer proje ve programların yaygınlaşabilir ve sürdürebilir olmasını sağlamaktır.

SONUÇ

Yazıda ele alınan proje ve programlar ile havza ve kent ölçeğinde gündeme getirilen yaklaşımlar bir işbirliği sürecinin ürünleridir. Amaç, bu süreç içinde ortaya konulan çalışmalar sonucunda, kendimize özgü ve yaygınlaşabilecek model ve yöntemleri ortaya çıkarmaktır.

Kelkit Havza Projesi ile gündeme getirilen yaklaşım;

- Bölgesel ölçekte bütüncül bir planlama yaklaşımı,
- Yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı örgütlenme biçimi,
- Kaynak kullanımında eşgüdüm ve öncelikleri,
- Stratejik Proje Ortaklıkları,
- Doğal ve kültürel bazlı ekonomik ve toplumsal kalkınma,
  vb gibi konuları içermektedir.

Yıllardır, bölgesel kalkınma girişimlerinin, kamu tarafından gündeme getirilmesi ve birtakım projelerin uygulamaya sokulmasına rağmen, karar süreçleri, hep yukarıdan aşağıya doğru bir sistematik içinde gelişmiştir. Yerel aktörlerin katılımı yani aşağıdan yukarı karar süreçleri hep söylemde kalmıştır. Başka bir deyişle, yetkinin yerele transferi kapsamlı olarak gerçekleşmemiştir.

Kelkit Platformu'nun en önemli özelliği yerelin karar süreçlerine katılımının sağlaması ve kamu ile ortak karar alma ortamlarını yaratmasıdır. Günümüzde, istatistiki 26 bölge kapsamında, Bölgesel Kalkınma Ajansları aracılığı ile yeni bir yönetim anlayışının ortaya çıkması da bu yönü ile olumlu bir gelişmedir.

İster kamu odaklı, ister sivil odaklı olsun, bu tür girişimlerin bir ulusal program çerçevesinde işbirliği içinde gerçekleştirilmesinde yarar bulunmaktadır. Kentlerimizin geleceği, ancak bölgesel ölçekte üretilecek stratejiler doğrultusunda ortaya çıkacak proje ve programların oluşturulması ile ele alınmalıdır.

Bölgesel ölçekte ortaya konulan vizyon, hedefler ve stratejiler, yerel ölçekte geliştirilecek proje ve programlarla eşgüdüm içinde gelişmek zorundadır. Temel ilke ise yerel gücün dinamizminin harekete geçirilmesi olmalıdır.

KAYNAKÇA

Kelkit Vadisi bülteni, Mayıs, 2003,

Kelkit Vadisi bülteni, Ağustos 2003,

Kelkit Platformu kuruluş tüzüğü,

Kelkit Platformu, Tokat toplantısı, Prof. Dr. Metin SÖZEN konuşması,

Barışan Kentler, Çekül Vakfı, A. Faruk GÖKSU,

Kent Atölyeleri, Çekül Vakfı, A. Faruk GÖKSU

SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL KALKINMA ve TURİZM

Ayfer Gül, Oya Akın

GİRİŞ

1990'lı yıllar la birlikte bölge kavramı, tanımı ve rolü yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışma; öncelikle yarışan ve ülkelerinin önüne geçen kent tanımları ile başlamış ancak sonrasında ise bünyesinde farklı dinamikleri barındıran uzmanlaşmış kentleri kavrayan bölgeler gündeme gelmeye başlamıştır. Böylece küresel rekabette, kentlere göre çok daha güçlü bölgeler yarışmaya başlamıştır. Ancak bu noktada kaynaklarını verimli kullanan ve uluslararası pazarda yer elde eden bölge olmak son derece önemli olmaktadır.

Bu bakış açısı doğrultusunda Karadeniz; Doğu-Avrupa'dan, Avrasya'ya kadar geniş bir coğrafyayı etkileyen bir havza olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu havza Dünya enerji kaynaklarının yoğunlaştığı (petrol, doğal gaz, maden kömürü), genç nüfusu ile geniş bir pazar hinterlandı olan bir coğrafyayı ifade etmektedir. Aynı zamanda Avrupa ile Doğu Asya ve Orta Doğu arasında geçiş koridoru olarak; mal ve hizmet akımlarının kesişme noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de bu coğrafyada sahip olduğu doğal, ekonomik, kültürel ve insan kaynakları ile stratejik anlamda özel öneme sahip bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısı ile bölge kaynaklarını verimli kullanarak, doğru planlama stratejilerini oluşturmak; bölgesel ve ulusal kalkınmanın en önemli çıkış noktaları olacaktır. Bu doğrultuda Avrupa ile Asya arasında bir köprü olan Karadeniz kıyıları; ülkenin en önemli giriş kapıları olarak değerlendirilmeli ve bu aks üzerinde yer alan mal, hizmet akımları bölgelerarası işbirlikleri ile organize edilmeli, kalkınmada bir araç olarak kullanılmalıdır.

Bildirinin ana teması: yeniden yapılanma sürecine giren Dünya'da batıdan-doğuya, kuzeyden-güneye mal ve hizmet akımında bir üs olabilecek Türkiye'nin rolünün tanımlanması ve bu doğrultuda nüfus kaybı ve işsizlik sorunu ile karşı karşıya olan Kuzey-doğu Anadolu Bölgesi (Erzurum, Erzincan, Bayburt) kaynaklarının yeniden kurgulanarak, bölgesel kalkınmanın sağlanması üzerine temellendirilmektedir. Bildiri üç ana bölümde ele alınacaktır.

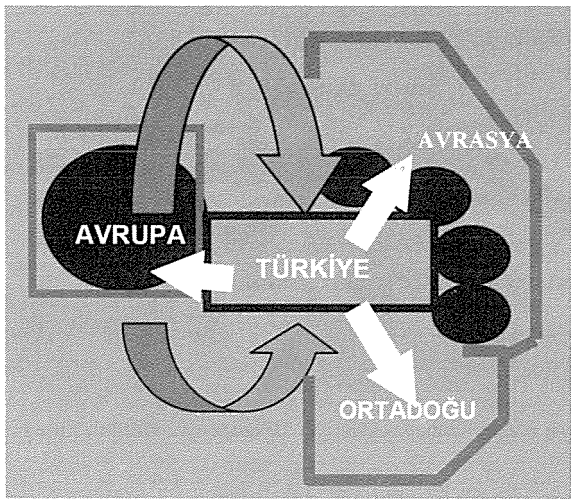
1. Bölümde: Avrupa, Karadeniz Havzası ve Ortadoğu ilişki ağları içinde Türkiye'nin öneminin tanımlanması,

2. Bölümde: Çöküş sürecini yaşayan Kuzeydoğu Anadolu (Erzurum Alt Bölgesi) bölgesinin sorun ve potansiyellerinin turizm sektörüne yönelik olarak tanımlanması,
3. Bölümde: Bölgesel entegrasyon ve gelişme açısından turizm amaçlı kalkınma politikalarının rolünün, Erzurum Bölgesi özelinde tartışılması,

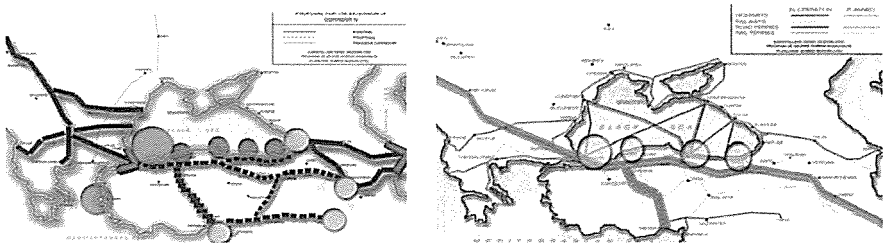
AVRUPA, KARADENİZ HAVZASI VE ORTADOĞU İLİŞKİ AĞLARI İÇİNDE TÜRKİYE

1990'lı yıllar ile birlikte teknolojiye üretme ve sahip olma becerisi gösteren ülkeler ve diğerleri arasındaki güç savaşı sosyal ve ekonomik ağlar - bölgeler şeklinde somutlaşmıştır. Bu bağlamda çeşitli ekonomik ağların belirleyici olduğu rekabet bölgeleri oluşmuştur. Rekabetçi ekonomik bölgelerin başında - içinde başka alt bölgeler olmasına rağmen- Avrupa, Amerika ve Uzak Doğu yer almaktadır. Bu bölgeler Dünya'nın geri kalanı üzerindeki kaynaklara ulaşmak (özellikle doğal kaynaklar) ve pazar potansiyelerine erişmek üzere birbirleri ile yarışmaktadır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı ekonomik coğrafyayı; bir yönü ile yaşlı ve azalan nüfusu ile yatırım alanları daralmış ve farklı yatırım alanlarına ulaşmaya çalışan bir Avrupa, bir yönü ile zengin doğal kaynakları (özellikle enerji kaynakları), kültürel zenginlikleri ve yeniden yapılanma süreci içinde sürekli bir devinim yaşayan, büyük nüfusu ile özellikle Avrupa için yeni bir yatırım alanı olan Kafkaslar, bir yönü il de zengin enerji kaynakları ile bir çatışmalar dünyası olan Ortadoğu ile ifade etmek mümkündür (Şema 1).

Özetlemek gerekirse; bir yanda ekonomik yatırım alanları daralmış bir Avrupa ve onun karşısında da dünya enerji kaynaklarının yığıldığı Kafkasya ve Ortadoğu'nun yer alması, bölgenin yeniden imar edilmesi söylemi ile yeni ilişki ağlarının kurgulanmasını gündeme getirmiştir. Sonuç olarak bu ilişki ağları üzerinde düğüm noktası olabilecek ülkeler, dünya sahnesinde önemli roller üstlenebileceklerdir. Ancak bu noktada düğüm noktası olarak nasıl bir rol üslenildiği son derece önemlidir. Üzerinden çeşitli akımların transit olarak geçtiği bir güzergah mı olunduğu? Yoksa bu akımları çeşitli nedenlerle kendi ülkelerinde/bölgelerinde toplayıp, yönlendiren, bir duraklama rolü gören bir odak olunduğu, bölgenin/ülkenin yeniden yapılanmasında belirleyici olacaktır. O halde bu stratejik konumu kullanabilecek bölge/ülkelerin 'Karadeniz Havzası' içinde bir giriş-çıkış kapısı olabilecek ekonomik, sosyal altyapıyı tesis etmeleri ve odak oluşturabilecek potansiyellere sahip olabilmeleri gerekmektedir. Dolayısı ile bu senaryo içinde sahip olduğu sosyal, ekonomik altyapısı ve doğal, kültürel değerleri ile Türkiye'nin rolü son derece önemli olacaktır. Ancak bu doğrultuda teknik, sosyal ve ekonomik alt yapının tesis edilmesi çalışmaları bir öncelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Avrupa Birliği kapsamında Doğu Avrupa ve Kafkasya'nın yeniden imar edilmesi kapsamında oluşturulan karayolu ve demiryolu ağları ülke sınırlarımıza kadar ulaşmış durumdadır (Şema 2).

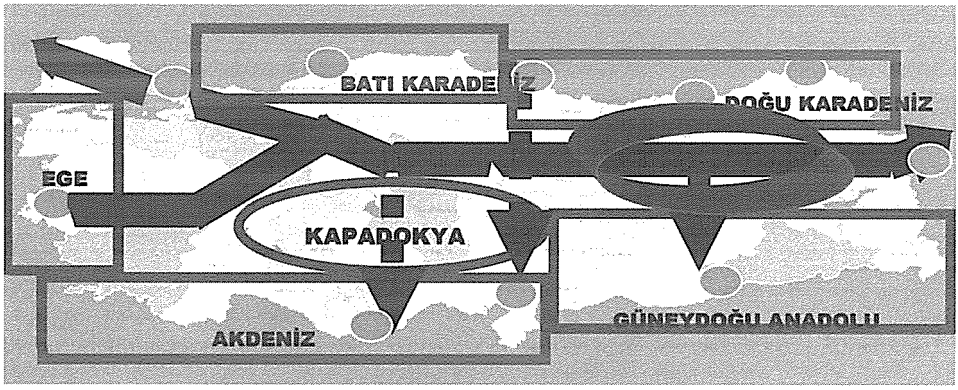

Şema 1. Çevre Ekonomik İlişki Ağları İçinde Türkiye•

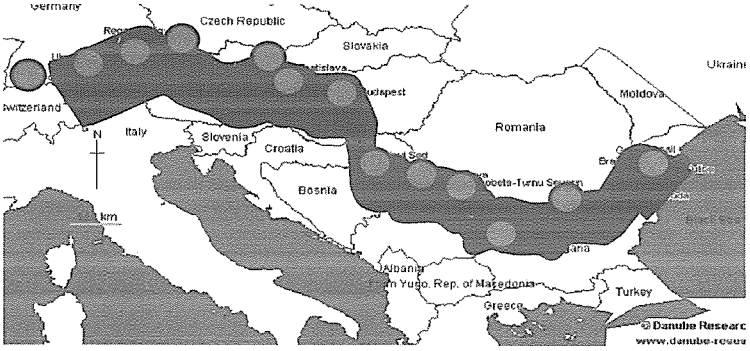
Şema 2. Pan Europen Ulaşım Sistemleri ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB) Ulaşım Sistemleri
Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü (www.karayolları.gov.tr)

Bu bağlamda oluşturulan demiryolu ve karayolu ağlarına entegre olabilmek ülkenin havza içinde odak oluşturması açısından son derece önemlidir. Şemalardan görüldüğü üzere, Avrupa'dan, Kafkasya'ya ve Ortadoğu'ya uzanan önemli aksların batıdan doğuya Türkiye koridoru üzerinde kurgulandığı ve bu bağlamda ülkenin bir karayolu özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Ülkesel anlamda planlama stratejilerinin oluşturulmasında bu teknik altyapıya eklemlenmek ve kuzey-güney doğrultusunda bağlantıların sağlanması, bölge dinamiklerinin en önemli belirleyicisi olmaktadır (Şema 2).Yukarıda da değinildiği gibi kuzey-güney doğrultusunda demiryolu, karayolu ve havayolu ulaşım sistemlerinin kurgulanması Karadeniz ve Akdeniz Limanlarını giriş ve çıkış kapıları olarak gündeme gelmektedir. Dolayısı ile kıyı bölgeleri ile ilişkilerin kurulduğu ve çeşitli akımları (mal ve hizmet) organize ederek ülke bütününe yönlendirebilecek sektörler, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayacak, çarpan etkisi yapabilecek sektörler olacaktır. Bu bağlamda kaynaklarını verimli kullanan bölgeler

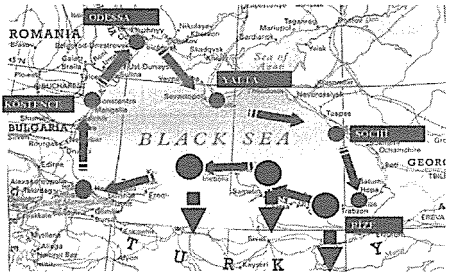

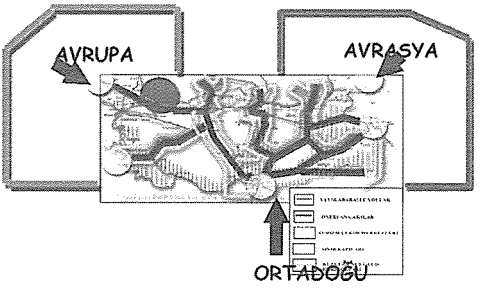
Şema 3. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney Aksları ve Bölge Kaynaklarının Entegrasyonu ile Eklemlenme

Tuna Havzası Kurvaziyer Turları Odakları

Yat Limanları ve Tur Güzergahları

Şema 4. Karadeniz Havzası ve Turizm Aksları

ve birbirleri ile entegre olmuş bölge ağları ülke/bölge kalkınmasının en önemli araçları olacaktır (Şema 3). Ülke ve bölge kalkınmasında çarpan etkisi yaratabilecek ve içinde yer aldığımız ekonomik coğrafya içinde bir düğüm noktası olabileceğimiz iki temel sektör bulunmaktadır. Bu sektörler lojistik ve turizm sektörleridir. Her iki sektörde; gerek ülke konumundan kaynaklanan pazar alanlarına geçiş ve aktarma noktası üzerinde olmak, gerekse sahip olunan doğal ve kültürel kaynakların önemi, çeşitliliği nedeniyle dikkat çekmektedir. Öte yandan birbirlerinden farklı özellikler gösteren bölgelerin entegrasyonu ve eklemlenmeleri ile de sektörel çarpanların artırılması mümkün olacaktır.

Bildiri kapsamında turizm sektörünün bir ateşleyici olarak kullanılarak bölgesel kalkınma üzerinde nasıl kullanılabileceğine ilişkin bir çalışma Erzurum Alt bölgesi örneğinde irdelenecektir.

Türkiye'nin Karadeniz Havzası içinde konumu Avrupa'nın bir ucundan (Ren, Tuna Kanalı ile) Asya, Ortadoğu ve Kafkaslara kadar uzanan bir turizm aksının odağında yer almaktadır. Çeşitlenen turizm alternatiflerinin birbirlerine entegre edilmesi ile Karadeniz Havzası içinde özellikle kurvaziyer turizmi ile başlayan turizm aktivitesini Zonguldak, Samsun ve Trabzon koridorları ile ülke içine sokmak ve Karadeniz'den başlayarak tüm turizm bölgeleri ile ilişkinin kurulması mümkün olacaktır (Şema 4).

KUZEYDOĞU ANADOLU (ERZURUM ALT BÖLGESİ) BÖLGESİNİN TURİZM SEKTÖRÜ DOĞRULTUSUNDA SORUN VE POTANSİYELLERİNİN TANIMLANMASI

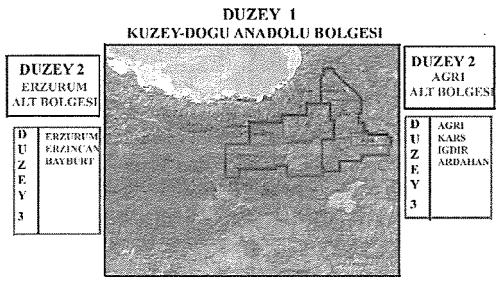
Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Sorunlarının Tanımı

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Devlet Planlama Teşkilatı tarafından İstatistiki bölge birimi olarak belirlenmiştir ve bünyesinde iki alt bölge barındırmaktadır. Bunlar Erzurum Alt Bölgesi (Erzurum, Erzincan, Bayburt) ve Ağrı Alt Bölgesi'dir (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)(Şema 5). Birbirlerine benzer özellikler göstermelerine karşın, Erzurum Alt Bölgesi göreli olarak gelişmişlik kriterleri açısından daha iyi durumda görülmektedir. Yinede bütünde ülkenin en geri kalmış bölgelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi gelişmişlik kriterler açısından irdelendiğinde;

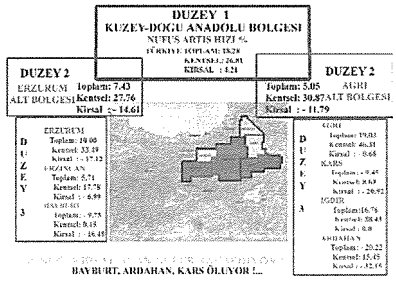
1. Bölge bütünü kırsal nüfus ağırlıklıdır ve kırsal alan hızlı nüfus kaybı ile karşı karşıyadır. Nüfus kaybının yanı sıra kırsal alandan kentsel alana, kentsel alandan da diğer kentsel alanlara sürekli bir devinim içinde olduğu da izlenmektedir (Şema 6).
2. Bölge bütününde tarım ağırlıklı bir sektör olarak görülmekle birlikte, tarımsal üretim ve GSYİH içindeki payı düşüktür. Sonuç olarak bölge nüfusu ağırlıklı olarak tarım sektöründe çalışmakla birlikte tarımdan elde edilen gelir düşük,

verimlilik düşüktür (Şema 7). Buna rağmen bölge ve ülke içinde Erzurum tarımsal bir merkez olarak dikkat çekmektedir.

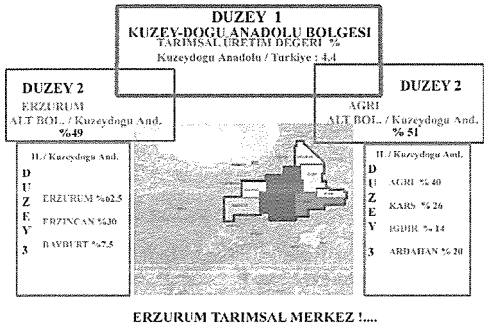
3. Eğitim, sağlık, milli gelir, ulaşılabilirlik, elektrik tüketimi gibi göstergeler açısından bölge ülke ortalamasının gerisinde yer almaktadır. (Şema 8, 9).
4. Bölge içinde farklı merkezi ve yerel yönetim kurumlarının bir takım yatırım kararları / politikaları olmasına karşın bu politikalarda eşgüdümün olmaması, başarıya ulaşmayı engellemektedir.

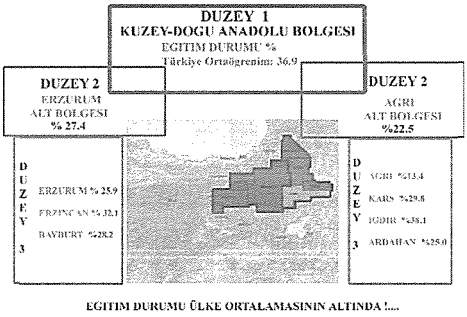
Şema 5. Kuzeydoğu Anadolu Alt Bölgeleri

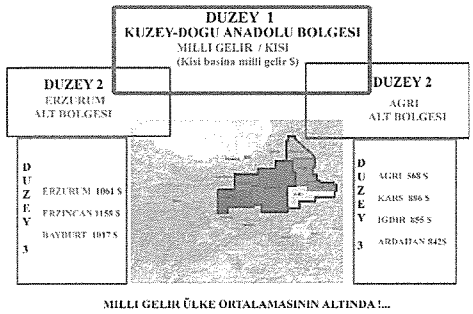
Şema 6. Kuzeydoğu Anadolu Nüfus Yapısı

Şema 7. Kuzeydoğu Anadolu Tarımsal Üretimi

Şema 8. Kuzeydoğu Anadolu Eğitim Durumu

Şema 9. Kuzeydoğu Anadolu Milli Gelirden Alınan Pay

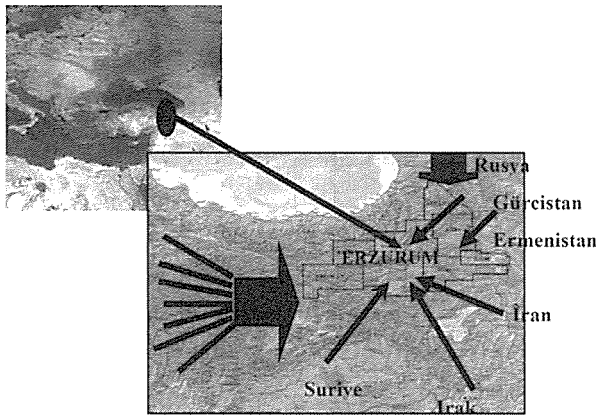
Sonuç olarak Kuzey-doğu Anadolu Bölgesi ülkenin geri kalmış bölgelerinden biridir ve kaynakların verimsiz kullanılması nedeniyle kalkınma hamlesini gerçekleştiremediğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla *'kaynakların verimli kullanıldığı ve eşgüdümün sağlandığı bir bölge planlama konseptine'* ihtiyaç bulunmaktadır.

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Turizme Yönelik Kaynaklarının Belirlenmesi

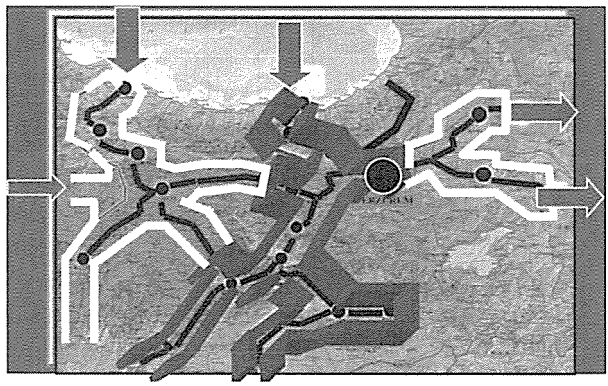
Bölge potansiyellerini iki aşamada sınıflamak mümkündür.

Konum Özelliklerinden Kaynaklanan Potansiyeller

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi konumu gereği sınır ötesi (uluslararası) ve ulusal anlamda geçiş koridorları üzerinde yer almaktadır. Bu özellikleri ile turizm sektörünün gelişmesinde en önemli girdilerden biri olan hinterland etkisine sahip, bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Öncelikle ülkenin sınır bölgelerinden biri olması nedeniyle kuzeyde, doğuda ve güneyde yer alan ülkelere hizmet verebilecek bir konumda yer almaktadır (Şema 10 a, 10 b).

Şema 10a. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Hinterlandı 1

Şema 10b. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Hinterlandı 2

Bu özelliği konunun başında da açıklandığı gibi Trabzon aracılığı ile Batı Avrupa'-dan Kafkas'lara değin geniş bir coğrafyayı etkisi altında bulundurabilmesi gündeme gelmektedir. Öte yandan bu hinterland içinde ülkeye giriş yapanların, ülke içindeki hareketliliği yönledirecek ve diğer bölgeler ile entegrasyonu sağlayabilecek bir aks üzerinde yer alması da bölgenin önemini artırmaktadır. Bu akslar ülkeyi batıdan, doğuya ve kuzeyden güneye kat eden ana akslardır ve bu akslar üzerinde yer alan kentler göreli olarak ülkenin gelişmiş kentleri olarak dikkat çekmektedir.

Karadeniz Havzası'nı kontrol etmek ve orada oluşan dinamiklere entegre olmak açısından ülkenin kuzeyi ile güneyi arasında ilişkileri kuran ulaşım bağlantılarını kurmak planlama stratejilerinin başında yer almaktadır. Bu bağlamda coğrafi veriler ve kentlerin iç dinamikleri, gelişmeye açık olma potansiyelleri belirleyici olmaktadır. Ülke bütününde bir değerlendirme yapıldığında başlıca üç aks ile karşılaşılmaktadır. Bunlar sırası ile Karadeniz'de Zonguldak'tan, Samsun'dan ve Trabzon'dan başlayarak, güneydeki limanlarla bağlantıyı kuran akslardır (Şema 10 b). Bu akslar aynı zamanda gelişmiş turizm bölgelerinin birbirleri ile ilişkilerini kurmak açısından önemli olmaktadır.

Sahip Olunan Doğal ve Kültürel Değerler

Bölge coğrafyasında temel belirleyiciler yükseltilerdir. Bu yükseltilerin 2000 - 3000 m.ye ulaşması kış ve dağ geliştirme programları için uygun bir coğrafya ortaya koymaktadır. Ayrıca bu yükseklik oksijen kaynağı olmanın yanı sıra doğalyapı, flora, fauna açısından çeşitlilik ve özgünlükleri gündeme getirmektedir. Bu özgünlükler turizm sektörünün en önemli girdileri arasında yer almaktadır. Bölge kültürünün antik yerleşmelere değin uzanması, Selçuklu ve Osmanlı Dönemine ait pek çok anıt eserin bulunması, kırsal yaşam biçiminin özgünlüğünü, günümüzde dahi sürdürmesi, turistik çekiciliği daha da artıran etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

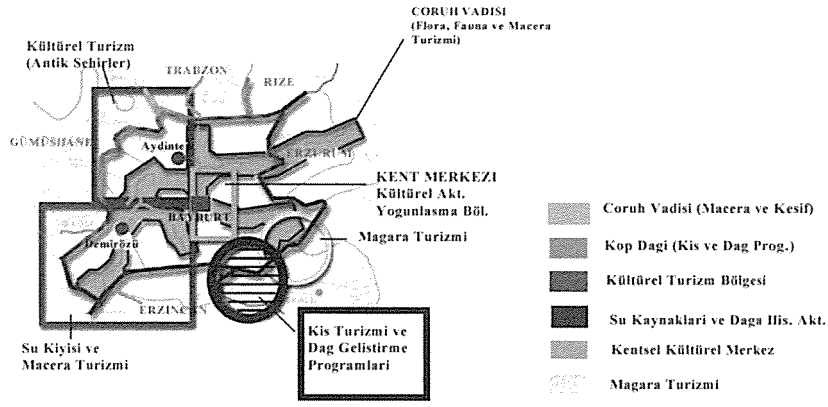
Tüm bu potansiyellerin yanı sıra; bölgenin ulaşılabilirliği, yer altı ve yer üstü kaynakları, tarım ve hayvancılık potansiyelleri, ucuz işgücü ve yetişmiş insan kaynağına sahip olması, alternatif turizm aktiviteleri ile ekolojik tarım sektörünün birbirine girdi vererek bölge kalkınmasını ateşleyebilecek olduğunu göstermektedir.

ERZURUM BÖLGESİ'NDE BÖLGESEL ENTEGRASYON VE GELİŞME AÇISINDAN TURİZM AMAÇLI KALKINMA POLİTİKALARI

Erzurum Bölgesi'nde bölgesel kalkınmanın en önemli araçlarında biri turizm sektörü olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda bölge kaynakları belirlenmeye çalışılmıştır. Turizm sektörü için veri oluşturabilecek kaynaklar doğal kaynaklar sosyo-kültürel kaynaklar ve sosyal-teknik altyapı olarak belirlenmiş ve analizler ile mekansal ilişkiler kurulmuştur. Bölgesel kalkınmayı tetikleyecek turizm sektörü için genel bir tanım ortaya konmuştur. Bu tanım: sürdürülebilir, çeşitlenmiş ve yan sektörleri ve diğer bölgeler ile entegre olmuş *'dört mevsim aktivite'* olarak ifade edilebilecek bir turizm olgusunun yaşama geçirilmesi için araçların üretilmesidir.

Bu analizler sonucu elde edilen sentez bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Bayburt

Şema 11. Bayburt İli Turizm Kaynakları Sentezi

Doğal ve kültürel kaynak potansiyeli ve hizmet alt yapısı açısından Bayburt ili bir yığılma bölgesi özelliği göstermemektedir. Bu özelliği ile konaklama yaratabilecek aktiviteler açısından zayıf bir potansiyel sergilemektedir. Bayburt bölge içinde günübirlik tur güzergahları ve kırsal alanları ile öne çıkmaktadır (Şema 11).

A. Konaklama Yaratan Yığılma Bölgeleri (eylem alanları)

Bayburt için konaklama yaratabilecek bölgeler kış turizminin yapılacağı *Kop Dağı ve çevresi* ve kırsal turizmin yapılabileceği Masat ve Çoruh vadisi içinde yer alan kırsal alanlar olarak tanımlanabilmektedir. Kop dağı ve çevresi dağ geliştirme programları (kayak, botanik, foto safari, doğa yürüyüşleri) açısından önemli kısa süreli konaklama amaçlı kullanılabileceği gibi iç turizme yönelikde kullanılabilecektir. Ancak bu merkezlerin oluşturulmasında yığılma bölgeleri ve kaynakların verimli kullanılması açısından ikinci derecede öncelikli bir bölge olarak değerlendirilebilir. Bayburt il merkezinde oluşturulacak konaklama alanları ise kentsel alana hizmet edecek nitelikleri içermektedir. Özellikle bölge içinde sosyal ve teknik altyapı açısından oldukça yetersiz bir niteliğe sahip olan Bayburt kentsel alanının bu mevcut yapısı ve özgünlüğü yok eden yapılaşma biçimi, bu gelişimi hızlandıran bir etken olmuştur (Şema 14).

B. Günlük Tur Yaratabilecek Bölgeler

1. Kültürel Turizm:

Bayburt kent merkezi sivil ve anıtsal mimari öğeleri ve *Aydıntepe ilçesi'nde* yer alan antik şehir ve yer altı şehri kültürel turizm güzergahlarına eklemlenebilecek alanlar-

dır. Fakat antik kent üzerinde yer alan mevcut yerleşme bu gelişimi sınırlamaktadır (Şema 15) .

2. Spor, keşif ve macera turizmi

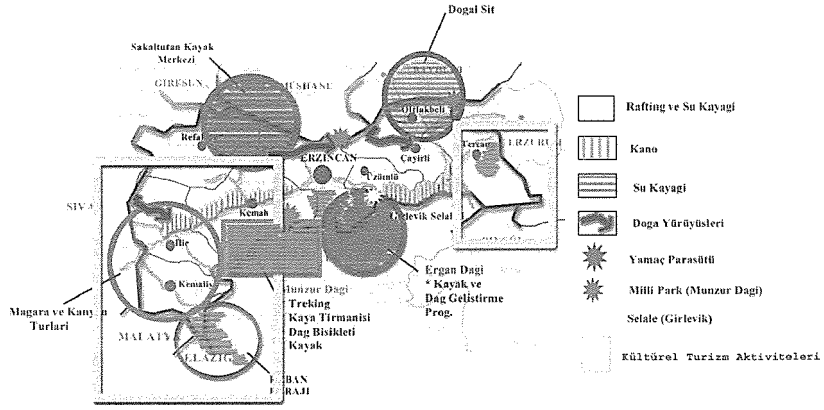
Çoruh vadisi ve Demirözü ilçesi, kırsal alanları treking, olta balıkçılığı, atla gezinti kamp alanları, mesire alanları ile keşif, macera turizmi açısından tur oluşturabilecek noktalardır. *Sultan Murat ve Limonlu yaylaları, Masat vadisi,* kuş gözleme, fotosafari, doğa yürüyüşleri ve kırsal yaşam biçimi açısından potansiyel alanlar olup, bu bölge yayla turizmi ve kırsal turizme yönelik aktiviteler açısından önemli bir nitelik gösterebilecektir.

Bayburt İli doğal ve kültürel turizm kaynakları birlikte değerlendirildiğinde;

1. Çoruh ve Masat Vadisi: Macera ve keşif turizmi, kırsal turizm,
2. Kop Dağı ve Çevresi: Kış turizmi, ve mağara turizmi,
3. Demirözü ilçesi: Su kıyısı ve macera turizmi,
4. Aydıntepe İlçesi: Kültürel turizmi,
   alt bölgeleri oluşmaktadır;

Bayburt Kent Merkezi: Oldukça yetersiz bir altyapı sergileyen kent merkezinin ise Turizm gelişimine yönelik ve turizm aktivitesini organize edecek, turizm alt yapısını oluşturacak yeme - içme ve eğlence alanları açısında desteklenmesi, düzenlenmesi gerekmektedir.

Yukarıda tanımlanan aktivitelerin kendi içinde kademelendirildiğinde. Bayburt kent merkezi (planlama ilkeleri doğrultusunda düzenlenerek) ve Kop Dağı ve kırsal alanlar ana konaklama fonksiyonlarını üstlenecek eylem alanları, diğer alt bölgeler ise günü birlik kullanışlar için uygun alanlardır. Ancak bu aktivite alanlarının birbirleri ile entegre edilebileceği ve alternatif sunan bir takım turizm paketlerinin / rotalarının oluşturulması gerekmektedir (Şema 16).

Şema 12. Bayburt İli Turizm Kaynakları Sentezi

Erzincan

Bölge içinde bir diğer gelişme merkezi ise Erzincan'dır. Erzincan ve Erzurum bölge içinde "iki kutuplu" bir gelişme sağlayacak merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır. Erzincan bölge içinde farklılaşan iklim özellikleri ile, doğal kaynaklara dayalı farklı spor olanakları ile bölge içinde spor ilişkin birçok alternatifi sunma olanağına sahiptir. (dağlar ve su kaynakları). Bunun yanısıra zengin kültür çeşitliliği, ambiansı ile de kültürel turizm açısından da göreli üstünlükler taşımaktadır (Şema 12).

Erzincan ili doğal ve kültürel kaynakları birlikte değerlendirildiğinde:

A. Konaklama Yaratabilecek Yığılma Bölgeleri (eylem alanları)

Dağ geliştirme programları merkezleri

Kent merkezinin güneyinde yer alan *Ergani Dağı* ile kuzey-batısında yer alan *Sakal tutan* mevkii ve *Munzur Dağı* kış ve dağ geliştirme programları için uygun alanlardır. Özellikle konaklama yaratacak aktivitelerden olan kamp avcılık ve su spor olanakları, festival ve kutlamalardaki çeşitliliği ile Bu bölgeler Erzincan'da konaklama yaratabilecek, yoğunlaşma bölgeleri olarak ortaya çıkarmaktadır (Şema 14).

Kültürel turizm merkezleri

Kemaliye (Eğin), İliç ve Tercan kültürel turizm yaratabilecek merkezler olarak tespit edilmiştir. Bu merkezler ikinci derece konaklama (pansiyon, kırsal alanda gençlik kampları vb) yaratabilecek alt merkezlerdir. Antik yerleşmeler Refahiye, İliç ve Kemaliye aksındaki düşey koridor üzerinde yer almaktadır. Antik döneme ait ana yol akısının bu güzergah üzerinde bulunması bu bulguyu güçlendirmektedir. Bu bölge içinde yer alan özgün yapılar, dini ve kültürel yerler tarihi binalar anıtsal alanlar ve alışveriş alanları bölgede tur yaratan çekicilikler olarak öne çıkmaktadır. Erzincan kent merkezinde sahip olduğu Beylik, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi eserleri ile ve Erzincan'nın kentsel kimliğinin ve hinterlandının yarattığı konaklama potansiyeli kent merkezinde de konaklamada yığılma yaratacaktır. *Kent merkezi* kültür turizminin yanı sıra toplantı, kongre turizmi ve festival organizasyonu açısından da öne çıkmaktadır.

B. Günlük Tur Yaratabilecek Bölgeler (Şema 15)

1. Spor, keşif ve macera turizmi

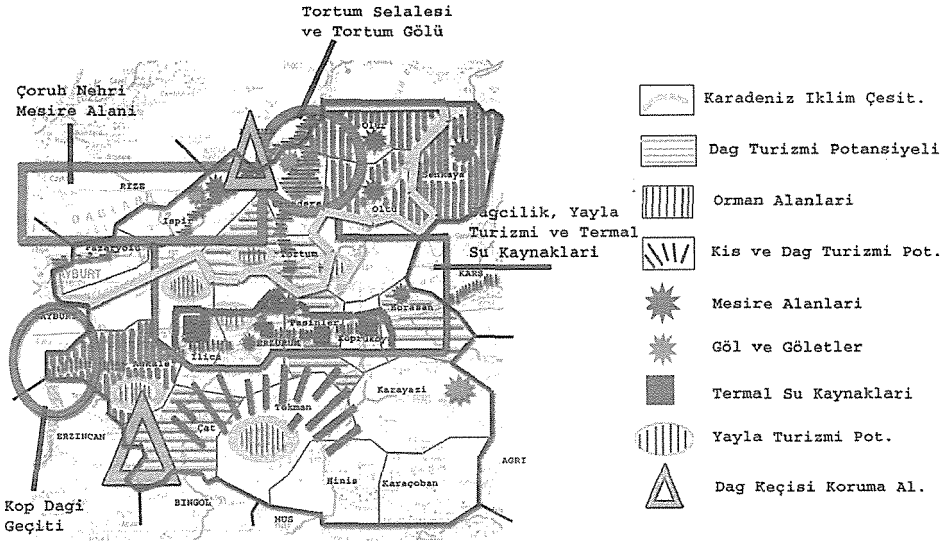
İlin ana su kaynağı 'Karasu' su sporları açısından son derece önemli olanaklar ortaya koymaktadır. İl merkezinin batısında *Kemah ile İliç* arası kano, *Üzümlü ile Tercan* arasında rafting ve su kayağı, *Tercan ile Keban Barajı'nda* su kayağı yapma olanakları bulunmaktadır. Yine su kaynakları açısında *Girlevik Şelalesi* doğal güzelliğinin yanında 'donmuş şelale tırmanışı' açısından dünyanın önemli kaynakları arasındadır. Girlevik Şelalesi ve çevresi kamp için potansiyel taşımaktadır. Yükseltiler ile çevrelenmiş coğrafi yapının olanaklı kıldığı bir diğer spor aktivitesi de yamaç paraşütü-

dür. Yamaç paraşütü '*Otlukbeli*' ve il merkezinin kuzeyinde yer alan '*Esentepe*' mevkiinde yapılabilmektedir.

'*Munzur Dağı*' milli park özelliği gösteren bir bölgedir. Bu bölgede treking, kaya tırmanışı, dağ bisikleti ve kayak yapma olanağı vardır. Ayrıca doğal güzellikler fotosafari, botanik turları içinde önemli potansiyeller sergilemektedir.

İliç'in kuzeyi, il merkezinin kuzeyi ve Çayırlı'nın kuzeyinde doğa yürüyüşleri için uygun parkurlar bulunmaktadır. İliç ve Kemaliye çevresi mağara ve kanyon turları içinde potansiyel alanlardır (Şema 16).

Erzurum

Şema 13. Bayburt İli Turizm Kaynakları Sentezi

Bölge içindeki konumu (ulaşım akslarının kesişme noktası ve uluslararası hinterland açısından çıkış kapıları), hinterlandı (Karadeniz Havzası, Bağımsız Devletler Topluluğu ve güney, doğu sınır komşuları), doğal ve kültürel kaynaklarının çeşitliliği, kent merkezinin uzmanlaşma düzeyi ve insan kaynakları ile çekiciliklerin biraraya toplandığı bir yığılma bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliği ile bölge içinde bir "gelişme kutbu" görevi üstlenecek yerleşme konumundadır (Şema 13).

Erzurum ili doğal ve kültürel kaynakları birlikte değerlendirildiğinde:

A. Konaklama Yaratabilecek Yığılma Bölgeleri (eylem alanları)

1. Dağ geliştirme programları merkezleri

Palandöken Dağı eteklerinde '*Hınıs Boğazı, Gez ve Konaklı*' bölgeleri ağırlıklı olarak kış turizmine yönelik konaklama yaratabilecek alt bölgelerdir. Bu bölgeler alter-

natifli konaklama olanağı sağlayabilecek, doğa ile uyumlu, yöre mimari özellikleri ve malzemelerinin kullanıldığı odaklardır.

Dağ geliştirme programları içinde çeşitlenen kar aktivitelerinin yanısıra diğer spor, eğlence, doğa ile bütünleşme vb. aktiviteler yukarıda sıralanan merkezlerde ve çevresinde gerçekleştirilebileceklerdir. Bu olgu Palandöken aktivitelerini kış mevsimi dışına çıkartarak 4 mevsim kullanımına olanak tanıyacaktır

2. Sağlık ve kür turizmi merkezleri

Ilıca, Pasinler, Köprüköy sahip oldukları termal su kaynakları ile "sağlık ve kür turizmi" açısından öne çıkan yerleşmelerdir. Sağlık ve kür merkezleri konaklama ünitelerinin yanısıra, tedavi üniteleri, spor, eğlence ve açık alan kullanımlarıyla kompleks tesislerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda yukarıdaki yerleşmelerde organize edilecek tesislerin nitelikleri, kapasiteleri, etki alanları, çevre ile ilişkileri, yerleşme yaşam kaliteleri ve merkez hizmet nitelikleri birlikte kurgulanmalıdır.

3. Kültürel turizm merkezleri

Bölge Tunç çağından günümüze pek çok kültüre yurt olmuştur. Bu nedenle harabeler, sivil ve anıtsal mimari öğeler son derece yaygın bir şekilde yer almaktadır. Ancak kent merkezleri özellikle Selçuklu dönemi anıt yapıları ile öne çıkmaktadır. Dolayısı ile kent merkezleri kültürel turizm açısından yığılma ve konaklama oluşturabilecek merkezlerdir. Kırsal alanda da kültür turizmine konu olabilecek çekicilikler olmasına karşın bunların yığılma oluşturmaması ancak günlük tur güzergahları içinde ve diğer aktiviteler ile birlikte yer almalarını gündeme getirmektedir. Sonuç olarak *'Erzurum Kent Merkezi'* konaklamayı da içeren bir kültürel turizm merkezidir. Öte yandan ilin konumu sınır ötesi ilişkiler kurma ve Doğu Anadolu bölgesi içinde bir geçiş noktası olması geniş bir hinterlant tanımını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yine il merkezinin sahip olduğu nitelikli konaklama potansiyeli, ili toplantı, kongre turizmi ve festival organizasyonu açısından da öne çıkarmaktadır (Şema 14).

B. Günlük Tur Yaratabilecek Bölgeler

1. Kültürel Turizm:

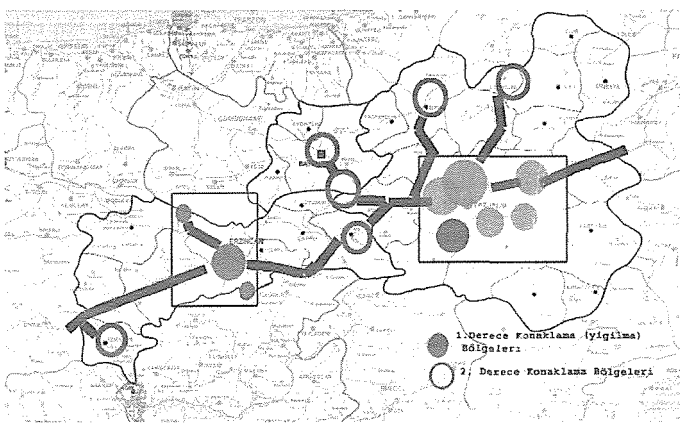
Sivil ve anıtsal mimari değerlerin göreli olarak yoğunlaştığı; *Ilıca, Pasinler, Aşkale, Tortum, İspir ilçeleri* ve kırsal alanı kültürel turizm açısından tur yaratan çekiciliklerin arasında yer almaktadır. Öte yandan Oltu, Olur, Şenkaya ilçeleri de geleneksel el sanatları (oltu taşı ve Bardız kilimi) ve doğal ekolojik ürünleri (bal vb.) kültürel turizmi destekleyen alt bölgelerdir.

2. Spor, keşif ve macera turizmi:

Erzincan, Kars karayolunun kuzeyinde kalan ve Karadeniz iklim bölgesi özelliği gösteren dağlık bölge, sahip olduğu dağ, yayla, vadi ve su kaynakları ile bir turizm aktivitesi tanımlamaktadır. Özellikle *'Tortum Vadisi, Şelalesi'* ve vadiyi tanımlayan yükseltiler arasında kalan yaylalar (Tekman, Aşkale, Dumlu, Narman, Ilıca ve Tor-

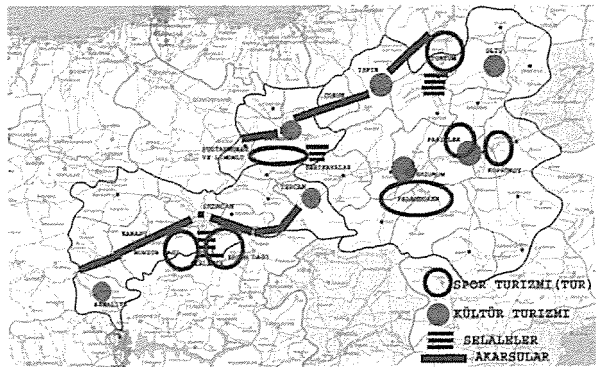
tum) spor ve macera turizmi açısından önemli olduğu kadar yaylalardaki kırsal yaşam kültürü de bir turizm konusu olabilmektedir. *İspir ilçesi* ve kırsalı da Çoruh Vadisi'nin bir kolu olarak çeşitlenen doğal özellikleri ile tur güzergahları içinde bir diğer duraklama noktası olmaktadır. Dolayısı ile Tortum ve İspir'de sınırlı sayıda, doğa ve geleneksel yaşam ile bütünleşmiş, kısa süreli konaklamaya olanak tanıyan ünitelerin oluşturulması mümkündür. Ve yerel ekonomilerin harekete geçirilmesinde önemli bir operasyon noktası olabilecektir. (Şema 15).

Erzurum İli içinde turizm kaynaklarının değerlendirilmesinde öncelikli olarak tespit edilebilecek 3 önemli eylem alanı ve kimlik tanımlarına varmak mümkündür. **Erzurum kent merkezi** turizm sektörünü organize etmenin yanı sıra *kültürel turizm odağı rolü, Palandöken Dağı (Hınıs Boğazı, Gez Yaylası, Konaklı) kış turizmi ve dağ geliştirme aktiviteleri, Ilıca, Pasinler İlçesi Termal sağlık ve kür merkezi* kimliklerini üstlenebilecek potansiyellere sahip alt bölgelerdir. Bölgelerin tek başlarına potansiyellerinin yanı sıra birbirleri ile entegre olabilecek ulaşım ilişkisi içinde yer almaları da bu kimlik tanımlarını güçlendirmektedir (Şema 16).

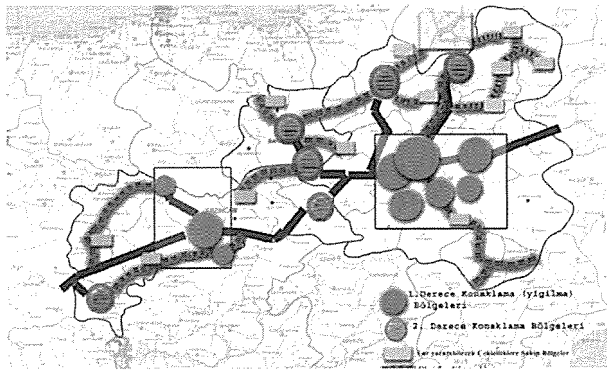

Şema 14. Birinci ve İkinci Derece Konaklama Yaratabilecek Yığılma Bölgeleri

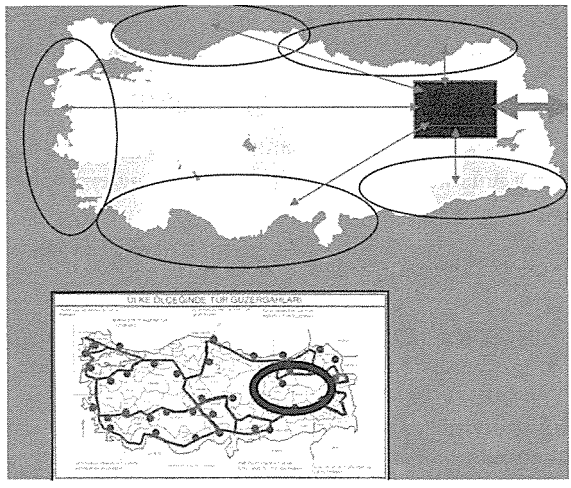
Turizm kaynaklarının değerlendirilmesi sonucunda EEB bölgesi içinde **Erzurum** çekim kaynaklarının türü, Uluslararası, Ulusal, bölgesel düzeydeki konumu, ulaşılabilirliği çekiciliklerin önemi, özgünlüğü, ambiansı, çevre kalitesi tanınmışlığı ve mevcutta sunduğu hizmet altyapısı ile turizmin gerçekleşmesi açısından 1. derecede turistik yığılmanın yaratılabileceği bölgedir. Özellikle bölge içinde konaklama yaratacak aktivitelerin (konaklama yaratan aktiviteleri, kamp olanakları, dini ve kültürel yerleri, tarihi ve anıtsal yapıları spor olanakları, kongre ve festival organizasyonuna yönelik organizasyon olanakları, ticari altyapısı, üniversitenin potansiyeli) Erzurum içinde yoğunlaşması konaklama kapasitesi açısından da bu ili öncelikli hale getirmektedir.

Şema 15. Tur Yaratabilecek Aktivitelerin Yığılma Bölgeleri

Şema 16. Konaklama ve Tur Yaratabilecek Aktivitelerin Yığılma Bölgeleri

Şema 17. Turizm Bölgelerinin Entegrasyonu ve Çarpan Etkisi

Erzincan çekiciliklerin sınıflandırılmasında çekim kaynakları ve hizmet altyapısı bakımından turizmin gerçekleşmesi açısından ikincil önceliklere sahip bir bölge özelliği taşımaktadır. Ulusal, uluslararası, bölgesel düzeydeki konumu, ulaşılabilirliği çekiciliklerin önemi, özgünlüğü, ambiansı, çevre kalitesi ve tanınmışlığı açısından, öncelikli olarak *spor olanakları açısından öncelikli* bir bölgedir. Kalış yaratan çekiciliklerinin yoğunluğu açısından, (konaklama yaratan aktiviteleri, kamp olanakları, spor olanakları, festival organizasyonuna yönelik organizasyon olanakları, kırsal yapısı, yaylaları) Erzincan ve Kemaliye yığılma bölgeleri olarak öne çıkmaktadır.

Bayburt çekiciliklerin sınıflandırılmasında çekim kaynakları ve hizmet altyapısı bakımından turizmin gerçekleşmesi açısından tur yaratan çekicilikleri ile yoğun olarak günübirlik kullanım tur güzergahları içinde yer alacak önceliklere sahip bir bölgedir. Kalış yaratan çekiciliklerinin yoğunluğu açısından zayıf bir nitelik taşımakta olup yaylalar ve kırsal alan bu amaçla özellikle yazın ve baharda değerlendirilebilecek olanaklar sunmaktadır.

TURİZM SEKTÖRÜ PLANLAMA STRATEJİLERİ

AMAÇ: *Bölgenin (Erzurum- Bayburt- Erzincan) sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınması amacı ile bölgesel yerel ekonomiyi iyileştirecek, sürdürülebilir turizm stratejileri üretmek,*

1. Doğal ve kültürel kaynakların belirlenerek, turizm aktivitesi yaratacak alanların tanımlanması,
2. Turizm aktivitelerinin çeşitlendirilerek turizme entegre edilmesi ile ulusal, bölgesel ve yerel ekonomilerin geliştirilmesi,
3. Geliştirilecek turizm aktiviteleri için kısa, orta ve uzun dönemli hedeflerin belirlenmesi, politika ve uygulama süreçlerinin tanımlanması,
4. Bölge için yeni istihdam olanaklarının yaratılması,
5. Bölgenin turizm kaynaklarının yaşama geçirilmesinde girişimci - kamu ve yöre yaşayanları arasında işbirlikleri ve örgütlenmeler konusunda ip uçlarının oluşturulması,

STRATEJİLER

1. Alternatifli Turizm Kaynaklarının belirlenmesi (doğal, kültürel, sosyal, ekonomik),
2. Kaynakların sınıflanması, birbirleri ile entegre edilmesi, konaklama ve tur yaratacak çekiciliklerin belirlenmesi,

3. Yığılma bölgelerinin (eylem alanlarının) saptanması, konaklama ve tur yaratacak çekiciliklerin entegrasyonu ile alternatifli rotaların oluşturulması,
4. Turizm sektörünün diğer ekonomik faaliyetlerle bağlantısının kurulması (çarpan etkisi)
   * Bitkisel Üretim ve Hayvancılık,
   * Hizmetler (kent merkezlerinin yeniden organizasyonu),
5. Turizm sektörü hinterlandı ve talep profillerinin belirlenmesi,
6. Ürün geliştirme, imaj - slogan oluşturma ile dünya ölçeğinde marka ve 4 mevsim gidilen yer olma vizyonunun oluşturulması,
7. Teknik altyapının geliştirilmesi,
8. Kent merkezlerinin mekansal altyapısının ve hizmet kalitesinin geliştirilmesi,
9. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi,
10. Yatırımcıların bölgeye çekilmesi,

SON SÖZ

1. Bölgesel kalkınmada;
   - Bölge kaynaklarının iyi tanımlanması,
   - Diğer sektörlerle ilişkilendirilmesi ve sektörel çarpanların oluşturulması,
   - Bölge kaynaklarının ağ ilişkisi içinde bölge kentleri/kentsel bölgeleri ve diğer bölgeler ile entegrasyonunun sağlanması ile çarpan etkisinin yaygınlaştırılması (Şema 17) gerekmektedir.

2. Bu bağlamda Turizm Sektörü yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde kalkınma sağlayabilecek bir sektördür.

3. Ancak bu politikaların yaşama geçirilmesinde, sosyal-teknik altyapının oluşturulması, vizyon, ürün çeşitlenmesi ve tanıtım, organizasyon son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Özdemir, D., Akın, O., (2004);' Regional Growth and Integration Dynmics in the Zonguldak - Bartın - Karabük Sub-Region During the Restructuring process of The Black Sea', Black Sea Region: Past, Present and Future İnternational Conference, İstanbul Technical University and British Academy Black Sea Initiative, 14-16 October, 2004.

Gül, A., Yazgan Gül, A., (1995); Avrasya Boru Hatları ve Türkiye, Bağlam Yayınları araştırma Dizisi: 78/41, İstanbul.

Bayburt Tarım Master Planı, (2002), Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Yayını, Trabzon

Bayburt ili Turizm Envanteri ve Turizm Gelişme Planı,(1994) TC Turizm Bakanlığı, haziran, Bayburt

Bayburt ili 2002 yılı Ekonomik ve Ticari Durum Raporu, Bayburt Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Turizm Envanteri ve Turizm Gelişme Planı,(1994) TC Turizm Bakanlığı, haziran, Bayburt

Çoruh havzası Rekreasyon ve Turizm Geliştirme Planı, KTÜ Nisan 1994

Doğu Anadolu Kültür Turizm Faaliyetleri Analizi

Doğu Anadolu Projesi Ana Planı

Erzurum İlinde Turizm Sektörünün Günümüzdeki Durumu ve Sayısal Analizler

Erzurum Tarım Master Planı, (2002), Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Yayını, Erzurum

Karadağ R., (1997); Turizmin Bölge Kalkınmasına Katkısı ve Erzurum Örneği, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otelcilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum

Koşan, A, K.; Erzurum İlinde turizm

Koşan K., ( );Doğu Anadolu ve Erzurum'da Turizm Hareketleri ve Bir Değerlendirme

Uygarlıklar Beşiği Bayburt, (1997); Bayburt İl Turizm Müdürlüğü Yayınları, n.9

Yusufeli Atölye Çalışmalarının Değerlendirilmesi rapor II, 25-26 Aralık 2002 İspir

Türkiye'nin Doğal Kaynakları Rehberi İTO yayını yayın no: 1997-561997

Akın, O., Gül, A., Örnek, E., (2004); Erzurum-Erzincan-Bayburt Bölge Planı Analiz Raporu, YTÜ/ŞBP, Erzurum-Erzincan-Bayburt Bölgesi Bölgesel Gelişim Stratejileri Turizm Sektörü.

DÖNÜŞÜMÜN DEĞERLENDİRİLMESİ ve YENİ STRATEJİLER

OTURUM BAŞKANI: SEMAHAT ÖZDEMİR

Kentsel Dönüşüm: Başarı mı? Hata mı?
Feral EKE, Aysu UĞURLAR

Kentsel Dönüşüm Sürecinde İmar Planı Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme
Şaban İNAM, Tayfun ÇAY, Fatih İŞCAN

Değişen Dünya Düzeni İçinde Türkiye'de "Kent" ve "Kentleşme" Kriterlerinin Belirlenmesi
Gökçen KILINÇ

Kamu Yönetimi ve Mahalli İdareler Reformlarında Yasa Yapım Süreci ve Güç İlişkileri
Elvan GÜLÖKSÜZ

KENTSEL DÖNÜŞÜM: BAŞARI MI? HATA MI?

Feral Eke, Aysu Uğurlar

GİRİŞ

Türkiye'de konut politikaları çeşitli dönemlerde farklılıklar göstermiştir. Cumhuriyetin ilanından 1950'li yıllara kadar geçen süre içerisinde ülkede kentleşme hızı düşüktür. Bireysel konut arz biçimleriyle üretilen konutlar, genel olarak bu düşük hızdaki kentleşmenin konut gereksinimini karşılayabilmektedir. Bu dönemde en önemli gelişme Ankara'nın başkent ilan edilmesidir. Kent %6 hızla büyümekte ve Türkiye yeni bir konut biçimini ve konut içi yaşantıyı bu kentte yaşama geçirmek istemektedir. Bu büyüme karşısında bireysel üretim biçimiyle yeterli miktarda konut arz edilememektedir. Bu sorunu çözebilmek için daha sonraki dönemlerde Türkiye'de yaygınlaşan konut sunum biçimlerinin ilk örnekleri, bu dönemde Ankara'da ortaya çıkmıştır. 1950-1965 yılları arası, tüm Türkiye'de kentleşme hızı yükselmiş ve var olan konut sunum biçimleri yetersiz kalmıştır. Türkiye bu sorun karşısında iki yeni konut sunum biçimi olarak gecekondu ve yapsatçılığı geliştirmiş ve bunun büyük ölçüde kurumsallaşmasını gerçekleştirmiştir.

1965-1980 yılları hızlı kentleşmenin sürdüğü daha önceki dönemde ortaya çıkan konut sunum biçimlerinin hem yasal hem ekonomik açıdan sınırlarına ulaştığı yıllar olmuşlardır. Bu dönemde gecekondu alanları ve düşük gelirliler için farklı imar kurallarının geçerli olabileceğini kabul eden yasa, 1966 yılında çıkarılan 775 Sayılı Gecekondu Kanunu olmuştur.

Bu yıllar içinde toplu konut bir çözüm olarak görülmekte, başlangıç girişimleriyle kurumsallaşmasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

1980 sonrası dönem ise toplu konutun kurumsallaştığı, diğer sunum biçimleri karşısında payını belli ölçüde genişlettiği yıllardır. Böylece Türkiye'de konut sorunu karşısında üretilen çözümlerde gecekondu üretim süreci, yapsatçılık ve toplu konut olmak üzere 3 süreç ön plana çıkmıştır.

1984 yılından itibaren bir dizi imar affı kanunları çıkarılarak mevcut gecekonduların yasallaştırılması ve hazırlanan Islah İmar Planları uyarınca yeni parsel sistemi oluşturularak mülkiyet haklarının verilmesi yoluna gidilmiştir. Önceki imar affı yasalarından farklı olarak 2981 sayılı kanun ve bu kanunla ilişkili olarak çıkarılan yasalar

gecekondunun belirli bir model uyarınca dönüşümünü amaçlamaktadır (Türel, 1994).

2981sayılı kanun ve ilgili mevzuat uyarınca hazırlanan ıslah imar planlarının yapsatçı konut üretim sürecine sağladığı hazır altyapı, 80'lerin sonları ve 90'ların başlarında bu alanlarda hızlı bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur (Çamur,1996). Ancak oluşturulan yeni mülkiyet düzeni bu yolla dönüşümü, rantı yüksek parsellerin dışında olanaksız hale getirmiştir. Son zamanlarda ortaya çıkan gecekondu sahiplerini kooperatifleştirme girişimleri rantı yüksek olmayan konumlardaki gecekonduların, sahiplerinin katkısı olmadan dönüşümünü sağlaması olanaklı görülmemektedir. (Türel, 1994).

KENTSEL DÖNÜŞÜM KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ İÇERİĞİ

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kentsel yenileme/ kentsel dönüşüm kent plancısının güncesinde yer almaya başlamıştır. Fakat zaman içerisinde amaçları, organizasyon ve yönetim modelleri değişime uğramıştır.

1950' li yıllara denk gelen bu dönemde ortaya çıkan dönüşüm kavramları renewal ve redevelopment'tır. Alanın ilk kullanıcılarının alan dışı bırakılması ile yeniden geliştirme, yıkarak yenileme anlamına gelmektedir. 1960-1970 yılları arasındaki bu dönemde ise kentsel yenileme, renovation, rehabilitation ve upgrading kavramları ile tanımlanmaktadır. Sağlıklaştırma anlamına gelen bu terimlerden rehabilitation gelişmiş ülkelerde, upgrading ise gelişmekte olan ülkelerde kullanılmaya başlamıştır. 1960'lı yıllar hümanizmin ön planda olduğu bir dönem olduğu için ilk kullanıcalar alandan çıkarılmayıp, aksine alanda tutularak yıkmadan yenileme çabalarına girişilmiştir. 1980'lerden günümüze kadar gelen bu dönemde, yenileme regeneration ve gentrification kavramları ile tanımlanmaktadır.

Yeniden oluşturma anlamına gelen regeneration; tümüyle bozulmuş, köhnemiş dolayısıyla çöküntü bölgesi haline gelmiş alanlarda yeni bir dokunun yaratılması ile bu alanların kente kazandırılması anlamlarını içermektedir. Regeneration uygulanan alanlarda yapılan uygulama ile alanın tümü yıkılıp yeniden yapılır. Bu uygulamanın nedenleri arasında sosyal ya da fiziki nedenlerden çok, arsa değerinin bunu gerektirmesidir. Ekonomik açıdan değerli kent merkezindeki alanlar yeni ihtiyaçlara göre yeniden yaratılır. Bu esnada bu alanların muhtemel kullanıcıları da düşünülerek daha lüks ve üst gelir grubuna hitap eden bir yapılaşma izlenir. Arsa değerini, fiziksel durumuyla da karşılayan prestij mekanlarına dönüşmüş kent parçaları elde edilir. Alanların dönüşümünde özel sektör rahatlıkla projelere dahil olabilmektedir.

Temelde regenerationın bir kolu olmakla birlikte, soylulaştırma anlamına gelen gentrification kavramı, "temel olarak orta ve üst orta gelir gruplarındaki ailelerin, dar gelirlilerin yaşadığı şehir içindeki mahallelere iç göçünü ve buradaki mevcut konut stoğunu iyileştirmelerini" (Griffith, 1995) içermektedir (İslam, 2003).

Kentsel dönüşüm kavramının batı ülkelerinde, sanayi ötesi gelişme aşamasının sorunlarını ve özellikle de postfordist dönem dinamiklerinin kentlerde yol açtığı sosyoekonomik ve mekansal çöküntüleri aşmaya dönük geniş kapsamlı bir yeniden yapılandırma yaklaşımı olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Sökmen, 2003).

Büyük ölçüde farklı gelişmişlik aşamalarına ve küresel sistemle olan farklı entegrasyon düzeylerine bağlı olarak kentlerimizde yaşanan öncelikli sorunların değişik olması nedeniyle, küresel sermayenin çekici bulacağı ve böylece kentin küresel düzlemde rekabetini artıracağı merkezi alanlarda dönüşüm sağlanmasında bir araç olarak kullanılması gereken kentsel dönüşüm uygulamaları, Türkiye'de yasadışı yapılaşma alanlarının dönüştürülmesi, tarihsel kent bölgelerinin korunması, depreme dayanıklı kesimlere dönük yeniden yapılanmaların geliştirilmesi gibi önemli farklılıklar taşımaktadır (Sökmen, 2003; Dündar, 2003).

ANKARA'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI

Ankara'da gecekondu mahalleleri Çankaya, Altındağ, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Sincan ve Yenimahalle ilçeleri olmak üzere toplam sekiz ilçede yoğunlaşmıştır. Gölbaşı, Keçiören, Sincan, ilçelerinde dönüşüm ıslah imar planları ile gerçekleştirilmiştir. Çankaya, Altındağ, Mamak, Etimesgut ve Yenimahalle ilçelerinde ise halihazır ıslah imar planları üzerine kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır. Çankaya'da GEÇAK I-II Koza Sokak, Altındağ'da Aktaş Atilla, Mamak'da Ege ve Yenimahalle Belediyesi Şirindere Kentsel Dönüşüm Projeleri bu uygulamalara örnektir (Dündar, 2003).

GEÇAK (Gecekondudan Çağdaş Konuta)

GEÇAK, Ankara ili Çankaya ilçesinde, Çankaya Belediyesince ilçenin 1950li yıllardan itibaren çözülemeyen gecekondu ve konut sorununa sağlıklı biçimde çözüm üretmek ve, demokratik katılımı yerel düzlemde hayata geçirmek amacıyla belediye kooperatif bütünlüğüne oturan bir kentsel dönüşüm projesidir.

Çankaya Belediye sınırları içindeki eski imar parselleri üzerinde yoğun gruplar halinde bulunan, 2981 Sayılı Yasa uyarınca bulundukları yerde korunması mümkün olmayan ve İlçe bünyesinde çok önemli bir kesimde kötü yapılaşma nedeni ile kentsel dokuyu bozan gecekondular, 2981 Sayılı Yasanın 13. Maddesinin (b) bendi uyarınca işlemler yapılması aşamasında hak sahiplerinin uzun yıllardan beri bulundukları yerleri terketmek istememeleri ve ayrıca Belediyenin var olan ıslah bölgelerinde bu kişilere tahsis edilecek yeter miktarda arsanın bulunmaması nedeni ile bu gecekonduların tasfiyeleri imkansız hale gelmiştir.

Belediye bu tür gecekonduların yarattığı çarpık kentleşmeyi önleyerek, uzun yıllardır bu yerlerde oturan hak sahiplerinin mağdur edilmeden kamuya ait taşınmazların boşaltılarak tekrar kamuya kazandırılması amacıyla, model bir proje ile sorunların çözülmesini planlamıştır.

Belediyeye ait eski imarlı parseller üzerinde gruplar halinde bulunan ve İmar Affı Yasası uyarınca yerinde muhafazası uygun olmayan hak sahibi gecekonduların yerinde korunarak, dönüşümün gerçekleşmesi GEÇAK Projesi'nin hedeflerindendir. Bu amaçla, yerinde konut edindirmenin yollarını arayarak, sorunun hukuki ve teknik boyutlarını araştırmak için oluşturulan çalışma grubunun, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile yapmış olduğu görüşmeler sonucunda, gecekondu hak sahiplerinin kurduğu kooperatiflere, üzerinde yerleştikleri arsaların bir kısmını tahsisen satarak vermeyi, boşaltacakları diğer arsaları da kamuya kazandırmayı öngören projeyi hazırlanmıştır. 5.07.1993 tarihinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın 15270 Sayılı mütalaası ile Çankaya GEÇAK Projesi yasal ve uygun görülmüştür.

GEÇAK I, model proje kapsamında mülkiyeti belediyeye ait parsellerle Koza ve Çayhane sokak üzerindeki tasfiye edilmesi gereken 2981 Sayılı Yasa uyarınca 47 adet gecekondu hak sahibinin kurduğu Konut Yapı Kooperatifi, 2981 Sayılı Yasa ile tanınan hak sahipliğinden feragat ederek kooperatif üyelerine yetecek miktarda arsanın tahsis edilmesini istemiştir. Bunun üzerine 4 Mart 1994 tarihinde Çankaya Belediyesi, Yerinde Islah Konut Yapı Kooperatifleri ve bunların üst kuruluşu olan Kooperatifler Birliği ile GEÇAK projesi çalışmalarını yürütmek için protokol imzalamışlardır. GEÇAK II' de de, 190 gecekondu haksahibi aynı şekilde örgütlenmiştir.

Sonuç olarak Koza Sokak GEÇAK I ve II' de, Belediye, imar planı ve dönüşüm projelerini yaparak, ve denetimi sağlayarak kooperatif ile yüklenici firma arasında, bir aracı kurum olarak görev yapmaktadır.

Proje çerçevesinde,Koza Sokakta yeşil alanlarıyla, oto parklarıyla yeni konutları ve sosyal donatıları alanlarıyla bu alanın çağdaş bir yapıya kavuşması amaçlanmıştır.

GEÇAK I-II. Planlama alanı yaklaşık 9.33 ha'dır. Alanın hemen hemen tamamı Çankaya Belediyesi'ne ait olup üzerinde 237 adet gecekondu hak sahibi bulunmaktadır. Her gecekonduluya bir konut verilecek şekilde planlama yapılmıştır. Kalan inşaat hakları ise kamuya dönecek rant ve yapımcı karı olarak değerlendirilmiştir.

Planlama alanının yaklaşık 2.28 ha'lık kısmının 1/1000 ölçekli uygulama imar planları bulunmakta, geri kalan yaklaşık 7.04 ha'lık kısım ise Ankara Büyükşehir Belediyesinin yaptığı 1/5000 ölçekli "Büyükesat Vadisi Revizyon Nazım İmar Planı" kapsamında, özel proje yapılacak alan, yeşil alan ve kontrollü konut alanı kullanımında kalmaktadır.

Uygulama imar planı bulunan 2.28 ha'lık alanın 1.20 ha'lık kısmı klasik nizam 3 katlı konut şeklindedir.Uygulama imar planı bulunmayan 7.04 ha'lık alanda bulunan kadastro parsellerinin yaklaşık %50'lik kısmı özel proje alanı, %25'lik kısmı Kontrollü konut alanı, %25'lik kısmı ise yeşil alan şeklinde tanımlanmıştır.

9.33 ha'lık proje alanın mülkiyet dağılımı şöyledir: %57 Çankaya Belediyesi, %34'ü Büyükşehir Belediyesi, %9'u şahıs şeklindedir.

Tablo 1. GEÇAK Planlama Alanı Arazi Kullanımı

Kullanım	Yüzölçümü (m^2)	İnşaat Alanı (m^2)	Daire Sayısı	Nüfus
Konut alanı	38484	67387	521	2345
Ticaret	*-	8000	-	-
Kreş	1260	630	-	-
Dini tesis	1600	640	-	-
Sosyo Kültürel Tesis	3200	1600	-	-
Akaryakıt istasyonu	1750	875	-	-
Toplam	46294	79132	521	2345

* Ticaret alanı konut parseli içindedir.
Kaynak: Çankaya Belediyesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü

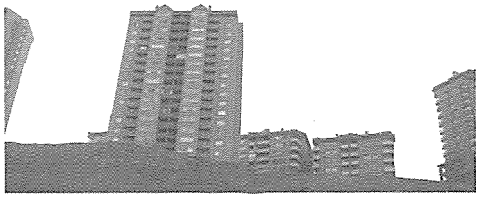
Tablodan da görülebileceği gibi toplam 9.33 ha'lık alanda 46294 m^2'lik yapılaşma kararı getirilmekte ve böylece alanın %50'si yapılaşmaya açılmakta, kalan %50'si yeşil alan ve park alanı olarak kullanıma sunulmaktadır. Bu alanda 2345 kişinin yaşayacağı varsayılmıştır.

GEÇAK Projesinin ilk uygulaması olan Koza Sokak ayağı tamamen uygulanmıştır. Gecekondu alanlarının yerine yapılan süper lüks konut blokları çevrenin yarattığı prestij imajına uygun olduğu görülmektedir.

GEÇAK I'de, Tepe İnşaat tarafından 3 katlı ancak 3-4 katı dakottan kazanan 4 blok yapılmıştır. Koza Sokak ile Çayhane Sokağı kesişiminin karşı tarafındaki ilk iki blok gecekondu sahipleri için yapılmıştır. GEÇAK I'de Gecekondu sahipleri için yapılan konut birimleri, her katta 4 daire olmak üzere 60 ila 120 m^2 arasında değişmektedir. Konutlar kombi ile ısınmaktadırlar. Otoparklar binaların önlerine park edilmek suretiyle tasarlanmıştır. Gecekondu sahipleri için yapılan bu iki blokta birinde 28 diğerinde 24 olmak üzere toplam 52 daire vardır. Tepe İnşaatın kendisi için inşaa ettiği konut birimleri ise her katta 2 daire olmak üzere 160 ile 180m^2 arasında (3+1) değişmektedir (Fotoğraf 1).

GEÇAK II' de, MESA tarafından toplam 7 blok yapılmıştır. 190 Gecekondu haksahibi için sahipleri için planlama alanı A ve B parsellerinde toplam 200 daireli 15 katlı 3 blok yapılmıştır. Bu üç blokta daireler 105m^2 (3+1) ve merkezi sistemle ısınmak-

Fotoğraf 1. GEÇAK I Koza Sokaktan Görünüm, 2004
Fotoğraf 2. GEÇAK I/ II , 2004

tadırlar. Otoparklar binaların altında ve yanlarında bulunan kapalı otoparklar biçiminde çözümlenmiştir (Fotoğraf 2).

MESA' nın satışını yaptığı diğer konut adalarındaki 4 blok 15 katlıdır. Bu konut birimleri 90 m^2 den 480 m^2ye kadar değişen büyüklüklerde ve stüdyo tipi, dubleks daire gibi farklı kullanıcı tipine göre planlanmıştır.

Alanda plan kararlarıyla önerilmiş olan Park ve Rekreasyon Alanı (Vadi), akaryakıt tesisi, kreş,sosyo kültürel tesis ve cami henüz uygulanmamıştır. Ancak İlköğretim alanı, şu anda inşaat halindedir.

Aktaş Atilla Kentsel Dönüşüm Projesi

Altındağ, 1950' li yıllarda göç hareketlerinin büyük bir ivmeyle artmasından etkilenerek 1953 yılında ilçe haline gelmiştir. Şu an Ankara'nın en eski gecekondu bölgelerini bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar; Hıdırlıktepe, Aktaş, Gültepe, Yenidoğan, Çalışkanlar, Gökçenefe, Doğanşehir gibi mahallelerdir. 1957 yılından beri planlı olmasına rağmen, topoğrafik engeller ve parçalanmış mülkiyet nedeniyle, yapılaşmamış ve aynı nedenlerden özel sektörün de ilgisini çekmemiştir.

Bugün bölgenin teknik ve sosyal altyapı eksikliklerinin giderilmesi, sosyal ve ekonomik yapısının canlandırılması ve çevre koşullarının sağlıklaştırılması gerekmektedir. Bu amaçla Altındağ Bölgesi sorunlu alanları seçerek pilot bölgeler belirlemiş ve Kentsel Dönüşüm Projelerini başlatmıştır. Bu projeler etaplar halinde uygulanmaya başlamıştır. Aktaş Atilla ve Karapürçek Kentsel Dönüşüm Projeleri uygulanması tamamlanmış projelerdir.

Aktaş Atilla Mahallesi, varlığı 70 yıla dayanan, Ankara'nın en eski gecekondu bölgelerinden biridir. 30 yıldır planlı olmasına rağmen ekonomik koşullarının iyi olmaması sebebiyle bölge halkı kendi imkanlarıyla imarlı ve ruhsatlı modern yapılaşmaya geçememiştir. Ayrıca veraset nedeniyle tapuların bölünmesi, hisselerin azalmasına ve gecekondu sayısının artmasına neden olmuştur. % 70'i Maliye Bakanlığı ve Belediyenin mülkiyetinde olan bölge, gecekondular tarafından süratle işgal edilmiştir. 1984 yılında yürürlüğe giren İmar Affı Yasası ile bu gecekonducular hak sahibi konumuna gelmiştir.

Özel sektörün ilgisizliği ve merkezi yönetimin boş verici tutumu karşısında belediye, Aktaş bölgesini pilot bölge olarak seçmiştir. Plan ve mülkiyet sorununu çözmek için bölgenin arazi konumu ve ihtiyacını dikkate alarak yeni imar planı yapmakla işe başlamıştır.

Aktaş Atilla Kentsel Dönüşüm Projesi'nde amaç; tamamen gecekondularla dolu bulunan ve teknik - sosyal altyapı yönünden yetersiz durumda olan alanın sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasıdır. Yapılan Kentsel Dönüşüm Projesiyle Bölgenin gecekondu alanlarının kentsel mekanlara dönüşümünün hızlandırılması hedeflenmiştir.

Tablo 2. Aktaş Atilla Mahallesi Planlama Alanı Arazi Kullanımı

Kullanım	Yüzölçümü (m^2)
Konut Parseli (18 Adet)	17.030
Yurt Binası	1.225
Benzin İstasyonu	4.033
Şelaleli park	7.000

Plan kapsamına giren toplam alan 28.310 m^2 (2,83 ha) olup bu miktarın 6.675m^2 ' si belediyenin, 5.847 m^2'si vatandaşların (tapulu), 15.788 m^2' si ise yol ve hizmete açılmamış yeşil alan olup, tamamı gecekonduların işgalindedir (Altındağ Belediyesi, 2000). 2981 Sayılı İmar Affı Yasası ile bu alanda 160 gecekonducu haksahibi olmuştur.

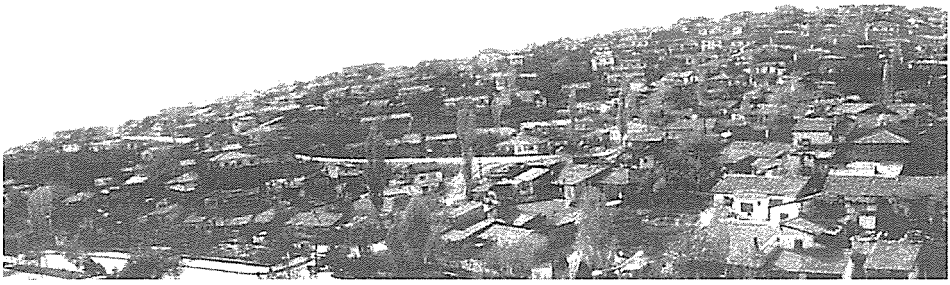
Hazırlanan planın arazi kullanım kararları şöyledir:

Proje etaplar halinde yapılmıştır. Etaplar tamamlandıkça yıkılan alanlardaki gecekondu sakinleri yeni konutlarına yerleştirilmiştir. Proje sonunda 400 adet konut hizmete açılmıştır. Aktaş Atilla Mahallesi gelişmekte olan ve potansiyeli yüksek olan bir çalışma aksı durumunda olduğu için yol boyu ticaret ve çalışma fonksiyonlarının olacağı blok tipi yapılaşmalar ile arka sırada mevcut hak sahiplerinin yer alacağı konut blokları olarak tasarlanmıştır.Yapılacak konutların inşaatı aşamasında yaşanabilecek mülkiyet sorunlarını asgariye indirmek için belediye hisseleri; toplam 6 konut parseli, yurt binası ve benzin istasyonu parsellerinde toplanmıştır.

Alınan kararların ve yapılan uygulamaların başarıya ulaşması bu uygulamaların arkasındaki halkın desteğine bağlı olduğu inancıyla bölge için yapmayı düşünülen hizmet işin başından beri yapılan halk toplantıları ile bölge halkına anlatılmıştır. İnşaatlar yapılıp bitene kadar kimsenin mağdur durumda kalmayacağı, talep eden bölge halkından tapulu, tapu tahsisli ve işgalci konumundaki her vatandaşa uygun şartlarla daire verilebileceği belirlenmiştir.

Belediyenin öncü rol oynadığı Aktaş Atilla Kentsel Dönüşüm Projesi'nde inşaatları Altındağ Belediyesi Şirketi yürütmekte olup, proje sonunda belediye mülkiyetinde kalacak dairelerde ucuz konut şeklinde, uygun ödemeler ile bölge halkına satışa sunulmuştur. Kendi içindeki ekonomik potansiyeli ile proje hiçbir dış finansmana gerek kalmadan yürümektedir. Proje alanında, yurt parseli ve benzin istasyonu, yapılacak konut binalarının finansmanında belediyeye ek gelirler aktarabilmektedir. Sonuç olarak proje kendi finansmanını sağlamaktadır (Altındağ Belediyesi, İmar Müdürlüğü, 2000).

Aktaş Atilla'da, yaklaşık 110 - 120 m^2 , ortalama 20 - 30 daire arasında değişen ortalama 7, 8 ve 9 katlı bloklar bulunmaktadır (Fotoğraf 4). Proje alanı içinde binaların girişleri ve bodrum katları otopark olarak kullanılmasına rağmen otopark sorunu gözlenmektedir. Aktaş Atilla Mahallesi, Proje alanı çevresinde yer alan eğitim ve sağlık tesisleri ile sosyal donatılara erişebilirlik açısından uygun bir konumdadır.

Fotoğraf 3. Aktaş Atilla Kentsel Dönüşüm Öncesi Görünüm, 1997

Fotoğraf 4. Aktaş Atilla Kentsel Dönüşüm Sonrası Görünüm, 2003
Kaynak: Altındağ Dün Bugün Yarın Faaliyet Raporu, 2000, Altındağ Belediyesi İmar Müdürlüğü

Alan içerisinde açık ve yeşil alan olarak şelaleli bir park yer almaktadır. Bu park alanı arazinin eğiminden ötürü seyir terasları ve oturma alanları oluşumuna imkan tanımıştır.

19 Mayıs Mahallesi

19 Mayıs Mahallesi, Ankara'nın Keçiören İlçesinde Bulunmaktadır. Keçiören Belediyesi genelinde ıslah imar planı öncelikle yapılan mahalleler arasında 19 Mayıs Mahallesi de yer almıştır. 19 Mayıs bölgede yer alan 43 mahalleden biridir. Mahallenin bir bölümü 1957 yılında onaylanan Uybadin-Yücel Planı sınırları içinde yer almış ve bu plan doğrultusunda yapılaşmıştır. Mahallede ilk ruhsatsız yapılaşma ise 1960'ların hemen başında başlamıştır (Özdemir, 2003).

19 Mayıs Mahallesi'nde, 1970'lerin başlarına gelindiğinde Uybadin-Yücel Planı dışında kalan tüm alanlar hisseli tapu sahiplerinin yaptıkları kaçak yapılar ile dolmuştur. 1963'de o yıllarda gecekondu alanlarında da çok sık olarak gözlemlenen Gecekondu Güzelleştirme Derneği kurulmuş ve hemen hemen tüm altyapı hizmetleri bu derneğin girişimleri ile mahalleye getirilmiştir. Öyle ki, 1970'lerin sonlarında

mahalle Ankara kenti genelinde değerlendirildiğinde diğer gecekondu alanlarına göre iyi durumda olarak değerlendirilebilecek ve tüm altyapı (elektrik, su, kanalizasyon, telefon vb.) hizmetlerine sahip bir konut alanına dönüşmüştür (Özdemir, 2003).

Keçiören Belediyesi tarafından hazırlanan 19 Mayıs mahallesine ait ıslah imar planı, 1988'de onaylanmıştır. Ancak plana yapılan itirazlar üzerine tekrar düzenlenip onaylanarak Ağustos 1989'da son şeklini almıştır. 19 Mayıs Mahallesi Islah İmar Planı Arazi Kullanımı şöyledir (Özdemir, 2003):

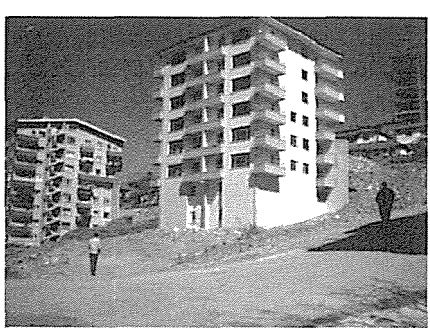
Tablo 3. 19 Mayıs Mahallesi Islah İmar Planı Arazi Kullanımı

Kullanım	Alan (ha.)	%
Konut	50.5	69.6
Yeşil Alan	4.0	5.5
Eğitim	1.4	2.1
Dini Tesis	0.2	0.3
Yol	16.3	22.5
Toplam	71.4	100.0

Kaynak: Keçiören Belediyesi İmar Dairesi Raporu, 1989

Planda %70'e varan oranda konut kullanımına yer ayrılırken tüm sosyal altyapı alanları için sadece %7.9'luk bir alan ayrılmıştır. Yeşil alanlar için ayrılan alan tüm planlama alanının sadece %5.5'ini oluşturmaktadır. Maksimum 4 katlı binaların yapımına izin verilen ıslah imar planı ile mahallede yaşaması düşünülen nüfus 25.000 olarak belirlenmiştir (Özdemir, 2003).

Yapılan ıslah imar planına üzerine yap-sat ile dönüşümün gerçekleştiği 19 Mayıs Mahallesi'nde uygulamada, 4 katlı binaların yerine kot farkı ve istinat duvarının yüksek gösterilmesiyle 8 kata kadar yükselen binalar yapılmıştır. Bu dönüşümde, zaten yetersiz olan eğitim, sağlık, sosyal donatı tesislerine hiç yeni yer ayrılmamıştır (Fotoğraf 5 ve 6).

Fotoğraf 5. 19 Mayıs Mahallesi, 2004
Fotoğraf 6. 19 Mayıs Mahallesi, 2004

GEÇAK, Aktaş Atilla ve 19 Mayıs Mahalleleri'ne İlişkin Ampirik Bulgular*

GEÇAK, Aktaş Atilla ve 19 Mayıs Mahalleleri'nde %12 örneklem ile yapılan hane halkı anketlerinde sosyal yapıya ilişkin veriler olarak, hanehalkı reislerinin mesleği, eğitimi, hanehalkı sayısı, ekonomik yapıya ilişkin sosyal güvencesi, mülkiyetlerine ilişkin durumları ve elde etme biçimlerine ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra yaşanılan konuttan ve çevreden memnuniyet/memnuniyetsizlik ve çalışmanın esas konusu olan dönüşüm projelerinden memnuniyet, dönüşüm projeleri hakkında bilgi verilme biçimi ve bu bilginin yeterliliği ve projelerin nasıl olması gerektiği yönündeki görüşler alınmıştır. Bu çalışmada sayısal veriler ve gözlemlere dayalı olarak bu dönüşüm projelerinin gerek fiziksel gerek sosyal açıdan amacına ulaşıp ulaşamadığı irdelenmeye çalışılmıştır.

Aşağıda bunlara ilişkin elde edilen veriler sunulmaktadır.

Hanehalkı Reislerinin Mesleği

GEÇAK'ta hanehalkı reislerinin %20'si işçi, %20'si işçi emeklisi, %20'si kendi hesabına çalışan, %16'sı üst düzey memur veya yönetici, %12'si memur, %8'si memur emeklisi ve %4'ü işsizdir.

Aktaş Atilla Mahallesi'nde hanehalkı reislerinin %24'ü işçi, %24'ü memur, %16'sı kendi hesabına çalışan, %12'si işçi emeklisi, %12'si memur emeklisi ve %12'si işsizdir.

19 Mayıs Mahallesi'nde ise %28'i işçi, %25'ı kendi hesabına çalışan, %16'sı memur emeklisi, %12'si memur, %12'si işçi emeklisi ve %7'si işsizdir.

Tablo 4. Hanehalkı Reislerinin Mesleği

	GEÇAK %	AKTAŞ Atilla%	19 Mayıs mahallesi%
İşçi	20	24	28
İşçi Emeklisi	20	12	12
Kendi Hesabına Çalışan	20	16	25
Memur	12	24	12
Memur Emeklisi	8	12	16
Üst Düzey Memur/Yönetici	16	-	-
İşsiz	4	12	7
Toplam	100	100	100

Görüldüğü gibi, üç bölgede de en yüksek orana sahip meslek grubunu işçi oluşturmaktadır (Tablo 4). GEÇAK'ta üst düzey memur ve yöneticiler görülürken, 19 Mayıs ve Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise böyle bir meslek grubu görülmemektedir.

* GEÇAK projesinde anketler sadece haksahiplerine tahsis edilen birimler ortamında gerçekleşmiştir.

Hanehalkı Reislerinin Eğitimi

GEÇAK'ta hanehalkı reislerinin %46'sı ilkokul, %8'si lise ve %46'sı üniversite mezunudur. Aktaş Atilla Mahallesi'nde hanehalkı reislerinin % 4'ü okuma yazma bilmemekle birlikte %52'si ilkokul mezunu, % 16' sı lise ve % 28'i de üniversite mezunudur. 19 Mayıs Mahallesi'nde ise hanehalkı reislerinin %46'sı ilkokul, %36'sı lise %15'i de üniversite mezunudur.

Üç çalışma alanında, genellikle ilk kullanıcılar ilkokul mezunudur. Alanlara dönüşüm sonrasında yeni gelen kullanıcılar ise genellikle lise ve üniversite mezunudur (Tablo 5).

Konutta Mülkiyet Durumu

GEÇAK'ta, %72'si ev sahibi, %24'ü kiracı, % 4'ü kira ödemeden yaşamaktadır. Aktaş Atilla Mahallesi'nde, %88'i ev sahibi, % 12'si kiracıdır. 19 Mayıs mahallesinde %56'sı ev sahibi, %38'si ise kiracı ve %6'sı ise kira vermeden konutta oturmaktadırlar (Tablo 6).

Evsahiplerinin Konutu Elde Biçimi

GEÇAK'ta, gecekondu haksahipleri üyesi olduğu GEÇAK Projesi kapsamında Yerinde Islah Kooperatifi ile, dönüşüm sonrası yeni ev sahipleri ise bir önceki sahiplerinden yani eski gecekondu haksahiplerinden satın alarak konut elde etmişlerdir.

Tablo 5. Hanehalkı Reislerinin Eğitimi

	GEÇAK %		Aktaş Atilla %		19 Mayıs Mahallesi 5	
	Gecekondu Haksahipleri	Yeni Gelenler	Gecekondu Haksahipleri	Yeni Gelenler	Gecekondu Haksahipleri	Yeni Gelenler
Okuma Yazma Bilmeyen			4			
Okur Yazar					2	1
İlkokul	42	4	32	15	26	20
Lise	4	4	18	4	10	26
Üniversite		46	4	23	1	14
Toplam	46	54	58	42	39	61
Toplam	100	100	100			

Tablo 6. Konutta Mülkiyet Durumu

	GEÇAK %	Aktaş Atilla%	19 Mayıs Mahallesi %
Ev Sahibi	72	88	56
Kiracı	24	12	38
Kira ödemeden oturmakta	4	-	6
Toplam	100	100	100

Aktaş Atilla Mahallesi'nde % 50'si belediye tarafından yıkılan gecekondulara karşılık olarak, % 32'si önceki sahibinden satın alarak, % 14'ü belediyeye ait inşaat şirketinden satın alarak konut elde etmiştir.

19 Mayıs Mahallesi'nde ise %40'ı ilk sahibinden satın alarak, %23'ü kat karşılığında, %15'i kendi yaptırarak, %13'ü üyesi olduğu kooperatiften ve %9'u müteahhitten satın alarak konut elde etmiştir.

Kiracılara Göre Evsahiplerinin Daireyi Elde Biçimi

GEÇAK'ta kiracılara göre, evsahiplerinin %83 gibi büyük çoğunluğu gecekondu hak sahiplerinden satın alarak, %17'si ise gecekondu haksahibi olup üyesi olduğu kooperatif aracılığı ile daireyi elde etmişlerdir. Aktaş Atilla Mahallesi'nde, kiracılara göre ev sahiplerinin, % 66'sı gecekondu dönüşümü ile daireyi elde etmiştir. % 34'ü ise dairenin elde edilişi hakkında bilgi sahibi değildir.19 Mayıs Mahallesi'nde ise, kiracılara göre ev sahiplerinin %34'ü ilk sahibinden, %13'ü kat karşılığı ve %9'u yapımcıdan satın alarak daire elde etmiştir.

Kiracılara Göre Ev sahiplerinin İkamet Yeri

19 Mayıs Mahallesi ve GEÇAK'ta ev sahipleri büyük oranda Ankara'da başka bir mahallede yaşamakta olup. Atilla Aktaş Mahallesi'nde ev sahipleri genelde aynı mahallede oturmaktadır.

Hanehalkı Reislerinin Daha Önce İkamet Ettiği Yer

GEÇAK'ta, hanehalkı reislerinin %46 sı, 1960'lı yıllardan sonra kırdan (Kırşehir, Kızılcahamam, Yozgat) göç ederek belediye arazisi üzerine yerleşen gecekonducu-lardır.

Dönüşümün gerçekleştiği iki yıl süresince, gecekondu haksahiplerine belediye tarafından bir yer gösterilmemiş, haksahipleri kendi başının çaresine bakmıştır. Örneğin, Sincan, Yenimahalle, Mamak gibi semtlerde oturmuşlardır. Bazıları yine gecekonduda kiracı olmuştur, bazıları da evlenen çocuklarının yanına gitmiştir.

GEÇAK'ta, hanehalkı reislerinin %46'si ise, daha önce en çok Ayrancı ve Çankaya olmak üzere Çayyolu, Kızılay ,Cebeci Abidinpaşa gibi Ankara'da başka semtlerde ikamet etmişlerdir. %8'i de Ankara dışından gelmiştir.

Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise, hanehalkı reislerinin % 52 'si daha önce aynı yerde ikamet olan gecekondu haksahipleridir. % 48'i ise Demirlibahçe, Keçiören'den, Altmış Evler Abidinpaşa, Etlik, Çayyolu, İçaydınlık ve Kurtuluş gibi Ankara'nın diğer semtlerinden gelmişlerdir.

19 Mayıs Mahallesinde ikamet edenler daha önce, %48'i Ankara'da en çok İncirli ve Etlik olmakla birlikte Demetevler, Basınevleri, Kalaba, Aktepe, Şose gibi diğer semtlerde, %38'i aynı mahallede, %14'ü Ankara dışında ikamet ettiklerini belirtmişlerdir.

Diğer çalışma alanlarından (Aktaş Atilla, 19 Mayıs) farklı olarak dönüşüm sonrasında, Ankara'nın göreli olarak prestijli semtlerinden (Ayrancı, Çayyolu, Çankaya) olan mobilite, yine Ankara'nın göreli olarak prestijli bir konumuna sahip olarak görülen Gaziosmanpaşa GEÇAK'a yönelmektedir.

Daha Önce İkamet Edilen Mahalleden Ayrılma Nedeni

GEÇAK' ta % 38, Aktaş Atilla Mahallesi'nde % 32 ve 19 Mayıs Mahallesi'nde % 44 olmak üzere daha önce ikamet edilen mahalleden ayrılma nedeni ağırlıklı olarak, bir önceki mahallede kiracı olan hanehalkı reislerinin, bu mahallelerden daire satın almış olmasıdır.

Yaşanılan Konuttan Memnuniyet/Memnuniyetsizlik

GEÇAK'ta yaşayanlar genel olarak konutun yapı kalitesi ve altyapı hizmetlerinden memnundurlar. Ancak GEÇAK I de oturan gecekondu haksahipleri, konutun büyüklüğünden şikayetçidir. Bunun nedeni ise, GEÇAK I de 60 m^2 ile 120 m^2 arasında değişen büyüklüklerdeki konutlardan, kimilerine kurada m^2 si küçük konutların düşmesidir.

Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise, yaşayanlar konutun konforundan ve altyapı hizmetlerinden memnundurlar. Ancak, yapı kalitesinden ve konutun büyüklüğünden şikayetçidirler.

19 Mayıs Mahallesinde ise, genelde memnuniyet görülmemektedir. 19 Mayıs Mahallesinde yaşayanlar özellikle konutun büyüklüğünden, altyapı hizmetlerinin yetersizliğinden ve yapı kalitesinden şikayetçidirler.

Yaşanılan Çevreden Memnuniyet/Memnuniyetsizlik

GEÇAK'ta, yaşanılan çevreden memnuniyetle ilgili sorulara farklı yanıtlar alınmıştır. Bu memnuniyet komşuluk ilişkilerinden, sağlık tesisleri, eğitim ve ticaret alanlarına yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, GEÇAK'ta yeşil alanların yetersizliği kullanıcılarda önemli oranda memnuniyetsizlik yaratmaktadır. Ayrıca, GEÇAK II'de yaşayanların aydınlatma ile ilgili şikayetleri vardır. Bunun nedeni, GEÇAK II'de bina girişlerinin yeterince aydınlatılmayan arka cepheden olmasıdır.

Aktaş Atilla Mahallesi'nde, yaşanılan çevreden memnuniyet daha çok komşuluk ilişkilerinden, sağlık tesisleri ve eğitim alanlarına yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Ancak yeşil alanların yetersizliğinden, çevre kirliliğinden, gürültüden ve topoğrafik özelliklerden mahallede yaşayanlar şikayetçidir. İşyerine ulaşım ve topografik özelliklerden, özellikle gecekondu haksahipleri şikayetçidir

19 Mayıs Mahallesi'nde yaşayanlar genelde yaşanılan çevreden memnun değildir. Bunun nedenleri olarak gürültü, çevre kirliliği ve eğitim alanlarına, sağlık tesislerine, ticaret alanlarına uzaklık ile aydınlatma ve yol kalitesinin bozukluğu öncelikli olarak belirtilmiştir.

Sonuç olarak GEÇAK'ta önemli düzeyde yeşil alan sorunu olduğu görülmektedir. Şüphesiz bu memnuniyetsizlikte planlama kararları içinde yer alan park ve rekreasyon alanının hala uygulanmamış olmasının payı büyüktür. Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise yeşil alan yetersizliği, gürültü ve çevre kirliliğinden memnuniyetsizlik ağırlıklıdır. Sosyal Donatı alanlarına yakınlık açısından GEÇAK ve Aktaş Atilla Mahallesi, 19 Mayıs Mahallesine göre daha iyi durumdadır.

İlk Kullanıcıların Mahalleye Yeni Gelenlerden Memnuniyeti

GEÇAK'ta ilk kullanıcılar genellikle, yeni gelenlerden memnun olduğunu ve birbirlerini çok tanımasalarda bu memnuniyetin nedenini yeni gelenlerin eğitim düzeyinin yüksek olmasına ve statülerine bağlamışlardır. Aktaş Atilla Mahallesi'nde, ilk kullanıcılar yeni gelenlerden memnun olduğunu ve bir kısmı da yeni gelenleri tanımadıklarını belirtmişlerdir. 19 Mayıs Mahallesi'nde de ilk kullanıcılar mahalleye yeni gelenlerden çoğunlukla memnun olduklarını belirtmişlerdir.

Üç çalışma alanında değişen fiziksel dönüşümün beraberinde getirdiği sosyal dönüşüm ile zayıflayan komşuluk ilişkilerine bağlı olarak yukarıda verilen yanıtlar daha çok göreceli olup, bu durum memnuniyetten çok birbirlerini tanımadığı gerçeğini, daha fazla yansıtmaktadır.

Dönüşüm Sonrası Yeni Evsahiplerinin İlerde Evlerini Ne Yapacağı

GEÇAK'ta dönüşüm sonrası yeni evsahiplerinin %85'i, Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise % 78'i, 19 Mayıs Mahallesi'nde ise %60'ı oturmaya devam edeceğini belirtmiştir.

GEÇAK'ta dönüşüm sonrası yeni evsahiplerinin %15'i oturulan konuttan ya da çevre düzeninden memnun olmadığından, Aktaş Atilla Mahallesi'nde %22'si ağırlıklı olarak konutun büyüklüğünü yeterli bulmadığından ve bölgede yaşanan hırsızlık vakaları nedeniyle, 19 Mayıs Mahallesi'nde ise %40'ı, altyapı hizmetlerinin yetersizliği, donatıların eksikliği ve binaların birbirine çok yakın olması gibi nedenlerden ilerde evini satmayı düşünmektedir.

Gecekondu Haksahiplerinin İlerde Evlerini Ne Yapacağı

GEÇAK'ta gecekondu haksahiplerinin %45'i, Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise % 91'i, 19 Mayıs Mahallesi'nde ise %47'si ise oturmaya devam edeceğini belirtmiştir.

GEÇAK'ta gecekondu haksahiplerinin %55'i , dairelerini satıp daha ucuza iki konut alıp çocuklarını da daire sahibi yapmak ya da ekonomik nedenlerden dairelerini ilerde satmayı düşünmektedir. Aktaş Atilla Mahallesi'nde, % 9'u ilerde evini satmayı düşündüğünü belirtmiştir. 19 Mayıs Mahallesi'nde ise, %37'si oğluna veya kızına vereceğini belirtmiştir. %16'sı ise ağırlıklı olarak donatıların eksikliğinden, altyapı hizmetlerinin yetersizliğinden şikayetçi olmaları nedeniyle satmayı düşündüklerini belirtmişlerdir.

Projelerden Memnuniyet

GEÇAK'ta gecekondu haksahiplerinin tamamı, Ankara'nın en prestijli semtlerinden birinde, daha önce yaşadıkları gecekondudan daha konforlu bir konuta sahip olmaları ve şu anda sahip oldukları bu konutların emlak değerinin yüksek olmasına bağlı olarak projeden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Böylece gecekondu haksahipleri yeni konutlarını yüksek bedellerle satarak daha düşük bedele yerine iki konut hatta üç konut satın alabilmektedir. Yani gecekondu haksahiplerinin gelir düzeyinin, daha önceki gelir düzeyine göre bir iyileşme göstermesi memnuniyetlerinin temel nedeni olmaktadır.

Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise, gecekondu hanehalkı reislerinden % 62'si projeden memnun olduğunu, %38'i ise projeden memnun olmadığını belirtmiştir. Aktaş Atilla'da, gecekondularının karşılığı olan bedeli alamayıp, üste para vermek zorunda kalmaları ve bu proje uygulanmasından ziyade yapsatçıyla anlaşıp daha fazla daire sahibi olacaklarını düşünmeleri sebebiyle projeden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.

19 Mayıs Mahallesi'nde ise, GEÇAK ve Aktaş Atilla Mahallesi'nde olduğu gibi bir dönüşüm yoktur. Yapılan ıslah imar planına uygun olarak yap-sat ile dönüşüm gerçekleşmiştir. Ancak gecekondu haksahiplerinin %74 gibi büyük bir çoğunluğu alt yapı hizmetlerinin yetersizliği gibi uygulamada yaşanan aksaklıklardan dolayı memnun olmadığını belirtmiştir.

Projeler Hakkında Bilgi Verilme Biçimi

GEÇAK'ta gecekondu haksahipleri, GEÇAK Projesi hakkında bilgi sahibi olduğunu ve bu bilginin Yerinde Islah Kooperatif Yönetimi (tüm gecekondu haksahiplerinin üye olduğu kooperatif) ile Çankaya Belediyesi tarafından verildiğini belirtmişlerdir.

Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise Altındağ Belediyesi tarafından yapılan toplantılarla (GEÇAK'a göre daha pasif bir katılım) bilgi verildiğini belirtmişlerdir.

19 Mayıs Mahallesi ise GEÇAK ve Aktaş Atilla Mahallesi gibi belediyenin öncülüğünde gerçekleşen bir kentsel dönüşüm projesi değildir. Yapılan ıslah imar planına uygun olarak yap-sat ile dönüşüm gerçekleştiğinden GEÇAK ve Atilla-Aktaş'da ki gibi bir bilgilendirme biçimi söz konusu değildir. Bilgilendirme daha çok, müteahhitler tarafından gerçekleşmiştir.

Projeler Hakkında Verilen Bilginin Yeterlilik Durumu

GEÇAK'ta gecekondu haksahiplerinin %55'i GEÇAK Projesi hakkında verilen bilginin yeterli olduğunu, %45'i ise yetersiz olduğunu belirtmişlerdir.

GEÇAK'ta yetersiz olduğunu düşünen yüzdelik dilimdekiler, (özellikle GEÇAK I de konut sahibi olanlar) konutların daha büyük olacağının söylendiğini ama herkese adil dağılım olmadığını kiminin daha büyük konutlara sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Ayrıca yapılması söylenen yeşil alan, çocuk oyun alanı gibi donatıların gerçekleşmediğinden şikayet etmektedirler.

Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise proje ile ilgili bilgi verildiğini belirten gecekondu haksahiplerinin 63'ü bilgileri yeterli bulurken 37'si yeterli bulmamaktadır.

19 Mayıs Mahallesi'nde yukarıda da açıklandığı gibi bilgilendirme müteahhitler tarafından gerçekleşmiştir ve %14'ü verilen bilginin yeterli olduğunu, %86 'sı verilen bilginin yetersiz olduğunu belirtmiştir. 19 Mayıs Mahallesi'nde, genellikle ilk kullanıcılar yeterince bilgilendirilmemiştir.

Projelerin Nasıl Olması Gerektiği Yönündeki Görüşler

Projelerin nasıl olması gerektiği yönündeki görüşler, çoğunlukla donatı ve alt yapı eksikliği gibi şikayetlere bağlı olarak gelişmektedir.

GEÇAK'ta gecekondu haksahiplerinin, %69'u park, çocuk oyun alanı gibi donatıların olduğu, %31'i de (özellikle farklı büyüklükte konutlara sahip olan GEÇAK I' de yaşayanlarca) konutların daha geniş olduğu bir proje uygulanmasını istediklerini belirtmişlerdir.

Aktaş Atilla Mahallesi'nde ise, %35,3'ü daha fazla yeşil alan ve çocukları için oyun alanlarının yapılmasını gerektiğini, %17,64'ü ise konutlarını daha düşük bedel karşılığında elde etmek istediklerini, %17,64'ü uygulanan kentsel dönüşüm projesinin etaplar halinde değil de topluca uygulanmasını istediklerini belirtmişlerdir. Cevap verenlerin %11,76'sı ise çevrede daha fazla sosyal aktivite merkezleri ve alışveriş merkezlerin yer alması gerektiğini belirtmişlerdir. Tüm bu cevaplardan farklı olarak konut ve yapıya ilişkin talepler arasında konutların daha geniş olması gerektiğini düşünenler de mevcuttur.

19 Mayıs Mahallesi'nde ise, eğitim tesisleri, yeşil alan park gibi donatıların eksik olması, alt yapı hizmetlerinin yetersizliği, ulaşım, kaldırım düzenlemesi gibi sorunlar çözülmesi istenen başlıca konular arasındadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

GEÇAK, Ankara ili Çankaya ilçesinde, Çankaya Belediyesi'nce ilçenin 1950'li yıllardan itibaren çözülemeyen gecekondu ve konut sorununa sağlıklı biçimde çözüm üretmek ve, demokratik katılımı yerel düzlemde hayata geçirmek amacıyla belediye kooperatif bütünlüğüne oturan bir kentsel dönüşüm projesidir.

Proje uygulanacağı bölgelerde demokratik aktif katılım sürecini başlatarak yerel demokrasiyi yaşama geçirmek temelinde biçimlenmiştir. Kooperatifleşme, hak sahibi kişiler arasındaki hisse farklılıklarından doğan sorunları çözecek, kent arsalarından haksız rantlar sağlama düşüncesini ortadan kaldıracağı düşüncesinden hareketle Projenin ön koşulu vatandaşların kooperatifler şeklinde örgütlenmesidir.

Başlangıçta Yerinde Islah Projesi olan GEÇAK Projesi Kapsamında, yapılan sözlü görüşmeler doğrultusunda gecekondu haksahiplerinin büyük çoğunluğunun evlerini sattığı belirlenmiştir. GEÇAK I' de 47 haksahibinden sadece 7 aile, GEÇAK II' de de 190 haksahibinden sadece 12 aile yaşamaktadır. Kullanıcılarda değişim %90'lara ulaşmıştır. Bu açıdan GEÇAK'ta dönüşüm sadece fiziksel değil aynı zamanda sosyal bir dönüşümdür.

Sonuç olarak, Yerinde Islah Projesi olan ve uygulandığı alanlarda yıllardır ikamet eden vatandaşların, çevre değiştirmeksizin kendi yerlerinde çağdaş konutlara kavuşmasını amaçlayan GEÇAK Projesi'nin bu anlamda amacına ulaşamadığı söylenebilir. Ancak alt yapı hizmetleri ve yapı kalitesi açısından diğer çalışma alanlarına göre daha başarılıdır.

Aktaş Atilla'da Kentsel Dönüşüm Projesi, dönüşüm sonrasında eski kullanıcıları, diğer çalışma alanlarına kıyasla daha fazla yerinde tutmayı başarmıştır. Fakat proje alanının çevresi halen gecekondu alanları ile çevrili olup, bu alanlarda fiziksel bir dönüşüm gerçekleştirilmemiştir. Yani kentsel dönüşüm alanda parçacı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu durum, beraberinde dönüşüm gerçekleşmemiş alanların proje alanına baskısı şeklinde kendini göstermiştir.

Bir diğer taraftan proje eski kullanıcılar açısından değerlendirildiğinde, eski kullanıcıların beklentilerine ulaşamadıkları için projeden memnun olmadıkları görülmektedir. Eski kullanıcılar yapsatçıyla anlaşarak daha avantajlı olabileceklerini, fakat bu projeyle para ödeyerek sadece bir daire sahibi olabildiklerini savunmaktadırlar. Ancak proje alanı eski kullanıcıların savunduğu gibi yapsatçıyla anlaşarak birkaç daire alınabilecek cazip bir yerde bulunmamakta aksine özel sektörün ilgisiz olduğu bir bölgede yer almaktadır.

Proje yeni kullanıcılar açısından değerlendirildiğinde ise, alanın yeni kullanıcılar için ulaşım kolaylığı dışında çok fazla bir önceliği bulunmamakta ve bu kullanıcılar alandaki sosyal donatı yetersizliğinden ve özellikle çevredeki gecekondu alanları ve bu alanların neden olduğu hırsızlık vakalarından şikayetçi olmaktadırlar.

Sonuç olarak, Aktaş Atilla Kentsel Dönüşüm Projesi, ilk kullanıcılarını yüksek oranda yerinde tutmayı başarmış olsa da bu parçacı yaklaşımlarından dolayı sosyal açıdan çevresi ile bütünleşemeyen, yapı kalitesi ve donatılar açısından da yetersiz bir dönüşüm projesidir. Bu bağlamda gerek fiziksel gerek sosyal açıdan tam bir başarıya ulaşamamıştır.

19 Mayıs Mahallesi'nde ise, dönüşüm ıslah imar planı üzerine yapsat konut üretim modeli maksimum kar amacı güdülerek gerçekleşmiştir. Dönüşüm sonrası maksimum 4 katlı olması gereken gecekondular, kot farkı ve istinat duvarının yüksek gösterilmesiyle 8 kata kadar yükselmiştir. Projenin yeterli olarak denetlenmemesinden dolayı istinat duvarları yükseltilerek kat yüksekliği arttırılarak haksız kazanç sağlanmış ve yerleşimi bina yığını haline getirmiştir.

Sonuç olarak 19 Mayıs Mahallesi, binaların birbirine yakınlığı ve yoğunluğunun yanı sıra gerek yapı kalitesi, alt yapı hizmetleri gerek donatıları açısından yetersizdir.Ayrıca hem çevre hem konut açısından yaşanabilirlik kriterlerini taşımamaktadır. Bu durumun eski kullanıcılarda yarattığı memnuniyetsizlik ve buna bağlı olarak gelişen başka bir yere taşınma isteği bu projenin sosyal anlamda da fiziksel anlamda da başarısız olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, ıslah imar planları ile yasal olmayan yerleşmelerin yasallaştırılması ile gerçekleşen bu üç dönüşüm projesi, projeyi gerçekleştiren organizasyon açısından incelendiğinde 19 Mayıs Mahallesi'nde özel sektörün maksimum rant amacı gütmesi sosyal ve fiziksel mekanı üretmede yeterli olamamıştır. GEÇAK'ta özel sektörkamu işbirliği eski kullanıcılar açısından değilse de alanın fiziksel olarak kentle bütünleşmesi açısından olumludur. Aktaş Atilla Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi ise kamu öncülüğünde gerçekleştirilen bir model olarak başarılıdır. Ancak projenin kısmen uygulanması sorunlar yaratmıştır. Kamu öncülüğünde gerçekleşen Aktaş Atilla Mahallesi ve GEÇAK'ta olumlu görülen yön ise katılımın ilk filizlerinin atılmış olmasıdır. Ancak üçünde de aksaklıklar vardır. Bu örneklerden çıkarılacak dersler vardır.

** Bu bildiride, 2003-2004 Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Bölge ve Planlama Anabilim Dalı, Konut Politikaları Yüksek Lisans dersi kapsamında, Aysu Uğurlar, Murat Öztürk, Mustafa Tatlı, Okan Can, Satı Kaçıral tarafından yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır.*

KAYNAKÇA

Altındağ Belediyesi, İmar Müdürlüğü,1999, Altındağ 21. yy'a Hazır, Faaliyet Raporu, Ankara.

Altındağ Belediyesi,1997, Önce İnsan, Faaliyet Raporu, Altındağ Belediyesi Yayınları, Ankara.

Altındağ Belediyesi, 1997, Altındağ Bülteni, Altındağ Belediyesi Yayınları ,Yıl: 7, Sayı: 36, Ankara.

Altındağ Belediyesi, 2002, Değişen Çehresiyle Altındağ, Faaliyet Raporu, Altındağ Belediyesi Yayınları, Ankara.

Altındağ Belediyesi, İmar Müdürlüğü, 2000, Altındağ Dün - Bugün - Yarın, Faaliyet Raporu, Altındağ Belediyesi Yayınları, Ankara..

Çankaya Belediyesi, 1995, İmar Emlak ve İstimlak Komisyonu Raporu, Ankara.

Çankaya Belediyesi (1996), GEÇAK Raporu, Ankara.

Çamur, K.,1996, İmar Islah Planlarının Ankara Kent Makroformu Üzerindeki Yoğunluk Etkileri, *Planlama Dergisi*, Şehir Plancıları Odası Yayını, 96/1-4, 15-20.

Dündar, Ö., 2003, *Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma*, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, YTÜ Basım Yayın Merkezi, İstanbul., 65-73.

Gürel, S., 1997, Gecekondudan Kaçak Kente, *Kent Gündemi Dergisi*, Şehir Plancıları OdasıYayını, Sayı:1, 24-26.

Gökbulut, Ö., 1996, Kentsel Yenilemenin Değişen Anlam ve Boyutları, *Planlama Dergisi*, Şehir Plancıları Odası Yayını, 96/1-4, 34-38

İslam, T., 2003, *Galata'da Soylulaştırma : Soylulaştırıcıların Demografik ve Kültürel Özellikleri Üzerine Bir Çalışma*, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, YTÜ Basım Yayın Merkezi, İst., 159-172.

Özdemir, N., 2003, *Islah İmar Planı Uygulamaları İle Kentsel Dönüşümün Sosyal ve Mekansal Sonuçları Üzerine Görgül Bir Değerlendirme*, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, YTÜ Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 102-111.

Sökmen, P., 2003, *Kentsel Dönüşüm İçin Kaynak Yaratıcı Sürdürülebilir Bir Planlama Çerçevesi,* Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, YTÜ Basım Yayın Merkezi, İst., 47-51.

Şenyapılı, T., Türel, A., 1996, *Ankara'da Gecekondu Oluşum Süreci ve Ruhsatlı Konut Sunumu,* Batıbirlik Yayınları No:1, Ankara.

TURGUT, H., 2003,Kentlileşme Süreci İçinde Sosyo-Kültürel ve Mekansal Değişimler: Gecekondu-Konut Örüntüsü, *Mimar.İst Dergisi*, 2003/1, 56-57

Türel, A.,1994, Gecekondu Yapım Süreci ve Dönüşümü, *Kent Planlama Politika Sanat* , 637-649, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İMAR PLANI UYGULAMALARININ SONUÇLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Şaban İnam, Tayfun Çay, Fatih İşcan

GİRİŞ

Türkiye'de, Cumhuriyetli yıllarda kentsel mekanlardaki uygulamalara yasal mevzuat teşkil eden ve kronolojik olarak;

- 1883 Tarihli Ebniye Kanunu,
- 1956 Tarih 6785 sayılı İmar Kanunu,
- 1983 Tarih 2805 Sayılı ve 1984 tarih 2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemlerle, 6785 sayılı İmar Kanununun bir maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun,
- 1985 tarih 3194 sayılı İmar Kanunu,
- 1989 tarih 3542 sayılı, 3194 sayılı İmar Kanunu'nda değişiklik yapılmasına dair kanun,
- 2003 tarih 5006 sayılı, 3194 sayılı İmar Kanunu'nda değişiklik yapılmasına dair kanun,

şeklinde sıralanan kanunlar (ki yukarıda imar ve şehirleşme hareketlerinin geneline hitap edenler alınmıştır), çıkarıldıkları tarihlerde ülkemizin imar problemlerini çözmeyi ve yaşanabilir en iyi mekanları sunmayı amaç edinmiş ve kapsamını bu gerekler üzerine oturtmuştur. Ancak toplumsal gelişim çizgisinde sürekli değişim gösteren ülkemizde imar içerikli bu kanunlarımız kısa zaman aralıklarında beklentilerin gerisinde kalmış ve değişiklik/yenilenme ihtiyacı hissettirmiştir.

İmar Kanunlarında yapılan değişikliklerin temelinde, Türkiye'deki şehircilik faaliyetlerinin hızlı gelişmesi, bu gelişmelere paralel olarak şehirlerde belediyesinin bir önceki yıl verilen yapı izni sayısından az olmamak üzere yapılaşmaya hazır imar parseli üretilememesi, uygulama imar planlarının zamanında uygulanamaması veya güncellenemeyişleri yanında, kanunlar hazırlanmadan önce pilot uygulamalarının yapılmaması yatmaktadır.

İmar planı uygulamalarında karşılaşılan temel sorunlar;

- Düzenleme sahası büyüklüğü ve sınırının geçirilmesi,
- Kamuya ayrılan alanların homojen dağılmaması ve planların güncellenememesi,

- Dağıtım çalışmalarının eş değerlilik yöntemine göre değil, eş oranlılık yöntemine göre yapılması,

olarak sayılabilir. Bu sorunların çözümüne yönelik pilot uygulama sahasında gerekli çalışmalar yapılacaktır.

TÜRKİYE' DE YAPILAN İMAR PLANI UYGULAMA YÖNTEMLERİ

Ülkemizde imar planı uygulamalarında, imar mevzuatının da öngörüsü içerisinde günümüze kadar çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bunlar kamulaştırma, taşınmaz sahibinin isteği üzerine yapılan imar parseli üretimi, 2981/3290 Sayılı İmar Affı Kanunu uygulamaları ve belediyelerce doğrudan yapılan arsa düzenlemesidir.

Kamulaştırma

Kamu tüzel kişi ve kurumlarınca, kamu yararı için gerekli işlerde kullanılmak üzere, özel kişilere ait taşınmazların ve kaynakların yetkili organlar tarafından verilen kararlar uyarınca ve bedeli peşin ödenerek (bazı ayrıcalıklar hariç) mülk edinilmesi anlamına gelen kamulaştırma, yöntemin özü itibarıyla zorunlu "el koyma" işlemine dayandığı ve şeklen "imar planının uygulanıyor" olmasına karşın sosyolojik içerikte;

- kişinin malı olan taşınmazın çoğu zaman rızası olmadan elinden alındığı, kamu yararı amacı taşıması ve bedelinin peşin verilerek de olsa, mülk sahiplerince genellikle hoş karşılanmaması; çoğu kere işlemin iptali yönünde yargıya gidilmesi;
- kamulaştırmayı yapan kurumlar için de mali yükünün taşınamayacak kadar ağır olması;
- mal sahipleri bakımından eşitlik ve sosyal adalet ilkelerine aykırı olması, kamulaştırma sonunda yol, meydan, park, otopark gibi tesislerin kullanıma açılması ile o yerde oluşan değer artışından yeri tümü ile kamulaştırılanlar yararlanamazlarken, kamulaştırma dışı kalan mülk sahiplerinin kazanç sağlaması;
- teknik olarak, kamulaştırma işlemi sonrasında oluşabilecek ve verimli kullanımdan uzak parçaların (artık parseller) mal sahibi ile kurum arasında itilafa ya da mağduriyete sebep olacağı;

gibi olumsuzluklara yol açtığı için önerilmeyen ya da zorunlu kalmadıkça kullanılmayan bir yöntemdir.

Taşınmaz Sahibinin İsteği Üzerine Yapılan İmar Parseli Üretimi

Bir ya da birkaç kadastro parselinden imar planına göre imar parseli üretmek amacıyla yapılan birleştirme, ayırma, yola terk, yoldan ihdas ve sınır düzeltmesi işlemleridir. İmar planı gereği kamu hizmetine tahsis edilen alanlar mülkiyet-imar ilişkilendirmesine göre mal sahipleri tarafından bağış yapılarak elde edilir. 3194 Sayılı

İmar Kanununun 15 ve 16. maddeleri gereğince yapılacak bu uygulamalarda da bazı sakıncalar vardır. Şöyle ki:

İsteğe bağlı imar parseli üretimine olanak tanınması, planın yapımı aşamasında, bazı kişileri harekete geçirmekte ve bu kişiler planı, taşınmazlarına ve dolayısıyla yararlarına göre biçimlendirmek istemektedirler.

- Değişik zamanlarda ve birbirinden kopuk yerlerdeki parsellemeler sonucu, yapılanmalar da birbirinden kopuk olmakta, bu da sosyal ve teknik altyapı hizmet ve tesislerinin yapımını güçleştirmekte ve kamu maliyetinin artmasına neden olmaktadır.
- İmar planı uygulanmış parsellerde yeniden terk sorunu olabilmektedir.
- Bu tür parsellemelerde kamusal alana rastlayan kısımlar parselden parsele değişmektedir. Kamusal alanda kalan kısmın parsel alanına oranı bazı parsellerde % 60-70'i bulurken, bazılarında % 5-10 düzeyinde kalmaktadır. Belediyeler genellikle kamusal alana rastlayan kısmın kamu kullanışına tek edilmesi koşulu ile işleme yol verdiklerinden, uygulamadaki haksızlık açıkça görülmektedir.
- Bu yöntemde yapılan uygulamalarda değişik kişilere ait parsellerde çok sayıda imar parselini oluşturamayan artık parçalar oluşmaktadır. Bunların birleştirilerek imar parseli haline getirilmesi zaman içerisinde mümkün olmamaktadır. Artık parçaların atıl bir biçimde kalması, maliklerine olduğu kadar, beldenin de zararına olmaktadır.

Bu ve benzeri sakıncalardan dolayı 3194 Sayılı İmar Kanununun 15, 16'ncı ve 3030 Sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan Belediyeler Tip İmar Yönetmeliğinin 21'nci maddeleri, imar sınırı içinde ya da dışında kalan taşınmazlar üzerinde basit parsel bütünleme ve tarımsal amaçlı kullanılan parsellerde ayırma ve birleştirmeler ile uygulama görmüş imar adalarındaki parselasyonun yeniden şekillenmesinde kullanılmalı; bunun dışında imar parseli oluşturulmasına izin verilmemeli, hatta yasaklanmalıdır.

2981/3290 Sayılı İmar Affı Kanunu 10/c Maddesi Uygulamaları

İmar ve gecekondu mevzuatına aykırı yapılmış yapıların bulunduğu özel parselasyona dayalı arazi ve arsalar ile hisse karşılığı satın alınmış yerlerin ıslah imar planı ile imar planlarının yeniden yapılması ve bu plana göre arazi ve arsa düzenlemesi yapılarak hissedarlar arasındaki hissedarlık esasının yapılacak ayrışmayla olabildiğince giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu uygulama da aynen 3194/18. madde uygulaması esaslarında gerçekleştirilecek olup %40'a kadar bedelsiz DOP kesintisi yapılabilecektir.

Söz konusu uygulama, her ne kadar 2981/3290 Sayılı İmar Affı Kanunu çerçevesinde, üzerinde imar mevzuatına aykırı yapı bulunan hisseli ve özel parselasyona daya-

lı arazi ve arsalarda yapılabilecek ise de yöntem, bazı belediyelerce içeriği haricinde "hisseli arazi ve arsaların ayrışma sorunlarının giderilmesi" amaçlı kullanılmaktadır.

Bu yöntemin uygulanmasında aşağıdaki sorunlar yaşanabilmektedir (Çay, 1989).

- Tapu kaydında hisseler toplamı ile paydanın tutmazlığı
- Tapu kaydı ile arazide yeri kullananlar arasındaki farklılıklar
- Özel parselasyon planlarının temin edilemeyişi
- Fiili kullanım durumlarının tam olarak belirlenememesi
- Özel parselasyon ile tapudan terkin edilemeyen yolların hangi hissedar üzerinde kaldığının belirlenememesi
- Tahsis alanından fazla yer işgal eden binaların bulunması ve bedele dönüştürmede hisselerin belirlenme zorunlulukları
- Parselasyon sonucu oluşan imar parsellerinin, isabet ettiği yerlerin eski sahipleri tarafından kullanılmaya devam edilmesi, yeni maliklerin tasarruflarının fiilen engellenmesi.

Belediyelerce Doğrudan Yapılan Arsa Düzenlemeleri

İmar planı ve yönetmeliği hükümlerine göre mevcut durumu ile yapı yapmaya ya da başka bir biçimde kullanmaya elverişli olmayan binalı ve binasız arsaların, uygulama imar planının öngördüğü biçimdeki yapının yapılmasına ya da diğer kullanma biçimlerine uygun hale getirilmesi için yapılan işlemler bütünü olan düzenleme, 3194 Sayılı İmar Kanununun 18'nci maddesi ve bu maddenin uygulanmasına ilişkin çıkarılan yönetmelikte belirtilen esaslar gereğince yapılacaktır. İlgili Belediye Encümeni kararıyla sınırları belirli düzenleme sahası üzerinde gerçekleştirilecek işlemler (Yıldız, 1992; Gürler, 1995);

- Özel kişilerin mülkiyetindeki arazi ve arsalar birbirleriyle, yol fazlaları ile, belediye, kamu tüzel kişileri ve kurumlarının mülkiyetindeki arsalarla birleştirilir (hamur işlemi).
- Uygulama imar planında, yönetmeliği gereği düzenleme ortaklık payından karşılanacak alanlar çıkarıldıktan sonra oluşan imar adaları, plan ve yönetmelik hükümlerine göre imar parsellerine ayrılır (parselasyon).
- Oluşturulan imar parselleri eski sahiplerine, hesaplanmış imara tahsis miktarları kadar, mümkünse aynı yerde değilse yakınındaki uygun yerlerde, bağımsız ya da hisseli parseller halinde dağıtılmakta ve adlarına tapu sicil müdürlüklerince doğrudan tescil ettirilir (dağıtım ve tescil).

İMAR PLANI UYGULAMALARINDA YAŞANILAN SORUNLAR VE ÖNERİLER

Yapılan çalışma ve araştırmalar göstermektedir ki ülkemizde belediyeler ve valilikler imar planı uygulamalarında çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunları içeriklerine göre uygulama, kurumsal ve sosyal sorunlar altında toplayarak işlemekte fayda vardır.

İmar Planı Uygulamalarında Yaşanılan Sorunlar

Uygulayıcıdan Kaynaklanan Sorunlar

Uygulamayı yükümlenenin imar mevzuatına uygun olmayan uygulamalar (düzenleme sınırının geçirilmesi, dağıtım gibi) yaparak itirazlara neden olması, uygulamayı eksiksiz ve zamanında bitirememesi sorun yaratmaktadır.

İmar uygulamaları sonrasında elde edilen rantın, uygulamaya giren parsel sahiplerine hisseleri oranında aktarılmasına mevcut yasalar imkan tanımamaktadır. İmar uygulamalarının daha adil yapılabilmesi için, taşınmaz mal değerlerini etkileyen faktörlerle ilgili olarak yapılan bilimsel çalışmalardan ortaya çıkan sonuçlarında dikkate alınacağı yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir (Bıyık ve ark., 1999).

Düzenleme Ortaklık Payı Hesabında Terk Miktarlarının Uygulanması Sorunu

Arsa düzenlemesi yapılan sahada yer alan bir parselden, öncesi tarihlerde farklı gerekçelerle terk yaptırılmış ise, iki şekilde uygulama yapılmalıdır:

- Terk miktarı, arsa düzenlemesi adı altında hesaplanmış DOP Oranına karşılık gelen miktarda alınmış ise ilgili taşınmazdan ikinci bir kere DOP adı altında kesinti yapılamayacak; parsel, eski imar parseli vasfıyla mevcut yüzölçümünü koruyarak düzenlemeye girip-çıkacaktır.
- Parsel bazında yapılan imar planı uygulaması ile kamuya belirli miktarda terk yapan eski imar parselleri, terk öncesi ana parsel yüzölçümü miktarları üzerinden DOP hesabına katılır. Bu durumda yapılmış terk miktarı, hesaplanmış DOP miktarından az ise, DOP'a tamamlayacak kadar daha kesinti yapılır. Fark kesintiden geriye kalan yüzölçümü imar parseli olarak verilir. Hesaplanmış DOP miktarından fazla ise kesinti yapılmadan, tapu sicili değeri üzerinden düzenlemeye girer ve çıkar.

Ancak imar mevzuatının yeterince yorumlanamayışından dolayı bir çok belediyeler eski imar parselinin son tapu sicil bilgileri üzerinden işlem yapmak suretiyle terk üzerine artı DOP kesintisi yaparak mal sahiplerinin mağduriyetine sebep olmaktadırlar.

Parsel Bazında Yapılan Uygulamalarda Oluşan Artık Parselin, İmar Parseli Oluşturma Sorunu

Uygulamaya alınan kadastro parselinden tam parseller yanında artık parçalar da oluşur. Bu parçalar komşu parsellerden alacakları parçalarla tam parsele dönüşürler. Komşu kadastro parselinin ne zaman uygulama göreceği mal sahibinin keyfine kalmıştır ve süresi de belli değildir; imar parseline dönüşmesi uzun yıllar beklemeyi gerektirebilir. Ayrıca, iki veya daha fazla parselden koparak bir imar parseli oluştuğundan mal sahipleri arasında genellikle anlaşmazlıklar da yaşandığından, parça parsellerin birleşmesinden imar parseli oluşması güçleşmektedir.

Bu sorun, parsel bazında yapılan ayırmalarda oluşan artık parsellerin, rayiç bedeli üzerinden belediyelerce satın alınarak, bir sonraki ifraz yaptıran parsel sahiplerine satılmak suretiyle imar uygulama işleminin tamamlanması ile giderilebilir.

Bölge Bazında Yapılan 18. Madde Uygulamasında Küçük Hisseler Sorunu

Sınırlarıyla belirli bir saha üzerinde yapılan 18. madde uygulamalarında bir kısım parsellerin imara tahsis miktarlarının, ilgili yapı adası için hesaplanacak en küçük parsel alanının 1/4'ünden küçük olması durumunda küçük hisse sorunu yaşanır.Bu durumda sorun,

- 18. madde uygulama yönetmeliği uyarınca tayin edilecek bir depo parselde, benzeri hisselerin değer eşitliği de korunmak üzere toplanması,
- düzenleme sahasında var olan belediye ve kamu tüzel kişiliklerine ait parsellerde hisse verilmesi suretiyle giderilebilir.

D.O.P. Oranını Aşan Uygulamalar ve Bölgeler Arası Dengesizlik

İmar Kanunu hükümleri gereği yapılan düzenleme yoluyla imar planı uygulamasında mal sahiplerinden yapılacak kesinti miktarı % 40 değerini aşamayacaktır. Belediyeler tarafından hesaplanması önerilen genel DOP Oranını koruyacak şekilde düzenleme sınırı geçirilmesine rağmen üst sınırın aşılması halinde, önce bağışların ve kamu mülkiyetindeki taşınmazların uygulamaya tahsis edilmesi, sonrasında da kamulaştırma yönteminin işleme konulması ile sorun giderilmeye çalışılmalıdır.

İmar Uygulamalarının Tam ve Eksiksiz Yapılması

İmar planı uygulamalarında öncelikle 18. madde uygulamaları kapsamında düzenleme yoluyla işlem yapılmasının tercih edilmesi, belediyelerin "uygulamadan gelir sağlayan değil, hizmet üreten birimler olduğu" ve "kamu hukuku ve kamu yararı bakımından kamu mülkiyetinin özel mülkiyete eşdeğer olduğu" bilinciyle hareket etmesi olası uygulama hataları dışında sorunları çözecek; belki de uygulamanın verimliliğine katkı sağlayacaktır.

Düzenleme Sınırının Belirlenmesi

Uygulamanın mevzuata uygun gerçekleştirilmesi ve kısa zamanda sonuçlandırılması için aşağıdaki hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir:

- Her düzenleme sahasında mümkün olduğunca dengeli bir DOP kesintisi yapabilmek için, belediyeler tarafından yapılacak bir ön çalışma ile ortak karakterli alt bölgelerde "genel DOPO" tayin edilmeli, her saha için %40'ı geçmeyecek şekilde sınır geçirilmelidir.
- Düzenleme sınırı, düzenleme ile iskana açılacak alanın ihtiyaç duyduğu sosyal ve teknik alt yapıyı sağlayacak şekilde tayin edilmelidir.
- İskan sahasının bittiği yerlerde iskan sınırından, iskan sahası içinde imar yol ekseninden geçirilmelidir.

Ancak, Konya merkez ilçelerinde 30 ayrı düzenleme sahası üzerinde yapılan bir çalışmada, düzenleme sınırının uygun geçirilmemesinden dolayı bir birine kenarlaşmış sahalarda %15 ile %35 arasında dağılan DOP oranlarının uygulandığı tespit edilmiştir.

Kat Mülkiyeti ya da Kat İrtifakı Kurulmuş Yerlerde Hisse Sorunu

Arsa düzenlemesine dahil edilen kat mülkiyeti veya kat irtifakı kurulmuş taşınmazlara yeni hissedarlar eklenmesi sorunudur. Böyle durumlarda, başka kadastro parselinden hissedarlar eklemek yerine, imar parseli oluşturmada eksik kalan miktar en büyük kadastro parselinden başlanarak sağlanmalı ve bu parselin malikleri lehine, miktarın eklendiği taşınmazın malikleri aleyhine, bedeli kamulaştırma kanunu hükümlerine göre tespit edilmek suretiyle ipotek konulmalıdır.

Kurumsal Sorunlar

Kadastral Sistemden Kaynaklanan Sorunlar

Ülkemizde günümüze kadar farklı mevzuat, ölçek, altlık, ölçme yöntemi, koordinat ve pafta açılım sistemi çeşitlemesinde üretilmiş kadastral bilgi ve belgeler imar planı uygulamalarında altlık olarak kullanılacağından var olan hata ya da teknik yetersizlikler sorun oluşturacaktır. Bunun yanında plandaki sınır ile zemindeki sınırların tutmazlığı, tescil yüzölçümler ile hesaplanan yüzölçümlerin farklı oluşu, birbirine sınır olan ve farklı kadastro paftalarında yer alan parsellerin kenarlaşma ya da tescil dışı boşluk veya parsellerin birbiri üzerine binmesi, kadastral yer kontrol noktalarının tutarsızlığı, sistemler arası koordinat dönüşümleri, sayısal olmayan kadastro haritalarının sayısallaştırılması ve tapu sicillerinde çalışma sürecinde oluşan hatalı sözel bilgilerin varlığı yaşanan sorunlar olmuştur.

İmar Planından Kaynaklanan Sorunlar

İmar planının yapımı, değişikliği (plan tadilatı) ve imar-kadastro koordinat sistemlerinin farklı olmasından kaynaklanan sorunların yanında kamusal hizmet alanlarının

homojen olmayışı, analitik değerlendirmelerde mevcut kadastral durumun dikkate alınmaması, aynı genişlikteki yollar üzerindeki yapı adalarına farklı imar verilerinin yüklenmesi ve yapılaşmada yoğunluk kriterlerinin farklı oluşu nedeniyle imar parselleri arasında değer farkı yaratılması, yapı adalarında verimsiz kullanım sağlayacak ve estetik olmayan şekilde bozuk geometride planlanması sorunları sayılabilir.

İmar Planlarının Güncelliği ve Plan Tadilatları

İmar planları uygulanmaya geçildiğinde, çizilirken planlanan ihtiyaçların uygulanma safhasında yeterli olmadığı kanaati oluşursa, planın tamamı ya da bazı bölümleri değiştirilerek güncel ve geleceğe dönük ihtiyaçlar karşılanabilmektedir. Zira bu sayede tadilat yapılan yerlerde planın verimli kullanılabilirliği, dolayısıyla arazinin ekonomik değeri de artmaktadır.

İmar planı tadilat talebinin kimden geldiğine bakılmaksızın objektif kriterlere bağlı kalınması ve günceli koruması bakımından uygulanabilecek kadar büyüklüklerin planlamaya alınması, belediye ekonomisinde tasarruf sağlarken, beldede yaşayan nüfusun da güvenini sürekli kılacaktır.

Belediye veya Valiliklerden Kaynaklanan Sorunlar

Teknik personel ve donanım eksikliği ve uygulama için yeterli mali kaynak ayrılmaması yanında, imar planı uygulamasının işlem akışı içerisinde yer alan kurumsal görevlerin (belediye meclis ve encümen kararları, duyuru ve askı ilanları gibi) yerine getirilmesi konusunda eksiklik ya da bilgi yetersizliği ve hatalı işlemler bu sorunu oluşturur.

İmar Planı Uygulama Mevzuatından Kaynaklanan Sorunlar

Askı ve ilan işlemlerinden kaynaklanan sorunlar, DOP kapsamında değerlendirilecek alanların yorumlanması ve özellikle kapanan kadastral yolların durumu konusunda değerlendirme farklılıkları, uygulamanın idari yargı tarafından iptal edilmesi durumunda tapu sicillerinde geriye dönüşte yaşanan sıkıntılar, kamulaştırma işlemlerinde mevzuat uygulaması ve mali kaynak yetersizlikleri, taşınmaz malların düzenleme öncesi ve sonrası değerlerinde oluşan farkların yaratacağı sorunlar sürekli yaşanmaktadır.

Aynı Yerde Birden Fazla İmar Uygulama Yapılması

İmar planları oluşturulurken yöresel ihtiyaçların iyi kestirilemeyişi, yerleşimlerin gelişme ve büyüme yönlerinde hedeflerin sapma göstermesi ya da taşınmaz sahiplerinin keyfi isteklerinin yerine getirilmesi gibi nedenlere dayalı olarak belediyelerin imar planı tadilatı yapması ve bunu uygulamasına veya belediyelerin bir önceki uygulamada yapılan hatalı işlemleri telafi etmek adına bağlı kalınarak daha önce uygulama görmüş yerlerde tekrar uygulama yapabilmektedir. Bu durum ise bir taraftan belediyeyi ve mal sahiplerini ekonomik ve psikolojik olarak erozyona uğratırken diğer taraftan kurumsal güven ortamını zedeleyecektir.

Vakıf Mülkiyetinin 18. Madde Uygulaması Kapsamında Değerlendirilmesi

1858 Arazi Kanunnamesi ile kabul edilen "... mülkü Allah'a, tasarrufunu ise mülkün amacına göre ilgilisine tahsis edilmiş" taşınmazların vakıf mülkiyet olarak kabul edildiği; 1912 yılında ise kabul edilen Kanunu Muvakkat ile ilk kez kurumsal düzeyde tüzel kişilik olarak tanınan vakıflar idaresi, yaşanan süreçte yasal düzenlemeler geçirerek 11.01.2003 tarih ve 4778 sayılı kanun ile "Dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel içeriklerde faaliyet gösteren kurumlar" olarak son şeklini almıştır.Bu gün resmi statüde 160 vakıf kuruluşu mevcut olup, bunların tapu sicil müdürlüklerinde satış, tescil veya benzeri ayni hak tesisi talepleri yerine getirilmektedir.

3194 sayılı İmar Kanunu'na ek 4928 sayılı kanunla getirilen "İmar planlarının tanziminde planlanan beldenin ve bölgenin şartları ile müstakbel ihtiyaçları göz önünde tutularak lüzumlu ibadet yerleri ayrılır; il, ilçe ve kasabalarda mülki idare amirinin izni alınmak ve imar mevzuatına uygun olmak şartıyla ibadethane yapılabilir, ibadet yeri imar mevzuatına aykırı olarak başka maksatlara tahsis edilemez." hükmü ile imar planı uygulamalarına konu edilmiştir.

İmar Mevzuatı'na göre DOP'tan karşılanması gereken ibadet yerlerinin dışında kalan vakıf mülkiyetlerin uygulamada diğer mülkiyetlerden bir farklılığı olmayacaktır. Ancak plan uygulaması yapıldığı anda ibadet yeri olarak hizmet veren ve özel ya da tüzel vakıf kuruluşlarının adına kayıtlı taşınmazların 18. madde uygulaması kapsamında değerlendirilmesinde yorum hataları yapılabilmektedir. Şöyle ki; Vakıflar İdaresi, imar mevzuatının "ibadet yerleri DOP'tan karşılanır" hükmüne dayanarak imar planında ibadet yeri olarak gösterilen alanların DOP kesintisinden karşılanarak mevcut ibadet yerine karşılık gelen miktarı alacak olarak istemekte; belediyeler ise kimi uygulamalarında, "üzerinde ibadet yeri bulunan yerler, imar planında da aynı maksatlar için ayrıldığından yeniden DOP hesabına sokmaya gerek yoktur" şeklinde yorumlayarak böylesi alanları hesap dışı tutmaktadır.

Sosyal Sorunlar

Taşınmaz Mal Sahiplerinden Kaynaklanan Sorunlar

Taşınmazı düzenlemeye giren mal sahiplerinin yapılacak işlemler hakkında bilgi sahibi olmayışları, yapılacak uygulamanın artı ve eksileri hakkında özellikle de dağıtım aşamasında mülakat yapılmaması nedeniyle verilen imar parselinin yerine, hisse durumuna, düzenleme sahası sınırına ve uygulama imar planına itiraz şekillerinde ortaya çıkan; toplumsal sürtüşme ve uygulamanın iptali yönünde yargıya müracaatlara yol açan sorunlardır.

İmar Planı Uygulamalarındaki Yargı Kararları

Uygulama sırasında uygulamayı yapan belediye veya valilikler ile taşınmaz mal sahipleri arasında çeşitli konularda ortaya çıkan anlaşmazlıkların taraflarca çözülemediği durumlarda işlem yargıya intikal etmektedir. Bu işlemler genellikle imar planı uygulama mevzuatına aykırı olan uygulamalar olup, davaların büyük çoğunlu-

ğu mal sahipleri tarafından açılmakta, kanun ve yönetmeliklere aykırı yapılan uygulamalar yargı tarafından iptal edilmektedir. Bunun yanı sıra bazı uygulamalar için aynı konuda farklı uygulamalarda söz konusu olmaktadır. Bunun nedeni mevzuat yetersizliği ve farklı yorumlamalardır. Uygulamada yapılmış teknik hatalar dışında farklı yorumlanan ve plan uygulamalarının iptal edilmesine neden olabilen konular şöyle sıralanabilir (Sağlam, 2002):

- Kapanan kadastral yolların durumu,
- Umumi hizmet alanlarının tanımı,
- Düzenleme ortaklık payının bedele dönüştürülmesi,
- Hissedarlar arasında taksim yapılması,
- Uygulama öncesi yapılmış bedelsiz terklerin durumu,

İmar planı uygulama yöntemlerinden birisi ve aktif kullanılanı olan arsa düzenlemesi yolu ile imar planı uygulamalarında idari yargıya intikal eden uygulamalar ve sonuçları üzerine Türkiye genelinde Sağlam (2002) tarafından yapılan bir çalışmada; yargıya intikal eden 495 davanın 133 adeti (%27) uygulayıcı lehinde sonuçlanırken, 248 adeti (%50) iptal edilmiş, 114 adeti de (% 23) bilirkişi/karar aşamasındadır.

Arsa düzenlemeleri, imar mevzuatında sıkça yapılan değişikliklerden ve yargı kararlarından fazlasıyla etkilenmektedir. 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 18. maddesinde 17 Aralık 2003 günü Resmi Gazete'de yayımlanan 03.12.2003 tarih ve 5006 sayılı yasa ile yapılan değişiklikle, ikinci fıkradaki *"otuzbeşini"* deyimi *"kırkını"* olarak ve ayrıca üçüncü fıkradaki *"cami"* deyimi *"ibadet yeri"* olarak değiştirilmiş ve *"Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve orta öğretim kurumları"* nın eklenmesi ile düzenleme ortaklık payı olarak düşülecek yerler, sekizden dokuza çıkarılmıştır. Böylelikle, düzenleme ortaklık paylarının, düzenlemeye tabi tutulan yerlerin ihtiyacı olan 1) Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve orta öğretim kurumları, 2) yol, 3) meydan, 4) park, 5) otopark, 6) çocuk bahçesi, 7) yeşil alan, 8) ibadet yeri, 9) karakol gibi genel hizmetlerden ve bu hizmetlerle ilgili tesislerden başka amaçlarla kullanılamayacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, idari yargının, *"Pazar yeri"*ni de düzenleme ortaklık payı olarak düşülecek yerler arasında sayması isabetsiz ve tartışmalıdır (Danıştay 6. Daire Kararı, 16.11.1995, E.1995/1737, K.1995/4591). Yasada belirtilmeyen deyimlere, yargı kararıyla ekleme yapılamayacağı gibi, yasaya açıkça aykırı kararların da uygulanma kabiliyeti bulunmamaktadır (Köktürk, 2004).

İMAR VE ŞEHİRLEŞME KANUN TASARISININ UYGULAMA YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Henüz taslak halinde olan İmar ve Şehirleşme Kanun Tasarısının "plan uygulaması" içeriği hakkında ortaya konan görüşler şöyledir (İnam ve Çay, 2002):

Madde 5: (Tanımlar)

Öneri: Harita Müellifi tanımı İmar Parseli tanımından hemen sonra gelmelidir.

Gerekçesi: Yapı Sorumluları tanımı içerisinde Harita Müellifi ismi geçmediği için ilgili konu sırasına göre buradan yukarıya alınmalıdır.

Öneri: Tanımlar bölümüne Mevzi İmar Planı tanımı ilave edilmelidir.

Gerekçesi: Belediye sınırları dışında nazım imar planları hazırlanmadığından plan bütünlüğü sağlanamamakta, dolayısıyla ara çözüm olarak mevzi imar planlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Madde 6: (Haritalar ve Planlar)

Öneri: (a) fıkrası ikinci bendindeki, "Planlamaya esas afet haritalarına ...." İfadesi, "Planlamaya esas halihazır haritalarına ...." şekline dönüştürülmelidir.

Gerekçesi: Fiziki planlamaya esas her tür değerlendirme, afet haritası tabakasının da ilişkilendirildiği halihazır haritalar üzerinde yapılmalıdır.

Madde 12: (Kamuya ait Taşınmazlar)

Öneri: İlgi maddenin son bendinde, "..... Kadastral yolların ve meydanların imar planı ile özel mülkiyete konu olması halinde bu alanlar belediye sınırları içerisinde belediyeye, bu sınırlar dışında il özel idaresi veya köy sınırları içinde köy tüzel kişiliği adına tescil edilir." İfadesi, " ..... Kadastral yolların ve meydanların imar planı ile özel mülkiyete konu olan kısımlarının tescile esas haritası yapılarak, bu alanlar belediye sınırları içerisinde belediyeye, bu sınırlar dışında il özel idaresi veya köy sınırları içinde köy tüzel kişiliği adına tescil edilir." haline dönüştürülmelidir.

Madde 13: (İmar Planlarında Umumi Hizmetlere Ayrılan Yerler)

Öneri: İlgi maddenin (c) bendinde, "Bu yerlerin üzerinde bina bulunduğu takdirde, bina bedelinin parselin kamu eline geçişin sağlandığı rayiç üzerinden malikine ödenmesi zorunludur." İfadesi, "Bu yerlerin üzerinde bina bulunduğu takdirde, bina bedelinin, parselin kamu eline geçişin sağlandığı günkü rayiç üzerinden malikine ödenmesi zorunludur." haline dönüştürülmelidir.

Madde 14: (Arazi ve Arsa Düzenleme İşlemleri)

Öneri: İlgi madde (c) fıkrası dördüncü bendindeki, "Düzenlemeye tabi tutulan ..... ortaklık payının alınamadığı ..... imar hakkı getirilemez." İfadesi, "Düzenlemeye tabi tutulan ..... ortaklık payının yeterli oranda ya da hiç alınamadığı ..... imar hakkı getirilemez." haline dönüştürülmelidir.

Öneri: İlgi madde (d) fıkrası birinci bendinde geçen,

"Düzenleme sonrası oluşan imar parsellerinin dağıtımı, uygulamayı yapan harita mühendisi tarafından gerçekleştirilir. ....." İfadesi, "Düzenleme sonrası oluşan imar parsellerinin dağıtımı, uygulamayı yapan harita müellifi tarafından gerçekleştirilir....." haline dönüştürülmelidir.

Madde: 15 (Parselasyon Planlarının Hazırlanması, Onaylanması ve Tescili)

Öneri: İlgi madde üçüncü bendinde geçen,

"Kesinleşen parselasyon planları tescil edilmek üzere tapu dairesine gönderilir. ....." İfadesi, "Kesinleşen parselasyon planları tescil edilmek üzere kadastro müdürlüğü aracılığı ile tapu sicil müdürlüğüne gönderilir. ....." haline dönüştürülmelidir.

Madde 16: (İfraz ve Tevhid)

Öneri: Madde ismi "İfraz, Tevhid ve İrtifak Hakkı" olarak değiştirilmelidir. Buna ilişkin hükümler kısmına ilave bir bend olarak; "Belediye veya valilikler, imar planlarının uygulanması sırasında bir gayrımenkulün tamamını kamulaştırmadan o yerin belirli bir alan, yükseklik ve derinliğindeki kısmı üzerinde, kamu yararı amacıyla irtifak hakkı tesis edebilir. Belediye veya valilikler, mümkün olan yer ve hallerde mal sahibinin muafakatı ile bedelsiz irtifak hakkı tesis edebilir." İfadesi eklenmelidir.

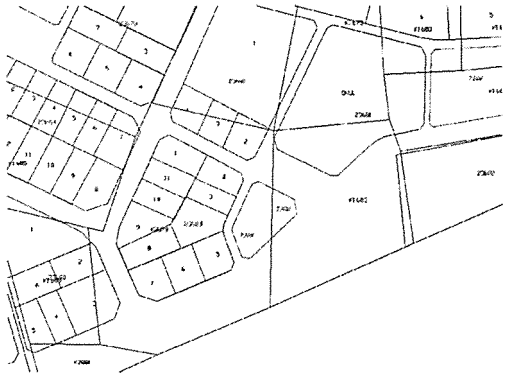
Gerekçesi: İmar planı verilerinin fiilen mekana yansıtılamadığı durumlarda ya da teknik ve sosyal altyapı donanımlarının tesisinde kurumsal program ve beklentiler gerçeğine, mülkiyet ve mülkiyet hakkı kullanımını şekillendirmesi bakımından ara çözümler getirecektir.

İMAR PLANI UYGULAMA SORUNLARININ ÖRNEK BİR SAHA ÜZERİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Konya ili merkezinde 500 ha'lık bir alanda yapılan uygulamalar değerlendirmeye alınmış, aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

	DOPO	Yoldan İhdas	Büyüklük
1 nolu saha	0.2594	8675	156463
2 nolu saha	0.2447	25042	319953
3 nolu saha	0.2841	7217	169123
4 nolu saha	0.2525	13444	259960
5 nolu saha	0.2548	13583	344009
6 nolu saha	0.2354	9687	170531
7 nolu saha	0.3289	33156	530919
	0.2742	**110804**	**1950958**

Aynı karakterde komşu sahalar için 0.2354 ile 0.3289 oranları arasında dağılım gösteren DOP oranının genel ortalamasının 0.2742 olması uygulanan kesinti oranlarında dengesizlik olduğunu dolayısıyla düzenleme sınırı tespitinde homojenliğe uyulmadığını göstermektedir.

Şekil 1. Uygulama alanındaki 1683 ve 2879 nolu parsellerin durumu

Bütünleşik saha üzerinde ilgili belediye 110804 m^2 lik kadastro yollarını kamu mülkiyetinden yoldan ihdasen alarak kendi adına imar parseline dönüştürmüş, uygulamanın idari yargı tarafından iptal edilmesine sebep olmuştur.

18. madde uygulama yönetmeliğinde yer alan dağıtım kriterlerine uyulmadan ve parseller arası değer farkı da oluşturarak dağıtım yapılmıştır (Şekil 1). Saha üzerinde var olan çok sayıda örneklerden birisi olan, Seydişehir- Antalya karayoluna cepheli 1683 nolu kadastro parseli planda park, yol ve okul alanına isabet ettiğinden sahibine 2000 m içeride imar parseli tahsisi yapılabilmişken; aynı konumsal değerlere sahip 2879 numaralı kadastro parseline aynı yerde bulunan yapı adası komple tahsis edilmiştir. Eşit değere sahip olan bu iki komşu kadastro parselleri uygulama sonrasında imar artışından aynı değerde faydalanamamıştır. Bu iki örnek, imar planı uygulamalarında uygulanan eş oranlılık ilkesinin sosyal adaleti sağlamadığını ortaya koymuştur. Bu nedenle taslak halinde gündemde yer alan İmar ve Şehirleşme Kanun Tasarısı'nda, bu hususun işlenerek arsa düzenlemesi yoluyla imar planı uygulaması yönteminde *eşdeğerlilik* modelinin uygulanmasına geçilmesi gerekmektedir.

Taşımazı uygulamaya alınan mal sahiplerinin önemli bir oranı, uygulamadan bilgi sahipleri olmadıklarını, dağıtım ve hisse oluşumunda kendileriyle mülakat yapılmadığını, dolayısıyla yapılan işlemlerin uygun bulmadıklarını, yapılan anket çalışmasında ifade etmişlerdir. Nitekim ilk uygulamanın iptaline de neden olan itirazların tamamını bu sebeplere dayandırmışlardır.

İlgili belediyesi tarafından yapılan uygulama ile toplam 1106 adet imar parseli üretilmiştir. Ancak, akademik araştırma içeriğinde yapılan analiz ve imar yönetmeliği hükümlerine göre tarafımızdan yapılan yeniden değerlendirme çalışmalarında üretilen imar parseli 2407 adete çıkmıştır.

Yukarıda elde edilen bulgulara göre, uygulayıcı keyfiyeti içerisinde parselasyon ve dağıtımın yapılması ile yönetmelik hükümlerince minimum parsel boyutları üzerinden üretilmiş imar parseli arasında 1301 adet fark mevcuttur. Bu verim kaybı da:

- İmar planı verileri üzerinden 1 mesken = 5 kişi/aile yaklaşımından 26020 kişinin istihdam edilememesine,
- Zaman içerisinde basit imar uygulamaları ile kimi ada ve parsellerle tekrarlamalı işlem yapılarak kurumsal verimsizliğe (işlem yoğunluğu, arşiv vb.),
- İmar planlamasının özünden uzaklaşarak şehircilik hedeflerinden sapmalara,
- Teknik ve sosyal donatı alanlarının birim maliyetinin pahalılaşmasına dolayısıyla ülke ekonomisi zararına neden olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İmar planı uygulamalarında ortaya çıkan sorunların giderilmesi konusunda, olması gereken kapsamlı çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. Sorunların ivedilikle giderilmesi, imar planı uygulamalarını kolaylaştıracak; en az iptal ile gerçekleşmesine imkan verecek ve imar planlarının zamanında uygulanması nedeniyle de şehirlerin çarpık ve düzensiz gelişmesinin büyük ölçüde önüne geçilmiş olacaktır. Bunun için de sorunların neler olduğu ve hangi nedenlerden kaynaklandığı ortaya konmuş, giderilmesi/en aza indirilmesi için de aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- İmar planı uygulamasına başlanmadan önce koordinat sistemleri uyumlandırması ve yer kontrol noktaların nitelik ve nicelik yönden eksiklikleri giderilmelidir.
- Nazım ve uygulama imar planlarının güncelliğinin sağlanması bakımından ortofoto haritalar gibi sayısal yöntemlerden destek alınan altlıklar kullanılmalıdır.
- Kadastro teşkilatından görülen eksik ve yetersizlikler giderilmeli, kadastral durum planlama altlıklarına doğru olarak işlenmelidir.
- İmar planı verileri ile uygulama kriterleri çelişkili durumdan kurtarılmalı, lejand parametreleri uygulama yönetmeliği ile uyumlandırılmalıdır.
- Belediye meclisi imar komisyon üyelerine, konusunda uzmanlık şartı getirilmeli, belediyelerin "sözleşmeli danışmanlık kurumu" oluşturmaları sağlanmalıdır.
- Belediyelerin teknik uygulama kadro ve donanım yetersizlikleri giderilmelidir.
- İmar programına dayalı, güncelliği onaylı imar planları üzerinden imar uygulaması yapılmalı; yola terk, yoldan ihdas ve sınır düzeltmesi gibi basit uygulamalar dışında parsel bazında uygulamalar yasaklanmalı; 3194/15-16. maddelerde yeniden düzenleme yapılmalıdır.

- İmar planları yapılırken, yerel yönetim ve hazine adına kayıtlı taşınmazların, kamulaştırmaya meydan vermeyecek şekilde, verimli kullanımını sağlayacak alternatifler geliştirilmelidir.
- Uygulamaların, bilgi işlem otomasyon programları eşliğinde yapılarak üretilen veri ve haritaların CD'ler ortamında arşiv yedeklemesi yapılmalıdır.
- Arsa düzenlemesi yoluyla imar planı uygulamalarında hisselerin ayrıştırılmasına imkan tanınmalı, minimum parsel alanından büyük ya da eşit olan imara tahsis miktarlarının müstakil parsel oluşturması sağlanmalıdır.
- Kurumsal düzeyde "yargı denetim büroları" oluşturulmalı, idari yargıya götürülecek dava dosyaları için, bağımsız bu bürolar tarafından verilecek "dava açabilir" raporunu almaları ön şart olarak getirilmelidir.

İmar planı uygulamalarında, plandan gelen imar değer artışının paylaşılması ve dağıtım işlemlerinin daha adaletli yapılabilmesi için başlangıçtan günümüze kadar kabul edilen *eşoranlılık ilkesi* yerine *eşdeğerlilik ilkesi* benimsenmelidir. Eşdeğerlilik ilkesinin uygulanabilmesi için, matematiksel model oluşumlarının tamamlanıp, üniversiteler ve meslek odaları marifetiyle seminer ve kurslar düzenlenerek imar mevzuatında yerini almalıdır.

KAYNAKLAR

BIYIK, C., ATASOY, M., DEMİR, O., 1999. Yüksek Yargıya İntikal Eden İmar Uygulamalarına İlişkin Davaların Sonuçlarının Değerlendirilmesi, 7. Harita Kurultayı, 1-5 Mart, Ankara.

ÇAY, T., 1989. Islah İmar Planı Uygulamalarında Karşılaşılan Problemler ve Öneriler, Yüksek Lisans Tezi, S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

GÜRLER, M., 1995. İmar Planları Uygulama Yöntemleri, Mülkiyet Dergisi, Sayı:16, Sf:7-10, Ankara.

İNAM, Ş., ÇAY, T., 2002. İmar ve Şehirleşme Kanun Tasarısı Üzerine Bir İnceleme, SÜ Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Öğretiminde 30. Yıl Sempozyumu, Konya.

KOKTURK, E., 2004. Arsa Düzenlemelerinin Yargısal Denetimi, Mülkiyet Dergisi, Sayı:52,S:26, Ankara.

SAĞLAM, İ., 2004. Türkiye'de İmar Planı Uygulamaları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, SÜ. FBE Doktora Tezi, sf:235, Konya.

YILDIZ, F., 1992. İmar Planı Uygulamaları ve Karşılaşılan Sorunlar, Harita Dergisi Sayı:108, HGK, Ankara.

DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİ İÇİNDE KENT VE KENTLEŞME KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ

Gökçen Kılınç

GİRİŞ

Değişen dünya düzeni içerisinde kentler ve kentsel sistemler küreselleşme derecesindeki artışa, ekonominin enformel hale gelişine, ileri ekonomilerin mal üretiminden bilgiyi elinde tutmaya doğru bir süreç izlemesine bağlı olarak çok önemli kriterlerin etkileşimi altındadır.

Bilindiği gibi, 18. ve 19. yüzyıllarda tarımsal toplumdan endüstriyel topluma geçişte en önemli unsur kentleşme olmuştur. Mevcut yerleşimler hızla büyümüş, yeni kentler kurulmuş, eskisine göre daha farklı standartları olan bir hayat tarzı oluşmuştur. Ekonomik yeniden yapılanmaya bağlı olarak ortaya çıkan bu mekansal ve sosyal farklılaşma ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre birbirinden göreceli olarak farklı biçimlerde yansımıştır.

Son çeyrek asırdır küreselleşme olarak adlandırılan yeni ekonomik düzende gene kentler ön plana çıkmış ancak bu defa önceki yapılanmalara göre farklı kriterler kentlerin gelişmesinde ve kentleşme seviyelerinin artmasında etkin olmaya başlamıştır.

Ekonomik gelişmelere bağlı olarak değişen ve dönüşen mekanların idarî olarak yeniden tanımlanmaları, sınırlarının yeniden çizilmesi, statülerinin değişmesi elbetteki normal bir süreçtir. Ancak son yıllarda ülkemizde yaşanan idarî sınırlardaki değişim durumu, yeni il merkezlerinin ilanı bu ekonomik gelişmenin bir yansımasından çok politik rant kaygılarının bir sonucu gibi gözükmektedir. Hiç bir kritere, hiç bir standarta bakılmaksızın, sadece o yerleşmenin vekili politikacının performansının ve etkinliğinin bir yansıması olarak birtakım ilçelerin (kent merkezlerinin) il merkezi statüsüne yükseltilmesi planlı kalkınma politikalarıyla ne derece bağdaşmıştır? Bölgelerarası dengesizlikleri azaltmış mıdır? İdarî statüsü değişen kentlere birtakım kamusal hizmetlere daha rahat ulaşabilme dışında başka faydalar sağlamış mıdır? Ya da küreselleşen bir ekonomik sistemde, ulaşım, iletişim imkanlarının hızlı bir gelişme izlediği bir süreçte, idarî merkezlerin sayısının artırılmasını gerekli midir? Tüm bu soruların cevaplarının altında yatan temel kavram ülkemiz açısından kent ve kentleşme için birtakım kriterlerin belirlenip belirlenmeyeceği noktasında yatmaktadır.

KENT VE KENTLEŞME TANIMLARI

Kent ve kentleşme ile ilgili dünyada üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanım bulunmamakla birlikte, yapılacak tanımların ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardan seçilen birçok gösterge kullanılarak bütüncül bir yaklaşım içinde yapılması gerektiği ifade edilmektedir. (DPT, 1998)

Günümüz dünyasında ülkeleri "gelişmiş" ve "az gelişmiş" olarak iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Her iki kategorideki ülke için kentleşme tanımları farklılık göstermesine rağmen bir şey ortaktır: kentleşme ekonomik gelişme olmaksızın gerçekleşemez. Sosyal bilimciler kentleşme sürecinin ekonomik gelişme süreci ile bağlantılı olduğu konusunda hemfikirdiler *(Bairoch, 1988).*

Sosyal açıdan kentleşme; sosyal dönüşüme bağlı olarak nüfusun büyük şehirlerde yoğunlaşma sürecidir. Ekonomik açıdan ise, kentsel ekonominin kırsal alanlara doğru yayılması ve kentsel endüstri ile yeniden kombine olması şeklinde karakterize olur. Genelde kentleşme aşağıdaki biçimlerle yansır:

- Toplam nüfus içinde kentsel nüfus oranındaki artış
- Tarımsal nüfusun tarımsal olmayan nüfusa dönüşümü
- Kent ölçeklerinin genişlemesi
- Kırsal alanlarda yeni kentlerin oluşumu
- Kentsel ekonomi ve hayat tarzının yaygınlaşması *(Lu Huapu, 2002)*

Burada temel soru şudur: "ekonomik gelişme kentleşmeyi sağlar mı? Yada bunun dışında başka unsurlar var mıdır?" Ekonomik gelişme de kentleşme gibi tanımlanması kompleks bir süreçtir. Ekonomik gelişmeyle ilgili tanımlar arasında en yaygını teknolojik kritere dayalı olanıdır. Bu perspektiften ekonomik gelişme sanayileşmeye paralel olarak oluşur.

Kent ve kentleşme ile ilgili özellikle ekonomistlerin sosyologların ve coğrafyacıların pek çok kuramsal yaklaşımları görülür. Her bir kuramın vurgu yaptığı konu farklı olsa da birşey ortaktır: kentleşme tek bir göstergeye ya da kritere bağlı olan bir olgu değildir ve yapısal boyutları yanısıra zamansal boyutları da bulunur. Bu tanımlara göre;

- İnsanların kentlerde yoğunlaşmaları bir dizi ekonomik güçlerin ürünüdür. Bu güçler ise sanayi devrimi ile önem kazanan ulaşım sorunlarının çözümü, tarımın sanayileşmesi, ticari merkezlerin büyümesi gibi bir dizi unsur bulunur. *(Weber, 1899)*
- Kentleşme kuramlarının genel olarak 2 formu bulunur. Birinci form; coğrafî ve ekonomik yerleşmeyi esas alırken diğeri, modernleşme olarak tanımladığımız durumu esas alır. Birinci form esas alınarak yapılan kentleşme tanımı; nüfusun ve tarımsal olmayan aktivitelerin büyüklük ve biçim olarak çeşitlenen kentsel çevrede coğrafî konsantrasyonu şeklindedir. İkinci formdaki kentleşme tanımı ise; kentsel değerlerin, davranışların, örgüt ve kurumların coğ-

rafî dağılımı şeklindedir. Her iki anlamda da kentleşme; sosyal sistemler için organize olmuş kompleks bir süreci göstermektedir. *(Friedmann, 1973)*

- Bir yaşam biçimi olarak kentselliğe ampirik açıdan birbiriyle ilişkili 3 perspektiften bakılabilir: a) nüfus temeli olan fiziksel bir yapı olarak, b) bir yapıya ve kurumlar dizisine sahip toplumsal örgütlenme sistemi olarak, c) bir davranışlar, fikirler dizisi ve kişilikler kümesi olarak. *(Wirth, 1938)*
- Kentleşmenin olabilmesi için toplumsal gelişme birinci şarttır. *(Durkheim, 1964)*
- Kentler pek çok kritere bağlı olarak oluşan kompleks bir yapıdır ve sadece istatistikî sayısal veriler kentleri tanımlamada yeterli olmaz. *(Jacobs, 1961)*
- Bir kentin ekonomik gelişme oranını belirlemek için bir yılda ortaya çıkan ürüne bakılması yanlış olur. Asıl önemli belirleyicinin belirli bir periyotta eski işlere eklenen yeni işlerdir. *(Jacobs, 1971)*
- Ekonomik açıdan kentleşme "toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakları kullanma yöntemi"dir. *(Goodall, 1972)*
- Kentleşme, "kentsel hayatla ilgili politik, ekonomik ve sosyal tüm özellikleri kapsayan bir kavram"dır. *(Brunn, Williams, 1993)*
- Kentin ayırıcı özelliği tarım dışı faaliyetlerde sorgulanması gerekmekle birlikte kentin ekonomisinin kentin gerekli ama yeterli olmayan şartıdır. *(Weber, 1960)*
- 2. Dünya Savaşı sonrasında kentlerin karmaşıklığının artmasıyla yeni bir bakış açısı oluşturma gereği anlaşılır. Klasik coğrafyacıların ve çevrecilerin bakış açısına yenilik katmak için bilimsel düşüncenin yöntemlerini kullanan, sosyal tanımlamaları da içeren ve bağımsız değişkenleri tanımlayan yeni bir sistem geliştirilir. *(Berry&Horton, 1970)*

1980lerden sonra ise, dünyada ulaşım, iletişim ve üretim teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak görülen küreselleşme süreci ve bu sürecin meydana getirdiği yeni ekonomik yapı içinde kentlerin yönetim ve denetimi, kendi içinde kademelenmiş, iş bölümü yapmış, uzmanlaşmış ve işlevleriyle farklılaşmış bir kentler sistemi ile yürütülmektedir.

Bu süreçte, imalata dayalı endüstriden uzaklaşma ile birlikte hizmet sektörüne yönelik faaliyetlerin gelişimi ileri kent ekonomilerindeki değişimin temelini oluşturmuştur. Endüstri sonrası dönem yada "deindustrialization" olarak adlandırılan ve ekonomik yapıyı etkileyen bu değişim çeşitli şekillerde ve çeşitli alansal büyüklüklerde olmaktadır. Bu da ülkesel alanda değişim meydana getirmiştir. İmalat sektörü açısından büyük kentsel merkezlerde tam bir düşüş olmasının yanısıra, küçük kentlerde ve kırsal alanlarda bir gelişim söz konusudur. Çünkü haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler bağlı olarak yakınlık önemli bir faktör olmaktan çıkmıştır. Böy-

lece, alana, işgücüne ve maliyete bağlı kısıtlamalar ortadan kalkmış, kentsel yığılma ekonomilerinin sona erdiği, alansal olarak yeni düzenlemelerin ortaya çıktığı bir süreç başlamıştır. *(Graham, Spence, 1995)*

Bu süreç aynı zamanda enformasyon ve sermaye akımlarını sağlayabilecek iletişim ve ulaşım altyapılarının getirdiği, ülke sınırlarını aşabilen bilgi yada ağ şehirlerini meydana getiren süreçtir. Bu durum kentlerde toplumsal yapıyı değiştirdiği gibi mekansal organizasyonlarda da dönüşüme neden olmaktadır. *(Erkut, Ertekin, Gezici, 1996)*

Bilgi teknolojilerinin ekonomi ve toplum üzerindeki en önemli etkisi, bu süreçteki faaliyetler nedeniyle değişen alansal yapıdır. Bu teknolojilerin özel sektör ve geniş ölçekte kamu sektörü tarafından kullanımı, kentler ve bölgelerdeki önemli teknolojik değişikliklerin kaynağıdır. Bu değişikliklerle ortaya çıkan mekansal yapı ise basit değildir. *(Castells, 1989)*

Bu karmaşık ve çok etkenli yapıda kentlerin karakteristiklerini belirleyen göstergeler içinde hizmet sektörü ağırlıkta olmasına rağmen sanayi sektörününün gelişmesi ile hizmet sektörünün gelişmesinde pozitif bir bağıntı bulunması kentleri tanımlamada ve kentleşme kriterlerini belirlemede sanayileşme göstergelerinin halen önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir.

KENTLEŞME VE KALKINMA

Ulusal ve global ekonomik gelişme ve kentleşme arasındaki bu kompleks bağlantılar hala yeterince değerlendirilememiş olmasına rağmen genel bir yargı olarak ulusal kalkınmayı sağlamak için yapılan düzenlemeler kentleşmeyi ve kentsel ve ekonomik hedeflere ulaşmayı da sağlamaktadır.

Ancak, doğal ve toplumsal kaynakların mekan üzerindeki dağılımı "mutlak" anlamda eşitlik arzetmediğinden, kentleşme de mutlak anlamda dengeli bir süreçten geçmemektedir. Diğer bir deyişle ekonomik ve sosyal gelişme yeryüzünde zaman ve mekan bakımından farklılık göstermektedir. Dinamik bir yapıya sahip "gelişme süreci"ne yön veren ekonomik ve sosyal faktörlerin ülke mekanı üzerinde farklı yoğunluklarda dağılımı, bölgelerarası gelişmişlik farklarının nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. *(DPT, 1998)*

Bu bağlamda; günümüzde bölgesel dengesizlikleri azaltmak amacıyla devletin politika üretmesi ve çözüm araması hemen her ülkede kaçınılmaz olmakta, ulusal ve uluslararası ekonomik gelişme kuruluşları bu müdahale biçimine ilişkin öneriler ve politikalar geliştirmektedir.

Kamu sektörü açısından dengeli bir bölgesel gelişmeden amaç, üretim ve hizmet yatırımlarının dağılımını en iyi yansıtan bir yerleşme sisteminin kurulması olmalıdır. *(DPT, 1998)*

Türkiye'de Cumhuriyetin başlangıcından itibaren dengeli bölgesel kalkınmaya yönelik bir politika izlenmekle beraber, bu çabalar daha çok planlı dönemle birlikte yoğunluk kazanmıştır. Bu bağlamda kamu yatırımlarının geri kalmış bölgelere aktarılmasına ağırlık verilmiştir. Cumhuriyet'in ilk kuruluş aşamasında da bu hedefler çerçevesinde il merkezlernin oluşumu ve dağılımı belirlenmiştir.

Ancak son yıllarda daha çok politik rant kaygılarıyla herhangi ekonomik ve sosyal bir yatırım yapılmadan birtakım ilçelerin il merkezi yapılması gündeme gelmiştir.

Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda 63 olan il merkezi sayısı kademe kademe artarak bugün 81'e ulaşmıştır:

FARKLI ÜLKELERDEKİ KENT VE KENTLEŞME KRİTERLERİ

Kentleşme ülkeden ülkeye farklılık gösteren bir kavramdır ve genellikle nüfus kriterine bağlı olarak tanımlanır. Bu açıdan, farklı ülkelerdeki alt limitler şu şekildedir:

- Danimarka, İsveç: 200 kişi
- Arnavutluk ve Yeni Zelanda: 400 kişi
- İrlanda, Kolombiya, Panama: 1500 kişi
- Fransa, İsrail, Arjantin: 2000 kişi
- ABD, Meksika, Venezuella, Portoriko: 2500 kişi
- Belçika, Gana, Hindistan, Jamaika, İran: 5000 kişi
- Yunanistan, Senegal, İspanya, İsviçre: 10000 kişi
- Hollanda: 20000 kişi
- Japonya: 30000 kişi
- Kore: 40000 kişi

Ancak, sadece nüfusa bağlı olarak bir standart getirmenin yeterli olmadığı tüm dünyaca kabul edilen bir gerçektir. Bu bağlamda uluslararası ve ulusal düzeylerde yapılan çalışmaların bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'CE BENİMSENEN KRİTERLER

1950lerden sonra Birleşmiş Milletler uluslararası karşılaştırmalar yapabilmek için kentleşme için belirli birtakım standartlar koymaya çalışmıştır. Bu çalışmalar sonucunda tüm dünyada kullanılmakta olan onlarca kent tanımı ortaya çıkmıştır. Bu tanımların analizlerini 3 kategori altında sınıflamak mümkün olabilmektedir. *(Schwab, 1991)*

1. En yaygın olarak kullanılan kent tanımı nüfus kriterine dayanır. Birleşmiş Milletler'e veri sağlayan ülkelerin yaklaşık %35'i bu kriteri esas almaktadır. Kent olarak nitelendirilen alanlardaki nüfus 250 —40000 arasında değişebilmektedir.

2. İkinci türdeki tanımlama yasal ve idarî kritere dayanır. Bazı ülkelerde nüfus büyüklüğü dikkate alınmaksızın şayet o yerleşim idarî bir merkez ise ya da

yasal olarak benimsenen bir nüfus yoğunluğuna sahip ise o alan "kent "olarak nitelendirilebiliyor.

3. Üçüncü tipteki tanımlama; genellikle büyüklük ve yasal ya da idarî standartların kombinasyonundan oluşur. ABD'deki pek çok eyalet yönetimi bir yerleşimin kent olarak kabulü için belirli bir nüfus yoğunluğuna erişmesini sınır olarak kabul etmektedir. Diğer ülkelerde bu kriterler diğer gerekliliklerle birleştirilmektedir. Ör: tarımsal olmayan işlerde çalışan oranı.

Uluslararası karşılaştırmalarda kentleşme derecesi ülkede yaşayan toplam nüfus içinde o ülkedeki tanımlamaya göre kent kabul edilen alanlarda yaşayanların oranına göre belirlenir. Bu yaklaşım bir dizi problemi de içermektedir. *Schwab*, bu yaklaşıma göre veriler analiz edilecek olursa Danimarka'nın ABD'den daha kentleşmiş çıkabileceğini, bu tür yanlış sonuçların değişik karşılaştırmalar yapmayı gerektirdiğini, her ülkede 100.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşmelerin oranını dikkate alarak yapılan karşılaştırma yönteminin de birtakım yanlış sonuçlar içerdiğini ifade eder ve örneğin İzlanda'da 100.000'den fazla nüfuslu hiç yerleşme bulunmazken Hollanda'da bu oranın %45 olduğunu, az nüfusu olan bu nedenle de küçük kentlerden oluşan ülkeler ile çok nüfuslu büyük kentlerin olduğu ülkelerin aynı kentleşme düzeyinde olabileceğini, örneğin Danimarka ve ABD hemen hemen aynı kentleşme düzeyine sahipken, Danimarka'da bu nüfusun %30'unun tek bir kentte -Kopenhag-, yarım milyondan fazla nüfusu olan ABD'de ise kentsel nüfusun %77'sini oluşturan 32 kentte bulunduğunu belirtir. *(Schwab, 1991)*

Diğer bir problem de kentlerin dağılımıyla ilgilidir. Varsayımsal olarak aynı büyüklükteki ve kentleşme oranı aynı olan 2 ülke farklı yerleşme özelliklerine sahip olabilir. A ülkesinde aynı büyüklükte pek çok kent bulunurken, B ülkesinde tek bir büyük kent baskın olabilir.

1960'lardan bu yana ekologlar, demograflar ve kent sosyologları kentleşmenin ölçümü problemi ile kentler için birtakım göstergeler geliştirme üzerinde durmaktadırlar. *(Arriage, 1970; Gibbs, 1961; Mehta, 1963; Subramanion,1971)* Bu göstergeler ülkenin kentsel nüfusuna ve mekansal dağılımına duyarlı olabilir. Bunların hesaplanmasında güçlükler yanısıra pek çok ülke için elverişli kulanılabilir veri bulmak da mümkün değildir. Bu nedenle, pek çok problemi içermesine rağmen, uluslararası karşılaştırmalarda 100.000'den fazla nüfuslu kentlerin toplam nüfustaki oranı kentleşme derecesini ölçmede esas alınmaktadır.

Sosyo-ekonomik, coğrafî ve kültürel pek çok farklılıktan kaynaklı olarak üzerinde fikir birliğine varılmış bir kent göstergesi olmamasına rağmen Birleşmiş Milletler'in "Kentsel Göstergeler Programı"nca benimsenen bazı temel göstergelere göre ve aynı zamanda yerel özellikler dikkate alınarak birtakım çalışmalar başlatılmıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ'NCE BENİMSENEN KRİTERLER

Avrupa Birliği'nce kentleşme ve entegre bir kent sistemi oluşturulması yönünde önemli çabalar gözlemlenmektedir. Üye ülke kentlerinin hayat standartlarının belirli bir seviyeye getirilmesi için belirli göstergeler çerçevesinde karşılaştırmalar yapmak ve göreli olarak alt seviyelerde olan kentlerdeki standartların yükseltilmesi için önlemler almak şeklinde özetlenebilecek bu çabalar bir takım birlik ve komisyonların önderliğinde yürütülmektedir.

Avrupa nüfusunun yaklaşık %80'i kentsel alanlarda yaşamaktadır. Bu nedenle Avrupa kentlerinin hayat kalitesini değerlendirilmesi yönünde gittikçe artan bir talep bulunmaktadır. Bu talebi karşılamak için Avrupa Komisyonunca Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki kentlere dair bilgilerin bir kurum altında toplanması için karar alınmıştır. "Urban Audit" (Kent Denetimi) bu amaçla Haziran 1998 tarihinde Avrupa Komisyonu'nca oluşturulmuştur. Kent ve alt-kentler ölçeğinde karşılaştırmalı veri ve bilgiler toplamayı amaçlamaktadır. Bu sayede kendini yenileyebilme ve sürekli dinamik bir haberleşme sistemi kurularak Avrupa Birliğinin kent düzeyinde sağlıklı politikalar geliştirmesi sağlanmış olacaktır.

Ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik pek çok gösterge çerçevesinde yapılan bu karşılaştırmalar aynı zamanda kentin diğer yerleşimlerle entegrasyonunu ve iletişimini de belirlemede kullanılmaktadır.

ABD'DE KENT VE KENTLEŞME KRİTERLERİ

ABD'de 1950lere kadar 2500 ve daha büyük nüfuslu alanlar kent kabul edilmiştir. Bu tanımlama çok sınırlı bulunmuş ve daha sonra bugün halen geçerli olan şu kriterler resmi olarak benimsenmiştir: *(Schwab, 1991)*

Büyük şehirlerin çevresindeki kentsel ve kırsal nüfus arasında daha belirgin bir ayrım yapmak için 4 ayrı terim kullanılmaktadır:

1. Kentleşmiş Alan (urbanized area)
2. Metropolitan İstatistiksel Alan (Metropolitan Statistical Area)
3. Birincil Metropolitan İstatistiksel Alan (Primary Metropolitan Statistical Area)
4. Birleştirilmiş Metropolitan İstatistiksel Alan (Consolidated Metropolitan Statistical Area)

1. Kentleşmiş Alan: Kentleşmiş bir alan nüfus yoğunluğu ile tanımlanmaktadır. Her bir kentleşmiş alan merkezî bir şehir ile onun etrafındaki banliyölerden oluşur. Bunların hepsinin nüfusu 50.000 ve daha fazla olmalıdır. Kentleşmiş alan kriteri en az mil^{2}ye 1000 kişi içerecek şekilde sınırları belirlenir. Bu sınır içinde birleştirilmiş alanlar dahilinde kalan ve kentsel gelişmeye eklemlenmiş halde bulunan daha az yoğunlukta yerleşmeler ile endüstri parkları, golf alanları, metropolitan parklar v.b. alanlar yeralabilir.

1986'da ABD'de 174 milyon kişi (%73,7) kentleşmiş alanlarda yaşıyordu. Bu sayının yarısından daha azı (74 milyon) 340 merkezi kentte bulunuyordu. Kabaca 105 milyon kişi kent çeperlerinde yani banliyölerdeydi.

2. Metropolitan İstatistiksel Alan (MİA): Kentleşmiş alan tanımına çok yakın olan diğer bir tanım da Metropolitan İstatitistiksel Alan karamıdır. Bu tanım ez 50.000 nüfuslu merkezî kentleri tanımlamada kullanılmaktadır. Bu alan kapsamında merkezî kentler ve bu kentlerin ekonomik ve sosyal ilişkide bulunduğu ilçeler yeralır. İlçelerin sayısı ile ilgili herhangi bir sınırlama yoktur. MİA içinde yeralan ilçeler farklı eyalet sınırları içinde de olabilir. Fakat bu ilçelerdeki merkez kente ev-işyeri seyahat oranları yüksektir. (Bu oran %25 ila %50 arasında değişir)

MİA'nın oluşturulmasındaki amaç merkez kent ile etrafındaki ilçeler arasındaki ekonomik ve sosyal entegrasyonu sağlamaktır. Politik sınırlar yeterli derecede kentleri sınırlayamaz. Çünkü bu sınırlar içinde çeperlerdeki az yoğunluktaki yerleşmeler de bulunur. Genelde; kentleşmiş alanlar MİA'nın kabaca merkezini oluşturur. Aynı zamanda MİA toplam nüfusa bağlı olarak çeşitli seviyelerde kategorize olabilir:

- A seviyesi: 1000 000 ve daha fazla nüfuslu MİA'lar.
- B seviyesi: 250 000-1000 000 nüfuslu MİA'lar.
- C seviyesi: 100 000- 250 000 nüfuslu MİA'lar.
- D seviyesi: 100 000'den daha az nüfuslu MİA'lar.

3.4. Birincil Metropolitan İstatistiksel Alan (BMİA) ve Birleştirilmiş (Consolidated) Metropolitan İstatistiksel Alan (CMİA): A seviyesindeki MİA'lar içinde BMİA'lar tanımlanabilmektedir. Her BMİA geniş bir kentleşmiş alandan ya da birbiriyle ve komşu yerleşmelerle çok güçlü sosyal ve ekonomik bağlantıları olan kümelenmiş ilçelerden meydana gelir. BMİA'lar tanımlandığında MİA'ların bir parçası durumunda olan CMİA'lar yeniden belirlenir. Tüm BMİA'lar için bu böyle değildir ancak merkezî kentin olduğu BMİA'lar için bu şekildedir.

ÇİN'DE KENT VE KENTLEŞME KRİTERLERİ

Son derece sıkı bir merkezi yönetimin olduğu Çin'de kent ve kentleşme kriterleri uzun seneler nüfus ve ekonomik göstergelerle belirlenmeye çalışılmıştır. 1978 öncesi komünist sistemin etkin olduğu dönemde nüfus büyüklüğü, ekonomi ve savunma konularındaki önemi kent statülerinin değişmesinde başlıca kriterleri teşkil etmiştir. 100.000'den fazla nüfuslu yerleşimler kent statüsüne yükselirken, daha az nüfuslu yerleşimler ancak sanayi yada maden yatakları açısından zengin olması, il enstitülerinin merkezi olması, büyük bir pazar yerleşimi olması yada sınırda önemli bir merkez durumunda olması halinde kent olabiliyordu. Buna ayrıca tarımsal nüfus oranı %20'yi geçmeme şartı da eklenmiştir. 1978'den sonra dışa açık politikalar izlenmesi, hızlı ekonomik gelişme sonucu kentlerin karekterlerinde meydana gelen önemli değişimleri karşılayabilmek için bu kriterler biraz esnek hale getirildi. Önceki kriterlerle karşılaştırıldığında; nüfus büyüklüğünden daha çok kent merkezinin istihdam

yapısına ve ekonomik gelişmeye daha çok önem verildiği görülmektedir. Yıllık GNP'si 2000 mil. RMB olan ve 60.000'den fazla tarım dışı nüfusu olan kent merkezleri önemli bir ekonomik merkez olabiliyordu. *(Yhu Zhu, 1998)*

Yhu Zhu, 1978 sonrasının en önemli etkisinin kentlerin sayısındaki artış olduğunu belirtir. Kentlerin kurulmasıyla ilgili esneklikler bunda en önemli etken oluşturmuştur. Kentin statüsünün yükseltilmesi yerel yönetimlerce yabancı yatırımları çekmede bir mekanizma olarak kullanılmıştır. Bunun sonucunda kentlerin toplam sayısı 1978'de 194 iken 1990'da 467'ye ve kentsel nüfus (tarım dışı faaliyetlerde çalışanlar) 84,1 milyondan 150,38 milyona sıçramıştır. Ayrıca önemli oranda küçük ve orta büyüklükteki kent kentsel sisteme eklenmiştir. Sonuç olarak, büyük kentlerin oranında azalma olurken, küçük kentlerin oranı artmıştır. Ekonomik reformlar ve dışa açık politikalar Çin kentlerinin ekonomik yapısını da değiştirmiştir. 3. sektörde ve devletin tasarrufunda olmayan işlerde çalışan nüfus artmıştır. Hayat standartlarındaki yükselme ve üretilen malları satabilmek için dış pazarlarla daha iyi ağ ve bağlantılar kurulması sayesinde 3. sektör hızla büyümüştür. Devlet İstatistik Bürosu verilerine göre başlıca 74 kentte 3. sektörün GNP içindeki payı 1978'de %19,1 iken 1988'de %32,6'ya yükselmiştir. *(Yhu Zhu, 1998)*

HİNDİSTAN'DA KENT VE KENTLEŞME KRİTERLERİ

Az gelişmiş bir ülke örneği olarak Hindistan'da tarihsel gelişme sürecinde kır ve kentsel alanlarda sosyal davranışlar açısından çok keskin farklılıklar oluşmuştur. Sosyal davranış açısında kır-kent arasında çok belirgin bir farklılaşma söz konusu olmasına rağmen bu bölünme kentsel alanları tanımlamada yeterli veri teşkil etmez. Tek bir kritere göre bu konunun değerlendirilmesi mümkün değildir. Hindistan kent ve kent sistemleri üzerine detaylı bir araştırma yapan *Ramachardan*, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için temelde 5 kriterin (1- demografik, 2- ekonomik, 3- sosyal, 4- morfolojik ve 5- fonksiyonel) gözönünde bulundurulması gerektiğini belirtir. *(Ramachardan,1999)*

Hindistan'da sağlıklı bir nüfus kriteri belirlemek güçtür. 100 kişilik "hamlet"lerden 5000 kişilik "kent"lere kadar pek çok kademede yerleşim bulunur. Nüfus yoğunluğu açısından da kesin verilere ulaşma imkanı bulunmamaktadır. Kentsel alanları tanımlamada kullanılacak ekonomik kriterler iktisaden faal nüfus üzerinde odaklanır. Tarımda çalışan nüfus ile 2. ve 3. sektörlerde çalışan nüfusu ele aldığımızda iktisaden faal nüfusunun %50'den fazlası tarımda çalışan yerleşimler kır olarak kabul edilebilir.

Hindistan'da resmi olarak nüfus sayımlarında 1971'den beri aynı kriterleri baz almaktadır. İstatistiksel olarak esas alınan kentsel alan tanımında kentler;

a- Belediye, tüzel kişilik, askeri bölge yada yasal olarak tanımlanmış kentsel alanı olan yerler,

b- Aşağıdaki kriterleri sağlayan yerler:
- min. Nüfus:5000 kişi
- tarımsal olmayan sektörde çalışan erkek nüfus oranı: min.%75
- min. Nüfus yoğunluğu: 400 kişi/km^2

Ramachardan, bu kriterlerin de sağlıklı bir şekilde Hindistan'da kır-kent ayrımı yapabildiğini ve kentleri tanımlayabildiğini söylemenin zor olduğunu, birinci tanımda yeralan bir yerleşim 2. tanımdaki kriteri sağlamak zorunda olmadığını, bu durumda ise kent sayısının oldukça düşük çıktığını, 2. tanımı sağlayan 12000 yerleşim olduğu belirtilse de bunun da sadece 3245'inin kentsel alan olarak nitelendirilebileceğini ifade eder. Bu durumda, kentlerin yaklaşık 2/3ünün aslında kentsel bir nitelik taşımamaktadır. Tüm bunların yanısıra, Hindistan İstatistik Bürosu verilerinde 10.000 nüfusu aşan ve kır olarak nitelendirilen 1850 yerleşim vardır. Ramachardan, nüfus yoğunluğu kriteri açısından da 400 kişi/km^2 Hindistan için gerçekçi olmayacak derecede düşük bir yoğunluk olduğunu,. Hindistan için bu oranın 1000 kişi/km^2 olmasının daha uygun olacağını, İstatistik Bürosu'nun iktisaden faal nüfusla ilgili kriterinin (Çalışan erkek nüfusun en az %75'inin tarım dışı faaliyetlerde çalışması) tarımsal aktivitelerin kentsel alanlar için uygun olmadığı kabulüne dayanmasına rağmen Büro'nun verilerine göre Hindistandaki şehirlerin %25'inde temel sektörün tarım olduğunu, ayrıca sadece çalışan erkek nüfusun baz alınmasının da anlamsız olduğunu, çünkü Hint ekonomisinde kadınlar da erkekler kadar etkin bir rol oynadıklarını ve yasal olarak 1., 2., ve 3. sektör aktivitelerde kadınların çalışmasını engelleyici bir kısıtlamanın bulunmadığını belirtir. *(Ramachardan,1999)*

Hindistan kır-kent sistemiyle ilgili yukarıdaki açıklamalarda yeralan kriterler bilimsel ve kuramsal bir altyapıya dayanmadığından uluslarası ve ulusal düzeydeki araştırmalarda, karşılatırmalı analizlerde pek çok sorunla karşılaşılabilmektedir.

SONUÇLAR

Bu incelemelerden şu sonuçlara ulaşmak mümkündür.

- Tüm dünyada kent ve kentleşme için ortak kriterler belirlenmesi, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve sosyo-kültürel, ekonomik ve coğrafî yapılarındaki farklılıklar nedeniyle çok güçtür.
- Kentleşme tek bir kritere bağlı olarak tanımlanamaz. O nedenle kentleşmeyi etkileyecek ekonomik, sosyal, kültürel, demografik göstergelere dair sağlıklı değerlendirmeye imkan veren standartlar oluşturulmalıdır.
- Günümüzde, uluslararası karşılaştırmalarda kentleşme hayat standartlarında meydana gelen artış ile orantılı olarak nitendirildiğinden hayat kalitesini artırmaya yönelik her türlü girişim kentleşme düzeyini de artıracaktır.

- Kentleşme düzeylerini belirlemede ulusal ve uluslararası karşılaştırmalar önemli olduğundan kentlere ilişkin daha detaylı ve sağlıklı veri tabanları oluşturulmalıdır.
- Kentleşme ile kalkınma birbirlerini destekleyen süreçler olduğundan ulusal düzeyde belirlenen kalkınma politikaları ile kentleşme politikaları birbirleriyle paralellik göstermelidir.
- Küreselleşme ve buna bağlı olan ekonomik yeniden yapılanmada nüfus kriterleri kentleri tanımlamada ve kentleşme düzeylerini belirlemede yetersiz kalmaktadır. Ulaşım, iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri, örgütleşmeyi, ekonomik ve sosyal değişimi, değişen hayat standartlarını içeren yeni göstergeler çerçevesinde kentler ve kentleşme tanımlanmalıdır.
- Hindistan örneğinde görüldüğü gibi, tarihsel süreçte uzun bir geçmişe sahip ve az gelişmiş ülkelerde resmi olarak kabul edilen tanım ve kriterlerin herhangi bir bilimsel çalışmaya dayandırılmadan belirlenmesi halinde birbiriyle çelişkili ve tutarsız sınıflandırmalar yapılmakta, diğer ülke ve kentlerle karşılaştırmada zorluklar oluşturmaktadır. Bu nedenle kent ve kentleşme ile ilgili yapılacak tanımlar ve belirlenecek kriterler ülke gerçeklerini göz önünde bulunduran bilimsel bir alt yapıya oturtulmalıdır.
- Dünyada "gelişmiş" ve "az gelişmiş" ülke sınıflandırmaları ekonomik dönüşümlere bağlı olarak değişmektedir. Bu değişim ve dönüşümün mekansal etkilerini sağlıklı bir şekilde analiz etmek, idarî yapılanmaları sosyo-ekonomik yapılanmaların etki ve sonuçlarını doğru yansıtıp yansıtmadığını sorgulamak ve bu dönüşüme uygun esnek politik kararlar ve standartlar belirlemek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ARRIAGE, E. A., "A new approach to the measurement of urbanization", Economic Develeopment and cultural Change 18(2):206-218, 1970

BAIROCH, Paul, "Cities and Economic Development From the Dawn of History to the Present", University of Chicago Press, Chicago, 1988.

BERRY, B., HORTON, F., "Geographic Perspectives on Urban Systems", Prentice Hall Inc., New Jersey, 1970.

BRUNN, Stanley D., WILLIAMS Jack F., "Cities of the World: World Regional Development", Harper Collins College Publishers, New York, 1993.

CASTELLS, M., "The Informational City- Information, Technology, Economic Restructuring and the Urban Regional Process", Basil Blackwell, Oxford, 1989.

DPT, "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)", Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın No:2466, 1998.

ERKUT, G., ERTEKİN Ö., GEZİCİ, F., "Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmelerin Mekansal Organizasyon ile Etkileşimi ve İstanbul örneği" İstanbul 2020 sempozyumu, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 17-19 Nisan 1996.

FRIEDMANN, John, "Urbanization, Planning, and National Development", Sage Publications, Beverly Hills, London, 1973.

GIBBS, J.P., "Urban research Methods", NewYork:Van Nostrand, 1961.

GOODALL, Brian, "The Economics of Urban Areas", Pergamon Press, Oxford, New York, 1972.

GRAHAM D., SPENCE, N. "Contemporary Deindustrialization and Tertiorization in the London Economy", Urban Studies, 32,6 , pg:885-911, 1995.

JACOBS, Jane, "The Death and Life of Great American Cities" Random House, New York, 1961.

JACOBS, Jane, "The Valuable Inefficiencies and Impracticalities of Cities", "Urban Studies", ed. by Louis K. LOEWENSTEIN, The Free Press, New York, 1971.

Lu HUAPU, "Review of the Urban Growth over the past twenty years & prospects for the next 2 or 3 decades", Istitute of Transportation Engineering, Tsinghua University, 2002.

MEHTA, S.K., "The correlates of urbanization" American Sociological Review 28(24):609-616, 1963.

RAMACHADRAN, R., "Urbanization an Urban Systems in India", Oxford University Press, New Delhi, 1999.

SUBRAMANIAN, M., "An operational measure of urban concentration", Economic Develeopment and Cultural Change 20(1):105-115, 1971.

WEBER, Adna Ferrin, "The Growth of Cities in the Nineteenth Century", Macmillian, New York, 1899.

WIRTH, Louis, "Urbanism as a Way of Life", American Journal of sociology, Syf:1-34, Temmuz 1938.

Zhu Yu, "Spatial Effects of Informal Urbanization in China: The Case of fujian Province", Asia-Pacific Population Journal, Vol. 13, No.1, March 1998.

KAMU YÖNETİMİ VE MAHALLİ İDARELER REFORMLARINDA YASA YAPIM SÜRECİ VE GÜÇ İLİŞKİLERİ

Elvan Gülöksüz

GİRİŞ

Uzunca bir müzakere sürecinden sonra kamu yönetimi reformunun yasalaşması yönünde önemli yol alınmış bulunuluyor. Şehir ve bölge plancıları açısından reformun öngördüğü yeni bölge tanımlarının ve kent yönetimlerine yüklenen yeni işlevlerin farklı toplumsal kesimleri nasıl etkileyeceği, hangi kesimlere ne kazandırıp ne kaybettireceği büyük önem taşıyor. Reform sonucunda farklı toplumsal kesimlerin uluslararası veya ulusal fonlara erişimi, doğal kaynakları kullanımı, kamu hizmetlerinden faydalanma olanakları, sonuç olarak da aralarındaki güç ilişkileri yeniden biçimlenecek. Henüz reformun sonuçlarının ortaya çıkmadığı günümüzde yasaların toplumsal kesimler üzerindeki olası etkilerini değerlendirmenin bir yolu yasa yapım sürecinin ele alınması olabilir. Yasal değişiklikler toplumsal kesimler arası mücadeleyi içeren politik bir süreçle biçimleniyor. Bu bildiride kamu yönetimi reformunun oluşum sürecinde farklı toplumsal kesimlerin gösterdiği tepkiler analiz edilerek yasaların hangi kesimlere neler kazandıracağı/ kaybettireceği hakkında bir değerlendirme amaçlanıyor. Bu değerlendirme yapılırken ulusüstü kurumların ve ulusal kamu organlarının yayınladıkları raporlar, örgütlü kesimlerin yayın ve demeçleri, Meclisteki tartışmalar ve yasaların detaylı incelemesinden yola çıkılacak.

KAMU YÖNETİMİ REFORMU NE GETİRİYOR?

Öncelikle reforma dahil yasaların somut içeriği ve bu bildirinin kapsamı üzerinde durmak gerekiyor. Bu bildiride Kamu Yönetimi Reformu başlığı altında, Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, Belediye, Büyükşehir Belediyesi, İl Özel İdaresi Kanunları, İmar ve Şehirleşme Kanun Tasarısı Taslağı ve DPT tarafından 2002 yılında düzenlenen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması ele alınacak[1]. Uzmanlaştıkları alanlar farklı olmakla birlikte bütünsel bir dönüşümün parçalarını oluşturan bu yasalar kamunun pek çok alanında yeni düzenlemeler getiriyor. Reformu bu çeşitliliği içinde ele almak bu bildirinin amacını aşıyor. Burada reformun dört özelliği ele alınacak. *İlk* özellik, yönetsel sınırların yeniden tanımlanarak yönetimin coğrafi ölçeğine getirilen dönüşümler. Bu yönde en başta vurgulanması gereken İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması ile Türkiye'-

deki bölge tanımlarına eklenen 'alt-bölge' kademesinin eski bölge tanımlarından daha küçük ölçekli, yeni bir yönetim kademesini oluşturduğudur. İmar ve Şehirleşme Kanun Tasarısı Taslağı da getirdiği 'alt bölge planı' kategorisiyle plan ölçeklerini yeni bölge tanımlarına uyum sağlayacak şekilde yeniden tanımlıyor ve buna ek olarak bölge planlama sürecine plan sınırlarını idari sınırlardan bağımsız olarak belirleme esnekliğini getiriyor.[2] Elbette 'alt-bölge' kategorisinin Avrupa Birliği fonlarının akışı için Birlik kriterlerine uygun olduğu ve bu birimlerin tasarı taslağı olarak gündemde olan Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kurulması öngörülen ölçeğe de tekabül ettiği biliniyor (Evren ve İnal Çekiç, 2003). Bölge tanımlarındaki küçülme eğiliminin tersine, Belediye Kanunu belediye kurulması için gerekli nüfus koşulunu artırarak ve belediyelerin yerleşmeler büyüyüp içiçe geçtikçe yeniden düzenlenmesini sağlayacak hükümler getirerek belediyelerde ölçek ekonomilerinin kurulması yönünde adımlar atıyor.[3] *İkinci* ele alınacak özellik, reform kapsamında merkezi ve yerel yönetimin işlevlerinin ve aralarındaki işbölümünün yeniden düzenlenmesi. Reform ile merkezi yönetim ulusal düzeyde politika üretme, denetim, koordinasyon ve yönetişim mekanizmalarını kurmakla yetkili kılınırken, yerel yönetimler mahalli müşterek ihtiyaçlarla ilgili genel yetkili sayılıyor ve bu çerçevede bazı bakanlıkların taşra teşkilatları bu yönetimlere (belediye ve il özel idaresi) devrediliyor.[4] Bununla birlikte Belediye ve İl Özel İdaresi Kanunlarıyla, belediye meclis kararlarında[5] ve belediye bütçesinin kesinleşmesinde[6] mülki idare amirinin onayının kaldırılması, il genel meclisine vali yerine üyeler arasından seçilmiş bir kişinin başkanlık etmesi[7] gibi düzenlemelerle yerel yönetimler üzerinde merkezi yönetimin vesayeti azaltılıyor. Benzer şekilde, İmar ve Şehirleşme Yasa Tasarısı Taslağıyla merkezi idarelerin özel kanunlarla kullandığı planlama yetkileri de yerel yönetimlere devrediliyor.[8] Bu değişikliklerle kamu hizmet, yatırım ve kararları yerelleşiyor. *Üçüncü* ele alınacak özellik kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi için getirilen yeni düzenlemeler. Yeni yasalar kamu hizmetlerinin üniversite, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, hizmet birlikleri, özel sektör ve alanında uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerine gördürülmesinin önünü açıyor.[9] Belediyeler tarafından sermaye şirketleri ve bütçe içinde işletme kurulması olanakları devam ediyor.[10] Reform belediye[11] ve il özel idarelerinin[12] borçlanma olanaklarını, dolayısıyla da finans kuruluşlarıyla yerel yönetimler arasındaki ilişkinin yoğunluğunu artırıyor. Bununla birlikte, belediye kanunlarında kullanılan temel kavramlar girişimci ve rekabetçi belediye anlayışını öne çıkarıyor. Bu yasal hükümler kamu hizmeti tanımını ve sunum biçimini önemli ölçüde değiştiriyor. *Dördüncü* özellik yönetişim kavramı ile öne sürülen, kamusal karar vermede siyasi/ bürokratik kadroların yanısıra yeni aktörlere sınırlı güçler aktarılması. Reform kapsamındaki tüm yasalar kamu hizmetlerine ilişkin temel kararların alındığı kurumlarda (Strateji Geliştirme Kurulu[13], belediye[14] ve il özel idaresi[15] meclis ve ihtisas komisyonları ve stratejik plan hazırlıkları sırasında) ilgili kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcilerinin oy hakkı olmaksızın görüşlerinin alınması ilişkin maddeler içeriyor.[16]

KAMU YÖNETİMİ REFORMUNA TEPKİLER VE ARKASINDA YATAN NESNEL KOŞULLAR

Kamu yönetimi reformunun şekillenmesinde farklı toplumsal kesimlerden gelen iki tür tepki önemli rol oynadı. *İlk tür tepki*, günümüzdeki biçimiyle reformun temel özelliklerini destekleyen, bu anlamda da, reformun oluşumunda etkili olan liberal yaklaşımdı. Dünya Bankası (1997), OECD (2003) [17] ve TESEV (2004, a, b, c, d) yayınladıkları çeşitli raporlarda, TÜSİAD (Sabancı, 2004) ve TOBB başkanları (Hisarcıklıoğlu, 2004) kişisel olarak veya kurumlarını temsilen yaptıkları açıklamalarda, hükümet ise yasa gerekçelerinde (TBMM, 2003) bu yaklaşımı ortaya koydu. Bu kurumlara bakıldığında bu yaklaşımın arkasında uluslararasılaşmış veya geleceğini uluslararasılaşmakta gören, *küresel ölçekte rekabet temelli sermaye kesimlerinin* bulunduğu görülüyor. Gerçekten de reformun yukarıda özetlenen özelliklerine bakarak bu kesimlere pekçok avantaj yaratacağı öngörülebilir. Yönetsel alt-birimlerin (bölgelerin) küçülmesi ve kamu yatırım ve hizmetlerinin yerelleşmesinde somutlaşan 'yerel kalkınma' paradigması, her bölgenin rekabetçi bir çerçevede kendi büyüme potansiyelini harekete geçirmesi temeline dayanıyor. Doğal kaynaklar, işgücü, maddi altyapı birikimi gibi farklı potansiyellere sahip bölgeler bu paradigma çerçevesinde potansiyellerini harekete geçirmek için artık ulusal ölçekte, farklılaşmamış, homojen politikalar ile sınırlanmayacaklar. Bu dönüşüm yerel yönetimlerin piyasa mantığıyla hareket etmesini öngören yasa hükümleriyle birleşince, öngörülen yerelleşme sürecinin yatırımlar, başka bir deyişle de sermaye birikimi önündeki kamusal engelleri giderek azaltması sonucunu doğurması muhtemel gözüküyor. Diğer yandan ulus üstü kurum ve birliklerden akacak fonlar ve reformun belediyelere sağladığı borçlanma olanakları ile artan kamusal finansman olanakları, tüm bu fonların yöneldiği (bir kısmı) uluslararası firmalar açısından önem taşıyacaktır. Yine kamu yönetimi reformunun temel özelliklerinden olan kamu hizmetlerinin piyasalaşması ve kamunun elindeki varlıkları özelleştirmesine yönelik düzenlemeler, özel sektörün yatırım alanlarını genişletirken, yönetişimle ilgili maddeler firmaların yerel yönetimlerle pazarlığa oturmaları için formel bir fırsat yaratma potansiyelini taşıyor. Bunlara ek olarak, reformun kamu yönetimine getirdiği etkinlik, performansa odaklılık, esneklik, şeffalık gibi özelliklerin sermayenin serbest dolaşımı üzerindeki olumlu etkisi veya belediyelerin borçlanma olanaklarının finansal sermayeye yarattığı yatırım alanları küresel rekabet içinde yer alan veya almak isteyen Türkiye veya dış kökenli uluslararasılaşmış sermaye açısından önemli avantajlar içeriyor.

Kamu yönetimi reformundan önemli avantajlar sağlama potansiyeline sahip uluslararasılaşmış sermaye kesimleri reformu kendi çıkarlarına dayalı olarak değil, reformun temel ilkelerini dayandırdıkları mutlak değer yargılarına bağlı olarak savundular. Bu ilkeler sosyal ve tarihsel bağlamlarından kopartılarak sunuldukları için reform evrimsel bir iyiye gidiş olarak gösterilebildi. Bu kapsamda kamuda rekabet edebilirlik, girişimcilik, etkinlik, bürokratik yapıların azaltılması, performans, esneklik, demokratiklik, katılım, şeffaflık, sorumluluk, hesap verebilirlik, stratejik yönetim, vatandaş talepleri temelli hizmet gibi kavramlar kamu yönetimi reformunun ger-

çekleştireceği olumlu adımlar olarak sunuldu ve reform bunlara dayanılarak savunuldu. Oysa bu kavramların mutlak doğrulara tekabül etmediği, ancak farklı birikim stratejileri kapsamında işlev görmüş ve görecek kamu yönetimi anlayışlarına tekabül ettiğini belirtmek gerekiyor. Bu kavramlar bağlamından kopuk olarak ele alındığında kimsenin inkar edemeyeceği nosyonları içerdiğinden, reformun arkasında yatan nesnel çıkarların üstünü örterek, farklı toplumsal kesimlerin elde edeceği kazanç ve kayıpları saklama işlevini gördü. *Kamu yönetiminde rekabet, etkinlik kriterlerini ön plana çıkaran ve bu kriterleri mutlaklaştırarak topluma sunan* bu yaklaşım, arkasında yatan uluslararasılaşmış sermaye kesimlerinin artan gücü nedeniyle reform sürecinde en etkili yaklaşım oldu.

Aslında, kamu yönetimi reformu ve getirdiği temel kavramlar ancak sosyal ve tarihsel bağlamı içinde ele alındığında anlaşılabilir. Bu çabayı gösteren pek çok yazarın[18] vurguladığı gibi reform (küresel/ ulusal/ yerel) kapitalist toplumsal ilişkilerdeki dönüşümlere paralel olarak gündeme geldi. II. Dünya Savaşı sonrası döneme özgü toplumsal ilişkiler çerçevesinde biçimlenen kamu yönetimleri, kriz sonrası bu ilişkilerdeki dönüşümlere paralel olarak yeniden yapılandırıldı. II. Dünya Savaşı Sonrası dönemde toplumsal ilişkiler ulus devlet ölçeğinde biçimlenmiş, kaynak, yatırım ve kararlar giderek merkezileşmişti. Bu dönemde içe dönük, üretim ve iç pazarın devlet tarafından sübvansiyonuna dayalı birikim stratejisi ve emek, sermaye, devlet arasında korporatist ilişkiler hakimdi. Bu çerçevede merkezi yönetim üretim altyapısının kurulması, üretimin teşviği, iç pazarın genişletilmesi gibi yatırımcı işlevleri yerine getirirken, yerel yönetim merkezi yönetim politikalarını uygulama ve iş gücünün kırdan kente göçünü kolaylaştıran kentsel altyapı ve hizmet sunumu işlevini görüyordu. Bu sistem içinde devlet yatırım ve sosyal harcamaları, aynı zamanda devletin meşruiyetini sağladığı kaynaklar arasında olan sınıflararası ve bölgelerarası eşitsizlikleri giderme iddiasını da güçlendiriyordu. Buna karşılık 1970'lerin krizi ve küresel rekabetin yoğunlaşması karşısında, erken kapitalistleşmiş bölgelerde başlayan üretim sürecinin küreselleşmesi eğilimi dünyanın büyük bölümünde dışa dönük, rekabetçi büyüme stratejisini ön plana çıkardı. Birikim stratejilerindeki bu dönüşüme paralel olarak, günümüzde toplumsal ilişkilerin giderek ulus ötesi veya yerel ölçeklerde biçimlenme eğiliminde olduğu görülüyor. Bu süreçte ulus devletler, bir önceki dönemde olduğu gibi, kapitalist toplumsal ilişkileri (yeniden) düzenleyici bir rol oynuyor, bunun için dönüşen sermaye birikimi süreçleriyle etkileşim içinde coğrafi örgütlenmelerini yeniden yapılandırıyorlar. (Brenner, 1997) Kamu yönetimi reformu gibi düzenlemeler kaynak ve kararların yerelleşmesi ve toplumsal ilişkilerin bu ölçekte biçimlenmesi üzerinde oluşturucu rol oynuyorlar. Kamu yönetimi reformu ile merkezi yönetim piyasayı düzenlenme ve büyütme işlevini edinirken, yerel yönetimler sermayenin ve emeğin yeniden üretimi işlevlerini üstleniyor. Rekabetçi yerel yönetimin düzenlediği yerel ekonomik kalkınma ön plana çıkıyor.

Kamu yönetimi reformunun şekillenmesinde rol oynayan *ikinci tür tepki* reforma muhalif kesimlerden geldi. Kamu alanında örgütlenmiş sendikalar ve başkanları (Çelebi, 2004, Evren, 2004, Genel-İş, 2001, Koç, 2004, Yapı Yol Sen, 2004), meslek

odaları ve üyeleri (Günaydın, 2001, TMMOB, 2004, TTB, 2004), barolar (İzmir Barosu, 2004) ve muhalefet partisi (TBMM Tutanaklar) bu yaklaşımı ortaya koydu. Bu kesimlere bakıldığında reforma muhalefetin arkasında *emek ve iç pazar temelli kesimlerin* bulunduğu görülüyor. Bu kesimler kendilerini çeşitli şekillerde ifade ettiler. Öne sürdükleri karşı çıkış noktalarının başında, kamu yönetimi refomunun da önemli bir parçası olduğu düzenlemelerle sosyal devletin tasfiyesi ve kamu hizmetlerinin piyasalaşması vardı. Gerçekten de, bazı bakanlıkların taşra teşkilatının yerel yönetimlere devriyle yeniden dağıtımcı politika alanlarının merkezi yönetimin yetki alanından yerel yönetimlerin yetki alanına geçmesi, kamu sosyal harcamalarına ayrılan kaynakların azaltılması politikaları ile birlikte gerçekleşecek. Bunun ücretli kesimler veya tarımda küçük üreticiler nezdinde büyük kayıplara yol açacağı biliniyor. Bununla birlikte, kamu hizmetlerinin özel sektöre gördürülmesi, belediyelerin kamu hizmetlerini sermaye şirketleri veya bütçe içi işletmeler yoluyla yerine getirmesi veya yerel yönetimlerin kaynak kısıtları sonucunda bu hizmetlerde gündeme getirmek zorunda kalabilecekleri fiyat artışlarının düşük gelirlilerin hizmetlere ulaşamaması sonucunu doğurması da olası sonuçlardan biri olarak ortaya çıkıyor. Bu kesimlerin öne sürdüğü başka bir nokta, (bu bildiride tanımlanan kapsam dışında olmakla birlikte) kamuda emek kullanımının esnekleştirilmesinin kamu çalışanlarının statü, iş ve sosyal güvencelerinde yaratacağı erozyondu. Nitekim, devletin sosyal güvenlik sistemlerinden en çok yararlanabilen kamu çalışanları tüm çalışanlar arasında (örneğin kayıtsız çalışan örgütsüz işçiler) kamu yönetimi reformuna karşı muhalefete en yüksek oranda katılan kesim oldu. Yönetişim kavramı da emek kesimleri tarafından sorgulanan alanlardan biri oldu. Yasaların yönetişime ilişkin hükümlerinde meclis ve komisyonlarda görüş bildirmeleri beklenen STK'ların hangileri olduğuna ilişkin bir düzenlemenin olmaması, buna karşılık muhtarlıklar gibi halka yakın kurumların katılımının yetersiz düzeyde düzenlenmesi eleştirildi. Yönetişimin geniş halk kitlelerinden çok güçlü sermaye kesimlerinin katılımını ve kamusal kararlarda etkinliğini sağlayacağı, bunun işaretlerinin kamu yönetimi reformu kapsamındaki yasaların hazırlanış biçiminde zaten verildiği iddia edildi. İlgili kesimlerce yeterince gündeme getirilmese bile merkezi hükümetin yeniden dağıtımcı politikalarının tasfiyesi ve kamu hizmetlerindeki fiyat artışlarının ücretli kesimde yaratacağı kayıpların iç pazarı daraltıcı etkisi nedeniyle aynı zamanda ulusal pazara seslenen üretici veya ticari sermaye için de kayıplara yol açacağını not etmek gerekiyor. Emek ve iç pazar temelli kesimlerin geniş katılımlı eylemlerle ortaya koyduğu gibi kamu yönetimi reformu bu kesimler nezdinde önemli kayıplara yol açma potansiyelini taşıyor.

Emek ve iç pazar temelli kesimlerin çıkarlarına doğrudan atıf yapan bu vurgular dışında, yine bu kesimlerce öne sürülen bir iddia reform ile yerel yönetimlere yetki aktarımının devletin üniter yapısını tehlikeye düşürdüğü, federal bir yapıya gidişten sözedilebileceğiydi. Başka bir iddia reformun dönüşümlerden büyük avantajlar sağlayacak çokuluslu şirketler tarafından yönlendirildiği ve IMF, DB gibi kuruluşlar tarafından kamu harcamalarının azaltılarak kredi geri ödemelerinin garanti edilmesi amacıyla empoze edildiğiydi. Hatta bu şirket ve kuruluşların merkezi devletin yetki-

lerini yerel yönetimlere aktarma yoluyla ulus devleti zayıflatarak yerel kaynakları kendi kullanımlarına açık hale getirmeyi amaçladıkları ileri sürüldü. Merkezi devlete ilişkin başka bir vurgu, merkezi planlama kurumunun işlevlerinin azaltılmasına ilişkindi. Özellikle muhalefetteki sosyal demokrat parti İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde toplumsal eşitliği sağlama yönünde reformcu adımlar atmış merkezi planlama kurumunun geriletilmesine karşı direnç gösterdi. Bu parti yasa müzakereleri sırasında reformun getirdiği düzenlemelerle merkezi planlamanın ortadan kalktığını, özellikle tarım, doğal kaynaklar, enerji, çevre ve tarihsel-kültürel miras ve kamu hizmetlerinin eşit dağılımı gibi merkezi planlama gerektiren alanlarda geri dönülmez hatalar yapılacağını öne sürdü. Devletin üniter yapısı, çokuluslu sermaye ve örgütleri ve (bir ölçüde) merkezi planlamaya ilişkin iddialar bu kesimlerin kendi çıkarlarını doğrudan ifade etmek yerine dolaylı ifadeler kullandıkları anlardı. Bu dolaylı ifadelerin üniter devlet örneğinde olduğu gibi toplumun daha geniş kesimlerinin hassas olduğu noktaları gündeme getirme işlevini taşıdığı söylenebilir. Ancak bunlar bir yandan da reforma muhalif kesimlerin düşünce çerçevesini ortaya koyuyor. Özellikle çokuluslu şirketlere yönelik iddiaların özünde kamudaki dönüşümün ve bunun emekçi kesimler üzerindeki olumsuz etkilerinin suçlusunun Türkiye dışındaki kesimler, yani yabancı sermaye ve bu kesimi temsil eden kuruluşlar olduğu varsayımı yatıyor. Çokuluslu sermayenin örgütleri aracılığıyla ulus devletleri tahakkümü altına aldığı ve ulus devletlerin kendilerine empoze edilen yapısal dönüşümü olduğu gibi hayata geçirdikleri düşünülüyor. Bu düşünce, devletin yasa yapma süreci üzerinde etkili olduğu varsayılan kesimleri teke indirerek, özellikle bu süreci belirleyen iç (ulusal, yerel) dinamikleri, örneğin yerel kökenli sermaye ve örgütlerinin reform üzerindeki etkilerini gözden kaçırıyor. Bu açıdan, reform sürecinde muhalif kesimlerin dayandığı en yaygın konum olan *kamu yönetimine ilişkin yasal dönüşümlerde çokuluslu sermaye ve onu temsil eden kurumların tek yönlü etkisini vurgulayan* anlayış yukarıda sözü edilen liberal anlayışın tersine reformu sosyal bağlamı içinde değerlendirme açısından üstünlük taşısa bile, tanımladığı ve kesimlerin yaşadığı olumsuzlukları atfettiği toplumsal dinamik açısından yetersiz kalıyor. Ancak bu dolaylı ifadeleri merkezi planlama kurumunun savunulmasını da göz önüne alarak yorumladığımızda, ulus devlet ve merkeziyetçi kurumlarının, bu kesimler nezdinde sınıflararası/bölgelerarası dengeleri gözeten sosyal refah devletine tekabül ettiğini çıkarabiliriz. Emekçi kesimler ve temsilcileri 1970'lerden sonra aleyhlerine değişen sermaye-emek ilişkileri ve bunların devlet politikalarındaki yansımaları karşısında bir önceki dönemin kurumlarına tutunmaktan başka bir çare bulamıyorlar. Muhalif kesimlerin karşı çıkışları ister dolaylı, ister dolaysız yollarla olsun, uzun yıllardır merkezi devletin Keynesçi politikalar kapsamında kaynak transferleri yaptığı emek ve iç pazar temelli kesimlerin kayıplarına işaret ediyor.

Kamu reformunu açıklamak için bu bildiride *kamu yönetimine ilişkin yasal dönüşümlerde toplumsal kesimler arasındaki mücadelenin etkisini vurgulayan* yaklaşım savunuluyor. (İslamoğlu, 2002, Swyngedouw and Heynen, 2003) Böyle bir yaklaşım ile, yukarıda da öne sürüldüğü gibi, reformun yalnızca uluslararası kuruluşların belir-

lemesi ile değil,[19] küresel, ulusal, yerel ölçeklerde farklı toplumsal kesimlerin ve aralarında yaşanan mücadelenin etkisi altında biçimlendiğini belirtmek gerekiyor. Bu bildiride ele alınan ulusal ölçek kapsamında görüldüğü gibi, farklı kesimler (küresel rekabet veya yerel pazar temelli sermaye kesimleri ile devletin sosyal güvenlik olanaklarından daha çok yararlanan kamu emekçileri veya kayıt dışı emek kesimleri) mücadeleye farklı oran ve taraflarda katılıyorlar. Ancak kesimlerin farklı güç donanımlarına sahip olduğu ve mücadeleye güçleri oranında katıldığını unutmamak gerekiyor. Bir önceki dönemde toplumsal ilişkiler tarafından biçimlendirilmiş mevcut düzenlemeler (ücretli kesimlerin donanımını artıran, kamusal olarak sağlanan ve merkezi olarak dağıtılan kamu hizmetleri örneğinde olduğu gibi) toplumsal kesimlerin güç donanımlarında önemli yer tutuyordu. Yeni düzenlemeler ise güç ilişkilerini bazı kesimler lehine, (ücretli kesimleri zayıflatacak, kamu hizmetlerinin piyasalaşması ve yerel (farklılaşmış) olarak dağıtılması örneğinde olduğu gibi) bazılarının aleyhine yeniden şekillendiriyor.

SONUÇ

Bildiriyi birkaç not ile bitirmek istiyorum. İlk olarak önceki bölümlerde savunulmuş olan yaklaşımı tekrarlayarak, reform sürecini belirli kavramlara normatif değer atfedip, onları mutlaklaştıran yaklaşımlarla açıklamak yerine, içinde geliştiği toplumsal ilişkiler bağlamına oturtarak açıklamak; bundan da öte, reformu çokuluslu sermayenin tek yönlü etkisinin sonucu olarak değil, farklı ölçeklerde etkili olan kesimlerin güçleri oranında katıldıkları mücadelenin sonucu olarak görmek gerektiğini yeniden vurgulamak istiyorum. İkinci bir not yerel siyasetle ilgili. Yerel siyaset bugüne dek imar planlama yoluyla toprakta mülkiyet haklarının dağılımı ve kentsel altyapı-hizmetler alanlarında odaklandı. Bugünden sonra, geçmişte merkezi hükümetin yeniden dağıtımcı politikalarına konu olmuş kamu yatırım ve hizmetleri yerel siyaset kapsamına girecek. Bu çerçevede siyasette yerel ölçeğin güçlenmesi sonucu bu ölçekte ortaya çıkacak güç kompozisyonlarının olumsallığını vurgulamak gerekiyor. Geçmişte, yerel ölçekte belirli güç donanımlarına sahip kesimler (örneğin tarım, turizm gibi çelişebilen sektörler, farklı büyüklükte sermayeler veya sayılarıyla güç elde eden küçük tarımsal üreticiler, gecekondu sahipleri) kararların üretildiği ulusal ölçekte kendilerini temsil ederken, çıkarlarını sınırlı ölçüde gerçekleştirebiliyorlardı. Bunun nedeni, ulusal ölçekte karşılaştıkları birbiriyle rakip, çoğul çıkarlardı. Kamu yönetimi reformunun sonucu olarak kararların önemli bir kısmının üretileceği yerel ölçekte, bu kesimler daha etkili olma şansına sahip olabilirler. Bu durumun yerel siyasetin geleceğine kazandıracağı olumsallığı vurgulamak gerekiyor.

KAYNAKÇA

Alper, E. (2004), "Bürokrasinin parçalanan demir kafesi", Birikim, Sayı:180, s.60-77.

Ayman Güler, B. (1998), Yerel Yönetimler, Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım, TODAİE Yayını No.280, Ankara.

Brenner, N. (1997), "State territorial restructuring and the production of spatial scale, Urban and regional planning in the Federal Republic of Germany, 1960-1990", Political Geography, Vol.16, No. 4, s.273-306.

Çelebi, (2004), "Kamu hizmeti temel bir haktır ticarileşemez", DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi'nin Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu tarafından İstanbul Çıkar Hizmetleri Konferansındaki konuşma metni, 24 Nisan 2004, www.disk.org.tr.

Dünya Bankası (1997) The State in a Changing World, Dünya Bankası Yıllık Raporu, Dünya Bankası Yayınları, Washington.

Ercan, F. (2003), "Neo-liberal orman yasalarından kapitalizmin küresel kurumsallaşma sürecine geçiş: Hukuk-toplum ilişkileri çerçevesinde Türkiye'de yapısal reformlar-II, İktisat No.437, s.12-32.

Evren, S. (2004), KESK Başkanı Sami Evren'in, AKP'nin hazırladığı yasa tasarıları hakkında değerlendirmesi", www.kesk.org.tr.

Evren, Y., İnal Çekiç, Tuba (2003), "Yeni bölgecilik; Türkiye'nin bölgesel gelişme stratejilerinde bir dönüm noktası mı?", Toplum ve Bilim, Sayı: 93.

Genel-İş (2001), Emek Araştırma Dergisi Sayı.7, s.1-61.

Günaydın, G. (2001), "Küreselleşme Sürecinin Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri ve ZMO'nun Duruşu", www.zmo.org.tr.

Hisarcıklıoğlu (2004), TOBB Başkanının 2004 Yılı Basın Toplantısı Metni, 11 Ocak 2004, Ankara, www.tobb.org.tr/baskan/konusmalar.php.

İslamoğlu, H. (2002, Haziran) "Yeni Düzenlemeler ve Ekonomi Politik, IMF Kaynaklı Kurumsal Reformlar ve Tütün Yasası", Birikim, Sayı. 158, s.20-27.

İzmir Barosu (2004), İzmir Barosu 17 Ocak 2004 tarihli Olağanüstü Genel Kurul Sonuç Bildirgesi, www.izmirbarosu.org.tr.

Koç, Y. (2003), "Kamu yönetimi reformu: Devleti 'yeniden yapılandırmak'mı, 'üniter yapıyı zayıflatmak'mı?", www.haberanaliz.com/kytk_gorus_yildirim_koc.php.

OECD (2003), Türkiye'de Düzenleyici Reformlar, Ekonomik Dönüşüme Yaşamsal Destek, TÜSİAD-OECD, Yayın No. TÜSİAD-T/2003/9/359, İstanbul.

Sabancı, Ö. (2004, Mart), "Kamu reformunda dikkate alınması gerekenler", Görüş, s.8-9.

Swyngedouw, E., Heynen, N.C. (2003), "Urban political ecology, justice and the politics of scale", Antipode, Special Issue, s.898-918.

Şengül, T. (2003), "Yerel devlet sorunu ve yerel devletin dönüşümünde yeni eğilimler", Praksis, Sayı.9, s.183-220.

TBMM (2003), Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı, Kanun Tasarısının Metni, Genel Gerekçe, www.tbmm.gov.tr.

TBMM Tutanaklar, www. tbmm.gov.tr, 18, 19, 24-28 Şub., 15 Tem. (Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması), 1, 6-8 Tem. (Belediye), 9 Tem. (Büükşehir Belediyesi), 23 Haz. (İl Özel İdaresi).

TESEV (2004a), Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Hakkında TESEV Görüşleri, www.tesev.org.tr/ TESEV_gorus_oneriler.pdf.

TESEV (2004b), Kamu Yönetimi Temel Kanunu Taslağı TESEV Değerlendirme Raporu, www.tesev.org.tr/etkinlik/kamu_yon_anasayfa.php.

TESEV (2004c), Türkiye'de Devlet ve Reform, Forum, www.tesev.org.tr/projeler/proje_devletref-rapor.php.

TESEV 2004d), Mahalli İdare Yasa Tasarıları Üzerine, www.tesev.org.tr/mik_tasarilar.doc.

TMMOB (2004), "TMMOB Başkanı Kaya Güvenç 'Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı'nın Meclis komisyonlarında görüşülmeye başlanması üzerine bir basın açıklaması yaptı", 18 Ocak 2004, www.tmmob.org.tr.

TTB, (2004), TTB, Kamu Yönetimi Temel Yasası'nı kabul etmeyeceklerini açıkladı", 1 Mart 2004, Tıp Dünyası, Sayı.117.

Yapı Yol Sen (2004), Kamu Yönetimi Temel Kanunu Hakkında Bildiri.

KANUNLAR

Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun (No.5227, 15.07.2004)

Belediye Kanunu (No.5215, 09.07.2004)

Büyükşehir Belediyesi Kanunu (No.5216, 10.07.2004)

İl Özel İdaresi Kanunu (No.5197, 24.06.2004)

İmar ve Şehirleşme Kanunu Tasarısı Taslağı

NOTLAR

1. Burada yasal sürecini henüz tamamlamamış bu yasaların Eylül 2004 itibarıyla aldıkları şekil ele alınıyor.

2. İmar ve Şehirleşme Kanunu Tasarısı Taslağı, Madde 5 ve 7.

3. Belediye Kanunu ile belediye kurulması için gerekli nüfus 2000'den 5000'e çıkarılıyor. (Madde 4) Bununla birlikte sınırı veya meskun sahası bağlı olduğu il veya ilçe belediyesi ile nüfusu 50.000 üzerinde olan bir belediyenin sınırına 5.000 metreden daha yakın duruma gelen belediye ve köylerin tüzel kişiliği kaldırılabiliyor. (Madde 11)

4. Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, Madde 6, 8, 9. Belediye Kanunu Madde 14. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Madde 7. İl Özel İdaresi Kanunu, Madde 6.

5. Belediye Kanunu, Madde 18, 23, 30.

6. Belediye Kanunu, Madde 61. Belediye Kanunu, Madde 8, 10, 47, 48, 78 de merkezin çeşitli uygulamalar üzerindeki vesayetini azaltıyor

7. İl Özel İdaresi Kanunu, Madde 11.

8. İmar ve Şehirleşme Kanunu Tasarısı Taslağı, Madde 4.

9. Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, Madde 11, 31.

10. Belediye Kanunu, Madde 70, 71. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Madde 26.

11. Belediye Kanunu, Madde 15/o. Bu hüküm belediyenin kamu hizmetlerinde fiilen kullanılmayan mallarının ve belediye tarafından tahsil edilmeyen vergi, resim ve harçlarının haczedilebilirliğini sağlıyor.

12. İl Özel İdaresi Kanunu, Madde 7/g. Bu hüküm il özel idaresinin k amu hizmetlerinde fiilen kullanılmayan mallarının haczedilebilirliğini sağlıyor.

13. Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, 27.

14. Belediye Kanunu, Madde 18, 38, 41, 76. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Madde 8, 15.

15. İl Özel İdaresi Kanunu, Madde 12, 16.

16. Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, Madde 5-f'de de bu yönde genel bir tanım bulunuyor.

17. Bu raporun türkçesi TÜSİAD Yayınları arasında yayınlanmıştır.

18. Türkiye'deki kamu yönetimi reformunun içinde geliştiği sosyal bağlama referans oluşturan bazı yazılar için bakınız Alper, 2004, Ayman Güler, 1998, Ercan, 2003, İslamoğlu, 2002, Şengül, 2003.

19. Kamu yönetimi reformu gibi, Türkiye'de tartışmaya açılmadan önce uluslararası kuruluşların talep ettiği yapısal düzenlemelerin farklı ölçeklerde yaşanan kesimlerarası mücadelenin sonucu olduğunu ortaya koymak gerekiyor.

BÖLGESEL EŞİTSİZLİK ve SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME

OTURUM BAŞKANI: TAMER GÖK

Yerel Ekonomik Kalkınma ve Kentsel Dönüşüm
Tanyel Özelçi ECERAL

Kentsel Büyümenin ve Çevresinde Sürdürülebilir Gelişme Göstergelerinin Farklılaşmasıyla Belirlenebilen Kentsel Bölgeler
Levent ÖZAYDIN

30 Yıl Sonra Keban ve Ağın Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu
Birsen GÖKÇE

YEREL EKONOMİK KALKINMA VE KENTSEL DÖNÜŞÜM

Tanyel Özelçi Eceral

GİRİŞ

Bu bildiride, yerel ekonomik kalkınma ve kentsel dönüşüm, stratejik planlama süreci çerçevesinde ele alınacaktır. Bu kapsamda, bildirinin ilk bölümünde, yerel ekonomik kalkınmanın tanımı, tarihi gelişimi ile yerel ekonomik kalkınma için stratejik planlama süreci tartışılacaktır. Daha sonra Latin Amerika ülkelerinde deneyimlenen yerel ekonomik kalkınma girişimlerinden bazıları incelenerek, kamu ve özel aktörler, yerel ekonomik kalkınma için yeni kurumların yaratılması ve farklı öğrenme süreçleri gibi son dönemde ön plana çıkan yerel ekonomik kalkınma stratejisinin temel belirleyicileri üzerine vurgu yapılacaktır. Son olarak da Ankara'nın batısında yer alan ve son yıllarda sahip olduğu kaynakları özellikle turizm sektöründe iyi değerlendiren Beypazarı İlçesi'nin dönüşüm hikayesi yerel ekonomik kalkınma ve stratejik planlama süreci çerçevesinde değerlendirilecektir.

YEREL EKONOMİK KALKINMA VE STRATEJİK PLANLAMA

Yerel ekonomik kalkınma (YEK), sınırları iyi tanımlanmış bir alanda mevcut kaynakların yönetilmesi, yeni iş imkanlarının yaratılması, ekonominin canlandırılması ve rekabet gücünün artırılması için yerel yönetimler, toplumsal gruplar, özel sektör gibi farklı aktörlerin ortaklığının oluşturulduğu bir süreç olarak tanımlanabilir (World Bank, 2003). Yerel ekonomik kalkınmanın temel amacı ekonomik gelişme koşullarının iyileştirilmesi ile herkes için yaşam kalitesinin artırılmasıdır.

Son 40 yılda yerel ekonomik kalkınma modelleri ve politikaları dünyada yaşanan önemli siyasal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak değişmiştir. Yerel ekonomik kalkınma konularına yaklaşımda, modellerin geliştirilmesinde ve politika uygulamalarında 3 farklı süreçten söz etmek mümkündür. 1960'lardan 1980'lerin başına kadar olan süreçte yerel ekonomilerin gelişmesinde, imalat sanayi, yabancı sermaye ve altyapı yatırımlarının bölgeye çekilmesi önem kazanırken, bunları elde etmek için hibe, sübvansiyon, vergi indirimi gibi araçlar ile temel aktör olarak devlet ortaya çıkıyordu. 1980'lerden 1990'ların ortalarına kadar olan dönemde içten kalkınma stratejisi çerçevesinde yerel iş dünyasına vurgu yapılırken, bireysel girişimlerin destekl enme-

si, KOBİ'ler için danışmanlık ve eğitim, teknik destek, ve altyapı yatırımları gibi araçlara başvuruluyordu.

1990'ların sonlarından itibaren yerel ekonomik kalkınma stratejilerinde, insan kaynakları, kurumsal destek sistemleri, altyapı yatırımları, kamu özel sektör işbirliği, yerelliklerin rekabet güçlerini artırmak üzere yatırımların bölgeye çekilmesi, ağsal ilişkilerin güçlendirilmesi gibi konulara vurgu yapılmaya başlanmış, yerel firmaların gelişmesi için yerel ölçekte stratejilerin geliştirilmesi, rekabete dayalı bir yerel yatırım ortamının yaratılması, işbirliğinin desteklenmesi, işgücünün niteliğinin artırılması, eğitim ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi önem kazanmıştır. Son dönemde ortaya çıkan Yerel Ekonomik Kalkınma girişimleri, aktörleri, örgütleri ve kaynakları harekete geçirerek diyalog ve stratejik eylemler ile yeni kurumlar ve yerel sistemler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Yerel ekonomik kalkınma için stratejik planlama, yerel ya da kentsel yönetimlerin, o yörenin insani, toplumsal, ekonomik, kurumsal ve doğal kaynaklarıyla coğrafi konumunun göreli avantajlarını, geniş ölçekli, uzun dönemli ve geleceğe yönelik olarak, bir vizyon çerçevesinde planlaması sürecidir (Gül, 2004).

Stratejik yerel ekonomik kalkınma planlaması bir yönetişim sürecidir. Bu süreçte, gerek gönüllü kuruluşlar, gerek odalar ve birlikler, gerek girişimciler ve gerekse vatandaşlar etkin rol oynamaktadırlar. Bu grupların kendi toplulukları hakkında bilgi toplama, yerel halkın, esnafın ve işletmelerin gereksinimlerini saptama, olanakları ve fırsatları değerlendirme, sorunları ve sıkıntıları saptama, vizyonu, amaçları, planları ve stratejileri belirleme gibi konularda aktif görev almaları beklenir.

Her toplum ekonomik gelişmesine yardım eden ya da engel olan kendine özgü yerel koşullara sahiptir. Bu yerel özellikler yerel ekonomik kalkınmanın stratejik planlamasının ve uygulanmasının temelini oluşturmaktadır. Bir ekonomik kalkınma planı yerel toplumun neyi, ne zaman ve nasıl başarmak istediğini ayrıntıları ile açıklamalıdır. Uzun dönemli başarının elde edilmesinde yerel sorumluluk ve problem çözme temel kavramlardır. Ekonomik kalkınma sipariş üzerine ya da vekaleten gerçekleştirilmez. Ancak uzlaşma ve tarafların fikir birliği ile koordineli bir ekonomik kalkınma çabası oluşturulabilir. Stratejik planlamada olanaklar, fırsatlar ve kaynaklar, yerel ekonomi için öngörülen vizyonun gerçekleştirilmesi için harekete geçirilir. Yerel kamu otoritelerine bu süreçte düşen en önemli görevler, gönüllü sektör ile özel sektörü teşvik etmek ve desteklemek, ekonomik kalkınma çabalarına liderlik etmek, eşgüdümü sağlamak ve kamusal altyapı yatırımlarını tamamlamaktır (Gül, 2004). Etkili liderlerin bu süreçteki rolü çok önemlidir. Bunun yanısıra, yerel toplum devlet desteklerine ve uluslararası desteklere ulaşmada girişken olmalıdır. Planlama süreci burada da gereksinimlerin tanımlanması ve desteklere başvurmak için bilgi sağlanmasında anahtar bir rol üstlenmektedir.

Yerel ekonomik kalkınma için stratejik planlamada beş aşamalı bir süreçten sözedilebilir (Worldbank, 2003). İlk aşama, yerel ekonominin güçlendirilmesine odaklan-

mayı sağlamak üzere çabaların organize edilmesidir. Yerel ekonomik kalkınma kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin ortak çabalarının başarısına bağlıdır. Her paydaş grubun becerileri, tecrübeleri ve kaynakları strateji sürecinin temelini oluşturur. Paydaşların sürece dahil olmalarını sağlayacak çalışma ilişkilerinin kurulması yerel işbirliği ve uygulamayı geliştirecektir.

Yerel ekonomik kalkınma için stratejik planlamada ikinci aşama yerel ekonominin değerlendirilmesidir. Yerel ekonomik şartların bilinmesi paydaşların geleceğin stratejisini oluşturmasında önemlidir. Yerel ekonominin değerlendirilmesinde analitik sınırlar belediye gibi idari bir sınırla kısıtlı olmamalıdır. Burada o yörenin kırsal ard bölgesi de analiz edilmelidir.

Üçüncü aşamada ise YEK stratejisinin oluşturulması sözkonusudur. Kentin kapsamlı stratejik planlarında olduğu gibi amaç YEK'ya bütünleşik bir yaklaşımın sağlanmasıdır. YEK stratejisinin bileşenlerinden: Vizyon, paydaşların toplumun ekonomik geleceği ile ilgili tercihindeki görüş birliğini tanımlar; Hedefler, ekonomik planlama sürecinin arzulanan sonuçlarını net olarak belirtir; alt hedefler, her amacın geliştirilmesi için performans standartlarını ve hedeflenen aktiviteleri ortaya koyar; programlar, gerçekçi ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmadaki yaklaşımları ortaya koyar, zamana dayalıdır ve ölçülebilir; projeler ve eylem planları, programın bileşenlerinin uygulanmasıdır, burada öncelikler belirlenmeli ve maliyetler ortaya konmalıdır.

Dördüncü aşama ise YEK stratejisinin uygulanmasıdır. Stratejinin uygulanması geniş kapsamlı bir uygulama planı ile gerçekleşir. Uygulama planı, bütçe, insan kaynakları ve YEK stratejisinin uygulanması ile ortaya çıkacak kurumsal etkileri ortaya koyar. Esasında bu uygulama planı YEK stratejisi çerçevesindeki bütün proje ve programların bütünleştirildiği bir noktadır. Eylem planı ise her bir projenin ilerlemesini değerlendirmek için, görevlerin kademelenmesi, sorumlu taraflar, gerçekçi zaman çizelgeleri, insan kaynakları ve mali gereksinimler, fon kaynakları, beklenen etkiler, sonuçlar, performans ölçütleri ve sistemleri ortaya koyar. Uygulama planı kaynakların kullanımında uygun olmayan bir rekabeti engellemek üzere projeler arasında bir aracılık işlevini görür. Bazı projeler kısa zamanda başarılabilecek niteliktedir ve bu tür projeler güvenin oluşturulmasında ve gelişmelere hız verilmesinde önemli bir rol sahibidir. Diğerleri ise daha orta vadede ya da uzun vadede gerçekleştirilebilecek projelerdir.

Bütünleşik YEK stratejileri için iyi bir izleme ve değerlendirme tekniğinin geliştirilmesi sonuçların analitik olarak değerlendirilmesi, harcamaların nerelere yapıldığının gösterilmesi, yeni gereksinimlerin ve düzenlemelerin belirlenmesi için önemlidir. Göstergelerin hem süreci hem de etkileri ölçmesi gerekir.

Son olarak beşinci aşama ise YEK stratejisinin gözden geçirilmesidir. Ekonomik kalkınma stratejisinin ve eylem planının yıllık olarak gözden geçirilmesi gerekir. Değerlendirme daha önceden belirlenmiş olan yerel ekonominin izleme ve değerlendirme göstergeleri ile stratejinin gerçekleştirilmesi için gerekli mevcut kaynakları kullan-

malıdır. Bu gözden geçirme sadece girdileri, çıktıları, sonuçları, etkileri değil, uygulama süreçlerini, katılım düzeyini, yerel şartların değişim dinamiklerini, ve yerel ekonominin bölge, ülke ve uluslararası pazarlarda değişen ekonomik ve politik ilişkilerini de içermelidir.Toplam stratejinin gözden geçirilmesinin yanısıra, her projenin ilerlemesi de ayrı ayrı izlenmelidir. Böyle bir sistematik yaklaşım karar vericilere dinamik yerel şartlara göre stratejinin uyumlu hale getirilmesinde önemli bir araç sağlamış olacaktır.

LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE YEK DENEYİMLERİ

Bu bölümde, Latin Amerika ülkelerinde deneyimlenen YEK girişimlerinden bazıları incelenerek, kamu ve özel aktörler, yerel ekonomik kalkınma için yeni kurumların yaratılması ve farklı öğrenme süreçleri gibi yerel ekonomik kalkınma stratejisinin son dönemde en çok tartışılan temel belirleyicileri üzerine odaklanılacaktır.

Helmsing (2001)'in yapmış olduğu çalışmada Latin Amerika'nın çeşitli ülkelerinde yer alan 12 belediyede yerel ekonomik kalkınma uygulamaları karşılaştırılmaktadır. Bu bildiri çerçevesinde bu 12 belediyeden Şili ve Kolombiya'da yer alan 6 belediye incelenecektir. 1990'ların başlarında Şili ve Kolombiya'da merkezi hükümetin fonksiyonları desantralize edilerek önemli reformlar yapılmıştır. Bu reformlar yerel girişimler için bazı fırsatlar ortaya çıkarmıştır. Helmsing'in çalışmasında yer alan 6 belediyenin özellikleri ve bu belediyelerde uygulanan YEK programlarının türü Tablo 1'de özetlenmiştir.

Güney Şili'de kırsal tarım bölgesi olan Araucania'da yerel ekonomik kalkınmayı sağlamak için turizmin geliştirilmesi ve tarımda küçük işletmelerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Burada belediye'nin oluşturduğu stratejik yönetim ekipleri arasındaki işbirliği ile yerel kapasite artırılmıştır (Bernales, 2000 alıntılayan Helmsing, 2001).

Kuzey Şili'de yer alan ve kırsal bir bölge olan Autofagasta madencilik sektöründe uluslararası düzeyde söz sahibidir. Bölgedeki madencilik sektörü nedeniyle çevre tahrip olmuş ve su kaynaklarının kısıtlı olması bölgenin kırsal alanlarında yaşayanları olumsuz yönde etkilemiştir. Bu bölgede yerel kaynaklarla ilgili problemlerin ele alınarak yerel halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesi için su kaynaklarının korunması, sulama, yeni ürün geliştirilmesi gibi girişimler yapılmıştır. (Salinas 2000, alıntılayan Helmsing, 2001).

Şili Santiago'nun güneyinde orta büyüklükte bir kent olan Rancagua'da yerel ekonomik kalkınmanın sağlanması için işgücü piyasasının geliştirilmesi, mikro ölçekli işletmelere destek merkezleri oluşturulması, kentsel yenileme, yabancı yatırımcıların kente çekilmesi gibi programlar ortaya konmuştur. Başlangıçta özel sektörü buraya çekebilmek için başlatılan kenti tanıtım kampanyası yerel hükümeti değişim sürecini derinleştirmesi için teşvik etmiştir (Munoz 2000, alıntılayan Helmsing, 2001).

Kentsel yenilemenin finanse edilmesi için özel sektöre bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Kentsel yenileme ve emlak piyasalarının geliştirilmesi önemli rol oynamıştır.

Şili'nin orta güney Bölgesi'nde yer alan Ranquil kırsal yerleşmelerin olduğu bir bölgedir. Bu bölgede küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesi, teknoloji ve ürün geliştirmede öğrenmenin desteklenmesi ile tarımın yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir. Ulusal bir kurumun yardımıyla Yerel Kalkınma Fonu'nun oluşturulması kamu ve özel sektor yatırımlarının yakınlaşması için uyarıcı bir etki yaratmıştır (Caceras ve Figueroa, 2000, alıntılayan Helmsing, 2001).

Kuzeybatı Kolombiya'da yer alan Bucaramanga orta büyüklükte bir madencilik bölgesidir. Bu bölgede; deri, tekstil, giyim, gıda, ve mücevhercilik sektörlerinde Verimlilik Merkezleri oluşturularak küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi; Bilim ve Teknoloji Parkı oluşturulması gibi programlarla yenilikçi bir bölge yaratılması hedeflenmiştir (Vargas ve Prieto, 2000, alıntılayan Helmsing, 2001).

Kolombiya'da kırsal bir belediye olan Pensilvania ise tarım ve orman ürünleri bakımından zengin küçük bir kenttir. Burada mobilya tasarımına yönelik küçük ölçekli üretimin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Yerel bir sivil toplum örgütünün yerel ekonomik kalkınma ajansına dönüşümü ekonomide çeşitliliğin yaratılmasında kilit rol oynamıştır (Maldonado, 2000 alıntılayan Helmsing, 2001).

Tablo 1. Latin Amerika Ülkelerinden Örneklerin Özellikleri ve YEK Programı Türü

Örnek çalışma	Bölgenin yapısı	YEK Programı Türü
Güney Şili Araucania'da 4 belediye	Tarım bölgesi	Yerel ekonomik kalkınma ve turizmin geliştirilmesi; Tarımda küçük işletmelerin geliştirilmesi.
Kuzey Şili'de Provincia de Loa, Autofagasta'da kırsal yerleşmeler	Bakır madenciliği bölgesi	Tarım sektöründe küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi ile yerel ekonomik kalkınma (su kaynaklarının korunması, sulama, yeni ürünler)
Şili Santiago'nun güneyinde Rancagua kenti	Orta ölçekli kentsel ekonomi	İşgücü piyasasının geliştirilmesi; Mikro-işletme destek merkezleri ile yerel ekonomik kalkınma, Yerel kalkınma (vergi indirimi kolaylığı sağlanarak kentsel yenilenme); Yabancı yatırımcıların kente çekilmesi.
Şili'nin orta güney Bölgesi'nde Ranquil'de kırsal yerleşmeler	Kırsal tarımın yeniden yapılanması	Tarımda küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesi (yenilikçilik için teknoloji ve ürün geliştirmede öğrenmenin desteklenmesi).
Kuzeybatı Kolombiya'da Bucaramanga kenti	Orta büyüklükte bir madencilik bölgesi	Yenilikçi bölge; Deri, tekstil, giyim, gıda, ve mücevhercilik sektörlerinde Verimlilik Merkezleri oluşturarak küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi; Yerel kalkınma (Bilim ve Teknoloji Parkı).
Kolombiya'da Kırsal belediye Pensilvania	Tarım ve orman ürünleri bakımından zengin küçük kent	İş geliştirme hizmetleri, eğitim, ve teçhizat temini desteği ile küçük ölçekli ve mikro işletmelerin geliştirilmesi.

Yerel Ekonomik Kalkınma İçin Oluşturulan Kurumlar

Yerel ekonomik kalkınma girişimlerinde sektörel ve bölgesel/yerel düzeydeki ara kurumlar anahtar rol oynamıştır. Burada genellikle birarada yer alan iki kurum önemlidir. Bunlar stratejik düzeydeki konularda politika ve planlamaya ilişkin kurumlar ile stratejik düzeyde kararlaştırılan ekonomik programları uygulamaya yönelik ekonomik kurumlardır. Kurumlar kamu kurumlarının dışında ve genellikle kar amacı gütmeyen kurumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Tablo 2'de örnekler çerçevesinde yerel ekonomik kalkınma için oluşturulan kurumlar özetlenmiştir.

Yeni yerel ekonomik kalkınma birimleri (Rancagua, Bucaramanga), ve merkezi hükümet içinde yeni bakanlıklar ve yeni birimler oluşturulmuştur. Bu yeni birimler kamu-özel sektör arasında diyaloğun başlatılmasında önemli bir rol oynamış ve sonuçta bu kamu-özel sektor etkileşiminin politika ve planlama için oluşturulan yeni kurumlar ile kurumsallaşması sağlanmıştır. Ekonomik ara kurumlar, firmaların geliştirilmesine (teknolojik yenilenme gibi) ve işgücü piyasasına hizmet eden kurumlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. Yerel Ekonomik Kalkınma İçin Oluşturulan Kurumlar

	Politika ve Planlama için Kurumlar	**Ekonomik Kurumlar**
Araucania	Belediyeler arası enformel işbirliği	
Prov de Loa, Autofagasta		
Rancagua	Yerel Ekonomik Kalkınma Tanıtım Ajansı (Rancagua Emprende)	Küçük ve Mikro Ölçekli İşletmeleri Destekleme Merkezleri; Belediye evi
Ranquil	Çok Amaçlı Yerel Ekonomik Kalkınma Ajansı (Comite de Fomento Productive Comunal)	Çiftçi Birlikleri; Yerel Yatırımları Destekleme Fonu
Bucaramanga, Santander		
	Çok Amaçlı Metropolitan Planlama ve Kalkınma Ajansı	Girişimciliği Destekleme Merkezi (Bucaramanga Emprendedora); Verimlilik Merkezleri (4); Bilim ve Teknoloji merkezi (Andes Technopolisi)
Pensilvania		Verimlilik merkezi

Aktörler: Yatay ve Dikey İşbirliği ve Ağlar

Şili ve Kolombiya'dan seçilen örnek çalışmalar merkezi hükümetin bölgesel gelişmedeki sorumluluğunu azalttığını ortaya konmaktadır. Bu yeni süreçte yerel hükümeti ve dış paydaşları da içeren yerel aktörler anahtar rol oynamaktadır. Kuramsal olarak başarılı bir YEK stratejisi de kamu ve özel sektörün yatayda işbirliğine dayanmaktadır.

Birçok etken yerel ekonomik kalkınmada yerel yönetimlerin daha etkin rol almasına neden olmuştur. İlk olarak, kamu sektöründeki desantralizasyon, sorumlulukların yerel hükümetlere aktarılmasına sebep olmuş ancak bu çoğu zaman yeterli kaynakların transferi ile birlikte gerçekleşmemiştir. Daha fazla yerel gelir elde etme gereksinimi yerel hükümetleri ekonomik gelişme konusunda daha duyarlı bir duruma getirmiştir. Ayrıca yerel halkın ve firmaların taleplerine cevap verebilmek de bu süreçte etkili olmuştur. İkinci olarak, Kolombiya ve Şili'de uygulanan yeni mevzuat kamu-özel sektör işbirliğini kolaylaştırmıştır. Üçüncü olarak, yoksulluğun giderilmesine yönelik değişen gündem, yerel hükümetleri yerel istihdamın yaratılmasında daha etkin bir duruma getirmiştir. Dördüncü olarak, merkezi hükümetler yerel ve bölgesel hükümetlerin yerel ekonomik kalkınmada daha etkin olmalarını sağlamak için destek programları başlatmıştır (Şili'de bölgesel gelişme fonunun oluşturulması).

Yerel ekonomik kalkınma sadece yerel kurumları değil desantralize olmuş sektörleri ve ulusal kurumları da vurgulamaktadır. Dış paydaşların katılımı da burada önemlidir. Sektörlerinde uzman örgütler eğitim, finansman gibi önemli kaynakları ve hizmetleri sağlarken, ulusal kurumların birimleri, yerel ve küresel arasında bir aracılık üstlenebilir ve yerel firmaların dünyayı daha iyi anlayabilmeleri ve uluslarası pazarlara girebilmeleri için bir pencere açabilirler. Özellikle yerel kurumların zayıf olduğu durumlarda, ulusal kurumlar önemli bir tamamlayıcı rol üstlenebilirler. Yatayda kurulan ilişkiler ulusal kurumlara ve kaynaklara erişimin sağlanması için dikey ilişkilerle tamamlanmalıdır.

Örneklerin tümünde kamu ve özel aktörler arasında yatayda bir işbrliğinden sözetmek mümkündür. Özel sektör örneklerin çoğunda odalar ve sektörel birlikler ile yer almaktadır. Bucaramanga örneğinde büyük firmaların ve firma gruplarının varlığı ve etkisi görülmektedir. Sivil toplum örgütlerinin beklenenden daha az etkisi vardır. Sivil toplum örgütlerinin daha çok mikro ölçekli firmaların eğitim süreçlerinde etkin olduğu görülmektedir. Pensilvania örneği bu noktada farklılık göstermektedir. Dario Maya Vakfı dikey bütünleşmiş bir destek kurumu olarak yerel kalkınma girişimlerinin tümünde önemli bir role sahiptir.

Örneklerin çoğunda dikey işbirliğinden (Şili'de bölgesel hükümetler, Kolombiya'da ise merkezi hükümet birimleri) sözetmek mümkündür. Yani, sektör ya da hükümetin üst birimleri yerel kalkınma girişimlerinde etkili olmuştur. Kolombiya'da Ulusal Mesleki Eğitim Kurumu (SENA) önemli bir destek kurumu olmuştur. Yine Şili'de Sosyal Kalkınma Ajansı (FOSIS) yerel kalkınmada önemli bir rol oynamıştır.

Öğrenme Süreçleri

Son dönemdeki yerel ekonomik kalkınma modellerinde bilgi önemli bir stratejik kaynak, öğrenme ise önemli bir süreç olarak ele alınmaktadır. Öğrenme gücün ve yeteneğin kazanılmasında en temel faktördür. Öğrenme firma, firma grupları, yerel ya da bölge gibi farklı düzeylerde oluşmaktadır. Yerel ya da bölgesel düzeyde öğren-

me, kurumsal ve örgütsel süreçleri kapsar. Öğrenmenin formu yerel aktörlerin, firmalar, yerel hükümet, sivil toplum örgütleri gibi, birbirleriyle etkileşimi ile ortaya çıkar. Öğrenme süreci ile yeni yetenekler kazanılır ve rekabet gücü artar. Bu süreç değişimin farkında olmayı aktörler arasında iletişim kurmayı ve varolan problemlerin çözümü için kaynakların harekete geçirilmesini gerektirir. Bu yerel yönetişim düzeyinde kollektif bir öğrenme sürecidir.

Tablo 3 Aktörler Arası Yatay ve Dikey İşbirliği

	Dikey İşbirliği	**Yatay İşbirliği**
Araucania	Belediye-bölgesel hükümet	Belediyeler arası işbirliği
Prov de Loa, Autofagasta	Bölgesel hükümetin temel rolü, ulusal madencilik şirketi, sektörel kurumlar, ulusal sivil toplum örgütleri	Sınırlı ve enformel
Rancagua		Belediye, özel emlak şirketleri, yerel mikro-işletmeler birliği
Ranquil	Sosyal Kalkınma Ajansı (FOSIS) — Tarım Kurumu- Belediye	Belediye, çiftçi grupları, sivil toplum örgütleri, danışman firma
Bucaramanga, Santander		
	Belediye- Merkezi hükümet birimleri	Belediye, Ticaret odası, özel firmalar, üniversite
Pensilvania	yerel kalkınma vakfı, belediye, yardım kuruluşları	Belediye, yerel kalkınma vakfı, yerel büyük hızar atölyeleri

Helmsing çalışmasında, öğrenme süreçlerini dört kategoride incelemiştir; *eğitim ile öğrenme*, kamu kurumları aracılığı ile *örgütsel öğrenme*, farklı aktörler arasında yerel kalkınma problemlerine yönelik ortak bir anlayış çerçevesinde kalkınma önceliklerinin belirlenmesi ve stratejik plan girişimleri ile *sosyal öğrenme*, firmalar arasında *gruba dayalı ve toplu öğrenme*, ve üniversiteler, araştırma ve eğitim kurumları ile hükümet ve yerel sanayinin etkileşimi ile oluşan *yerel yenilikçi sistemler*. Tablo 4 örnek çalışmalarda yer alan öğrenme süreçlerini özetlemektedir.

Örneklerin tümünde eğitim ile öğrenme süreci yer almaktadır. Verimliliği Geliştirme Merkezleri, Teknoloji ve Yenilik Merkezleri gibi kurumlar ile bilgi transferi ve eğitim gerçekleşmektedir. Ayrıca mesleki eğitim kurumları (SENA gibi), öncelikle mikro ve küçük ölçekli işletmelere yönelik olarak mesleki beceriyi geliştirme programları uygulamaktadır. Yine örneklerin çoğunda, ekonomik kurumlar aracılığıyla örgütsel öğrenme süreci yaşanmaktadır. Yeni yerel ekonomik kalkınma birimleri ve merkezi hükümetin yerel birimleri içinde yer alan bu örgütsel öğrenme sürecinde genç işgücünün istihdam edilmesi de önemli bir yer almaktadır.

En yaygın olan öğrenme formu ise yerel ekonomik kalkınma girişimleri ile ilişkili olarak politika geliştirme ve planlamada sosyal öğrenme süreçleridir. Kent için vizyon oluşturma, kenti tanıtım ve pazarlama kampanyaları, YEK girişimlerinin tanımlanması, stratejik planlar, ekonomik kalkınma projeleri bir kentteki yaşam ve iş dün-

yası için önemli bir sosyal öğrenme sürecidir. Firmalar arasında toplu öğrenme süreci incelenen örneklerin sadece ikisinde gözlenmektedir. Yerel yenilikçi öğrenme süreci ise sadece Bucaramanga örneğinde yer almaktadır. Burada üniversite, yerel hükümet, özel sektör işbirliği ile seçilmiş bazı sektörlerde teknolojinin geliştirilmesi ile rekabet avantajının artırılması için toplu bir hareket ortaya konmuştur.

Tablo 4. Öğrenme Süreçleri

Case	Eğitim ile öğrenme	Örgütsel öğrenme	Sosyal öğrenme	Toplu öğrenme	Yerel Yenilikçi sistem
Araucania	Evet	Belediye ekipleri			
Prov de Loa, Autofagasta	Evet		Spesifik konular üzerine (ör:su, çevre)		
Rancagua	Evet	YEK birimi	Kenti tanıtım ve pazarlama kampanyası		
Ranquil	Evet	Sınırlı	YEK girişimlerinin tanımlanması	Küçük çiftçi grupları	
Bucaramanga, Santander					
	Evet	Merkezi ve Yerel Hükümet Birimleri	Rekabet edebilirlik, stratejik planlar kent ve bölge için vizyon	Girişimci grupları, araştırma öbekleri	Gelişmenin ileri aşamasında
Pensilvania	Evet	Sınırlı	Sınırlı		

Sonuç olarak bu örnek çalışmalar, Latin Amerika'da yerel ekonomik kalkınma pratiklerindeki yeni eğilimler konusunda genel bir değerlendirme yapmak için yeterli bir veri sağlamamaktadır. Ancak bu örneklerin gösterdiği en önemli farklılık yerel ekonomilerin ulusal ve uluslararası ekonomiler karşısında aldığı konum ve yeni kurumsallaşma sürecidir. Küreselleşme karşısında ulusal ekonomik yeniden yapılanma ve desantralizasyon süreci yerel girişimler için bir fırsat oluşturmuştur. Yeni uygulamalar kamu-özel sektör işbirliğine yatay ve dikey ilişkiler çerçevesinde yeni bir form kazandırmış, kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde mekan ve sektör düzeyinde yeni ara kurumların oluşmasına yol açmıştır. Bu süreç, birçok örnekte sınırlı kalmakla birlikte çeşitli öğrenme süreçlerini de içererek bazı örneklerde yenilikçi bölgelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Somut girişimlerin daha çok firmaların ve iş dünyasının geliştirilmesine yönelik olduğu, bazı örneklerde ise kentlerin fiziksel olarak yeniden şekillendirilmesi şeklinde olduğunu söylemek mümkündür. Kentlerin fiziksel yapısının yeniden şekillenmesi yeni yerel ekonomik kalkınma girişimlerinin önemli bir parçası olmuştur.

BEYPAZARI'NDA YEREL EKONOMİK KALKINMA GİRİŞİMİ VE KENTSEL DÖNÜŞÜM

Türkiye'de yerel kalkınmayı amaçlayan yerel hükümetleri ve özel sektörü de kapsayan yerel halk girişimleri ya da toplumsal ortaklık örnekleri pek fazla görülmemektedir (Salam ve Öztin, 2004). 2000'lerin başında küçük tarımsal ve tarihi bir kent olan Beypazarı halen içinde yaşamın devam ettiği Osmanlı döneminden kalma ahşap evlerin restorasyonu ile toplumsal ortaklık konusunda Türkiye'de nadir rastlanan bir girişimi başlatmıştır. Bu girişim ile birlikte kentin ekonomik hayatında kısa sürede bir canlanma gözlenmiş, kent fiziksel olarak da bir dönüşüm geçirmiştir. Bu bölümde Beypazarı'nı kısaca tanıttıktan sonra Beypazarı'nın ekonomik ve fiziksel yapısının kısa sürede dönüşümünü başlatan girişimler, bu süreçte etkili olan faktörler ve bu girişimin stratejik planlama çerçevesinde değerlendirmesi yapılacaktır.

Beypazarı'nın Yapısı

Nüfus, Tarih, Yerleşim Yapısı

Beypazarı Ankara'nın 100 km. batısında Ayaş, Güdül, Çamlıdere, Kıbrısçık, Seben, Nallıhan, Mihallıççık ve Polatlı İlçeleri ile çevrilidir. 51.841 kişilik nüfusuyla Ankara'nın 4. büyük ilçesidir.

Beypazarı'nın tarihi Hititler ve Friglere kadar uzanmaktadır. Daha sonra bu topraklarda Galatlar, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar egemen olmuşlardır. Beypazarı Romalılardan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar İstanbul-Bağdat arasındaki tarihi ipek yolu üzerinde yer almıştır. Tiftik ve sof ipliği pazarını elinde tutan Beypazarı geçen yüzyıllarda ulaşım araçları arasında yer alan ve sishane, gerdune, koçu vb. ahşap kasalı arabaların üretimi ve ihraç edilmesi (günümüzde kamyon kasası imalatı olarak devam etmekte) ile ön plana çıkmıştır.

Eski ve yeni olmak üzere ikili bir yerleşme düzeni gösteren kentin topografik yapısı oldukça engebelidir. Eski kesim Ankara-İstanbul yolunun kuzeyinde, dağların dik yamaçlarına ve vadilerine yerleşmiştir. Yeni gelişen kesim ise eski İstanbul yolunun güneyindeki düzlüklerde ve batıya doğru karayolunun kenarında yer almaktadır. Çarşı ve geleneksel konutlardan oluşan mahalleler eski kesimdeki karakteristik dokuyu oluşturmaktadır. Tarih boyunca kasaba yangınlarla birçok defa harap olmuş, son büyük yangından sonra Safranbolu'dan gelen ustalar, Beypazarlı ustalar ile birlikte çalışarak bugünkü evlerin yapımını gerçekleştirmişlerdir (Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği, 2001).

Ekonomik Yapısı

Beypazarı, gayrisafi il içi hasıla içerisindeki %2,63 payı ile Ankara ilçeleri arasında (Sincan, Etimesgut, Polatlı'dan sonra) 4. sırada yer almaktadır (Beypazarı Ticaret Odası, 2003). Beypazarı'nın ekonomisi tarım, ticaret, hayvancılık, sanayi ve el sanatlarına dayanmakla birlikte ilçede genel olarak kırsal bir ekonominin hakim

olduğu söylenebilir. İlçe nüfusunun % 55'i tarım, %13'ü sanayi, %32'si hizmetler sektöründe çalışmaktadır.

Beypazarı'nda üretilen başlıca tarım ürünleri havuç, marul, domates, soğan ve buğdaydır. Havuç üretimi Türkiye üretiminin %44'ü marul ise %20'sidir. Beypazarı köylerinin %38'inde tarla ziraatı, %11'inde sebzecilik, %49'unda hayvan yetiştiriciliği birinci derece geçim kaynağı sayılmaktadır (Beypazarı Kaymakamlığı, 2004). Üretilen bitkisel ürünlere dayalı bir sanayi Beypazarı'nda gelişmemiştir.

İlçedeki en önemli sanayi alanlarından birisi karasörcülüktür. Maden Suyu İşletmesi, gıda ve yem sanayi ilçedeki diğer önemli sanayi alanlarıdır. Gümüş işlemeciliği (telkari), bez ve kilim dokumacılığı, semercilik, sim-sırma işlemeciliği, saraçlık, bakırcılık ilçede günümüzde de devam eden el sanatlarıdır. Gümüş işleme sanatı Beypazarı'na ahilik yoluyla kazandırılmıştır. Beypazarı halkı bu sanatı benimsemiş ve zaman içinde geliştirmiştir. Tarih boyunca önemli ticaret yolları üzerinde bir pazar niteliği taşıyan bölgede gümüş madeni yoktur ve işlenmek üzere başka illerden getirtilmektedir. Son yıllarda canlanan bu el sanatını yurtdışında da tanıtım çabaları başlamıştır.

Yeraltı kaynakları açısından zengin olan ilçe, Feldispat, Bitümlü Şist, Kömür ve kaplıca sularının yanısıra, cam ve demir-çelik endüstrisi, deterjan ve çeşitli kimyasalların üretiminde kullanılan Amerika'dan sonra dünyadaki en büyük ikinci büyük rezervli trona madeni yatağına sahiptir. Dünyada ikinci Türkiye'de ise en çok rezerve sahip olan ve ilçe sınırları içerisinde yer alan Trona (soda külü) madeni çıkarılmaya başlandığında 800 kişiye istihdam sağlayacağı tahmin edilmektedir (Beypazarı Ticaret Odası, 2003).

Çalışan nüfusun %32'si hizmetler sektöründe yer almaktadır. İlçenin ticari yapısı İlçe halkının ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir. Ticari işletmelerdeki çeşitlilik her geçen gün artmaktadır. Beypazarı ilçesinde yer alan mali kuruluşlar genellikle çiftçilere hizmet vermektedir. Çiftçiler elde ettikleri geliri bankalara yatırmaktadırlar. Diğer ekonomik faaliyetlere yatırım yapmak yerine tasarrufa yönelinmektedir.

Turizm konusunda ilçe son birkaç yılda hızlı bir tırmanışa geçmiştir. Başta tarihi ahşap evler, yöresel yemekler ve telkari gümüş işlemeciliği iç turizmde dikkat çekmekte ve ilçeye gelen yerli-yabancı turist sayısı gün geçtikçe hızla artmaktadır. İnözü Vadisi'nde yer alan kaya mağaralar ve kaya kiliseleri ile kaya mezarları arkeolojik sit, vadi tabanındaki bağlık alanlar ise doğal sit alanı olarak koruma altına alınmıştır. Son yıllarda bölgede bulunan Eğriova Yaylası'na yapılan trekking (dağ yüyüşü) turları da turizm hareketliliğini artırmıştır.

Beypazarı Yerel Ekonomik Kalkınma Girişimi

Beypazarı'nda Osmanlı Dönemi'nden kalan ve Türk tarihini yaşatan 3.500 ahşap ev bulunmaktadır. 1995 yılında Kültür Bakanlığı 13 evde 'Sokak Sağlıklaştırma Projesi" başlatmıştır. Ancak Beypazarı tarihi dokusunun tümüne yönelik bir yenileme

çalışmasının devlet kaynakları ile yapılması mümkün değildir. 1999 yılında göreve gelen Belediye Başkanı'nın Beypazarı evlerinin korunarak kültürünün yaşatılmasını temel görevi olarak görmesi kentte yeni bir vizyon oluşturmuştur.

Belediye Başkanı'nın liderliğinde kültürel mirasın önemi konusunda bir farkındalık ve bilincin yaratılması, tarihi ahşap evlerde yaşayanların geleneklerini ve yaşam alanlarını restore etmek ve korumak amacıyla karşılıklı işbirliği yapma konusunda isteklendirilmesi ile kentte restorasyon çalışmaları hızlanmış, kentin görünümü değişmeye başlamış, etkili tanıtım kampanyaları sonucunda yöreye gelen turist sayısında önemli artışlar olmuş, ve yerel yönetim ile yerel toplum turizmin yörelerine sağladığı faydanın farkına vardıklarında tarihi evlerin yenilenmesi ile başlayan süreç bir ekonomik kalkınma girişimine dönüşmüştür. Bütün bu gelişmeler yenileme çalışmaları için dışarıdan sağlanan az bir destekle yerel hükümetin çabaları ve yörenin kendi imkanlarını kullanması ile bir başarı örneği olmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde Belediye'nin girişimleri ile özel sektör, kamu ve üniversitelerin işbirliği sağlanarak çok sayıda kurum ve kuruluştan yardım ve destek sağlanmıştır (Kültür Bakanlığı, Gazi Üniversitesi, Jandarma Genel Komutanlığı, adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakfı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Park Holding, Tarihi Kentler Birliği). Medyanın gösterdiği ilgi ile yerel yöneticiler önemli bir tanıtım kampanyasını da başarı ile yürütmüşlerdir.

Toplam 1,5 trilyon TL. harcama ile 500 evin dış cephesi yenilenmiştir (Beypazarı Belediyesi, 2004). Kurum yapılarına, sokak mobilyalarına, dolmuş duraklarına, trafolara, çöp kutularına dahi tarihi ev görünümü kazandırılarak dokunun zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmalara ev sahipleri kadar esnafın da destek vermesi yapılan çalışmalardan hızlı sonuç alınmasını sağlamıştır. Yaşanan bu dönüşümle birlikte evlerin değeri yaklaşık 10 kat artmıştır (Beypazarı Belediyesi, 2004).

Tarihi evlerin bulunduğu mahallelerde yaşayanlara belediye tarafından sergi açma imkanı sağlanmış, böylelikle yöre halkı özellikle de kadınlar ürettiklerini satmaya başlamışlardır. Belediye tarafından 100'ün üzerinde tezgah oluşturulmuştur. Yöreye turistlerin gelmeye başlamasından sonra turistik işletmeler açılmaya başlamış bu işletmelerin altyapı, proje, peyzaj ve malzeme temininde Belediye yardım etmiştir.

Kısa bir süre içinde bu ortaklık yerel ekonominin turizm sektörü ile canlanmasını gerçekleştirmiş, Beypazarı iç turizmde adından başarıyla söz edilen bir kent durumuna gelmiştir. 5 yıl içinde yöreye gelen yıllık turist sayısı 100.000'e ulaşmış ve 1000 aile hayatını turizm sektöründen kazanır duruma gelmiştir (Beypazarı Belediyesi, 2004).

Turizmin canlanmasıyla unutulmaya yüz tutan el sanatları canlanmıştır. Çevre, yazma, bürgü, yemeni, bindallı gibi geleneksel tekstil ürünlerine talep artmaya başlamıştır. El sanatlarının tanıtımı için çalışmalar yapılmış. Özellikle gümüş işlemeciliği alanında tek fiyat uygulamasına gidilmesi, tanıtım ve eğitim faaliyetleri ve fuar-

lara katılım ile 8-10 kadar olan gümüşçülerin sayısı 50-60'a çıkarılmıştır (Beypazarı Belediyesi, 2004).

Tüm bu gelişmeleri destekleyen Belediye'nin diğer bazı uygulamaları da yörenin kimliğinin öne çıkarılmasına katkıda bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi Beypazarı Belediyesi'nin yörenin etli güveç, dolma, kuru, mumbar, tatlı sucuk, pişmaniye, havuç lokumu gibi geleneksel yiyecekleri için patent almasıdır. Diğer ses getiren bir icraat ise 2002 yılında Belediye Meclisi'nin "Türkçe'nin korunması ve yaşatılması ve halka anlaşılır biçimde yansıtılması ve belirli bir düzenin sağlanması amacıyla ruhsat verilecek işyerlerine yabancı kelimeli isimler verilmeyecektir" kararıdır.

Ülke çapında ses getiren bu çalışmaları ile Beypazarı Belediye Başkanı Mansur Yavaş, '2001 Yılının En İyi Yerel Yöneticisi', 2004 yılında TÜSİAV tarafından Yılın Belediye Başkanı, olarak seçilmiştir. Ulusal televizyonlarda çok sayıda Beypazarı konulu programlarla ve ulusal gazetelerde yöre ile ilgili çıkan haber ve makalelerle yörenin tanıtımı yapılmıştır.

Diğer Girişimler

Turizm sektörünün kentin ekonomisine getirdiği canlılık diğer sektörlerdeki girişimleri de artırmıştır. Üreticileri birarada hareket etmeye yönlendirme, kentin geleneksel üretim dallarının canlandırılmasına yönelik eğitim ve rehberlik hizmeti sunma, genç girişimcileri destekleme, işgücünü eğitme, istihdamı artırma, organik tarımı destekleme, sosyal hizmetler gibi konularda yerel hükümet, merkezi hükümetin yerel birimleri ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği ile başlatılan girişimlerden bir kısmı olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır.

Girişimciler, Üreticiler, İstihdam ve Eğitime Yönelik Girişimler

Beypazarı Ticaret Odası ve Belediye'nin işbirliği ile çiftçilerin ürünlerini daha rahat pazarlamalarını sağlamak üzere KOSGEB-ORTKA (Ortak Kullanım Atölyesi) Havuç Yıkama İşleme ve Paketleme İşletmesi Projesi çerçevesinde bir şirket kurulmuş. Yine Karösörcüler tarafından kullanılacak Ahşap kurutma Atölyesi de aynı girişimle gerçekleştirilmiştir.

İl Özel İdaresi'nin desteği ile Kaymakamlığın koordinatörlüğünde, İlçe Tarım Müdürlüğü ve Akçakavak Köyü muhtarlığı'nın işbirliği ile 150 dönüm alanda organik tarım yapılmaya başlanmıştır. Halen üretilen 350-400 ton domates için pazarlama imkanları araştırılmaktadır. Ayrıca havuça alternatif ürünler araştırılmış bu araştırma sonrasında frambuaz, böğürtlen, brokoli, brüksel lahanası üretimine başlanmıştır. Bu ürünlerin Ankara'da satışına başlanmış, diğer illere pazarlama konusunda ise bazı çiftçilerin girişimleri olmuştur.

Ticaret Odası, Belediye ve Kaymakamlığın katılımıyla Kuyumculuk ve telkari gümüş işlemeciliği ve Karasör sektörüne yönelik toplantılar düzenlenmiştir.

Ticaret Odası KOSGEB Sincan KÜGEM Müdürlüğü işbirliği yapılarak, Ankara Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu ve Gazi Üniversitesi Beypazarı Teknik Meslek Yüksekokulu öğrencilerine yönelik Dünya Bankası destekli "Genç Girişimcilik Semineri" verilmiştir.

Kaymakamlığın girişimleri ile Beypazarı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı istihdam sağlama amaçlı faaliyetler; ipek kilim ve kilim atölyesi, tiftik battaniye, ipek bürgü, kumaş üzerine ıhlamur baskı, gümüş atölyesi ve kök boyama atölyesi kurulmuştur. Bu atölyelerde 150 kursiyere işbaşı eğitim verilmiş ve üretime geçilmiştir. Halen 22 türde kilim dokuyan 40 tezgah mevcuttur ve bu tezgahlarda 80 kadın çalışmaktadır. Bu konuda ilgililer talebe yetişemediklerini belirtmektedirler.

Kız Meslek Lisesi'nde turizm sektörüne hizmet etmek üzere Beypazarı'nın kültürüne uygun giyim, kumaş, işleme örtü hediyelik eşya üretimi satışına yönelik kurslar açılmıştır. 150 yıl önce yörede üretimi yapılan el dokuması "sof kumaş" (3-4 aylık oğlak yününden elde edilen) üretiminin turizm sektörüne hizmet etmek amacıyla yeniden canlandırılması hedeflenmektedir.

Belediye, Trona Madeninin işletmeye açılması durumunda ortaya çıkacak istihdam gereksinimi karşılamak üzere Sanat Okulu mezunu elektrik ve makina teknikeri 40 kişiye İngilizce kursu vermiştir.

Kaymakamlığın girişimi ile İlçe Emniyet Müdürlüğü, Müftülük, İlçe Eğitim Müdürlüğü, İlçe Sağlık Müdürlüğü, Beypazarı Devlet Hastanesi, eğitimciler ve vatandaş ile işbirliği sağlanarak *Madde Bağımlı Gençleri Topluma Kazandırma Projesi* başlatılmış, 7 aydır devam eden proje ile bu gençlere iş imkanı, eğitim, spor ve rehberlik hizmeti sağlanarak önemli öçlüde ilçedeki bu problemin önüne geçilmiştir.

Hedeflenen Girişimler

Beypazarı Belediyesi ilçede harekete geçen ve mevcut durumda iç piyasaya yönelen turizm sektörünü yurtdışı pazarına açmayı hedeflemektedir. Bu konuda bazı girişimleri olan Belediye, Hür-Türk ve Türk Alman Dostluk Federasyonu ile Almanya'dan yöreye turist gelmesi konusunda bir işbirliği protokolü imzalamıştır. Bu protokol çerçevesinde İlçenin tarihi alanında bulunan 3 adet sokak Türk Alman Dostluk Federasyonuna 15 yıllığına kiralanmıştır. Bu sokaklarda yer alan tarihi konakların dışı belediye tarafından içi Dernek tarafından restore edilecek ve Alman turistlerin bölgeye gelmeleri sağlanacaktır.

Bunun dışında yine Belediyenin hedeflerinden biri alternatif turizm imkanlarının (3. yaş turizmi, kültür turizmi, Eski İpek Yolu Projesi, kongre, kaplıca, sağlık turizmi, ekoturizm, kış turizmi, inanç turizmi, yamaç paraşütü, balon gezisi, fayton gezisi gibi) değerlendirilmesidir.

Beypazarı'nda Yerel Ekonomik Kalkınma Girişiminin Stratejik Planlama Çerçevesinde ve Latin Amerika Ülke Örnekleri ile Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi

Beypazarı örneği halk arasından çıkmış (grassroots) bir projedir ve ayrıntılı olarak hazırlanmış kapsamlı bir planlanmadan yoksundur (Salem N., Öztin P., 2004). Başlangıçta belediye ve yerel halkla birlikte başlamıştır. Temel hedef basit olarak tarihi ahşap evlerin restorasyonu ve korunmasıdır. Tek amaçlı fakat iyi hedeflenmiş bir programdır. Beypazarı Belediye Meclisi ilk planlamadan ve organizasyon ve yürütme ile ilgili kendi kaynaklarını kullanmadan sorumludur. Tarihi evlerde yaşayan ve projeye katılan yerel halk projenin önemi konusunda bilgilendirilmiş ve Belediye tarafından profesyonel hizmet sağlanacacağı konusunda teminat verilmiştir. Beypazarı'nda toplumsal ortaklık sağlanmış, yerel paydaşlar özellikle de ev sahipleri sürecin içine katılmıştır.

Beypazarı projesi diğer bazı turizme yönelik hedefleri de içerecek şekilde gelişmiştir. Ancak bu süreçte de bütüncül bir planlama yaklaşımından söz etmek mümkün değildir. Parça parça gelişen ve gelişimini halen sürdüren bir programdır. Son 4 yılda restorasyon projesine ek olarak turizme yönelik olarak yerel mutfak, el sanatlarının canlandırılması, otantik ürünlerde Beypazarı markasının geliştirilmesi, turizm aktivitelerinin geliştirilmesi, altyapının geliştirilmesi, istihdam için yerel halkın eğitimi gibi diğer projeleri de hayata geçirmeye başlamıştır.

Stratejik planlama süreci açısından değerlendirildiğinde 1. aşama olan çabaların organize edilmesi yani ilgili tarafların sürecin içine katılması sürecinde yerel yönetimin liderliğinde etkin bir işbirliği ortamının yaratıldığını söylemek mümkündür. Ancak ikinci aşamaya gelindiğinde yani yerel ekonominin değerlendirmesinde gerek mevcut durumun tespiti gerekse geleceğe dönük kestirimler yapma konusunda ortaya konmuş kapsamlı ve detaylı bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Üçüncü aşamada yerel ekonomik kalkınma stratejisinin oluşturulması konusunda ise yine bir vizyon, hedefler alt hedefler belirlenmiş olmasına rağmen zamana dayalı ve ölçülebilir kriterler oluşturulmamıştır.

Uygulama aşaması Beypazarı'nda halen devam eden bir süreçtir. Dışarıdan bir izleme ve değerlendirme yapan birim yoktur. Belediye başkanı ve meclis üyeleri faaliyetlerinden sorumlu birimlerdir. Belediye yerel ürünlerin pazarlanması gibi kalkınmaya yönelik faaliyetlerin çoğunu düzenlemektedir. Bu süreçte de geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir uygulama planı söz konusu değildir. Bütünleşik bir yerel ekonomik kalkınma stratejisi için iyi bir izleme ve değerlendirme tekniğinin geliştirilmesi sonuçların analitik olarak değerlendirilmesi, harcamaların nerelere yapıldığının gösterilmesi, yeni gereksinimlerin ve düzenlemelerin belirlenmesi için önemlidir. Göstergelerin hem süreci hem de etkileri ölçmesi gerekir. Gözden geçirme süreci sadece girdileri, çıktıları, sonuçları, etkileri değil, uygulama süreçlerini, katılım düzeyini, yerel şartların değişim dinamiklerini, ve yerel ekonominin bölge, ülke ve uluslararası pazarlarda değişen ekonomik ve politik ilişkilerini de içermelidir. Toplam stratejinin

gözden geçirilmesinin yanısıra, her projenin ilerlemesi de ayrı ayrı izlenmelidir. Böyle bir sistematik yaklaşım karar vericilere dinamik yerel şartlara göre stratejinin uyumlu hale getirilmesinde önemli bir araç sağlamış olacaktır.

Beypazarı'nı kendi çabalarıyla bugüne kadar başarabildiği noktadan sonra başarısının devamlılığının sağlanması için stratejik planlama süreçlerinin adapte edilmesi gerekmektedir.

Latin Amerika'daki yerel ekonomik kalkınma örnekleri incelendiğinde çok kurumlu ve çok amaçlı girişimler olduğunu söylemek mümkündür. Kamu sektörü ortakları genellikle yerel otoriteler ve diğer merkezi hükümetin desteklediği birimler olarak ortaya çıkmakta, ara kurumlar bu süreçte önemli rol oynamaktadırlar. Beypazarı örneği ile karşılaştırdığımızda ise (Tablo 5) olumlu etkileri olabilecek bağımsız yerel ekonomik kurumların Türkiye'nin bugünkü koşulları içerisinde oluşamadığını görüyoruz.

Tablo 5. Beypazarı Yerel Ekonomik Kalkınma Girişimi

Örnek çalışma	Başkent Ankara'nın batısında yer alan Ankara'nın 4. büyük ilçesi Beypazarı
Bölgenin yapısı	Küçük ölçekli tarım kenti
YEK Girişim Türü	Tarihi ahşap evlerin restorasyonu ve yöresel özelliklerin geliştirilmesi ile turizmin canlandırılmasına yönelik topluma dayalı yerel yönetim programı
Ara Kurumlar	
*Politika ve Planlama için Kurumlar	Belediye, Kaymakamlık, Merkezi Hükümetin birimleri
*Ekonomik Kurumlar	Yok
Aktörler: Yatay ve Dikey İşbirliği ve Ağlar	
*Dikey İşbirliği	Belediye, Kaymakamlık, İl Özel İdaresi (sınırlı)
*Yatay işbirliği	Belediye, ticaret odası, özel sektor, sivil toplum örgütleri, üniversite, halk
Öğrenme Süreçleri	
*Eğitim ile öğrenme	Ankara Üniversitesi Beypazarı Meslek Yüksekokulu Gazi Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu; Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı; Moda Tasarımı Programı
*Yerel kamu kurumları aracılığı ile örgütsel öğrenme	Belediye, Kaymakamlık
*Kamu ve Özel Aktörler aracılığı ile politika ve planlama için sosyal öğrenme	Beypazarını Tanıtım Kampanyası
*Firmalar arasında gruba dayalı ve toplu öğrenme	Ticaret Odası (sınırlı)
*Yerel Yenilikçi sistem	Yok

SONUÇ

Sonuç olarak bu çalışma kapsamında ele alınan ve stratejik planlama süreci çerçevesinde incelenen Latin Amerika ve Beypazarı örneklerinden yola çıkarak yerel ekonomik kalkınma için iyi bir uygulamada bazı yol gösterici ilkeleri saptamak mümkündür:

- Sosyal fiziksel ve ekonomik konuları kapsayan bütünleşik bir yaklaşım ve ilgili bütün ortaklar tarafından paylaşılan bir vizyon çerçevesinde geliştirilmiş bir stratejik planlama süreci
- Ortaklığı destekleyen ve paydaşlar arası güveni sağlayan bir dizi proje
- Sorumluluğu, güvenilirliği ve paydaşların bütünlüğünü sağlayacak etkili yerel liderler
- YEK stratejisinin güçlü bir politik isteklilikle yerel yönetim tarafından sahiplenilmesi
- Merkezi hükümetin diğer birimlerinden politik, mali ve teknik destek sağlanması
- Etkin kamu-özel sektör işbirliği
- Yerel girişimcilik ruhunun harekete geçirilmesi
- Ekonomik kalkınma faaliyetlerinin eşgüdümünün iyi yapılması
- Acil gereksinimlerin giderilmesine ve eşitsizliklerin azaltılmasına özen gösterilmesi
- Etkin katılım yol ve yöntemlerinin öngörülmesi.

KAYNAKÇA:

A. H. J. (Bert) Helmsing 2001, "Partnerships, Meso-institutions and Learning New local and regional economic development initiatives in Latin America" Institute of Social Studies, The Hague, The Netherlands.

Bernales Rivas, O. 2000, El programa red de equipo municipals de gestión estratégica (EMGES): una experiencia de asociatividad para el desarrollo de las comunas de Angol, Renaico, Collipulli y Ercilla, IX Región de la Araucanía, Chile. CEPAL, Santiago, Chile.

Beypazarı Belediye Başkanı Mansur Yavaş ile sözlü mülakat, Eylül 2004.

Beypazarı Kaymakamlığı Brifing Raporu, 2004.

Beypazarı Ticaret Odası, 2003. Beypazarı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı, 2003, Ankara.

Cáceres, L and Figueroa Burdiles, N. 2000, Sistematización Ranquil, Chile: una experiencia sobre la generación de condiciones para el desarrollo económico local. CEPAL, Santiago, Chile.

Gül, H., 2004. "Ekonomik Kalkınmada Yerel Alternatifler", Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu 2003, Cilt 1, DPT, PAÜ, sf:201-219.

Maldonado, A., 2000, La experiencia de desarrollo económico local en el municipio de Pensilvania (Colombia). CEPAL, Santiago, Chile

Muñoz Villalobos, C., 2000, La experiencia de desarrollo económico local en el municipio de Rancagua: Programme Rancagua Emprende, 6ta Region , Chile. CEPAL, Santiago, Chile.

Saleem N., Öztin P., 2004. "Beypazarı: A Turkish Example for Partnership-Based Local Tourism Development Initiative", Atlas Annual Conference, Networking and Partnership in Destination Development and Management, 4-7 April, Naples, Italy.

Salinas, J. 2000, Concertación de actors territoriales para el impulso del desarrollo productivo de la Provincia del Loa, Región de Autofagasta, Chile. CEPAL, Santiago, Chile.

T. Daniels, M.B. Lapping, J.W. Keller, 1995. The Small Town Planning Handbook, American Planning Association.

The World Bank 2003, Local Economic Development: A Primer, Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans, August 2003 Urban Development Division, *www.worldbank.org/urban/led/*

Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği, 2001, "19.Tarihi Türk Evleri Haftası Beypazarı Etkinlikleri Sonuç Bildirgesi", Mayıs 2001.

Vargas Vera, C. and Prieto Ladino, R,. 2000, Alianza del sector público, sector privado academia para el desarrollo productivo y la competitividad de Bucaramanga, Colombia. CEPAL, Santiago, Chile.

KENTSEL BÜYÜMENİN VE ÇEVRESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME GÖSTERGELERİNİN FARKLILAŞMASIYLA BELİRLENEBİLEN KENTSEL BÖLGELER

Levent Özaydın

GİRİŞ

Dünyada yaygın nüfus büyümesinin yirminci yüzyılın öne çıkan olguları arasında en önemli ana sorunu, gelişen bölgelerin kentsel alanlarında yaşayan nüfusun hızlı artışıdır. Şehir ve diğer kentsel alanlar, ikinbin yılında, yeryüzü toprağının yalnızca yüzde ikisini kapsarken, yeryüzü nüfusunun da yüzde ellisini kapsamıştır ve dünya kaynaklarının yüzde yetmişbeşini tüketmiştir. 1800 yılında en çok bilinen ve sayısı yüzü geçmeyen şehirlerin toplam nüfusu 20 milyonu geçmezdi. 1990'da en büyük 100 tane şehirlerin bir araya getirilen nüfusu birkaç yarım milyardı, hatta bunların 19 tanesi nüfusu onar milyondan fazla mega şehirler olarak toplam 220 milyon nüfusu barındırmaktaydı. Dünyada çoğu hızlı kentsel nüfus büyümesinin, geçen on yıllık iki dönem içinde olduğunu söyleyebiliriz. Gelişen ülkelerde bu mega şehirlerin sayısı onbeşdi, bu sayı 2015'de tahminini olarak 19'a çıkacak (Population Institute, 2000). Bu büyüme süreçlerinin getir(diği)eceği farklılıklar, onların çekici yanlarının bir takım fırsatlar getirmesine bağlı olarak, öncelikle kırsal alanlarda olmayan iş alanlarını bulma ve gelirde, eğitimde, kırda olmayan hizmetlerde ortaya çıkmasına karşın, hızlı büyümeyle ilgili altyapıda, sağlıkta ve suç işlemede görünen problemlere neden olmaktadır. Türkiye Marmara bölgesinde hızlı kentleşme dikkate alınırsa, büyüme problemi giderek çözülemeyecek boyutlarda mekansal gerilemeye yol açmaktadır. Su rezervinden, kamu hizmetlerinin eksiliğine kadar genişleyen birçok problemleri, hızla büyüyen kentsel bölgelerinde önemini korumaktadır ve kırsal alanları bu büyümenin tehdidi altındadır.

Kentsel bölgelerde nüfusun büyümesi ile beşeri açıdan daha iyi olana erişmek arasında ilişki karmaşıktır ve çoğu bilimsel ilgi alanının tek başına bir sorunu da değildir. Kent ile kırsal yerleşimler arasında farklılıkların olması gibi, kentte ve çevre alanlarında özellikle yeterli ve eşit kabul edilebilir refah düzeyi, yerel ekonomik gelişmenin öğeleri, etkili yönetim, farklı sosyal kapital olduğu sürece, bundan etkilenen çevre yerleşimler arasında kentsel büyümeden kaynaklanan bölgesel sosyoekonomik ve doğal farklılıklarının çoğalması kaçınılmazdır. Ancak, ekonomide ve nüfusta büyümenin sürekliliğini yaşadığımız sürece, temel ihtiyaçlarımızı aşan tüketimimize karşın doğal dengeleri göz ardı ederken, diğerlerine göre gelecekte ihtiyaç

duyulacak kaynakları tahrip etme farklılığımızı sürdürme hakkını ne kentler ne de diğer alanlar için savunabiliriz. Ama istemesek de bu gerçek, problemleri içeren farklılıklara neden olabilecek boyutta. Toplumların büyümeyle birlikte gelen eylemleri arasında farklılıkların, sosyal ve ekonomik yerel gelişmeyi ilerleten ya da tehdit eden sonuçlar doğurduğunu biliyoruz. Öyleyse, sadece nüfus büyümesini değil, bu sonuçları da içeren mekansal farklılaşmaların nitelik ve nicelikleri; toplumların mekansal karar verme sürecinde önemli rolleri kabul görüyorken, mekansal ayrımla ilgili yeni bir çerçevenin oluşması için araştırılmalıdır.

Kentsel büyümenin ortaya çıkan çeşitli göstergeleri, aslında kentsel büyümenin çeşitli süreçlerinin, siyasal, kültürel, ekonomik sistemlerine etki eden kuvvetleri arasında karmaşık yapısının sonuçlarını içerir. Bunun yanında yetersiz bilgi edinme problemleri de karmaşıklığın anlaşılmasını zorlaştırabilir. Kentsel bölgelerin oluşmasını sadece demografik veri tabanıyla ve kentleşmeyi kentsel nüfus büyümesiyle eşit kabul eden yaklaşımlarla açıklamak eksik yorumlamadır. Bu ifade nüfus büyümesinin göz ardı edilmesi anlamına gelmez, hatta kentsel nüfus büyümesinin demografik boyutlarının ötesinde soruna bakmak ve de yaş, sosyal ilişkiler, yetilerin yapısı gibi özelliklerde değişen kompozisyonun kentsel sürdürülebilirliği etkilemesiyle ilgili kavramları ele almak oldukça önemlidir. Kentsel nüfus büyümesi, bunu oluşturan mekanın çevresindeki yerleri etkilemesinin anlaşılması açısından da bir başlangıçtır. Kentsel bölgelerin nüfus artışının iki bileşeni olan göç ve doğal büyüme zaman ve mekanla değişim gösterir, ama kentlerde yaşayan bölge nüfusunun az olduğu zamanlarda kentsel nüfus büyümesinin başlangıcında göçle gelen farklılaşmalar göz ardı edilemez. Kentsel nüfus oranı artarken başlangıç süreç, sadece belirli bir noktaya doğru yükselişine kadar, doğal büyüme katkısının nüfustaki rolünü taşır. Bu noktadan sonra, kentsel nüfusun kendi boyutundan daha fazla demografik döngüyle ilişkili olan etkisi, küçük düzeylerde olsa da kentsel doğurganlık düşmeye başlar ve göçle gelen farklılaşma daha fazla önem kazanır. Böylece, gelişen bölgelerde doğal büyümeden çok nüfus hareketleri, şehirlerdeki bütün nüfusu değiştirme gücüne egemen olur. Böylece kentsel nüfusun daha çok göçten kaynaklanan değişen özellikleri, hızla değişen ulaşım ve iletişimle kent ile kır arasında bağlantılar daha akıcı hale gelirken, çevresinde etkileri farklılaşan boyutlara ulaşır. Üretim ve tüketimin aynı yerde olma gereksinimi yerine, kentin çevresiyle çoğalan ilişkileri, kentsel bölgeleri değerlendirme yöntemlerinin boyutunu genişletme zorunluluğunu getirir.

Kentlerde yaşayan nüfusun büyümesi ölümlerden daha fazla doğumların sonucu olarak kendi nüfusunda artışıyla ve/veya net göçlerle olabildiğine göre, kentsel bölgelerin nüfus artışında kentlerine göç eden nüfus ile kadın ve erkek genç nüfustan kaynaklanan farklılaşmalar, nüfusun olası yükselişleriyle ilişkili olarak daha çok çoğalacaktır. Bilindiği gibi çoğu gelişen ülkelerin kentsel bölgelerine olan göçler kendi doğal artışın çok üstünde nüfus oluşturmuştur. Farklılaşmanın asıl kaynağı budur. Kente göç oranı oldukça yüksek olabilir, ama bu geçici bir süreçtir ve bu yüzden kentsel büyümenin asıl bileşenlerinden biri doğal artıştır görüşü (Clark, 1996) kent-

sel bölgelerin oluşmasını açıklayabilir. Ancak bu görüş büyümenin diğer yönlerinin karmaşık ilişkilerini geri plana iter.

Bir artı değer (Harvey, 1993) olarak büyümenin ortaya koyduğu sonuçlar, doğal ve ekonomik kaynakların, toplumsal bir kaç ayrıma uygun niteliklere dönüştürülmüş ürünlerin bir miktarı biçiminde tanımlanabilir. Hatta beşeri gelişmeyi sağlayan ürünün miktarı olarak da açıklayabiliriz. Alışılagelen ölçülerle büyüme, kişi başına gelir ölçüsünü artırırken, tüketim sektörü ile yatırım sektörü arasında bağımlılığa dayanan yaklaşımlar kullanılır. Buradan firma kar optimizasyon fırsatlarına ya da hem bu fırsatları hem de sosyal veya kamusal ürüne olan ihtiyaçları karşılayan büyümeyi açıklamaya çalışırız. Örneğin neoklasik endojen ekonomik büyüme çerçevesinde süreçler karmaşık olabilir, hatta buna ülke, bölge, hatta küresel boyutlarda açıklık getirmek oldukça zordur. Artı değerler kentleri çevreleyen alanlardan kaynaklanarak ortaya çıkabilir, bu süreç gelişen ülkelerde, ilk aşamada, gelişmenin kırsal alan özgünlüğünde büyümeyi sağladığının bir işareti olabilir. Ama bu süreç daha sonraları kentsel bölgelerde kentsel büyümenin yarattığı ekonomik büyüme çevre alanları etkileyen ve bu alanlar içinde artı değerler yaratan ekonomik gelişmeye dönüşür (Potter, R. B. ve Lloyd Evans 1998). Gelişmiş kentsel bölgelerde kentsel merkezlerin çevresine etkisini araştırırken, temel ekonomiler ve Keynesyen teorileriler de açıklanan kentsel büyümenin, gelişen bölgelerde modernizasyon teorileriyle ancak bunun merkezi kentler destekli süreçlerin bağımlılık teorisiyle ifadesi, uygun göstergelerin kullanımını gerektirir.

MEKANSAL KADEMELENDİRME EĞİLİMLERİ

Kentsel analizlerde, çoğu kez, şehirlerin temel özelliklerine göre üretim, tüketim, yatırım ve piyasanın mekansal organizasyonu ve eklenme biçimleri içinde kentsel bölgelerin ortaya çıkışı ele alınır. Bu oluşumun mekansal boyutu, iktisadi küreselleşme süreçleriyle dünya kentlerinden yerelin bulunduğu kentsel alana kadar genişler ve temel noktalar olarak küresel kapitalin girebildiği anahtar şehirleri (Friedman, 1986) ve onun çevresinde kentsel bölgeleri ortaya çıkarır. Kentlerin büyümesiyle beliren mekansal ilişkilerin artışı küreselleşmenin etkisinde kalan şehirlerin karmaşık mekansal kademelerine dönüşür. Kademelendirme eğilimleri belirlemede en önemli sorun karmaşık mekansal derecelendirmeleri betimleme problemidir. Betimleme için ampirik çalışmada, veri tabanı yetersizliği önemli bir problemdir ve bölge içinde seçilen yerlerin bir araya getirme yöntemleri de problem yaratabilir. Kentsel bölgelerin belirlenmesinde kavramsal sorun, dünya şehirleri arasında oluşumun Friedman ve Wolf'un 'komuta merkezleri', 'çok uluslu şirketlerce yeni yaratılan emeğin uluslararsı bölünüşü' kavramları yanında, giderek artan üretim ve hizmetlerin entegre olmuş küresel ağları gibi kavramlardan uzak değildir. Hatta 'ulus ötesi kentsel sistem' (Sassen, 1994), 'fonksiyonel şehir sistemi' gibi kavramalarda bölgenin kentsel alanlarını betimleyebiliriz. Küresel kentleri bir araya getiren bir çalışmada (Derrudder ve Taylor diğerleri, 2003), ileri düzeyde küresel hizmet sektörü merkez-

leri olarak şehirler ve bu sektörün şirket merkezleri, hatta uzantı şirketlerin şehirler arasında sunulan hizmetin değeriyle belirlenen ağın boyutlarına göre kademeli dünya şehirleri belirlenmiştir. Bu çalışmada, İstanbul, Londra merkezli dünya şehir ağları çemberlerinin merkeze en yakın ikinci çemberi üzerinde blok derecelerine göre sıralanmış beş şehrin sonuncusu olarak gösterilmiştir.

GÖSTERGELER VE YÖNTEMİN SEÇİLMESİ

Sürdürülebilir gelişmenin, OECD kaynaklarında ana başlıkları: sağlık, eğitim ve mesleki beceriler, iş, biyoçeşitlilik, toprak kirliliği, deniz ve kara suları, hava kirliliği, sera gazları, ulusal refah, ulusal gelir, ekonomik üstünlük ve eşitsizlik, konut edinme, işlenen suçlar, diğer sosyal eklerdir. Burada temel sorun, *ana temanın belirlenmesine* (örneğin ulusal gelir ve gelir dağılımına) neden ihtiyaç duyulduğudur? Gelir tüketimin, yoksulluğun ana belirleyicisi ve eşitsizliğin bir ölçüsü ise *en uygun istatistiksel göstergeler* nedir ve hangi *kaynaklar* kullanılabilir? Bunun için ilk aşamada kavramsal arayışlar sonuçlanmalıdır. İkinci aşamada analitik yapılandırma (göstergeleri kullanılabilir bir yapıya getirme), üçüncü aşamada indeks çeşitlerini geliştirme, son aşamada uygulanabilir ve test edilmiş olarak sonuçlara erişilir. Sürdürülebilir gelişme, gelecek kuşaklara kadar uzanan boyutu nedeniyle gelecekte ne isteneceğinin bilinememesinden ve fayda/maliyet değerini rasyonel biçimde hesaplama kaygısından kaynaklanan sorunları olsa da kentte iyi yaşamanın ölçülerini içermek durumunda: Bunlar çok farklı boyutlarda belirlense de estetik güzellik, hakları ve görüşleri savuna bilme imkanları, değişim ve çeşitlilik, genelde çevre kalitesi, özgürlük, kimlik, dayanışma ve aile ilişkileri, güvenlik, sosyal adalet, sosyal ilişkiler ve güven, kurumsallaşma gibi birçok konu sürdürülebilirlik kavramına katılabilir. Büyümenin ve komşu alanlarında göstergelerin seçilmesinde yukarıdaki başlıklar kadar, bazı ilkelerin korunması da önemlidir: Komşu yerlerde oturanlar ile uzmanların iletişimini sağlayan süreçlerde göstergeler oluşturulmalı. Diğer taraftan kamu sektörünün, yerel işletmeler ile sosyal grupların eylemlerini ve siyasi karar vermeyi etkileyebilme olanağı vermeli. Böylece, değerlerini betimlemeye çalıştığımız ve amaçlarımıza uygun harekete geçe bilme fırsatı bulabildiğimiz yeri değerlendirme olanağı veren istatistiksel betimleme ve analiz sonuçları olarak göstergeleri (Bauer, R.) karar vermede daha etkili biçimde kullanabiliriz.

Kentsel büyümeyle ilgili ve diğer çevre yerleşimlerin göstergelerine göre farklılaşmayı ortaya koyabilmek, coğrafyanın spesifik düzeylerinin direkt veya dolaylı olarak göstergelerin oluşturulmasında rol oynayabilmesine bağlıdır. Bilinçli oluşturulmuş coğrafi büyüklükler göstergelerin temelini oluşturabilecek nitelikleri sağlayabilir. Örneğin bir kentin milli gelirden aldığı paydan daha önemli olan gösterge, harcamaların ve kazançların yerel olarak gelir bölünüşünü gösteren gelirdir. Ayrıca komşu yerlerin göstergeleri coğrafi yer göstergelerinin düzeylerini yönlendirmede direkt rol oynayabilir. Komşu yerler küçük yer sınırlamasından kaynaklanan analiz zorluklarını ortaya çıkaran bir problem olarak görülebilir. Örneğin sektörlerde üretim büyük-

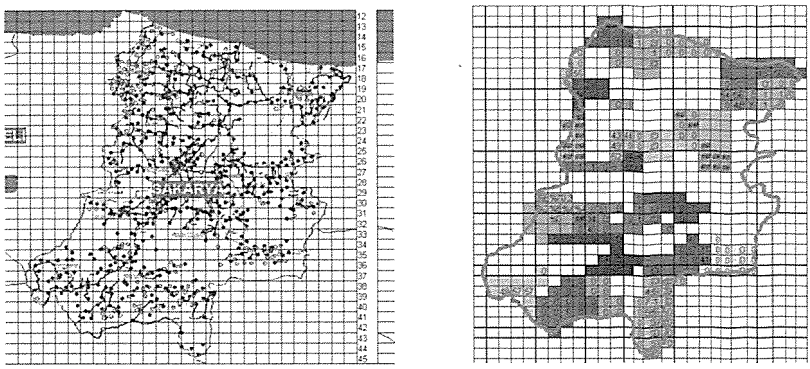
lüğünün çok küçük alanlarda kendi başına sorgulanması, çevresinden kopuk bir değerlendirme biçiminde görülebilir, bunun da analizin kolaylıkla kullanılabilir olmasını önlediği düşünülebilir. Ama ne kadar küçük olsa da adresleri belirlenmiş veya kare hücrelere bölünmüş bir yerin çoğu ölçüleri Coğrafi Bilgi Sistemleriyle kolaylıkla bulunabiliyor ve küçük alanlardan hareketle büyük alanlar değerlendirilebiliyor, ayrıca küçük alanlara olan ilgi giderek artıyor.

YÖNTEMLERİN UYGULANMASI

Kentte ve komşu yerlerinde nüfus büyümesi ve ekonomik büyümenin kendi iç dinamiklerinden başlayarak küresel kademelere kadar uzanan etmenler, kentsel bölgelerin belirlenişini farklı ölçümlerle yapılmasını zorunlu kılarken, ne küresel ısınmadan ne de kente göç olgusundan uzak bir ölçüler kümesi oluşturmamız düşünülemez. Ama bu kadar geniş veri tabanı bulmak gelişmekte olan bir bölge için oldukça zordur. Buna karşın, sürdürülebilir gelişmişlik ölçülerinin geniş yelpazesi, kentsel bölgeler ayrımını bize daha anlaşılır boyutlarda vermesi nedeniyle az sayıda değişkenle istatistiksel betimleme ve analizden kaynaklanabilecek problemleri azaltabilir. Bu nedenle kişi başına üretim araçları kadar üretimi etkileyen diğer sosyal ve doğal kapital ölçüleriyle kentsel büyümeyi açıklamamız daha doğru olacaktır.

Sadece üretimle değil yaşam kalitesi ölçüleriyle kentsel bölgeleri tanımlamamız ve farklılıkları belirlememiz mekansal karşılaştırmalarda anahtar rol oynayabilir.

Bu göstergelerin kullanımıyla ilgili örnek çalışmada; kentsel bölgenin farklılığını ortaya koyabilmek için, Sakarya il genelinde köylerin ve Adapazarı merkezin verileri kullanılmıştır. İlin İstanbul ve İzmit'e yakın yerlerinde hızlı göç ve yerel dönüşümler, tarım alanları ve doğal kaynakların olması bu yerin ilginç özelliklerini ortaya koymaktadır. Çalışmada veriler Sakarya Valiliği'nin Web sayfasından toplanmıştır (MSGSÜ Öğrenci çalışması, Şekil 1). Örneğin sürdürülebilir gelişmişlik ölçüleri için

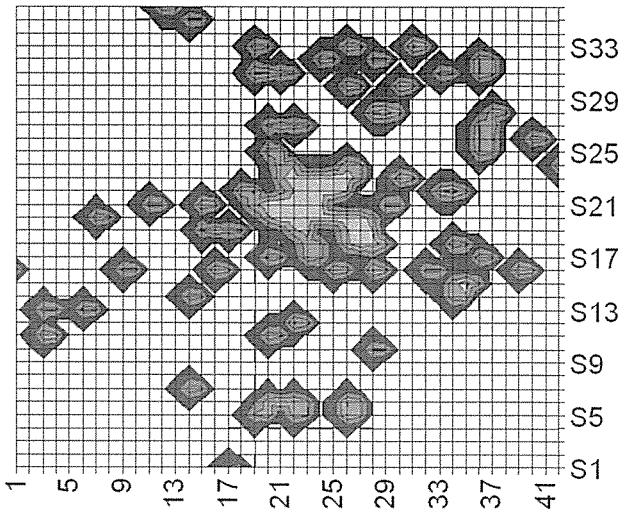

Sakarya ili haritası MS Excel tablosunda kare hücreler
Kaynak: www.sakarya.gov.tr üzerinden Öğrenci Çalışmaları

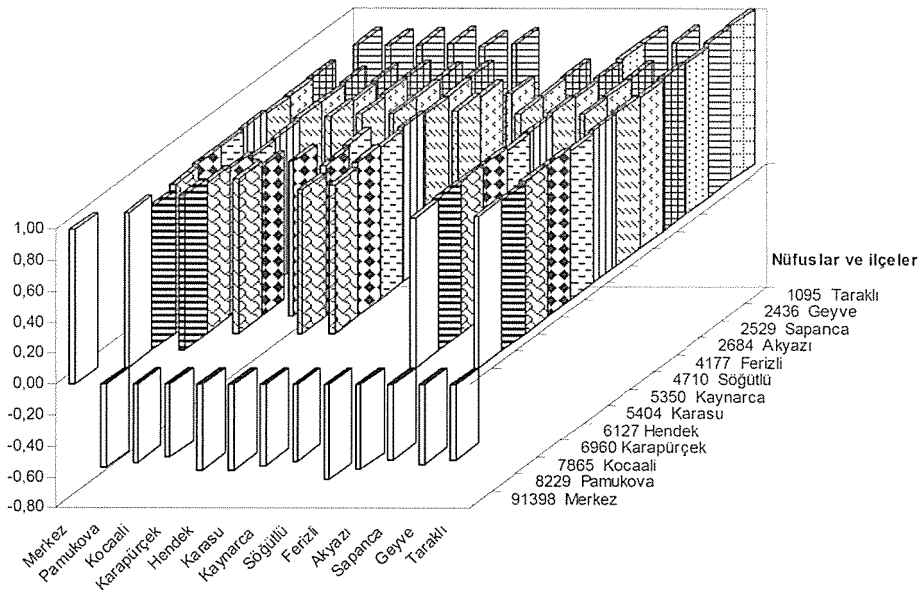
Şekil 1. Sakarya ili ilköğretim okullarında kız öğrencilerin oranları

toplanan bilgilerden yeterli suyu olan yerler ve bu yerlerin ilköğretimde kız öğrencilerinin oranı belirlemeye çalışılmıştır. Yöntem Sakarya il geneli haritasının sınırları ve yerleşim yerleri MS Excel tablosuna taşınarak harita kare hücrelere bölünmüş ve bu hücrelerde yerleşimlerin verileri kullanılmıştır. Her bir hücrede bulunan yerleşimlerin verileri birleştirilerek her bir hücre için göstergeler oluşturmaya çalışılırken; belirli sayıda hücrelerin verilerini toplayan kişilerce göstergeler düzenlenmiştir (farklı tonlarda kare hücreler). Daha önce belirtildiği gibi ölçümlemede bilgi sağlama problemleri burada da ortaya çıkmıştır. Hücrelerin web sayfasındaki haritayla örtüşmeme, web sayfasında eksik bilgiler, her yerleşimde ilköğretim okulunun bulunmaması gibi problemlerden dolayı yeterli sayıda gösterge oluşmadığından bölge karakterlerinin tamamı ortaya konamamıştır. Çözüm için eğer kare hücrelerin sayısı azaltılsaydı, küçük yerleşmelere ait bilgiler kaybolabilirdi. Bu nedenle veri kaynaklarıyla kare hücre sayısını uyumlu kılmanın yollarını bulunmak istiyorsak; veri tabanını web sayfasında tarama ve istatistik programlarının dosyalarına aktarabilen derleyici programlar kullanılmalıdır. Ancak Adapazarı geneli kare hücrelerinde problem yaşanmamış ve kız öğrencilerin oranları hücrelerde belirlenmiştir. Ortalama %44 kız öğrenci oranı yaklaşık olarak merkeze yakın yerlerde daha çok görülürken, bazı yerlerde bu oranın %60'a yükseldiğini görüyoruz. Bu farklılıkları dikkate aldığımızda, her bir kare hücrenin kenarına komşu kare hücrelerle oluşturulan birliktelikler göre Moran Katsayısı bulunmuştur. Bu katsayı mekansal otokorelasyon biçiminde genel ve bölgesel ölçü olarak kullanılmaktadır (Griffith, D). Bu katsayı, oluşturulan gruba giren her bir kare göstergenin ortalamalarından farkının, komşu olduğu kabul edilen diğer karelerin ortalamadan farkının çarpımlarının toplamından oluşan ve kare hücreler arasında komşuluğu kabul edilenlerin sayısıyla katlanmış toplam kovaryansın, bu grubun varyansına oranıyla bulunmuştur. Bu işlem her bir kare hücre için tekrarlanarak Şekil 2 deki Moran Katsayıları gruplar halinde sıralanarak (haritada koyu tondan açığa doğru) kentsel bölge lekeleri oluşturulmuştur. Bu yöntemde, sürdürülebilir gelişme göstergelerinin biriyle kentsel bölgenin farklılıklarını harita üzerinde lekeler halinde ortaya koyabiliriz. Bölgenin kentsel boyutunu sadece bir ölçüye göre açıklamak yetmeyecektir, bunu diğer göstergelerle kuvvetlendirmek veya değiştirmek daha yararlı olacaktır.

Hücreleri bloklar halinde düzenlemek için; yerleşimler arası korelasyon katsayılarını büyükten küçüğe doğru sıralayarak kentsel bölgenin boyutları çeşitli göstergelere göre belirlenebilir. Örneğin Sakarya ilçe merkezlerinin verilerinden oluşan korelasyon katsayıları Şekil 3te olduğu gibi ilçeler arasında belirtilen bir karakterde ilişkileri ortaya koyabilir. Böylece büyüme merkezlerine komşu yerlerin harita üzerinde büyüklüğü çeşitli verilere göre belirtilebilir.

Şekil 2. Kare hücreleri sürdürülebilir gelişmenin bir göstergesine göre değerlendirme

Şekil 3. Korelasyon katsayılarının dilimlerine göre bloklar halinde toplanabilecek ve nüfus büyüklüğüyle sıralanmış ilçeler

SONUÇ

Kentsel büyümenin getireceği farklılıkların komşu alanlarda yaygınlaşması, sadece kentin kendi ölçüleriyle değil, küresel bölge kademeleri, sera gazı etkisi, işte çalışma, yoksulluk gibi birçok kavramlar arasında bu farklılıkları daha anlaşılır kılacaktır. Rasyonalite, tercihlerin sosyal niteliği ve tam bilgi sağlama açısından küresel kentler arası işletmecilik ilişkilerini göstergelere yansıtmak önemlidir. Ama bu göstergeler kadar, bölge içinde ekonomik, sosyal ve doğal kapital göstergelerin de önceliği bulunmaktadır. Sürdürülebilir gelişmenin geniş kavram ve nicelikleri, ortak bir göstergeler bütünlüğü açısından analiz kolaylığı getirmektedir. Böylece kentsel bölgenin, sadece nüfus, ekonomik büyüme ölçüleriyle değil, belirli çerçevede tanımlanmış ölçülerle farklılıklarını açıklamak daha anlamlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Bauer, R. A. Ed. "Social Indicators", 1966 MIT Press.

Clark, D. "Urban World/Global City", 1996, Routledge

Derudder, B. Taylor, P. J. Witlox, F. Catalano, G., "11. Hierarchical Tendencies and Regional Patterns in the World City Network: A Global Urban Analysis of 234 Cities", 2003, 37 - 9

Friedman, J. "The World City Hypothesis" *Development and Change* 1986, 17

Griffith, D., D.W.S. Wong, T. Whitfield. "Exploring Relationships Between The Global and Measures of Spatial Autocorrelation", *Journal of Regional Science V.43-4, 2003*

Harvey, D.W. "Social Justice and the City", 1973, Edward Arnold

Population Institute, www.populationinstitute.org

Potter, R. B. ve Lloyd Evans S. 1998. "The City in the Developing World", 1998, Longman

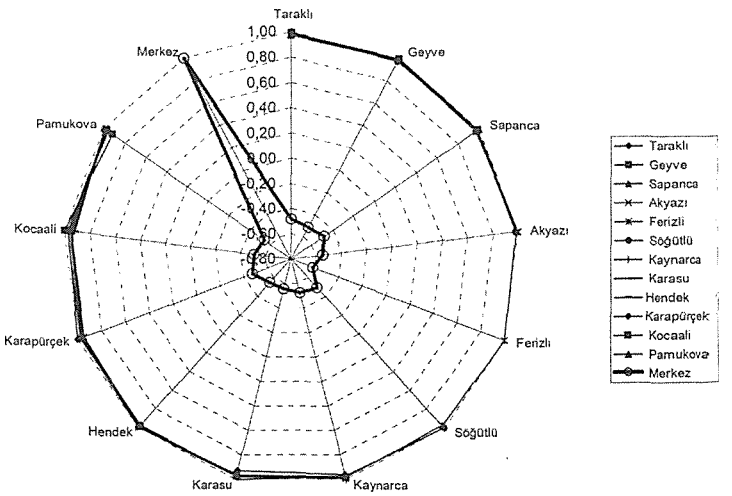
Sasen, S. "Cities in the World Economy", 1994, Forge Press.

www.oecd.org

www.sakarya.gov.tr üzerinden MSGSÜ (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) Şehir ve Bölge Planlama Lisans II öğrencileri 2003/2004 Yılı Çalışması

Ek Tablo 1 ve Şekil 4: Nüfus büyüklüğüyle sıralanmış Sakarya İli'nin ilçe merkezleri arasında basit korelasyon katsayıları tablosu ve grafiksel olarak bunun en yüksekten küçüğe doğru %20 dilimlerinde ilçelerin bloklar halinde toplanabilmesi

İlçe merkezi nüfusları	1095	2436	2529	2684	4177	4710	5350	5404	6127	6960	7865	8229	91398
Korelasyon katsayıları	Taraklı	Geyve	Sapanca	Akyazı	Ferizli	Söğütlü	Kaynarca	Karasu	Hendek	Karapürçek	Kocaali	Pamukova	Merkez
Taraklı	1,00	0,99	0,97	0,98	0,97	0,98	0,98	0,96	0,98	0,99	0,97	0,98	-0,48
Geyve		1,00		0,99	0,98	0,97							-0,51
Sapanca		0,99	1,00	0,98	0,97	0,98	0,97	0,96	0,98	0,99	0,98	0,97	-0,48
Akyazı				1,00	0,99	0,98							-0,55
Ferizli					1,00								-0,62
Söğütlü					0,97	1,00							-0,50
Kaynarca		0,98		0,99	0,98	0,97	1,00	0,98	0,99	0,96			-0,52
Karasu		0,96		0,98	0,98	0,97		1,00	0,97	0,93			-0,56
Hendek		0,99		0,99	0,99	0,98			1,00				-0,55
Karapürçek		0,98		0,97	0,95	0,96			0,96	1,00			-0,47
Kocaali		0,98		0,95	0,94	0,94	0,93	0,92	0,95	0,97	1,00		-0,51
Pamukova		0,98		0,99	0,98	0,97	1,00	0,99	0,99	0,96	0,92	1,00	-0,54
Merkez													1,00

30 YIL SONRA KEBAN VE AĞIN KÖYLERİNİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Birsen Gökçe

GİRİŞ

Bu bildiride "30 Yıl Sonra Ağın ve Keban Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu" adlı çalışmanın amacı açıklanarak alan araştırması sonuçlarının analizi yapılacaktır.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Keban Barajı çevresinde yer alan Ağın ve Keban ilçelerinin merkez ilçe ve köylerinde, baraj yapımı sonrasında ortaya çıkan değişimleri saptamak çalışmanın temel amacıdır. Çalışma iki aşamalı olarak planlanmıştır. Birinci aşaması 1970 yılında, 17 köy Keban ve 15 köy de Ağın ilçesinden olmak üzere 32 köy üzerinde gerçekleştirilmiş olup; ikinci aşaması ise 2001 yılında 15 köy ağın, 26 köy de Keban ilçesinden olmak üzere 41 köy üzerinde gerçekleştirilen alan araştırmasıyla tamamlanmıştır. İşte bu 30 yıllık zaman diliminde Ağın ve Keban köylerinin sosyo-ekonomik durumları saptanarak, hem iki ilçenin sosyo-ekonomik durumunu, hem köy ve ilçe merkezleri arasındaki sosyo-ekonomik yapıları, hem kadın ve erkeklerin sosyo-kültürel tutum ve değerlerini, hem de 30 yıllık süreçte ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimleri karşılaştırmalı olarak ortaya koymak bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

1970 yılında ilk aşaması tamamlanan araştırmanın bu ikinci aşaması, Keban Barajı'nın yöredeki toplumsal değişmeye uzun vadede etki ve katkısının neler olduğunu saptamak amacıyla yeniden yapılan bir durum saptaması niteliğindedir.

Türkiye'de geri kalmış bölgelere, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yapılan büyük alt yapı yatırımları ve ileri teknolojik uygulamalar, yörenin sosyo-ekonomik yapısını, bütünüyle dönüştürme amacı taşımaktadır. Doğal olarak bu süreçte, temel unsur insandır. Yapılan yatırımlar ne kadar büyük ve kapsamlı olursa olsun, onu hayata geçirecek ve yaşamını kolaylaştıracak biçimde kullanacak olan da yine insandır.

30 yıl sonrasında Ağın ve Keban köylerinin sosyo-ekonomik durumunu ortaya koymayı hedefleyen bu araştırmada su altında kalmamış köyler, bir diğer ifadeyle yerlerinden edilmemiş köylülerin yaşamları incelenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın konusunun bir diğer önemi, doğrudan doğruya kalkınma sorunu ile ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan bölge, köy, aile ve cinsiyet düzeyinde yapılan inceleme ve saptamaların değişim süreci içinde incelenmesinin, kalkınma kuram ve uygulamalarına katkı sağlayabileceği ve özellikle, son on yılda sözü edilen sürdürülebilir kalkınma kavramına da belli bir açılım kazandırabileceği düşünülebilir. Ayrıca bu tür araştırmaların değişme olgusuna ve yapılacak diğer değişme odaklı araştırmalara kaynak olabileceği de göz ardı edilmeyecek bir noktadır. Genellikle bu tür araştırmaların üç aşamasından söz edilebilir:

a) Durum saptama

b) Pratik yarar sağlama

c) Toplumsal değişme bulgularının tartışılması ve ortaya çıkan yeni sorunların incelenmesi.

İşte bu aşamalardan geçmek suretiyle yapılan Keban Barajı'nın, su altında kalmayan Ağın ve Keban köylerinin sosyo-ekonomik yapılarına etkilerini inceleyecek bu araştırmanın temel amacı; köylerin ekonomik durumlarını, köylünün çeşitli kurum ve kuruluşlarla ilişkilerini, halkın çeşitli kurumlarla ve kendi aralarında işbirliği yapma, yenilikleri benimseme eğilimlerini, eğitim durumlarını ve eğitimle ilgili tutum ve davranışlarını, köyün kentle olan ilişkilerini, kente göç eğilimlerini, toplumsal yapılarını, yenilikleri benimseme ve modernleşme ile ilgili konuları, köylerin iletişim ve ulaşım olanaklarını ve tüm bunlardaki değişme eğilimlerini, 1970'te yapılan durum saptamasından hareketle ortaya koymaktır. Kısacası, teknolojik bir olayın bölgenin toplumsal yapısında meydana getirdiği değişiklikleri saptamak amaçlanmaktadır.

Araştırmada her iki ilçe düzeyinde var olan köyler örneklem kapsamına alınmış ve tabakalı örneklem tekniği kullanılarak önce ilçeler, sonra da köyler düzeyinde hane seçimine gidilmiştir. Buna göre;

1. İlçeler düzeyinde, Elazığ ilinin Keban ve Ağın ilçeleri örnekleme dahil edilmiştir. Toplam hanelerin %20'sinin kapsama alınmasıyla Ağın ilçesinden 93 hane ve Keban ilçesinden de 164 hane örneklem kapsamına alınmıştır.
2. Köyler düzeyinde ise, Ağın ilçesine bağlı köylerde 105, Keban ilçesine bağlı köylerden ise 190 hane örneklem kapsamına alınmıştır. Anlaşılacağı üzere, Keban köylerindeki toplam 953 hanenin %20'si örneklem kapsamına alınırken; Keban köylerine göre gerek nüfus gerekse hane sayısının az olması nedeniyle araştırmanın güvenirlilik düzeyini artırmak amacıyla Ağın köylerindeki toplam 301 hanenin %35'i örnekleme alınmıştır. Gerek Keban köylerinden %20'lik gerekse Ağın köylerinden %35'lik örneklem seçimi "basit tesadüfi örneklem" tekniği ile yapılmıştır.

Alan araştırmasında üç farklı veri toplama tekniğinden yararlanılmıştır: Mülakat formu uygulama, derinlemesine mülakatlar ve gözlem.

Ağın ilçe merkezinde 90 erkek ve 93 kadın olmak üzere toplam 183 kişi; Keban ilçe merkezinde ise 188 erkek ve 182 kadın olmak üzere toplam 370 kişi ile görüşülerek uygulama gerçekleştirilmiştir. Köyler bazında bakıldığında ise Ağın ilçesine bağlı köylerde 108 erkek ve 106 kadın olmak üzere toplam 214; Keban ilçesine bağlı köylerde ise 241 erkek ve 253 kadın olmak üzere toplam 494 kişiye mülakat formu uygulanmıştır. Dolayısıyla gerek köy gerekse merkez ilçelerde kadın ve erkek olmak üzere toplam 1261 kişiyle görüşülerek çalışmanın yukarıda açıklanan temel amaçları doğrultusunda bilgiler toplanılmıştır.

ARAŞTIRMADAN BEKLENEN YARARLAR

Yapılan bu çalışmadan elde edilen verilerin daha sonra yapılması planlanan barajlar için bir veri tabanı oluşturduğu söylenebilir. Böylelikle, geçmişteki olumsuz deneyimlerin, yeni yapılacak olan barajlara aktarılmasının önüne geçilebilmesi beklenen yararlardan biridir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma kavramı Türkiye gündemine yeni girmiş bir kavramdır. Bu olgunun uygulamaya yansıması açısından neler yapılabileceğinin söz konusu araştırmayla ortaya konulması da beklenen bir diğer yarardır. Geçmiş ve gelecek bağlamında yapılan bu çalışmanın araştırma teknikleri açısından da Türk sosyal bilimine katkı verebileceği düşünülmektedir. Yasa, bir yerleşim yerinin tarihsel süreçte yaşadığı değişmeleri incelemek üzere 1945 yılında Hasanoğlan'da yaptığı monografik çalışmayı 25 yıl sonra tekrarlayarak bu alanda bir ilki gerçekleştirmiştir. Bu projeni ise Yasa'nın çalışmasındaki teknikten farklı olarak 32 yıl sonra bir tek yerleşim yerini değil iki farklı ilçe ve bunlara bağlı çok sayıda köyü kapsaması bağlamında bir yenilik getirdiği söylenebilir.

Sonuçların özet analizi için, iki ayrı tablo hazırlanmıştır. Bunlardan ilki Keban ve Ağın ilçelerinin köy ve merkez ilçe olmak üzere, kadın ve erkek cevaplayıcılar bazında bir sonuç tablosu olup, hem iki farklı ilçe hem ilçe ve köy merkezleri hem de kadın-erkek bazında karşılaştırma yapmayı hedeflemektedir. İkinci tablo ise 1970 ve 2002 yılı verileri (toplam kadın ve toplam erkek) bazında, 30 yıllık süreçte yaşanan/yaşanmayan değişimi saptamayı hedeflemektedir. Bu tablodaki veriler, genel olarak toplumsal değişmeyi sergilemeyi hedeflediğinden, 30 yıl önce ve sonra araştırma örneklemindeki tüm cevaplayıcıların kadın ve erkek bazında gruplandırılmasıyla elde edilmiştir.

Tablo 1. Keban ve Ağın İlçelerinin 2002 Yılı Verilerine Göre Karşılaştırılması (% olarak)

	KEBAN				AĞIN			
	Köy		İlçe Merkezi		Köy		İlçe Merkezi	
	E	K	E	K	E	K	E	K
Cinsiyet dağılımı	48.9	51.1	50.8	49.2	50.5	49.5	49.2	50.8
36-55 Yaşlararası nüfus	31.1	41.5	52.2	48.4	33.3	40.5	30	44.1
56-75 Yaşlararası nüfus	47.3	32.8	19.7	10.9	49.1	35.8	48.8	39.8
Okuma-yazma bilmeyenler	14.1	51.4	9.6	36.3	10.2	33	4.4	21.5
Lise ve üstü mezunlar	20.1	4.8	37.3	7.1	22.2	5.6	53.3	9.7
1-2 çocuğu olanların	17.8	-	29.8	-	17.6	-	38.9	-
7'den fazla çocuğu olanların	17.1	-	8.5	-	5.6	-	6.7	-
1-2 çocuğun yeterli olduğunu düşünenlerin	-	50.2	-	52.2	-	62.3	-	67.7
2. bir erkek çocuk isteyen	39.4	-	37.8	-	-	-	-	-
2. bir kız çocuk isteyen	24.5	-	15.4	-	7.4	-	4.4	-
Çocuğu ölen annelerin	-	48.2	-	36.8	-	40.6	-	33.3
Evde doğum yapan kadınların	-	46	-	38.8	-	42.9	-	44.1
Sağlık kuruluşunda doğum yapan kadınların	-	19	-	37.8	-	28.3	-	21.5
Eşler arası akrabalık	28.2	-	16.4	-	18.6	-	14.4	-
12-14 yaşında evlenen kadın	-	11	-	4.4	-	9.4	-	6.5
18-20 yaşında evlenen kadın	-	26	-	37	-	25.5	-	34.4
Kızların 16-19 yaşlarında evlenmesi gerektiğine inananların	33	12.3	33	13.7	23.1	11.3	27.8	7.5
Görücü usulü evliliğe evet diyenler	25.7	18.2	41	29.1	17.6	12.3	20	19.4
Hanede parayı erkek harcar	58.1	-	61.7	-	44	-	53.3	-
Evde son sözü erkek söyler	57.3	47	58	41.8	59.3	33	43.3	35.5
Hem Türkçe hem de Kürtçe konuşanlar	35.3	37.5	20.8	23	10.2	5.7	2.2	2.2
Yaz-kış köyde yaşayanlar	31.5	-	-	-	45.4	-	-	-
Büyük-alışveriş merkezlerini kullananlar	45.6	-	53.7	-	56.5	-	72.2	-
Gazete okumayanlar	42.7	-	31.9	-	49.1	-	26.7	-
Başı sıkıştığında akrabasından yardım isteyeceğini söyleyen	41.5	-	53.2	-	46.3	-	38.9	-
Başı sıkıştığında komşusundan yardım isteyeceğini söyleyen	17.8	-	5.9	-	16.7	-	15.6	-
Çevresinde geçinemediği kişi(ler) olan kadınlar	-	14.6	-	7.2	-	7.5	-	7.5
Hazır Kadın Pedi	-	38.7	-	53.3	-	38.7	-	28.0
Şampuan kullanma oranı	-	56.1	-	74.2	-	69.8	-	73.1
Yemeklerini aynı kaptan yiyenlerin	-	23.3	-	20.3	-	9.4	-	5.4
Doğum kontrolüne evet diyen erkeklerin	86.7	85	79.3	85	83.3	91.5	96.7	90.3
Köyde muhtar ilçede kaymakamın sözü geçer	50.6	-	71.8	-	59.3	-	71.1	-

Parası çok olan güçlüdür	49.8	-	58	-	51.9	-	66.7	-
Sünni-Hanefi	71	-	97.8	-	96.3	-	96.7	-
Alevi (+Caferi)	26.5	-	1.6	-	1.9	-	1.1	-
Çocuklarına farklı bir mezhepten biriyle evliliğine evet diyenler	43.2	40.7	29.3	30.8	22.2	21.7	35.6	23.7
Nazara inananların	58.5	74.3	68.1	79.1	65.7	79.2	45.6	77.4
Fala inananların	5.4	5.1	2.7	11.5	1.9	12.3	5.6	9.7
Yatırlara inananların	46.9	80.2	53.2	81.9	25.9	61.3	21.1	53.8
Kader-kısmete inananlar	83.4	92.5	93.1	96.7	85.2	99.1	77.8	97.8
Tekrar kadın olarak dünyaya gelmek isteyen	-	41.5	-	37.9	-	51.9	-	41.9
Kooperatife üye olan	3.3	-	13.8	-	5.6	-	21.1	-
Emeklilik maaşını geçim kaynağı olarak ilk sırada gösterenlerin	53.1	-	28.7	-	51.9	-	51.1	-
Çiftçiliği geçim kaynağı olarak gösterenlerin	14.1	-	0.5	-	20.4	-	4.4	
Hiç tarımsal amaçlı toprağı olmayanların	11.2	-	53.2	-	21.3	-	45.6	-
Miras yoluyla toprağa sahip olanların	81.3	-	41	-	70.4	-	37.8	-
En çok tahıl ürünleri yetiştirenler	55.6	-	-	-	51.9	-	-	-
Bir ayda en çok gıdaya para harcayanların	80	-	80	-	84.3	-	81.1	-
Tasarruf yapamayanlar	76.8	-	68.6	-	75.9	-	73.3	-
Ekonomik olarak kendini ortanın altında görenler	25.3	-	34	-	27.6	-	18.9	-
Ekonomik olarak kendini Türkiye geneline göre ortanın altında görenler	55.2	-	59.6	-	59.2	-	37.8	-
Ülkenin kötüye gittiğini düşünenlerin %'si	79.7	-	83.5	-	86.1	-	82.2	-
Köyde içmesuyu, ilçede işsahası isteyenlerin	24.5	-	50	-	Yol 23.1	-	Köprü 46.7	-
Barajın kendisine hiçbir yararı olmadığını söyleyenler	32.8	-	39.4	-	40.7	-	52.2	-
Barajın kendisine hiçbir zararı olmadığını söyleyenler	80.5	-	85.1	-	55.6	-	36.7	-
Barajdan devletin yararlı çıktığını düşünenler	26.6	-	28.7	-	34.3	-	30	-
Barajdan arazileri sualtında kalanların zararlı çıktığını düşünenler	27.4	-	21.3	-	33.3	-	36.7	-

Araştırma verileri, rakamlardan soyutlanarak ele alınıp değerlendirildiğinde;

• Okuma yazma bilmeyenlerin oranı Keban ilçesinde daha yüksek, Ağın'da ise daha düşüktür. Genel olarak kadınlar arasında okuma yazma bilmeyenler, erkeklere göre daha fazladır. Ayrıca, erkekler arasında lise ve daha üstünde eğitim görmüş olanların oranı, kadınlara göre daha yüksek olup; ilçeler bazında bakıldığında lise ve üzerinde eğitim almış olanların oranı Ağın ilçesinde daha fazladır.

• 1-2 tane çocuğu olanların oranı her iki ilçe köylerinde ilçe merkezlerinden daha yüksektir. Bu arada 1-2 çocuğun yeterli olduğunu düşünen kadınların oranı da yaklaşık 10 puan olmak üzere Ağın köy ve ilçe merkezlerinde daha fazladır. Keban köy ve ilçe merkezinde oturan ailelerin Ağınlı ailelere göre daha fazla çocuk sahibi olduğu, özellikle Keban köylerinde 7'den fazla çocuğu olan ailelerin hem Keban merkez ilçe hem de Ağın köy ve merkez ilçede ikamet eden ailelere göre 2 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili bir başka değişken doğum kontrolüne nasıl bakıldığıdır. Doğum kontrolüne mesafeli duran ve uygulamayacağını söyleyenlerin oranı Keban'da Ağın' a göre daha fazladır.

• Sağlık ve yaşam koşullarını değerlendirebilmek amacıyla çocuk ölümlerinden hareketle, Keban köy ve ilçe merkezlerinde çocuğunu kaybetmiş kadınların oranı, Ağın köy ve ilçe merkezinde yaşayan ailelere oranla 3 ila 8 puan daha yüksek olduğu gibi, her iki ilçenin de köylerinde görülen çocuk ölümleri ilçe merkezlerinden daha yüksektir. Doğumun nerde yapıldığına bakıldığında ise köyler bazında Kebanlı kadınların Ağınlı kadınlara göre evde doğum yapma oranlarının 3 puan daha yüksek, ilçe merkezi bazında ise Ağınlı kadınların evde doğum yapma oranlarının Kebanlı kadınlardan 6 puan daha yüksek olduğu görülmektedir.

• Aile yapısı ve ilişkileriyle ilgili olarak, eşler arasındaki akrabalık ilişkisi her iki ilçe köylerinde ilçe merkezinden daha yüksek, ancak Keban köylerindeki eşler arasındaki akrabalık ilişkisi hem Keban ilçe merkezinden hem de Ağın köy ve ilçe merkezinden belirgin bir biçimde daha yüksektir. Evlilik yaşı bazında değerlendirme yapıldığında ise 12-14 yaşlarında evlenen kadınların, köylerde ilçe merkezine oranla daha fazla olduğu söylenebilir. Tersine 18-20 yaşlarında evlenen kadınların oranı ise ilçe merkezlerinde köylere göre daha yüksektir.

• Subjektif bir değerlendirme ve toplumsal değerin cinsiyetler arası farklılaşma düzeyini görmek açısından, kız çocuklarının 16-19 yaşlarında evlenmesi gerektiğini düşünen erkeklerin kadınlara göre 2 kat daha fazla olduğu; ayrıca bu yönde bir düşünce içerisinde olan erkeklerin her iki ilçe bazında köylerde oturanlarının ilçe merkezinde oturanlarına göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. İki ilçe arasında bir karşılaştırma yapıldığında ise kız çocuklarının 20 yaşın altında evlenmesinin uygun olduğunu düşünen erkeklerin hem köyler hem de ilçe merkezleri bazında Keban'da Ağın'a göre daha fazla olduğu görülmektedir.

• Geleneksel değerlerin benimsenme ve devam ettirilme noktasında bir başka kriter de görücü usulüyle evliliğe ilişkin bakış açılarıdır. Durum bir önceki kriterde olduğu gibidir. Şöyle ki, görücü usulüyle evliliğe erkeklerin bakış açısı kadınlara göre daha olumlu olup, bu durum hem ilçe merkezleri hem de köyler için geçerlidir. Yine Keban'da yaşayan hem kadın hem de erkeklerin Ağınlılara göre görücü usulüyle evliliğe daha olumlu baktıkları; ancak farklı bir durum olarak, Keban ilçe merkezinde yaşayan erkeklerin her iki ilçenin köylerinde yaşayan erkeklere göre daha fazla görücü usulüyle evlilikten yana oldukları anlaşılmaktadır.

• Ev içi ilişkiler düzeyinde konu değerlendirildiğinde, evde alınacak kararlarda son sözü söyleyen erkek olup, erkeğin sözünün geçtiği ataerkil aile yapıları köylerde ilçe merkezlerinden, Keban'da ise Ağın'dan daha yüksektir. Diğer bir deyişle, ilçe merkezlerine gidildikçe kadın ve diğer aile bireylerinin de alınacak kararlara katılımı söz konusudur. Ancak konu parayı kimin harcadığına geldiğinde ise iş bu kez değişmektedir. Şöyle ki, "ailede parayı harcama yetkisi" bir ailenin 'ataerkil yapıya sahip olup olmadığının' göstergesi olarak ele alınırsa; yine erkeğin hakimiyetinin söz konusu olduğu, ancak bu kez erkeğin parayı kullanma hakkını (paranın tasarrufunu) elinde tutması itibariyle ortaya çıkan ataerkil aile yapılarının ilçe merkezlerinde köylere oranla 3 ila 9 puan olmak üzere daha fazla olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu iki cümle arasında bir çelişki var gibi gözükse de, aslında bir çelişki bulunmamakta, buradaki farklılık ilçe merkezlerine gelindiğinde erkeklerin tarım dışı sektörlerde çalışmaları ve parayı doğrudan kendilerinin kazanması ve dolayısıyla parayı harcayanın da kendileri olmalarından kaynaklanmaktadır. Oysa köylerde tüm aile bireyleri birlikte tarımsal faaliyetleri yerine getirmekte ve paranın kullanım hakkı konusunda (özellikle pazarlara gidilerek evin gıda ihtiyaçlarının karşılanması konusunda) kadınların da söz sahibi olmalarından kaynaklanmaktadır.

• Aile içinde sadece Kürtçe konuşanların oranı %10 ve daha altında olmakla birlikte, hem Türkçe hem de Kürtçe konuştuğunu söyleyenlerin Keban'da daha fazla olduğu, özellikle Keban köylerindeki erkeklerin Ağın köylerindeki erkeklere göre 3.5 kat, Keban ilçe merkezindeki kadınların Ağın ilçe merkezindeki kadınlara göre 7 kat daha fazla hem Kürtçe hem de Türkçe konuştukları araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Her iki ilçede de köylerde Kürtçe bilenlerin oranı ilçe merkezlerine göre 1,5-2 kat daha fazladır. Buradan yerleşim yeri büyüdükçe Kürtçe konuşanların azaldığı sonucuna varılabilir. Ayrıca Ağın ilçe merkezinde gerek kadınlar gerekse erkekler arasında Kürtçe bilenlerin %2'lerde kaldığı da önemli bir veridir. Bu rakamsal farklılıklar, etnik orijin bazında her iki ilçe halkının heterojenliğini de yansıtmış olmaktadır. Mezhep temelinde bir farklılaşma olup olmadığına bakıldığında ise, Keban köylerindeki halkın 1/4'ü Alevi-Caferi iken, Keban ilçe merkezinde olsun, Ağın köyleri ve ilçe merkezinde olsun Alevi-Caferi olan halkın oranı %1.1 ile %1.9 arasında değişmektedir. Dolayısıyla Keban köylerinde mezhep temelinde bir heterojenlik söz konusu iken, Keban ilçe merkezi ve Ağın'da mezhep temelinde daha homojen bir yapının varlığından söz edilebilir. Ayrıca mezhep temelinde insanların farklı/öteki olana karşı tutumlarına bakıldığında insanların önemli bir bölümünün çocuklarının farklı mezhepten biriyle evliliğine kesinlikle izin vermeyeceği yönündedir. Ancak Keban köylerindeki erkek ve kadınların böylesi bir evliliğe izin vermeme oranı Ağın halkına göre çok daha yüksektir. Özellikle Keban köy halkının ¼'ünün Alevi-Caferi olduğu düşünüldüğünde, mezhep temelinde insanlar arasında görünmeyen, toplumsal bir anlaşmazlığın ve kendisinden saymama bazında bir *'ötekileştirme'* mantığının oldukça güçlü olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, Alevi-Caferi halkın çok daha az olduğu Ağın köylerinde farklı orijindeki insanlarla birlikte yaşamamaktan dolayı toplumsal hoşgörünün daha düşük ve böylesi bir durumu

kabullenmenin de daha zor olması; Keban köylerinde ise Alevi, Sünni, Kürt, Türk vb. farklı orijinlerden gelen insanların birlikte yaşamaktan dolayı toplumsal hoşgörünün daha gelişmiş olması ve böylesi bir evliliğe daha esnek yaklaşmaları beklenirken durum tam ters yönde ortaya çıkmıştır. Bunda da özellikle Keban olsun Ağın olsun hatta Türkiye genelinde Alevi köylerin diğer köylerle iletişimlerinin ve ilişkilerinin düşük olması ve içe kapanık bir yaşam sürmelerinden kaynaklanan, farklı köyler arasında etkileşimin zayıf kalmasının ve birbirleri hakkında yanlış toplumsal kanılar ve değer yargılarının gelişmiş olmasının payı olsa gerektir.

• Sonuç bölümünden önceki bölümlerde de belirtildiği üzere köyler artık yaz-kış ikamet edilen mekanlar olmaktan çıkmış, adeta tatil aylarının geçirildiği mekanlara dönüşmüştür. İster ilçe merkezlerinde otursunlar, ister Elazığ ya da büyük şehirlere göç etmiş olsunlar, halk yazlarını köyde geçirmekte, özellikle Keban ve Ağın ilçe merkezinde yaşayıp da halen köydeki toprağını işleyenler ve özellikle kayısı bahçesi olanlar ya da tahıl yetiştirenler, hasat mevsiminde köyde bulunmaktadırlar. Ancak Keban köylerinde sürekli oturan hane sayısının Ağın köylerinde sürekli ikamet eden hanelere göre yaklaşık 14-15 puan daha fazla olduğu görülmüştür. Özellikle Keban köylerindeki ulaşım, içme suyu, kanalizasyon vb. altyapı hizmetlerinin çok daha fazla yetersiz olması insanların kışı köyde geçirmeleri için önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu nedenle Keban köylüleri en azından kışları ilçe merkezinde geçirmeyi tercih etmektedirler. Ayrıca, Ağınlılarda üniversite mezunu olanlar ile büyük şehirlere göç etmiş ve ekonomik durumu iyi olanların köylerini unutmamış olmamalarının önemli bir payı olsa gerektir.

• Başı sıkıştığında akrabasından yardım isteyeceğini söyleyenler köy bazında Ağın'da daha fazla olduğu halde, ilçe bazında Keban'da daha fazladır. Başı sıkıştığında akraba değil komşusuna öncelikle gideceğini söyleyenler ise köy bazında Keban'da, ilçe merkezi bazında ise Ağın'da daha fazladır. Dolayısıyla, özellikle ilçe merkezleri itibariyle bir durum değerlendirmesi yapıldığında, akrabalık ilişkilerinden çok komşuluk ilişkilerinin Ağın'da varolduğunu görmek olanaklıdır ki, bu durum hem toplumsal anlamda Ağın'ın modernleşmeye daha açık olduğunu hem de birincil ilişkilerin Ağın merkezinde yavaşta olsa gerilemeye başladığını göstermektedir.

• Diğer bir kültürel gösterge yemek yeme alışkanlıklarında ortaya çıkmaktadır. Hem köy hem de ilçe merkezi olarak Keban halkı Ağınlılara göre daha çok yemeklerini aynı kaptan yemektedir. Ayrıca her iki ilçe için de geçerli olmak üzere, köyde aynı kaptan yemek yiyenlerin oranı ilçe merkezlerine göre daha fazladır. Bu da yukarıda sözü edilen, toplumsal ve kültürel anlamda Ağın'ın değişmeye başladığının göstergelerinden bir başkasıdır.

• İnsanlar zenginliğin kaynağını büyük ölçüde paraya bağlarken, güçlü olmanın kaynağını da zenginliğe bağlamaktadırlar. Ancak gücün kaynağını parada ve dolayısıyla zenginlikte görenlerin oranı Ağın'da Keban'a göre daha fazladır.

• Nazar, fal ve yatır gibi değerlere inananlar arasında kadınların erkeklere göre her iki ilçe merkezi ve köylerde daha fazla olduğunu belirtmek gerekir. Kader ve kısmete inanma düzeyinin dinsel bir temeli olduğu ve İslam dininde imanın şartlarından olduğu için hem erkek hem de kadınlarda diğer değerlere nazaran çok daha yüksektir. Buna karşın kader ve kısmete de kadınların erkeklere nazaran daha fazla inandıkları bir gerçektir.

• Kadın-erkek arasındaki ilişkileri ve toplumsal değerleri göstermesi bakımından kadınların tekrar dünyaya geldiklerinde kadın olarak dünyaya gelmek istemeyenlerinin oranına bakılması da önemli ipuçları verecektir. Kadınların yarıya yakını tekrar dünyaya kadın olarak gelmek istememekte ve bunun en önemli nedenini de, çok fazla horlanmaya, erkeklere göre işlerinin bitmemesine, toplumsal baskıları erkeklere nazaran kendi üzerlerinde daha fazla hissettiklerine, erkekler kadar özgür hareket edememeye vb. dayandırmaktadırlar. Diğer bir deyişle, kadınlar erkekler karşısında ayrımcı bir muameleye maruz kalmak ve ikinci sınıf insan muamelesi görmekten şikayetçidirler. Tekrar kadın olarak dünyaya gelmek istemeyenler ise oransal olarak köylerde ilçe merkezlerine göre, Ağın'da ise Keban'a göre daha fazladır.

• Halkın geçim kaynaklarının başında emeklilik gelmektedir. Emekliliği ise memuriyet, işçilik (sürekli ve geçici), çiftçilik izlemektedir. Emekli olanların büyük bir çoğunluğu baraj inşaatında çalışan işçilerden oluşmaktadır. Emekli olanların oranı ise Keban'da köylerde, ilçe merkezi olarak da Ağın'da (Keban ilçe merkezinin iki katı) daha fazladır. Çiftçilik yapanların oranı ise gerek köyler gerekse ilçe merkezi bazında Ağın'da daha yüksektir. Ağın'ın coğrafi şartlarının ve arazinin tarımsal faaliyetlere uygun olmasının da bunda etkisi vardır.

• Toprak dağılımı konusunda her iki ilçe bazında çok anlamlı bir farklılık olmasa da hiç toprağı olmayanların dağılımında bazı farklılıklardan söz edilebilir. Örneğin köyde yaşayıp da hiç toprağı olmayanların oranı Ağın'da 2 kat daha fazla; ilçe merkezinde hiç toprağı olmayanların oranı ise Keban'da yaklaşık 8 puan daha fazladır. Toprağı olanların bu toprağa sahip olma biçimine bakıldığında özellikle köylerde yaşayan halkın 2/3'ünden fazlasının, ilçe merkezinde yaşayan halkın ise yarıya yakınının miras yoluyla söz konusu toprağa sahip oldukları görülmektedir.

• Her iki ilçede de başta arpa, buğday olmak üzere tahıllar, meyve (kayısı) ve sebze yetiştirilmektedir. Ancak çiftçilik yapan halkın 1/3'ü ticari amaçla değil aile içi gıda tüketimini karşılamaya dönük tarım yapmaktadırlar.

• Her iki ilçede de halkın yaklaşık %80'i bir ayda en fazla gıda tüketimi için para harcamakta olup, yine her iki ilçede geliri ancak aylık ihtiyaçlarına yettiği için halkın %70-80'ini tasarruf yapamamaktadır.

• Halkın ekonomik olarak kendi durumlarını ortanın altında değerlendirenlerin oranı yaklaşık 1/3'tür. Köyler bazında Ağınlılar Keban köylülerine göre 2 puanlık gibi küçük bir farkla daha fazla ortanın altında görürken, ilçe merkezi itibariyle de Kebanlılar arasında kendilerini ortanın altında görenler Ağınlıların yaklaşık 2 katıdır.

Halkın kendini köy-ilçe merkezi, Elazığ ve Türkiye geneliyle karşılaştırdığında ortanın altında olduğunu söyleyenlerin oranı artarken, kendini orta halli görenlerin oranı ise azalmaktadır. Özellikle Türkiye geneliyle karşılaştırdığında kendini ortanın altında görenlerin oranı %50'nin üzerine çıkmaktadır.

- Halkın yine yaklaşık %80'i ise Türkiye'nin durumunun kötüye gittiğine inanmaktadır ki, buradan çıkarılması gereken önemli sonuçların olması gerekir. Özellikle insanlar kendi sosyo-ekonomik durumlarıyla ülkenin geleceği arasında ilişki kurmaya oldukça meyilli olduklarından, kendi ekonomik durumlarının kötüye gitmesiyle ülkenin geleceğinin de kötü olacağını düşünmektedirler.

- Halkın köy ya da ilçelerine yönelik taleplerinin başında Keban özelinde içme suyu, sulama suyu, kanalizasyon gibi alt yapı hizmetleri ve iş sahalarının açılması talepleri gelirken, Ağın özellikle de ilçe merkezi bazında en önemli istek ulaşım sorunu nedeniyle köprü ve köy yolları yapımı talebi gelmektedir.

- Barajla ilgili değerlendirmelere bakıldığında, insanların 1/3'ü ile 1/2'si barajın kendilerine bir yarar sağlamadığını düşünmektedirler. Ancak Ağın'da bu konudaki oranlar köylerde 8, ilçe merkezinde ise 13 puan daha yüksektir. Diğer taraftan Keban halkının (köy ve ilçe merkezi) %80-85'i barajın kendilerine aynı zamanda bir zararı olmadığını söylerken, Ağınlıların köylerde %56, ilçe merkezinde ise %37'si baraj yapımının kendilerine zararı olmadığını söylemektedir. Ağınlılar arasında barajın zararı olmadığını söyleyenlerin Keban'a göre az olmasının en önemli nedeni, hem verimli arazilerin su altında kalması hem de Elazığ il merkeziyle bağlantılarının kopmasıdır.

- Ağınlılar arasında biraz daha fazla olmak üzere, barajdan kazananın devlet, zararlı çıkanın ise arazileri su altında kalan halk olduğu yaygın bir kanıdır.

Tablo 2. 1970 ve 2002 Yılı Verilerine Göre Değişim Tablosu (% olarak)

	1970		2002	
	Erkek	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**
Örneklemdeki cinsiyet dağılımı	47.2	52.8	49.7	50.3
36-55 Yaşlararası nüfus	35 (40-59)	28.48 (40-59)	37	44
56-75 Yaşlararası nüfus	27.6 (60 +)	21.6 (60 +)	40	28
Okuma-yazma bilmeyenler	47.2	73.1	10.7	39.6
Lise ve üstü mezunların	4.5	0.3	30.6	6.3
1-2 çocuğu olanların	-	22.3	-	23.7
8'den fazla çocuğu olanların	-	5.5	-	4.4
1-2 çocuğun yeterli olduğunu düşünenlerin	-	21.7	-	55.4
Eşler arası akrabalık	76.2	-	70	-
12-14 yaşında evlenen kadın	-	13.9	-	8
Kızların 20'den küçük yaşta evlenmesi gerektiğine inananlar	86.4	71.4	-	12

Görücü usulü evliliğe evet diyenler	51.1	50.9	28.1	20.5
Hanede parayı erkek harcar	89.6	-	56.1	-
Evde son sözü erkek söyler	85.4	67.1	55.8	41.5
Evinde Kürtçe konuşanlar	12.6	-	11.6	-
Yaz-kış köyde yaşayanlar	56.3	-	20.6	-
Başı sıkıştığında akrabasından yardım isteyeceğini söyleyenler	18	-	45.5	-
Başı sıkıştığında komşusundan yardım isteyeceğini söyleyenler	6.9	-	13.7	-
Yemeklerini aynı kaptan yiyenlerin	-	77.9	-	17.5
Doğum kontrolüne evet diyen erkeklerin	54	38	87	85
Köyde muhtar ilçede kaymakamın sözü geçer	31	-	31	-
Sünni-Hanefi	85.1	-	86.9	-
Alevi (+Caferi)	9.1	-	10.9	-
Çocuklarına farklı bir mezhepten biriyle evliliğine evet diyenler	14.1	12.1	34.3	32.2
Tekrar kadın olarak dünyaya gelmek isteyen	-	33.7	-	42.3
Kooperatife üye olan	2.3	-	25.7	-
Emeklilik maaşını geçim kaynağı olarak ilk sırada gösterenlerin	-	-	45.3	-
Çiftçiliği geçim kaynağı olarak gösterenlerin	49.4	-	9.7	-
Hiç tarımsal amaçlı toprağı olmayanların	28.5	-	30.5	-
Sahip olunan toprak geçimimi sağlamıyor	47.1	-	44.8	-
Sahip olduğum toprak miras yoluyla bana geçti	84.5	-	87.8	-
En çok tahıl ürünleri yetiştirenler	50.7	-	22.8	-
Toprak 1'e 10'dan az verir	87.6	-	41	-
Tasarruf yapamayanlar	73	-	73.7	-
Ekonomik olarak kendini ortanın altında görenler	60.4	-	27.4	-
Ekonomik olarak kendini Türkiye geneline göre ortanın altında görenler	62.1	-	54.7	-
Ülkenin kötüye gittiğini düşünenlerin %'si	42.5	-	82	-
Köyüne elektrik isteyenler	20.8	-	-	-
Köprü/içme suyu isteyenler	- / 0.1	-	21.9 / 12.8	-
Son 20 yılda ailemden göç edenler oldu	28.7	-	23	-

Yine rakamlardan bağımsız olarak Tablo 2'ye göre 30 yıllık süreçte değişen ve değişmeyen öğelere bakıldığında ise;

• Her iki araştırmada da erkekler kadınlara göre oransal biraz daha az yer tutmaktadır. 1970'te yapılan araştırmanın örneklemindeki erkeklerin oranı kadınlardan 5 puan, 2002'de yapılan araştırmanın örneklemindeki erkeklerin oranı da kadınlardan 1 puan daha düşüktür. Her ne kadar görüşme formları her bir hanedeki kadın ve erkeğe uygulanacak şekilde hazırlanmışsa da erkekler gündüz saatlerinde köylerde tarla-

da çalıştığından, ilçe merkezlerinde ise kahvelerde ve işyerlerinde olduklarından erkeklerle görüşmek kadınlara göre daha zor olmuş ve haliyle örneklemdeki erkek ve kadın cevaplayıcılar arasında birkaç puanlık da olsa bir fark ortaya çıkmıştır.

• 1970 verilerine göre 40-59 yaş ve 60 yaş üstü erkeklerin oranı aynı yaş dilimindeki kadınlara göre daha fazla iken, 2002 yılı verilerine göre 36-55 yaş arası kadın nüfus erkeklere göre daha fazladır, 56-75 yaş arası erkek nüfus ise aynı yaş dilimindeki kadın nüfustan oransal olarak iki kat fazladır.

• 1970 yılında okuma yazması olmayan erkeklerin oranı 40 puan azalarak %10'lara gerilerken, kadınlardan okuma yazma bilmeyenlerin oranı da iki kat azalarak %40'lara inmiştir. Dolayısıyla okur yazar olmayan nüfusta çok belirgin bir azalma söz konusu ise de halen kadınların %40'ının okur yazar olamadığı da bir gerçektir. Ancak söz konusu bu kadınların bir çoğu yaşlı kuşak olup, yeni nesille birlikte bu oranın çok daha az olacağını da belirtmek gerekir.

• Lise ve üstü mezunlarına bakıldığında ise yine olumlu yönde ve önemli bir değişmeyle karşılaşılmaktadır. Erkeklerde %4.5'lerden %30.6'lara ulaşan bu oran, kadınlarda yine düşük kalmış %0.6'dan %6.3'e yükselmiştir. Dolayısıyla halen kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla lise ve üzerindeki eğitim olanaklarından uzak bırakıldığı, bunda ise toplumsal değer ve baskıların büyük rol oynadığı belirtilmelidir.

• 1-2 çocuk sahibi olan ailelerde çok belirgin bir artış olmamışsa da 8'den fazla çocuğu olan ailelerde 1 puanlık bir gerileme yaşanmıştır. Daha da önemli bir değişme kadınların çocuk sayısı konusundaki değerlendirmelerinde ortaya çıkmıştır. Nitekim çocuk sayısının en fazla 1-2 tane olması gerektiğini düşünen kadınların oranı 2.5 kat birden artmış ve 1/2'nin üzerine ulaşmıştır. Bu arada çocuk sayısı ile yakından ilgili bir diğer konu da doğum kontrolü meselesidir. Doğum kontrolüne evet diyenlere bakıldığında bir taraftan erkeklerin kadınlara oranla daha olumlu yaklaştıkları, diğer taraftan ise 30 yılda doğum kontrolüne hayır diyenlerde önemli bir azalmanın meydana geldiği görülmektedir. 30 yıl öncesinde erkekler %54 kadınlar ise %38 oranında doğum kontrolünün yararına inanırken, her iki cins arasında 16 puanlık bir fark söz konusudur. 30 yıl sonrasında ise bu oranlar erkeklerde %87'ye kadınlarda %85'e yükselmiştir. Dolayısıyla artış oranları itibariyle baktığımızda kadınların (47 puan) erkeklere (33 puan) göre daha önemli bir mesafe katettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca kadın ve erkekler arasında 30 yıl önceki 16 puanlık farkın da 2 puana inmiş olması gelecek için kadınların bu konuda erkeklere öncülük edebileceğinin işaretlerini vermektedir.

• Eşler arasındaki akrabalık ilişkisinde ise çok önemli ölçüde bir değişme yaşanmamışsa da 6 puanlık da olsa bir gerilemenin olduğu saptanmıştır. Ayrıca yine evlilik ilişkilerinde Anadolu'da oldukça yaygın olan kız çocuklarının genç hatta çocuk denilecek yaşta evlendirilmesi alışkanlığının/geleneğinin de gerilemeye başladığı, 5 puanlık bir azalmayla %8'lere indiği görülmektedir. Yine kadınlar arasında kız çocuklarının 20 yaşından küçük yaşta evlenmesi gerektiğini düşünenlerin de

%72'lerden %12'lere gerilemesi bu yöndeki oldukça hızlı gelişmeyi göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla kız çocuklarının evlilik yaşıyla ilgili olarak somut anlamda uygulamaya aynı hızda yansımayan, ancak bilinç düzeyinde hızlı bir gelişmenin, değişmenin yaşandığının belirtilmesi gerekir.

- Evlilikle ilgili bir diğer önemli geleneksel değer olan görücü usulle evlilikten yana olan kadın ve erkeklerin de oransal olarak azalması yaşanan değişimi desteklemektedir. Görücü usulüyle evlilikten yana olanların oranı erkeklerde %50'lerden %28'lere, kadınlarda ise %20'lere kadar gerilemiştir. Özellikle bu tür evliliklerde kadın çok daha büyük sıkıntılar çektiğinden, kadınların kız çocuklarının küçük yaşta evliliğine de, görücü usulle evliliğe de karşı tavır sergilemeleri erkeklere göre daha belirgindir. Erkeklere oranla kadınlardaki olumlu yöndeki bu değişimi saptamak daha kolay olmaktadır.

- Geleneksel aile yapıları varlığını halen hissettirmekle birlikte, bu anlamda da bir değişimin yaşandığı gözden kaçmamaktadır. Bir taraftan çekirdek aile yapısı %76'lardan %90'lara yükselmiş, diğer taraftan ise erkeğin evdeki otoritesinde önemli ölçüde yıpranmalar yaşanmıştır. Nitekim 30 yıl öncesinde evde parayı harcama yetkisine sahip olan erkek iken (~%90) bugün erkeğin parayı harcama yetkisi gerilemiş (%56.1), bunun yerine kadın ve çocuklar da bu konuda söz sahibi olmaya başlamışlardır. Ayrıca evde alınacak kararlarda son sözü söyleme yetkisi bağlamında da erkeğin otoritesi azalmaktadır. Şöyle ki, son sözü kendilerinin söylediğini belirten erkeklerin oranı %85'lerden %59'lara gerilerken, son sözü kocalarının söylediğini ifade eden kadınların oranı da %67'lerden %41'lere gerilemiştir. Özellikle kadınların erkeklere göre, evde erkeğin daha az sözünün geçtiğini söylemesi anlamlıdır. Çünkü eşiyle ortak karar alan erkeklerin oranı artmış olsa da toplumsal değer yargıları nedeniyle erkeğin bu modern düşünceyi dillendirebilmesi daha zor olmaktadır. Oysa kadın tam tersine, bu durumu kendisi açısından biraz da "zafer edasıyla" dile getirebilmekte, erkek kadar kendisinin de evde söz sahibi olduğunu ifade edebilmektedir. Bu durumda aile içi ilişkilerde karı ve kocanın demokratik bir şekilde alınan kararlarda söz sahibi oldukları görülmektedir.

- Evinde aile arasında Kürtçe konuşanların oranı 1 puan gerilemiş ve %11.6 olmuştur. Dolayısıyla her iki ilçenin toplam nüfusunun %10-11'inin Kürt etnik yapısından geldiği söylenebilir. Ayrıca mezhep temelinde nüfusun homojen ya da heterojen olma durumuna bakıldığında, büyük bir çoğunluğun Hanefi-Sünni mezhebinden olduğu, Alevi-Caferi halkın ise 30 yılda yaklaşık 2 puan artarak %11'e ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla gerek etnik yapı gerekse mezhep temelinde halkın %10-11'inin farklılık arz ettiği açıktır. Mezhep temelindeki farklılığın halkın gündelik yaşayışına ve tutum/değerlerine nasıl yansıdığına bakıldığında ise toplumsal hoşgörünün 30 yılda önemli bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Nitekim çocuklarının farklı mezhepten biriyle evliliğine izin vereceğini söyleyen erkeklerin oranı %14.1'den %34.3'e, kadınların oranı ise %12.1'den %32.2'ye yükselmesi bu gelişmenin önemli bir kanıtıdır.

• 30 yıl içerisinde köyler birer yaşam alanı ve sürekli yaşanan yerleşim birimleri olmaktan çıkmıştır. Nitekim 30 yıl öncesinde görüşülen ailelerin yarısından fazlası köylerde yaşarken, bugün ancak %20'sinin köylerde sürekli olarak ikamet ettikleri saptanmıştır. Diğer bir deyişle, o günkü ailelerin yarısı köylerden göçmüştür ya da her 5 aileden ancak 1 tanesi köyde oturmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında, bir taraftan köylerin kanalizasyon, içme suyu, yol vb. altyapı hizmetleriyle, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksun kalmaları, diğer taraftan köylerde geçinmenin ekonomik anlamda olanaksız hale gelmesinin ve tabiki kentsel mekanların çekim gücünün iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte insanlarda adeta cazibe merkezine dönüşmesinin büyük payı vardır. *Köyler, insanların (başta ilçe merkezinde yaşayanlar olmak üzere) yaz tatillerini geçirdikleri, kayısılarını toplayıp islim ettikleri, üzümlerinden pekmez, pestil vb. yaptıkları, tarlasındaki tahılı hasat edip evinin kışlık erzak ihtiyacını karşıladıkları fazlasını ise tüccara sattıkları vb. etkinliklerini biraz tatil biraz da çalışmak amacıyla geçirdikleri mekanlar haline gelmiştir.* Diğer şehirlere göç etmiş insanlar içinse kafalarını dinlemek ve eş-dostlarını görmek amacıyla yaz aylarını geçirdikleri mekanlardır köyler. Biraz nostaljinin yaşandığı, biraz da hasret giderilen mekanlardır. Bu köyler "orda bir köy var uzakta, gitmesek de, gelmesek de..." dizelerinin tam da nesnesi olan köylerdir aslında. Ayrıca göç etme oranlarına bakıldığında ise 30 yıl öncesinde ailelere yöneltilen "son 20 yılda ailenizden göç eden oldu mu?" sorusuna yaklaşık %29 düzeyinde evet cevabı alınmışken, 1970'ten bugüne göç etme oranı %23'e gerilemiştir. Dolayısıyla 1970'ten sonra yaşanan göç hareketinde barajın, (özellikle toprak kaybı bağlamında) bir etkisi olmuşsa da göç hareketinin esasen 1950'lerde başladığı, kırsal mekanların itici kentsel mekanların ise çekici faktörlerinin büyük rolü olduğu belirtilmelidir. Nitekim 1970 sonrasında yaşanan göçlerde de yine büyük ölçüde bu faktörler etkili olmuştur. Çünkü 1970'te yapılan araştırma verilerine göre halkın yaklaşık %87'si çocuklarının göç etmesini istemektedir. En önemli nedenleri ise işsizlik, geçim sıkıntısı ve toprak yetersizliği ve şehirde yaşamın daha rahat olduğuna ilişkin algılamalardır.

• Örneklemdeki insanların tamamı büyük şehrin koşullarında yaşayan ve geçmişini köyde ya da ilçede geçirmiş kuşak olduğundan, geçmişe özlem ve büyük şehrin yabancılaşması ve bireyselleşen koşulları bağlamında akrabalık değer ve ilişkilerine yeniden dört elle sarılmış durumdadır. Nitekim 30 yıl öncesinde sadece %18'i başı sıkıştığında akrabasından yardım isteyeceğini belirtmişken, bugün için ailelerin neredeyse yarısı %46'sı önce akrabasına başvuracağını söylemiştir. Bu noktada bir konunun daha altını çizmek gerekir: Köylerde zaman biraz daha yavaş aktığından, erkeklerin kış aylarında kahvelerde vakit geçirmekten başka çok fazla yapacak işleri yoktur, kadınlar ise kış aylarını eve kapanarak geçirmek zorunda olduklarından, köy yerleri dedikodu ve çoğu zaman sebepsiz yere (bir tavuk, bir inek vb.) kavga ve gürültülerin eksik olmadığı mekanlar haline gelebilmektedir. Bu tür olumsuz durumların ise sıklıkla akrabalar ve komşular arasında yaşandığını belirtmek gerekir. Nitekim göç eden insanların bir çoğu köydeki dedikodu, geçimsizlik, kavga vb. olaylardan kurtulmaktan memnun olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak insanlar göç etmek

suretiyle birbirlerinden ayrılıp, birbirlerine hasretlik çektiklerinde, büyük şehirde yaşayıp kapısını çalacağı tek bir komşusu kalmadığı zamanlarda akrabanın değerini anlamakta ve büyük şehirlerde akrabalar bu kez kavga edilecek kişiler değil, büyük şehre ayak uydurabilme sürecinde dayanışma ve destek ilişkilerine başvurulacak kişiler olarak dönüşüme uğramakta, bir tampon mekanizma işlevi görmeye başlamaktadır. Bu nedenle geçmişten bugüne, bir sıkıntısı olduğunda önce akrabasına başvuracağını söyleyen insanların oranı da 2.5 kat artmıştır. Benzer bir şekilde başı sıkıştığında komşusuna başvuran ailelerin oranı da %7'lerden 2 kat artarak %14'lere ulaşmıştır.

- Kültürel bir gösterge olarak yemek yeme alışkanlıklarına bakıldığında, aynı kaptan yemek yiyenlerin oranı %78'lerden %18'lere gerilemiştir. Ayrıca yer sofrasında yemek yeme alışkanlığının da azaldığı, yer sofrasının yanı sıra masada yemek yeme alışkanlığının da geliştiği görülmektedir.

- Tekrar dünyaya kadın olarak gelmek isteyen kadınların oranı %42.3'tür. Her ne kadar 30 yılda yaklaşık 9 puanlık bir artış olmuşsa da halen her 10 kadından 6'sının dünyaya yeniden gelecek olsalar kadın olarak gelmek istemedikleri anlaşılmaktadır. Tablo 1'e ilişkin değerlendirmelerde de belirtildiği üzere bu durum, kadınların toplumsal ve ekonomik alanda yaşadıkları sıkıntılara bağlanabilir. Bu durum yaşam zorluklarının bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü tekrar dünyaya kadın olarak gelmek istemediğini söyleyen kadınların büyük çoğunluğu toplumsal baskılardan, erkekler kadar özgür olamamaktan, erkeklerin sahip olduğu pek çok olanağa (eğitim başta olmak üzere) sahip olamamaktan, işlerinin erkeklere göre çok daha fazla olmasından, horlanmak ve aşağılanmaktan şikayetçidirler.

- 30 yıl öncesinde halkın temel geçim kaynağı tarımsal faaliyetler yani çiftçilik ve hayvancılık iken, bugün her 10 kişiden sadece 1'i tarımla uğraşmaktadır. Görüşülen erkeklerin neredeyse yarısı emekli maaşıyla geçinmektedirler. Dolayısıyla Türkiye genelinde yaşanan bir gerçek olarak tarım ve hayvancılığın gerilemesi araştırma kapsamındaki iki ilçede de geçerlidir.

- Tarımsal amaçlı toprağa sahip olmayanlarda çok belirgin bir artış yaşanmamıştır. Ancak bugün için her 10 kişiden 3'ünün toprağı bulunmadığını da belirtmekte fayda vardır. Toprağı olanların toprağa sahip olma biçimi ise yine Anadolu'da yaygın olduğu üzere mirastır. Toprağı olan her 10 kişiden yaklaşık 9'u miras yoluyla bu toprağa sahip olmuştur. Ancak miras ise toprağın parçalanarak bölünmesini ve tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli arazinin ölçeğinin küçülmesini ve dolayısıyla tarımın verimliliğinin azalmasını gündeme getirmektedir. Nitekim toprağı olup da tarımla uğraşanların neredeyse yarısı bu büyüklükteki toprağın geçimlerini sağlamaya yetmediğini belirtmektedir. Zaten tarımla uğraşan insanlar öncelikle aile içi tüketimde kullanmak üzere çiftçilik yapmaktadırlar. Artan ürün ise başta tüccar olmak üzere, piyasaya satılmaktadır.

• Geçmişte en çok buğday-arpa gibi tahıl ürünleri yetiştirilirken, bugün tahıl ürünlerinin yetiştirilme sıklığı yarı yarıya azalmıştır. Kayısı bahçeleri biraz daha fazla yer tutmaktadır. Ancak tahıl yetiştirme oranlarının azalmasında, tarımla uğraşan ailelerin azalmasının da önemli etkisi vardır.

• Geçmişten bugüne insanların %73'ü tasarruf yapamamaktadırlar. Ancak geçmişte kendini sosyo-ekonomik olarak ortanın altında gören ailelerin oranı 33 puan azalarak %27.4 olmuştur. Dolayısıyla ekonomik olarak insanlar, geçmişe oranla bugün için daha rahat bir yaşam sürdüklerini kabul etmiş olmaktadırlar. Ancak ekonomik durumlarını köy/ilçeden il merkezi ve Türkiye geneline doğru karşılaştırdıklarında kendilerini orta halli görenlerin oranının azaldığı, ortanın altında görenlerin oranının ise arttığını belirtmek gerekir. Örneğin kendi ekonomik durumlarını Türkiye geneliyle karşılaştıran ailelerin oranı 30 yılda 8 puan azalarak %54.7'e inmiştir. Ancak dikkat edilirse, herhangi bir karşılaştırma yapmaksızın durumlarının ortanın altı olduğunu söyleyenlerin oranı %27.4 iken, kendilerini Türkiye geneliyle karşılaştırdıklarında bu oran 2 kat artmakta ve %54.7 olmaktadır. Bunda da başta televizyon olmak üzere iletişim ağının ve kaynaklarının yaygınlaşmasının önemli bir payı olduğu düşünülmektedir. Nitekim, 30 yıl öncesinde elektrik olmadığından pek çok elektrikli eşyaya sahip olamayan halk bugün maddi kültürel öğelerdeki değişime manevi kültürel öğelerde olduğundan çok daha fazla ve kolay ayak uydurabilmiş, buzdolabından televizyona, çamaşır makinesinden, elektrikli süpürgesine kadar pek çok teknolojik ev aletlerine sahip olabilmişlerdir. Dolayısıyla Türkiye'yi, televizyondan izlediği magazin programları, diziler, haberler vb. programlardaki Türkiye olarak algılamaktadır. Çok küçük bir azınlığın yaşantısı Türkiye gerçeği olarak genelleştiğinde ise Keban ve Ağın ilçe halkında olduğu gibi geriye kalan kesimler, kendilerini bu yaşantının dışında ya da 'ötesinde' görmekte ve Türkiye ile kendilerini karşılaştıran insanların yarıdan fazlası ekonomik anlamda ortanın altında kaldıklarını düşünmeye başlamaktadırlar.

• Bu konuya bağlı olarak değinilmesi gereken bir başka nokta ise Türkiye'nin nereye gittiği yani geleceğine ilişkin beklentilerinin hangi yönde olduğuna dairdir. 30 yıl öncesinde üstelik 1970'li yılların sosyal, ekonomik ve siyasal koşullarında ülkenin kötüye gittiğini düşünenlerin oranı %43'lerde iken, bugün %82'ye ulaşmıştır. Her ne kadar araştırmanın yapıldığı 2002 yılının Türkiye koşullarının bunda önemli bir etkisi varsa da her 10 kişiden 8'inin Türkiye'nin iyi yolda olmadığını düşünmesi, insanların güven bunalımına girdiklerini göstermektedir ki, bu durum insanların kendi ekonomik durumlarına ilişkin algılama düzeyiyle de yakından ilgilidir.

• Son olarak insanların köy ya da ilçelerine ilişkin taleplerine bakıldığında ise 30 yıl öncesinde her 5 kişiden 1'i elektrik isterken bugün için insanlar köprü, köy yolları, içme suyu, sulama suyu, kanalizasyon ve sağlık kuruluşları gibi taleplerde bulunmaya başlamışlardır. Diğer bir deyişle halk, insanca yaşamanın gereklerinden olan ve batıya doğru gelindiğinde ya da değil batı, aynı il sınırları içerisinde 50-80 km mesafedeki il merkezine gidildiğinde insanların sahip olduğu içme suyu, kanali-

zasyon, hastanenin ötesinde tek doktorlu sağlık ocağına, ulaşım hakkını kullanabilmesi için yol vb. isteklerde bulunmaktadırlar ki, 21. yüzyılda AB'ye girmek için olanca gücüyle çaba sarfeden ve özellikle kendisinden talep edilen toplumsal ve siyasal kriterleri karşılamaya çalışan Türkiye'de bu tür taleplerde bulunan halkın bu isteklerinin, bir insanın yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan ekmek kadar su kadar gerçekçi ve haklı talepler olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AKŞİT, B. **Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme**, Anakara: Turhan Kitabevi (1985)

DİE. **75. Yılında Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti**, Ankara: DİE Yayınları (1998)

DPT Yayınları Yayın No:742 — SPD Yayın No:179. **Keban İskan Problemi**, Ankara (1968)

ELLIOT D., Rodney-SHAMBLIN, Don H. **Society in Transition**, Prentice Hall (1992)

ERCAN, Fuat. **Gelişme Yazını Açısından Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, İstanbul: Sarmal Yayınları (1996)

GIDDENS, A. **Sociology**, U.K. Polity Pres and Basil Blackwell (1989)

GÖKÇE, B. "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", **H. Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, No: 1-2 (1976)

GÖKÇE, B. "Ağın ve Keban Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu", **2. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Özetleri**, Ankara (1989)

GÖKÇE, B. "Toplum Bilimi ve Çevre", **Toplum ve Çevre**, Y.ERTÜRK (Haz.), Ankara:Sosyoloji Derneği Yayınları (1993)

GÖKÇE, B. **GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması**, Ankara: Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (1993)

GÖKÇE, B. **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, Ankara:Başbakanlık Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı (1993)

GÖKÇE, B. **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları**, Ankara:Savaş Yayınevi (1999)

GÖKÇE, B. **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, 2. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları (2004)

GÜLALP, H. **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, 2. Baskı, Ankara: Yurt Yayınları (1987)

KELEŞ, R. **Kentleşme ve Konut Politikaları**, Ankara: İmge Yayınevi, 2. Baskı (1993)

KELEŞ, R-Can HAMAMCI. **Çevrebilim**, Ankara: İmge Yayınları, 4. Baskı (2002)

KIRAY, M. **Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, Ankara:Toplumbilim Yayınları (1982)

KIRAY, M. **Hayatımda Hiç Arkama Bakmadım**, Ankara:Bağlam Yayıncılık, 2. Baskı (2002)

KONGAR, E. **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 9. Baskı (1998)

Köy İşleri Bakanlığı. **ELAZIĞ:Köy Envanter Etüdlerine Göre**, Konya:Yıldız Basımevi, No:44 (1966)

ÖZGEN, N. **Keban Barajı ve Tarihçesi**, Ankara:DSİ Vakfı Yayınları, Yayın No:1 (2000)

YASA, İ., **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları**, Ankara:TODAİE Yayınları:136, 2. Baskı, s.2 (1973)

YASA, İ. **Hasanoğlan**, Ankara:TODAİE Yayınları (1955)

YENİ TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMELER, AKTÖRLER ve AĞLAR

OTURUM BAŞKANI: SERAP KAYASÜ

Küresel - Yerelleşme Sürecinde Kentsel Kalkınmanın Önemi ve Sürdürülebilirliği: Kentsel Dinamikler ve Katılımcılık Açısından Genel Bir Bakış
Nuri Erkin BAŞER

AB'nin Toplum Tabanlı Kentsel Dönüşüme Yaklaşımı ve Türkiye'deki Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Etkinliği
Aylin ŞAHİNGÜR, Burcu MÜDERRİSOĞLU

Implementing Urban Regeneration in London: The Role of Community Development Trusts
Arzu KOCABAŞ

Bölgesel Kalkınmada Şehirlerarası Ağ Davranışına Dayalı Turizm Gelişimi
Hale ÇIRACI, Ebru KERİMOĞLU

KÜRESEL - YERELLEŞME SÜRECİNDE KENTSEL KALKINMANIN ÖNEMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ:
Kentsel Dinamikler ve Katılımcılık Açısından Genel Bir Bakış

Nuri Erkin Başer

GİRİŞ

Dünyada son yirmi beş yılda yaşanan gelişmeler, bir çok yönüyle yeni bir ekonomik düzenin başladığını işaret etmektedir. Ulus-devletlerin ekonomik etkinliklerdeki rolü azalırken uluslar-üstü şirketlerin, bölgesel entegrasyonların ve alt-bölgelerin önemi artmaktadır. Bir yandan üretim ilişkilerinin, ticaretin, pazarların ve rekabetin küreselleştiği bir süreç; diğer taraftan yerel (alt-bölgesel ve kentsel) dinamiklerin ulusal sınırları aşıp küresel ekonomik ilişkiler kurabildiği ölçüde daha da geliştiği bir süreç yaşanmaktadır. Bu iki süreç, eş-zamanlı ve birbirini tamamlayan bir çizgide 21. yüzyılın ilk yıllarında yeni dünya düzenini şekillendirmektedir.

Bu çerçeveden bakıldığında, önceki iki yüzyılda ekonomik gelişmenin merkezinde yer alan ve sermayenin yoğunlaştığı kentler, küresel-yerelleşme çağında teknoloji ve bilginin yoğunlaştığı mekanlar olarak önem kazanıyorlar. Günümüzde kentler arası ticaret gelişiyor; kentler, gelişmişlik düzeylerine, coğrafî konumlarına, doğal ve maddî imkanlarına göre küresel ticaretten pay alıyorlar. Kentlerin yeni önemi, onların yeniden yapılandırılmalarını gerekli kılıyor. Küresel çağın iletişim, ulaşım, bilgisayar, mikro elektronik ve genetik alanlarındaki yeni ileri teknolojilerine sosyal, ekonomik ve mekansal açıdan uyum sağlamak için kentsel kalkınma yeni bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Bu çalışmanın amacı, bu yaklaşıma uygun bir çerçeve oluşturabilmek ve kentsel kalkınmanın bileşenlerini ve sürdürülebilirliğini tartışmaya katkı sağlayabilmektir. Kentsel kalkınma dört alt başlıkta ele alınabilir: Ekonomik kalkınma, mekansal yeniden yapılanma, teknolojik ilerleme ve toplumsal değişim. Yeni ileri teknolojilerin dinamik etkisiyle hızlı ve sürekli bir gelişmenin sağlandığı küresel çağda, kentsel kalkınmanın da dinamik bir süreç olarak sürdürülebilir olması sağlanmalıdır.

Bu bağlamda bu çalışmanın ilk bölümünde, küresel-yerelleşme sürecinin kısa bir tarihi verilecek; ikinci bölümde de, yeni dünya düzeninde kentlerin yeni önemi tartışılacaktır. Üçüncü bölümde ise kentsel kalkınma; ekonomik kalkınma, mekansal yeniden yapılanma, teknolojik ilerleme ve toplumsal değişim alt başlıklarıyla ele alınacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise, kentsel kalkınmanın sürdürülebilirliğinin

temel ilkeleri üzerinde durulacaktır. Kentsel kalkınmanın sürdürülebilir kılınmasının temel ilkeleri, bu çalışmanın amacına uygun olarak, kentsel dinamiklerin (yerel girişimcilerin, meslek odalarının, yerel yönetimlerin, sendikaların vb.) sürekli ve yenilikçi gelişimi ile katılımcılığın genişletilmesidir. Bu ilkeleri esas alarak, sürdürülebilir kentsel kalkınma şu bileşenler çerçevesinde incelenebilir: Ulaşım ve taşıma ağlarının tamamlanması ve modernize edilmesi, ademi-merkezîyetçi yönetim anlayışının ve yeni bir planlamacılığın geliştirilmesi, karar almada ve uygulamada en geniş katılımın sağlanması, yerel girişimciliğin teşvik edilmesi, meslekî ve akademik eğitimin yaygınlaştırılması ve yenilenmesi, teknoloji ve bilgi altyapısının kurulması ile AR-GE etkinliklerinin artırılması ve son olarak kurumlar, gruplar arası işbirliği ve etkileşiminin geliştirilmesi. 21. yüzyılda, küresel-yerelleşme sürecinde, kentlerin sosyo-ekonomik olarak yeniden yapılandırılması, tartışılması gereken bir olgudur.

KÜRESEL - YERELLEŞME SÜRECİ

Coğrafî keşiflerin ortaya çıkması (1450) ile yayılmacılık (kolonicilik ve sömürgecilik) anlayışını doğuran gereksinme, Batı Avrupa ülkelerinin değerli madenlere (altın v.s.) ve mallara (baharat v.s.) sahip olma isteğidir. Bu, 16.-18. yüzyıllarda doruğuna ulaşacak olan Merkantilizm politikasının da başlangıcıdır[1]. O dönemde, İngiltere gibi ülkeler daha sanayi kapitalizmine geçmeden dünyanın çeşitli yerlerini fethederek imparatorluk kurmaya başlamışlardır[2].

Geniş coğrafî alana yayılan imparatorluklar, rakipsiz bir biçimde ucuz hammadde kaynaklarına, ucuz gıda maddelerine ulaşabildiler. İngiltere daha, ticarî kapitalizm aşamasında büyük sermaye birikimini sağlayabildi. Sanayi Devrimi'ni başlatan ülke olmasını, bilimsel icatlara ve bir dizi etkene borçlu olmasının yanında, ucuz hammadde sağlayabilmesi ve geniş bir pazara yayılmasının da etkisi tartışılamaz.

Aynı dönemde Osmanlı ve Çin gibi büyük devletler dünyada olup bitenlerin farkında değil iken dağınık Alman Prenslikleri, karşılarındaki tehdidin ciddiyetini fark ettiler; bir gümrük birliği (Zollverein) kurarak siyasal birleşme yoluna gittiler. 19. yüzyılın son çeyreğine girmezden önce Bismarck öncülüğünde Alman İmparatorluğu'nu kurmuşlardı (1870). ABD ise, İngiliz kolonisi olmaktan savaş yoluyla kendini kurtardıktan sonra (1776) bir de iç savaş yaşamış (1861) ve bütünlüğünü perçinlemişti[3].

İkinci sanayi devrimi, temelde içten patlamalı motorların icadı ve sanayie uygulanmasından güç almış; ulaştırma ve haberleşmede devrimci gelişmelerle sürmüştür. İngiltere artık dünyadaki tek devlet olma erkini yitirmişti. Almanya, Fransa, ABD aynı ölçüde sesini duyurabilir olmuşlardı[4]. 1920'lerde ABD İngiltere'nin yerini alarak ekonomik güç liderliğini ele geçirmiştir. Ancak Büyük Buhran (1929) koruma politikalarının genişlemesine, uluslararası finansal akışların çökmesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küresel üretim ve ticaret Amerika ve Kuzeydoğu Avrupa'nın merkez ekonomileri tarafından belirlenmiştir. 1944'de ABD'de yapılan Bretton Woods Konferansı, iki uluslararası finans kurumunun kurulmasını sağlamıştır. Bunlar Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'dır. Hemen ardından 1947 yılında ise GATT (yani şimdiki haliyle Dünya Ticaret Örgütü) kurulmuştur. Bu dönemin sonunda, 1980'lerin başında ekonomilerde hüküm süren kargaşa ve dengesizliğin ortaya çıkmasıyla çok taraflı bir ticaret ve para politikasından destek görmüş uzun bir ekonomik büyüme sona ermiştir[5].

Ekonomik küreselleşme 1980 yılından itibaren büyük bir hız kazanmıştır. Bunu ortaya koyan bir çok gösterge vardır. Bunlardan bir tanesi dünya ticaretindeki gelişmelerdir. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre toplam dünya ticareti 1960 yılında 266 milyar dolar iken 1986 yılında 4.334 milyar dolara ulaşmıştır. Ortalama büyüme oranı yıllık yüzde 10,89 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi bir çok ekonomik ve politik faktör bu büyümede etkili olmuştur. Özellikle de, İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar çok önemli uluslararası anlaşmazlıkların olmayışı bunda belirleyicidir. Ayrıca teknolojik ilerlemeler, pazarlar arası etkileşimi güçlendirirken dünya ticaretini de artırmıştır. Bunun dışında yine uluslararası organizasyonların, uluslararası ticaret anlaşmazlıklarının nedenlerini tartışıp çözüm bulmaları 1980 sonrası küreselleşme sürecine hız kazandırmıştır. Ülkelerin kendi izlemiş olduğu, özellikle de ihracata yönelik teşvikler bu oluşumda etkili olan bir faktördür.

Bu çerçeveden bakıldığında küreselleşme, tarihin kırılma noktalarının bir bütünlük arz ederek oluşturduğu ve oluşturmaya devam edeceği bir süreçtir. Ancak her kırılmanın sonuçları ve etkileri birbirinden hem farklılaşır hem de ayrılır. 1919 ile öncesinin modernleşme hareketi ve bunun ulus devleti doğurması; 1919 ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemde dünya çapında kriz ve savaşların ulus ve ekonomileri yeniden yapılandırılması; İkinci Dünya savaşı sonrası konjonktürel yükselmenin ortak çıkar alanlarını yeniden tanımlaması; Petrol Şoku ve sonrasında gelişmemiş ekonomilerin dışa açılmasının altyapısının hazırlanması; 1989-1995 arasında tek kutuplu ya da kutupsuz dünya düzeninin şekillenmesi gibi farklı kırılmalar "ilginç" ve "sancılı" bir bütünlük içerisinde küreselleşmeyi şekillendirmiştir.

1980 sonrası küreselleşme eğilimi, "bilgi çağı" olarak anılan üçüncü sanayi devriminin sonucu olarak ortaya çıktı. Bunda etkili olan başlıca gelişmeler şöyle sıralanabilir[6]:

1. 1970'lerden başlayarak çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisine egemen olması,
2. 1980'lerde yayılan optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar, internet gibi teknolojik buluşların yarattığı "iletişim devrimi",
3. 1990'larda SSCB ve Doğu Bloku'nun dağılmasıyla güç dengelerinin bozulması ve yeniden tek güç odağının Batı olması.

İletişim ve bilgi teknolojilerindeki devrim, uzaklık ve yakınlık kavramlarını yeniden ele almamıza yol açmıştır. İletişim, enformasyon, ticaret, finansman, hammadde akışı ve pazar yeri kavramları açısından yeni tanımlamalara gitmek gerekmektedir. Gelişen teknolojiler, ekonomiyi küresel düzeyde ele alan yaklaşımları öne çıkarmıştır. Küresel pazarlar kurulmuştur. İletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi maliyetleri düşürmüştür. Aynı zamanda dünyanın bir ucundaki bilgiye anında ulaşılabilir olması, giderek yakınlaşan bir dünya ortaya çıkarmıştır.

Batı, gelişmiş teknolojileri, yüksek sermaye birikimi, vasıflı işgücü ve sınırsız finansman olanakları ile bu çağda ticaretin merkezinde yer almaktadır. Batı, pazarını bir küresel pazar haline dönüştürmek için dünya çapında izlediği üretim ve tüketim politikalarıyla özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, politik ve sosyo-kültürel etkilere yol açmaktadır. Ticaretin serbestleştirilmesi, ekonomi ve politikanın merkezden yürütülmesi ve ucuz işgücü ve hammadde sağlanması için uyguladığı politikalarla küreselleşme eğilimini hızlandırmıştır.

Küreselleşme ile birlikte mal, hizmet, faktör, bilgi, teknoloji ve finansman hareketlerinin serbestleşmesi ve genişlemesi, gelişmiş ülkelerin ve uluslar-üstü şirketlerin lehine olmaktadır. Üretim faaliyetleri birden fazla ülkeye yayılmıştır. Dizayn, montaj, hammadde ve parça üretimi farklı ülkelerde yapılmakta, fakat kararlar gelişmiş ülkelerdeki merkezlerden verilmektedir[7].

Küreselleşme süreci, ulusal ekonomileri zayıflatmıştır. Ülke ekonomilerinin yönetimi IMF, Dünya Bankası gibi uluslar-üstü kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Aynı süreçte, ülkeler küresel rekabeti sağlayabilmek ve avantajlar elde etmek için AB gibi ekonomik birlikler oluşturmaktadır. Ulusal ekonomilerin zayıflamasının başlıca nedeni, dış ticaretin üretime göre daha yüksek oranda gelişmesidir.

Uluslararası ekonomik birliklerin kurulmasının yanında dünya ekonomisine küreselleşme sürecinde damgasını vuran kurumlar uluslar-üstü şirketler olmuştur. Uluslar-üstü şirketler, bir çok ülkede ticaret ve üretim birimleri oluşturarak bunları bir ağ sistemi içinde organize etmiş ve küresel ticaretten en yüksek kârı sağlamanın yollarını aramıştır. Günümüzde dünya ticaretine yön veren uluslar-üstü şirketler, 20. yüzyılın ilk yarısında hızlı bir gelişme göstermesine rağmen, özellikle 1950 ile 1970 yılları arasında devasa boyutlarda büyümüş ve yayılmışlardır. 1980'lerden sonra küreselleşmenin belirleyici unsurlarının başında IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar kadar, uluslar-üstü şirketler de gelmektedir. Uluslar-üstü şirketlerin ticaret hacimleri günümüzde birçok ülkeden fazladır.

Küreselleşmenin hem nedeni hem de sonucu kabul edilen teknolojik gelişme, ekonomik yapıyı yeniden şekillendirmiştir. Yüksek teknoloji ve post-fordist esnek üretim sistemleri, küçük ölçekli üretimi teşvik ederken, tasarımdan üretime her alanda bilgisayar kullanımını yaygınlaştırmıştır. Toplam kalite yönetiminin gelişmesi maliyetleri düşürmüştür. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak sektörel yapı da değişmiştir.

Sanayi sektörünün ekonomideki ağırlığı azalmış, hizmetler sektörü büyümüştür. Hizmet sektörünün gelişmesi, ağ ekonomisinin de gelişmesini sağlamıştır[8].

Küreselleşmeye paralel bir şekilde ve ulusal ekonomilerin zayıflamasının bir sonucu olarak yerelleşme eğilimi de gözlemlenmektedir. Yerel potansiyellerin etkin kullanımı yeni ekonomik sistem içinde önem kazanmıştır. "Yerelle evrenselin buluşması küreselleşmenin doğal sonucudur." Üretim standardize olmak yerine, yerel gereksinim ve talepler doğrultusunda farklılaşarak yapılmaktadır[9].

Küreselleşmenin vardığı noktada, 21. yüzyılın başlarında, dünya pazarları ulusal pazarlardan daha belirleyici ve onları yönlendirici bir güç kazanmıştır. Dünya çapında bir üretim, pazarlama, satış, finansman ve teknoloji pazarının oluşması, yeni kurumları da beraberinde getirmiştir. Uluslar-üstü şirketler ulusal devletlerin sınırları içinde onların kendi yasalarının sınırlamalarına izin vermeden faaliyet gösterebilmektedirler. Ulusal devletler çıkarlarını korumak için uluslararası birleşmelere gitmektedirler. Küreselleşme aynı zamanda ekonomik entegrasyon süreci olarak da kabul edilebilir. Bu entegrasyon gelişmekte olan ülkeleri de içine almıştır. Küresel çaptaki birleşmelere adapte olamayan ülkeler dünya pazarından pay alamamak tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Uluslar-üstü şirketlerin çıkarlarının uluslararası birliklerle her zaman çatışma halinde olmadığı vurgulanmalıdır. Çünkü bu birlikler gelişmiş ülkelerin liderliğinde kurulurlar ve büyük şirketler de bu ülkelerden yönetilirler.

Böylece ulus-devletler kendi ulusal ekonomileri üzerindeki etkilerini de kaybetmektedirler. Burada asıl önemli olan gelişmekte olan ülkelerin durumudur. Küreselleşmeye paralel olarak bilgiye dayalı yeni bir ekonomik sistem oluşmaya başlamıştır. Bu yeni bilgi ekonomisinde belirleyici üretim faktörü bilgi ve teknolojidir. Bilgi ve teknoloji üreten ve bunu ihraç eden ülkeler yeni dünya düzeninin baş aktörleri konumundadır. Sanayi ekonomisinin gelişmiş ülkeleri, bilgi ekonomisinde de rollerini sürdürmektedirler. ABD, dünyada üretilen bilimsel bilginin hemen hemen yarısını gerçekleştirmektedir[10]. Yeni teknolojilerin eskime hızının öncekilere göre fazla olması gelişmiş ülkelerin artan bir hızda teknoloji ihraç etmesine yol açmıştır. Bunun yanında gelişmiş ülkeler bu alandaki personel ihtiyacını dünyanın her yerinden karşılama eğilimindedir. Sunulan eğitim olanakları gelişmekte olan ülkelerin gençlerini bu ülkelere çekmektedir. Böylece gelişmekte olan ülkelerin ulusal teknolojilerin gelişmesi önünde engeller oluşmaktadır. Gerek nitelikli personel eksikliği gerekse finansman sorunları gelişmekte olan ülkeleri teknoloji açısından dışa bağımlı hale getirmektedir.

İletişim ve enformasyon teknolojilerinin hızlı gelişmesi, bilginin dünyanın her yerinden kolay ulaşılabilir bir faktör haline gelmesini sağlayabilecektir. Ne var ki mevcut durum bu teknolojilerin de şimdilik gelişmiş ülkelerin tekelinde olmasıdır. Bu nedenle henüz bilgi serbest bir mal, kolay elde edilir bir faktör durumuna gelmemiştir.

Ulus-devletlerin ekonomik alandaki etkisini zayıflatan bir başka gelişme çok taraflı yatırım anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar sayesinde, yerli olsun veya olmasın tüm yatırımcılar için uygulanacak yeni düzenlemeler getirilmiştir[11]. İlgili kanunların eşit uygulanması, kârların transferinde kolaylık, yabancı personelin ülkeye girişi ve kalışında sınırlamaların olmaması, yatırımların uğrayabileceği zararların tazmin edilebilmesi gibi bir çok düzenleme sayesinde ulus-devletler kendi ulusal ekonomilerinin kontrolü kaybetmektedirler.

Küreselleşmenin yereldeki yansımaları gelişmiş ülkelerde, metropollerin yoğunluğunun düşmesi ve metropoller dışı küçük yerleşmelerin gelişme göstermesi şeklinde olmuştur. Bütün dünyada bir büyük elektronik ve yerleşmeler ağı oluşmaktadır. Kentsel değerlere sahip insanlar, kentsel kurumlar tarafından denetlenerek ve kentsel işleri yaparak yaşamaktadırlar. Bu süreç, tüm dünya yüzeyinin nihai kentleşmesine geçiş sürecidir[12].

Küresel-yerelleşme dönemi, diğer bir açıdan bilgi çağı olarak nitelendirilebilir. Bilgi çağında, yeni bir toplum ve yeni bir ekonomi yaratılmaktadır. Bilgi çağında sosyo-ekonomik yeniden yapılanma sürecini yeni yüksek teknolojilerin yaygın kullanımı belirleyecektir. Bilgi çağının unsurları, küresel-yerelleşme döneminde yerel düzeyde ayrıca önem kazanmaktadır. Kentler, döneme uygun olarak yeniden yapılandırılmalıdır[13].

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE KENTLERİN YENİ ÖNEMİ

Sanayi ekonomisinin sınırlarına dayandığı 1970'lerle birlikte mekânsal yapıda da değişimler gözlenmeye başlanmıştır. Sanayi çağının kapanması ile ve yeni gelişen teknolojiler sayesinde kentsel yapıda yeniden şekillenme gereksinimi ortaya çıkmıştır. Yeni dönemin mekânsal yapılanması, sanayi çağında emeğin ucuz olduğu bölgelerde sürdürülen üretimin, zamanında teslim ve kalite gibi kriterlerin önem kazanması ile sanayi ötesi kentte tekrar merkeze yönelmesi sayesinde biçimlenmektedir. Bu yeni dönem bu açıdan bakıldığında, önceki döneme göre kentler arasındaki farkların kapandığı bir dönemdir. Gelişen teknolojiler ve üretim sistemleri sayesinde kentleşme süresi hızlanmış ve azgelişmiş ülke kentlerinin gelişmiş ülke merkezlerine bağımlılığı azalmıştır. Diğer bir açıdan bakıldığında ise; gelişen elektronik iletişim, enerji ve ulaşım ağlarının merkezinde yer alan kentler giderek ön plana çıkmaktadır. Büyük metropoller, bu ağların kesişme noktalarında yer alarak küresel pazardan daha fazla pay almaktadırlar[14].

Sanayi ötesi dönemde gözlemlenen yapısal değişmeler, kentsel yapının oluşmasında belirleyici olmuştur. Bu yapısal değişim sürecinde, kentlerin artan dış ilişkileri ve böylece büyüyen dış ticaret gelirleri ve büyüyen gelirlerin etkisiyle kentin giderek genişlemesi, yayılması ve göç alması sanayi ötesi kentlerin karakterini belirlemektedir[15].

Sanayileşmenin hızlandığı kapitalizmin erken dönemlerinde; demiryolu ağlarının genişlemesi, telgrafın keşfi, buhar makinesinin kullanımı, radyo iletişimi, otomobilin yaygınlaşması, mekan kavramını radikal bir biçimde değiştirmiştir. Eyfel Kulesinden gönderilen bir radyo sinyali, tüm dünyayı aynı zaman düzleminde gibi kavrayarak küçültmüştür. 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan iletişim ve bilişim teknolojilerindeki değişmeler ise, aynı zaman diliminin önceki döneme göre daha uzun algılanması sonucunu doğurmuştur[16]. Bu durum, kent mekânını yine radikal bir biçimde değişikliğe uğratmaktadır. Kentler, sanayi ve ticaret merkezi işlevlerinin yanına ve onların da önüne yeni işlevler eklemişlerdir. Çok kültürlü, farklılıkların vurgulandığı, hizmet tüketiminin genişlediği, tüketim alışkanlıklarının çeşitlendiği ve böylece aynı anda birden fazla etkinliğin bir birey için bile mümkün olduğu mekânlar olarak kentler yeniden örgütlenmektedir. Sanayi ötesi kentlerin en önemli özelliği, çoğulculuk ve çeşitliliktir.

Yeni gelişen yüksek teknolojiler, özellikle hizmetler sektöründe yeni uygulamalara olanak tanımaktadır. Bundan 30 yıl önce, bir çok işyerinde bilgi kâğıt üzerinde ve insanla taşınıyordu. Bugün ise, bilgisayar tabanlı sistemler kullanılıyor. Ayrıca üretim, dizayn, pazarlama, dağıtım ve taşıma aşamalarında da bilgisayara dayalı sistemler tercih edilmektedir. Bu durum, uzaklık kavramını ekonomik etkinliklerde bir sorun olmaktan çıkarmaktadır. Yüz yüze görüşmelerden çok, artık elektronik iletişim sistemleri daha fazla kullanılmaktadır. Merkeze ve tüketiciye yakınlık önemini yitirmektedir. Maliyetlerin düşmesi açısından, görece daha az vasıf gerektiren işler merkezden uzaklaşmaktadır. Sigortacılık, kültürel etkinlikler, finansal hizmetler, yöneticilik hizmetleri, reklamcılık ve benzeri işler ise merkezde toplanmaktadır. Böylece sanayi sonrası dönemin yeni kentleri, metropolleri şekillenmektedir. Merkezin giderek önemini yitirdiği yaygın bir kentleşme yeni döneme damgasını vurmaktadır[17].

Küreselleşmenin hızlandığı bu çağda kentler, ulus devletleri aşan bir öneme sahip olmaktadır. J. Friedman'ın kavramlaştırmasıyla "dünya kenti" veya "küresel kent", kapitalist sürecin bir ürünü olarak bu çağda öne çıkmaktadır. İletişim, enerji ve ulaşım ağlarının kesişim noktası olan küresel kentler, dünya ekonomisine yön veren/verilen büyük metropollerdir. New York, Londra, Tokyo başta olmak üzere, dünyada 20-25 tane küresel kentten söz edilebilir[18]. Bu kentlerin ortak özellikleri şöyle sıralanabilir[19]:

- İletişim, bilişim, enerji ve ulaşım ağlarının kesişim noktasıdır.
- Küresel sermayeyi çekebilecek bir altyapıya sahiptir.
- İç ve dış göç alan odaklardır.
- Devletlerin malî kapasitelerinin üzerinde sosyal maliyetler yaratmaktadır.
- Sanayi kapitalizminin de çelişkileri olan toplumsal sınıf ve mekân kutuplaşmalarına sahne olmaktadır.
- Küresel ekonomik etkinliklerin hem sonucu hem de nedenidirler.

Küreselleşmenin hızlandığı bu yeni dönemde kentlerin yeni yapısı ve rolleri, her kent için farklı süreçlerde belirmekte ve belirlenmektedir. Dünya kenti tipolojisinin bir

Tablo 1. Kentsel Teknik Kalkınmanın Evreleri

	YERELLEŞME (1840'lar)	ULUSALLAŞMA (1940'lar)	KÜRESEL-YERELLEŞME (1980'ler)
ALTYAPI SAĞLAYANLAR	Yerel, özel ve belediye şirketleri	Büyük ulusal kamu kurumları	Rekabetçi özel şirketlerin karması
ALTYAPI SAĞLAYANLARIN YÖNELİMLERİ	Yerel, gelişen geniş kullanıcılar	Ulusal ekonomik kalkınma	Getiri oranı
AĞLARIN ÖLÇEĞİ	Kent merkezine toplanan ağlar	Kent sistemlerine dayalı, bölgesel ve ulusal ağlara bağlı yerel ağlar	Yararlı, derme çatma, kopyalanmış ağlar. Yenileme ve eski ağların kullanımı.
AĞ TEKNOLOJİSİ	Ağır, kent-içi, kent merkezine odaklanmış.	Daha hızlı, kentler arası, birleşik.	Yenileme. Kentlerde odaklanmış kentler arası ve küresel ağlar.
DÜZENLEME TİPİ	Parlamenter yasalar	Merkezî hükümet	Ademi-merkeziyetçilik. Liberalizm
DÜZENLEYİCİLERİN AMAÇLARI	Minimum maliyetler	Standartlaşma ve teknolojilerde evrensel hizmet	Küresel rekabet ve kentler arası rekabet
ÜRETİMİN BOYUTLARI	Yerel ekonomik kalkınma	Ulusal ekonomik kalkınma. Ölçek ekonomileri	Tarifelerin yeniden ayarlanması. Yerel büyüme koalisyonları
SOSYAL BOYUTLAR	Sağlık, güvenlik, ışıklandırma	İç piyasalarda yığılan evrensel standart hizmetler	Toplumsal kutuplaşmanın parçalanması. Kullanım başına ödeme

Kaynak: Guy, 1997:195

hedef olarak her kentin önüne konulması düşünülemez. Kentler, konumlandıkları coğrafyaya göre konjonktürel, ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasî olarak küreselleşme süreciyle farklı boyut ve kapsamlarda etkileşecektir.

Dünya ekonomisinde son yirmi beş yılda fordist üretim biçimi giderek önemini yitirmiş, esnek uzmanlaşmaya dayanan esnek üretim biçimleri ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler, sermaye yoğun sanayi ekonomilerinin yerini bilgi yoğun ekonomilerin almasını sağlamıştır. Bilgi, en önemli üretim faktörü olarak yeni ekonomiye yön vermektedir. Bilgi ekonomisi dönemi, yeni bir mekânsal düzenlemeyi de beraberinde getirmektedir. Yeni yüksek teknolojilerin gelişmesi, kentlerin kalkınmasında yeni olanaklar sunmaktadır. Yeni tekno-ekonomik paradigma, kentsel ekonomiyi bir ağ ekonomisine dönüştürmüştür[20]. Ulaşım, taşıma, iletişim, ticaret, hizmet, teknolojik yenilik, bilgi ve enformasyon ağlarından oluşan yeni bir kentsel ekonomik sistem, günümüzün küresel yerelleşme dönemine uygun düşmektedir.

Sanayileşme döneminden günümüze kadar, dünya ekonomisi ve kent ekonomisi değişimler göstermiştir. 1840'larda olgunlaşan sanayileşme süreci kentlerin ve bölgelerin ön planda olduğu bir yerellik dönemidir. Yirminci yüzyılda ise, dünya ekonomisi bir ulusallaşma dönemi yaşamıştır. Bu dönem 1980'lerde küreselleşme dalgası ile son bulmuş, uluslararası ekonomik ilişkiler önemini yitirmiş, tekrar yerelleşme sürecine girilmiş ve kentler ve bölgeler arası ekonomik ilişkiler dünya ekonomisine yön vermeye başlamıştır. Tablo 1, bu süreci özetlemektedir. Tablo 1'de, bu üç dönem boyunca ekonomik altyapı, ağ ekonomisi, yönetim, üretim ve toplumsal öncelikler açısından bir karşılaştırma yapılmıştır. 1980'lerden sonraki dönemi, küresel yerelleşme olarak adlandırmak doğru olur. Küreselleşme sürecinde, kentlerin rolü giderek artmaktadır. Ağ ekonomisi çerçevesinde bakılırsa kentler, ağların kesişim noktalarıdır ve küresel ticaretin mekânı kentler olmaktadır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR YENİLİKÇİ KENTSEL KALKINMA

Dünya ekonomisinde son yirmi beş yılda görülen değişimler ve bu değişime paralel olarak yeni bir toplum yapısının oluşması mekânsal yapının da yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, sanayi ekonomisinde sermaye birikiminin oluşturulduğu merkezler olarak ön plana çıkan kentler, yeni ekonomide de en önemli üretim faktörü olan bilginin üretildiği, biriktirildiği, yayıldığı ve üretimde kullanıldığı mekânlar olarak yeni bir önem kazanmıştır.

Sürdürülebilir ve yenilikçi bir kentsel kalkınmanın temelinde teknoloji ve bilgi altyapı yer almalıdır. Böyle bir altyapının varlığı veya oluşturulması yerel girişimciler için yeni olanaklar sunacaktır. Teknoloji ve bilgi altyapısının etkin kullanımı ağ sistemlerinin gelişmişlik düzeyine bağlı olacaktır. Altyapısı gelişmiş ve ağ sistemleri işleyen bir kentte ekonomik etkinliklerin yığılması, beklenen bir gelişme olacaktır. Bu da kentsel sosyo-ekonomik kalkınma için temel oluşturur. Bu yaklaşımda kentsel kalkınmanın temel amaçları şöyle sıralanabilir:

- Hukukî ve idarî yapının yenilenmesi. Bu çerçevede kentsel kalkınmayı sağlayabilmek için kentsel kalkınma kurumu gibi bir üst örgütün oluşturulması.
- Bilgi ve teknoloji altyapısının kurulması.
- Kentsel ağ sistemlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi.
- Ulaşım altyapısının modernize edilmesi.
- Hizmet sektörlerinin yeni yüksek teknolojilere uyum sağlaması.
- Yeni sektörel yapıya uygun bir meslekî ve akademik eğitimin verilmesi.
- Üretimin artırılması.
- Ticaret hacminin ve ihracatın artırılması.
- Yerel girişimciliğin, özellikle KOBİ'lerin teşvik edilmesi.
- Yerel girişimcilerin rekabet gücünün yükseltilmesi.
- Kent kültürün korunması ve geliştirilmesi.
- Kentler arası ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerin küresel çapta geliştirilmesi.

Bu amaçların gerçekleşmesi için bir dizi politikanın uygulanması gerekmektedir. Sürdürülebilir ve yenilikçi kentsel kalkınmayı dört alt başlıkta ele alabiliriz: Teknolojik yenilenme, ekonomik kalkınma, mekânsal yeniden yapılanma ve toplumsal değişim[21].

Teknoloji ve Yenilik Politikası

Teknoloji ve yenilik politikası, temel olarak kentteki teknoloji ve bilgi altyapısının oluşturulması ve geliştirilmesi, yeniliğin teşvik edilmesi ve yerel girişimcilerin teknolojik yeniliklerden ve bilgiden yararlanabilmesi amaçları doğrultusunda geliştirilen ve uygulanan politikaları kapsar. Bu politikalar eşgüdümlü olarak, merkezî hükümet tarafından, bir Teknoloji Bakanlığı ve Teknoloji Fonu ile ve Kentsel Kalkınma Kurumu aracılığı ile yürütülebilir. Bu politikalar ana hatlarıyla; teknoparkların kurulması, AR-GE harcamalarının artırılması, özel ve resmî araştırma kurumlarının geliştirilmesi ve iletişim ve bilgisayar hizmetlerinin iyileştirilmesi ve genişletilmesi olarak sıralanabilir.

Bu politikaların temel hedeflerinden biri olacak olan teknoparklar; ileri teknolojilerin üretimi, uyarlanması ve geliştirilmesi için üniversite, araştırma enstitüleri ve özel araştırma kurumlarının bilimsel ve teknik desteğiyle yerel girişimcilerin kümelendiği organize araştırma merkezleridir. Teknoparkların girişimcilere, üniversite, araştırma enstitüsü ve özel araştırma kurumlarına ve yerel ekonomiye bir çok yarar vardır[22]:

- Girişimcilere sağladığı yararlar: Risk sermayesi sağlar. Üretilen farklı projeleri seçme olanağı sunar. Danışmanlık, büro, haberleşme ve sekreterya desteği verir.
- Üniversite, araştırma enstitüsü ve özel araştırma kurumlarına sağladığı yararlar: Araştırma, dokümantasyon, bilgi ağları, danışmanlık hizmetleri karşılığında gelir sağlar. Araştırarak öğrenme süreci içinde deneyim kazandırır.
- Yerel ekonomiye sağladığı yararlar: Yerel girişimciliği özendirir ve yeni yerel girişimciler yaratır. Vasıflı işgücü istihdamı sağlar. Yeniliklerin yaratılması ve yayılmasını öncülük eder. Kent ekonomisinin ülke ekonomisi içindeki yerini yükseltir. Küresel rekabet avantajları yaratır.

Teknoloji ve yenilik politikalarında öğrenen kent kavramı önem kazanmaktadır. Öğrenen kent kavramı, öğrenen ekonomiler kavramının bir türevidir. Öğrenen ekonomi; bilgi üretme, biriktirme, kullanma, yayma ve birleştirmenin maliyetlerini azaltan ve ağ sistemlerinin oluşturulmasını sağlayan enformasyon ve iletişim teknolojileri üzerine kurulmuştur. Bu teknolojilerin kullanılmasında firmalar arası işbirliği geliştirilmelidir. Bilgi ve teknoloji altyapısına dayanan karşılıklı etkileşimli yenilik yaratma süreci, firmaların ekonomik hayatta kalabilmelerinin bir koşuludur[23]. Firmalar ile üniversiteler ve meslekî eğitim kurumları arasındaki işbirliği, öğrenmeyi karşılık etkileşimli bir süreç haline dönüştürmüştür. Yaparak öğrenme, kullanarak

öğrenme ve araştırarak öğrenme, öğrenen ekonomilerin kurumsallaşmış temel işlevleridir. Öğrenen ekonomiler kavramı mekân boyutuyla ele alındığında, öğrenen bölge ve öğrenen kent kavramları türetilir. Yeniliklerin yaratıldığı, ekonomik ve sosyal yapıda sürekli ilerlemenin sağlandığı ve yerel potansiyellerin küresel olanaklara kavuştuğu mekânlar, öğrenen bölge ve öğrenen kentlerdir.

Erkan, "Sürdürülebilir Yenilikçi Gelişme Stratejisi" olarak tanımladığı yaklaşımında, öğrenen ekonomi kavramını mekânsal boyutuyla ele almış ve bir bölgesel kalkınma modeli geliştirmiştir. Erkan'a göre; mekânsal ve kurumsal önceliklere dayanan, kurumlar arası işbirliğini merkeze alan yeni bir teknolojik yenilik politikası, bölgesel gelişmenin kaynağını oluşturmalıdır. Bu yaklaşımda Sürdürülebilir Yenilikçi Gelişme Stratejisi, dört mekânsal düzlemde ele alınmıştır. Ulusal, bölgesel, kentsel ve yöresel düzlemde yaklaşımın dayanağını öğrenen ekonomi süreci oluşturur. Ulusal düzlemde öğrenen ekonomi, bölgesel düzlemde öğrenen bölge, kentsel düzlemde öğrenen kent, yöresel düzlemde öğrenen yöre kavramı öne çıkmaktadır. Öğrenen kent, bir kentsel yenilik sistemi içinde, yerel kurumlar ve örgütler arası işbirliğinin yarattığı sinerji sayesinde süreklilik kazanan bir gelişmeyi sağlayan kenttir. Bu yenilik sistemi, bir kentsel kalkınma kurumu tarafından organize edilmelidir[24]. Görüldüğü gibi öğrenen kent kavramı, bir kentsel kalkınma politikası yaklaşımıdır.

Teknoloji ve yenilik politikası, AR-GE etkinliklerinin artırılmasını hedeflemelidir. Bunun için AR-GE harcamalarının finansmanı son derece önemlidir. Teknoloji Bakanlığı'na bağlı bir Teknoloji Fonu sayesinde merkezî hükümet AR-GE etkinliklerini finanse edebilir. Kentsel kalkınma kurumları, yerel kurum ve örgütlerin desteğiyle kurulacak bir fonu bu amaçla kullanabilir. AR-GE etkinliklerini ve teknolojik yenilikleri teşvik etmek amacıyla her yıl verilen bir Teknoloji Geliştirme Ödülü konulabilir. Özellikle KOBİ'lerin ve üniversite, araştırma enstitüsü ve özel araştırma kurumlarının katılacağı bu yarışma; ürün ve süreç yeniliği, organizasyonel ve kurumsal yenilik alanlarındaki özgün araştırmaları teşvik edecektir. Ayrıca patent alan ürünlere ticarî avantajlar sağlanmalıdır. Kent için hedef, teknoloji ihraç etmek olmalıdır.

Bugliarello, kentsel teknoloji politikalarını şu şekilde sıralamıştır[25]:

- Sağlık, eğitim, ulaşım, taşıma, ticaret, kültür ve barınma gibi alanlardaki teknolojik gereksinimleri belirlemek.
- Bu gereksinimleri karşılamak için yeniliği ve girişimciliği teşvik etmek.
- Taşıma ve ulaşım sistemlerini daha etkin kılacak politikaları geliştirmek. Bu amaçla kirliliği azaltmak, toplu taşımacılığı geliştirmek ve taşıt sayısını kontrol altında tutmak.
- Toplam kalite yaklaşımını geliştirmek. Bürokrasiyi azaltarak kentsel altyapının verimli kullanılmasını sağlamak.

- Su, elektrik, doğal gaz, atık su, sağlık ve diğer kamu hizmetlerinin dağıtımını bir ağ sistemi içinde yürütmek.
- İş ve kent yaşamında etkin zaman kullanımı için mekânsal düzenlemeler yapmak.
- Etkinlik ve verimliliği artırıcı ve maliyetleri azaltıcı yeni projeleri desteklemek.
- Kentteki toplumsal gruplar ve farklı kurumlar arasındaki işbirliğini ve uzlaşmayı artırmak. Kentte karar alma süreçlerine katılımı artırmak.
- Kentler arası işbirliğini geliştirmek.

Ekonomi Politikası

Ekonomi politikası; üretimi ve ticaret hacmini artırmak, yerel girişimciliği özendirmek, ihracatı geliştirmek, rekabet gücünü artırmak ve kentin ekonomik bir çekim alanı olmasını sağlamak gibi amaçları gerçekleştirmek için uygulanan politikaların bütünüdür. Bu politikaların uygulanması yine merkezî ve yerel yönetimlerin eşgüdümünü gerektirmektedir. Merkezî hükümet, yeni yasal düzenlemelerle ve oluşturacağı yeni kurumlarla yerel ekonomi politikalarına öncelik vermelidir. Yerel yönetimler, yeni yasal düzenlemelerle elde edecekleri yeni finansman olanaklarını etkin bir biçimde değerlendirebilmek için kentsel kalkınma kurumlarına ihtiyaç duyacaklardır. Kentsel Kalkınma Kurumu'nun koordinasyonu ile yerel potansiyeller, küresel bir rekabet gücü kazanabilirler.

Ekonomi politikası, öncelikle yerel girişimciliği özendirecek, destekleyecek ve geliştirecek önlemleri almalıdır. Değişen talep yapısına uyum sağlayabilmek için esnek üretim modelleri kullanılmalıdır. Bu ancak KOBİ'lerin desteklenmesiyle mümkün olabilir. Küçük işletmeler, bir üretim ağı içinde, düşük maliyetlerle değişen talebi karşılayabilecek esnek uzmanlaşmaya kolay uyum sağlayabilirler. Bu amaç doğrultusunda KOBİ'lere ucuz hammadde ve enerji temin etmek, üretim ve ihracat kolaylıkları sağlamak gibi teşvikler yapılmalıdır. Etkin çalışan ağ sistemleri ve bu sistemleri koordine eden Kentsel Kalkınma Kurumu sayesinde kentsel üretim ve ihracat miktarı artabilecektir.

Ekonomi politikasının bir diğer uygulaması istihdam alanında olmalıdır. "İşe uygun işgücü" amacı güdülmelidir. Bu doğrultuda, bir istihdam ve eğitim programı hazırlanmalıdır. Meslekî eğitim geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Kentsel Kalkınma Kurumu, üniversiteler ile işbirliği yaparak öğrencilere danışmanlık hizmetleri vermeli, öğrencilerin staj olanakları artırılmalıdır. Yerel işletmelerin işgücü ihtiyacı, oluşturulacak bir Emek Havuzu'ndan karşılanmalıdır. Bu havuz, yerel bir "iş ve işçi bulma kurumu" işlevi görecektir.

Mekân Politikası

Sürdürülebilir ve yenilikçi kentsel kalkınma yaklaşımı çerçevesinde uygulanacak mekân politikası, kentin yeniden yapılandırılması ve ağ sistemlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi amaçları doğrultusunda planlanmalıdır. Merkezî hükümetin finansman desteği dışında, uygulanacak politikaların planlanması ve yürütülmesi yerel yönetimlerin ve Kentsel Kalkınma Kurumu'nun görevleridir. Mekânın yeniden yapılandırılması uygulamalarında temel yaklaşım; endüstri alanları, yerleşim alanları ve akademik alanların etkin bir koordinasyonunu sağlamak olmalıdır. Bu üç alan arasındaki bağlantılar dışsal ekonomilerden yararlanmayı artırmalıdır. Bu üç alanın yanında dördüncü bir alan olarak yeşil alanların düzenlenmesi, kenti fizikî ve sosyo-kültürel açılardan zenginleştirecektir. Tiyatro, sinema, konser alanı, spor sahası gibi kültürel alanların genişletilmesi, hemşehrîlerin yaşam kalitelerini artırmak ve kentsel dayanışmalarını güçlendirmek için öncelikli bir hedeftir.

Sosyal Politika

Kentsel kalkınma, ancak sosyo-kültürel bir gelişmeyi içerdiği takdirde başarılı olabilir. Sosyal politikalar; kent kültünün korunması, geliştirilmesi ve küresel kültürel bağlarının oluşturulması, kentin bir çekim alanı haline dönüştürülmesi, eğitim kalitesinin artırılması, hemşehrîlerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve katılımcı demokrasinin gerçekleştirilmesi amaçları doğrultusunda, insan ve kurum merkezli uygulamalardan oluşmalıdır. Ülkenin çoğunluk egemenliğine dayanan demokrasi anlayışı ve merkezîyetçi yapısı, bu alanda uygulanacak yeni politikaların önünde önemli bir engeldir. Dünyada yerelleşme ve ademi-merkezîleşme yönündeki gelişmeler, kaçınılmaz olarak Türkiye'yi de etkileyecektir.

Eğitim kalitesinin artırılması, sosyo-ekonomik kalkınma için temel amaçtır. Bu yönde yine koordineli uygulamalar yürütülmelidir. Akademik, meslekî ve gönüllü eğitim ve öğretimin verilebilmesi için, Kentsel Kalkınma Kurumu, üniversiteler, meslekî eğitim kurumları, firmalar, yerel yönetimler, sendikalar, meslek odaları, dernekler ve gönüllü kuruluşlar birlikte çalışmalıdır. Evrensel, bilimsel bilginin öğrenilmesi, üniversitelerin gelişim düzeyi ile ilgilidir. Meslekî eğitimin, gelişen teknolojilerin ve yeni sektörlerin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde verilmesi gerekmektedir. Ayrıca gönüllü eğitim özendirilmelidir. Örgün eğitim ve öğretimin dışında, karşılıklı etkileşimli öğrenmeye dayalı çalışma grupları oluşturularak hemşehrîlerin kültürel zenginlikleri, yaratıcı özellikleri ve ortak akıl yürütme özellikleri geliştirilebilir.

Ortak akıl yürütme, ortak bir kent kültürünün yaratılmasında son derece önemlidir. Aynı zamanda dayanışma, işbirliği, örgütlenme davranışları kazanılmasını sağlar. Yeni kentsel kalkınma, insanlar arası ilişkiler kadar kurumlar arası ilişkileri de temel almaktadır. Kurumlar arası karşılıklı etkileşim süreci, sosyo-ekonomik kalkınma sürecinin sürdürülebilirliğini güvence altına alacaktır. Kurumların güçlendirilmesi, yeni bir demokrasi anlayışını getirecektir. Karar alma süreçlerinde katılımcılık ilkesi temel alınmalıdır. Kentte alınacak her kararın ortak bir aklın ürünü olabilmesi için

kurumsal yapılar güçlendirilmelidir. Yeni gelişen bilgisayar ve internet sistemleri, katılımcı demokrasinin araçları olabilir.

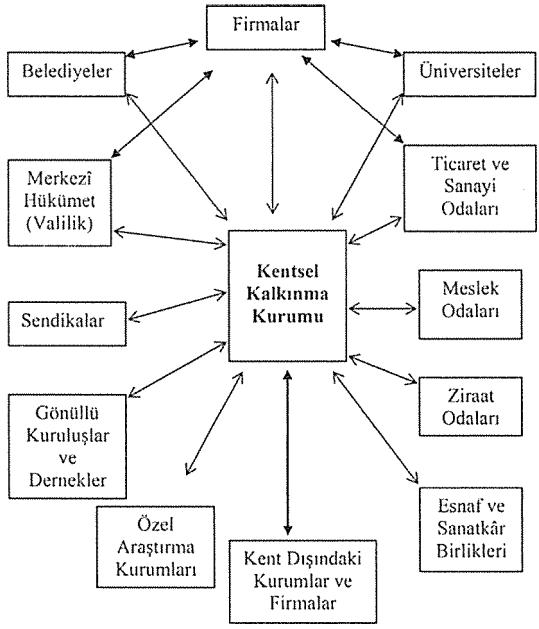
SONUÇ YERİNE: KENTSEL KALKINMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ İÇİN TEMEL İLKELER VE ÖNERİLER

Dünyada son yirmi beş yılda yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümler, kentlerin gelişim sürecini de etkilemiş, bir yeniden yapılanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Yeniden yapılanma, yeni yüksek teknolojilerin gelişimine paralel olarak, kent ekonomisinin, toplumsal yaşamının ve mekânsal yapısının yeniden örgütlenmesidir. Sürdürülebilir ve yenilikçi bir kentsel kalkınma, küreselleşmekte olan dünyada kentlerin yerini yeniden tanımlamada belirleyici olacaktır.

Küreselleşme eğilimine paralel olarak bir yerelleşme süreci de yaşanmaktadır. Yerel potansiyeller, uygulanan yerel politikalarla daha etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Yerel yönetimler, merkezîyetçi politikaların göz ardı ettiği yerel olanakları harekete geçirecek kararları almaktadırlar. Yerel girişimcilik, küresel bağlantılar kurabildiği ölçüde gelişme göstermiş ve bulundukları kentleri kalkındırmışlardır. Avrupa'nın bir çok ülkesinde, Japonya'da ve ABD'de bölgesel ve kentsel politikalar etkin bir biçimde uygulanmaktadır. Bu politikaları uygulayacak yeni yerel kurumlar kurulmuştur. Yerel yöneticiler, bölgenin veya kentin farklı kesimlerini temsil eden kurumlar ve üniversiteler arası karşılık etkileşim ve işbirliği sonucunda kalkınma süreci yeni dünya düzeninin gereklerini yansıtmaya başlamıştır. Kentsel kalkınmayı planlayacak, tüm unsurları koordine edecek ve kentsel kalkınma amaçları doğrultusunda politikalar üretecek bir kurumsal yapıya ihtiyaç vardır. Batı Avrupa'da başarılı örnekleri bulunan, bir kentsel kalkınma kurumu, yerel potansiyellerin değerlendirilmesinde ve merkezî hükümet ile yerel kurumlar ve politikalar arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasında önemli işlevler üstlenebilir. Böylece kentsel kalkınmanın temel belirleyeni olarak katılımcılık hayata geçirilmiş olur. Şema 1, bir kentte kentsel kalkınma kurumunun merkezî bir rol üstlendiği ilişkiler gösterilmiştir:

Kentsel kalkınma kurumları devletin denetiminde özerk kurumlar olarak yapılandırılmalıdır. Kentsel kalkınma kurumunun amaçları şöyle sıralanabilir:

- Öncü sektörlere ağırlık vererek ekonomik kalkınmayı ve yeniden yapılandırmayı gerçekleştirmek.
- Yatırımları teşvik etmek ve geliştirmek.
- Ticaret hacmini ve rekabet gücünü artırmak.
- İstihdam miktarını artırmak.
- Meslekî eğitimi desteklemek ve bu yönde meslekî eğitim kurumları oluşturmak.
- Ülke kalkınmasına katkıda bulunmak.
- Çevresel düzenlemeler yapmak.
- Sağlık projelerini desteklemek.

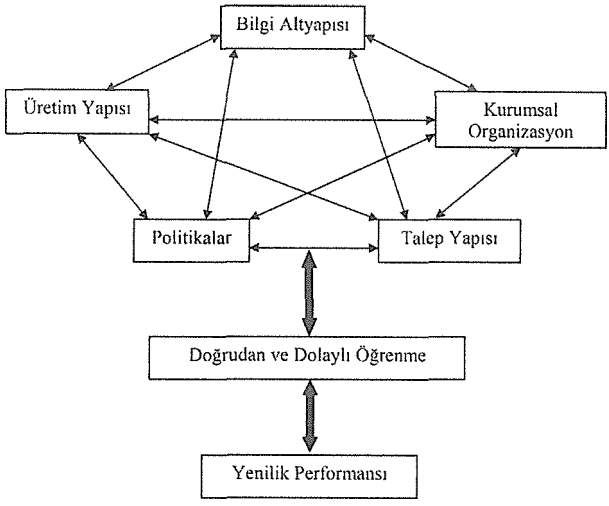

Şema 1. Kurumlar Arası İlişkilerde Kentsel Kalkınma Kurumunun Önemi

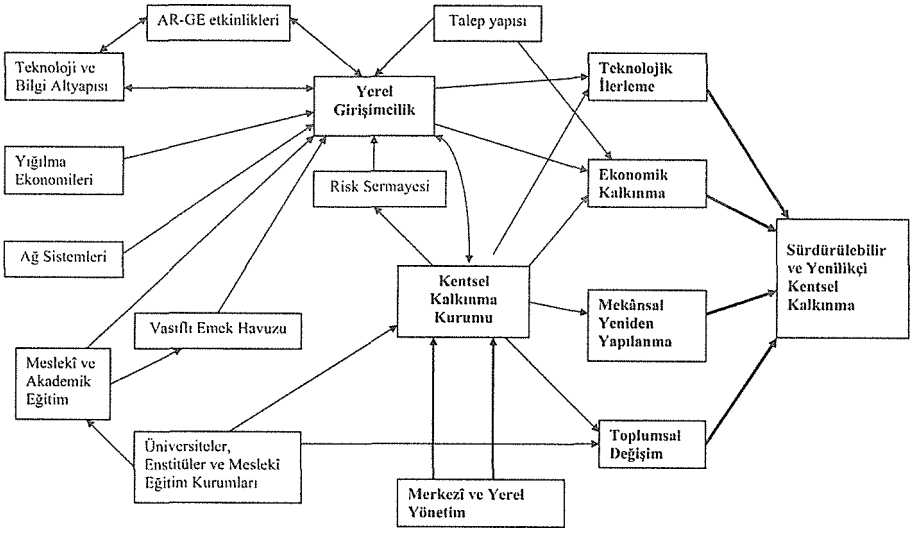
- Hemşehrîlerinin yaşam kalitesini artırmak.
- Kent kültürünü korumak ve geliştirmek.
- AR-GE etkinliklerini desteklemek.
- Bilim ve teknoloji parkları kurulmasını sağlamak.

Kentsel kalkınma; ticaret ve sanayi odaları, ziraat odaları, esnaf ve sanatkâr birlikleri, sendikalar, meslek odaları, üniversiteler, özel araştırma kurumları, gönüllü örgütler, dernekler, yerel yönetimler ve merkezî hükümetin birlikte organize ettiği ve gerçekleştirdiği bir süreç olmalıdır. Tüm bu bileşenlerin bir araya gelmesi, kentsel kalkınma kurumunu oluşturacaktır. Kurumlar arası karşılıklı işbirliği sinerji yaratacaktır. Bu durum kentsel kalkınma sürecinin hızlanmasına ve kentin tüm bileşenlerinin katılımcı bir biçimde ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelmesine yol açacaktır.

Sürdürülebilir ve yenilikçi bir kentsel kalkınma için, katılımcılık ne kadar önemliyse, kentsel dinamiklerin (yerel girişimcilerin, meslek odalarının, yerel yönetimlerin, sendikaların vb.) sürekli ve yenilikçi gelişimi de o derece önemlidir. Küresel ekonomik etkinliklerin nedeni ve sonucu olarak kentler, teknolojik ilerlemenin ve yeniliklerin de itici gücüdür. Kentsel dinamiklerin yenilikçi gelişimi aşağıda şematize edilmeye çalışılmıştır.

Şema 2. Yenilik Sisteminin Etkinliği
Kaynak: Gregersen ve Johnson, 1997, s. 484

Şema 3. Sürdürülebilir ve Yenilikçi Kentsel Kalkınma Bileşenlerinin Karşılıklı Etkileşimleri

Yenilik sisteminin etkinliğini gösteren Şema 2'de de görüleceği gibi yeniliğin ortaya çıkışı ve ekonomik sisteme dahil oluşu bir öğrenme sürecini gerektirmektedir. Yeniliğin ortaya çıkışı ve ekonomik ve sosyal alanlarda kullanılışı bir çok faktöre bağlıdır. Uygulanan ulusal ve yerel politikalar, sosyo-ekonomik kurumsal organizasyon yapısı, üretim yapısı, tüketicilerin talep yapısı ve en önemlisi bilgi altyapısı yenilik

üzerinde etkili olan faktörlerdir. Şemadan da görüleceği gibi her bir faktörün öğrenme sürecine ve dolayısıyla yenilik performansına etkisinden çok, bu faktörler arası karşılıklı etkileşimin rolü daha önemlidir. Yeniliğin bu yapılarda zincirleme ve eş zamanlı etkiler doğurması kadar, bu faktörlerin yenilik performansı üzerindeki etkileri de aynı derecede önemlidir. Burada karşılıklı etkileşimli bir süreç söz konusudur. Yenilik sistemlerinin bir süreç olarak ele alınması öğrenme potansiyelini ve öğrenmenin ekonomi üzerindeki etkilerini ön plana çıkarmaktadır. Aynı zamanda her bir unsurun sürekli olarak kendini yenilemesi veya yenilenmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir ve yenikçi bir kentsel kalkınma, dünya ekonomisinin bugünkü küresel - yerelleşme döneminde, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler kurulması için kentlerin ve hemşehrîlerin temel ihtiyaçlarını gidermeye hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

ASLANOĞLU, R. A. (1998), **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Asa Yayınları, Bursa.

ATKINSON, R. (1996), "The Rise of The Information-Age Metropolis", **The Futurist**, v. 30.

BABACAN, M. (1995), **Dünya'da ve Türkiye'de Teknoparklar**, Asil Ofset, İzmir.

BUGLIARELLO, G. (1994), "Technology and The City", (der.) R.J.Fuchs, E.Brennan, J.Chamie, F.Lo & J.I.Uitto, **Mega-City Growth And The Future**, United Nations Uni. Press, Tokyo.

DULUPÇU, M.A.; **Küresel Rekabet Gücü**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

ERKAN, H. (2000), "Küreselleşme ve Bölgesel Gelişmede Yeni Yaklaşımlar ve GAP Örneği", **Güneydoğu Anadolu Projesi:Türkiye'nin Geleceğinde GAP'ın Yeri Semineri, 12-16.Haziran.2000,**TC Merkez Bankası Yayınları, Ankara.

GREGERSEN, B. & JOHNSON, B. (1997), "Learning Economies, Innovation Systems and European Integration", **Regional Studies**, v.31, no:5.

GUY, S., GRAHAM, S. & MARVIN, S. (1997), "Splintering Networks: Cities and Technical Networks in 1990s Britain", **Urban Studies**, v. 34, no:2.

HIRST P. & THOMPSON G.; **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.

KAZGAN, G.; **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

KUMRAL, N., BARBAROS, F., AKGÜNGÖR, S. & ORHON, Ö. (1998), **İzmir İmalât Sanayiinin Üretim Potansiyeli, Öğrenmeye Dayalı Bölgesel Kalkınma Stratejisi**, İzmir Ticaret Odası, Yayın no:48, İzmir.

LO, F. (1994), "The Impacts of Current Global Adjustment And Shifting Techno-economic Paradigm on The World City System", (der.) R.J.Fuchs, E.Brennan, J.Chamie, F.Lo & J.I.Uitto, **Mega-City Growth And The Future**, United Nations Uni. Press, Tokyo.

ORAN, B.; **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj yayınları, Ankara, 2001.

RUGMAN, A.; **The End of Globalization**, Random House Business Books, Avustralya, 2000.

TEKELİ, İ. (1992); "Dünyanın Yeniden yapılanmasında Üçüncü Dünya Güney Olurken", **Marksizm ve Gelecek**, sayı 5.

UYSAL, D.; **Globalleşme Süreci İçinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, DEÜ SBE, İzmir, 1998.

NOTLAR

1. ORAN, 2001, s.5

2. KAZGAN, 2002, s.25

3. KAZGAN, 2002, s.26

4. KAZGAN, 2002, s.29

5. HIRST & THOMPSON, 1998, s.30

6. ORAN, 2001, s. 9

7. UYSAL, 1994, s.20-23.

8. DULUPÇU, 2001, s. 29-31

9. DULUPÇU, 2001, s. 36-37

10. UYSAL, 1994, s. 25

11. UYSAL, 1994, s. 33-34

12. TEKELİ, 1992, s. 43

13. ERKAN, 2000, s. 69

14. ASLANOĞLU, 1998, s. 87-100

15. ASLANOĞLU, 1998, s. 96

16. ASLANOĞLU, 1998, s. 109-110

17 ATKINSON, 1996, s. 41-46

18. ASLANOĞLU, 1998, s. 113

19. ASLANOĞLU, 1998, s. 141-153

20. LO, 1994, s. 127-129

21. Ayrıca EK'teki şema kentsel kalkınmayı alt başlıklarıyla ve bunlar arasındaki ilişkilerle ele almaktadır.

22. BABACAN, 199, s. 3-36

23. KUMRAL, 1998, s. 28-30

24. ERKAN, 2000, s. 71

AB'NİN TOPLUM TABANLI KENTSEL DÖNÜŞÜME YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE'DEKİ KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİ: İstanbul Özelinde Türkiye

Aylin Şahingür, Burcu Müderrisoğlu

TÜRKİYE ÖZELİNDE İSTANBUL'UN ÇARPIK KENTLEŞME SÜRECİ VE MEVCUT DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ

1945'lerden sonra, Türkiye kentleri hızlı bir değişim süreci içine girmiştir. Bu dönemde yaşanan değişimin temelinde ekonomik ve teknolojik dinamiklerin hız kazanması yatmaktadır. 1940'larda, uygulamaya konan II. Beş yıllık kalkınma planı, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve her an savaşa girme politikası ile sekteye uğramıştır. Savaş nedeniyle sanayi ve kalkınma planlarını rafa kaldıran Türkiye savaş sonrası dönemde ise, ABD tarafından Avrupa ülkelerinin kısa zamanda gelişip güçlenmelerini sağlamak amacıyla verilen Marshall yardımlarından yararlanmıştır. Ülkenin mekansal gelişimini ve demografik yapısını etkileyen Marshall yardım şartları ile yatırımlar tarım sektörüne ve karayolu yapımına yöneltilmiştir. "Yeni ürünler, traktörlerle gelen yeni teknoloji ve pazara yönelik üretim kırsal alanlarda büyük bir emek fazlası yaratmış (Kıray, 2003) ve işgücü fazlası sanayileşme atılımları içinde olan kentlere göç etmeye başlamıştır. Bu dönemde kentlerde siyasal çizgilerde yaşanan önemli değişimler, tek partili döneme son verilmesi ve kentlerde yerel yönetim ve merkezi hükümetin iktidar yapısının farklılık göstermesi sonucu yerel ölçekte kentlere yapılan yatırımlar azalmış ve kentler göç olmasına rağmen planlama çalışmaları gelişememiştir.

1945'ler ve 80'ler arasında yaşanan bu siyasal değişimler, hızlı kentleşme ve yarım kalan sanayileşme atılımları, kentte kapital birikimine gereksinim yaratmış ve bu beraberinde yeni ekonomik politikaları getirmiştir. "Bu dönemde iç piyasa etrafında dolaşan ulusal bir ekonomi ve kentlerde ulusal bir burjuvazi oluşturma düşüncesi ortaya çıkmıştır" (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002). 80'lere kadar devlet tarafından korunan ulusal burjuvazi, bu dönemde kent mekanı dışına yatırım yapmıştır.

Kentsel marka formda ise büyük kentlerin aldığı iç göçler sonucu, kent çeperinde kaçak yapılaşmalar, yağ lekesi gibi büyümeye ve kent merkezleri köhneme sürecine (eskime) girmeye başlamışlardır. Köhneme süreci sadece fizik mekanda değil, kentin sosyal, ekolojik ve ekonomik yapılarında da etkin olmaya başlayarak çok boyutlu bir süreç halini almıştır.

1980li yıllara gelindiğinde, bu döneme damgasını vuran 12 Eylül darbesinin birçok gelişmeyi etkilediği görülmektedir. 24 Ocak ekonomik kararlarının etkisiyle, ekonomik sıkıntıların büyük sosyal çatışmalar yaratmaya başlaması, sosyal güvenliğin sağlanamaması ve böylece kentsel gerilimin doruğa ulaşması sonucu bu noktaya gelinmiştir. Darbe ortamının, kentlerimizin günümüzdeki görünümlerinin yaratılmasında etkili olan mirasları ise çıkarılan imar affı yasalarıdır. Bunlar, 16 Mart 1983'te 2805 ile başlayan 84- 85- 87 yıllarında devam eden yasalardır. Bu yıllarda değişen ekonomik yapı ve tek parti iktidarı da bir çok değişime sebep olmuştur.

Liberal ekonomiyi benimseyen bütün ülkeler gibi Türkiye, özellikle 1980'lerde ve sonrasında daha belirgin hale gelen 'Küreselleşme' olgusunun gerektirdiği değişim ve gelişmelere açılmış oldu. Türkiye' nin metropolü olarak İstanbul, bu düzene uyum sağlama sürecinde, uluslararası talebe yönelik ama kendi ulusal değerlerinden ödün vermeyen bir planlama anlayışıyla gelişmesi gerekirken, birçok yanlış kararlar sonucunda, bunların uzun vadedeki olumsuz etkilerini dikkate almayarak bu sürece dahil edilmiştir.

1980'li yıllar ve sonrası hem ulusal ölçekte hem de yerel olarak İstanbul ölçeğinde büyük değişimler getirmiş, ve gelişimin hız kazanmasına, zaman zaman kontrolden çıkmasına sebep olmuştur. Sadece Türkiye'de değil bütün dünyada yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmelerin yeni kavram ve kutuplaşmalar ışığında oluşması, hazırlıksız ve yetersiz altyapıyla, diğer ülkelerde yaşanan bu sürece eklemlenme çabasına giren, İstanbul özelinde bütün Türkiye'ye, birçok zararı uzun vadede beraberinde getirmiştir.

Bu periyod, özellikle 'küreselleşme' olgusunun mekanı şekillendirdiği, doğru ve geleceğe yönelik vizyonlarla planlanmayan ve bu sürece hazırlıksız adapte olmak zorunda kalan bölgelerin negatif olarak etkilendiği, yaşam standartlarının farklılaştığı ve bu farkın kapatılmasının yollarının arandığı bir dönem olmuştur.

Türkiye özelinde en önemli sorunlardan birisi devlet tarafından net stratejilerin ortaya konulamamasıdır. Sürekli olarak siyasi bir istikrarsızlığın, özellikle 1990 sonrası devam ettiği, farklı tabanlara sahip partilerin ve yerel yönetimlerin ortak bir noktada buluşamaması, yetki karmaşası, bürokratik süreçlerdeki işleyiş problemleri gibi konuların ön plana çıktığı bu dönem planlamayı da doğrudan etkilemiştir.

1990'ların ikinci yarısından itibaren, 2000'lere ve günümüze kadar en belirleyici etkenler, 1995 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne alınması ve 12 Aralık 1999'da Helsinki'de yapılan Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda Türkiye'ye adaylık statüsü tanınması sonucu, Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin önem ve hız kazanması ve küreselleşmenin getirdiği rekabet mekanizmasında varolabilmek için bu kriterlere uyum sağlama mecburiyetindeki ülkenin atması gereken adımlardır.

1990'lı yıllar uluslararası anlamda da yeni anlayışlarla dolu, küreselleşme ve 'sürdürülebilirlik' kavramlarının önem kazandığı bir dönem olmuştur. 1992 yılında Rio de Janerio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, diğer

adıyla Dünya Zirvesi 'sürdürülebilirlik' kavramını ortaya koymuş, ülkelerin, kentlerin ve dolayısı ile insanların geleceği için hayati önem taşıyan kararlar alınmasına sebep olmuştur.

> "1992 Rio Konferansı, insan hakları, nüfus, sosyal gelişme, kadınlar ve yerleşimlerle ilgili kendinden sonra yapılan tüm Birleşmiş Milletler toplantılarını etkilemiştir.1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda Birleşmiş Milletler, hükümetlerin kalkınma üzerinde tekrar düşünmesini ve doğal kaynakların tüketimi ile kirliliğin önlenmesi için çözümler üretmesini amaçlamıştır. Konferans'ın 'gerekli değişikliklerin ancak alışkanlık ve davranışlarımızın değişmesiyle gerçekleşebileceği' mesajı, dünyanın karşı karşıya bulunduğu sorunun ciddiyetini yansıtmakta, yoksulluğun yanında gelişmiş ülkelerdeki aşırı tüketimin de çevre üzerinde olumsuz etkileri olduğunu vurgulamaktadır. Hükümetler Rio Konferansı'nda, ancak çevre ve kalkınma arasındaki dengenin gözetilmesiyle gelecekte temel ihtiyaçların, herkes için daha iyi standartların, daha korunmuş bir ekosistem ve daha güvenli bir geleceğin sağlanabileceği konusunda anlaştılar. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ise ancak 'küresel ortaklıklar' kurarak ulaşılabileceği görüşü savunuldu. Yıllar boyunca sadece üst düzeyde alınan kararlarla yürütülen politikaların işlemediği görüldüğünden, gerek karar alma mekanizmasında, gerekse uygulamada katılımcılığa önem verildi." (www.cevre.gov.tr/johannesburg/rio.htm)

2000'li yıllara adım atarken, artan ekonomik sorunlarımız; işsizlik, sosyo-ekonomik eşitsiz hizmet dağılımları, ekolojik çevrenin tahribatı mevcut planlama sisteminin çözümleyemediği sorunların arasındadır. Katılımcı, sosyo-ekonomik boyutları, gelecek nesilleri gözeten, çevre ve ekoloji ye önem veren sürdürülebilir yerel, ulusal ekonomi ve çevreyi gözeten bir planlama anlayışına gereksinim duyulmaktadır.

Avrupa Birliği, üye devletlerinin kentlerinin dengeli, sağlıklı ve sürdürülebilir çevrede gelişimini yönlendirecek bazı çalışmalarda bulunmaktadır. Bu kapsamda Avrupa' da kentlerdeki dengeli, sürdürülebilir, eşit dağılım ve gelişimi sağlamak, yönlendirmek üzere 1999 yılında Avrupa Birliği tarafından kentsel gelişime bakışı tanımlayan bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi; ekonomik, çevresel ve ekolojik değerlerin eşit, dengeli ve sürdürülebilir dağılımlarının esas alındığı Avrupa Birliği üye ülkeleri kentsel alanların gelişimine yön gösterici nitelikte olmuştur.

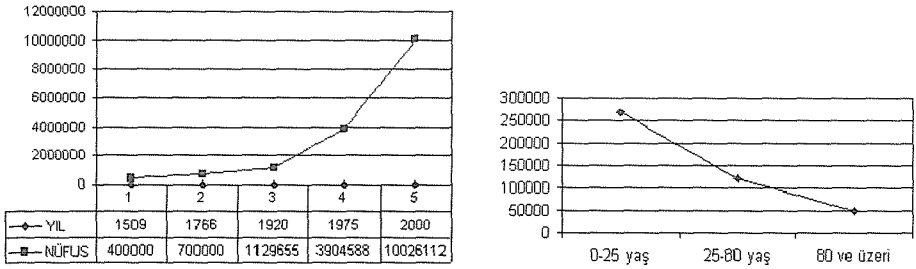
Avrupa Birliği'ne girme sürecinde, gün geçtikçe artan kentsel dönüşüm alanları ihtiyaçları içindeyken dönüşüm projelerini uygulamaya geçirmede, bu konuda deneyimli ülkelerin uygulamış oldukları planlama stratejilerini referans almada fayda olduğu düşünülmektedir.

1999 deprem felaketi sonrasında yaşamış olduğumuz ve halen sürmekte olan mevcut yapı stoğunun, Marmara bölgesinde özellikle İstanbul'da insan yaşamını tehdidi, yenilenme ve dönüşüme ihtiyaç duyulan kentsel alanlarda planlama sistemimizi katı-

lım odaklı geliştirmemizde Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi ve Avrupa ülkelerindeki üst ölçekli ve yerel kararların uygulamada ki yansımalarını incelemeli, başarılı uygulama örnekleri yol gösterici olarak ele alınmalıdır. 1999 Marmara depremi ile Türkiye içinde bulunduğu deprem gerçeği ile bir kez daha acı kayıplar vererek yüzleşmiştir. Mevcut dayanıksız ve standartlara uymayan yapı stoğu depremde büyük hasar görmüş ve ülkenin deprem hattı üzerinde olan pek çok kenti bu korku ile göz göze gelmiştir.

Fotoğraf 1. Deprem Sonrası Enkaz Alanı[1]

Grafik1-2. İstanbul'un Nüfus Artış Hızı ve İstanbul'daki Konutların Yaşlarına Göre Dağılımı[2]

Tablo 1. Nüfusa Göre Ölüm Oranları [3]

Depremin Olduğu Tarih	Nüfusa Göre Ölüm Oranı (%)
1509 İstanbul	3.75
1766 İstanbul	0.714
1999 Adapazarı ve Düzce Depremleri (17Ağustos.-12Kasım)	1.527

Marmara depremi ve sonrasındaki depremler, ulusal ve uluslar arası pek çok otoritenin öncelikle İstanbul kenti ve olası bir facia da yaşanacaklar konusundaki profesyonel çalışmalar gündemdeki yerini almıştır. Mevcut yapı stoğu ile olası bir facia da verilecek can ve mal kaybının tahminini gösteren bir risk analizi JICA tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaya göre önümüzdeki 30 yıl içinde olması % 62, 10 yıl içinde olması %32 ihtimalle beklenen depremde, İstanbul'un pek çok semtinde özellikle sahil yerleşmelerinde çok ciddi oranlarda can ve mal kaybının yaşanacağı uzmanlarca belirtilmiştir.

Olası deprem afetinde Büyükçekmece-Pendik sahil kesimi, en çok kaybın beklendiği bölge olarak tespit edilmiştir. Bu bölgelerde beklenen ölüm sayısı 5.973.989, kentsel nüfusun yaklaşık %60'ıdır. JICA'nın yapmış olduğu incelemeler ve risk analizleri sonucunda belirlenen bölgelerde yapı stoğunda yenilemelere gidilecek bölgeler belirlenmiştir.(JICA Raporu) Zeytinburnu kentsel dönüşüm alanında bu doğrultuda çalışmalar başlamıştır. Ancak ülkemiz planlama sistemi katılım odaklı, bütüncül planlama çalışmalarına yanıt veremediğinden yeni arayışlara girilmektedir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Sürdürülebilirlik, sürekliliği olan herhangi bir sistemin işlerini kesintisiz, bozulmadan, aşırı kullanımla tüketmeden ya da sistemin yaşama bağlı olan ama kaynaklara aşırı yüklenmeden sürdürülebilmesidir. Sürdürülebilir gelişme ya da kalkınma ise bu tanım çerçevesinde, tüm insanların, mevcut sistem içinde; ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmeye adil olarak katılabilmesidir. Temelinde kaynakların korunması ve katılımla geliştirilerek gelecek kuşaklara aktarılması yatan sürdürülebilir kalkınma felsefesi;

- Bütüncül planlama ve strateji geliştirme
- Ekolojik süreçleri koruma ve bio-çeşitliliği koruma
- Ekonomik gelişim ile doğal kaynaklar arasında denge kurma
- Adil paylaşım ve katılım ilkelerini içermektedir. (www.kentli.org/makale/kultur.htm)

1987 Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nda "Bugünün gereksinimlerini, gelecek nesillerin gereksinimlerini karşılama kabiliyetinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" biçimi olarak tanımlanan sürdürülebilir gelişim özellikle 1992'de Rio de Janerio'da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda, sosyal, ekonomik ve çevresel unsurların birbirleriyle etkileşim içinde olduğu kabul edilmiş; uzun vadede sürdürülebilirliğin sağlanması için bu gereksinimlerin bütüncüllüğüne dikkat çekilmiştir. 1992'deki Rio Konferansı, daha sonra düzenlenen tüm büyük BM toplantılarının gündemini etkilemiştir. (www.cevre.gov.tr/johannesburg/rio.htm) 26 Ağustos- 4 Eylül 2002 tarihinde Johannesburg'da gerçekleşen zirve ile ise Rio Konferansının dünya kentleri üzerindeki son on yıllık etkileri ele alınmış ve diğer zirvelerden farklı olarak, toplumun her aşamada konulara aktif katılımına öncelik veril-

miştir. Zirve de sürdürülebilir kalkınma önünde engel teşkil eden sorunlar ve sürdürülebilir kalkınmanın temel öğeleri tanımlanmıştır. Yoksulluğun giderilmesi, sağlık, eğitim, tarım ve çevre korunması konularında ileriye dönük hedefler konmuştur.

Özellikle Rio Zirvesi ile önemine dikkat çekilen ve Johannesburg zirvesine kadar birçok toplantıyla pekiştirilen bu kavramlar, Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi Raporu (komisyon kararı ile 1997'de Avrupa Ülkeleri ile kurulan Çevre ve Sürdürülebilir Gelişim Avrupa İştişari Forumu tarafından yayınlanan) ile de hem AB adayı bir ülke olarak, hem de dünya mirası çerçevesinde korunması gerekli değerlere sahip bir ülke olarak Türkiye için önem kazanmıştır.

Amacı AB ülkeleri arasındaki büyüme eşitsizliğini ve sürdürülebilir gelişim strateji ve hedefleri ile dengelemek olan bu program ile kentsel gelişimin "sürdürülebilirlik" çerçevesinde amaçları belirlenmiştir; (ESDP, 1999)

- Ekonomik ve sosyal uyum
- Doğal kaynakların ve kültürel mirasın korunması ve yönetimi
- Bölgeler arası dengeli/adil yarışabilirliğin sağlanması

ve bu amaçlara bağlı olarak belirlenen prensipler ise;

- Doğal ve antropolojik sistem arsındaki ekolojik dengeye saygılı gelişim
- Yerel ve global iklim değişiminin kontrolünün mekansal planlamaya katkısı
- Sürdürülebilir hedefleri mekanla örtüşen ekonomik kararlarla desteklemek
- Mekansal gelişim içinde sosyal uyum ve sürdürülebilirlik ile rekabet ve piyasaların dengelenmesi

ESDP programı; ekonomik gelişimi, sosyal uyum ve ekolojiyi içine alan sürdürülebilir ve toplum-tabanlı bir kentsel gelişim perspektifi sunmaktadır. 90'lı yıllardan sonra gerek Rio Zirvesi ve devamı, gerekse ESDP ile sürdürülebilir gelişim kavramı ve prensipleri, kentlerin planlaması sürecinde yerini almıştır.

KENTSEL DÖNÜŞÜM KAVRAMI

'Kentsel Dönüşüm', özellikle son on yılda daha başarılı ve bütüncül uygulamalara ulaşan, küreselleşme ve sürdürülebilirlik kavramlarının gündemi belirlediği bir ortamda bunlarla etkileşim içerisinde şekillenen ve ülkemizde de 2000li yıllardan sonra daha çok 'telaffuz edilmeye' başlanan çok boyutlu bir kavramdır. Yenileme, canlandırma, rehabilitasyon gibi pek çok tanımlama ile birlikte zaman zaman dönüşüm de bir kavram kargaşası içinde anlamını tam olarak bulamamaktadır. Özet bir ifade ile kentsel dönüşüm, bütün yenileme kavramlarını eşzamanlı olarak kapsayan, sürekliliği olması gereken (sürdürülebilir) ve her aşamada toplumun bütün katmanlarını içermesi gereken çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanabilir.

Uluslararası uygulamalara bakıldığında, kentsel dönüşüm süreçlerinin, belli hedef ve stratejiler doğrultusunda uzun yıllara yayılan, devlet destekli bütüncül projeler olduğu görülmektedir. Üst ölçekten başlayarak en küçük mahalle ölçeğine kadar inen

eylem planları ile yönlendirilen ve birçok disiplinin bir arada çalıştığı bu projelerde, sürdürülebilirlik ve katılım (toplum tabanlı sosyal yaklaşım) kilit rol almaktadır. Karar verme aşamalarında projenin sahiplenilmesi ve sorunların bizzat kullanıcılar aracılığı ile iletilmesi açısından, aksi bir uygulamayla tam bir başarı sağlanması olanaksızdır.

Eylem planları ve dönüşüm için gerekli programları oluştururken stratejik yaklaşım ve yönetişim kavramları öne çıkmaktadır. Bu gerekliliklerin ülkemizdeki eksikliği birçok önemli soruna yol açmıştır. Örnek olarak, son dönemde çok ciddi bir sorun olan Tarihi Yarımada'nın UNESCO Dünya miras listesinden çıkarılması gündemdedir. Tarihi mirasın bütün dünya ve Avrupa genelindeki önemi, köhneleşme sürecindeki tarihi kentin de kurtarılması için bir fırsattır. Ayrıca AB adaylığı sürecindeki hızlanan gelişmeler, Türkiye'yi ve başı çeken kenti İstanbul'u bu uygulamalara başlamaya yönlendirmektedir. Kapsamlı bir kentsel dönüşüm için pilot proje alanları oluşturulması ve öncelikli bölgelerin tespit edilmesi bir zorunluluktur. Bütüncül bir bakış açısıyla sadece tarihi kent değil, kentin tamamı fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak ele alınmalıdır. Örneğin en temel hedeflerden birisi 'kentsel eşitsizliğin' azaltılması olmalıdır. Bu konuyu tek boyutlu olarak ele almak uzun vadeli bir çözüm olmayacaktır. Dönüşümü gerektiren ve özellikle İstanbul özelini ele aldığımızda öne çıkan bir diğer faktör ise deprem konusudur. Bu tehdit, yapıların ve fiziksel çevrenin bir an önce etaplı bir şekilde sağlamlaştırılmasını öngörmektedir ve depremin muhtemel etkileri saptanarak, bunu baz alan yaklaşımlar gerektirmektedir.

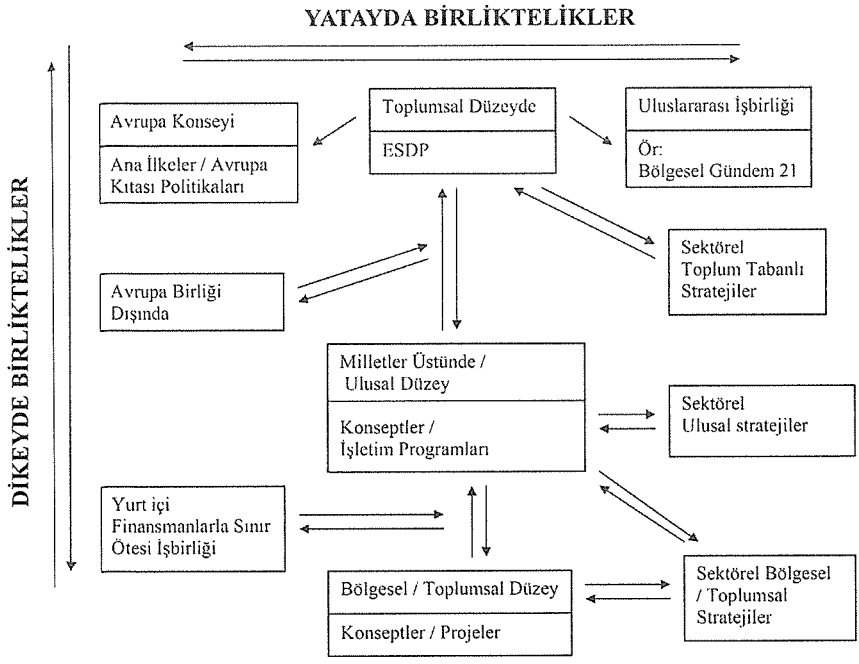
Kentsel dönüşüm her aşamada çok aktörlü ve çok boyutlu ortaklıklar gerektirmektedir. Kamunun, özel sektörün ve STK ların etkileşim içinde çalışması, en önemlisi de kullanıcıların her aşamada fikir ve eylem olarak projeye katılması birer zorunluluktur. Mahalle ölçeğinden başlayarak, çok doğru organize edilmesi gereken bir kurumsal yapı ve sistemle, diğer ülkelerin de deneyimlerinden de yararlanarak, Türkiye ve özelinde İstanbul olarak acil bir yapılanma ve model geliştirilmelidir. Günümüze kadar yapılan çalışmalar kapsam açısından çok daha kısıtlı olmakla beraber, zaman içinde gelişime açık olup başarısı daha ilerde değerlendirilmelidir, fakat bahsedilen ve gereken ölçekte bir yaklaşımın bugüne kadar ortaya konmadığı ve sosyal tabanlı yaklaşımın temel alınmadığı görülmektedir.

AVRUPA MEKANSAL GELİŞİM PERSPEKTİFİ' NİN KENTSEL DÖNÜŞÜM İLE İLİŞKİSİ

Özellikle Rio Zirvesi sonrası, Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi Raporu (Komisyon kararı ile 1997'de Avrupa ülkeleri için çevresel hedef ve strateji belirlemesine yardımcı olmak amacı ile kurulan Çevre ve Sürdürülebilir Gelişim Avrupa İştişari Forumu tarafından yayınlanan) ile de geliştirilen ve desteklenen kavramlar (sürdürülebilir çevre, sosyal ve ekonomik eşitsizliğin ortadan kaldırılması gibi), hem bir AB adayı ülke olarak, hem de dünya mirası çerçevesinde korunması gerekli değerlere sahip bir ülke olarak Türkiye için önem kazanmıştır, ulusal, bölgesel, yerel boyutlar-

da, uzun vadeli hedef ve stratejiler geliştirmek bir zorunluluk olmuştur. Gelir dağılımının düzenlenmesi, kentlerin karakteristik özelliklerinin korunması, barınma sorunları, kaçak yapıyı önleyici tedbirler, yapı ve çevre standartlarının geliştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi önemli konular Türkiye'nin ve özellikle en önde gelen kenti İstanbul'un gelişim vizyonunu belirlemelidir. Yıllardır devam eden kontrolsüz kentleşme sonucu tahrip olan koruma alanları ve özellikle 1999 Marmara depremi ile sorgulanmaya başlanan fiziksel çevre kalitesi ve yenileme gerekliliği son yıllardan günümüze, en önemli kentsel ve bu kentin İstanbul olması sebebi ile ulusal sayılan, belirleyici konular ve gündem maddeleridir. Bu noktada, AB uyum sürecindeki Türkiye, birçok sebepten dolayı ihtiyacı olan kapsamlı bir kentsel dönüşümü gerçekleştirmek için AB'yi bir fırsat olarak değerlendirerek, mevcut deneyimlerden ve ortaya çıkan sonuçlarından yararlanmalıdır. Bu yöndeki plan ve programlar hazırlanırken yol gösterici bir kaynak olarak da Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi Raporu (ESDP) dikkate alınmak durumundadır.

ESDP dokümanı, AB üyesi veya adayı ülkeler için ve dolaylı yoldan etkilenecek çevre bölgeler için sosyal, ekonomik ve çevresel bir uyum sağlamak ve dengeli bir gelişimle bütünleşme oluşturmak amacıyla çeşitli programlar ve politikalar (siyasalar/hedef ve stratejiler) ortaya koymaktadır. Bu dengeleme ve uyum, temelde, bölgeler arası eşitsizliğin azaltılmasını hedefleyen bir yaklaşımla düzenlenmiştir.

Şema 1. Mekansal Gelişim içim İşbirliği Şeması
Kaynak: ESDP Raporu

Birbirleriyle etkileşim içinde olan (entegre) bir mekansal gelişim için oluşturulan vizyonlarda, kentin sürdürülebilir dönüşümünün bir parçası olan ve çoğu zaman da temelini oluşturan yaklaşımlar açıkça ele alınmıştır. Fiziksel mekan açısından bakıldığında, tarihi ve kültürel mirasın ortak bir değer olarak kabul edilip geleceği düşünen bir yaklaşımla ele alınması ve turizm alanlarındaki ekonomik gelişimin stratejik bir şekilde yönlendirilmesi gerektiğinin vurgulanması, konuya ilişkin önemli yaklaşımlardır. Böylelikle, ESDP raporu, büyük ölçekli ve uzun soluklu kentsel dönüşüm yaklaşımlarının destekleyicisi ve katkı sağlayan bir faktör olarak kabul edilebilir. Çeşitli programlar ve fonlar yardımı ile ve 'deneyim paylaşımını' öngören bir yaklaşımla sadece üye devletleri değil, aday olan geçiş dönemindeki ülkeleri de desteklemektedir.

İNGİLTERE DENEYİMİ

İngiltere'de ve birçok Avrupa ülkesinde kentsel dönüşüm projelerinin başarıya ulaşmasının temelinde toplumun katılımı temel alan bir anlayışın olmasının yanı sıra, kurumsal yapının düzenli işlemesi ve üstten gelen strateji ve hedeflerin, alt- ölçek uygulamalara yansıtılabilmesi yatmaktadır.

İncelenen İngiltere örneği, bu strateji ve hedeflerin nasıl bir kurumsal sistem içinde uygulanabilirliğinin olduğunu ortaya koymaktadır. İngiltere'nin mekansal gelişim stratejilerini şemanın en üstüne oturtulan AB stratejileri (ESDP) oluşturmaktadır.

Avrupa ⟷ AB
Ulusal ⟷ Merkezi Hükümet
Bölgesel ⟷ Büyükşehir Yönetimi
Alt-Bölge ⟷ İlçe Yönetimi
İlçe ⟷ Kent Konseyi
Mahalle ⟷ Halkevleri, Özel İlgi Grupları

Ulusal ölçekte ana kararları alan merkezi yönetim, Büyükşehir yönetimi ile eşgüdümlü çalışması bu sistemi işler duruma getirmektedir. Sistem içinde merkezi yönetimi LYO temsil etmektedir. Dokuz ana bölümden oluşan Yönetim ofisini Londra özelinde incelersek;

LYO' un 9 ana bölümü: (LYO, 2003)

- Merkez ve Güney coğrafik Bölümü (güney ve merkezi bölümde 13 ilçeyi kapsamaktadır.)
- Thames Gateway Coğrafik Bölümü (Thames Gateway'daki 10 ilçeyi kapsamaktadır.)
- Kuzey ve Batı Coğrafik Bölümü
  (Kuzey ve Batı 'daki 10 ilçeyi kapsamaktadır.)
- Suç Önleme Birimi
- Planlama Birimi

- Merkezi Birim
- İşbirliği ve Değişim yönetimi Birimi
- Londra Ekibi
- LBB iş ve Avrupa Birimi

LYO, Londra'da karşımıza merkezi yönetimin uzantısı olan bir kurum olarak çıkmaktadır. Amacı ulusal politikaların etkili bir şekilde alt ölçeğe ulaştırılması ve uygulamalarda başarı sağladığının test edilmesidir. Merkezi ve yerel Hükümet arasında, bağlantı kurmasının yanı sıra, diğer kurumlar olan LBB ve Büyükşehir Belediye Başkanı arasında da iletişim sağladığı için sistem içinde LYO, bir aracı kurum görevi üstlenmektedir.

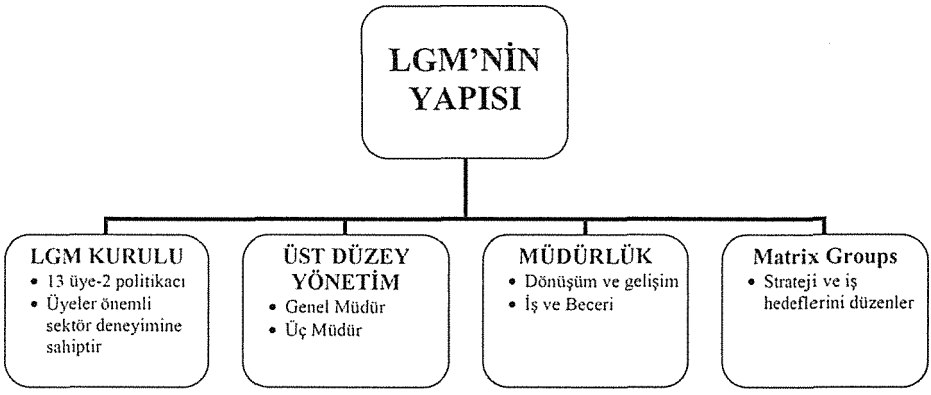
LYO tarafından temsil edilen departmanlar;

- Eğitim ve Kabiliyet Departmanı
- Sağlık Departmanı
- Ulaşım Departmanı
- Ana Ofis
- Kültür ,Spor ve Medya Departmanı
- Çevre ve Kırsal İşler Departmanı
- İş ve Emekli Departmanı
- Sanayi ve Ticaret Departmanı

Londra özelinde bakıldığında ise LYO'nun ana rolleri, Londra için düzenlenen hükümet politikalarının yönetilmesi ve bunların etkinliğinin arttırılması için farklı programlar birleştirilmesidir. Bunların yapılması için farklı uzmanlık dallarını birleştiren LYO'de plancılar, eğitimciler, araştırmacılar, sosyologlar çalışmaktadır.

Bölgesel ölçekte, Londra Büyükşehir Yönetimi karşımıza çıkmaktadır. Yapısal olarak benzer bir şekilde Belediye Başkanı ve meclisten oluşmaktadır. Ancak Büyükşehir meclisi başkanın çalışmalarını denetleyen ve ona strateji üreten 25 ana üyeden oluşmaktadır. Başkanın ana sorumluluğu ulusal ölçekten gelen stratejilerin planlarda uygulanmasını ve bunların alt ölçeğe indirgenmesini sağlamaktır. Bunların yapılması için kentte önemli olan iki ana kurumu kontrol etmektedir. Londra Gelişim Müdürlüğü ve Ulaşım Müdürlüğü'dür. (LBB, 2003)

Kurumsal Çerçeve'de LBB'in birimi olarak görev yapan Londra Gelişim Müdürlüğü'nün, ana rolü ekonomik gelişim ve Londra'daki kentsel dönüşümü, kentin yarışabilirliğini ve bütün vatandaşların bundan pay almalarını çevre değerlerine dikkat ederek ağlamaktır. LGM, kentin verilerine sahip kalarak ekonomik Gelişim Stratejileri üretmektedir. Bu stratejiler ise sürdürülebilir gelişim temeline oturtulmaktadır.
Bu stratejiler ise sürdürülebilir gelişim temeline oturtulmaktadır. Londra özeli üst ölçek kararların alt ölçeğe taşınmasında bir örnek olarak kabul edilirse; kent düzeyinde hedeflerin bulunduğu ve taslak plan olarak adlandırılan bir strateji planı bu kurumlar ve LBB ile birlikte hazırlanmaktadır.

Şema 2. Londra Gelişim Müdürlüğü'nün İşleyişi
Kaynak: LGM dokümanları, 2003, Londra

Planın ana stratejileri sürdürülebilir kentler mantığı ile ilke kabul edilebilecek niteliktedir;

- Daha iyi standartlarda ve güvenli konut ihtiyacının karşılanması
- Ticari aktiviteler için daha fazla alan ayrılması
- Ulaşımın kuvvetlendirilmesi
- Daha iyi tasarlanmış yeşil alanlar
- Kentte yaşayanların eşit bi biçimde pay almaları
- Kaynakların ve mekanın en sürdürülebilir şekilde kullanımı
- Halkın yeteneklerinin geliştirilmesi ve eğitim olanaklarının arttırılması

Bu stratejiler doğrultusunda ise alt ölçekte kentsel dönüşüm projeleri hazırlanmaktadır. Hazırlanan alt ölçek projelerin bu stratejiler doğrultusunda geliştirilmesinin yanı sıra organizasyon şemalarının /ortaklıkların doğru kurgulanması önemlidir. Kamu ve özel sektörün belirli oranlarda hisselerle ortaklıklar kurmaları ve bu sisteme orada yasayan halkı dahil etmeleri ise başarıya ulaşılmasının temel nedenlerindendir.

DEĞERLENDİRME

"Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm" kavramının uluslar arası boyutta ifade ettiği anlam 'tartışılmış' ve Türkiye'nin bu tanıma hangi mesafede olduğu sorgulanmıştır. Sözü edilen boyutlarda (örneğin İstanbul'un gerektirdiği) bir 'Kentsel Dönüşüm' karşılığı Türkiye'de henüz gerçekleştirilememiştir. Mevcut bir deneyim üzerinden gidilerek, kritik görevleri olan ara kurumların yapısı ve fonksiyonu incelenmiş, projelerin başarıya ulaşabilmesi için zorunlu olan faktörler tanımlanmaya çalışılmıştır.

Bütün veriler, sürdürülebilirlik, kentsel dönüşüm ve toplumsal katılım gibi kavramlar ışığında ulaşılan sonuçları ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, Avrupa ve Türkiye'deki mevcut durumu belirleyerek bir kıyaslama yapabilmeye yardımcı olmaktadır.

Ulaşılan bu nokta, mevcut durumu Avrupa ölçeğinde, özellikle incelenen İngiltere örneğinde, uygulama ve planlama aşamalarında, ülkemizdeki anlayıştan çok farklı olduğunu göstermektedir. Çok boyutlu bir yaklaşımın, ülke üstü bir ölçekten başlayarak, yerele göre belirlenen stratejilerle oluşturulduğu ve birçok ara kurumun bu sürece dahil olduğu belirlenmiştir. İncelenen örneğin bir Avrupa örneği olması ve Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecindeki gelişmelerinin hız kazanması sebebi ile mekansal konularda, üst ölçek bir hedef belirleyicisi olan Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi (ESDP) raporu önem kazanmıştır.

Kentlerimizin dönüşüm projelerinin başlaması ve sonuçlarının alınmasına aciliyetle ihtiyaç duyduğu bu dönemde, deprem tehlikesi öncelikli neden olmakla birlikte, artan istihdam sorunları, tehlike içeren ciddi yapı stoğu, ekolojik çevrenin sürdürülebilir kullanılmaması, kent çeperlerindeki sosyal gerilimler bu süreçleri tetikleyici etkenler olmaktadır. Bu noktada ESDP raporu gerekli stratejileri içeren bir kılavuz olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekleştirilecek Dönüşüm Projelerinin Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi'nde belirtildiği gibi üç ana temel üzerine oturtulması gerekmektedir. Ekonomi ve ekoloji temellerinin yanı sıra sosyal temel projelerin sürdürülebilirliğinde kilit rol oynamaktadır. Alt ölçekte projelerin toplum tabanlı gelişmesinin yanında kamu sektörü ve özel sektörün STK 'larla ortaklıklar kurarak projeleri tamamlaması, bütüncül bir anlayışa gitmenin en doğru yoludur.

KAYNAKÇA

Kıray B. Mübeccel (2003), Kentleşme Yazıları, 2. Basım, Ankara: Bağlam Yayınları

Işık, O. ve M. Pınarcıoğlu (2002), Nöbetleşe Yoksulluk, 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları

www.cevre.gov.tr/johannesburg/rio.htm, Erişim tarihi: 10.09.2004

JICA Report (2002), "The Study on A Disaster Prevention / Mitigation Basic Plan In İstanbul Including MicrozonationIn The Republic of Turkey, made by Greater İstanbul authority and International Japan Agenda

http://quake.wr.usgs.gov/research/geology/turkey/aftprobs0916.html, Erişim tarihi: 10.12.2003

www.kentli.org/makale/kultur.htm, Erişim tarihi: 08.09.2004

European Commission, (1999), ''The European Spatial Development Perspective", Belçika

Mimar Sinan Üniversitesi Kentsel Koruma ve Yenileme Yüksek Lisans Programı, (2003-2004), ders notları, İstanbul

Gibson, Prof. M. (2003), Sustainable Neigbourhood Regeneration In UK, Lesson Notes, MSU, İstanbul

Government Office Of London (2003), Londra , Report Notes

Londra Development Agenda (2003), Londra, Report Notes

Greater London Authority (2003), Londra, Report Notes

NOTLAR

1. http://quake.wr.usgs.gov/research/geology/turkey/aftprobs0916.html
2. http://quake.wr.usgs.gov/research/geology/turkey/aftprobs0916.html
3. http://quake.wr.usgs.gov/research/geology/turkey/aftprobs0916.html

IMPLEMENTING URBAN REGENERATION IN LONDON: THE ROLE OF COMMUNITY DEVELOPMENT TRUSTS

Arzu Kocabaş

INTRODUCTION

The aims of this paper are:

- to examine recent innovations in strategy development and the implementation of urban regeneration in London, with particular reference to the new London Plan and role of Community Development Trusts as mechanisms for strengthening the role of the community sector in neighbourhood regeneration; and
- to identify issues that are relevant to the development of community based neighbourhood regeneration in İstanbul.

Thus the paper first analyses the emergence of a new strategic framework for neighbourhood regeneration in London in terms of the regeneration component of the Greater London Authority's new London Plan and the role of Borough-wide Local Strategic Partnerships in preparing and implementing Neighbourhood Regeneration Strategies.

This new strategic framework emphasizes the importance of partnership working, with the local communities as equal partners with the public and private sectors in community based neighbourhood regeneration. The creation of sustainable processes of community involvement is a major challenge, which requires the development of new models, including Community Development Trusts (CDTs).

The paper then examines the current and potential contribution of CDTs to the implementation of community-based urban regeneration in London, with particular reference to the work of the Paddington Development Trust. This focuses on the model of asset-based community regeneration.

The paper concludes with an assessment of the relevance for İstanbul of the principles of asset-based community and NGO participation processes and illustrates the potential with reference to the Silahtaraga neighbourhood and the opportunities inherent in the development of neighbourhood strategies in İstanbul.

A NEW STRATEGIC FRAMEWORK FOR NEIGHBOURHOOD REGENERATION IN LONDON

During the past three years the strategic framework for implementation of neighbourhood regeneration programmes in London has been significantly strengthened. This has been the result of the preparation of the London Plan by the Greater London Authority and the development of Neighbourhood Regeneration Strategies by the London Boroughs and their partners. This new framework emphasizes the crucial importance of a community-based approach which includes local communities as major stakeholders in the development and implementation of neighbourhood action plans.

The London Plan - The Metropolitan Dimension of Neighbourhood Regeneration

The *Greater London Authority* consists of a directly elected Mayor and a directly elected Assembly which has powers to scrutinize the Mayor's work and has to be consulted by the Mayor on major policy issues. The Mayor is responsible for producing a 'Spatial Development Strategy for London' which he has called the London Plan (Mayor of London 2002). This Plan includes the metropolitan dimension of strategic planning for neighbourhood regeneration in London, within which London Boroughs and their partners in the Local Strategic Partnerships prepare their Local Neighbourhood Regeneration Strategies.

The new *London Plan* (Mayor of London, 2004) has established a new strategic framework for the development and implementation of local spatial plans. The Plan is more than a traditional land-use plan. It establishes a new vision for the future of London as an exemplary, sustainable world city and provides the economic, social and environmental framework for the future which is needed to realise this vision.

The Mayor of London states in the London Plan:

'My vision, which guides my strategies, is to develop London as an exemplary, sustainable world city, based on three interwoven themes:

- *strong, diverse long term economic growth*
- *social inclusivity to give all Londoners the opportunity to share in London's future success*
- *fundamental improvements in London's environment and use of resources*

(Mayor of London, 2004, p. xii).

The Plan identifies the regeneration of older and poor neighbourhoods as a major priority. Two categories of local areas are specified as the targets for neighbourhood regeneration programmes.

- *Opportunity Areas* are those with major economic development potential where the Greater London Authority will work with the Boroughs to create

'development frameworks' to guide the implementation of large scale, mixed use regeneration programmes led by major private sector investment. These frameworks set out a sustainable development programme for each Opportunity Area for the provision of housing and employment and recreational/cultural facilities in areas accessible to public transport. These regeneration programmes are complex and involve long term investment plans of up to 10 years and sometimes longer, and they are 'to promote social inclusion and relate development to nearby Areas for Regeneration' (ibid., p. 59).

- *Areas for Regeneration* are the most deprived neighbourhoods, many of which are found close to Opportunity Areas. A key objective of the Plan is to ensure that residents in the Regeneration Areas have access to the new/modernised housing and employment opportunities created by the private sector led regeneration in Opportunity Areas. Detailed local plans for the (often public sector led) regeneration of these neighbourhoods are prepared in the context of Borough-level Local Neighbourhood Regeneration Strategies.

In order to achieve this objective, it will be necessary to develop the capacity of local communities to play a full role in the public-private-voluntary/community sector partnerships that are needed for implementation. This requires new types of community organisations, such as CDT's, which can sustain their activities over a long period of time in order to exert significant influence on neighbourhood development.

The London Plan gives strategic advice to London Boroughs and states that:

'Borough may wish to consider measures to promote land ownership and long-term community involvement in the ownership and management of public and other facilities in line with the recognition of the advantages of asset based community regeneration' (Mayor of London, p. 83).

Borough-wide Neighbourhood Regeneration Strategies - The Example of Southwark

The London Plan provides the context for the more detailed development of neighbourhood strategies by the London Boroughs, who are working with their local partners in *Local Strategic Partnerships* to develop and deliver the Local Neighbourhood Regeneration Strategy, in line with the new National Neighbourhood Renewal Strategy (ref to Gibson and Kocabas 2001). The nature of the emerging new generation of neighbourhood strategies can be illustrated by a brief case study of the London Borough of Southwark.

The *Southwark Local Strategic Partnership (SLSP)* prepared the *Southwark Local Neighbourhood Regeneration Strategy* (Southwark Local Strategic Partnership, 2002). The Partnership includes the major stakeholders in the Borough and its members are:

Southwark Council	The Health Service	The Metropolitan Police
	Employment Service	The Housing Sector
	Business & Employer representatives	
The Voluntary Sector	Faith Group representatives	

and representatives from the Area Consultative Forums, each of which serve several neighbourhoods.

The SLSP has agreed the aims of the Strategy as follows:

- to improve the quality of life of local people and close the gap between those living in the most derived neighbourhoods and the rest of the city;
- to ensure that within the borough, the neighbourhoods with greatest need receive the most attention;
- *to involve local people in developing and delivering services and to create inclusive and sustainable communities;* and
- to improve the quality of basic public services in the most deprived neighbourhoods (author's emphasis).

The SLSP, with major technical support from Southwark Council, profiled the variable conditions across the Borough, using available data on deprivation, educational achievement, crime, poor health, and unemployment. This analysis was combined with an audit of existing regeneration activity. The result was the definition of 16 Priority Neighbourhoods.

Local Area Action Plans are being prepared for 6 areas which cover the whole Borough. Each of the Priority Neighbourhoods and the London Bridge and Elephant and Castle Opportunity Areas identified in the London Plan are within one of these wider area frameworks, The Local Area Action Plans are the mechanism for developing broadly based and integrated area regeneration programmes, which include detailed plans and projects for Priority Neighbourhoods. A very high priority is being given to the involvement of local people in the development and delivery of the Neighbourhood Regeneration Strategy.

THE CHALLENGE OF SUSTAINABLE COMMUNITY INVOLVEMENT

Since 1997 the Labour government has increasingly stressed the importance of community involvement in neighbourhood regeneration and the development and local delivery of basic public services. This approach emphasises the need to enable the community/NGO sector to participate effectively in neighbourhood development, as full partners with the public and private sectors.

Public participation in planning and urban regeneration has had an increasing impact on local planning and development outcomes in the UK and London since the pioneering work in neighbourhoods such as Covent Garden in 1970s (Kocabas, 2000).

However, this has been an uneven development which in some municipalities and neighbourhoods has not got beyond sharing information and basic consultation - the lower levels in the 'ladder of participation' first conceptualised by Arnstein in the late 1960's (Arnstein, 1969 - see figure 1) - whilst in other municipalities it is moving up the ladder through partnership and delegated power towards citizen control.

The increasing application of the principles of sustainable development to urban regeneration since the early 1990s has given renewed impetus to citizen participation in planning especially at the local level. In particular there has been growing recognition that for neighbourhood regeneration to be sustainable the process has to be 'owned' by the people directly affected and it has to be sustained over a long period of time through the activities of local people. Otherwise experience has shown that decline may well resume after the regeneration programme has been completed.

RESPONSE: TOWARDS ASSET-BASED COMMUNITY REGENERATION

Thus the Southwark Local Strategic Partnership (SLSP) has developed a five-level framework for community involvement which is summarized in Figure 2.

This framework demonstrates the conceptualisation of community-based regeneration that is guiding the development of neighbourhood regeneration in the London Borough of Southwark. The SLSP has identified 5 levels of involvement from access to information through consultation and community development to community engagement and community management.

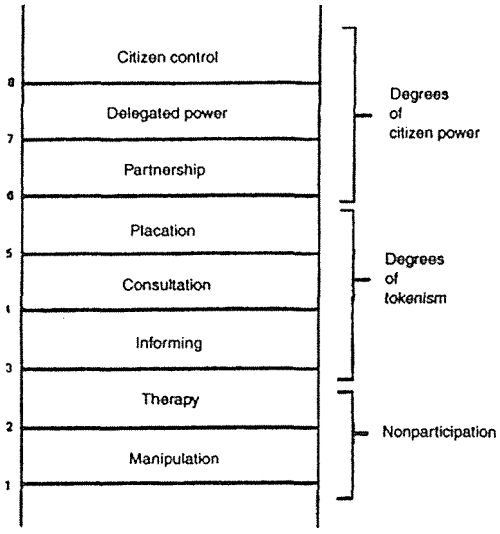

Figure 1. Arnstein's ladder of citizen participation

The full partnership role that the government envisages for local communities in urban regeneration will require significant activity at the higher levels of 'community engagement' and 'community management'. This paper argues that sustainable community-based neighbourhood regeneration will only be fully realised when the level of community management is achieved and local people run and manage their own services, alongside community engagement activities such as membership of partnership boards, school governing bodies etc.

Community involvement at the community management level can only be achieved by independent and financially secure community organisations. Community trusts are one of the most promising models for providing the necessary independence and security to ensure that regeneration becomes a continuous and sustained process.

Community Development Trusts (CDT's)

CDT's are becoming an increasingly important mechanism/model for the implementation of community-based neighbourhood regeneration (Ward, M. and Watson, S. 1997; and Hart, L. 2001). The first trusts were formed in the 1970s, but many have been formed since the mid-1990s.

Why have they been established?

'Development Trusts are community-based organisations working for the sustainable regeneration of their area through a mixture of economic, environmental, cultural and social activities' (Ward and Watson, 1997).

Most Trusts are working to create an asset base that will give them the capacity to generate income, in order to achieve financial independence and sustainability. The asset base is usually in the form of a building and land which they own and from which they can generate rental income that gives them financial self-sufficiency and long term security.

Buildings can be acquired by the Trust obtaining capital grants from charitable sources and/or government and using these funds to purchase a building. But in many cases Trusts have been established by a process of 'asset transfer'. This usually involves the transfer of the ownership of a publicly owned building and/or land for building to the CDT, most often a building/land owned by the local municipality.

The transfer can be without payment. The building is effectively given to the CDT free of charge, in return for the CDT undertaking activities which are beneficial to the local community, including playing a major role in the development and implementation of the municipality's neighbourhood regeneration programme. In other circumstances the ownership of the building is transferred for a price which is less than the market value, in recognition of the benefits that the CDT will bring to the improvement of the neighbourhood in which it is situated.

Table 1. Framework for Community Involvement in Neighbourhood Regeneration in Southwark

Involvement through	Within neighborhoods, to ensure	Some area& neighborhood examples
Access to information	Everyone in Southwark has access to the information they need to make choices	One Stop Shops/ Libraries Internet Access points Service/ agency Specific Leaflets Neighborhood Renewal Update Local Neighborhood newsletters
Consultation	People have opportunities to inform the policies and decisions of key agencies	MORI Opinion Surveys Area Concultative Forums Service Specific Consultations Community of Interest Forums User Groups Neighborhood Community Forums
Community Development	Local people are support-ed to develop their own ideas and activities for improving the community	Hands-On neighborhood community development programme STAR training for community champions Capacity building by voluntary sector organisations Volunteer schemes
Community Engagement	Local people are part-mers in making the decisions about services and renewal activities	Community Empowerment Network New Deal for Communities and SRB Boards School Governing Bodies Neighborhood Housing Forums Sure Start Boards Street Leaders Scheme Wardens Scheme Advisory Board
Community Management	Local People run and manage their own services	Tenant Management Organisations Resident Service Organisations Voluntary Sector Groups Community Trusts

Source: Southwark Local Strategic Partnership (2002) Making a difference together.

What do they do?

CDT's are independent, not-for profit organisations which work in partnership with government, business and the wider voluntary/community sector, but are very diverse in the scale and scope of their activities. Generally they have a mission to improve housing, economic, social and environmental conditions in deprived neighbourhoods.

Hence the CDT building becomes a neighbourhood resource centre. The CDT rents rooms to organisations which are running projects that are part of the neighbourhood

regeneration programme and are contributing to the social and economic development of the neighbourhood. For example:

- training organisations funded by central government agencies can rent space to provide job training for local residents to enable them to get better jobs;
- the CDT may provide space for a small community enterprise, perhaps a craft workshop, which will enable the enterprise to become fully viable, after which it can move out into other larger premises in the neighbourhood. Services for the elderly can be provided, such as lunch clubs;
- services for the elderly and other groups which are funded by either the government or the municipality can be delivered through the centre, including lunch clubs, keep fit classes, adult education classes;
- similarly the CDT can provide services for young people by providing space for a youth club or a facility for computer training; and
- meeting rooms can be provided which enable local tenants and residents organisations to have a base in their neighbourhood.

The rental income which the CDT receives pays for the management and maintenance of the building and the surplus can be used by the CDT to enable it to participate in multi-sector partnerships, particularly with the local municipality and with NGO organisations such as those concerned with environmental improvement

How are they governed?

Most CDTs are charitable companies and operate on a not-for-profit basis, which means that any financial surpluses from their activities are re-invested in the CDT to support further activities. CDT's are governed by a group of trustees who are volunteers which have been elected from the membership of the organisation.

The trustees are responsible for ensuring that the business of the CDT is conducted in accordance with the relevant regulations. They appoint one or more members of paid staff to undertake the day to day work of the CDT. However, much of the work of the CDT is done by non-paid volunteers.

The Paddington Development Trust

There are over 300 CDTs in the UK. Their role in the regeneration of London's deprived neighbourhoods is now illustrated by reference the work of the Paddington Development Trust, which is one of the most successful CDT's in the UK.

The Paddington Development Trust is located within the Paddington Opportunity Area and works closely with the private sector led Paddington Waterside Partnership. The London Plan sets targets of 23,000 jobs and 3000 new homes by 2016 for the Paddington Opportunity Area. The Paddington Basin is a canal-side location adjacent to disused railway land. Paddington Station is the terminus of a new fast rail link

from central London to Heathrow Airport. This prime location has a development framework approved by Westminster City Council. This framework provides for a major mixed-use redevelopment which includes hotels, offices, a hospital, and expensive apartments. The projected total investment is £3 billion.

A consortium of developers formed the *Paddington Waterside Partnership (PWP)* to secure the full realization of the area's development potential, by working closely with Westminster City Council to co-ordinate the redevelopment of the Basin within the agreed development framework.

The PWP is also contributes to the regeneration of the wider area, which includes some of the most deprived neighbourhoods in London. In 2001 the PWP created Paddington First, a recruitment and training agency which aims to ensure that local people benefit from the new job opportunities, including the construction jobs which are created by the 10-15 year development programme.

Under Section 106 of the planning legislation developers can enter into an agreement to provide finance and/or facilities for the benefit of local people in the area in which their developments are being implemented. Such an agreement has been signed between the Westminster Council and the developers. This has established a Social and Community Fund which will operate across the area for the benefit of local residents. This fund will be managed by the Council and is likely to release some £8m over the next 5-10 years which can be used to lever in other resources from the voluntary and public sectors.

Some of this Section 106 funding will be used to finance the longer term programme of the *Paddington Development Trust.* The PDT was formed in 1998 from a grouping of local neighbourhood organisations. Its mission is to help regenerate the North Paddington area, which includes the deprived wards adjacent to the Paddington Basin.

The main funding of the Trust is a £13.5m Single Regeneration Budget (SRB) allocation of central government funds won through competitive bidding in 1999. This money funds a 5 year programme of regeneration. The Trust has used this money to develop and deliver a wide range of 104 social, economic and environmental projects in the area. In particular, the Trust has created the London Community Enterprise Centre which assists the creation of local small community businesses, providing seed capital, space and management services.

The Trust follows a community entrepreneurship agenda rather than a social welfare agenda and this reflects the four core values which structure its working methods:

- Mutuality - sharing benefits within the community
- Empowerment - creating opportunities for local people to influence decisions that affect their lives

- Financial self- sufficiency - acquiring an income generating asset base i.e. property that will provide an income stream to sustain the work of the organization when the SRB money finishes
- Equal opportunities for all the different communities in the area.

The organization of the Trust is illustrated in Figure 3, which also illustrates the range of its projects.

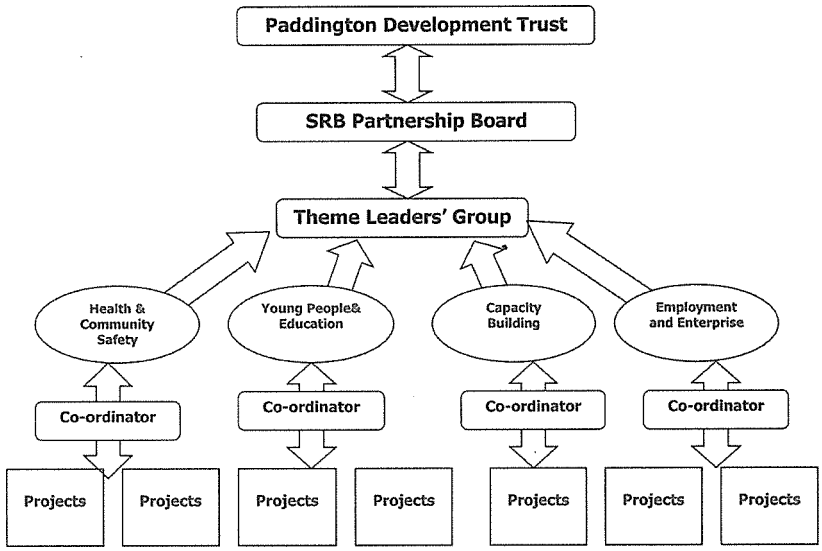

Figure 2. Paddington Development Trust Organigram

The Trust focuses on enabling local people to benefit from the private sector-led and highly profitable redevelopment of the Paddington Basin. However, from the beginning of the SRB funded programme the Trust has been committed to sustainable community-based regeneration. Hence the Trust has given a high priority to achieving financial self sufficiency, to ensure that the regeneration of the deprived neighbourhoods of Paddington continues after the 5 years of SRB funding ends in April 2005. Thus it has created an income generating asset base i.e. community resource centre that will provide an income stream to sustain its work when the SRB money finishes.

Thus the Paddington Development Trust illustrates how a short-term (5 year) programme can be used to create mechanisms for obtaining resources for local communities from longer-term commercial redevelopment programmes. It also shows that it is possible to create an income generating asset that ensures that the process of neighbourhood regeneration continues beyond the 5 years of the initial SRB programme.

ISSUES FOR ISTANBUL

This final section draws some lessons from the UK and London experience of CDTs for the development of community- based neighbourhood regeneration in İstanbul and other Turkish cities and towns.

The essence of an asset-based approach to community-based regeneration is the transfer of publicly owned land and/or buildings to CDTs which are community-based NGOs. The purpose of the transfer is to create a self-sustaining process of neighbourhood and urban regeneration. In many cases, the transfer of physical assets is the catalyst which enables CDTs to achieve financial self-sufficiency and thus maintain their role in neighbourhood regeneration and development as a continuous process. In other cases the contribution by local or central government of land and/or buildings can be the vital pump-priming initiative that enables NGOs to create regeneration investment partnerships that can sustain action programmes over long periods of time.

A research project undertaken for the Greater İstanbul Metropolitan Municipality recently concluded that there was a strong case for developing a systematic neighbourhood by neighbourhood approach to bringing earthquake vulnerable neighbourhoods up to earthquake resistant standards, as one of the principle means of implementing the city's Earthquake Master Plan (Gibson, Kocabas and Oztas, 2003).

The research recommended a pilot programme approach to the further development and implementation of the outline strategy for neighbourhood regeneration. The Zeytinburnu Pilot project is developing a Zeytinburnu Strategy and Action Plan and implementation will begin in 2005. The 2005 action programme will include the piloting of a World Bank funded grant aid programme which provides private homeowners with a cash contribution to the cost of bringing their apartments up to earthquake resistant standards. Also other pilot projects are being developed in various İstanbul districts, including Kucukcekmece, Eminonu, Beyoglu and Maltepe.

In this context of the development of neighbourhood regeneration programmes, it can be argued that the principles of an asset-based approach to community based urban regeneration may applicable in Turkish cities. Turkish public authorities own large numbers of buildings and areas of land and this means that there is potential for the development of asset transfer policies that will play a very positive part in the move towards sustainable neighbourhood regeneration. This argument can be developed by reference to the general need for Neighbourhood Resource Centres and the specific case of the proposed regeneration of Silahtaraga in İstanbul.

The experience of the UK and other EU countries suggests that the establishment of Neighbourhood Project Offices are essential for the implementation of neighbourhood regeneration action plans. Neighbourhood Project Offices provide a local focal point for the work of technical staff and for the involvement of residents in the development and delivery of regeneration projects in a way that is much more difficult to

achieve from offices in city hall. They are essential for the effective sharing of information and for consultation and enable community development activities to become established. Our research recommended that the creation of Neighbourhood Project Offices should be part of the pilot programme.

However, if these Neighbourhood Project Offices are to contribute to the higher levels of community involvement - community engagement and community management - then provision should be made for their transfer to community based NGOs during the implementation of the neighbourhood regeneration action plan and for their development into community controlled Neighbourhood Resource Centres. This would enable neighbourhood development activities to continue on a self sufficient basis. This perspective should inform the creation of Neighbourhood Project Offices which should be established with a view to them evolving into self-sufficient Neighbourhood Resource Centres run by community-based NGOs.

The potential role of asset transfer as a catalyst for large scale and mixed use regeneration projects is illustrated by the proposed regeneration of Silahtaraga at the head of the Golden Horn. In the terms of the London Plan this area can be analysed as İstanbul's first Opportunity Area.

The regeneration programme will centre on the site of the Silahtaraga thermal power plant which was opened in 1913 to provide much of Turkey's electric power. It was closed in 1983, but it is a national heritage monument with 28 buildings in various states of disrepair located on a site of 118,000 square metres of land.

İstanbul Bilgi University was established 1996 as a not-for-profit foundation NGO and has two sites in the inner city areas of İstanbul at Kustape and Hacihusrev. It is an explicit aim of the university to contribute to the regeneration of the neighbourhoods in which it is located, by enabling local people to be employed by the university and to participate in courses provided by the university. For example it has an NGO Training Centre, a Human Rights Centre and a Community Outreach Programmes. As a development of its role as a major stakeholder in urban regeneration, the University has identified the potential of the Silahtaraga site for major development which will include the university's third campus and enable it to expand its services.

The proposal is to change the site from a redundant power plant to a 'knowledge power house' which serves not only the locality and the city of İstanbul, but will have national and international reach. This 'Initiative for Arts, Science and Development' will include a Library and Information Centre, a Museum of Arts, a Museum of Science, Local Centres of Learning and Distance Education and the Anatolian Cultural and Information Network. The proposal is seen by the University as 'sustainable urban regeneration and redevelopment project' which will conserve a National Heritage Landmark. The University will work in partnership with district and metropolitan authorities to establish new models of urban regeneration.

The partnership will have to mobilise public and private sector investment from local, national and international sources in order to realise the vision of the preservation of a national heritage site and its regeneration as a major centre for arts, culture and education, which will stimulate regeneration in surrounding neighbourhoods.

The key to the development of this project was the transfer of the site from public ownership into the ownership of the university on favourable terms, on the basis that the regeneration programme would secure the preservation of this major national heritage site. Thus this is a case of asset-transfer led community based regeneration of a major 'Opportunity Area' which has been conceived of and is now being implemented by an NGO which is rooted in the local area, but which has national and international reach.

Thus there are indications that just as in London, asset transfers to community-based NGOs have the potential to create new routes towards sustainable urban regeneration. In İstanbul there is a need to develop much stronger strategic frameworks at the metropolitan level for projects such as that planned at Silahtaraga - the city's 'opportunity areas' need to be identified. Similarly, at the District level neighbourhood regeneration strategies should be developed which enable Project Offices to evolve into community owned and managed Neighbourhood Resource Centres to support continuing neighbourhood development activities.

Overall there is a need for policy development research which draws on experience of the UK and other EU countries to develop policies which realise the potential of asset transfer from public ownership to community based NGOs, as a significant component of urban regeneration.

REFERENCES

Arnstein S. (1969) 'A ladder of citizen participation', *Journal of the American Institute of Planners,* vol.35, no.4, pp.216-24.

Gibson, M., Kocabas, A. and Oztas, T. (2003) *Sustainable Neighbourhood Regeneration in İstanbul as part of the EU Harmonisation Process and Earthquake Resistant Housing Development: A Strategy and Action Plan.* IİŞAT - İstanbul Greater Metropolitan Municipality.

Hart, L. (2001) *Developing an Asset Base.* London: Development Trusts Association.

Mayor of London (2004) *The London Plan.* London: Greater London Authority.

Southwark Local Strategic Partnership (2002) *Making a difference together: Southwark Neighbourhood Renewal Strategy Initial Phase 2002-2004.* London: London Borough of Southwark.

Ward, M. and Watson, S. (1997*) Here to Stay: A Public Policy Framework for Community Based Regeneration.* London Development Trusts Association.

BÖLGESEL KALKINMADA ŞEHİRLERARASI AĞ DAVRANIŞINA DAYALI TURİZM GELİŞİMİ

Hale Çıracı, Ebru Kerimoğlu

GİRİŞ

Dünyada kitle turizminin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması ile özellikle 80'li yıllardan sonra atılım dönemine giren Türk turizm endüstrisi, planlamasını ağırlıklı olarak deniz, kum, güneş seyahatlerini esas alan kitlesel turizm hareketleri üzerine kurmuş ve kaynakları ile teşvik olanaklarını özellikle Ege ve Akdeniz'deki sahil yörelerindeki projelere yönlendirmiş, ilerleyen yıllarda, kitle turizminin yarattığı çevresel problemleri önlemek amacıyla çevreye duyarlı turizm türlerini geliştirmek için çaba harcamış, daha sonraları ise bundan hareketle turizmin belli alanlarda yoğunlaşmasını önlemek ve ülke sathına yaymak düşüncesi belirmiş buna paralel olarak da, turizm aktivitelerinin tüm mevsimlere yayılma çalışmalarının yapılması gerekliliği gündeme gelmiştir. 1992 sonrası Türkiye'de, Güney ve Batı Anadolu kıyı kesiminde yeni yatırımlar desteklenmezken turizm çeşitliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmeye başlanmıştır (Eraydın, 1997). Yayla, termal, kış, kültür ve din turizmi gibi türlerin yanı sıra, trekking, rafting gibi faaliyetlerin desteklenmesi gündeme gelmiştir. Turizm Bakanlığı 1994'te Türk turizminin yeni hedeflerini, deniz-kum-güneş turizmini aşmak, bu etkinliği 'dört mevsime ve yedi bölgeye yaymak' olarak belirlemiştir (Turizm Bakanlığı,1994).

Turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm ülkeye yaygınlaştırılması politikalarından hareketle, ülkenin tüm yörelerinde var olan doğal, tarihsel, arkeolojik, kültürel değerlerin araştırılması ve turizme kazandırılması çalışmaları devam etmektedir. Türkiye ulusal kalkınma planları incelendiğinde, izlenen politikalarda doğru ve tutarlı hedeflerin saptanmış olmasına rağmen, bu politikaların çoğunlukla uygulamaya geçirilememiş olması gözlenmektedir.

Türk turizm endüstrisi özellikle 2000'li yıllara gelindiğinde, dünya turizm hareketlerindeki gelişmeleri çok daha detaylı olarak takip etmeye başlamış, dünyadaki son gelişmelere paralellik gösteren yaklaşımların benimsenmesi gerekliliğini kavramıştır. Bu yaklaşımlar, özellikle 90'lı yıllardan sonra dünyada tanımlanabilir bir boyut kazanan ve birçok turizm türünü bünyesinde barındıran aynı zamanda turistik ürünün zaten hazır bir potansiyel olarak mevcudiyet gösterdiği şehirsel alanların önemini vurgulamaktadır. Türkiye'de 2000'li yıllara girildiğinde şehirsel alanlarda turizm

gelişiminin önemli bir olgu olduğunun bir biçimde kabul gördüğü, yapılan planlama çalışmalarında şehirlerin hedef seçilmesi, araştırmaların şehirler ve yakın çevreleri üzerine kurgulanmasından anlaşılmaktadır.

Turizm stratejileri yönünden, şehirlerin tek tek ele alınarak değerlendirilmeleri yanı sıra, şehirsel sistem içinde çevrelerindeki kırsal alanlar, doğal, tarihi ve arkeolojik sitler ve komşu diğer şehirlerle birlikte, bütün olarak değerlendirilmeleri büyük önem taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım, farklı yaş ve gelir grupları ve farklı ilgi alanları olan turistler için kombine turlar ve alternatif tur imkanı verecek, şehir, çevresindeki diğer şehirlerle ilişkili biçimde ekonomisini geliştirecektir. Şehirsel yaşam kalitesinin artması ve turist memnuniyetinin maksimizasyonu ile hem şehir sakinleri hem de ziyaretçiler yarar sağlayacaktır, her hangi bir şehir için ihtiyaç duyulan ulaşım ve konaklama altyapısı aynı zamanda turistler için de geçerlidir.

Türkiye'de turizmin istikrarlı büyümesine ve kalkınma aracı olarak kullanılabilmesine yönelik stratejiler geliştirmek bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Çalışmada, turizmin gelişme ve istihdam yaratmada bir araç olarak kullanılması amacından hareketle, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri ve turizm potansiyelleri temel alınarak, altyapı yatırımlarının koordinasyonunu sağlayıcı yönde birbirleriyle bir ağ oluşturabilecek yerleşimler saptanmaktadır. Bunun yanı sıra, kısa, orta ve uzun dönemde yapılacak olan yatırımları belirlemek de mümkün olacaktır.

TÜRKİYE TURİZMİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Türkiye'de kalkınmanın temel koşulları olarak görülen, verimlilik, rekabet ve sürdürülebilirlik ilkelerinden yola çıkarak turizm sektörünün de bu ilkeler doğrultusunda yeni bir vizyon oluşturması gerekliliği belirtilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004).

Türkiye en çok turist çeken ülkeler içerisinde 2002 yılı verilerine göre 16. sırada yer almaktadır (Tablo 1). Toplam turist potansiyeli içerisinde aldığı pay ise %1,82'dir. Aynı oran 1990 yılında ise 1,05 düzeyindedir. 1990'dan günümüze iki körfez savaşı, terör olayları, 11 Eylül saldırısı ve deprem gibi olumsuzluklara rağmen oranın yükselmesi, turizm alanında ülke potansiyelinin büyüklüğünü göstermektedir. Ancak, Türkiye'de turizmin, var olan mevcut kaynaklarla kıyaslandığında aslında çok daha az gelişmiş olması, mevcut potansiyelin yeterince değerlendirilemediğinin göstergesi olmaktadır. Buna paralel olarak Türkiye'nin dünya turizm pazarında hak ettiği yeri bulamamış olması ve dolayısıyla da turizmin ekonomik getirisinin de olması gerekenden çok daha az olduğu genel bir görüştür.

Türkiye turizmi gerek ülke içi, gerekse çevresindeki siyasal konjonktürden oldukça fazla etkilenmektedir. Türk turizmini bağımlı kılan unsurlar, turizme kırılgan bir boyut katmaktadır. Çalışmanın amacına paralel olarak Türkiye turizminin problemleri şöyle tanımlanabilir;

Tablo 1. En Çok Turist Çeken Ülkeler (Milyon Kişi)

No	Ülke	Turist Sayısı (x1000)	2000/2001 Değişim	2002/2001 Değişim	Pay 2002
1	Fransa	77,012	-2,6	2,4	10,96
2	İspanya	51,748	4,6	3,3	7,37
3	ABD	41,892	-11,9	-6,7	5,96
4	İtalya	39,799	-3,9	0,6	5,66
5	Çin	36,803	6,2	11	5,24
6	İngiltere	24,18	-9,4	5,9	3,44
7	Kanada	20,057	0,3	1,9	2,85
8	Meksika	19,667	-4	-0,7	2,8
9	Avusturya	18,611	1,1	2,4	2,65
10	Almanya	17,969	-5,9	0,6	2,56
11	Hong-Kong	16,566	5,1	20,7	2,36
12	Macaristan	15,87	-1,5	3,5	2,26
13	Yunanistan	14,18	7,3	0,9	2,02
14	Polonya	13,98	-13,8	-6,8	1,99
15	Malezya	13,292	25	4	1,89
16	Türkiye	12,782	12,5	18,5	1,82
17	Portekiz	11,666	0,6	-4,1	1,66
18	Tayland	10,873	5,8	7,3	1,55
19	İsviçre	10	-1,8	-7,4	1,42
20	Hollanda	9,595	-5	1	1,37
21	Rusya	7,943	5,3	7,3	1,13
22	Arabistan	7,511	2,1	11,7	

TÜRSAB, 2002

Mevsimsel bağımlılık, turizmin 12 aya yayılmayıp belli mevsimlerde yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Türkiye'de tatil turizminin ağırlıklı olmasından dolayı yaz aylarında yoğunluk yaşanmaktadır (Tablo2).

Deniz-kum-güneş (tatil) turizmi amacıyla Türkiye'yi ziyaret eden ziyaretçilerin oranca yüksek buna karşılık başta kültür turizmi olmak üzere, diğer turizm türlerinin payının düşük olduğu görülmektedir. Tablo 3'te uluslararası ziyaretçilerin Türkiye'-ye geliş amaçlarının yıllara göre dağılımı görülmektedir, kültür turizminin oranı sadece %8,3 düzeyinde kalmaktadır.

Mevsimsel bağımlılık işletmelerin belli dönemlerde kapanmalarına neden olmakta, fiyatlardaki istikrarın korunmasını engellemekte, rekabet gücünü ve turizm gelirleri-

Tablo 2. 2002 Türkiye Geceleme Sayılarının Aylara Göre Dağılımı

AYLAR	YABANCI	Oran	YERLİ	Oran	TOPLAM	Oran
OCAK	792 803	1, 83	850 666	5, 596	1 643 469	2,81
ŞUBAT	981 610	2, 266	1 060 304	6, 975	2 041 914	3,49
MART	1 796 250	4, 147	999 401	6, 574	2 795 651	4,78
NİSAN	2 622 282	6, 054	1 115 291	7, 336	3 737 573	6,39
MAYIS	4 699 051	10, 849	1 210 421	7, 962	5 909 472	10,10
HAZİRAN	4 998 502	11, 541	1 369 903	9, 011	6 368 405	10,88
TEMMUZ	5 799 772	13, 391	1 982 568	13, 041	7 782 340	13,30
AGUSTOS	6 620 941	15, 286	1 985 861	13, 063	8 606 802	14,71
EYLÜL	6 577 496	15, 186	1 412 805	9, 293	7 990 301	13,66
EKİM	5 274 196	12, 177	1 250 494	8, 226	6 524 690	11,15
KASIM	2 000 242	4, 618	846 811	5, 57	2 847 053	4,87
ARALIK	1 149 353	2, 654	1 117 920	7, 354	2 267 273	3,87
TOPLAM	43 312 498	100,	15 202 445	100,	58 514 943	100,00

Turizm Bakanlığı, 2002

Tablo 3. Yabancı Ziyaretçilerin Geliş Amaçlarının Yıllara Göre Dağılımı %

(Ziyaretçi sayısı üzerinden %)	1998	2001	2002	2003
Genel toplam	100	100	100	100
Gezi, Eğlence	54,84	52,27	57,19	56,32
Kültür	9,78	9,17	9,1	8,31
Sportif ilişkiler	1,14	1,28	1,16	1,3
Yakınları ziyaret	5,26	7,94	8,78	6,96
Sağlık	0,47	0,97	0,74	0,86
Dini	0,34	0,31	0,54	0,49
Alışveriş	4,15	8,29	6,8	8,03
Toplantı, konferans, kurs, seminer	1,65	2,4	2,11	2,48
Görev	0,37	5	5,12	6,05
Ticari ilişkiler, Fuar	13,86	5,03	3,37	3,69
Transit	0,64	3,08	2,27	1,99
Eğitim (2003'ten itibaren)	7,76	0	0	0,66
Diğer		4,27	2,82	2,86

Kaynak: DİE, Yabancı Ziyaretçiler Çıkış Anketleri, 1998, 2001, 2002, 2003

ni azaltmaktadır. Türkiye en az tatil turizmi potansiyeli kadar, kültür turizmi potansiyeline sahip olmasına rağmen deniz kum ve güneş üçlüsü turizmin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu durum, arzın dışında talepte de bölgesel bağımlılığa neden olmakta ve bazı iller öne çıkmaktadır. Antalya ve Muğla illeri tüm turizm hareketlerinin yaklaşık yarısından fazlasına sahip olmaktadır. Türkiye'de Antalya ve Muğla birer kutup merkezleri olarak öne çıkmaktadır. İki il toplam gecelemelerin %62'sini kapsamaktadır (Tablo 4).

Mevsimsel bağımlılık, aynı zamanda istihdamdaki sürekliliği ve çalışanların kayıt altına alınmasını engellemektedir. Mevsimsel bağımlığı aşmanın yolu da yine turizmi çeşitlendirmekten geçmektedir. Turizmin çeşitlendirilmesi sağlanarak mevsimsel bağımlılığın azaltılmasına yönelik araçlar geliştirilmelidir. Arza yönelik olarak ise turizm hizmetinde belli bölgelerin öne çıktığı, diğer bölgelerin turizm potansiyellerinin yeterince değerlendirilemediği görülmektedir. Türkiye'nin mevcut yatak kapasitesinin 2/3 ü sahil turizmine yönelik olarak kıyı şeridinde toplanmıştır. Bunun sonucunda halen turizmin %70 i Türkiye'nin kıyı kesiminde gerçekleşmektedir. Karadeniz ve bütün Anadolu bölgesindeki konaklama tesis oranı sadece %18 de kalmıştır (Aslantaş, 2002). 1980 yılında Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı 1.228.060 kişi iken, 2000 yılında 8,5 kat artarak 10.128.248 kişi olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda 326 milyon dolar olan turizm gelirleri, 7.636 milyon dolara çıkmıştır. Türkiye için oldukça büyük öneme sahip olan turizm faaliyetlerinin Akdeniz Çanağında yer alan ülkeler arasında bir değerlendirme yapıldığında genel istihdam anlamında çok düşük orana sahip olduğu görülmektedir. Yunanistan'da %6,9, İtalya'da %6 ve İspanya'da %8 olan söz konusu oran Türkiye'de %3 dür. 1990-2000 döneminde Türk turizmi gelirini yılda ortalama %12,2 artırarak dünya ortalamasını ikiye katlamıştır (II. Turizm Şurası, 2002).

Tablo 5'te ise uluslararası ziyaretçilerin Türkiye'ye geliş nedenleri görülmektedir. Fiyatın en önemli neden olması turizmin çok fazla rekabet gücünün olmadığını ifade etmektedir. Tablo 5'te görüldüğü gibi, Uluslararası ziyaretçilerin Türkiye'yi tercih sebepleri içerisinde fiyatın ucuz olması en yüksek oran olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye turizmi ucuzluğun en önemli parametre olması nedeniyle marka ve kalite dışında ucuzluk ile imalat sanayi alanında hızla büyüyen Çin'in durumuna benzemektedir. Son yıllarda eski Doğu Bloku ve BDT ülkelerinde Türk turizminin markalaşması görülse de yeterli değildir. Her sene kaliteli konaklama tesislerinin yanında, mimari açıdan son derece sorunlu, kalitesiz tesisler de açılmaktadır. Beş yıldızlı oteller ve tatil köyleri her şey dahil sistemi ile hizmet vermektedir. Her şey dahil sistemi planlama açısından oldukça faydalı yanları bulunmaktadır. Aynı zamanda çocuklu turistler için vazgeçilmez özellik kazanmaktadır. Ancak söz konusu hizmet, yerleşimler içerisinde hareketlilik katsayısını düşürmekte, başka bir anlatımla turistler otel dışına çıkamamakta ve esnafın turizmden yeteri kadar yararlanması engellemektedir.

Tablo 4. İllere Göre Turist Gecelemeleri

İller	Geceleme Sayıları	Oran
Antalya	28126706	48,07
Muğla	8158890	13,94
Toplam	36285596	62,01
GENEL TOPLAM	58514943	100,00

Turizm Bakanlığı, 2003

Tablo 5. Ziyaretçilerin Türkiye'ye Geliş Nedeni

TÜRKİYE'NİN SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER %	
Fiyat	25 %
T.Halkını tanıma	20 %
Kültürel etkilikler	15 %
Türkiye Meraku	19 %
Ucuz alışveriş	15 %
İs olanakları	6 %
Kaliteli ürünler	3 %
Türkiye Mutfağı	2 %

Turizm Bakanlığı, 2003

Türk turizminde diğer bir problem, *talebe yönelik bölgesel bağımlılık*tır. Bu belli ülkelerden gelen ziyaretçilerin oranca oldukça yüksek olması olarak tanımlanabilir. Bu ülkelerdeki ekonomik sorunlardan yada ikili ilişkilerden dolayı çıkan gerginlikler turizme yansımakta ve firmalar hızla fiyat kırmakta, ilişkiler düzelse bile fiyatların tekrar eski düzeyine gelmesi çok vakit almaktadır. Tablo 6'da 2002 yılında Türkiye'de geceleyen uluslararası ziyaretçilerin ülkelere göre dağılımı görülmektedir. 1990 sonrasında soğuk savaşın bitmesiyle eski Doğu Blok'u ülkelerinin turizm pazarına girmesi bölgesel bağımlılığı azaltmıştır. Özellikle Rusya Türk turizmi için önemli bir pazar olmuştur. Rusya, terör olaylarından batı ülkeleri kadar güvenlik endişesi duymamaktadır. Bu sebeple, kriz dönemlerinde Rusya ağırlıklı tanıtımlar öne çıkmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Türkiye'ye uzak mesafelerdeki ülkelerden aldığı turizm payları dikkat çekecek kadar azdır. Mesafe uzadıkça turizmde kültürel boyutun dinlenmenin önüne geçtiği görülmektedir. Türkiye'de henüz kültür turizminden çok deniz-kum-güneş turizminin temel durumda olması uzak bölgelerden Türkiye'ye yeteri kadar ziyaretçi gelmesini engellemektedir. Örneğin, Kapadokya Bölgesi kültür turizmi ağırlıklı bir yapıya sahip olduğundan, Japonya'dan Amerika'ya kadar birçok farklı ülkeden ziyaretçi çekebilmektedir. Özellikle Antalya ve Muğla

Tablo 6. 2002 Yılı Türkiye'ye Gelen Turistlerin Geceleme Sayılarının Ülkelere Göre Dağılımı

	Geceleme Sayıları	Oran
MİLLİYETLER	**2002**	**2002**
ALMANYA	17 830 614	41,17
AVUSTURYA	1 690 622	3,90
FRANSA	2 374 963	5,48
İNGİLTERE	2 315 991	5,35
İRLANDA	188 752	0,44
İSPANYA	414 530	0,96
İTALYA	822 933	1,90
PORTEKİZ	39 770	0,09
YUNANİSTAN	238 256	0,55
SLOVAKYA	72 682	0,17
ÇEK CUM.	223 456	0,52
İSVİÇRE	685 049	1,58
İZLANDA	6 262	0,01
POLONYA	327 570	0,76
MACARİSTAN	115 533	0,27
BELÇİKA	1 845 462	4,26
HOLLANDA	3 009 254	6,95
LÜKSEMBURG	27 331	0,06
BENELÜX ÜLKELERİ	4 886 848	11,28
DANİMARKA	270 392	0,62
FİNLANDİYA	112 073	0,26
İSVEÇ	361 801	0,84
NORVEÇ	185 916	0,43
İSKANDİNAV ÜLKELERİ	933 542	2,16

Turizm Bakanlığı, 2002

gibi illerin uzak mesafelerdeki ülkelerden ziyaretçi çekmesi için başta kültür turizmi olmak üzere, çeşitli turizm türlerinin paylarının arttırılması gerekmektedir.

Türkiye'ye gelen uluslararası ziyaretçilerin orijinini ağırlıkla Avrupa oluşturmaktadır ve önemli bir karşılıklı ilişki söz konusudur. Türk turizminde önemli pazar payı oluşturan ilk on ülke içinde ABD, BDT ve Japonya dışında Avrupa'nın baskınlığı

görülmektedir. Gerek konaklama gerekse geceleme sayıları açısından bakıldığında özellikle İngiltere, BDT, ABD ve Japonya genişleyen pazarlar olarak tespit edilmektedir. Özellikle 1980 sonrasında hem turist sayısı hem de turist gelirlerindeki artışın

Tablo 7. Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin kullandıkları ulaşım türleri

	1998	2001	2002	2003
HAVA	68,69	72,81	75,37	71,73
KARA	18,75	16,92	18,61	20,73
TREN	1,17	0,48	0,42	0,45
DENİZ	11,39	9,79	5,61	7,08

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri, 1998, 2001, 2002, 2003

hızlı olmasına ve Türkiye'nin AB ülkeleri içinde önemli turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen, Türkiye ile benzer özelliklere sahip Akdeniz ülkeleri ile karşılaştırıldığında bu artışın henüz yeterli düzeye ulaşmadığı görülmektedir. Türkiye turizminin büyük bir kısmı hava yolu ile sağlanmaktadır. Tablo 7'de görüldüğü gibi hava yoluyla gelenlerin oranı 2003 yılında % 71,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. Deniz yolu ise gelir düzeyi yüksek ziyaretçilerin tercih ettiği ulaşım türü olmaktadır.

TÜRK TURİZMİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ

Güçlü Yönleri

- Ülkenin birçok uygarlığın yaşandığı bir ülke olması
- doğal çevrenin çeşitliliği ve tarihle iç içe olması
- doğu ile batının özgün egzotik bir bileşimini ve uzlaşımını sunması
- sağlık turizmi açısından doğal kaynaklarının varlığı
- eko turizm için potansiyelinin zengin olması
- deniz turizmine yönelik uygun limanlarının olması
- sualtı turizmi için zengin potansiyelinin olması
- spor turizmi için alt yapısının güçlü olması
- inanç turizmine yönelik potansiyelinin büyük olması
- konuksever insan dokusu
- mutfağının dünyanın en zengin 4 mutfağı arasında olması
- zengin alışveriş olanakları sunması
- henüz turizme açılmamış bölgelerinin varlığı
- en büyük turizm pazarlarına ulaşım kolaylığı
- dünya çapında rekabet eden Türk tur operatörlerine sahip olması
- havaalanının yenilenmiş ve kapasiteyi karşılayacak esnekliğe sahip olması
- eğitimli işgücünü barındırması
- özellikle kıta ötesi pazarlar için henüz keşfedilmemiş olması

Zayıf Yönleri

- Akdeniz'de her yıl 500 bin yeni yatağın devreye girmesi
- yeni destinasyonların pazara katılması
- uluslar ötesi turizmin Doğu Asya Pasifik bölgesine kayması ve denizlerinin Avrupa Ülkeleri için cazip ve egzotik olması
- rakip ülkelerin AB fonlarından yararlanması
- siyasi yönden kritik bir coğrafyada bulunması, terör olaylarından etkilenmesi
- ekonomik krizler nedeniyle sürekli devalüasyonlar ardından gelen TL'deki değerlenmelerde gücünün zayıflaması
- siyasi istikrarsızlıklar
- KDV oranlarının yüksek olması
- yurt dışında Türkiye aleyhine yapılan olumsuz propagandalar ile ülke imajından etkilenmesi
- tanıtım bütçelerinin az olması
- Avrupa'da artan tur tekelleşmesi
- tur tekellerinin fiyatlar üzerindeki baskı ve tehditleri
- en önemli rekabet gücünün ucuz fiyatı olması
- düzensiz şehirleşme
- turizmi 12 aya yayamamış olması
- sahip olduğu turizm çeşitliliğini kullanamamış olması
- deniz ulaşımından yeterince faydalanılamaması
- kıyı illerinin iç kısımlar ile kopuk olması
- marinalarının az olması
- mavi bayraklı plajlarının rakip ülkeler göre az olması ve standartlarını koruyamaması
- yat turizminden yeteri kadar pay alamaması
- kuruvaziyer turizminden yeteri kadar pay alamaması
- Müslüman ülkelerden yeteri kadar potansiyel çekememesi
  (II. Turizm Şurası, 2002)

TÜRKİYE'DE TURİZMİN GELİŞİM VE ÇEŞİTLENMESİNE YÖNELİK ÖNERİLEN HOMEJEN BÖLGELER

Türkiye'nin sahip olduğu kültürel çeşitlilik ve zenginliğin öne çıkarılması Türkiye 2010 turizm vizyonunun bir numaralı önceliği olarak gösterilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004). Türkiye'nin bir turizm ülkesi olarak deniz, kum, güneş üçgeninin sınırlarına sığmayacak kadar da zengin ve çeşitli bir potansiyele sahip oluşu, bu potansiyelin pazarlanabilir bir ürün haline gelmesi için doğru yatırımların teşviki, Türkiye'nin ana turizm ürünlerinin dünyadaki yeni eğilimler doğrultusunda değiştirilip geliştirilmesinin ve daha çok kıyı bölgelerinde yoğunlaşan turizm hareketliliğini Anadolu içlerine ve tüm ülke sathına ulaştıracak kapsamlı projelerin hazırlanması gerekmektedir. Yol, havaalanı, demiryolu, konaklama tesisi gibi turizme

büyük ölçüde hizmet veren altyapı yatırımlarının bu anlamda geliştirilmesi ve Türkiye'nin çeşitli şehirleri arasında güçlü sosyo ekonomik ve fiziki bağlantıların kurulması zorunludur.

Türkiye turizminin sorunları ve potansiyeli dikkate alınarak 4 strateji geliştirilebilir (II. Turizm Şurası, 2002). Söz konusu 4 strateji maliyeti en azdan an fazla olana doğru şöyle sıralanabilir:

1. pazar koruma: mevcut ürünler ile mevcut pazarlara yönelmek
2. pazar geliştirme: mevcut ürünler ile yeni pazarlara yönelmek
3. ürün geliştirme: mevcut pazarlara yeni ürün geliştirme
4. çeşitlendirme: yeni pazarlara yeni ürünler sunmak

Birbirlerine alternatif olmayan yukarıdaki stratejiler aynı zamanda kısa vadeden uzun vadeye doğru gerçekleşebilir özellik taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı dördüncü stratejideki yeni ürünlerin, bölgesel ve mevsimsel bağımlılıkları ortadan kaldırmaya yönelik olarak, yeni pazarlara sunulmasını sağlamaktır. Çalışmanın temel hedefi ise, belirlenen homojen bölgeler ve kutup merkezlerinin hangilerinin, kısa, orta ve uzun vadede pazara sunulması gerekliliğini ortaya koyarak bundan sonraki çalışmalara yol gösterici bir nitelik taşımaktır.

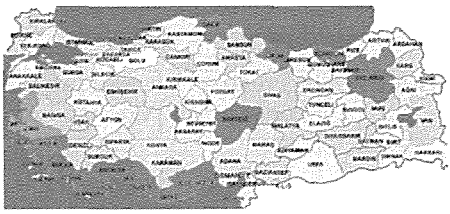
Bu doğrultuda, çalışmada Türkiye'nin 81 ili, 10 farklı değişken kullanılarak analiz edilmiş, yapılan kümeleme analizi sonucunda, aynı kümede yer alan illerden homojen bölgeler oluşturulmuş, söz konusu bölgelerin potansiyelleri doğrultusunda yeni kutup merkezleri önerilmiştir.

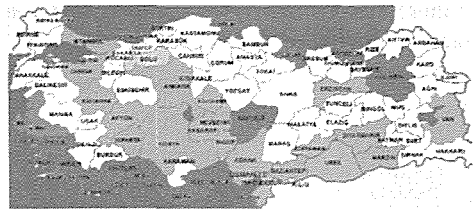
Homojen Bölgelerin Oluşturulmasında Kullanılan Değişkenler

- Arkeolojik potansiyel (antik kentler)
- Doğal kaynaklar
- Tarihi ve kültürel kaynaklar (cami, saray, türbe, hamam, kale, medrese, kilise vb.)
- Demiryolu ulaşım bağlantısı
- Havalimanı mevcudiyeti ve sayısı
- Turist geceleme sayıları
- Kıyı turizmi potansiyeli
- Termal turizm potansiyeli
- Yayla turizmi potansiyeli
- Kış turizmi potansiyeli

Homojen Bölgeler

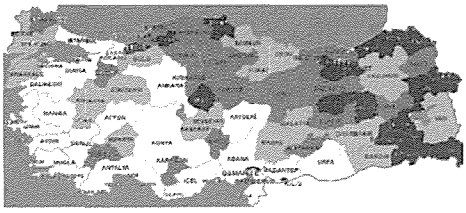
Belirtilen değişkenler doğrultusunda, birbirleri ile benzer potansiyel taşıyan illerin kümelenmesi ile oluşan homojen bölgelerin coğrafi dağılımı Harita 1'de görülmektedir. Sahip oldukları potansiyellere göre bu dağılımda ön plana çıkan iller ve karakteristikleri (Harita 2) şöyle özetlenebilir.

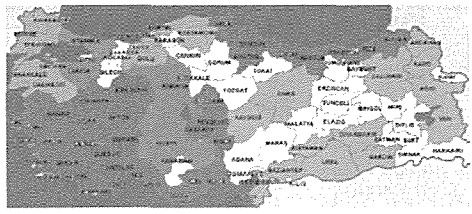

Harita 1. Birbirleri ile benzer potansiyel taşıyan illerin kümelenmesi ile oluşan homojen bölgelerin coğrafi dağılımı

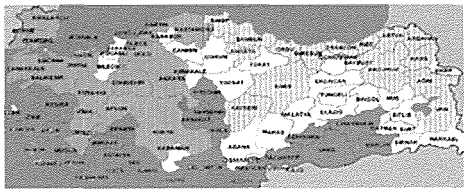
Harita 2. Sahip oldukları potansiyellere göre ön plana çıkan iller

Harita 3. Tarımsal üretim, turizm ve iş hizmetlerini temel alan faktör analizi skorlarına göre belirlenen illerin gelişmişlik düzeylerinin kademeli olarak coğrafi dağılımı

Harita 4. Belirlenen Şehirler Arası Ağlar

Harita 5. Belirlenen Şehirler Arası Ağların Planlama Süreçleri

Antalya-Muğla: Türk turizminin ana destinasyonları olan ve Türkiye turizm hareketleri içerisinde önemli paya sahip olan bu iki il başta kıyı turizmi olmak üzere birçok turizm türünü bünyesinde barındırmaktadır. *Kütahya-Afyon:* Güçlü termal turizm tesis ve kaynaklarına ve farklı doğal yapı özelliklerine sahip bu iki il ise daha çok iç turizme yönelik bir potansiyele sahiptir. *İzmir:* Türkiye'nin önemli metropollerinden olan İzmir, hem sahip olduğu konum ve turizm altyapısı, hem de dünya çapındaki tarihi, kültürel ve dini turizm potansiyeli ile Türkiye'de hem iç hem de dış turizm hareketlerinde çok farklı bir pozisyona ve öneme sahip olarak ön plana çıkmaktadır. *Bolu:* Türkiye'nin en önemli merkezi olan İstanbul'a yakın konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar ile farklılık taşıyan Bolu, kış turizmi ve eko turizm merkezi olarak iç pazara hakim durumdadır. Bunların yanı sıra termal turizm kaynaklarına da sahiptir. Türkiye'nin dış dünya ile ilişkilerinde her zaman ön planda olan ve Türkiye'nin en önemli kenti durumundaki *İstanbul* Türk turizmi içerisinde çok farklı bir önem ve potansiyel taşımakta, sahip olduğu konum, altyapı ve benzersiz kültürel kaynakları

Tablo 8. Türkiye turizminin çeşitlendirilmesine yönelik olarak kısa-orta-uzun dönemler için önerilen turizm merkezleri

İLLER	SAHİP OLDUĞU TURİZM KAYNAKLARI	ULAŞIM BİÇİMİ	TURİZM MERKEZ TÜRÜ	PLANLAMA YAKLAŞIMLARI
AFYON KÜTAHYA DENİZLİ UŞAK ESKİŞEHİR	Termal turizm Termal turizm Kültür turizmi Kültür turizmi Termal turizm	Demiryolu Demiryolu Havayolu-demiryolu Havayolu-demiryolu demiryolu	Termal turizm merkezi	Kısa vade-iç Orta vade-dış
ANTALYA MUĞLA BURDUR ISPARTA MERSİN	Kıyı-kış-yayla-eko-macera-kültür turizmi Kıyı-kültür turizmi Eko-macera turizmi Kültür-kış turizmi Kıyı-kültür turizmi	Havayolu-deniz yolu Havayolu-deniz yolu Demiryolu Havayolu-demiryolu Demiryolu-deniz yolu	Kıyı-kültür-eko-macera turizmi merkezi	Kısa vade-iç Kısa vade-dış
İZMİR MANİSA AYDIN	Kıyı-termal-kültür turizmi Yayla-kültür turizmi Kıyı turizmi	Havayolu-demiryolu-deniz yolu Demiryolu Demiryolu-deniz yolu	Kıyı-kültür turizmi merkezi	Kısa vade-iç Kısa vade-dış
BOLU DÜZCE ZONGULDAK BARTIN KASTAMONU	Kış-termal-eko-macera turizmi Eko turizm Kıyı-eko macera turizmi Kıyı turizmi Kıyı-kış turizmi	- deniz yolu demiryolu-deniz yolu deniz yolu deniz yolu	BATI KARADENİZ DESTİNASYONU (Eko-macera-kıyı turizmi merkezi)	Kısa vade-iç Orta vade-dış
SİNOP ORDU TRABZON RİZE ARTVİN GİRESUN SAMSUN AMASYA	Yayla turizmi Termal-yayla-eko turizmi Yayla-eko turizmi Termal-yayla turizmi Yayla-eko turizm Yayla-eko turizmi Termal turizm Kıyı-termal turizm	Deniz yolu Deniz yolu Havayolu-deniz yolu Deniz yolu Deniz yolu Deniz yolu havayolu-demiryolu-deniz yolu demiryolu	DOĞU KARADENİZ DESTİNASYONU (Yayla-eko turizm merkezi)	Orta-iç Uzun-dış
KAYSERİ SİVAS	Kış turizmi Termal turizm	Havayolu-demiryolu Havayolu-demiryolu	Kış-termal turizm merkezi	Orta-iç Uzun-dış
NEVŞEHİR KIRŞEHİR AKSARAY NİĞDE	Kültür turizmi Kültür turizmi Kış-kültür turizmi Termal-kültür turizmi	Havayolu - - -	KAPADOKYA DESTİNASYONU (Kültür turizmi merkezi)	Kısa-iç Kısa-dış
ERZURUM KARS ARDAHAN	Kış-termal turizm Kış-termal turizm Eko-macera turizmi	Havayolu-demiryolu Havayolu-demiryolu -	Kış-termal turizm merkezi	Orta-iç Uzun-dış
VAN AĞRI	Termal-eko-macera turizmi Termal-eko-macera turizmi	Havayolu-demiryolu Havayolu	Termal-eko-macera turizmi merkezi	Orta-iç Uzun-dış
EDİRNE KIRKLARELİ TEKİRDAĞ ÇANAKKALE BALIKESİR	Kültür turizmi Kültür turizmi Kıyı turizmi Kıyı-termal-kültür-eko-macera turizmi Kıyı-termal turizm	Demiryolu-deniz yolu Demiryolu-deniz yolu Demiryolu-deniz yolu Havayolu-deniz yolu Demiryolu-deniz yolu	Kıyı-kültür-eko-macera turizmi merkezi	Kısa-iç Orta-dış
ŞANLIURFA MARDİN DİYARBAKIR GAZİANTEP HATAY ADIYAMAN	Kültür-eko-macera turizmi Kültür Termal-eko-macera turizmi Yayla-eko-macera turizmi Kıyı-kültür turizmi Kültür-eko-macera turizmi	Havayolu Demiryolu Havayolu-demiryolu Havayolu-demiryolu Deniz yolu -	GAP DESTİNASYONU (Kültür-eko-macera turizmi merkezi)	Kısa-iç Kısa-dış
İSTANBUL	Kültür turizmi	Havayolu-demiryolu-deniz yolu	Kentsel-kültürel turizm merkezi	Kısa-dış
BURSA YALOVA	Kültür-kış-termal turizm Kıyı-termal turizm	Havayolu-deniz yolu Deniz yolu	Kış-termal kentsel turizm merkezi	Kısa-iç Orta-dış
ANKARA	Termal-yayla-kültür turizmi	Havayolu-demiryolu	Kentsel kültürel turizm merkezi	Kısa-iç Orta-dış
KONYA	Kültür turizmi	Havayolu-demiryolu	Kentsel kültürel turizm merkezi	Kısa-iç Orta-dış

ile başlı başına bir destinasyon olarak, turizm planlama ve pazarlama stratejileri içerisinde her zaman Türk turizminin gündemini oluşturmaktadır. Kentsel destinasyonlar olarak ön plana çıkan diğer yöreler, başkent *Ankara, Bursa, Konya, Isparta, Adana, ve Erzincan*'dır. Tarihi ve kültürel zenginliklere sahip bu önemli merkezler, kentsel gelişmişlikleri ve bu anlamdaki turizm altyapılarının varlığı ile Türk turizminde önem taşımaktadır. Ancak, İstanbul dışındaki kentsel destinasyonlar çoğunlukla iç turizm pazarında söz sahibidir. *Kayseri ve Erzurum* kış turizmi, *Sinop, Ordu, Trabzon* yayla ve eko turizm, *Hatay, Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin, Diyarbakır ve Antep* kültür turizmi merkezleri, *Van* ise eko turizm merkezleri olarak önemli ve farklı potansiyellere sahip olmalarından dolayı diğer illerden ayrılmaktadır. Ancak bu illerin de çoğunlukla iç turizme yönelik olarak turizm hareketlerinden pay aldıkları görülmektedir. *Aydın ve Mersin*, Antalya, Muğla ve İzmir'den sonra Türkiye'nin en önemli kıyı turizm merkezleridir. Türk turizmi içerisinde farklı coğrafyası, benzersiz kültürel kaynakları bakımımdan dünya çapında bir potansiyele sahip olan Kapadokya bölgesinin ise farklı illerin sınırları arasında kalmış olması, bu illerin ön plana çıkmasından çok bölgenin başlı başına bir destinasyon olarak ön plana çıkmasını destekler yöndedir. Bölgeyi içeren iller ise, *Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir*'dir.

İllerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi kapsamında, tarımsal üretim, turizm ve iş hizmetlerini temel alan faktör analizi skorlarına göre belirlenen illerin gelişmişlik düzeylerinin kademeli olarak coğrafi dağılımı Harita 3'de görülmektedir (Göçer, 2002). Turizm gelirleri fazla olan iller Türkiye'de Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Turizm ve iş hizmetleri faktörüne göre, Antalya, İzmir ve Muğla illeri ilk sırada yer almaktadır (Göçer, 2002).

İllerin sahip oldukları turizm potansiyelleri ve gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak ülke coğrafyasında ortaya çıkan bu mekansal kümelenmeler doğrultusunda, birbirleriyle bir ağ oluşturabilecek iller belirlenmiştir (Harita 4) (Tablo 8).

Türkiye'nin mevcut ve uluslararası turizme sunulacak en önemli potansiyelleri, kısa vadede, Antalya-Muğla, İzmir, Kapadokya, GAP ve İstanbul destinasyonlarıdır. Bunlar halihazırda Türkiye turizminin dış pazar ortamında en önemli kozları durumunda olup, turizmden önemli paylar elde etmektedir. Bu çalışmada, kalkınmaya ve turizmin çeşitlendirilmesine yönelik olarak, önem taşıyan merkezlerin, coğrafi kümelenmeye, sosyo ekonomik gelişmişlik düzeylerine ve mevcut altyapı olanaklarına bağlı olarak geliştirilmesi önerilmektedir. Bu amaçla, Türkiye turizminin en yoğun illeri olan Antalya ve Muğla'nın, turizm gelişim politikaları içerisinde, Mersin, Burdur ve Isparta ile birlikte ele alınması, bu illerdeki yoğunluğun, kuzey ve doğuya kaydırılmasını sağlayacak, bu da bölgeye giderek büyüyen talebin karşılanabilmesine ve kuzeyde iç kısımlara ve doğu kıyı şeridine kaydırılmasına imkan verecektir. Diğer önemli bir kıyı ve kültürel merkez olan İzmir ve kıyı turizminde önemli bir pozisyona sahip Aydın'ın yoğunluğu ise, bu iki merkezin ortak potansiyelleri ile dengelenebilecek, Manisa da İzmir'e çok yakın konumu ile turizmden kendince

pay sahibi olabilecektir (Tablo 8) (Harita 4). Kapadokya ve GAP bölgeleri ile İstanbul ise Türkiye turizminin çeşitlendirilmesi ve 12 aya yayılması stratejileri kapsamında Türkiye'nin en önemli turizm merkezleridir. Bu destinasyonların turizmden arzu edilen payı alabilmeleri ancak geliştirilecek güçlü üst ve altyapı yatırımlarının yanı sıra doğru tanıtım politikalarıyla olabilecektir. Kısa dönemde ele alınması öngörülen merkezler, zaten belirtildiği üzere, Türkiye'de mevcut turizm olanakları açısından en yoğun destinasyonlardır. Bunların sahip oldukları kapasitelerin 4 mevsim için, tam kapasite ile kullanılması öncelikle gerekmektedir. Bu doğrultuda ulaşım bağlantılarının tekrar gözden geçirilmesi ve güçlendirilmesi gereklidir.

Bu çalışma kapsamında, orta vadede uluslararası turizm paylarının artırılabilmesi için potansiyelleri doğrultusunda değerlendirilmesi gereken iller, halihazırda iç turizme hitap eden, ancak sahip oldukları potansiyeller doğrultusunda uluslararası turizm için önemli olabilecek merkezlerdir. Bu merkezler, sahip oldukları mevcut olanaklarla kısa vadede Türkiye'nin uluslararası turizm hareketlerine entegre olamayacak olsalar da, Türkiye'nin en önemli turizm merkezlerine yakın olmaları dolayısıyla büyük önem taşımakta ve orta vadedeki planlama ve tanıtım politikalarında yer almalıdır (Harita 5).

Türkiye'nin uzun vadede uluslararası turizm pazarına sunabileceği merkezler de turizmin çeşitlendirilmesi kapsamında önem taşımaktadır. Ancak, bu merkezlerin alt ve üstyapı olanakları bugün iç turizme dahi hitap edemeyecek derecede yetersiz durumda olduğu gibi, aynı zamanda bu merkezlerin güçlü tanıtım ve pazarlama stratejilerine gereksinimi olduğu çok açıktır. Doğu Karadeniz destinasyonu, eşsiz doğal güzelliklere, farklı yerleşim dokusuna ve sosyo kültürel zenginliğe sahip olmasına rağmen, fiziki koşullar sebebiyle erişimi zor ve altyapı olanakları çok eksiktir. Kayseri ve Erzurum illeri, iç turizme hitap eden önemli kış destinasyonlarıdır, bunların çevre illerin potansiyelleri ile bütünleşmesi çekiciliklerin ve turizm olanaklarının artırılması bakımından önem taşımaktadır. Van ve Ağrı ise değerlendirilmesi gereken önemli bir eko-macera (rafting-trekking vb.) turizmi potansiyeline ve doğal kaynaklara sahip olmasına karşın altyapı olanakları turizm gelişimi için çok yetersiz olan merkezlerdir.

SONUÇ

Tablo 8'de görüldüğü gibi, Türkiye turizm çeşitliliği anlamında değerlendirilmesi gereken çok geniş bir potansiyele sahiptir. Turizm politikalarını, turizmin çeşitlendirilip 12 aya yayılması üzerine kuran Türk turizminde mevcut potansiyeller doğrultusunda, kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirlemek zor değildir. İç turizmi yeterince dinamik olan Türkiye'de iç turizme yönelik olarak yapılması gereken, alt ve üst yapı yatırımlarının gelişmesi ön görülen bölgelere teşvikini sağlamak olmalıdır. Önemli olan dünya turizminden yeterli payı alamayan Türkiye'nin uluslararası turizme yönelik çalışmalarını planlı bir yaklaşım içerisinde geliştirebilmesidir. Turizm planlamasında sahip olunan doğal, kültürel, tarihi güzellikler ve uygun iklim koşul-

ları yanı sıra, destinasyonların dünya sistemi içerisinde kendilerini ulaşım ve iletişimde önemli bir noktaya taşıyacak, ekonomik, politik ve kültürel öneme, dünya pazarına üst düzey hizmet sunabilecekleri bir konuma sahip olmaları ve uluslararası düzeyde ekonomik sosyal ve politik iletişimin merkezinde olmaları gereklidir.

Şehirsel çevrelerde turizmin gelişmesi talebe göre olmaktan çok turizm geliştirme politikalarına ve bu politikalara göre uygulanacak kaynak yaratma çabalarına bağlıdır. Şehirsel alanların turizmdeki başarısı, sahip oldukları potansiyeller kadar, çevre bölgelerdeki eğlence olanakları, uluslararası bir hava alanının varlığı, ziyaretçilerin beklentilerini karşılayıcı yöndeki konaklama tesislerinin mevcudiyeti veya buna benzer tesislerin bulunmasına bağlı olmaktadır. Bu anlamda şehirsel alanları çevre yerleşimleri ile bir bütün olarak değerlendirilmek gerekmektedir.

Turizm altyapı ve üstyapı çalışmaları belirlenirken, turizm alan ve merkezlerinin gelişimi, turizm ürün çeşitliliği gibi konuların dikkate alınması gereklidir. Belirlenen illerin bütünleşik olarak uluslararası pazarda tanıtılması, demiryolu, havayolu, karayolu ve denizyolu güzergah ve bağlantılarının gerekli noktalarda güçlendirilmesi ve kombinasyonunun sağlanması gerekliliği, civardaki çeşitli turizm kaynaklarının kullanımı konuları da turizm planlama çalışmalarında değerlendirmeye alınmalıdır. Turizm hizmeti, turistik ürünler ve altyapı arzını bu ürünlere olan taleple dengelemeye çalışmak, turizm endüstrisi için önemlidir. Turizmi geliştirmek için önceliklerin belirlenmesi, şehirsel alanlarda turizm gelişiminin yönetimi ve turizm faaliyetlerinin konumlandırılmasını belirleyen planlama stratejilerinin nasıl geliştirileceğinin belirlenmesi esastır.

Türkiye'de turizmin var olan mevcut kaynaklarla kıyaslandığında aslında çok daha az gelişmiş olması mevcut potansiyelin yeterince değerlendirilemediğinin göstergesi olmaktadır. Buna paralel olarak Türkiye'nin dünya turizm pazarında hak ettiği yeri bulamamış olması ve dolayısıyla da turizmin ekonomik getirisinin de gerekenden çok daha az olduğu genel bir görüştür. Türkiye, çeşitli turizm kaynaklarına sahip çok geniş bir ülkedir. Türkiye coğrafyası içerisinde sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyleri ve farklı potansiyeller bakımından birbirinden farklı pek çok bölge yer almaktadır. Turizmin kalkınmaya olan etkisi sebebiyle Türkiye'nin turizm potansiyeli taşıyan ancak sosyo ekonomik olarak çok fazla gelişememiş bölgeleri büyük önem taşımaktadır. Buralardaki potansiyeli değerlendirip turizmi kalkınma aracı olarak kullanmak gereklidir. Turizm sektörünün gelişimi güçlü alt ve üstyapı gerektirmektedir. Çeşitli yörelere yapılacak yeni yatırımların maliyetli ve uzun vadeli olması dolayısıyla, planlama hedefleri doğrultusunda projeksiyonların yapılması, yatırımların atıl kalmaması ve işlerliği açısından kentler arası ilişkilerin sağlanması önem taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye turizm planlamasında kademeli bir gelişim zorunluluktur. Turizmde başarılı bir gelişim, planlı ve uzun soluklu çabaların sonucunda var olabilecektir. Mevcut altyapı olanaklarına sahip iller çok daha şanslı durumdadır. Planlama ve yatırım çalışmalarında kısa vadede bu illerin çevrelerinin öncelikli olması, tanıtım ve pazarlama çalışmalarında ise bu yörelerin stratejik olarak öncelikli olması gerekmektedir.

Türk turizminde mevcut altyapı ve turizm kaynaklarına sahip bölgelerin turizm pazarında sahip olduğu kaynaklara paralel olarak başarıya ulaşmasını sağlayıcı öncelikli stratejilerin geliştirilmesi, diğer yörelerin ise gelişme planları hazırlanarak, sahip oldukları farklı kaynaklar ve yeni altyapı olanaklarıyla pazara açılmaları gereklidir. Turizm gelişiminin kısa, orta ve uzun vadeli olarak planlanması zorunludur.

Turizmi kalkınma aracı olarak kullanmak kısa vadede sonuç verecek bir yaklaşım değildir. Planlı gelişim doğrultusunda üretilecek detaylı analizler ve belirlenecek stratejiler henüz sadece deniz-kum-güneş turizminden pay sağlayan Türk turizmi için uzun vadede büyük önem taşımaktadır.

Türkiye turizm planlama ve organizasyon çalışmaları politik çıkar ve gelişmelerden etkilenmeyecek yönde devamlı ve sürdürülebilir olmalıdır. Rekabet için aktif, yenilikçi ve sürekli politikaların oluşturulması zorunludur. Turizm projelerine yapılacak yatırımların programlanması gereklidir, yatırım önceliklerinin değiştiği durumlarda turizm projelerine yapılan yatırımlar planlamanın sürdürülebilir olmasında olumsuzluklara yol açabilir. Planlama çalışmalarında kaynakların rasyonel kullanımına önem vermek gereklidir. Sürdürülebilir turizm geliştirme politikası turist aktiviteleri ve turistik kaynakların düzenlemesi arasındaki dinamikleri ve ilişkileri çok iyi anlamak durumundadır.

Turizm politikalarında, destinasyonun güçlü ve zayıf yönlerinin iyi belirlenmesi gereklidir. Ölü veya az yoğun sezonlarda turizm aktivitelerinin organizasyonu, planlama ve pazarlama stratejileri için anahtar rol üstlenmektedir. Bu açıdan özel düzenlemelerin ve fiyat düzenlemelerinin, paket turların tüm değişkenlere göre özel olarak ayarlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Eraydın, H., 1997, 'Turizm Sektörünün Gelişimi ve Merkezi Yönetimin Yönlendirme

Çalışmaları, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 14, 33-35.

Turizm Bakanlığı, 1994, Turizm Bakanlığı İstatistikleri.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010-2020 Projeksiyonları, Çalışma Raporları, Ankara, Ocak 2004.

TURSAB, 2002, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği Sektör Raporu, İstanbul, 2002.

TURSAB, 2002, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği İstatistikleri

II. Turizm Şurası, 2002, Turizm Bakanlığı, II. Turizm Şurası Bildiriler Kitabı (III cilt), Ankara, 2002.

Göçer, K., 2002, 'Avrupa Birliği Adaylığı Sürecinde Türkiye'de Kentlerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Mayıs, 2002, İstanbul

Turizm Bakanlığı, 1998, 2001, 2002, 2003, Turizm İstatistikleri.

DİE, 1998, 2001, 2002, 2003, Devlet İstatistik Enstitüsü, Turizm İstatistikleri

YENİ TOPLUMSAL KATILIM ve ÖRGÜTLENME SÜREÇLERİ

OTURUM BAŞKANI: SEVİN OSMAY

Kocaeli Katılımlı Stratejik Planlaması; Büyük Ölçekli Sistemlerde Eylem Araştırması
Anlı ATAÖV

Kentsel Yenileme - Canlandırma Projesinde Katılımın Değerlendirmesi ve Trabzon Örneği
Zeynep YILMAZ

Travmatik Kentleşme Siyasetinin Yeni Kentli Kabulleri ve Olası Kent Kültürü Kurgusu
Funda ERKAL

KOCAELİ'NİN KATILIMLI STRATEJİK PLANLAMASI: BÜYÜK ÖLÇEKLİ SİSTEMLERDE EYLEM ARAŞTIRMASI

Anlı Ataöv

GİRİŞ

Bu çalışma Temmuz 2003'den bu yana Türkiye'nin en endüstrileşmiş bölgesinde, Kocaeli'nde yürütülen katılımlı stratejik planlamayı içeren bir eylem araştırmasını anlatmaktadır. Bu araştırmanın amacı, toplumun planlama sürecine katılmasıyla demokratikleşmesini ve halka anlamlı gelen eyleme dönük yerel bilginin üretilmesidir. Türkiye'de yerel yönetimin uyguladığı geleneksel kent planlamasına karşın, bu proje sivil toplumun başlattığı ve kentin iddia sahiplerinin daha demokratik bir toplumu geliştirmek için eylemci bir rol aldığı farklı bir planlama yaklaşımını getirmektedir. Söz konusu proje, demokratikleşme sürecinde, kentle ilgili karar alma sürecine kentin iddia sahiplerinin katılmasını önemli bir araç olarak görmektedir. Eylem araştırmacısı ve plancısı olarak benim rolüm, kentin değişik iddia sahibi gruplarıyla işbirliği içerisinde yeni yerel bilginin doğmasına katkıda bulunmaktır. Bu çalışma, teorik, yöntemsel ve profesyonel açıdan şu faydaları sağlayabilir.

Bu çalışma, öncelikle, teorik olarak, öğrenme, yaratıcılık ve bilimsel anlayış açısından önemlidir. Eylem araştırmasındaki grup temelli katılımlı öğrenme ile geribildirim çemberi ve eylem arasındaki ilişki dikkate alındığında, katılım, sürekli geribildirim ve bilgiyi yeniden biçimlendirme Kocaeli halkının öğrenme sürecine yararlı olabilir. Halk katılımı eşit hakka sahip katılımcıların bilgisinin birleşmesiyle hem kişisel hem de toplumsal düzeyde öğrenmeye katkıda bulunmaktadır. Buna ek olarak, toplumun tüm iddia sahipleriyle birlikte yaratma süreci yaşanabilir ve toplumun gereksinimlerine yanıt veren, onu ileriye götüren yenilikçi çözümler üretilebilir. Ayrıca, Türkiye'deki bir çok belediye halen akılcı, neo-klasik ve uzman odaklı bir planlama anlayışını uygularken, bu proje işbirliği üzerine kurulmuştur. Kentin iddia sahiplerini bir araya getirerek yerel pratik anlayışla bağdaşan yerel bilginin üretilmesine imkan verebilir. Bu da yeni bilimsel anlayışların ortaya çıkmasına olanak sağlayabilir.

Bu çalışma yöntemsel olarak önemlidir, çünkü Kocaeli halkının birlikte hareket etme ve toplumsal hareketleri başlatmaya ilişkin güçlü bir kararlığı vardır. Ancak, alınan kararların uygulanmasında aynı kararlığı gösterememektedir. Halk alınan kararları bir sonraki uygulama aşamasına, sadece geniş katılımla götürebilir, eylemler üzerin-

de yorum yapabilir, birbirlerinden öğrenebilir, alınan kararlara daha güçlü gönül verebilir, alınan kararları yeniden yapılandırabilir ve kararları daha da ileri aşamaya taşıyabilir. Bu bağlamda, eylem araştırmasının, halkın grup temelli bir öğrenme ortamı yaratması, bu sayede eyleme dayalı etkili ve etkin bir geribildirim sürecini yönetmeleri ve kent çıkarları yararına sürekli gelişmenin desteklenmesi için tek yol olduğunu düşünüyorum.

Son olarak, bu çalışma profesyonel açıdan önemlidir, çünkü Kocaeli halkı geçmişte geniş katılımda kararlılık göstermiş olmasına rağmen, yaşanan süreçler stratejik bir yaklaşımdan uzak olarak gelişmiş ve alınan kararların uygulanmasında yetersizlikler yaşanmıştır. Bu yüzden, kent toplumsal kaynağın, insiyatifin ve heyecanın boşuna harcanmasıyla karşı karşıya kalmıştır.

Bu bildiri, Kocaeli katılımlı planlama projesinin çerçevesini kuracak dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm katılımlı kent planlamasını teorik açıdan tartışmaktadır. İkinci bölüm Kocaeli'nin sosyo-ekonomi ve coğrafya yapısını ve katılım geçmişini tanıtmaktadır. Üçüncü bölüm bu planlama sürecini eylem araştırması olarak ele almakta ve bu süreçteki rolümü tarif etmektedir. Dördüncü bölüm araştırmanın yöntemini sunmaktadır. En son bölümde, projenin katkıları ve alınan dersler tartışılacaktır.

KATILIMLI KENT PLANLAMASININ TEORİK ÇERÇEVESİ

Yaklaşım ve Demokratikleşme

Çok yakın zamana kadar hükümet görevlilerinin, uzmanların veya bilim adamlarının genel kamu adına toplumu etkileyecek konularla ilgili karar vermesi alışılmadık bir durum değildi. Bugün, yurttaşlar kendi geleceklerini etkileyecek karar verme süreçlerine katılmayı talep ediyorlar ve umuyorlar. Bu değişimin bazı nedenleri halk katılımını destekleyen uluslararası girişimlerin varlığı, halkın toplumsal konulara katılım ihtiyacıyla ilgili farkındalığı, toplumsal sorunların çözümünde halkın fikirlerinin ve önerilerinin niteliğinin ve gücünün artmasıdır.

Katılımlı yaklaşım, ilk olarak, klasik yönetim kuramlarındaki insan ögesinin yok sayılmasına tepki olarak doğmuştur (Pindur, Rogers, & Kim, 1995). 1930'larda oluşmaya başlayan neo-klasik kuramları, insan duygularını, alınan kararların uygulanması için uygulayıcıların kararları içselleştirme ihtiyaçlarını, bunun için de, karar verme süreçlerine katılım ihtiyaçlarını savunmaya başlamıştır. Bu yaklaşım, kişileri yönetim sürecinin etkinliğini ve üretkenliğini etkileyebilecek dinamik faktörler olarak gördü (1995).

Çalışma yaşamında katılımlı demokrasinin gelişmesi yolunda, katılım kavramı 1960'lardan bu yana yaygınca uygulanmaya başlandı. Katılım demokratik sosyalleşme sürecinin ana motoru olarak kabul edildi. Pateman katılımı 'az' katılım durumundan 'çok' katılım durumuna değişen bir çizgide tanımlıyor (1970, s. 67). Pateman

katılımın hiç olmamasını, yarı katılımı, kısmen katılımı ve tam katılımı birbirinden ayırd etmektedir. İlki, çalışanlara hiç bir bilginin verilmemesi durumudur. İkincisi ve üçüncüsü, çalışanların işverene soru sorma hakkını tanıyan ve kararların etkilendiği durumdur. Bu iki uygulama kararların belirlenmesinde eşit olmayan bir siyasal gücü desteklemektedir. Pateman'a göre, sadece tam katılım karar verme sürecine katılanlara eşit güç sağlamaktadır. Yalnızca bu durumda, eşit bireylerden oluşan bir grup nasıl çalışacaklarına ilişkin kararları kendileri alırlar.

1960'lardan sonra, *sistem yaklaşımı*'nın doğmasıyla, yönetimde katılım bütüncül bir kavram üzerine oturmaya başladı (Antony, 1978). Bu yaklaşım dünyanın birbirinden ayrı parçacıklardan oluştuğu görüşünü reddeder. Bunun yerine, süreçleri farklı biçimde birleşen sistemlerin içinde bulundukları durum ile bütüncül etkileşimini kabul eder (Greenwood & Levin, 1998). Sistem yaklaşımı kişinin sosyal sistemlerde varolduğunu, kişinin davranışının bu sistemi oluşturan süreçlerden etkilendiğini ve bu süreçleri etkilediğini savunur. Sistemler dinamiktir, etkileşim içerir ve süreklidir. Emery ve Trist'i (1973) izleyen Argyris (1985) de kişilerin önemini vurgulamıştır. Açık sistemlerde, kişilerin iletişim yolları ve katılım yolu ile örgütlenme devingenlerine egemen olabileceklerini önermiştir.

Pateman (1970), endüstriyel alanda yaptığı katılım ve demokrasi ilişkisi incelenmesinde demokratikleşme için tam katılımın gerekliliğini vurgulamıştır. Greenwood ve Levin (1998) geniş demokratikleşmeyi katılım ile çeşitli grupları tanıyan ve saygı gösteren karar verme süreçlerinin yaratılmasını eşleştirmiştir. Young (1990) gibi, onlar da çoğunluk temeline dayalı siyasal demokrasi anlayışını reddederler.

Katılımlı Süreçler ve Öğrenme

Çalışma yaşamında katılım, demokrasi yanında öğrenmeyi ve gelişimi de etkiler. İskandinav çalışma hayatında doğrudan katılım anlayışı, kişisel motivasyondan demokratikleşmeye ve örgütsel öğrenmeye doğru gelişti (Johnsen, 2003). Son aşama daha fazla demokratikleşmeyi yaratmak için kişinin öğrenmesini, gelişmesini, sorumluluğun paylaşımını, beraber iletişim ve işbirliğini ön plana koydu (Pålshaugen, 2002).

Katılımlı bir süreçle yaratılmış öğrenme mekanları kişisel ve birlikte öğrenmeyi, yenilikçiliği ve gelişimi, ve böylece bunu tüm topluma yaygınlaştırmayı amaçlar (Lundvall & Johnson, 1994; Asheim, 1995; Isaksen, 1997; Emery, M. 1999; Uhlin, 2000). Başka bir deyişle, yüksek öğrenme seviyesini, olumlu etkiyi, iletişimi, aktif uyumu ve kararlığı arttırmayı hedef alır (Emery, M. 1982, 1999; Emery and Purser, 1996).

Açık sistemlerin kuramsal çerçevesi içerisinde, kişiler öğrenen ve ideali arayan sistemler olarak görülürler (Ackoff & Emery, 1972). Ayrıca, kişiler parçası oldukları çevreden öğrenmekle sorumludurlar ve buna vakıftırlar. Bu kişinin çevreyle olan uyum ilişkisiyle ilgilidir. Emery (1999) insan uyumunu bilinç ve öğrenme kavramları üzerine geliştirmiştir. Bilinci de kişinin kendini doğrudan çevresel bir olay olarak

algılamasına bağlamıştır. Emery'ye göre, kendi yaptıklarımızdan, öğretilerimizden ve bilgimizden haberdar olduğumuz an bulunduğumuz çevrede en uygun öğrenme stratejisini aramaktayız (1999, s. 13). Başka bir deyişle, çevreden hangi bilgiyi algılayacağımızı kendi ihtiyaçlarımıza ve bize anlamlı geldiği taktirde seçmekteyiz (Gibson, 1966). Buna göre, bulunduğumuz ekosistem temelinde öğrenmemiz de değişmektedir. Açık sistem kuramında, bu *ekolojik öğrenme* olarak geçmektedir (Emery, 1999, s. 54).

Bu analiz, katılımın iki rolü olduğunu ortaya koymuştur. Bir yandan, katılım iş yerinde önemli bir demokratikleşme aracı olarak görülürken, öte yandan, hem kişisel hem de örgütsel düzeyde katılımın öğrenmeye katkısı vurgulanmıştır. Katılımlı yaklaşım kişinin kendi adına karar vermesine, karar alma sürecine katılmasına, dolayısıyla kararları etkilemesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, etkileşim ve bilgi paylaşımı sayesinde hem birbirinden hem de yeni bilgi üreterek öğrenme gerçekleşmektedir.

Kent Planlamasında Katılım

1950'lerde, kent planlamasında akılcı ve araççı "politika analizi" yaklaşımı gelişti (Friedmann, 1987). Bu yaklaşıma göre, planlama pratiği uzman görüşe ve doğa bilimlerinde uygulandığı gibi alan araştırmalarından çıkan bilimsel sonuçlara dayanarak yapıldı. Sonra, sosyal bilimlerdeki gelişmelere koşut olarak yeni paradigmalar planlama kuramlarında da ortaya çıktı. Bu paradigmalar işbirlikçi süreçler ve katılım üzerine kuruldu (Healey, 1996).

Bugün, katılım kent planlamasında da giderek büyüyen bir rol oynamaktadır. Kentte atanan, seçilen kişiler ve toplum temsilcileri planlama süreçlerini etkilemektedir (Innes, 1996b). Bu süreçlerde, gruplar birbirlerinden konuşarak, uygulayarak, değerlendirerek ve yeniden üreterek öğrenmektedirler (Berger & Luckmann, 1996; Innes, 1996b). Berger ve Luckmann problemlerin, politikaların ve planların bu karşılıklı öğrenme süreci içerisinde yapılandığını iddia etmektedirler. Bir toplum için gerçek olan neyse ve yorumlanan bir sosyal süreçten geçerek yapılanmışsa o gerçek olarak kabul edilmektedir (1996, s. 184).

Katılımcı planlama sosyal olarak inşa edilen gerçek kavram üzerine kurulmuştur. Yorumculuk kuramına göre, bu gerçek ortak sosyal anlamlar ve kişilerin eylemleri açısından yorumlanabilir (Little, 1991). Ortak sosyal anlam, daha büyük, normatif ve kültürel yapıyla ilişkilendirilmekte ve sistemi bir bütün olarak görmektedir. Kişisel eylemler, sosyal olguya katılan kişilere ait kavramları, anlamları, varsayımları ve niyetleri içermektedir.

Planlama süreçlerinde halk katılımını kuramsallaştıran ilk tartışmalar demokrasi yaklaşımını benimsemektedir. Arnstein (1969), Burke (1979), Day (1997), Fainstein and Fainstein (1985) ve kimi başkaları halk katılımının işlevselliğini tartışırken yerel yönetimlerin kişilerin eşit biçimde karar verme süreçlerinde yer almalarına olanak tanıyan demokratik yönetişim ilkelerine bağlılıklarını vurgulamaktadırlar.

Son dönemde, planlama kuramcıları katılımı güveni, kredibilite ve siyaset uygulamasında kararlığı destekleyen (Burby, 2003; Innes, 1996), toplumun planı sahiplenmesini sağlayan (Creighton, 1992; Wondolleck & Yaffee, 2000) ve iddia sahiplerin çıkarlarını uzun dönemli koruyan (Godschalk, et al., 1994) etkili bir araç olarak görmeye başladı. Sayıları giderek artan bazı planlama kuramcıları demokratik katılımı müzakereci pratiklerin ve planlama çıktılarının belirlenmesinde incelediler. Bu kuramcılar tartışmalarında 'iletişimi' vurguladılar ve duruma göre değişen iletişim yollarını anlatmaya çalıştılar (Healey, 1996). Çalışmalarını Habermas'ın kuramına oturttular ve 'işbirliği'ne dayalı yeni planlama kuramlarını oluşturmak için 'kritik-pragmatik' yaklaşımı benimsediler (Healey, 1997; Forester, 1999). İletişim kuramında, Habermas kamu alanı formal ekonomi ve hükümet sisteminin dışında görmektedir (Watson, 2002). Sosyal eylemin dili kullanırken yaratılan kişilerarasındaki kabuller ve antlaşmalar sonucu ortaya çıktığını iddia etmektedir (Habermas, 1984). Ayrıca, iletişimin bozulma ihtimalini kabul ederek, iletişime klavuzluk edecek bir dizi ölçüt öne sürer. Buna göre, eğer iletişim açıksa, herkese söz imkanı veriyorsa ve eğer varolan güç farklılıkları bu sayede etkisiz duruma getirilebiliyorsa, bu süreçlerin çıktıları geçerli kabul edilebilir (Habermas, 1984).

Habermas'dan esinlenen iletişimci planlama kuramcıları iletişimi planlama pratiğinin en önemli ögesi olarak öne sürmüştür. Bu yüzden, her kelimenin anlamına önem vermişler (Mandelbaum, 1990) ve planlarda, raporlarda ya da planlama kurulu toplantılarında söylenen her türlü söz ve ifadenin güç ilişkileriyle ya da güç uygulama stratejileriyle ilgili anlam yüklü olduğunu savunmuşlardır (Healey, 1992a, 1992b). Bu model, daha az politikleşmiş, daha fazla sivil ve demokratik yaklaşımları amaçlayan dili kullanma pratiklerine dayanır (Forester, 1999).

Healey (1999) iletişimi, kendi deyimiyle, 'demokrasi açığı', yani hükümet ile sivil toplum arasındaki mesafeyi azaltmak için kullanılabilecek bir araç olarak görmektedir. Hakim olan söylemlerin, bilgi içeren ve yansımalara açık söylemlerin, iyi iddiaların, birbirine saygı göstermeyi öğrenen ve birbirini anlayan kişilerin değişimi yoluyla diyalog ortamında tartışılabileceğini iddia etmiştir (1999, s. 119). Healey (1996b) planın iletişim ile ilgili çıktısı üzerinde durmuş ve bunun sosyal ilişkiler kapsamında ortaya çıktığını savunmuştur. Bu yaklaşımında, Healey (1999) iletişim sürecini iki boyutta incelemiştir. Birincisi, sağduyu, pratik anlam ve yetenekler, metaforlar, konuşulan ya da konuşulmayan bilgiden oluşan yerel bilgiyi uzman bilgisinden ayırır. İkincisi, 'hemfikir' olma süreçlerinin, birbirini anlama ve paylaşılan güvenin oluşması tarafını vurgular. Bununla tutarlı olarak, bilinçli —bilgili müzakereli planlama kuramcıları plancıların günlük konuşmalarını, anlaşmalarını, uzmanlaşmalarını dinler ve kağıda dökerler (Yiftachel & Huxley, 2000).

EYLEM ARAŞTIRMASI OLARAK KATILIMLI STRATEJİK PLANLAMA

Pozitivist yöntemin gücü desteklemesine karşı olarak, yeni teorik ve yöntemsel araştırma yaklaşımları gelişti. Sosyal inşacılık ve demokratikleşme bakış açıları *eylem*

araştırması adında yeni bir araştırma yaklaşımını ortaya çıkarttı (Gaventa & Cornwall, 2002).

Eylem araştırması sosyal bilimlerin işbirlikçi ve katılımcı yüzünde yer almaktadır. Bu araştırma yaklaşımı katılımcı, insan önceliklerini değerlendiren ve uygulamada bilgiyi geliştirmeye önem veren bir yaklaşımdır (Reason & Bradbury, 2001, s. 1). Pratik ve yerelin sosyal olarak inşa ettiği anlamlarını ortaya çıkaran bir araştırma sürecidir (Greenwood & Levin, 1998, s. 111). Bu yaklaşım, ortak üretme sürecinde toplumda öğrenmeye de izin verir (1998). Pozitivist yaklaşımın araştırmacılarla sorun sahiplerini birbirinden ayırma, toplumun güçsüz gruplarını araştırma nesnesi yaparak daha da güçsüz ve etkisiz kılma, ve başka sesler ve bilme şekilleri yanında bilgi sahipleri olarak sadece uzmanları kabul etme etkisini azaltır (Gaventa & Cornwall, 2002).

Kent planlamanın demokratikleşmesinde işbirliğini, katılımı ve toplumsal öğrenmeyi vurgulayan bu araştırma yaklaşımı kullanılabilir. Uygun yöntem ve araçlar doğru kullanıldığında toplumun demokratikleşmesinde ileri adımlar atılabilir. Bundan sonraki bölümlerde Kocaeli halkının kent planlama pratiğinin demokratikleşmesine katkıda bulunmayı amaçlayan bir eylem araştırmasını anlatılacaktır. Bu süreçte kent iddia sahiplerinin kent planlama sürecine katılımı demokratikleşmenin önemli bir aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, bu projede katılım hem kişisel hem de toplumsal düzeyde öğrenmeyi de desteklemektedir.

Kocaeli katılımlı stratejik planlama projesi, eylem araştırmasını ve kent planlamasını işbirlikçi ve kent iddia sahiplerinin eşit katılımı sürecini yürüterek birbirine bağlamıştır. Bu proje birçok belediyenin akılcı, neo-klasik ve uzman odaklı planlama yaklaşımdan farklı işbirlikçi bir tavır almıştır. Kent iddia sahiplerini biraraya getirerek pratik mantıkla bağdaşan yeni yerel bilginin oluşmasına imkan vermiştir.

Ben eylem araştırmacısı olarak, burada yerel halka sosyal anlamı ve yerel pratiğin mantığını oluşturmalarına imkan veren bir araştırma süreci yaratmayı amaçladım (Greenwood & Levin, 1998). Bunun yanında, kent plancısı olarak da, kendimi bu süreçte uzman bilgim ve deneyimimle de temsil ediyorum. Dolayısıyla, bu bana bir yandan profesyonel bilgiye sahip olmaktan kaynaklanan bir güç verirken, öte yandan uzman güçleri saptayıp süreci demokratikleştirme sorumluluğunu da yüklüyor. Bu ikili rolün Kocaeli'nin planlama sürecinin demokratikleşmesinde bir avantaj olduğunu düşünüyorum.

Bu çalışmada, beraber bilgi üretme ve eyleme geçmede kent iddia sahipleri gibi tedbirli (proaktif) bir katılımcı olarak rol almaktayım. Teorik, yöntemsel ve profesyonel deneyimimi sürecin yönetilmesinde ve üretilen bilginin sistemli duruma getirilmesinde yardımcı olmak için kullanmaktayım. Böyle bir uzmanlığın bilginin değişimine ve yeniden yapılanmasına izin verecek şekilde kullanıldığı koşulda gerek vardır. Özellikle bu Kocaeli'nin planlama sürecinin tasarım aşamasında çok fayda sağlamış-

tır, çünkü bu kent tarihsel olarak katılımlı toplantılarda eyleme dönük bilgi üretememekten enerji, kaynak ve heyecan kaybı yaşamıştır.

KOCAELİ'NİN KATILIMLI STRATEJİK PLANLAMASI

Bağlam

Türkiye'nin en küçük coğrafik büyüklüğüne sahip, İstanbul'un doğusunda yer alan Kocaeli dünyanın en hızlı endüstrileşen kentleri arasında yer almaktadır. Türkiye'nin en yüksek kişi başına düşen gelirine sahiptir. İstanbul'a yakınlığı ve belli başlı şehirlerarası ulaşım ağı üstünde yer alması, Kocaeli'nin özellikle endüstri sektörü için çekici olmasını kolaylaştırmıştır. 1997 istatistiklerine göre, kentte 320 büyük ölçek, 138 orta ölçek ve 126 küçük ölçek endüstri yer seçmiştir.

Hızlı büyümesine ve ekonomik refaha karşın, kent bu akımın olumsuz etkilerini de yaşamaktadır. Bu etkilerin bazıları yasa-dışı konut gelişimi, kentsel alan ve kimlik kaybı, kıyı bozulması, tarım alanlarının, hayvancılığın ve meyve bahçelerinin yok olmasıdır. Bununla birlikte, İstanbul'a yakınlığından dolayı Kocaeli'li profesyoneller, akademisyenler ve iş adamları Kocaeli yerine İstanbul'da yaşamayı yeğlemektedirler. Bu da, kente giderek gelir vergisinin azalmasıyla ve kentte yaşayanlar için yaşam kalitesinin düşmesiyle sonuçlanmaktadır.

Koaceli'nde Bugüne Kadarki Katılımlı Planlama Eylemleri

Bölge, kültürel ve toplumsal bağlamda katılım açısından tarihi olarak bir avantaja sahiptir. Kocaeli, özellikle endüstri sektöründe Tolam Kalite uygulamaları ile Avrupa Birliği'nin ödüllerine layık görülmüştür. Yerel Gündem 21'i uygulayan 23 Türk kentinden biridir. 1999 depreminden sonra, uluslararası yardımlarla sivil toplum örgütlerinin yapılandırılması sürecine girmiştir.

Kocaeli Türkiye'nin en geniş Toplam Kalite uygulamalarını yapan kentlerden biridir. Endüstrileşmeyle birlikte doğal çevreyi korumaya yönelik duyarlılığıyla da ilgili uluslararası takdir almıştır. AB Uyumuna Doğru 2000 Kent Ödülüne başvuran 1700 uluslararası kent içerisinden Çevre Entegre Projesi, Yuvacık Barajı ve Doğal Gaz projeleri ile Kocaeli almıştır. Bu ödülün önceliği insan sağlığının korunması için kentsel hava kalitesi, tehlikeli atıklar, içme suyu ve atık suyu alanlarında faaliyet gösteren kentlerdir.

Son yıllardaki toplulukların gelecekleriyle ilgili kararları verme yetkisi kapsamındaki bir çok girişim uluslararası kuruluşların programları dahilinde yapıldı (Owen, 2002). Yerel Gündem 21, çevre koruma planları ve toplumsal eylem planları gibi girişimler Türkiye'de de uygulandı. Kocaeli Yerel Gündem 21'i uygulayan kentlerden biridir. Bu bağlamda, 1998'de yerel yönetimin ve halkın kentle ilgili kararlarda işbirliğine ve yerel stratejilerle ilgili beraber bir uzlaşmaya gidilmesi kararları alındı.

1999 İzmit Depremi'nin ardından uluslararası fonların bölgenin yeniden yapılanmasına akması sonucu katılımlı planlama faaliyetleri başladı. Yerel sivil toplum örgütleri, Yerel Gündem 21, yerel yönetimler, Valilik ve yerel devlet kuruluşları işbirliği ile yerelin kapasite geliştirme ve güçlendirme faaliyetlerine başlandı. "Engelliler", "İnsan Hakları ve Evrensel Değerler", "Turizm", "Çevre", "Çocuklar", "Eğitim", "Kadın", "Gençler", "Kültür ve Sanat", "Sağlık" ve "Spor" platformları kuruldu. Bu platformların amacı, ilgili olduğu konu açısından durum değerlendirmesi ve ileriye dönük eylem planlarının halkın katılımıyla üretilmesiydi, ve böylece katılım yoluyla yerelin gücünün artırılmasıydı.

1999'dan 2002'ye kadar platformlar aktif bir biçimde çalıştı. Ancak, yapılan toplantılar beyin fırtınasından öteye gitmedi. Bu süreç Kocaelililerin katılımlı süreçlere olan bağlılıklarını göstermiş olmasına karşın, kente yön verecek stratejik kararların ve eyleme dönüşecek bilginin üretilmemesiyle sonuçlandı. Başka bir deyişle, üretilen fikirler kentin ve kentlilerin bundan sonraki on/on beş yıl boyunca peşinden koşacakları bir yön vermedi. Toplantı sonuçları kent vizyonu, hedefleri, stratejik politikalar, programlar ve vizyona götürecek projeler şeklinde oluşmadı. Farklı sektörler birbirinden kopuk çalışmalar yaptı; ayrıca, karar vericiler ve uygulayıcılar bu sürece başından sonuna katılamadı. Bu, katılımcılarda kademeli olarak ilgi kaybına yol açtı.

Kentin bütününe yönelik kararlar uygulanamamış bile olsa, Kocaeli halkının demokratikleşmesinde önemli izler bırakan bu süreçten sonra, 2003'de bu sefer sivil toplum bugün de süregelen katılımlı bir stratejik planlama süreci başlattı. Bu süreci yöntemsel ve süreç yönetim ve kolaylaştırıcılık desteğini Arama Katılımlı Yönetim Danışmanlığı'ndan alarak yürüttü ve koordine etti. Ben bu süreçte eylem araştırmacısı olarak yer aldm.

Bu süreç ilk kez kentin tüm iddia sahiplerini biraraya getirdi ve kollektif bir vizyon, stratejiler ve ilişkili kent projelerinin tasarlanmasına olanak tanıdı. Bir sivil toplum temsilcisi kentin seçilenler, atananlar ve diğer toplum temsilcilerini içeren tüm çıkar gruplarını birleştirmede bölgesel bir rol aldı. 1999 depreminden sonra başlatılan sivil hareketleri uluslararası kuruluşların itici gücüyle meydana gelmişken, bu aşamada kentin gideceği yönün oluşturulması ve ilgili politika ve uygulama adımlarının planlanması sürecini sivil toplum başlatmış, kaynak sağlamış ve öncülüğünü etmiş oldu. Bundan sonraki bölüm bu sürecin yöntemsel kurgusunu anlatmaktadır.

KOCAELİ'NİN KATILIMLI PLANLAMA YÖNTEMİ

Yukarıda açıklandığı gibi, Kocaeli geçmişte katılımlı süreçlerin somut eylemlere dönüşmemesi sıkıntısını yaşadığı için, bu süreçte oluşacak dinamikler ve ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlemeye açık süreç tasarımı, planlanması, yönetilmesi ve üretilen bilginin sistematik duruma getirilip yerel bilginin yeniden yerele geri dönmesi konusunda bir uzmanlık desteğinden yararlanması gerekiyordu. Bu yüzden,

proje öneri süreç tasarımı ile başladı ve sürecin ihtiyaçları doğrultusunda yeni biçimler aldı. Süreç, birbiriyle içiçe giden beş bölümden oluşmaktadır: 1) Kentin iddia sahipleri haritasının oluşturulması; 2) Yerel özelliklerin ve dinamiklerin anlaşılması; 3) Kocaeli'nin geleceğinin tasarlanması; 4) Eylem, fikir yürütme ve gelecek adımlarının yeniden tasarlanması. Bu bölüm, sürecin parçalarını anlatmaktadır.

Kent İddia Sahibi Haritasının Oluşturulması

Katılımlı planlama süreçlerinde doğru iddia sahipleri haritasının oluşması çok büyük önem taşımaktadır. Haritanın yanlış kişileri içerecek biçimde ya da eksik yapılması, sürecin aksamasına neden olabilir. Süreci tıkamaya çalışan, ortamı siyaset ortamına dönüştüren, kolektif çalışma disiplini olmayan kişilerin iddia sahibi haritasında yer alması tercih edilmez.

İddia sahibi haritası toplum temsilcilerini, karar vericileri ve uygulayıcıları içerir. Toplum temsilcilerini sürece dahil etmek önemlidir, çünkü bu grup sivil toplumun sesini yansıtır. Karar vericilerin bilgi ve karar oluşturma sürecine katılmaları kararların alınmasındaki duyarlılıkları ve taahhütleri açısından önemlidir. Uygulayıcıların katılımları ise üretilen eylem planlarının yaşama geçirilmesindeki taahhütlerini güçlendirmesi açısından önemlidir.

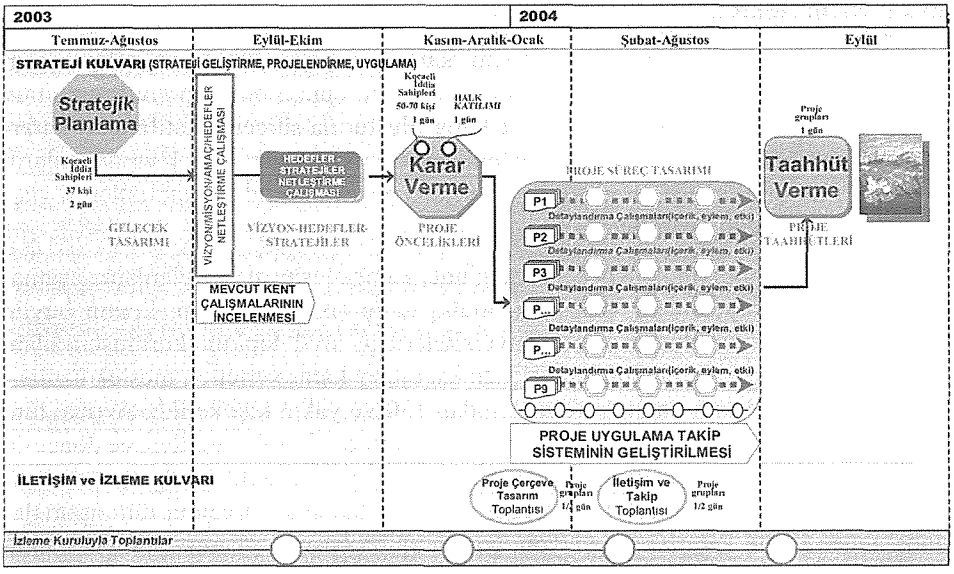
Bunlar dikkate alındığında, Kocaeli örneğinde, karar oluşturma ve planlama aşamalarına yerel belediyelerden, valilikten, mülki idare amirliklerinden, kentin büyük sanayi ve ticaret kuruluşlarından, üniversitelerden, sivil toplum kuruluşlarından, meslek odalarından, Yerel Gündem 21'den üst düzey karar vericiler, meslek uzmanlarından ve yerel basın-yayın kuruluşlarından 150'ye yakın kişi katıldı. Ayrıca, tüm süreçte olmasa bile karar ve taahüt verme aşamalarında il milletvekilleri ve dönemin Çevre Bakanı da sürece katıldı. Ayrıca, üretilen bilgiyi, Kocaeli'nin ilçelerinde benzer dağılımlarla yaklaşık 1100 kişi değerlendirdi. Planlama sürecinin tüm aşamalarında alınan bütün kararlar televizyon, gazete ya da basın toplantısı yoluyla halkın bilgisine sunuldu. Projenin bulunduğu aşamaya ve uygulanan yöntem ve tekniklere bağlı olarak, kararları yerelin gerçeğini en doğru olarak yansıtacak biçimde oluşturmak, taahhütü artırmak ve kamuoyu farkındalığını geliştirmek için katılımcı sayısı genişledi. Bu projenin planlama sürecinin sonunda farklı yöntemler dahilinde bu sürece 1300'e yakın kişi katıldı.

Yerel Özelliklerin ve Dinamiklerin Anlaşılması

Katılımlı planlama süreci başlamadan önce çalışma çerçevesini oluşturabilmek için kente özgü bilginin toplanması gerekmektedir. Bu yerel bilgi, kentin geleceğini planlarken tartışılması kesin olan konuları, kent toplumunun çeşitli grup dinamiklerini, kentin toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapısını içerir. Bu bilginin anlaşılması katılımlı sürecin hem içerik hem de yöntemsel olarak yönetilmesinde gerekli olmuştur.

Kocaeli'nin Geleceğinin Planlanması

Bu süreç, kentin geleceğini planlanma süreci olarak tasarlandı. Bu kapsamda kentin vizyonu, öncelikli hedefleri, stratejileri ve projeleri, eylem plan ve programları tasarlandı. Bu faaliyetlerde, kentin tüm iddia sahiplerinin ortak olduğu bir çıkar yolunun oluşturulması amaçlandı. Araştırmanın bu aşaması, Şekil 1'de görüldüğü gibi, iki ana kulvar boyunca yol aldı. Birinci kulvar strateji kulvarıdır. Bu katılımlı bir gelecek tasarım ve değişim sürecidir. Beş aşamada gerçekleşmiştir: 1) Stratejik Planlama; 2) Vizyon Netleştirme; 3) Karar Verme; 4) Proje Ayrıntılandırma; 5) Taahhüt Verme. İkinci kulvar izleme, değerlendirme ve yeni eylem planları oluşturma kulvarıdır. Bu aşamada veri nicel ve nitel tekniklerle toplanmış ve değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Kocaeli'nin Geleceğinin Planlaması Süreci*

İzleme, değerlendirme ve bilgiyi yeniden üretme kulvarı strateji planlama kulvarıyla beraber yürütülmüştür. Katılımlı süreçlerde üretilen bilgi, süreç boyunca başka katılımcıların sürece dahil olmasıyla, böylece birbirinden öğrenme gerçekleştikçe, alınan kararlar doğrultusunda yapılan eylemler üzerine tartışıldıkça yeni kararlar ve bu yeni kararlar doğrultusunda yeni eylemler alma döngüsü kurulmuştur. Bu döngü, karar alma, uygulama, yorumlama, yeniden karar alma ve yeniden uygulayıp yorumlama aşamalarından oluşan yenilikçi ve bireysel ve toplumsal öğrenmeyi destekleyen bir süreçtir. Bu yüzden, bu projede de tüm katılımlı planlama süreci boyunca, tüm aşamalarda, gerek büyük gruplarla yapılan konferanslarda, gerek küçük gruplarla yapılan netleştirme toplantılarında sürekli olarak hem süreci hem de ortaya çıkan bilgiyi izleme, değerlendirme ve yeni bilgi üretme süreci yaşanmıştır. Bu bölüm, stratejik planlama sürecinin aşamalarını anlatmaktadır.

Stratejik Planlama

Kocaeli stratejik planlama süreci, katılımlı stratejik planlama yöntemi olarak bilinen "*search conference*" ile başlamıştır (Emery, 1999). Konferans; yerel yönetimler, valilik, meslek odaları, sivil toplum örgütleri, yerel sanayi ve ticaret kuruluşları ve üniversitelerden gelen temsilcilerden oluşan 37 iddia sahibinin demokratik bir diyalog ortamında biraraya gelmesi ve ortak vizyon, stratejiler ve proje fikirlerini üretmesi için örgütlenmiştir. Katılımcılar konularında deneyimli ve bilgili kişilerden, karar vericilerden ve uygulayıcılardan oluşmuştur. Bu konferans, katılımcılara yenilik, yaratıcılık, farkındalık, birbirini anlama ve öğrenme ortamı sunması için tasarlanmıştır (Emery, M. 1982, 1999; Emery and Purser, 1996; Emery and Devane, 1999). Bunun için, değerlendirmeden tasarıma doğru, kentlerimizi etkileyen genel çevre koşullarından Kocaeli özeline inen konular etrafında, beyin fırtınaları, grup çalışmaları, toplu değerlendirme seanslarından oluşmuş açık tartışma ortamları yaratmıştır. Kocaeli'nde bundan önceki katılımlı toplantılarda bilginin süzenlenememesinden kaynaklanan çaba, zaman ve heyecan israfı dikkate alındığı zaman, bu aşamada yapılan tüm çalışmalar belli amaçlar doğrultusunda, paylaşılan ortak bilginin üretilmesine yönelik ve üretilen bilginin katılımcılara anlamlı gelen kavramlar çerçevesinde gruplanmasına izin veren bir süreç içerisinde yönetilmiştir.

Vizyon Netleştirme

Katılımlı planlama konferansında üretilen bilgi Kocaeli'nin geleceği ile ilgili ortak görüşün ilk taslak belgesini oluşturmuştur. Katılımcı iddia sahipleri bu konferansta kentin taslak vizyonunu, hedeflerini ve vizyona götürecek proje fikirlerini üretmiştir. Konferansta üretilen bilgi katılımcılarla yapılandırılmış bile olsa bilginin kavramsal gruplar altında toparlanması ve netleştirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Netleştirme toplantıları iki farklı grupla yapılmıştır.

Kent vizyonu, valilik, belediyeler, üniversiteler, komutanlık, yerel gündem 21 ve meslek odalarından üst düzey karar verici konumda olan 29 kişilik bir grupla yeniden oluşturulmuştur. Konferansta üretilen hedef, strateji ve projelerle ilgili bilgiler ise süreç sahibi kuruluştan, bilginin yapılandırılmasında deneyimli iddia sahipleri ve araştırmacı gruptan kişilerden oluşan daha küçük bir grupla yapılmıştır. Bu süreç yaklaşık 10 kişinin katılımıyla gerçekleşen küçük toplantı serileri biçiminde tasarlanmıştır. Katılımlı süreçler eylemle ve katılımcı sayısının genişlemesiyle üretilen bilginin yeniden üretilmesine olanak sağladığı için bu aşamada yapılan kavramsallaştırmalar tüm tasarım ve eylem sürecinin diğer aşamalarında yeniden ele alınmış ve her seferinde katılımcılara daha anlamlı gelen kavramlar üretilmiştir.

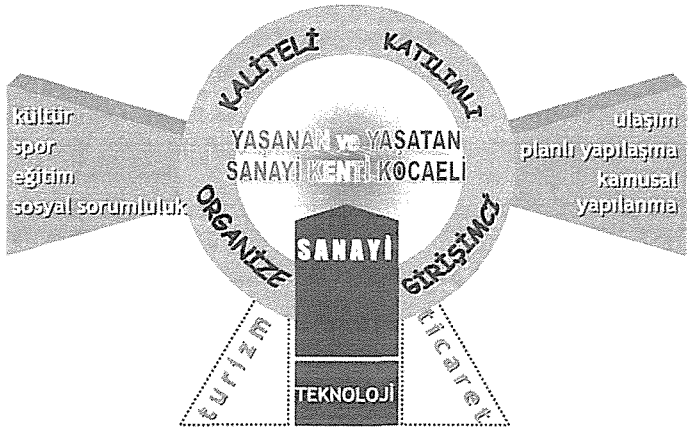
Katılımlı strateji oluşturma ve vizyon netleştirme çalışmaları sonucunda oluşan ortak görüş Kocaeli'nin 2023'de yaşanan ve yaşatan bir sanayi kenti olacağını söylemiştir. Kocaeli, katma değeri yüksek, seçkin ve entegre sanayisiyle öncü olan, yaşanabilir, Kocaeliliği tattıran, bireysel, toplumsal ve ekonomik gelişime ve ilerlemeye imkan veren kaliteli, organize ve katılımlı bir kent olmalıdır.

Bugün, Kocaeli, sanayide öncü bir kenttir. 2023'de de, Kocaeli, katma değeri yüksek, seçkin ve bütünleşmiş sanayisiyle ve sanayide uzmanlaşmış yüksek teknolojisiyle öncü bir endüstri kenti olmaya devam edecektir. Ancak, bugün Kocaeli'nin sahip olmadığı, kentin yaşanabilir bir kent olmamasıdır. Kocaelili iddia sahipleri, yirmi yıl sonra, Kocaeli'nin sosyal, kültürel, eğitim, fiziksel, yönetim ve diğer ekonomik açıdan gelişmiş ve potansiyellerin Kocaelililerin yararına kullanıldığı ortamı sunan yaşanabilir bir kent olacağını hayal etmektedirler. Bunu da, Kocaeli'nin katılımlı, kaliteli, organize ve girişimci özelliklerini kullanarak başarabileceğine inanmaktadırlar. Bu temel amaç kurgusu, Şekil 2'de görüldüğü gibi, Kocaeli'nin 2023 kent modelini ortaya çıkartmıştır.

Bu kent modeline göre, Kocaelili katılımcı iddia sahipleri yaşanan ve yaşatan bir kenti şöyle anlatmışlardır: "Güven duygusu uyandıran, yaşamaktan mutluluk duyulan, yaşanılan ev ve mahallenin var olduğu, arkadaşların ve ailenin yaşamlarını sürdürdükleri, sosyal olanaklardan yararlanılan, günlük faaliyetlerin yerine getirilebildiği, eğlenilebilen, dinlenilebilen, kentsel gelişmelerin öğrenildiği, katılımın, değişimin ve gelişimin olduğu bir kentte yaşamak istiyoruz" (Kocaeli Katılımlı Dönüşüm Projesi Raporu, 2004).

Kocaeli'nin niteliksel özellikleri ile ilgili; özel ve kamu sektöründe kaliteli yönetim, üretim ve insan; sivil örgütlenme ve kamu-sivil ortaklığı; yalnızca üretimde değil yönetimde de düzen kurmak; hizmetleri dengeli dağıtmak; sadece ekonomik alanda değil, sosyal ve akademik alanda da girişimci ve önder olmak; iradeli ve kararlı olmak vurgulanmıştır.

Kocaeli'nin ekonomik gücünün temellendiği sanayi sektörünün 2023'de katma değeri ve rekabet gücü yüksek, seçkin, bütünleşmiş ve planlı gelişen bir sanayiye sahip olması hedeflenmiştir. Ayrıca, sanayinin yüksek, sanayide uzmanlık ve çevre teknolojileri ile desteklenmesiyle farklılık yaratacağı da belirtilmiştir.

Şekil 2. Kocaeli 2023 Kent Modeli (Kocaeli Katılımlı Dönüşüm Projesi Raporu, 2004)

Kocaeli'nin katılımcı iddia sahipleri, kültürel, sosyal, eğitim, fiziksel, yönetim ve diğer ekonomik faaliyetlerle ilgili müzelerle dolu kültür merkezine sahip; tiyatro faaliyetlerinin yapıldığı; atçılık, kayak, futbol ve su sporlarının etkin yürütüldüğü; örgün ve yaygın eğitimin uygulandığı; kara, hava, deniz ve demiryolu ile entegre bir ulaşım ağına sahip; nazım planının hazırlandığı; yerel yönetimin yapılandığı; kamu, özel ve akademi işbirliğinin sağlandığı; Kartepe, Sapanca ve Kandıra'nın turizme açıldığı; İzmit Körfezi ve marinasını değerlendirilen; tarih ve kültür turizminin yaşandığı; büyük alışveriş merkezlerini barındıran; fuarlarla tanınmış; lojistik altyapısı güçlü olan; ve yerel değerlerin markalaştığı bir kent hedefini ortaya koymuşlardır.

Karar Verme

Stratejik Planlama Konferansı ve bu konferansı izleyen netleştirme toplantılarında katılımcılar 41 proje fikri üretmiştir. Katılımlı süreçlerde iddia sahiplerinin eyleme dönük bilgi üretmesi esas alındığı için vizyona götürecek projelerin, iddia sahipleriyle birlikte uygulamaya en kolay geçişi sağlayacak bilginin üretilmesi, yani, eylem planlarının yapılması önem kazanmaktadır. Kocaeli projesinde, böyle bir çalışma gereği, üretilen 41 proje fikrinin eyleme dönük planlanması ve detaylandırılması yapılmadan önce, önceliklendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Bunun üzerine, Kocaelili yerel yöneticiler, kamu görevlileri, siyaset temsilcileri, çeşitli oda üyeleri, akademisyenler, girişimciler ve sivil toplum kuruluşları üyelerinin katılımıyla 37 kişilik bir grupla bir önceki aşamalarda oluşturulan kararların önceliklendirilmesine imkan veren katılımlı karar verme konferansı ("*karar konferansı*"**) düzenlenmiştir. Konferansta daha önce gerçekleştirilen konferans ve vizyon netleştirme çalışmaları temel alınarak hazırlanan kent vizyonunu, temel hedefleri ve proje fikirlerini içeren karar modeli değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirme sırasında öncelikle "Yaşanan ve Yaşatan Sanayi Kenti Kocaeli" vizyonunun sağlanması açısından temel hedeflerin önemleri belirlenmiş ve daha sonra her bir projenin tüm hedeflere katkısı göz önüne alınarak projelerin öncelikleri belirlenmiştir. Yapılan değerlendirmeler ortaklaştırılarak genel sonuçlar elde edilmiştir.

Değerlendirmelere göre, kent vizyonuna katkısı "çok fazla" olan projeler 'katılımlı kent yönetim yapısının oluşturulması', 'körfez yönetim modelinin oluşturulması ve hayata geçirilmesi', 'uluslararası destek fonlarının bölgemize aktarılmasını sağlayacak ortak proje üretim merkezinin oluşturulması', 'deniz, kara ve raylı ulaşımı ile bütünleştirilmiş kent ve il içi toplu taşımacılığın yapılması' projeleridir. Bu projeleri, kentsel güzelleştirme, düzenleme ve konut planlamasını içeren projeler, sosyal ve beşeri projeler ve yenilikçilik projeleri izlemektedir. Eğitim ve kent yaşamını destekleyecek sosyal, eğitim ve spor faaliyetlerinin düzenlendiği merkezlerin kurulması, teknoparkların etkin duruma getirilmesi, e-kent projesinin hayata geçirilmesi ve yenilikçilik aktarma merkezinin kurulması projeleri bunlardan bazılarıdır.

Kocaeli projesinin bu aşamasına değin tüm karar oluşturma ve karar verme süreçlerine kentin üst yöneticileri katılmıştır. Her aşamada oluşturulan kararların, televizyon, gazete ve basın toplantıları yoluyla halka duyurulmasına karşın, halkın öncelikli projelerin saptanması sürecine aktif katılması için halk değerlendirme çalışmasının karar verme sürecine dahil edilmesine karar verilmiştir. Bu çaba hem halkın gereksinimlerine yönelik projelerin saptanmasında hem de genel halkın farkındalığının ve sahiplenmesinin artırılmasında önemlidir.

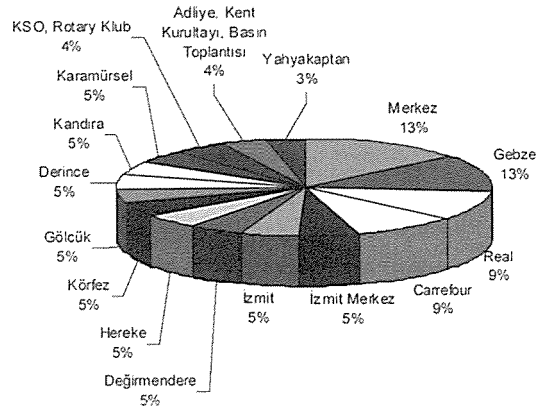
Bunun üzerine, karar konferansından sonra karar modeli tekrar netleştirilmiş, halkın anlayabileceği netliğe kavuşturulmuş ve anket çalışması yoluyla halkın değerlendirmesine sunulmuştur. Anket çalışmasını Koaceli Üniversitesi öğrencileri uygulamışlardır. Çalışmaya kentin belli başlı merkezlerinden mümkün olduğunca eşit dağılım ile toplam 1093 kişi katılmıştır. Buna göre, Şekil 3'de görüldüğü gibi, halk katılımı anketi Yahyakaptan, Merkez, Gebze, Carrefour, Real, İzmit, Değirmendere, Hereke, Körfez, Gölcük, Derince, Kandıra ve Karamürsel bölgelerinde yapılmıştır. Ayrıca, anket çalışması, İzmit Kent Kurultayı üyeleri, projenin duyurulması için düzenlenen basın toplantısına katılanlar, Rotary Klubü üyeleri ve Kocaeli Sanayi Odası çalışanları ile de uygulanmıştır.

Katılımcıların %75'e yakın kısmını benzer oranlarda öğrenciler (%14), işçiler (%14), idari ve büro personeli (%13), esnaf ve zanaatkarlar (%13), yöneticiler (%10) ve profesyoneller (%9) oluşturmuştur. Yüzde 18'ini ise eşit oranlarda ticaret erbabı, emekliler ve ev kadınları tamamlamış. Katılımcıların geri kalanı servis ve hizmet sektöründen (%3), güvenlik hizmetlerinden (%1), sanayici (%1) ve çalışamaz durumda olup kira gibi gelirlerle geçinen (%4) kişilerdir (2004).

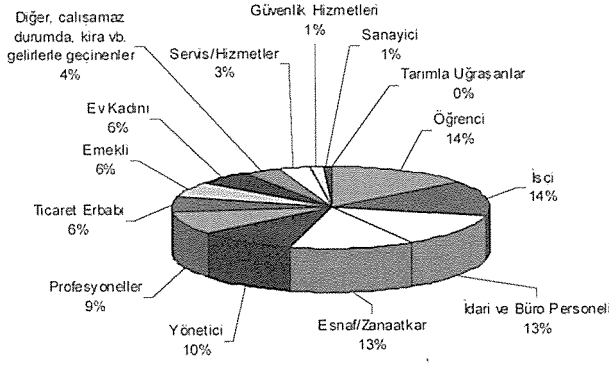
Şekil 5'te görüldüğü gibi, katılımcıların yarıdan fazlası erkek nüfusu (%66), geri kalanını kadın nüfus (%33) temsil etmektedir. Katılımcıların yaşa göre dağılımında ise, yine yarıdan fazlasının 25-55 yaş arası çalışan gruptan (%66), %29'nun 1-24 yaş arası okuyan gruptan, geri kalanının 56 yaş emekli gruptan (%4) olduğu görülmektedir (2004).

Orlama değerler, sapma hesapları ve grup farklılıklarının belirlenmesinde kullanılan ileri istatistiki analiz sonuçları dikkate alındığında, vizyona en fazla katkısı olabilecek projeler 'doğayı koruma projesi', 'sosyal ve toplumsal hizmeti sağlama projesi', ve 'sağlık hizmetini sağlama projesi'dir. Bu üç proje hemen hemen bütün farklı nüfus grupları tarafından en öncelikli projeler olarak ön plana çıkarılırken, farklı gruplarda öncelikli diğer bazı projeler, konut alanlarının planlanması, eğitim hizmetinin sağlanması, sanayinin kentte yarattığı sorunların çözülmesi, acil eylem planının yapılması, toplu taşımacılığın planlanması, kent yönetiminin yeniden yapılandırılması ve ticaretin geliştirilmesi ile ilgili projelerdir.

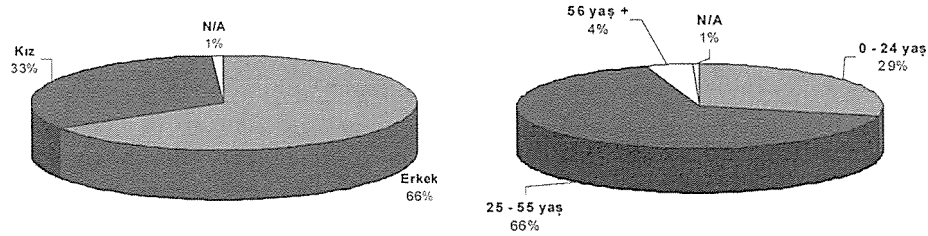
Görüldüğü gibi, kentin üst yönetiminin proje önceliklerini değerlendirme sonuçlarıyla halkın değerlendirmesi arasında farklılık vardır. Yönetim grubu ağırlıklı olarak vizyona yönelik projeleri öncelikli olarak değerlendirirken, halk kent yaşamının iyi-

Şekil 3. Halk Katılımı Anket Çalışmasına katılanların bölgelere göre dağılımı

Şekil 4. Halk Katılımı Anket Çalışmasına katılanların mesleğe göre dağılımı

Şekil 5. Halk Katılımı Anket Çalışmasına katılanların cinsiyet (solda) ve yaşa (sağda)göre dağılımı

leştirilmesine yönelik projelerin öncelikle ele alınmasını istemiştir. Bunun üzerine, süreci yöneten ve koordine eden ekip, iki aşamada elde edilen sonuçları bütünleştirme yoluna gitmiş ve proje gruplarını vizyona yönelik projeler ve iyileştirme projeleri altında toplayarak proje çalışma gruplarını kurmuştur.

Proje Detaylandırma

Proje detaylandırma aşamasında öncelikli çıkan projeler için çalışma grupları oluşturulmuştur. Proje gruplarında konuyla ilgili uzmanlar, planlama ve karar verme konferansları katılımcıları ve proje uygulayıcıları çalışmışlardır. Gruplar grup içinde belirlenen zaman dilimlerinde (haftada bir, iki haftada bir gibi) toplanmışlar ve projeyle ilgili olarak iki temel konu üzerinde detaylandırma yapmışlardır: 1) Proje süreç tasarımı; 2) Tüm iddia sahiplerinin ortak çıkar formülü (2004).

Vizyona yönelik beş proje grubu kurulmuştur: 1) Çağdaş Yönetim Proje Grubu; 2) Sanayinin Geleceğinin Planlanması Proje Grubu; 3) Kültür, Turizm ve Spor Proje Grubu; 4) Ticaret Proje Grubu; 5) Ulaşım Proje Grubu. Çağdaş kent yönetimi proje grubu, katılımlı yönetim sağlama, proje üretim merkezinin oluşturulması ve e-kent projesinin yaşama geçirilmesi projelerini detaylandırmıştır. Sanayinin geleceğinin planlanması proje grubu, sanayide yeniden sağlıklı yapılanma, tarımın sanayileşmesi, tarım teknoparkının ve yatırım ajansının kurulması konularını çalışmıştır. Kültür proje grubu, Samanlı Dağları turizm ve doğal hayatı koruma, Kocaeli ili Kandıra kıyı bandının turizm merkezi ilan edilmesi, alternatif sporlar merkezinin kurulması, Kocaeli'nin antik kent niteliklerinin değerlendirilmesi, uluslararası Nikomedya kültür ve sanat festivalinin planlanması ve müzeler kompleksinin kurulması konularını irdelemiş ve eylem planlarını hazırlamıştır. Ticaret grubu, Kocaeli'nin nasıl bölgesel ticaret merkezi haline dönüştürülebileceğini tartışmış ve bunun sürecini tasarlamıştır. Son olarak, ulaşım proje grubu, İzmit içinde hızlı ulaşım planının yapılması, entegre deniz, kara ve deniz yolu ulaşım sisteminin kurulması ve Kocaeli'nin hava ulaşımının geliştirilmesi konularındaki alt projeleri detaylandırmıştır (2004).

İyileştirmeye yönelik ise dört proje grubu kurulmuştur: 1) Çevre Proje Grubu; 2) Konut Planlaması ve Sanayi İlişkisi Proje Grubu; 3) Eğitim Hizmetleri Proje Grubu; 4) Sağlık ve Sosyal Hizmetler Proje Grubu. Çevre proje grubu, İzmit Körfezi yönetim modelinin hayata geçirilmesinin sürecini tasarlamıştır. Konut planlaması ve sanayi ilişkisi proje grubu, Apell programının yeniden yaşama geçirilmesi, gecekondu alanları pilot dönüşümü, depremde hasar görmüş bilanların envanterinin çıkarılması, körfez petrol ürünleri organize sanayi bölgesinin kurulması ve Kocaeli enerji kullanım planının hazırlanması konularında detaylı süreç tasarımları ve eylem planları yapmıştır. Eğitim hizmetleri grubu, örgün eğitimde kalitenin yükseltilmesi, hizmet içi eğitim merkezinin kurulması, istihdama yönelik mesleki eğitimin planlanması ve halk eğitim kültür ve sanat merkezinin modernleştirilmesi konularında çalışmıştır. Son olarak, sağlık ve sosyal hizmetler proje grubu, bölgede yaşanan afet sonrasında aile ilişkilerinin geliştirilmesi, yaşlılar için gündüz yaşam alanının oluşturulması, Kocaeli'nde yürütülen sağlık eğitim çalışmalarının koordinasyonu, sağlıklı kadın, sağlıklı anne projesinin hayata geçirilmesi, Kocaeli sosyal entegrasyonun sağlanması, el ele projesinin yaşama geçirilmesi, Gebze zihinsel özürlüler ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezinin kurulması, özel ve kamuya ait diyaliz merkezlerinin izlenmesi ve denetimlerinin yapılması gibi proje önerilerini detaylandırmıştır.

Bu makale Kocaeli katılımlı planlama sürecini ve aşamalarını bir örnek çalışma olarak aktarmayı amaçladığı için, her bir proje çalışmasının çıktısını sunmak bu makalenin amacı dışındadır. Ancak, her proje grubunun projenin hedefini, alt hedeflerini, faaliyet adımlarını, projeden sorumlu ve önder kuruluşu, proje sponsor kuruluş veya kuruluşları, projeden yararlanacak ve projenin gerçekleşmesinde işbirliği yapacak tarafları tanımladıklarını ve faaliyet uygulama zaman çizelgesini oluşturduklarını belirtmek proje sürecini anlamak açısından gereklidir.

Taahhüt Verme

Detaylandırılan projelerin uygulanmasında güvence vermek için, karar vericilerin ve ilgili uygulayıcı ve sahiplenici kurum, kuruluş ve kişilerin taahhütünü hem açık bir diyalog forumunda hem de yazılı olarak alma gereksinimi duyuldu. Böylece, yaklaşık bir yıldan beri devam eden kent vizyonunun ve öncelikli projelerin belirlenmesi, bu projelerin detaylandırılması ve planlanması sürecinden sonra, projelerle bugün ve gelecekte ilgili olan ve olacak kuruluşların taahhütlerinin alınması aşamasına gelindi. Bunun üzerine, daha geniş bir iddia sahibi topluluğunun katılımıyla bireysel ve kurumsal taahhütleri almak üzere, somuta dönüşen projelerle bir protokol imzalayarak kararları belgelemek için Eylül 2004'de taahhüt alma konferansı (*"diyalog konferansı"***) düzenlendi.

Bu konferansa, Çevre Bakanı, Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı, İlçe Belediye Başkanları, Donanma, ilçe kültür, spor, turizm devlet daireleri temsilcileri, sivil toplum kuruluşları temsilcileri, Yerel Gündem 21, sanayi, ticaret, mimarlık ve mühendisler gibi meslek odaları temsilcileri, ulusal ve yerel medyadan 100'den fazla kişi katıldı. Önce, katılımcılara, proje süreci, kent vizyonu, kent modeli, ana hedefler ve öncelikli projeler sunuldu. Sonra, her proje grubu sözcüsü, proje tasarım sürecini, faaliyet adımlarını, projenin uygulanması için sürece katılmasını öngördükleri kurumları ve uygulama takvimini sundu. Her sunuş sonunda, katılımcıların yorumlarının, sorularının ve taahhütlerinin alınabileceği bir diyalog ortamı oluşturuldu.

Konferansta, bazı projeler için ilgili kurumlar kesin taahhütler verirken, bazı projelerin önerileri katılımcıların yorumları doğrultusunda yeniden üretildi. Taahütleri alınmış uygulamaya konulacak projeler arasında sanayinin kent içinden çıkarılması ve organize sanayi bölgelerine gitmesi, sanayi yatırım ajansının kurulması, kent kurultayının daha katılımcı bir biçimde yapılanması gibi projeler yer almaktadır. Katılımcılar, somuta dönüşen bu projelerin uygulanmasını izlemek, değerlendirmek ve yeni eylemlere dönüştürmek için, proje grup temsilcilerinden, kentte yaptırım gücü olan belediyeler ve valilik gibi üst düzey kent yöneticilerinden ve proje süreç yönetimini ve kolaylaştırıcılığını yapan eylem araştırmacılarından oluşan 'Kent Vizyon İzleme ve Koordinasyon Komitesi' kurmaya karar verdi. Konferanstan sonra, kent vizyonu projelerinin uygulanmasına yönelik hazırlanan genel taahhüt protokolü Büyükşehir Belediyesi tarafından imzalanıp yerel gazetede yayınlandı ve halka duyuruldu.

Uygulama, Eylemle İzleme ve Yeniden Üretme

Kocaeli katılımlı planlama projesinin ana planlama ve tasarım sürecini, yani politikaları projelere, projeleri de somut uygulama kararlarına dönüştürme sürecini bir ay önce bitirmiştir. Bu süreç boyunca, süreç yöneticileri ve katılımcıları gerek küçük toplantılar gerekse büyük konferanslar şeklinde üretilen bilgiyi değerlendirmişler ve bir sonraki aşamayı buna göre tasarlamışlardır.

Kararların uygulamaya konulması ve bununla yeni kararların, yani, yerel bilginin yeniden üretilmesi süreci daha yeni başlamıştır. Yukarıda da belirttiğim gibi, ana planlama sürecinin sonunda kent iddia sahipleri alınan kararların uygulanmasını izlemek ve koordine etmek için yine kentin iddia sahiplerinden oluşan bir izleme ve koordinasyon komitesi kurma ve ayda bir buluşarak projelerin gidişatını konuşmak, yorumlamak ve yeni eylem kararları üretme kararı almıştır.

Katılımlı süreçlerde nasıl yerel bilgi süreç içerisinde üretiliyorsa, bilginin üretilmesi ve izlenme yöntemi de süreç içerisinde, ihtiyaçlara ve oluşumlara bağlı olarak şekillenmekte ve değişime uğramaktadır. Buna göre, projelerin uygulanması sürecinde aylık komite toplantıları yanında, halk forumları, proje temelinde küçük grup toplantıları, uygulama kriz çözüm toplantıları, yeni strateji çalıştayları, vizyonu yenileme toplantıları yapma ihtiyacı doğabilir.

SONUÇ

Bu makale, bir yıla aşkın bir süredir, İstanbul, Türkiye ve global düzeyde çeşitli sektörel platformlarda işbirlikleri ve bağları olan Türkiye'nin en endüstrileşmiş bölgesinde, Kocaeli'nde yürütülen katılımlı stratejik planlama sürecini anlatmaktadır. Bu çaba, eylem araştırması yaklaşımı ve bu yaklaşıma uygun yöntem ve tekniklerle yürütülmüştür. Bu araştırmanın temel amacı Kocaeli halkının kent ile ilgili alınan kararlara katılımı, böylece toplumsal demokratikleşmenin güçlenmesi, eyleme dönük anlamlı yerel bilginin kentin tüm iddia sahipleri ile birlikte planlanması, böylece kararların sahiplenilmesi ve uygulanmasıdır.

Toplumun planlama sürecine aktif katılımı ile demokratikleşmesi amacı ulaşılması büyük ve test edilmesi güç bir amaçtır. Ancak, bu sürecin Kocaeli'nin planlama pratiğine kattığı değerlerden ve bu süreçten öğrenilenlerden söz etmek mümkündür. Gerek Kocaeli'nde gerekse diğer illerde bundan sonraki katılımlı planlama uygulamaları açısından böyle bir değerlendirmenin yapılması önemlidir. Bu bölüm, Kocaeli katılımlı planlama sürecinin demokratikleşme ve toplumsal öğrenme açısından kentin geleneksel planlama pratiğine kattığı değeri ve bu uygulamadan alınan dersleri tartışmaktadır.

Kazanımlar

Kocaeli'nde uluslararası kurumların girişimiyle başlayıp sivil toplumun sahiplenmesi ve sürecin önderliğini yapmaya gönüllü olmasıyla süren katılımlı planlama prati-

ği Kocaeli'nin planlamada karar verme sürecinin demokratikleşmesine katkıda bulunmuştur. İlk aşamada, uluslararası etki sonucu, bölgedeki sivil toplum kuruluşların sayısı artmış ve böylece değişik toplumsal çıkarları harekete geçirmiştir. Bunlardan bazıları Yerel Gündem 21, sağlık, kadın, depremzedeler ve engellilerdir. Sivil toplumsal örgütlerinin kuruluşu ile toplum üyeleri kendi konularıyla ilgili proje fikirleri üretmişler ve karar vericilerle fikirlerini paylaşabildikleri platformlarda yer almışlardır. Bu fırsat toplumun sesinin duyulmasına yaramıştır.

Ayrıca, toplumun kısmi katılımına katkıda bulunmuştur. Pateman (1970) katılımın hangi düzeyde olursa olsun olumlu psikolojik etkisi olacağından söz etmiştir. Kocaeli çalışmasında da, 1999'da uluslararası kuruluşların başlattığı katılımlı planlama süreci, 2003 yılında sivil toplumun önderliğini üstlendiği bir hareket haline gelmiştir. Bu aşamada, sivil bir kuruluş, Kocaeli'nin stratejik planlama sürecini tüm kentin katılımını içine alan bir biçimde başlatmış ve bölgesel bir önderlik rolünü üstlenmiştir. Seçilen, atanan ve toplum temsilcilerinden oluşan kentin tüm iddia sahiplerini bir araya toplamış ve bir yıl boyunca kolektif üretme sürecini yürütmüştür. Bu süreçte, Kocaeli'nin nasıl bir yön izleyeceği ve bunu nasıl uygulanabileceğinin planları üretilmiştir. Ayrıca, binden fazla vatandaş bu sürecin çıktılarını ve kentin öncelikli konularını değerlendirmesine katılmıştır. Bu beş yıl önce başlamış Kocaeli toplumunun demokratikleşme sürecini, iddia sahiplerinin karar verme sürecine kolektif katılımı ile daha da güçlendirmiştir (Arnstein, 1969; Day, 1997; Fainstein, 1985; Greenwood & Levin, 1998; Pateman, 1970). Ayrıca, geniş katılım ile bu katılımlı karar verme süreci toplumun çeşitliliğine saygı göstermiş ve bunu toplumun yararına değerlendirmiştir (Greenwood & Levin, 1998). Bunun yanında, işbirliğine ve iletişime dayalı bu kolektif planlama süreci katılımcılara birbirini dinleme, anlama, birbirinden öğrenme ve beraber üretme yetkinliği kazandırmıştır (Pålshaugen, 2002).

Alınan Dersler

Katılımlı planlama süreçlerini daha verimli bir sürece dönüştürmek için, araştırmacıların ve plancıların Kocaeli örneğinden alacakları dersler olabilir. Bunu dört açıdan tartışacağım: Kurumlar, eylem araştırması yaklaşımı, yöntemsel kararlar ve süreç çıktıları.

Kurumlar

İlgili grupların katılımının sürekliliğini sağlamak ve süreci eyleme dönük bilginin üretimine yönelik yönetmek katılımlı süreçlerde önemlidir. Eyleme dönüşmeyen söylemler muhakkak toplumun heyecanının ve kaynaklarının boşa gitmesiyle sonuçlanır.

İlgi grupları genelde kendi ilgi alanları doğrultusunda toplumdaki rollerini alırlar ve faaliyetleri savundukları ilgiyi korumak veya güçlendirmek içindir. Bu yüzden, genel yaklaşım kolektif düşünme yaklaşımından uzaklaşabilir. Kocaeli süreci, ilgi gruplarının kolektif bilgi üretmeye başlamadan önce katılımcıların bu yaklaşıma hazırlan-

maları gerektiğini göstermiştir. Bunun için, tüm ilgi grupları biraraya gelmeden önce, gruplara özel hazırlık toplantıları düzenlenebilir.

Planlama süreçlerinde bilgi üretimi gücün bir aracı haline gelebilir (Forester, 1989). Katılımlı süreçlerde üretilen bilginin süreç önderliği yapan kuruluş tarafından değiştirilmesi veya yeniden biçimlendirilmesi mümkündür. Bu yüzden, alternatif süreç yönetim modelleri dikkate alınabilir. Sürecin sadece bir kurum tarafından yönetilmesinin doğruluğu veya işbirlikçi ve katılımlı komitelerin kurulması olanakları araştırılmalıdır.

Bunun yanında, işçi sendikaları gibi bazı kurumlar bu sürece ya hiç katılmamışlardır ya da az ilgi göstermişlerdir. Kurumların yetki sınırlarının çatışması olasılığı, tüm süreç boyunca katılımın değerlendirilmesi, bu sürece karşı tavrın veya ilginin olup olmadığının tespiti araştırılmalıdır. Katılımı tam sağlanamayan kurumlarla işbirliği ve psikolojik olarak katılımlı sürece hazırlık aşamasına gereken önem, zaman ve çabanın verilmesi gereklidir.

Eylem Araştırması Yaklaşımı

Türkiye'de kent planlamasında katılımlı ve demokratikleşmeyi nihai hedef alan eylem araştırması yaklaşımı çok yaygın bir yaklaşım değildir; ancak, böyle bir ihtiyaç vardır. Kocaeli bu yaklaşımı uygulamak için uygun koşulları sunmuştur. Önceleri, uluslararası girişimle başlatılan katılımlı planlama süreci, sivil toplumun bölgesel önderliği ile yürütülen bir sürece dönüşmüştür.

Kocaeli'nde eylem araştırması yaklaşımıyla son bir yıldır yürütülen katılımlı planlama süreci demokratik diyalog ve küçük grup temelinde yerel bilginin üretilip ortaklaştırılması imkanı vermiştir. Bundan önceki süreçte, politik olarak toplumda kabul edilmiş figürler bilgi üretim sürecine egemen olurken, bu süreçteki katılım ve iletişimle sağlanan açık sistem, söylemlerin ve ortak yerel dilin özgürleşmesine yardım etmiştir (Argyris, 1985; Emery & Trist, 1973; Pindur, Rogers, & Kim, 1995).

Bu süreçte, ilk defa tüm kent iddia sahipleri biraraya gelmiş ve kentin geleceğini kolektif bir biçimde planlamıştır. Mevcut durumun saptanmasında, varolan sistemin kabul edilir bir modele oturtulması ve kentin geleceğinin planının yapılması, bilginin paylaşılmasında ve katılımcılar arasındaki güvenin oluşmasında etkili olmuştur (Forester, 1989; Friedmann, 1992). Bir yıl boyunca sayıları gittikçe artan katılımcılar tartışmayı, yorum yapmayı, birlikte ortak görüş üretmeyi kabul etmişler ve ilgili eylem planlarını uygulayacaklarını taahhüt etmişlerdir.

Eylem araştırması yaklaşımı, üretilen bilginin yerel halk tarafından anlaşılmasına katkıda bulunmuş ve böylece, işbirliği ve taahhüt için sorumluluk açısından daha çabuk ve kolay yanıt alınmıştır. Bu, öğrenme, anlama, benimseme ve oluşturulan söylemlerin geçerliliğini arttırmıştır (Emery, M, 1982, 1999; Emery and Purser, 1996; Friedmann, 1992).

Kent plancısı böyle bir süreçte, uzmanlık bilgisine sahip olduğu için üretilen bilgiyi "uzmanlık gereklerine" göre değiştirme gücünü kullanma konumuna sahiptir ve, sonuç olarak, üretilen bilgiyi yerelin ihtiyaçlarından uzaklaştırma potansiyelini artırabilir. Plancının uzman bilgisi bazen halk tarafından güvenilmez, hatta tehtidkar olarak bile algılanabilir (Forester, 1999). Kimi zaman, plancının bilgisini kullanması diğer katılımcıları pasifleştirebilir. Aslen kent plancısı olarak böyle bir projede ayrıca eylem araştırmacısı konumunda olmamın, bilgiyi modellemeye katkıda bulunmamın ve sürecin yönetiminde bulunmamın, üretilen yerel bilginin özgünlüğünün korunmasında önemli olduğunu düşünüyorum. Böyle bir konum, sürecin demokratik bir biçimde yönetilmesinde bir avantaj olarak sayılabilir.

Yöntemsel Kararlar

Kocaeli'nde sivil hareket olarak başlayan katılımlı planlama sürecinin ikinci aşaması vizyoner bir yaklaşım içermiştir. Bu yüzden, kentin üst düzey yöneticilerinin katılımıyla mevcut durumun saptanması ve yeni bilginin üretim süreci başlamıştır. Ancak, zaman içerisinde halkın farkındalığını artırmak, kamuoyu yaratmak ve o güne kadar katılmamış genel halkı sürece dahil etmek kaygısıyla üretilen bilgi toplumun değerlendirmesine sunulmuştur.

Üretilen bilginin somutlaştırılması için yapılan önceliklendirme çalışmasında üst düzey kent yöneticileri vizyona yönelik tercihler yaparken, genel halk kent hayatının iyileştirilmesine ve günlük ihtiyaçlarına yönelik seçimler yapmışlardır. Bundan sonraki, somutlaştırma, yani projelerin detaylandırılması ve eylem planlarının oluşturulması aşamasında üst yönetimin tercihleri ile halkın tercihleri farklılıklar göstermiştir. Bunun üzerine, süreçte yapılan tercihleri dışlamamak için her iki grup tarafından öncelikli görülen tüm projeler detaylandırılmış, bu da çalışmada odaklanma sıkıntısına neden olmuştur.

Katılımlı kent planlaması süreçlerinde vizyona yönelik ve iyileştirmeye yönelik süreçler ayrı yürütülmelidir. Halkın tercihleri her zaman kente yön verecek stratejik kararları içermeyebilir. Genel halk, kenti birebir günlük sorun ve ihityaçlarıyla yaşayan kişiler olduğu için, uygulamada kent yaşamının iyileştirilmesine yönelik kararların daha önemli olduğunu düşünebilir. Buna karşın, karar vericiler, uygulayıcılar ve uzmanlar bulundukları profesyonel konum itibariyle kentin bütünü ve geleceği üzerine daha fazla çalışıyor olabilirler. Bu da, onların vizyona yönelik ve stratejik düşünme pratiklerinin daha fazla geliştiği varsayımını doğurabilir.

Süreç Çıktıları

Kocaeli'nde depremden sonra başlayan katılımlı planlama çabaları üretilen fikirlerin uygulanamaması yüzünden zaman, çaba ve heves kaybıyla karşı karşıya kalmıştır. Toplum temsilcileriyle üretilen fikirlerin uygulanamamasının bir nedeni, bu fikirlerin eyleme dönük fikirler olmamasından kaynaklanmaktadır. Bazıları çok kavramsal, diğerleri ise etkisi uzun vadede görülebilecek hedefler aşamasında kalmıştır. Bu, sürecin öneminin ve kabullünün kaybıyla sonuçlanmıştır.

Bundan beş yıl sonra başlatılan süreçte, kent vizyonundan projelerin eylem planlarına, yani genelden özele doğru inen bir bilgi üretim yaklaşımı benimsenmiştir. Eyleme dönüştürülmeyen hiç bir bilgi uygulanamaz. Bu yüzden, kavramsal söylemler muhakkak eylem planları kapsamında detaylandırılmalıdır. Hemen ve uzun vadede uygulanacak faaliyetler şeklinde gruplanmalı, kurumsal ve bireysel uygulayıcıları belirlenmeli ve zaman taahhütleri yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Ackoff, R.L. and Emery, F.E. (1972). *On Purposeful Systems*. Seaside, CA: Intersystems.

Altman, I. (1992). A transactional perspective on transitions to new environments. *Environment and Behavior*, 24 (2), 268-280.

Appleton, J. (1988). Prospects and refuges revisited. In J.L. Nasar. *Environmental Aesthetics: Theory, Research, and Application*. (pp, 27-44). New York, NY: Cambridge University Press.

Asheim, B.T. (1995). *Industrial Districts and Learning Regions. A Condition for Prosperity?* STEP —report no. 3, Oslo. Also in European planning Studies, Vol. 4. No. 4, 1996, pp: 379-400.

Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. New York: Cambridge University Press.

Miller, D. and Gert de Roo (1997). *Urban Environmental Planning*. Averbury Publishers.

Argyris, C. (1995). Actions science and organizational learning. *Journal of Managerial Psychology*, 10 (6): 20-27.

Ataov, A. (1998). Environmental Aesthetics. CPL Bibliography 349. *Journal of Planning Literature*, 13, 2.

Berlyne, D.E. (1971). *Aesthetics and Psychology*. New York, NY: Meredith.

Burgoyne, J. (1995). Learning from experience: from individual discovery to meta-dialogue via the evolution of transitional myths, *Personnel Review*, 24 (6): 61-73.

Castells, M. (1983). *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. Berkeley, CA: University of California Press.

Devlin, K and Nasar. J.L. (1989). The beauty and the beast: Some preliminary comparison of "high" versus "poplular" residential architecture and public versus architect judgment of same. *Journal of Environmental Psychology*, 9, 333-344.

Dunlap, M.R. (1998). Methods of supporting students' critical reflection in courses incorporating service learning. *Teaching of Psychology*. 25 (3), pp. 208-210.

Emery, F.E. and Trist, E.L. (1965). The causal texture of organizational environments, *Human Relations*, 18, 21-32.

Emery, M. (1982). *Searching: For New Directions, in New Ways, for New Times*. Canberra: Centre for Continuing Education, Australian National University.

Emery, M. (1999). *Searching: The Theory and Practice of Making Cultural Change*, Amsterdam: John Benjamins.

Emery, M. and Devane, T. (1999). Search conference, in P. Holman and T. Devane (eds.), *The Change Handbook: Group Methods for Shaping the Future* (pp. 25-42).

Emery, M. and Purser, R.E. (1996). *The Search Conference: A Powerful Method for Planning Organizational Change and Community Action*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Garratt, B. (1990) *Learning to Lead*, London: Fontana.

Garvin, D.A. (1993). Building a learning organization, *Harvard Business Review*, July-August: 78-91.

Gerard, G. and Ellinor, L. (1999). Dialogue, in P. Holman and T. Devane (eds.), *The Change Handbook: Group Methods for Shaping the Future* (pp. 217-232).

Gibson, J.J. (1966). *The Sense Considered as Perceptual Systems*. Boston, MA: Houghton Mifflin.

Giles, D.E. Jr. and Eyler, J. (1998). A service learning research agenda for the next five years. *New Directions for Teaching and Learning.*

Goldratt, E. M. (1990). *Theory of Constraints: What is this Thing Called and How Should It Be Implemented?*, Great Britain: North River.

Greenwood, D.J. and Levin, M. (1998). *Introduction to Action Research: Social Research for Social Change*, Thousand Oaks, CA: Sage.

Groat, L. (1982). Bringing the waterfronts back to life. *Maclean's*. 98, 52-53.

Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationality of Society.* Boston, MA: Beacon.

Hall, P. (1988). *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Cambridge, MA: Blackwell.

Harashina, S. (1996). Environmental Planning on Urban Level. Discussion paper 96-6. Tokyo: Department of Social Engineering. Tokyo Institute of Technology.

Hatcher, J.A. and Bringle, R.G. (1997). Reflection: Bridging the gap between service and learning. *College Teaching*. 45 (5), pp. 153-158.

Hershberger, R.G. and Cass, R.C. (1988). Predicting user responses to buildings. In J.L. Nasar (Ed.), *Environmetnal aesthetics: Theory, Research, & Applications*, (pp. 195-211), New York, NY: Cambridge University Press.

Holman, P. and Devane, T. (1999). *The Change Handbook: Group Methods for Shaping the Future*. San Francisco, CA: Berrett-Koehler.

Huber, G. P. (1991). Winning organizations, *Executive Excellence*, 8: 20.

Johannesen, K.S. (1996). Action research and epistemology: Some remarks concerning the activity-relatedness and contextuality of human language. *Concepts and Transformation*, 1(2/3), 281-297.

Kocaeli Katılımlı Dönüşüm Proje Raporu (2004). Kocaeli: Koaceli Sanayi Odası.

Leitmann, J. (1999). *Sustaining Cities: Environmental Planning and Management in Urban Design*. New York, NY: McGraw-Hill.

Lundvall, B.-Å. and Johnson, B. (1994). The Learning Economy. *Journal of Industry Studies*, Vol 1, No.2, December 1994, pp 23-42.

Lynch, K. (1984). *Good City Form.* Cambridge, MA: MIT Press.

Mumford, L. (1961). *The City in History: Its origins, its Transformations, and its Prospects.* San Diego: CA: Harcourt Brace and Company.

Moore, G.T. (1988). Theoretical perspectives on development and the environment. A paper in memory of Joachim F. Wohlwill. *Children's Environments Quarterly*, 5 (3), 5-12.

OECD. (Organization for Economic Cooperation and Development). (1990). *Environmental Policies for Cities in the 1990s.* Paris: OECD.

Pateman, C. (1970) *Participation and Democratic Theory.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Pezzoli, K. (1997). Sustainable development: A transdisciplinary overview of literature. *Journal of Environmental Planning and Management* 40 (5): 549-574.

Purcell, A.T. (1986) Environmental perception and affect: A schema discrepancy model. *Environment and Behavior*, 18, 3-30.

Schön, D.A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action.* USA: Basic Books.

Senior, B. (1997). *Organizaitonal Change*, London: Bitman.

Stata, R. (1989). Organizational learning - the key to management innovation, *Sloan Management Review*, Spring: 63-74.

Stokols, D. (1988). Instrumental and spiritual views of people-environment relations: Current tensions and future challenges. Paper presented at the 10th Annual Conference of the Association of People and Their Surroundings, IAPS 10, Technical University of Delft, The Netherlands.

Uhlin, Ã. (2000). The concept of learning within the systems of innovation approaches, *Concepts and Tranformation.* Oxford: Westview, 5 (3), 283-319.

Ulrich, R.S. (1983). Aesthetic and affective response to natural environment. In I. Altman & J.F. Wholwill (Eds.), *Behavior and Natural Environment* (pp. 85-125).

UNDP (United Nations Development Programme). (1991). *Cities, People & Poverty: Urban Development Cooperation for the 1990s.* UNDP Strategy Paper. New York, NY: UNDP.

UNEP (UN Environment Programme) and UNCHS (UN Centre for Human Settlements). (1986). *Environmental Guidelines for Settlements Planning and Management.* Volumes 1-3. Nairobi: UNEP and UNCHS.

UNCHS (UN Centre for Human Settlements). (1996). Habitat II press release, Issued June 3 in Istanbul, Turkey.

WCES (World Commission on Environment and Development). (1987). *Our Common Future.* Oxford: Oxford University Press.

Weisbord, M. and Janoff, S. (1999). Future search: Acting on common ground in organizations and communities, in P. Holman and T. Devane (eds.), *The Change Handbook: Group Methods for Shaping the Future* (pp. 43-58).

Wohlwill, J.F. (1976). Environmental aesthetics: The environment as a source of affet. In I. Altman & J.F. Wohlwill (Eds.), *Human Behavior and Natural Environment: Advances in Theories and Research*, Vol 1 (pp. 37-86). New York: Plenum.

World Bank. (1991). *Urban Policy and Economic Development: An Agenda for the 1990s.* Washington, D.C.: World Bank.

Zube, E.H., Sell, J.L., & Taylor, J.G. (1982). Landscape perception: Research, application, and theory. *Landscape Planning*, 9, 1-33.

NOTLAR

* Tasarım süreci Arama Katılımlı Yönetim Danışmanlığı A.Ş.'nin pratiğinin bir parçası olarak geliştirilmiştir.

** Karar Verme ve Diyalog Konferansları Arama Katılımlı Yönetim Danışmanlığı A.Ş.'nin patentli markasıdır.

KENTSEL YENİLEME- CANLANDIRMA PROJESİNDE KATILIMIN DEĞERLENDİRMESİ ve TRABZON ÖRNEĞİ

Zeynep Yılmaz

GİRİŞ

Kentsel yaşamın var oluşundan bu yana, kentler fonksiyonel ve fiziksel açıdan birçok değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Özellikle son dönemlerde, değişen dünya sisteminin birer parçası olarak kentler, yalnızca bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle değil, aynı zamanda küreselleşme etkisiyle kendi sınırlarını aşmakta/aşmak zorunda kalmaktadır. Küreselleşme tüm dünyayı özellikle de gelişmekte olan ve periferi ülkelerini etkisi altında tutmaktadır. Gelişmiş dünya finans kapitalinin amaçları doğrultusunda bu toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamlarını yeniden biçimlendirmektedir. Bu oluşumun sonuçları yaşama mekanlarımıza dolayısıyla kentlerimize kaçınılmaz biçimde yansımaktadır. Küresel oluşumun paradoks içeren yönlerinden bir diğeri de farklılık ve yerel kültürün çeşitliliğinin ortaya çıkarılmasıdır. Benzerler arasında kıyaslama ve sahip olunan ayırt edici özellikleri ortaya koyulmasıdır. Bu bağlamda küresel kent sistemi hiyerarşisinde kendi statülerini, konumlarını yükseltmek isteyen kentler arasında artan rekabet söz konusudur. Bu süreçte dünya küçülürken bir yandan da parçalanmakta, farklılıkların altı çizilmektedir.

Kent yönetimleri artan biçimde, olası yatırımları çekmek için uygun kentsel ortamlar yaratma doğrultusunda çabalamaktadır. Nitelikli kentsel çevreler yaratarak kent imajını değiştirme/çekici kılma, kentsel yenileme/canlandırma, çalışmaları bu çabalardan bazılarıdır. Hızlı gelişen, değişen, yoğunluğu artan ve kültürel mirası olan kentlerimizde mevcut potansiyeli değerlendirmek, eskimeye başlayan alanları geri kazanmak, onlara yeni fonksiyonlar yükleyerek canlanmalarını, gelişmelerini sağlamak sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan kentlerimiz için büyük bir kazanç anlamına gelmektedir.

ÇALIŞMANIN AMACI

Yukarıda da belirtildiği gibi günümüzde kentler arasında artan rekabet söz konusudur. Böyle bir ortamda diğerlerinden farklı olmak önemli bir üstünlüktür. Özellikle tarihi kimlikleri olan kentler bu yarışa bir adım önde başlar. Burada önemli olan; kimliğimizi korumuş olmamız ya da kaybolan kimliğimizi yeniden geri kazanma-

mızdır. Yeniden geri kazanma aşamasında kentsel yenileme-canlandırma çalışmaları araç olarak kullanılabilir.

Kentsel yenileme projelerinin hazırlanmasında yeni planlama yaklaşımlara gerek duyulmaktadır. Bu çalışmadaki amaç yenileme projelerinin hazırlanmasında eylem planı yaklaşımını bir araç olarak tanıtılacak. Katılım eylem planı hazırlamada en önemli araçlardan biri olduğunu söylersek halkın, bürokrat ve teknokratların çalışma sürecindeki rolleri/görevleri değerlendirilecektir.

Kentsel yenileme olgusu Avrupa'da ve ABD'de uzun yıllardır gündemde olan bir kavramdır. Ülkemizde ise durum bunun tam tersidir. Son onlu yıllarda gündeme gelen bu konuda ne kadar yol kat ettiğimiz üzerinde durulacaktır. Mevcut imar kanunumuz bu alanda neleri kapsamadığı, günümüzdeki yasa tasarısı taslakları neleri içermesi gerektiği vb. kısacası ülkemizde hukuksal düzlemde konuyla ilgili neler yapılmış neler yapılması gerekliliği üzerinde durulacaktır. Son olarak Trabzon Kunduracılar Caddesi Yenileme-Canlandırma Projesi eylem planı kapsamında ve özelliklede katılım açısından değerlendirilecektir. Burada amaç mevcut koşulların (yönetilen/yönetenin projeye üzerindeki rolü, bunu etkileyen etmenler vb.) projelerinin hazırlanmasındaki olumlu/olumsuz yönleri üzerinde durulacaktır.

KENTSEL YENİLEME ÇALIŞMALARI

Kentsel Yenilemenin Tanımı

Kentsel yenileme, çok geniş bir anlamda, mevcut doku üzerinde kaynakların yeniden dağılımına neden olan müdahale olarak tanımlanabilir. Bununla beraber, literatürde birden fazla anlamda kullanılmaktadır. Kimi kaynaklarda; kentsel çevrede fiziksel, sosyal veya ekonomik değişiklik anlamında kullanılırken (Couch, 1990); kimi yerde gecekondu yenileme, iyileştirme veya "temizleme" gibi spesifik anlamlar da taşımaktadır (Millward, 1972) (Gökbulut, 1996). Genel bir çerçeve içinde, kentsel yenileme, farklı nedenlerden ötürü zaman süreci içinde eskimiş, köhnemiş, yıpranmış ya da kimi durumlarda terkedilmiş, vazgeçilmiş kentsel dokunun, günün sosyo-ekonomik ve fiziksel koşulları göz önünde tutularak değerlendirilmesi, dönüştürülmesi, ıslah edilmesi ve yeniden canlandırılarak kente kazandırılması olarak ifade edilebilir (Özden, 2000-2001).

Kentsel yenileme eylemlerinin türlerini kısaca şöyle sıralamak mümkündür; yeniden canlanma-canlandırma (revival-revilization), yenileme-yenilenme (renewal-renovation), yeniden oluşum (reneration), soylulaştırma (gentrification), eski haline getirmesi (rehabilitation) (Özden, 2000-2001). Kentlerin eski, eskimiş ya da eskimeye yüz tutmuş kesimlerinin ekonomiye ve topluma kazandırılmasında işlevleri, konuları, amaçları ve yöntemleri birbirinden az ya da çok ayrılıklar gösteren bu kavramların hepsinde, yararlanma olanağı vardır (Keleş, 2004).

Kentsel Yenileme Olgusu ve Gelişimi

Kentsel yenileme olgusunu 19.yy.'daki endüstri devrimiyle başlayıp günümüz ve geleceğe yönelen bir süreç olarak görebiliriz. Kentlerde sanayi faaliyetlerinin artması, buna bağlı aşırı nüfus hareketleri, ulaşım teknolojisinin değişmesi ve sonuçta yeni kullanım biçimleri/ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Tüm bu yeniliklere ayak uydurmak için başta kent merkezleri olmak üzere kentsel alanlarda yeni düzenlemelere gidilmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başta Avrupa kentleri olmak üzere birçok yerde hem savaş nedeniyle yıpranan hem de üretim biçiminin değişmesinden dolayı kent parçalarının yenilenmesi gündeme gelmiştir. Özellikle tarihi zenginlikleriyle büyük önem taşıyan kentlerde bu konu üzerinde daha fazla durulmuştur. "1950'li yıllarda, savaş sonrası yıkılan kent parçalarının yeniden inşası ve zarar gören tarihi ve kültürel eserlerin iyileştirilmesi ve restore edilmesi etkinliklerinin yoğunlaştığı yıllar olmuştur" (Yiğitcanlar, 2001). 1950'lerde şehir plancıları kentin fiziksel dokusuyla (yıkıp yeniden yapma,...vb.) ilgilenirken; 1960'larda sosyal konulara kaymaya başlamışlardır. "...yenileme konusunda, sağlıklaştırma ve sosyal servislerin arttırılmasına önem verilmiş, yatırımlarla iş paylaşımı ve halka danışma konuları gündeme gelmiştir. 1960'ların ikinci yarısında politik konular gündeme ağırlığını koymakta, halkın karar verme sürecine katılımı..."(Yiğitcanlar, 2001) tartışılmaya başlanmıştır.

1980'li yılarda ortaya çıkan küreselleşme kent sistemi hiyerarşisinde de değişimlere sebep olmuştur. Ekonomik çıkarların önem kazandığı bu dönemde kentler arası rekabet olgusu gündeme gelmiştir. Bu dönemde ekonomik, fiziksel ve sosyal konular plancıların üzerinde durduğu konular olmuştur. Geniş kapsamlı planlama yerine, strüktürel planlama, parçacı planlama, kent projeleri ve kentsel tasarım projeleri gibi yeni planlama araçları kullanılmaya başlamıştır. Bu tür projelerle ilgili Avrupa ve ABD'de pek çok çalışma yapılmıştır.

Avrupa Konseyi 1981 yılında "Urban Renewal" adında bir kampanya başlatmıştır. İçerisinde yıkıp yeniden yapmayı da barındırdığı için daha sonraları "Urban Renaissance" olarak değiştirilmiştir. "Kentlerde yaşam koşullarının geliştirilmesi, kentlerin şimdiki ve gelecekteki rollerinin tanımlanması ve ne olacağının tartışılması, kentsel yaşamın geliştirilmesi için mevcut yasaların uygulanması ve yeni yasal dayanaklar elde edilmesi, kentsel sorunlarla ilgili idari ve teknik yöntemlerin geliştirilmesi gibi temel ilkeleri kapsayan, pek çok Avrupa kentinin yenilenmesine katkıda bulunmuştur" (Özden 2000-2001).

1990 tarihinde Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından hazırlanan ve kentsel çevreyi ele alan Green Paper'ın katkısı ile, Batı Avrupa hükümetleri kentsel planlamaya ilişkin kendi hedeflerini ortaya koymuşlardır. Bunlar arasında kentsel alanın yeniden canlandırılması, ilk sıralarda yer almaktadır. Bu rapor, 1993 tarihinde Çevre Departmanı'nca yeniden düzenlenmiş "Kent Merkezleri ve Yeniden Gelişim" başlığıyla yayınlanmıştır.

1994'te "Canlı ve Yaşanılır Kent Merkezleri: Mücadele Toplantısı" adlı toplantı yapılmış ve raporları yayınlamıştır. Aynı yıl imzalanan Aalburg Sözleşmesi ile, sürdürülebilir kentler oluşturmak üzere ölçütler belirlenmiş; yerel yönetimlerin bu amacı gerçekleştirmede üstlenmeleri gereken roller tanımlanmıştır.

Amerika'da 1997 "Amerikan Toplumunun Yenileme Yasası"nda kentsel yenileme-canlandırma çalışmaları ile ilgili stratejiler, geliştirilen politikalar yer almıştır. Bu yasa Amerikan İskan ve Kentsel Kalkınma Departmanı'na (HUD) mülkiyetindeki bulunan boş ve/veya üzerinde niteliksiz yapılar bulunan arazilerin yerel yönetimlere devredilmesi konusunda yetkiler vermiştir.

Avrupa ve Amerika'da kentsel yenileme çalışmaları uzun yıllardan beri süregelen; kriterleri saptanmış, hukuksal alt yapısı oluşturulmuş bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel yenileme özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kentsel koruma kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Böylelikle hem kentlerin kültürel mirasları korunmuş hem de çöküntü bölgeleri ıslah edilip tekrar kentlere kazandırılmıştır.

Sonuçta kentin sorunlu alanlarının yenilenmesi ve kente yeniden kazandırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu tür çalışmalar bildik klasik yöntemlerle değil de yeni yaklaşımlarla hazırlanmalıdır. Öncelikle hükümetlerin geliştirdiği çerçeve politikalar doğrultusunda yerel yönetimlerin kentlerine özgü politikaları oluşturması ve halkın, sivil toplum örgütleri ve ilgili kamu kurumlarının katılımlarıyla kentsel yenileme projelerinin hazırlanması uygundur. Eylem planı yaklaşımı bu tip çalışmalara uygun bir yöntemdir; sorunlara farklı açılardan yaklaşmamıza ve daha kalıcı başarılar sağlamamıza olanak tanımaktadır.

Eylem Planı Yaklaşımı

Eylem planı 1960'larda planlama literatürüne ve uygulamasına girmiş bir plan türüdür. Hızla değişen kentlerde konvensiyonel planlamanın toplumun/toplum kesimlerinin gereksinimlerine / beklentilerine yanıt vermediğinin görülmesi üzerine Otto Koeningberger ve arkadaşlarınca ilk kez uygulanmıştır. Eylem planlamanın geleneksel planlamadan farklı yönlerinden biri plan uygulamasının hızlanması, "temel sosyal grupların beklentilerinin ve kentin hakim karakterinin belirlenmesinde" seçici ve hızlı sonuca götürecek tekniklerin kullanılmasıdır (Hamdi ve Goethert, 1997).

Eylem Planı Araçları

Orta ölçekli eylem planlama yöntemi dört temel tekniği içermektedir; mahalle aksiyon planı, gerçek için planlama, amaç yönlendirmeli planlama ve mahalle danışma grubu. Eylem planlama araçlarının ortak özellikleri şöyle sıralanabilir;

1. Sorun yönlendirmelidir; çalışma alanında soruna nasıl yaklaşılacağına, prosedürüne karar verilir. Gerçek sorunlar ve algılanan sorunlar dikkate alınır.
2. Sorunların ve çalışma konularının öncelik sıralaması önerilir.

3. Çoğulcudur; proje geliştirme sürecinin her aşamasında toplum ile dışarıdan olanlar arasında ortaklık vardır. İnteraktif teknikler farklı önerileri, yaratıcı çözümleri teşvik eder.
4. Şeffaf ve herkesçe anlaşılabilir teknikler kullanılmaya çalışılır.
5. Gelişmeye yönelik dokümantasyon oluşturulur; böylece öğrenme, izleme, katılım teşvik edilsin.
6. Temel çalışma formatı çalıştaylar biçimindedir.
7. Uygulama odaklıdır, proje üretilmesi ve uygulama programının yapılması (çalışma ve araştırmanın yerine) hedeftir. (Hamdi ve Goethert, 1997)

Sözü edilen çalıştaylar iki çeşittir. Geleneksel ve kapanma tipi çalıştaylardır. Geleneksel çalıştayda belli bir konuya odaklı, belli saatlerde toplantıları kapsar. Kapanmada ise kesintisiz süren çalıştaylardır. Son hedefi uygulama olan "eylem planlama" sürecinin aşamaları şu şekilde sıralanabilir: problemler/ fırsatlar; kaynaklar/ kısıtlar; amaçlar/ öncelikler; proje görevleri; seçenekler/ çıkarlar; uygulama/ izleme (Hamdi ve Goethert, 1997).

Katılım yukarıda sözü edilen eylem planı araçlarından biridir. Hazırlanacak projelerin her aşamasında bürokratlar, teknokratlar ve halkın belli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmesine olanak sağlar. Yerel yönetim projelerin oluşturulmasında öncü kurum olarak yer alır. Projeyi finanse eder, teknik olanaklarını bu doğrultuda seferber eder, farklı grupları (teknokrat, sivil örgütler, halk,...vb.) bir araya getirecek ortamı hazırlar, projeyi denetleyen konumdadır. Teknokratlar; uzmanlık alanları dahilinde gerekli teknik bilgiyi kamu yararı çerçevesinde proje ekibine aktarmakla/bilgilendirmekle görevlidirler. Son olarak halk/ kullanıcı/ sivil toplum örgütleri sorunların, ihtiyaçların, önceliklerin belirlenmesinde; stratejilerin saptanması aşamasında proje ekibini bilgilendirmektedir. Çalışmanın her aşamasında halkın etkin rol alması gerekmektedir ki ihtiyaçlara daha iyi cevap veren, benimsenmesi kolay kısacası uygulanabilir ürünler ortaya çıkabilsin.

Trabzon Kunduracılar Caddesi Yenileme- Canlandırma projesi eylem planı yaklaşımlarından sahip olduğu özellikler açısından mahalle eylem planı kapsamında değerlendirilecektir.

Katılım

"...katılım; bir olaya, bir edime, bir oluşuma ya da soyut düzlemde bir düşünceye, onu diğerleriyle paylaşarak ve tartışarak bireyin dahil olmasıdır... kullanıcı olarak tanımladığımız bireyin, kendi yaşam çevresini oluşturmada, tasarım süreci boyunca mimar ya da tasarım ekibi ile tüm aşamalarda birlikte olmasının ilkesel kabulüdür" (İncedayı, 2004). Strauss'a (1963) göre katılım ise; nasıl tanımlanırsa tanımlansın, gerçekte, güçlerin farklılıklarını azaltan ve böylece güçlerin dengelenmesine katkıda bulunan bir araçtır (Akkoyunlu, 1990). İncedayı (2004) ise; disiplinler arası iletişi-

min yaygınlaştırılması, yerel ve küresel boyutta mesleki tartışmaların başlatılabilmesi, katılım sürecinin temel hedefi olarak görmektedir.

Katılım olgusunu gündeme getiren ve planlama sürecinde önemini artıran nedenleri şunlardır:

1. Plancının şimdiye kadarki deneyimlerinin başarısız kalmış olması ve halk yerine karar verme sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmış olması,
2. Plancının, katılım iler görünmez totaliter güç olmaktan çıkacağı sonucu,
3. Plancının gözünden kaçan unsurlar,
4. Temsilci demokrasiden, katılımcı demokrasiye geçişin zorunluluğu,
5. Plancı işlerliği ve gerçekleşebilirliğinin artacak olması,
6. Yöresel planlama kararlarını, yörede yaşayan insanların vermesinin gerekliliğine ve yararına inanmak,
7. Az sayıda insanın, bilgileri elde edip, spekülasyon yapmasını önlemek,
8. Anayasa'nın, Türkiye'nin sosyal bir hukuk devleti olduğunu söylemesi ve katılım da demokratik yöntemlerde vazgeçilmez bir unsur olarak yerini alması,
9. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne göre, katılımın bir hak olduğu (Soydan, 1990).

Tüm bu sorunları çözmek amacıyla farklı katılım teknikleri uygulanmaktadır (Tablo 1). Unutulmaması gereken bir nokta var ki; hiçbir katılım türü tüm toplumu çalışmaya katacak kadar mükemmel değildir. Hepsinin kendi içerisinde avantajları ve dezavantajları vardır. Ayrıca her birinin katılım düzeyi de birbirinden farklıdır.

Mevcut halkın özelliklerinin çok iyi değerlendirilmesi ve uygun tekniğin seçilmesi çok önemli bir husustur. Ayrıca başarılı bir çalışma için kişilerin katılıma teşvik edilmesi ve bunu engelleyen etmenleri ortadan kaldırılması da gerekmektedir. Seçkin (2004); sınırlandırıcı etmenleri nesnel ve öznel olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Katılımı örgütleyen kurumun toplumdaki meşruiyeti ya da saygınlık derecesi ve katılımın büyük ölçüde zaman tüketici bir etkinlik olarak görülmesi sınırlayıcı nesnel etmenler olarak tanımlamaktadır. Öznel etmenleri ise; kişilerin sinik, kötümser ve kendi girişimleri dışındakileri küçümser ruh hali ile yaklaşması, kendine güven yokluğu, başka düşüncelere karşı hoşgörüsüzlük olarak tanımlamaktadır. Katılım; sakinlerinin fikirleri alınarak biçimlendirilen, kısa sürede kabullenip uygulama şansı bulan, daha nitelikli çevreler yaratmayı amaçlayan projelerin oluşmasına zemin hazırlayan bir süreçtir. Bu eylem planı aracının sahip olduğu tüm bu olumlu özelliklerinin yanında olumsuz özellikleri de vardır. Bunlar; halkın planı, proje ve kararların teknik yönlerinin anlamada ve değerlendirmede bilgi düzeylerine bağlı zaman kaybı; programa katılan grupların/bireylerin toplumun genelini temsil etmemeleri halinde belli bir grubun /bireyin çıkarlarının ön planda tutması; bazı yerel yönetimlerin bunu yetkilerinin sınırlandırmak olarak değerlendirmekte ve temsili demokrasiye ters düştüğünü savunmaktadırlar şeklinde sıralanabilir.

Tablo 1. Katılım hedefi-Katılım teknikleri (URL 3)

Hedefler	Katılım Teknikleri
Bilgilendirme	Danışma dokümanlarının hazırlanması; medyada konunun yer alması; sergiler düzenlenmesi; halk toplantıları/buluşmaların düzenlenmesi; soru-yanıt oturumlarının düzenlenmesi.
Öğrenme	Yakınma/önerme projelerinin yapılması; servislerin hoşnutsuzluğunun soruşturulması; kentli panellerinin düzenlenmesi; tavsiye referandumlarının yapılması; seçeneklerin bir araya getirilmesi; odak gruplarının oluşturulması.
Değiş-Tokuş	İnteraktif web sitelerinin oluşturulması; kentli jürilerinin oluşturulması; vizyon egzersizlerinin yapılması; çeşitli forumların oluşturulması

Katılım; barındırdığı olumlu/olumsuz özellikleri, uygulama aşamasında karşılaşılan güçlükleri, bazı insanların yanıltıcı tutumlarına rağmen eylem planının göz ardı edilmemesi gereken araçlarından biridir.

TÜRKİYE'DE KENTSEL YENİLEME

Ülkemizde bu kavram günümüzdeki anlamıyla yeni yeni gündeme gelmiş, akademik çevrelerde tartışılmakta olsa da uygulamada henüz tam olarak ilkeleri saptanıp, hukuksal temeli oluşturulmamıştır. Yetki sorunu çözülmediği için uygulamaya geçişte problemlerle karşılaşılmaktadır. Türkiye gibi hızlı gelişen, yoğunluğu giderek artan bir ülkede kentleri günün koşullarına uyum sağlayabilecek yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Tüm bunların yanında ülkemizin sahip olduğu tarihi ve kültürel mirası düşündüğümüzde; onları koruyarak, yeni işlevler yükleyerek canlanmalarını, gelişmelerini, ıslahlarını sağlamak öncelikli eylemler arasında olmalıdır. Her ölçekte yapılan çalışmalar kentlerimize sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan büyük getirileri olacaktır. Konuyla ilgili tüm eksikliklerin acilen giderilmesi gerekmektedir.

Kentsel Yenilemenin Yasal Düzlemdeki Yeri

"İnsan, düşünmeye başladığından itibaren, yaşamanın her evresinde gördüğünden kendine ders çıkaran bir varlıktır. Akademik insan ise gördüğünden hem kendisine, hem de çevresine ders çıkarır. Yönetici insan çıkardığı dersleri toplum lehine kurallara bağlamak durumundadır" (Kaplan ve diğerleri, 2004). Yürürlükte olan Anayasamızın 56. maddesinde "sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı" insanlara verilmiştir. Bu hakkın yerine getirilmesinde başta hükümetler olmak üzere yerel yönetimlere büyük görevler düşmektedir. Bu kurumların çıkardığı yasalar, yönetmelikler, plan notları vb. uygulama araçlarından bazılarıdır. Kuralların ve uygulayıcılarının birbiri ile çelişkili bir durum göstermemesi amaçlanan süreçten ve hedeflenen uygulamadan sapmalara neden olur. Önemli bir nokta da uygulama amacı ile uygulama aracının birbiri ile uyumu içerisinde olmasıdır.

Çıkarılan tüm yasalar, yönetmelikler vb. daha nitelikli kentsel çevreleri yaratmayı amaçlamaktadır. Yürürlükteki 3194 sayılı İmar Kanunu da bu genel amacı gütmektedir. Kentsel tasarı/yenileme projelerinin bu doğrultu da bir araç olduğu düşünülürse kanunda yer alması gerekliliği ortaya çıkıyor. Maalesef 1985'te yürürlüğe giren kanunda ilgili projelerin kapsamı, uygulama aşamaları/araçları ile ilgili herhangi bir hükme rastlayamıyoruz. O yıllardan günümüze Türkiye'de önemli gelişmeler olmuştur. Mevcut kanun eksiklikleri çeşitli yasaların çıkarılmasına, tasarıların hazırlanmasına sebep olmuştur. Aşağıda kentsel tasarım ile ilgili çıkan/tasarlanan yasalar/yönetmelikler incelenecektir. Kentsel tasarım ülkemizde son onlu yıllarda tartışılmaya başlandığını hatırlatırsak kentsel yenilemenin hukuksal düzlemdeki yerine ilişkin değerlendirmede neden tasarım projeleri bakıldığı daha iyi anlaşılacaktır.

Belediye Kanunu Tasarısı

Yerel yönetimler kentlerin mevcut sorunlarını çözmek, var olan potansiyellerini değerlendirmekle yükümlü lider/öncü kurumlardır. Kentsel tasarım ve bunun alt başlığı olarak kentsel yenileme günümüz kentlerinde belediyelerin üzerinde durması gereken konulardır.

Planlama ve İmar Uygulamaları Koordinasyon Kurulu olarak tasarıda yer alan kurulun görevlerini salt imar planları ölçeğinde tanımlanmış, kentsel alanlarda büyük önem taşıyan kentsel tasarım projelerinden hiçbir şekilde yer almamıştır.

T.M.M.O.B.M.O. Mimarlık Mühendislik Şehircilik ve Kentsel Tasarım Proje Yarışmaları Yönetmeliği

Öncelikle "tek yapı" ölçeğini benimseyen bu yönetmelik, kente dair kaygıları proje müelliflerinin ve jüri üyelerinin duyarlılıkları ölçüsünde ele almaktadır. Yönetmelikte yer alan, kentsel tasarım ve şehircilik yarışmalarında jüri asli ve yedek üyelerinin yanı sıra uzmanlığı ile ilgili kişiler bulundurulması hükmü duyarlılığı yönetmelik çerçevesinde resmileştirmiştir (Kaplan ve diğerleri, 2004).

Kamu İhale Kurumu Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı, Mühendislik, Kentsel Tasarım, Şehir ve Bölge Planlama ve Güzel Sanat Eserleri Yarışmaları Yönetmeliği

Proje Yarışmaları; "stratejik planlarla uygulama önceliği belirlenmiş kamusal alanlarda, kent kimliğini belirleyici, kentin doğal, kültürel tarihi ve sosyal özellikleri ile kullanımları açısından önem taşıyan kesimleri için özel uygulama ayrıntıları içerecek biçimde hazırlanan plan ve projeler ile üst ölçekte, kimlik-imaj çalışması, orta ölçekte yapı ve çevresinin bütüncül bir anlayışla tasarlanmasını amaçlayan kitle-açık alan düzenleme çalışması, alt ölçeklerde ise kitleler arası boşlukları çevresel tasarımı içeren yarışmalar" biçiminde tanımlanmaktadır (Kaplan ve diğerleri, 2004). Bu yönetmelikte işin tanımı yapılmakta, proje elde etme süreçleri için bir netlik bulunmamaktadır. Konuyla ilgili süreç jürilerinin insiyatifine bırakılmıştır. Yönetmelikte asıl ve yedek jüri üyeleri arasında mimar, şehir plancı ve peyzaj mimarı bulundurulması hükme bağlanmıştır.

İmar ve Şehirleşme Kanunu Tasarısı Taslağı

Tasarı mevcut 3194 sayılı İmar Kanunu'na kıyasla avantajları ve katkıları olan bir taslaktır. Ancak; imar ve şehirleşme alanına ilişkin her konudaki beklentileri karşılayabileceğinin düşünmek imkansızdır. 'Kentsel Tasarım Planı' ile ilgili olarak oldukça kapsamlı bir tanım getirilmesine karşın taslağın tümünde bu planın kurgusuna ve pratik süreçlere ilişkin bir yaklaşım bulunmamakta, taslak adının imar ve şehirleşme olmasına karşın, mekansal planlama ve şehirleşme ile düzenlemeler taslakta yeterince yer almamaktadır (Kaplan ve diğerleri, 2004). İmar ve Şehirleşme Kanun Tasarısı Taslağı ile üst kademeli planlamalara mekan boyutu getirilmeye çalışılmaktadır.

Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısı (2004)

Kentsel dönüşüm adı altında hazırlanan tasarı içeriği incelendiğinde, birçok maddesi gerçek bir imar affı niteliği taşıyan taslak profili karşımıza çıkarmaktadır. Taslağın genel gerekçeleri belirtilirken; "vatandaşların mağduriyetini önlemesi göz önünde bulundurulmuş imar affının yer etmemesi için arsa üzerinden hak verilmesi yoluna gidilmeyip konut verilmesi önerilmiştir" (URL 1) ibaresi de bunu desteklemektedir.

Bizim düşündüğümüz anlamda kentsel dönüşümle ilgili maddelerde de eksiklikler/yanlışlıklar vardır. Bunlardan bazıları şöyledir; ilk olarak dönüşüm projeleri 1/5000-1/1000 ölçekli imar planı olarak hazırlanacağı hükmü getirilmiştir. Kentsel doku içerisinde bazı binaların yıkılacağı, korunacağı, kimlikle ilgili detaylı çalışmaların yapılacağı düşünülürse bu ölçekler hiçte uygun değildir. Projelerin finansmanı için herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Dönüşüm projelerinin altı ay gibi kısa bir sürede tamamlanması gerekliliği belirtilmiştir. Bu projelerin üç-beş yıllık uzun çalışmalardan sonra hazırlanması gerektiği hatırlatmakta yarar vardır. Sonuç olarak tasarı bu haliyle niteliksiz çevrelerin yaratılmasına zemin oluşturacaktır. Kentsel Dönüşüm Kanun Taslağı kentsel tasarım uygulamalarından daha çok plan dışı alanların ıslahına yöneliktir.

Kentsel tasarım aslında planlama kararlarının uygulamaya geçirilmesi sürecidir. Bu nedenle planlama sürecinin her aşamasında kentsel tasarımın gerekliliğinden söz edilmeli, kentsel tasarımın temeli başta atılmalı, planlama kararlarının uygulamaya geçirildiği aşamalara kadar da etkin bir süreklilikte devam etmelidir (Türk, 2004). Yürürlükteki yasalar ve yasa tasarılarımızda plan hazırlama ve karar verme sürecinde çok aktörlü katılıma yer verilmemiştir. Bu göz ardı edilmeyecek kadar önemli bir husustur. Amaç daha güzel, yaşanabilir çevreler yaratmaksa; çıkartılacak kanunlarla bunu destekleyici politikalar sergilemeliyiz. İsmen bu amaca yönelik fakat içerik olarak aksi yönde işleyen tasarılar gündeme getirirsek sadece boşa zaman harcamış oluruz. Zaten niteliksiz olan kentsel çevrelerimize yenilerinin ekleriz.

Kentsel Yenileme Projeleri

"Temkinli, koruyucu kent planlama" başlığı altında IBA (International Bauausstellung Berlin-Berlin Uluslararası Yapı Sergisi), kent yenileme alanındaki çalışmalarını 12 ilkeye dayandırmaktadır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

1. Bölge sakinlerinin ve işletme sahiplerinin bölge gelişimine ilişkin amaçları, planlamanın da amacı olmalı, bu gelişim hedefleri uyum içinde olmalıdır. Bu çerçevede teknik planlamayla sosyal planlama el ele yürütülmelidir.
2. Gelişim planlaması, tüm korumaya yönelik yaklaşımlarına karşın yeni yaşam biçimlerine de mekansal olanak vermelidir.
3. Cadde ve sokaklar, yeşil sahalar gibi kamusal mekanlar mevcut halkın gereksinimlerine en uygun biçimde, yoğun kullanımı destekleyecek şekilde yenilenmeli, halk tarafından kabul edilmiş, sevilen alanlara dönüştürülmelidir.
4. Yenilemeye ilişkin kararlar demokratik kamuoyunda saydam olarak düzenlenen bir tartışma ortamında ve bu tartışma yoğunlukla yenileme bölgesi içinde sürdürülmelidir.
5. Kent yenilemesini yürüten yarı resmi kurumlar, saydam bir yapı arz etmeli, kamu kaynaklarını ve yenileme planlamasını yürüten bu kurumlarla inşaat sürecini yürüten kuruluşlar kesinlikle ayrılmalıdır. Yani denetleyici ile uygulamacı birbirinden bağımsız kuruluşlar olmalıdır (Gürsel, 2004).

Ortak ilkelerden hareketle her yenileme çalışmasının kendine özgünlüğünün korunması/ vurgulanması amaçtır. Dolayısıyla her çalışma kendine özgün koşullar içinde yeniden yorumlanmalı ve üretilmelidir. Sonuçta da uygulamaya geçerken kent birimleri ve mahalle bazında yeni politikalar ve stratejiler geliştirilmelidir.

(Göksu, 2004) Kentsel (dönüşüm) yenileme projelerinin gerçekleşmesi için vizyon, yeni bir yaklaşım, proje ortaklıkları ve yenilikçi model yaklaşımlarına gerek duyulduğu üzerinde durmaktadır. Yeni yaklaşımlarda esas, uzlaşmaya dayalı, geniş tabanlı katılımın sağlandığı ortamların yaratılmasıdır. Uzlaşma, mülkiyetin ve değerin proje bazında, bir araya getirilmesi ve paylaşılması esasına dayanmaktadır.

Ülkemizde kentsel yenileme projelerini gerçekleştirirken bir dizi sorunla karşılaşılmaktadır; mülkiyet yapısı, arsa sahiplerinin ekonomik koşullarının yetersizliği, planlama sistemi, kurumsal yapı eksikliği, yasal düzenleme eksikliği ve projelerin finansman yaratma kapasiteleri bunlardan bazılarıdır.

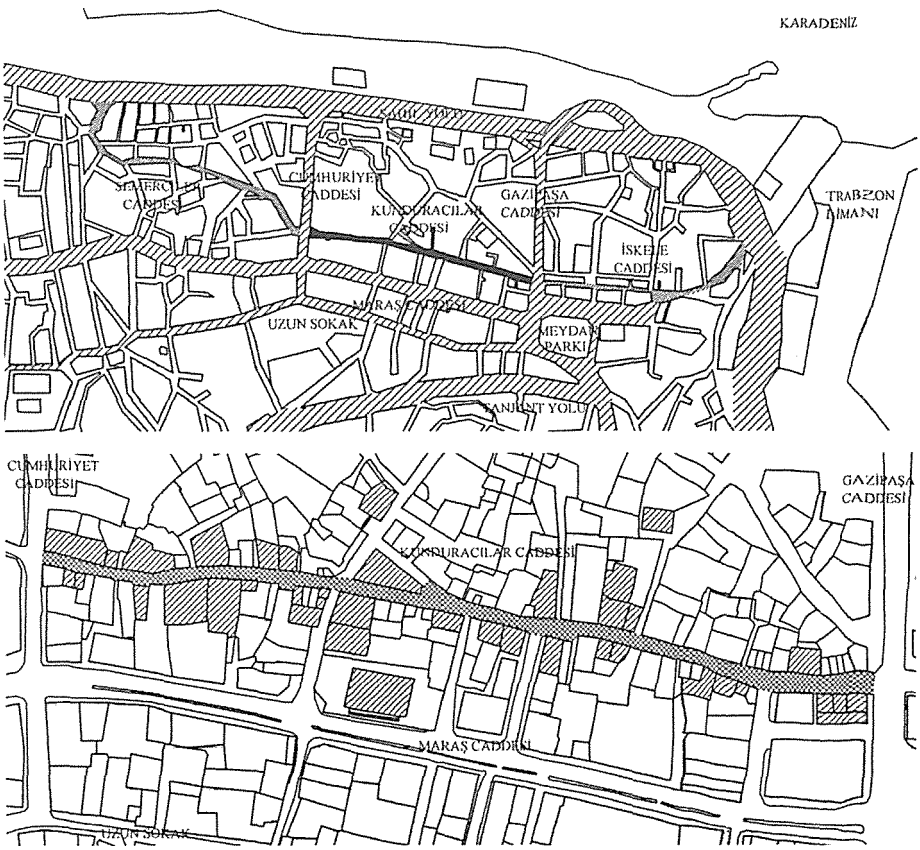
Yukarıda belirtilen sorunları Göksu'nun (2004) "Kentsel Dönüşüm Projeleri" için geliştirdiği üç temel anlayışla çözebiliriz; çok aktörlü ortaklıklar (kamu-özel sektör ve sivil örgütler, yerel topluluklar), yukarıdan aşağıya örgütlenme yerine aşağıdan yukarıya örgütlenme anlayışı, proje-yerel odaklı programlar ve projeler üretme biçimi. Kısaca, 3Y yaklaşımı yenileme projelerinin uygulanmasında çok önemlidir, yerel planlama-yerel örgütlenme-yerel kalkınma.

Kentsel tasarım ve bunun bir alt birimi olan kentsel yenileme karmaşık kentsel ilişkilerin çözümüne yönelik süreçlerdir. Günümüzün getirdiği değişikliklere bağlı olarak yeni anlayışlara/modellere açık bir yapıya bürünmektedir. Başta yerel yönetimler olmak üzere, özel sektör ve sivil inisiyatifi birlikte çalışabilecekleri ortamları oluşturmak, projelerin uygulanabilmesi için yeni yöntemler ihtiyaç vardır.

ALAN ÇALIŞMASI

Alanın Tanıtımı

Kuruluşu M.Ö.700'lere dayanan Trabzon coğrafi konumu ve bir liman kenti olması nedeniyle doğu ile batı arasında ticaret faaliyetlerinin devamlılığını sağlayan bir köprü konumundadır. Tarihi İpek Yolu'nun da üzerindedir; Doğu Karadeniz'in en önemli ticaret merkezidir.

Şekil 1. Kunduracılar Caddesinin Kent Merkezindeki Konumu

Şekil 2. Kunduracılar Caddesi

1404'de Trabzon'a gelen Clavijo kentte biri ticaret diğeri kraliyete ait iki limanın varlığından ve bunları birbirine bağlayan bir ticaret yolundan söz eder. Kente yeni gelen malların satıldığı bu alanın gerçekten görülmeye değer olduğu söylenir (Özkazanç, 1998). Kunduracılar Caddesi; sözü edilen alanın günümüzde Cumhuriyet Caddesi ile Gazipaşa Caddesi arasında kalan bölümüdür (Şekil 1). Batıda Semerciler Caddesi ile Moloz'a eski limana, doğuda İskele Caddesi ile bugünkü limana ve güneyde Erzurum Caddesi ile İran transit yoluna bağlanmıştır (Özkazanç, 1998).

Cadde üzerinde çok sayıda tarihi bina vardır (Şekil 2). Zaman içerisinde yapılan yeni binalar ve fiziksel eskimeler nedeniyle tarihi dokusunu yitirmeye yüz tutmuştur. Günümüzde ağırlıklı olarak perakende satış yapılan alanda; konfeksiyon, ayakkabıcı, kuyumcu, eczane, tekstil vb. bulmaktadır. Zemin katları bu işlevler yer alırken üst katlar ağırlıklı olarak konut ve ofis olarak kullanılmaktadır. Barındırdığı potansiyeller nedeniyle cadde her gün hem Trabzon içi hem de Trabzon dışından çok sayıda insanı ağırlamaktadır.

Kunduracılar Caddesi Yenileme-Canlandırma Projesi

Kentin üç önemli alış-veriş caddelerinden biri olan, 1980'lerde yayalaştırılan Kunduracılardaki olumsuzlukları düzeltmek ve caddeyi eski canlılığına/güzelliğine kavuşturmak için Trabzon Belediyesi alanın yenileme-canlandırma projesinin yapılmasını KTÜ Mimarlık Bölümü elemanlarından oluşan bir proje grubuna vermiştir. Çalışmanın işlevsel süreci şöyle gelişmiştir:

TARİH	YAPILAN İŞLER
	Belediye tarafından alanda sadece tabelaların düzenlenmesi için bir çalışma başlatılmıştır. Mimarlık Bölümü ile görüşülerek daha kapsamlı bir çalışma yapılması fikri ortaya çıkmıştır. Bu fikir belediye başkanın iletilmiş ve yapılacak çalışmanın raporu sunulmuştur.
Mayıs 2002	Belediye Yapı İşleri aracılığı ile üniversite rektörlüğüne projenin iletilmesi için başvuruda bulunulmuştur.
Temmuz 2002	Belediye encümeni ön proje hazırlanması için karar almıştır.
Temmuz 2002	Üniversite tarafından görevlendirilen bir grup öğrenci alanın (ana arter ve ara sokaklar dahil) röleve projesini hazırlanmış ve bilgisayar ortamında 3D modelini yapılmıştır.
Ağustos 2003	Sokak kaplamaları sökülerek alt yapı çalışmaları (elektrik, telefon, su vb.) başlatılmıştır. Bu işler TEDAŞ, TELEKOM ve Trabzon Belediyesi'nce yapılmıştır.
Eylül 2003	Proje tamamlanıp belediyeye teslim edilmiştir.

Eylül 2003	Proje; Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na gönderilmiştir.
Kasım 2003	Belediye tarafından finanse edilen projenin ihale ilanı resmi gazetede yayınlanmıştır.
Mart 2004	Projenin ilk etabı tamamlanmıştır (Trabzon Belediyesi proje sorumlusu).

Alt yapı, zemin kaplaması, aydınlatma, kentsel donatılar (çöp kutuları, ağaçlar) proje kapsamında tamamlanmıştır. Cephe düzenlemeleri, tarihi binalarda röleve çalışmaları henüz yapılmamıştır. Vitrin-tabela düzenlemeleri de kısıtlı sayıda uygulanmış. Projenin Koruma İmar Planı çıkarılması için girişimde bulunulmuştur.

Kunduracılar Caddesi Yenileme-Canlandırma Projesi'nin Mahalle Eylem Planı Kapsamında Değerlendirilmesi

Proje ekibi alanın kullanıcıları ve esnafla ayrı ayrı anket çalışmaları yaparak sorunları belirlemeye çalışmışlardır. Kullanıcılara cadde üzerinde onları rahatsız edici şeyler, burada hangi aktiviteleri görmek istedikleri, alanın yeniden düzenlenmesinde neler yapılması ile ilgili sorular sorulmuştur. Esnafa da caddede neleri sevdikleri, burada başka nelerin olmasını istedikleri ve değiştirmesine dair sorular yöneltilmiştir. Anketler 100 kullanıcı ve %15 örneklemeyle de esnafla yapılmıştır (Çevik ve diğerleri, 2002).

Alanda günün belli saatlerinde (10.30-11.30, 12.00-12.30, 14.00-15.00, 17.00-18.00, 20.00-21.00) ve haftanın belli günlerinde (pazartesi, çarşamba, cuma, cumartesi, pazar) alanın belli noktalarında kullanım yoğunluğunu saptamak için sayımlar yapılmıştır (Çevik ve d., 2003).

Tüm bu tespitler sonucu alandaki sorunlar iki grupta toplanmıştır:

1. Fiziksel sorunlar; tabela kirliliği, yeterli aydınlatmanın olmayışı; zemin döşemesi, alt yapı sorunları, kentsel donatıların eksikliği, tarihi binaların fiziksel eskimeye maruz kalması, gerekli restorasyon çalışmalarının yapılmaması ve çok katlı yapıların genel itibari ile siluet ve dengeyi bozması olarak tespit edilmiştir.
2. İşlevsel sorunlar; oturma, dinlenme, eğlence alanları, sanatsal ve kültürel aktivitelere cevap verecek mekanların olmayışı, günün belli saatleri ve pazar günleri (dükkanlar kapandıktan sonra) alanın kullanılmaması, insanları buraya çeken herhangi bir şeyin olmaması olarak tespit edilmiştir (Proje ekibi).

Konuyla ilgili öneriler ve eleştirilerin/sıkıntıların aktarılabilmesi için web sayfası hazırlanmıştır. Cadde üzerinde aynı amaç doğrultusunda çalışan ofis kurulmuştur. Fakat bazı nedenlerden ötürü aktif şekilde çalışamamıştır. Çalışma boyunca cadde esnafını temsil edecek esnaflar birliğinin kurulması önerilmiş. Resmen böyle bir kurum oluşturulamadıysa da gayri resmi olarak birlik ruhu sağlanmış ve esnaf arala-

rından temsilciler seçilmiştir. Çalışmayı kamuoyuna tanıtıcı üç TV programı yapılmıştır. Bunlar içerik olarak katılım ağırlıklı olmayıp sadece proje ekibinden birkaç kişinin konuşmacı olarak katıldığı bilgilendirme amaçlı çalışmalar olmuştur. Halk, bürokrat ve teknokratların katıldığı toplam sekiz toplantı yapılmıştır. Toplantıların da içeriği ağırlıklı olarak bilgilendirme amaçlıdır. Belirlenen sorunlar ve çözüm önerileri farklı görsel tekniklerle (3D modeller vb.) ilgililere sunulmuştur. Bu doğrultu da cadde üzerinde her bir bina için ayrı ayrı kimlik kartları hazırlanmıştır.

Toplantılara belediye başkanı, başkan yardımcıları, meclis üyeleri, belediye teknik birim çalışanları, (Yapı-Su-Fen İşleri Müdür ve müdür yardımcıları), mimar ve mühendisler; TELEKOM-TEDAŞ müdür ve müdür yardımcıları, Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Müdürü, kültür müdürü, imar müdürü, Kunduracılar esnafı, kentteki mimar-mühendisler davet edilmiştir. Toplantılara mühendis-mimarların ve esnafın katılımı beklenilen/istenilen düzeyde olmamıştır. (Trabzon Belediyesi proje sorumlusu) Belirtilen kişilerin tümünün her toplantıya katılıp katılmadığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Aşağıda "Mahalle Eylem Planı" çerçevesinde "Kunduracılar Caddesi Yenileme-Canlandırma Projesi" değerlendirilecektir. Mahalle eylem planından kısaca söz etmek gerekirse; çalışma biçimi olarak katılım esaslıdır. Yoğun, aktif çalışan; belli aralıklarda yinelenen çalıştayları içerir. Belli bir hedefe odaklanmıştır, her oturumunda sonuç ürün alınmadan tamamlanmaz. Toplumun her kesiminden bireyleri bir arada olduğu katılım ortamı oluşturmayı amaçlar. Çalışma için kapsamlı hazırlık yapılır; uzmanlık gerektirmez. Kararlı düzenleyici ve motive edilmiş topluluk gerekir. Burada düzenleyiciye önemli görevler düşmektedir. Teknokrat, bürokrat, halk ve sivil örgütleri çalışmaya dahil etme çabası çerisinde olmalıdır. Yapılacak etkinliklerle ilgili duyuruları (yerel basında, broşürler, afişlerle...) yapmakla yükümlüdürler. Toplantı yerlerini belirler; kamu kurumlarının seçilmemesine, katılımcıların kendilerinin baskı altında hissedip, sağlıklı bir ortam oluşturulamayacağı endişesinden dolayı halk tarafından bildik mekanların olmasına dikkat eder. Toplantılarda çalışmayı tanıtıcı çizimler, 3D modeller, simülasyonlar,...vb. görsel malzemeleri hazırlarlar. Çalışma süresi boyunca (sorunların- önceliklerin belirlenmesi, stratejilerin- seçeneklerin- maliyet- yatırımların tartışılması, uygulamaya yönelik planlama) aktif ve geniş tabanlı bir katılımı güdümler. Son olarak proje uygulama sürecinde ve tamamlandıktan sonra denetlenmesi gerektiğini önerir. Bunlar dahilinde aşağıdaki tablolar hazırlanmıştır. Mahalle eylem planı kapsamında yapılması gereken fakat projede yapılamayan/eksik görülen noktalar tabloların altlarında yer almaktadır.

Tablo 2. Mahalle Eylem Planının Çalışma Biçimi

Çalışma Biçimi		Kunduracılar Caddesi Yenileme-Canlandırma Projesi		
		Halk	Bürokrat	Teknokrat
Katılım	Yoğun-Aktif Çalışma Çalıştaylar (1)	○	◘	●
	Komşuluk Temelli	○	○	○
	Hedefe Odaklanmış (2)	○	◘	◘
	Belli Aralıklarda Çalıştaylar	○	◘	●

○:Katılım yok
◘:Kısmen Katılım var
●:Katılım var

1- Çalışmalar çalıştay biçiminde yapılmadı.

2- Hedefe odaklanmış çalışmalarda sonuç alınmadan bitirilmez. Proje ilk etabı tamamlandıktan sonra günümüz itibari ile durmuştur

Tablo 3. Mahalle Eylem Planı Çalışmalarında İstenenler

Çalışmada İstenenler			Kunduracılar Caddesi Yenileme-Canlandırma Projesi		
			Halk	Bürokrat	Teknokrat
Kapsamlı Hazırlık			○	○	●
Motive Edilmiş Topluluk				◘	◘
Kararlı düzenleyici(1)	Katılımcıları Belirlemek			◘	◘
	Duyuru Yapmak(2)		○	○	◘
	Çalışmayı Tanıtıcı Hazırlıklar(3)			○	●
	Toplantı Yerinin Belirlenmesi		◘	◘	◘
	Toplantı yeri	Kamu Kurumu(4)	●		
		Topluma Ait Diğer Mekanlar		◘	◘

1. Çalışmada başlangıçta kararlı başlandı, ilk etaptan sonra duraksama yaşanıyor.
2. Yerel basında konuyla ilgili toplantılara çağrı duyurusu yapılmadı. Sadece cadde üzerinde duyuru afişleri asıldı ve proje ekibi esnafa davetiyeler dağıttı.
3. Caddenin röleveleri alındı, bilgisayar ortamında 3D modeli yapıldı. Binaları tanıtıcı kimlik kartları hazırlandı.
4. Esnaf şikayetlerini dile getirmek için belediyede toplantı yapılmasını istedi. Bu talepler doğrultusunda belediye binasında iki toplantı düzenlendi. (Kunduracılar Esnafı)

Tablo 4. Mahalle Eylem Planı Çalışma Sürecinde Katılımın Değerlendirilmesi

Çalışma Süreci		Kunduracılar Caddesi Yenileme-Canlandırma Projesi		
		Halk	Bürokrat	Teknokrat
Sorunların Belirlenmesi (1)		◘	◘	●
Önceliklerin Belirlenmesi		○	●	●
Stratejilerin Tartışılması		○	◘	●
Seçeneklerin Tartışılması		○	○	●
Maliyet-Yatırım Tartışılması		○	●	●
Uygulamaya Yönelik Planlama		○	○	●
Denetleme	Uygulamayı Denetleme	○	◘	○
	Nasıl Çalışıyor	○	○	○

1-Proje ekibi tarafından Trabzon Halkı ve Kunduracılar Esnafı'na ayrı ayrı anketler hazırlanılarak sorunlar tespit edilmiştir.

Sonuçta Kunduracılar Caddesi Yenileme-Canlandırma Projesi'ni Mahalle Eylem Planı kapsamında değerlendirdiğimizde sürecin kısmen gerçekleştirilebildiğini görüyoruz. Yapılması gereken (bunlar ilgili tablo altında belirtilmiştir) fakat çeşitli nedenlerden ötürü yapılamayan bazı şeylerle karşılaşıyoruz. Ülkemizde henüz çok yeni olan bu tür uygulamaların Trabzon kenti ölçeğinde düşündüğümüzde ilk örnek teşkil etmesi pek çok sorunun doğmasına sebep olmuştur. İlk olarak proje müellifi olan yerel yönetim üzerine düşen görevlerin bazılarını deneyimsizlik, bilgi eksikliği vb. nedenlerde dolayı tam olarak yerine getirememesi ve bunun da süreç içinde kurumlar arası iletişim kopukluğuna sebep olmasıdır. Özellikle uygulamada denetim eksikliğinden kaynaklı problemler başta esnaf olmak üzere halkın tepkisine neden olmuştur. En önemli noktalarda biri de katılımın bilgilendirme ağırlıklı yapılmış olmasıdır. Tabii ki burada halkın olaya yaklaşımı, bilgi düzeyi, bazı grupların çıkarlarını düşünmesi vb. olumsuz etmenlerde bunu güdümsemiştir. Projeyi yöneten/koordine eden kurum/kişilerin bu sorunun üzerinde titizlikle durması gerekmekteydi.

SONUÇ

Son yıllarda yaşanan küreselleşme olgusunun da etkisiyle kentlerimiz yarışmacı ekonomik dinamikler etkisiyle yeniden şekillenmek zorundadır. Yeniden biçimlenmeyi tetikleyen pek çok neden vardır; bunlar ülkelerin sosyo-ekonomik, kültürel vb. özelliklerine bağlı olarak değişir. Özden'e (2000-2001) göre az gelişmiş ya da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kentsel çöküntünün nedenleri; sanayileşmenin etki-

siyle, kademesiz, denetimsiz, kendine özgü ve sınırsızca büyüme eylemlerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde bu sorunları çözmek için Avrupa ve ABD'de uygulanan ve ülkemizde de yeni yeni uygulamaya başlanan farklı planlama teknikleri vardır. Kentsel yenileme projelerinin hazırlanmasında eylem planı yaklaşımı bunlardan biridir. Farklı grupları belli amaçlar doğrultusunda bir araya getirme, sonuçta tüm topluma yararlı ürünler ortaya çıkarmayı amaçlayan bir plan yaklaşımıdır. Burada çalışma amacımız ile aracımızın uyumu çok önemlidir. Gökbulut'un (1996) belirttiği gibi farklı uzmanlık dalları ve farklı çıkar grupları arasında uzlaştırıcı bir planlama yaklaşımı ile çalışmalar gerçekleştirilebilir. Amaçların yanlış seçilmesi halinde yenilemenin ekonomik ve sosyal açıdan çok daha pahalıya mal olabildiği unutulmamalıdır.

Avrupa ve ABD'de kentsel yenileme çalışmalarına ilişkin uygun stratejiler/politikalar geliştirilmiş ve hukuksal alt yapısı oluşturulmuştur. Gürsel (2004); Türkiye'de önümüzdeki 25-30 yılın kentleşme sürecinde, yapısal iyileştirme/güçlendirme-kültürel koruma-fonksiyonel yeniden kullanım sorunları bütünselliği, doğru politika ve stratejilerin geliştirilmesinin gerektiğini belirtmektedir. Gökbulut (1996); yenilemenin sabit olmayan, değişken ve dinamik bir ekonomik ortamda gerçekleşiyor olduğunu söylemektedir. Bu nedenle yenilemede "sihirli formül" diye bir şeyden bahsedilemez. Diğer bir deyişle, yenileme projeleri ancak kendi yerel özellikleri dikkate alınarak üretilecek modeller doğrultusunda başarıya ulaşabilir. Bu nedenle, tüm alanlarda başarı sağlayacak tek tip bir modelden bahsetmenin imkansızlığına dikkati çekmeye çalışır.

Yerel özelliklerin belirlenmesi, sorunların saptanması vb. şeklinde sıralanan süreçte başarılı olabilmenin en önemli koşulu sakinlerinin çalışmaya dahil edilmesidir. Çünkü orada yaşayan ve her şeyin farkında olan onlardır. Bazen insanlar mevcut durumun kötülüğünün farkında olmayabilirler. Bu noktada teknokrat ve bürokratlara görev düşmektedir. Halkı bilgilendirici toplantılar düzenlemek, sorunlarını dinlemek, önceliklerini öğrenmek, bunlardan bazılarıdır. Burada dikkat edilmesi gereken bir noktayı Soydan (1990) şu şekilde ifade etmektedir; "...toplantılarda, halka, planı sahiplenme duygusu verilmesi ve Stea'nın dediği gibi ders verme havası içinde toplantılar düzenlenmemelidir. Bu toplantıların her iki taraf yönünden de yararlı olacağı unutulmamalı, halka devamlı işin içinde olduğu hissi verilmeli ve halkın anlayabileceği, sade bir dil kullanılmasına da dikkat edilmelidir."

Kent yönetimi ve kent planlamanın tam demokratikleşmesi açısından "Katılım Komisyonu" kurulması ve bu komisyonun sistematik ve yaygın biçimde halk ile karşılıklı bilgi akışı içinde bulunmaları gündeme gelebilir. Toplumsal bilinci güçlendirecek eğitici çalışmalarda (bilgi aktarımı, dinleme, eğitim) katılım için önemli ve gerekli görülmektedir. Bu komisyon halktan gelen bireysel ve toplu istek, dilek ve önerileri "toplum yararı" süzgecinden de geçirmekle yükümlü olacaktır (Hamdi ve Goethert, 1997).

Sonuçta ülkemizde konuyla ilgili yapılan az, yapılacak çok şey vardır. Belli çıkar gruplarının baskısı altında gerçekleştirilen projelerle bu mümkün değildir."...sorunun aşılmasını salt bir hukuk ya da yasa metni hazırlama sorunun olarak görmek yeterli olmaz. Sorun, geniş ölçüde ekonomiktir, toplum yaşamına ve ekonomiye kanunun yapacağı planlı müdahalelerle siyasal iktidarın ideoloji olarak ne ölçüde hazır oldukları" (Keleş, 2004)'nın soruşturulmasıdır. Bunun için uygun zeminin hazırlanmasıdır.

Not: Bildiri metninin hazırlanmasında, katkıları için değerli hocam Prof. Dr. Saliha E. Aydemir'e teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Tekeli, İ., Kent Planlaması ve Katılım Üzerine Düşünceler, Mimarist Dergisi, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, Sayı:12, Yaz 2004, İstanbul

Soydan, H., Daha İyi Bir Çevre İçin Planlamada Çevre Duyarlı Bir Katılım, Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını,Sayı:8, Eylül-Aralık, 1990, Ankara

Akkoyunlu, K., Planlama ve Katılım, Planlama Dergisi, TMMOB Ş.P.Odası Yayını,Sayı:8, Eylül-Aralık, 1990, Ankara

Gökbulut, Ö., Kentsel Yenilemenin Değişen Anlam ve Boyutu, Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını,Sayı:14,Ocak-Aralık 1996, Ankara

İncedayı, D., Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine, Mimarist Dergisi, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, Sayı:12, Yaz 2004, İstanbul

Keleş, R., Kentsel Dönüşümün Yasal Alt Yapısı, Mimarist Dergisi, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, Sayı:12, Yaz 2004, İstanbul

Seçkin, E., Mahalle Planlaması ve Katılımın Önemi Üzerine, Mimarist Dergisi, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, Sayı:12, Yaz 2004, İstanbul

Göksu, F. A., Kentsel Dönüşüm: Yeni Yaklaşımlar ve Yenilikçi Modeller, Mimarist Dergisi, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, Sayı:12, Yaz 2004, İstanbul

Gürsel, Y., Türkiye'de Kent Yenilemesi Sorunları, Mimarist Dergisi, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, Sayı:12, Yaz 2004, İstanbul

Hamdi, N. ve Goethert, R., Action Planing for Cities, John Wiley & Sons Ltd, 1997

Özden, P. P., Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği, İ. Ü. Siyasal Bil. Fak. Dergisi, No:23-24, Ekim 2000-Mart 2001, http://www.istanbul.edu.tr./siyasal/Turkce/Dergi/sayi%2023-24/20.htm

Çevik, S. ve diğerleri, Renovation/Revitalisation Works in City Centres an Example to Shopping-Pedestrian Spaces: Trabzon Kunduracılar Street, Livenable Environment & Architecture International Congress, Nature-Cities-Architecture Sustainable Development, KTÜ Müh-Mim Fak. Mimarlık Bölümü, 1-4 Temmuz 2003

Özkazanç E., M., Kent Merkezinde Yaya-Alışveriş Mekanları Trabzon Kunduracılar Caddesi Örneğinde Yenileme-Canlandırma Çalışması, KTÜ Fen Bil. Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ekim 1998, Trabzon

Kaplan, H: ve diğerleri,Kentsel Tasarımın Yasal ve Yönetsel Boyutu:Yasal Çerçeve ve Uygulamaya Eleştirisel Bakış, 3. Uluslar arası Kentsel Tas. Kong:Değişimde Kentsel Tasarım, MSÜ Şeh. ve Bölge Planlama Böl., Mayıs 2004, İstanbul

Türk A., Y., Örnek Ülkeler ve Türkiye'de Kentsel Tasarım: Yasal Çerçeve, 3. Uluslar arası Kentsel Tasarım Kongresi: Değişimde Kentsel Tasarım, Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mayıs 2004, İstanbul

URL 1-Kentsel Dönüşüm Yasa Taslağı (2004) http://www.bayindirlik.gov.tr/imarvesehir/kanuntaslak.htm

URL 2- İmar ve Şehirleşme Kanunu Tasarısı Taslağı" Hakkında TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Görüşü, Şubat 2004, http://spo.org.tr/IMAR VE SEHIRLESME GORUS 13 SBT 04.htm

URL 3-(www.localregion. odpm. gov. uk/...)

Yiğitcanlar, T., Kentsel Yenileme Olgusu ve Gelişim Süreci, Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı:2001/4, 2001, Ankara

Trabzon Belediyesi ve KTÜ Mimarlık Bölümü'nde "Kunduracılar Caddesi Yenileme-Canlandırma Çalışması"nda çalışmasındaki görevlilerden ve Kunduracılar Caddesi Esnafının birkaçı ve yerel kanallar ile görüşmeler yapılmıştır.

TRAVMATİK KENTLEŞME SİYASETİNİN YENİ KENTLİ KABULLERİ VE OLASI KENT KÜLTÜRÜ KURGUSU

Funda Erkal

GİRİŞ

Vahşi batının icadı kapitalizm, hiçbir sosyal boyutu bulunmayan, temel etkinlik ölçütü karlılık olan felsefesi uyarınca, geçmişte ulus-devletler, XX. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren farklı siyasal-mekansal kategoriler üzerinden, ancak her dönemde dengesizliklerden beslenmeye ve dengesizlikleri sürekli kılmaya devam etmektedir.

Ekonomik ve siyasal müdahale, ulusal sınır ve bütünlükleri, engelleri aşarak kentleri muhatap almıştır. Yöntemsel olarak teknoloji, kentsel mekanın küresel ağa dahil olmasını kolaylaştırmaktadır. Dünyadaki kaynak ve işbölümünde önemli mevziler elde edebilmek için iç dinamiklerin yörüngesinden çıkan mekan organizasyonu, bölgesel bir kentleşme süreci, kentleşen bölgeler biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Öğrenebilen yerel, sözkonusu ağ içinde yer ve pay alabilmekte, ancak geleceğinin kendi dışındaki kararlarla belirlenmesine de razı olmaktadır. Ülkemizde çok hızlı ve az kaynakla başlayan kentleşme macerası ve bundan faydalanan, himayeciliğin hakim olduğu siyaset pratikleri travmatik süreçler içerdiğinden, son 25-30 yıllık yeni rotanın yine bize özgü sonuçları, bedelleri birikecektir.

Yasal ve kurumsal zemini yaratılarak, küresel yatırımları çekecek uygunlukta mekan, maliyet ve işgücü koşulları sağlanan kentler, toplumsal dönüşümün de odağı konumundadır. Bir yandan ulusal ve ulusaşırı olmak üzere çeşitli ölçeklerde gelir ve gelişmişlik farklarını, eşitsizlikleri uçurumlaştıran, diğer yandan kendi içinde çelişkileri keskinleştiren ve dengesizlikleri derinleştiren süreçlerin mekanıdır. Bir yanda yoksullaştıkça diğer yanda zenginleştikçe yalnızlaşan, korkuları artan, aidiyet üretemeyen, kendini güvende hissetmeyen bireylerin, medyanın kışkırtması ve teknolojinin desteği (çift yönlü nedensellik ilişkisi) ile artan ve çeşitlenen tüketim gereksinimlerine yanıt aradıkları ortamdır.

İleri küresel süreçlerin ürünü olan kentsel mekanın yeni kavramlaştırmalar, sorunlarının çözümü için yeni planlama yaklaşım ve araçları kurulmasının gerektiği son dönemde, kentler ve kentli bireyin geçirdiği değişim-dönüşüm, çift yönlü bir nedensellik ilişkisi içerdiğinden, atomistik bireylerin hedeflendiği yeni kentli modelinin ve onun oluşturmakta olduğu kent kültürünün de mercek altına alınması, anlaşılması

gerekmektedir. Küresel sisteme eklemlenerek veya eklemlenemeyerek değişen dönüşen kentsel coğrafyaları algılamak, anlamak, açıklamak ve düzenleyip denetlemek (yönetmek) aynı zamanda kentli bireyin ve toplum içindeki ilişki ağlarının yeniden açıklanması ve tanımlanması anlamına gelmektedir.

Modernizmin düşkırıklıkları, sorgulanagelen katı kabulleri arasında savaşçı, tahripçi, sömürgeci, tüketici, tektipleştirici batı kültürüne alternatif kültürlere açılım sağlanamamış olması da vardır. Ancak bu durum, bugün, ya cemaat kimliklerinin gerilimini, çatışmasını ya da homojen küresel ağ içinde kimliksizleşerek entegre olmayı, tekbiçimliliğe zorlanmayı getirmektedir.

Ulus-devlet yapısı içinde homojen kabul edilirken, küresel dünyanın heterojen kabul ettiği, dolayısıyla kamusal ve kurumsal alanda buna göre çözümler sunulması gereken kentli bireyin yeni ve çeşitlenmiş talepleri, kendini ifade biçimleri, toplum içindeki bilgilenme, ilişkilenme, etkileşme ve etkinleşme araç ve olanakları artmış görünmektedir. Ancak bilişim ve teknoloji kolaylıklarının aynı zamanda bireyin kendi kaderini tayin hakkını manipüle eden, kendi kültürüne ve belleğine sahip olma hakkını ihlal eden boyutları da vardır. Fırsatları eşitsizlerken var olma mücadelesinin dayanağı olarak evrensel değerleri, şiddet ve tüketim kültürünü dayatarak eşitlik yaratmaya çalışan küresel sisteme eklemlenmenin birey ve yaşam çevresi üzerindeki olumsuz etkilerinden sakınmak, yerelin kendi bilgi birikimini anlaması ve değerlendirmesiyle ve süreç odaklı kararlara yönelmesiyle olanaklı olabilecektir.

Türkiye'de kapitalizmin genel gelişme çizgisi içinde ortaya çıkan sınıflar arasındaki çıkar çatışmaları ve siyaset sahnesindeki temsilleri de büyük hızla değişip dönüşmektedir. Değişmeyen ya da stabil kılınmaya çalışılan, toplumsal sınıfların gelir dağılımında ve bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinde dengesizliklerin derinleşmesi gibidir.

Sorun olarak tanımlanmasında yaygın uzlaşı bulunan yoksulluk, afet gibi konular için dahi etkin bir kamusal örgütlenme kurulamamıştır. Yerel siyasetin tüm aktörlerinin demokrasi karnesi genel olarak zayıftır. Kurumsal yapımız ve mevzuatımız bu yönde yenilenememektedir. Yönetenlerle yönetilenler arasında kurulan ilişkinin dayanağını demode bir yurttaşlık tanımı oluşturmaktadır. Sivil toplum pratiğimiz kendisine bırakılan alanda siyaseti oluşturmaktan çok en fazla etkilemeye çalışmakta, sonuçlarını tartışmaya ve tepki göstermeye indirgenmiş bir alanda mücadele etmektedir. Kentsel yaşam kalitesi ve kentli kimliklerimiz arasında birbirini aşındırıcı toplumsal etkileşimler yaşanmaktadır. Sadece kişisel olarak değil kurumlar olarak da bir arada yaşama-üretme kültürümüzde deformasyonlar vardır.

Günümüz siyasetinin kentli birey, kent kültürü ve toplumsal yaşam projesi/ tasarısı/ kurgusu da bu atmosferle uyumludur. Toplum yaşamımızın devingen dinamikleri karşısında haklar, sorumluluklar ve örgütlenmeyi kavramsallaştırıp kurumsallaştırmak bağlamında zaafları olan devlet ve siyaset tarihimizde yeni bir sahne yaşanmaktadır. Karar mekanizmaları, yönetim birim ve aktörleri ile bunların yetki alanları hızlı

bir yasama sürecinden geçerek yeniden belirlenmektedir. Bu süreç sonunda elde edilecek kuralların kentsel değişim ve dönüşümler ile örtüşen, bunları kamu yararına yönlendiren, kentsel hizmetlere erişim eşitsizliklerini azaltan, mekansal kararlara bireysel katılımı öngören ve örgütlenmeye referans veren bir yönetsel yapı tarif edip etmediği değerlendirilmeli ve eleştirilmelidir. Böylece yeni sistemin farklılıklara ne kadar olanak verdiği, bireysel ve toplumsal çatışmalara çözüm üretip üretemediği, demokrasinin devingenliğine ve derinleşmesine ne kadar vurgu yaptığı da ölçülebilecektir.

Yeni kentli bireyin yaşam çevresini belirleme-denetleme, bunu belirleyen karar, kural ve uygulamalara katılma olanakları veya dönüşen kentte farklılıklara (insan-mekan-zaman) verilen yanıtlar bulunup bulunmadığını ölçmenin bir seçeneği olarak, 2004 yılında hızla yürürlüğe giren bazı yasa ve değişikliklerine bakalım. Öncelikle sözkonusu hız ve anlayış çerçevesinde, yasal düzenlemelerin hazırlık ve yasalaşma süreçlerinde en geniş katılım sağlanarak, ilgili tüm kesimlerin görüş ve uzlaşısının sağlanması, böylece uygulamadaki başarı düzeyinin de yükseltilmesi fırsatları kaçırılmıştır. Diğer yandan kentsel yaşamımız ve kentlerimizle ilgili yasalaşan bir dizi düzenlemenin birbirleri ile ilişkisi kurulmamıştır.

Yerel Yönetimler Reformu kapsamında "Belediye Kanunu", İl Özel İdaresi Kanunu", Belediye ve İl Özel İdaresi Gelirleri Kanunu" yerel hizmetlerin yerinden görülmesi için merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında görev ve yetkilerin yeniden paylaşımı gerekçesiyle yenilenmiştir. Ancak meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları, ilgili kamu kuruluşları ve halkın katılımına kapalı bir süreçte şekillenmiştir. Diğer yandan Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun ile Büyükşehir Belediyesi Kanunu bu reformdan bağımsız ele alınmıştır. Bu yasalara girdi oluşturması gereken İmar ve Şehirleşme Yasa Tasarısı ise halen yasalaşamamış ve zaman içinde tekrar İmar Yasası Taslağı'na dönüşmüş olarak beklemekte, kesimlerin görüşlerine açılmasından kaçınılmaktadır.

KAMU YÖNETİMİNİN TEMEL İLKELERİ VE YENİDEN YAPILANDIRILMASI HAKKINDA KANUN

Kanun No. 5227
Kabul Tarihi: 15.7.2004

Kanun, Başbakanlık ve bakanlıklar ile bağlı kuruluşları kapsayan *merkezî idare* ile İl özel idaresi, belediye ve köyü kapsayan *mahallî idareleri* ve bunların bağlı, ilgili, ilişkili kurum ve kuruluşlarının yeniden yapılandırılması için hazırlanmıştır.

Kanunun amacı, *katılımcı, saydam, hesap verebilir, insan hak ve özgürlüklerini esas alan* bir kamu yönetiminin oluşturulması; kamu hizmetlerinin adil, süratli, kaliteli, etkili ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi için merkezî idare ile mahallî idarelerin görev, yetki ve sorumluluklarının çağdaş kamu yönetimi ilke ve uygulamaları çerçevesinde belirlenmesi; merkezî idare teşkilâtının yeniden yapılandırılması ve kamu hizmetlerine ilişkin temel ilke ve esasları düzenlemektir.

Temel amaç ve görevi; halkın hayatını kolaylaştırmak, huzur, güvenlik ve refahını sağlamak, hayat kalitesini geliştirmek, kişilerin hak ve özgürlüklerini kullanmalarının önündeki engelleri kaldırmak olan Kamu Yönetimi'nin kuruluş ve işleyişinin temel ilkeleri arasında *katılımcılık, saydamlık, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik, yerindelik, beyana güven ile hizmetten yararlananların ihtiyacına ve hizmetlerin sonucuna odaklılık* esas alınmıştır. Kamu hizmetlerine ilişkin kararların alınmasında, ilgili kamu kurumu niteliğindeki *meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin* görüş ve önerilerinden yararlanılacağı, kamu kurum ve kuruluşlarınca, maddî kaynakların yanısıra *insan gücü ve bilgi birikiminin* etkili ve verimli şekilde kullanılacağı, hizmetten yararlananların bunları *önceden bilmesinin* sağlanacağı ifade edilmektedir.

Bu çerçevede Merkezî idare tarafından yürütülecek görev ve hizmetler arasında milli eğitim ve sosyal güvenlik sayılmakla birlikte sağlık hizmeti bulunmamakta, bu hizmetin yürütülmesi görevi İl Özel İdareleri'ne devredilmektedir.

Hizmetlerin tanımlanması ve yerine getirilmesinde toplumsal kesimlerle ortaklaşmada olduğu gibi kamu yönetiminin denetlenmesiyle ilgili hükümlerde de bu kesimlerle birlikte çalışma belirsizlikleri vardır.

Hataların önlenmesi, risk ve zayıflıkların belirlenmesi, iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması, yönetim sistemlerinin ve süreçlerinin geliştirilmesi amacıyla yapılan iç denetim ile hukuka uygunluk, malî ve performans denetimi olarak tanımlanan dış denetimleri yapmaya yetkili kurumlar olarak Sayıştay, İçişleri Bakanlığı, mülki idare amirleri belirlenmektedir. *Bilgi edinme hakkı ve saydamlık* ile ilgili Madde 41 ve *Mahallî idareler halk denetçisi ile ilgili* Madde 42 kulağa hoş gelmekle birlikte "Kamu kurum ve kuruluşları, görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki temel nitelikli karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alımlarını, satımlarını, projelerini ve yıllık faaliyet "raporlarını bilgi iletişim teknolojilerini de kullanmak suretiyle kamuoyunun bilgisine sunarlar" ifadesi ile sürecin katılıma açılmadığını, yalnızca sonucun açıklanacağını hüküm altına almaktadır. Halk denetçisi ile ilgili hükümler ise sadece yeni bir devlet memuru niteliği sunmaktadır.

BELEDİYE KANUNU

Kanun No. 5215
Kabul Tarihi : 9.7.2004

Amacı, belediyenin kuruluşunu, organlarını, yönetimini, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarını düzenlemek olan 5215 sayılı Belediye Kanununda Belediyeler; "Beldenin ve *belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak* üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi" olarak tanımlanmaktadır.

Belediye sınırları içerisinde yer alan, ortak ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan insanların yaşadığı idarî birim olarak mahallenin yönetimine ilişkin 9. maddede muhtarın görevleri arasında, *mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek*, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmekle yükümlü olduğu yer almaktadır. Ayrıca Belediyenin, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkanları ölçüsünde gerekli yardım ve desteği sağlayacağı; *kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulunduracağı ve hizmetlerin mahallenin ihtiyaçlarına uygun biçimde yürütülmesini sağlamaya çalışacağı* hükmü bulunmaktadır.

Buna benzer genel hükümlerin nasıl işleyeceği daha sonra yönetmeliklerle belirlenebilecek olmakla birlikte yasa içinde kentlilerin de kent yönetiminin de karşılıklı görev ve sorumluluklarının belirlenmiş olması gerekir. Oysa Hemşehri Hukuku başlıklı 13. maddede Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma haklarından sözedilmekte ancak bunun nasıl olacağı belirtilmemekte, diğer yandan bu hakların karşısında sorumlulukları; belediyenin, kanunlara dayanan kararlarına, emirlerine ve duyurularına uymakla ve belediye vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarını ödemekle sınırlı tutulmaktadır. Aynı maddede belediyenin, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapacağı ifade edilmekte ancak yasada bu konuyu tamamlayacak başka düzenlemelere veya atıflara rastlanmamaktadır.

Diğer yandan Belediyenin Görev ve Sorumlulukları başlıklı 14. maddede hangi hizmetlerin hangi öncelik sırasına göre verileceği bulunmakta, görev ve sorumluluklar arasında karar süreçlerinde veya uygulamaların denetiminde belde sakinlerinin katılımının gözetilmesine yer verilmemektedir. Ancak Belediyenin yetkileri ve imtiyazlarına ilişkin 15. maddede "Belediye, belde sakinlerinin belediye hizmetleriyle ilgili görüş ve düşüncelerini tespit etmek amacıyla kamuoyu yoklaması ve araştırması *yapabilir*" biçiminde keyfi bırakılmaktadır.

Belediyenin karar organı Belediye Meclislerinin toplantıları herkese açık olmakla birlikte *"Gündem"* yine Belediye Başkanı tarafından belirlenmektedir.

İhtisas komisyonları kurulabileceğine ilişkin 24. maddede İl ve ilçe belediyeleri ile nüfusu 10.000'in üzerindeki belediyelerde plân ve bütçe ile imar komisyonlarının kurulması zorunluluğu getirilmiştir. Mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir. Aynı büyüklükteki belediyelerde bir önceki yıl gelir ve giderleri ile hesap ve işlemlerinin denetimi için *kendi üyeleri arasından* bir denetim komisyonu oluşturulması hükmü bulunmaktadır. Bu tür bir denetim kapalı tutulmaktadır.

Belediyelerin denetimine ilişkin 4. kısımda yer alan maddelerde mali denetimin Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu hükümlerine göre, bunun dışındaki idari işlerle ilgili olarak İçişleri Bakanlığı, belediye başkanı veya görevlendireceği elemanlar tarafından yapılacağı belirtilmekte *kentlinin kent yönetimini denetlemesine ilişkin* herhangi bir hüküm yer almamaktadır.

Kentte arsa ve konut üretimi ile ilgili 69., kentsel dönüşüm ve gelişim alanları ile ilgili 73. maddede bu konularda proje ortaklıkları *gerektiğinde* diğer kamu kurum ve kuruluşları ve bankalar ile sınırlı tutulmakta, *diğer kentsel aktörlerin projeye ortaklığına* değinilmemektedir.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KANUNU

Kanun No. 5216
Kabul Tarihi : 10.7.2004

7. ayda 5216 sayılı yasayla "İlk kademe belediyesi" gibi tanımlardan, "pergelle çizilen" sınırlara, parselasyon planlarının onaylanmasından, uygulanmasını denetlemeye kadar yetkileri de, yetersiz altyapılarına rağmen iş yükleri de arttırılan Büyükşehir Belediyeleri'nin karar alma, görev ve sorumluluklarını yerine getirme süreçlerinde katılıma işlerlik kazandıracak düzenlemeler bu kez de samimiyetle ele alınmamıştır. Belediye kanunları genel olarak kanun yapıcıların söylemlerindeki reform niteliğini taşımamakta, mekan organizasyonu bağlamında mevcut dinamikleri dikkate almamakta, hatta gerisine düşmektedir.

İhtisas komisyonlarının çalışmalarına çeşitli kuruluşlar ve uzman kişiler yanında kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları bu yasayla oy hakkı olmaksızın katılabilmekte, görüş bildirebilmektedir. Kentin tüm kesimlerinin, örgütlü örgütsüz tüm aktörlerinin süreçleri oluşturma, yönlendirme, değiştirme bağlamında kentli haklarına ve bununla eşdeğer sorumluluklarına ise herhangi bir vurgu yapılmamaktadır.

Kararlar, geniş yetkiyle donatılan Büyükşehir belediye başkanının örneğin hiçbir plana dayanmayan mekansal tercihlerine, kenti geliştirmeyi boşluk gördüğü her yeri sarı lekelerle doldurma anlayışına, kentsel ulaşım problemlerini çözmeyi katlı kavşak inşa ettirmeye indirgeyen insiyatifine hapsolmaktadır.

İL ÖZEL İDARESİ KANUNU

Kanun No. 5197
Kabul Tarihi : 24.6.2004

6. ayda kabul edilen yasaya göre İl Özel İdareleri ;

Eğitim, sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara

mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde,

İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında yapmakla görevli ve yetkilidir.

Görev ve yetkilerin tanımlandığı kısımda olmadığı gibi karar organlarının oluşumu ve işleyişinde de Kamu Yönetimi Kanununda tanımlanan ilkelerin somut karşılıkları bulunmamaktadır. İhtisas komisyonlarından denetime, Belediye Yasası için dile getirilen eksiklikler bu yasa için de geçerlidir.

İl özel idaresi hizmetlerine gönüllü katılım başlıklı 65. Maddede, sağlık, eğitim, spor, çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürlülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla *gönüllü kişilerin katılımına yönelik* programlar uygulanacağı, gönüllülerin nitelikleri ve çalıştırılmalarına ilişkin usul ve esaslarının ise İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirleneceği ifade edilmektedir.

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNU İLE ÇEŞİTLİ KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASI HAKKINDA KANUN

Kanun No. 5226
Kabul Tarihi: 14.7.2004

7. ayda kabul edilen 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 10. maddesine yapılan ekleme ile büyükşehir belediyeleri, valilikler, Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere sanat tarihi, mimarlık, şehir plânlama, mühendislik, arkeoloji gibi meslek alanlarından uzmanların görev alacağı koruma, uygulama ve denetim bürolarının kurulması ve bu büroların koruma bölge kurulları tarafından uygun görülen koruma amaçlı imar plânı, proje ve malzeme değişiklikleri ile inşaat denetimi de dahil olmak üzere uygulamayı denetlemekle yükümlü oldukları hüküm altına alınmaktadır. Kamunun denetim yetkisinden vazgeçmesi ve bu yetkiyi üçüncü şahıslara-özel sektöre devretmesi, devletin küçültülmesi, yeniden yapılandırılması eğilimlerinin niteliği ile örtüşmektedir.

TÜRK CEZA KANUNU

Kanun No. 5237
Kabul Tarihi: 26.9.2004

Buraya kadar sözü geçen yasal düzenlemeler halkın kamu yöneticilerini denetlemesini sağlayacak yeterli mekanizmalar önermezken 9. ayda kabul edilen 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, cezalandırılacak fiilin oluşması konusunda bireyi tek başına yeterli kabul etmektedir. Türk Ceza Kanunu'nun Çevreye Karşı Suçlar bölümünde çevrenin kirletilmesi, gürültüye ve imar kirliliğine neden olma ile ilgili maddeler daha çok fiil sahibine, "yapanlara" çeşitli cezalar getirmekte ancak bir fiilin gerçekleşmesini sağlayan ilişkili aktörleri, "yaptıranları", göz yumanları, izin verenleri, daha çok gözardı etmektedir.

İkinci Bölüm

Çevreye Karşı Suçlar
Çevrenin Kasten Kirletilmesi

MADDE 181. - (1) İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza iki katı kadar artırılır.

(4) Bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi hâlinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adlî para cezasına hükmolunur.

(5) Bu maddenin iki, üç ve dördüncü fıkrasındaki fiillerden dolayı tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

Çevrenin taksirle kirletilmesi

MADDE 182. - (1) Çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişi, adlî para cezası ile cezalandırılır. Bu atık veya artıkların, toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakması hâlinde, iki aydan bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

(2) İnsan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıkların toprağa, suya veya

havaya taksirle verilmesine neden olan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Gürültüye neden olma

MADDE 183. - (1) İlgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklere aykırı olarak, başka bir kimsenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde gürültüye neden olan kişi, iki aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır.

İmar kirliliğine neden olma

MADDE 184. - (1) Yapı ruhsatiyesi alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapan veya yaptıran kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Yapı ruhsatiyesi olmadan başlatılan inşaatlar dolayısıyla kurulan şantiyelere elektrik, su veya telefon bağlantısı yapılmasına müsaade eden kişi, yukarıdaki fıkra hükmüne göre cezalandırılır.

(3) Yapı kullanma izni alınmamış binalarda herhangi bir sınai faaliyetin icrasına müsaade eden kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(4) Üçüncü fıkra hariç, bu madde hükümleri ancak belediye sınırları içinde veya özel imar rejimine tâbi yerlerde uygulanır.

(5) Kişinin, ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yaptığı veya yaptırdığı binayı imar plânına ve ruhsatına uygun hale getirmesi halinde, bir ve ikinci fıkra hükümleri gereğince kamu davası açılmaz, açılmış olan kamu davası düşer, mahkum olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar.

Halen taslak halindeki *İmar Yasası* ise Ülke Mekansal Strateji Planı, Bölge Strateji Planı, Yerleşme Strateji Ana Planı, Sakınım Planı, İmar Planı, Nazım İmar Planı, Uygulama İmar Planı, Kırsal Yerleşme Planı, Dönüşüm Projesi gibi plan-proje tanımlarının içinde katılıma çokça yer vermekte ancak, klasik planın aleniyeti çerçevesinde "plana itiraz" mekanizması dışında bir oydaşma mekanizması tanımlamamaktadır.

Bir kısmı eski/ertelenen bir kısmı yeni/birikimli sorunlar karşısında samimiyetsiz olanaklarla demokrasi kazanımları elde etmeye çalışıyoruz. Oysa çözümler kadar sorun tanımları da değişmek durumundadır. Danışma, tartışma, uzlaşma, sözleşme, denetim gibi mekanizmalarda açılım sağlanmadıkça, kentli bilinci haklar ve sosyal sorumluluklar bağlamında içselleştirilmedikçe, mevcut siyasi ve temsil esaslı demokrasi pratiğimiz, yerelin dışında alınacak kararları müzakere etmemize, sosyal sermayemizi geliştirmemize yetmeyecektir. Strateji ve eylem ağırlıklı, süreç odaklı farklı planlama yöntem ve araçları, yapısal farklılıklara, özgün dinamiklere duyarlı müdahale projeleri, farklı yaşam çevrelerine ve aynı yaşam çevresinin farklı süreçlerine esneklik gösteren yatırım programları kamu yönetimleri tarafından benimsenmedikçe, başta biz meslektaşlar olarak kentli bireylerin, uygulamanın aşamalarından öğrenme ve öğrendikçe katılma fırsatımız da olmayacaktır.

Anadolu'nun üst üste birikmiş kültürel coğrafyasının, hemen her dönem tüm dünyaya katkıda bulunduğu halde, hakim literatürün bilinçli olarak gözardı ettiği kültür kaynakları ve ürünlerinin, bugün savaş ekonomilerinin mekan tuttuğu coğrafyayı da kapsayan bir alanda, dönemin en büyük devletinin her tür çeşitlilik ve farklılıkları barış içinde yönettiği tarihin, hem birarada yaşama, dayanışma pratiklerimize ve yaratıcı performansımıza, hem paylaşılabilen bir kavramlaştırma alanına katkıda bulunabilecek kapasitesi bulunmaktadır. Bunun için modernizmin toptan reddedilmesi gerekmez. Ekonomik ve toplumsal adalet ve eşitlik, sivil ve politik özgürlükler, bireyin ahlaki özerkliği, vazgeçilemeyecek miraslardır ancak yeniden kurulmaları gerekir.

Kamusal ve kurumsal alanda bazı yasal düzenlemelerin tüzel kişiliği olan ya da olmayan sivil ağlara bıraktığı alanın bir süre daha ya yok, ya yetersiz, ya da tanımsız kalmasının bireyler ya da örgütler olarak toplumsal yaşama ve kurumsal yapısına müdahale taleplerimizden vazgeçirmemesi, arttırması gerekir. Kaynak ve öncelik kısıtlarımızdan bağımsız olarak sorumluluk alan örgütlenmeler, anlamlandırmaktan çok anlamaya yönelmek, her ölçekte benzerlik yerine farklılıklarımızla bütünleşmek, planlamayı savunabilmek, kamusal aktörün yeniden üretimi ve kentsel yurttaşın yeniden tarifi için öncelikli görünmektedir.

KAYNAKÇA

Balibar, E., Borne, D., Bouineau, J., Copeaux, E, Leca, J., Schnapper, D., Dersimiz: Yurttaşlık, Kesit Yayıncılık, 1996

Başkaya, F., Azgelişmişliğin Sürekliliği, İmge, 1994

Bayart, J.F., Kimlik Yanılsaması, Metis, 1999

Benhabib, S., Modernizm, Evrensellik ve Birey, Ayrıntı, 1999

Bilanço 1923-1998 Cilt 1-2 Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999

Bilanço 98 Yayın Dizisi 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı, İstanbul, 1998

Bilanço 98 Yayın Dizisi 75 Yılda Tebaadan Yurttaşa Doğru, Tarih Vakfı, İstanbul, 1998

Baudrillard, J., Tüketim Toplumu, Ayrıntı, 1997

Der: Benhabib, S., Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, WALD Demokrasi Kitaplığı Açılımlar Dizisi: 1, İstanbul, 1999

Der: Keane, J., Sivil Toplum ve Devlet, Ayrıntı, 1993

Keane, J., Demokrasi ve Sivil Toplum, Ayrıntı, 1994

Kent ve Kültürü, YKY, Cogito, Sayı:8, Yaz 96

Morley, D., Robins, K., Kimlik Mekanları, Ayrıntı, 1997

Schnapper, D., Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair Kesit, Yayıncılık, 1995

Swingewood, A., Kitle Kültürü Efsanesi, Bilim ve Sanat, 1996

Arendt, H., Dworkin, R., Habermas, J., Galtung, J., King, M. L., Rawls, J., Saner, H., Thoreau, H. D., Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, Ayrıntı, 1997

Şaylan, G., Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge, 1995

Taylor, C., Çokkültürcülük, Yapı Kredi Yayınları, 1996

Tekeli, İ., "Yerel Siyaset Demokrasi ve Sivil Toplum", TMMOB Şehir Plancıları Odası, Kent Gündemi 06, İstanbul, Ocak 2004

Timur, T., Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, İmge, 1996

Touraine, A., Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?, YKY, 2000

Touraine, A., Modernliğin Eleştirisi, YKY, 2000

Türkiye'nin Nüfus ve Kalkınma Yazını, TÜBA, 2003

Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, Tarih Vakfı, İstanbul, 1998

Üstel, F., Yurttaşlık ve Demokrasi, Dost, 1999

Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim, Yerel Tarih Grupları Deneyimi, Tarih Vakfı, İstanbul, 2001